ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
MUZEUL NAŢIONAL DE ANTICHITĂŢI

STUDII ŞI CERCETĂRI DE ISTORIE VECHE

3-4

ANUL VI

IULIE—DECEMBRIE 1955

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
MUZEUL NAȚIONAL DE ANTICHITĂȚI

STUDII ȘI CERCETĂRI DE ISTORIE VECHE

3-4

ANUL VI

IULIE—DECEMBRIE 1955

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
MUZEUL NAŢIONAL DE ANTICHITĂŢI

STUDII ŞI CERCETĂRI DE ISTORIE VECHE

Tomul VI, nr. 3—4 Iulie-decembrie 1955

SUMAR

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

ACADÉMIE DE LA RÉPUBLIQUE POPULAIRE ROUMAINE
MUSÉE NATIONAL DES ANTIQUITÉS

ÉTUDES ET RECHERCHES D'HISTOIRE ANCIENNE

Tome VI, nos 3–4 Juillet-décembre 1955

SOMMAIRE

ÉTUDES ET EXPOSÉS

COMPTES RENDUS DES FOUILLES

NOTES ET INFORMATIONS

DISCUSSIONS

CHRONIQUE SCIENTIFIQUE

COMPTES RENDUS

ÉDITIONS DE L'ACADÉMIE DE LA RÉPUBLIQUE POPULAIRE ROUMAINE

АКАДЕМИЯ РУМЫНСКОЙ НАРОДНОЙ РЕСПУБЛИКИ
НАЦИОНАЛЬНЫЙ МУЗЕЙ ДРЕВНОСТЕЙ

ТРУДЫ И ИССЛЕДОВАНИЯ ПО ДРЕВНЕЙ ИСТОРИИ

Том. VI, 3—4 Июль—декабрь 1955

СОДЕРЖАНИЕ

ИЗДАТЕЛЬСТВО АКАДЕМИИ РУМЫНСКОЙ НАРОДНОЙ РЕСПУБЛИКИ

STUDII ŞI CERCETĂRI DE ISTORIE VECHE
Tomul VI, nr. 3—4, 1955

STUDII ŞI REFERATE

TIBERIUS PLAUTIUS AELIANUS ŞI FRONTIERA DUNĂRII DE JOS ÎN SECOLUL I AL EREI NOASTRE

DE

D. M. PIPPIDI

Omul de a cărui activitate ca guvernator al Moesiei ne propunem să ne ocupăm în acest studiu e departe de a fi necunoscut cercetătorilor trecutului nostru. De la publicarea de către Pârvan, în 1916, a *horothesiei* lui Laberius Maximus [1], al cărei text, cum se știe, e însoţit de copiile mai multor scrisori trimise histrienilor de o serie de reprezentanţi ai Romei la Dunărea de Jos, privind relaţiile cetăţii milesiene cu Imperiul, Plautius Aelianus — pe numele-i întreg: Tiberius M. f. Plautius Silvanus Aelianus — s-a impus atenției istoricilor prin faptele-i de arme, prin destoinicia dovedită în cursul diferitor misiuni, în sfîrșit — împrejurare care explică frecventele reveniri asupra acestui capitol al carierei lui — prin lipsa de precizie a ştirilor despre activitatea desfăşurată pe meleagurile dobrogene. Imprecizia documentelor la care ne referim — texte epigrafice, în cea mai mare parte — învăluie în taină anul în care Plautius Aelianus a primit însărcinarea de *legatus Augusti pro praetore* al provinciei Moesia, ca și durata acestei misiuni; ea prilejuieşte încă discuții aprinse în jurul expediţiilor lui militare, şi îndeosebi asupra chestiunii de a ști dacă aceste expediţii au fost sau nu urmate de anexiuni teritoriale. Toate întrebări de o oarecare însemnătate, al căror răspuns definitiv nu poate veni decît de la descoperiri viitoare, dar a căror reexaminare, patruzeci de ani după dezbaterea iniţiată de Pârvan, nu va fi, credem, de prisos, dacă ne gîndim că incertitudinea în materia de care vorbim se vădește în întreaga literatură romînească privitoare la aceste probleme.

Să încercăm dar să vedem ce spun izvoarele despre vremea în care Plautius Aelianus a ocupat demnitatea de guvernator al Moesiei: dar, înainte de toate, care sînt aceste izvoare?

În lipsa cărții a XVII-a a «Analelor» lui Tacit, a cărei pierdere nu poate fi de ajuns deplînsă și care, avem motive s-o credem, ne-ar fi oferit amănunte prețioase despre evenimentele petrecute la granița Dunării în

[1] « Anal. Acad. Rom., Mem. Secț. Ist. », s. II, t. XXXVIII, p. 556 și urm. = Histria IV, p. 24 și urm. (București, 1916).

anii administrației lui Aelianus [1], principala sursă de informații asupra carierei acestuia e constituită de placa de marmură fixată pe mausoleul familiei Plautiilor de la Ponte Lucano, lîngă Tibur [2]. Compusă între 74 și 79 e.n., publicată și comentată în mai multe rînduri înainte de a-și găsi locul în *Corpus*, inscripția la care ne referim înfățișează în formă concisă, dar coerentă și explicită, o recapitulare a funcțiunilor exercitate de personajul nostru, însoțită — și aci e punctul ce ne interesează îndeosebi — de unele amănunte în legătură cu activitatea desfășurată în calitate de « legat » al Moesiei Inferioare.

Al doilea în importanță din documentele privind cariera lui Plautius Aelianus e « hotărnicia » lui Laberius Maximus, despre care am avut prilejul să arătăm că însumează mai multe anexe, printre care o scrisoare a lui Aelianus însuși către histrieni.

În sfîrșit, pentru a încheia această sumară trecere în revistă a știrilor privitoare la persoana și activitatea lui Plautius Silvanus Aelianus, amintim că o dedicație din Tralles, în Caria, ne-a păstrat ecoul trecerii lui la guvernămîntul Asiei, într-un an ce nu-i altminteri indicat, dar care se situează în cursul domniei lui Nero [3], și că trei alte inscripții, de mai mică întindere, dar de o mai mare precizie, ne dau datele celor două consulate exercitate în 45 și 74 e.n., primul în tovărășia lui Statilius Taurus, sub domnia lui Claudiu, al doilea sub Vespasian, în tovărășia măgulitoare a *Caesar*-ului Titus [4].

Acestea fiind știrile ce ne stau la dispoziție, există posibilitatea de a introduce mai multă ordine în datele tradiției, stabilind, fie și cu o oarecare aproximație, data fiecărei demnități menționate în inscripția de la Tibur? În această privință, prima observație ce se cere făcută e că nu există motiv serios de a pune la îndoială exactitatea documentului pomenit, cînd e vorba de ordinea magistraturilor asumate de Aelianus în diferite momente ale vieții. Cînd, prin urmare, citim, în rîndurile 1—8 ale epitafului: *Ti(berio) Plautio, M(arci) f(ilio), Ani(ensi) (tribu), |Siluano Aeliano|, pontif(ici), sodali Aug(ustali), |III uir(o) a(ere) a(rgento) a(uro) f(lando) f(eriundo), q(uaestori) Ti(berii) Caesaris,| legat(o) leg(ionis) V in Germania, | pr(aetori) urb(ano), leg(ato) et comiti Claud(ii) | Caesaris in Brittannia, consuli, | proco(n)s(uli) Asiae, legat(o) pro praet(ore) Moesiae*, n-avem nici un temei să presupunem că redactorul inscripției, sau eventual lapicidul ar fi modificat — cu știință sau numai din neglijență — un *cursus honorum* a cărui desfășurare în timp ne apare din toate punctele de vedere corectă. Bănuiala exprimată în această privință de Pârvan, că Aelianus ar fi fost întîi « legat » al Moesiei și numai după aceea proconsul al Asiei [5], e o încercare de a acredita ipoteza — prin ea însăși puțin verosimilă și contrazisă în chip hotărît de inscripția tiburtină — după care misiunea lui Aelianus la Dunăre ar fi

[1] Cf. Ph. Fabia, Sur une page perdue et sur les livres XVI, XVII, XVIII des Annales de Tacite, « Rev. des ét. anciennes », XXXIV, 1932, p. 139—158.
[2] C.I.L., XIV, 3608 (= Dessau, I.L.S., 986).
[3] Le Bas-Waddington, Inscriptions grecques et latines recueillies en Grèce et en Asie Mineure, III (Paris, 1870), nr. 600 a = C.I.G., 2942 d (aici mai departe, p. 357, n. 1).
[4] C.I.L., X, 825 (= Dessau, I.L.S., 6385); C.I.L., XIV, 4126; C.I.L., I, 774 (= Dessau, I.L.S., 5161 i).
[5] Histria IV, p. 567—568.

avut loc sub Claudiu. Trebuie să amintim, într-adevăr, că inscripţia din Tralles fixează în termeni categorici proconsulatul lui Aelianus în Asia în timpul domniei lui Nero [1], adică între anii 54 şi 68 e.n. Dacă, potrivit elogiului tiburtin, numirea ca legat al Moesiei are a fi socotită posterioară proconsulatului, concluzia de neînlăturat e că isprăvile ce ne reţin atenţia nu pot data decît tot din zilele lui Nero, dacă nu din acelea ale lui Vespasian: posibilitatea de a fixa legaţia moesică sub domnia lui Claudiu e astfel exclusă şi aceasta explică tentativa lui Pârvan de a găsi ieşire dintr-o situaţie anevoioasă, fie şi împotriva evidenţei.

Altă chestiune e aceea de a şti pentru ce regretatul învăţat socotea că trecerea lui Aelianus la administraţia Moesiei n-ar putea data decît din anii 52—53 e.n. Cum se va vedea, motivele lui erau departe de a fi neglijabile. Pentru moment, revenind la afirmaţia care ne-a prilejuit digresiunea, să reţinem doar că nimic nu îndreptăţeşte presupunerea că succesiunea demnităţilor înşirate în epitaf ar fi fost alterată. Potrivit obiceiului, textul citează în primul rînd titlurile sacerdotale, apoi funcţiunile publice în ordine ascendentă: de la acea de *triumuir monetalis*, accesibilă oricărui cetăţean în vîrstă de 18 ani împliniţi, pînă la acelea de consul, proconsul şi « legat » imperial, cele mai înalte la care — în mod obişnuit — putea rîvni un bărbat de rang senatorial. Ceea ce, într-o frază întortochiată şi vădit stingherită, Pârvan încearcă să prezinte drept un *cursus honorum* « firesc » [2] — şi anume obligaţia pentru orice fost consul de a exercita o « legaţie » înainte de a-şi încununa cariera printr-un proconsulat — în realitate nu constituie o regulă, şi încă şi mai puţin o regulă absolută. După consulat, succesiunea demnităţilor pe care cineva le putea îmbrăca nu era cîrmuită — practic vorbind — decît de bunul plac al principelui, în cazul unei funcţiuni imperiale, sau de hazardul tragerii la sorţi, cînd era vorba de obţinerea unei provincii senatoriale. Inscripţii numeroase, din vremea care ne interesează, oferă exemple convingătoare de demnitari trecuţi de la o « legaţie » la proconsulat, sau de la proconsulat la una ori mai multe « legaţii », exercitate pe rînd în cele mai felurite colţuri ale lumii romane [3].

Tot atît de puţin convingătoare ca argumentul « ordinii fireşti », e şi cealaltă consideraţie cu ajutorul căreia Pârvan caută să dovedească prioritatea misiunii moesice a lui Aelianus în raport cu proconsulatul Asiei. « Cînd ne gîndim că Aelianus are sub Claudius, pînă la anul 45, o carieră aşa de repede şi de strălucită, — scria el, în continuarea demonstraţiei la care ne referim, — nu putem admite ca dintr-odată el să fie pus în disponibilitate pentru tot restul domniei acestui împărat şi să vie tocmai Nero, după unsprezece

---

[1] Le Bas-Waddington, Inscr. III, 600 a (= C.I.G., 2942 d): Νέρωνα Κλα[ύ]διον [Καίσαρα] Σεβαστὸν Γερμανικὸν Αὐτοκράτορα, θεόν, [ὁ δῆ]μ[ος] ὁ Καισαρέων καθιέρωσε[ν], ἐπὶ ἀνθυπάτου [Τιβε]ρίου Πλαυτίου Σιλουανοῦ [Αἰ]λι[α]νοῦ, ἐπιμεληθέντος [Τι]βερίου Κλαυδίου κτλ.

[2] Histria, IV, p. 568.

[3] Ca să cităm numai cîteva cazuri, L. Minicius Natalis Quadronius Verus, consul în 133—134, guvernator al Moesiei Inferioare în 137—138, devine proconsul al Africei în 150 (A. Stein, Die Legaten von Moesien, Budapest, 1940, p. 68); P. Cluuius Maximus Paullinus, consul în 138, guvernator al Moesiei Superioare îndată după 140, ajunge proconsul al Asiei probabil în 153—154 (A. Degrassi, « Epigraphica », I, 1939, p. 307 şi urm.). Dimpotrivă, la fel cu Aelianus, C. Fonteius Agrippa, consul în anul 58, devine guvernator al Moesiei abia în 69, după ce deţinuse proconsulatul Asiei în 68—69 (Tac., Hist., III 46; Stein, op. cit., p. 32—33).

ani, spre a-l rechema la conducerea treburilor Imperiului »[1]. Cum se ştie, în zilele lui August şi ale urmaşilor lui, regulile după care se proceda la atribuirea provinciilor senatoriale erau încă acelea fixate de *lex Pompeia de prouinciis*, din 52 î.e.n., potrivit căreia un interval de *minimum cinci ani* era obligatoriu între gestiunea ultimei magistraturi urbane (pretură sau consulat) şi obţinerea unei administraţii provinciale. În fapt, din pricina marelui număr al consulilor sufecţi, această perioadă de aşteptare era de fiecare dată depăşită, astfel încît, dacă ni s-ar cere să exprimăm printr-o cifră intervalul oglindit în documentele epigrafice dintre anul consulatului şi acela al proconsulatului unui personaj din primul secol a cărui carieră se întîmplă s-o cunoaştem, ar trebui să vorbim de zece sau chiar de cincisprezece ani, mai degrabă decît de cei cinci ani prevăzuţi de legea Pompeia [2].

Am crezut util să examinăm cu oarecare stăruinţă ordinea de succesiune a onorurilor înşirate în elogiul de la Tibur, pentru că această chestiune în aparenţă indiferentă prezintă pentru problema care ne interesează o importanţă covîrşitoare. Pentru cine nu uită că trecerea lui Aelianus la proconsulatul Asiei e datată cu destulă certitudine în timpul domniei lui Nero, apare evident că, o dată înlăturată ipoteza unei intervertiri voluntare sau involuntare a etapelor carierei lui, data misiunii moesice capătă şi ea un început de elucidare, de n-ar fi decît prin dobîndirea unui *terminus post quem* sigur. Acest prim rezultat poate fi însă folosit pentru obţinerea unor ulterioare preciziuni, şi e ceea ce vom încerca să dovedim în restul acestei expuneri.

Spuneam dar că inscripţia din Tralles fixează proconsulatul lui Aelianus în limitele domniei lui Nero: între 13 octombrie 54 şi 9 iunie 68 e.n. La urcarea pe tron a lui Nero, administraţia Asiei era însă încredinţată lui M. Iunius Silanus, în mîinile căruia a rămas, după toate probabilităţile, pînă la 1 iulie 55 [3]. Pe de altă parte, cum vom arăta îndată, avem temeinice motive să credem că la începutul anului 62 Aelianus era instalat la conducerea Moesiei [4]. Aceasta înseamnă că anul proconsulatului în chestiune trebuie căutat nu între 54 şi 68, cum am putut crede într-un prim moment, ci între 55 şi 61, vreme în care — coincidenţă sugestivă ! — *fasti* provinciei Asia nu păstrează numele nici unui proconsul cunoscut cu certitudine. Către aceeaşi încheiere au înclinat toţi cîţi, dintr-un punct de vedere sau altul, au avut să se ocupe de problema care ne interesează, cu adaosul că, întrucît media anilor de aşteptare pentru obţinerea unei administraţii provinciale pare să fi fost, în vremea Iulio-Claudiilor, în jurul lui 10, cei mai mulţi din cercetătorii la care ne-am referit înclină să fixeze anul proconsulatului lui Aelianus fie în 55/56, fie în 56/57 [5]. Prima din aceste date are şansa să fie

---

[1] Histria IV, p. 568.

[2] R. Cagnat, Cours d'épigraphie latine [4] (Paris, 1914), p. 96, n. 1; S. J. De Laet, De Samenstelling van den romeinschen Senaat gedurende de eerste eeuw van het Principaat. Antwerpen — 'S — Gravenhage, 1941, p. 322. Pentru « legaţii » celor două Moesii în special, v. observaţiile lui Stein, Die Legaten von Moesien, p. 117—118.

[3] Mai exact, ar fi trebuit să rămînă. În fapt, curînd după urcarea pe tron a lui Nero, poate înainte de sfîrşitul anului 54, Silanus a fost asasinat din ordinul Agrippinei (Plin., N.h., VII 58; Tac., Ann., XIII 1 şi 33). Chiar şi în asemenea împrejurări excepţionale, tradiţia cerea însă ca înlocuitorul să nu fie numit înainte de expirarea mandatului legal al dispărutului. Cf. C. Halgan, Essai sur l'administration des provinces sénatoriales sous l'Empire romain, Paris, 1898, p. 23—232.

[4] Vezi mai departe, p. 370 şi n. 3.

[5] Cf., în ultimă instanţă, J. Keil, « J.O.A.I. », XXIX, 1935, p. 85.

cea adevărată, dacă ţinem seama de un argument pus în lumină de Halkin [1], care relevă cu dreptate că împrejurarea care a prilejuit săparea dedicaţiei din Tralles — instituirea unui cult municipal în onoarea lui Nero [2] — a putut fi o hotărîre a Senatului din anul 54, luată în urma desfăşurării favorabile a operaţiilor militare la graniţa Eufratului, de a acorda tînărului împărat onoarea unei statui în templul lui Mars Ultor, cu alte cuvinte de a face din el un σύνναος al divinităţii protectoare a Romei [3]. Ipoteza ni se pare plauzibilă, dar oricum ar fi, important din punctul de vedere al problemei care ne reţine atenţia e faptul că, mulţumită indiciilor pe care le-am înşirat, data proconsulatului lui Aelianus poate fi fixată cu o aproximaţie de un an sau doi. Putem nădăjdui să ajungem şi în privinţa « legaţiei » moesice la un rezultat asemănător?

La prima înfăţişare, problema apare mult mai anevoioasă, nu numai pentru că de data aceasta nu mai avem — ca în cazul proconsulatului — o inscripţie care să ne spună sub ce împărat trebuie situată misiunea, dar pentru că un document de la care eram îndreptăţiţi să aşteptăm dezlegarea enigmei, prin datele contradictorii pe care le conţine, nu face decît să ne îngreuieze sarcina. E vorba de faimoasa inscripţie histriană la care ne-am mai referit, descoperită în campania de săpături din 1915 şi publicată de Pârvan în Histria IV. Cum se ştie, cum am amintit-o în mai multe rînduri, documentul complex cunoscut sub numele de « hotărnicia » lui Laberius Maximus cuprinde, în realitate, mai multe texte diferite, scrisori ale unei întregi serii de guvernatori ai Moesiei către histrieni, în legătură cu întărirea de către romani a anumitor privilegii din vechi recunoscute cetăţii milesiene. Împrejurare nefavorabilă, cronologia nici unuia din aceşti guvernatori nu este stabilită cu precizie; apoi ordinea în care sînt pomeniţi nu-i aceea în care s-au succedat la guvernămîntul Moesiei; în sfîrşit — piedică aproape de netrecut pentru cercetătorul problemei — personajul indicat în rîndul 13 ca urmaş al lui Flavius Sabinus, *Aemilianus* (Αἰμιλιανός în originalul grec), e trecut sub tăcere de toate celelalte izvoare, nu numai în calitate de « legat » imperial, dar pînă şi ca individ de rang senatorial, în vremea cînd se presupune a fi trăit [4]. Primul lucru pe care-l avem de făcut în această situaţie, e să ne lămurim asupra locului exact deţinut de Aemilianus în şirul celorlalţi « legaţi »; în al doilea rînd, să stabilim, fie şi cu o inevitabilă aproximaţie, anul în jurul căruia va fi venit să administreze Moesia; în sfîrşit, în lumina acestor prealabile clarificări, să decidem dacă trebuie sau nu să acordăm crezare documentului histrian, şi pînă la ce punct?

Din aceste trei operaţii, măcar cea dintîi e lesnicioasă. În prima scrisoare a lui Flavius Sabinus, adresîndu-se locuitorilor Histriei, acesta le făgăduieşte că va interveni în favoarea lor pe lîngă urmaşul său Aemilianus:

---

[1] Tiberius Plautius Aelianus, légat de Mésie sous Néron, « L'Antiquité classique », III, 1934, p. 121—161.

[2] V. textul citat mai sus, p. 357, n. 1.

[3] Tac., Ann., XIII 8: « Sed apud senatum omnia in maius celebrata sunt sententiis eorum, qui supplicationes et diebus supplicationum uestem principi triumphalem, utque ouans Urbem iniret, effigiemque pari magnitudine ac Martis Ultoris, eodem in templo censuere... ». Cf. Halkin, op. cit., p. 23 a extrasului şi, pentru evenimentele la care se face aluzie în text, J. G. C. Anderson în C.A.H., X, 1934, p. 758 şi urm.

[4] Cf. S. J. De Laet, De Samenstelling van den romeinschen Senaat gedurende de eerste eeuw van het Principaat, p. 172, nr. 1177.

λαλήσω δὲ καὶ Αἰμιλιανῷ διαδόχῳ μου[1]. Ceva mai departe[2], scrisoarea lui Pomponius Pius amintește și ea, alături de numele lui Flavius Sabinus, pe acela al unui [...]ανός (prima parte a numelui e pierdută), ca pe ale unor predecesori ai semnatarului scrisorii. Dacă necunoscutul care se ascunde sub sufixul [...]ανός e tot una cu nu mai puțin necunoscutul Aemilianus (cum e probabil și cum a presupus Pârvan din capul locului), am avea o serie de trei guvernatori reconstituită cu destulă verosimilitate: primul, Flavius Sabinus, al treilea, Pomponius Pius și, între ei, un necunoscut arătat o dată cu numele de Aemilianus, altădată cu sufixul [...]ανός, care, evident, poate aparține tot lui Aemilianus, dar și altcuiva cu nume asemănător.

Osebit de scrisorile celor trei «legați» amintiți, documentul histrian reproduce o scrisoare a lui Plautius Aelianus, unde numele lui Flavius Sabinus, însoțit de aprecieri măgulitoare, trădează fără îndoială anterioritatea acestuia la guvernămîntul Moesiei[3]; în sfîrșit, în ultima parte a lespezii, scrisoarea lui Tullius Geminus, care, dacă nu conține vreun nume susceptibil să permită situarea semnatarului ei în raport cu guvernatorii cunoscuți, conține indicații suficiente pentru a nu lăsa vreo îndoială asupra faptului că misiunea lui Geminus a avut loc sub Claudiu[4].

Recapitulînd elementele de datare oferite de *horothesia* lui Laberius Maximus, avem, prin urmare, un guvernator sigur din zilele lui Claudiu; trei guvernatori ale căror misiuni nu știm cînd se situează, dar se succed probabil nemijlocit; în sfîrșit, un al cincilea (?), care se întîmplă să fie Plautius Aelianus, despre care nu știm decît că a venit la administrația Moesiei *în urma* lui Flavius Sabinus. Cu aceste elemente în minte, să pășim acum la cea de-a doua operație anunțată, stabilirea limitelor între care, fără teamă de a ne înșela, am putea fixa misiunea moesică a misteriosului Aemilianus.

Începutul îl facem cu Tullius Geminus, căruia, cum am spus, *horothesia* îi dă titlul de πρεσβευτὴς καὶ ἀντιστράτηγος Τιβερίου Κλαυδίου Καίσαρος Σεβαστοῦ, cu alte cuvinte *legatus pro praetore* al împăratului Claudiu. Personajul ne e cunoscut și altminteri, prin unele știri din Tacit[5] și printr-o inscripție descoperită în primii ani ai secolului nostru, care ne-a păstrat data consulatului lui: de la 1 octombrie la 30 decembrie 46 e.n.[6]. Aceasta înseamnă că, în principiu, Tullius Geminus a putut guverna Moesia în intervalul dintre 1 ianuarie 47 și 13 octombrie 54. Pârvan fixa «legația» lui în anul 54, fără alt motiv decît acela de a face loc, în cei zece ani precedenți, misiunilor tuturor celor patru guvernatori menționați în «hotărnicia» descoperită de el. Dar e evident că se înșela, pentru că un document epigrafic[7], asupra căruia pare să fi trecut cu vederea, numește pe Flavius Sabinus:

---

[1] Rîndurile 13—14 ale ediției Pârvan.
[2] Rîndul 31.
[3] Rîndul 43 al ediției Pârvan.
[4] Rîndurile 50—51.
[5] Tac., Ann., XIV, 50.
[6] E vorba de un fragment de *fasti* din Teanum Sidicinum, publicat de Egbert, «AJA», 1905, p. 67, iar acum tipărit și în C.I.L., VI, 36850. Cf. Cichorius, Römische Studien, Leipzig-Berlin, 1922, p. 398-402. Pârvan, care n-a cunoscut acest document, și-și ia informațiile asupra lui Geminus din prima ediție a P.I.R. (vol. III, 1898), socoate anul consulatului lui ca «nedeterminabil» (Histria IV, p. 570; cf. «Ausonia», X, 1921, p. 193: «Un tale Tullio Gemino, fino allora sconosciuto...»).
[7] C.I.L., VI, 31293.

[*leg(atus) diui Clau*]*di pro pr(aetore) prouin*[*c(iae) Moesiae*], ceea ce dovedeşte, dacă citirea editorilor e bună, că, cel mai tîrziu în anul 54, Sabinus era numit în postul pe care avea să-l ocupe timp de şapte ani. Tullius Geminus n-a putut deci administra Moesia decît *între 47 şi 53*, şi aceasta e singura afirmaţie întemeiată pe care o putem face în stadiul actual al informaţiei noastre.

Dar, ni s-ar putea obiecta în acest punct, fie că Pârvan cunoştea sau nu inscripţia în chestiune, important e că fixa « legaţia » lui Sabinus sub Claudiu, şi anume între anii 43 şi 49. Din păcate, ceea ce Pârvan uită să ne spună, e pe baza căror argumente a ajuns la această încheiere. Referinţa la Kappelmacher, al cărui articol din R-E. ar pune « singur convingător şi exact guvernarea lui Sabinus în Moesia imediat după anul 43 » [1], e insuficientă, cîtă vreme un text din Dio ne informează că, în vremea cînd se presupune a fi fost numit la guvernămîntul Moesiei, Sabinus lua parte la cucerirea Britanniei, în calitate de ὑποστράτηγος al fratelui său Vespasian [2], în acel moment comandant al legiunii a II-a Augusta [3]. Mai mult decît atît, dacă Sabinus n-a putut fi numit « legat » al Moesiei în anul 43, tot atît de puţin a putut fi numit în 44 sau 45, deoarece în aceşti ani « legat » al Moesiei pare să fi fost Aulus Didius Gallus, comandant al corpului expediţionar care, după mărturia lui Tacit [4], în primii ani ai domniei lui Claudiu a înfrînt pe regele bosporan Mithradates, înlocuindu-l cu fratele acestuia, Cotys [5]. E adevărat că titlul de guvernator al Moesiei nu e dat lui Gallus de Tacit, nici de vreun document contemporan indiscutabil [6]. Dar, cum observă cu dreptate Stein [7], poate fi considerat ca sigur că o misiune de natura aceleia de care vorbim nu putea fi încredinţată altcuiva decît guvernatorului provinciei celei mai apropiate de locul conflictului; de altă parte, faptul că în urma succesului obţinut Gallus a căpătat ornamentele triumfale [8] exclude posibilitatea ca el să fi servit în acea campanie sub ordinele unui alt comandant. Rămîne dar probabil (am putea spune: în cel mai înalt grad probabil) că evenimentele din regatul bosporan coincid cu « legaţia » moesică a lui Gallus; iar dacă adăugăm că aceste evenimente, datate cu destulă precizie de monedele lui Cotys, par a se fi petrecut în anii 45—46 e.n., ajungem la concluzia că Gallus trebuie să-şi fi început misiunea la Dunăre în anul 44 cel mai devreme, ceea ce face cu totul plauzibilă ipoteza după care trebuie să vedem în el pe cel dintîi guvernator al Moesiei desprinse din comandamentul

[1] Histria IV, p. 566; Kappelmacher în R.—E., VI, col. 2611, care reconstituie cariera lui Flavius Sabinus precum urmează: « 34 — 43 demnităţi inferioare şi pretura, 43 în Britannia, după 43 — timp de şapte ani — administraţia Moesiei, încă înainte de 56 *curator census Gallici* şi consulat, 56 — 69 *praefectus urbi*... ».

[2] Dio, LX, 20, 3.

[3] Tac., Hist., III, 44.

[4] Ann., XII, 15.

[5] Asupra acestor desfăşurări militare, ca şi, în genere, asupra energicei politici duse de Claudiu la Marea Neagră, v. monografia lui V. M. Scramuzza, The Emperor Claudius, Cambridge, Mass., 1940, p. 179 şi urm.

[6] Cf., totuşi, C.I.L., III 7247 (= Dessau, I.L.S., 970), unde, dacă citirea [*leg(atus) pro pr(aetore) Moe*]*siae* e conjecturală, are destule şanse să fie adevărată. În acest sens, v. Groag, s.v. Didius, R-E., V., col. 411.

[7] Die Legaten von Moesien, p. 25.

[8] «...orn]atus [ex auct(oritate) Ti] Claudi Caes[aris] Aug(usti) Ger[mani]ci tr[i]umphal[ibus o]rname[ntis... » se spune despre el în inscripţia din Olympia citată aici mai sus, n. 6.

care, o vreme, ținuse reunite laolaltă provinciile Moesia, Macedonia și Achaia [1].

Concluzia celor ce preced e că Flavius Sabinus nu poate în nici un caz ocupa în *fasti* provinciei Moesia locul pe care i-l atribuia Pârvan. Între 43 și 49, cei șapte ani ai presupusei lui guvernări sînt ocupați de misiunile lui Aulus Didius Gallus și Terentius Tullius Geminus, chiar dacă informațiile de care dispunem nu ne permit să fixăm cu precizie durata exactă a administrației fiecăruia. Venirea fratelui lui Vespasian la Dunăre trebuie dar mutată în timp, și anume către sfîrșitul domniei lui Claudiu, care, din acest punct de vedere, constituie un sigur *terminus ante quem*. Decît, acest prim rezultat trebuie confruntat cu datele celorlalte izvoare despre activitatea lui Flavius Sabinus, și aceasta ne obligă la un rapid examen al carierei lui, politică și militară.

Stăruie în amintiri pagina din *Istorii* unde, după ce a povestit sfîrșitul lui Sabinus, asasinat sub ochii neputinciosului Vitellius, Tacit evocă pentru posteritate figura bărbatului care — cu propriile lui cuvinte — « quinque et triginta stipendia in republica fecerat, domi militiaeque clarus » [2]. Împreună cu precizarea, în cuprinsul aceluiași capitol, că Sabinus ar fi fost « legat » al Moesiei timp de șapte ani și prefect al Romei timp de alți doisprezece, afirmația că viața publică a fratelui lui Vespasian ar fi totalizat treizeci și cinci de ani de serviciu e baza oricărei încercări de biografie a acestei interesante figuri. Faptul că-i cunoaștem data morții și numărul total al anilor serviți ne ajută să aflăm nu numai data probabilă a nașterii, dar, cu o tolerabilă aproximație, etapele principale ale unei vieți atît de active. E ușor de văzut, într-adevăr, că, dacă în « anul celor patru împărați » Sabinus împlinea 35 de ani de viață publică, aceasta trebuie să fi început în anul 34 e.n. În mod normal, cariera unui tînăr roman din clasa conducătoare începînd la 18 ani, cu una din sarcinile *vigintiviratului*, am putea presupune că așa se va fi întîmplat cu personajul nostru, născut, în această ipoteză, în 16 e.n. În realitate, avem motive temeinice să credem că Sabinus, care era mai vîrstnic decît Vespasian, n-a putut vedea lumina zilei înainte de anul 8 e.n. [3]. Dacă informațiile lui Tacit sînt bune, înseamnă dar că intrarea lui în serviciul obștesc a avut loc la 25 ani cel mai curînd — *quaestoria aetas* după regulile dreptului vremii [4]. Pentru etapele intermediare ale carierei, pînă la numirea ca prefect al Romei, punctele de sprijin cronologic lipsesc, cu excepția indicației lui Dio, după care Sabinus ar fi petrecut anul 43 în Britannia, în calitate de adjunct al fratelui său, comandant de legiune. Cu ce grad anume, e mai greu de ghicit, din pricina termenului vag de care se slujește istoricul grec [5]. Oricare ar fi fost însă treapta exactă în ierarhia magistraturilor atinsă de Flavius Sabinus în acel moment, sigur pare că nu depășise încă rangul de *praetor* și că, prin urmare, n-ar fi putut rîvni la guvernămîntul Moesiei, rezervat, după cît putem judeca pe baza unei documentări ce se întinde pe mai multe veacuri și nu comportă excepții, unor foști

[1] Stein, Die Legaten von Moesien, p. 25. Cf. Ritterling, R.—E., XII, col. 1648.
[2] Tac., Hist., III, 75.
[3] Suet., Vesp., 2. Cf. Kappelmacher s.v. Flavius (166), R.—E., VI., col. 2611.
[4] Mommsen, Droit public romain (tr. fr. Girard), II, p. 253 și n. 1.
[5] Hist. Rom., LX 20, 3: ἐπιδιέπεμψε (scil. Aulus Plautius) τόν τε Οὐεσπασιανὸν τὸν Φλαούιον τὸν καὶ τὴν αὐτοκράτορα μετὰ ταῦτα ἀρχὴν λαβόντα, καὶ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Σαβῖνον ὑποστρατηγοῦντά οἱ...

consuli [1]. De n-ar fi decît pentru acest motiv, ne găsim dar în imposibilitate de a admite ipoteza lui Kappelmacher, împărtăşită de Pârvan, după care Sabinus ar fi sosit în Moesia îndată după anul 43 [2]. Dar să continuăm. Dacă fratele lui Vespasian n-a putut fi numit la administraţia Moesiei înainte de a fi exercitat primul său consulat şi dacă această demnitate n-a putut-o obţine decît între 43 şi 57, anul probabilei numiri la prefectura Romei; dacă iarăşi luăm de bună afirmaţia lui Tacit după care, înainte de a ocupa timp de 12 ani acest din urmă post, Sabinus ar fi zăbovit în Moesia vreme de 7 ani, limitele cronologice înăuntrul cărora se situează dobîndirea supremei magistraturi se restrîng între 44 şi 49, cu oarecare aproximaţie. În chip firesc, momentul numirii la conducerea Moesiei trebuie dar căutat în jurul anului 50, şi aceasta face plauzibilă presupunerea că în anul 57, sau poate încă în cursul anului 56, curînd după moartea lui L. Volusius Saturninus [3], Sabinus a putut fi numit *praefectus Urbi*, funcţiune pe care — probabil cu mici întreruperi [4] — a exercitat-o pînă în clipa uciderii sale de către vitellieni [5].

Revenind la preocuparea care ne-a impus această paranteză, putem deci indica drept *terminus post quem* pentru trimiterea misteriosului Aemilianus în Moesia anul numirii lui Sabinus la prefectura Romei — 56/57 e.n., după cele mai autorizate opinii [6]. Rămîne să vedem dacă n-am putea stabili acum şi un *terminus ante quem*, pentru a delimita cu stricteţea pe care ne-o îngăduie informaţiile la dispoziţia noastră activitatea acestui guvernator-fantomă.

Analizînd mai înainte cuprinsul documentului composit care e *horothesia* lui Laberius Maximus, am arătat că rîndurile 31—32 ale textului publicat de Pârvan indică drept predecesori ai lui Pomponius Pius pe Flavius Sabinus

---

[1] Cf. Stein, Die Legaten von Moesien, p. 116—117.

[2] Kappelmacher, R.-E., VI, col. 2611; V. Pârvan, Histria IV, p. 566. Aceeaşi greşeală în « Rev. de Philologie », LVII, 1931, p. 258, n. 3.

[3] Asupra acestuia, v. Dessau în P.I.R., III, p. 483—485. Data morţii (în vîrstă de 93 ani!) ne-a fost păstrată de Tacit., Ann., XIII, 30. Cf. Plin., H.n., XI, 223.

[4] In Ann., XIV 42, printre evenimentele anului 61, Tacit înregistrează asasinarea lui Pedanius Secundus, *prefect al Romei*, de unul din sclavii săi. Trebuie să admitem, prin urmare, că, în jurul acelei date, Sabinus a fost înlocuit în demnitatea de prefect, fără să putem spune în ce împrejurări. Sigur e, oricum, că încă Nero pare să-i fi redat importantul post, de vreme ce-l vedem destituit de Galba, apoi din nou numit de Otho (Tac., Hist., I, 46; Plut., Otho, 5). Chiar ţinînd seamă de aceste întreruperi, există posibilitatea de a pune de acord afirmaţia lui Tacit, după care Sabinus ar fi fost prefect timp de 12 ani, cu datele celorlalte izvoare: pentru aceasta e de ajuns să admitem că prima numire a avut loc în anul 56, după moartea lui Volusius Saturninus, aşa cum de altfel ni s-a impus din examenul întregii cariere a fratelui lui Vespasian. În aceste condiţii, propunerea lui Borghesi de a corecta în Hist., III, 75 indicaţia *duodecim (annos)* prin *septem* sau *totidem* ni se pare tot atît de inutilă ca şi ipoteza lui Brasloff, « Wiener Studien », XXX, 1908, p. 167—169, după care Sabinus şi Pedanius ar fi fost prefecţi în acelaşi timp, cu puteri egale. Asupra prefecturii Romei, v. Mommsen, Droit public romain (tr. Girard), V, p. 361—373 şi monografia lui Vigneaux, Essai sur l'histoire de la Praefectura Urbis à Rome, Paris, 1896.

[5] Tac., Hist., III, 75.

[6] 57 după De Laet, De Samenstelling van den romeinschen Senaat gedurende de eerste eeuw van het Principaat, p. 117; 56 după A. W. Braithwaite, C. Suetoni Tranquilli Diuus Vespasianus with an introduction and commentary, Oxford, 1927, p. 20—21, ale cărui concluzii, în ce priveşte numirile succesive ale lui Sabinus la prefectura Romei, sînt următoarele: *praefectus Urbi*: 56—60; *praefectus Urbi iterum*: 61—68; *praefectus Urbi tertium*: 69 (total 12 ani).

şi pe necunoscutul din al cărui nume s-a păstrat numai sufixul [...]ανός. Presupunînd pentru moment că ar fi vorba de acelaşi Aemilianus pomenit în rîndul 13, rezultă fără putinţă de îndoială că urmaşul acestuia la guvernămîntul Moesiei a fost Pomponius însuşi. Din păcate, nici despre Pomponius nu ştim mare lucru, mai exact vorbind nu ştim decît că e unul din consulii sufecţi ai anului 65 [1]. Trimiterea în Moesia trebuie să fi urmat însă la scurt interval după ieşirea din consulat (poate în 66, sigur în 67), de vreme ce din mesajul către histrieni rezultă limpede că scria în zilele lui Nero [2], iar în primele luni ale anului 69 — între 15 ianuarie şi 16 aprilie — locul lui apare ocupat de un susţinător al lui Otho, M. Aponius Saturninus [3]. De activitatea acestuia la Dunărea de Jos nu e cazul să ne ocupăm [4]. E de ajuns să amintim că, din pricina schimbărilor petrecute la Roma, misiunea lui nu putea fi decît vremelnică şi că, abia urcat pe tron, Vespasian avea să-l înlocuiască printr-un om al său de încredere, C. Fonteius Agrippa [5].

Din punctul de vedere al problemei care ne preocupă rămîne, prin urmare, stabilit, că vremea în care se situează misiunea moesică a lui Aemilianus nu poate fi decît intervalul dintre ultimul an posibil al legaţiei lui Flavius Sabinus (56/57, cu inevitabila aproximaţie) şi primul an posibil al legaţiei lui Pomponius Pius (66/67): în cifră rotundă zece ani, răstimp în care, alături de omul misterios a cărui identitate ne trudim s-o aflăm, trebuie să postulăm prezenţa în Moesia a lui Plautius Aelianus, pe care propria-i scrisoare către histrieni îl înfăţişează ca pe un urmaş al lui Flavius Sabinus şi a cărui misiune nu poate cădea decît tot în deceniul de care vorbim [6].

Acum, nu va fi desigur fără folos să amintim că în textul *horothesiei* numele lui Aemilianus apare o singură dată întreg, în rîndul 13. În rîndul 31, cum am avut grija s-o relevăm, terminaţia ... ANOY ar putea fi tot atît de bine a numelui lui Aelianus, aşa cum e cazul în rîndul 38, unde aceeaşi desinenţă genitivală se raportă fără putinţă de îndoială la acesta din urmă, lucru dovedit de cele cîteva litere păstrate din gentiliciul Plautius [7]. Această primă observaţie impune în mod firesc o a doua, şi anume că, aşa cum iarăşi s-a relevat, un personaj de rang consular purtînd *cognomen*-ul Aemilianus e necunoscut prosopografiei secolului I e.n. [8]. Dacă la aceasta adăugăm şi ciudăţenia pe care ar constitui-o desemnarea acestuia singur prin *cognomen*, atunci cînd toţi ceilalţi guvernatori pomeniţi în hotărnicie sînt arătaţi corect cu numele de familie urmat de *cognomen*, ajungem la concluzia că un « legat » al Moesiei cu numele Aemilianus n-a existat niciodată; că apariţia acestui

---

[1] C.I.L. IV 2551 şi 5520. Cf. W. Liebenam, Fasti consulares Imperii Romani..., Bonn, 1909, p. 14.

[2] La acest împărat se referă aluziile din rîndurile 30 şi urm. ale *horothesiei*, pe care le reproduc aci, cu întregirile lui Ad. Wilhelm, după SEG, I (1924), p. 73, nr. 329: καὶ ἐκ τῶν γεγραμμ νων ὑμεῖν ὑπὸ Φλ. Σαβείνου [καὶ...]ανοῦ ἀνδρῶν ἐπισημοτάτων καὶ ἐμοι τειμιω[τάτων ἠ ἀντιλαβέσθαι ὅτι ἡ ἀσθένια τῆς πόλεως ὑμῶ[ν προνοίας τυγχάνει πρὸ οὖν] πάντων φροντίζοντος τοῦ θειοτάτου [Καίσαρος...

[3] Tac., Hist., I 79; cf. III 24.

[4] Cf. C. Patsch, Beiträge zur Völkerkunde von Südosteuropa V. Aus 500 Jahre vorrömischer u. römischer Geschichte Südosteuropas. I. Teil: Bis zur Festsetzung der Römer in Transdanuvien, Wien-Leipzig. 1932, p. 173 şi urm.

[5] Stein, Die Legaten von Moesien, p. 32—33; Patsch, op. cit., p. 178—179.

[6] V. aici mai departe p. 370—371.

[7] ΠΛΑΥΤΙ[ΟΥ ΑΙΛΙ]ΑΝΟΥ.

[8] Cf. Liebenam, Fasti consulares Imperii Romani, p. 84 (index cognominum) şi P.I.R., I² (Berlin-Leipzig, 1933), p. 49—50.

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
MUZEUL NAȚIONAL DE ANTICHITĂȚI

STUDII ȘI CERCETĂRI DE ISTORIE VECHE

3-4

ANUL VI

IULIE—DECEMBRIE 1955

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
MUZEUL NAŢIONAL DE ANTICHITĂŢI

STUDII ŞI CERCETĂRI DE ISTORIE VECHE

Tomul VI, nr. 3—4 Iulie-decembrie 1955

SUMAR

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

ACADÉMIE DE LA RÉPUBLIQUE POPULAIRE ROUMAINE
MUSÉE NATIONAL DES ANTIQUITÉS

ÉTUDES ET RECHERCHES D'HISTOIRE ANCIENNE

Tome VI, nos 3 - 4 Juillet-décembre 1955

SOMMAIRE

ÉTUDES ET EXPOSÉS

COMPTES RENDUS DES FOUILLES

NOTES ET INFORMATIONS

DISCUSSIONS

CHRONIQUE SCIENTIFIQUE

COMPTES RENDUS

ÉDITIONS DE L'ACADÉMIE DE LA RÉPUBLIQUE POPULAIRE ROUMAINE

АКАДЕМИЯ РУМЫНСКОЙ НАРОДНОЙ РЕСПУБЛИКИ
НАЦИОНАЛЬНЫЙ МУЗЕЙ ДРЕВНОСТЕЙ

ТРУДЫ И ИССЛЕДОВАНИЯ ПО ДРЕВНЕЙ ИСТОРИИ

Том. VI, 3—4 Июль—декабрь 1955

СОДЕРЖАНИЕ

ИЗДАТЕЛЬСТВО АКАДЕМИИ РУМЫНСКОЙ НАРОДНОЙ РЕСПУБЛИКИ

STUDII ŞI CERCETĂRI DE ISTORIE VECHE
Tomul VI, nr. 3–4, 1955

STUDII ŞI REFERATE

TIBERIUS PLAUTIUS AELIANUS ŞI FRONTIERA DUNĂRII DE JOS ÎN SECOLUL I AL EREI NOASTRE

DE

D. M. PIPPIDI

Omul de a cărui activitate ca guvernator al Moesiei ne propunem să ne ocupăm în acest studiu e departe de a fi necunoscut cercetătorilor trecutului nostru. De la publicarea de către Pârvan, în 1916, a *horothesiei* lui Laberius Maximus [1], al cărei text, cum se ştie, e însoţit de copiile mai multor scrisori trimise histrienilor de o serie de reprezentanţi ai Romei la Dunărea de Jos, privind relaţiile cetăţii milesiene cu Imperiul, Plautius Aelianus — pe numele-i întreg: Tiberius M. f. Plautius Silvanus Aelianus — s-a impus atenţiei istoricilor prin faptele-i de arme, prin destoinicia dovedită în cursul diferitor misiuni, în sfîrşit — împrejurare care explică frecventele reveniri asupra acestui capitol al carierei lui — prin lipsa de precizie a ştirilor despre activitatea desfăşurată pe meleagurile dobrogene. Imprecizia documentelor la care ne referim — texte epigrafice, în cea mai mare parte — învăluie în taină anul în care Plautius Aelianus a primit însărcinarea de *legatus Augusti pro praetore* al provinciei Moesia, ca şi durata acestei misiuni; ea prilejuieşte încă discuţii aprinse în jurul expediţiilor lui militare, şi îndeosebi asupra chestiunii de a şti dacă aceste expediţii au fost sau nu urmate de anexiuni teritoriale. Toate întrebări de o oarecare însemnătate, al căror răspuns definitiv nu poate veni decît de la descoperiri viitoare, dar a căror reexaminare, patruzeci de ani după dezbaterea iniţiată de Pârvan, nu va fi, credem, de prisos, dacă ne gîndim că incertitudinea în materia de care vorbim se vădeşte în întreaga literatură romînească privitoare la aceste probleme.

Să încercăm dar să vedem ce spun izvoarele despre vremea în care Plautius Aelianus a ocupat demnitatea de guvernator al Moesiei: dar, înainte de toate, care sînt aceste izvoare?

În lipsa cărţii a XVII-a a «Analelor» lui Tacit, a cărei pierdere nu poate fi de ajuns deplînsă şi care, avem motive s-o credem, ne-ar fi oferit amănunte preţioase despre evenimentele petrecute la graniţa Dunării în

[1] «Anal. Acad. Rom., Mem. Sect. Ist.», s. II, t. XXXVIII, p. 556 şi urm. = Histria IV, p. 24 şi urm. (Bucureşti, 1916).

anii administrației lui Aelianus [1], principala sursă de informații asupra carierei acestuia e constituită de placa de marmură fixată pe mausoleul familiei Plautiilor de la Ponte Lucano, lîngă Tibur [2]. Compusă între 74 și 79 e.n., publicată și comentată în mai multe rînduri înainte de a-și găsi locul în *Corpus*, inscripția la care ne referim înfățișează în formă concisă, dar coerentă și explicită, o recapitulare a funcțiunilor exercitate de personajul nostru, însoțită — și aci e punctul ce ne interesează îndeosebi — de unele amănunte în legătură cu activitatea desfășurată în calitate de « legat » al Moesiei Inferioare.

Al doilea în importanță din documentele privind cariera lui Plautius Aelianus e « hotărnicia » lui Laberius Maximus, despre care am avut prilejul să arătăm că însumează mai multe anexe, printre care o scrisoare a lui Aelianus însuși către histrieni.

În sfîrșit, pentru a încheia această sumară trecere în revistă a știrilor privitoare la persoana și activitatea lui Plautius Silvanus Aelianus, amintim că o dedicație din Tralles, în Caria, ne-a păstrat ecoul trecerii lui la guvernămîntul Asiei, într-un an ce nu-i altminteri indicat, dar care se situează în cursul domniei lui Nero [3], și că trei alte inscripții, de mai mică întindere, dar de o mai mare precizie, ne dau datele celor două consulate exercitate în 45 și 74 e.n., primul în tovărășia lui Statilius Taurus, sub domnia lui Claudiu, al doilea sub Vespasian, în tovărășia măgulitoare a *Caesar*-ului Titus [4].

Acestea fiind știrile ce ne stau la dispoziție, există posibilitatea de a introduce mai multă ordine în datele tradiției, stabilind, fie și cu o oarecare aproximație, data fiecărei demnități menționate în inscripția de la Tibur? În această privință, prima observație ce se cere făcută e că nu există motiv serios de a pune la îndoială exactitatea documentului pomenit, cînd e vorba de ordinea magistraturilor asumate de Aelianus în diferite momente ale vieții. Cînd, prin urmare, citim, în rîndurile 1—8 ale epitafului: *Ti(berio) Plautio, M(arci) f(ilio), Ani(ensi) (tribu), /Siluano Aeliano/, pontif(ici), sodali Aug(ustali), /III uir(o) a(ere) a(rgento) a(uro) f(lando) f(eriundo), q(uaestori) Ti(berii) Caesaris,/ legat(o) leg(ionis) V in Germania, / pr(aetori) urb(ano), leg(ato) et comiti Claud(ii) / Caesaris in Brittannia, consuli, / proco(n)s(uli) Asiae, legat(o) pro praet(ore) Moesiae*, n-avem nici un temei să presupunem că redactorul inscripției, sau eventual lapicidul ar fi modificat — cu știință sau numai din neglijență — un *cursus honorum* a cărui desfășurare în timp ne apare din toate punctele de vedere corectă. Bănuiala exprimată în această privință de Pârvan, că Aelianus ar fi fost întîi « legat » al Moesiei și numai după aceea proconsul al Asiei [5], e o încercare de a acredita ipoteza — prin ea însăși puțin verosimilă și contrazisă în chip hotărît de inscripția tiburtină — după care misiunea lui Aelianus la Dunăre ar fi

[1] Cf. Ph. Fabia, Sur une page perdue et sur les livres XVI, XVII, XVIII des Annales de Tacite, « Rev. des ét. anciennes », XXXIV, 1932, p. 139—158.

[2] C.I.L., XIV, 3608 (= Dessau, I.L.S., 986).

[3] Le Bas-Waddington, Inscriptions grecques et latines recueillies en Grèce et en Asie Mineure, III (Paris, 1870), nr. 600 a = C.I.G., 2942 d (aici mai departe, p. 357, n. 1).

[4] C.I.L., X, 825 (= Dessau, I.L.S., 6385); C.I.L., XIV, 4126; C.I.L., I, 774 (= Dessau, I.L.S., 5161 i).

[5] Histria IV, p. 567—568.

avut loc sub Claudiu. Trebuie să amintim, într-adevăr, că inscripţia din Tralles fixează în termeni categorici proconsulatul lui Aelianus în Asia în timpul domniei lui Nero[1], adică între anii 54 şi 68 e.n. Dacă, potrivit elogiului tiburtin, numirea ca legat al Moesiei are a fi socotită posterioară proconsulatului, concluzia de neînlăturat e că isprăvile ce ne reţin atenţia nu pot data decît tot din zilele lui Nero, dacă nu din acelea ale lui Vespasian: posibilitatea de a fixa legaţia moesică sub domnia lui Claudiu e astfel exclusă şi aceasta explică tentativa lui Pârvan de a găsi ieşire dintr-o situaţie anevoioasă, fie şi împotriva evidenţei.

Altă chestiune e aceea de a şti pentru ce regretatul învăţat socotea că trecerea lui Aelianus la administraţia Moesiei n-ar putea data decît din anii 52—53 e.n. Cum se va vedea, motivele lui erau departe de a fi neglijabile. Pentru moment, revenind la afirmaţia care ne-a prilejuit digresiunea, să reţinem doar că nimic nu îndreptăţeşte presupunerea că succesiunea demnităţilor înşirate în epitaf ar fi fost alterată. Potrivit obiceiului, textul citează în primul rînd titlurile sacerdotale, apoi funcţiunile publice în ordine ascendentă: de la acea de *triumuir monetalis*, accesibilă oricărui cetăţean în vîrstă de 18 ani împliniţi, pînă la acelea de consul, proconsul şi « legat » imperial, cele mai înalte la care — în mod obişnuit — putea rîvni un bărbat de rang senatorial. Ceea ce, într-o frază întortochiată şi vădit stingherită, Pârvan încearcă să prezinte drept un *cursus honorum* « firesc »[2] — şi anume obligaţia pentru orice fost consul de a exercita o « legaţie » înainte de a-şi încununa cariera printr-un proconsulat — în realitate nu constituie o regulă, şi încă şi mai puţin o regulă absolută. După consulat, succesiunea demnităţilor pe care cineva le putea îmbrăca nu era cîrmuită — practic vorbind — decît de bunul plac al principelui, în cazul unei funcţiuni imperiale, sau de hazardul tragerii la sorţi, cînd era vorba de obţinerea unei provincii senatoriale. Inscripţii numeroase, din vremea care ne interesează, oferă exemple convingătoare de demnitari trecuţi de la o « legaţie » la proconsulat, sau de la proconsulat la una ori mai multe « legaţii », exercitate pe rînd în cele mai felurite colţuri ale lumii romane[3].

Tot atît de puţin convingătoare ca argumentul « ordinii fireşti », e şi cealaltă consideraţie cu ajutorul căreia Pârvan caută să dovedească prioritatea misiunii moesice a lui Aelianus în raport cu proconsulatul Asiei. « Cînd ne gîndim că Aelianus are sub Claudius, pînă la anul 45, o carieră aşa de repede şi de strălucită, — scria el, în continuarea demonstraţiei la care ne referim, — nu putem admite ca dintr-odată el să fie pus în disponibilitate pentru tot restul domniei acestui împărat şi să vie tocmai Nero, după unsprezece

[1] Le Bas-Waddington, Inscr. III, 600 a (= C.I.G., 2942 d): Νέρωνα Κλα[ύ]διον [Καίσαρα] Σεβαστὸν Γερμανικὸν Αὐτοκράτορα, θεόν, [ὁ δῆ]μ[ος] ὁ Καισαρέων καθιέρωσε[ν], ἐπὶ ἀνθυπάτου [Τιβε]ρίου Πλαυτίου Σιλουανοῦ [Αἰ]λι[α]νοῦ, ἐπιμεληθέντος [Τι]βερίου Κλαυδίου κτλ.

[2] Histria, IV, p. 568.

[3] Ca să citām numai cîteva cazuri, L. Minicius Natalis Quadronius Verus, consul în 133—134, guvernator al Moesiei Inferioare în 137—138, devine proconsul al Africei în 150 (A. Stein, Die Legaten von Moesien, Budapest, 1940, p. 68); P. Cluuius Maximus Paullinus, consul în 138, guvernator al Moesiei Superioare îndată după 140, ajunge proconsul al Asiei probabil în 153—154 (A. Degrassi, « Epigraphica », I, 1939, p. 307 şi urm.). Dimpotrivă, la fel cu Aelianus, C. Fonteius Agrippa, consul în anul 58, devine guvernator al Moesiei abia în 69, după ce deţinuse proconsulatul Asiei în 68—69 (Tac., Hist., III 46; Stein, op. cit., p. 32—33).

ani, spre a-l rechema la conducerea treburilor Imperiului »[1]. Cum se știe, în zilele lui August și ale urmașilor lui, regulile după care se proceda la atribuirea provinciilor senatoriale erau încă acelea fixate de *lex Pompeia de prouinciis*, din 52 î.e.n., potrivit căreia un interval de *minimum cinci ani* era obligatoriu între gestiunea ultimei magistraturi urbane (pretură sau consulat) și obținerea unei administrații provinciale. În fapt, din pricina marelui număr al consulilor sufecți, această perioadă de așteptare era de fiecare dată depășită, astfel încît, dacă ni s-ar cere să exprimăm printr-o cifră intervalul oglindit în documentele epigrafice dintre anul consulatului și acela al proconsulatului unui personaj din primul secol a cărui carieră se întîmplă s-o cunoaștem, ar trebui să vorbim de zece sau chiar de cincisprezece ani, mai degrabă decît de cei cinci ani prevăzuți de legea Pompeia [2].

Am crezut util să examinăm cu oarecare stăruință ordinea de succesiune a onorurilor înșirate în elogiul de la Tibur, pentru că această chestiune în aparență indiferentă prezintă pentru problema care ne interesează o importanță covîrșitoare. Pentru cine nu uită că trecerea lui Aelianus la proconsulatul Asiei e datată cu destulă certitudine în timpul domniei lui Nero, apare evident că, o dată înlăturată ipoteza unei intervertiri voluntare sau involuntare a etapelor carierei lui, data misiunii moesice capătă și ea un început de elucidare, de n-ar fi decît prin dobîndirea unui *terminus post quem* sigur. Acest prim rezultat poate fi însă folosit pentru obținerea unor ulterioare preciziuni, și e ceea ce vom încerca să dovedim în restul acestei expuneri.

Spuneam dar că inscripția din Tralles fixează proconsulatul lui Aelianus în limitele domniei lui Nero: între 13 octombrie 54 și 9 iunie 68 e.n. La urcarea pe tron a lui Nero, administrația Asiei era însă încredințată lui M. Iunius Silanus, în mîinile căruia a rămas, după toate probabilitățile, pînă la 1 iulie 55 [3]. Pe de altă parte, cum vom arăta îndată, avem temeinice motive să credem că la începutul anului 62 Aelianus era instalat la conducerea Moesiei [4]. Aceasta înseamnă că anul proconsulatului în chestiune trebuie căutat nu între 54 și 68, cum am putut crede într-un prim moment, ci între 55 și 61, vreme în care — coincidență sugestivă ! — *fasti* provinciei Asia nu păstrează numele nici unui proconsul cunoscut cu certitudine. Către aceeași încheiere au înclinat toți cîți, dintr-un punct de vedere sau altul, au avut să se ocupe de problema care ne interesează, cu adaosul că, întrucît media anilor de așteptare pentru obținerea unei administrații provinciale pare să fi fost, în vremea Iulio-Claudiilor, în jurul lui 10, cei mai mulți din cercetătorii la care ne-am referit înclină să fixeze anul proconsulatului lui Aelianus fie în 55/56, fie în 56/57 [5]. Prima din aceste date are șansa să fie

---

[1] Histria IV, p. 568.

[2] R. Cagnat, Cours d'épigraphie latine [4] (Paris, 1914), p. 96, n. 1; S. J. De Laet, De Samenstelling van den romeinschen Senaat gedurende de eerste eeuw van het Principaat. Antwerpen — 'S — Gravenhage, 1941, p. 322. Pentru « legații » celor două Moesii în special, v. observațiile lui Stein, Die Legaten von Moesien, p. 117—118.

[3] Mai exact, ar fi trebuit să rămînă. În fapt, curînd după urcarea pe tron a lui Nero, poate înainte de sfîrșitul anului 54, Silanus a fost asasinat din ordinul Agrippinei (Plin., N.h., VII 58; Tac., Ann., XIII 1 și 33). Chiar și în asemenea împrejurări excepționale, tradiția cerea însă ca înlocuitorul să nu fie numit înainte de expirarea mandatului legal al dispărutului. Cf. C. Halgan, Essai sur l'administration des provinces sénatoriales sous l'Empire romain, Paris, 1898, p. 23—232.

[4] Vezi mai departe, p. 370 și n. 3.

[5] Cf., în ultimă instanță, J. Keil, « J.O.A.I. », XXIX, 1935, p. 85.

cea adevărată, dacă ţinem seama de un argument pus în lumină de Halkin [1], care relevă cu dreptate că împrejurarea care a prilejuit săparea dedicaţiei din Tralles — instituirea unui cult municipal în onoarea lui Nero [2] — a putut fi o hotărîre a Senatului din anul 54, luată în urma desfăşurării favorabile a operaţiilor militare la graniţa Eufratului, de a acorda tînărului împărat onoarea unei statui în templul lui Mars Ultor, cu alte cuvinte de a face din el un σύνναος al divinităţii protectoare a Romei [3]. Ipoteza ni se pare plauzibilă, dar oricum ar fi, important din punctul de vedere al problemei care ne reţine atenţia e faptul că, mulţumită indiciilor pe care le-am înşirat, data proconsulatului lui Aelianus poate fi fixată cu o aproximaţie de un an sau doi. Putem nădăjdui să ajungem şi în privinţa « legaţiei » moesice la un rezultat asemănător?

La prima înfăţişare, problema apare mult mai anevoioasă, nu numai pentru că de data aceasta nu mai avem — ca în cazul proconsulatului — o inscripţie care să ne spună sub ce împărat trebuie situată misiunea, dar pentru că un document de la care eram îndreptăţiţi să aşteptăm dezlegarea enigmei, prin datele contradictorii pe care le conţine, nu face decît să ne îngreuieze sarcina. E vorba de faimoasa inscripţie histriană la care ne-am mai referit, descoperită în campania de săpături din 1915 şi publicată de Pârvan în Histria IV. Cum se ştie, cum am amintit-o în mai multe rînduri, documentul complex cunoscut sub numele de « hotărnicia » lui Laberius Maximus cuprinde, în realitate, mai multe texte diferite, scrisori ale unei întregi serii de guvernatori ai Moesiei către histrieni, în legătură cu întărirea de către romani a anumitor privilegii din vechi recunoscute cetăţii milesiene. Împrejurare nefavorabilă, cronologia nici unuia din aceşti guvernatori nu este stabilită cu precizie; apoi ordinea în care sînt pomeniţi nu-i aceea în care s-au succedat la guvernămîntul Moesiei; în sfîrşit — piedică aproape de netrecut pentru cercetătorul problemei — personajul indicat în rîndul 13 ca urmaş al lui Flavius Sabinus, *Aemilianus* (Αἰμιλιανός în originalul grec), e trecut sub tăcere de toate celelalte izvoare, nu numai în calitate de « legat » imperial, dar pînă şi ca individ de rang senatorial, în vremea cînd se presupune a fi trăit [4]. Primul lucru pe care-l avem de făcut în această situaţie, e să ne lămurim asupra locului exact deţinut de Aemilianus în şirul celorlalţi « legaţi »; în al doilea rînd, să stabilim, fie şi cu o inevitabilă aproximaţie, anul în jurul căruia va fi venit să administreze Moesia; în sfîrşit, în lumina acestor prealabile clarificări, să decidem dacă trebuie sau nu să acordăm crezare documentului histrian, şi pînă la ce punct?

Din aceste trei operaţii, măcar cea dintîi e lesnicioasă. În prima scrisoare a lui Flavius Sabinus, adresîndu-se locuitorilor Histriei, acesta le făgăduieşte că va interveni în favoarea lor pe lîngă urmaşul său Aemilianus:

---

[1] Tiberius Plautius Aelianus, légat de Mésie sous Néron, « L'Antiquité classique », III, 1934, p. 121–161.

[2] V. textul citat mai sus, p. 357, n. 1.

[3] Tac., Ann., XIII 8: « Sed apud senatum omnia in maius celebrata sunt sententiis eorum, qui supplicationes et diebus supplicationum uestem principi triumphalem, utque ouans Urbem iniret, effigiemque pari magnitudine ac Martis Ultoris, eodem in templo censuere... ». Cf. Halkin, op. cit., p. 23 a extrasului şi, pentru evenimentele la care se face aluzie în text, J. G. C. Anderson în C.A.H., X, 1934, p. 758 şi urm.

[4] Cf. S. J. De Laet, De Samenstelling van den romeinschen Senaat gedurende de eerste eeuw van het Principaat, p. 172, nr. 1177.

λαλήσω δὲ καὶ Αἰμιλιανῷ διαδόχῳ μου[1]. Ceva mai departe [2], scrisoarea lui Pomponius Pius aminteşte şi ea, alături de numele lui Flavius Sabinus, pe acela al unui [...]ανός (prima parte a numelui e pierdută), ca pe ale unor predecesori ai semnatarului scrisorii. Dacă necunoscutul care se ascunde sub sufixul [...]ανός e tot una cu nu mai puţin necunoscutul Aemilianus (cum e probabil şi cum a presupus Pârvan din capul locului), am avea o serie de trei guvernatori reconstituită cu destulă verosimilitate: primul, Flavius Sabinus, al treilea, Pomponius Pius şi, între ei, un necunoscut arătat o dată cu numele de Aemilianus, altădată cu sufixul [...]ανός, care, evident, poate aparţine tot lui Aemilianus, dar şi altcuiva cu nume asemănător.

Osebit de scrisorile celor trei «legaţi» amintiţi, documentul histrian reproduce o scrisoare a lui Plautius Aelianus, unde numele lui Flavius Sabinus, însoţit de aprecieri măgulitoare, trădează fără îndoială anterioritatea acestuia la guvernămîntul Moesiei [3]; în sfîrşit, în ultima parte a lespezii, scrisoarea lui Tullius Geminus, care, dacă nu conţine vreun nume susceptibil să permită situarea semnatarului ei în raport cu guvernatorii cunoscuţi, conţine indicaţii suficiente pentru a nu lăsa vreo îndoială asupra faptului că misiunea lui Geminus a avut loc sub Claudiu [4].

Recapitulînd elementele de datare oferite de *horothesia* lui Laberius Maximus, avem, prin urmare, un guvernator sigur din zilele lui Claudiu; trei guvernatori ale căror misiuni nu ştim cînd se situează, dar se succed probabil nemijlocit; în sfîrşit, un al cincilea (?), care se întîmplă să fie Plautius Aelianus, despre care nu ştim decît că a venit la administraţia Moesiei *în urma* lui Flavius Sabinus. Cu aceste elemente în minte, să păşim acum la cea de-a doua operaţie anunţată, stabilirea limitelor între care, fără teamă de a ne înşela, am putea fixa misiunea moesică a misteriosului Aemilianus.

Începutul îl facem cu Tullius Geminus, căruia, cum am spus, *horothesia* îi dă titlul de πρεσβευτὴς καὶ ἀντιστράτηγος Τιβερίου Κλαυδίου Καίσαρος Σεβαστοῦ, cu alte cuvinte *legatus pro praetore* al împăratului Claudiu. Personajul ne e cunoscut şi altminteri, prin unele ştiri din Tacit [5] şi printr-o inscripţie descoperită în primii ani ai secolului nostru, care ne-a păstrat data consulatului lui: de la 1 octombrie la 30 decembrie 46 e.n. [6]. Aceasta înseamnă că, în principiu, Tullius Geminus a putut guverna Moesia în intervalul dintre 1 ianuarie 47 şi 13 octombrie 54. Pârvan fixa «legaţia» lui în anul 54, fără alt motiv decît acela de a face loc, în cei zece ani precedenţi, misiunilor tuturor celor patru guvernatori menţionaţi în «hotărnicia» descoperită de el. Dar e evident că se înşela, pentru că un document epigrafic [7], asupra căruia pare să fi trecut cu vederea, numeşte pe Flavius Sabinus:

---

[1] Rîndurile 13—14 ale ediţiei Pârvan.
[2] Rîndul 31.
[3] Rîndul 43 al ediţiei Pârvan.
[4] Rîndurile 50—51.
[5] Tac., Ann., XIV, 50.
[6] E vorba de un fragment de *fasti* din Teanum Sidicinum, publicat de Egbert, «AJA», 1905, p. 67, iar acum tipărit şi în C.I.L., VI, 36850. Cf. Cichorius, Römische Studien, Leipzig-Berlin, 1922, p. 398-402. Pârvan, care n-a cunoscut acest document, şi-şi ia informaţiile asupra lui Geminus din prima ediţie a P.I.R. (vol. III, 1898), socoate anul consulatului lui ca «nedeterminabil» (Histria IV, p. 570; cf. «Ausonia», X, 1921, p. 193: «Un tale Tullio Gemino, fino allora sconosciuto...»).
[7] C.I.L., VI, 31293.

[*leg(atus) diui Clau*]*di pro pr(aetore) prouin*[*c(iae) Moesiae*], ceea ce dovedește, dacă citirea editorilor e bună, că, cel mai tîrziu în anul 54, Sabinus era numit în postul pe care avea să-l ocupe timp de șapte ani. Tullius Geminus n-a putut deci administra Moesia decît *între 47 și 53*, și aceasta e singura afirmație întemeiată pe care o putem face în stadiul actual al informației noastre.

Dar, ni s-ar putea obiecta în acest punct, fie că Pârvan cunoștea sau nu inscripția în chestiune, important e că fixa « legația » lui Sabinus sub Claudiu, și anume între anii 43 și 49. Din păcate, ceea ce Pârvan uită să ne spună, e pe baza căror argumente a ajuns la această încheiere. Referința la Kappelmacher, al cărui articol din R-E. ar pune « singur convingător și exact guvernarea lui Sabinus în Moesia imediat după anul 43 » [1], e insuficientă, cîtă vreme un text din Dio ne informează că, în vremea cînd se presupune a fi fost numit la guvernămîntul Moesiei, Sabinus lua parte la cucerirea Britanniei, în calitate de ὑποστράτηγος al fratelui său Vespasian [2], în acel moment comandant al legiunii a II-a Augusta [3]. Mai mult decît atît, dacă Sabinus n-a putut fi numit « legat » al Moesiei în anul 43, tot atît de puțin a putut fi numit în 44 sau 45, deoarece în acești ani « legat » al Moesiei pare să fi fost Aulus Didius Gallus, comandant al corpului expediționar care, după mărturia lui Tacit [4], în primii ani ai domniei lui Claudiu a înfrînt pe regele bosporan Mithradates, înlocuindu-l cu fratele acestuia, Cotys [5]. E adevărat că titlul de guvernator al Moesiei nu e dat lui Gallus de Tacit, nici de vreun document contemporan indiscutabil [6]. Dar, cum observă cu dreptate Stein [7], poate fi considerat ca sigur că o misiune de natura aceleia de care vorbim nu putea fi încredințată altcuiva decît guvernatorului provinciei celei mai apropiate de locul conflictului; de altă parte, faptul că în urma succesului obținut Gallus a căpătat ornamentele triumfale [8] exclude posibilitatea ca el să fi servit în acea campanie sub ordinele unui alt comandant. Rămîne dar probabil (am putea spune: în cel mai înalt grad probabil) că evenimentele din regatul bosporan coincid cu « legația » moesică a lui Gallus; iar dacă adăugăm că aceste evenimente, datate cu destulă precizie de monedele lui Cotys, par a se fi petrecut în anii 45—46 e.n., ajungem la concluzia că Gallus trebuie să-și fi început misiunea la Dunăre în anul 44 cel mai devreme, ceea ce face cu totul plauzibilă ipoteza după care trebuie să vedem în el pe cel dintîi guvernator al Moesiei desprinse din comandamentul

---

[1] Histria IV, p. 566: Kappelmacher în R.—E., VI, col. 2611, care reconstituie cariera lui Flavius Sabinus precum urmează: « 34 — 43 demnități inferioare și pretura, 43 în Britannia, după 43 — timp de șapte ani — administrația Moesiei, încă înainte de 56 *curator census Gallici* și consulat, 56 — 69 *praefectus urbi*... ».

[2] Dio, LX, 20, 3.

[3] Tac., Hist., III, 44.

[4] Ann., XII, 15.

[5] Asupra acestor desfășurări militare, ca și, în genere, asupra energicei politici duse de Claudiu la Marea Neagră, v. monografia lui V. M. Scramuzza, The Emperor Claudius, Cambridge, Mass., 1940, p. 179 și urm.

[6] Cf., totuși, C.I.L., III 7247 (= Dessau, I.L.S., 970), unde, dacă citirea [*leg(atus) pro pr(aetore) Moe*]*siae* e conjecturală, are destule șanse să fie adevărată. În acest sens, v. Groag, s.v. Didius, R-E., V., col. 411.

[7] Die Legaten von Moesien, p. 25.

[8] «...orn]atus [ex auct(oritate) Ti] Claudi Caes[aris] Aug(usti) Ger[mani]ci tr[i]umphal[ibus o]rname[ntis... » se spune despre el în inscripția din Olympia citată aici mai sus, n. 6.

care, o vreme, ţinuse reunite laolaltă provinciile Moesia, Macedonia şi Achaia [1].

Concluzia celor ce preced e că Flavius Sabinus nu poate în nici un caz ocupa în *fasti* provinciei Moesia locul pe care i-l atribuia Pârvan. Între 43 şi 49, cei șapte ani ai presupusei lui guvernări sînt ocupaţi de misiunile lui Aulus Didius Gallus şi Terentius Tullius Geminus, chiar dacă informaţiile de care dispunem nu ne permit să fixăm cu precizie durata exactă a administraţiei fiecăruia. Venirea fratelui lui Vespasian la Dunăre trebuie dar mutată în timp, şi anume către sfîrşitul domniei lui Claudiu, care, din acest punct de vedere, constituie un sigur *terminus ante quem*. Decît, acest prim rezultat trebuie confruntat cu datele celorlalte izvoare despre activitatea lui Flavius Sabinus, şi aceasta ne obligă la un rapid examen al carierei lui, politică şi militară.

Stăruie în amintiri pagina din *Istorii* unde, după ce a povestit sfîrşitul lui Sabinus, asasinat sub ochii neputinciosului Vitellius, Tacit evocă pentru posteritate figura bărbatului care — cu propriile lui cuvinte — « quinque et triginta stipendia in republica fecerat, domi militiaeque clarus » [2]. Împreună cu precizarea, în cuprinsul aceluiaşi capitol, că Sabinus ar fi fost « legat » al Moesiei timp de şapte ani şi prefect al Romei timp de alţi doisprezece, afirmaţia că viaţa publică a fratelui lui Vespasian ar fi totalizat treizeci şi cinci de ani de serviciu e baza oricărei încercări de biografie a acestei interesante figuri. Faptul că-i cunoaştem data morţii şi numărul total al anilor serviţi ne ajută să aflăm nu numai data probabilă a naşterii, dar, cu o tolerabilă aproximaţie, etapele principale ale unei vieţi atît de active. E uşor de văzut, într-adevăr, că, dacă în « anul celor patru împăraţi » Sabinus împlinea 35 de ani de viaţă publică, aceasta trebuie să fi început în anul 34 e.n. În mod normal, cariera unui tînăr roman din clasa conducătoare începînd la 18 ani, cu una din sarcinile *vigintiviratului*, am putea presupune că aşa se va fi întîmplat cu personajul nostru, născut, în această ipoteză, în 16 e.n. În realitate, avem motive temeinice să credem că Sabinus, care era mai vîrstnic decît Vespasian, n-a putut vedea lumina zilei înainte de anul 8 e.n. [3]. Dacă informaţiile lui Tacit sînt bune, înseamnă dar că intrarea lui în serviciul obştesc a avut loc la 25 ani cel mai curînd — *quaestoria aetas* după regulile dreptului vremii [4]. Pentru etapele intermediare ale carierei, pînă la numirea ca prefect al Romei, punctele de sprijin cronologic lipsesc, cu excepţia indicaţiei lui Dio, după care Sabinus ar fi petrecut anul 43 în Britannia, în calitate de adjunct al fratelui său, comandant de legiune. Cu ce grad anume, e mai greu de ghicit, din pricina termenului vag de care se slujeşte istoricul grec [5]. Oricare ar fi fost însă treapta exactă în ierarhia magistraturilor atinsă de Flavius Sabinus în acel moment, sigur pare că nu depăşise încă rangul de *praetor* şi că, prin urmare, n-ar fi putut rîvni la guvernămîntul Moesiei, rezervat, după cît putem judeca pe baza unei documentări ce se întinde pe mai multe veacuri şi nu comportă excepţii, unor foşti

---

[1] Stein, Die Legaten von Moesien, p. 25. Cf. Ritterling, R.—E., XII, col. 1648.

[2] Tac., Hist., III, 75.

[3] Suet., Vesp., 2. Cf. Kappelmacher s.v. Flavius (166), R.—E., VI., col. 2611.

[4] Mommsen, Droit public romain (tr. fr. Girard), II, p. 253 și n. 1.

[5] Hist. Rom., LX 20, 3: ἐπιδιέπεμψε (scil. Aulus Plautius) τόν τε Οὐεσπασιανὸν τὸν Φλαούιον τὸν καὶ τὴν αὐτοκράτορα μετὰ ταῦτα ἀρχὴν λαβόντα, καὶ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Σαβῖνον ὑποστρατηγοῦντά οἱ...

consuli [1]. De n-ar fi decît pentru acest motiv, ne găsim dar în imposibilitate de a admite ipoteza lui Kappelmacher, împărtășită de Pârvan, după care Sabinus ar fi sosit în Moesia îndată după anul 43 [2]. Dar să continuăm. Dacă fratele lui Vespasian n-a putut fi numit la administrația Moesiei înainte de a fi exercitat primul său consulat și dacă această demnitate n-a putut-o obține decît între 43 și 57, anul probabilei numiri la prefectura Romei; dacă iarăși luăm de bună afirmația lui Tacit după care, înainte de a ocupa timp de 12 ani acest din urmă post, Sabinus ar fi zăbovit în Moesia vreme de 7 ani, limitele cronologice înăuntrul cărora se situează dobîndirea supremei magistraturi se restrîng între 44 și 49, cu oarecare aproximație. În chip firesc, momentul numirii la conducerea Moesiei trebuie dar căutat în jurul anului 50, și aceasta face plauzibilă presupunerea că în anul 57, sau poate încă în cursul anului 56, curînd după moartea lui L. Volusius Saturninus [3], Sabinus a putut fi numit *praefectus Urbi*, funcțiune pe care — probabil cu mici întreruperi [4] — a exercitat-o pînă în clipa uciderii sale de către vitellieni [5].

Revenind la preocuparea care ne-a impus această paranteză, putem deci indica drept *terminus post quem* pentru trimiterea misteriosului Aemilianus în Moesia anul numirii lui Sabinus la prefectura Romei — 56/57 e.n., după cele mai autorizate opinii [6]. Rămîne să vedem dacă n-am putea stabili acum și un *terminus ante quem*, pentru a delimita cu strictețea pe care ne-o îngăduie informațiile la dispoziția noastră activitatea acestui guvernator-fantomă.

Analizînd mai înainte cuprinsul documentului composit care e *horothesia* lui Laberius Maximus, am arătat că rîndurile 31—32 ale textului publicat de Pârvan indică drept predecesori ai lui Pomponius Pius pe Flavius Sabinus

---

[1] Cf. Stein, Die Legaten von Moesien, p. 116—117.

[2] Kappelmacher, R.-E., VI, col. 2611; V. Pârvan, Histria IV, p. 566. Aceeași greșeală în « Rev. de Philologie », LVII, 1931, p. 258, n. 3.

[3] Asupra acestuia, v. Dessau în P.I.R., III, p. 483—485. Data morții (în vîrstă de 93 ani!) ne-a fost păstrată de Tacit., Ann., XIII, 30. Cf. Plin., H.n., XI, 223.

[4] In Ann., XIV 42, printre evenimentele anului 61, Tacit înregistrează asasinarea lui Pedanius Secundus, *prefect al Romei*, de unul din sclavii săi. Trebuie să admitem, prin urmare, că, în jurul acelei date, Sabinus a fost înlocuit în demnitatea de prefect, fără să putem spune în ce împrejurări. Sigur e, oricum, că încă Nero pare să-i fi redat importantul post, de vreme ce-l vedem destituit de Galba, apoi din nou numit de Otho (Tac., Hist., I, 46; Plut., Otho, 5). Chiar ținînd seamă de aceste întreruperi, există posibilitatea de a pune de acord afirmația lui Tacit, după care Sabinus ar fi fost prefect timp de 12 ani, cu datele celorlalte izvoare: pentru aceasta e de ajuns să admitem că prima numire a avut loc în anul 56, după moartea lui Volusius Saturninus, așa cum de altfel ni s-a impus din examenul întregii cariere a fratelui lui Vespasian. În aceste condiții, propunerea lui Borghesi de a corecta în Hist., III, 75 indicația *duodecim (annos)* prin *septem* sau *totidem* ni se pare tot atît de inutilă ca și ipoteza lui Brasloff, « Wiener Studien », XXX, 1908, p. 167—169, după care Sabinus și Pedanius ar fi fost prefecți în același timp, cu puteri egale. Asupra prefecturii Romei, v. Mommsen, Droit public romain (tr. Girard), V, p. 361—373 și monografia lui Vigneaux, Essai sur l'histoire de la Praefectura Urbis à Rome, Paris, 1896.

[5] Tac., Hist., III, 75.

[6] 57 după De Laet, De Samenstelling van den romeinschen Senaat gedurende de eerste eeuw van het Principaat, p. 117; 56 după A. W. Braithwaite, C. Suetoni Tranquilli Diuus Vespasianus with an introduction and commentary, Oxford, 1927, p. 20—21, ale cărui concluzii, în ce privește numirile succesive ale lui Sabinus la prefectura Romei, sînt următoarele: *praefectus Urbi*: 56—60; *praefectus Urbi iterum*: 61—68; *praefectus Urbi tertium*: 69 (total 12 ani).

şi pe necunoscutul din al cărui nume s-a păstrat numai sufixul [...]ανός. Presupunînd pentru moment că ar fi vorba de acelaşi Aemilianus pomenit în rîndul 13, rezultă fără putinţă de îndoială că urmaşul acestuia la guvernămîntul Moesiei a fost Pomponius însuşi. Din păcate, nici despre Pomponius nu ştim mare lucru, mai exact vorbind nu ştim decît că e unul din consulii sufecţi ai anului 65 [1]. Trimiterea în Moesia trebuie să fi urmat însă la scurt interval după ieşirea din consulat (poate în 66, sigur în 67), de vreme ce din mesajul către histrieni rezultă limpede că scria în zilele lui Nero [2], iar în primele luni ale anului 69 — între 15 ianuarie şi 16 aprilie — locul lui apare ocupat de un susţinător al lui Otho, M. Aponius Saturninus [3]. De activitatea acestuia la Dunărea de Jos nu e cazul să ne ocupăm [4]. E de ajuns să amintim că, din pricina schimbărilor petrecute la Roma, misiunea lui nu putea fi decît vremelnică şi că, abia urcat pe tron, Vespasian avea să-l înlocuiască printr-un om al său de încredere, C. Fonteius Agrippa [5].

Din punctul de vedere al problemei care ne preocupă rămîne, prin urmare, stabilit, că vremea în care se situează misiunea moesică a lui Aemilianus nu poate fi decît intervalul dintre ultimul an posibil al legaţiei lui Flavius Sabinus (56/57, cu inevitabila aproximaţie) şi primul an posibil al legaţiei lui Pomponius Pius (66/67): în cifră rotundă zece ani, răstimp în care, alături de omul misterios a cărui identitate ne trudim s-o aflăm, trebuie să postulăm prezenţa în Moesia a lui Plautius Aelianus, pe care propria-i scrisoare către histrieni îl înfăţişează ca pe un urmaş al lui Flavius Sabinus şi a cărui misiune nu poate cădea decît tot în deceniul de care vorbim [6].

Acum, nu va fi desigur fără folos să amintim că în textul *horothesiei* numele lui Aemilianus apare o singură dată întreg, în rîndul 13. În rîndul 31, cum am avut grija s-o relevăm, terminaţia ... ANOY ar putea fi tot atît de bine a numelui lui Aelianus, aşa cum e cazul în rîndul 38, unde aceeaşi desinenţă genitivală se raportă fără putinţă de îndoială la acesta din urmă, lucru dovedit de cele cîteva litere păstrate din gentiliciul Plautius [7]. Această primă observaţie impune în mod firesc o a doua, şi anume că, aşa cum iarăşi s-a relevat, un personaj de rang consular purtînd *cognomen*-ul Aemilianus e necunoscut prosopografiei secolului I e.n. [8]. Dacă la aceasta adăugăm şi ciudăţenia pe care ar constitui-o desemnarea acestuia singur prin *cognomen*, atunci cînd toţi ceilalţi guvernatori pomeniţi în hotărnicie sînt arătaţi corect cu numele de familie urmat de *cognomen*, ajungem la concluzia că un « legat » al Moesiei cu numele Aemilianus n-a existat niciodată; că apariţia acestui

[1] C.I.L. IV 2551 şi 5520. Cf. W. Liebenam, Fasti consulares Imperii Romani..., Bonn, 1909, p. 14.

[2] La acest împărat se referă aluziile din rîndurile 30 şi urm. ale *horothesiei*, pe care le reproduc aci, cu întregirile lui Ad. Wilhelm, după SEG, I (1924), p. 73, nr. 329: καὶ ἐκ τῶν γεγραμμ νων ὑμεῖν ὑπὸ Φλ. Σαβείνου [καὶ...]ανοῦ ἀνδρῶν ἐπισημοτάτων καὶ ἐμοι τειμιω[τάτων ἢ ἀντιλαβέσθαι ὅτι ἡ ἀσθένια τῆς πόλεως ὑμῶ[ν προνοίας τυγχάνει πρὸ οὖν] πάντων φροντίζοντος τοῦ θειοτάτου [Καίσαρος...

[3] Tac., Hist., I 79; cf. III 24.

[4] Cf. C. Patsch, Beiträge zur Völkerkunde von Südosteuropa V. Aus 500 Jahre vorrömischer u. römischer Geschichte Südosteuropas. I. Teil: Bis zur Festsetzung der Römer in Transdanuvien, Wien-Leipzig. 1932, p. 173 şi urm.

[5] Stein, Die Legaten von Moesien, p. 32—33; Patsch, op. cit., p. 178—179.

[6] V. aici mai departe p. 370—371.

[7] ΠΛΑΥΤΙ[ΟΥ ΑΙΛΙ]ΑΝΟΥ.

[8] Cf. Liebenam, Fasti consulares Imperii Romani, p. 84 (index cognominum) şi P.I.R., I² (Berlin-Leipzig, 1933), p. 49—50.

nume printre ale guvernatorilor menţionaţi de inscripţie se datoreşte unei greşeli a lapicidului [1], care a săpat AIMI IANOC în loc de AIΛIANOC; în sfîrşit că, între Flavius Sabinus şi Pomponius Pius, provincia de la gurile Dunării n-a putut fi administrată decît de Plautius Silvanus Aelianus.

Oricît de îndrăzneaţă în aparenţă, această concluzie n-are de ce să surprindă pe cine a urmărit cu atenţie înlănţuirea de motive care a determinat-o. Ea s-a impus dealtminteri, încă din 1926, lui Hermann Dessau, într-un studiu deosebit de important pentru problema noastră şi care ar fi trebuit să reţină într-o mai mare măsură atenţia cercetătorilor romîni ai istoriei Histriei [2]. În aceste condiţii, ne rămîne doar sarcina de a dovedi că nimic din cele ce ştim despre viaţa publică a lui Aelianus nu se opune prezenţei lui în Moesia în limitele de timp fixate, şi aceasta o vom face supunînd unui rapid examen datele oferite de epitaful tiburtin în legătură cu activitatea desfăşurată de personajul nostru la Dunărea de Jos.

Că această activitate trebuie să fi constituit titlul de mîndrie al lui Aelianus şi punctul culminant al carierei lui militare rezultă deopotrivă din cuvintele lui Vespasian, reproduse în ultima parte a inscripţiei funerare, şi din mulţimea amănuntelor privind realizările elogiatului în timpul misiunii lui dunărene. « Activitatea < lui Aelianus > la conducerea Moesiei a fost atît de remarcabilă — pare să fi declarat împăratul, într-o cuvîntare rostită în Senat — că n-ar fi trebuit să se aştepte domnia mea pentru a i se acorda cinstea insignelor triumfale; atîta doar că, din pricina zăbavei, distincţia îi revine sporită de împrejurarea că o primeşte în calitate de prefect al Romei: *Moesiae ita praefuit, ut non debuerit in me deferri honor triumphalium eius ornamentorum, nisi quod latior ei contigit mora titulus praefecto urbis* » [3]. Dacă mai era nevoie, aluzia lui Vespasian la neglijenţa sau reaua voinţă a predecesorului ce ar fi trebuit să răsplătească meritele lui Aelianus, dar n-a făcut-o, constituie o dovadă în plus a faptului că misiunea dunăreană a acestuia datează din timpul domniei lui Nero. Mai importantă, în ochii noştri, e însă aprecierea favorabilă a împăratului, care confirmă exactitatea realizărilor înşirate în inscripţia tiburtină şi îndreptăţeşte încrederea cu care datele oferite de ea au fost îndeobşte primite de cercetători.

Prima din aceste realizări şi una din cele mai importante, dacă ţinem seamă de urmările ei pentru dezvoltarea provinciei, e strămutarea în dreapta Dunării a mai mult de o sută de mii de transdanubieni, cu femei şi copii, cu regii şi şefii lor de trib, în împrejurări asupra cărora nu ni se dau amănunte, dar pe care ne este lesne să le închipuim. *In qua* — sună textul, comiţînd aici o greşeală de limbă pe care ne mulţumim s-o semnalăm — *plura quam centum mill(ia) ex numero Transdanuvianor(um) ad praestanda tributa cum coniugibus ac liberis et principibus aut regibus suis transduxit* [4]. Pârvan, care

[1] Sau, întrucît greşeala apare în ambele exemplare ale inscripţiei, mai curînd a copistului care a pregătit textul ce avea să fie săpat în piatră. În studiul său mai înainte citat, Halkin semnalează o greşeală asemănătoare în opera lui Dio, LXVI 3, 4, unde AIMIΛIANOY al manuscriselor ascunde tot un AIΛIANOY — probabil L. Lamia Plautius Aelianus, fiul personajului nostru (« L'Antiquité Classique », III 1934, p. 26 a extrasului, n. 1).

[2] Zur Reihenfolge der Statthalter Moesiens, « J.O.A.I. », XXIII, 1926, Beibl., col. 345—358. Cf. R. Journet, « Istros », 1934, I, p. 150—151 şi R. Vulpe, Hist. anc. de la Dobroudja, p. 117.

[3] C.I.L., XIV, 3608, r. 32—35.

[4] Rîndurile 9—13.

a tradus și comentat aceste rînduri într-o pagină din Getica ale cărei concluzii au fost acceptate întocmai de cercetătorii mai noi [1], crede a putea afirma că transdanubienii în chestiune ar reprezenta « o populaţie amestecată, bastarno-sarmato-getică din nordul gurilor Dunării, împinsă de barbarii estici și nordici... spre miazăzi, și de aceea căutîndu-și locuinţe noi în sudul Dunării » [2]. Toţi acești strămutaţi, observă el în alt loc, « sînt nomazi: căci îi vedem duși, nu în calitate de oaste biruită, ci de popor în stare de migraţie, fiecare trib cu toţi ai lui, copii ori femei, și cu șefii respectivi. Mutarea lor e pacifică: se face anume prin bună înţelegere cu ei, iar nu în urma unor lupte » [3]. Cum se vor fi petrecut în realitate lucrurile, nimeni n-o poate spune, cîtă vreme informaţiile noastre vor fi reduse la singurele date ale inscripţiei. Ne-am permite să observăm totuși că nimic nu îndreptăţește siguranţa cu care autorul « Geticelor » vorbește despre conglomeratul etnic al strămutaţilor, și încă și mai puţin despre împrejurările în care această strămutare s-a efectuat. « Bastarno-sarmato-geţii » au putut fi chiar numai geţi, iar așezările lor obișnuite au putut fi în cîmpia munteană tot atît de bine ca și în nordul gurilor Dunării. În al doilea rînd, afirmaţia că stabilirea lor pe pămînt roman s-a făcut « prin bună înţelegere » e o presupunere la rîndu-i întemeiată pe o altă presupunere, vrem să spunem pe convingerea că ar fi fost în directă legătură cu operaţiile de ordin militar amintite de izvorul epigrafic în continuarea rîndurilor reproduse. Din acest punct de vedere, interpretarea învăţatului romîn prezintă analogii cu interpretarea aceluiași text într-o scriere a lui Patsch din 1932, în care, fără să se refere în chip explicit la Pârvan, autorul « Contribuţiilor la etnografia Europei sud-estice » propune să se recunoască în isprăvile înșirate de epitaful tiburtin episoadele variate ale unei unice acţiuni. Potrivit acestui mod de a vedea, expediţia lui Aelianus, făcută necesară de o tentativă de invazie a sarmaţilor, ar fi sprijinit rezistenţa roxolanilor, a bastarnilor și a dacilor în faţa năvălitorilor, ar fi dus la înfrîngerea acestora și, în afară de alte măsuri asupra cărora vom reveni, ar fi avut ca urmare primirea în hotarele Imperiului a celor o sută de mii de transdanubieni, strîmtoraţi la ei acasă de vecinătatea supărătoare a noilor veniţi [4]. Oricît de mare ar fi autoritatea în materie a cercetătorului vienez, nu ne putem asocia la acest mod de a prezenta faptele, pentru motivul că nimic în textul inscripţiei tiburtine nu îndreptăţește afirmaţia că isprăvile atribuite lui Aelianus ar fi episoade ale unei unice campanii sau s-ar fi petrecut într-un singur laps de timp [5]. Ca să dea evenimentelor aspectul dorit de el, Patsch începe prin a declara că relatările epitafului vădesc o regretabilă lipsă de înţelegere istorică [6], după care se silește să

[1] Cf. Vulpe, Hist. anc. de la Dobroudja, p. 124.
[2] V. Pârvan, Getica. O protoistorie a Daciei. București, 1926, p. 104, n. 1.
[3] Ibidem.
[4] Patsch, Beiträge zur Völkerkunde von Südosteuropa, V, 1, p. 165. Într-un chip asemănător își reprezintă desfășurarea operaţiilor și Werner Schur, Die Orientpolitik des Kaisers Nero (« Klio », Beiheft XV), Leipzig, 1923, p. 88—89.
[5] Pârvan, în judecata căruia Aelianus n-a administrat Moesia mai mult de doi ani (52—53 e.n.), găsea necesar să releve că « toate aceste « fapte glorioase » încap chiar într-un an, necum în doi » (Histria IV, p. 569). Lăsînd la o parte alte observaţii, sublinierea ironică a puţinătăţii realizărilor guvernatorului apare curioasă în ochii cui nu uită că, în Getica, aceleași isprăvi aveau să fie exaltate peste orice proporţie cu datele izvoarelor.
[6] Op. cit., p. 165.

imprime documentului mai multă coerență schimbînd ordinea cronologică a indicațiilor pe care acesta le conține. Ca să cităm un singur exemplu, precizăm că primirea transdanubienilor în Imperiu, care, la Patsch, e *ultima* dintr-un șir de măsuri inspirate de încheierea victorioasă a luptelor cu sarmații, în documentul nostru e *prima* de care se face mențiune. Mai mult, chiar lăsînd la o parte ordinea cronologică, e evident pentru orice cititor neprevenit că inscripția nu sugerează cîtuși de puțin o relație cauzală între prima și cea de-a doua ispravă atribuită lui Aelianus, cu alte cuvinte între strămutarea celor o sută de mii și înăbușirea în germen a ceea ce originalul latin numește: *motum orientem Sarmatarum.* Dacă ni-i îngăduit să exprimăm în această privință o judecată ce nu poate fi, din păcate, controlată, am spune că întreg pasajul, pînă la rîndul 26, reprezintă în intenția redactorului o enumerare de realizări *distincte*, mai mult sau mai puțin importante în ochii cui le consideră izolat, dar tinzînd — prin acumularea lor — să dea cititorului impresia unei activități susținute [1]. Fără a intra pentru moment în amănunte, e evident că intervenția lui Plautius Aelianus în regatul bosporan, ori ajutorul dat de el *annonei* imperiale, menționate în rîndurile 23—26 după o formulă ce încheie fără putință de îndoială episodul luptelor cu sarmații, reprezintă fapte noi, înscrise la activul lui de redactorul epitafului anume pentru a spori admirația cititorului față de realizările unei administrații excepționale.

Să ne întoarcem însă la punctul nostru de pornire, și anume la rîndurile din inscripția tiburtină referitoare la strămutarea transdanubienilor. Despre aceștia, am apucat să spunem că nimic nu ne îndreptățește să-i considerăm « o populație bastarno-sarmato-getică », provenind din nordul gurilor Dunării. De vreme ce strămutarea nu se leagă numaidecît de campania împotriva sarmaților, tot atît de bine ar putea fi vorba de geți din cîmpia munteană [2]. Cînd și de ce vor fi fost trecuți în Moesia, nu se poate firește arăta cu precizie, dar, dacă ținem seamă de unele întîmplări petrecute la aceeași graniță a Imperiului către începutul erei noastre, e greu să respingem presupunerea că ne găsim înaintea unei măsuri inspirate de politica dintotdeauna urmată de romani față de popoarele a căror vecinătate era socotită primejdioasă, dar a căror supunere le-ar fi cerut sacrificii disproporționate. În puține cuvinte, această politică ar putea fi definită « a spațiului de siguranță » și, la Dunărea de Jos, ni se înfățișează pusă în practică pentru întîia oară în zilele lui August, cînd — după mărturia lui Florus — Lentulus, biruitorul dacilor, completînd măsurile de pază luate pe malul drept al fluviului, s-a silit să respingă pe vrăjmași departe de malul stîng, astfel încît, zice el, « dacă Dacia n-a fost atunci înfrîntă, cel puțin a fost respinsă și risipită ». În original, textul sună: *uisum este Caesari Augusto gentem aditu difficillimam summouere. Misso igitur Lentulo ultra ulteriorem reppulit ripam*;

---

[1] E procedeul retoric care la greci poartă numele de αὔξησις și care-și găsește o largă aplicare în *Res gestae diui Augusti*, de pildă. Cf. E. Kornemann, Mausoleum u. Tatenbericht des Augustus, Leipzig-Berlin, 1921, p. 88—89 și J. Gagé în introducerea la ediția inscripției memoriale (Paris, 1935), p. 15, 33. Asupra doctrinei retorice a elogiului regal (βασιλικὸς λόγος) v. și Fr. Leo, Die griech. — römische Biographie, Leipzig, 1901, p. 90 și urm., 207 și urm., 235 și urm.

[2] Semnificative, sub acest raport, sînt rezultatele săpăturilor arheologice de la Tinosul, stațiune a cărei viață pare să fi fost întreruptă în chip violent la o dată corespunzînd domniei lui Nero. Cf. R. și Ec. Vulpe, « Dacia », I, 1924, p. 222—223; într-un sens analog, A. Alföldi, « J.R.S. », XXIX, 1939, p. 30.

citra praesidia constituta. Sic tum Dacia non uicta sed summota atque dilata est[1] — şi e uşor de văzut că insistenţa cu care istoricul acumulează verbele *summouere*, *repellere*, *differre* (toate exprimînd ideea unei « dări înapoi », a unei « mutări din loc ») oglindeşte preocuparea comandantului roman de a lărgi ceea ce am numit « spaţiul de siguranţă » dintre frontiera Moesiei şi noile aşezări ale duşmanului învins. Ce fel se putea obţine un asemenea rezultat s-a văzut, în parte, din cuvintele lui Florus; se poate mai ales deduce dintr-o informaţie a lui Strabo, după care, într-o vreme ce nu-i indicată cu precizie, dar pe care cercetători recenţi o fac să coincidă cu operaţiile lui Lentulus[2], un alt general roman, Aelius Catus, — probabil Sextus Aelius Catus, consul în anul 4 e.n.[3] — ar fi strămutat pe malul « trac » al Dunării 50 000 de geţi transdanubieni: ἔτι γὰρ ἐφ' ἡμῶν Αἴλιος Κάτος μετῴκισεν ἐκ τῆς περαίας τοῦ Ἴστρου πέντε μυριάδας σωμάτων παρὰ τῶν Γετῶν, ὁμογλώττου τοῖς Θρᾳξὶν ἔθνους, εἰς τὴν Θρᾴκην, καὶ νῦν οἰκοῦσιν αὐτόθι Μοισοὶ καλούμενοι[4].

La fel cu Aelius Catus, să nu fi procedat şi Plautius Aelianus la o evacuare parţială a teritoriului get, într-un moment cînd ameninţarea de peste Dunăre părea a impune măsuri ce pot fi socotite astăzi iluzorii, dar în a căror eficacitate romanii credeau, de vreme ce le-au practicat şi la alte frontiere?[5]. Fără să fie sigur, lucrul pare probabil[6], dar tot atît de probabil e şi faptul că, în afara motivului strategic, alte consideraţii vor fi atîrnat greu în hotărîrea guvernatorului Moesiei de a face loc în provincie unei mase atît de considerabile de transdanubieni. Aceste consideraţii sînt de ordin economic şi e destul să amintim că — între strămutarea ordonată de Catus şi acea de care ne ocupăm — Moesia fusese organizată ca provincie[7], pentru ca să ne explicăm dorinţa autorităţii romane de a spori ceea ce în termeni fiscali se cheamă « materia impozabilă ». Locuitorii *peregrini* ai provinciilor imperiale erau ţinuţi la plata unei îndoite dări, dintre care una privea persoana *(tributum capitis* sau *capitatio)*, alta, proprietatea funciară *(tributum soli* sau, pe scurt, *tributum)*. În aceste condiţii,

[1] Florus, II, 28, 18. Cf. Res gestae Diui Augusti, 30, 2 Gagé: « Citra quod (scil. flumen) Dacorum transgressus exercitus meis auspicis uictus profligatusque e[st et] postea trans Danuuium ductus exercitus meus Dacorum gentes imperi[a po]puli [R]omani perferre coegit ». Că ultimele cuvinte reproduse nu implică o adevărată supunere a dacilor, abia dacă trebuie s-o relevăm; în realitate, pentru ca Dacia să poată fi cucerită, avea să mai treacă un secol. Asupra luptelor dintre daci şi romani în zilele lui Augustus, v. Fr. Miltner, « Klio », XXX, 1937, p. 200—226; asupra desfăşurării ulterioare a raporturilor dintre cele două popoare, C. Daicoviciu, La Transilvania nell'Antichità, Bucureşti, 1943, p. 44—49.

[2] R. Syme, « J.R.S. », XXIV, 1934, p. 130—131.

[3] Cf. Pârvan, Getica, p. 94 şi urm.; Patsch, Beiträge z. Völkerkunde von Südosteuropa, V, 1, p. 113—114.

[4] Geogr., VII 3, 10.

[5] După Dio, LXXI 15—16 (citat de Halkin, op. laud., p. 27, n. 1), în anul 175 Marcus Aurelius obligă mai multe triburi de quazi, marcomani şi iazygi să părăsească pe malul stîng al Dunării o fîşie de teritoriu largă de cîţiva kilometri, destinată să rămînă pustie: τοῖς Μαρκομάνοις... τό τε ἥμισυ τῆς χώρας τῆς μεθορίας ἀνῆκεν, ὥστε αὐτοὺς ὀκτώ που καὶ τριάκοντα σταδίους ἀπὸ τοῦ Ἴστρου ἀποικεῖν...

[6] Părerea e împărtăşită şi de A. von Premerstein, « J.O.A.I. », I, 1898, Beibl., col. 157—158.

[7] Appian, Illyr., 30: καὶ πλεῖον οὐδὲν χῶρον ἐπὶ τῆς Ῥωμαίων δημοκρατίας ἐς Μυσοὺς γενόμενον, οὐδ' ἐς φόρον ὑπαχθέντας οὐδ' ἐπὶ τοῦ Σεβαστοῦ, ὑπήχθησαν δ' ὑπὸ Τιβερίου τοῦ μετὰ τὸν Σεβαστὸν... αὐτοκράτορος γενομένου. Cf. Syme, op. cit., îndeosebi p. 131; G. H. Stevenson în « C.A.H. », X, 1934, p. 211; Stein, Die Legaten von Moesien, p. 16—17.

e evident că interesul cîrmuirii era ca numărul contribuabililor să fie cît mai ridicat, şi se înţelege grija cu care inscripţia tiburtină nu uită să pomenească primirea în Imperiu a transdanubienilor « ca tributari »: *ad praestanda tributa* [1].

Chestiunea mai are dealtminteri un aspect pe care textul epigrafic nu face decît să-l sugereze, dar care nu poate fi trecut sub tăcere. Foloasele pe care guvernatorul Moesiei era îndreptăţit să le aştepte de pe urma aşezării în provincie a atîtor supuşi nu erau de ordin exclusiv fiscal, ci, în înţelesul cel mai larg al cuvîntului, economic. Într-o regiune slab populată, cum va fi fost în acea vreme malul drept al Dunării [2], primirea printre băştinaşi a celor 100 000 de transdanubieni însemna, înainte de toate, înmulţirea braţelor de muncă, posibilitatea de a pune în valoare un teritoriu dintotdeauna prielnic agriculturii [3]. Rezultatele favorabile n-aveau să întîrzie, şi e demnă de notat satisfacţia cu care, în inscripţia comemorativă de la Tibur, redactorul textului atribuie lui Aelianus meritul de a fi fost « cel dintîi care, prin trimiteri masive de grîu din această provincie, a uşurat aprovizionarea populaţiei din Roma: *primus ex ea prouincia magno tritici modo annonam p(opuli) R(omani) adleuauit* » [4].

Deosebit de importante de cunoscut ar fi pentru noi condiţiile precise puse « tributarilor », învoielile pe baza cărora au fost rînduiţi să muncească pămîntul. Fost-au cumva împărţiţi proprietarilor, aşa cum ştim că s-a procedat mai tîrziu în numeroase cazuri? [5] Fost-au mai de grabă aşezaţi pe ogoare obşteşti, în condiţia juridică a unor coloni şi cu obligaţia de a ceda statului o parte din roade? [6] Amîndouă presupunerile sînt permise, dar mai

---

[1] Rîndul 11.

[2] Cf. M. Rostovtzev, Storia economia e sociale dell'Impero Romano, Firenze, 1933, p. 553 şi n. 1.

[3] Solin., 22: « Moesiae, quas maiores nostri iure Cereris horreum nominabant ». Cf. G. Kazarow, Beiträge zur Kulturgeschichte der Thraker. Sarajevo, 1916, p. 38—39; Patsch, Beiträge z. Völkerkunde von Südosteuropa, V, 1, p. 166—167.

[4] Rîndurile 25—26. În faţa unui text atît de explicit, presupunerea exprimată de curînd că grînele trimise de Aelianus la Roma ar fi provenit din Ucraina ni se pare neîntemeiată (M. A. Levi, Nerone e i suoi tempi. Milano-Varese, 1949, p. 192). Interesantă, în schimb, e informaţia lui Tacit după care, în cursul anului 62, ca să sporească încrederea în eficacitatea serviciului de aprovizionare a Capitalei, Nero ... « frumentum plebis, uetustate corruptum, in Tiberim iecit » (Ann., XV, 18). Faptul e cu atît mai semnificativ, cu cît, tocmai în vremea de care vorbim, o gravă criză economică prin care trecea Egiptul a putut să reducă disponibilităţile de grîu destinate Italiei. Cf. H. I. Bell, The economic crisis in Egypt under Nero, « J.R.S. », XXVIII, 1938, p. 1—8.

[5] Eumen., Paneg. Const. Caes. dictus, 9: « Nunc uidimus et uidemus totis porticibus ciuitatum sedere captiua agmina barbarorum... atque hos omnes prouincialibus uestris ad obsequium distributos, donec ad destinatos sibi cultus solitudinum ducerentur » (şi, mai departe, în acelaş capitol: « arat ergo nunc mihi Chamauus et Frisius, et ille uagus, ille depraedator exercitio squalidus operatur »). Cf. Zosim., II 22: διανείμας τοὺς αἰχμαλώτους ταῖς πόλεσι şi Cod. Theodos., V 4, 3 Haenel: « Scyras, barbarorum nationem... imperio nostro subegimus. Ideoque damus omnibus copiam ex praedicta gente hominum agros proprios frequentandi ». Asupra chestiunii, în general, Fustel de Coulanges, Recherches sur quelques problèmes d'histoire. Paris, 1885, p. 43—53.

[6] În termeni tehnici operaţia se chema « collocare in solo », iar « barbarii » astfel « aşezaţi » erau ţinuţi « partem fructuum pro solo dare » (Cod. Just., XI, 48, 8, 1). Faptul de a fi fost deplasaţi în masă — cu regii, femeile şi copiii lor — nu constituie, pe de altă parte, aşa cum credea Pârvan, o dovadă că primirea în Imperiu a transdanubienilor ar fi avut loc prin bună învoială. Strămutări asemănătoare sînt atestate în mai multe rînduri, şi cu deosebire în sec. III e.n., la sfîrşitul luptelor ce aveau să confere împăratului Claudiu al II-lea supranumele de « Goticul ». « Multi naufragio perierunt — citim în această pri-

plauzibilă ni se pare cea din urmă ipoteză. În acest caz, împreună cu Aelius Catus (despre a cărui activitate ştim prea puţin pentru a vorbi de ea în cunoştinţă de cauză), Plautius Aelianus trebuie socotit printre promotorii unei politici de frontieră a cărei însemnătate greu ar putea fi exagerată: care, începînd din secolul al II-lea și într-o măsură tot mai mare, avea să deschidă popoarelor în migraţie porţile Imperiului, schimbînd din temelii condiţiile tradiţionale ale agriculturii, grăbind sfîrşitul lumii sclavagiste și contribuind la instaurarea orînduirii feudale.

E timpul să trecem în revistă şi celelalte realizări ale lui Aelianus la Dunărea de Jos, amintite de inscripţia comemorativă. În primul rînd, reprimarea intenţiilor agresive ale sarmaţilor iazygi *(motum orientem Sarmatarum)*, în împrejurări asupra cărora nu ni se dau prea multe amănunte, dar pe care le putem măcar data. Într-adevăr, o indicaţie strecurată în treacăt de redactorul elogiului — precizarea că operaţia plină de succes ar fi fost săvîrşită ... *quamvis parte(m) magna(m) exercitus ad expeditionem in Armeniam misisset* [1] (« cu toate că o bună parte a propriei oştiri fusese trimisă să ajute la luptele din Armenia ») — ne permite să afirmăm că expediţia împotriva călăreţilor stepei [2] trebuie să fi avut loc în vara anului 62, moment cînd, din garnizoana obişnuită a Moesiei, de trei legiuni, una, a V-a Macedonica, se găsea de mai multe luni în Orient cu misiunea de a întări forţele angajate în conflictul cu parţii [3]. La dispoziţia lui Aelianus rămîneau doar două legiuni — a VIII-a Augusta [4] și a VII-a Claudia [5] — și cu aceste efective reduse

vinţă, într-o biografie a lui — plerique capti reges, captae diuersarum gentium nobiles feminae, impletae barbaris seruis Scythicisque cultoribus prouinciae; factus limitis barbari colonus ex Gotho: nec ulla fuit regio quae Gothum seruum triumphali quodam seruitio non haberet » (Treb. Pollio, Claudius, 9. Cf. Zosim, I, 46; Eutrop., IX 25 şi, mai ales, Ammian. Marcell., XIX 11, 6 (din zilele lui Constantius): « Principem exorabant in ueniam obsecrantes... parati intra spatia orbis Romani, si id placuerit, terras suscipere longe discretas, ut diuturno otio inuoluti et quietem colentes, *tributariorum onera* sustinerent et nomen »).

[1] Rîndurile 14—15.

[2] Cf. Florus, II 29, 20: « Sarmatae patentibus campis inequitant... nihil praeter niues pruinasque et siluas habent. Tanta barbaria est ut nec intelligant pacem ». Asupra desfăşurării evenimentelor, A. Alföldi în « C.A.H. », XI, 1936, p. 85 și L. Schmidt, Die Ostgermanen, München, 1941, p. 93 (care le datează larg din anii 63—66).

[3] Relatînd pregătirile lui Caesennius Paetus cu prilejul luptelor din Armenia, în anul 62, Tacit menţionează și legiunea a V-a, ... *quae recens e Moesis excita erat* (Ann., XV 6). Pînă la un timp, se credea că aluzia din elogiul lui Aelianus ar privi trimiterea în Răsărit a Legiunii a IV-a Scythica (astfel B. Filow, Die Legionen der Provinz Moesia, Leipzig, 1906, p. 21 și chiar Dessau, Geschichte der römischen Kaiserzeit, II 1 (Berlin, 1926), p. 211, n. 3). Potrivit punctului său de vedere, Pârvan, Histria IV, p. 569, antedatează și această mișcare de trupe, situînd-o « foarte bine » în 52—53. Cum a arătat însă Ritterling în art. Legio din R.—E., XII, col. 1559 și 1574 (cf. și 1255), legiunea a IV-a n-a fost în realitate chemată să dea ajutor forţelor angajate în campania din Armenia, ci pare să fi fost cantonată în Syria, la dispoziţia guvernatorului Ummidius Quadratus, probabil începînd din 56—57. Cf. Fr. Cumont, Études syriennes, Paris, 1917, p. 159 și urm.; Stein, Die Legaten von Moesien, p. 30 și n. 3. Lucrarea lui A. Betz, Untersuchungen zur Militärgeschichte der röm. Provinz Dalmatien, Viena, 1939, nu ne-a fost accesibilă.

[4] În Moesia, după toate probabilităţile, din anul 45 (Vivell, Chronologische Untersuchungen zur Geschichte des Kaisers Claudius, Diss. Heidelberg, 1911, p. 27 și urm., 31 și urm.; Ritterling, art. cit., col. 1647—1648). Onorată de Nero cu epitetul *bis Augusta*, poate tocmai în urma operaţiilor conduse de Aelianus împotriva sarmaţilor (Ritterling art. cit., col. 1650).

[5] Adusă din Dalmaţia în anul 58—59 (Ritterling, R.- E., XII, col. 1255), probabil în locul legiunii a IV-a Scythica, mutată în Syria în 56—57. Cf. Ritterling, art. cit., col. 1619 și, mai sus, n. 3. Altfel Filow, op. cit., p. 19, 21.

se mîndrește el de a fi înăbușit în germen amenințarea, probabil surprinzînd pe inamic și obligîndu-l la unele aranjamente a căror înșirare ocupă în inscripție nu mai puțin de șase rînduri. « A adus regi, pînă atunci necunoscuți ori dușmani poporului roman, pe malul Dunării, pe care-l păzea, spre a-i pune să se închine steagurilor romane; a trimis înapoi regilor bastarnilor și roxolanilor pe fiii lor prinși ori luați înapoi de la dușmanii lor, iar regilor dacilor, pe frații lor; de la unii dintre dînșii a luat în schimb ostateci: *ignotos ante aut infensos p(opulo) R(omano) reges signa Romana adoraturos in ripam, quam tuebatur, perduxit. Regibus Bastarnarum et Rhoxolanorum filios, Dacorum fratres captos aut hostibus ereptos remisit; ab aliquis eorum opsides accepit...* »[1]. Lăsăm anume la o parte ultimele cuvinte ale paragrafului, susceptibile de înțelesuri diferite și interpretate în chip discutabil de Pârvan și continuatorii lui. Ne mulțumim să subliniem interesul neobișnuit al aluziei la luptele din Armenia, mulțumită căreia avem putința să fixăm nu numai data operațiilor întreprinse împotriva sarmaților, dar — fapt care singur ar fi trebuit să pună capăt controversei — data misiunii lui Aelianus, care, dacă în 62 se găsea încă în Moesia, nu putuse firește pleca de acolo în 53, așa cum nici o clipă n-a renunțat să susțină Pàrvan[2]. Despre caracterul campaniei însăși, autorul Geticelor se exprimă cu mai multă cumpănire. « Teatrul operațiilor — observă el — e în Basarabia și cel mult în Moldova de miazăzi. Întreaga orientare a acțiunii lui Aelianus e spre nord-est. De lupte propriu-zise e foarte puțin vorba. E vorba mai ales de o demonstrație pe malul stîng al Dunării de Jos »[3]. Și, adăugăm noi, probabil de o serie de negocieri diplomatice, la capătul cărora capii mai multor seminții din raza de acțiune a guvernatorului se lasă convinși să lege cu romanii relații de bună vecinătate, poate de supunere formală, în cadrul unei ceremonii solemne, faimoasa « adorare a steagurilor », adică a chipului împăratului, fixat, după un obicei ce începe cu August, pe lemnul fiecărui *signum*, în semn de lealitate din partea oștirii[4]. Nu e locul să stăruim asupra înțelesului politic și religios al scenei, deseori descrisă în izvoarele vremii[5]. Nu ne oprim iarăși să facem presupuneri asupra caracterului legăturilor ce vor fi existat între sarmați, de o parte, bastarni și roxolani, de alta[6] sau asupra

[1] Rîndurile 16--21 (traducerea lui Pârvan).

[2] Afară de volumul Histria IV, în mai multe rînduri citat, v. « Ausonia », X, 1921, p. 194; Începuturile vieții romane la gurile Dunării, București, 1923, p. 84; Getica, p. 103; Dacia. Civilizațiile străvechi din regiunile carpato-danubiene (trad. R. Vulpe), București, 1937, p. 152, 170, 173.

[3] V. Pârvan, Getica, p. 103.

[4] Cf. H. Kruse, Studien zur offiziellen Geltung des Kaiserbildes im römischen Reiche (Studien z. Gesch. u. Kultur des Altertums, XIX, 3), Paderborn, 1934, p. 51 și urm., în special p. 56; A. von Premerstein, Vom Wesen und Werden des Prinzipats, München, 1937, p. 85 și urm.

[5] Tac., Ann., XV 29, descrie ceremonia « închinării » lui Tiridates înaintea stindardelor romane și a chipului lui Nero, către aceeași vreme cînd avea loc campania lui Aelianus: « Tum placuit Tiridates ponere apud effigiem Caesaris insigne regium nec nisi manu Neronis resumere... Dein paucis diebus interiectis magna utrimque specie inde eques compositus per turmas et insignibus patriis, hinc agmina legionum stetere fulgentibus aquilis signisque et simulacris deum in modum templi: medio tribunal sedem curulem et sedes effigiem Neronis sustinebant. Ad quam progressus Tiridates, caesis ex more uictimis, sublatum capite diadema imagini subiecit ». Cf. Xiphilinos-Dio, LXII, 23, apoi Tac., Ann., XII, 17 și Suet., Cal., 14, 3; Vitell., 2, 4.

[6] Ipoteza cea mai simplă e că cele trei popoare ar fi acționat în această împrejurare ca aliate, pe picior de egalitate. Dacă însă aluzia la ostatecii bastarni și roxolani « smulși

sensului exact al substantivului *fratrum* (în contextul: *Dacorum fratrum captos aut hostibus ereptos remisit)*, de cei mai mulţi editori corectat în *fratres*[1]. Ori cît de interesante, acestea sînt amănunte a căror discuţie ne-ar ţine prea mult, în paguba altor chestiuni de o mai mare însemnătate, fie prin răsunetul pe care l-au găsit în istoriografia noastră, fie prin încheierile eronate pe care le-au prilejuit cercetătorilor. Ne referim la rîndurile 21—25 ale inscripţiei, consacrate, parte, unei aprecieri a operei de consolidare a graniţelor realizată de Aelianus în cursul misiunii lui dunărene, parte unei acţiuni militare — de data aceasta împotriva sciţilor — întreprinsă departe de postul lui obişnuit, sub zidurile Chersonesului Tauric.

Cuvintele de preţuire a destoiniciei dovedite de Aelianus în raporturile cu vecinii provinciei continuă şi încheie perioada pînă aci discutată, a cărei ultimă propoziţie sună: *ab aliquis eorum opsides accepit* — « de la unii dintre dînşii a luat în schimb ostateci ». În nemijlocită legătură cu ea, citim: *per quem pacem prouinciae et confirmauit et protulit*, ceea ce Pârvan traducea: « astfel a statornicit el pacea provinciei şi a lărgit hotarele ei »[2] şi comenta: « foarte caracteristic că tocmai aci < în Basarabia şi în Moldova de miazăzi >, pe unde năvăleau mai des barbarii, Aelianus întinde graniţele provinciei»[3]. Cu alt prilej, revenind asupra expansiunii romane la Dunărea de Jos, autorul « Geticelor » observă: « elogiul lui Aelianus spune limpede că el a lărgit hotarele provinciei: evident această lărgire nu putea avea loc decît în stînga Dunării. Iar aci, în afară de întinderea indirectă, prin constituirea regatelor geto-sarmatice, clientelare, dintre Olt şi Nistru, credem că am putea admite ca probabilă şi o lărgire proprie romană a vechei zone anexate de Aelius Catus între Calafat şi Giurgiu, prin ridicarea liniei de demarcaţie — cel puţin în ţinutul oltean — pînă la linia T. Severin, Craiova, Slatina »[4]. În sfîrşit, într-un al treilea pasaj al aceleiaşi opere, şi anume în rezumatul francez, condensînd oarecum observaţii împrăştiate în întreg cuprinsul cărţii, Pârvan dădea concluziilor sale o nouă formulare, atribuind lui Aelianus « anexarea a aproape întregei cîmpii muntene şi moldovene, de la Severin pînă la Cetatea Albă, pe o mare lărgime, pînă la marile valuri romane din Oltenia, Muntenia, Moldova şi Basarabia »[5]. În lumina acestor din urmă susţineri, ne explicăm mai bine noima anumitor afirmaţii în legătură cu cetatea Tyras, pe care istoricul ne-o înfăţişează cînd « luată direct sub ocrotirea romană », cînd « transformată într-un punct de sprijin roman »[6]. Într-un limbaj mai puţin învăluit, aceasta ar putea însemna « anexiune »

duşmanilor lor » trebuie înţeleasă în sensul că aceşti duşmani erau sarmaţii, tot atît de bine putem presupune că aceştia din urmă vor fi silit pe cei dintîi să lupte alături de ei, folosind ca mijloc de constrîngere zăloagele constituite de fiii regilor lor. Problema nu-i atinsă de J. Klose, Roms Klientel-Randstaaten am Rhein und an der Donau, Breslau, 1934, p. 127—128.

[1] Fr. Vollmer, « Rhein. Museum », LIII, 1898, p. 636, apără totuşi lecţiunea *fratrum*, înţelegînd cuvîntul ca un echivalent al termenului tehnic *sociorum*. Împărtăşind această interpretare, Brandis, R.—E., IV, col. 1964, vede în epitetul neobişnuit aplicat dacilor dovada că Aelianus ar fi încheiat cu ei un tratat de alianţă, trecut sub tăcere de toate celelalte izvoare. În acelaşi sens şi Klose, op. cit., p. 124 şi urm.

[2] V. Pârvan, Getica, p. 103 şi 129.

[3] Ibidem, p. 103.

[4] Ibidem, p. 129

[5] Ibidem, p. 733; Cf. Dacia, p. 173.

[6] Ibidem, p. 103.

şi aşa par să fi înţeles spusele învăţatului unii elevi ai lui, începînd cu Paul Nicorescu şi sfîrşind cu Radu Vulpe [1].

Ne grăbim să adăugăm că, dacă astăzi avem motive să punem la îndoială veracitatea interpretării de care ne ocupăm, în momentul cînd scria Pârvan ideea pătrunderii romane în stînga Dunării, pînă spre limanul Nistrului, către jumătatea secolului I e.n., era îndeobşte admisă de specialiştii autorizaţi ai acestor probleme, de la Pick ori Minns pînă la Fluss şi Werner Schur [2]. Încă în 1932, în cartea-i în mai multe rînduri citată, Patsch găsea plauzibilă ideea unei « alipiri » pe urma căreia Tyras ar fi ajuns să facă parte din Moesia [3], dacă nu în timpul misiunii lui Aelianus (pe care învăţatul vienez o făcea să înceapă în 58 cel mai de vreme), în 56 sau în 57, cînd însuşi Mommsen situa anexiunea [4]. Dintre cercetătorii străini ale căror scrieri ne-au fost accesibile (şi cu excepţia lui Halkin, de care va fi vorba mai departe), singur Syme respinge ideea unei sporiri teritoriale a Moesiei sub administraţia lui Aelianus, fără să stăruie asupra subiectului, dar lăsînd să se înţeleagă că inscripţia de la Tibur nu îndreptăţeşte o asemenea concluzie [5]. Chestiunea merită deci o luare aminte specială, şi acesta e motivul pentru care ne luăm îngăduinţa de a spune cîteva cuvinte despre ea, înainte de a trece la încheiere.

Pentru o mai limpede înţelegere a termenilor problemei, să considerăm o dată mai mult rîndurile 21—22 ale inscripţiei, scurtul pasaj reprodus înainte care sună: *per quem* (sic) *pacem prouinciae et confirmauit et protulit* şi pe care Pârvan îl traducea: « astfel a statornicit el pacea provinciei şi a lărgit hotarele ei ». E evident pentru oricine că dificultatea principală a textului e constituită de accepţiunea de dat verbului *proferre*, al cărui complement drept nu-i exprimat şi pe care cei mai mulţi comentatori îl înţeleg ca şi cum construcţia ar fi: *protulit prouinciam* sau: *protulit fines prouinciae* [6]. Împotriva acestui mod de a interpreta rîndurile în discuţie pledează, înainte de toate, indicaţiile redactorului inscripţiei, după ale cărui spuse hotarul Moesiei ar fi fost, în timpul « legaţiei » lui Aelianus, malul Dunării, acea *ripa quam tuebatur*, unde, la sfîrşitul războiului cu sarmaţii, au fost aduşi să se închine steagurilor « regii înainte ostili sau necunoscuţi poporului roman » [7]; în al doilea rînd, repetarea copulei *et*, care arată limpede că ideea de extensiune exprimată de verbul *proferre* se asocia în gîndul celui ce scria — ca

[1] P. Nicorescu, « Ephem. Dacoromana », II, 1924, p. 379 şi 413; ibid. « Acad. Rom. Mem. Secţ. Ist. », s. III-a, t. XIX, mem. 16 (Bucureşti 1937), p. 221. R. Vulpe, Piroboridava. Consideraţiuni arheologice şi istorice asupra Cetăţuii de la Poiana în Moldova de Jos, Bucureşti, 1931, p. 32—33; ibid., Hist. anc. de la Dobroudja, p. 123. În acelaşi sens Ec. Dunăreanu-Vulpe în volumul: În memoria lui V. Pârvan. Bucureşti, 1934, p. 133.

[2] B. Pick, Die antiken Münzen Nordgriechenlands, I 1 (Berlin, 1899), p. 71; E. H. Minns, Scythians and Greeks. Cambridge, 1913, p. 447 şi 469; H. Rostovtzev, « Klio », II, 1902, p. 81 (mai puţin categoric în lucrarea Iranians and Greeks in South Russia. Oxford, 1922, p. 117); M. Fluss s.v. Moesien, R.—E., XV, col. 2377; W. Schur, Die Orientpolitik des Kaisers Nero, p. 88.

[3] Beiträge zur Völkerkunde von Südosteuropa, V, 1, p. 166. Cf. Der Kampf um den Donauraum unter Domitian und Traian (Beiträge.., V, 2), Wien—Leipzig, 1937, p. 51.

[4] C.I.L., III, p. 148; cf. Römische Geschichte, V, p. 285.

[5] « J.R.S. », XXIV, 1934, p. 115—116 şi n. 3; C.A.H., X (1934), p. 807 şi n. 1. În schimb, afirmaţia că Tyras-ul ar fi fost anexat în anul 57 se regăseşte în lucrarea recentă a lui S. J. De Laet, Portorium. Étude sur l'organisation douanière chez les Romains, surtout à l'époque du Haut-Empire, Bruges, 1949, p. 210.

[6] Pentru discuţia ce urmează, v. Halkin, art. cit., p. 31 şi urm.

[7] Rîndurile 16—17; mai sus, p. 371.

ideea de întărire exprimată de verbul *confirmare* — cu ideea păcii pe care sforţările guvernatorului izbutiseră s-o facă să domnească în provincie. Cele două verbe *confirmauit* şi *protulit* au prin urmare acelaşi complement: *pacem prouinciae*, şi aceasta vrea să spună că, prin măsurile a căror înşirare umple rîndurile 13—21 şi din care ultima amintită e luarea de ostateci de la neamurile socotite primejdioase [1], pacea instaurată de Aelianus în Moesia a fost extinsă şi la regiunile înconjurătoare [2].

A extinde însă pacea nu înseamnă « a muta din loc fruntariile » [3]. Cel mult ar putea însemna « a o face să dureze, să se prelungească », aşa cum încearcă să ne încredinţeze, cu ajutorul unei argumentări mai mult ingenioase decît convingătoare, istoricul belgian Halkin, după care, în limba primelor veacuri ale Imperiului, *proferre* ar fi avut, pe lîngă sensul curent, care e cel local-spaţial, un sens figurat, temporal, putînd exprima, în funcţie de context, cînd ideea unei întîrzieri, cînd pe aceea a unei prelungiri. În inscripţia lui Aelianus, *proferre pacem* n-ar fi însemnat dar « a extinde pacea » (în spaţiu), ci « a o face să dureze » (în timp), ceea ce ar însemna că guvernatorul Moesiei, dacă n-a lărgit — cum s-a crezut prea multă vreme — hotarele provinciei, a ştiut cel puţin să-i asigure o pace netulburată [4].

Această interpretare nu ni se pare plauzibilă, oricîtă dreptate ar avea Halkin să releve alunecarea de sens pe care o ilustrează cu numeroase exemple. Întreaga-i demonstraţie rămîne fără obiect, dacă ne transpunem în condiţiile redactorului documentului, care, scriind în zilele lui Vespasian — mai precis între 74 şi 79 e.n. [5] — şi cunoscînd stările de lucruri din Moesia, nu putea de bună seamă vorbi de o statornicire a păcii pe acele meleaguri, ştiind — aşa cum se ştia de toţi la Roma — că, în iarna 67—68, scurt timp după evenimentele de care ne-am ocupat, roxolanii măcelăriseră două cohorte şi că, în primele luni ale anului 69, guvernatorul M. Aponius Saturninus avusese de respins o nouă invazie a călăreţilor stepei [6]. Nu e locul să ne

[1] Interpretarea propusă în text presupune emendarea inacceptabilului *per quem* al inscripţiei în *per quos* (scil. *opsides*), aşa cum de aproape un secol a propus Henzen într-un articol din « Annali dell'Instituto di Corrisp. archeologica », XXXI, 1859, p. 22, n. 2. Comentatorii, în frunte cu Mommsen, Römische Geschichte, V, p. 198, n. 1, preferă îndeobşte lecţiunea lui Orelli: *per quae*, înţelegînd *per quas res*, cu alte cuvinte toate isprăvile lui Aelianus înşirate în rîndurile precedente. Împotriva acestei conjecturi se poate obiecta, aşa cum face Halkin, că, în bună limbă latină, pentru a exprima noţiunea de mijloc, de intermediar, prepoziţiunea *per* se întrebuinţează cu numele de persoane, nu şi cu acele de lucruri, a căror construcţie obişnuită e ablativul (Riemann-Ernout, Syntaxe latine [7], Paris, 1927, 76, p. 164). La aceasta se adaugă şi consideraţia că, din punct de vedere paleografic, înlocuirea masculinului plural prin masculinul singular e mai firească decît prin neutrul plural.

[2] Bineînţeles, pentru vremea avută în vedere de redactorul elogiului, anii imediat următori războiului. A postula o statornicire a păcii dincolo de această limită, ar fi să cădem în greşeala combătută mai departe.

[3] Cum observă cu drept cuvînt Halkin, o asemenea hotărîre nici nu depindea de Aelianus: singur Împăratul avea în chip obişnuit iniţiativa anexărilor de teritorii, şi aceasta explică pentru ce, în inscripţia lui memorială, August putea spune despre sine, vorbind la persoana I-a: « *protulique* fines Illyrici ad ripam fluminis Danui » (Res gestae..., 30. 1 Gagé).

[4] Halkin, art. cit., p. 33 şi urm.

[5] 74 e anul celui de-al doilea consulat al lui Aelianus, amintit în r. 36—37 ale epitafului (Liebenam, Fasti consulares, p. 15); 79 e anul morţii lui Vespasian, care, în momentul redactării inscripţiei, apare încă în viaţă (r. 29—30 şi 36—37).

[6] Tac., Hist., I 79. Pentru cronologie. v. Patsch, Beiträge, V. 1. p. 168 şi urm.

oprim asupra evenimentelor militare din anul « celor patru împăraţi ». E un fapt îndeobşte cunoscut că împrejurările interne n-au rămas fără urmări asupra relaţiilor exterioare ale Imperiului şi că, în ce priveşte hotarul Dunării, izvoarele ni-l arată în mai multe rînduri călcat de daci [1] şi de sarmaţi [2]. În luptele împotriva acestora avea să cadă, încercînd să reziste atacului îndreptat împotriva unei tabere de iarnă, urmaşul lui Saturninus la administraţia Moesiei, de curînd numitul C. Fonteius Agrippa [3].

Dacă, în aceste condiţii, de instaurarea unei păci « prelungite » în părţile Dunării de Jos nu se poate vorbi fără a cădea în exagerare; dacă înţelesul de dat propoziţiunii în care s-a văzut dovada expansiunii romane în stînga fluviului, către jumătatea secolului I al erei noastre, în realitate nu implică decît pacificarea vremelnică a ţinuturilor învecinate, ne putem întreba de unde a venit îndemnul de a se da documentului epigrafic o interpretare pe care singură litera textului e departe de a o îndreptăţi? Fără să căutăm explicaţia atitudinii altor învăţaţi, ni se pare evident că, în cazul lui Pârvan, ceea ce-l va fi determinat să se oprească la încheierile cunoscute trebuie să fi fost existenţa « valurilor » — oltean, muntean, moldovean şi basarabean de sud — a căror cronologie nu-i apărea limpede şi pe care credea a le putea pune în legătură cu activitatea generalului lui Nero [4]. Asupra acestor « valuri » se întîmplă însă să dispunem astăzi de informaţii suplimentare, a căror primă consecinţă e de a pune data construirii lor într-o epocă sensibil mai tîrzie decît vremea căreia le atribuia autorul « Geticelor ». Ca să începem cu Brazda lui Novac, « valul » ce taie Oltenia şi Muntenia de la Ostrovul Corbului, în Mehedinţi, pînă la Brăila, şi care în apropiere de Costeşti se încrucişează cu aşa-zisul « Troian » muntean *(limes Transalutanus)*, e semnificativ că ultimul cercetător care l-a studiat a fost adus de consideraţii a căror seriozitate nu va scăpa nimănui să-l dateze în secolul al IV-lea, mai precis în zilele lui Constantin cel Mare [5]. Cum s-a relevat cu dreptate, nu avem în sudul Brazdei lui Novac nici o urmă arheologică databilă din secolul I e.n., cu care să se poată dovedi aşezarea în stînga Dunării a elementului roman, cuceritor. Cine a construit — cu ce sforţări, nu e greu de închipuit — impunătoarea întăritură, trebuie să fi cucerit şi stăpînit întreg malul stîng al Dunării, cu o fîşie importantă din cîmpia munteană. O asemenea situaţie nu se prezintă însă înainte de împăraţii secolului al IV-lea, şi spre aceeaşi epocă ne duce şi împrejurarea că, la încrucişarea pomenită a « Brazdei » cu « Troianul », cea dintîi îl taie pe cel de-al doilea, ceea ce înseamnă că « valul » e mai nou decît *limes*-ul, construit, cum se admite astăzi îndeobşte, de Septimiu Sever [6].

Încă şi mai puţin temei se poate pune pe afirmaţia că « valul » din Moldova de sud, între Ploscuţeni pe Siret şi Stoicani pe Prut, ar fi avut vreo legătură cu activitatea militară a lui Aelianus. Am citat în această privinţă părerea lui Pârvan, care venea să completeze o mai veche teză a istoricului, presupunerea că rolul strategic atribuit întăriturii de romani ar fi fost să

[1] Tac., Hist., III, 46.
[2] Jos. Flavius, B. J., VII. 89—91; cf. Tac., Hist., IV 54.
[3] Stein, Die Legaten von Moesien, p. 32—33.
[4] Aceeaşi neîntemeiată presupunere la G. Cantacuzino, « Rev. hist. du Sud-Est européen », V. 1928, p. 65 şi Gh. Ştefan, « Dacia », V—VI, 1935—1936, p. 347—348.
[5] D. Tudor, Oltenia romană, Bucureşti, 1942, p. 203 şi urm., mai ales p. 206. De acelaşi, v. şi « Rev. Ist. Romînă », X, 1940, p. 216—225.
[6] V. Christescu, « Istros », I, 1934, p. 73—80; idem, Istoria militară a Daciei romane, Bucureşti, 1937, p. 124—125. Cf. D. Tudor, Oltenia romană, p. 206—209.

apere calea de comunicaţie dintre Dobrogea şi Transilvania, de-a lungul Siretului, prin pasul Oituz [1]. Plauzibilă în sine şi, pînă la un punct, coroborată de importanţa crescîndă a drumului în chestiune după cucerirea Daciei şi instalarea romanilor în nordul Mării Negre, în cursul secolului al II-lea [2], ipoteza după care rostul « valului » ar fi fost să întărească apărarea teritoriilor anexate de Aelianus împotriva unui atac pornit din Moldova se spulberă în faţa constatării că, ţinînd seamă de aşezarea şanţului, « valul » trebuie să fi slujit la apărarea împotriva unui inamic venit din Muntenia [3]. În aceste condiţii, e evident că el n-a putut fi opera unui general roman şi că, dacă în secolul al II-lea prezenţa unei garnizoane romane în imediata lui apropiere, în castrul de la Poiana [4], e şi explicabilă şi firească, la jumătatea secolului I, înaintea cuceririi Daciei, ea nu putea avea aceeaşi însemnătate, nici aceeaşi menire [5].

Tot o descoperire recentă ne permite să scurtăm discuţia privitoare la « cucerirea » de către Aelianus a cetăţii Tyras. Multă vreme admisă, pe baza unui pretins sincronism între adoptarea de colonia milesiană a erei romane şi activitatea războinică desfăşurată de personajul nostru împotriva sarmaţilor [6], această expansiune teritorială, care ar fi împins hotarul Moesiei pînă

---

[1] Castrul de la Poiana şi drumul roman prin Moldova de Jos, « Anal. Acad. Rom. Mem. Secţ. Ist. », s. II, t. XXXVI, p. 93—130. Înaintea lui Pârvan, aceeaşi părere fusese exprimată de C. Schuchhardt, « AEMO », IX, 1885, p. 228. Pentru ulterioare descoperiri în interesanta aşezare, v. Radu şi Ecaterina Vulpe, « Dacia », III—IV, 1927—1932, p. 253—351, apoi R. Vulpe, « S.C.I.V. », I, 1950, 1, p. 47—52; II, 1951, 1, p. 177—216; III, 1952, p. 191—230.

[2] V. mai departe, p. 377-378.

[3] Semnalată încă din 1885 de Schuchhardt (art. cit., p. 202 şi urm.), relevată într-o vreme mai nouă de C. Uhlig (« Praehist. Zeitschrift », XIX, 1928, p. 224), această particularitate de construcţie a fost verificată din nou de R. Vulpe în cursul unei explorări ale cărei rezultate au fost publicate în « S.C.I.V. », I, 1950, 2, p. 163—174.

[4] Rîndul 63 al papyrului latin editat de A. S. Hunt sub titlul Register of a Cohort in Moesia în Raccolta di studi in onore di Giacomo Lumbroso, Milano, 1925, p. 265 şi urm. Cf. G. Cantacuzino, « Rev. hist. du Sud-Est europ. », V, 1928, p. 38 şi urm.; R. Vulpe, Piroboridava, p. 18 şi urm.

[5] E semnificativă rezerva cu care, în studiul în mai multe rînduri citat, Piroboridava, R. Vulpe vorbeşte de posibilitatea ca romanii să fi întreţinut o garnizoană la Poiana încă din secolul I: « Dacă imperiul roman voia să consolideze achiziţiile lui Plautius Aelianus, nu putea să lase de o parte o fortăreaţă aşa de importantă, stăpînind principala cale de pătrundere a incursiunilor getice venite de peste Carpaţi » (p. 32). Raţionamentul e corect, cu condiţia ca pretinsele achiziţii teritoriale ale lui Aelianus să fi fost dovedite, ceea ce nu s-a făcut niciodată cu argumente convingătoare. Cît vorbim de Poiana şi de sistemul ei de apărare, nu e poate inutil să semnalăm că autorul Istoriei militare a Daciei romane comite o confuzie atunci cînd, referindu-se la tezaurul de denari romani publicat de Ec. Vulpe în volumul omagial În memoria lui V. Pârvan, p. 126 şi urm., afirmă că ar fi fost descoperit « sub val », înţelegînd valul Stoicani-Ploscuţeni (p. 161, n. 1); în realitate, comoara în chestiune a fost găsită *sub valul de apărare al staţiunii*, ceea ce face ca — oricare ar fi data acestei din urmă lucrări — importanţa tezaurului monetar pentru datarea valului Stoicani-Ploscuţeni să fie nulă.

[6] Adoptarea de tyrani a erei romane pare să fi avut loc în 56—57 e.n. (C.I.L., III, 781, cu comentariul lui Mommsen, p. 148). În acest an, după o părere mai veche a lui Borghesi, împărtăşită şi de Dessau (C.I.L., XIV, p. 394), s-ar fi desfăşurat expediţia lui Aelianus împotriva sarmaţilor, întreprinsă, cum se ştie, cu forţe reduse prin trimiterea în Armenia a unei « mari părţi » din armata permanentă a Moesiei. Această din urmă aluzie era obişnuit interpretată ca privind strămutarea în Orient a legiunii a IV-a Scythica, a cărei prezenţă în Syria e atestată în jurul aceloraşi ani, de unde îndemnul de a se vedea în campania victorioasă a personajului nostru prilejul cînd Tyras a devenit romană. Cum a dovedit însă pentru întîia oară Henzen, într-un articol din 1859 ale cărui concluzii au

la limanul Nistrului, apare astăzi imaginară în lumina precizărilor oferite de papyrul Hunt, după ale cărui arătări, între 110 şi 117 e.n., soldaţi romani din *cohors I Hispanorum Veterana*, cu reşedinţa în Moesia [1], se găseau în garnizoană la Tyras *(Tyrae in praesidio)*, dincolo de graniţele imperiului, de vreme ce documentul subliniază că misiunea pe care o îndeplineau se săvîrşea *extra prouinciam* [2]. Dacă însă sub Traian — la cinci sau zece ani după cucerirea Daciei — Tyras nu făcea încă parte din Moesia, e inutil să supunem unei analize amănunţite opiniile contrare exprimate în această privinţă, fie pe baza sincronismului pomenit, fie pe presupunerea că, la fel cu «valul» Ploscuţeni-Stoicani, «valul» care începe la Vadul lui Isac şi sfîrşeşte în malul vestic al limanului de la Conduc ar fi avut menirea de a acoperi fîşia de teritoriu anexată de Aelianus în nordul gurilor Dunării [3].

O asemenea anexiune a avut probabil loc în secolul al II-lea (cînd, anume, e mai greu de spus, în starea actuală a informaţiilor noastre). Oricare ar fi adevărul în această privinţă, el nu exclude posibilitatea ca detaşamente militare mai mult sau mai puţin numeroase să-şi fi făcut apariţia în cetatea «liberă» cu mult înainte, fie în apărarea unor interese economice [4], fie pentru susţinerea unei acţiuni diplomatice care, din zilele lui August pînă în secolul al III-lea, n-a încetat să urmărească cu o susţinută atenţie desfăşurarea eveni-

fost acceptate de Mommsen în «adaosurile» la vol. III din C.I.L., p. 1010, legiunea avută în vedere de redactorul epitafului lui Aelianus nu poate fi decît a V-a Macedonica, trimisă să întărească trupele lui Caesennius Paetus în 62 e.n., *terminus post quem* al campaniei împotriva sarmaţilor (mai sus, p. 370 şi n. 3). În aceste condiţii, faimosul sincronism între anexiunea subsequentă acestei campanii şi adoptarea erei romane dispare. Mai mult, rămîne îndoielnic dacă ultimul eveniment se va fi petrecut în timpul misiunii lui Aelianus, care a venit la administraţia Moesiei în 56—57, cel mai de vreme. Cum, de altă parte, de o înglobare a Tyras-ului în provincia Moesia nu poate fi vorba înainte de secolul al II-lea, schimbarea de eră din anii 56/57 trebuie explicată altfel, poate, cum s-a sugerat de curînd, prin acordarea din partea autorităţilor imperiale a unor importante imunităţi fiscale (E. Diehl s.v. Tyras, R.—E., VII A, col. 1861). Asupra scrisorii împăraţilor Septimius Severus şi Caracalla, prin care se reînnoieşte tyranilor scutirea de taxe de import şi export, v. şi Von Stern, «Hermes» L, 1915, p. 172—174.

[1] C.I.L., III, Dipl. mil. XXXI, Cichorius s.v. Cohors, R.—E., IV., col. 297.

[2] Rîndul 59 al ediţiei citate mai sus, p. 376, n. 4. Cf. Cantacuzino, art. cit., p. 69 şi urm.; Patsch, Der Kampf um den Donauraum, p. 190. Prezenţa unor trupe romane la Tyras, în ultimul an al domniei lui Traian, e dovedită şi de importantul document epigrafic publicat de P. Nicorescu, «Anal. Acad. Rom. Mem. Secţ. Ist.», s. a II-a, t. XXVI, p. 501—510. De acelaşi autor, v. şi «Anal. Acad. Rom. Mem. Secţ. Ist.», s. a III-a, t. XIX, mem. 16 (Bucureşti, 1937).

[3] Pârvan, Getica, p. 733; Christescu, Istoria militară a Daciei romane, p. 161 şi urm.; Cantacuzino, art. cit., p. 70—71.

[4] În această ordine de idei, nu se poate trece cu vederea existenţa importantei căi de comunicaţie care, îndată după cucerirea Daciei, — prin Porolissum şi Pasul Oituz, apoi pe valea Trotuşului spre Dunărea pe care o atingea la Gherghina— lega Aquincum cu Tyras (H. Kiepert, Formae orbis antiqui XVII, Beibl. p. 4, şi nr. 39; Patsch, Beiträge zur Völkerkunde von Südosteuropa V, p. 130; Em. Panaitescu, Le grandi strade romane in Romania, Roma 1938, fig. 7; E. Gren. Kleinasien und der Ostbalkan in der wirtschaftlichen Entwicklung der römischen Kaiserzeit, Uppsala, 1941, p. 37; R. Vulpe în Volumul omagial C. Giurescu, Bucureşti, 1944, p. 551—559). Construit probabil în scopuri militare, drumul trebuie să fi servit şi schimburilor comerciale, dacă nu uităm că — la Tyras — se întîlnea cu cealaltă importantă arteră de comunicaţie a Imperiului, aceea care — de-a lungul ţărmului vestic al Mării Negre — unea cetăţile greceşti de la Byzanţ pînă la Olbia. Asupra acestei din urmă căi, activă încă în sec. III e.n., ştiri noi ne-au fost oferite de fragmentul de scut «cu etape» descoperit la Doura-Europos şi publicat de Fr. Cumont, «Syria», VI, 1925, p. 1—15 Cf. Rostovtzev, Skythien und der Bosporus, I, Berlin, 1931, p. 70, n. 1; R. Uhden, «Hermes», LXVII, 1932, p. 117 şi urm.

mentelor din regiunea nordică a Mării Negre [1]. Momentele de căpetenie ale acestei acţiuni — de loc dezinteresate, dacă ne gîndim la masivele importuri de grîne şi materii prime pe care Imperiul şi le asigura în condiţiile cele mai avantajoase [2] — se situează în timpul domniilor lui Claudiu şi Nero, cînd îmbracă forma unor intervenţii armate, o dată pentru a pune capăt luptelor pentru coroană din regatul bosporan [3], a doua oară pentru a da ajutor cetăţii Chersonesos, pe punctul de a fi cucerită de sciţi. Această din urmă manifestare de forţă pare să fi avut loc în ultimii ani ai misiunii lui Aelianus, şi la ea se face aluzie în elogiul tiburtin într-o frază particular de incorectă din punctul de vedere al limbii, al cărei sens e că guvernatorul Moesiei a constrîns pe regele sciţilor să ridice asediul Chersonesului, cetate aşezată dincolo de rîul Borysthene: *Scytharum quoque regem a Cherronensi* (sic), *quae est ultra Borustenen* (sic) *opsidione summoto* (înţelege: *summouit*) [4].

În ce va fi constat ajutorul dat de Aelianus cetăţii greceşti la strîmtoare, inscripţia nu ne-o spune, şi e inutil să căutăm s-o stabilim [5]. Adevărată campanie terestră, sau simplă negociere sprijinită pe o demonstraţie a flotei, important în ochii istoricului e faptul că, în ultimii ani ai domniei lui Nero, prestigiul Romei era destul de mare în ochii sciţilor taurici pentru ca intervenţia guvernatorului Moesiei să-i abată de la o expediţie începută [6]. Informaţii suplimentare, oferite de o pagină din Flavius Iosephus, pun în lumină acest aspect al situaţiei, în preajma anului 66 e.n., cînd, după spusa istoricului evreu, 3 000 de legionari şi 40 de corăbii de război ar fi fost de ajuns pentru a garanta siguranţa comunicaţiilor şi liniştea cetăţilor de pe coastă [7]. Textul e departe de a fi explicit şi exactitatea datelor pe care le oferă a fost

[1] Din vasta literatură sovietică asupra acestei probleme, cf. studiile recente ale lui D. P. Kallistov, « V.D.I. », 1940, fasc. 2, p. 35 şi urm.; V. F. Gaidukevici, Bosporskoe ţarstvo, Moscova—Leningrad, 1949; E. S. Golubţova, « V.D.I. », 1949, fasc. 4, p. 87—99; N. A. Maşkin, Principatul lui Augustus (trad. rom.), Bucureşti, 1954, p. 463 — 468. O tratare de ansamblu a politicii romane în regiunile situate pe ţărmul de nord al Mării Negre, către începutul erei noastre, la E. S. Golubţova, Rimska politika v severnom Pricernomorie, Moscova, 1950.

[2] Rostovtzev, Storia economica e sociale dell'Impero romano, p. 178 şi urm.

[3] Vezi mai sus, p. 361 şi n. 4.

[4] Rîndurile 23—24, cu observaţiile lui Halkin, art. cit., p. 29—30.

[5] Se cuvine totuşi reţinută ipoteza lui Latîşev, după care dedicaţia chersonesitană în cinstea unui necunoscut răsplătit — între alte servicii — pentru meritul de a fi îndeplinit o misiune pe lîngă guvernatorul Moesiei: πρεσβεύσαντι ποτὶ τὸν τᾶς Μυσίας ἁγεμόνα ar fi fost săpată cu prilejul cererii de ajutor adresate lui Aelianus, atunci cînd atacul scit asupra Chersonesului începuse sau se înfăţişa ca iminent (« BCH », IX, 1885, p. 274; cf. IOSPE, I², 420, r. 10, cu comentariul editorului). Relatarea evenimentelor la Schur, Die Orientpolitik des Kaisers Nero, p. 88—89, care crede a putea data campania împotriva sarmaţilor în anul 57, iar despresurarea Chersonesului în 63, e în parte ipotetică, în parte inexactă. Mai prudentă expunerea lui Dessau, Geschichte der röm. Kaiserzeit, II 1, p. 211. Pentru informaţiile oferite de monede, lăsînd să se presupună o imixtiune romană directă în administrarea regatului bosporan, v. Minns, Scythians and Greeks, p. 522—523 şi, mai ales, J. G. C. Anderson, în « C.A.H. », X, p. 775 — 776.

[6] În acest sens, cf. observaţiile lui Mommsen, « Sitzber. Akad. Berlin », XXXIV, 1903, p. 821.

[7] B. I., II, 366 urm.: τί χρὴ λέγειν Ἡνιόχους τε καὶ Κόλχους καὶ τὸ τῶν Ταύρων φῦλον, Βοσπορανούς τε καὶ τὰ περίοικα τοῦ Πόντου καὶ τῆς Μαιώτιδος ἔθνη; παρ' οἷς, πρὶν μὲν οὐδ' οἰκεῖος ἐγιγνώσκετο δεσπότης, νῦν δὲ τρισχιλίοις ὁπλίταις ὑποτάσσεται καὶ τεσσαράκοντα νῆες μακραὶ τὴν πρὶν ἄπλωτον καὶ ἄγριον εἰρηνεύουσι θάλασσαν...

şi ea pusă la îndoială [1]. S-a observat îndeosebi că distribuţia trupelor de-a lungul frontierelor celor mai primejduite, aşa cum e înfăţişată în pasajul în chestiune — un discurs al regelui Agrippa — corespunde situaţiei Imperiului sub Vespasian, cînd scria Iosephus, mai curînd decît aceleia de sub Nero, cînd se presupune a fi fost rostit discursul [2]. Chestiunea prezintă însă puţină importanţă, cîtă vreme ceea ce trebuie să ne reţină atenţia nu e numărul ostaşilor sau al vaselor implicate în acţiunea de supraveghere a coastei nordice a Pontului Euxin, ci luarea aminte arătată de romani unor regiuni ale căror legături cu Moesia şi, mai ales, cu Asia Mică, abia dacă mai au nevoie să fie subliniate [3]. Semnificativ, din acest punct de vedere, e faptul că tocmai în anii « legaţiei » lui Aelianus anexarea de guvernul imperial a Pontului Polemoniac și a Armeniei Mici pregătea încercuirea bazinului pontic, grăbind momentul cînd Marea Neagră avea să devină în înţelesul riguros al cuvîntului un lac roman [4]. Dacă afirmaţiile lui Suetoniu merită crezare, ambiţiile lui Nero nu s-ar fi mărginit dealtminteri la Orientul apropiat [5]. Dincolo de poziţiile obţinute pe litoralul nordic și sud-estic al Pontului Euxin, împăratul ar fi pus la cale o expediţie împotriva alanilor, al cărei obiectiv era forţarea aşa-numitelor *Caspiae portae* — trecătoarea Darial de astăzi, în Caucazul central [6]. O dată instalaţi în aceste părţi, romanii ar fi avut în mîinile lor nu numai cheia unicei căi de infiltraţie a iberilor și sarmaţilor în direcţia Armeniei, dar, lucru cu deosebire important, controlul unuia din drumurile de comerţ cele mai active ale lumii vechi, acel care, pornind din porturile nordice ale Asiei Mici, de-a lungul văilor rîurilor Phasis şi Cyros, asigura relaţiile terestre ale Imperiului cu India și China, la adăpost de incursiunile prădalnice ale parţilor [7].

---

[1] Cf. Beloch și Wilcken, citaţi la Wachsmuth. Zwei Kapitel aus der Bevölkerungsstatistik der alten Welt. « Klio ». III, 1903, p. 272.

[2] Ritterling, R.-E., XII, col. 1261-1262, Cf. J. G. C. Anderson în C.A.H., X, p. 776.

[3] Pe lîngă lucrările lui Rostovtzev deja citate, v., de același, Pontus, Bithynia and the Bosporus, « An. of the Brit. School at Athens », XXII, 1916-1918, p. 1-22 și, mai ales, Gren. Kleinasien und der Ostbalkan. . ., p. 37 și urm.

[4] Cf. V. Chapot, La frontière du nord de la Galatie et les koina du Pont, în « Anatolian Studies Presented to Sir W. M. Ramsay », Manchester, 1923, p. 95 și urm.; Fr. Cumont, L'annexion du Pont Polémoniaque et de la Petite Arménie, ibid., p. 112 și urm.

[5] În general, asupra politicii orientale a lui Nero, v. cartea în mai multe rînduri citată a lui Schur, Die Orientpolitik des Kaisers Nero, care dezvoltă idei enunţate de Ernst Kornemann în « Janus », I, 1921, p. 55 și urm.; tot de Schur, articolul polemic Zur neronischen Orientpolitik, « Klio », XX, 1925/26, p. 215-222, apoi E. M. Sanford, « Harv. Studies in Class. Philology », XLVIII, 1937, p. 75 și urm., și, mai de curînd, I. Manandian, « Voprosî Istorii », fasc. 7, 1946, p. 66-74.

[6] Suet., Nero, 19, 2: « parabat et ad Caspias portas expeditionem, conscripta ex Italicis senum pedum tironibus noua legione, quam Magni Alexandri phalanga appelabat » (cf. Tac., Hist., I, 6: « claustra Caspiarum »). Și Suetoniu și Tacit comit greșeala de a atribui pregătirilor lui Nero un obiectiv situat departe de cel real, al cărui nume exact, după Pliniu, era « Caucasiae portae »: « Neronis principis comminatio ad Caspias portas tendere dicebatur, cum peteret illas quae per Hiberiam in Sarmatas tendunt, uix ullo propter oppositas montes aditu ad Caspium mare » (N.h., VI, 13, 40). Riguros vorbind, *Caspiae portae* era numele trecătorii Derbent, între Media și Parthyene (A. Hermann, R.-E., X, col. 2272; cf. XI, col. 61 și urm.). Asupra întregii chestiuni, Mommsen, Römische Geschichte, V, p. 393-94; Anderson în C.A.H., X, p. 777-778 și 883-884; în sfîrșit, Schur, Die Orientpolitik des Kaisers Nero. p. 63 și urm., care crede că greșeala e de partea lui Pliniu și că expediția ar fi fost pregătită pentru stăpînirea pasului Derbent.

[7] Plin., N.h., VI, 17, 52: « Adicit idem (scil. M. Varro) Pompei ductu exploratum in Bactros septem diebus ex India perueniri ad Bactrum flumen quod in Oxum influat,

Urmărirea vicisitudinilor prin care era sortit să treacă acest proiect, în liniile-i esențiale realizat de Vespasian [1], depășește cadrul acestui studiu. Consacrat activității unui guvernator al Moesiei dintr-o vreme cînd în jurul acestei provincii se întrețeseau interese economice și militare de o amploare rareori atinsă în trecutul ei milenar, el își va fi atins scopul dacă a izbutit să risipească unele nedumeriri în legătură cu politica dunăreană a Romei la sfîrșitul dinastiei Iulio-Claudice.

ТИБЕРИУС ПЛАУТИУС ЭЛИАНУС И ГРАНИЦЫ НИЖНЕГО ДУНАЯ I В. Н. Э.

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

Автор подверг новому исследованию деятельность Тибериуса Плаутиуса Сильвануса Элиануса во время его миссии в Мёзии, исходя из изучения эпиграфических и литературных источников, сравнимаемых им с результатами позднейших археологических исследований. Как известно, наиболее обширные сведения в этом отношении можно почерпнуть из надписи на мавзолее в Понте Лукано (C.I.L, XIV, 3608), а также из обнаруженного в 1916 г. истрийского документа, так называемого ὁροθεσία Λαβερίου Μαξίμου, открытого и опубликованного В. Пырваном в сборнике «Histria» IV, № 16 (= SEG, I, 329). На основании этого последнего документа, содержащего и другие письма различных губернаторов Нижней Мёзии к истрийским властям I в. н. э. В. Пырван определил, что время правления Элиануса ограничивается 52—53 гг. н. э., причем вопреки данным, противоречащим этому мнению, оно было принято румынской историографией. Предприняв новое исследование общего вопроса о хронологии упомянутых правителей, автор приходит к другим заключениям, чем Пырван, приближающимся

et ex eo per Caspium in Cyrum subuectos, et V non amplius dierum terreno itinere ad Phasim in Pontum Indicas posse deuehi merces ». Cf. U. Wilcken, Alexandre le Grand (tr. fr. Bouvier), Paris, 1933, p. 287; W. W. Tarn, La civilisation hellénistique (tr. fr. Lévy), Paris, 1938, p. 222, în sfîrșit, M. P. Charlesworth, Les routes et le trafic commercial dans l'Empire romain (trad. Blumberg-Grimal), Paris, 1928, p. 116 și urm. În starea actuală a informației noastre, mai anevoioase sînt afirmațiile în legătură cu drumul de caravane ce ocolea Marea Caspică prin ținutul aorsilor, stabiliți în bucla fluviului Ural. Despre aceștia, Strabo, Geogr., XI, 5, 8, afirmă că țineau în mîinile lor întreg comerțul dintre India și orașele de pe țărmul de nord al mării Negre, acumulînd bogătii considerabile (οἱ δὲ ἄνω Ἄορσοι... σχεδόν τι τῆς Κασπίων παραλίας τῆς πλείστης ἦρχον, ὥστε καὶ ἐνεπορεύοντο καμήλοις τὸν Ἰνδικὸν φόρτον καὶ τὸν Βαβυλώνιον, παρά τε Ἀρμενίων καὶ Μήδων διαδεχόμενοι· ἐχρυσοφόρουν δὲ διὰ τὴν εὐπορίαν). Punctul final al acestei căi comerciale pare să fi fost Olbia (Von Stern, « Hermes », L, 1915, p. 166); dar însemnătatea ei și proveniența mătăsii, care constituia elementul cel mai important al fructuosului trafic, sînt felurit apreciate în studiile închinate problemei. Cf. bogata literatură citată la Gren, Kleinasien und der Ostbalkan, p. 86, n. 107, și, dintr-un punct de vedere mai special, M.-Th. Schmitter, « Rev. arch. », s. VI, t. XIII, 1939 (I), p. 73—102, ale cărei concluzii, întemeiate pe un amănunțit examen tehnologic, pun la îndoială anterioritatea — în materie de țesături de lux — a Chinei față de Orientul apropiat.

[1] OGIS, 379 (= IGRP, III 133). Cf. Mommsen în C.I.L., III, p. 974, la nr. 6052; V. Chapot, La frontière de l'Euphrate de Pompée à la conquête arabe, Paris, 1906, p. 368; E. Täubler, « Klio », IX, 1909, p. 14 și urm., în special p. 21.

к мнению Артура Штейна («Die Legaten von Moesien, Буд., 1940). Что касается самого Элиануса, то автор приходит к заключению, что он управлял Мёзией не в течение двух лет, как это полагал и утверждал Пырван, а около десяти лет, приблизительно в период 57—67 гг. н. э. При этом автор присоединяется к мнению, высказанному в 1926 г. исследователем Дессау (JOAI, XXIII, Beibl. 345—348), согласно которому упоминание об Эмилианусе в горотезии Лаб. Максимуса необосновано, так как в действительности речь идет о том же Плаутиусе Сильвануса Элианусе, письмо которого, представляющее исключительный интерес, сохранено в истрийском документе.

В дальнейшем, автор построчно анализирует каждую фразу эпитафии из Понте Лукано, в которой описывается деятельность Элиануса на рубежах Нижнего Дуная. Наиболее противоречивый текст этого описания: per quem pacem prouinciae et confirmauit et protulit истолковывается автором не в смысле завоевания территорий, якобы расширившего пределы Мёзии до вала « Бразда луй Новак », пересекающего Большую и Малую Валахию от Островул Корбулуй, вблизи города Турну Северин, до окрестностей города Брэилы, а в переносном смысле примирения соседних областей с провинцией, находившейся под его управлением. Против мнения о происшедшем якобы в I в. н. э. распространении римского владычества на области, расположенные на север от Дуная, свидетельствует прежде всего то, что упомянутый вал, сооружение которого до настоящего времени приписывалось Элианусу, датируется в действительности IV в. н. э.; против этого мнения свидетельствует также и то обстоятельство, что вал, расположенный на юге Молдавии и исследованный в конце прошлого века Шухардтом («A.E.M.O.», IX, 1885, 228), был воздвигнут не для защиты Большой Валахии от врага, пришедшего из Молдавии, а для защиты Молдавии против нападений из Большой Валахии (cf. Р. Вульпе, «S.C.I.V.», II, 1950, 165—174). Что же касается мнения, считавшегося в течение продолжительного времени бесспорным, согласно которому город Тирас был якобы также присоединен во время правления Элиануса (точнее в 56—57 гг.), то от этого мнения следует окончательно отказаться на основании опубликованного папируса Гунта, согласно которому в начале II в. н. э. эта крепость оставалась еще extra provinciam (Raccolta Lumbroso, Милан, 1925, стр. 265 и след.; cf. Г. Кантакузино, «R.H.S.E.E.», V, 1928, 38 и след.). В тесной связи с этим вопросом, ссылаясь на ранее опубликованную статью Генцена, автор отстаивает точку зрения, согласно которой, вопреки мнению, поддерживаемому в свое время Боргези и Дессау, экспедиция Элиануса против сарматов, о которой говорится в другом отрывке эпитафии из Понте Лукано, имела место не в 56—57 гг., а в 62 г. н. э., когда V Македонский легион был послан в Армению для подкрепления войск Цезенниуса Пэтуса (Tac., Ann., XV, 6).

Последний вопрос, затронутый в этой статье, касается смысла и характера мер, принятых Элианусом в интересах жителей Херсонеса Таврического, подвергшихся нападению скифов. Не высказываясь вполне определенно по этому вопросу, автор склонен все же полагать, что «экспедиция» ограничилась дипломатическими переговорами, поддержанными выступлением флота. Причины же этого вмешательства в

области несколько отдаленной от границ провинции, находившейся под управлением Элиануса, кроются в планах экспансионистской политики Нерона на Востоке, в связи с которой (Plin., N. h., VI, 13, 40; Tac., Hist., I, 6; Suet., Nero 19,2) имеются исключительно интересные подробности в главных современных источниках.

TIBERIUS PLAUTIUS AELIANUS ET LA FRONTIÈRE DU BAS-DANUBE AU Ier SIÈCLE DE NOTRE ÈRE

(RÉSUMÉ)

L'Auteur soumet à un nouvel examen l'activité de Ti. Plautius Silvanus Aelianus au cours de sa mission en Mésie, en confrontant les données des sources épigraphiques et littéraires avec les résultats des plus récentes recherches archéologiques. Comme on le sait, l'inscription du mausolée de Ponte Lucano (C.I.L., XIV, 3608) fournit les informations les plus circonstanciées à ce sujet. Ces informations furent complétées en 1916 par un document d'Histria — connu sous le nom de ὁροθεσία Λαβερίου Μαξίμου — découvert et publié par V. Pârvan dans Histria, IV, nº 16 (= SEG, I, 329). Se basant sur cette dernière inscription, qui comprend également plusieurs lettres adressées aux autorités d'Histria par des gouverneurs de la Mésie Inférieure, tous du premier siècle de notre ère, V. Pârvan avait fixé comme limites de la légation d'Aelianus les années 52—53 de notre ère, opinion qui s'est imposée dans l'historiographie roumaine, en dépit des faits qui plaidaient contre elle. Reprenant dans son ensemble le problème de la chronologie des gouverneurs en question, l'Auteur aboutit à des conclusions qui diffèrent de celles de Pârvan, mais se rapprochent de celles d'A. Stein (Die Legaten von Moesien, Budapest, 1940). Dans le cas spécial d'Aelianus, celui-ci n'a pas gouverné la Mésie pendant deux ans, comme le croyait et l'affirmait Pârvan, mais presque dix années de suite, approximativement entre les années 57 et 67 de notre ère. A cette occasion, l'Auteur se rallie à l'opinion formulée en 1926 par Dessau (JOAI, XXIII, Beibl. 345—348), selon laquelle la mention d'un Aemilianus dans l'*horothesia* de Lab. Maximus serait due à une confusion, car il ne s'agit en réalité que du même Plautius Silvanus *Aelianus*, dont le document d'Histria nous a conservé une lettre d'un intérêt tout particulier.

Dans la suite de son article, l'Auteur examine, phrase par phrase, les lignes de l'épitaphe de Ponte Lucano décrivant l'activité d'Aelianus à la frontière du Bas-Danube. Il interprète le passage le plus discuté de cette relation: *per quem pacem prouinciae et confirmauit et protulit*, non pas dans le sens d'une conquête de territoires — qui aurait poussé les frontières de la Mésie jusqu'à ce que l'on appelle « Brazda lui Novac », ce vallum qui traverse l'Olténie et la Valachie depuis Ostrovul Corbului, près Turnu Severin, jusqu'à proximité de Brăila — mais dans le sens figuré, d'une pacification des territoires voisins de la province qu'Aelianus administrait. Ce qui plaide, en premier lieu, contre la prétendue extension de la souveraineté romaine au nord du Danube, vers le milieu du premier siècle de notre ère, c'est la circonstance que le vallum sus-mentionné, que l'on croyait, jusqu'à ces derniers temps, être l'oeuvre d'Aelianus, date en réalité du IVe siècle de notre ère.

Et aussi le fait que le vallum du sud de la Moldavie, étudié à la fin du siècle dernier par Schuchhardt (« AEMO », IX, 1885, 228) était destiné non pas à défendre la Valachie contre un ennemi venant de Moldavie, mais la Moldavie contre des attaques parties de Valachie (cf. R. Vulpe, « SCIV », II, 1950, 165—174). Quant à l'opinion, longtemps acceptée, selon laquelle la ville de Tyras aurait été elle aussi annexée pendant l'administration d'Aelianus (plus précisément en 56—57), elle doit être définitivement abandonnée par suite de la publication du papyrus Hunt, selon lequel — au début du IIe siècle de notre ère — cette cité se trouvait encore *extra provinciam* (Raccolta Lumbroso, Milan 1925, p. 265 sqq.; cf. G. Cantacuzino, « RHSEE », V, 1928, p. 38 sqq.). En étroite relation avec ce problème et se rapportant à un article assez ancien de Henzen, l'Auteur défend le point de vue selon lequel l'expédition d'Aelianus contre les Sarmates, dont il est fait mention dans un autre passage de l'épitaphe de Ponte Lucano, n'aurait pas eu lieu en 56—57. comme l'ont soutenu jadis Borghesi et Dessau, mais en l'an 62 de notre ère, lorsque la légion V Macedonica fut envoyée en Arménie pour renforcer les troupes de Caesennius Paetus (Tac., Ann., XV, 6).

Le dernier problème dont cet article traite est celui de la raison d'être et de la nature des mesures prises par Aelianus en faveur des habitants de la Chersonèse Taurique, attaqués par les Scythes. Sans se prononcer d'une manière catégorique, l'Auteur incline à croire que « l'expédition » se serait bornée à des négociations diplomatiques, appuyées par une démonstration de la flotte. Quant au sens de cette intervention, dans une région aussi éloignée des frontières de la province administrée par Aelianus, on doit sans doute le chercher dans les plans d'expansion vers l'Orient, chers à Néron, au sujet desquels des détails particulièrement intéressants sont fournis par les principales sources contemporaines (Pline, N.h., VI, 13, 40; Tac., Hist., I, 6; Suet., Nero, 19, 2).

STUDII ŞI CERCETĂRI DE ISTORIE VECHE
Tomul VI, nr. 3—4, 1955

BRONZ ANTIC DIN COLECŢIILE MUZEULUI DE ARTĂ AL R.P.R.

DE

EM. CONDURACHI

În colecţiile Muzeului de Artă al R.P.R. se găseşte un cap de bronz, achiziţionat — după cîte sîntem informaţi — prin 1938 de la anticarul Levy din Bucureşti. La rîndul său, acesta îl cumpărase dintr-o colecţie particulară, în care intrase prin intermediul unui negustor din Constanţa. Originea acestei opere de artă, a cărei tehnică deosebită apare evidentă de la prima vedere, nu poate fi astfel mai îndeaproape urmărită. Ea merită totuşi atenţia arheologilor, fiindcă reprezintă, după părerea noastră, o operă originală greacă cu care se poate mîndri orice muzeu.

Lipsa unor informaţii precise ne obligă să căutăm pe acelea tehnice şi stilistice, pe care ni le poate oferi opera însăşi. După cum se vede din fotografiile alăturate, acest bronz reprezintă capul unei tinere fete. Considerîndu-i dimensiunile — 29 cm înălţime împreună cu gîtul —, statuia căreia îi aparţine acest cap ar fi măsurat cam 1,50 m, proporţie obişnuită statuilor nu numai de tinere fete, dar şi multor statui bărbăteşti din sec. IV î.e.n. Părul este prins într-o panglică deasupra frunţii şi strîns într-un coc din care răsar bucle dispuse într-o intenţionată neregularitate. Pe frunte şi pe tîmple, părul strîns este tratat cu acelaşi modelaj amplu, descoperind o frunte întrucîtva neregulată.

Figura acestei tinere este tratată în linii mari şi sigure, respirînd energie şi viaţă. Nasul puternic modelat, depăşind proporţiile obişnuite ale sculpturilor greceşti, gura puţin întredeschisă şi respirînd din plin, buzele uşor cărnoase adaugă acestui chip palpitînd de viaţă interioară o anumită sensualitate, pe care o accentuează şi ochii mari larg deschişi, privind în sus şi încadraţi de sprîncene la fel de energic modelate. Capul îndreptat înainte urmează direcţia privirii. Gîtul, modelat din plin, face un unghi amplu cu restul corpului, dovedind fără putinţă de îndoială că intenţia artistului n-a fost să reprezinte personajul ales într-o poziţie de echilibru static, ci într-una de mişcare. Fără să fie violentă, această poziţie e totuşi în plină desfăşurare. Mai exact vorbind, judecînd cel puţin după trăsăturile feţei, artistul parcă a voit să redea un moment dintr-o desfăşurare de mişcări şi de sentimente, care apar evidente din expresia figurii. Gura pare că se asociază la respiraţie,

ochii, îndreptaţi în sus, ţintesc la un obiectiv ceva mai îndepărtat. Muşchii feţei, fără să fie încordaţi, nu sînt totuşi lipsiţi de o anumită tensiune. Vom vedea puţin mai jos în ce măsură această atitudine ne poate îngădui o ipotetică reîntregire.

Deocamdată să revenim la trăsăturile acestui cap de bronz pe care nu şovăim să-l considerăm drept o operă bună grecească de la sfîrşitul secolului al IV-lea sau începutul celui de al III-lea î.e.n. [1] şi nu de la sfîrşitul secolului al III-lea sau începutul celui de al II-lea, a căror producţie este caracterizată prin excesul contrariu: violenţa mişcărilor ajunge pînă la forme baroce; violenţa sentimentelor, pe care artistul elenistic caută să o imprime operei sale, trece de la furia orgiastică la un dramatism lipsit de conţinut real. Opera de faţă se aşază în evoluţia artei greceşti printre produsele de la sfîrşitul veacului al IV-lea sau începutul celui de al III-lea î.e.n.

Ceea ce distinge o astfel de operă de produsele sculpturii din veacurile anterioare reflectă în chip deosebit de sugestiv transformările adînci pe care le trăia lumea sclavagistă greacă din acea vreme. Ideologia aristocrată din sec. VIII—VI î.e.n. cedase de mult timp locul ideologiei democratice sclavagiste din sec. V—IV î.e.n. Cercul restrîns de oameni căruia i se adresau altădată aceste opere, în care trăsăturile severe, proprii tehnicii şi stilului arhaic, corespundeau pe deplin unei societăţi încă înapoiate din punct de vedere economic şi social, se lărgise datorită formelor tot mai accentuate ale economiei sclavagiste prin participarea unui număr cît mai mare de cetăţeni [2]. Umanizarea personajelor mitologice sau eroice reflecta tocmai aceste transformări sociale şi economice, mai evidente mai ales în oraşele greceşti mai înaintate.

Dar chiar şi în interiorul acestei perioade aşa-zise « clasice », sec.V—IV î.e.n., se poate urmări pe toate planurile procesul de diferenţiere economică şi socială a lumii greceşti în plină expansiune. Formele tot mai accentuate ale economiei sclavagiste spre sfîrşitul secolului al IV-lea şi începutul celui de al III-lea î.e.n. au adus cu ele o schimbare tot atît de evidentă în toate ramurile producţiei artistice. Mişcarea energică, reflectarea tot mai puternică a sentimentelor care însufleţesc personajele reprezentate, umanizarea lor tot mai accentuată, ajungînd chiar pînă la forme violente — reflex al frămîntărilor ce caracterizau lumea greacă, mai ales după cucerirea macedoneană, într-o vreme în care lupta de clasă se ascute, contradicţiile sociale şi economice se traduc adesea prin agitaţie şi violenţă — toate acestea disting în suficientă măsură operele artistice încă de la mijlocul şi mai ales de la

[1] Această precizare în timp nu exclude însă posibilitatea ca opera de care ne ocupăm să reprezinte poate şi o copie tîrzie după o sculptură de la sfîrşitul secolului al IV-lea sau începutul celui de al III-lea î.e.n. Fără să se fi păstrat în număr prea mare, copiile în bronz din epoca elenistică mai tîrzie nu lipsesc totuşi. Dacă atunci cînd e vorba de copii în marmură după originalele greceşti în bronz, executate în epoca imperială, ochiul avizat al arheologului reuşeşte să distingă aceste replici — cel mai adesea de un academism rece — de marmura caldă şi plină de viaţă a originalelor greceşti, distincţia e mult mai greu de făcut cînd e vorba de copii executate tot din bronz în nenumăratele ateliere elenistice. Original — cum înclinăm a crede — sau copie, acest cap de bronz reprezintă totuşi, cum am spus puţin mai sus, o operă bună grecească de la sfîrşitul secolului al IV-lea sau începutul secolului al III-lea î.e.n.

[2] Pentru toate aceste lucruri, vezi capitolul XIV din lucrarea lui V. S. Sergheev, Istoria Greciei antice, Editura de stat pentru literatură ştiinţifică, Bucureşti 1951, p. 212 şi urm.

sfîrşitul secolului al IV-lea, faţă de produsele similare din secolul al V-lea î.e.n. Opera de care ne ocupăm în studiul de faţă aparţine, însă, mai degrabă începutului acestei epoci atît de frămîntate. Spre deosebire de operele din secolul al III-lea şi cele următoare, mişcarea capului şi a corpului, energia trăsăturilor, e încă controlată şi, într-o oarecare măsură, chiar reţinută.

Anumite elemente stilistice ne-ar putea îngădui, credem, să mergem şi mai departe cu precizarea momentului şi locului cărora această operă le aparţine. Dacă, în ciuda sărăciei de informaţii literare sau arheologice, istoria sculpturii veacului al V-lea poate deosebi grupuri distincte de opere datorite atelierelor attice sau peloponesiace, problema e cu mult mai delicată şi mai greu de rezolvat atunci cînd e vorba de produsele veacului al IV-lea şi al III-lea î.e.n. Curentele se amestecă, operele îşi pierd din caracterele specifice atelierelor regionale. Deja ultimele opere atribuite lui Polyclet dovedesc o atenuare attică a trăsăturilor specifice atelierelor peloponesiace. Cu atît mai accentuat este acest proces de amalgamare la sfîrşitul secolului al IV-lea şi în cursul celui de al III-lea, în care artiştii lucrează în regiuni foarte variate şi în grupuri de formaţii diferite [1].

Nu e de mirare, deci, că opera de care ne ocupăm aici prezintă elemente întrucîtva deosebite, deşi ne aflăm de abia la începutul acestui proces de amalgamare a diferitelor curente în plastica greacă. Modelajul amplu al trăsăturilor, energia pe care o respiră acest cap de bronz ne îndreaptă înspre Peloponesul în care înfloriseră atîtea ateliere de bronzieri, la Argos, la Sicyon sau în alte centre mai puţin cunoscute. Nu lipsesc însă anumite elemente — e drept, ceva mai puţin distincte, cel puţin la prima vedere — care să ne amintească ceva din plinătatea ionică a producţiei attice. Privite mai ales din faţă, trăsăturile acestui cap de bronz dovedesc o anumită senzualitate. Nu însă acea «morbidezza» caracteristică unora din operele celebre ale lui Praxitele, ci mai curînd acea plenitudine a formelor care caracterizase puţin mai înainte tipul feminin ilustrat de produsele attice ale vremii. Dealtfel, o asemenea atenuare, a trăsăturilor severe ale sculpturilor peloponesiace, o asemenea atticizare, e deosebit de frecventă. E de ajuns să amintim, ca termen de comparaţie, cîteva dintre cele mai interesante opere executate, cam în aceeaşi vreme, în Pelopones: un cap de tînără zeiţă — identificată, fără nici un motiv dealtfel, cu Atalanta de la templul Athenei Alea din Tegea, azi la Muzeul naţional din Atena [2] — şi un cap al lui Meleagru, într-o replică mai tîrzie, conservat în grădina Villei Medici din Roma, replică după o operă atribuită de unii lui Scopas însuşi [3]. Această din urmă copie, mai ales, dovedeşte în forme şi mai accentuate influenţa attică pe care a suferit-o producţia sculpturală peloponesiacă din secolul al IV-lea.

Nu e mai puţin adevărat însă că, în ceea ce priveşte bronzul care ne interesează, suflul attic, căruia îi datoreşte o anumită împlinire a formelor şi o mai accentuată reliefare a trăsăturilor figurii, nu ascunde energia, vigoarea încă dorică a acestui cap de tînără fată.

Dacă, prin comparaţie cu sculpturile templului Athenei Alea din Tegea, lucrată de Scopas şi de discipolii săi, s-au putut recunoaşte uneori trăsături

[1] Vezi V. S. Sergheev, op. cit., p. 89.

[2] Cf. «Bull. Corr. Hell.», XLI, 1921, p. 335—345; «C.-R. Ac. Inscr.», 1911, p. 257—268; «Rev. Et. Anc.», XII, 1910, p. 348; XIII, 1911, p. 160—161; XVII, 1915, p. 1—3; Ch. Picard, La sculpture antique. De Phidias à l'ère byzantine, Paris, 1926, p. 82.

[3] Ibidem, p. 89, fig. 40.

scopasice pe figura lui Meleagru din grădina Villei Medici, cu atît mai mult am putea vorbi de aşa ceva în legătură cu bronzul care ne interesează. E inutil însă să adăugăm o ipoteză la numărul şi aşa destul de mare al celor emise pînă acum în privinţa produselor şcolii lui Scopas. Lipsa totală de informaţii asupra provenienţei acestei opere, la care se adaugă imposibilitatea atribuirii precise a unor astfel de produse, datorită amestecului atîtor curente, nici n-ar îngădui dealtminteri o astfel de iluzorie precizare. Credem, însă, că nu greşim considerînd acest bronz ca opera unui atelier peloponeziac de la sfîrşitul veacului al IV-lea sau începutul celui de al III-lea î.e.n.

O atare precizare pare, pe de altă parte, a fi sugerată şi de subiectul sculpturii însăşi, subiect luat probabil din repertoriul legendelor comune lumii greceşti.

Am lăsat într-adins la sfîrşitul acestei scurte prezentări problema reîntregirii operei de care ne ocupăm aici. Gîtul puternic întins, gura uşor întredeschisă şi parcă respirînd, nările palpitînd, ochii aţintiţi înainte şi uşor ridicaţi în sus, indică o statuie reprezentînd o tînără fată în plină mişcare, mai exact într-un moment al unei mişcări surprinse în plină desfăşurare. Din repertoriul temelor de acest gen din întreaga artă grecească, în minte vine printre primele numele Atalantei, personajul principal, alături de Meleagru, în celebra vînătoare a mistreţului din Calydon [1], personajul principal, alături de Melanion, în varianta tebană a legendei. Ipoteza aceasta apare cu atît mai probabilă, numele acesta răsare cu atît mai firesc, cu cît frontonul de răsărit al celebrului templu al Athenei Alea din Tegea, decorat cu sculpturile executate de Scopas şi de atelierul său, reprezenta, după informaţia lui Pausanias, tocmai vînătoarea de la Calydon, ilustrînd o veche legendă dorică. Muzeul din Tegea păstrează în colecţiile sale un torso din marmură de Paros reprezentînd o tînără fată îmbrăcată în scurtul chiton doric, identificată de unii arheologi — e drept nu în chip convingător — cu Atalanta însăşi. Ceea ce ne interesează nu este valabilitatea acestei ipotetice identificări, ci prezenţa neîndoielnică în repertoriul decorativ al lui Scopas a acestei teme de străveche tradiţie tegeată, temă care mai apăruse dealtminteri şi pe unele monumente mai vechi, cum ar fi de pildă vînătoarea de la Calydon de pe vasul François, dar care de-abia începînd din această vreme se constată ceva mai frecvent în sculptura greacă.

Nu o astfel de reprezentare a Atalantei pare, însă, să ilustreze statuia de care ne ocupăm aici. Legenda fiicei lui Iasos, descendentă a lui Arcas şi a lui Lycurg din Tegea — origine care explică frecvenţa vînătorii de la Calydon în repertoriul atelierelor peloponesiace — ni s-a mai păstrat şi într-o variantă tebană. Potrivit acestei legende, Atalanta era fiica lui Schoineus. Trăind singură în păduri, fugind de oameni, fiindcă un oracol îi interzisese căsătoria, invită pe peţitorii ei la o întrecere de alergare, omorînd pe învinşi. Norocul surîse însă lui Melanion — după alţii, lui Hippomenes — fiul lui Athamas, care, îndrăgostit de Atalanta, o întrece în alergare cu ajutorul celor trei mere de aur pe care i le dăruise Afrodita însăşi [2]. Această variantă pare să fi fost mult mai rar reprezentată în arta greacă, care a pre-

[1] Pentru legenda Atalantei, cf. Daremberg—Saglio, Dict. des ant. gr. et rom., I, p. 510—511.

[2] Ch. Dugas, J. Berchmans, M. Clemensen, Le sanctuaire d'Aléa Athéna à Tégée, Paris 1924, p. 77 sq.

Fig. 1. — Cap de bronz.

Fig. 2. — Același, din profil.

ferat fie episodul celebru al vînătorii de la Calydon, fie pe acela al luptei cu Peleu, în legătură cu înmormîntarea lui Pelias, scenă care apare pe unele vase și geme gravate [1].

Varianta tebană a legendei Atalantei, variantă care, la această dată trecuse desigur de mult istmul Corintului, a fost și ea ilustrată încă multă vreme înainte de veacul al IV-lea, ca de pildă pe celebrul cufăr al lui Kypselos, amintit de Pausanias, în care Atalanta apare alături de Melanion. O sculptură reprezentînd pe aceeași Atalantă se păstrează într-o replică mediocră în colecțiile Muzeului Louvre. Tînăra tegeată, simbolizînd energia și sprinteneala dorică, este reprezentată fugind cu corpul și capul puternic aplecat înainte, într-o poziție de echilibru instabil, nu lipsită de îndrăzneală și care presupune prezența unui original grec în bronz. Este adevărat că restaurarea mîinilor și picioarelor acestei replici tîrzii este îndoielnică. Dealtminteri, replica însăși este departe de a reda impresia de energie și vioiciune pe care trebuie să o fi posedat originalul grec în bronz. Atitudinea corpului și a capului — și în fond acest lucru ne interesează în momentul de față — este, însă, neîndoielnică. Un exemplu apropiat pentru o astfel de reprezentare în plină mișcare ne oferă o altă operă din veacul al IV-lea, și nu e desigur lipsit de interes să menționăm că e vorba de o sculptură atribuită aceluiași Scopas. E vorba de unul din fragmentele frizei de est a Mausoleului din Halicarnas, reprezentînd o scenă de Amazonomachie [2]. Subiectul este desigur cu totul altul. Amazoana nu fuge, ci luptă. În fața adversarului care face un gest de apărare, tînăra războinică își apleacă energic corpul înainte, gata să dea lovitura poate finală.

Unei mișcări de o amploare și mai mare, asemănătoare celei a Atalantei de la Louvre, îi corespunde și atitudinea statuii căreia îi aparține capul de bronz din colecțiile Muzeului R.P.R.

Capul și gîtul puternic întinse, ochii, larg deschiși și puțin ridicați în sus, parcă urmăresc pe concurentul său în alergare, care avea să-i schimbe cursul vieții. Părul strîns legat de panglică, pare agitat în curentul fugii, gura îi este ușor întredeschisă, nările palpită de pe urma respirației agitate și a întrecerii pe care avea, pînă la urmă, să o piardă.

Bronzul acesta ar putea deci reprezenta pe eroina tegeată, pe care un artist de la sfîrșitul veacului al IV-lea, sau începutul celui de al III-lea î.e.n., influențat de sculpturile școlii lui Scopas, a încercat să o reprezinte aplecată puternic înainte și concurînd, încă sigură de succes, palpitînd de viață și de energie, pe adversarul al cărui destin avea să-l împărtășească de acum înainte. Dacă interpretarea pe care o dăm acestui cap de bronz este justă, am poseda astfel un original — singurul pînă în prezent — al temei ilustrate de replica tîrzie și inexpresivă conservată la Louvre. Și chiar dacă această interpretare nu va fi acceptată — cu mai puțină probabilitate ne-am putea gîndi și la figura unei niobide, făcînd parte dintr-un grup mai mare — rămîne valabilă impresia că bronzul din colecțiile Muzeului de Artă a R.P.R. poate fi pus alături de unele dintre cele mai interesante produse grecești de la sfîrșitul veacului al IV-lea sau începutul celui de al III-lea î.e.n., care se găsesc în țara noastră.

[1] Pentru varianta tebană. cf. Daremberg—Saglio, art. cit.

[2] Cf. P. Wolters — J. Sieveking, Der Amazonenfries des Mausoleums, « Jahrb. d. d. arch. Inst.», XXIV, 1909, p. 170—191, pl. I—II.

АНТИЧНАЯ БРОНЗА КОЛЛЕКЦИЙ МУЗЕЯ ИСКУССТВ РНР

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

Автор посвящает этот очерк описанию бронзового бюста, являющегося одним из подлинников греческого творчества и относящегося, по всей вероятности, к ранне-эллинистической эпохе. Особенно тщательное исполнение этого произведения искусства, а также и определенные его черты, характерные для греческого ваяния начала эллинистической эпохи, позволили автору высказать предположение относительно его датировки и комплекса, частью которого оно является. В этом отношении можно высказать два предположения. Согласно первому из них, считающемуся автором более вероятным, эта голова молодой девушки, изображающей бегущую Аталанту. Согласно второму предположению, речь идет об одной из Ниобид. Во всяком случае несомненным фактом является то, что коллекция Музея искусств РНР содержит в числе других произведений весьма ценную подлинную греческую скульптуру, заслуживающую со всех точек зрения внимание и должную оценку.

UN BRONZE ANTIQUE DES COLLECTIONS DU MUSÉE D'ART DE LA RÉPUBLIQUE POPULAIRE ROUMAINE

(RÉSUMÉ)

L'objet de cette étude est un bronze du début de l'époque hellénistique, selon toutes probabilités une œuvre grecque originale, représentant une tête de jeune femme. L'exécution particulièrement soignée de cette œuvre d'art, ainsi que certains traits spécifiques de l'art grec du commencement de l'époque hellénistique, permettent à l'Auteur de formuler des hypothèses tant au sujet de la date qu'au sujet de l'ensemble dont elle devait faire partie. La première de ces hypothèses, celle que l'Auteur considère la plus probable, est que cette tête de jeune fille représente Atalante en pleine course. D'après la seconde, il s'agirait d'une Niobide. Quoiqu'il en soit, les collections du Musée d'Art de la R.P.R. comprennent une sculpture grecque originale d'une grande valeur, qui mérite à tous les points de vue d'être mentionnée et appréciée.

STUDII ŞI CERCETĂRI DE ISTORIE VECHE
Tomul VI, nr. 3—4, 1955

RAPOARTE DE SĂPĂTURI

ŞANTIERUL ARHEOLOGIC CERNA—OLT

În vara anului 1954, am cercetat o parte din masivele calcaroase cuprinse între rîurile Olt şi Cerna, pentru inventarierea peşterilor în care se pot presupune locuiri şi refugii umane paleolitice sau mai tîrzii, şi cîteva terase, efectuînd săpături în trei peşteri din regiunea amintită.

Săpăturile din peştera de la Bordul Mare şi peştera Hoţilor au fost prezentate într-un raport preliminar anterior [1]. Acum prezentăm peşterile cercetate pe ambele versante ale Carpaţilor, sondajul din peştera de la Boroşteni şi descoperirile cercetărilor de suprafaţă (fig. 1) în ordine cronologică, pe probleme, referindu-ne numai la generalităţi.

PEŞTERILE CERCETATE

a) La vest de Jiu, pe versantul de sud al Carpaţilor, peşterile se prezintă astfel, grupate pe localităţi:

V a i d e i : Peştera cu ţîţe, Peştera Frumoasă, Peştera cu două uşi, Peştera Şoiomului, Peştera boierească, Peştera Oilor, Peştera cu pod, Peştera din Puru, Peştera de sub steiul Gruiului.

În Peştera cu ţîţe s-a găsit un fragment de os fosilizat. Bogată în formaţiuni calcaroase, cu tufişuri de liliac sălbatic (Syringa) la intrare, peştera trebuie înscrisă printre monumentele naturii.

C u r p e n : Peştera din Puru, Peştera din cleanţul Purului, Peştera din cleanţul Dudăii, Peştera din Cornet, Peştera cracului Cărpinişului, Peştera din Strunga Mare.

Peştera cracului Cărpinişului e umedă. Din ea provin două oase fosilizate, probabil de urs.

S u s e n i : Peştera cu două uşi, Peştera pitită, Peştera Lupului, Peştera Gura Higirosului — toate, peşteri uscate.

D o b r i ţ a : Peştera din Valea Deleşului, Peştera cu patru uşi, Peştera Bordul Roşu, Peştera din vîrful Bordului, Peştera din Dîlma Peşterii.

Peştera din Valea Deleşului a fost cercetată, în 1921, printr-un mic sondaj, de C. S. Nicolăescu-Plopşor, care a găsit cioburi Coţofeni şi oase de *Ursus spelaeus*. Peştera din Dîlma Peşterii sigur a putut adăposti omul în diferite epoci. O săpătură, aici, ar da rezultate interesante.

---

[1] « Studii şi cercetări de istorie veche », VI, 1955, nr. 1—2, p. 129.

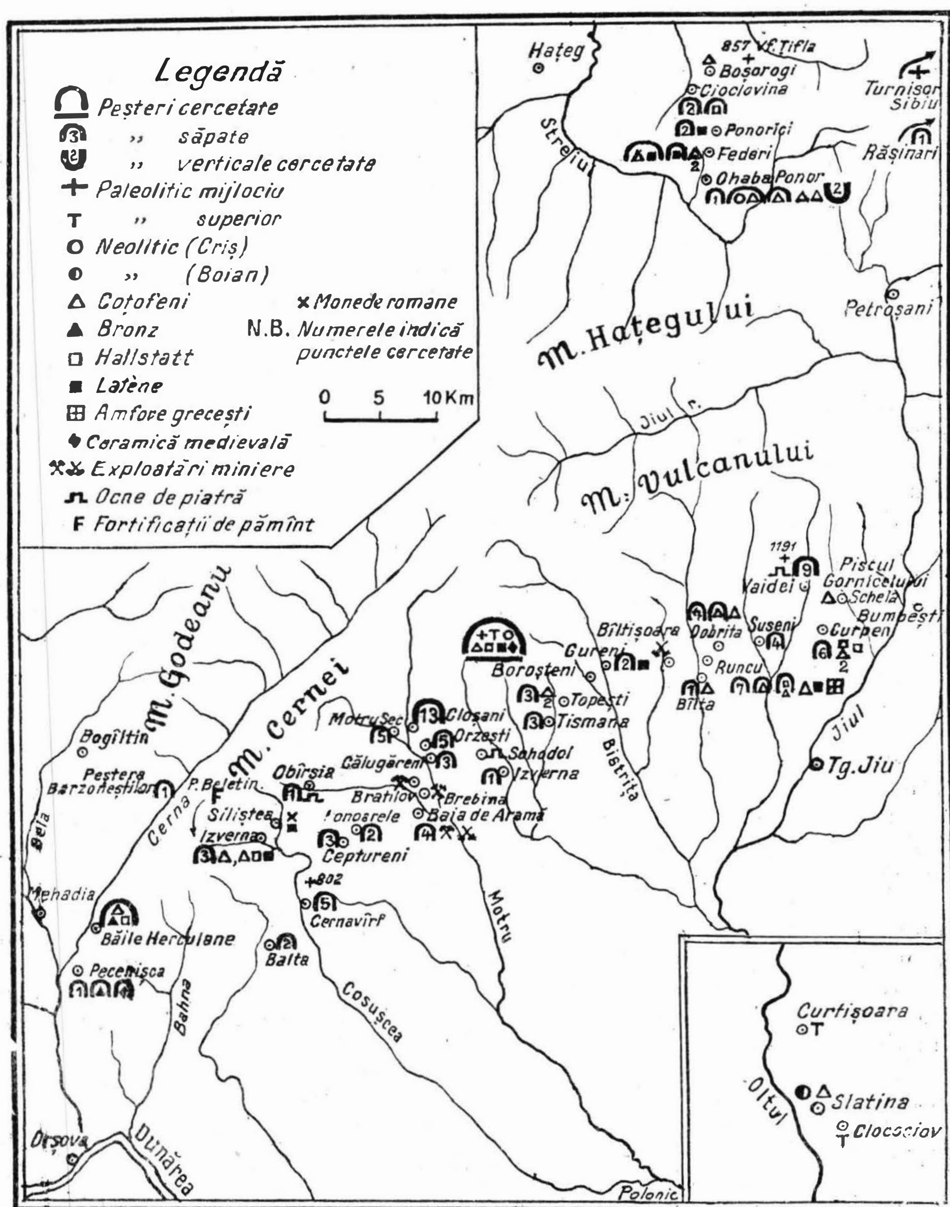

Fig. 1. — Harta cu peșterile, așezările și descoperirile de suprafață din anul 1954, făcute între Cerna și Olt.

R u n c u : Peştera Gruiului, Peştera Păneasa, Peştera Laptelui, Peştera pătrunsă, Peştera Perlejelului, Peştera Cantului, Peştera Laptelui mare, Peştera Pîrleazului, Peştera Popii.

Peştera pătrunsă şi Peştera Pîrleazului, deasupra malului pîrîului Sohodol, au fost utilizate de om în diferite răstimpuri. La suprafaţă se găsesc fragmente ceramice Coţofeni. Peştera Cantului şi Peştera Laptelui mare ar putea da resturi scheletice de animale prăbuşite.

B î l t a : Peştera din faţa muntelui Pleşa — la locul numit Cracul peşterii.

G u r e n i : Peştera de peste apă, Peştera din Seninul Purului (uscată, dar îngustă şi mică).

B o r o ş t e n i : Peştera Cioarei (uscată, cu urme de locuire din paleolitic pînă în evul mediu).

T o p e ş t i : Peştera de la Bila, Peştera de la Piscuri, Peştera din Gura Plaiului (fără importanţă arheologică, dar cercetată de speologi).

T i s m a n a : Peştera Scăunelul, Peştera Sf. Anton şi Peştera Mănăstirii (amîndouă cu apă curgătoare).

I z v a r n a : Peşteră umedă (curge apă).

B a i a d e A r a m ă : Pe dreapta Apei Galbene, o peşteră mică, la apus de ea, alta; Peştera de la Bolborosu, lîngă fosta fabrică de cherestea, Peştera Mare (cu apă curgătoare) — toate, lipsite de interes arheologic.

C l o ş a n i : Peştera răcoroasă, în steiul de piatră de la poalele muntelui Padina Cheii, Peştera trăsnită (umedă), Peştera Vacilor, Peştera din muntele Păcuiu (uscată, dar mică), Peştera boierească (umedă), alte opt peşteri mici, la Fuierogi.

M o t r u S e c: Peştera Lazului (răcoroasă şi umedă), Peştera Lupşa, în muntele Dosul Lupşei şi alte trei peşteri mici fără importanţă arheologică.

O r z e ş t i : Peştera Gura Valea Peşterii (umedă, cu apă curgătoare), Peştera din Valea Ponorului (înfundată din cauza inundaţiilor din primăvara anului 1954), Peştera de la Stei şi alte două peşteri mai mici, la ENE de ea.

C ă l u g ă r e n i (com. Călugăreni): Peştera din Valea Cotanilor (Izvorul Călugărului), Peştera din Cornetul Peşterii, Peştera din vîlceaua Padina Floarei (formată prin surpături şi prăbuşiri), toate peşteri uscate dar mici şi improprii pentru locuit.

O b î r ş i a : Peştera Cheia Comorîştii.

P o n o a r e l e : Peştera Răieni-Băluţa, Peştera de la Podul de piatră (amîndouă umede).

C e p t u r e n i : Peştera de pe Valea Turcului şi alte două peşteri mai mici: una la NV şi alta, pe dreapta.

I z v e r n a : Peştera din muntele Cornetul (cu apă curgătoare), Peştera din Geanţul Cănicei, Peştera din Frîntură.

Peştera din muntele Cornetul conţine o mare colonie de lilieci. Peştera din Cănicea, uscată, putea oricînd să adăpostească omul.

B a l t a : Peştera Mare, cu pîrîul subteran şi altă peşteră mai mică, lipsită de însemnătate arheologică.

C e r n a V î r f : Cinci peşteri mici, cercetate în raza comunei, nu lasă impresia să fi fost locuite de om.

b) La vest de Carpaţi, în Banat:

B o g î l t i n i : Peştera Barzoneştilor, pe dreapta Cernei.

B ă i l e H e r c u l a n e : Peştera Hoţilor, locuită în toate epocile — după resturile materiale ale culturilor respective, descoperite prin săpături.

P e c e n i ş c a : Peştera Gaura Ungurului, Peştera din Soronişte sau Gaura Dracului, Peştera de sub Soronişte.

Peştera Gaura Ungurului are, la intrare, cioburi din epoca bronzului. Peştera din Soronişte conţine cioburi medievale şi resturi scheletice din animalele prăbuşite într-un aven din fundul peşterii. adînc de cca. 30 m.

c) Pe versantul de nord al Carpaţilor:

R ă ş i n a r i : Peştera de pe stînga Văii Sibişelului (mai mult o crăpătură în stîncile de calcar).

O h a b a - P o n o r : Peştera de la Seci, Peştera din pîrîul Găurii. Peştera din Bordul Mare (ambele sondate de M. Roska) [1].

Peştera din pîrîul Găurii conţine fragmente ceramice Coţofeni, iar cea din Bordul Mare, după ultimele săpături, resturi arheologice din paleolitic pînă în evul mediu.

F e d e r i : Peştera Coasta Vacii, Peştera Gaura Cocoşului.

În prima peşteră s-au găsit fragmente ceramice Coţofeni şi Latène; în cea de a doua, ceramică Latène [2].

P o n o r i c i : Peştera Ponorici pe stînga Văii Ponorici (mică, cu apă curgătoare), Peştera lui Bălaj (mare, putea servi ca adăpost).

C i o c l o v i n a : Peştera de la Cioclovina, Peştera Cioclovina cu apă, Peştera de la trecătoare (deasupra Peşterii Cioclovina).

În Peştera de la Cioclovina s-au făcut mici săpături începute în anul 1911 [3]. Exploatările de guano au distrus-o apoi, în cea mai mare parte. Mici porţiuni neexploatate se află la intrare, acoperite însă de stînci şi bolovani.

Omul şi-a găsit refugiu şi în Cioclovina cu apă. În 1953, s-a descoperit un depozit cu obiecte din bronz, chihlimbar, sticlă şi os, de la începutul primului Fier şi, într-un cotlon, fragmente ceramice din aceeaşi vreme — toate expuse la Muzeul naţional de antichităţi.

Cele mai multe peşteri sînt mici şi improprii pentru locuit. Foarte puţine trec peste 40 m lungime. Astăzi, ca şi în trecut, ele adăpostesc turmele în timp de furtună.

În afară de peşterile în care s-au făcut săpături, un interes arheologic deosebit par să prezinte Peştera din Dîlma Peşterii (Dobriţa), Peştera pătrunsă şi Peştera Pîrleazului (Runcu), Peştera din Geanţul Cănicei (Izverna).

Pe lîngă peşteri s-au cercetat şi o serie de avene, peşteri verticale, numite popular « blidăroaie ». Peştera de la Tăul Negru (adîncă de 74 m) şi cea din pîrîul Găurii, amîndouă pe teritoriul comunei Ohaba-Ponor, au dat resturi scheletice ale mamiferelor actuale şi mai vechi, prăbuşite.

---

[1] Dr. M. Roska, Rapport préliminaire sur les fouilles archéologiques de l'année 1925, în « Dacia », II (1925), p. 407—411.

[2] Ibidem, p. 406—407.

[3] Dr. M. Roska, Săpăturile din peștera de la Cioclovina, în Publicaţiile Comisiunii monumentelor istorice, Secţia pentru Transilvania. II, Cluj. 1923; idem, Rapport ..., în « Dacia », II, p. 405.

SONDAJUL DIN PEŞTERA DE LA BOROŞTENI

La cca. 400 m NE de Boroşteni (com. Peştişeni), pe stînga pîrăului Bistricioara, cca. 30 m deasupra nivelului apei, se află Peştera Cioarei. Intrarea, străjuită de două stînci ce par a fi prăvălite aci de om, e la VSV 240°. Peştera e mică: 17,60 m lungime, 2,70—6,50 m lăţime şi 1,10—2,50 m înălţime. Complet uscată, a putut îndeplini condiţiile dezvoltării vieţii omeneşti.

Pentru săpături, s-a delimitat şi trasat, la 6,60 m de la intrare, o suprafaţă lungă de 3 m şi lată de 1,50 m (fig. 2). S-a ales locul acesta spre a se putea urmări mai bine, pentru o primă informare, stratigrafia depozitelor de umplere. În măsura în care vor continua cercetările în viitor, suprafaţa va fi extinsă

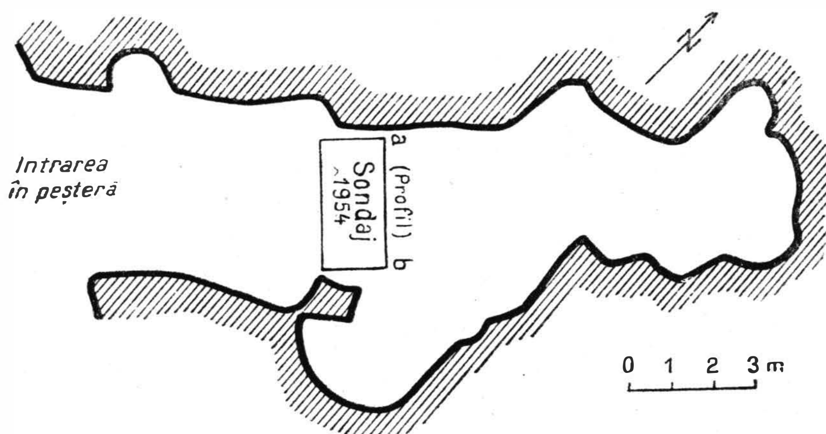

Fig. 2. — Planul peşterii de la Boroşteni, cu suprafaţa sondată.

spre SV şi NE. Adîncimea săpăturii e de 4 m — fără să se fi ajuns la patul peşterii.

După elementele oferite de sondajul efectuat, stratigrafia se prezintă, în mare, astfel: la bază, un strat mousterian cu mai multe niveluri, deosebite ca nuanţe, suprapus de un strat intermediar lipsit de resturi arheologice, deasupra căruia se află stratul aurignacian, acoperit de un strat ce conţine cioburi neolitice împreună cu altele din epoci mai noi (fig. 3).

1. Cel mai adînc nivel din sondajul executat are grosimea de 0,28—0,50 m şi e format dintr-un sol mai nisipos, roşu-gălbui, amestecat cu fragmente de calcar a căror cantitate diferă în depozitele de umplere ale peşterii, de la nivel la nivel.

Două unelte caracteristice au forma clasică mousteriană: un vîrf de mînă (fig. 4, 1) şi un rîcîitor (fig. 5, 1). Vîrful de mînă, lucrat din liparit, are planul de lovire alcătuit din două feţe triunghiulare, cu lovitura primită pe linia mediană, de întîlnire a celor două feţe. Acest lucru se observă şi pe uneltele similare de la Ohaba-Ponor şi Ripiceni, « la Izvor ». Rîcîitorul, cioplit dintr-o rocă asemănătoare, are una din laturi îngrijit retuşată. Fauna e reprezentată prin oase de urs de peşteră *(Ursus spelaeus)*, peste 90% —

întîlnite apoi în aceeaşi proporţie în nivelurile suprapuse — şi prin cîteva oase de cerb *(Cervus)*, vulpe *(Canis vulpes)* şi pasăre.

Micile bucăţi de cărbune vor putea arăta, după analiză, speciile de arbori din care fac parte.

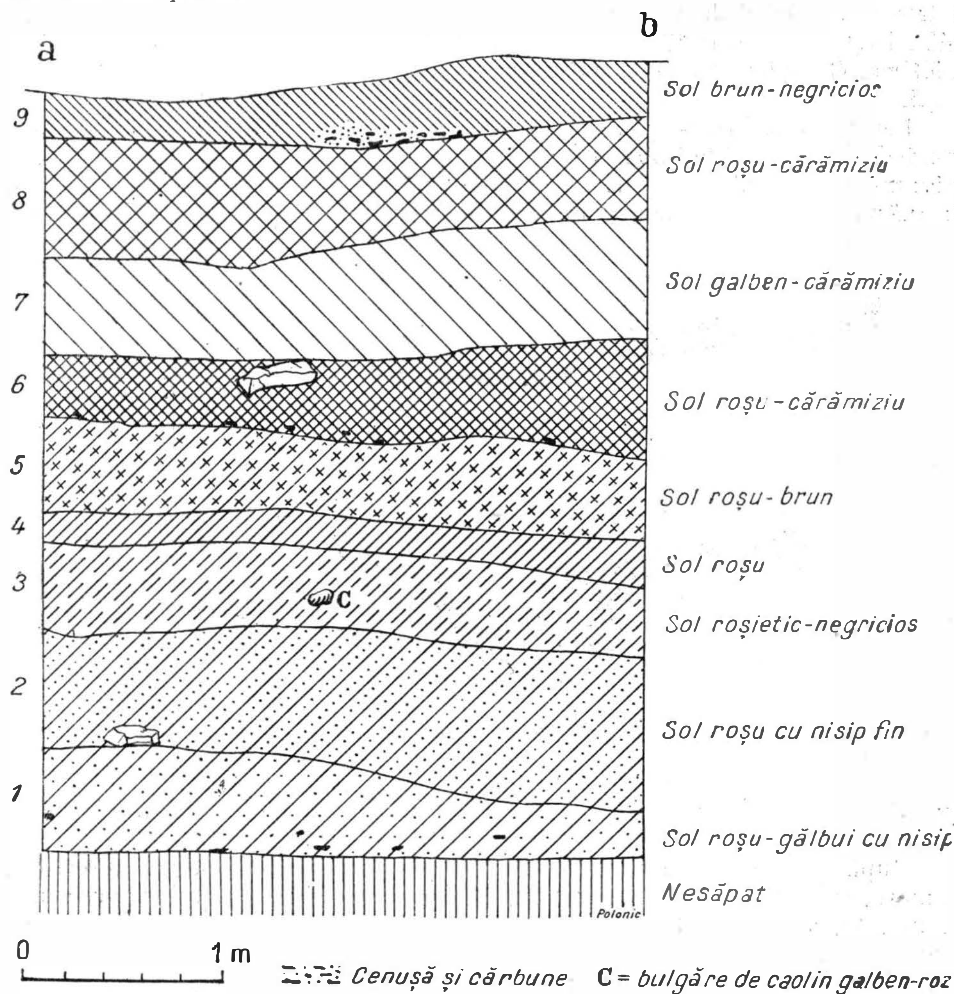

Fig. 3. — Boroşteni — Peştera Cioarei. Profilul a—b al sondajului.

2. Nivelul următor, gros în porţiunea săpată de 0,50—0,70 m, e de culoare roşie, cu nisip fin şi o cantitate mai mare de fragmente de calcar în partea de vest şi nord-vest şi mai mică în partea de est şi sud-est a săpăturii.

Cîteva deşeuri de cuarţit, puţine oase de urs de peşteră şi două oase de cerb formează inventarul acestui nivel.

3. Nivelul de deasupra gros de 0,40—0,48 m are sol roşiatic-negricios, mai închis la bază şi o cantitate mai mare de fragmente de calcar.

Aproape de mijlocul nivelului, un bulgăraş de caolin feruginos, galben-roz, a fost probabil adus din regiuni cu roci eruptive descompuse — din munţii Apuseni sau de pe lîngă Roşia Montană.

Fauna e reprezentată prin oase de ursul peşterilor şi, foarte puţine, de cerb, iar microfauna prin trei melci ce aparţin — după identificarea prof. Al. V. Grossu — speciei *Laciniaria.*

Cîţiva cărbuni, determinaţi la Institutul de cercetări şi experimentări pentru industria lemnului, aparţin, după părerea ing. Gh. Pană, speciei *Quercus.*

4. Nivelul următor, foarte subţire, 0,14—0,20 m, e de culoare roşie, conţine mai puţine fragmente de calcar şi lipsesc deşeurile de cuarţit. Şi în acest nivel, printre oasele de urs sînt cîteva de cerb.

5. Solul nivelului suprapus, gros de 0,40—0,50 m, are culoare roşie-brună, cu o foarte mare cantitate de fragmente de calcar ce ajung pînă la 5—6 cm diametru şi puţine deşeuri de cuarţit.

Ca faună, oase de urs şi cîteva de vulpe, lup şi cerb. Un melc întreg face parte din specia *Cochlodina laminata* (Mont.).

Cantitatea fragmentelor de calcar şi a oaselor de animale scade spre baza nivelului.

6. Ultimul nivel mousterian, gros de 0,35—0,60 m, e de culoare roşie-cărămizie şi are mai puţine fragmente de calcar. Acestea descresc treptat, în adîncime.

Un vîrf de mînă ce pare a fi lucrat din porfir, conţine oxizi de fier în crăpătură, prin dizolvarea minereului de fier de către ape. De formă clasică mousteriană, vîrful are lipsă bulbul de percuţie, înlăturat, fără intenţie, din cauza unei lovituri anterioare de detaşare, neizbutite (fig. 4, 2). Împreună cu vîrful s-au găsit mai multe deşeuri de cuarţit.

Ca elemente faunistice, aceleaşi oase de urs, cîteva de cerb, unul de vulpe şi altul de pasăre.

Mai mulţi cărbuni se adaugă şi ei urmelor de locuire.

7. Ultimul nivel mousterian e suprapus de un strat — intermediar între paleoliticul mijlociu şi cel superior — de culoare galbenă-cărămizie, gros de 0,45—0,60 m, cu fragmente de calcar, mai mici ca dimensiuni, puţine oase de urs şi unul de lup.

8. Deasupra stratului intermediar e alt strat, de culoare roşie-cărămizie, gros de 0,50—0,60 m, cu bucăţi de calcar. E stratul aurignacian, datat printr-o lamă de silex patinată (fig. 5, 2), găsită la 0,70 m adîncime. Fauna e reprezentată prin oase de urs.

9. Ultimul strat, gros de 0,20—0,40 m, e format dintr-un pămînt brun-negricios, mai deschis la bază şi mai închis la suprafaţă, în care sînt amestecate fragmente ceramice neolitice, hallstattiene, medievale, moderne şi oase de animale domestice, datorită turmelor aduse la adăpost iarna ca şi vara.

Prin metoda de săpături aplicată, sondajul din peştera Cioarei a putut oferi cîteva date pentru cunoaşterea complexului peşterii: depozite de umplere, unelte, faună, floră.

În ceea ce priveşte umplerea peşterii o parte din material ar fi datorit apei care a umplut peştera. Altă parte — după precizările prof. Em. Protopopescu-Pache — e formată dintr-un material pămîntos de culoare cărămizie rezultat, mai mult sau mai puţin, prin descompunerea calcarului,

amestecat cu fragmente de calcar. Bioxidul de carbon împreună cu vaporii de apă condensaţi pe pereţi dizolvă calcarul, iar impurităţile calcarului se depun pe podeaua peşterii. Aceste impurităţi sînt în general argiloase. Ele

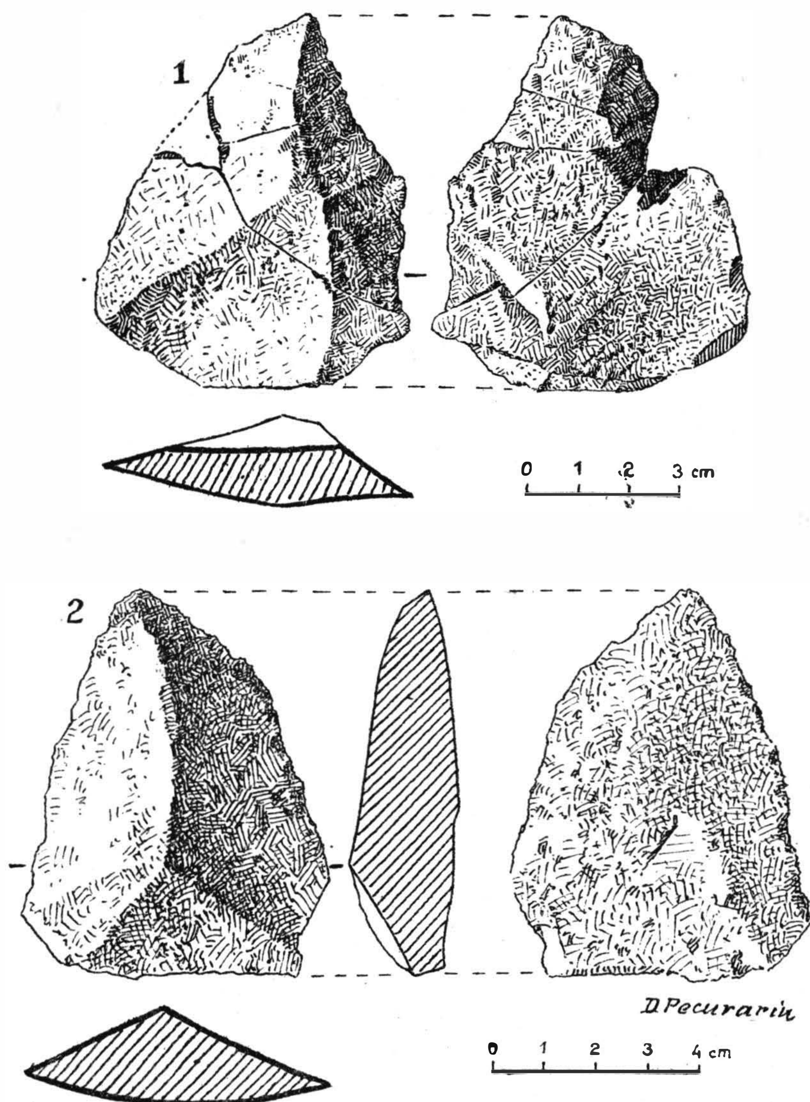

Fig. 4. — Vîrfuri de mînă mousteriene, din Peştera Cioarei.

se amestecă cu fragmentele de calcar care cad din plafon şi pereţi, cu pămîntul adus de picioarele animalelor sau ale omului şi cu prafurile venite din afară.

În peşterile mici ce adăpostesc turme, din materia organică a gunoiului acestora, ce conţine substanţe cu azot, şi prin viaţa microorganismelor

se produc nitraţi — în special nitrat de amoniu — care se urcă pe pereţi şi aceştia ajută la descompunerea calcarului, formîndu-se nitrat de calciu.

Toate aceste surse de materiale argiloase și nisipoase şi produşi organici (guano) şi cu săruri solubile acumulîndu-se, constituie depozitul care umple cu încetul peştera, ajungînd la grosimi de mai mulţi metri.

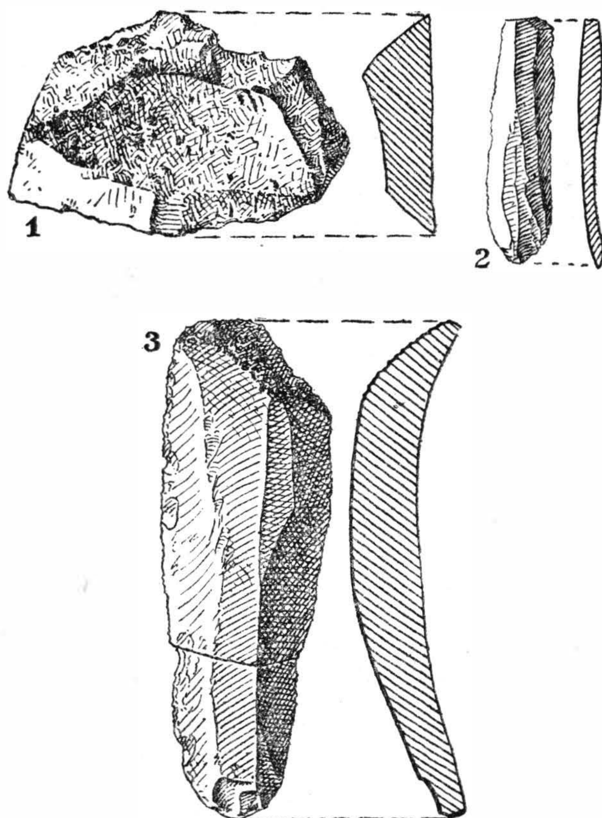

Fig. 5. — Rîcîitor mousterian (1) și lame aurignaciene. (1—2, Peştera Cioarei; 3, Curtişoara) (2/3).

Solul roşu al cărui material provine din impurităţile calcarului se formează, în general, într-o atmosferă mai caldă şi umedă. Culoarea mai închisă e datorită unei cantităţi mai mari de substanţe humice-reziduale. Materialele organice provenite din gunoiul animalelor ce au pătruns în peşteră, prin descompunere, dau loc la forme de humus care are culoarea neagră sau brună; dacă sînt însă acoperite de alte straturi şi ies parţial de sub acţiunea atmosferii, materia organică poate suferi noi schimbări. Prin descompunerea materiei organice care are rol colorant în brun sau negru, ceea ce rămîne are culoarea mai deschisă. Astfel se explică pentru ce solul de la suprafaţa peşterii are culoarea mai închisă, pe cînd în adîncime are culoarea mai des-

chisă, manifestîndu-se culoarea roşiatică a compuşilor feruginoşi conţinuţi în argila provenită din impurităţile calcarului dizolvat. Benzile mai negre din stratificaţia umplerii peşterilor se datoresc, probabil, substanţelor humice din depozite de pămînt mai bogate, în unele perioade, în gunoi de animale.

Deşi puţine, uneltele mousteriene din peştera Cioarei sînt cu totul caracteristice. Cioplite din roci cuarţoase ce provin — după determinările prof. Em. Protopopescu-Pache — din munţii Apuseni sau munţii Banatului, pun, alături de tipologie, problema legăturii în aceste timpuri cu regiunile din vest. Alte roci, aduse aici pentru prelucrare: cuarţ cripto-cristalin, pegmatit, cuarţ porfir, cuarţ metamorfic, îşi au originea în munţii din regiune. Ca şi în alte peşteri, se pare că avem de-a face cu o perioadă lungă de dezvoltare a mousterianului la noi, prelungit pînă tîrziu.

Fauna, atît de bogat reprezentată cantitativ, se rezumă la foarte puţine specii: ursul peşterilor, cerb, vulpe, lup şi păsări. Lipsa craniilor acestor vietăţi îngreuiază studiul materialului osteologic.

O problemă ce va trebui urmărită e aceea a florei dinafara peşterii, în legătură cu clima. Cărbunii găsiţi sînt deocamdată prea fragmentari, iar concluziile ce le-ar putea da trebuie completate cu concluziile trase în urma analizelor sporopolinice, dintr-o săpătură mai mare.

Săpăturile viitoare vor putea arăta dacă peştera a fost locuită mai intens în unele perioade sau a servit numai ca loc de refugiu în anumite anotimpuri omului sau animalelor, aşa cum serveşte din neolitic şi pînă astăzi.

CERCETĂRI DE SUPRAFAŢĂ

Paleoliticul

S l a t i n a. Cercetarea malului stîng al Oltului, la sud de podul de fier, pe o distanţă de cca. 1 km, nu a dat rezultate concludente în ceea ce priveşte prezenţa paleoliticului inferior, semnalat de prof. I. N. Moroşan, prin nuclee şi aşchii atipice. Din stratul de pietrişuri gros de cca. 7 m, în care apar bulgări de silex rulaţi, s-au cules cîteva aşchii desprinse fără îndoială în mod natural în timpul rostogolirii, precum şi bulgări cu urme de desprindere datorită aceloraşi cauze.

Prezenţa resturilor fosile de *Elephas antiquus* şi *Camelus alutensis* din aceste pietrişuri îndreptăţesc totuşi continuarea cercetărilor.

T u r n i ş o r. În prundişul apelor Cibinului, între Sibiu şi Turnişor, s-a găsit o aşchie de silex gălbui patinat, cioplită de mîna omului, după tehnica mousteriană. Apariţia acestui silex nu surprinde, cunoscînd descoperirile anterioare făcute de M. Roska, tot în albia Cibinului.

Piesa găsită prezintă urme de rostogolire. Foarte probabil, provine din aluviunile terasei inferioare, bogată în resturi fosile ale mamiferelor contemporane cu omul mousterian.

C u r t i ş o a r a. De la Curtişoara — la N de Slatina — provin două lame de silex găsite de prof. I. N. Moroşan. Prin formă şi patină, lamele (fig. 5, 3) se înscriu în paleoliticul superior de început. Fiind însă culese de pe arătură, nu poate fi vorba de o situare stratigrafică a lor.

C l o c o c i o v. Din aceeaşi vreme provine, pe linia aceloraşi cercetări, o lamă lată de silex, găsită la Clocociov, astăzi în colecţiile muzeului din Slatina.

Planul de lovire a fost înlăturat prin mai multe lovituri. Pe marginea dreaptă, lama are o scobitură puternică, iar vîrful rupt. Săpătura de pe faţa ventrală arată că piesa a fost pătrunsă de patină.

Neoliticul

Neoliticul vechi e reprezentat, în peştera de la Boroşteni, prin cîteva fragmente dintr-un picior de vas, caracteristic culturii Criş. Aceleiaşi culturi îi aparţin şi cîteva cioburi din peştera de la Bordul Mare.

La Slatina, aşezarea de pe înălţimea « Grădiştea » — martor de eroziune cuprins între vechiul curs părăsit şi actualul curs al Oltului — a dat mai multe cioburi şi un văscior, lucrat dintr-un lut cu bogat amestec de pleavă, cu ornamente spiralice incizate ce se leagă, stilistic, de cultura Boian (fig. 6).

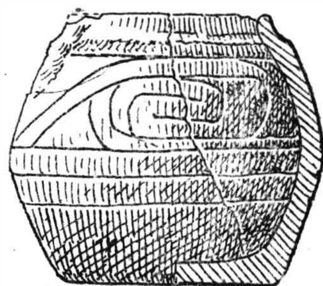

Fig. 6. — Vas de lut aparţinînd culturii Boian, găsit la Slatina (2/3).

Locul de frunte, în ceea ce priveşte numărul şi răspîndirea din regiunea cercetată, îl deţin aşezările Coţofeni.

Purtătorii acestei culturi au ocupat peşterile şi unele înălţimi mari din apropierea lor. Ceramica găsită oferă un material bogat şi concludent. Pasta vaselor e un fel de argilă roşie feruginoasă asemănătoare cu aceea care formează solul de calcar în regiunile cu roci calcaroase la suprafaţă. Această argilă — după prof. Em. Protopopescu-Pache — este considerată în general ca un produs rezidual al dizolvării calcarului.

O bogăţie neobişnuită de ornamente se întîlneşte în aşezările de pe Cracul Răchitele şi Vîrful Pietrii Muntenilor, unde straturile de cultură, în parte erodate, mai au o grosime de 0,20 m — 0,40 m.

La vest de Tg. Jiu, resturile culturii Coţofeni s-au găsit în: Peştera din Valea Deleşului (Dobriţa), Peştera pătrunsă şi Peştera Pîrleazului (Runcu), Peştera Cioarei (Boroşteni), Peştera Hoţilor (Băile Herculane).

La nord de Carpaţi ele se află în peştera din pîrîul Găurii şi Peştera din Bordul Mare (Ohaba-Ponor), Peştera Coasta Vacii (Federi).

Dintre aşezările de înălţime cercetate la sud de Carpaţi, însemnăm: Piscul Gornicelului [1] (Schela), Vîrful Puru şi Vîrful Cornetului [2] (fig. 7, 1) (Curpen), Vîrful de la VNV de Uzina Sanatoriului (Dobriţa), Dealul Lacului (fig. 7, 2) şi P. Cîinelui (Runcu), Cracul Răchitele (fig. 8) (Bîlta), Cioaca Povernei şi Cioaca Bîrnea (Topeşti), Geanţul Cănicei şi Dealul Morminților (Izverna); pe Olt, la Slatina, pe « Grădişte ».

La nord de Carpaţi: pe Seci, Piscul Bordului Mare şi Piatra Chisei (Ohaba-Ponor), Cioaca Cornetului şi Vîrful Pietrii Muntenilor (fig. 9) (Federi), Vîrful Ţifla [3] (Boşorogi).

---

[1] Aşezare cunoscută de muzeiştii gorjeni (cf. Alexandru Stefulescu, Gorjul istoric şi pitoresc, Tg. Jiu, 1904, p. 11) şi sondată în 1934 de C. S. Nicolăescu-Plopşor.

[2] Un topor de piatră şlefuită, găsit mai demult, a fost dăruit Muzeului naţional de antichităţi de locuitorul Vasile Stoian Popescu.

[3] Cf. C. Daicoviciu, Cetatea dacică de la Piatra Roşie, Bucureşti, 1954, p. 72.

Peşterile şi aşezările de înălţime din regiunea cercetată de o parte şi de alta a Carpaţilor formează o unitate. Întotdeauna punctele alese de purtătorii culturii Coţofeni sînt în apropierea apei şi au un scop strategic: apărare şi vedere deschisă, pînă departe. E probabil că avem de-a face cu o populaţie de păstori stabilă care a dus aceeaşi viaţă din neolitic pînă tîrziu, în bronz, ocupîndu-se cu creşterea turmelor de cornute mici, capre şi oi. În apropierea acestor puncte vor trebui căutate şi mormintele lor.

Din cauza despăduririi şi antrenării pămîntului de ape, cele mai multe aşezări de pe vîrfuri (unele la peste 800 m altitudine) sînt aproape spălate, iar prezenţa lor nu mai poate fi semnalată decît prin rare fragmente ceramice. Singurele două locuri cunoscute unde straturile de cultură se mai păstrează în parte, Vîrful Pietrii Muntenilor şi Cracul Răchitele, dacă nu vor fi neîntîrziat săpate, vor avea şi ele aceeaşi soartă.

Fig. 7. — Topor şi ceramică Coţofeni: 1, Vîrful Cornetului; 2, Dealul Lacului (2/3).

Epoca bronzului

În epoca bronzului şi apoi în epoca fierului, peşterile şi punctele înalte au continuat să fie ocupate. Aşezările, de cele mai multe ori, sînt suprapuse.

Epoca bronzului e mai puţin reprezentată pînă acum. Cîteva cioburi provin din Peştera Hoţilor; altele, dintr-o pastă grosolană, sînt de lîngă Peştera de la Izverna şi de la Pecenişca.

Epoca fierului

Fragmente ceramice hallstattiene s-au găsit în Peştera Cioarei (fig. 10, 1) şi Peştera Hoţilor, pe Dîlma Izvorului (fig. 10, 2), Vîrful Puru şi Vîrful Cornetului (Curpen), Izverna, lîngă Peşteră.

Ceramica Latène se cunoaşte din Peştera Pîrleazului (Runcu), Peştera Coasta Vacii şi Peştera Gaura Cocoşului (Federi), iar pe înălţimi, la Runcu, pe Vîrful Ciocanul Purului (Gureni), la Silişte, la Izverna, lîngă Peşteră şi, pe versantul de nord al Carpaţilor, la Ponorici, în punctul zis « Bărăci ».

La Runcu, pe dreapta Sohodolului, la nord de varniţele părăsite, s-a găsit o mănuşă de amforă rhodiană, cu ştampila bine păstrată (fig. 11), datată în sec. III—II[1]. Pînă acum, constituie cel mai de vest punct din ţară

[1] Pridik, p. 10, nr. 190 (var.) şi în R.—E., Suppl., V, Rhodos, col. 838.

cu astfel de lucruri. Piesa a fost oferită Muzeului naţional de antichităţi, de către deţinător, Vasile Birău. Într-o peşteră din apropiere s-au găsit 7 coase de fier (fig. 12), care vor fi prezentate într-o notă aparte.

La Silişte, pe dreapta pîrăului Ogaşul Socului, s-a găsit întîmplător un topor de luptă din fier, dăruit apoi Muzeului naţional de antichităţi de Pr. N. Tudor.

Din monedele romane adunate mai demult[1] de pe locul numit « Pogara cu Tei » (Silişte), două — una de la Gordianus (fig. 13, 1) şi alta de la Traianus Decius (fig. 13, 2) — au intrat în colecţiile aceluiași muzeu prin grija Pr. N. Tudor.

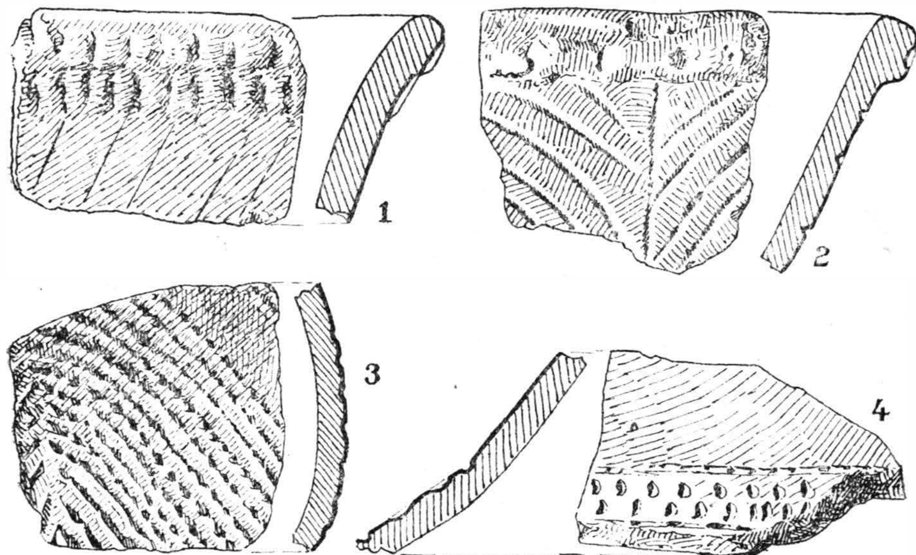

Fig. 8. — Fragmente ceramice Coţofeni, din așezarea de pe Cracul Răchitele (2/3).

Cîteva fragmente ceramice medievale provin din Peştera de la Boroşteni, de pe Dealul Mormintilor (Izverna) şi Pecenişca. Din evul mediu pînă tîrziu au existat exploatări miniere la Baia de Aramă şi împrejurimi, la Brebina şi Bratilov. Urmele a 860 de puţuri şi marea cantitate de zgură dovedesc intensitatea acestor exploatări care erau în floare pe vremea lui Matei Basarab, după cum le descrie Paul de Alep. Exploatări restrînse de fier s-au făcut şi la Bîltişoara. Ocnele de piatră de la Vaidei, Sohodol şi Obîrșia au fost exploatate pentru pietre de moară, rîşniţe, jghiaburi și cruci.

Din secolul trecut, însemnăm, la capătul de VNV al Poienii Beletinii de la Vale (cca. 4 km ESE de apa Cernii) « Meterizul » — fortificaţie de pămînt cu apărare dinspre Cerna spre drumul Izvernii. Fortificaţia închide complet trecerea spre Cerna, lăsînd loc liber pentru drum.

[1] Cf. D. Tudor, «Arhivele Olteniei», XIII, 1934, p. 347 şi urm.; idem, Oltenia Romană, Bucureşti, 1942, p. 58.

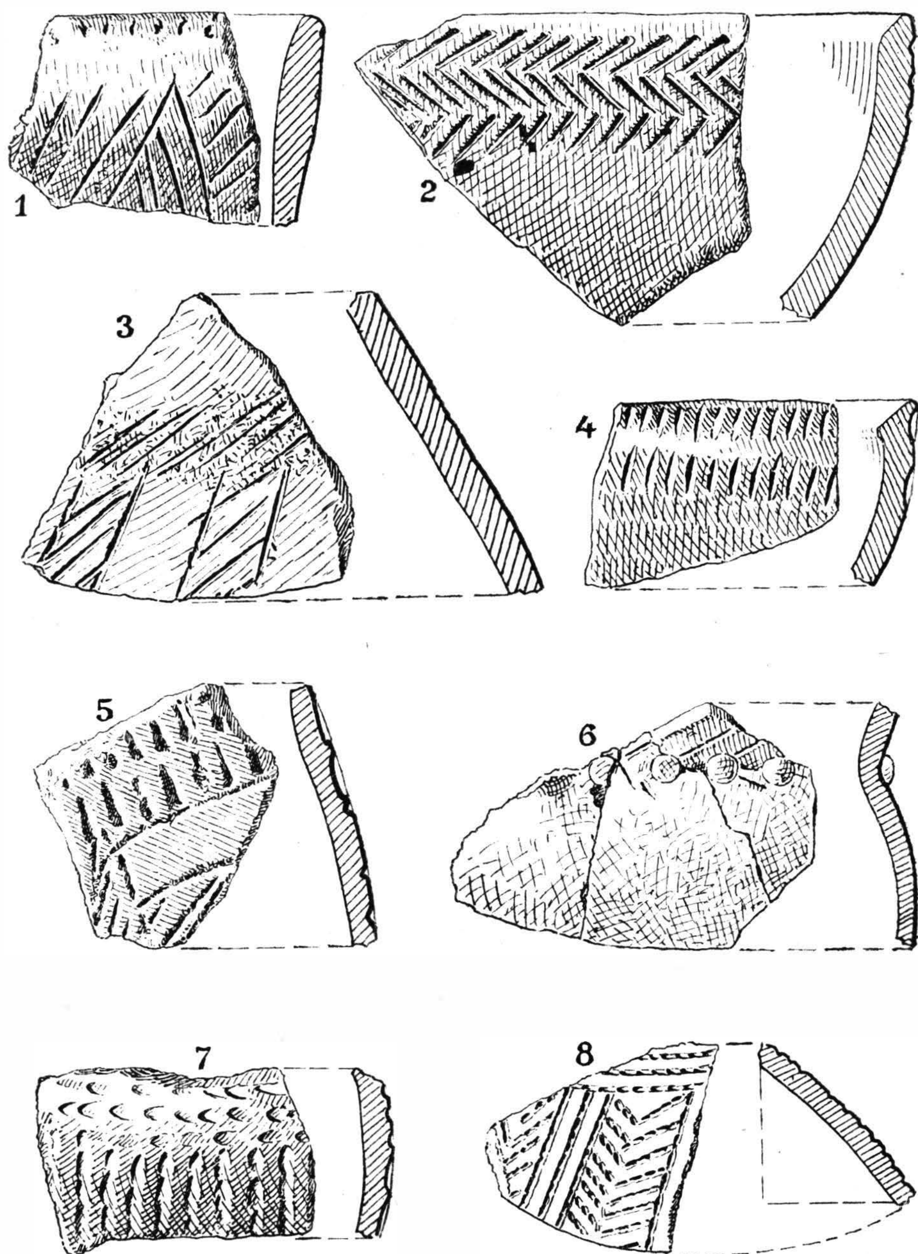

Fig. 9. — Fragmente ceramice Coţofeni, din aşezarea de pe Vîrful Pietrii Muntenilor (2/3).

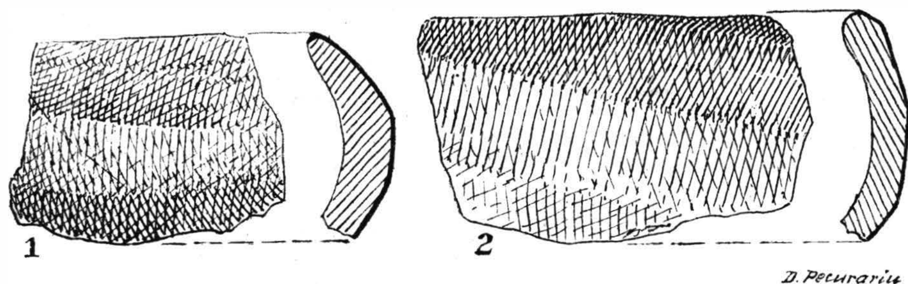

Fig. 10. — Fragmente ceramice hallstattiene: 1, Boroşteni; 2, Dîlma Izvorului (2/3).

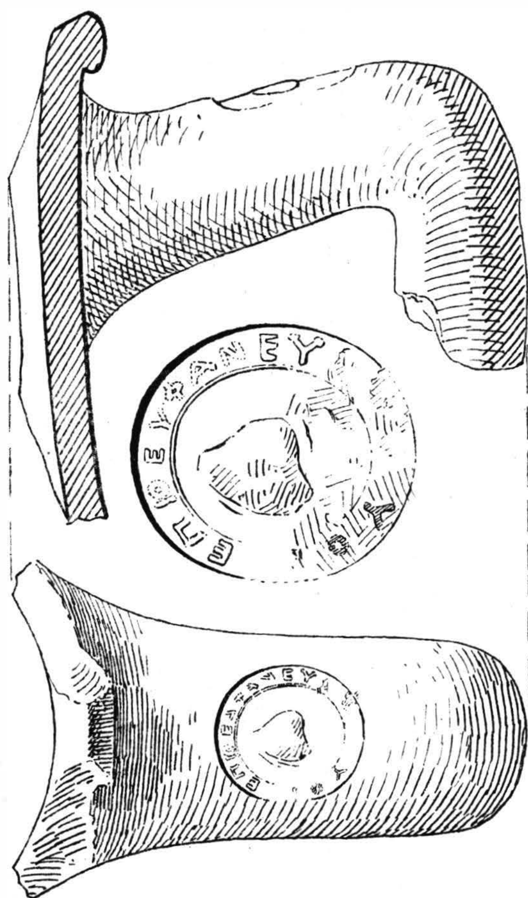

Fig. 11. — Runcu, Fragment de mănuşă de amforă rhodiană cu ştampilă, sec. III—II (2/3).

Cercetările şi săpăturile din vara anului 1954, adăugate cercetărilor şi săpăturilor anterioare, ne-au dus la o mai bună înţelegere a condiţiilor pe care trebuia să le îndeplinească o peşteră în paleolitic, spre a putea servi

Fig. 12. — Coasă de fier, găsită la Runcu (1/6).

unei locuiri intense umane sau numai unui simplu popas vînătoresc. Totodată, experienţa a impus adoptarea unei tehnici de săpături, care prin meticulozitatea ei permite recuperarea întregului material arheologic şi înregistrarea chiar a celor mai dificile observaţii.

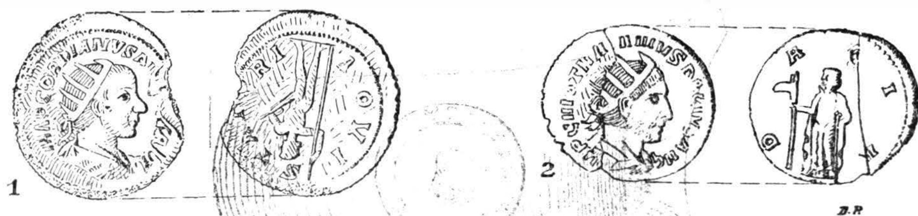

Fig. 13. — Monede romane de la Silişte: 1, Gordianus; 2, Traianus Decius (1/1).

Accentul principal căzînd asupra peşterilor, cercetarea teraselor a trecut pe al doilea plan.

În ceea ce priveşte semnalarea punctelor neolitice şi mai noi, menţionăm că ele trebuie să fie mult mai numeroase pe traseul urmat, întrucît nu ne-am putut opri decît asupra celor întîlnite în cale.

Deşi cercetarea s-a efectuat fără să fi fost dotată cu materialul tehnic şi echipamentul de protecţie necesar specificului unor astfel de cercetări cu riscuri multe, faptul că ea s-a soldat cu semnalarea unui număr atît de mare de peşteri şi aşezări necunoscute dovedeşte că regiunea a fost locuită în toate epocile. Iată de ce această cercetare care completează acum, în parte, albul hărţii arheologice, *trebuie continuată.*

C. S. Nicolăescu-Plopşor şi Corneliu N. Mateescu

АРХЕОЛОГИЧЕСКИЕ РАСКОПКИ ЧЕРНА-ОЛТ

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

Обследование пещер в нескольких известковых массивах, расположенных между реками Олт и Черна, привело к подробной описи большого количества пещер. Многие из них представляют собой, вероятно, жилища и убежища людей палеолитической и более поздней эпохи, что подтверждается остатками соответствующих культур, обнаруженных даже на поверхности. В нескольких вертикальных пещерах найдены остатки скелетов, существующих поныне и исчезнувших млекопитающих.

Разведка, произведенная в пещере, находящейся в Бороштени, позволила ознакомиться с ее комплексом: наслоения, орудия, фауна и флора. В общих чертах стратиграфия представляется в следующем виде: в основании мустьерский слой с несколькими горизонтами, перекрытый промежуточным слоем, над которым расположен ориньянский слой, перекрытый в свою очередь слоем, содержащим неолитические черепки вперемежку с другими, более поздней эпохи.

Классическая форма мустьерских орудий, высеченных из пород Западных или Банатских гор, а также и типология этих орудий заставляет предполагать, что в те времена между этой местностью и западными областями существовали связи. Фауна, микрофауна и флора помогают ознакомиться с биотической средой.

На ряду с пещерами в неолитическую эпоху были населены также и некоторые близлежащие возвышенные пункты, используемые почти всегда в стратегических целях: защита и возможность обозревать большие пространства. В большинстве случаев, поселения располагались одно над другим, также и позднее в бронзовом и железном веке.

В исследованной области жизнь не прерывалась с палеолитической эпохи до настоящего времени.

ОБЪЯСНЕНИЕ РИСУНКОВ

Рис. 1. — Карта пещер и поселений, а также поверхностные находки, сделанные в 1954 г. между реками Черна и Олт.

Рис. 2. — План пещеры в Бороштени с площадью, на которой производились раскопки.

Рис. 3. — Бороштени — пещера Чиоарей. Профиль раскопок *a-b*.
Рис. 4. — Ручные наконечники мустьерского периода, найденные в пещере Чиоарей.
Рис. 5. — Мустьерский скребок (1) и ориньянские лезвия (1,2 — пещера Чиоарей; 3. — Куртишоара (2/3).
Рис. 6. — Глиняный сосуд культуры Боян, найденный в Слатине (2/3).
Рис. 7. — Топор и керамика типа Коцофени: 1 — Вырфул Корнетулуй; 2 — Дялул Лакулуй (2/3).
Рис. 8. — Фрагменты керамики типа Коцофени из поселения, расположенного в Кракул Рэкителе (2/3).
Рис. 9. — Фрагменты керамики типа Коцофени из поселения, расположенного на Вырфул Пиетрии Мунтенилор (2/3).
Рис. 10. — Фрагменты гальштаттской керамики: 1 — Бороштени; 2 — Дылма Изворулуй (2/3).
Рис. 11. — Рунку. Фрагмент ручки родоской амфоры с клеймом, датируемый III—II вв. (2/3).
Рис. 12. — Железная коса, найденная в Рунку (1/6).
Рис. 13. — Римские монеты, найденные в Селиште: 1 — Гордиана; 2 — Траяна Дечиуса (1/1).

LE CHANTIER ARCHÉOLOGIQUE DE CERNA-OLT

(RÉSUMÉ)

L'examen sommaire des grottes de quelques massifs calcaires, situés entre l'Olt et la Cerna, a permis de faire l'inventaire d'un grand nombre d'entre elles. Beaucoup peuvent être soupçonnées d'avoir servi d'habitation et de refuge aux hommes paléolithiques et à ceux d'une époque plus tardive, ce qui est confirmé par les vestiges des civilisations respectives, trouvés à même le sol. Quelques avens contenaient des ossements de mammifères actuels ou disparus, qui s'y étaient abîmés.

Le sondage de la caverne de Boroşteni offre quelques éléments qui permettent de se faire une idée du complexe de cette grotte: dépôts de remplissage, outils, faune, flore. Dans ses grandes lignes, la stratigraphie se présente ainsi: à la base, une couche moustérienne à plusieurs niveaux, puis la couche intermédiaire au-dessus de laquelle se trouve la couche aurignacienne, recouverte d'une couche contenant des tessons céramiques néolithiques mêlés à des fragments datant d'époques plus récentes.

Par leur forme classique, les outils moustériens, taillés dans des roches provenant des Monts Apuseni ou des montagnes du Banat, posent la question de l'étude des types et des relations, à cette époque, avec les régions de l'Ouest. La faune, la microfaune et la flore contribuent à la connaissance du milieu biotique.

En même temps que les grottes, furent également occupées, au cours du néolithique, des éminences situées à leur proximité, presque toujours dans un but stratégique: défense et contrôle d'un large horizon. Et plus tard, aux âges du bronze et du fer, les établissements se superposent le plus souvent.

Dans la région étudiée, la vie a continué sans interruption du paléolithique jusqu'à nos jours.

EXPLICATION DES FIGURES

Fig. 1. — Carte des grottes, des établissements et des découvertes en surface, effectuées en 1954, entre la Cerna et l'Olt.

Fig. 2. — Plan de la caverne de Boroşteni et de la surface sondée.

Fig. 3. — *Borosteni* — Peştera Cioarei. Profil a—b du sondage.

Fig. 4. — Pointes à main moustériennes, de la Peştera Cioarei.

Fig. 5. — Racloir moustérien (1) et lames aurignaciennes: 1—2, Peştera Cioarei; 3, Curtişoara (2/3).

Fig. 6. — Vase d'argile appartenant à la civilisation de Boian, trouvé à Slatina (2/3).

Fig. 7. — Hache et céramique du type Coţofeni: 1, provenant de Vîrful Cornetului; 2, de Dealul Lacului (2/3).

Fig. 8. — Tessons céramiques du type Coţofeni, provenant de l'établissement du Cracul Răchitele (2/3).

Fig. 9. — Tessons céramiques du type Coţofeni, provenant de l'établissement du Vîrful Pietrii Muntenilor (2/3).

Fig. 10. — Tessons céramiques du type Hallstatt: 1, de Boroşteni; 2, de Dîlma Izvorului (2/3).

Fig. 11. — ***Runcu.*** Tesson d'anse d'une amphore rhodienne portant une estampille, IIIe — IIe siècles (2/3).

Fig. 12. — Faux en fer trouvée à Runcu (1/6).

Fig. 13. — Monnaies romaines trouvées à Silişte: 1, Gordien; 2, Dèce (1/1).

STUDII ŞI CERCETĂRI DE ISTORIE VECHE
Tomul VI, nr. 3—4, 1955

SĂPĂTURI DE SALVARE ŞI CERCETĂRI DE SUPRAFAŢĂ ÎN REGIUNEA BUCUREŞTI

I. SĂPĂTURILE DE SALVARE DE LA HOTARELE ŞI GREACA, RAIONUL OLTENIŢA

În primăvara anului 1953 a fost efectuată de-a lungul malului de nord al bălţii Greaca o cercetare de suprafaţă care a avut drept rezultat descoperirea unei serii de puncte locuite în decursul diferitelor epoci ale istoriei vechi [1]. Rămăşiţele unora dintre ele erau ameninţate cu distrugerea de apele bălţii sau, cu prilejul diferitelor lucrări agricole, de oameni. Datorită acestui fapt conducerea Muzeului naţional de antichităţi a luat hotărîrea ca să se facă săpături de salvare în punctele cele mai ameninţate cu distrugerea. Drept urmare s-au executat săpături în trei puncte şi anume: *A)* La Slom, *B)* La Cruţescu, *C)* La Ţigănie.

În cele ce urmează vom expune rezultatele acestor săpături şi concluziile la care am ajuns pe baza cercetării materialelor feudale timpurii adunate în regiune.

A. LA SLOM

Punctul numit de localnici « La Slom » este situat la aproximativ 3 km la est de satul Greaca, pe teritoriul comunei Hotarele. Lîngă locul amintit, în ruptura terasei, s-au descoperit resturi de vieţuire omenească datînd din epoca neolitică. În acea parte terenul coboară printr-o pantă lină ce se termină către apă cu un mal abrupt şi înalt. În el se vedea anul trecut o groapă distrusă, în parte, în urma deselor prăbuşiri. Din pămîntul de umplutură al gropii au lunecat pe coastă numeroase materiale arheologice. Pentru a se putea face o cercetare aprofundată a problemelor legate de acest complex, în luna mai 1954, s-a săpat o suprafaţă care să permită delimitarea gropii.

Din solul vegetal au fost adunate, în timpul săpăturii, cîteva fragmente ceramice din epoca feudală timpurie. Dintre ele merită a fi amintit un ciob de culoare cenuşie închisă, pe care se păstrează o parte dintr-un decor lustruit format din linii oblice în reţea. Grupul de cioburi datează din

[1] « S.C.I.V. », V, 1954, nr. 3—4, p. 585—593.

sec. VIII-IX şi se aseamănă cu acelea din grupul Saltovo-Maiaţk, din preajma Donului inferior. Analogii se mai găsesc şi în partea de nord-est a Bulgariei.

Din fîşia de pămînt de la 0,20 pînă la 0,30 m adîncime au fost scoase mai multe cioburi din a doua epocă a fierului. Mai jos urma un alt strat amestecat

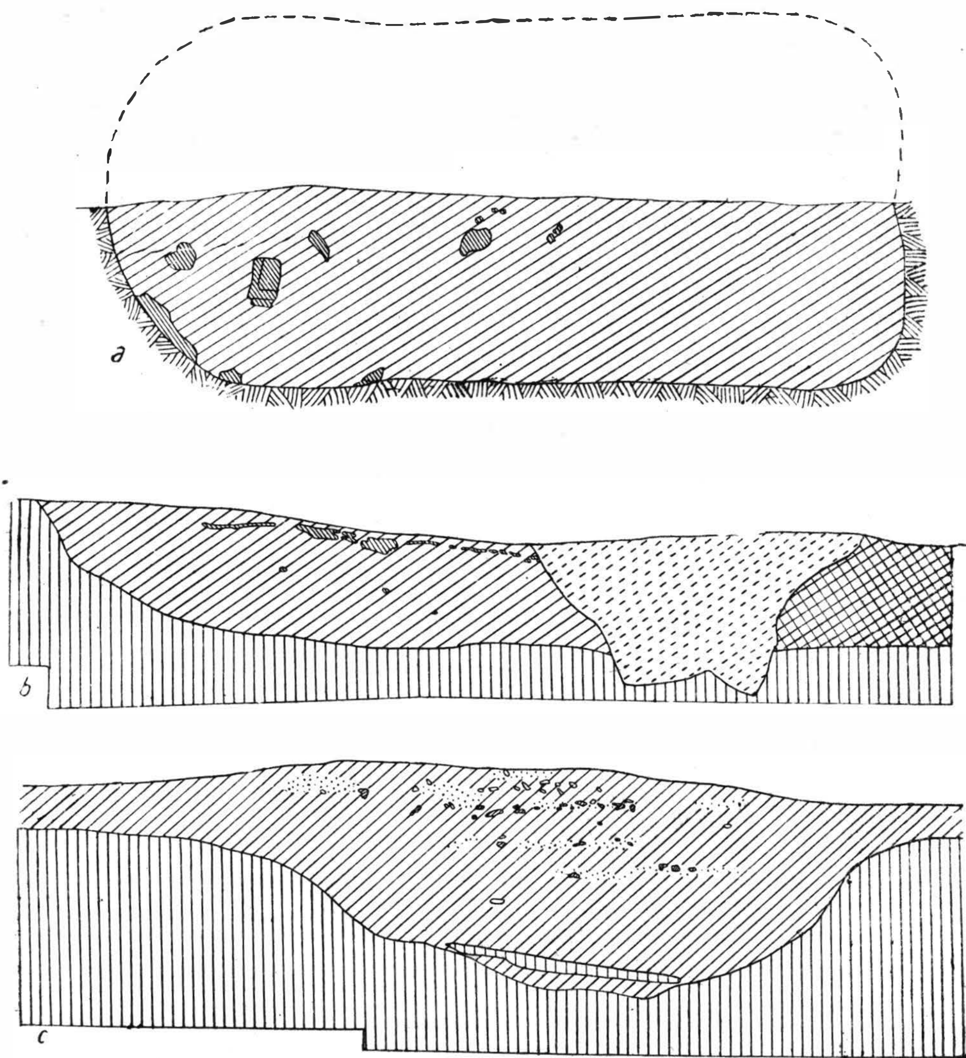

Fig. 1. — Hotarele, La Slom. *a*. Planul bordeiului. *b.c*. Profilurile gropii bordeiului.

cu materialele neolitice. Prin săpătură s-a constatat că groapa a fost adîncită în loess şi s-a ajuns la delimitarea precisă a perimetrului ei (fig.1). Ne aflăm în faţa unei gropi de formă ovală alungită, din suprafaţa căreia, de-a lungul anilor, s-a distrus prin prăbuşire o fîşie care corespunde cu aproximativ o jumătate din groapă. Dimensiunile ei erau la partea superioară de 5 m

lungime, circa 2,5 m lăţime şi 1 m adîncime faţă de nivelul de la care a fost ea săpată. Către fund mărimea gropii era mai redusă. Este de remarcat că în partea de nord a gropii malul este vertical, în timp ce pe celelalte două laturi păstrate el este albiat. Bizuindu-ne pe forma, dimensiunile şi conţinutul gropii, sîntem de părere că este vorba de o groapă de bordei.

Pe fundul ei nu s-a găsit nici o urmă de pari sau de arsură. În schimb, lîngă marginea din partea de est a gropii era o fîşie de arsură, pe care o socotim ca un rezultat al arderii acoperişului acestui bordei. În pămîntul de umplutură al gropii s-au dezvelit şi fragmente dintr-o vatră răvăşită. Tot acolo, lîngă extremitatea de est, se afla un obiect de lut de formă cilindrică, lucrat din pastă grosolană, făţuit şi ars foarte prost. Lungimea obiectului era de 0,25 m, iar diametrul de 0,15 m. Încă nu ştim la ce servea obiectul.

Dat fiind spaţiul relativ restrîns al obiectivului săpat, uneltele nu sînt prea numeroase. De pe coastă şi din umplutura gropii s-au adunat diferite unelte din timpul locuirii bordeiului. Instrumentele respective au fost lucrate din cremene, piatră, lut şi os.

Obiectele din prima categorie erau cioplite în majoritatea cazurilor din cremene de culoare gălbuie specifică regiunii platformei prebalcanice. Piesele de silex adunate sînt în număr de 55, dintre care numai 18 unelte întregi şi fragmentare, restul fiind reprezentat prin diferite aşchii (deşeuri de lucru). Acestea din urmă dovedesc că instrumentele erau lucrate undeva în preajma bordeiului. Merită a fi subliniată constatarea că în afară de uneltele de silex cu dimensiuni obişnuite epocii neolitice evoluate, s-au descoperit şi două unelte microlite (fig.2, 8, 10). Prima dintre acestea este în formă de semilună alungită, lucrată pe o lamă îngustă şi subţire (fig.2, 8). Pe una din extremităţile instrumentului se observă o porţiune lustruită datorită unei îndelungate întrebuinţări. Suprafaţa lustruită este restrînsă şi are linia de margine oblică faţă de axul lung al uneltei. Porţiunea amintită ne arată că lama de cremene în formă de semilună a fost folosită ca parte integrantă a unei unelte compuse dintr-un mîner de os sau de lemn în care era introdusă o serie de asemenea microlite. Cealaltă unealtă de mici dimensiuni este un răzuitor rotund (fig. 2, 10). Printre uneltele de cremene predomină lamele reprezentate prin 13 piese, urmate numeric de răzuitoare şi un vîrf.

De pe coastă şi din umplutura gropii bordeiului s-au scos la iveală două toporaşe-dălţiţe plate, (fig.2, 6,11) de formă trapezoidală şi o aşchie dintr-un toporaş-calapod, confecţionate din tuf vulcanic de culoare galbenă. În tot timpul săpăturilor nu s-a găsit nici o aşchie sau bulgări de piatră, ce ar fi putut servi ca materie primă pentru producerea unor astfel de unelte. În funcţie de această constatare sîntem îndreptăţiţi să presupunem că obiectele de acest fel erau lucrate în regiunea unde se extrăgea piatra ce servea ca materie primă. Ar fi vorba, aşadar, de nişte oameni specializaţi în prelucrarea toporaşelor.

Pe lîngă toporaşele de tuf vulcanic a mai fost descoperit un fragment de toporaş plat făcut dintr-o altfel de rocă.

Greutăţile pentru războiul de ţesut au fost modelate din lut. O greutate găsită în bordeiul de la Greaca se aseamănă prin forma ei cu o pîiniţă turtită şi are pe margine patru crestături dispuse în părţi opuse. Din aceeaşi serie de obiecte face parte şi o fusaiolă.

Din umplutura bordeiului s-au scos şi cîteva unelte de os dintre care amintim: o sulă, o placă dreptunghiulară, frînturi din două spatule şi un tub.

În complexul cercetat nu s-a găsit nici o unealtă de aramă.

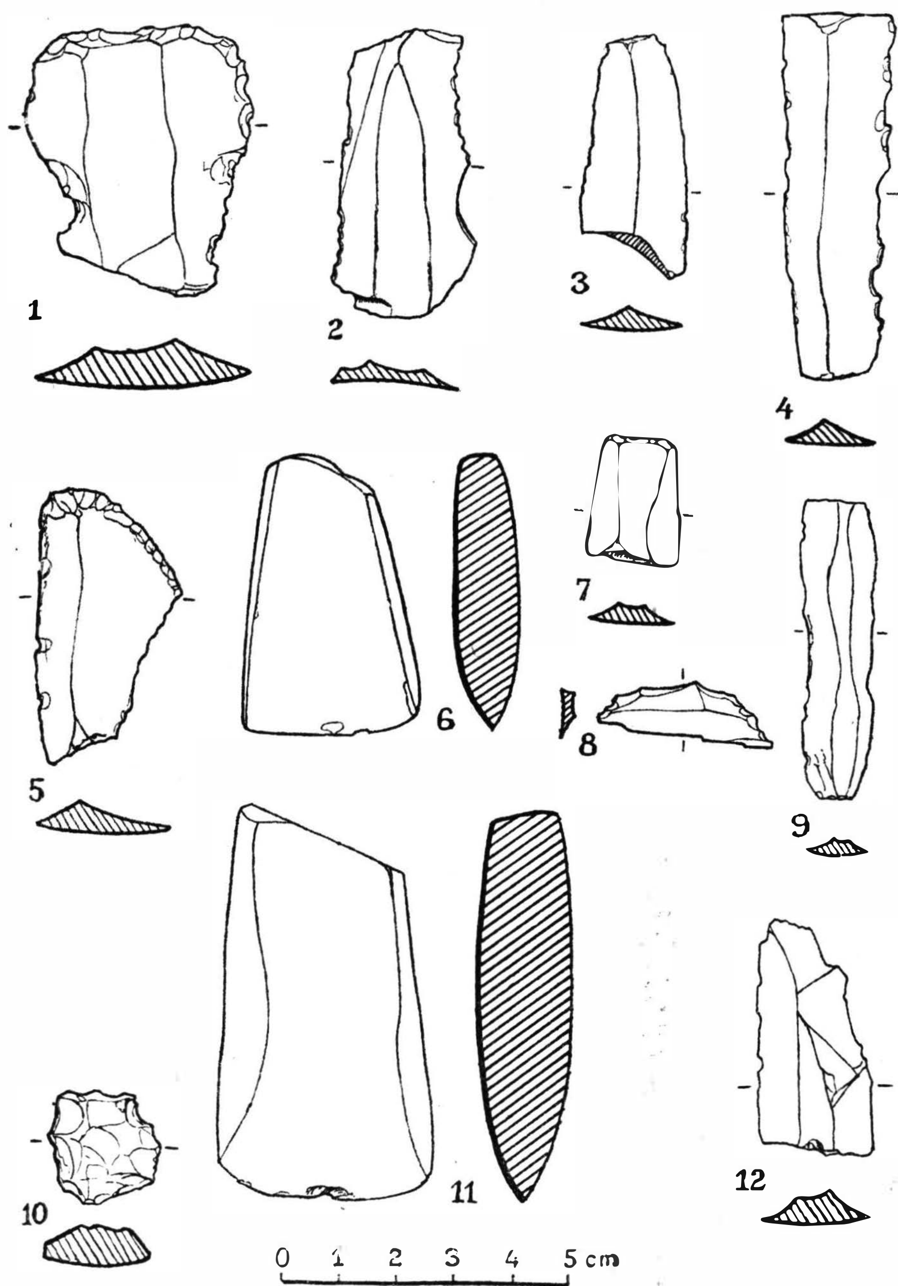

Fig. 2. — Hotarele, La Slom. Unelte de piatră.

Între diferitele categorii de materiale arheologice adunate, ceramica este elementul principal pentru determinarea culturii, şi în funcţie de particularităţile ei sîntem în măsură să precizăm faza din timpul căreia datează celelalte materiale. Cea mai mare parte a fragmentelor ceramice adunate provin din vase lucrate din pastă amestecată cu pleavă. În afară de această categorie mai sînt o serie de vase de mici dimensiuni modelate din pastă fină. Olăria de uz comun a fost arsă destul de rău, la o temperatură de 500°C,

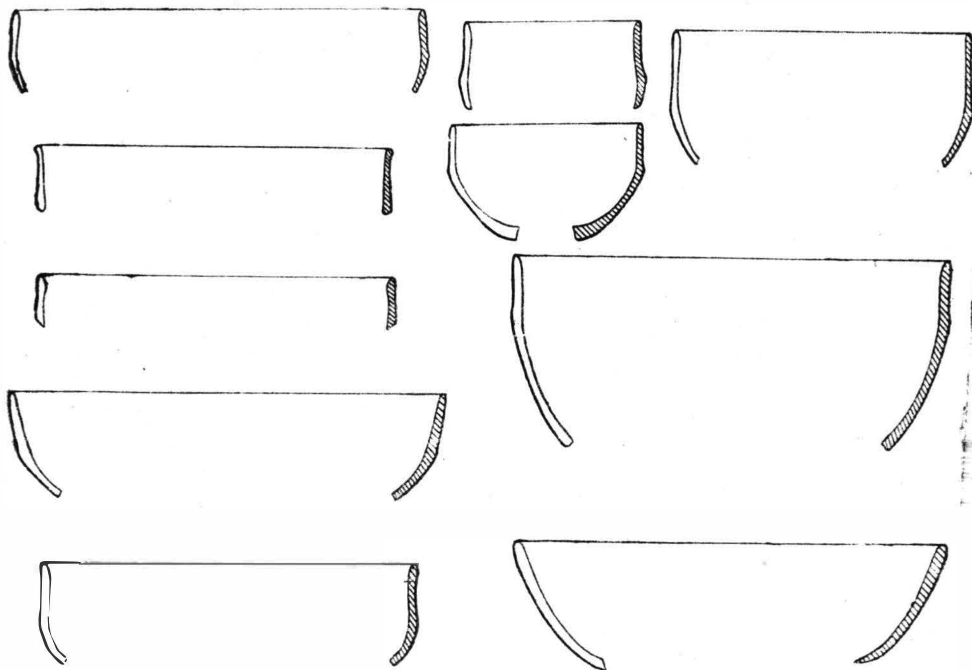

Fig. 3. — Hotarele, La Slom. Cîteva forme de vase de tip Giuleşti ($^1/_3$).

pe cînd ceramica fină, dimpotrivă, dovedeşte prin aspectul ei o ardere efectuată la o temperatură mai ridicată.

Din categoria vaselor modelate din pastă grosolană fac parte oalele piriforme, vasele în formă de clopot, capacele, tăvile (relativ numeroase) şi strecurătorile (fig.9, 1). Vasele făcute din pastă fină sînt în majoritatea cazurilor cupe—mai mici sau mai mari — de formă bitronconică sau derivate din ea (fig.3) şi văscioare cu picior. În tot materialul ceramic adunat s-a găsit un singur ciob dintr-o cupă tronconică înaltă, în schimb sînt documentate cîteva forme înrudite.

Ornamentarea olăriei s-a făcut prin relief, incizie, excizie, încrustare, lustruire şi prin vopsire cu culoare roşie.

Pe vasele de uz comun întîlnim, în general, decorul în relief sub forma brîurilor alveolare şi a proeminenţelor izolate sau duble. Pe ceramica din pastă fină, decorul în relief a fost folosit sub forma unor mici proeminenţe rotunde sau alungite, aşezate pe linia de maximă rotunjime a vaselor. Unele proeminenţe au fost perforate vertical servind ca torţiţe. Majoritatea vaselor

din pastă grosolană au fost ornamentate prin vîrci trasate cu degetele pe pasta moale a vasului, înainte de ardere.

Pe vasele descoperite se foloseşte rar ornamentarea numai prin incizii (fig.9, 2 şi fig.10). De obicei incizia este asociată cu excizia. Prin sistemul inciziilor se fac pe gîtul vaselor benzi de linii orizontale mărginite prin triunghiuri excizate înşirate de-a lungul marginii vaselor. În alte cazuri, decorul incizat se combină cu cel excizat şi pe corpul vaselor, alcătuindu-se benzi de linii incizate delimitate prin suprafeţe excizate.

Fig. 4. — Hotarele, La Slom. Capac fragmentar (²/₅).

Fragmentele ceramice ornamentate prin sistemul exciziei sînt documentate într-un procent de aproximativ 20% din totalul materialelor adunate la Slom. Ornamentarea prin excizie propriu-zisă, alcătuită din alternarea unor benzi largi şi suprafeţe mici cruţate, mărginite de benzi late scobite (fig.5 şi 6), este dominantă la Hotarele, iar pe întinsul ariei culturii Boian, constituie caracteristica fazei Giuleşti. În perioada la care ne referim, se observă că suprafeţele cruţate reprezintă decorul, pe cînd porţiunile excizate şi încrustate cu alb constituie, în mare măsură, fondul. În ornamentarea prin excizie se folosesc motive meandrice într-un procent de 90%, iar în rest, motive în formă de spirală.

Analiza ornamentelor făcute prin acelaşi sistem ne arată că se întrebuinţau şi unele elemente de tradiţie mai veche. Ne referim la benzile de linii incizate mărginite de triunghiuri mici scobite înainte de ardere, în pasta moale a vasului (fig.4; fig.5, 12; fig.6, 3,15; fig.8, 5). Un astfel de motiv ornamental caracterizează materialele fazei Bolintineanu, în schimb se întîlneşte rar în faza Giuleşti. Dintre celelalte ornamente, «dinţii de lup» se făceau de-a lungul buzei vaselor. Alteori, cu ajutorul lor se mărginesc, pe o singură parte, benzi de cîte două pînă la patru linii incizate. Decorul în formă de fagure a fost utilizat rar.

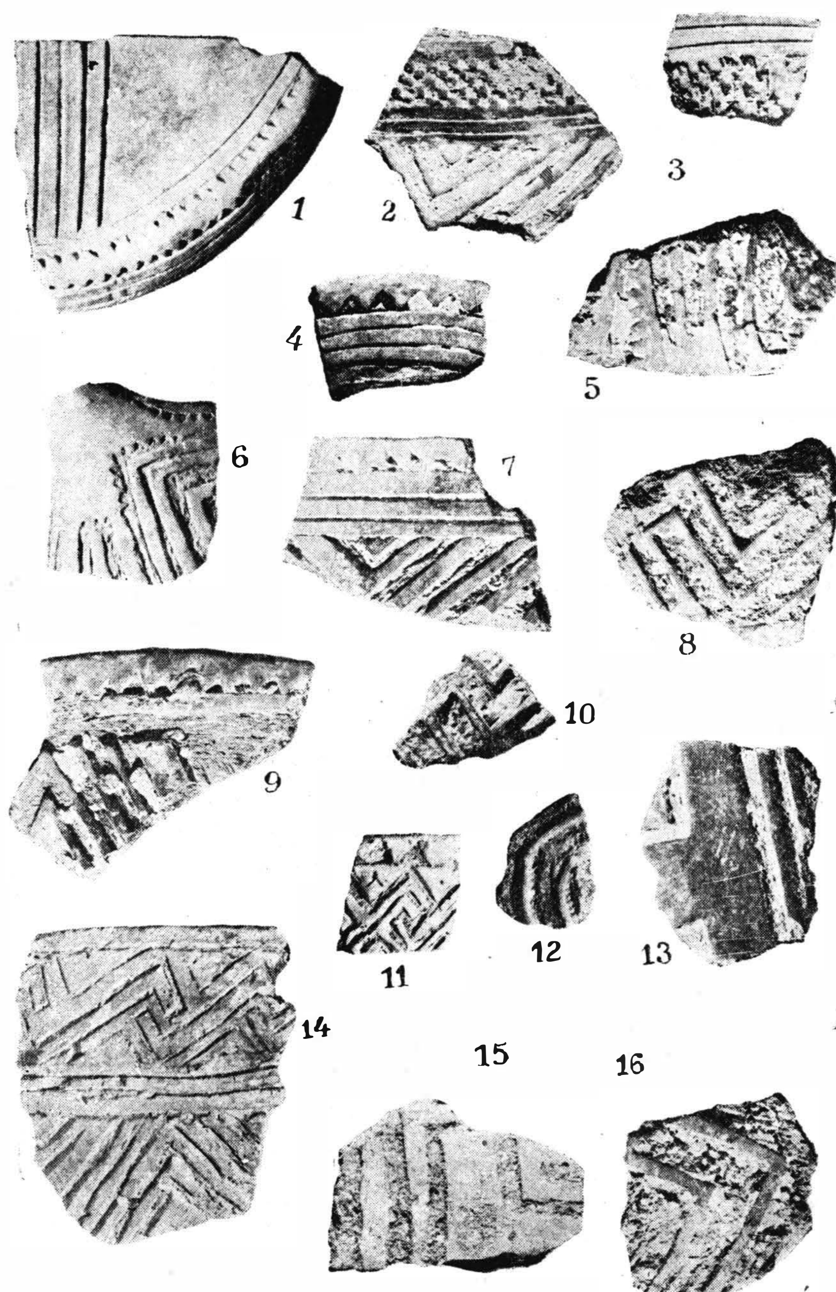

Fig. 5. — Hotarele, La Slom. Fragmente ceramice de tip Boian-Giulești, ornamentate prin excizie (1/3).

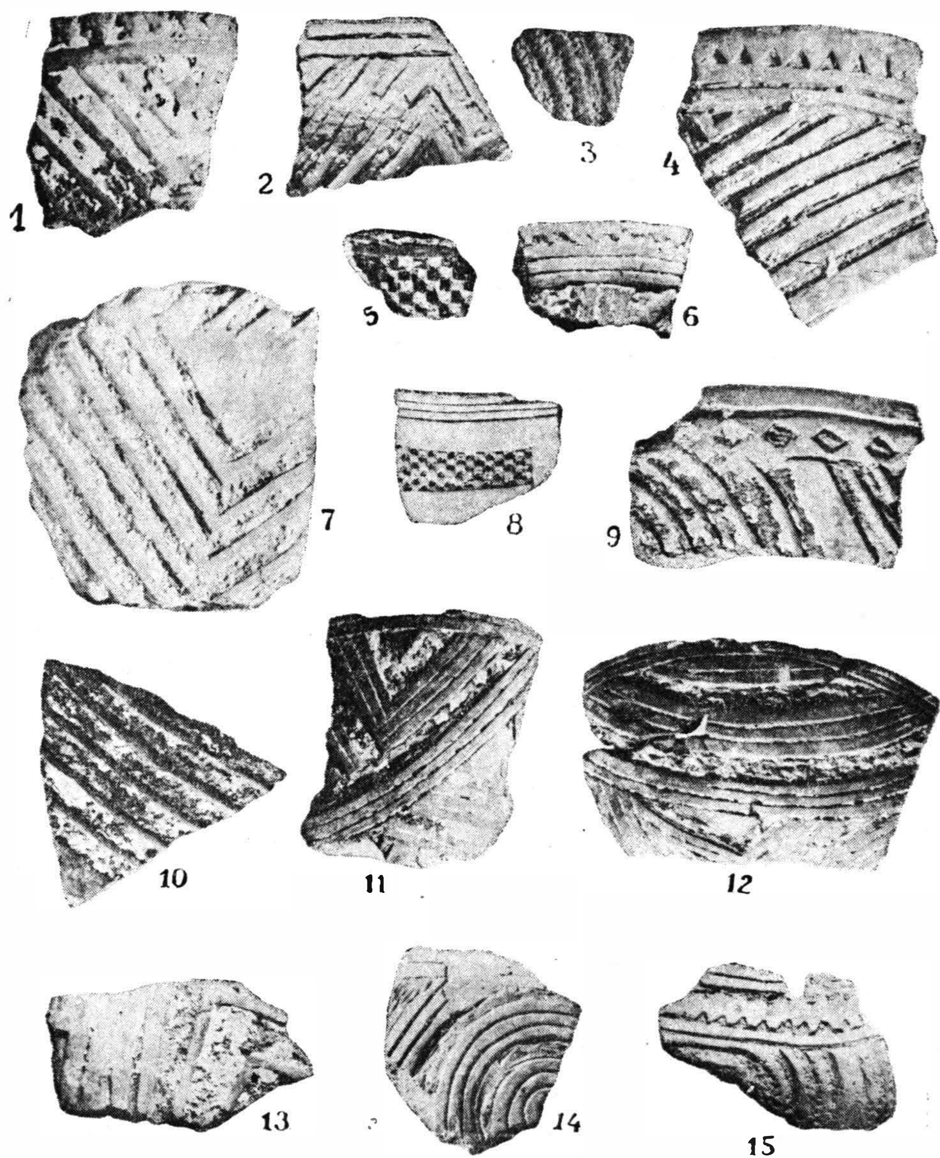

Fig. 6. — Hotarele, La Slom. Fragmente ceramice de tip Boian-Giulești, ornamentate prin excizie (1/3).

Prin lustruirea migăloasă a suprafeţei vaselor lucrate din pastă fină au fost realizate canelurile cu ajutorul cărora se compuneau suprafeţe triunghiulare şi grupuri dispuse în unghi sau în zig-zag (fig.7). Adesea între porţiunile canelate se lăsau intenţionat mici suprafeţe triunghiulare (fig. 7, 3,6,11), care erau acoperite cu culoare crudă roşie. În unele cazuri, suprafeţele canelate erau mărginite prin linii punctate sau cu linii incizate, motive ornamentale păstrate de asemenea din timpul fazei Bolintineanu.

Culoarea roşie crudă a fost folosită adesea; cu ea s-a vopsit, în exterior, marginea vaselor. Merită a fi amintit un fund de vas în interiorul căruia se păstrează urme de culoare roşie. Fără îndoială acest vas a servit la prepararea vopselelor necesare ornamentării olăriei.

Încă din perioada corespunzătoare descoperirilor de la Hotarele, olarii au modelat torţi rudimentare aplicate pe vasele de uz comun. Pe fundul unui vas s-a imprimat urma unei împletituri, probabil de la o rogojină.

Obiectele de podoabă sînt reprezentate doar printr-un mic pandantiv de lut ars, avînd forma unui S întins şi îngroşat la mijloc (fig.8, 3).

Plastica, despre care pînă de curînd se afirma că nu există în cuprinsul culturii Boian, o avem documentată şi în bordeiul cercetat. Pe un mic fragment de vas ornamentat prin sistemul exciziei găsim redat un chip omenesc (fig.8, 5). Nasul este reprezentat printr-o proeminenţă îngustă triunghiulară, în dreapta şi în stînga ei două crestături scurte înfăţişează ochii, iar o a treia, dedesubt, redă gura. În timp ce exteriorul vasului ornamentat prin excizie a fost încrustat cu materie albă, întreaga suprafaţă a chipului a fost vopsită cu roşu. Pe lîngă această primă reprezentare antropomorfă din pămîntul de umplutură al gropii, s-a mai scos la iveală partea superioară a unei figurine de lut ars (fig.8, 1). Obrazul este neted şi are ochii, nasul şi gura redate prin dungi scurte. Pe cap este reprezentată în relief o tichie scundă de formă cilindrică, ornamentată prin cîteva linii incizate cruciş. Braţele întinse lateral sînt înfăţişate prin mici proeminenţe. Pe corpul figurinei se păstrează un decor compus din dungi incizate. Tot din domeniul plasticii face parte un picior de figurină (fig.8, 2) şi o mînă redată cu degetele întinse (fig. 8, 4). Suprafaţa ei este vopsită cu roşu, iar cele cîteva dungi incizate, care eventual reprezintă nişte brăţări, sînt încrustate cu materie albă.

★

Materialele arheologice descoperite la Slom sînt insuficiente pentru ca pe baza lor să putem trage concluzii cu privire la organizarea socială a grupului omenesc respectiv. Cert este numai faptul că, dacă avem în vedere plastica, în acel timp femeia se bucura de un respect deosebit.

Comunitatea care a folosit materialele înfăţişate pînă acum se prezintă cu trăsături specifice epocii corespunzătoare culturii Boian.

Prin tipul aşezării, pentru care oamenii au ales un loc liber, situat lîngă marginea terasei inferioare, fără nici un sistem de apărare, complexul la care ne referim se aseamănă numai cu aşezările din fazele Bolintineanu şi Giuleşti, de la începutul culturii Boian.

Descoperirile de la Slom confirmă observaţia făcută la Bora, că în prima parte a perioadei de evoluţie a culturii Boian au existat gospodării izolate sau grupuri de cîte două-trei bordeie la un loc, aşa cum e cazul şi la Hotarele, unde, la aproximativ 30 m distanţă de complexul cercetat, am adunat mai multe cioburi ce provin probabil dintr-o altă groapă de bordei, contemporană cu prima.

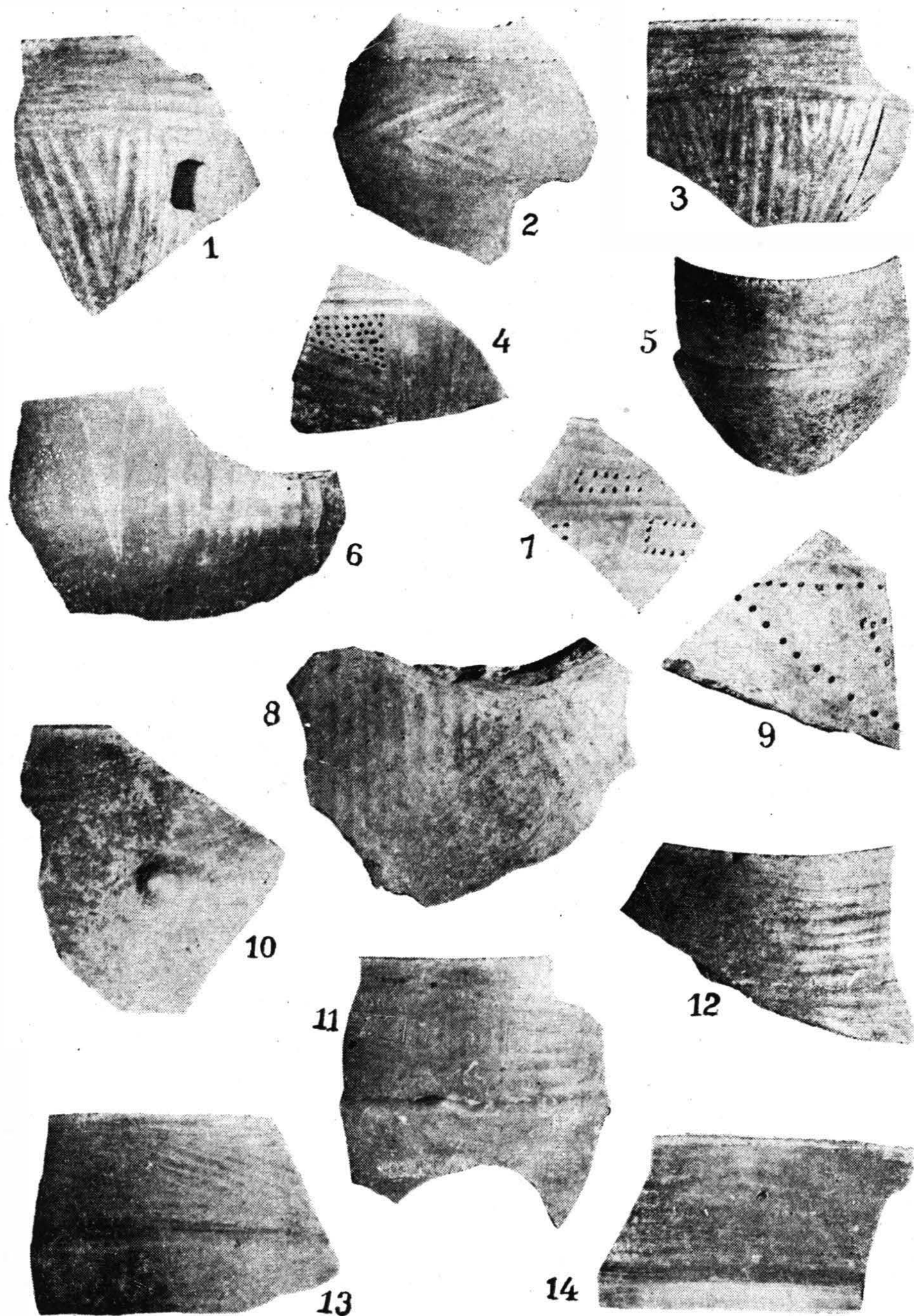

Fig. 7. — Hotarele, La Slom. Fragmente ceramice de tip Boian-Giulești, ornamentate prin caneluri ($^1/_2$).

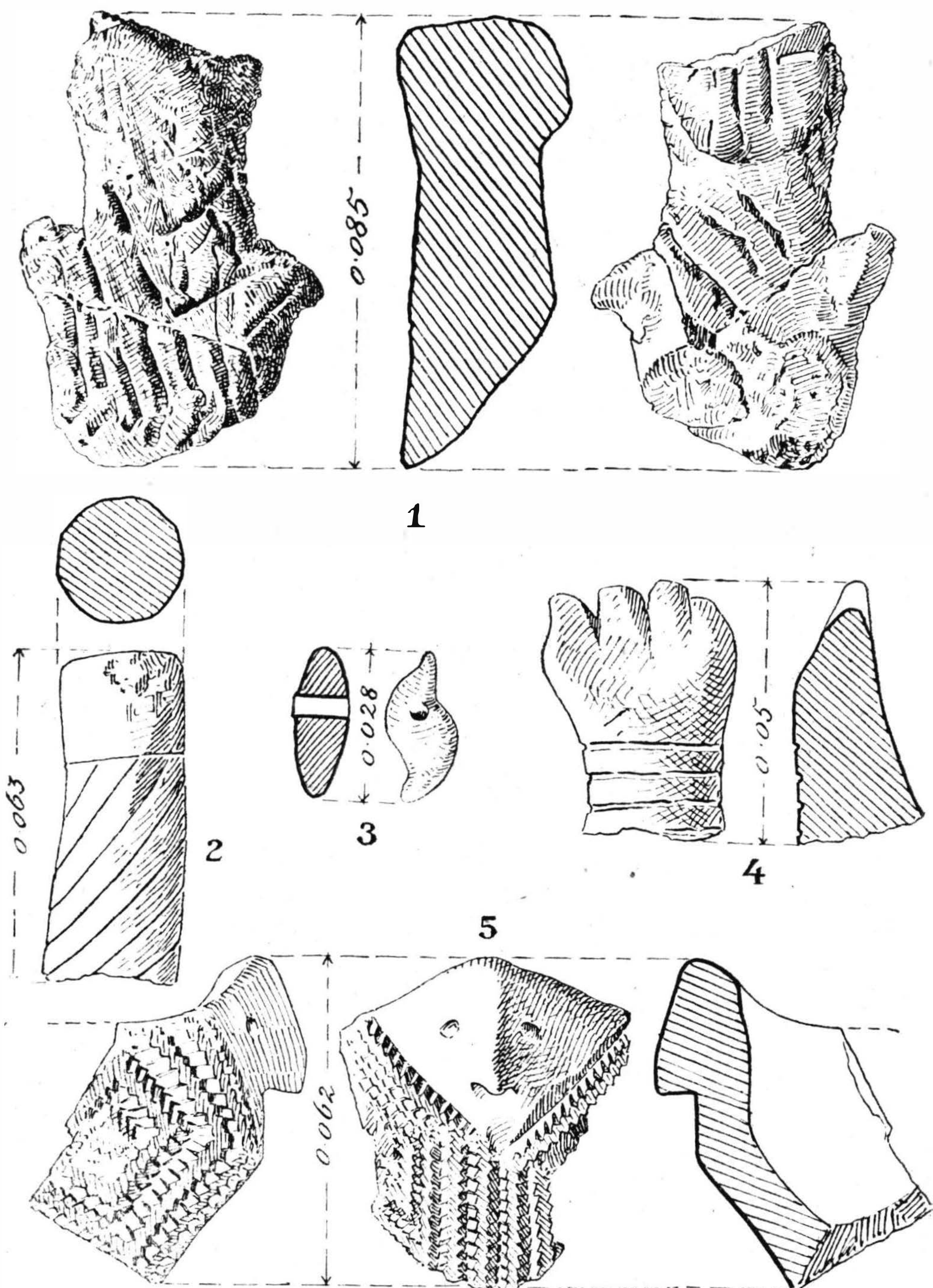

Fig. 8. — Hotarele, La Slom. 1. Figurină de lut ars (Boian-Giulești); 2. Picior de figurină; 3. Podoabă de lut ars; 4. Mînă de lut ars; 5. Fragment dintr-un vas cu chip antropomorf.

Fig. 9. — Hotarele, La Slom. 1. Strecurătoare; 2. Vas întregit, ambele din faza Giulești a culturii Boian.

Fig. 10. — Hotarele, La Slom. Vas din faza Giulești și decorul desfășurat.

În etapa dată, oamenii locuiau în bordeie cu gropi ce aveau aproximativ 1 m adîncime. Tipul de locuinţă respectiv se menţine în timpul culturii Boian, după cîte ştim pînă acum, numai pînă la deplina dezvoltare a fazei Giuleşti, cînd oamenii, datorită dezvoltării uneltelor şi tuturor elementelor de cultură, vor trece de la bordeie la construirea locuinţelor de suprafaţă. Desigur, trecerea de la un fel de locuinţă la celălalt, precum şi, mai ales, gruparea locuinţelor pe locuri mai uşor de apărat presupune o perioadă de frămîntări, în cuprinsul ariei de cultură Boian cît şi în teritoriile vecine.

Trecînd la problema uneltelor, merită să ne oprim în special asupra semilunii de cremene, care prin forma ei reprezintă o tradiţie mai veche şi ne arată că în acea vreme se foloseau unelte compuse dintr-un mîner de lemn sau de os în care erau fixate lamele mici de cremene.

Uneltele lucrate din tuf vulcanic de culoare galbenă sînt însemnate prin aceea că indică un progres faţă de uneltele anterioare şi în acelaşi timp ne dovedesc schimburile ce se făceau între diferite triburi. Avînd în vedere faptul că tuf vulcanic de culoare gălbuie se găseşte în apropiere—după precizarea prof. Pache Protopopescu — numai în regiunea de dealuri de la nord de oraşul Mizil, se pot indica teritoriile între care se făceau schimburi. Prin intermediul triburilor ce locuiau în preajma rîurilor Buzău, Ialomiţa şi Argeş, uneltele gata făcute ajungeau din regiunea Mizilului şi la comunităţile de lîngă Dunăre. Astfel de unelte de tuf vulcanic sînt caracteristice numai în timpul fazelor Bolintineanu şi Giuleşti. De asemenea atragem atenţia că la Hotarele nu s-a găsit nici un topor cu gaură de înmănuşare.

Cu ajutorul olăriei sîntem în măsură să procedăm la situarea corectă în timp a complexului de locuire de la Hotarele. În funcţie de toate materialele cercetate şi ţinînd seama de asemănările şi deosebirile faţă de alte descoperiri, sîntem de părere că bordeiul cercetat a fost locuit la începutul fazei Giuleşti din epoca neolitică mijlocie. Înşirăm mai jos elementele pe care bazăm această afirmaţie.

Între formele olăriei din pastă fină predomină vasele bitronconice ce reprezintă o tradiţie păstrată din timpul fazei Bolintineanu; în schimb, la Slom, vasele în formă de cupă înaltă, specifice fazei Giuleşti, sînt atestate printr-un singur fragment. În ornamentarea ceramicii studiate se foloseau pe scară destul de largă liniile mărginite de mici scobituri triunghiulare ce-şi au originea în faza Bolintineanu. Pe lîngă acest sistem ornamental se foloseşte în general excizia propriu-zisă, care leagă mai strîns materialele descoperite la Slom de faza Giuleşti. Pînă în prezent lipseşte decorul spiralic incizat, care aminteşte pe acela de pe olăria culturii liniare. Acest ornament este însă bine documentat în aşezările mai tîrzii din timpul fazei Giuleşti. La Slom, în ornamentare s-au folosit de asemenea grupuri de caneluri mărginite de linii incizate. Tot aşa de bine ca şi în timpul fazei Bolintineanu, avem documentate serii de caneluri, dispuse în grupuri perpendiculare unele pe altele dar, în schimb, lipsesc spiralele alcătuite din caneluri, aşa cum se întîlnesc adesea în timpul fazei Giuleşti.

Din comparaţia de mai sus rezultă că pe materialele studiate sînt unele elemente reprezentînd simple reminiscenţe din timpul fazei Bolintineanu, alături de alte elemente, mult mai numeroase, care leagă descoperirile de la Slom de faza Giuleşti.

★

Ocupaţiile principale ale oamenilor ce au vieţuit în bordeiul de la Hotarele erau: cultivarea plantelor, creşterea vitelor şi pescuitul.

Unul dintre elementele principale ce vin în sprijinul formulării de mai sus îl constituie faptul că verificarea atentă a pămîntului de umplutură a gropii a dus la descoperirea mai multor boabe de mei prefăcute în cărbune din cauza zacerii îndelungate în pămînt. În acelaşi complex s-a găsit şi un bob de neghină. În afară de boabele de mei, prezenţa unei mari cantităţi de pleavă în pasta ceramică dovedeşte şi confirmă cultivarea primitivă a plantelor, la culesul cărora se foloseau probabil tocmai uneltele compuse menţionate mai sus.

Lucrările de pe acest mic şantier au îmbogăţit cunoştinţele noastre şi cu privire la animalele domestice pe care le creşteau acei oameni. Pînă în anul 1954, din fazele vechi ale culturii Boian se cunoşteau doar cîteva oase de bovine din timpul fazei Giuleşti. În groapa bordeiului la care ne referim, în afară de oase şi măsele de bovine s-au găsit oase şi dinţi de oaie şi alte cîteva nedeterminate. Printre animalele vînate este reprezentat iepurele, documentat prin două maxilare fragmentare.

O vertebră şi o cantitate apreciabilă de solzi de peşte sînt singurele indicii ale pescuitului.

Descoperirile de la punctul « La Slom » nu pot fi desprinse de întregul complex de aşezări şi puncte locuite de purtătorii culturii Boian. Prima constatare pe care o putem face în acest sens este aceea că resturile de vieţuire de la Hotarele se află în prezent pe limita sudică a teritoriului de răspîndire a fazei Giuleşti. Avînd în vedere poziţia geografică a descoperirii, putem postula răspîndirea purtătorilor acestei faze şi la sud de Dunăre, adică în partea de NE a R. P. Bulgaria. Fără îndoială cercetările arheologilor bulgari vor duce în curînd la descoperirea unor materiale similare, cu atît mai mult cu cît în nord-estul R. P. Bulgaria nu avem documentată nici o cultură mai veche decît Boian-Vidra. Chiar dacă astfel de materiale există prin muzee, pînă în prezent ele nu au fost publicate.

Etapa de început a fazei Giuleşti nu este cunoscută doar prin descoperirile de la Hotarele. În ultima vreme, prin activitatea rodnică de teren a tov. Niţă Anghelescu de la Muzeul regional Călăraşi, a mai fost descoperită, pe teritoriul satului Bogata, r. Călăraşi, o aşezare cu materiale asemănătoare acelora de la Slom. Avem deci în două puncte, către limita de sud a teritoriului de răspîndire a fazei Giuleşti, două aşezări din perioada de început a acesteia.

Pentru a aprofunda cît mai multe probleme legate de complexul studiat, au fost făcute cercetări atente în preajma şantierului. În acest scop a fost străbătută în două rînduri, în lungul terasei şi văilor laterale, regiunea cuprinsă între satele Prundu (r. Vidra) şi Căscioarele (r. Olteniţa), teritoriu ce are o întindere de aproximativ 40 km². Pe această fîşie de teren, prin cercetările mai vechi şi prin cele noi, s-au descoperit nouă puncte locuite în mod cert de purtătorii culturii Boian şi un al zecilea care probabil a fost locuit de aceeaşi oameni (fig. 11).

Interpretînd descoperirile, putem cunoaşte intensitatea locuirii şi într-o mică măsură putem întrevedea densitatea populaţiei de pe teritoriul dat, în timpul fiecărei faze a culturii Boian.

Dintre cele nouă puncte o singură descoperire datează din timpul fazei Bolintineanu. Rezultă că în acea perioadă, în regiunea cercetată, populaţia era puţin numeroasă şi în consecinţă aşezările, mici cătune, erau foarte rare.

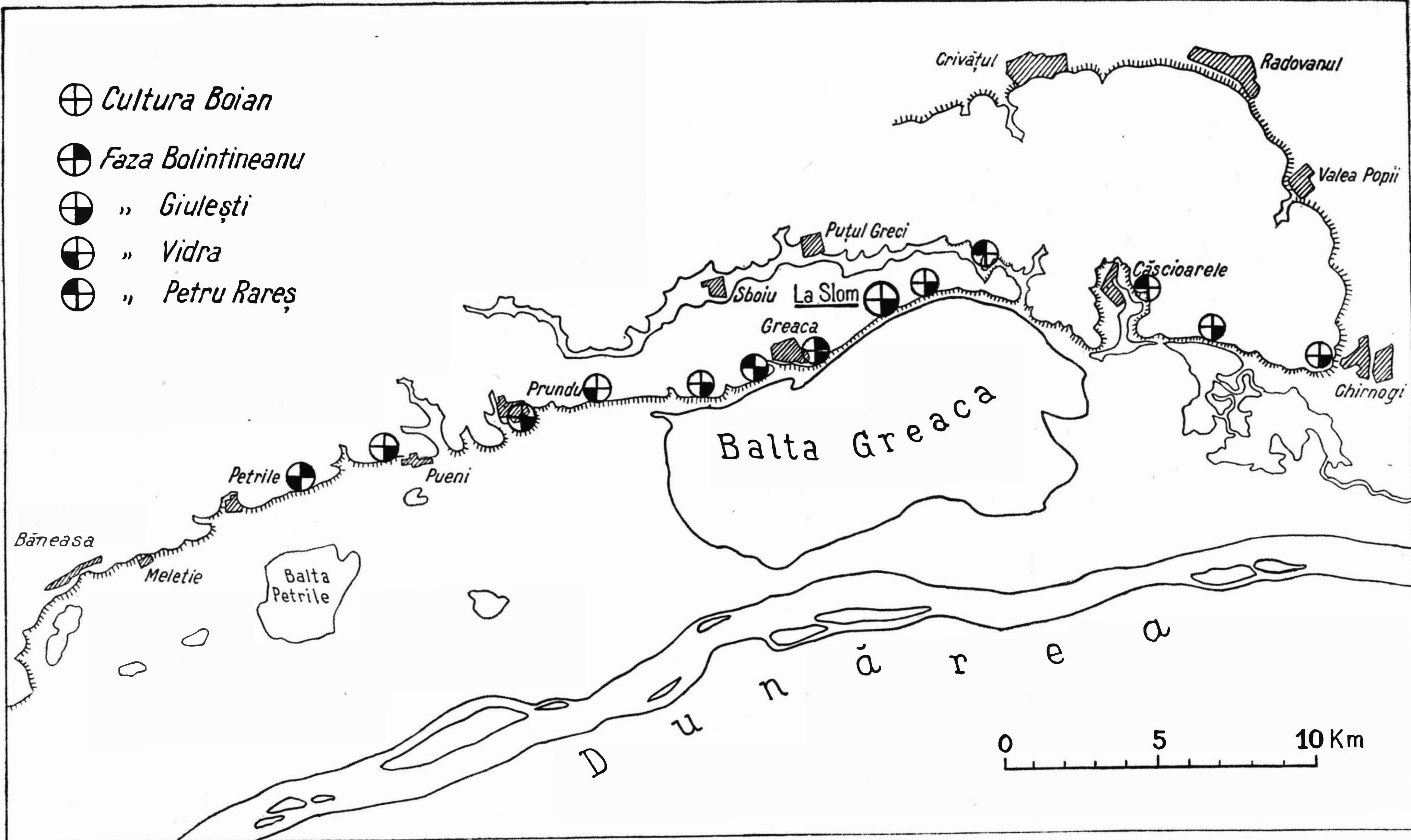

Fig. 11. — Harta descoperirilor din cultura Boian, din preajma lacului Greaca.

Spre deosebire de prima fază, cea de a doua, adică faza Giuleşti, este reprezentată pe aceste meleaguri prin cinci puncte locuite înşirate de-a lungul marginii terasei inferioare a Dunării. Aproape în toate cazurile e vorba de resturi de aşezări sărace, mai bine zis de grupuri de cîte două-trei gospodării. Mai întinsă este aşezarea de pe dealul Costinescu, unde resturile de locuire se găsesc răspîndite pe o suprafaţă mai mare de teren, decît în celelalte puncte. Numărul destul de mare de descoperiri dovedeşte înmulţirea populaţiei şi în acelaşi timp presupune o perioadă relativ paşnică. Faptul este confirmat prin lipsa totală, pînă în prezent, a oricăror urme de întărituri în jurul unor astfel de aşezări. În legătură cu aceeaşi chestiune trebuie să amintim şi lipsa armelor.

Analiza descoperirilor din întreaga arie a culturii Boian confirmă afirmaţiile de mai sus şi ne dă posibilitatea să susţinem că în timpul fazei respective s-a produs răspîndirea pe un teritoriu de maximă întindere a purtătorilor semi-stabili ai acestei culturi.

Aprofundînd problema descoperirilor din faza Giuleşti, vom ajunge la o concluzie şi mai apropiată de realitatea istorică. Analiza materialelor recoltate pînă acum din cele cinci puncte aflătoare în regiune dovedeşte că de fapt numai două dintre ele au materiale ceramice foarte apropiate ca formă şi decor, pe cînd fragmentele adunate din celelalte trei puncte, fie că sînt prea puţine (fiind vorba numai de cioburi culese în timpul cercetărilor de suprafaţă), fie că se deosebesc de cele două puncte principale prin unele elemente decorative. Concluzia de natură istorică pe care o putem trage este aceea că nu toate punctele reprezintă aceeaşi etapă din timpul fazei Giuleşti, ci mai multe, şi în acest caz, în perioada la care ne referim, densitatea populaţiei continua să rămînă redusă.

Din timpul fazei Vidra, în regiune se cunoaşte un singur punct şi acela cu resturi puţine, adunate de pe o suprafaţă de teren restrînsă. Faptul este remarcabil, întrucît presupune existenţa gospodăriilor izolate şi în acea perioadă, cu toate că în restul ariei culturii Boian gospodăriile din faza Vidra se grupau în aşezări mai întinse, pe cîte un bot de terasă.

Din perioada corespunzătoare fazei Petru Rareş — fază de tranziţie de la Boian la Gumelniţa — se cunosc trei descoperiri, toate trei grupate înspre limita răsăriteană a perimetrului cercetat şi anume pe văile Zboiul şi Cătăloiul. În două cazuri din trei, este vorba de aşezări foarte probabil întărite. Aşa, de exemplu, aşezarea de pe valea Zboiului, descoperită în urmă cu 30 de ani de prof. Gh. Ştefan şi D. Popescu, în vechime era înconjurată din trei părţi de apă (şi astăzi locul se numeşte « La Ostrov »), iar legătura cu uscatul se făcea doar prin intermediul dealului la capătul căruia se afla aşezarea. După aspectul terenului puţin albiat către partea de legătură cu restul dealului, putem presupune că acolo a fost săpat un şanţ de apărare de către purtătorii culturii Boian, căci pe acel teren nu s-au găsit resturi arheologice mai noi decît cele amintite.

Concluzia, care rezultă din analiza poziţiei topografice a aşezărilor culturii Boian de pe teritoriul cercetat, merită toată atenţia. În timp ce aşezările din primele două faze ale culturii Boian sînt înşirate de-a lungul teraselor joase, pe calea principală legată de Dunăre, celelalte aşezări şi mai ales cele din faza Petru Rareş au fost situate pe văi laterale, ferite de căile principale, pe locuri uşor de apărat. Cu toate acestea şi aşezarea întărită de la punctul « La Ostrov » a fost distrusă printr-un violent incendiu, căci la suprafaţa

solului am găsit bucăţi de chirpic ars la roşu şi cioburi arse secundar. Fără îndoială în acea vreme s-au produs unele evenimente a căror urmare a fost regruparea oamenilor în aşezări întărite.

★

Despre raporturile dintre cultura Boian şi cultura Vădastra II se vorbeşte încă de multă vreme. Aşa, de exemplu, în anul 1945, prof. Ion Nestor a analizat relaţiile dintre complexul Boian din partea de sud-est a Transilvaniei şi cultura Vădastra II, arătînd că este vorba probabil de un trunchi comun din care treptat s-a despărţit ramura ce reprezenta cultura Vădastra II. Acesta era stadiul de atunci al cercetărilor. În prezent, după descoperirea în cuprinsul Munteniei a unei serii întregi de aşezări din faza Giuleşti, putem reveni asupra raporturilor dintre cele două culturi. Această revenire este prilejuită tocmai de descoperirile de la Slom.

Compararea cît de sumară a ornamentelor de pe olăria găsită la Hotarele şi aceea din stratul Vădastra II ne duce la constatarea că între cele două complexe sînt o serie de asemănări ce merită a fi semnalate. Elementul principal de asemănare îl constituie decorul excizat. În ambele complexe, prin excizie sînt cruţate benzi late, apoi în marginea benzilor, de o parte şi de alta, se scobesc triunghiuri mici. După efectuarea acestei operaţii, din banda iniţială, cruţată, rămîne o linie în zig-zag. Începuturile acestui decor se pot plasa în timpul fazei Bolintineanu, cînd triunghiurile amintite erau foarte mici şi cînd banda cruţată mai exista ca atare. Aceasta a fost prima etapă din evoluţia motivului decorativ despre care vorbim. În perioada de timp documentată prin materialele de la Hotarele, se făceau triunghiuri excizate mai mari decît înainte. Ele sînt documentate pe materialele de acolo pe 25% din numărul cioburilor ornamentate prin excizie. După toate probabilităţile ornamentele executate cu ajutorul triunghiurilor pe vasele de la Slom reprezintă cea de a doua etapă din evoluţia decorului. În timpul fazei Giuleşti un astfel de decor se întîlneşte rar.

Pe vasele de lut ars din cultura Vădastra II sistemul de ornamentare cu ajutorul triunghiurilor excizate se foloseşte pe scară mult mai largă şi se ajunge la realizarea unor benzi de linii în zig-zag distanţate, lucrate prin excizie. Triunghiurile sînt mari şi au fost executate cu grijă. Cu timpul, olarii din perioada corespunzătoare Vădastrei II au ajuns să execute benzi în zig-zag prin linii incizate; un astfel de ornament îşi are originea în decorul realizat prin excizie. Ţinînd seama de evoluţia decorului format din triunghiuri şi de această transpunere a lui cu ajutorul altui sistem decorativ, sîntem de părere că ornamentele din Vădastra II, realizate din benzi prin scobirea triunghiurilor, constituie a treia etapă din evoluţia acestui decor. Adesea, lîngă marginea vaselor, olarii celor două aspecte culturale obişnuiau să folosească în parte aceleaşi motive decorative. Pe o serie de cioburi Vădastra II, observăm de-a lungul marginii triunghiuri excizate similare celor de la Slom. Alteori lîngă buză se trasau benzi de cîte 3-4 dungi paralele, incizate. Merită a fi remarcate de asemenea benzile în spirală, alcătuite din cîte două pînă la patru linii paralele cruţate. Ornamentele amintite se găsesc atît pe ceramica de la Slom cît şi pe olăria din Vădastra II.

Bizuindu-ne pe analogiile citate, sîntem de părere că oamenii ce au folosit materialele de tip Vădastra II pot fi în prezent legaţi mai strîns de cultura Boian şi anume de perioada de început a fazei Giuleşti.

Admiţîndu-se că decorul excizat din Vădastra II este mai recent decît acela de pe materialele de la Slom şi avînd în vedere că pe cîmpia din sudul Munteniei se constată dezvoltarea decorului principal excizat, care va duce la formarea ornamentului specific Vădastra II, ne socotim îndreptăţiţi să formulăm ipoteza după care Vădastra II urmează în timp etapei documentate la Slom şi constituie o altoire pe un alt fond local al fazei Giuleşti. Prin această evoluţie, în colţul de sud-est al Olteniei se formează o variantă regională a culturii Boian. În felul nostru de a vedea lucrurile, Vădastra II a fost paralelă în timp cu faza Giuleşti, încheindu-şi evoluţia în cursul perioadei de timp corespunzătoare fazei Vidra. În funcţie de elementele citate mai înainte socotim că nu mai poate fi susţinută părerea lui Dinu V. Rosetti, după care Vădastra II este paralelă în timp cu Gumelniţa A1, părere care se bizuia pe descoperirea unor fragmente ceramice de aspect «Vădastra II» la baza stratului Gumelniţa A2 din aşezarea de la Vidra[1]. Despre acele fragmente credem că nu reprezintă un import, ci provin foarte probabil dintr-o groapă ce a deranjat alte resturi arheologice mai vechi, dintr-o vreme corespunzătoare descoperirilor de la Slom.

În cele de mai sus ne-am ocupat doar de problemele direct legate de complexul de la Slom, socotind că nu este cazul să ne interesăm de chestiunile referitoare la raporturile dintre grupul cercetat şi alte culturi neolitice mai noi.

★

Lîngă limita de est a suprafeţei săpate la Slom a fost descoperit şi un mormînt. Rămăşiţele acestuia se aflau la 1 m adîncime faţă de nivelul actual al solului. Scheletul este orientat cu craniul spre VNV 278°. Craniul, sfărîmat în bucăţele, este înclinat pe partea dreaptă, puţin ridicat în sus. Dentiţia este bine păstrată, lipsesc doar dinţii din faţă. Braţul drept era aşezat în dreptul obrazului. Mîna stîngă era întinsă în lungul corpului şi aşezată între picioare pe laba piciorului drept. Corpul a fost culcat pe partea dreaptă. Şira spinării era arcuită şi neregulată. Piciorul drept strîns foarte tare din genunchi. Piciorul stîng era întins în prelungirea corpului. În funcţie de aceste date presupunem că este vorba de o înmormîntare rituală, iar nu de un cadavru zvîrlit la întîmplare. Nu cunoaştem alte morminte similare. În preajma scheletului nu se afla nici un fel de inventar, dar din pămîntul de umplutură al gropii s-au scos la iveală două fragmente ceramice din margini late de străchini, lucrate din pastă neagră. Pe buza vaselor era cîte o nervură în relief.

Ţinînd seama de poziţia scheletului şi de cele două cioburi putem spune că mormîntul descris datează probabil din a doua epocă a fierului.

B. LA CRUŢESCU

În dreptul satului Greaca, spre balta cu acelaşi nume, se deschide Valea Fîntînii, bogată în izvoare. La gura acestei văi, pe versantul vestic, în ruptura malului, pe o lungime de aproximativ 60 m, se observă un strat cu urme arheologice. De-a lungul malului s-a săpat o suprafaţă îngustă.

Bizuindu-ne pe fragmentele ceramice adunate din acest loc, mai înainte, de prof. Moldoveanu, şi ajutîndu-ne de cele găsite în timpul perieghezei din primăvara anului 1953, ştiam că pe terenul amintit se găsesc rămăşiţe

[1] Dinu V. Rosetti, Steinkupferzeitliche Plastik aus einem Wohnhügel bei Bukarest, «I.P.E.K.», 12, 1938, p. 48.

arheologice din diferite epoci. Pînă la începerea săpăturilor era cunoscut că pe malul de La « Cruţescu » existau urme din prima şi a doua epocă a fierului. După cum se va vedea mai jos, în timpul lucrărilor s-au descoperit şi unele materiale mult mai vechi.

La baza stratului cu resturi arheologice şi de pe coastă s-au adunat mai multe fragmente de vase lucrate din pastă amestecată cu multă pleavă şi arse prost. În porţiunea săpată nu am găsit nici un complex de locuire de

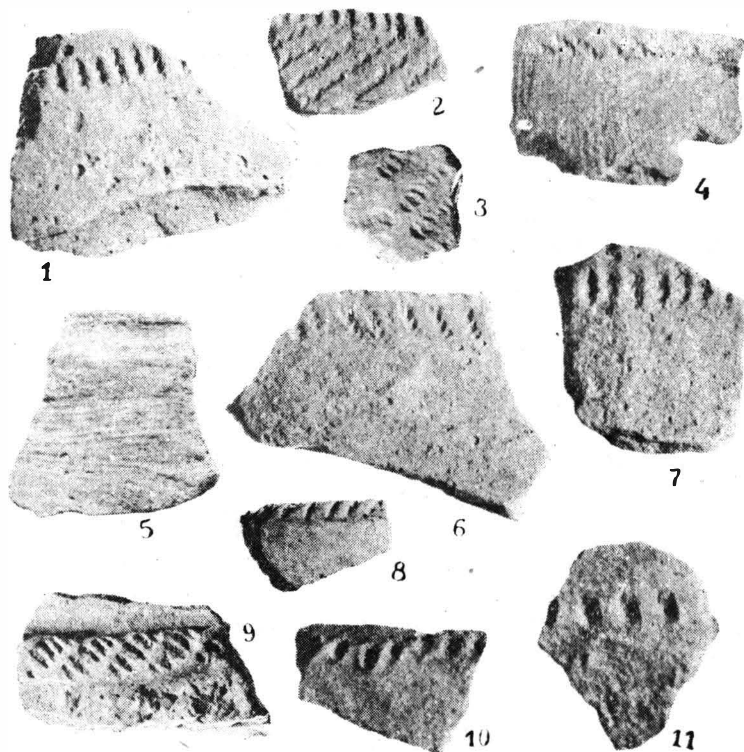

Fig. 12. — Greaca, La Cruţescu. Fragmente ceramice din faza Gumelniţa C (1/2).

care să se poată lega aceste resturi ceramice. Prin caracteristicile lor, fragmentele pot fi datate în perioada corespunzătoare culturii Boian (faza Giuleşti).

Pe acelaşi loc, printr-un singur ciob ornamentat prin excizie caracteristică, este documentată şi faza Petru Rareş a culturii Boian.

Din perioada de sfîrşit a culturii Gumelniţa s-au găsit puţine cioburi, dar caracteristice. Toate fragmentele adunate provin din vase lucrate din pastă amestecată cu cochilii de melci pisate, moale la pipăit. Dintre forme, amintim doar cîteva fragmente de vase piriforme, cu gît scund, răsfrînt în afară.

Ornamentarea vaselor s-a făcut cu ajutorul unei măturici şi mai ales prin imprimare. În majoritatea cazurilor s-au imprimat dungi scurte paralele, oblice sau verticale, cu ajutorul unei sfori (fig.12). În acest mod s-a orna-

mentat partea superioară a gîtului şi buza vaselor. Probabil din această epocă datează şi o figurină fragmentară de lut ars. Corpul ei este fragmentar, totuşi se poate spune că avea, în secţiune, forma circulară sau ovală, iar în părţi prezenta cîteva orificii. Corpul este puternic reliefat, iar braţele sînt redate prin mici proeminenţe laterale perforate. În funcţie de trăsăturile caracteristice ale materialelor descrise mai înainte, sîntem în măsură să le datăm în faza numită de curînd Gumelniţa C, de către prof. I. Nestor. Purtătorii culturii reprezintă un aflux de populaţie venit dinspre stepa de la nordul Mării Negre, amestecată cu populaţia băştinaşă.

Descoperirea de la Greaca reprezintă o verigă în plus în documentarea topografică a acestei faze pe întinsul Munteniei.

La baza stratului arheologic s-au găsit relativ multe aşchii grosolane de cremene. Ele pot fi puse în legătură foarte probabil, cu materialele din epoca neolitică.

Pînă acum, pe locul cercetat nu s-au determinat decît slabe urme din timpul epocii bronzului. În schimb avem bine documentată prima epocă a fierului.

Lîngă colţul de răsărit al săpăturii, la baza depunerilor, s-a dezvelit o suprafaţă de pietre de diferite dimensiuni. Forma suprafeţei este neregulată. Partea dezvelită avea aproximativ 50 cm lăţime şi 1 m lungime, restul fiind păstrat sub mal. Cîteva dintre pietre erau arse. Grupul de pietre, după ce s-a trecut pe plan, a fost demontat cu atenţie. Sub el nu s-a găsit nimic. Este totuşi cazul să amintim că încă de la începerea operaţiei de curăţire s-au găsit, printre pietrele de deasupra, cîteva fragmente foarte mici de oase arse. Am putea admite, cu toată rezerva, că grupul de pietre reprezintă un complex legat de ritul funerar.

În cuprinsul aşezării din prima epocă a fierului s-au putut determina două niveluri de cultură. Cel inferior ţine de la 1,30 m pînă la 0,80 m adîncime, iar cel superior, la baza căruia s-a dezvelit o vatră de lut ars făţuită şi în parte distrusă de-a lungul vremurilor, este cuprins între 0,80 şi 0,15 m adîncime. Către suprafaţa solului, nivelul superior conţine, în amestec, resturi arheologice mai tîrzii. În general nivelul inferior este mult mai sărac în materiale decît cel superior.

Stratul de pămînt care corespunde locuirii din prima epocă a fierului este alcătuit dintr-un sol de culoare cafenie închisă.

Săpăturile făcute în acest punct nu au scos la iveală resturi de locuinţe sau colibe. În schimb avem destul de bine reprezentate diferite categorii de unelte. În stratul corespunzător epocii la care ne referim au fost adunate cîteva zeci de aşchii şi unelte de cremene. Dintre acestea din urmă merită să amintim un vîrf fragmentar de suliţă, un ferăstrău de silex şi mai multe lame de diferite dimensiuni.

Uneltele de os sînt reprezentate doar prin cîteva sule lucrate cu oarecare neglijenţă. În suprafaţa săpată nu s-a descoperit nici un instrument de metal.

Pe lîngă unelte s-au adunat numeroase fragmente ceramice, a căror analiză ne permite datarea materialelor. Majoritatea vaselor din acest strat au fost lucrate din pastă amestecată cu cioburi pisate mărunt sau cu pietricele mici de calcar. Aproape toate fragmentele ceramice adunate sînt de culoare neagră. Foarte puţine dintre ele au o culoare roşcată care în mai multe cazuri se datoreşte unei arderi secundare. În cuprinsul categoriei vaselor lucrate din pastă grosolană, predomină borcanele tronconice avînd

buza retezată drept. Pe corpul lor decorul se compune, în general, din brîuri în relief, unele făcute la oarecare distanță sub buză, iar în alte cazuri chiar sub ea.

De obicei, brîurile în relief se combină cu proeminențe masive. Din aceeași categorie ceramică fac parte și unele cești cu toarta supraînălțată.

Spre deosebire de materialul ceramic descris mai sus, există și o serie de vase modelate din pastă fină. În urma arderii, vasele respective au dobîndit culoarea neagră, iar în unele cazuri culoarea roșcată. Dintre forme amintim vasele cu torți supraînălțate. Una dintre torți iese din comun prin forma ei. Ea are partea superioară lățită și fațetată. Pe ea se păstrează un ornament alcătuit din două grupuri de caneluri paralele ce formează un unghi cu vîrful în jos. Partea inferioară a torții este canelată orizontal. Toarta ne dovedește că între acest complex cultural și cele de la sfîrșitul epocii bronzului au existat strînse legături.

Printre vasele lucrate din pastă fină întîlnim destul de des vasele în formă de strachină. Seria începe cu străchinile care au buza puțin îngroșată și se continuă prin acelea cu un diametru mai mare, cu buza înaltă, arcuită spre interior. Partea superioară a acestor vase este ornamentată prin caneluri oblice sau orizontale. În unele cazuri canelurile se combină cu decorul geometric imprimat și cu proeminențe alungite. Merită a fi menționate și cele cîteva fragmente de vase mici piriforme, cu toartă. Între acestea din urmă predomină torțile cu secțiuni triunghiulare, altele, mai puține, au secțiunea pătrată sau dreptunghiulară.

Pe unele fragmente se păstrează porțiuni din ornamentul imprimat. De cele mai multe ori acest decor constă din motive în formă de triunghiuri și spirale.

Dintre celelalte obiecte de lut ars, amintim mai multe fusaiole de diferite forme.

În suprafața săpată s-au adunat felurite oase de animale domestice și anume de bovine, oi, porci și cai. Aceste materiale ne arată că ocupația principală a comunității de care ne ocupăm a fost creșterea vitelor.

Complexul arheologic cercetat se încadrează într-o serie întreagă de descoperiri făcute pe o bună parte din întinsul țării noastre. Vase și fragmente ceramice similare celor de la Greaca au fost descoperite în mai multe locuri dintre care cităm: în Moldova la Poiana și la Stoicani, în Dobrogea la Garvăn, în Muntenia la Blejești și Spanțov, iar în Oltenia la Balta Verde, la Basarabi și la Verbicioara. Pe baza observațiilor făcute la Balta Verde se poate face precizarea că astfel de materiale se plasează în timp în prima fază a necropolei de acolo și anume aproximativ în secolul al VII-lea î.e.n.

Partea superioară a stratului de cultură din prima epocă a fierului este răvășită și amestecată cu resturi din a doua epocă a fierului. Materialele nu sînt prea numeroase. S-au descoperit fragmente de vase lucrate din pastă grosolană, ornamentate cu brîuri în relief și cu proeminențe-apucători. O altă serie e reprezentată prin fragmente de vase din pastă cenușie, lucrate la roată. Unele funduri de vase au inele, altele au picior.

O ultimă categorie de rămășițe arheologice descoperite în cuprinsul suprafeței săpate la « Cruțescu » este dintr-o epocă mai tîrzie. Majoritatea materialelor au fost adunate dintr-o groapă. Pămîntul de umplutură era amestecat cu multe fragmente ceramice. Majoritatea provin din vase în formă de borcane, cu buza răsfrîntă în afară, lucrate la roată. Corpul vaselor este

ornamentat prin benzi de linii paralele şi orizontale. S-au mai cules şi cîteva fragmente de torţi de ulcioare. Din păcate, în groapă nu s-a găsit nici un obiect sau vreo monedă care să ne ajute la o datare mai precisă. Pe baza ceramicii sîntem de părere că materialele datează de la sfîrşitul epocii feudale timpurii.

C. LA ŢIGĂNIE

Al treilea punct în care s-au făcut săpături de salvare se află situat pe marginea terasei inferioare, la circa 600 m spre vest de punctul de pescărie « Păru ».

Cercetîndu-se malurile abrupte ale terasei din acest loc, s-au descoperit numeroase fragmente ceramice din diferite epoci. Aglomerarea resturilor pe un spaţiu restrîns, ameninţat cu distrugerea prin dărîmarea continuă a malului, ne-a îndreptăţit să facem şi acolo o mică săpătură de salvare.

În timpul lucrului s-au găsit puţine cioburi de tip Boian.

Într-un mal s-a prins o singură adîncitură cu cîteva cioburi de acest fel. Celelalte fragmente s-au adunat de pe coastă şi în timpul săpării casetei de la capătul de sud al şanţului II. Caracteristica lor principală o constituie pasta amestecată cu multă pleavă. Arderea tuturor fragmentelor este proastă, din care cauză ele au culoarea neagră. Ca ornamente, cioburile adunate prezintă excizii şi incizii (mai puţin). În funcţie de motivele ornamentale sîntem în măsură să plasăm materialele în faza Giuleşti a culturii Boian.

La aproximativ 150 m distanţă de punctul cercetat s-au găsit la suprafaţă şi cîteva cioburi de tip Glina III. În regiune, de-a lungul Dunării, avem documentată cultura Glina III numai în două puncte şi anume la Căscioarele şi aici.

Majoritatea materialelor descoperite la « Ţigănie » datează din epoca feudală timpurie. Din prima serie fac parte cîteva hîrburi lucrate la roată în pastă cenuşie. Corpul vaselor din care provin era bombat şi avea marginea puţin răsfrîntă în afară. Fragmente de acelaşi fel s-au descoperit şi la Spanţov; ele datează din sec. VIII—IX.

Cele mai multe fragmente ceramice găsite în acest punct sînt dintr-o perioadă mai recentă.

În săpături s-au găsit diferite unelte, dintre care unele de metal. Osul este reprezentat prin cîteva sule. În săpătură s-au scos la iveală două lame de cuţit de fier. În directă legătură cu ele sînt mai multe gresii fragmentare ce serveau la ascuţirea cuţitelor. Aceste gresii sînt lucrate din rocă de culoare verde, la fel ca şi acelea descoperite în număr mare în aşezarea de la Garvăn. O ultimă unealtă de fier este un topor masiv, în formă de pană, lung de 0,245 m (fig.16). În dreptul găurii de înmănuşare el are aripioare. Acest tip de topor este comun sfîrşitului epocii feudale timpurii şi epocii feudale. Exemplarul nostru este însă contemporan cu materialele ceramice a căror descriere urmează.

Fragmentele ceramice adunate provin din vase modelate în pastă amestecată cu pietricele. Arderea slabă a făcut ca oalele să dobîndească o culoare cenuşie sau roşcată. Corpul vaselor este bombat, iar marginea răsfrîntă în afară. Pe umerii vaselor şi adesea pînă către fund se păstrează decorul alcătuit din linii paralele orizontale sau din benzi de linii în val. Pe cîteva funduri de vase se păstrează porţiuni din mărcile olarilor.

Inventarul se completează cu cîteva fusaiole fragmentare de lut ars. Una dintre ele are forma bitronconică. Singurul obiect de podoabă este un inel de tîmplă lucrat din sîrmă subţire de bronz. O extremitate este boantă, iar cealaltă ascuţită. Lîngă acest vîrf se află pe sîrmă o sferă mică neornamentată, din acelaşi metal.

În funcţie de materialele descoperite sîntem de părere că acest complex arheologic datează foarte probabil din sec. X — XI e.n.

În legătură cu descoperirile de la «Ţigănie» merită a fi menţionate mai multe fragmente de cărămizi romane, găsite în săpătură, cărămizi care sîntem de părere că au fost aduse de localnicii de la sfîrşitul epocii feudale timpurii, din ruini mai vechi de peste Dunăre şi folosite aici în scopuri casnice. Pe un fragment de cărămidă se păstrează urme de mortar. Culoarea acestuia este albă şi conţine în amestec cărămidă pisată mărunt. Astfel de mortar s-a întrebuinţat în secolul IV pe întreaga linie a Dunării, cu prilejul construirii cetăţilor din vremea lui Constantin cel Mare şi a urmaşilor săi. Un alt fragment de cărămidă păstrează pe el o porţiune dintr-o literă în relief, probabil un « N ». Poate începutul unui *(N)umerus*.

Descoperirile din epoca feudală timpurie de la « Cruţescu » şi « Ţigănie » fac parte dintr-un întreg complex de descoperiri din aceeaşi epocă. Cîteva dintre punctele la care ne vom referi au fost descoperite mai de mult, dar majoritatea au fost găsite în timpul perieghezei din primăvara anului 1953. Pînă în prezent, pe teritoriul situat de-a lungul marginii terasei Dunării, între satele Băneasa (r.Giurgiu) şi Chirnogi (r. Olteniţa) au fost descoperite 20 de puncte locuite în timpul epocii migraţiilor şi în epoca feudală timpurie (fig. 15). Cercetarea terenului în jurul acelor puncte ne arată că nici unul dintre complexele descoperite nu a fost grădişte fortificată, ci toate fac parte din categoria aşezărilor simple săteşti.

În cîteva cazuri cioburile au fost scoase din gropi ce nu străbăteau un strat de cultură mai veche. De aici se poate trage concluzia că tot materialul găsit în acele gropi datează din aceeaşi vreme.

Ca de obicei gropile erau în formă de sac, deci au servit probabil ca gropi de bucate, părăsite şi apoi umplute cu resturi casnice.

Din toate punctele cercetate am adunat doar fragmente ceramice de diferite feluri. Dată fiind lipsa aproape totală a studiilor referitoare la materiale ceramice din epoca feudală timpurie descoperite pînă acum pe teritoriul Munteniei, sîntem de părere că în acest caz trebuie să punem în aplicare o metodă din domeniul arheologiei comunei primitive. În loc să datăm materialele pe secole, ceea ce, pentru moment, s-ar putea face cu o aproximaţie destul de mare, este preferabil să le clasăm pe grupuri de materiale, grupuri pe care le vom denumi după punctele mai bogate. Datarea fragmentelor ceramice o vom considera deocamdată ca un element secundar. Ea nu va putea fi precizată decît în urma unor săpături sistematice, în cuprinsul diferitelor aşezări feudale timpurii din Cîmpia romînă. În funcţie de aceste consideraţii materialul ceramic adunat îl vom repartiza pe grupuri legate între ele mai ales pe criterii tipologice. Desigur, ori de cîte ori va fi cu putinţă, pe baza analogiilor apropiate teritorial, vom încerca să datăm materialele respective.

Din sec. IV e.n. avem mai multe cioburi culese la suprafaţa solului, în aşezarea străveche de lîngă marginea de sud-est a satului Prundu, aşezare cunoscută de acum două decenii. Printre cioburile recoltate acolo este

caracteristic un fragment din buza lăţită a unui vas de provizii de formă bitronconică. Contemporane cu el sînt cîteva hîrburi din buza şi fundul unor vase de culoare cenuşie. Alte materiale din aceeaşi perioadă au fost găsite şi lîngă satul Puieni. Acolo, în afară de obişnuitele cioburi cenuşii, se afla şi unul mai nou de culoare neagră, ornamentat printr-o reţea de linii lustruite.

*

Dintre fragmentele ceramice adunate în timpul perieghezei, ne-au atras atenţia două fragmente găsite pe teritoriul satului Chirnogi. Primul fragment a făcut parte dintr-un borcan lucrat la roată într-o pastă care, în urma arderii, a dobîndit culoarea cenuşie. În privinţa pastei vasul se aseamănă cu materialele getice sau cu cele din sec. IV e.n., dar se deosebeşte de primele prin decorul compus din linii paralele orizontale specifice epocii feudale timpurii. Al doilea ciob provine din buza unei oale modelate în pastă cenuşie. Sprijinindu-ne pe faptele amintite, sîntem de părere că fragmentele descrise datează dintr-o perioadă posterioară, dar probabil apropiată de sec. IV e.n.

În preajma satului Căscioarele s-au cules mai multe fragmente ceramice caracterizate prin pastă compactă, de culoare gălbuie, ornamentate prin linii orizontale, combinate pe umeri cu linii în val. Ele s-au găsit împreună cu cioburi de culoare cenuşie. Aflarea celor două categorii ceramice la un loc, pe un spaţiu restrîns, precum şi ornamentarea lor ne îndreptăţesc să credem că ele datează dintr-o perioadă de timp posterioară şi apropiată de sec. IV e.n.

Acestea au fost materialele ce se pot data cu mai multă uşurinţă. Spre deosebire de ele, cioburile a căror descriere urmează nu pot fi datate decît cu probabilitate, de aceea, după cum am arătat mai sus, le vom împărţi pe grupe de descoperiri, numindu-le după localităţile cu urme mai bogate.

Materiale ce pot fi puse în legătură cu descoperirile din aşezarea prefeudală de la Camena sînt cele din *grupa Prundu*. Cioburile descoperite în vecinătatea acestui sat au făcut parte din vase lucrate din pastă grosolană şi din pastă de culoare cenuşie. Toate au fost modelate la roată. Un ciob de culoare cenuşie închisă provine din partea inferioară a unui vas. Pe un hîrb se păstrează o porţiune de decor alcătuit dintr-o reţea de linii lustruite. Un fragment a făcut parte din buza unui borcan, aproape fără umeri. Buza lui este răsfrîntă oblic. Decorul vasului era alcătuit din benzi de linii în val, trasate neglijent. Pe faţa interioară a buzei se vede o bandă de linii paralele în val. În Dobrogea se cunoaşte ornamentarea interioară a buzei vaselor în complexul Camena şi pe cîteva cioburi de la Garvăn. Pe baza analogiilor din estul R. P. Bulgaria (Pliska, Madara) pentru vasul cenuşiu şi în funcţie de asemănarea cu vasele de la Camena putem admite că materialele grupei Prundu datează cu aproximaţie din sec. VIII—IX şi se leagă strîns de complexul a cărui descriere urmează.

Grupa Greaca (fig. 13) este importantă prin aceea că poate fi datată cu mai multă siguranţă decît celelalte două grupe. Caracteristic este vasul în formă de borcan înalt, aproape fără umeri. Avea buza răsfrîntă oblic în afară, iar decorul se compunea din benzi distanţate de linii paralele în val. Pe un fund de vas se păstrează o porţiune mică dintr-o marcă de olar. Cioburile grupei Greaca datează probabil din sec. IX—X. În această datare ne bizuim pe prezenţa mărcii de olar (care apare şi se foloseşte în regiunile noastre cel mai de vreme în sec. VIII) şi pe deosebirile faţă de ceramica din secolele XI — XII de la Garvăn, Piatra-Frecăţei şi Hîrşova.

Din perioada grupei Greaca datează şi fragmentele ceramice descoperite la Meletie, unde a fost găsit un ciob ornamentat cu benzi de linii în val. Cel puţin un ciob dintre cele adunate în alt punct la Greaca, caracterizat

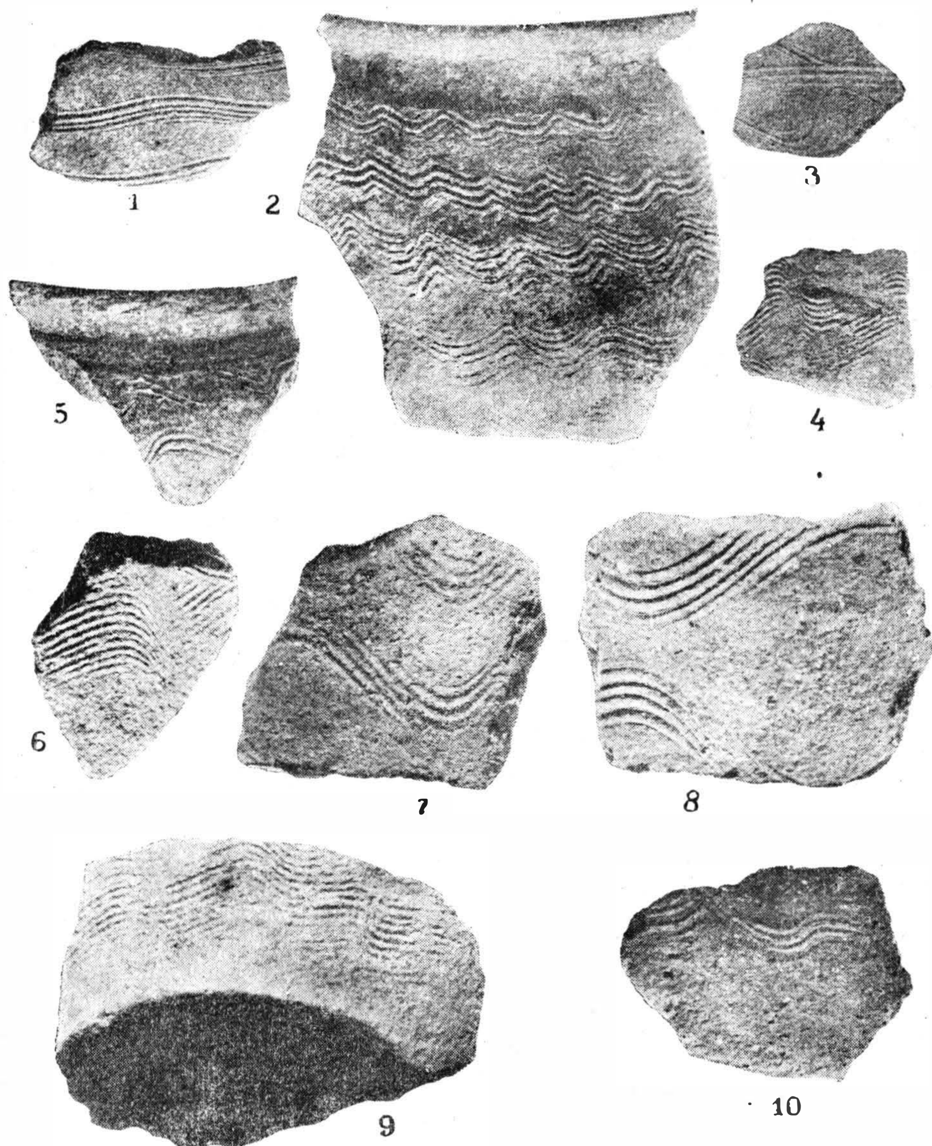

Fig. 13. — Fragmente ceramice din grupa Greaca ($^{1}/_{2}$).

prin pastă nisipoasă și prin decor compus din benzi de linii în val, datează din perioada grupei Prundu sau Greaca. Foarte probabil, din același complex de locuire feudală timpurie ca și punctul precedent, face parte și punctul Greaca, unde s-au descoperit o serie de materiale, între care este demnă de

semnalat o porţiune din gîtul unui ulcior roşcat, ornamentat pe umeri cu linii în val. Vase de acest tip — după informaţia dată de tov. Stancio Stancev de la Muzeul arheologic din Sofia — au fost descoperite în R. P. Bulgaria într-un mediu arheologic datat în sec. IX.

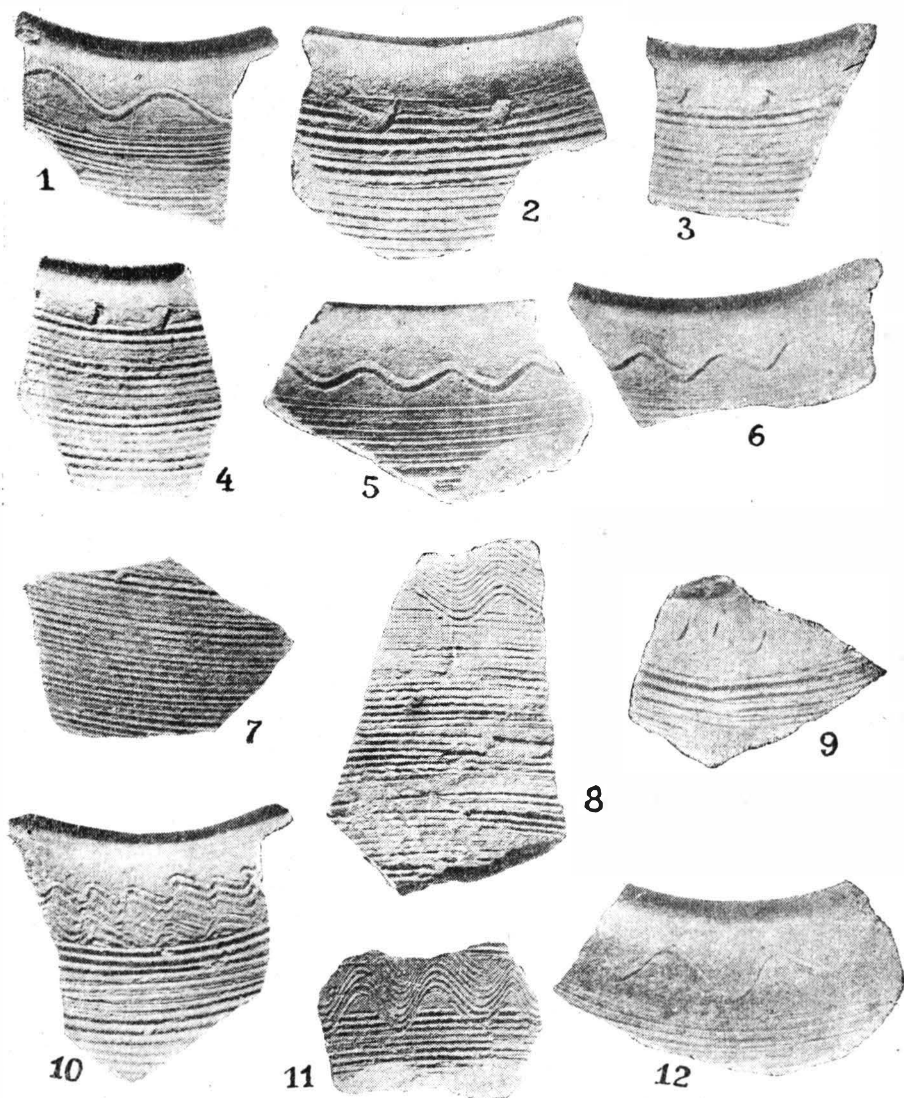

Fig. 14. — Fragmente ceramice din grupa Chirnogi ($^{1}/_{2}$).

O grupă interesantă printre cele descoperite în timpul perieghezei este aceea pe care o numim *grupa Chirnogi* (fig. 14). Este reprezentată prin fragmente de borcane cu corpul globular. Buza vaselor este subţire şi răsfrîntă arcuit în afară. Întreg corpul vaselor era ornamentat printr-o linie

în spirală. Pe umerii borcanelor decorul liniar se combină cu o singură linie ondulată largă (această îmbinare predomină), ori cu cîte o bandă de linii în val. În cîteva cazuri se observă, lîngă marginea superioară a decorului liniar, o serie de crestături în formă de virgule. Astfel de combinaţii decorative se întîlnesc foarte adesea pe ceramica din sec. X de la Garvăn. Pînă la noi cercetări, pe baza analogiei amintite putem data ceramica grupei Chirnogi în sec. X—XI.

Pe terenul aşezării din sec.IV de lîngă Prundu, s-au cules şi cîteva cioburi feudale timpurii împodobite cu benzi de linii duble sau multiple, orizontale şi paralele.

În jumătatea nordică a Dobrogei sistemul de ornamentare prin benzi de linii orizontale datează din sec. X—XI, din care perioadă sîntem de părere că pot data şi cioburile noastre.

În descrierea de mai sus ne-am referit numai la acele locuri în care s-au adunat materiale mai multe şi mai uşor de clasificat. Au rămas de o parte cîteva puncte de importanţă secundară, unde au fost găsite cioburi prea puţine şi prea fragmentare pentru a le putea clasifica.

Pe baza analizei tipologice a fragmentelor ceramice studiate se pot face cîteva observaţii cu privire la pasta, formele şi decorul olăriei feudale timpurii de pe teritoriul dintre Giurgiu şi Olteniţa.

În cadrul grupelor Prundu şi Greaca, se continuă în parte folosirea pastei zgrunţuroase compacte dinainte, dar în această vreme apar fragmente de vase lucrate în pastă nisipoasă, sfărîmicioasă. Modelarea oalelor s-a făcut în multe cazuri pe roata cu învîrtire înceată. Între formele ceramice predomină borcanele alungite, aproape fără umeri. În ornamentare se utilizează în parte decorul liniar, dar acesta este incizat superficial. Dintre ornamente, în cele două grupe predomină benzile de linii în val, de multe ori trasate fără prea multă grijă.

În grupa Chirnogi pasta ceramicei a fost amestecată cu pietricele. Mica este în cantitate redusă, iar pasta are aspect zgrunţuros şi compact. Pereţii vaselor au o grosime uniformă. Toată olăria a fost lucrată la roata evoluată. Arderea îngrijită a făcut ca vasele să dobîndească diferite culori, de la cenuşiu la roşu. În această perioadă sînt documentate şi oalele din caolin, aduse probabil din Dobrogea sau din Bulgaria. Vasele au fost modelate în formă de borcane scunde, cu umerii puternic arcuiţi, fără toartă. Buzele sînt subţiri şi au fost răsfrînte arcuit în afară. Decorul specific acestei epoci este compus dintr-o linie în spirală incizată adînc pe corpul vasului. Sub buză, decorul liniar se combină, în special, cu cîte o linie în valuri largi, cu crestături în formă de virgule şi adesea chiar cu cîte o bandă de linii în val, executată cu multă grijă.

În legătură cu descoperirile feudale timpurii mai poate fi trasă o concluzie. Faptul că în apropiere de punctele unde s-au găsit materialele ce au servit la definirea grupelor Greaca şi Chirnogi au fost descoperite, la distanţe mai mari sau mai mici, alte puncte cu materiale similare, răspîndite pe suprafeţe restrînse, ne îndreptăţeşte să presupunem că în cazurile respective este vorba nu de aşezări, ci mai curînd de gospodării izolate, aparţinînd aceloraşi epoci.

Merită a fi remarcat că pe teritoriul satului Prundu, în regiunea aşezărilor feudale timpurii, despre care a fost vorba mai înainte, s-au descoperit întîmplător şi izolat diferite monede ce se păstrează în colecţia şcolii

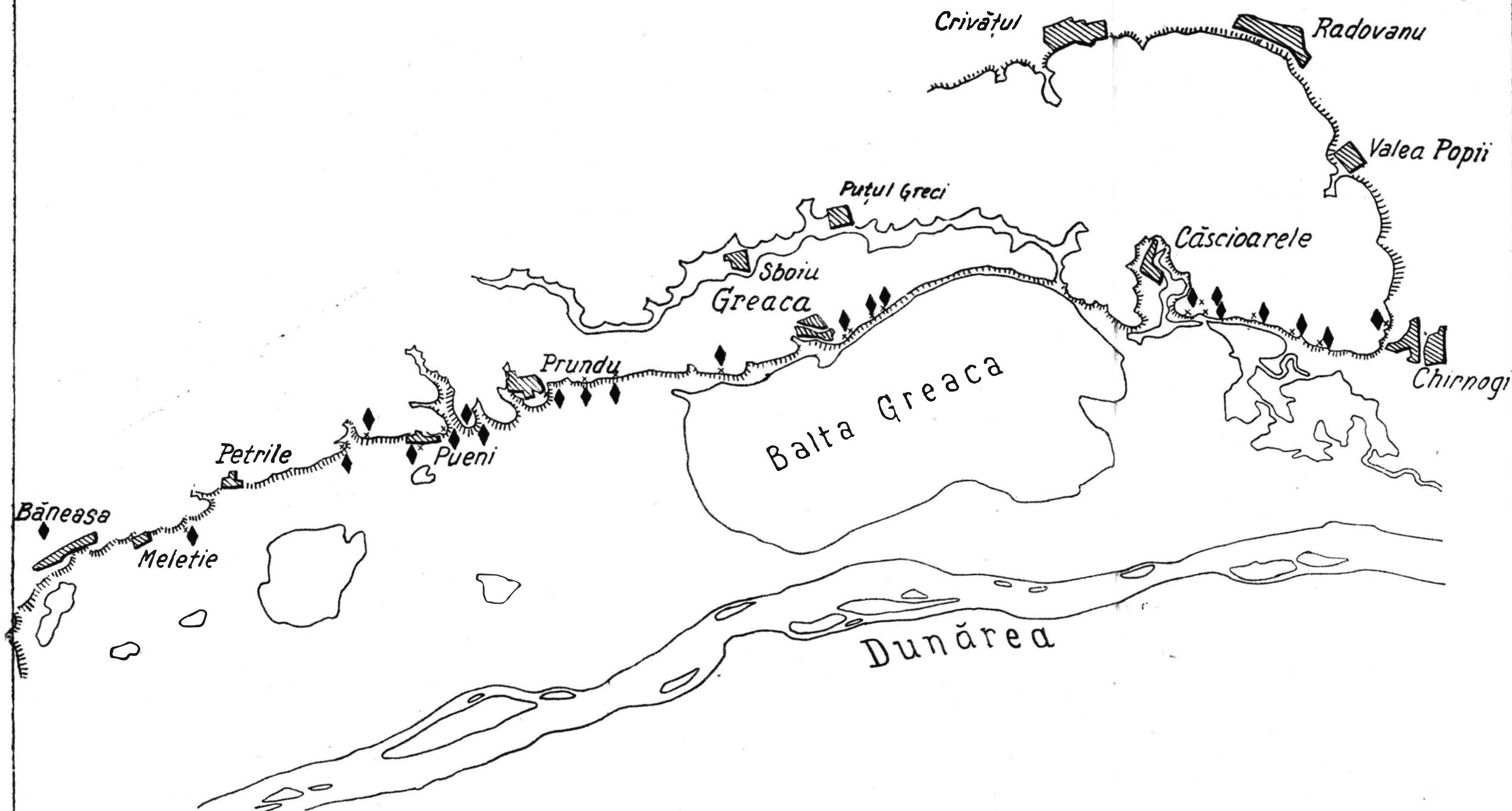

Fig. 15. — Harta descoperirilor feudale timpurii din preajma lacului Greaca.

elementare din satul Greaca. Între aceste monede sînt unele care corespund în timp descoperirilor noastre. Astfel, o monedă de bronz bătută la Cyzicos, în timpul domniei lui Mauriciu Tiberiu, datează din anii 593-594, iar o altă monedă a fost bătută în timpul lui Ioan al II-lea Comnenul, adică între 1118 şi 1143.

Mediul natural al regiunii şi condiţiile descoperirilor constituie elemente principale în precizarea îndeletnicirilor comunităţilor omeneşti din epoca feudală timpurie, comunităţi care au populat regiunea dintre actualele oraşe Giurgiu şi Olteniţa. Aglomerarea resturilor arheologice de acest tip, în primul rînd pe terasa inferioară a Dunării, ne arată că ocupaţia principală a populaţiei din acea vreme în regiunea respectivă era pescuitul. Dintre meşteşuguri, care pe atunci luaseră o mare dezvoltare, avem documentat doar olăritul.

Prezenţa în regiune a olăriei lucrate din caolin ne arată relaţiile de schimb ale oamenilor din preajma lacului Greaca şi în general ale celor de pe malul nordic al Dunării, cu populaţiile din Dobrogea şi din Bulgaria de nord-est, regiuni bogate în caolin.

Grupele prezentate ne-au servit ca puncte de reper în clasificarea materialelor ceramice. Ele vor putea fi menţinute şi folosite numai pentru descoperirile din teritoriul vecin şi numai pînă cînd se vor găsi noi puncte mai bogate, care să permită definirea mai clară a conţinutului fazelor culturii materiale dezvoltate în cursul epocii feudale timpurii în Muntenia.

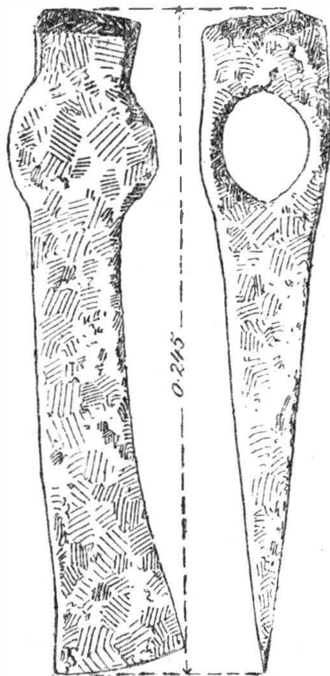

Fig. 16. — Greaca, La Ţigănie. Topor de fier din epoca feudală timpurie, sec. X-XII.

★

După cum rezultă din cele de mai sus, pe teritoriul satului Greaca şi în preajma lui, au fost descoperite numeroase resturi de aşezări din timpul culturii Boian şi, mai rar, urme de tip Gumelniţa C şi Glina III.

Lipsesc aproape cu desăvîrşire resturi din epoca de bronz dezvoltată, sînt cunoscute aşezări din prima şi a doua epocă a fierului şi mai ales puncte locuite în timpul epocii feudale timpurii. Săpăturile de salvare efectuate în cele trei puncte au contribuit, în limita posibilităţilor, la lămurirea unor probleme din istoria veche a regiunii.

Sîntem de părere că astfel de cercetări de suprafaţă şi săpături de salvare vor trebui continuate pe linia Dunării, pentru cunoaşterea cît mai amănunţită a vieţii oamenilor ce au locuit pe acest teritoriu.

II. CERCETĂRI DE SUPRAFAŢĂ LA OGRADA ŞI DIMIENI

Pe baza unei informaţii, provenite de la Muzeul regional din Călăraşi, conducerea Muzeului nostru a luat hotărîrea să se întreprindă o cercetare de suprafaţă pe teritoriul satului Ograda din raionul Slobozia, regiunea Bucureşti.

Satul Ograda este situat pe un martor de eroziune din terasa stîngă a rîului Ialomiţa, la aproximativ 20 km de vărsarea acestui rîu în Dunăre. Satul este mărginit într-o parte de lunca rîului, iar pe două părţi este înconjurat de o depresiune în care se adună apele de ploaie şi cele de inundaţie, formînd lacul Ograda.

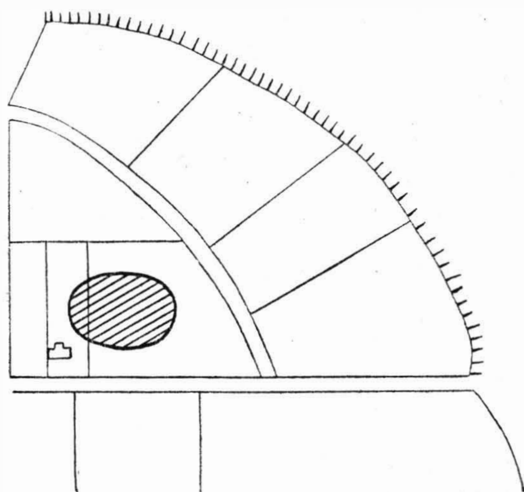

Fig. 17. — Marginea de NE a satului Ograda (suprafaţa haşurată reprezintă locul pe care era movila).

În anul 1924 sau 1925 locuitorul Vasile Costache, ajutat de cîţiva vecini şi de copiii lui, a căutat să niveleze o parte din movila pe care era construită locuinţa sa. Aceasta se afla la circa 50 m spre vest de marginea răsăriteană a satului (fig. 17). Movila care urma să fie nivelată avea în vremea aceea aproximativ 3 m înălţime şi un diametru de peste 20 m. Mantaua movilei era alcătuită din lut galben, scos din jur. Oamenii, ajungînd cu săpătura la circa 3 m faţă de vîrful movilei, au dat de un zid masiv de piatră. Curioşi, au început să urmărească traseul zidului, dar nu l-au putut urmări tot, deoarece el se continua la aceeaşi adîncime pe sub pămînt. Zidul avea o faţă dreaptă, iar cealaltă neregulată.

După informaţiile culese de la un localnic, care a participat activ la săpăturile făcute atunci, rezultă că în acel an au fost dezvelite părţi din zidurile a două încăperi alăturate (fig. 18) ale căror dimensiuni erau de 3 × 4 m sau cel mult 5 × 5 m.

Cînd s-a dat de creasta zidului pe marginea sa de sus se mai păstra putregaiul unor bîrne ce acoperiseră construcţia în vechime. Stratul de putregai avea aproximativ 0,10—0,15 m grosime şi — după părerea informatorului — provenea din lemn de esenţă tare.

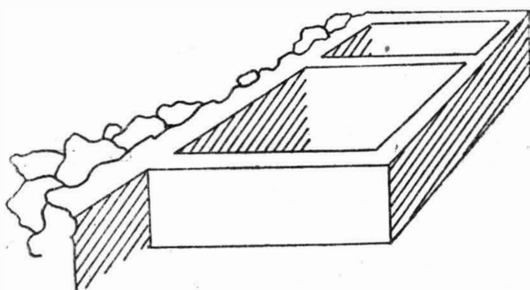

Fig. 18. — Schiţa încăperilor dezvelite la Ograda în 1924.

Continuîndu-se săpătura în adîncime a fost dezvelită faţa zidului pînă la 3—4 m din înălţimea lui. Atunci s-a văzut că el este alcătuit din blocuri mari (cîteva dintre blocurile măsurate au dimensiunile de: 1,10 × 0,46 × 0,45 m; 1,13×0,28×0,28 m; 1,14×0,56×0,40 m). Pietrele au fost rînduite în cîte 6 sau 7 şiruri suprapuse, aşezate cu atîta grijă, încît, după spusele altui informator, nu se putea vîrî între pietre « nici cel puţin un ac ». Pietrele nu erau

legate între ele prin nici un fel de material. Important de remarcat este totuşi faptul că unul dintre informatori își aduce aminte că a văzut un bloc care avea pe una din marginile înguste, deasupra, o scobitură în formă de « coadă de rîndunică ». Acelaşi fel de crestături dăltuite se întîlnesc pe blocurile de piatră din zidurile cetăţii dacice de la Costeşti şi în unele centre elenice.

Într-una din încăperi s-a dezvelit şi o parte din podeaua ei, alcătuită din lespezi aşezate cu grijă. După datele furnizate de un informator s-ar fi găsit într-un loc, lîngă zid, mai multe trepte făcute de asemenea din blocuri de piatră. Pe podea săpătorii au descoperit nişte « talere » de lut ars şi « furculiţe » de metal.

În exteriorul construcţiei au fost aşezate în pantă blocuri mari de piatră de formă neregulată, avînd dimensiunile de 0,60—0,80 m lungime maximă. Alte pietre, grupate la poalele grămezii, erau mai mici (fig. 19).

Fără îndoială, ne aflăm în faţa resturilor unei construcţii masive. Ca dovadă de dimensiunile mari ale construcţiei amintim că numai un singur locuitor a scos din săpătură şi a pus la temelia casei sale 40 dintre blocurile făţuite.

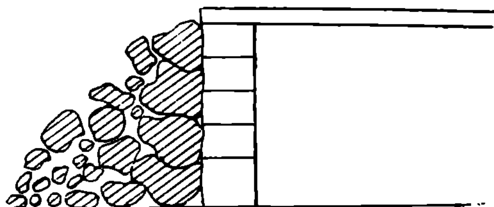

Fig. 19. — Ograda. Schiţa secţiunii unei încăperi.

Din informaţiile culese de la cei care au participat activ la săpăturile făcute pentru scoaterea pietrelor, rezultă că în curtea locuitorului Dumitru Costache se continuă pe sub pămînt zidurile distruse parţial în ultimele două decenii.

Se pune întrebarea: de unde şi cum a fost adus materialul din care s-a făcut construcţia prezentată mai sus? Toate blocurile cercetate sînt din calcar de Dobrogea. Sîntem de părere că piatra a fost adusă de undeva din preajma Hîrşovei, de-a lungul Ialomiţei, cu ajutorul unor plute sau bărci amenajate anume.

Bizuindu-ne pe grija cu care a fost lucrată construcţia socotim că ea s-a făcut sub conducerea unui meşter iscusit. Acela nu putea fi originar decît de undeva din dreapta Dunării, întrucît pe teritoriul Munteniei încă nu se cunosc construcţii similare.

Problema de cînd datează şi din ce complex arheologic face parte construcţia poate fi rezolvată numai cu ajutorul metodei comparative.

Pînă în prezent nu se cunosc la nord de Dunăre construcţii de acest fel, în consecinţă trebuie să căutăm eventualele analogii pe malul opus. Într-adevăr, în Dobrogea de nord se cunoaşte o descoperire asemănătoare. Este vorba de complexul funerar de la Hagighiol. O altă analogie o aflăm în sudul Bulgariei, pe teritoriul localităţii Mezek, lîngă rîul Mariţa [1].

În funcţie de aceste analogii sîntem de părere că monumentul are un caracter funerar şi poate fi atribuit geţilor. Este cazul să menţionăm că movila sub care a fost descoperită construcţia face parte dintr-un întreg grup de movile. Între satele Strachina şi Dimieni, pe o suprafaţă de aproximativ 16 km^2, se observă nouă movile de mari dimensiuni.

---

[1] B. Filow, Die Kuppelgräber von Mezek, « Izvestiia », Sofia, XI, 1938, p. 84 şi urm.

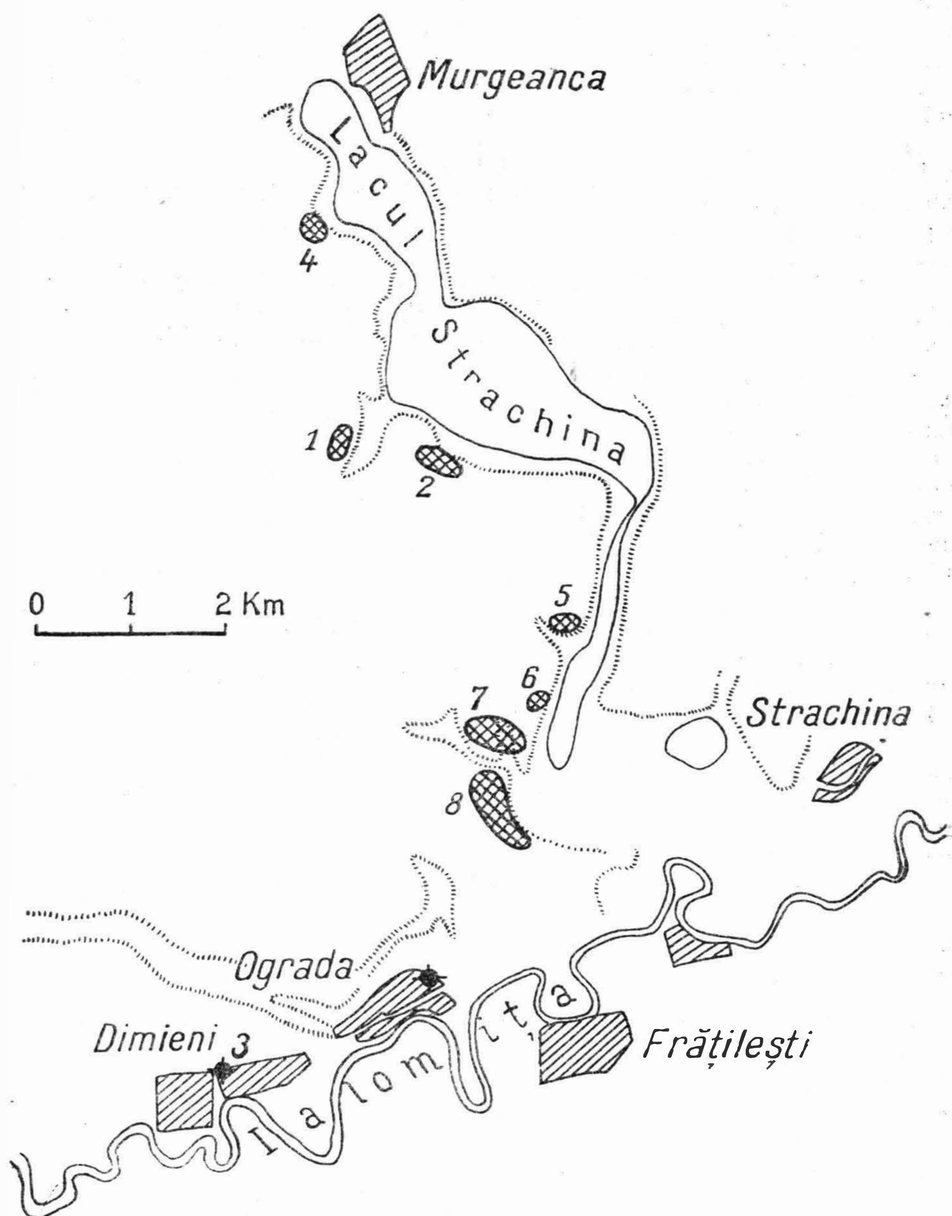

Fig. 20. — Harta descoperirilor arheologice din preajma lacului Strachina.

În privinţa datării nu se poate spune decît că acest monument a fost construit în a doua jumătate a mileniului I î.e.n.

Cercetarea de suprafaţă a dus la descoperirea, în imediata apropiere de locul construcţiei, a unui fragment din toarta unei amfore. Ţinîndu-se seama de pasta şi de forma acestui fragment se poate spune doar că toarta a făcut parte dintr-o amforă modelată într-unul din centrele greceşti de pe litoralul Mării Negre.

*

În afară de cercetarea obiectivului principal căruia i s-a acordat toată atenţia, au fost culese informaţii despre diferite descoperiri arheologice întîmplătoare făcute în regiune şi s-a efectuat o scurtă cercetare de suprafaţă de-a lungul malului de vest al lacului Strachina (fig. 20).

INFORMAŢII NEVERIFICATE

1. Pe locul numit « La Silişte » situat pe o vale lîngă malul de vest al lacului Strachina, s-ar afla resturile unei aşezări antice. Un locuitor a descoperit în preajma locului « La Silişte », prin anul 1923—1924, la arat, o oală mare de culoare roşie cu corpul bombat, prevăzută cu două torţi simetrice.

2. Pe locul numit « Malul Coconului », ar exista resturile unei aşezări. Localnicii spun că acolo ar fi fost vechiul sat Dimieni.

CERCETĂRI DE SUPRAFAŢĂ

3. În mantaua movilei mari de lîngă marginea de apus a satului Dimieni s-au găsit oseminte omeneşti în repetate rînduri. Cercetîndu-se gropile de la poalele movilei, s-au găsit într-un mal porţiuni mici de oase sfărîmicioase. Probabil sînt ultimele resturi ale unui schelet omenesc.

4. Pe valea Fîntînii de pe malul de vest al lacului Strachina, s-au adunat mai multe fragmente ceramice de mici dimensiuni. Avînd în vedere compoziţia pastei din care au fost lucrate, ele datează din epoca orînduirii comunei primitive (poate din neolitic). Pe acelaşi loc sînt şi destul de multe cioburi mici, smălţuite, din epoca feudală.

5. În preajma malului de vest al lacului Strachina, pe coasta de nord a văii « Puţul lui Neagu », se găsesc destul de multe cioburi din epoca orînduirii comunei primitive. Nici unul dintre ele nu este caracteristic.

6. La jumătatea distanţei dintre valea Puţul lui Neagu şi Valea Generalului, am adunat rare cioburi din epoca orînduirii comunei primitive.

7. Pe coasta de nord a Văii Generalului, acolo unde este panta lină, s-a descoperit un singur ciob din a doua epocă a fierului.

8. Pe coasta de vest a aceleiaşi văi şi în continuare spre sud, de-a lungul terasei lacului Strachina, se află resturi mai bogate de vieţuire omenească, datînd din epoca feudală timpurie.

Sărăcia în descoperiri arheologice a regiunii malului de vest al lacului Strachina se poate explica doar prin apa sărată a lacului. De altfel merită să amintim că nici azi malurile lacului nu sînt locuite.

Date fiind rezultatele cercetărilor făcute şi ţinînd seama de faptul că regiunea la care ne-am referit a fost foarte puţin studiată din punct de vedere arheologic, propunem continuarea cercetărilor în partea de est a raionului Slobozia.

Eugen Comşa

АРХЕОЛОГИЧЕСКИЕ РАСКОПКИ И ПОВЕРХНОСТНЫЕ ИССЛЕДОВАНИЯ В БУХАРЕСТСКОЙ ОБЛАСТИ

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

I. Археологические раскопки в селе Гряка района Олтеница.

Весной 1954 г. были произведены раскопки в трех пунктах, расположенных вблизи села Гряка района Олтеница Бухарестской области.

а) В Сломе раскопки были произведены на небольшом участке в целях исследования ямы одной землянки, относящейся к культуре Боян. Анализ найденных материалов свидетельствует о том, что эта землянка была обитаема с начала раннего периода фазы Джулешти. Из найденных орудий следует упомянуть два небольших кремневых орудия (микролитных) и фрагменты нескольких статуэток.

Исследования, произведенные на участке, расположенном между Прунду и Кэсчоареле, привели к вскрытию 10 поселений, принадлежащих культуре Боян. В обследованном районе известны поселения, относящиеся ко всем четырем фазам этой культуры. Более населенные пункты датируются фазой Джулешти. Поселения, относящиеся к первым двум фазам, расположены вдоль террас; более крупные поселения датируемы поздней фазой и остатки их были найдены в прилегающих долинах.

Настоящая работа является попыткой определить связь между открытиями, сделанными в Сломе и в Вэдастре II. На основании ряда общих черт, автор приходит к правильному выводу, что, вероятно, Вэдастра II (вид керамики с резным орнаментом) является вариантом развития ранней фазы Джулешти и совпадает во времени с развитой фазой этой культуры. Принятая до настоящего времени датировка, относящаяся к Вэдастра II, оказалась ошибочной.

б) В Круцеску были обнаружены остатки жилья, относящиеся к фазам Джулешти и Петру Рареш культуры Боян, а также и материалы периода Гумельница *C* первой эпохи железа, дакийско-гетской и раннефеодальной эпохам.

в) При раскопках в Циганин обнаружены редкие остатки, принадлежащие к фазе Джулешти; ранне-феодальная эпоха представлена очень многочисленными материалами. Некоторые из них относятся к более позднему периоду, близкому к IV в. н. з., а большинство датируется X—XI вв. н. э. Целью исследований, произведенных при этих раскопках, является весь комплекс открытий, сделанных вблизи озера Гряка и относящихся к ранне-феодальному периоду. На этой территории до настоящего времени обнаружено до 20 населенных пунктов, относящихся к периоду IV—XII вв. н. э. Ввиду отсутствия данных для точной датировки этих населенных пунктов, они были сгруппированы по категориям сходных с ними открытий. Так например, впредь до находки материалов, датируемых монетами или другими предметами, установлено наличие трех групп названных: группой Прунду, группой Гряка и группой Кирноджи. Датировка этих групп носит временный характер и произведена на основании различных аналогий.

II. Поверхностные исследования на территории сел Ограда и Димпени.

В июне 1954 г. были произведены поверхностные археологические обследования на территории сел Ограда и Димиени района Слобозиа.

В 1924—1925 гг. на восточной окраине села Ограда был срыт курган. На прежней поверхности грунта сооружения погребального типа было вскрыто два помещения, построенные из крупных глыб тесанного известняка. По аналогии это помещение следует датировать второй эпохой железа; вероятно оно принадлежало одному из вождей автохтонного населения. Этот курган входит в группу девяти больших курганов. При поверхностных исследованиях, произведенных вдоль западного берега озера Стракина, было обнаружено несколько населенных пунктов, относящихся к различным эпохам древней истории.

ОБЪЯСНЕНИЕ РИСУНКОВ

Рис. 1. — Хотареле, в Сломе. *а* — форма землянки; *в, с* — профиль ямы землянки.

Рис. 2. — Хотареле, в Сломе. Каменные орудия.

Рис. 3. — Хотареле, в Сломе. Несколько форм сосудов типа Джулешти.

Рис. 4. — Хотареле, в Сломе. Фрагментарная крышка.

Рис. 5. — Хотареле, в Сломе. Фрагменты керамики типа Боян—Джулешти с резными орнаментами.

Рис. 6. — Хотареле, в Сломе. Фрагменты керамики типа Боян—Джулешти с резными орнаментами.

Рис. 7. — Хотареле, в Сломе. Фрагменты керамики типа Боян—Джулешти с каннелюрами.

Рис. 8. — Хотареле, в Сломе. 1 — статуэтка из обожженной глины Боян—Джулешти; 2 — нога статуэтки; 3 — украшение из обожженной глины; 4 — рука из обожженной глины; 5 — фрагмент сосуда с антропоморфическим изображением.

Рис. 9. — Хотареле, в Сломе. 1 — друшлаг; 2 — восстановленный сосуд; фаза Боян—Джулешти.

Рис. 10. — Хотареле, в Сломе. Сосуд фазы Джулешти; развернутый орнамент.

Рис. 11. — Карта открытий культуры Боян в районе озера Гряка.

Рис. 12. — Гряка, в Круцеску. Фрагменты керамики фазы Гумельница *С*.

Рис. 13. — Фрагменты керамики группы Гряка.

Рис. 14. — Фрагменты керамики группы Кырнэджи.

Рис. 15. — Карта открытий в районе озера Гряка ранне-феодальной эпохи.

Рис. 16. — Гряка, в Цигэние. Железный топор ранне-феодальной эпохи (X—XII вв.).

Рис. 17. — Северо-западная окраина села Ограда (заштрихованной поверхностью обозначено место, на котором находился курган).

Рис. 18. — Набросок плана помещений, вскрытых в селе Ограда в 1924 г.

Рис. 19. — Ограда. Набросок одного из помещений.

Рис. 20. — Карта археологических открытий в окрестности озера Стракина.

FOUILLES ET RECHERCHES SOMMAIRES DANS LA RÉGION DE BUCAREST

(RÉSUMÉ)

1. *Les fouilles de Greaca* (district d'Oltenița).

Au printemps 1954, des fouilles de sauvegarde ont été entreprises en trois points, situés à proximité du village de Greaca (région de Bucarest).

a) Une petite surface a été entamée au lieu dit « La Slom », dans le but d'étudier une fosse de hutte datant de la civilisation de Boian. L'étude

du matériel recueilli montre que cette hutte a été habitée au début de la phase de Giuleşti. Parmi les outils trouvés, on doit mentionner deux petits outils en silex (microlithes) et quelques figurines fragmentaires.

Les recherches en surface, effectuées sur le territoire situé entre Prundu et Căscioarele, ont révélé dix points qui furent habités par les hommes de la civilisation de Boian. Dans la région examinée, se trouvent des établissements des quatre phases de la civilisation mentionnée. La phase de Giuleşti a été celle de la vie la plus intense. Tandis que les établissements des deux premières phases sont situés le long des bords des terrasses, ceux de la dernière phase sont plus grands et leurs restes se trouvent dans des vallées latérales.

Le rapport essaie de préciser les relations qui existent entre les découvertes de Slom et Vădastra II. En raison d'une série de similitudes, l'Auteur aboutit à la conclusion probable que Vădastra II (la catégorie de céramique à décor excisé) représente l'évolution d'une phase de début de Giuleşti et est contemporaine de la phase de Giuleşti arrivée à un certain épanouissement. Il n'est plus possible de soutenir l'exactitude de la date communément assignée à Vădastra II.

b) Au lieu dit « La Cruţescu », furent trouvés des vestiges d'habitation des phases de Giuleşti et de Petru Rareş de la civilisation de Boian, puis du matériel appartenant à la période Gumelniţa C, à la première époque du fer et au début de l'époque féodale.

c) Les fouilles effectuées au lieu dit « La Ţigănie » n'ont fourni que de maigres restes de la phase de Giuleşti. En échange, le début de l'époque féodale y est représenté par un matériel abondant. Une partie date d'une période ultérieure, proche du IVe siècle de notre ère; mais la majorité date des Xe—XIe siécles de notre ère. L'objectif étudié par les fouilles se rattache à l'ensemble des découvertes préféodales des environs du lac de Greaca. Sur ce territoire, on a déjà découvert vingt points à restes d'habitats datant de la période qui va du IVe au XIIe siècle de notre ère. Etant donné l'absence d'éléments qui permettraient de les dater avec précision, ces points ont été groupés par catégories de découvertes similaires. De sorte que, jusqu'à la découverte de matériel daté par des monnaies ou autres objets d'inventaire, on ne peut préciser que l'existence des trois groupes de découvertes dénommés: groupe de Prundu, groupe de Greaca et groupe de Chirnogi. La date assignée à ces groupes n'est que provisoire et elle n'est basée que sur des analogies.

II. *Recherches en surface à Ograda et à Dimieni*

Le territoire des villages d'Ograda et de Dimieni (district de Slobozia) a été soumis, en juin 1954, à une enquête archéologique sommaire.

A l'extrémité du village d'Ograda, une butte fut nivelée en 1924—1925. Sur l'ancienne surface du sol, on a découvert deux chambres appartenant à une construction de caractère funéraire, formée de grands blocs de calcaire façonnés. En tenant compte des analogies, on peut dire que cette construction date probablement de la seconde époque de l'âge du fer et qu'elle doit être attribuée à quelque chef de la population autochtone de la région. La butte fait partie d'un groupe de neuf buttes de grandes dimensions. A l'occasion des recherches faites en surface le long de la rive occidentale du lac de

Strachina, on a découvert quelques points habités à différentes époques de l'antiquité.

EXPLICATION DES FIGURES

Fig. 1. — *Hotarele*, lieu dit « La Slom ». *a*) Forme de la hutte, *b*) et *c*) profils de la fosse de cette hutte.
Fig. 2. — *Hotarele*, « La Slom ». Outils en pierre.
Fig. 3. — *Hotarele*, « La Slom ». Quelques formes de vases du type Giuleşti.
Fig. 4. — *Hotarele*, « La Slom ». Couvercle fragmentaire.
Fig. 5. — *Hotarele*, « La Slom ». Tessons céramiques du type Boian-Giuleşti, à décor excisé.
Fig. 6. — *Hotarele*, « La Slom ». Tessons céramiques du type Boian-Giuleşti, à décor excisé.
Fig. 7. — *Hotarele*, « La Slom ». Tessons céramiques du type Boian-Giuleşti, ornés de cannelures.
Fig. 8. — *Hotarele*, « La Slom ». 1. Figurine en terre cuite (Boian-Giuleşti) ; 2. Pied de figurine ; 3. Parure en terre cuite ; 4. Main en terre cuite ; 5. Fragment d'un vase à figure anthropomorphe.
Fig. 9. — *Hotarele*, « La Slom ». 1. Passoire ; 2. Vase reconstitué (appartenant à la phase Giuleşti de la civilisation de Boian).
Fig. 10. — *Hotarele*, « La Slom ». Vase de la phase Giuleşti et son décor développé.
Fig. 11. — Carte des découvertes de la civilisation de Boian, faites aux environs du lac de Greaca.
Fig. 12. — *Greaca*, lieu dit « La Cruţescu ». Tessons céramiques de la phase Gumelniţa C.
Fig. 13. — Tessons céramiques du groupe Greaca.
Fig. 14. — Tessons céramiques du groupe Chirnogi.
Fig. 15. — Carte des découvertes préféodales aux environs du lac de Greaca.
Fig. 16. — *Greaca*, lieu dit « La Ţigănie ». Hache en pierre de l'époque préféodale, Xe - XIIe siècles.
Fig. 17. — L'extrémité NE du village d'Ograda (la surface hachurée représente l'endroit où se trouvait la butte).
Fig. 18. — Croquis des chambres funéraires découvertes à Ograda en 1924.
Fig. 19. — *Ograda*. Croquis de la coupe d'une chambre.
Fig. 20. — Carte des découvertes archéologiques des environs du lac de Strachina.

STUDII ŞI CERCETĂRI DE ISTORIE VECHE
Tomul VI, nr. 3—4, 1955

SĂPĂTURI DE SALVARE ŞI CERCETĂRI ARHEOLOGICE LA VĂDASTRA ŞI ÎN ÎMPREJURIMI

Aşezările de la Vădastra sînt cunoscute mai de mult în istoria cercetărilor arheologice de la noi. Primele săpături le-a întreprins Cesar Bolliac în 1871 pe *Măgura Cetate* [1] şi le-a continuat apoi, în anii 1872 şi 1873. Întrerupte după moartea sa, cercetările au fost reluate, în 1921, de I. Andrieşescu, sub auspiciile Muzeului naţional de antichităţi. Ca urmare, în 1926, Vasile Christescu săpa la Vădastra, pe *Măgura Cetate* şi *Măgura Fetelor* şi, ca altădată Bolliac, sonda împrejurimile [2].

Prin aceste săpături şi mai tîrziu prin altele de proporţii mai mici, executate în 1934 de D. Berciu [3], n-a putut fi lămurită stratigrafia aşezărilor. De aceea, Muzeul a trebuit să reia lucrările şi, în 1946, la propunerea Direcţiei muzeului, mi le-a încredinţat [4].

Săpăturile efectuate în 1946 şi 1948 au dezvelit numai o parte din aşezările de pe Măgura Fetelor. Din motive independente de noi, cu toate rezultatele obţinute, nu s-au mai programat în anii următori alte săpături.

În partea de vest a comunei, pe dreapta Văii Obîrşia, se află o terasă mijlocie a Dunării, la cca. 60—64 m deasupra luncii fluviului şi la 80—84 m faţă de nivelul mării. De la creasta terasei, numită de localnici *Dealul Cişmelei*, coboară o pantă lină şi continuă pînă la altă terasă mijlocie, aflată la 55—60 m deasupra luncii. La tăierea ei a contribuit şi Oltul, care se vărsa atunci, probabil, spre Grojdibod — Gura Padinei.

Anii trecuţi, prăbuşindu-se treptat malul din partea de NE a Dealului Cişmelei prin scoaterea lutului şi nisipului de către săteni, au apărut, în pereţii rupturii, profile de gropi şi bordeie. Spre a nu se pierde cu totul observaţiile şi materialul arheologic, am efectuat mici săpături de salvare, de la 24 septembrie pînă la 23 noiembrie 1954.

---

[1] Cesar Bolliac, Ceramica, în « Trompetta Carpaţilor », X (1872), nr. 965, p. II.

[2] Vasile Christescu, Les stations préhistoriques de Vădastra, în « Dacia, Recherches et découvertes archéologiques en Roumanie », III—IV (1927—1932), p. 167—225.

[3] D. Berciu, O colecţie de antichităţi din Judeţul Romanaţi—Gh. Georgescu-Corabia, în «Buletinul Comisiunii monumentelor istorice», XXVII (1934), fasc. 80, p. 74 şi urm.

[4] Cf. Teofil Sauciuc-Săveanu, Nouăle cercetări şi săpături arheologice din România, « Anal. Acad. Rom. », s. III, t. XXIX, mem. 11, Bucureşti, 1947, p. 6—7.

Planul acestor lucrări se rezuma la săparea restului dintr-un bordei şi două gropi, împreună cu porţiunile de teren cuprinse între ele ameninţate cu surparea.

În timpul săpăturilor s-a putut vedea că groapa din partea de sud aparţine unui şanţ de înconjur din care a rămas o parte; cealaltă, s-a prăbuşit cu timpul. Şanţul, urmărit pe o distanţă mai mare, e întrerupt de groapa unui bordei mai nou, tăiat la rîndul său de alt şanţ de înconjur ce suprapune, în parte, primul şanţ. Ivirea noului complex a impus şi forma săpăturilor (pl. I). Suprafaţa lor e de 165 m², cu adîncimea maximă de 1,13 m, iar în gropi de 1,95 m.

Metoda de săpături aplicată şi executarea meticuloasă au permis recuperarea întregului material arheologic şi înregistrarea chiar a celor mai mărunte observaţii. În sectorul cercetat, stratigrafia se prezintă, în mare, astfel: deasupra pămîntului viu, galben-castaniu, se află un strat de culoare mai închisă, cenuşiu-brună, cu depuneri neolitice Vădastra II, suprapus de alt strat, cenuşiu-negricios, medieval. O stratigrafie mai amănunţită va fi posibilă prin extinderea în viitor a suprafeţei săpate, spre vest şi sud.

Dealul Cişmelei e format în mare parte din nisipuri groase, descoperite la deschiderea Văii Obîrşia în cîmpia terasei de 55—60 m, în malul abrupt al lutăriei ce înaintează continuu spre vest, în apropierea Măgurii Fetelor. După depunerea nisipului de apele Dunării şi retragerea lor spre SE — a conchis, la faţa locului, prof. Em. Protopopescu-Pache — nisipul de la suprafaţă a fost mobilizat de vînturi şi s-au format dune, acoperite la rîndul lor de loess. Fundamentul nisipurilor se vede în malul Văii Obîrşia unde apare, pe o grosime de cca. 2,50 m, o argilă cenuşiu-gălbuie cu numeroase cochilii de apă dulce, ce indică o formaţiune lacustră, probabil, de la începutul cuaternarului sau sfîrşitul levantinului superior.

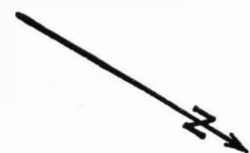
Un strat de culoare galben-castanie, cu vine gălbui, căsuţe de rîme şi concreţiuni albe calcaroase ce coboară cu cît înaintează spre nord, formează aici pămîntul viu. Cîteva cochilii de gasteropode aparţin — după identificarea prof. Al. V. Grossu — speciei *Jaminia tridens* Müll., întîlnită peste tot, la noi în ţară.

În partea de sud a săpăturii efectuate, stratul cu concreţiuni este mult mai superficial faţă de adîncimea la care se găseşte în partea de nord. Diferenţa de nivel între punctul de sus şi cel de jos este de cca. 1,50 m. Orizontul cu concreţiuni calcaroase, care este în punctul mai ridicat la 0,55 m adîncime, îl găsim, în punctul de jos, sub 0,90 m adîncime. După concluziile prof. Protopopescu-Pache, terenul, altădată orizontal, a fost erodat atît în partea de sud a săpăturilor cît şi în partea de nord. La sud, eroziunea a mers însă mai repede, pe cînd la nord s-a produs şi acumularea de pămînt venit din partea de sus. Foarte probabil, eroziunea a luat din partea de sus tot stratul cu resturi arheologice, astfel că avem chiar de la suprafaţă pămîntul viu. În partea de jos, stratul arheologic există numai sub formă de material cărat şi fragmente ceramice mai mari, probabil aruncate. Culorile deosebite ale pămîntului nu indică straturi arheologice deosebite, iar grosimile lor se datoresc infiltraţiilor de humus.

Deasupra pămîntului viu se află un strat mai închis, de culoare cenuşiu-brună — ceea ce indică prezenţa de humus în materialul loessoid din care provine şi constituie partea inferioară a orizontului A al cernoziomului — cu depuneri neolitice, Vădastra II. Gros de 0,15—0,20 m, e străbătut de nume-

VĂDASTRA
(Dealul Cişmelei)

Săpăturile de salvare - 1954

Legenda

Suprafaţa săpată
Bordeiul nr. 1
Şanţul nr. 1 (mai vechi)
Bordeiul nr. 2
P Pat de pămînt
Vatră cu lipitură tăiată de şanţ. 2
Arsură
Cenuşă
Cărbuni
Cioburi
Gropi de pari
Şanţul nr. 2 (mai nou), mai puţin vizibil, care taie şanţul 1 şi bordei. 2
Gropi (nr. 1, cuptoriţă)
Monetă dela Mircea cel Bătrîn

Şanţ 1
Bordei 2
P.
Şanţ 2
Gr. 1
Bordei 1

porţiune din aşezare distrusă de lutăriile actuale

0 1 2 3 4m

Polonic

roase gropi săpate de la baza stratului superior, ce pătrund apoi în pămîntul viu. Depunerile sînt reprezentate prin așchii de silex și fragmente ceramice caracteristice, cu ornamente excizate și incrustate cu alb, găsite mai ales în porțiunile de la nord de bordeiul nr. 2. Printre acestea, un cap de figurină, înalt de 0,045 m (fig. 1), e o nouă variantă pentru figurinele de proporții mai mari de la Vădastra.

Stratul cu depuneri neolitice e suprapus de alt strat, cenușiu-negricios, gros de 0,35—0,60 m în suprafața săpată, răscolită de fierul plugului pînă la 0,15 m adîncime. Mai gros spre vest, descrește treptat spre sud-est. Fragmentele ceramice găsite ce aparțin altor culturi mai vechi arată că această porțiune a terenului a primit și material șiroit, din părțile superioare mai intens locuite.

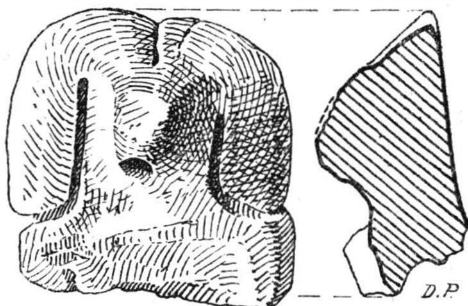

Fig. 1. — Cap de figurină de proporții mai mari, din stratul cu depuneri Vădastra II (3/5).

Prăbușirea malului, la nord, a distrus o parte dintr-un bordei (*bordeiul nr. 1*), a cărui groapă e săpată la 0,30—0,35 m de la suprafața actuală a solului. Porțiunea păstrată e prea mică încît, pînă la dezvelirea altor bordeie de pe Dealul Cișmelei, poate tenta la o comparație cu bordeiele de la Zimnicea, dreptunghiulare, cu una sau două odăi, foarte apropiate ca timp [1], sau la o asemănare cu bordeiul nr. 2, mai nou, în formă de colț, în ipoteza că e vorba de o tradiție păstrată din sec. al XIV-lea.

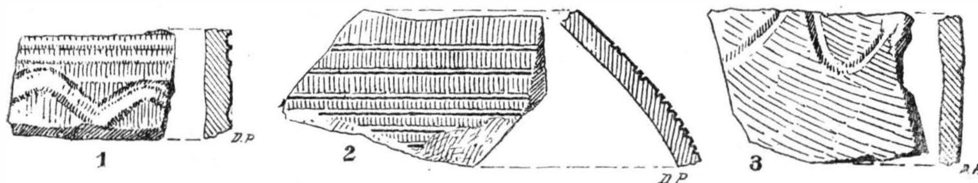

Fig. 2. — Fragmente ceramice ornamentate cu val și caneluri, din bordeiul nr. 1 (1/1).

Orientarea bordeiului este ENE 120° —VNV 300°. Fundul său, aflat la 1,05 m adîncime, probează că aproape două treimi ale construcției erau la suprafața solului.

Intrarea era în partea de E — prăbușită — iar vatra sau cuptorul, spre centru sau latura de sud, unde s-au găsit, în groapă, resturi de arsură, cenușă și cărbune, în cantitate mai mare. Întrucît urmele incendiului lipsesc, se pare că bordeiul a fost părăsit și demontat de locuitori, mutîndu-se în altă parte. Astfel se poate explica și inventarul sărăcăcios și fragmentar: cioburi de vase, mai ales oale, cîteva ornamente cu caneluri și val (fig. 2), obiecte rupte: ace, cuțite cîrlige de undiță și vîrfuri de săgeți de fier (fig. 3, nr. 1 și 2), așchii de silex pentru scăpărat, oase de animale domestice: oaie, capră,

[1] Raport sumar asupra campaniei de săpături arheologice de la Zimnicea, în « S.C.I.V. », I (1950), nr. 1, fig. 2 și p. 100—101.

bou. Mai mulţi cărbuni de mărimi diferite indică lemne de esenţă moale, tăiate din localitate sau împrejurimi şi utilizate apoi la construcţie şi foc.

Spre mijlocul bordeiului — mai aproape de peretele de sud — o groapă săpată de sus, mai nouă, de formă rotundă cu diametrul de 1,50 m, pătrunde pînă la 0,40 m sub fundul bordeiului. Cîteva cioburi găsite sînt probabil din sec. al XVIII lea.

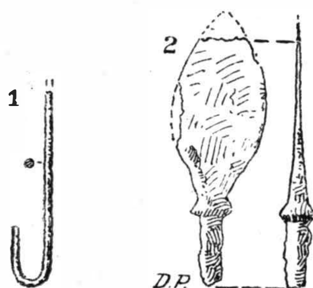

Fig. 3. — Cîrlig de undiţă şi vîrf de săgeată de fier din bordeiul nr. 1 (2/3).

La 12 m sud de bordei, o groapă de mari dimensiuni, în formă de clopot, străbate stratul castaniu cu depuneri neolitice, loessul gălbui cu concreţiuni şi ajunge pînă la 1,95 m adîncime. Jumătatea superioară a gropii păstrează pe pereţi urmele tîrnăcopului cu care a fost săpată, pe cînd jumătatea inferioară are pereţii neteziţi. Se pare că groapa a fost destinată păstrării cerealelor şi, după gropile de pari rămase, desigur era acoperită. Cioburile dinăuntru sînt identice cu cioburile găsite în bordei (fig. 4).

Mica gospodărie de pe Dealul Cişmelei, cunoscută numai prin restul din bordei şi groapă, a fost îngrădită cu un şanţ, bine păstrat, lat de cca. 0,52 m, adînc de 0,65 m, cu fundul albiat. Părţile de S şi de E ale şanţului s-au prăbuşit, cu timpul, în rîpă; cea de N aşteaptă să fie săpată.

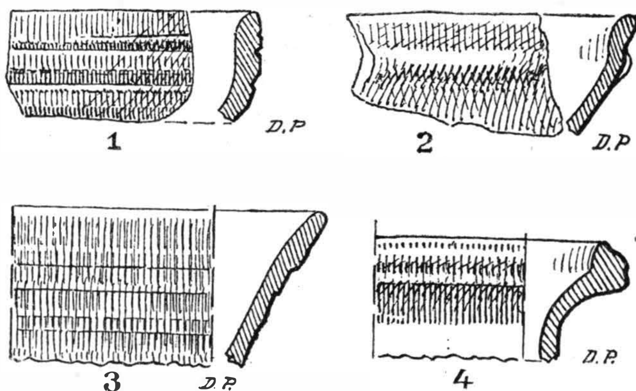

Fig. 4. — Fragmente ceramice din groapa nr. 1 (2/3).

Ca şi în alte aşezări din valea Dunării, ceramica şi, mai puţin, obiectele de fier aşează complexul la sfîrşitul sec. al XIV-lea. Un ducat de bronz de la Mircea cel Bătrîn, găsit în strat, la 3 m VNV de groapa amintită, cu sigle ce se cunosc pînă acum numai pe o monedă de la Vlad Uzurpatorul (fig. 5), au îndreptăţit pe O. O. Iliescu să-l dateze în perioada 1394—1396, vreme în care Mircea a încercat în mai multe rînduri să-l înlăture pe Vlad.

Şanţul de înconjur, urmărit spre VNV, e tăiat de alt bordei mai nou decît bordeiul prezentat (pl. I). *Bordeiul nr. 2* are forma unui Γ cu diametrele NNE—SSV 8,76 m şi VNV—ESE 7,40 m. Groapa, cu pămîntul de

umplutură negru, e săpată pînă la adîncimea de 1,35 m de la suprafaţa actuală a solului în partea de V şi 0,93 m în cea de E, pătrunzînd în pămîntul viu cu 0,08—0,42 m. Podeaua bordeiului, fără să aibă o lipitură propriu-zisă, e netedă şi bătătorită.

Intrarea se află la E, printr-un gîrlici cu scoborîş uşor spre V, despărţit de odaia vetrei printr-un prag distrus în parte de alt şanţ, mai nou, ce înconjura probabil la rîndu-i altă gospodărie de pe Dealul Cişmelei.

Vatra de formă ovală (0,80/0,76 m) a fost şi ea tăiată în bună parte de acelaşi şanţ. Arsura puternică, marea cantitate de cenuşă şi cărbuni de pe vatră şi de lîngă ea, indică o întrebuinţare mai îndelungată. În colţul de SV al odăii, o banchetă de pămînt dreptunghiulară (1,91/0,96 m), înaltă de 0,21 m, servea, desigur, ca pat.

Între pat şi vatră s-au găsit, amestecate, cele mai multe resturi arheologice: cuţite şi cuie de fier, un sfredel, aşchii de silex, cioburi de sticlă, pietre de rîşniţă, fragmente ceramice, oase de animale domestice ş.a. Mai multe oase de bou aparţin — după precizările prof. Vasile Gheţie — unor animale cu cornul scurt, rasă ce se întîlneşte şi astăzi în regiune.

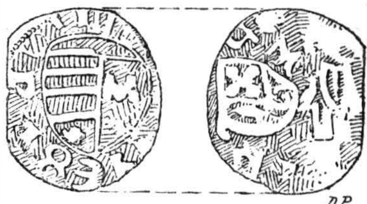

Fig. 5. — Ducat de bronz, de la Mircea cel Bătrîn, dintre anii 1394—1396 (2/1).

O a treia încăpere, cam de aceeaşi mărime, se află alături, spre nord. Lipsită de vatră sau cuptor, putea servi drept cămară. Din inventarul odăii n-a rămas decît un urcior smălţuit, aproape întreg, cîteva silexuri de scăpărat şi mai multe fragmente de ţiglă şi cioburi romane — datate în sec. II—IV — aduse aici, de pe aşezarea din apropiere, de locuitorii bordeiului.

În gîrlici, o groapă aproape rotundă, cu diametrele EV 0,52 m şi NS 0,50 m, e săpată pînă la 0,28 m sub fundul bordeiului. În interiorul ei s-a găsit un ac cu gămălie şi un ciob, amîndouă identice cu cele găsite în bordei.

După gropile parilor care susţineau bîrnele căpriorilor, bordeiul avea acoperişul în două ape, înălţîndu-şi coama cu cca. 1,50 m deasupra solului [1].

Resturile arheologice din bordei sînt puţine şi fragmentare. Atît obiectele de fier cît şi ceramica (fig. 6) arată că bordeiul e mai nou decît bordeiul nr. 1, putînd fi datat, după analogii, în secolul al XVII-lea. Se pare că şi el a fost părăsit şi demontat de locuitori, luîndu-se tot. Arsura şi cărbunii găsiţi provin de la trestia şi materialul lemnos rămas din pereţi şi acoperiş.

Bordeiul e tăiat de la sud la nord de alt şanţ mai nou, nr. 2, lat de cca. 0,60 m. Şanţul a distrus pragul despărţitor dintre gîrlici şi odaia cu vatra, o parte din vatră şi apoi marginea de est a bordeiului, suprapunînd la N şanţul nr. 1.

În partea de sud a bordeiului, şanţul pătrunde cu cca. 0,09 m sub podeaua acestuia; în cea de N, fundul şanţului e mai sus, pierzîndu-se în umplutura şanţului mai vechi. Pămîntul de umplutură al şanţului e de culoare mai închisă decît umplutura bordeiului şi a şanţului nr. 1. În el s-au

[1] Asemenea forme de bordei au dăinuit la Vădastra, pînă de curînd.

găsit cîteva fragmente ceramice mai noi şi o lulea, probabil din secolul al XVIII-lea (fig. 7).

Paralel cu săpăturile, s-au făcut cercetări în alte puncte, la Vădastra şi la Cruşovu.

1. Pe Dealul Cişmelei — 40 m V de Măgura Fetelor — e altă măgură mai mică, cu diametrul NS 35 m şi EV 30 m, aproape aplatizată. Acum

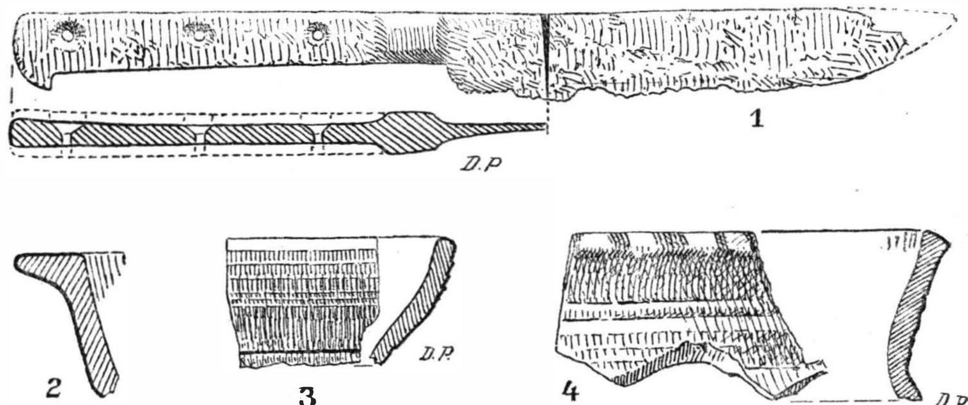

Fig. 6. — Cuţit de fier şi fragmente ceramice din bordeiul nr. 2 ($^{2}/_{3}$).

cîteva decenii, cu ocazia construirii drumului Morii, a fost tăiată aproape o treime din ea, pe o adîncime maximă de 1 m. Astăzi, cea mai mare parte a movilei se află în curtea locuitorului Marin Florea Drăgan. Acesta, în 1952, a făcut aci cărămidă, săpînd în partea de E o groapă cu dimensiunile de 12,50/5,20 m, adîncă de 1,00—1,37 m, oprită, în partea de nord, aproape de pămîntul viu. Ca şi cum groapa nu ar fi fost de ajuns, cărămidarii au teşit malurile, mărind şi mai mult distrugerea straturilor de cultură şi a mormintelor.

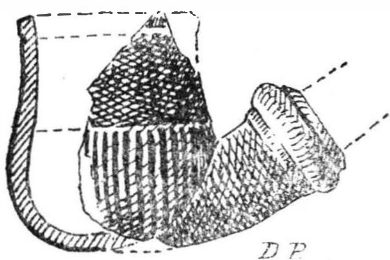

Fig. 7. — Fragment de lulea din lut din şanţul nr. 2 ($^{1}/_{1}$).

Prin aceste săpături s-a scos o mare cantitate de resturi arheologice; o parte s-a aruncat şi pierdut, alta, după terminarea lucrărilor, a fost azvîrlită cu pămîntul înapoi.

În umplutura gropii s-au găsit unelte de silex (percutoare, răzuitoare, lame), bucăţi din rîşniţe de piatră şi o mare cantitate de fragmente ceramice. Ceramica aparţine culturilor Vădastra (Vădastra I şi Vădastra II), Sălcuţa şi Coţofeni.

În general, ca tehnică, formă şi decor, ceramica de aici nu se deosebeşte de ceramica de pe Măgura Fetelor. Între cioburile Vădastra I, cele mai multe au pleavă amestecată în pastă (fig. 8, nr. 1—2); mai puţine sînt dintr-o pastă îngrijită (fig. 8, nr. 3), lipsită de impurităţi. Pictura cu grafit apare pe mai multe exemplare ale culturii Sălcuţa (fig. 9, nr. 1—4).

Printre osemintele mormintelor răvășite se deosebesc oase pătate de ocru roșu și o mandibulă cu două alveole vindecate, ale măselelor lipsă.

2. La cca. 500 m E de Măgura Fetelor, pe « Linia Mare », locuitorul Ion Barbu, săpînd pivnița unei case în construcție, a găsit un depozit format din 64 de lame și așchii de silex neolitice, neprelucrate, desprinse doar din nuclee. În imediata lor apropiere, nu s-a mai aflat nici un rest arheologic.

Micul depozit a fost oferit Muzeului național de antichități.

3. Pe aceeași « Linie » — 50 m est de micul depozit neolitic — se află măgura numită « La Georgescu », cu raza de 25 m și înălțimea 3 m. Pînă de curînd, ea a servit ca loc unde la anumite ocazii se făcea horă.

Din măgură s-a luat mai de mult pămînt pentru repararea șoselei, iar recent, pentru înălțarea încăperilor de la Căminul Cultural. Între fragmentele ceramice scoase cu acest prilej, unele aparțin culturilor Sălcuța și Coțofeni; altele, de factură mai veche, au pleavă în pastă.

4. La Crușovu — 6 km NNE de Vădastra — se află chiar sub satul actual o altă așezare, acum distrusă în parte și ea de numeroasele gropi pentru cărămidă și construcții. Cîteva vase de lut întregi și, mai multe, fragmentare — toate adunate prin grija prof. Crăciun Pătru — sînt expuse la Muzeul din Caracal.

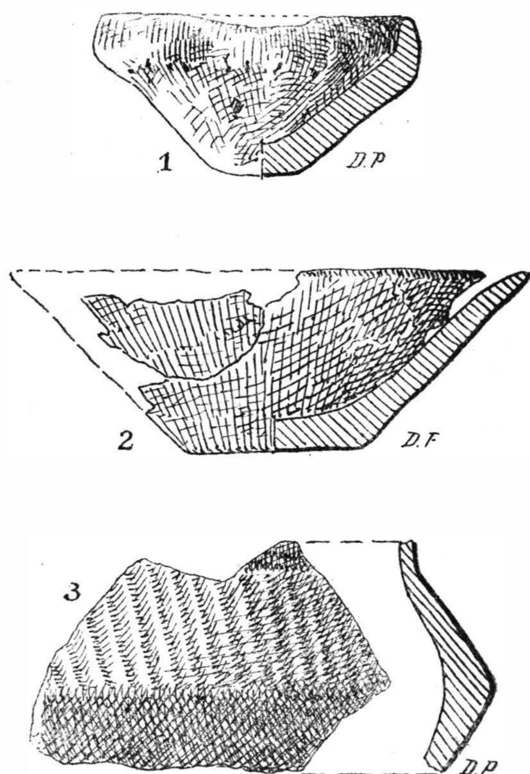

Fig. 8. — Vase de lut și un fragment de vas Vădastra I ($^{2}/_{3}$).

Săpătura de salvare, cerută în urma cercetărilor făcute în primăvara 1954, în legătură cu distrugerile din așezările de la Crușovu și Vădastra, n-a fost admisă de Muzeu în timp util [1]. Ca urmare, distrugerea s-a continuat: locuitorul Alexie Șerban a făcut, nestingherit, cărămidă.

În pereții gropii din care s-a scos lutul pentru cărămidă, atît cît s-a putut vedea, straturile de cultură au o grosime de 1,60 m, deosebindu-se clar un strat Vădastra I, suprapus de altul, Vădastra II.

Micile săpături de pe *Dealul Cișmelei* au putut permite unele observații de caracter arheologic, referitoare mai ales la secolele XIV—XV și au salvat materiale mai puțin cunoscute pînă acum. Dezvelirea bordeiului nr. 2 e prima contribuție la cunoașterea evoluției tipologice a bordeiului din Cîmpia

[1] Referat înaintat Muzeului național de antichități, la 12 mai 1954.

Dunării; alături de forma dreptunghiulară, simplă, descoperită la Zimnicea în săpăturile din anul 1949, e semnalată, la Vădastra, forma de colţ, pînă de curînd foarte răspîndită în regiune [1].

Restul din movila de la V de Măgura Fetelor poate oferi încă, prin săpături atente, observaţii şi concluzii asupra culturilor străvechi de aici.

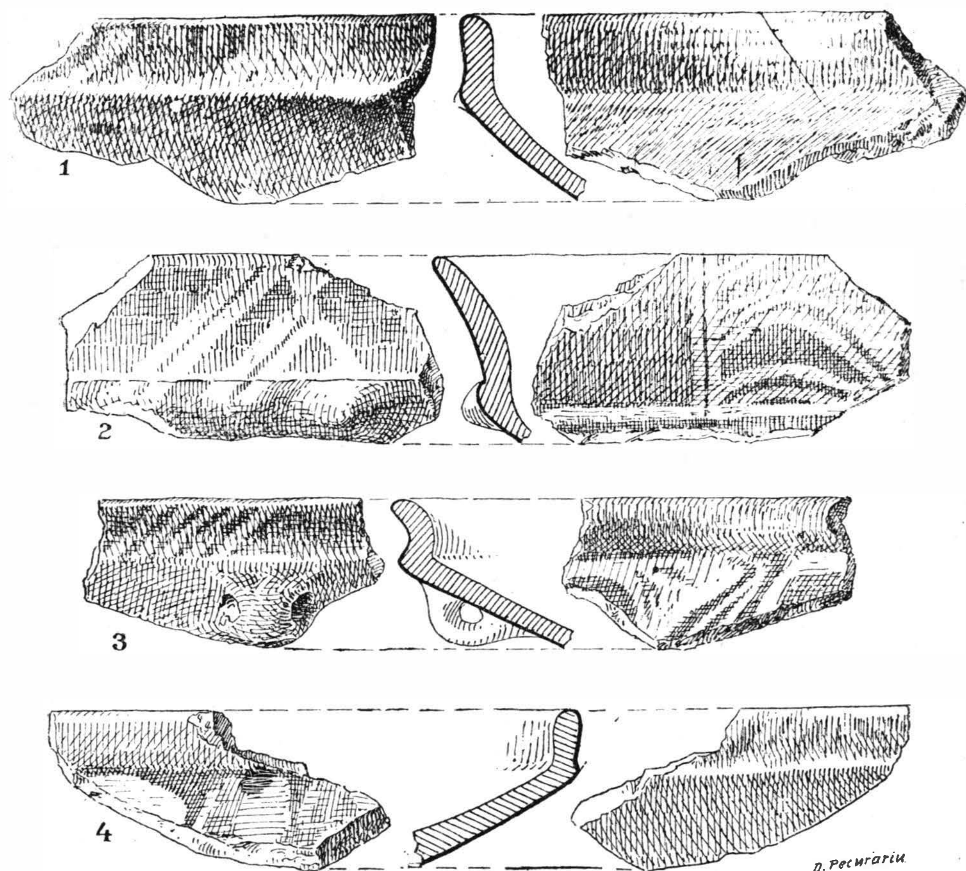

Fig. 9. — Fragmente de străchini pictate cu grafit, din cultura Sălcuţa ($^1/_2$).

La Vădastra şi la Cruşovu — ca şi în alte părţi — asistăm la nimicirea treptată, dar sigură, a unor aşezări de mare importanţă. Cercetările de suprafaţă mai vechi au semnalat cîteva staţiuni de tip Vădastra, toate distruse în cea mai mare parte de ape: Orlea, Celei, Dudoviceşti.

La Vădastra şi la Cruşovu distruge omul: cărămidăriile şi construcţiile sporesc continuu. Atunci cînd împrejurările nu permit facerea gropilor, se ară cu plugul şi se ia pămînt pentru lipit, pierzîndu-se astfel straturile de cultură de deasupra. Autorităţile locale nu se pot opune cetăţenilor, deşi

[1] Cf. Plopşor, Bordeiul în Oltenia, în « Bulet. Soc. reg. de Geografie », XLI (1922), fig. 7.

în unele cazuri s-au luat unele măsuri (Crușovu). În alte cazuri, tocmai cei care aveau datoria să păzească, au distrus (Vădastra).

În concluzie, se impune ca Direcția Muzeului național de antichități să ia măsuri mai operative în cazurile în care sînt semnalate distrugeri, așa cum i-au fost semnalate în trecut, fără să fi luat vreo măsură concretă.

În același timp se impune *continuarea săpăturilor* de pe Măgura Fetelor și săparea așezărilor de la Crușovu pînă ce vor fi posibile concluzii de ansamblu, în vederea întocmirii unei monografii.

Corneliu N. Mateescu

АРХЕОЛОГИЧЕСКИЕ РАСКОПКИ И РАЗВЕДКИ В ВЭДАСТРЕ И ОКРЕСТНОСТЯХ

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

Раскопки в Вэдастре были произведены впервые в 1871—1873 гг. и возобновлены значительно позже, лишь в 1926 г.

В предыдущие годы, в результате постепенного разрушения северо-восточного склона возвышенности Чишмелей, обнаружились профили ям и землянок. Раскопки, произведенные осенью 1954 г., позволили сделать стратиграфические наблюдения и сохранить часть археологического материала.

Под материком находится слой неолитических отложений Вэдастра II, перекрытый средневековым слоем. Обвал берега разрушил часть землянки (№ 1) и часть ямы. Окружающий их ров (№ 1) также частично обвалился. Весь этот комплекс относится к концу XIV в.

Ров, обследованный на значительном расстоянии, прерывается ямой, оставшейся от землянки более позднего периода (№ 2), относящейся к XVII в. Землянка пересечена в свою очередь другим рвом (№ 2), относящимся, вероятно, к XVIII в.

Помимо раскопок были обследованы и другие пункты в Вэдастре и в Крушову.

1. На небольшом холме, расположенном вблизи пункта Мэгура Фетелор, при добыче глины для кирпича была недавно разрушена часть жилищ и близлежащего кладбища. Найденные здесь керамические фрагменты принадлежат культурам Вэдастра (Вэдастра I и Вэдастра II), Сэлкуца и Коцофени. На обнаруженных в могилах скелетах сохранились пятна красной охры.

2. При производстве строительных работ в пункте « Линия Маре » обнаружен стоящий особняком склад неотшлифованных неолитических лезвий.

3. При выемке земли из холма в той же « Линии » были найдены черепки культур Сэлкуца, Коцофени и другие, более древнего происхождения, сделанные из пасты с примесью половы.

4. Другое поселение было частично разрушено в селе Крушову при возведении различных сооружений и при копании земли. На профилях вырытых ям четко вырисовывается слой Вэдастра I, перекрытый слоем Вэдастра II.

ОБЪЯСНЕНИЕ РИСУНКОВ

Таблица I. — Вэдастра (возвышенность Чишмелей). Археологические раскопки — 1954

Рис. 1. — Голова статуэтки более значительных размеров, найденной в слое с отложениями Вэдастра II ($^3/_5$).
Рис. 2. — Керамические фрагменты с волнистым орнаментом и каннелюрами из землянки № 1 ($^1/_1$).
Рис. 3. — Крючок удочки и железный наконечник стрелы из землянки № 1 ($^2/_3$).
Рис. 4. — Керамические фрагменты из ямы № 1 ($^2/_3$).
Рис. 5. — Бронзовый дукат времени Мирчи Старого 1394—1396 гг ($^2/_1$).
Рис. 6. — Железный нож и керамические фрагменты из землянки № 2 ($^2/_3$).
Рис. 7. — Обломок глиняной трубки, найденный во рве № 2 ($^1/_1$).
Рис. 8. — Глиняные сосуды и фрагмент сосуда культуры Вэдастра I ($^2/_3$).
Рис. 9. — Фрагменты разрисованных графитом мисок культуры Сэлкуца ($^1/_3$).

FOUILLES DE SAUVEGARDE ET RECHERCHES ARCHÉOLOGIQUES A VĂDASTRA ET DANS SES ENVIRONS

(RÉSUMÉ)

Les premières fouilles faites à Vădastra furent exécutées de 1871 à 1873. Elles furent reprises en 1926.

Les dernières années, des éboulements successifs de la partie NE et de la colline de Cişmeaua firent apparaître des profils de fosses et de huttes à demi creusées dans le sol. Les fouilles effectuées à l'automne 1954 ont permis de faire des observations de caractère stratigraphique et elles ont sauvé une partie du matériel archéologique.

Au-dessus de la terre vierge se trouve une couche de dépôts néolithiques, Vădastra II, qui en supporte une autre, appartenant au moyen âge. L'éboulement de la berge a détruit une partie d'une hutte (n° 1) et d'une fosse, toutes deux entourées d'un fossé (n° 1), en partie effondré, lui aussi. L'ensemble entier date de la fin du XIVe siècle.

Le fossé, suivi sur une plus grande distance, est interrompu par l'excavation d'une hutte plus récente (n° 2), appartenant au XVIIe siècle. A son tour, cette hutte est coupée par un autre fossé de ceinture (n° 2) remontant probablement au XVIIIe siècle.

Outre les fouilles, d'autres points ont également fait l'objet des recherches à Vădastra et à Cruşovu.

1. Sur une petite éminence, proche de Măgura Fetelor, une carrière desservant une briquetterie a récemment détruit une partie des établissements, ainsi que le cimetière de l'endroit. Les tessons de poterie qui ont été trouvés appartiennent aux civilisations de Vădastra (Vădastra I et Vădastra II), de Sălcuţa et de Coţofeni. Les ossements des tombes présentent des traces d'ocre rouge.

2. A l'occasion d'une construction de la route « Linia Mare », on a découvert un dépôt isolé de lames néolithiques brutes.

3. En prélevant de la terre d'une tertre de la même « Linia », on y a trouvé des tessons de poterie de Sălcuţa et de Coţofeni, ainsi que d'autres, d'une facture plus ancienne, dont la pâte est mêlée de balle de céréales.

4. A Cruşovu, un autre établissement a été en partie détruit par des constructions et des fosses. Dans le profil des fosses qu'on a fouillées, on

distingue clairement une couche Vădastra I, supportant une couche Vădastra II.

EXPLICATION DES FIGURES

Planche I. — Vădastra (Dealul Cişmelei). Fouilles de sauvegarde — 1954.

Fig. 1. — Tête de figurine de proportions plus importantes provenant de la couche à dépôt Vădastra II ($^{3}/_{5}$).
Fig. 2. — Tessons de céramique à décor ondulé et à rainures, trouvée dans la hutte n° 1 ($^{1}/_{1}$).
Fig. 3. — Hameçon et pointe de flèche en fer, trouvés dans la hutte n° 1 ($^{2}/_{3}$).
Fig. 4. — Tessons de céramique de la fosse n° 1 ($^{2}/_{3}$).
Fig. 5. — Ducat en bronze, datant de Mircea le Grand, 1394—1396 ($^{2}/_{1}$).
Fig. 6. — Couteau en fer et tessons de céramique de la hutte n° 2 ($^{2}/_{3}$).
Fig. 7. — Fragment de pipe d'argile trouvée dans le fossé n° 2 ($^{1}/_{1}$).
Fig. 8. — Vases d'argile et fragment de vase, Vădastra I ($^{2}/_{3}$).
Fig. 9. — Fragments d'écuelles peintes au graphite, appartenant à la civilisation de Sălcuța ($^{1}/_{2}$).

STUDII ŞI CERCETĂRI DE ISTORIE VECHE
Tomul VI, nr. 3—4, 1955

ŞANTIERUL ARHEOLOGIC TRAIAN (1954)

(r. Buhuşi, reg. Bacău)

Săpăturile din campania 1954, la şantierul Traian, com. Zăneşti, r. Buhuşi, reg. Bacău[1], au fost planificate în continuare şi în strînsă legătură cu problemele puse de săpăturile anului precedent, 1953.

S-a avut în vedere, în primul rînd, dezvelirea unor noi complexe de locuire, aparţinînd fazei AB a culturii ceramicii pictate Cucuteni-Tripolie, ca şi urmărirea traseului şanţului de apărare, descoperit în 1953, în partea de vest a aşezării.

De asemenea, a fost săpat în adîncime pe toată întinderea săpăturii primul strat de cultură aflător aici, la baza aşezării: cel precucutenian. Acesta constituie cel de al doilea obiectiv de caracter permanent al cercetărilor din aşezarea de la Traian, primul obiectiv fiind dezvelirea în întregime a staţiunii. Condiţiile de la faţa locului din vara acestui an nu au îngăduit o extindere prea mare a săpăturilor arheologice pe Dealul Fîntînilor, deoarece acest deal, fiind teren agricol, fusese plantat în întregime cu porumb. S-a putut totuşi degaja o suprafaţă de forma unui pătrat, cu latura de 33 m, necesară continuării săpăturilor, potrivit planului. Pentru săpătura principală s-a ales suprafaţa cuprinsă între latura de nord a vechii săpături din 1953 şi pînă la şanţul B inclusiv, şanţ care a fost trasat în 1953 pentru a controla eventuala desfăşurare a şanţului de apărare în această parte (vezi planul general al săpăturilor din 1953 şi 1954, fig. 1).

În afară de aducerea la îndeplinire a acestor teme, propuse în plan, s-au mai efectuat şi alte lucrări, peste plan, izvorîte din nevoia de a privi mereu problema generală în ansamblul ei şi de a o situa într-un cadru cît mai just, prin cunoaşterea aşezărilor din vecinătate.

S-a reluat astfel cercetarea laturii de sud a aşezării, adică rîpa dinspre cele patru fîntîni, în scopul dublu de a obţine pe de o parte precizarea şi confirmarea datelor stratigrafice cunoscute, iar pe de altă parte spre a lămuri chestiunea pusă de apariţia numeroaselor oseminte care ieşeau la iveală prin surparea continuă a acestei rîpe, din care sătenii îşi scot mereu pămînt galben pentru lutuirea caselor lor. S-au efectuat astfel în rîpă trei casete, iar printre rezultatele obţinute a fost descoperirea cimitirului feudal din sec. XVI-lea, în partea de SE a Dealului Fîntînilor. Prin cele trei şanţuri

[1] La săpături a participat **colectivul: H. Dumitrescu,** V. Bălan, **I.** Dragomir, **N. Onea, Al. Păunescu, S. Platon (membri) ; I. Antonescu, N. Hairedin, S. Iacob (studenţi).**

(fig. 1), trasate în această parte, s-au descoperit 28 de morminte, dovedind numărul mare al celor îngropaţi aici.

În staţiunea neolitică de la Dealul Viei, situată de asemenea în satul Traian, s-a trasat în partea de est a vechii săpături (1953) un şanţ de 20 m, lărgit apoi prin două casete. S-a urmărit obţinerea unor noi date şi a unor noi materiale arheologice referitoare la cultura « Zăneşti ».

În urma culegerii unor cioburi de aspect postneolitic în comuna Zăneşti şi anume în curtea unei biserici mai vechi, aşezată pe ultima şi cea mai joasă terasă, de pe stînga Bistriţei, s-a întreprins şi în acest punct un sondaj de dimensiuni reduse: 2 m × 4 m. Materialul ceramic recoltat, prin calitatea pastei de culoare cenuşie şi roşie, lucrată la roată, indică aici urmele unei aşezări din sec. III şi IV e.n. (vremea migraţiilor).

1. Revenind la punctul central al săpăturii, s-a putut observa că în spaţiul ales, pe lîngă panta caracteristică de la nord la sud, terenul prezintă aici şi o evidentă înclinare de la vest la est, ceea ce explică puţinătatea rămăşiţelor păstrate în straturile superficiale. Mai în adîncime, între 0,50—0,70 m, se situează baza stratului de arsură, provenind din dărîmarea respectivului complex de locuire. La început, lutul ars în diferite nuanţe, de la gălbui pînă la cărămiziu, apare masat în grămezi scunde, de formă neregulată, oarecum triunghiulară, avînd aspectul unor mici insule. Sînt rămăşiţele pereţilor şi ale plafoanelor. Treptat aceste grămezi îşi lărgesc baza şi se leagă între ele, întregindu-se într-o suprafaţă mai mare, care reprezintă podeaua — platforma — complexului de locuire. S-a putut degaja astfel în centrul suprafeţei săpate un complex de locuire, cu o întindere de 212 m², de tipul bine cunoscut aici din săpăturile anterioare, adică format din două corpuri de construcţie, care cuprind între ele un spaţiu liber. Pe lîngă acest complex, tot în cuprinsul perimetrului suprafeţei săpate, în colţurile de SV şi SE au apărut şi unele porţiuni din alte două locuinţe, cu dimensiunile respective de 40 m² şi de 37 m². Aceste porţiuni se racordează însă cu alte două locuinţe, descoperite în săpăturile din 1953 (fig. 2 şi 3). După înlăturarea moviliţelor formate din chirpicul fărîmat în bulgări mărunţi şi friabili, apare clar masa platformei, de culoare roşie-cărămizie, pe alocuri cu marginile zgurificate, alcătuită din bucăţi mari şi groase de lut ars, ca nişte lespezi. Pe partea superioară aceste lespezi de lut sînt ca de obicei netede şi făţuite, pe faţa lor inferioară prezintă urmele caracteristice de trunchiuri de copaci întregi sau despicaţi. În cazul prezentului complex de locuire, spre deosebire de locuinţele descoperite în săpăturile anterioare, cantitatea rămăşiţelor de arsură este mai redusă, chiar dacă ţinem seama şi de împrăştierea resturilor de vieţuire de-a lungul pantelor, menţionate mai înainte, fapt care indică în acest punct al aşezării o construcţie de un caracter mai precar. Poziţia oarecum periferică a locuinţei, ca şi situarea ei în stricta vecinătate a şanţului de apărare, dar dincolo de acest şanţ, ar putea explica, cel puţin în parte, această situaţie. Nu avem însă destule elemente care să ne ducă la presupunerea că ar fi existat aici o construcţie cu o funcţie specială. Sînt însă o serie de dovezi, care arată cu prisosinţă că şi această casă a fost locuită şi că lespezile de pămînt ars au rolul unei adevărate podele a casei. S-au găsit « in situ » pe această platformă rîşniţe şi frecătoare de piatră, pietre de rîu de diferite forme şi mărimi, vase mari

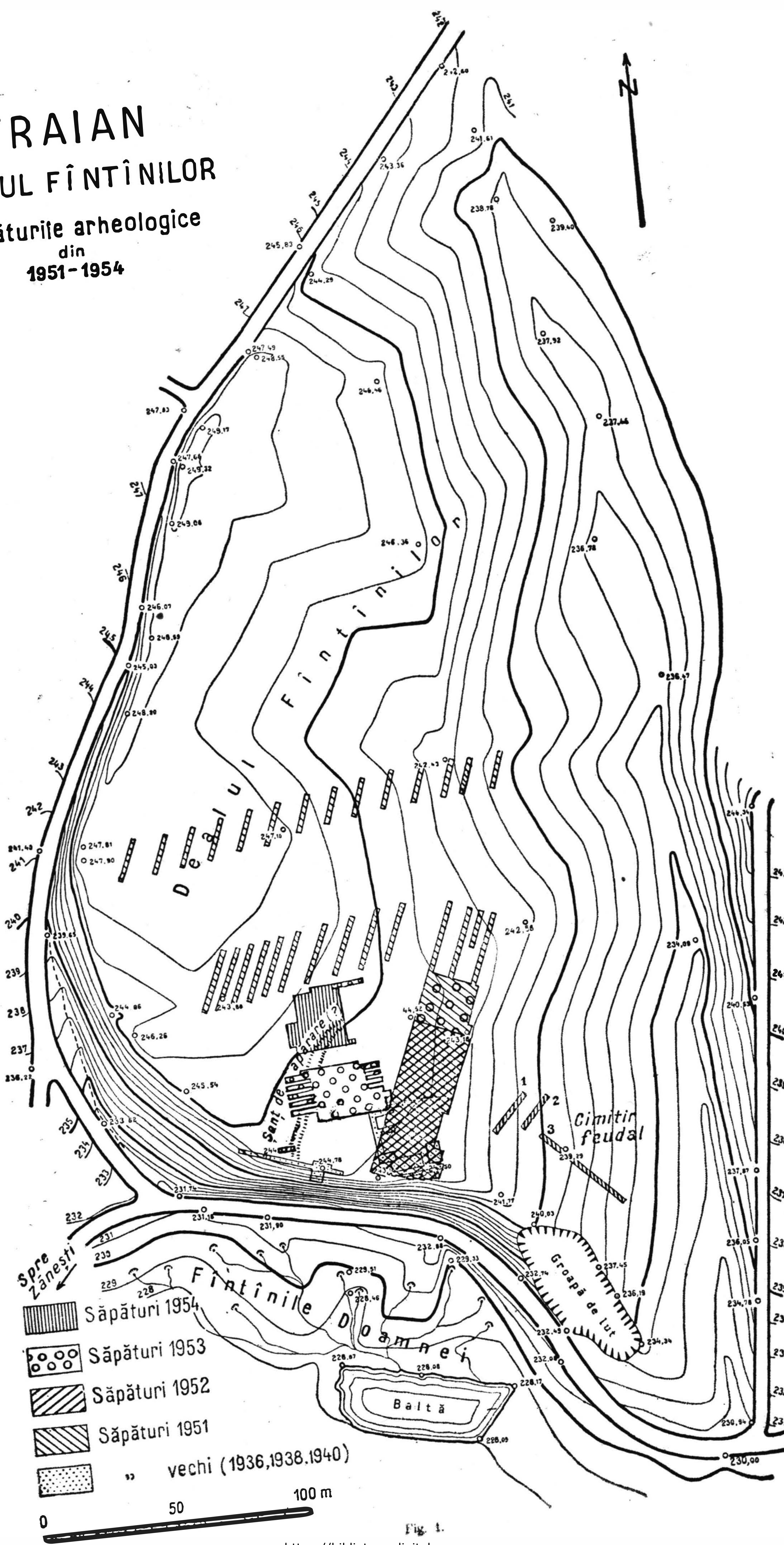

TRAIAN
DEALUL FÎNTÎNILOR
Săpăturile arheologice
din
1951-1954
Dealul Fîntînilor
Şanţ de apărare
Cimitir feudal
Groapă de lut
Fîntînile Doamnei
Baltă
Spre Zăneşti
Săpături 1954
Săpături 1953
Săpături 1952
Săpături 1951
„ vechi (1936, 1938, 1940)
0
50
100 m

Fig. 1.

de uz gospodăresc pentru provizii, vase de cult în formă de binoclu, ca şi alte vase fragmentare pictate, carcteristice pentru faza AB a culturii Cucuteni-Tripolie (fig. 4).

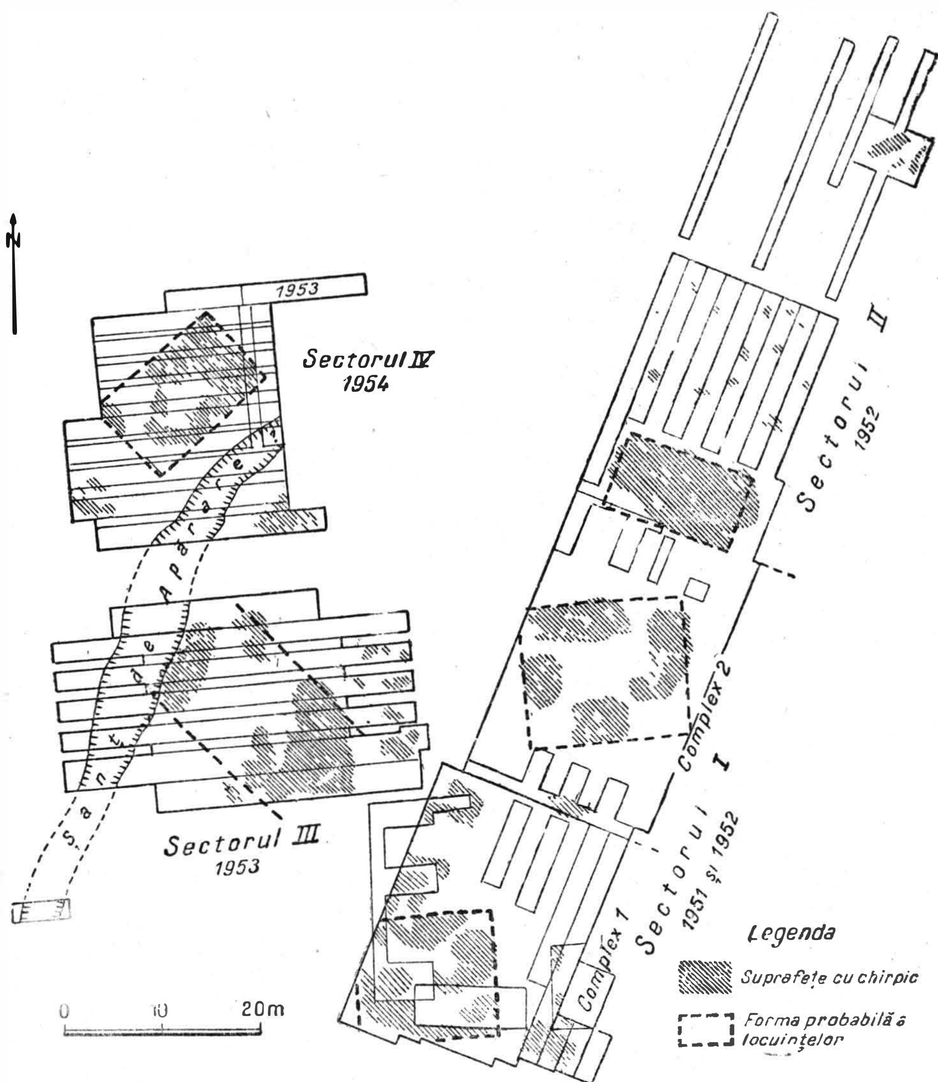

Fig. 2. — Schiţa provizorie a locuinţelor Cucuteni AB.

Pe lîngă acestea, inventarul obişnuit se completează prin numeroasele oase de animale domestice (bovine, porc, oaie) ca şi prin coarne de cerb, dintre care unele arată un început de prelucrare. Uneltele găsite sînt de os, corn, silex, cuarţit, precum şi din alte roci, sulele de aramă în patru muchii apărînd numai rareori. Nu lipsesc nici greutăţile de la războiul de ţesut sau de

la plasa de pescuit de diferite forme şi mărimi. Faptul că majoritatea acestor obiecte arată urmele unei arderi secundare constituie o dovadă în plus că ele se aflau în interiorul casei şi că au ars împreună cu aceasta.

2. În ceea ce priveşte stratul de cultură mai veche, anterioară fazei AB a culturii Cucuteni-Tripolie, acel al culturii precucuteniene, faciesul său tipologic caracteristic, ca şi poziţia sa stratigrafică sînt în general cunoscute, aşa cum s-a arătat în rapoartele preliminare din anii precedenţi: 1951, 1952 şi 1953. Elementele noi, descoperite prin săpăturile din 1954, confirmă datele

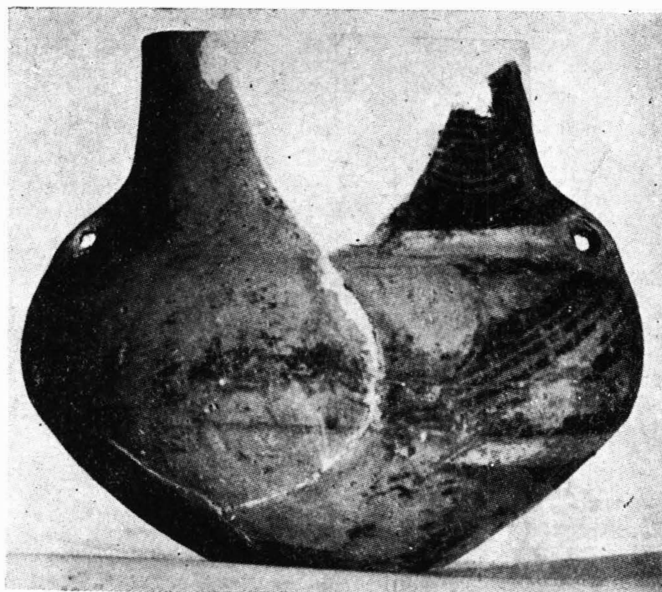

Fig. 4. — Vas pictat, reconstituit, găsit în complexul de locuire Cucuteni AB.

mai vechi. Se documentează legătura cu cultura de aspect mai vechi Zăneşti din aşezarea învecinată de la Dealul Viei (fig. 17) şi se concretizează unele influenţe dinspre sud-est din cuprinsul culturii Gumelniţa (fig. 5).

3. Deosebit de interesantă este apariţia ceramicii vechi neolitice în benzi liniare, de tipul cu note muzicale, în stratul geologic cu pămînt castaniu de formaţie loessoidă, ocupat în mod obişnuit de urmele de vieţuire ale culturii precucuteniene. Această situaţie, semnalată încă din anul 1952, s-a repetat în chip identic şi în anii următori. Prin săpăturile ultimei campanii s-au putut culege date mai multe şi mai amănunţite în legătură cu existenţa acestei culturi în aşezarea de la Traian. Datorită faptului că săpătura s-a efectuat în acest colţ mai periferic, ferit prin aceasta de răvăşirile ulterioare, urmele culturii ceramicii liniare găsite aici erau mai intacte, prezentîndu-se sub forma unor depuneri mai consistente. Reamintim împrejurarea că, în 1952, primele cioburi aparţinînd culturii ceramicii liniare, s-au ivit chiar în stratul cu ceramica pictată. Într-adevăr, cîteva fragmente ceramice şi două topoare de forma caracteristică aşa-zisă de « calapod » au apărut « in

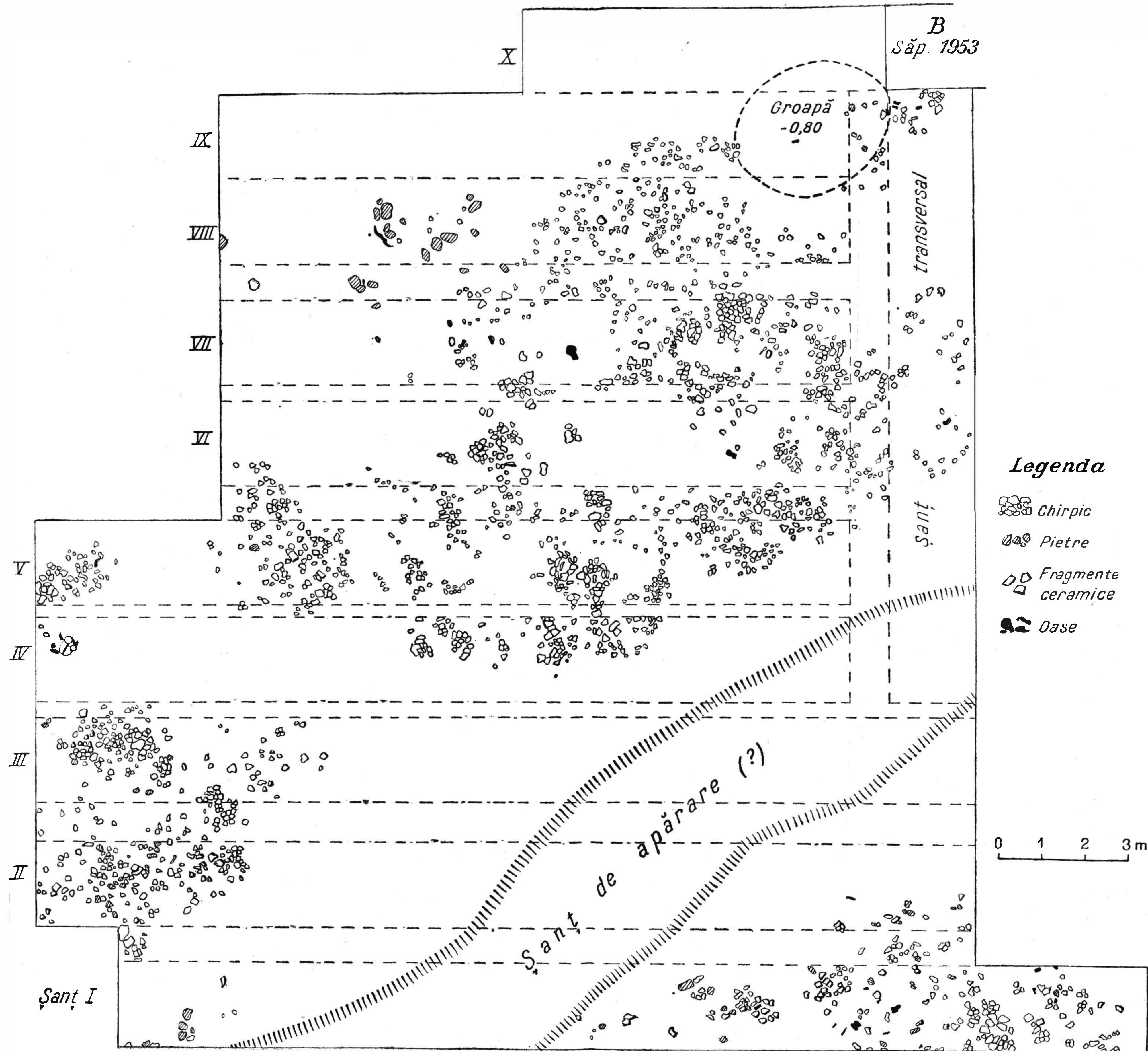

Fig. 3. — Traian. Complex de locuire aparținînd fazei Cucuteni AB.

situ» într-unul din spaţiile libere ale platformei unui complex de locuire din faza Cucuteni AB (Sectorul I). Aşa cum am spus, această situaţie a fost observată de fiecare dată şi, chiar în acest an, cîteva cioburi liniare au apărut sporadic în stratul care conţine faza AB a culturii Cucuteni-Tripolie. Această împrejurare documentează, în mod neîndoios, succesiunea nemijlocită pe linie verticală a depunerilor celor două culturi, ceea ce nu implică bineînţeles, şi succesiunea lor imediată din punct de vedere cronologic.

Prezenţa acestor cioburi liniare în complexul fazei AB a culturii Cucuteni îşi găseşte explicaţia în inerentele răscoliri în adîncime ale solului, făcute

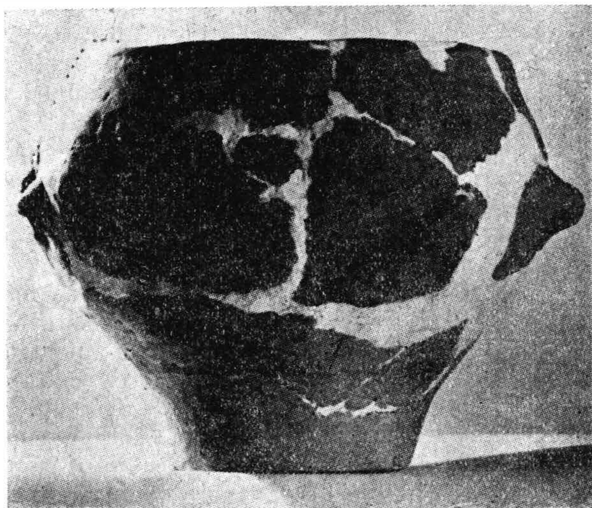

Fig. 5. — Vas precucutenian.

de purtătorii culturii Cucuteni-Tripolie, care s-au aşezat aici mult mai tîrziu şi şi-au construit casele peste vechile depuneri existente. Pentru lămurirea acestei vecinătăţi, în anii 1953—1954, s-a cercetat cu multă băgare de seamă stratigrafia aşezării mai ales pe limita de nord a săpăturilor, acolo unde ceramica liniară apăruse pentru prima oară la nivelul celei pictate. Încă din 1953 se ajunsese la concluzia că în aceste părţi ne aflăm în faţa unor depuneri mai importante decît cele cîteva fragmente ceramice răzleţe, observate în 1952, primul an al apariţiei lor. De pildă, în şanţul B (săpăturile 1953), unde în stratul superior lipseau, întîmplător, urmele vreunei locuinţe, s-a observat că ceramica liniară cu note muzicale, din pastă fină cenuşie, începuse să apară la adîncimea de 0,60 m şi era însoţită de specia de uz gospodăresc, lucrată din pastă grosolană, din compoziţia căreia nu poate lipsi pleava. Aceste fragmente ceramice împreună cu celelalte resturi de vieţuire: uneltele de os şi corn, lame de silex şi cuarţit ca şi cu oasele de animale domestice, în număr mai redus, constituie un strat de cultură, care atinge o grosime de cca. 0,40 m.

În cuprinsul săpăturilor din acest an, în afară de puţinele cioburi liniare, găsite la adîncimea de 0,70 m, printre cele ale fazei Cucuteni AB, săpînd încă 0,08—0,10 m în două puncte ale săpăturii, situate în diagonală: unul

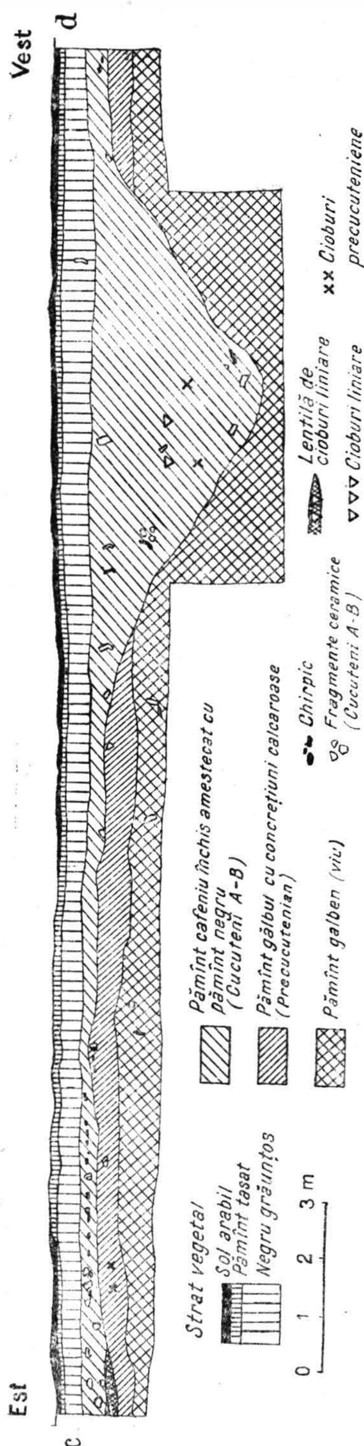

Fig. 6. — Profilul de sud al şanţului I, cuprinzînd nivelul liniar şi şanţul de apărare.

înspre NV şi celălalt spre SE, s-a putut degaja clar un nivel deosebit (fig. 6). conţinînd cioburi liniare din pastă fină, o rîşniţă de mînă şi alte pietre mari cu suprafeţele netezite, precum şi o pereche de coarne mari de bou, care se mai ţineau încă prinse împreună. De notat că şi în cel de al doilea complex (fig. 7 *b*), alături de cioburile liniare s-a găsit un ciob ornamentat prin tehnica barbotinei şi mai multe din pastă groasă, conţinînd pleavă. Sub acest nivel, pe o adîncime de 0,30 m s-au descoperit de asemenea cioburi liniare cu note muzicale, în cantitate mai mare, însoţite de specia grosolană, slab arsă, care conţine pleavă, paie tocate şi pietricele. Faţă de cantitatea resturilor ceramice, uneltele sînt aici mai reduse ca număr.

S-au găsit lame mărunte de cuarţit şi silex ca şi cîteva lame mici de obsidiană, tipice pentru această cultură. Stratul de cultură atinge şi aici o grosime de 0,40 m. Numărul redus al fragmentelor ceramice, la prima apariţie, precum şi faptul că aparţineau mai ales categoriei de calitate superioară ne îndemnase atunci să explicăm prezenţa lor în aşezare ca o simplă undă a unui val mai îndepărtat al acestei culturi band liniare. Prin rezultatele săpăturilor din ultimii doi ani, în partea de vest a aşezării, s-a putut contura aici existenţa unor depuneri mai importante, aparţinînd sus-numitei culturi. Bineînţeles, nu poate fi vorba de o răspîndire egală şi compactă, care să fi cuprins întreaga suprafaţă a aşezării, ci de răspîndiri de caracter sporadic. De altfel, prin construirea şanţului de apărare de către locuitorii stratului superior, în această parte a aşezării, s-au deranjat aceste urme de locuire mai veche, aşa cum se poate observa şi prin amestecul ceramicii celor două culturi, cea liniară şi cea precucuteniană, în acest şanţ, la adîncimea de 1,90 m, ceea ce reprezintă de fapt nivelul de bază al stratului precu-

cutenian. Din cauza specificului solului de pădure, care, aşa cum s-a mai menţionat şi în alte dăţi, nu păstrează conturul gropilor, nu se poate preciza dacă unele alveolări, observate în acest strat de cultură, reprezintă într-adevăr

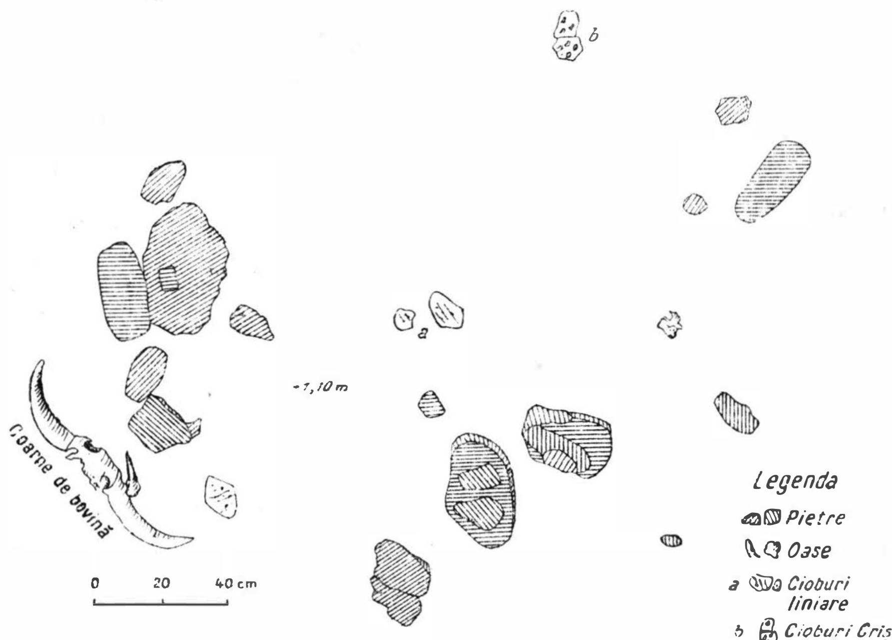

Fig. 7 *a*. — Complexul liniar A din şanţul VII—VIII.

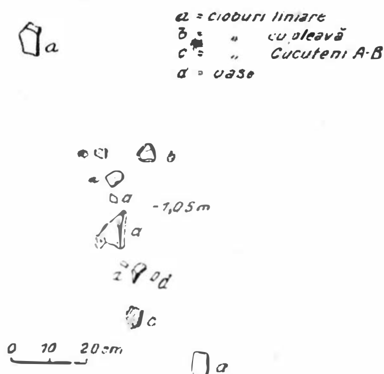

Fig. 7 *b*. — Complexul liniar B din şanţul II.

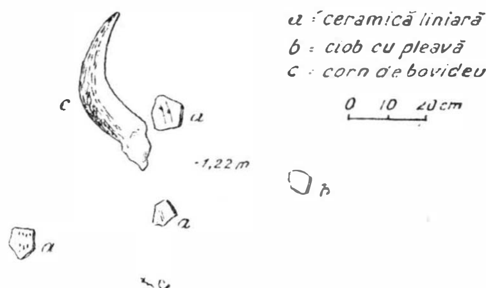

Fig. 7 *c*. — Complexul liniar C din şanţul I.

urmele unor locuinţe de tipul semi-bordeielor. Nicăieri nu sînt vizibile urmele de pari, iar bucăţile de chirpic ars sînt prea mărunte şi neînsemnate. În aceste scobituri, al căror fund ajunge la 1,70 m, se mai găsesc încă cioburi cu decor liniar (fig. 8).

Specia ceramică de calitate mai bună, descoperită în aşezarea de la Dealul Fîntînilor, are pasta caracteristică, moale la pipăit, arsă egal, de bine cunoscuta culoare cenuşie-deschis. Sînt însă şi unele fragmente, la care se observă o pastă de un cenuşiu mai gălbui, iar alteori culoarea pastei merge pînă în spre negru. Nu pare să fie vorba de o compoziţie diferită a pastei, ci aceste deosebiri s-ar datora mai degrabă condiţiilor de conservare de-a lungul timpului. În cazul pastei de culoare negricioasă se constată totuşi şi alte ingrediente cu care a fost amestecat lutul. Micile paiete de mică, vizibile mai ales în secţiune, indică desigur un adaos de nisip cuarţos fin, care face ca pasta să aibă un grăunte mai aspru, dar în acelaşi timp să capete

Fig. 8. — Traian. Profilul de nord al şanţului VII, cu nivelul liniar şi fundul unui bordei (?).

şi o rezistenţă mai mare. Prin această varietate a pastei ceramica liniară aminteşte pasta uneia din categoriile ceramice întîlnite în cultura precucuteniană.

În privinţa formelor, atît cît putem deduce din fragmentele găsite, predomină forma sferică, cu fundul abia schiţat, fără gît şi cu deschiderea gurii vasului largă, evoluînd spre o deschidere tot mai îngustă. Sînt şi unele fragmente la care curbura peretelui este întreruptă printr-o linie de flexură mai pronunţată. Dimensiunile sînt ale unor ceşti şi « boluri » de proporţii mijlocii. Exemplarele de dimensiuni mai mari sînt foarte rare. Torţile propriu-zise nu se cunosc. Funcţia acestora este îndeplinită de unele mici apucători sau proeminenţe plate de formă triunghiulară (fig. 9, 8) pe care se putea sprijini degetul mare pentru a prinde mai bine vasul. Ornamentarea fragmentelor din pastă mai fină constă din benzi liniare curbe sau unghiulare, dispuse pe întreaga suprafaţă a vasului (fig. 9, 10-22). Mai rar apare pe unele cioburi banda liniară în zig-zag (fig. 9, 22) ca şi triunghiurile umplute cu puncte, a căror desfăşurare nu se poate urmări din cauza dimensiunilor reduse a fragmentelor.

A doua categorie ceramică, cea de uz gospodăresc, prezintă pereţii groşi de 0,01—0,02 m. Straturile superficiale sînt cenuşii sau brun-roşcate, pe cînd interiorul rămîne negru cărbune şi de aspect poros, din cauza unei arderi incomplete. Pe lîngă aceasta există şi o variantă mai rară cu suprafaţa acoperită de un strat de argilă roşie, dat pe vas înainte de ardere. Lutul este

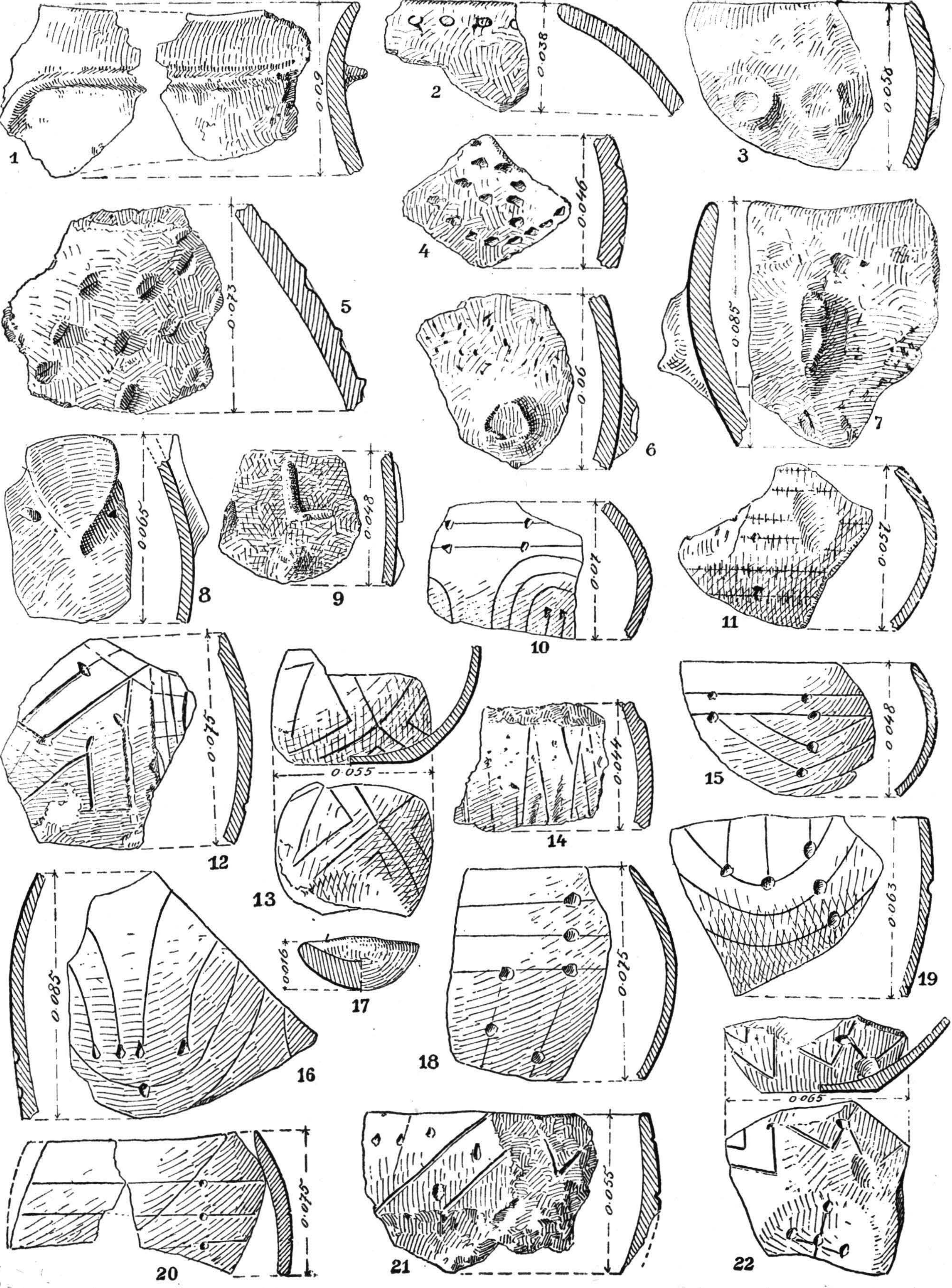

Fig. 9. — Fragmente ceramice « liniare ».

amestecat cu pleavă, cu pietricele şi alteori cu cioburi pisate. Formele par să fie acelea de oale larg deschise. O determinare mai precisă nu este posibilă. Ornamentarea cea mai obişnuită constă dintr-un şir de alveole aşezat sub buza vasului. Decorul în « barbotină », realizat prin scobirea pastei şi lăsarea ei pe marginea gropiţelor, cunoscut în cuprinsul ceramicii Criş, pare să fi fost adoptat şi de purtătorii ceramicii liniare, în care rămîne însă o apariţie sporadică (fig. 9, 5). Aceeaşi situaţie în legătură cu ultimul procedeu decorativ amintit se poate observa şi în mediul corespunzător din Boemia [1] şi Ungaria.

Mai frecvent este decorul în relief, constînd din una pînă la trei proeminenţe-butoni de formă rotundă, cu partea superioară turtită sau chiar scobită (fig. 9, 6,3). Este un element util şi decorativ în acelaşi timp, care este comun şi categoriilor corespunzătoare din alte culturi vechi, ca de pildă cultura Zăneşti (Dealul Viei), cultura Criş şi cultura Bolintineanu. Pe un fragment din pastă groasă, care pare să fi fost spoită înainte de ardere cu un înveliş subţire de argilă roşie, se observă un ornament plastic, ca o lamă cu muchia ascuţită, aşezată sub buza vasului şi care se desfăşura arcuindu-se în jos (fig. 9, 1). Decorul acesta este cunoscut în cadrul ceramicii liniare din faza mai nouă, din Boemia, unde este aplicat pe vase de pastă mai fină. Categoria vaselor în miniatură este reprezentată şi la Traian (fig. 9, 17), ca şi în aşezările cu ceramică liniară din Boemia[1] şi Ungaria [2].

Problema importantă care ni se pune, în urma faptelor observate, este explicarea prezenţei urmelor culturii ceramicii liniare în stratul de pămînt cafeniu, de formaţie loessoidă, unde, aşa cum am specificat mai înainte se găsesc şi urmele culturii precucuteniene. Cu alte cuvinte considerînd raportul stratigrafic şi implicit pe cel cronologic dintre depunerile celor două culturi coexistente în subsolul aşezării, s-ar putea pune eventual problema contemporaneităţii acestor suprapuneri ale ceramicii liniare cu note muzicale cu faza finală a culturii precucuteniene de la Traian.

Într-adevăr, cele două complexe cu ceramică liniară cu note muzicale, dispuse în diagonală, din şanţurile I şi II, ca şi din şanţurile VII, VIII (fig. 10), se găsesc la adîncimea de 0,90 m — 1,40 m, ceea ce corespunde în genere cu nivelul la care se găsesc deobicei urmele culturii precucuteniene (fig. 8).

În legătură cu descoperirea ceramicii liniare cu capete de note muzicale în partea superioară a stratului precucutenian de pe Dealul Fîntînilor, socotesc necesar să amintesc aici cîteva date privind ceramica liniară.

Studiind ceramica liniară de pe teritoriul patriei sale, savantul ceh A. Stocky a ajuns la concluzia unei dăinuiri îndelungate a culturii ceramicii liniare din Europa Centrală, ceea ce a atras după sine şi caracterul oarecum arhaizant al acestei culturi în această regiune. Cu totul diferită apare, după observaţiile lui A. Stocky, situaţia în regiunile din sud-estul Europei; aici, datorită efervescenţei produse de necontenitele curente culturale, venite din lumea mediteraneană şi cea a orientului apropiat, procesul de evoluţie s-a petrecut într-un ritm mai accelerat. Succesiunea rapidă a diferitelor culturi neolitice a făcut ca stadiul culturii ceramicii liniare să fie numaidecît

[1] A. Stocky, La Bohême préhistorique, Praga, 1929, p. 50, pl. XI, 15.
[2] F. Tompa, 25 Jahre Urgeschichtsforschung in Ungarn 1912—1936, « 24./25. Bericht der römisch-germ. Kommission 1934/35 », pl. 7, 9.

depăşit [1]. Aceasta înseamnă că putem socoti că momentul expansiunii ceramicii liniare cu note muzicale din Europa centrală s-a întîmplat mai tîrziu, atunci cînd populaţiile de aici, înmulţindu-se, au plecat în căutarea unor noi terenuri loessoide, care puteau fi lucrate mai uşor cu instrumentele

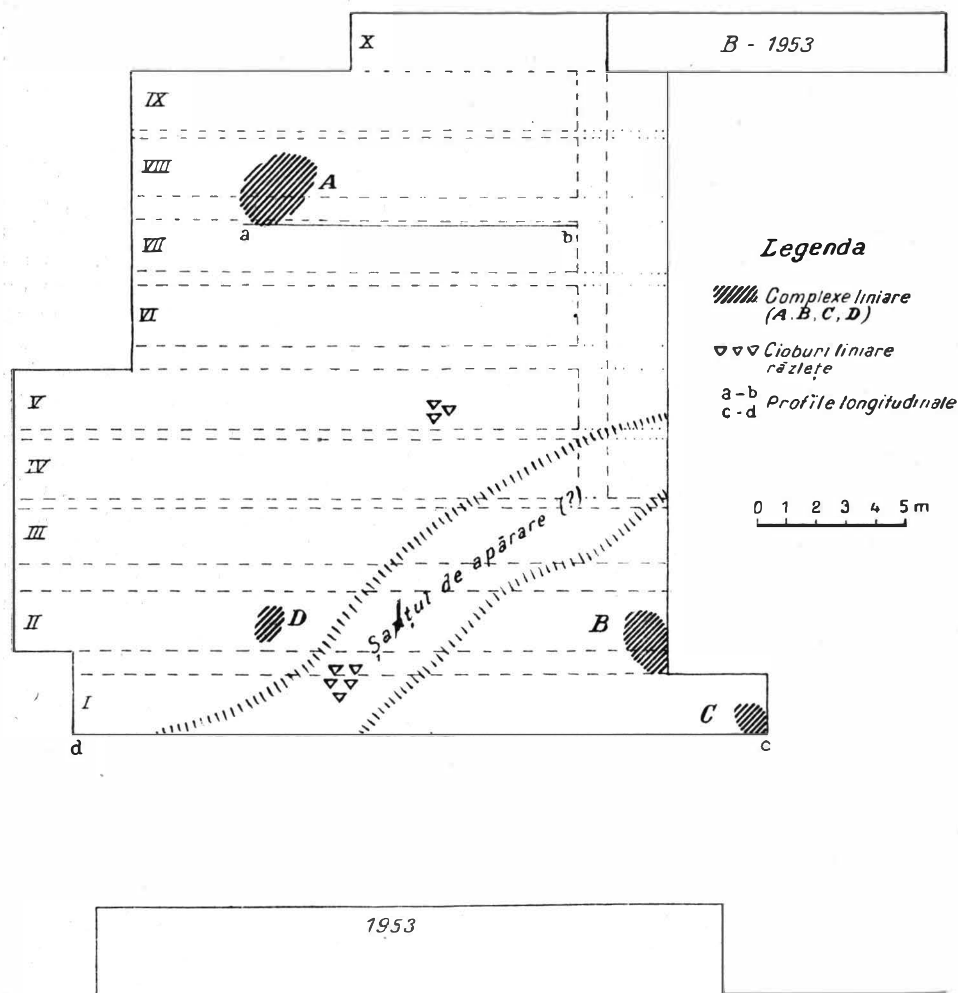

Fig. 10. — Schiţa săpăturii din 1954, cuprinzînd complexele cu ceramică liniară şi traseul şanţului de apărare.

agricole primitive de care dispuneau. Deplasîndu-se de-a lungul apelor, în etape, triburile purtătoare ale ceramicii liniare cu note muzicale au ajuns astfel pînă în regiunile răsăritene din Polonia, Volînia şi Moldova. Rezultă de aici că apariţia ceramicii liniare cu note muzicale în Moldova nu poate fi considerată ca un fenomen de formaţie autohtonă. Ea ajunge în aceste

[1] A. Stocky, op. cit., p. 39.

teritorii periferice gata formată, şi desigur într-o vreme mult mai tîrzie faţă de epoca înfloririi ei în locul de baştină [1]. Aceasta nu contrazice întru nimic punctul de vedere care postula o ascendenţă veche bandliniară în formarea ceramicii precucuteniene [2]. Căci, împotriva teoriei lui Vl. Milojčić, care recunoaşte originea europeană a ceramicii bandate liniare, dar respinge legătura dintre aceasta şi culturile cu ceramica bandată spiralică din sud-estul Europei, se poate crede totuşi că evidentele afinităţi tipologice dintre cele două grupuri culturale duc tocmai la presupunerea unor rădăcini comune a acestor culturi [3].

Prezenţa în aşezarea de la Traian a două culturi, cea a ceramicii liniare cu note muzicale şi cea precucuteniană, în acelaşi strat, considerînd condiţiile date, poate fi interpretată ca un fenomen mai puţin obişnuit. Avînd în vedere fondul de străveche înrudire dintre cele două culturi, aflate în prezenţă, este firesc ca între ele să se fi petrecut un proces de interacţiune. Aceste raporturi de influenţare, care se vor fi întîmplat la nivelul ultimei faze a culturii precucuteniene, urmează să fie studiate pe baza unei analize cît mai adîncite a materialului existent, cît şi prin comparaţie cu materialele arheologice asemănătoare din Ungaria şi Polonia. Căci cultura Zăneşti, care pare a fi rezultat din contopirea a două culturi, cea de tip Boian şi cea în bandă liniară, constituie un indiciu semnificativ, arătînd că această cultură a ceramicii liniare, atunci cînd este ruptă de aria sa de străveche dezvoltare, are vădite posibilităţi de receptivitate. Pe de altă parte, descoperirea din ultimul timp a culturii Hamangia (r. Babadag) cu « ceramică punctată » [4], care pînă la noi dovezi stă în strînsă legătură genetică cu cultura ceramicii liniare, ar putea să aducă lumini cu totul noi în problema răspîndirii şi poate chiar şi asupra direcţiei de răspîndire a acestor vechi culturi neolitice.

4. Şanţul de apărare al aşezării, descoperit prin săpăturile din anul 1953, s-a putut urmări în continuare, aşa cum era de aşteptat, şi în cuprinsul săpăturilor efectuate în anul acesta.

În stadiul actual al cercetărilor, şanţul de apărare a fost degajat pe o lungime de 43 m. Adîncimea maximă a porţiunii descoperite în acest an este de 3,60 m, lărgimea mijlocie a şanţului de apărare fiind aici de 8 m. Profilurile transversale, surprinse în şanţurile-săpături de la I la IV (fig. 11), aşa cum se poate vedea, sînt în general asemănătoare ca formă cu cele observate pentru prima porţiune din traseul şanţului de apărare, descoperită în 1953. Întrucîtva deosebit apare, totuși, profilul din şanţul II (fig. 11, *o-p*), în care conturul obişnuit al şanţului de apărare este precedat de un fel de pungă de formă îngustă. Interesantă este, în primul rînd, stabilirea traseului eventual al şanţului de apărare considerat în întreaga sa desfășurare probabilă. Deocamdată, așa cum s-a relatat și în raportul anului trecut, știm numai că şanţul de apărare începea dinspre rîpa de la sud. Direcţia primei porţiuni descoperite merge de la SV, abătîndu-se progresiv spre NE. În urma rezultatelor cercetărilor din acest an, se constată că şanţul de apărare se

[1] Încă înainte de descoperirile de la Traian, Vl. Dumitrescu a socotit că ceramica liniară cu note muzicale nu a putut ajunge la N și la E de Carpaţi decît într-o perioadă mai tîrzie şi anume la sfîrşitul fazei precucuteniene. Vezi idem, Hăbăşeşti, p. 527—531.

[2] « S.C.I.V. », I, 1950, 2, p. 209—210.

[3] V. Milojčić, South-eastern elements in the prehistoric civilization of Serbia, p. 289 (Ann. of the British School at Athens, 1949, nr. XLIV).

[4] « S.C.I.V. », V, 1954, 1—2, p. 98—100.

continuă în aceeaşi direcţie pe o porţiune cît lărgimea primelor patru şanţuri ale săpăturii noastre şi ale intervalelor cuprinse între ele şi apoi părăseşte această direcţie, cotind, după toate aparenţele, înspre est. În peretele dinspre

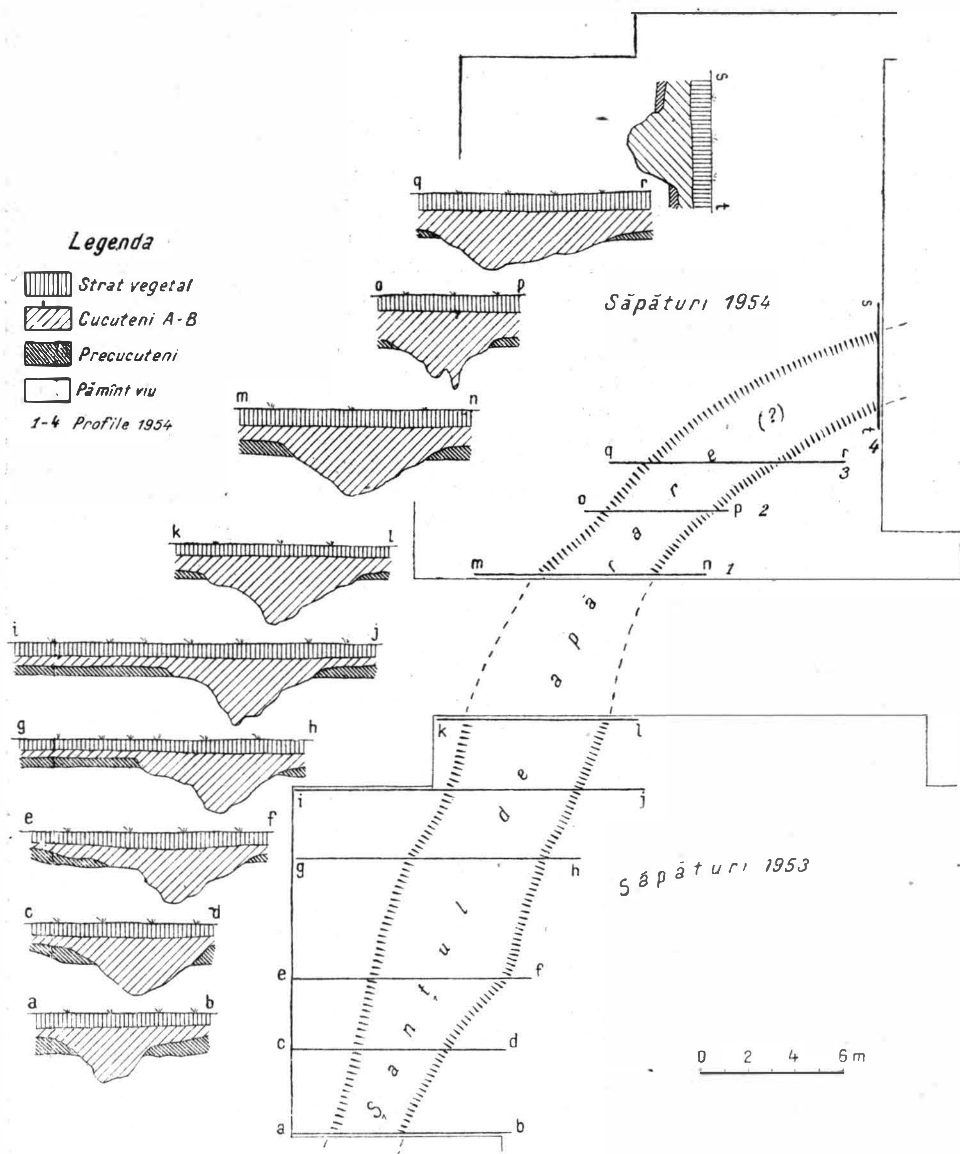
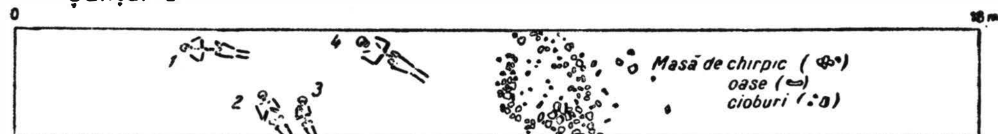
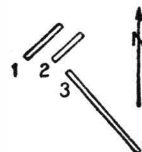

Fig. 11. — Profilurile şanţului de apărare.

est al celui de al patrulea şanţ sondaj se vede clar că şanţul de apărare iese din perimetrul săpăturii şi coteşte, eventual în unghi (fig. 11, *s-t*). Care este deschiderea unghiului şi care ar fi deci direcţia precisă, pe care o lua şanţul de apărare, sînt chestiuni care rămîn să fie lămurite prin săpăturile viitoare.

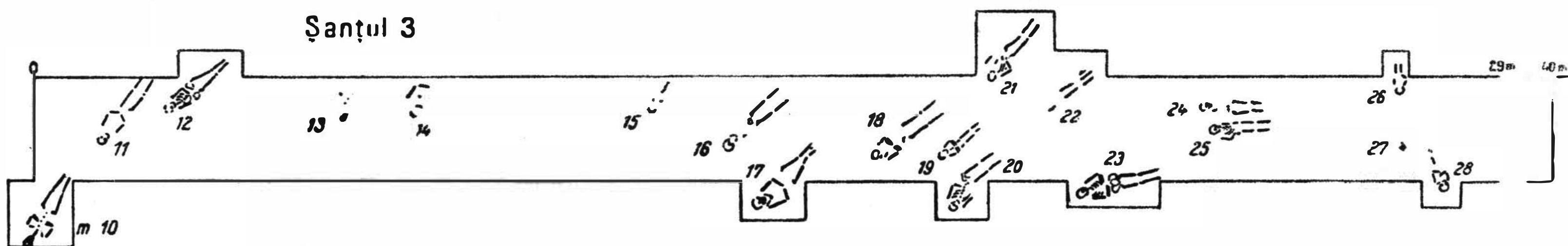

Fig. 12. — Cimitir feudal din sec. XVI.

De altfel, această cotitură a şanţului de apărare nu trebuie considerată ca o particularitate cu totul rară, deoarece se cunoaşte şi în alte aşezări de la sfîrşitul epocii neolitice. Faptul că locuinţele se găsesc şi în afara şanţului nu poate însemna decît că el a fost construit de către locuitorii neolitici ai aşezării chiar în prima etapă a fixării lor pe Dealul Fîntînilor, şi poate chiar înainte de a fi fost construite casele. Ulterior, aşezarea s-a întins şi în afara şanţului de apărare.

Un element de construcţie puţin obişnuit, care nu s-a mai întîlnit pînă acum, dar care — prin condiţiile de găsire — stă în strînsă legătură cu şanţul de apărare, îl constituie descoperirea în şanţul III a unei mase de lemn ars şi de lut ars la roşu, pe alocuri scorificat, lucrată după tehnica platformelor de locuinţe. Suprafaţa acestei mici platforme este de 3 m², iar adîncimea la care a fost găsită este de 2,05 m. Faţă de deschiderea şanţului de apărare, poziţia sa este transversală. După toate aparenţele, aceste rămăşiţe ar putea reprezenta urmele unei punţi sau ale altei mici construcţii, ridicată în acest punct, adică în imediata apropiere a locului unde şanţul îşi schimbă direcţia. În urma incendiului general care a distrus aşezarea, puntea s-a prăbuşit în şanţul de apărare.

Săpăturile viitoare vor contribui la lămurirea traseului şanţului de apărare cît şi a faptului dacă a existat sau nu şi un al doilea şanţ, care să fi dublat pe primul.

5. Prin ultima din cele trei casete efectuate de-a lungul rîpei de sud a Dealului Fîntînilor s-a putut stabili pe de o parte limita dinspre est a aşezării cucuteniene, iar pe de altă parte s-a lămurit provenienţa osemintelor, care ieşeau la iveală prin continua prăvălire a rîpei. S-a dovedit astfel existenţa în această parte a unui cimitir datînd din epoca feudală şi anume din secolul al XVI-lea. Pînă în momentul de faţă nu dispunem de documentarea literară necesară ca să putem afirma dacă în epoca corespunzătoare se atestă în aceste locuri şi existenţa unui sat tot atît de vechi. Poziţia cimitirului, faţă de aşezarea neolitică cucuteniană, este orientată cu 45° spre NE. Cimitirul, pe cît se pare, se întindea mai ales pe panta dinspre SE a Dealului Fîntînilor. Pentru cercetare, pe creasta pantei, în continuarea casetei a treia, s-au trasat două şanţuri paralele cu lungimea de 18 m × 2 m, orientate de la SV spre NE (fig. 12). Perpendicular pe direcţia acestor două şanţuri s-a trasat un al treilea şanţ cu lungimea de 40 m × 2 m, orientat de la NV înspre SE. Nu este locul să dăm aici descrierea fiecărui mormînt în parte, ci ne vom mulţumi să enumerăm cîteva din caracterele generale ale celor 28 de morminte, descoperite prin şanţurile menţionate, ca şi prin practicarea cîtorva casete, absolut necesare pentru degajarea unora dintre schelete. De altfel mormintele, luate în totalitatea lor, prezintă un caracter de uniformitate explicabil prin observarea ritului creştin. Fiind sărace, sînt lipsite de orice fel de inventar, care ar putea să le dea o notă distinctivă. Singurele obiecte care s-au găsit sînt cîteva bucăţi din lemnul putred al cosciugelor, care s-au pulverizat, şi două monede de argint, dintre care una întreagă (fig. 13) şi cea de a doua fragmentară. Monedele s-au găsit pe pieptul a două schelete, în mormintele nr. 9 şi nr. 14. Pe moneda întreagă se poate descifra: pe Av. 1537: FERDINA[ND] D.G.R.VNG. Pe Rv., în cîmp K/R [PATR]ONA/VNGARIE. Cu ajutorul acestor monede a fost posibilă datarea cimitirului în prima jumătate a secolului al XVI-lea. Alte elemente care vin în sprijinul acestei datări sînt şi cele cîteva fragmente ceramice, găsite

în pămîntul de umplutură al şanţului I şi care prin caracterul lor aparţin unor vase de uz comun din secolul al XVI-lea. De asemenea o scoabă de fier şi un vîrf de suliţă din acelaşi metal, găsite tot aici, se situează în aceeaşi epocă. Din cele 28 de schelete descoperite, cîteva nu s-au putut conserva bine. Oasele dintr-un mormînt aparţinînd unui copil de cîteva luni, fiind extrem de friabile, în parte s-au pulverizat. De asemenea în două morminte: nr. 14 şi 15, dintre care primul este al unui copil, nu s-au găsit decît oasele craniene şi cîte două oase lungi. Restul mormintelor prezintă schelete într-o stare mai bună de conservare, deşi, în genere, lipsesc oasele de la labele mîinilor şi ale picioarelor, iar alteori oasele feţei sînt sfărîmate. Scheletul din mormîntul nr. 5 prezintă urme evidente de deranjare ulterioară, iar cel din mormîntul nr. 27 este turtit şi deplasat prin alunecarea solului (fig. 14, 7). Orientarea predominantă a scheletelor este cea cu capul la vest şi picioarele la est, adică avînd privirea spre răsărit, aşa cum este cerută de ritualul creştin. Totuşi unele schelete au altă orientare. Cel din mormîntul nr. 1 este orientat de la S spre N, pe cînd cele din mormintele nr. 8 şi 9 au capul la NV şi picioarele la SE. În mormintele nr. 26 şi 27 se observă poziţia cu capul la NE şi picioarele la SV. Nu se cunosc urmele şi forma gropilor. Adîncimea la care s-au găsit mormintele variază. Cele din primele şanţuri se găsesc între 0,50 m — 0,90 m, iar cele din şanţul III (în pantă) între 0,60 m — 1,10 m. Fără să fie vorba de morminte duble, în cazul mormintelor nr. 2 şi 3, nr. 24 şi 25, s-a constatat că ele se află la aceeaşi adîncime, fiind puţin distanţate între ele. Adiacenţa scheletelor presupune o inhumare a respectivelor cadavre la un interval de timp foarte redus.

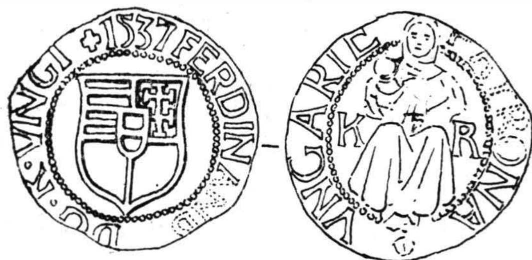

Fig. 13. — Monedă de la regele Ferdinand al Ungariei, din anul 1537.

În şanţul I o parte din platforma unei locuinţe cucuteniene a fost deranjată, două dintre morminte aflîndu-se în pămîntul de umplutură al stratului de cultură cucuteniană. Cu prilejul săpării cimitirului feudal, s-a putut observa că locuinţele cucuteniene se opresc pe marginea pantei, necoborînd mai jos de-a lungul pantei propriu-zise (fig. 12, 1).

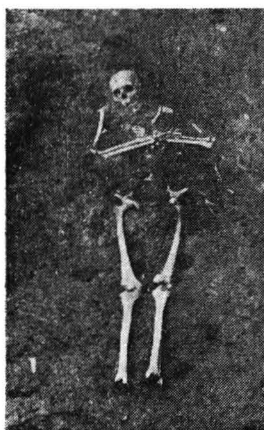
Caracterizarea scheletelor din punct de vedere antropologic a fost făcută de tov. conferenţiară Olga Necrasov de la Facultatea de ştiinţe din Iaşi, care a ajuns la unele concluzii interesante (v. anexa 1).

6. În urma indicaţiilor primite de la preotul bisericii sf. Ion din comuna Zăneşti, care ne-a prezentat şi cîteva fragmente ceramice caracteristice, s-a făcut un sondaj în colţul de SE al curţii bisericii. Biserica împreună cu locul împrejmuitor se află pe cea mai joasă terasă a rîului Bistriţa, care curge în apropiere. Şanţul de sondaj are dimensiunile de 2 m × 4 m şi a fost orientat N-S, declinaţie vestică 70°. Deşi s-a mers în adîncime pînă la pămîntul viu la 1,70 m, stratigrafia a rămas incertă. Specificul locului, cimitir, prin succesivele înmormîntări făcute aici pînă în epoca contemporană, ca şi prin rădăcinile arborilor plantaţi ulterior, au pricinuit răscolirea stratului de cultură arheologică, existent aici în adîncime.

1

2

3

4

5

6

7

8

9

Fig. 14. — Diferite schelete din cimitirul feudal.

Materialul recoltat constă din fragmente ceramice de dimensiuni reduse. Acest fapt ca şi împrăştierea lor fac imposibilă reconstituirea formelor vaselor. După gradul de ardere şi structura pastei, s-au putut stabili mai multe categorii ceramice. O primă categorie cuprinde fragmentele de o tehnică superioară, din pastă fină şi compactă, de culoare cenuşie, lucrate la roată. Proporţional acestea formează categoria cea mai numeroasă. După toate probabilităţile, cioburile de acest fel provin de la vase cu pereţii mai groşi sau mai subţiri, în genul urnelor cunoscute de la Poieneşti, r. Vaslui. Mai rar întîlnim pe aceste cioburi decorul, realizat prin lustruirea unor benzi verticale subţiri, caracteristic de asemenea pentru vasele de acest fel, din necropola de la Poieneşti care datează din sec. III—IV e.n.

O altă categorie este formată din cioburile de culoare cărămizie, prezentînd în secţiune un grăunte fin, cu suprafaţa exterioară acoperită de un strat foarte subţire de argilă roşie, în felul unui «slip», care s-a aplicat pe vas înainte de ardere. Şi această categorie ceramică este tipică la Poieneşti pentru vremea migraţiilor [1]. O a treia categorie este constituită de ceramica de uz gospodăresc, reprezentată prin fragmentele de pastă cenuşie zgrunţuroasă, amestecată cu pietricele. Fragmentele acestea par să fi aparţinut unor vase de dimensiuni foarte mari şi care au fost lucrate de asemenea la roată.

Pe lîngă aceste trei categorii există şi o serie de fragmente lucrate din pastă grosolană, de asemenea pentru uzul comun, care în virtutea unei tradiţii locale străvechi continuă să fie lucrate cu mîna.

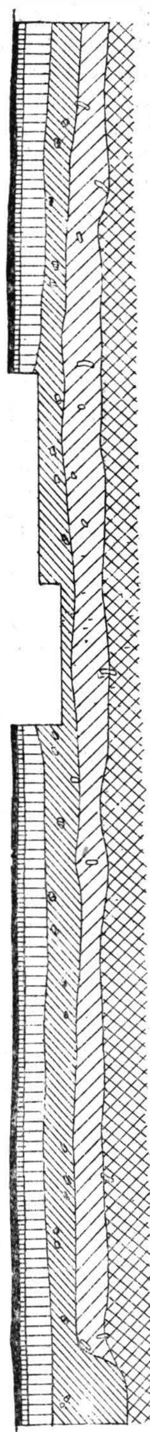
Deşi elementele de documentare pe care le avem sînt puţine, ele ne permit totuşi ca, prin comparaţie, să le putem situa cronologic în secolele III şi IV ale e.n., adică în vremea cînd peste populaţia autohtonă trec neamurile aflate în migraţie.

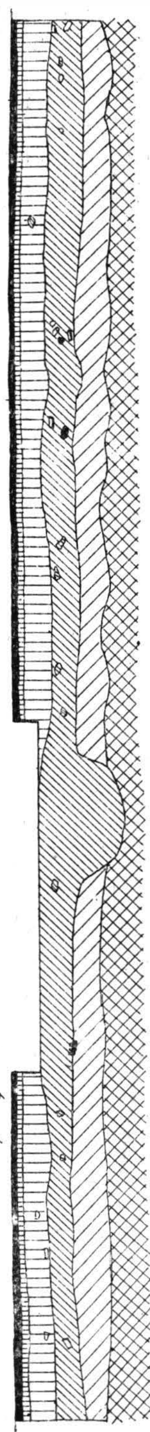
7. În aşezarea apropiată de Dealul Viei, cunoscută prin rezultatele săpăturilor din anii trecuţi (1951 şi 1953) [2], şi care a dat la iveală o interesantă cultură neolitică, denumită cultura Zăneşti, s-a făcut şi anul acesta un sondaj. Paralel cu latura de est a vechii săpături s-a trasat la distanţă de cca. 1 m un şanţ lung de 20 m şi lat de 2 m, orientarea şanţului fiind NNE—SSV. În adîncime s-a mers pînă la pămîntul viu, la 1,45—1,55 m. În două gropi, prinse parţial în săpături, una în colţul de SV al şanţului, iar cea de a doua în peretele de E al şanţului, adîncimea maximă la care s-a ajuns este de 1,60—1,65 m. Aceasta constituie adîncimea limită constatată şi prin săpăturile efectuate aici în anii precedenţi. La 0,30 m faţă de suprafaţa solului, în carourile 6—8, a apărut un complex de pietre de rîu de dimensiuni mai mari, care a fost degajat în întregime prin săparea a două casete laterale. Suprafaţa descoperită măsoară 30 m² şi are aspectul unei platforme de formă aproape rotundă. Deşi deasupra acestei platforme s-au găsit ca, în genere, în întreg stratul de pămînt vegetal depus, cîteva fragmente ceramice aparţinînd culturii Zăneşti, şi deşi şi în săpăturile din 1953 s-a descoperit de asemenea o grupare asemănătoare de pietre, care se întindea pe o suprafaţă de 10 m², credem totuşi că aceste complexe sînt posterioare în timp faţă de stratul de cultură de care ne ocupăm. Baza stratului de cul-

[1] R. Vulpe, Săpăturile de la Poieneşti, în «Materiale arheologice privind Istoria Veche a R.P.R.», I, 1953, p. 394 şi p. 409.
[2] «S. C. I. V.», V. 1954, 1—2, p. 48 sq.

tură, aşa cum este indicat prin cele cîteva fragmente de rîşniţe, aflate în capătul de vest al şanţului, ca şi prin urmele unei vetre de 0,50×1,20 m, descoperite în caroul 6, se găseşte la adîncimea de 0,70—0,90 m. După cum se vede în profilul şanţului (fig. 15), urme arheologice se găsesc şi sub această adîncime, ceea ce ar putea sugera existenţa unui nivel premergător, avînd baza la 1,30 m. Chiar dacă prin analizele pedologice ale probelor de soluri, luate din săpătură, s-ar putea dovedi pentru acest eventual nivel un caracter relativ mai vechi, aceasta nu poate afecta şi conţinutul arheologic al acestui nivel. Întrucît acest conţinut nu diferă cîtuşi de puţin, din punct de vedere stilistic, de conţinutul nivelului superior, nu poate fi vorba aici decît de un singur strat unitar de cultură.

Cele cîteva bucăţi de chirpic ars, găsite în acest şanţ, dar mai ales în gropi, nu aduc nici o precizare în legătură cu problema locuinţelor. Ca de obicei, materialul ceramic s-a găsit în abundenţă. Se observă, din capul locului, că specia ceramică cu pastă mai fină, bine aleasă şi omogenă, este cantitativ mai redusă, faţă de specia mai grosolană care conţine pleavă, mici pietricele albe sau cioburi pisate. Această situaţie se datoreşte poate şi faptului că formele predominante sînt cele de dimensiuni mai mari sau mijlocii. Formele mai mici, de pildă « paharele », lucrate din pastă

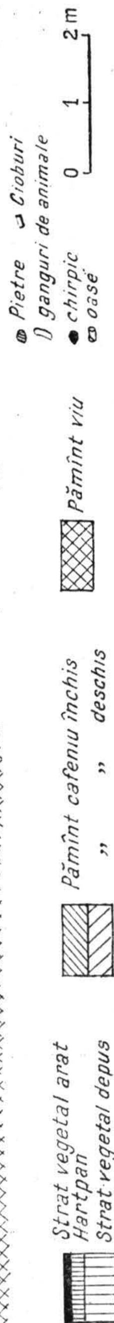

Fig. 15. — Profilurile sondajului de la Dealul Viei (Traian).

fină, sînt puţine la număr. În privinţa culoarei pastei, se observă aceeaşi gamă de tonuri cenuşii, în secţiune prezentînd însă nuanţe spre brun-negricios. Cioburile sînt extrem de corodate. Unele dintre ele prezintă totuşi suprafeţe de culoare roşiatică sau neagră, care arată că procedeul aplicării unei pojghiţe de argilă, de culoare roşie sau brună, era destul de obişnuit. Este demn de observat că pasta cu pleavă era întrebuinţată nu numai la vasele mari de uz casnic, ci şi la lucrarea unor vase de dimensiuni mai reduse, cu pereţii mai subţiri, ornamentaţi prin tehnica exciziei ca şi a inciziei. Este de asemenea cunoscută starea de fărîmiţare în care se găseşte în deosebi aici materialul ceramic. Se pot reconstitui totuşi unele forme de dimensiuni mici (fig. 16). Restul fragmentelor permit recunoaşterea unor forme bitronconice ca nişte castroane, ca şi a unor vase cu umărul bombat, gîtul cilindric şi buza uşor răsfrîntă. De asemenea unele vase-strecurători, ca şi vasele cu picior scund cilindric, comunicînd cu restul vasului, sînt mai rare şi de proporţii mai mici. Porţiuni din pereţii înalţi, verticali, presupun existenţa unor vase larg deschise. Vasele de tipul cupelor cu picior apar mai rar.

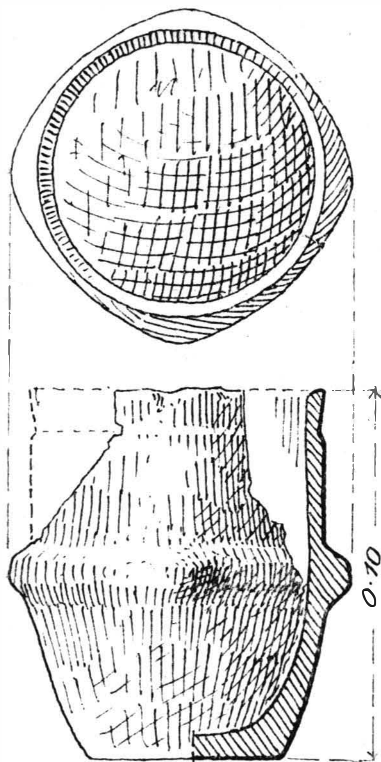

Fig. 16. — Vas fragmentar găsit în aşezarea de la Dealul Viei (Traian).

Ornamentarea vaselor de uz comun prezintă analogii cu categoria corespunzătoare din cuprinsul ceramicii liniare propriu-zise, descoperită la Traian, pe Dealul Fîntînilor. Se observă aceeaşi pastă cu pleavă, în secţiune prezentînd un aspect buretos, de culoare neagră cărbune, a cărei suprafaţă este împodobită fie cu decorul în barbotină sau cu proeminenţele cilindrice, avînd capătul teşit, fie cu brîuri alveolare (fig. 17, 7, 4).

Cît priveşte vasele de dimensiuni mijlocii, motivele « dinţii de lup », « romburile » şi cele « în şah » sînt redate prin tehnica exciziei şi a incrustării cu materie albă calcaroasă, pe cînd cele spiralice sînt redate de preferinţă prin tehnica inciziei fine (fig. 17, 16). Între acestea din urmă amintim motivul care constă din linii fin incizate, tăiate din mici linioare verticale. Este aşa-numita « scara papagalului » (fig. 17, 13), motiv tipic pentru ceramica liniară din Boemia, dar care apare mai rar şi la Dealul Fîntînilor (fig. 9, 11). Nu putem trece cu vederea asemănarea ca efect decorativ a acestui motiv cu cel caracteristic pentru cultura Bolintineanu din Muntenia.

Între unelte, în afară de topoarele dreptunghiulare din piatră de culoare albicioasă, cele mai frecvente sînt lamele de silex gălbui, negru sau fumuriu, ca şi lamele de cuarţit. Dimensiunile lor sînt în general mici. În schimb apar unii bulgări mai mari de cuarţit, de aspect primitiv, abia neteziţi pe o faţă, ceea ce ar presupune existenţa aici a unui atelier de tradiţie străveche. Cornul, şi mai ales osul, sînt materiale lucrate cu predilecţie.

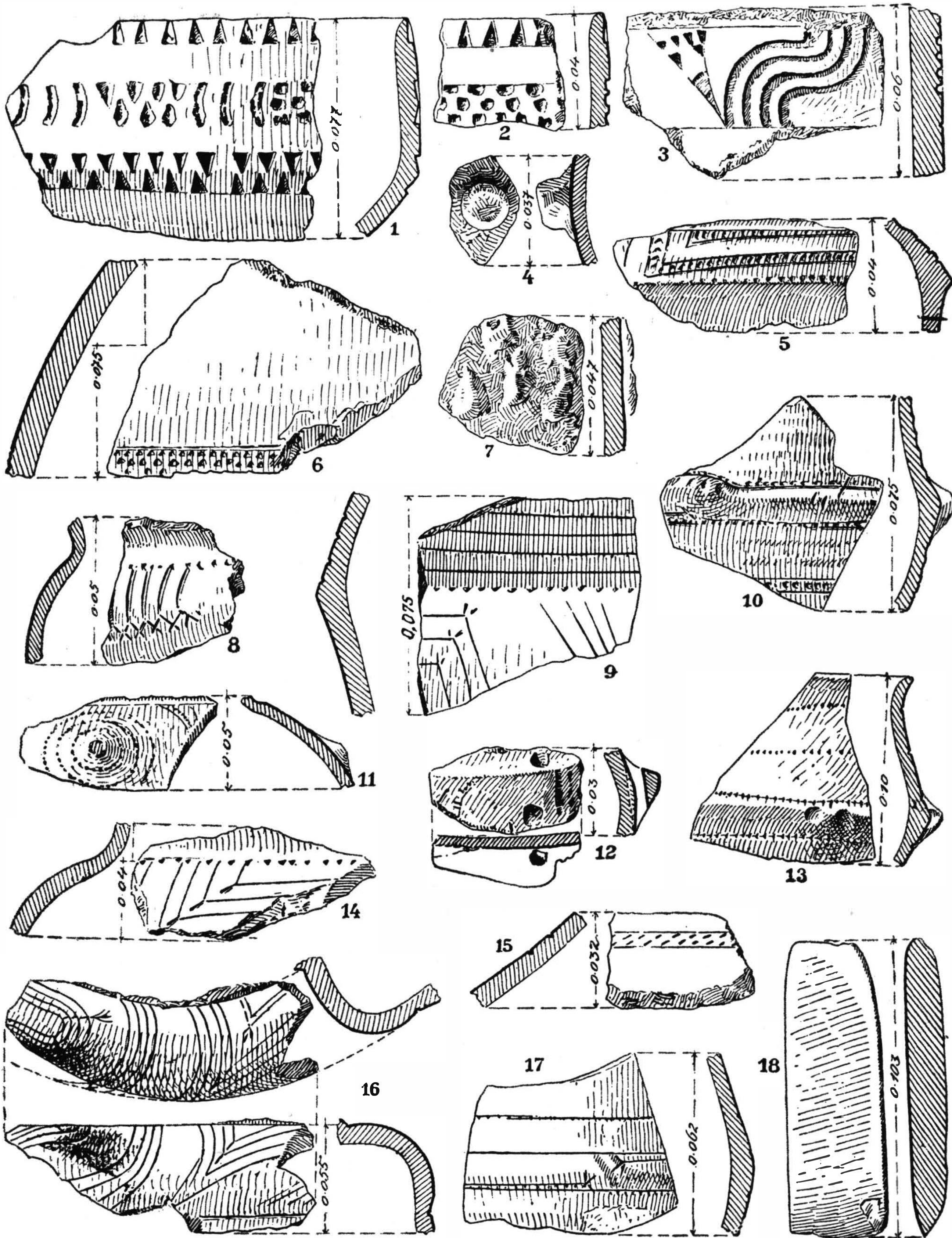

Fig. 17. — Fragmente ceramice din așezarea de la Dealul Viei (cultura Zănești).

ÎNCHEIERE

Prin rezultatele săpăturilor din campania 1954 s-au putut cîştiga unele elemente noi în legătură cu problemele esenţiale puse de specificul aşezării de pe Dealul Fîntînilor.

Referitor la problema şanţului de apărare (fig. 11), atît cît s-a putut sezisa pînă în studiul actual al descoperirilor, s-a putut ajunge la concluzia că acest şanţ a fost lucrat în etapa de început a stabilirii locuitorilor fazei Cucuteni AB pe acest deal, atunci cînd staţiunea nu atinsese ultima formă de dezvoltare. Rămîne ca prin săpăturile viitoare să se vadă dacă nu există şi un al doilea şanţ de acest fel, cu o poziţie periferică faţă de primul.

În ceea ce priveşte problema ceramicii liniare cu capete de note muzicale de pe Dealul Fîntînilor, s-a putut preciza poziţia stratigrafică a acestei culturi şi s-a dovedit că această specie ceramică a ajuns aici gata formată, spre sfîrşitul culturii precucuteniene. În profilul stratigrafic această cultură este reprezentată printr-un nivel discontinuu, de aspect lenticular (fig. 6, 9, 10), ceea ce denotă existenţa aici a unor depuneri de caracter sporadic.

Această situaţie stratigrafică trebuie înţeleasă în cadrul unor anumite mişcări de pendulare ale triburilor neolitice. După cum am amintit, cultura ceramicii liniare a fost caracterizată de autorii care au studiat-o în locul său de intensă dezvoltare din Europa Centrală, ca o cultură de aspect arhaizant, care la un moment dat a început să se extindă, în etape lente, pe mari suprafeţe de teren, în căutarea pămînturilor cu loess, ajungînd în apus pînă în Belgia, iar înspre răsărit — într-o fază tîrzie — pînă în Polonia, Volînia şi Moldova.

În legătură cu problema culturii precucuteniene, revenind asupra ipotezei prilejuite de rezultatele săpăturii din 1953, despre coexistenţa parţială a purtătorilor culturii precucuteniene cu cei ai fazei mai noi Cucuteni AB, examinarea mai atentă a datelor arheologice cunoscute pînă azi în acest domeniu ne impun concluzia că, pe toată întinderea ariei de răspîndire a acestei culturi, în care se înglobează şi punctul « Dealul Fîntînilor » de la Traian, nu poate fi vorba decît de un proces firesc de continuitate de viaţă între triburile care s-au succedat de-a lungul vremii în acest cadru. Acest proces de continuitate s-a manifestat de-a lungul fazei cu ceramica pictată Cucuteni A şi prin dăinuirea şi în cursul acestei faze a cunoscutei specii cu ornamente adînc incizate, chiar după ce s-a trecut treptat la ceramica bicromă (faza protocucuteniană) şi apoi la pictura tricromă tipică pentru cultura Cucuteni A.

În ceea ce îi priveşte pe purtătorii fazei Cucuteni AB, aceştia şi-au ales ca punct de locuire Dealul Fîntînilor, la o dată cînd triburile precucuteniene nu mai existau ca atare, deoarece se transformaseră între timp — datorită procesului necesar de evoluţie ca şi aportului diverselor noi elemente culturale şi etnice — în triburi cucuteniene propriu-zise.

Specia ceramică cu ornamente adînc incizate este părăsită definitiv de triburile cucuteniene în faza AB, rămînînd să supravieţuiască numai unele forme din patrimoniul formelor precucuteniene. Această dispariţie a ceramicii cu ornamente adînc incizate se petrece tocmai în momentul cînd apar primele exemple de ceramică tip Cucuteni C, desigur străină şi ca element etnic, nu numai ca element cultural, de fondul cucutenian.

Cultura Zăneşti de la Dealul Viei pare deci a se situa, faţă de cultura precucuteniană de la Traian (Dealul Fîntînilor), ca o fază premergătoare [1] acesteia şi cu care stă în strînsă legătură, aşa cum se poate observa în aşezarea de la Izvoare, în stratul de cultură corespunzător. Pe de altă parte, cultura Zăneşti, prin unele elemente de tehnică decorativă, arată posibilitatea unor relaţii şi mai vechi în timp cu o fază anterioară: faza Bolintineanu din Muntenia.

H. Dumitrescu

ANEXA 1

Scurtă caracterizare a scheletelor de la Traian

(din secolul al XVI-lea)

Seria de schelete provenite din săpăturile arheologice executate în vara 1954 la şantierul arheologic Traian cuprinde un număr de 28 schelete, unele destul de complete, iar altele reprezentate numai prin părţi osoase izolate. Şaisprezece sînt schelete de adulţi, iar 12 sînt de copii.

După operaţia de reconstituire a scheletelor a rezultat că numai 9 schelete de adulţi, din cele 16, sînt suficient de complete pentru a putea face obiectul unui studiu mai aprofundat, celelalte 7 prezentînd lipsuri mari. Dintre acestea din urmă, două (nr. 16 şi 22) nu sînt reprezentate decît prin cîteva oase lungi, două (nr. 14 şi 18) prezintă pe lîngă oasele lungi incomplete şi fragmente de craniu, iar alte trei (nr. 8, 10 şi 11) au cutia craniană completă, dar regiunea facială lipsă. Scheletele de copii sînt şi ele foarte incomplete.

Vîrsta. Determinarea vîrstei, acolo unde aceasta s-a putut, a fost făcută prin studiul dentiţiei şi al suturilor craniene. S-au găsit:

16 schelete de adulţi

12 schelete de copii.

Vîrsta scheletelor *adulte* variază între 20—60 ani, eşalonîndu-se după cum urmează:

20—30 ani (nr. 23, 20);

30—40 ani (nr. 21, 17, 6);

40—50 ani (nr. 4, 7, 10, 12, 18);

50—60 ani (nr. 2, 8, 11, 14).

Vîrsta scheletelor de copii se eşalonează în modul următor:

Sub 7 ani (nr. 15 şi 19);

7—10 ani (nr. 3, 5, 9, 25, 27);

13—16 ani (nr. 24).

Sexul. Determinarea sexului a fost făcută pentru acele schelete unde acest lucru era posibil, în special după următoarele indicii: unele caractere

[1] Admitem ca o ipoteză de lucru anterioritatea culturii Zăneşti, corespunzătoare fazei Boian-Giuleşti din Muntenia, pe baza periodizării stabilite de E. Comşa (« S.C.I.V. », V, 1954, 3—4, p. 391), deşi această periodizare se sprijină mai ales pe date tipologice, datele stratigrafice, care vor putea confirma sau infirma acest postulat, lipsind în stadiul actual al cercetărilor.

craniene, bazin, regiunea articulară a oaselor lungi. Ea se referă numai la scheletele de adulţi.

Sexul masculin: 6 schelete (nr. 2, 4, 6, 7, 10, 17);

Sexul feminin: 5 schelete (nr. 8, 11, 12, 20, 21);

Sexul indeterminabil (din lipsă de elemente): 5 schelete (nr. 14, 18, 23, 16, 22).

Caractere antropologice. Întreaga serie este caracterizată printr-un indice cefalic mediu brahicefal accentuat, adică hiperbrachicefal (85, 76), o faţă de lărgime mijlocie cu o medie de tip mezen (52, 52) şi un nas lung dar şi larg, dînd un indice nazal mediu de tip mezorin. Talia medie a seriei este de 169, 10 cm, corespunzînd cu categoria supramijlocie. De notat frecvenţa occipitalelor plate.

Variabilitatea acestor caractere, care nu este întotdeauna oglindită de medie, este destul de mare. Astfel forma craniului (indicele cefalic) prezintă următoarea variabilitate:

La bărbaţi: 3 cranii ultrabrachicefale (brachicefale foarte accentuat),
2 cranii hiperbrachicefale (brachicefale accentuat),
1 craniu mezocefal.

La femei: un craniu ultrabrachicefal,
1 craniu hiperbrachicefal,
2 cranii mezocefale.

La indeterminabili (ca sex):
1 craniu aparent dolicoid (după examen somatoscopic).

Forma feţii prezintă următoarea variabilitate:

La bărbaţi:	feţe de lărgime mijlocie (tip mezen)	3 indivizi
	feţe înguste (tip lepten)	1 individ
La femei:	feţe de lărgime mijlocie	2 indivizi
	feţe largi (tip eurien)	1 individ
Indeterminabili (ca sex):		
	feţe de lărgime mijlocie	1 individ

Forma nasului prezintă următoarea variabilitate:

La bărbaţi:	nas mijlociu (mezorin)	3 indivizi
	nas lung şi îngust (leptorin)	1 individ
La femei:	nas larg (camerin)	2 indivizi
	nas foarte larg	1 individ
La indeterminabili (ca sex):		
	nas îngust şi lung	1 individ

Talia, care a fost calculată după oasele lungi, prezintă următoarea variabilitate:

La bărbaţi:	talie submijlocie	1 individ
	talie supramijlocie	2 indivizi
	talie mare	2 indivizi
	talie foarte mare	1 individ

De notat deci lipsa taliilor masculine mici şi predominarea taliilor masculine superioare celei mijlocii.

La femei:	talie feminină mare	4 indivizi

De notat deci predominanta absolută a taliilor feminine superioare celei mijlocii.

La indeterminabili (ca sex):	talie mare	1 individ

Tabloul nr. 1

Tablou individual de principalele metrii și indici

Nr. scheletului	Vîrsta ani	Talia cm	Diam. cr. long. gl-opcr.	Diam. cr. trans. eu eu.	Înălț. sup. feții n-pr.	Lărg. feții zy-zy	Lung. nas n-sn	Lărg. nas al-al	Indicele cefalic caracterizare	Indicele facial caracterizare	Indicele nazal caracterizare	Diagnoza
									BĂRBAȚI			
Tn. 2	cca. 60	164,5	16,4	15,4	—	—	—	—	93,90 ultrabrahicef.	— —	— —	—
Tn. 4	40—50	167,9	16,0	14,9	6,5	12,8	5,0	2,4	93,50 ultrabrahicef.	50,78 mezon	48,00 mezorin	Europ.(Alpin-cu infl. dinar.)
Tn. 6	cca. 40	167,0	17,1	16,0	7,4	14,0	5,5	2,3	93,57 ultrabrahicef	52,85 mezen	41,82 leptorin	Europ.(dinaro-esto-nordic)
Tn. 7	40—50	178,8	16,7	14,9	7,0	13,0	5,1	2,5	89,22 hiperbrahicef.	53,84 mezen	49,00 mezorin	Europ.(dinaro-alpin)
Tn. 10	40—45	176,7	18,1	15,4	—	—	—	—	85,08 hiperbrahicef.	— —	— —	—
Tn. 17	30—35	182,1	18,6	14,3	7,5	13,4	5,2	2,5	76,85 mezocefal	55,97 lepten	48,20 mezorin	Europ. (pred. nordic, poate cu amestec est-europid)
									FEMEI			
Tn. 8	50—60	163,4	16,9	—	—	—	—	—	— —	— —	— —	—
Tn. 11	50—60	—	17,1	13,8	—	—	—	—	— ultrabrahicef.	— —	— —	—
Tn. 12	40—45	165,5	18,0	13,6	6,3	11,8	4,7	2,4	75,55 mezocefal	53,38 mezen	51,60 chamerin	Europ.(alpin) × Mongoloid
Tn. 20	cca. 22	163,4	17,1	13,4	6,2	12,0	4,4	2,6	78,36 mezocefal	51,60 mezen	59,09 hipercham.	Mongoloid
Tn. 21	30—35	162,5	16,6	14,5	6,1	12,4	4,8	2,5	87,35 hiperbrahicef.	49,19 eurien	52,08 chamerin	Europ.(alpin) × Mongoloid
									INDETERMINABILI			
Tn. 14	60 (?)	—	—	—	—	—	—	—	— —	— —	— —	
Tn. 18	40—50	—	—	—	—	—	—	—	— —	— —	— —	
Tn. 23	sub 30	172,5	—	—	6,4	12,8	5,3	2,3	—aparent dolicoid	50,00 mezen (?)	43,40 leptorin	Europ. (nordico-mediter.)
									COPII			
Tn. 1	—	—	—	—	—	—	—	—	— —	— —	— —	—
Tn. 3	7—10	—	—	—	—	—	—	—	— —	— —	— —	—
Tn. 5	10	140	—	14,4	—	—	—	—	— —	— —	— —	—
Tn. 9	9	—	—	—	—	—	—	—	— —	— —	— —	—
Tn. 13	—	—	—	—	—	—	—	—	— —	— —	— —	—
Tn. 15	sub 7	—	—	—	—	—	—	—	— —	— —	— —	
Tn. 19	f. mic	—	—	—	—	—	—	—	— —	— —	— —	
Tn. 24	13—16	—	—	—	—	—	—	—	— —	— —	— —	
Tn. 25	7—10	—	—	—	—	—	—	—	— —	— —	— —	—
Tn. 27	—	—	—	—	—	—	—	—	— —	— —	— —	—
Tn. 28	9	—	—	—	—	—	—	—	— —	— —	— —	—
Tn. 29	—	—	—	—	—	—	—	—	— —	— —	— —	—

Diagnoza tipurilor antropologice. Este interesant de notat că, chiar la această populaţie din secolul al XVI-lea, se observă un intens amestec al tipurilor antropologice.

Astfel, din 8 schelete care au putut fi studiate mai temeinic din acest punct de vedere (fiind mai complete), numai 5 corespund tipului europoid (nr. 4, 6, 7, 17, 23), în timp ce două aparţin unui tip amestecat: europoid mongoloid (nr. 12 şi 21), iar unul este chiar net mongoloid (nr. 20).

Amestecul mongoloid se observă mai intens la scheletele feminine. Este posibil ca şi alte schelete să prezinte caractere amestecate europoido-mongoloide, dar nu avem suficiente elemente să o afirmăm, din lipsa masivului facial.

Tabloul nr. 2

Caracterele somatice ale seriei medii

	Bărbaţi			Femei			Seria întreagă		
	Nr.	M.	Caracterizare	Nr.	M.	Caracterizare	Nr.	M.	Caracterizare
Dimensiuni absolute									
diam. cr. long. (gl.-opcr.)	6	17,1		4	17,1		11	17,1	
diam. cr. trans. (eu-eu)	6	15,1		4	13,8		11	14,5	
înălţ. sup. feţii (n-pr)	4	7,05		4	6,2		8	6,6	
lărg. feţii (zy-zy)	4	14,4		3	12,0		8	12,7	
lung. nas (n-sn)	4	5,2		3	4,6		8	5,0	
lărg. nas (a-al)	4	2,4		3	2,5		8	2,4	
Talia	6	172,8		4	163,7		10	169,1	
Indici									
Ind. cefalic	6	86,04	hiperbr.	4	83,41	brahicef.	11	85,76	hiperbr.
Ind. facial	4	53,36	mezen	3	51,41	mezen	8	52,52	mezen
Ind. nazal	4	46,75	leptorin (spre meso)	3	54,24	chamerin	8	49,95	mezorin

Problema care ni se pune în legătură cu prezenţa caracterelor mongoloide pe trei cranii este aceea de a se şti care este provenienţa lor. Poate să fie vorba de urmele rămase din epoca migraţiilor, sau de aportul populaţiei de peste Carpaţi (Transilvania), unde caracterele mongoloide sînt, după cum se ştie, mai frecvente.

Este ştiut că tipul europoid prezintă o serie de variante, ce corespund cu subtipuri antropologice. Indivizii europoizi din această serie corespund la următoarele:

amestec alpino-dinaric: nr. 4 şi 7,
amestec nordico-esteuropid: nr. 17,
amestec dinaro-nordico-esteuropid: nr. 6,
amestec nordico-mediteranian: nr. 23.

În concluzie deci, atît caracterele metrice (talia, indicele cefalic, indicele facial, indicele nazal), cît şi caracterele morfologice, dar mai ales studiul tipologic, de ansamblu, al fiecărui schelet cea putut fi mai bine reconstituit, arată că populaţia ce a trăit în această regiune în secolul al XVI-lea era foarte amestecată din punct de vedere antropologic. Mai mult decît atît,

fiecare individ de tip europoid ce a putut fi studiat nu corespunde unui singur subtip, ci oferă caractere amestecate. Ceea ce trebuie notat este însă faptul că, printre acestea, caracterele dinarice şi alpine prezintă o mai mare frecvenţă, iar abia apoi vin cele nordice şi esteuropide. Cele mai rare sînt caracterele de tip mediteranean. Astfel, populaţia din secolul al XVI-lea din regiunea Traian oferea o imagine destul de asemănătoare cu aceea a populaţiei actuale din regiunea Neamţului. Ceea ce o deosebeşte oarecum de cea actuală este procentul ei mai mare de caractere mongoloide care, dacă mai pot fi identificate şi astăzi în anumite regiuni (de exemplu în valea superioară a Bistriţei), totuşi sînt mai rare şi par totodată mai şterse.

O. Necrasov

АРХЕОЛОГИЧЕСКИЕ РАСКОПКИ В ТРАЯНЕ
(Район Бухуш, Сбласть Бакэу)

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

Раскопки неолитического поселения в Траяне (Дялул Фынтынилор), произведенные в течение кампании 1954 г., преследовали следующие цели: 1) раскрытие новых комплексов жилищ, принадлежащих фазе *AB* культуры расписной керамики Кукутени — Триполье; 2) дальнейшее обследование оборонительного рва; 3) раскопки слоя, предшествовавшего культуре Кукутени, перекрытого слоем Кукутени *AB*.

Наряду с этими основными заданиями, на юго-восточной стороне поселения было открыто феодальное кладбище XVI в. (рис. 12), датировка которого установлена на основании двух монет 1530 г. венгерского короля Фердинанда (рис. 13) и фрагментов керамики того времени[1].

На неолитической стоянке в Дялул Вией был заложен шурф (20×2 м), расширенный впоследствии двумя камерами (рис. 15). В селе Зэнешти в ограде церкви св. Иоанна, служившей еще несколько десятилетий тому назад кладбищем, вскрыты следы поселения III—IV вв. н. э. (эпоха переселения народов).

Полученные в связи с разрешением первых трех задач результаты подтверждают более ранние данные и документируют взаимоотношения с другими юго-западными неолитическими культурами.

По вопросу линейно-ленточной керамики в виде музыкальных нот, найденной в этом поселении еще в 1952 г., были сделаны новые уточнения, благодаря тому что соответствующие наслоения хотя и носят спорадический характер (рис. 10 и 7*a*-7*c*), сохранились все же лучше именно в этой части поселения. Так, в светлокоричневом слое земли, под слоем фазы Кукутени *AB*, то есть в верхней части слоя, относящегося к более позднему периоду, чем культура Кукутени, был обнаружен слой толщиной приблизительно в 0,40 м в виде ряда накладных линз (рис. 6 и 8). Это позволяет установить, что два указанные вида керамики — керамика местная, относящаяся к периоду, предшествую-

1) Антропологический диагноз скелетов, обнаруженных на феодальном кладбище, был поставлен лектором Естественного факультета Ясского университета Ольгой Некрасовой (см. приложение 1).

щему культуре Кукутени, и линейная привозная керамика с музыкальными нотами — следует отчасти датировать тем же временем. Из этого вытекает, что указанный вид линейной керамики, принадлежащий более древней неолитической культуре, доставлен сюда в готовом виде и в значительно более позднюю эпоху, чем та, в которой он имел широкое распространение в Центральной Европе.

Вскрытие оборонительного рва было произведено на протяжении 43 м; поскольку это можно установить, ров выходит за пределы раскопок, сворачивая на восток (рис. 10). Наибольшая глубина рва, установленная в течение произведенных в этом году раскопок, достигает 3,60 м, а наибольшая ширина — 8 м. Установлено, что комплексы жилищ находятся также и вне этого рва.

Разведки в Дялул Вией дали также богатый материал (рис. 17), принадлежащий к культуре Зэнешти, и подтвердили гипотезу общности культуры типа Боян с одним из производных видов культуры линейной керамики, вполне основательно ставя вопрос о параллелизме этой культуры с различными фазами современной неолитической культуры юго-восточной Европы.

ОБЪЯСНЕНИЕ РИСУНКОВ

Рис. 1. — Траян. Дялул Фынтынилор. Археологические раскопки 1951—1954 гг.
Рис. 2. — Предварительный набросок жилищ Кукутени *AB*.
Рис. 3. — Траян. Комплекс жилищ фазы Кукутени *AB*.
Рис. 4. — Реставрированный расписной сосуд, найденный в комплексе жилищ Кукутени *AB*.
Рис. 5. — Сосуд докукукутенской культуры.
Рис. 6. — Южный профиль рва I, включающий линейный слой и защитный ров.
Рис. 7*a*. — Линейный комплекс *A* рва VII—VIII.
Рис. 7*в*. — Линейный комплекс *B* рва II.
Рис. 7*c*. — Линейный комплекс *C* рва I.
Рис. 8. — Траян. Северный профиль рва VII с линейным слоем и дно землянки.
Рис. 9. — Фрагмент линейной керамики.
Рис. 10. — Чертеж раскопок 1954 г., содержащий комплексы линейной керамики, профили и защитный ров.
Рис. 11. — Профили защитного рва.
Рис. 12. — Феодальное кладбище XVI в.
Рис. 13. — Монеть 1537 г. венгерского короля Фердинанда.
Рис. 14. — Различные костяки, выкопанные на феодальном кладбище.
Рис. 15. — Траян. Профили шурфа в Дялул Вией.
Рис. 16. — Траян. Фрагменты сосуда, найденного в поселении Дялул Вией.
Рис. 17. — Культура Зэнешти. Фрагменты керамики, найденные в поселении Дялул Вией.

LE CHANTIER ARCHÉOLOGIQUE DE TRAIAN

(District de Buhuşi, région de Bacău)

(RÉSUMÉ)

Pour la station néolithique de Traian (Dealul Fîntînilor), les buts de la campagne de 1954 ont été de: 1° dégager de nouveaux complexes d'habitations, appartenant à la phase AB de la civilisation de la céramique

peinte Cucuteni-Tripolyé; 2° continuer à suivre le tracé du fossé de retranchement et 3° étudier la couche de civilisation précucutenienne, située en profondeur, sous la couche Cucuteni AB.

Pendant les fouilles entreprises pour atteindre ces principaux objectifs, a été decouvert un cimetière féodal, du XVIe siècle (fig. 12), sur le côté SE de l'établissement. Deux pièces de monnaie de 1537, frappées par le roi Ferdinand de Hongrie (fig. 13), ainsi que des tessons céramiques de cette époque ont permis d'en établir la date. L'étude anthropologique des squelettes du cimetière féodal a été faite par Olga Necrasov, maître de conférences à la Faculté des Sciences de Jassy.

En ce qui concerne la station néolithique de Dealul Viei, un sondage (20×2 m) y fut effectué, élargi ensuite par deux cases (fig. 15). Dans le village de Zăneşti, dans la cour de l'église St. Jean — cour qui, il y a quelques dizaines d'années, servait encore de cimetière — furent découvertes les traces d'une station des IIIe et IVe siècles (époque des migrations).

Les résultats obtenus quant aux trois premiers objectifs ont corroboré les données antérieures et ont établi des rapports d'influence avec les autres civilisations néolithiques du Sud-Est européen.

De nouvelles précisions ont pu être apportées au problème de la céramique linéaire, l'espèce à « notes de musique », découverte dans cette station dès l'année 1952, car les dépôts respectifs, encore que sporadiques (fig. 10 et 7 *a*-7*c*) se sont conservés plus ou moins intacts dans cette partie de la station. On a pu préciser ainsi — dans la couche de terre d'une couleur brun clair, sous la couche de la phase Cucuteni AB, c'est-à-dire à la partie supérieure de la couche précucutenienne — un niveau d'environ 40 cm d'épaisseur, découvert sous la forme discontinue, de lentilles (fig. 6 et 8). Cette situation implique une contemporanéité partielle entre ces deux espèces céramiques trouvées dans la même couche: précucutenienne locale et linéaire à « notes de musique », venue du dehors. La conclusion qui s'impose est que — bien qu'appartenant à une vieille civilisation néolithique — ce type de céramique linéaire est parvenu là, tout formé, à une époque de beaucoup postérieure à celle où il est connu à l'endroit de l'Europe Centrale qui vit son épanouissement.

Le dégagement du fossé de retranchement a continué et l'on a atteint une longueur totale de 43 m, après quoi, le fossé fait un coude, se dirige vers l'Est et sort du périmètre des fouilles (fig. 10). Au cours des fouilles de 1954, la profondeur maximum de ce fossé est de 3,60 m et sa plus grande largeur, de 8 mètres. Il a été constaté que, même à l'extérieur de ce fossé, on trouve encore des complexes d'habitation.

Le sondage de Dealul Viei a fourni un riche matériel (fig. 17) se rattachant à la civilisation de Zăneşti, ce qui confirme l'hypothèse d'une synthèse entre la civilisation du type Boian et une espèce dérivée de la civilisation à céramique linéaire. Ce fait pose en même temps le problème du synchronisme de cette civilisation avec les différentes phases de la civilisation néolithique du Sud-Est européen de la même époque.

EXPLICATION DES FIGURES

Fig. 1. — *Traian*, Dealul Fîntînilor. Les fouilles archéologiques de 1951—1954.
Fig. 2. — Esquisse provisoire des habitations Cucuteni AB.
Fig. 3. — *Traian*. Complexe d'habitation de la phase Cucuteni AB.

Fig. 4. — Reconstitution d'un vase peint, trouvé dans le complexe d'habitation Cucuteni AB.
Fig. 5. — Vase précucutenien.
Fig. 6. — Profil Sud du fossé I, montrant le niveau de la céramique linéaire et le fossé de retranchement.
Fig. 7 *a*. — Complexe linéaire A des tranchées VII—VIII.
Fig. 7 *b*. — Complexe linéaire de la tranchée II.
Fig. 7 *c*. — Complexe linéaire de la tranchée I.
Fig. 8. — *Traian.* Profil Nord de la tranchée VII, avec le niveau linéaire et le fond d'une hutte (?).
Fig. 9. — Tessons céramiques « linéaires ».
Fig. 10. — Les fouilles de 1954, avec les complexes à céramique linéaire, et le tracé du fossé de retranchement.
Fig. 11. — Profils du fossé de retranchement.
Fig. 12. — Le cimetière féodal du XVIe siècle.
Fig. 13. — Pièce de monnaie du roi Ferdinand de Hongrie, de 1537.
Fig. 14. — Divers squelettes trouvés dans le cimetière de l'époque féodale.
Fig. 15. — Profils du sondage effectué sur le Dealul Viei (Traian).
Fig. 16. — Vase fragmentaire, trouvé dans la station de Dealul Viei.
Fig. 17. — Fragments de poterie provenant de la station de Dealul Viei (civilisation de Zăneşti).

STUDII ŞI CERCETĂRI DE ISTORIE VECHE
Tomul VI, nr. 3—4 1955

SĂPĂTURILE DE SALVARE DE LA SÎNTION

(r. Oradea, reg. Oradea)

Ca urmare a unei cercetări făcute în cursul lunii aprilie, s-a hotărît efectuarea unui sondaj în aşezarea din epoca bronzului de la Sîntion. Aşezarea se află pe malul drept al Crişului Repede, atît pe terasa cît şi pe înălţimea numită « Dealul Mănăstirii » (Klastromdomb). Sondajele au fost efectuate pe terasă, întrucît această parte este mai ameninţată cu distrugerea de apele Crişului.

Lucrările, care au durat de la 12 la 26 iunie, s-au făcut în colaborare cu Muzeul regional Oradea [1].

Sondajul a constat dintr-o casetă mică *a* şi din două şanţuri: I, lung de 6,00 m şi lat de 1,50 m, la o adîncime de 1,50 m şi II, lung de 9,00 m, lat de 2,00 m, la adîncimea de 2,70 m (fig. 1).

Caseta *a*, săpată în malul surpat, acolo unde se găsiseră mai înainte două valve de turnat, prezintă următoarea succesiune stratigrafică:

Deasupra pămîntului viu, care se prezintă sub forma unui lut negru, este un strat cenuşos gros de aproximativ 20 cm, care coboară într-o groapă (stratul I), în care s-au găsit numeroase fragmente ceramice, oase de animale, fragmente de chirpic, lut ars şi cărbune. Acestui strat îi urmează un pămînt tot cenuşos, dar mai deschis la culoare (stratul II), la baza căruia, chiar în mal, era o porţiune de lipitură de pămînt ars de aproximativ 10 cm grosime. Pe această lutuială s-au găsit valvele de turnat despre care va fi vorba mai jos. Resturi din ea s-au găsit şi în groapă. Peste lutuială urmează un strat de aproximativ 25 cm grosime de pămînt cenuşos, mai închis la culoare (stratul III), deasupra căruia se găseşte un strat de pămînt cenuşiu-gălbui, compact, gros de 10 cm (stratul IV), peste care se află humusul actual cu o grosime de aproximativ 25 cm.

Această succesiune a straturilor este confirmată de situaţia din şanţul I. Aici, stratul inferior (I) este mult mai gros (aproximativ 45 cm) şi cuprinde două lutuieli ale aceleiaşi podele; după arderea primei s-a făcut o lutuială groasă de aproximativ 30 cm, a cărei suprafaţă este şi ea arsă pe o grosime de 5—10 cm. Depunerea propriu-zisă este groasă numai de 10 cm. Limita superioară a acestui strat a fost atinsă de gropile mormintelor feudale. Acestui strat îi urmează stratul cenuşos de culoare cenuşiu deschis, la baza căruia sînt

[1] La săpături au participat: A. D. Alexandrescu, M. Rusu şi L. Galamb.

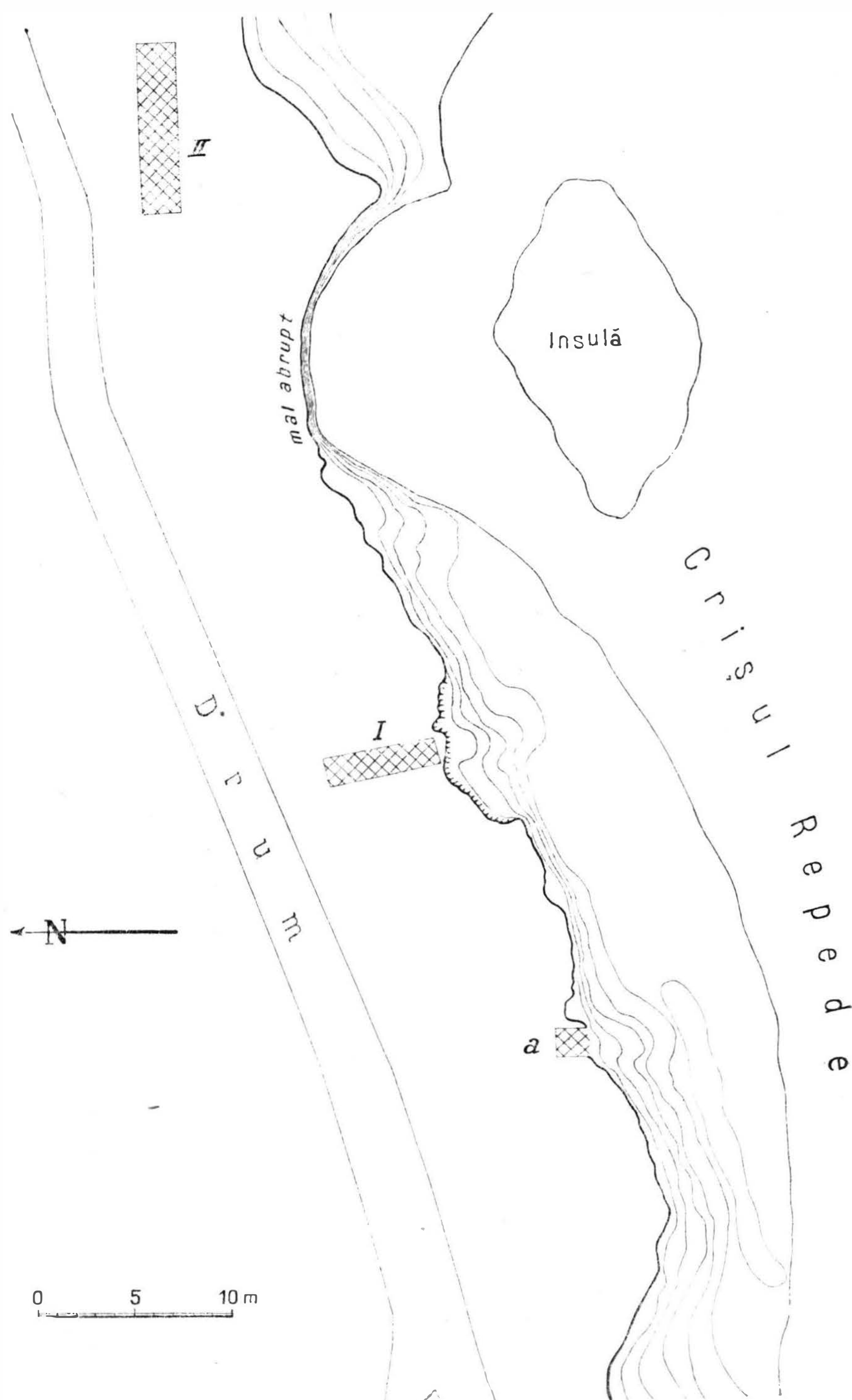

Fig. 1. — Schiţa sondajelor.

resturi de lutuială arsă (II). Acest strat, ca şi cel următor, au fost rău deranjate de desele înmormîntări feudale. Stratul al III-lea, de culoare cenuşie mai închisă, este mai gros — pînă la 30 cm — spre malul Crişului, unde fragmentele de podea arsă de la baza lui coboară, pentru ca în rest abia să atingă 10 cm. La baza lui s-a mai descoperit, în partea de nord a şanţului, o vatră, al cărei contur nu se păstrează, cu o suprafaţă de aproape 1 m² şi a cărei lipitură, groasă de 3 —4 cm, este aşezată pe un strat de pietriş mărunt de rîu. Ultimul nivel de locuire surprins (IV) este documentat aici printr-o groapă care taie podeaua amintită a nivelului III. Umplutura acestei gropi este formată din cenuşă foarte fină, cu numeroase fragmente ceramice şi oase de animale.

Ambele sondaje ne-au permis stabilirea celor patru niveluri de locuire din epoca bronzului. Menţionăm că în humus am mai găsit un fragment ceramic negru-brun din prima epocă a fierului, un fragment ceramic cenuşiu lucrat la roată cu decor în val lustruit din a doua epocă a fierului şi cîteva fragmente ceramice feudale. Cimitirul feudal surprins în şanţul I va fi descris mai departe.

Şanţul II nu a putut rezolva problemele legate de aşezarea din epoca bronzului. S-au găsit acolo, în condiţii stratigrafice nesigure, destul de numeroase materiale din această epocă, precum şi cîteva fragmente ceramice neolitice aparţinînd probabil culturii Tisa. Cea mai mare parte a materialului se leagă însă de aşezarea feudală.

În materialul scos din săpătură sînt relativ puţine unelte. Din corn de cerb — brăzdare şi ciocane; din os — împungătoare şi sule; din lut — greutăţi de plasă, fusaiole şi cilindri cu capetele îngroşate, al căror scop nu-l putem preciza. O menţiune specială merită cele două valve de turnat unelte de bronz, descoperite în nivelul II. Este vorba de tipare lucrate din gresie tînără, foarte friabilă; una din valve are săpată forma unei dălţi, a doua are pe o parte aceeaşi formă, iar pe cealaltă, forma unei dălţi de tip celt cu gura uşor arcuită subliniată de un brîu în relief (fig. 2).

Cea mai mare parte a materialului o constituie ceramica. Aceasta aparţine la două specii:

a) Ceramica grosolană, cu multe pietricele în pastă sau cu cioburi pisate, relativ bine arsă, de culoare cenuşie sau brun deschis, din care se făceau vasele de uz comun, de obicei de forma unor borcane cu pereţii uşor profilaţi şi al căror decor consta din brîuri alveolare sau crestate pe şi sub buză, mai rar combinate cu decorul făcut cu pieptenele pe corpul vasului. Tot acestei specii îi aparţin şi vasele a căror suprafaţă este acoperită cu striuri neregulate (Besenstrich). Această specie este comună tuturor nivelurilor de locuire.

b) Ceramica fină se împarte la rîndul ei în două subspecii: aceea a cărei pastă are grăuntele mare cu cioburi pisate în conţinut, la care numai suprafaţa este lucrată cu îngrijire şi bine lustruită, şi ceramica foarte fină cu pasta bine frămîntată şi omogenă, folosită la vasele cu pereţii subţiri. Această ceramică este totdeauna bine arsă, de obicei de culoare cenuşie-neagră, mai rar brun deschis. Nu au putut fi reconstituite decît puţine forme. Este vorba în general de ceşti, strachini cu profil arcuit şi vase mari cu pîntec globular şi gît arcuit. Decorul este realizat prin incizie, uneori combinat cu caneluri, mai rar prin impresiuni. Motivele mai des întîlnite sînt grupele de linii în unghi sau formînd ghirlande, benzile haşurate şi spiralele.

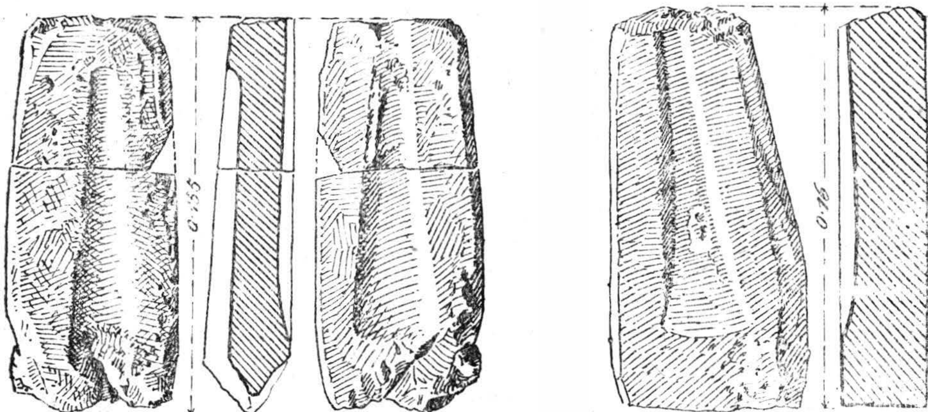

Fig. 2. — Tipare de turnat unelte de bronz.

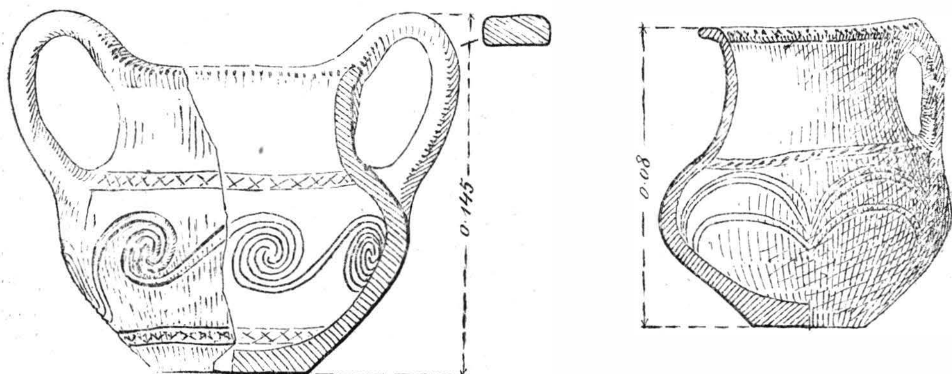

Fig. 3. — Vas din nivelul I şi căniţă din nivelul II .

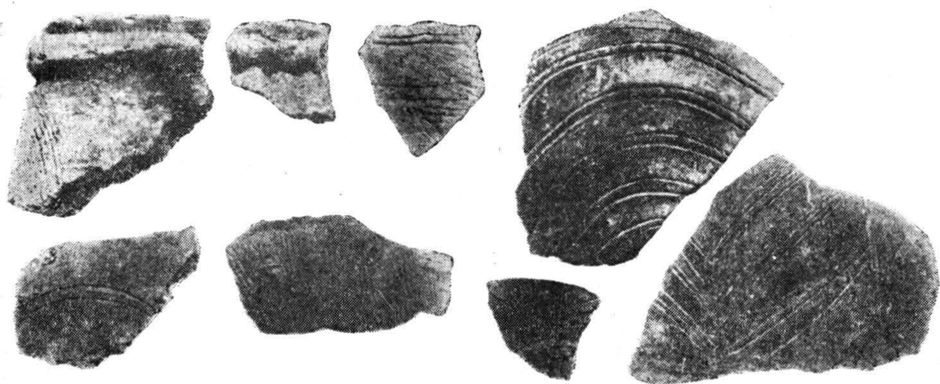

Fig. 4. — Fragmente ceramice din nivelul I.

În general se observă o mică deosebire în ceramică de la un nivel la altul, dovadă a unei treceri de timp foarte scurt între diferitele distrugeri prin foc ale așezării. În figurile 3—7 redăm ceramica din cele patru niveluri.

Relativ puțin numeroasele oase de animale găsite provin de la cornute mari și mici și de la porci.

Așezarea din epoca bronzului de la Sîntion era cunoscută mai de mult, dar materialul era atribuit numai unei faze tîrzii a culturii Otomani. Sondajul nostru a putut dovedi că aici se găsește documentată și cea mai veche fază a culturii, ca și în stațiunea de la care și-a luat numele. Totodată s-a putut preciza că este vorba aici de o așezare și nu de un cîmp de urne, așa cum apărea în literatura mai veche stațiunea de la Sîntion.

★

Așezarea feudală de la Sîntion se află pe « Dealul Mănăstirii ». În așezare nu s-a sondat, ci s-au cules numai materiale la suprafață. În sondajul II făcut la poalele așezării spre vest, s-au descoperit numeroase fragmente ceramice datînd din secolele XI—XV. Stratigrafierea materialului nu s-a putut face, acesta fiind tot scurs pe pantă, în șanțul care a fost surprins în această parte a așezării. Sondajul, care a mers pînă la adîncimea de 2,70 m, nu a putut fi dus pînă la pămîntul viu, căci spre vest, unde s-a surprins panta estică a șanțului, acesta cobora sub nivelul actual al Crișului. Șanțul era dublat de un mic val construit din lut, în umplutura căruia s-au găsit numeroase materiale din epoca bronzului și cîteva fragmente ceramice neolitice.

Din cauza situației în care s-a aflat materialul feudal, în mare parte nu a putut fi datat, rămînînd să constituie una din problemele de rezolvat pentru o săpătură viitoare.

Din materialul recoltat menționăm:

— Din secolele XI—XII, mai multe fragmente de căldări de lut de tipul obișnuit, dintre care unul decorat sub margine cu o linie în val (fig. 8,1); două fragmente de funduri de oale cu marcă de olar (pe unul se vede un arc de cerc, iar pe celălalt sînt două arcuri de cerc paralele); un fragment din pîntecele unei oale, decorat cu grupuri de șănțulețe paralele și orizontale, combinate cu două linii în val larg, neglijent trasate (fig. 8, 3). Fragmentul este prevăzut cu un mic orificiu, probabil de la o reparație veche.

— Din secolul al XIII-lea, un fragment de căldare de lut de tipul sferic și cu buza foarte profilată (fig. 8,4).

Ceramica pomenită mai sus este lucrată la roată dintr-o pastă cu mult nisip, bine arsă, de culoare cenușie-brună.

Mai numeroasă apare ceramica pe care o atribuim secolului al XV-lea. Fragmentele foarte mici nu au permis nici o reconstituire de forme. Mai des se întîlnește o oală cu buza îngroșată spre interior, formînd un mic prag; în exterior profilarea este accentuată de un mic brîu (fig. 9, 1). Acest profil se prezintă în multe variante în funcție de distanța și profilarea dintre buză și prag. Acest tip de vas apare mereu dintr-o pastă bine frămîntată cu mult nisip și arsă la roșu. În aceeași vreme întîlnim capace de tipul conic, cu exteriorul puțin profilat și care au în interior un mic prag, pentru o mai bună fixare (fig. 9, 2). Tot secolului al XV-lea îi atribuim un fragment mic de cahlă cu smalț verde-măsliniu, precum și o figurină fragmentară de lut ars cu angobă albă, reprezentînd pe Cristos (fig. 10).

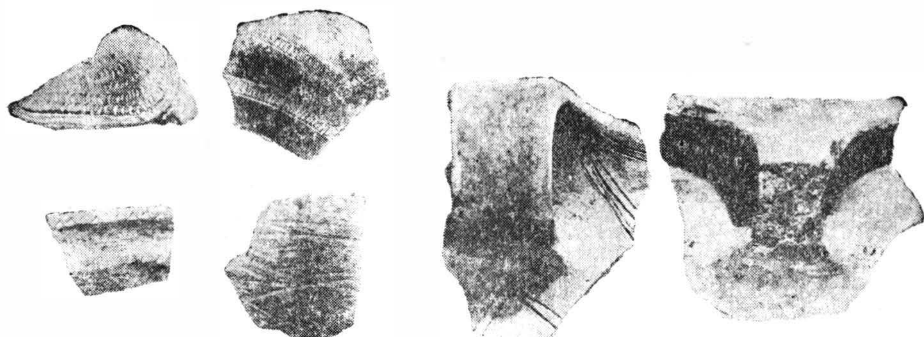

Fig. 5. — Fragmente ceramice din nivelul II.

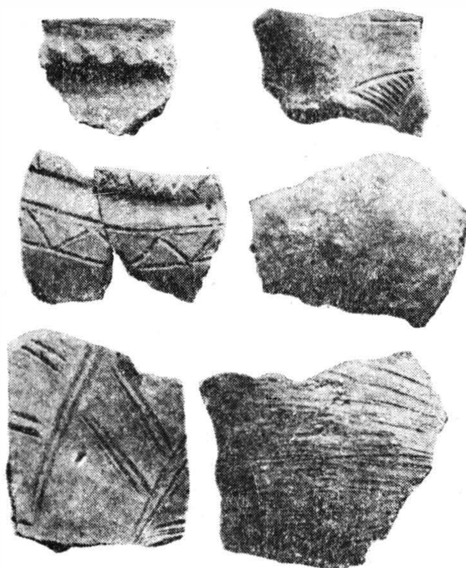

Fig. 6. — Fragmente ceramice din nivelul III.

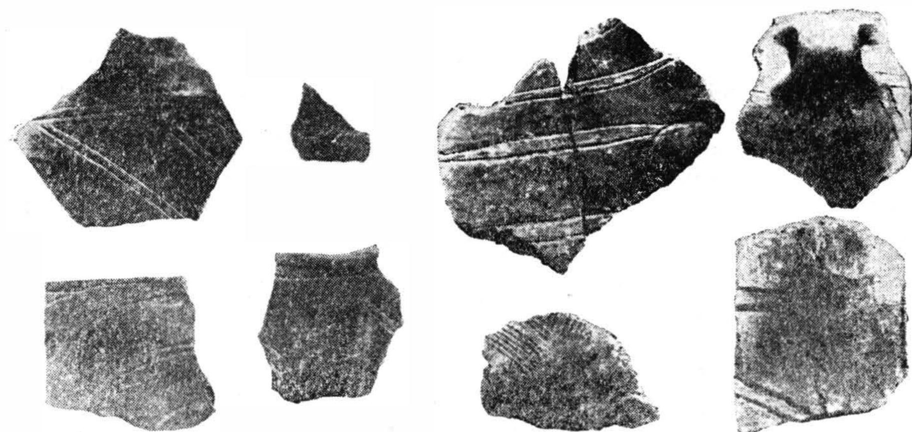

Fig. 7. — Fragmente ceramice din nivelul IV.

În acest material observăm totuşi o lipsă în secolul al XIV-lea; materialul pe care sîntem înclinaţi să-l atribuim acestui secol se referă probabil la sfîrşitul lui. Datarea unei întregi serii de fragmente ceramice nu s-a putut face, întrucît ne lipseau elementele de comparaţie. De aici se vede cît de utilă ar fi conti-

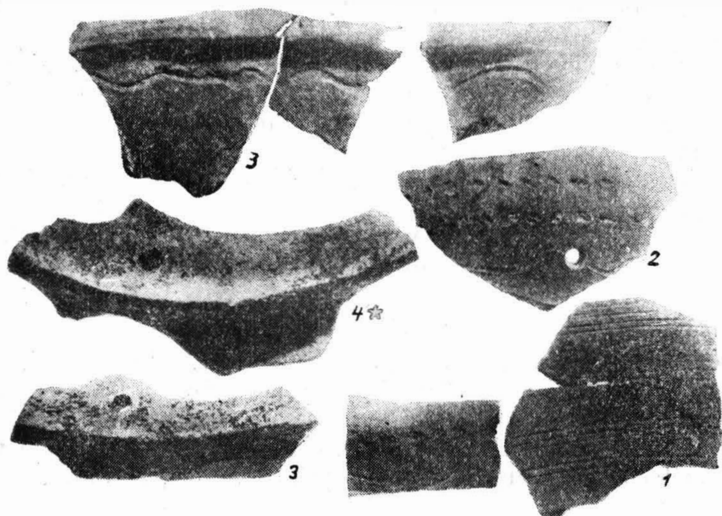

Fig. 8. — 1—3. Fragmente ceramice din secolele XI—XII; 4. Fragment de căldare de lut din secolul al XIII-lea.

nuarea săpăturilor de la Sîntion, pentru cunoaşterea culturii feudale în această regiune a patriei noastre.

*

Cimitirul feudal se află pe terasă, la vest de « Dealul Mănăstirii » şi se întinde spre nord cît ţine dîmbul, după cum reiese din resturile de schelete scoase la iveală cu prilejul lucrărilor agricole.

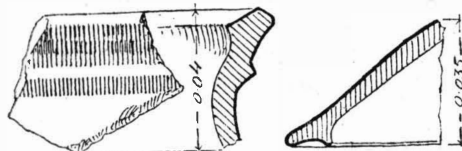

Fig. 9. — Fragmente ceramice din secolul al XV-lea.

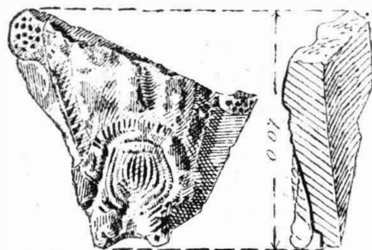

Fig. 10. — Figurină de lut ars din secolul al XV-lea.

În sondajul nostru am surprins cimitirul în şanţul I, în care s-au descoperit 15 morminte, cele mai multe răvăşite. Cimitirul va fi fost folosit vreme destul de îndelungată, ţinînd seama de faptul că aproape fiecare înmormîntare nouă tulbura una sau două mai vechi.

Scheletele erau îngropate la o adîncime ce variază între 0,35 şi 0,65 m, dar trebuie să ţinem seama de faptul că din terasă s-a scos pămînt pentru ridicarea digului din preajmă, astfel că adîncimea iniţială a mormintelor va fi fost mai mare. Orientarea scheletelor este cea obişnuită, V—E sau NV—SE. Poziţia era cea întinsă pe spate, cu mîinile de-a lungul corpului.

Un singur mormînt a avut inventar. Scheletul a avut la ceafă un inel de tîmplă simplu de argint, iar în gură o monedă de argint foarte deteriorată de la Ladislau I (1077—1095). Mai menţionăm că inventarul unui mormînt a fost salvat cu prilejul unei cercetări făcute de colectivul Muzeului regional Oradea. Acesta cuprindea două inele de tîmplă de bronz, un ineluş fragmentar, tot din bronz, şi o mărgea de sticlă.

Aceste două morminte ne fac să atribuim cimitirul secolului al XI-lea. Dar cum cimitirul pare să fi fost folosit vreme îndelungată, este foarte probabil ca viitoarele săpături să scoată la iveală morminte şi din secolele XII—XV, cum par a ne indica materialele din aşezare.

Aşezările de la Sîntion, atît cea aparţinînd culturii Otomani, cît şi cea feudală, prin rezultatele date, cît mai ales prin posibilităţile pe care le oferă pentru lămurirea unor probleme importante ale trecutului patriei noastre, impun continuarea cercetărilor pe terasă, dar şi pe înălţime, unde va fi fost nucleul aşezărilor din orînduirea comunei primitive dar, mai ales, a orînduirii feudale.

Alexandrina D. Alexandrescu

АРХЕОЛОГИЧЕСКИЕ РАСКОПКИ В СЫНТИОНЕ
(РАЙОН ОРАДЯ, ОБЛАСТИ ОРАДЯ)

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

В результате разведок, произведенных в поселении бронзового века на территории Сынтиона района Орадя, области Орадя, было обнаружено 4 слоя обитания, относящихся к культуре Отомани и установлено, что речь идет в действительности о поселении, а не о поле урн, какой рассматривалась в старых источниках стоянка в Сынтионе.

Поселение расположено на террасе и на возвышенности, прозванной «Дялул Мэнэстирей». Разведки были произведены лишь на террасе, поскольку этой части поселения особенно угрожало разрушительное действие вод реки Кришул Репеде. Помимо обильного керамического материала, найденного в этом поселении, следует упомянуть о находке форм для отливки бронзовых долот.

На террасе поселение расположено под кладбищем XI в., на возвышенности же находилось феодальное поселение. В этом поселении разведки не были произведены, но установлено, что материалы, найденные на поверхности, и материалы, сползшие по откосу в ров II, относятся к XI—XV вв.

ОБЪЯСНЕНИЕ РИСУНКОВ

Рис. 1. — Чертеж разведок.
Рис. 2. — Формы для отливки бронзовых инструментов.
Рис. 3. — Сосуд, найденный в слое I и кружка в слое II.
Рис. 4. — Фрагменты керамики слоя I.
Рис. 5. — Фрагменты керамики слоя II.
Рис. 6. — Фрагменты керамики слоя III.
Рис. 7. — Фрагменты керамики слоя IV.
Рис. 8. — 1—3 — фрагменты керамики XI—XII вв. 4 — фрагмент глиняного ведра XIII в.
Рис. 9. — Фрагменты керамики XV в.
Рис. 10. — Статуэтка из обожженной глины XV в.

LES FOUILLES DE SAUVEGARDE DE SÎNTION

(district d'Oradea, région d'Oradea)

(RÉSUMÉ)

Les sondages effectués à Sîntion (district d'Oradea, région d'Oradea), dans la station de l'âge du bronze, ont permis d'établir l'existence de quatre niveaux d'habitation, appartenant à la civilisation d'Otomani. Ils ont également permis de préciser qu'il s'agit bien d'un établissement et non pas d'un champ d'urnes, ainsi que s'expriment les ouvrages plus anciens au sujet de la station de Sîntion.

Cet établissement est situé tant sur la terrasse que sur un monticule appelé « Dealul Mănăstirii » (la colline du Monastère). Les sondages n'ont été faits que sur la terrasse, car cette partie de l'établissement est davantage menacée par les eaux du Crişul Repede. Outre le riche matériel céramique qui y a été récolté, on doit également mentionner la découverte de moules pour ciseaux en bronze.

Sur la terrasse, un cimetière du XIe siècle se superpose à l'établissement et sur la colline se trouve l'établissement datant de l'époque féodale. Ce dernier n'a pas été sondé: mais le matériel recueilli à la surface du sol et celui que la pente a laissé glisser dans le fossé II se rattachent à l'époque qui va du XIe au XVe siècle.

EXPLICATION DES FIGURES

Fig. 1. — Croquis des sondages.
Fig. 2. — Moules pour outils en bronze.
Fig. 3. — Vase du niveau I et tasse du niveau II.
Fig. 4. — Tessons céramiques du niveau I.
Fig. 5. — Tessons céramiques du niveau II.
Fig. 6. — Tessons céramiques du niveau III.
Fig. 7. — Tessons céramiques du niveau IV.
Fig. 8. — 1—3. Tessons céramiques des XIe—XIIe siècles; 4. Fragments d'un chaudron en terre cuite du III^{c} siècle.
Fig. 9. — Tessons céramiques du XVe siècle.
Fig. 10. — Figurine en terre cuite du XVe siècle.

STUDII ŞI CERCETĂRI DE ISTORIE VECHE
Tomul VI, nr. 3—4, 1955

ŞANTIERUL ARHEOLOGIC SĂRATA-MONTEORU (1954)

(r. Buzău, reg. Ploești)

În campania de săpături arheologice din vara anului 1954, la Sărata-Monteoru s-a lucrat între 15 iunie și 12 septembrie. Departe de a fi încheiate în ceea ce privește totalitatea problemelor puse cu prilejul cercetărilor făcute timp de 28 de ani în această importantă stațiune din epoca bronzului, săpăturile de la Sărata-Monteoru au dus totuși, pentru unele probleme legate de așezarea principală de pe Cetățuie și care au putut fi cercetate mai consecvent, la o destul de avansată rezolvare, iar pentru altele chiar la o rezolvare definitivă în ceea ce privește datele de observație.

Alte cercetări, ca cele care se fac în Poiana Scorușului, sînt abia deschise. În acest loc vor trebui făcute săpături îndelungate pentru dezvelirea complexelor din epoca bronzului, precum și a întregului cimitir din epoca prefeudală.

Săpăturile din 1954 au avut drept scop cercetarea, în continuare, a următoarelor probleme: 1. începuturile epocii bronzului la Sărata-Monteoru (nivelul de locuire Monteoru I c_4); 2. fazele perioadei de sfîrșit a epocii bronzului (nivelurile de locuire Monteoru II a și II b); 3. cercetarea complexului funerar din Poiana Scorușului, cercetare strîns legată de prima problemă. Totodată trebuia să se continue și săparea cimitirului prefeudal din Poiana Scorușului.

Săpăturile din așezarea de pe Cetățuie (vezi planul general, fig. 1). Așezarea de pe Cetățuie a fost săpată aproape în întregime în campaniile anterioare, cu excepția a două suprafețe, una pe latura de nord, iar cealaltă în colțul de nord-est al așezării. Anul acesta s-a săpat suprafața de pe coasta de nord.

Observațiile care s-au făcut cu prilejul săpăturilor de la vest și de la est de această suprafață au constituit indiciile de la care s-a pornit pentru urmărirea celor două probleme legate de epoca bronzului, adică faza de început reprezentată de depunerea numită Monteoru I c_4 și faza care duce spre încheierea epocii bronzului, numită Monteoru II a. Bineînțeles, cercetările s-au continuat atît pentru restul depunerilor din epoca bronzului, cît și pentru locuirea neolitică Cucuteni B.

Prima locuire de pe Cetățuia de la Sărata-Monteoru aparține culturii cu ceramică pictată, Cucuteni B, care la Monteoru are un aspect deosebit. În acest raport nu vom înfățișa toate elementele care se întîlnesc în mod obișnuit în cultura Cucuteni B de la Sărata-Monteoru și care se repetă, ele

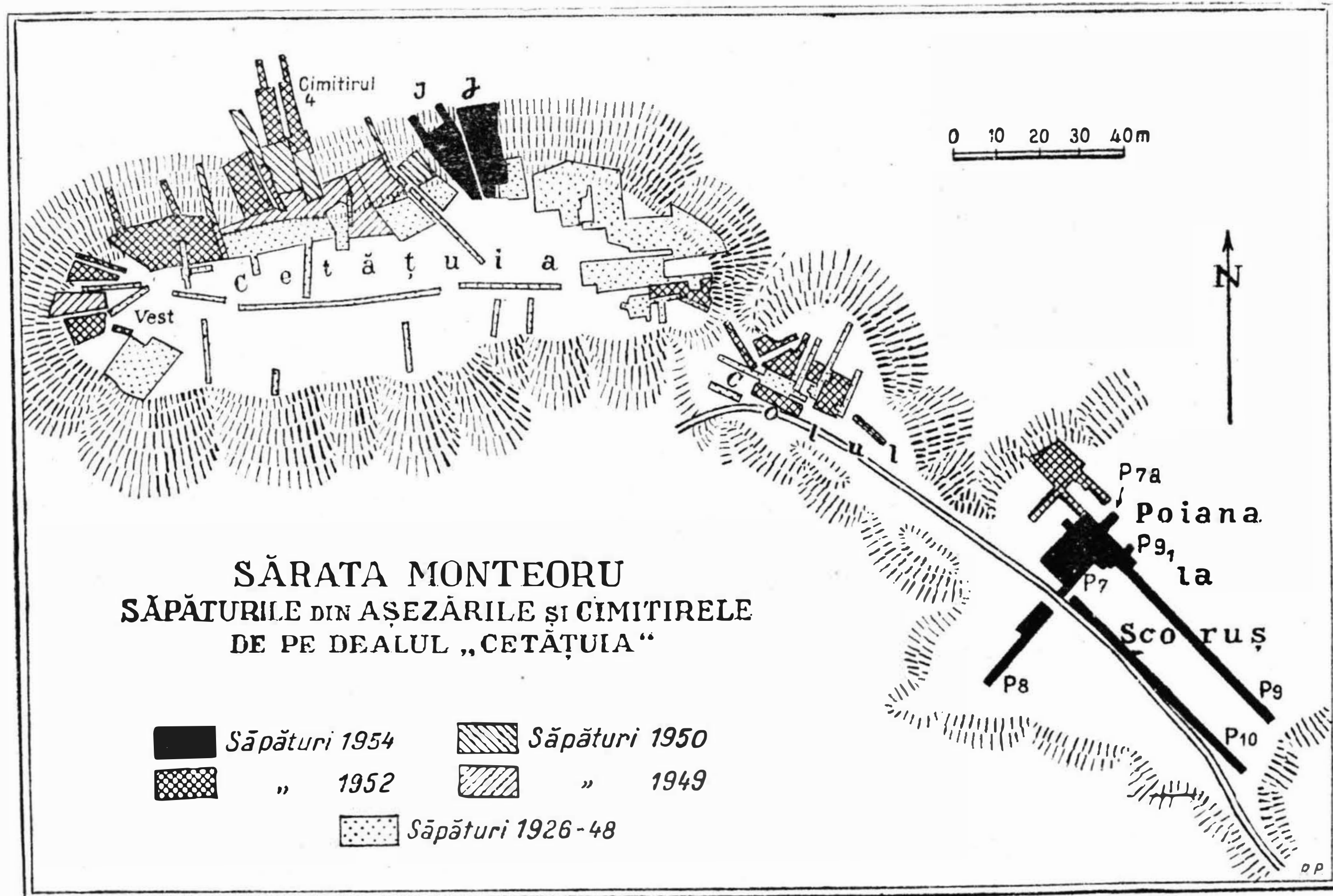

Fig. 1. — Sărata-Monteoru. Planul săpăturilor.

fiind înfăţişate rînd pe rînd în rapoartele noastre anterioare, ci numai faptele noi sau de un aspect deosebit de interesant pentru încadrarea şi cunoaşterea acestei culturi neolitice tîrzii.

Locuirea Cucuteni B ocupă marginea platoului şi punctele cele mai joase ale Cetăţuii care au fost amenajate în mici terase. S-au dezvelit bogate resturi de locuinţe propriu-zise şi gropi; s-au făcut observaţii noi şi cu adevărat importante cu privire la această cultură.

S-au întîlnit două cazuri în care locuinţele au fost săpate în nisipul terţiar, păstrînd clare urme de lutuială fără paie, păstrată bine datorită tocmai arderii secundare. În cuprinsul aceluiaşi complex s-a constatat cum o groapă Cucuteni B tăia un colţ al unei locuinţe Cucuteni B. O observaţie asemănătoare s-a putut face şi în cazul a două gropi Cucuteni B care se tăiau una pe alta. Constatarea aceasta nu aduce după sine concluzia că sînt două niveluri de locuire Cucuteni B, ci numai că sînt două perioade de «construcţie». Fenomenul este de altfel obişnuit culturii Cucuteni în genere.

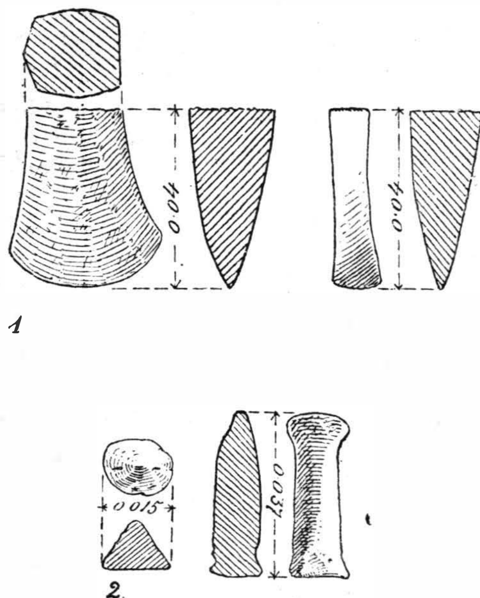

Fig. 2.—1. Fragmente de topoare de aramă; 2. Idoli de lut.

În marginea de sud-est a unei locuinţe s-a descoperit un grup de vreo opt fălci de porc; ele zăceau la acelaşi nivel în gura unei gropi. Semnificaţia este probabil rituală. În cuprinsul altei locuinţe s-au găsit resturile unui atelier de lucrat cornul; împreună cu o ramură de corn de cerb s-au găsit bucăţi tăiate de corn şi cîteva instrumente de cremene. Însă descoperirea cea mai de seamă din cuprinsul resturilor de aşezare Cucuteni B o constituie două jumătăţi de topoare de aramă. Ele aparţin la două tipuri deosebite şi au fost găsite la un loc. În amîndouă cazurile este vorba de partea cu tăiş a două topoare miniatură; un fragment aparţine unui topor de aramă cu gaură de înmănuşare şi cu tăiş vertical; celălalt este tăişul vertical al unui topor de aramă cu tăişurile în cruce (fig. 2, 1).

Printre alte descoperiri semnalăm doi idoli miniatură de lut: unul în formă de con, iar celălalt în formă de coloană (fig. 2, 2).

Dintre piesele ceramice, cea mai interesantă — şi unică pînă acum la Monteoru — este o amforă din pastă neagră, decorată cu spirale şi animale pictate cu alb (fig. 3).

Astfel, descoperirile din această campanie, din cuprinsul ariei de locuire Cucuteni B, împlinesc prin elemente noi cunoaşterea acestei culturi şi a procesului de dezvoltare a metalurgiei aramei. Cele două fragmente de topoare, împreună cu pumnalul de aramă de tip egeean, descoperit în cuprinsul unei locuinţe în 1949, precum şi formele şi dezvoltarea motivelor ceramice preci-

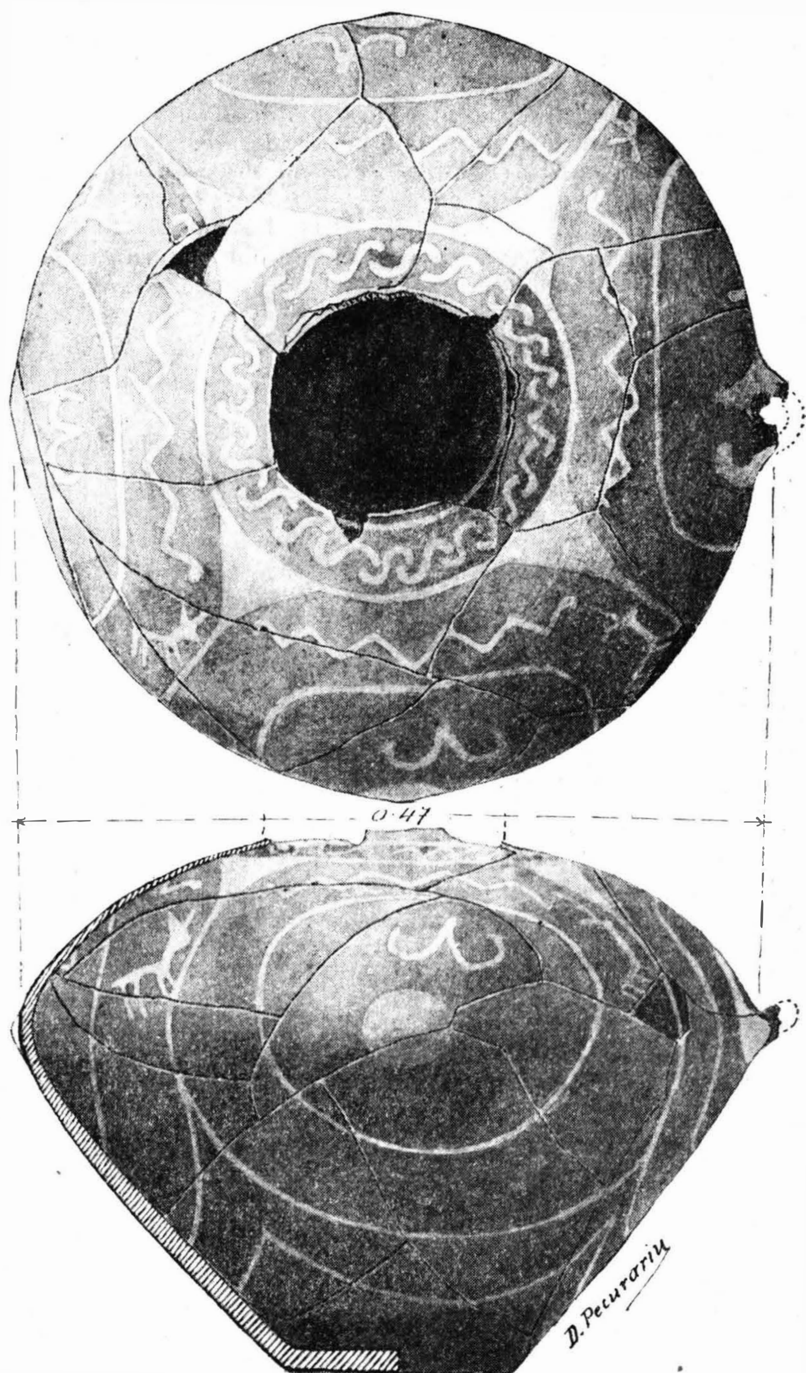

Fig. 3. — Amforă Cucuteni B.

zează și mai bine situarea cronologică a așezării Cucuteni B de la Sărata-Monteoru într-o fază de sfîrșit a acestei culturi.

★

Depunerea cea mai veche cu care începe epoca bronzului la Sărata-Monteoru, numită Monteoru I c_4, a fost observată stratigrafic în 1946 și cercetată prin săpături în 1949. În campaniile care au urmat (1950 și 1952) această fază de început a culturii Monteoru a fost urmărită în continuare, pînă în vecinătatea de vest a suprafeței care s-a săpat anul acesta.

Ea este atestată între suprafața A/1939 la est și suprafața K/1945—1950 la vest. Pentru a se obține două profiluri, s-a lăsat un mal în mijlocul suprafeței, în locul unde și forma terenului indica deosebiri în succesiunea și grosimea depunerilor arheologice. În felul acesta s-au săpat două suprafețe, care au fost notate cu I/1954 cea dinspre vest și cu J/1954 cea de la est de malul rezervat pe mijloc (vezi planul săpăturilor).

Resturile de locuire ale depunerii Monteoru I c_4 ocupă o terasă sau două, tot mereu în jos pe pantă. Pe măsură ce înaintăm în timp, în epoca bronzului, fiecare nivel de locuire ocupă în mod succesiv terasele mai apropiate de marginea platoului, părăsind terasele joase din pantă.

Locuirea din epoca bronzului s-a așezat *direct* peste ruinile locuirii Cucuteni B. Nu există nicăieri depunere sterilă care să înfățișeze o trecere de timp de la sfîrșitul vieții neolitice Cucuteni B la începutul epocii bronzului. De altfel ruinele locuirii neolitice erau dezvelite, deoarece locuitorii din epoca bronzului foloseau uneori cioburi Cucuteni B la poditul vetrelor lor.

Prima locuire din epoca bronzului (I c_4) a folosit pantele Cetățuii, amenajate în terase, consolidate cu pietre, din spate. Locuirea următoare (Monteoru I c_3) a procedat la fel, tăind stratul de cultură Monteoru I c_4 pentru a-și amenaja noi terase (fig. 4). Observația aceasta este valabilă pentru depunerile care aparțin locuirilor din pantă, deoarece aceasta fiind prea înclinată nu putea fi folosită decît terasată.

Acest fel de a amenaja terase a putut fi constatat pentru prima dată în suprafața I/1954, deoarece nicăieri pe Cetățuie nu s-a mai întîlnit o situație atît de completă și de bogată a depunerii M.I c_4. Locuirea aceasta începe cam din mijlocul suprafeței « Zid » și se continuă pe toată coasta de nord și nord-est a Cetățuii.

În suprafața I/1954, stratul M.I c_4 ocupă două terase în treaptă și are aspectul unei moviliri de cenușă. Întreaga depunere a stratului M.I c_4 cuprinde foarte multă cenușă și praf de cărbune. La baza depunerii au fost două vetre, dintre care una prezintă interes în legătură cu amenajarea teraselor pentru locuit. Vatra a avut o lipitură de lut groasă de 3—4 cm, netezită peste o podea de cioburi; totul a fost așezat direct peste chirpiciul unei case Cucuteni B, îndepărtat în cea mai mare parte cu prilejul amenajării terasei și a așezării vetrei. Observația este cu atît mai clară și mai sigură, cu cît cunoaștem ruinele acestei locuințe cucuteniene, dezvelită în suprafața K/1950.

Ceramica M.I c_4 este bine arsă la cenușiu-închis și negru; ea are patru forme principale: cești cu gîtul înalt sau scund și cu două torți (fig. 5, 2); vase cu corpul scund, rotund și cu marginea lată și întoarsă ca borul unei pălării (fig. 5, 1); vase mari cu corpul dezvoltat, cu prag pe pîntece și torți tubulare așezate orizontal; străchini de mici dimensiuni, de formă tronconică

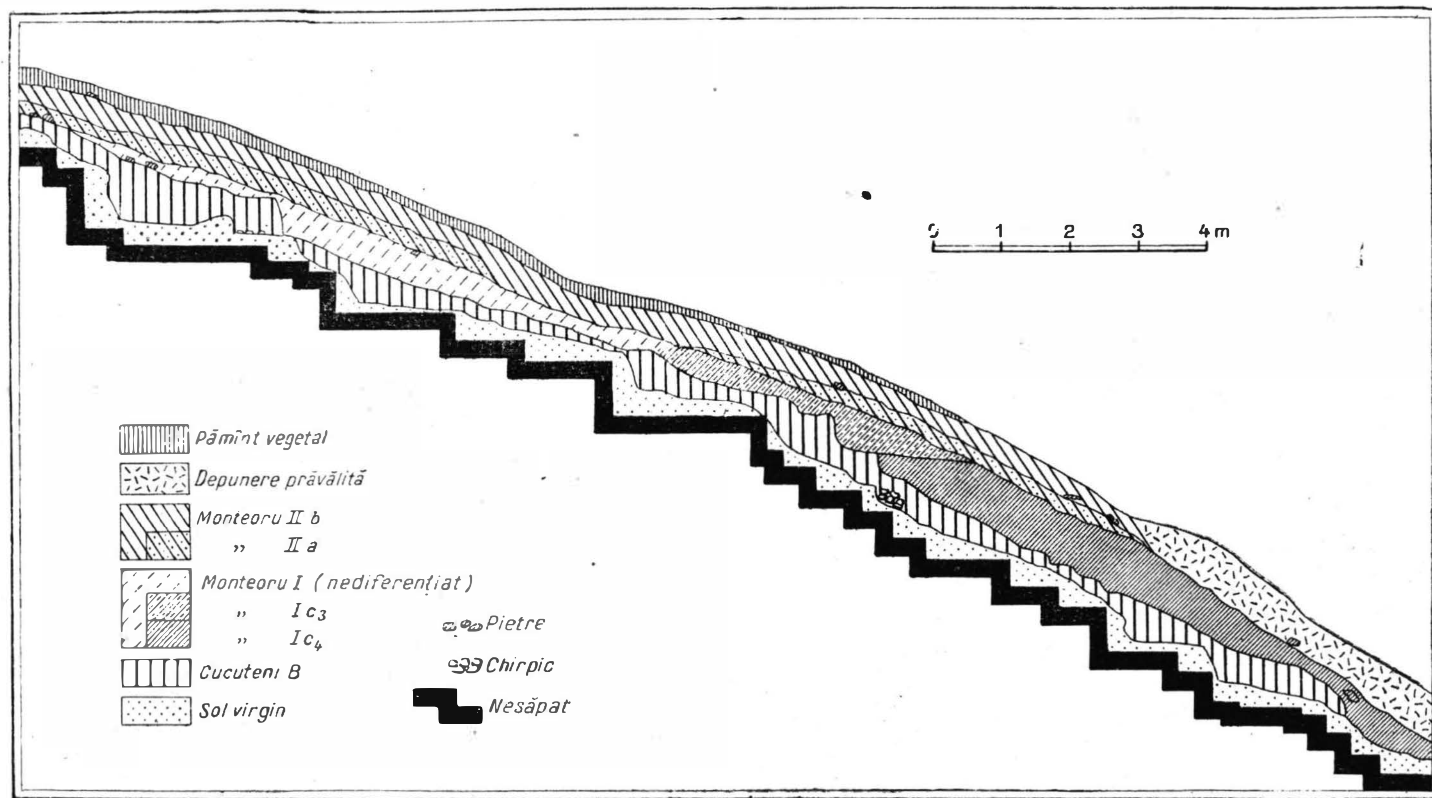

Fig. 4. — Profilul de vest al suprafeței J/1954.

cu marginea teșită, sau în formă de crin cu inel circular pe fund. Decorul caracteristic acestei faze este alcătuit din benzi de linii ușor adîncite, orizontale sau în val, mărginite de șiruri de mici împunsături; mai rar sînt folosite cercurile concentrice și coastele în relief puternic.

Uneltele care însoțesc resturile acestei locuiri sînt împungătoarele de os de mici dimensiuni, care apar în număr mai mare, cuțitele curbe de piatră și topoarele de piatră.

Oasele de animale mari și mai mici sînt numeroase; totuși față de numărul crescînd al acestora în perioadele următoare, se poate trage concluzia că ocupația creșterii vitelor a mers dezvoltîndu-se în epoca bronzului.

În această fază de început, cultura Monteoru se leagă de grupele de la începutul epocii bronzului, Schneckenberg, Glina III, Tószeg. Fragmente ceramice din faza B a culturii Schneckenberg se găsesc în depunerea arheologică a nivelului de locuire M.I c_4.

Ceea ce urmează ca depuneri după M.I c_4 ocupă, în suprafața I/1954, o situație deosebită de felul cum acestea s-au prezentat în restul așezării de pe Cetățuie. Pe prima treaptă de sub marginea platoului, întregul strat de cultură a fost de fapt un amestec al depunerilor numite de noi M.I c_4, provenit probabil din pămîntul care se degaja pentru formarea teraselor și care era zvîrlit în spatele terasei care se amenaja pentru a putea fi locuită. Considerația aceasta este confirmată și de lipsa totală a vetrelor și a lipiturilor de podea, din perioada amintită, în toată această regiune, dovedind o umplere a terenului datorită unei amenajări, unei prefaceri. Faptul este întărit și de observația că tot materialul ceramic a fost amestecat împreună și cu bucăți

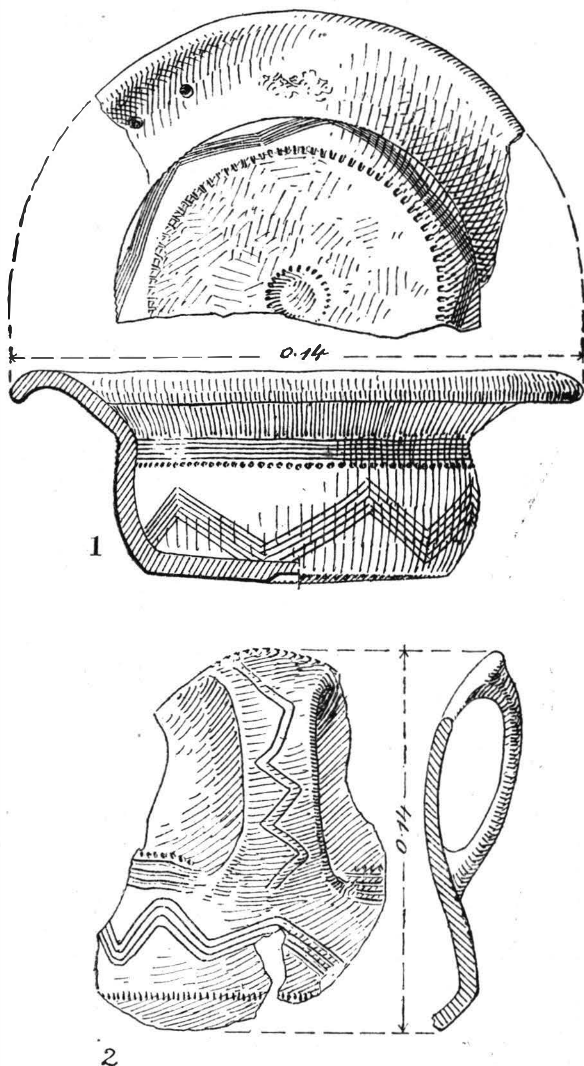

Fig. 5. — Fragmente dintr-un vas cu marginea răsfrîntă și dintr-o ceașcă M.I c_4.

din lipitura vetrelor stricate. De asemenea, stratul de pămînt care conţinea materialele amestecate (ale nivelurilor de locuire M.I c_3, M.I c_2, M.I c_1) s-a arătat a fi un pămînt amestecat şi purtat, neavînd nici unul din aspectele depunerilor *in situ* corespunzătoare nivelurilor de locuire pomenite mai sus. Lucrul este explicat de observaţiile care s-au făcut cu privire la formarea unor terase care au fost tăiate în depunerea arheologică a nivelului de locuire anterior.

Resturi *in situ* ale locuirii M.I c_3 au fost găsite pe terasele joase, imediat peste stratul de cultură M.I c_4. Straturile de locuire M.I b şi M.I a au avut o depunere uşoară, deoarece în această regiune de pe Cetăţuie n-a fost o locuire mai intensă în acea vreme. Nu vom insista asupra acestor două faze (M.I b şi M.I a), fiindcă săpăturile din 1954 n-au adus nimic deosebit de datele obţinute prin săpăturile mai vechi.

Prima fază a perioadei care încheie epoca bronzului la Sărata-Monteoru, Monteoru II a, a putut fi cercetată pentru prima dată în condiţii atît de bune, atît în ce priveşte situarea ei stratigrafică, cît şi referitor la conţinutul ei material. Această perioadă de locuire, M.II a, a fost cunoscută pentru prima dată prin săpăturile din suprafaţa A/1939, unde s-au dezvelit resturile unei puternice construcţii de piatră. S-au mai făcut apoi observaţii în legătură cu ea în suprafaţa M/1946 şi s-a stratigrafiat în şanţul II e/1952 situat în regiunea de nord-vest a Cetăţuii. De această locuire se leagă întreaga problemă a depunerilor din vestul Cetăţuii (suprafeţele Vest/1949, A/1952 şi B/1952; vezi planul săpăturilor). În această perioadă locuirea nu se întinde pe toată Cetăţuia locuită, ci este concentrată în regiunea suprafeţelor A/1939, I—J/1954 şi în partea de vest. Ea reprezintă de fapt o reluare a vieţii tribului din epoca bronzului de la Sărata-Monteoru, după un nou « moment » care a însemnat cu adevărat o schimbare, şi totodată împletirea unor elemente noi în dezvoltarea lentă şi directă de mai lungă durată pe care o parcursese cultura Monteoru. În această perioadă se pregăteşte constituirea ultimei etape de dezvoltare a epocii bronzului de aici, desemnată arheologic cu Monteoru II b. Faza de început a locuirii Monteoru II pe care o numim Monteoru II a, este caracterizată prin construcţii la care s-a folosit piatră în cantitate deosebit de mare şi care sînt situate pe marginea platoului Cetăţuii. Acestei faze îi corespunde Cimitirul nr. 4, caracterizat tocmai prin aşezarea lui atît de curioasă pe panta Cetăţuii, în pragul locuinţelor. Acest fapt trebuie înţeles ca dovadă a unei perioade tulburi, datorită căreia oamenii tribului au fost nevoiţi să-şi îngroape morţii atît de aproape de locuinţele lor. Cimitirul este deosebit de întins, iar înmormîntările sînt mai sărace decît în celelalte cimitire. Aducerea cimitirului în locul cel mai ferit, cît şi ocuparea pentru aşezare a unor anumite pante de pe marginea platoului Cetăţuii, anume la vest şi la nord, regiuni mai apărate, fiind şi mai depărtate de puntea (« Colul ») pe unde Cetăţuia era accesibilă *(motiv pentru care a şi fost secţionată de un şanţ de apărare)*, este cu atît mai semnificativ cu cît în perioada imediat următoare, Monteoru II b, cînd viaţa îşi restabileşte o oarecare siguranţă, locuirea are cea mai întinsă răspîndire, chiar şi pe « Col » (unde îşi instalează un atelier de turnat bronzul), iar cimitirul este aşezat mai departe, separat oarecum de aşezarea care îi corespunde în timp.

Materialul ceramic, găsit în depunerea nivelului de locuire II a, a fost bogat, dar foarte fragmentar. Tipologic el continuă evoluţia formelor anterioare. Ceaşca cu două torţi devine rară, predominînd aceea cu o toartă şi mai puţin

înaltă decît în faza anterioară (Monteoru I a). Apare ceaşca cu toarta din bandă simplă aşezată sub buză şi ceramica arsă la negru şi foarte bine lustruită, elemente care vor deveni, în forme evoluate, caracteristice pentru Monteoru II b. Obiectele mărunte de bronz (ace, dălţiţe) se înmulţesc faţă de perioadele anterioare şi apare prima armă de bronz, un vîrf de suliţă (fig. 6, 3). Aceasta marchează un moment important din dezvoltarea metalurgiei bronzului de la Sărata-Monteoru.

Din faza Monteoru II a datează şi un complex de pietre, a cărui funcţie nu am putut-o încă determina: în suprafaţa J/1954, pe o pantă destul de

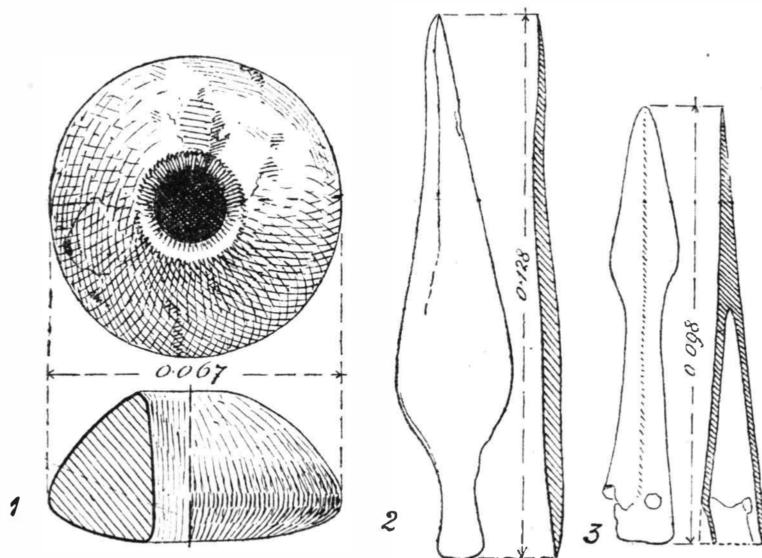

Fig. 6. — 1. Măciucă de piatră; 2. Pumnal de bronz; 3. Vîrf de suliţă de bronz.

repede, s-a dezvelit un « pavaj » din pietre de rîu mari şi mai mărunte, care se continua, rărindu-se spre est (intră în malul de est al suprafeţei J/1954, într-o regiune nesăpată). Pentru aşezarea acestora a fost nevoie să se taie chiar din vechile depuneri, pietrele zăcînd chiar pe stratul Monteoru I c_4 şi în parte pe cel Cucuteni B, iar partea lor de jos direct pe nisipul şi lutul viu. Pietrele au pavat panta în acest loc, formînd un fel de drum. Nu s-a putut determina rostul lor şi încotro ducea acest « drum » pietruit. Chiar lîngă malul dinspre est al suprafeţei J/1954 s-a dezvelit un schelet de om, prăvălit în pantă şi zdrobit, în parte, de pietrele acestui pavaj. Lîngă schelet s-a găsit un corn găurit şi gravat care a aparţinut desigur mormîntului (fig. 7, 2) pe care-l socotim ca făcînd parte din grupa cimitirului nr. 4. Pentru a se vedea dacă cimitirul nr. 4 se întinde pînă în dreptul regiunii săpate anul acesta, s-au făcut două sondaje, în partea de est şi de vest a suprafeţei I/1954, care însă n-au dat nici un rezultat. Prezenţa scheletului dintre pietrele pavajului din J/1954 şi a altor două schelete găsite în suprafaţa I/1954, cît şi mormintele găsite în suprafaţa A/1939, şi în săpăturile mai vechi ale prof.

Ion Andrieşescu (1927), ar constitui totuşi o indicaţie că cimitirul nr. 4 se întinde — rărit — şi în această regiune de pantă a Cetăţuii.

După perioada Monteoru II a, în care locuirea a fost restrînsă, în faza imediat următoare, Monteoru II b, constatăm din nou o dezvoltare a vieţii, această locuire avînd cea mai întinsă răspîndire şi ocupînd întreaga margine a platoului din est şi pînă în vest. În această vreme se renunţă la folosirea teraselor joase, aşezarea ocupînd numai marginea platoului. În resturile locuirii Monteoru II b se remarcă lipsa pietrelor, obişnuit atît de numeroase în depunerile dezvelite la vest de săpătura I—J/1954. Dintre obiectele care aparţin acestui nivel de locuire, socotim ca mai important pentru a fi prezentat un pumnal de bronz cu limbă la mîner (fig. 6, 2). O măciucă tronconică de piatră, singura, pînă acum, de această formă şi dintr-un astfel de material, fapt pentru care o socotim piesă importată, găsită în prăvălitura din pantă, nu poate fi atribuită, în mod cert, unei faze determinate a culturii Monteoru (fig. 6, 1).

Cu această fază II b se încheie epoca bronzului de la Sărata-Monteoru.

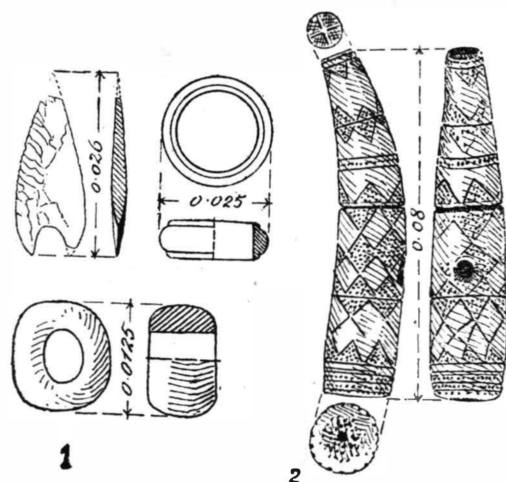

Fig. 7. — 1. Vîrf de săgeată de cremene, inel şi mărgică de os; 2. Corn gravat.

★

Ultima locuire care se constată pe Cetăţuia de la Sărata-Monteoru este din epoca dacică. Resturile acestei locuiri nu formează o depunere continuă, ci alcătuiesc numai răspîndiri răzleţe de bordeie şi gropi. În săpătura făcută anul acesta pe Cetăţuie s-a săpat o groapă cu material ceramic foarte bogat şi resturile unei locuinţe, în care s-au păstrat ceramică, oase de animale şi o rîşniţă de piatră. Reţinem ca adevărată observaţia făcută şi în campaniile anterioare că acest grup dacic lucra ceramica numai cu mîna. La roată sînt lucrate numai *amforele* importate. Rîşniţele sînt simple pietre de frecat după tradiţia celor preistorice.

Resturile arheologice din această perioadă par a fi ale unui grup dacic restrîns şi cu o locuire retrasă, săracă şi de scurtă durată, care nu a urmat dezvoltarea pe care o cunoaştem din celelalte aşezări din a doua parte a epocii fierului. Cîteva descoperiri noi, o fibulă şi o brăţară de bronz (fig. 8, 2 şi 1), un capac, în formă de strachină, cu o singură apucătoare (fig. 8, 3), situează cronologic acest grup în sec. III î.e.n. Lipsa « căţuii » dacice este şi ea un argument în favoarea datării de mai sus.

★

Săpăturile din Poiana Scoruşului. În raportul săpăturilor din 1952 de la Sărata-Monteoru, s-au semnalat problemele care se leagă de punctul Poiana Scoruşului, cît şi descoperirea unei mari construcţii cu piatră şi chirpici, de

caracter funerar aparţinînd uneia din fazele de început ale culturii Monteoru, anume Monteoru I c_3. Tot atunci se semnalase prezenţa şi aici a cimitirului din sec. VII e.n., care se întinde din regiunea Colului (puntea de legătură dintre Cetăţuie şi Poiana Scoruşului) şi pînă în marginile Poienii Scoruşului. Săpăturile din 1954 au urmărit amîndouă aceste probleme, adică cea legată de epoca bronzului şi cea a mormintelor din sec. VII e.n. Construcţia funerară descoperită în 1952 a fost dezvelită în întregime. În rest s-au făcut încă trei secţiuni pentru cercetarea întregii suprafeţe a Poienii Scoruşului.

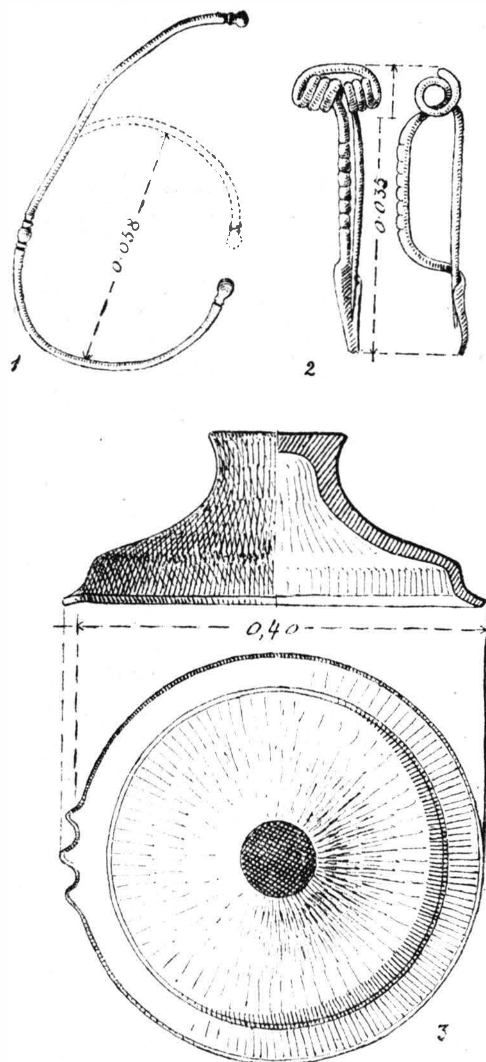

Fig. 8. — 1. Brăţară de bronz; 2. Fibulă de bronz; 3. Capac dacic de lut.

Construcţia funerară a fost un imens rug, de formă rectangulară, aşezat în pantă, pe depuneri ale nivelului Monteoru I c_3. Locul de rug a fost amenajat prin pavări cu pietre de rîu de mărimea pumnului. Aceste pavaje de pietre au fost făcute în pînze succesive în număr de trei sau patru şi sînt mai dese în regiunea dinspre pantă a rugului. Între pavajele de pietre se găsea un strat de pămînt de umplutură gros de 7—10 m. În unele cazuri observăm că aceste pavaje au avut rolul de a consolida terenul şi a-l înălţa, iar alteori au servit ca atare drept loc pentru arderea cadavrelor (fig. 9, 1). S-au găsit *in situ*, rămase de la ardere, *părţi legate* din oasele scheletelor, fie oasele capului, ale mîinilor sau picioarelor, fie porţiuni din coloana vertebrală, împreună cu resturi din ofrande, ca mărgele de os, săgeţi de cremene, cuţite curbe de piatră şi vase (fig. 7, 1). După ce cadavrul era ars, se adunau o parte din oase împreună cu ofrandele mai preţioase şi — probabil — se îngropau într-o urnă. Restul rămînea pe locul rugului. În unele locuri din cuprinsul rugului, mai cu deosebire în partea lui de sud, s-a depus un strat gros de 8—12 cm de fărîme de oase carbonizate, amestecate cu fragmente de vase şi cărbune. Peste acest strat erau vase mari sparte pe loc şi bucăţi întregi din schelete rămase de la ultimele incinerări.

În jumătatea de sud-vest a rugului, s-a făcut, ulterior rugului, dar imediat după folosirea lui, o construcţie rectangulară, adîncită cu 20 cm,

și care avea o podea de lipitură de lut groasă de 5—7 cm, așezată direct pe pămînt; peste podea și împrejurul ei au fost numeroase bucăți de lipitură cu paie și fără paie care a stat pe nuiele și pari. Construcția aparține aceleiași faze ca și rugul, Monteoru I c_3, iar rostul ei în acest complex nu este încă lămurit. Rezultatul principal al cercetărilor din Poiana Scorușului este stabilirea incinerării ca rit funerar al tribului în fazele mai vechi ale epocii bronzului de la Sărata-Monteoru. Descoperirea complexului funerar din Poiana Scorușului explică lipsa cimitirelor de inhumație din primele cinci faze de la

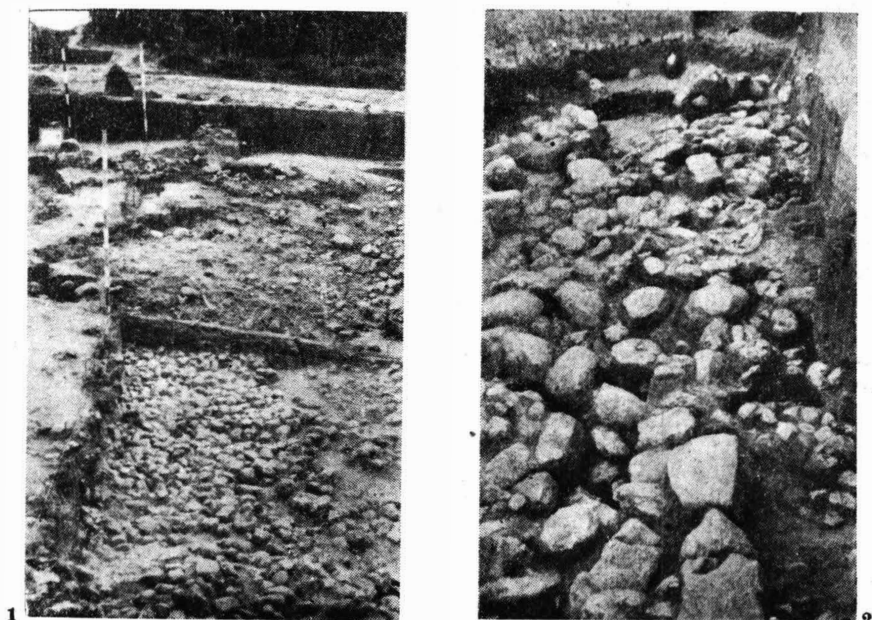

Fig. 9. — 1. Din rugul dezvelit în Poiana Scorușului; 2. Pietre dintr-o construcție din faza M.I c_4.

începutul epocii bronzului la Sărata-Monteoru. Faptul însă implică în chip neapărat o cercetare pentru găsirea cimitirelor cu urne.

Sub rugul Monteoru I c_3, se găsesc ruinele unei alte construcții, dezvelită numai în parte. Aceste ruine constau din blocuri mari și bolovani de piatră de rîu (fig. 9, 2). Printre pietre sînt vase sfărîmate pe loc, o vatră *in situ*, și rare bucățele de chirpici. Construcția a fost dezvelită pînă în margine pe latura ei de nord-est, restul întinzîndu-se sub rugul I c_3 și în regiunea nesăpată dintre șanțurile P_9 și P_{10} (vezi planul săpăturilor). Construcția aparține fazei Monteoru I c_4. Nu putem încă determina caracterul acestui monument de la începutul epocii bronzului, dar față de dimensiunile lui și ale pietrelor folosite știm că nu ne aflăm în fața ruinelor unei simple locuințe.

În aceeași regiune unde se află rugul funerar Monteoru I c_3 și ruinele construcției cu pietre Monteoru I c_4, s-a dezvelit și un « zid » din pietre, care se întinde din caseta P_9/1954 pînă în suprafața P_2/1952 (vezi planul săpăturilor). « Zidul » se întinde în partea de nord-est a rugului funerar (Monteoru

I c_3) şi este construit din pietre mari de rîu aşezate pe un val de pămînt care conţine cioburi, oase de animale şi bucăţele de chirpici. « Zidul » este ridicat pe pietrele şi în marginea de nord-est a construcţiei Monteoru I c_4; el este sigur anterior rugului şi mai nou decît resturile Monteoru I c_4. Este posibil ca zidul să fie legat de un alt complex care s-ar întinde la nord-est de el.

Deoarece atît construcţia Monteoru I c_4 cît şi « zidul » de pietre n-au fost cercetate în întregime în săpăturile făcute în vara aceasta, nu putem da mai multe relaţii în legătură cu aceste două monumente de la începutul epocii bronzului.

*

În caseta P_9 (a şanţului P_9) din Poiana Scoruşului s-au descoperit resturile unei locuiri hallstattiene. La numai 10—15 cm adîncime de la nivelul actual,

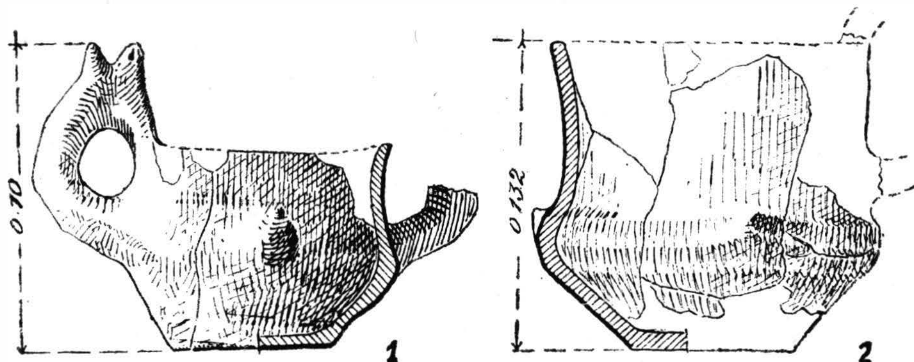

Fig. 10. — Vase hallstattiene.

într-o adîncitură de 8—10 cm şi largă de 60—70 cm, erau îngrămădite fragmente ceramice împreună cu bucăţi de chirpici şi cîteva bucăţele de cărbune. Pe fundul acestei albieri, cît şi în cuprinsul ei au fost urme ale unei ţesături sau împletituri putrezite. Ceramica este caracterizată prin ceşti bitronconice scunde, cu două torţi trase din buză, cu secţiunea rotundă, şi care poartă pe umăr (fig. 10, 2) două creste verticale asemănătoare unui cioc de pasăre deschis; s-a găsit un fragment dintr-un vas mic bitronconic cu proeminenţe pe pîntece, de forma celor obişnuite în epoca hallstattiană, precum şi fragmente dintr-o strachină cu caneluri oblice pe buză. Ceramica este lucrată cu mîna foarte neîngrijit; torţile cu secţiunea rotundă arată că au fost modelate imitînd pe cele răsucite de tipul celor din Macedonia.

În apropierea acestui complex a fost o groapă hallstattiană din care s-a întregit o cană cu gîtul înalt, turtit în dreptul torţii care se înălţa din buza vasului; pîntecele scund este canelat şi cu proeminenţe. Toarta lipseşte din vechime (fig. 10, 2).

Resturile locuirii hallstattiene au fost întîlnite pentru prima dată în această campanie şi numai în acest grup restrîns. Ele nu-şi găsesc analogii directe nici în alte grupe hallstattiene cunoscute din ţara noastră. Deşi ceramica este caracterizată prin ceşti cu două torţi trase din buză, element care ar lega-o de tradiţia ceramicii din epoca bronzului de la Sărata Monteoru, nu avem însă elemente suficiente pentru a putea deriva acest grup ceramic hallstat-

tian din ceramica locală. Rămîne ca noi descoperiri să lămurească într-un fel sau altul problema.

*

În săpăturile făcute în Poiana Scoruşului s-au dezvelit, în această campanie, 39 morminte din cimitirul datat în sec. VII e.n. Din secţiunile făcute rezultă că cimitirul se întinde pe întreaga Poiană.

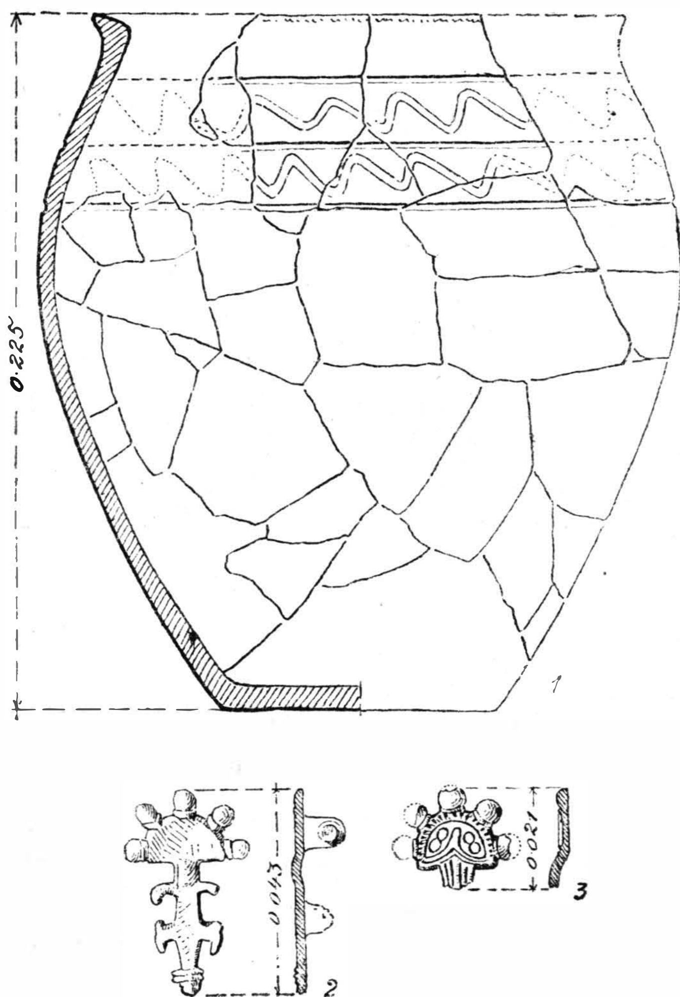

Fig. 11. — 1. Urnă de incineraţie; 2. Fibulă de bronz; 3. Fragment dintr-o fibulă de metal alb.

Din cele 39 morminte de incineraţie, cercetate în campania din 1954, şase sînt înmormîntări în urnă, iar restul în groapă. Acestea din urmă sînt uneori grupate cîte 3—4, sau chiar mai multe, obişnuit însă fiind răzleţe. Nefiind făcută încă o dezvelire mai mare anume pentru aceste morminte,

nu putem indica dacă înmormîntările erau făcute într-o anume ordine, în cadrul unui plan al cimitirului, sau poate grupate pe familii.

Gropile au forma rotundă cu diametrul între 30—95 cm, unele ca nişte pungi adînci între 20—36 cm, iar altele puţin adînci, cam de 10 cm, şi întinse ca un lighean. În groapă se puneau resturile din rug, care nu se luau toate, ci doar cîţiva pumni de oase cu cărbune, cenuşă şi ofrande (mărgele, fibulă şi uneori cîte un fragment din vas). Sînt morminte în care s-a pus cărbune foarte mult, bucăţi întregi de lemn, crengi groase arse iar oase foarte puţine. În altele sînt oase foarte multe, iar cărbune şi cenuşă aproape de loc. Nici ofrandele nu erau adunate cu grijă, ci luate cum se nimerea împreună cu oasele şi cărbunii.

Mormintele de incineraţie în urnă au mai toate oase foarte multe, iar cărbune şi cenuşă foarte puţine. Urna este aşezată fie în picioare (M. 39), fie culcată; în acest din urmă caz, s-a observat uneori (M. 25) că urna nu era depusă întreagă în groapa mormîntului, ci numai o parte din ea, conţinînd resturi din rug, atîta cît încăpeau. Urna M. 31 este aşezată tot culcată, iar o parte din peretele său este pusă ca un capac peste oasele arse, dar cu buza spre fundul urnei. Este posibil ca urna să fi făcut parte din ofrandele puse pe rug la ardere, cu care prilej să se fi spart şi astfel a fost luată şi folosită ca urnă, sau ca ea să fi făcut parte în chip firesc din ofrandele prezente la ardere. S-a observat că la înmormîntările în urnă nu se puneau niciodată oase, cărbune sau ofrande în afara vasului, adică în groapă.

Vasele sînt lucrate cu mîna şi mai puţine cu roata, dar prost modelate şi slab arse. Din urnele descoperite în ultima campanie, una singură este ornamentată şi anume pe umăr cu două valuri în registre suprapuse făcute dintr-o singură linie uşor apăsată cuprinsă între două linii orizontale (fig. 11, 1). Dintre obiectele găsite în morminte, o piesă importantă, constatată pentru întîia dată în cuprinsul acestui grup de morminte este o fibulă « digitată » de bronz, cu placă semicirculară şi cinci butoni. Restul corpului fibulei este plat şi fără arcuire. Placa este nedecorată. Un alt fragment dintr-o fibulă asemănătoare, dar din metal alb, găsită răzleţ la săpat (provenită, poate, dintr-un mormînt deranjat) are placa ornamentată prin excizie şi corpul arcuit (fig. 11, 2 şi 3). În cîteva cazuri s-au întîlnit mărgele inelare de sticlă verde închis. Răzleţ s-au găsit cîteva mărgele de sticlă (butoiaşe sau sferice) de culoare cărămizie sau verde, cu ochiuri sau vărgi circulare incrustate de sticlă colorată (alb, roşu, galben), şi aparţinînd ca vreme sec. VII şi VIII e.n. Le socotim ca atare făcînd parte din inventarul unor morminte deranjate ale cimitirului de incineraţie din Poiana Scoruşului.

Ion Nestor și Eugenia Zaharia

АРХЕОЛОГИЧЕСКИЕ РАСКОПКИ В СЭРАТА МОНТЕОРУ (РАЙОН БУЗЭУ, ОБЛАСТИ ПЛОЕШТИ)

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

Работа содержит данные о результатах раскопок, произведенных летом 1954 г. в Сэрата Монтеору на горе Четэцуя и в Пояна Скорушулуй — небольшом плоскогории, расположенном в непосредственной близости, к юго-западу от Четэцуи.

Работы, произведенные в Четэцуе, имели целью разрешение двух проблем, а именно проблемы начала эпохи бронзы в Сэрата Монтеору, названной Монтеору I C_4, и проблемы последнего этапа эпохи бронзы в Сэрата Монтеору, названной Монтеору II.

Произведенные раскопки имели своей целью обследовать неолитическое поселение Кукутени *B*, являющееся древнейшим местом обитания на Четэцуе, и поселение, относящееся к латенскому периоду — последнее место обитания на Четэцуе.

Наиболее значительными находками в слое поселения Кукутени *B* являются лезвия двух небольших медных топоров, один из которых с вертикальным лезвием и поперечным отверстием для топорища, а другой с двумя накрест расположенными лезвиями.

В поселении, датируемом эпохой бронзы, был выяснен способ устройства террас для жилья путем срезания части наслоения предыдущего обитания. Первые следы обитания, датируемые эпохой бронзы Монтеору I C_4 и обнаруженные на более низких террасах, могли быть исследованы в очень богатом наслоении. Хронологически этот период связан с культурами Шнекенберг *B* и Глина III. С течением времени поселение эпохи бронзы покидает низкие террасы и обосновывается на краю плоскогорья Четэцуя. Таковы последние два этапа (Монтеору II *a* и II *b*, которыми в Сэрата Монтеору завершается эпоха бронзы.

Раскопки, произведенные в Пояна Скорушулуй, привели к открытию следов большого костра на каменной вымостке, предназначавшегося для трупосожжения и датируемого одним из периодов начала эпохи бронзы. Открытие следов этого костра указывает на то, что в Сэрата Монтеору ритуал трупоссожения практиковался в течение продолжительного периода эпохи бронзы. Произведенные раскопки являются ценным вкладом в деле освещения всей эпохи бронзы.

ОБЪЯСНЕНИЕ РИСУНКОВ

Рис. 1. — Сэрата Монтеору. План раскопок.

Рис. 2. — 1 — фрагменты медных топоров; 2 — глиняные идолы.

Рис. 3. — Амфора Кукутени *B*.

Рис. 4. — Западный профиль участка J/1954.

Рис. 5. — Фрагменты сосуда с отогнутыми краями и фрагменты чашки M I C_4

Рис. 6. — 1 — каменная палица; 2 — бронзовый кинжал; 3 — бронзовое острие копья.

Рис. 7. — 1 — стрела с кремневым наконечником, кольцо и костяная бусинка; 2 — рог с резьбой.

Рис. 8. — 1 — бронзовый браслет; 2 — бронзовая фибула; 3 — дакийская глиняная крышка.

Рис. 9. — 1 — части костра, вскрытого в Пояна Скорушулуй; 2 — камни одного из сооружений, относящихся к фазе M I C_4.

Рис. 10. — Галльштатские сосуды.

Рис. 11. — 1 — погребальная урна; 2 — бронзовая фибула; 3 — фрагменты фибулы из белого металла.

LE CHANTIER ARCHÉOLOGIQUE DE SĂRATA-MONTEORU

(district de Buzău, région de Ploești)

(RÉSUMÉ)

Ce rapport expose les résultats des fouilles exécutées pendant l'été 1954, à Sărata-Monteoru, sur la colline dite « Cetățuia » et dans la Poiana Scorușului, petit plateau situé à immédiate proximité de « Cetățuia », au SE.

Les travaux de « Cetățuia » ont poursuivi, en premier lieu, deux problèmes: celui du début de l'âge du bronze à S rata-Monteoru, désigné dans les rapports sous le nom de Monteoru I c_4, et celui de la dernière étape de l'âge du bronze à Sărata Monteoru, nommée Monteoru II.

Les recherches ont porté en même temps sur l'établissement néolithique de Cucuteni B, le plus ancien habitat de la « Cetățuia », et celui de la période Latène, le dernier habitat de cet endroit.

Dans la couche des dépôts Cucuteni B, la découverte la plus importante est constituée par les tranchants de deux haches de dimensions réduites, en cuivre, l'une à tranchant vertical et à trou d'emmanchement transversal, l'autre, à deux tranchants en croix.

En ce qui concerne l'établissement datant de l'âge du bronze, on a pu constater le procédé d'aménagement de certaines terrasses pour les habitations, en entamant la couche de dépôts de l'habitation antérieure. Le premier habitat de l'âge du bronze, Monteoru I c_4, occupe les terrasses les plus basses et est représenté par un très riche dépôt. Chronologiquement, cette période se rattache aux civilisations de Schneckenberg B et de Glina III. Avec le temps, l'habitation de l'âge du bronze quitte les terrasses basses et se retire vers l'extrémité du plateau de « Cetățuia ». C'est ainsi que se situent les deux dernières étapes (Monteoru II a et II b) par lesquelles l'âge du bronze s'achève, à Sărata Monteoru.

Les fouilles de Poiana Scorușului sont liées à la découverte d'un grand emplacement pour l'incinération des morts, pavé de pierres et datant d'une période du début de l'âge du bronze. Cette découverte atteste l'incinération comme rite funéraire, pour une longue période de l'âge du bronze, à Sărata-Monteoru. De là, l'importance et les apports nouveaux, pour tout l'âge du bronze, des fouilles effectuées dans cette station.

On a mis à jour, en outre, 39 tombes à incinération appartenant au VIIe siècle de notre ère.

EXPLICATION DES FIGURES

Fig. 1. — Sărata-Monteoru. Le plan des fouilles.
Fig. 2. — 1. Fragments de haches en cuivre; 2. Idoles en argile.
Fig. 3. — Amphore du type Cucuteni B.
Fig. 4. — Le profil ouest de la surface J/1954.
Fig. 5. — Fragments d'un vase à bords retroussés et d'une tasse M. I c_4.
Fig. 6. — 1. Massue en pierre; 2. Poignard de bronze; 3. Pointe de lance en bronze.
Fig. 7. — 1. Pointe de flèche en silex, anneau et petite perle en os; 2. Corne gravée.
Fig. 8. — 1. Bracelet en bronze 2. Fibule en bronze; 3. Couvercle dacique en argile.
Fig. 9. — 1. Une partie du bûcher découvert à Poiana Scorușului; 2. Pierres d'une construction de la phase M. I c.
Fig. 10. — Vases de l'epoque hallstattienne.
Fig. 11. — 1. Urne d'incinération; 2. Fibule en bronze; 3. Fragment d'une fibule en métal blanc.

STUDII ŞI CERCETĂRI DE ISTORIE VECHE
Tomul VI, nr. 3—4, 1955

ŞANTIERUL ARHEOLOGIC HISTRIA (1954)

(r. Istria, reg. Constanţa)

Cea de a cincea campanie efectuată la Histria [1], atît în cetatea propriu-zisă, cît şi în afara ei, precum şi în teritoriului învecinat, a urmărit, ca şi în campaniile trecute, dobîndirea de noi puncte de sprijin pentru cunoaşterea istoriei milenare a celei mai vechi aşezări sclavagiste de pe teritoriul patriei noastre, precum şi a raporturilor indisolubile care au legat-o de populaţia băştinaşă din Dobrogea timp de atîtea veacuri.

Ca şi în anii trecuţi, planul de lucru al şantierului a avut acelaşi fir diriguitor: cercetarea în cetate şi în afara ei, a acelor puncte care se dovediseră potrivite pentru a ne da informaţii bogate despre fiecare din marile epoci ale acestei istorii. Unele din aceste puncte au continuat pe cele cercetate în campania anului 1953; altele au fost iniţiate, cu frumoase rezultate, în anul acesta. Acelaşi lucru se poate afirma şi pentru sondajele de verificare executate în aşezarea de la Baia-Hamangia, deja cunoscută lumii ştiinţifice prin însemnatele rezultate publicate în rapoartele anterioare, ca şi sondajele mai largi de la Tariverdi, care se dovedeşte încă o dată a fi un adevărat centru de întrepătrundere greco-autohtonă.

Vom prezenta, în acest raport, în chip succint, rezultatele cercetărilor dobîndite în fiecare din aceste puncte — iar în afara cetăţii începînd cu sondajul de verificare de la Baia-Hamangia, al cărui scop a fost acela de a permite redactarea unui studiu amplu, în curs de redactare. Ca şi în rapoartele noastre anterioare, vom grupa în două capitole separate rezultatele obţinute în cetate şi în împrejurimi, păstrînd pentru fiecare dintre ele ordinea cronologică firească.

A. Cetatea Histria, cu următoarele puncte:

1. sectorul locuinţelor elenistice din NV (sectorul *X*);
2. sectorul zidului elenistic de incintă de sub valul III al cetăţii;
3. sectorul locuinţelor romane tîrzii din partea de sud a cetăţii;
4. sectorul edificiilor romane tîrzii din zona templului grec;
5. sectorul edificiului roman tîrziu descoperit lîngă marea locuinţă din zona de est a cetăţii şi

[1] La săpăturile din 1954 de la Cetatea Histria au participat: Em. Condurachi (responsabil), Gr. Florescu, D. M. Pippidi, V. Canarache, I. I. Russu, I. Stoian, Arh. A. Doicescu, S. Dimitriu, C. Preda, V. Eftimie, Em. Popescu. Studenţi: M. Coja, M. Dragotescu, C. Dumitrescu, R. Florescu, A. Petre, G. Simeanu, S. Vasai.

6. străzi din epoca romană (sec. III—VI e.n.).
B. Cercetări în teritoriul rural al Histriei:
1. aşezarea neolitică de la Baia-Hamangia;
2. aşezarea geto-dacă de la Tariverdi.

Em. Condurachi

A. CETATEA HISTRIA

1. Sectorul locuinţelor elenistice din NV (sectorul *X*)

Obiectivul campaniei de săpături din vara anului 1954 în sectorul *X* a avut drept scop determinarea şi cunoaşterea amănunţită a ultimului nivel elenistic din cele trei schiţate în săpătura din 1952 în acest sector.

Dat fiind faptul că numai o săpătură mai largă poate lămuri istoria acestor niveluri cu eventualele lor subfaze, s-a lărgit înspre sud săpătura din 1952 cu 14 m. Latura lungă E—V a patrulaterului a păstrat lungimea marginii de sud a săpăturii din 1952, măsurînd 19 m. S-a început săpătura pe o suprafaţă de 266 m².

Stratul de humus vegetal are o grosime de 0,40 m. Cu puţine excepţii (cam pînă la 0,20 m), nu apar nici un fel de materiale. Abia spre baza lui încep să iasă la iveală, atît în maluri, cît şi în suprafaţă, dărîmături de pietre (şist verde şi calcar), precum şi fragmente ceramice, ţigle şi olane.

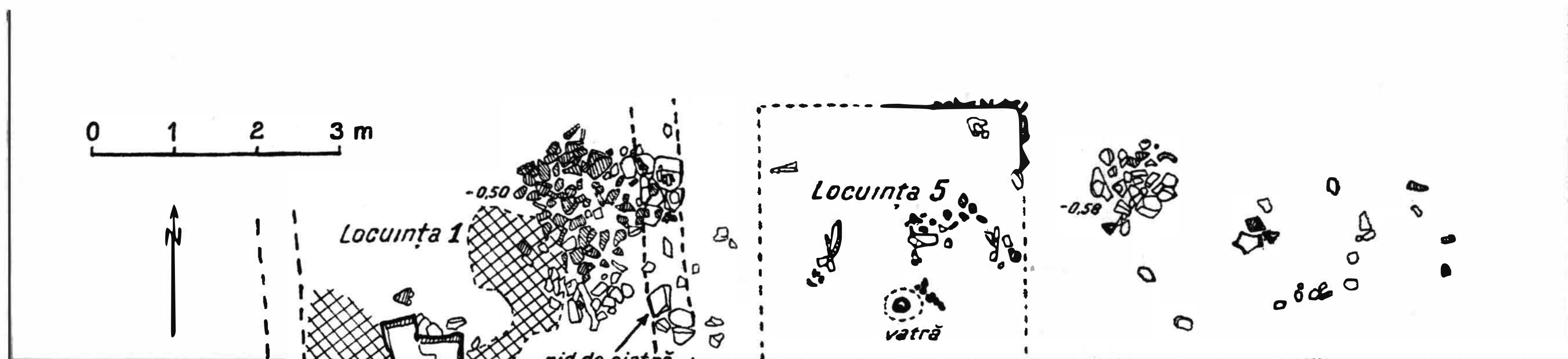
Spre deosebire de partea de răsărit a acestei suprafeţe, unde s-au descoperit urme mai slabe, partea de nord a suprafeţei săpate s-a dovedit de asemenea cu bogate urme de aşezări.

Ultimul nivel de viaţă determinat de noi ca elenistic tîrziu, apare propriu-zis sub acest humus vegetal şi corespunde stratului cenuşiu descoperit în campaniile anterioare atît în sectorul *X*, cît şi în sectoarele Z_2 şi Z_3. Sub acest nivel coboară un strat gălbui.

Dărîmături foarte bogate acoperă aproape în întregime nivelul superior al acestui strat. În special apar mai consistente conglomerate de dărîmături în partea de NV a patrulaterului, intrînd chiar în malul de vest.

Materialele care formează aceste conglomerate se repetă în toate punctele semnalate, constînd toate din pietre neregulate de şist verde şi calcar, fragmente ceramice de întrebuinţare zilnică, torţi şi pereţi de amfore şi, în sfîrşit, în covîrşitoare majoritate, fragmente de ţigle şi olane. Tot acest material apare ca elenistic. Ţiglele par a se împărţi în două categorii: o categorie avînd marginea evazată ca o streaşină şi altă categorie cu o margine lată, puţin proeminentă, marcată printr-o uşoară umflătură la baza ei.

Acest nivel elenistic tîrziu este foarte subţire. Între dărîmăturile descrise şi linia lor de bază, diferenţa măsoară numai cca. 0,20 m. O dată înlăturate aceste dărîmături, apar la adîncimi care variază între 0,60 m—0,70 m iarăşi cîteva conglomerate, de data aceasta mai omogene în compoziţia lor. Semnalăm astfel complexul de dărîmături de ţigle din partea de N a săpăturii, la 6 m de peretele de V, înglobînd o suprafaţă de 2 × 2 m, un alt conglomerat de ţigle în partea de SV, la 3 m distanţă de malul de vest, care se întinde pe 2,50 m × 2 m, intrînd în malul de sud al patrulaterului. Foarte puţine fragmente de ziduri au fost surprinse, din aceeaşi compoziţie cu aceste dărîmături, anume din şist verde şi calcar. Menţionăm astfel fragmentul de zid din partea de NV la 4 m distanţă de malul de vest, fragment care

a
b
M.10
vatră
Locuința 7
-0,60
M.2
-0,80
-0,80
Nivel III
M.1
-0,78
Săpătură în
Nivel III
-1,80
M.3
-1,35
-1,5
M.5
-0,65
M.4
-1,5
Locuința 8
Locuința 4
vatră
Locuință (?)
Nivel III
-0,90
M.9
M.6
-0,42
zid
-0,33
-0,7
-0,65
M.7
-0,35
-0,67
M.8
-1,5
-0,65
Locuința 6
M.11
Locuința 2
-0,67
Locuința 3
zid
Legenda
Podele de piatră calcaroasă lutuite
Podele de lut
Fragmente de țiglă și olane
Pietre
Chirpic
Fragmente ceramice
M.1–M.10 Morminte

PLANȘA I. *Histria.* Sectorul X (locuințele din NV).

poate fi urmărit doar pe o distanţă de 1 m orientat E—V, avînd grosimea de 0,50 m şi înălţimea de 0,25 m. Adîncimea la care a fost surprins e de 0,50 m de la sol. Acest zid poate fi pus în legătură cu alt fragment orientat N—S, care se păstrează foarte deteriorat pe o lungime de 2 m spre E şi care ar fi putut forma pereţii unei locuinţe judecînd după două fragmente de podină de lut cuprinse în unghiul acestor două ziduri (Pl. I, locul nr. 1).

În partea de sud a săpăturii, către mijlocul ei, apar iarăşi două fragmente de ziduri, de aceeaşi factură. Astfel, este fragmentul orientat E—V la 7 m distanţă de malul de vest şi la 1,85 m de malul de sud. Acest zid are lungimea de 1,10 m, lăţimea de 0,50 m şi înălţimea (cît s-a păstrat) de 0,45 m, iar adîncimea de 0,33 m. La baza acestui fragment de zid, pe latura de nord şi apoi pe nivel spre sud, pînă în malul de sud al patrulaterului, se poate urmări un fel de podea din pietre mici calcaroase, extrem de friabile, podea făţuită cu lut. Suprafaţa acestei podele este de cca. 2, 75 m × 2 m cu întreruperi în mijlocul ei. Acest sistem de făţuire a podinei cu lut peste un pavaj de piatră calcaroasă friabilă apare frecvent în această perioadă, dovadă locuinţele nr. 3 şi 4, situate în vecinătate, la care s-au surprins fragmente de podea asemănătoare.

La 3,50 m de zidul descris, s-a descoperit un alt fragment care pare a fi unghiul unui zid, avînd o latură orientată N—S şi alta E—V. Adîncimea acestui complex, de la sol, este de 0,42 m. Latura de nord măsoară 1,10 m; lăţimea este de 0,50 m. Latura de E are lungimea de 2,15 m şi lăţimea de 0,50 m (Pl. I, locul nr. 3).

Din locuinţa nr. 4 s-a păstrat un fragment mai mare de podină construită din calcar friabil şi făţuit cu lut pe o suprafaţă de cca 1,50 m².

Toate aceste patru locuinţe din care se păstrează şi fragmentele de zid amintite mai sus au o formă mai mult sau mai puţin rectangulară cu orientări diferite. Lucrul acesta e semnificativ pentru întreg sectorul cercetat, dovedind o totală lipsă de ordine în orientarea locuinţelor din acest cartier. Trebuie subliniat de asemenea că sînt extrem de apropiate, avînd între ele doar mici spaţii neregulate (Pl. I, locurile nr. 1—8).

Deosebit de aceste construcţii m deste cu urme de piatră, s-a constatat prezenţa altor locuinţe construite foarte probabil numai din chirpici, din care s-au păstrat foarte rare urme. Adeseori existenţa acestor modeste colibe e constatată doar prin prezenţa unor podini de lut galben, mult mai consistent decît restul pămîntului din nivel.

Din această a doua categorie de locuinţe amintim în special patru, ale căror urme au putut fi mai bine determinate. Locuinţa nr. 5, situată la 9 m de latura de vest, avînd o formă rectangulară, delimitată pe latura de nord de o urmă evidentă de pămînt cenuşos (probabil urma unei grinzi arse), iar pe latura de est de urme de pămînt galben ars, probabil restul de chirpici al peretelui. Aceasta pare a fi urma unui perete despărţitor a două colibe alăturate.

Caracteristic tuturor acestor locuinţe de chirpici este faptul că erau acoperite cu pietre neregulate de şist verde şi mai rar de calcar, precum şi cu numeroase fragmente de ţigle şi olane. Felul în care apar în săpătură aceste materiale exclude ipoteza unor pereţi de piatră şi cu atît mai puţin a unui pavaj, care nu apare decît ca podină de locuinţe.

Singura ipoteză plauzibilă rămîne aceea emisă şi cu prilejul raportului din 1952, anume că avem de-a face cu pietrele care erau aşezate pe un acoperiş de pămînt sau stuf.

Locuinţele cu piatră au fost probabil acoperite cu ţiglă, deoarece la nici una dintre ele nu a apărut complexul de pietre şi frînturi de ţiglă, aşa cum apar regulat deasupra podinelor de lut a colibelor.

În momentul în care s-a săpat suprafaţa indicată la începutul acestui raport, exista deja o secţiune din 1951, orientată E—V, la cca. 2 m de latura de E a patrulaterului nostru, care fusese făcută cu scopul de a se verifica stratigrafia nivelurilor de locuire descoperite în 1951.

În această secţiune, fuseseră surprinse două morminte amintite în raportul din 1951. Ambele morminte străpungeau podine de pămînt ars, aparţinînd

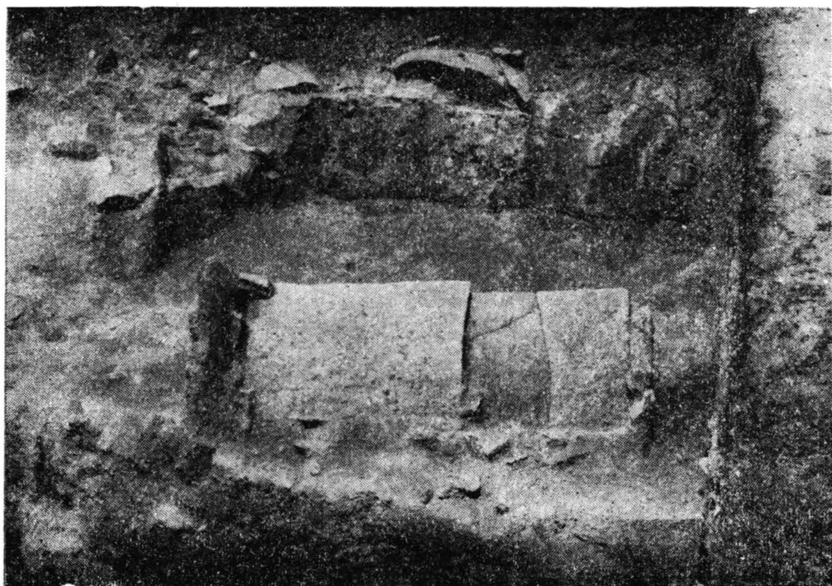

Fig. 1. — *Histria.* Mormînt cu ţigle (M.1., Pl. I).

nivelului al II-lea elenistic. Sistemul de înmormîntare era cel întîlnit şi în alte sectoare, şi anume lespezi informe de şist verde care protejau scheletul pe o singură parte (dreapta de obicei).

În sectorul săpat în anul acesta au apărut o serie de alte morminte situate la adîncimi uşor diferite.

La prima vedere s-a crezut că avem de-a face cu morminte aparţinînd unui nivel de viaţă ce se situează cronologic între I-ul şi al II-lea nivel elenistic, adică aşa cum apăruseră în săpătura din 1951 şi 1952.

Un element nou pe care-l aduc săpăturile din acest an este faptul că toate mormintele descoperite aparţin unei epoci care a succedat ultimului nivel.

Îndoiala noastră în ce priveşte poziţia stratigrafică pe care o ocupă aceste morminte a dispărut în momentul în care s-a putut verifica raportul dintre mormintele nr. 1 şi 4.

Mormintele nr. 1, 2, 3, 5—11 se găsesc toate imediat sub humusul vegetal. Că ele sînt mai tîrzii decît ultimul nivel de viaţă în această zonă, o dovedeşte faptul că mormintele nr. 7, 8, 11 străpung evident pavajul locuinţelor nr. 2, 3, 4.

Aceste morminte sînt construite fie în sistemul de tradiţie greacă cu ţigle pe dreapta în chip de parament (fig. 1), fie în sistemul mai nou, cu pietre de şist verde, neregulate, dispuse după modelul celor cu ţigle, aşezate tot pe partea dreaptă a scheletului.

Uneori, ca la mormîntul nr. 6, alături de ţigle, apare şi cîte o piatră de şist verde la extremităţi.

Scheletele sînt orientate spre răsărit. Faptul că unele morminte sînt cu piatră şi altele cu ţiglă pare a indica, chiar în limitele acestor înmormîntări modeste, unele uşoare diferenţieri economice pe care în perioada locuirii finale a cartierului, o putem distinge şi între locuinţele de piatră şi cele de chirpici.

Trebuie să amintim de asemenea un fapt caracteristic şi anume că toate mormintele aparţinînd acestei faze tîrzii sînt morminte de copii. Fără a putea trage concluzii de ordin statistic, faptul merită totuşi să fie subliniat.

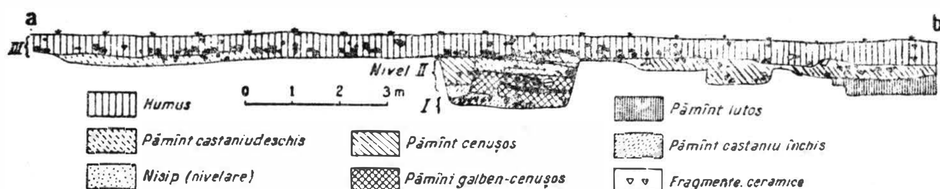

Fig. 2. — *Histria.* Sectorul *X*. Profilul *a-b* al peretelui de nord.

Apare din ce în ce mai evident faptul că atît locuinţele din ultimul nivel elenistic, cît şi mormintele care i-au succedat, dovedesc existenţa în acest cartier mărginaş al oraşului, a unei populaţii deosebit de sărace, trăind în condiţii pentru care termenul de modest spune prea puţin. Contrastul dintre viaţa locuitorilor din acest cartier mărginaş şi viaţa bogaţilor negustori din cetate este mai mult decît evident.

Paralel cu dezvelirea locuinţelor din sectorul *X* 1954, am atacat şi un mic sector adiacent *(XM)* — pentru a cerceta felul în care se prezintă aşezările omeneşti spre sud-vest de zona principală cercetată (fig. 2).

Acest mic sector a fost ales ca urmare a faptului că, în secţiunile de precizare a întinderii temeliei olbiene executate în campania din 1950, apăruse un fragment de zid lung de 6 m, lat de 0,50 m (şi adînc de cca. 1 m) construit din blocuri neregulate de şist verde legate cu pămînt.

Pornind de la nivelul acestui zid, s-a săpat suprafaţa unui patrulater cu laturile de 14×10 m. Imediat în spatele zidului, la distanţa de cca. 5 m spre vest, întreg terenul a fost ocupat cu un conglomerat de pietre mici de şist verde de dimensiuni apropiate celor din zid. Dispuse cu totul neregulat, urmele acestui complex lasă impresia unei dărîmături de locuinţă, în care zidul de 6 m apărea ca unul din pereţi. Această ipoteză a fost repede părăsită, deoarece, la o mai atentă cercetare şi în urma demontării acestui conglomerat, s-a putut constata că pietrele şi ţiglele, din care era format, nu aveau nici o legătură organică cu zidul lîngă care se găseau aşezate şi că imediat dedesubtul lor se găsea un alt conglomerat, compus din nenumărate fragmente de vase, ţiglă, resturi de oase, coarne de ovine, reziduuri de fier, care nici într-un caz nu pot constitui urma organică a unui paviment de locuinţă,

lăsîndu-ne tot mai mult impresia unor resturi aruncate la întîmplare pe un teren care devenise viran.

Ceea ce este deosebit de interesant din punctul de vedere al urmelor arheologice descoperite în acest patrulater este că întregul material ceramic, aruncat la întîmplare în spatele zidului, cuprinde, în imensa sa majoritate, material din epoca elenistică tîrzie, în special fragmente de amfore şi ţigle, dintre care unele mănuşi cu ştampile, proprii ultimelor veacuri ale epocii elenistice. Monedele descoperite confirmă întru totul această datare. Două monede identificate sînt de la Filip al II-lea şi Alexandru cel Mare. Altele sînt monede histriene, datînd din faza tîrzie elenistică. Totala absenţă a oricărui material ceramic din epoca romană ne permite să stabilim o limită finală a vieţii care s-a desfăşurat, fie şi sub forma acestor dărîmături heteroclite, în acest sector. Locul a devenit viran înainte de apariţia formelor romane de viaţă. Limitaţi astfel de monedele din epoca elenistică, pe de o parte, şi de absenţa urmelor caracteristice epocii romane, pe de altă parte, putem să ne oprim la o dată relativ certă pentru cele două faze de viaţă descoperite în acest sector:

a) locuinţa reprezentată de zidul de 6 m, datînd probabil de pe la sfîrşitul secolului al III-lea î.e.n.;

b) depunerea de materiale de după abandonarea locuinţei, respectiv din veacul al II-lea şi poate chiar din veacul I î.e.n.

Em. Condurachi şi *Suzana Dimitriu*

2. Sectorul zidului elenistic de incintă de sub valul III

Săpăturile începute în 1950 în acest sector au continuat în fiecare an fără întrerupere. Pînă în toamna anului 1953, cea mai mare parte a liniei frontale din vechiul zid de incintă fusese scoasă la iveală (vezi rapoartele preliminare din « S.C.I.V. » 1950—1953).

În planul de săpături din 1954, la Histria a fost prevăzută continuarea lucrărilor din acest sector, cu scopul de a cunoaşte întreaga linie frontală a zidului.

S-au fixat în acest scop următoarele obiective:

a) săpături ample la sud şi est pentru urmărirea traseului în această direcţie;

b) sondaje pentru descoperirea eventuală a aripei de închidere spre sud a zidului de incintă printr-o linie orientată V—E;

c) lărgirea vechilor săpături de la centru către vest, pentru degajarea turnului de apărare din dreapta porţii principale, precum şi pentru noi documentări în legătură cu orientarea, legăturile şi sistemul funcţional al celor două complexe de canalizare.

Întregul teren supus cercetării a fost împărţit în 228 de careuri, 4 rînduri de cîte 4 careuri de 4 m × 4 m, numerotate de sus în jos de la 1 la 152 şi cîte două rînduri notate A şi B, deasupra şi dedesubtul acestora.

În raportul de faţă vom referi precizările noastre la aceste careuri, astfel că cititorul poate să urmărească pe planul general toate fazele lucrărilor efectuate în campania 1954.

(Vezi planul săpăturii din 1954 — pl. I).

a) Pînă la sfîrşitul acestei campanii, zidul elenistic de incintă a fost descoperit pe o lungime de 158 m, menţinîndu-şi orientarea nord-sud, cu

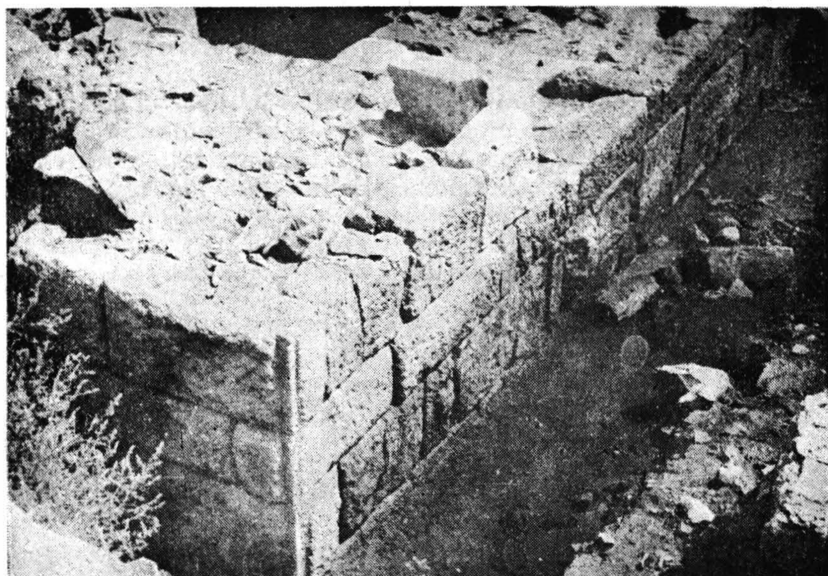

Fig. 3. — *Histria.* Fragment din zidul de incintă din valul III.

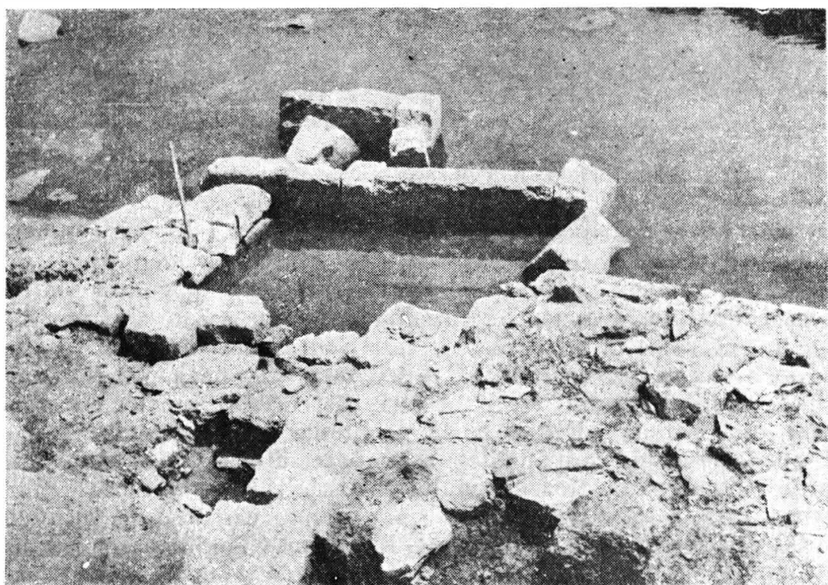

Fig. 4. — *Histria.* Bazinul principal de colectare şi cele 4 canale de scurgere.

uşoare devieri tinzînd spre est. Au fost degajate în total 4 turnuri de apărare şi o singură poartă, două complexe de canalizare din epoci diferite şi urmele a 4 diferite apeducte. S-au constatat cel puţin cinci refaceri şi adăugiri făcute corpului iniţial dinspre nord al zidului vechi de incintă.

În campania precedentă, după cum am arătat în raportul pe 1953, traseul zidului fusese pierdut la extremitatea de est a laturii sudice orientată V—E (careurile 113—115), lăsînd impresia că vechea incintă se termina aici. După insistente sondaje în adîncimea valului III din acest punct, am găsit în C 113 A, sub nivelul apei, un bloc de talie ferm legat de trupul zidului vechi,

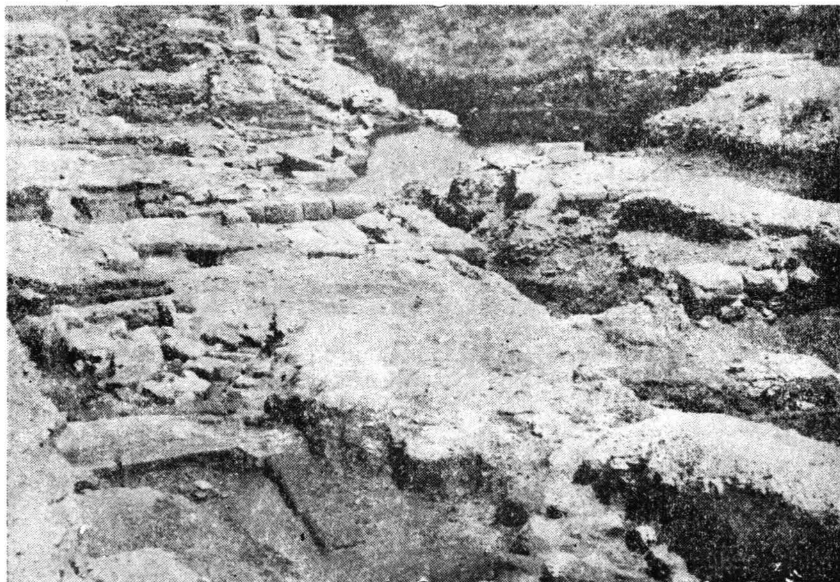

Fig. 5. — *Histria.* Punctul în care zidul de incintă se frînge din nou spre sud.

dar cu orientarea transversală, indicîndu-ne astfel că în acest punct zidul făcea un nou cot pornind iar către sud cu orientarea lui iniţială de front N—S. Un gol de două blocuri în linia exterioară urma blocului amintit. Apoi, pe aceeaşi linie, un al doilea bloc şi după încă un gol de 8 m, în C 121 A, regăsim întreg radierul de bază al zidului, cu ambele laturi şi toate plăcile din mijloc. Aceeaşi grosime de 2,50 m se constată la bază, 2,25 m între paramente. Aceeaşi orientare N—S, acelaşi sistem de construcţie şi acelaşi material, dimensiunile identice ca la porţiunile de zid anterior descoperite. Totul se lega de blocul care a indicat schimbarea direcţiei în C 113 A, dîndu-ne siguranţa că sîntem pe traseul zidului elenistic care merge către sud. După circa 6 m, însă, zidul se frînge brusc înapoi spre vest şi după o lungime de 7 m, în C 129, pleacă iar spre sud. În C 137, după 12 m, dispare orice urmă de zid şi fundaţie. Este probabil că aici zidul făcea o nouă întorsătură spre est, formînd un bastion de 7 m × 12 m. Spaţiul cuprins între acest bastion şi colţul zidului vechi din C 115 forma o curtină de numai 15 m lungime cu o adîncime de 7 m. Mai tîrziu, zidurile curtinei fiind distruse, colţul de NV al bastionului

şi colţul zidului din C 115 au fost legate cu un zid improvizat de 3 m grosime din blocuri şi bolovani cu pămînt, linia noului zid mutîndu-se mai la vest. Faţa bastionului, scos din funcţiunea lui iniţială, a fost astfel inclusă în linia frontală a zidului refăcut (fig. 3).

Latura exterioară a zidului improvizat a fost degajată aproape în întregime. La baza lui, în C 130, acolo unde se leagă cu colţul fostului bastion, am găsit fragmente ceramice elenistice tîrzii (sec. I î.e.n. — sec. I e.n.). În extremitatea de NE din interiorul bastionului, în C 129 A, între blocurile de piatră folosite ca simplu material pentru construirea radierului pe nisip, am găsit o serie de blocuri de grezie şi calcar, care făcuseră parte dintr-un mare edificiu. Un bloc de grezie galbenă-roşcată, formînd colţul exterior probabil al unei arhitrave are pe o parte o serie de ove mari, iar pe cealaltă, o volută legată de primul motiv. Pe ambele feţe urme de vopsea roşie. Execuţia, de mare valoare artistică, indică sec. IV—III î.e.n. Din acelaşi monument pare să fi făcut parte şi un alt bloc din grezie galben-roşiatică, avînd o serie de rozete şi volute pe cele două părţi exterioare (fig. 6, 7).

Tot în interiorul bastionului către S, în careul 137 A, am găsit, la acelaşi nivel al radierului, o splendidă friză de marmură albă, reprezentînd cîteva păsări (probabil pescăruşi) înşiruite în zbor spre dreapta. Păsările ţin un şarpe în cioc. Şi acest monument poate fi datat în sec. IV—III î.e.n.

Din aceeaşi epocă, poate şi mai devreme, trebuie să fie şi ţigla cu meandru în relief pe margine, găsită în nisipul peste care este aşezată fundaţia bastionului în C 137—141.

Aceste monumente caracteristice secolelor IV—III î.e.n., împreună cu altele a căror notare amănunţită nu-şi găseşte loc în raportul preliminar, sînt indicaţii sigure asupra unor distrugeri după această epocă şi asupra refacerii ori măririi zidului de incintă mult după aceea.

Materialul ceramic elenistic tîrziu, mănuşile de amforă stampilate şi unele monede găsite în săpături ne vor da posibilitatea ca, în studiul amplu asupra săpăturii, să putem aprecia timpul în care s-au operat refacerile zidului şi adăugirile spre sud.

Tot în cuprinsul bastionului a fost găsit un imens aglomerat de pietre arse, olane şi multe cărămizi pătrate cu urme de mortar, alături şi peste resturile mai vechi ale unui puţ de piatră care arată continuarea vieţii în acest sector şi în secolul al IV-lea e.n.

Ceva mai spre nord, în faţa zidului elenistic improvizat între cele două colţuri ale curtinei, în C 114 şi 122, în stratul II, au fost găsite resturile unor ziduri groase cu mortar alb şi continuarea pavajului cu lespezi mari de piatră, surprins aici încă în campaniile trecute. Pare evident acum că în acest punct ne aflăm în interiorul unui mare edificiu din secolele II—IV e.n. După numeroasele resturi de frescă colorată găsite în timpul săpăturii, edificiul pare să fi avut pereţii tencuiţi şi pictaţi cu motive florale şi liniare, din cel de al doilea stil pompeian.

La SV, după lărgirea săpăturii în C 141—141 A, ne mai găsind continuarea bazei turnului sau a zidului ce s-ar fi legat de el, am mers mai departe către SE, în C 141 B—145, unde unele blocuri deranjate ne dădeau speranţa că putem regăsi firul retras cu aproximativ 5 m către est pe vechea linie a zidului elenistic. Am găsit aici doar cîteva blocuri, unele informe, slab legate între ele şi cu oarecare neregularitate, ce păreau să formeze marginea interioară a zidului. Lipseşte însă emplectonul şi marginea exterioară. Blocurile nu sînt

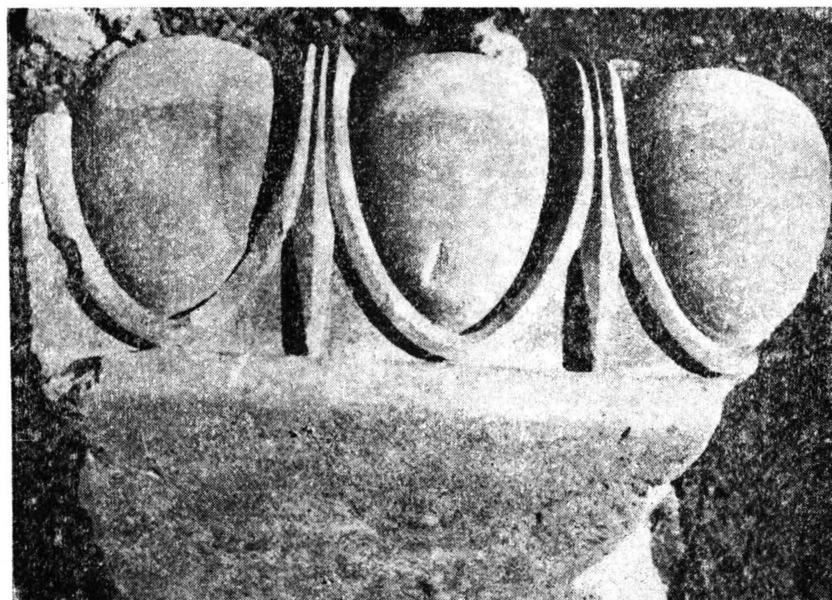

Fig. 6. — *Histria.* Colţul unei arhitrave elenistice.

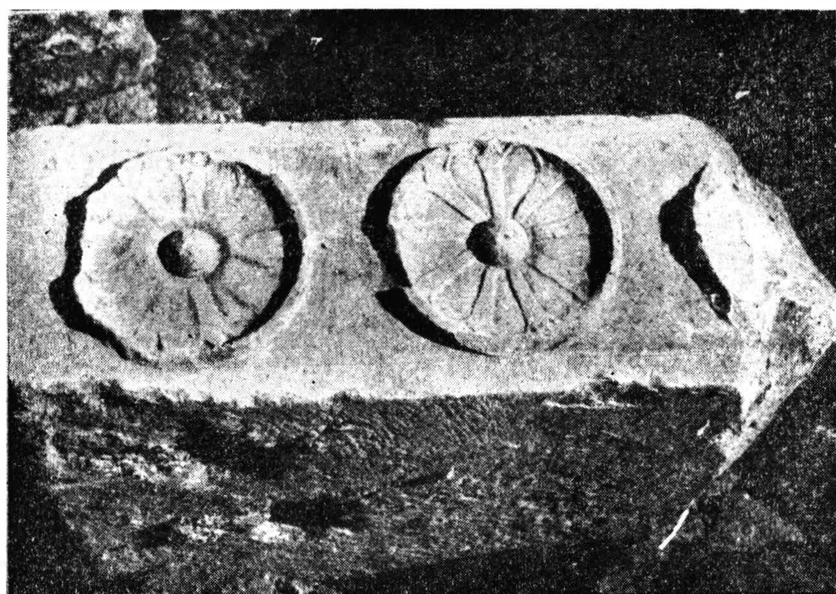

Fig. 7. — *Histria.* Alt fragment din construcţia unei vechi arhitrave folosit ca material brut la baza zidului elenistic refăcut.

așezate direct pe nisip ca la celelalte părți ale zidului. La baza șirului de blocuri am găsit numai material ceramic elenistic și cîteva mănuși de amforă rhodiene și thasiene.

Am socotit că acest complex neregulat poate să indice urmele unor construcții elenistice din spatele vechiului zid de incintă și că obiectivul nostru principal, zidul însuși, este total demontat în această parte.

b) Pentru a controla dacă într-adevăr zidul nu mai continuă spre sud, sau dacă nu cumva în această regiune s-ar putea surprinde existența unor ziduri care să indice la sud aripa ce s-ar fi putut orienta V—E, închizînd incinta veche în această direcție, am făcut, în afara carourilor, un sondaj de 4 m lat, pe o lungime de 20 m cu orientarea VE și am săpat pînă sub apă. Nu am găsit nici un bloc de temelie a zidului. Am practicat mai la sud și apoi către est, spre poarta mică dintre cele două turnuri de la extremitatea sudică a zidului roman, alte două sondaje. Acestea au fost însă abandonate fără a fi complet epuizate, pentru că în faza finală a lucrărilor nivelul apelor se ridicase simțitor și primul strat de cultură se afla acum la 50—60 cm sub apă.

Cum însă se cunoaște prezența sub apă a temeliilor unui zid de incintă de aceeași grosime, cu direcția V—E, care trece transversal pe sub zidul roman, ieșind afară din incintă către capul sudic al zidului nostru, va fi necesar ca într-o campanie viitoare să se efectueze aici săpături în continuare, stabilindu-se atunci dacă nu cumva acele temelii ar fi poate urmele unei aripi a zidului elenistic care închidea aici vechea incintă spre sud.

c) (Vezi planul canalelor și bazinelor, pl. II).

Avînd indicații că un turn exterior de apărare iese afară de linia zidului în C 100, am hotărît demontarea resturilor de construcții din bolovani cu pămînt, care aparțineau stratului superior (sec. VI—VII e.n.) și care stăteau suspendate pe molozul ce acoperă turnul. Am început demontarea la sud, unde o parte din acele construcții tîrzii suspendate se prăbușiseră deja în cursul iernii și după prealabila lor punere în plan, am început adîncirea, care a mers mai mult de 4 m pînă la nivelul la care se mai păstra baza turnului elenistic.

Turnul este de formă dreptunghiulară, 6,50 m × 3,50 m. Zidurile sînt groase de 1,70 m. Interiorul, larg de 3,50 m, era gol. Totul este construit din blocuri bine fasonate, fără legătură de mortar. În interior, la același nivel, se găsesc alte blocuri bine tăiate și așezate neregulat. Este vizibil că au făcut parte din parametul zidului și au căzut acolo cu prilejul demontării lui.

Pe laturile de sud și de nord ca și pe fața exterioară, către vest, turnul este înconjurat de un pat gros de *opus signinum*, lat de 1,30 m, pe care erau construite două canale paralele. Întreaga construcție a fost făcută pe piloți de lemn înfipți în nisip.

Patul canalelor nu se ridică mai mult de 30 cm peste nivelul actual al apei, nivel la care se găsesc azi și blocurile de piatră care au mai rămas după demontarea zidului și a turnului.

Este de remarcat că latura interioară a patului canalelor se sprijină pe blocurile de bordură ale resturilor turnului. Substrucția cu stîlpi de lemn nu folosește decît canalelor. Zidurile turnului ca și ale incintei propriu-zise sînt așezate direct pe nisip cu scoici, nu pe stîlpi de lemn. Aceasta ne arată clar că în epoca elenistică, căreia îi aparțin zidul și turnul, nu se formase încă aici mlaștina. Numai după aceea, poate în secolele I—II e.n., cînd au fost construite canalele ce s-au servit de resturile zidului elenistic, numai atunci mlaștina recent formată, a obligat la construcții pe piloni de lemn.

Lărgirea vechii săpături spre vest a fost făcută pe o linie mai mare, atingînd circa 30 m de la sud spre nord. Aceasta cu scopul de a lămuri nu numai canalele cu *opus signinum* apărute în jurul turnului şi continuate prin faţa porţii către nord, dar şi pentru a urmări în C 76—80—84 celălalt complex de canale şi bazine despre a căror funcţie şi întindere nu eram încă lămuriţi.

În urma săpăturilor din anul acesta am descoperit că nu numai un singur bazin şi un singur grup de canale de piatră flanchează poarta la stînga ei, unde ar fi fost să găsim cel de al doilea turn de apărare, ci că pe locul acesta a existat un impresionant complex edilitar, din care cunoaştem acum două bazine de captare sau decantare şi trei grupe de canale de piatră cu cîte patru guri fiecare, toate legate între ele.

Studierea acestor complexe edilitare este mult îngreuiată de faptul că nivelurile diferitelor canale și bazine nu mai au stabilitatea iniţială pentru a ne orienta dacă panta îndruma apele spre interior ori înspre exteriorul oraşului. Măsurătorile cele mai riguroase indică la unele canale o uşoară pantă spre vest, dar la altele — deşi paralele şi apropiate — dimpotrivă, spre est. Cercetînd întreaga construcţie în profilul ei transversal, am putut observa că atît blocurile de pe fund, cît şi cele așezate pe cant sau pe deasupra, sînt lăsate în unele părţi şi ridicate în altele. Cînd am descoperit însă că toate canalele și bazinele sînt aşezate pe piloni de lemn de stejar înfipţi în nisip, întregul proces de denivelare în cursul a două mii de ani ne-a părut foarte explicabil.

Cercetînd în ansamblul lor cele trei canale cu cîte patru guri legate între ele, bazinele şi canalul dublu cu *opus signinum* care înconjoară zidul de incintă pe dinafară, se poate spune acum că ne aflăm în faţa unui complex de adunarea, decantarea şi distribuirea apelor potabile pe de o parte şi a celor menajere pe de altă parte.

V. Canarache și C. Preda

3. Sectorul locuinţelor romane tîrzii din partea de sud a cetăţii

În sectorul de S al cetăţii s-a continuat săpătura spre N pînă în strada Termelor, pentru a se ajunge și în această parte la o limită constructivă a sectorului.

Cele două străzi — a cuptorului şi cea care limitează spre E sectorul — continuă pînă în strada Termelor cu care se unesc.

Grupa de clădiri dintre strada cuptorului şi Terme se termină cu camera 29, rămînînd, pînă în strada Termelor, un spaţiu liber de circa 12 m², care lărgeşte cotul pe care-l fac străzile în unirea lor, pentru o mai uşoară circulaţie.

E de observat că zidul dinspre N al camerei 29 nu se opreşte în zidul clădirii cu absidă, ci trece peste el. Aceasta ar vrea să spună că între clădirea cu absidă şi camera 29 — adică tot sectorul nostru — ar fi o diferenţă de timp. S-a constatat însă că în această cameră există şi stratul I. Deci, partea de sus a zidului, care încalecă zidul clădirii cu absidă, aparţine acestui strat și ea a fost construită peste resturile zidului din stratul II care se adîncesc pînă în stratul IV. Zidul dinspre V al camerei azi nu mai există. Probabil a fost distrus în vechile săpături, din care nu ne-a rămas nici măcar un plan.

Grupa dintre strada cuptorului şi strada limită de la E se continuă pînă în strada Termelor, pe încă 12 m. S-au descoperit 4 camere, formînd două cîte două cîte un apartament. Apartamentele însă nu mai sînt orientate cu lungimea E—V ca în restul sectorului, ci N—S (fig. 8).

Apartamentul dinspre strada cuptorului are lungimea, în sensul străzii, de 11,80 m, iar lărgimea de 9,50 m. Prima cameră (41), în continuarea grupei, e mai strîmtă la capătul de E, 3,40 m față de 5,20 m la stradă, și are intrarea la stradă, largă de 1,60 m, așezată spre peretele de S. În această cameră s-au găsit foarte multe pietre mari, blocuri și mai ales plăci, unele de marmură și scrise. Se pare că erau așezate în stivă și, în cădere, s-au eșalonat înspre colțul de NV al camerei. Majoritatea erau căzute în dungă, străbătînd tot stratul de dărîmături pînă la suprafață.

Fig. 8. — *Histria.* Locuințele din est.

Din această cameră se intră în a doua printr-o ușă largă de 1,60 m, așezată spre peretele de E. Este largă de 6,60 m și lungă de 9,50 m. E de remarcat că această cameră (42), așezată pe colț între cele două străzi, n-are ieșire în nici una din aceste străzi, ceea ce e semnificativ pentru întrebuințarea ei. În adevăr, în partea ei dinspre E de axul intrării s-a găsit o groapă albiată cu direcția N—S cu suprafața bine întărită. În capătul de N se află două rînduri de cîte trei gropițe unghiulare, de 0,07 o latură, așezate la distanță de circa 0,20 m între ele; alături, de o parte și de alta, încă cîte o gropiță la distanță inegală de grup, iar pe laturile gropii, înspre capătul de S, alte două gropițe, cîte una pe fiecare latură. În groapă s-au găsit cărbuni, pămînt galben ars și cioburi — desigur dărîmături. În partea opusă a încăperii s-au găsit trei chiupuri sparte — două lîngă peretele de V, iar unul lîngă cel de N. Toate acestea, ținînd seama și de faptul că încăperea nu comunica cu exteriorul decît prin prima cameră, ne îndreptățesc să presupunem aici existența unui atelier. Ce fel de atelier, însă, e greu de spus. În orice caz, trebuie să ținem seama și de pietrele mari, găsite în prima cameră, care erau poate întrebuințate pentru presat.

Al doilea apartament, la E de primul, are zidul despărţitor comun cu primul şi fără nici o comunicare. Nu aparţine însă în întregime aceluiaşi strat. Prima cameră (43) are nivelul mult mai sus şi în ea nu s-au găsit decît dărîmături mărunte, formînd un strat subţire, ca de obicei în toate locuinţele din acest strat. A doua cameră (44) aparţine stratului II şi are o formă neregulată, peretele de N, 3,60 m, cel de S, 4,35 m, cel de V, 5,60 m, iar cel de E, 4,10 m. În colţul de NV s-a găsit un chiup întreg. E probabil că a doua cameră a apartamentului din acest strat corespunde exact camerei 43 din stratul I, aceasta din urmă folosind resturile din pereţii ei ca temelii. Intrarea în aceste camere se afla, probabil, în peretele dinspre E, adică din stradă. Zidul s-a găsit dărîmat mult, încît nu s-au putut determina precis aceste intrări.

În ce priveşte data celor două straturi, nu s-a găsit nimic care să schimbe pe cea propusă în raportul de anul trecut. Monedele găsite sînt aceleaşi. Deci, stratul II ar aparţine secolului al VI-lea, iar stratul I, sfîrşitului acestui secol şi începutului celui de al VII-lea.

La N, acest sector este limitat de strada Termelor. Cum aceasta fusese săpată în partea ei de E pînă jos la construcţia ei originară, constatîndu-se în felul acesta că funcţia de stradă şi-a păstrat-o de-a lungul veacurilor, după trei distrugeri şi refaceri ale cetăţii, s-a procedat la fel şi pe distanţa corespunzătoare sectorului.

Profitînd de ocazia că lîngă zidul clădirii cu absidă era un şanţ mai vechi, larg de circa 1 m, i-am potrivit malul şi am obţinut următorul profil al străzii:

Deasupra, un strat de pămînt negru vegetal, variind între 0,02 şi 0,20 m grosime, adesea mergînd foarte aproape de suprafaţa dărîmăturilor. E înţelenit şi plin de rădăcini de ierboase. Urmează primul strat de dărîmături, gros de 0,70—0,80 m, cu partea superioară pe o grosime de cca. 0,30 m, compusă din pietre din dărîmăturile zidurilor vecine, între care pămînt negru infiltrat de ape de la suprafaţă şi de rădăcinile ierburilor, şi partea inferioară groasă de 0,40—0,50 m, compusă din fragmente de ţigle cu pămînt galben deschis, care înspre marginea de S a profilului străbat în cantitate mică şi în partea superioară. Pe fundul stratului se observă şi fragmente ceramice şi foarte multe oase de animale. Nivelul de viaţă nu e orizontal perfect, probabil din cauza procesului de tasare din cursul timpului.

Al doilea strat de dărîmături e gros de 0,50—0,40 m. E compus mai mult din piatră cu pămînt, ţigle şi cărămidă foarte rare. În partea de S şi spre suprafaţă se observă o pătură de moloz de mortar. Pămîntul are culoare galbenă murdară şi provine probabil din dărîmături de zid cu mortar.

Al treilea strat, gros de 0,30—0,40 m, e compus din mărunţiş de ţiglă, cărămidă, piatră, cioburi de ceramică şi multe oase, totul bine tasat şi întărit, cu moloz de mortar. Culoare cenuşie închisă.

Sub el e pavajul de lespezi cioplite al străzii. Lărgimea străzii e de 3,30 m. Pe margini are o *crepido* largă de 0,22 m, formată din acelaşi fel de lespezi înfipte însă în pămînt pe dungă. La mijlocul străzii e canalul construit şi el tot din lespezi de piatră, adînc de 0,55 m şi larg de 0,65 m. În partea de sud se află alături de *crepido* un zid de piatră cu mortar, iar în cea de N, *erepido* e acoperit de temelia unui zid de piatră cu pămînt din epocă tîrzie.

Verificînd acest profil prin săpătură, s-a constatat că stratul de ţigle nu continuă de-a lungul străzii, ci se opreşte subţiindu-se după 1,50 m. Sînt deci

ţiglele căzute din acoperişul clădirii cu absidă şi aparţin primului strat de dărîmături. S-a constatat de asemenea că stratul este stratul II din sectorul cercetat. Stratul I nu se găseşte pe porţiunea de stradă săpată. De altfel, nici locuinţe din acest strat nu s-au găsit în preajmă. Celelalte două straturi, devenind III,IV, potrivit stratigrafiei sectorului, îşi păstrează compoziţia pe toată porţiunea săpată, adăugîndu-se la stratul de deasupra un şir de pietre mari pe marginea străzii care se înfig în stratul inferior şi care formează un fel de bordură. Se semnalează îndeosebi cantitatea mare de oase de vite ce s-a găsit în fiecare strat.

Nu s-a găsit în straturi nici un obiect sau monedă care să ajute la datare, încît rămîne deocamdată tot cronologia aproximativă stabilită în sectorul economic: secolele VI, IV, III. Deci strada ar fi construită înainte de dărîmarea cetăţii de goţi în 248.

Gr. Florescu, D. Tudor şi I. I. Russu

4. Sectorul edificiilor romane tîrzii din zona templului grec

În sectorul *T* al cetăţii, s-au reluat cercetările întrerupte în campania 1953, cu scopul de a lărgi spre sud aria săpată în anii 1950—1952, cînd au fost scoase la iveală templul grec şi marea clădire « cu coloane », datînd din secolele IV—VI e.n., publicate în Histria I, p. 231—278. Începute la 15 iulie şi continuate pînă la 18 august, lucrările au progresat încet, din pricina numărului restrîns de lucrători şi a insuficienţei materialului rulant. S-a putut totuşi săpa o suprafaţă de 240 m², la adîncimi variind între 0,60 şi 1,40 m, ceea ce s-a scos la iveală reprezentînd o primă orientare în topografia unui teren încă neexplorat şi constituind un punct de plecare lesnicios pentru cercetările din vara viitoare.

E vorba, înainte de toate, de două străzi pietruite, orientate nord-sud, la un nivel corespunzînd secolului al VI-lea e.n., deci ultimei faze de vieţuire organizată a cetăţii (fig. 9). Una din aceste artere de comunicaţie (*A*) — de o lărgime medie de 2,70 m — pare să fi avut o existenţă de mai multe veacuri, de vreme ce s-a putut stabili că a cunoscut cel puţin trei niveluri, cel mai vechi din secolul al IV-lea, cel mai nou din secolul al VI-lea. Nivelul intermediar, mai puţin precis datat, prezintă interesul de a înfăţişa — relativ bine păstrat — un canal construit din lespezi de piatră, ce s-a putut urmări pe o lungime de mai mulţi metri (fig. 10). A doua stradă, notată în plan cu indicativul *B* şi situată la cca. 6,50 m spre est de prima, e pavată cu lespezi de mărimi variate, are o lărgime egală cu a străzii *A* şi o orientare aproape paralelă.

Într-o vreme, corespunzînd nivelului intermediar al străzii *A*, atît aceasta cît şi strada *B* se întretăiau cu o a treia arteră de comunicaţie, orientată est-vest. Spre deosebire de străzile *A* şi *B*, strada de care vorbim nu pare să fi fost pavată cu lespezi, ci cu piatră măruntă, în bună parte dispărută.

Ca edificii, săpătura a făcut cunoscute mai multe încăperi — unele degajate în întregime, altele numai în parte — toate continuîndu-se spre est, vest şi sud, dincolo de limitele perimetrului săpat. În centrul acestui perimetru, o încăpere trapezoidală cu suprafaţa de cca. 42 m² se impune în special atenţiei prin vicisitudinile pe care le-a suferit, oglindite în numeroasele refaceri ale zidurilor, cărora le corespunde succesiunea a patru podele, aparţinînd mai multor niveluri de viaţă. După indicaţiile monedelor, cel mai vechi ar putea

fi de la sfîrşitul secolului al III-lea sau începutul secolului al IV-lea, cel mai nou, de la sfîrşitul secolului al VI-lea (domnia lui Mauriciu Tiberiu).

Încăperea alăturată — spre vest — e străbătută la nivelul secolului al VI-lea de strada *A*, amintită înainte. Dintr-un nivel anterior nu s-a păstrat decît o bază de coloană *in situ*, iar dintr-o vreme mai nouă, un puţ cu ghizduri de piatră (fig. 11). Cît se poate judeca, puţul trebuie pus în legătură cu o colibă ale cărei urme s-au constatat deasupra celui mai înalt nivel al străzii *A* şi a cărei lipitură de lut acoperea o suprafaţă de cca. 4 m×4 m. Dacă aceste indicii nu ne înşeală, ne-am găsi înaintea unor vestigii mai recente decît stratul

Fig. 9. — *Histria.* Stradă tîrzie din sectorul templului grec.

zis « continuu », înregistrat pretutindeni în cetate şi datat din secolul al VI-lea — vestigii corespunzînd în timp urmelor sporadice descoperite în sectorul de sud-est al cetăţii.

Şi mai spre vest, clădirea descrisă continua într-o formă despre care nu putem face decît presupuneri. Limpede e doar că ne găsim înaintea unei modificări a planului iniţial, singurul zid scos aci la iveală înfăţişîndu-se ca o prelungire mai nouă a clădirii vecine. Tot aşa, nu putem face decît presupuneri în legătură cu o încăpere degajată numai în parte, situată la est de strada *B*. Singurul lucru sigur constatat e că această încăpere avea o intrare la sud, chiar dacă — aşa cum e probabil — ea comunica spre est cu alte încăperi, ce rămîn a fi degajate în campania viitoare.

În cursul săpăturii, s-au descoperit şi două inscripţii folosite ca material de construcţie. Amîndouă sînt în limba greacă, amîndouă funerare şi, după caracterele paleografice, pot fi atribuite secolului al III-lea î.e.n.

D. M. Pippidi

Fig. 10. — *Histria.* Canalul din lespezi de piatră.

Fig. 11. — *Histria.* Altă încăpere din sectorul templului grec. La dreapta, încăperea cu baza de coloană *in situ* și puțul cu ghizduri de piatră.

5. Edificiul descoperit lîngă marea locuinţă din zona de est a cetăţii

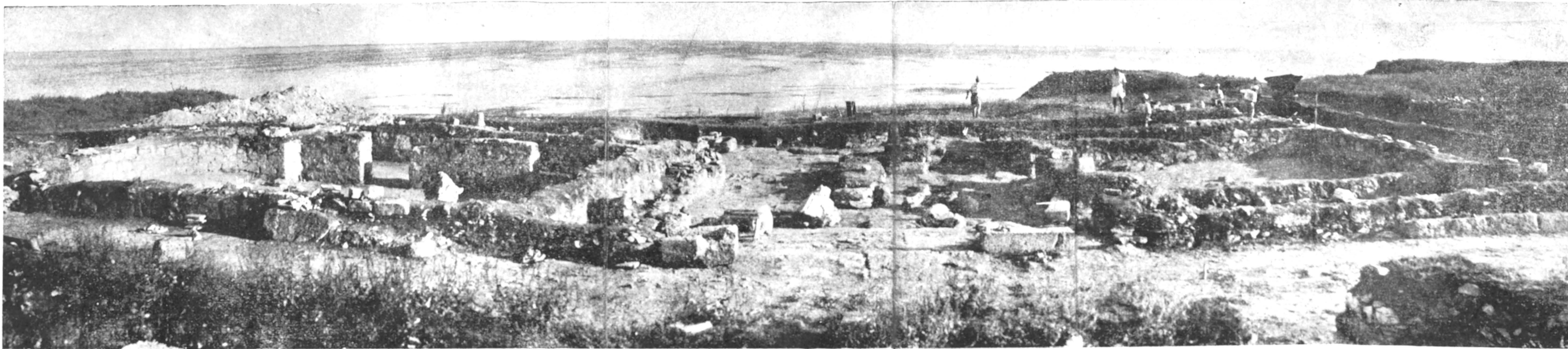
Scopul urmărit, prin reluarea săpăturilor din sectorul de est al cetăţii, a fost acela de a se obţine date noi asupra fazelor ultimă şi penultimă ale aşezării sclavagiste de la Histria, ale căror aspecte — mai ales în ceea ce priveşte a doua din aceste faze (secolul al VI-lea e.n. pînă la cca 580) — căpătaseră, tocmai prin săpăturile din acest sector, forme tot mai bine conturate. Într-adevăr, dacă săpăturile întreprinse aci, în campaniile 1951 şi 1952 nu dăduseră rezultate satisfăcătoare pentru « ultimul nivel de viaţă » (de după 580 e.n.), în schimb, pentru faza precedentă, bine precizată cronologic, s-a ajuns la importante rezultate, materializate în străzi cu pavaje şi canale, o piaţă şi mai ales două edificii de mari proporţii, dintre care unul degajat în întregime (D^1). Aceasta, cum şi unele indicaţiii date de secţiunea cea mare, efectuată în 1950, ne îndreptăţeau să afirmăm că « avem de-a face, în acest sector al cetăţii, într-o epocă anterioară anului 580 e.n., cu un cartier al clasei dominante histriene. Mai mult, putem presupune că acest cartier ocupa, dacă nu toată, măcar o bună parte din limba de pămînt, ce formează un fel de intrînd în actualul lac Sinoe ».

Pentru verificarea acestei presupuneri, aveam de ales ca obiectiv imediat, pentru campania din acest an, între două alternative: sau să continuăm, spre E, dezvelirea celui de al doilea edificiu (D^2) sau să ne extindem spre S, pentru a degaja, mai întîi, complet strada de la S de D^1 şi D^2, apoi, în continuare, spaţiul delimitat spre N de această stradă, spre V de continuarea străzii de la V de D^1, iar spre S şi E de lacul Sinoe, evident atît cît se va putea, în timpul şi cu mijloacele avute la dispoziţie. Alegerea s-a oprit asupra celei de a doua alternative, ca una care oferea toate avantajele unui tot bine conturat.

Şi trebuie să o spunem, de la bun început, că săpăturile efectuate au dovedit temeinicia presupunerii noastre; mai mult, ele au confirmat sau au completat, totodată, concluziile generale la care se ajunsese anterior.

Mai întîi, în ceea ce priveşte stratigrafia, este de subliniat că nici de data aceasta, cu toată atenţia cu care s-a urmărit această problemă, nu s-a putut surprinde nicăieri, în acest sector, un nivel de viaţă posterior fazei, terminate brusc în preajma anului 580 e.n. Aceasta nu înseamnă, desigur, că elemen' indicînd o vieţuire ulterioară, lipsesc cu totul. Ne gîndim, în primul rînd, c să nu spunem exclusiv, la cele cîteva fragmente — e drept foarte puţine — de ceramică cu smalţ, descoperită, tot sporadic, şi în alte sectoare ale cetăţii. Ele nu sînt însă — trebuie să o recunoaştem — suficiente, pentru a caracteriza un nivel de viaţă şi, cu atît mai puţin, o fază de existenţă organizată a vechii aşezări de la Histria, cum este cazul cu nivelul anterior, asupra căruia, rezultatele obţinute în această campanie aduc noi şi importante precizări.

Într-adevăr, imediat sub stratul vegetal, de o grosime variabilă, după natura terenului, între 0 şi cca 30 cm, săpăturile din anul acesta au dat la iveală un mare edificiu (25,25 m, E—V × pînă acum, 21,85 m, N—S), mărginit la N de strada de la S de D^1 şi D^2, care s-a dovedit a fi mult mai lată decît ne aşteptam (între 3,97 şi 4,90 m); la V de o altă stradă, dar nu în continuare directă cu strada de la V de D^1, aşa cum se presupusese, ci ceva mai la E (lată de cca 4 m); la E, poate de o stradelă (aci săpăturile sînt încă în curs); în sfîrşit, la S de lacul Sinoe, dacă nu cumva, măcar în

PLANŞA III.

parte, între acesta — sau zidul de incintă — va fi existat vreo piaţetă sau alt element edilitar (vezi planşa III).

De remarcat este, pentru a termina cu vecinătăţile edificiului, că nici strada de la N, nici aceea de la V nu sînt canalizate, iar pavajul lor este mult inferior, de pildă celui de la continuarea (canalizată) spre V a străzii de N, el fiind, în general, format din pămînt şi pietre bătute. În schimb, strada de V prezintă o particularitate — întîlnită, de altfel, şi la alte străzi din alte sectoare ale cetăţii, dar din aceeaşi vreme — ce trebuie neapărat relevată. Este vorba de indicii clare (prag, cu găurile pentru *cardines*), că, în partea de N, strada era sau putea fi închisă, cel puţin în partea carosabilă, pentru pietoni, rămînînd, se pare, deschisă o mică intrare spre E, unde urmele de elemente

Fig. 12. — *Histria*. Curtea interioară.

de închidere lipsesc. Care poate fi semnificaţia acestui fapt este greu de spus. Nu este exclus totuşi să avem aci un indiciu asupra caracterului oarecum « rezervat » al edificiului sau edificiilor adiacente.

Venind, în sfîrşit, la edificiul însuşi, este greu a te sustrage impresiei de monumentalitate, pe care acesta o degajă, chiar în starea sa actuală de conservare. Şi, cînd spunem aceasta, nu ne referim numai la proporţiile edificiului — amintite deja — dar şi la planul său, asupra căruia se cade a spune, chiar de pe acum, măcar cîteva cuvinte.

Deşi, la o cercetare mai atentă, el se arată a nu fi chiar atît de regulat, pe cît pare la prima vedere, preocuparea de a da un tot coerent şi simetric este evidentă. Aceasta se vădeşte nu numai în axarea, cu o singură excepţie, a întregului edificiu pe un mare vestibul şi o curte interioară, care se întind pe tot axul transversal al clădirii, dar şi prin felul cum sînt dispuse de o parte şi de alta, diferitele încăperi (pînă acum, 7 la număr) în general de

mari dimensiuni. De reţinut, ca un detaliu, poate nu lipsit de semnificaţie, că accesul în fiecare din aceste încăperi este posibil, cu unele excepţii totuşi, numai din vestibul sau curtea interioară, ceea ce — se înţelege — exclude posibilitatea de comunicare directă între ele.

Desigur, nu poate fi vorba, într-un raport preliminar, de a intra în descrierea amănunţită a edificiului şi a fiecăreia din părţile sale componente. Cîteva detalii, fie chiar şi sumare, sînt totuşi necesare, pentru a da o bază concretă concluziilor, de ordin mai general, ce se pot trage din descoperirile făcute anul acesta în acest sector.

Vom începe descrierea noastră, aşa cum este natural, cu accesul în edificiu, care, în stadiul actual al săpăturilor, este asigurat de trei intrări: două, de altfel lipite una de alta și formînd, oarecum, un tot (pe o lărgime de nu mai puţin de 5,50 m) pe latura de N; a treia, de dimensiuni mult mai reduse (numai 1,65 m). Nu mai este nevoie să spunem că, dintre acestea, primele două, mai precis una din ele — cea dinspre E (largă de 3,20 m) — formează intrarea principală, care trebuie să fi fost monumentală. Şi, cînd spunem aceasta, ne referim nu atît la mărimea şi poziţia sa centrală, cît, mai ales, la prezenţa, în faţa intrării propriu-zise a unui adevărat portic, de dimensiuni destul de apreciabile (3,85 m × 2,20 m), pavat cu lespezi mari de calcar, ce se prelungesc mult în afară, în stradă. Nu mai puţin impresionante sînt cele două trepte ale pragului, formate dintr-un singur bloc mare de marmură, pe care se mai văd încă urmele sistemului de manevrare a celor două canaturi ale uşii de la intrarea în vestibul.

Cum va fi arătat exact această impozantă intrare este greu de spus, în starea actuală de conservare a edificiului, cele cîteva fragmente arhitectonice, găsite în portic şi în vestibul, dintre care, măcar o parte au aparţinut, cu siguranţă, acestei intrări, neîngăduind decît o foarte aproximativă şi ipotetică reconstituire.

Prin această intrare, cum şi prin mica intrare anexă amintită, se dădea într-un vast spaţiu, aproape pătrat (7,40 m × 7,25 m), dacă facem abstracţie de nişa din stînga porticului şi de culoarul corespunzînd intrării anexe de la V. Este foarte probabil — aşa cum am anticipat deja — să avem de-a face aci cu un mare vestibul, în acest caz acoperit, deşi — trebuie s-o mărturisim — rostul exact al acestei încăperi, în diferitele sale faze, prin care, cu siguranţă, a trecut, nu este la adăpost de orice îndoială, cel puţin pînă la terminarea definitivă a lucrărilor.

Ceea ce nu este, desigur, cazul cu complexul de la S de această încăpere, cu siguranţă o curte interioară, cu porticele respective (deocamdată numai la E şi la V), în care se pătrundea prin cele două largi deschizături ale vestibulului.

De dimensiuni remarcabile (în medie 10,50 m × pînă acum, 6,50 m, cu porticele; numai curtea propriu-zisă 5,50 m × 6,50 m), această parte a edificiului se distinge, de asemenea, printr-un frumos pavaj din lespezi mari de calcar, în general mult mai bine păstrat decît pavajul din vestibul, a cărui continuare directă este.

Se pune, totuşi, şi aci, întrebarea: care să fie rostul bazinului, aşezat aproape la mijlocul curţii interioare? Să fie oare un simplu impluviu? Este posibil, deşi dimensiunile sale sînt mult prea mici faţă de mărimea curţii.

Cu privire la toate cele patru încăperi de la V de vestibul şi de curtea interioară, cum şi de încăperea din colţul de SE (în stadiul actual al lucrărilor),

ne vom mulţumi, în acest raport preliminar, cu observaţiile generale făcute mai sus, o descriere şi, mai ales, o cercetare mai amănunţită asupra rostului fiecăreia din aceste încăperi comportînd o discuţie mai amplă şi deocamdată prematură — atîta timp cît rămîne nerezolvată încă problema caracterului edificiului însuşi, în ansamblul său, rezolvare, care, în stadiul actual al lucrărilor, depinde, în mare măsură, dacă nu exclusiv, de determinarea rostului marii încăperi din colţul de NE şi, în subsidiar, a anexei de la S de aceasta. De aceea, fie şi sub rezerva unor rectificări, impuse de cercetările ulterioare, va trebui să ne oprim, ceva mai mult, asupra acestei părţi a edificiului nostru.

De o regularitate remarcabilă şi cu ziduri de o factură deosebit de îngrijită este, mai ales, prima din aceste încăperi. Orientată E —V, ea constă, în primul rînd, dintr-un spaţiu de formă dreptunghiulară, aproape regulată (7,65 m, respectiv 7,40 m × 6 m), care se termină, spre E, cu o absidă semicirculară în interior (cu raza de 2,55 m), pentagonală neregulată în exterior (fig. 13). Aproape exact pe linia coardei semicercului, se mai păstrează încă blocuri regulate de piatră, evident dintr-o bordură, întreruptă la mijloc de o deschizătură, largă de 1,25 m, ce se prelungeşte, spre E în formă de potcoavă, lungă tot de 1,25 m şi mărginită, peste tot, de asemenea, de o bordură de pietre. De remarcat că pavajul, format, în ultima fază de existenţă a încăperii, din pămînt galben bătut, fie că este vorba de absidă — ceva mai ridicată — fie că este vorba de restul încăperii, constă, în deschizătura amintită şi la un nivel mai jos chiar decît partea cea mai joasă a pavajului de pămînt amintit, dintr-o lucrare solidă în *opus signinum*, ce se prelungeşte spre V, atît cît am constatat pînă acum, cel puţin pe o anumită distanţă, pe sub pavajul de pămînt. Rămîne, desigur, ca o sarcină imediată a campaniei viitoare, o cercetare mai amănunţită a acestei probleme, cu care ocazie, va trebui neapărat lămurită şi semnificaţia, dacă a existat, a acelei spărturi, destul de mari, de formă aproape circulară (diam. cca. 0,80 m), practicată în pavajul de mortar, nu departe de bordură, în faţa complexului în formă de potcoavă. Pînă atunci, vom mai atrage atenţia că, tot în faţa bordurii, s-au găsit o serie de fragmente de plăci de marmură, destul de curioase, prin bordura în formă de C (sigma grecesc lunar), pe care o prezintă unele din ele (fig. 15).

Luate, la început, drept o formă specială de *cancelli* sau, eventual, de placaj de zid, ele prezintă, totuşi, o frapantă asemănare cu acea masă de altar, cu castroane, găsită la Delos, în ruinele unei biserici creştine şi socotită ca o adaptare la cultul creştin al meselor de ofrandă din unele culte păgîne[1].

Dacă, la o verificare mai amănunţită, această apropiere se va dovedi întemeiată, vom avea, desigur, un punct de plecare ferm, care legat, de abia acum, cu alte elemente, ne-ar putea duce la concluzia că, cel puţin în această parte, am avea de-a face cu o basilică creştină. Ne gîndim, de pildă, la prezenţa însăşi a spărturii din pavaj, care, după poziţia sa, ar putea să fie locul unde se ţineau relicvele, ca să nu mai vorbim de o serie de multe alte detalii arhitectonice, cum ar fi însăşi orientarea încăperii, impostele cu cruce (fig. 14) etc. Pentru că, altfel, numai planul basilical, chiar cu unele dintre elementele

[1] W. Deonna, Tables antiques d'offrandes avec écuelles et table d'autel chrétien. « B.C.H. », LVIII, 1934, p. 84 — 87 (cu fig. 53 — 60); I. Barnea, Τὸ παλαιὸν χριστιανικὸν θυσιαστήριον, Atena, 1940, p. 52 — 53; Em. Condurachi, Monumenti cristiani nell Illirico, în « Ephemeris Dacoromana », IX, 1940, p. 56—57 (cu fig. 14).

amintite, n-ar constitui un criteriu incontestabil de caracterizare, ştiut fiind că « planul basilical..., departe de a fi rezervat unei categorii de edificii, servea la tot felul de întrebuinţări »[1], dintre care, în cazul nostru, s-ar mai fi putut lua în considerare, în primul rînd, dacă nu exclusiv, aceea de sală de judecată.

Cu aceasta însă — şi cu rezervele exprimate mai sus — problema caracterului întregului edificiu este departe de a-şi găsi o rezolvare automată. Pentru că, cu elementele pe care le avem pînă acum la dispoziţie, se poate foarte bine ca punctul central al edificiului să fie basilica însăşi, în care caz, toate celelalte încăperi să fie simple dependinţe [2], dar, tot aşa de bine, se

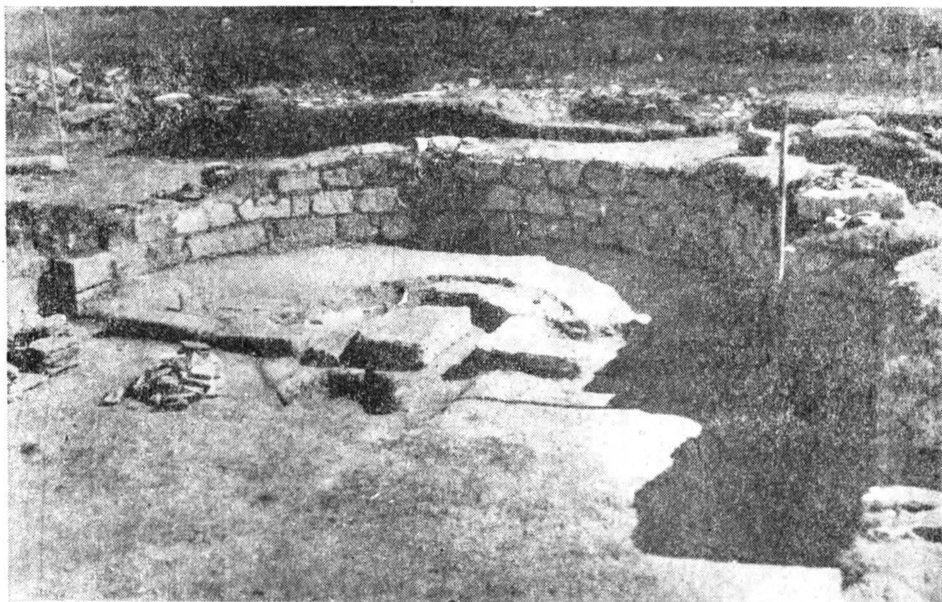

Fig. 13. — *Histria.* Parte din încăperea cu absidă.

poate ca basilica să fie ea însăşi o simplă anexă, într-un edificiu, mai mult sau mai puţin privat, aparţinînd unui personaj cu importante rosturi în administraţia civilă sau bisericească a cetăţii. De aceea, socotim mult mai prudent să aşteptăm terminarea săpăturilor, care s-ar putea să aducă lumini noi nu numai în această privinţă, dar şi asupra caracterului însuşi al întregului edificiu.

Pînă atunci, nimic nu ne împiedică însă să datăm, şi încă cu destulă siguranţă, monumentul care ne reţine atenţia. Căci, abstracţie făcînd de cele două monede — singurele, de altfel, descoperite — una de la Gordian III (238—244), alta din epoca constantiniană, ambele, dar mai ales, prima, greu de pus în vreo legătură cu existenţa edificiului, toate celelalte elemente — ceramică, detalii de construcţie: absida poligonală, impostele cu cruce (fig. 13, 14) — ne duc spre o epocă cuprinsă între sfîrşitul secolului al V-lea şi

[1] L. Bréhier, Le monde byzantin. III. La civilisation byzantine, Paris, 1950, p. 233.
[2] Ibidem, p. 232 sq. şi I. Barnea, « Dacia », XI—XII, 1945/47, p. 238 sq.

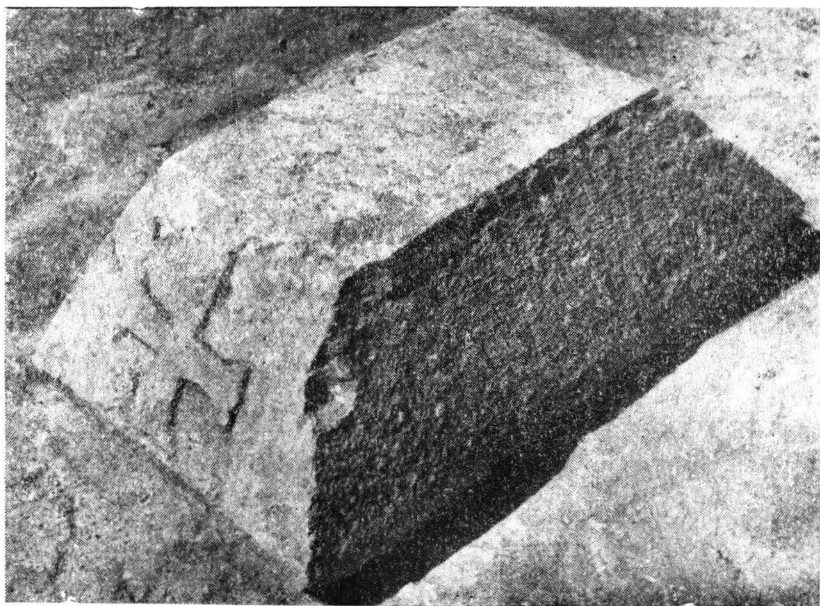

Fig. 14. — *Histria.* Impostă cu cruce.

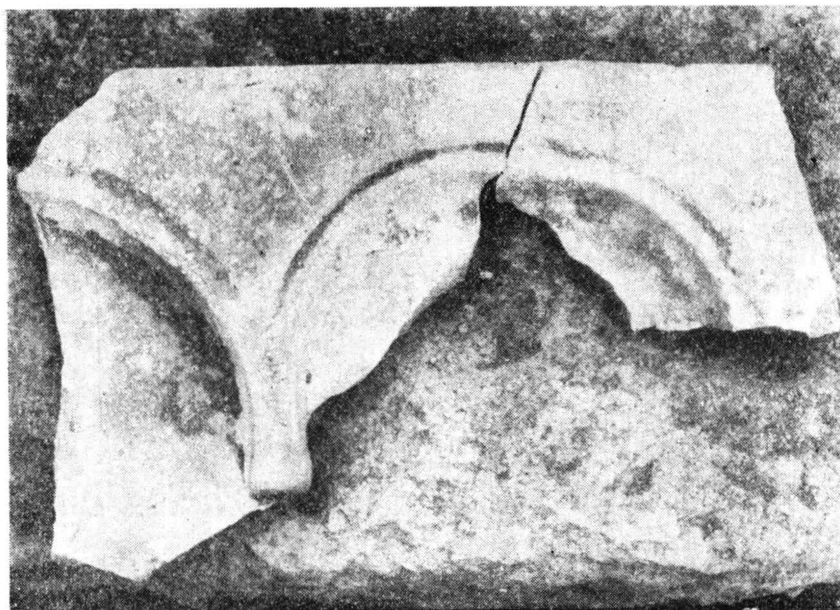

Fig. 15. — *Histria.* Fragment din « masa de cult ».

sfîrşitul secolului al VI-lea, fără a exclude posibilitatea folosirii unor ziduri mai vechi şi, mai ales, a unor refaceri, mai mult sau mai puţin importante. Şi, de asemenea, nu poate fi nici o îndoială că, la fel ca toate construcţiile din această epocă, şi edificiul nostru să fi avut, aşa cum se vede din numeroasele şi puternicele urme de incendiu descoperite, un sfîrşit violent, care ar putea fi pus tot în legătură cu pustiirile avarilor din preajma anului 580 e. n.

Iorgu Stoian

6. Străzi din epoca romană (sec. III—VI e.n.)

Dezvelirea străzilor de la Histria a constituit, ca şi în campaniile precedente, una din problemele importante înscrise în planul de lucru al campaniei arheologice din anul acesta.

I. Înainte de a trece la noi obiective a fost degajată partea rămasă nesăpată din strada care face legătura între sectorul « casa romană tîrzie » şi terme, pe o distanţă de circa 10 m. Cu aceasta, strada este astfel scoasă în întregime la iveală şi însumează în total o lungime de circa 153 m. Aşa cum s-a arătat în raportul preliminar al campaniei anterioare şi unde se dau amănuntele necesare, aceasta este una din principalele artere ale oraşului în secolul al III—VI-lea. Din ea pornesc o serie de alte străzi mai puţin importante, unele fiind în curs de cercetare.

II. Lucrări de mai lungă durată au fost depuse pentru dezvelirea părţii de vest a străzii săpate în 1951, cu orientare est-vest, începînd din secţiunea cea mare, de la colţul de sud-est al basilicii creştine din faţa porţii principale a cetăţii, exact din punctul unde strada se uneşte cu cea săpată anul trecut cu direcţia spre sud. Ea a fost degajată în întregime pe o lungime de 31,50 m. Trascul ei în această parte suferă o mică deviere spre nord de la linia principală. Ne aflăm şi de data aceasta tot în faţa unei străzi mai vechi, care a fost reîntrebuinţată în secolele IV—VI e.n. La distanţa amintită spre vest, ea a fost tăiată de basilica romană din secolul al V-lea (fig. 16). Resturile acestei străzi din faza ei iniţială ar putea fi identificate cu porţiunea de stradă de pe aceeaşi direcţie spre vest, pe care o suprapune zidul cel mare de incintă. Acest lucru dovedeşte că sistemul de străzi cu canal de scurgere şi cu *crepido* pe margini, din care face parte şi strada noastră, este anterior construirii incintei, respectiv anului 248.

O dată cu reîntrebuinţarea ei, porţiunea de stradă despre care este vorba a suferit unele refaceri şi transformări. Pavajul ei iniţial din lespezi mari de piatră nu se mai păstrează decît pe o lungime de 16 m, fiind grupat pe mijlocul ei în vederea protecţiei canalului de scurgere. În rest, şi aceasta constituie partea adăugată, se află un strat de pietriş în amestec cu resturi de cărămidă, ţiglă şi ceramică.

Lăţimea ei, care la punctul de unde s-a început săpătura, este de 3,80 m între « trotuare », ajunge să fie la capătul ei de vest de 11,50 m, căpătînd astfel mai mult un aspect de piaţă. Canalul nu mai funcţiona în această epocă tîrzie, el fiind tăiat, o dată cu strada, de basilica amintită.

Spre nord, strada este mărginită de zidul basilicii creştine menţionate mai sus. Aproape pe toată lungimea acestei laturi, întîlnim o bordură, lată de 1 m, care ţinea foarte probabil loc de trotuar şi care este adăugată străzii în epoca tîrzie.

Latura de sud a străzii o formează zidurile a două clădiri, lucrate din piatră cu pămînt, aparţinînd stratului romano-bizantin. Cel din partea de est

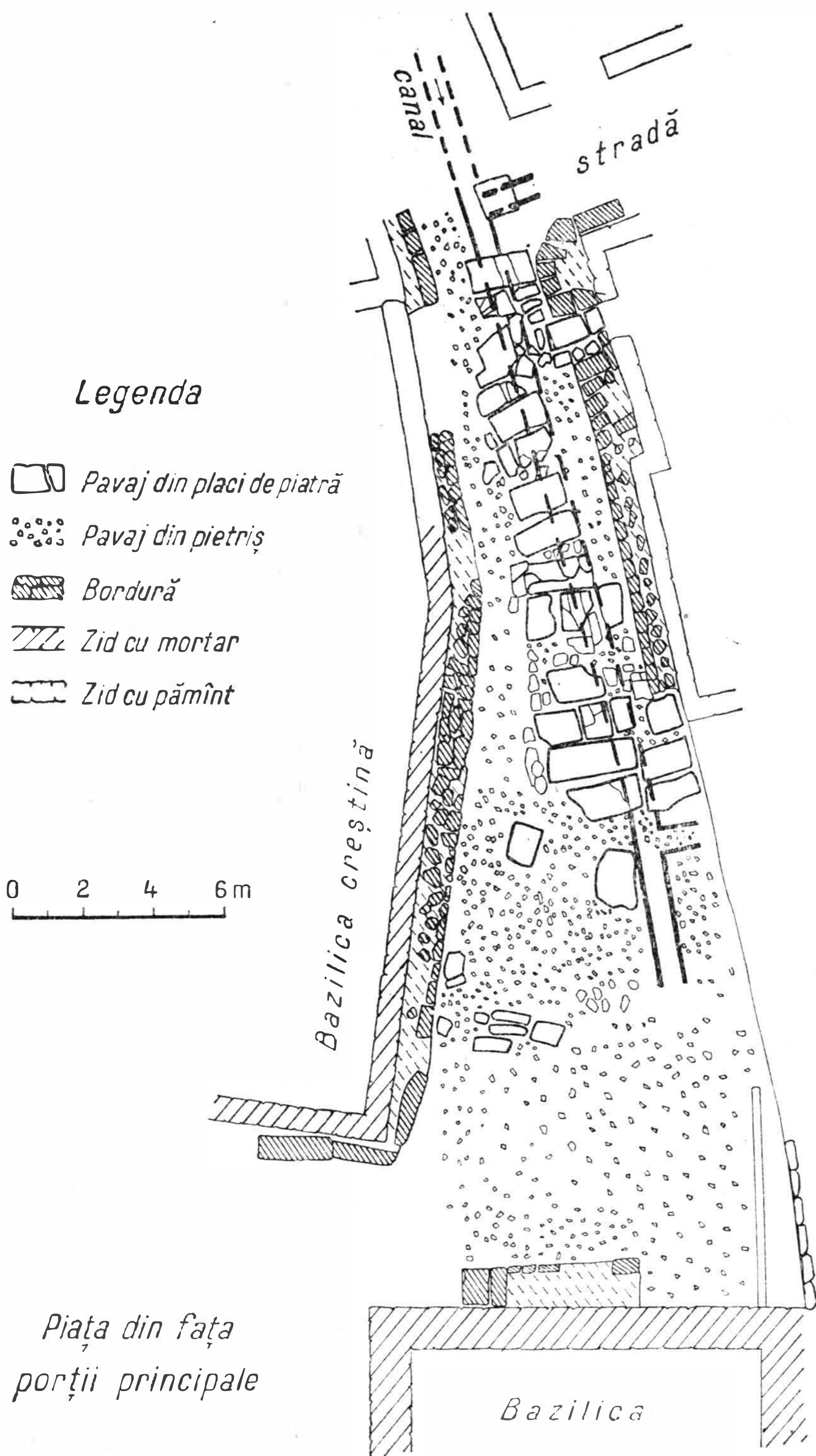

Fig. 16. — *Histria*. Strada E—V (continuare) la sud de basilica creștină.

este prevăzut cu bordură, la colţ de formă rotundă, iar zidul clădirii dinspre vest are în faţă resturi de *crepido* mai veche.

Spre nord, strada se uneşte cu piaţa mare din faţa porţii principale a cetăţii printr-o deschidere largă de 4 m, situată între colţurile celor două basilici.

La o distanţă de aproximativ 13 m de la capătul ei de vest, pornind în direcţie sudică, se constată prezenţa canalului unei alte străzi, degajată în parte tot în cursul acestei campanii şi a cărei prezentare urmează să fie făcută mai jos.

Materialul arheologic descoperit în dărîmăturile din stradă îl constituie în general ceramica de factură tîrzie, resturi de ţiglă şi olane, precum şi o singură monedă bizantină din secolul al VI-lea.

III. La o distanţă de 64 m de la capătul de vest al străzii « casa romană tîrzie — terme », marcată la colţ printr-un fragment de coloană înfipt vertical, se descoperise încă de anul trecut o nouă stradă, care merge spre nord, unindu-se în unghi drept cu cea prezentată imediat mai sus, în punctul unde am semnalat urmele canalului ei.

În vara aceasta strada a fost urmărită de la sud spre nord pe o lungime de 25 m. Este vorba tot de o stradă veche cu canal de scurgere care coboară în pantă spre nord şi cu *crepido* pe margine, din care se mai păstrează unele resturi pe latura ei de vest. Pavajul din lespezi mari de piatră se menţine aproape pe toată suprafaţa dezvelită, numai pe alocuri fiind reparată cu bucăţi de piatră de şist verde. Strada şi-a păstrat în general şi în epoca ultimă, secolele V—VI, aspectul ei iniţial, aşa cum o dovedeşte starea ei după dezvelire. Nivelul ei se află la o adîncime medie de 0,80 m de la suprafaţa actuală a solului. S-a ridicat de pe traseul ei un singur strat de dărîmături cu material ceramic şi arheologic, care aparţine exclusiv epocii romano-bizantine. Lăţimea este de aproximativ 4 m.

Printr-un sondaj efectuat în continuare spre nord s-au prins marginile canalului străzii în punctul unde acesta se uneşte în unghi ascuţit cu un alt canal mai mic, larg numai de 0,25 m. Acesta din urmă este construit tot din lespezi de piatră, ca şi canalul cel mare şi el face parte integrantă din lucrările ce ţin de construcţia străzii, deoarece se termină o dată cu marginea acesteia spre est. Foarte probabil că acest canal colecta apele de la unele din clădirile de pe margine şi le conducea în canalul străzii.

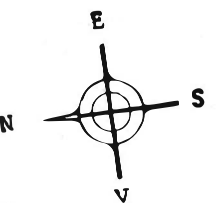
IV. Paralel cu degajarea celor două străzi descrise mai sus au mai fost descoperite capetele altor două străzi săpate pe cîte o lungime de 2 m fiecare, spre a servi ca noi puncte de săpătură pentru viitor.

Ambele străzi pornesc, una spre nord şi alta spre sud, din strada « casa romană tîrzie — terme », la o distanţă de circa 24 m spre vest de la colţul clădirii romane.

În concluzie se poate spune că procesul de cercetare al străzilor de la Histria se dovedeşte a fi din ce în ce mai util.

În primul rînd, aceste săpături ne dau noi informaţii cu privire la datarea şi la sistemul de construcţie al străzilor. Iată de pildă, cum astăzi se constată că străzile cu pavaj din lespezi mari de piatră, canale de scurgere şi *crepido*, cu o lăţime de 3,80 m, sînt anterioare construirii incintei celei mari.

S-a putut stabili de asemenea că funcţia canalelor de pe mijlocul străzilor era aceea de a elimina în afara cetăţii apele murdare pe care le colectau de la clădirile oraşului printr-o altă serie de canale mai mici.

PLANȘA II. *Histria.* Zidul elenistic.

În al doilea rînd, dezvelirea străzilor oferă date mai ample cu privire la topografia Histriei în secolele III—VI şi scoate la iveală complexe arheologice unitare, care pot fi în acest fel mult mai uşor săpate şi cercetate.

*

Cu prilejul lucrărilor întreprinse la străzi s-a degajat şi colţul clădirii din epoca tîrzie, cuprinsă în unghiul format de cele două străzi ce se unesc în partea de sud-est a basilicii creştine din faţa porţii celei mari. Este vorba de o încăpere ale cărei ziduri de est şi vest, rămînînd suspendate în secţiunea din 1950, erau ameninţate cu dărîmarea, motiv pentru care colectivul a hotărît intervenţia prin săpătură pentru a fi salvate. În acest scop, cu o parte din pămîntul săpat s-au protejat zidurile amintite, prin îngroparea bazei lor în pămînt pînă-la nivelul de viaţă al camerei.

Încăperea, care este mărginită spre nord şi vest de cîte o stradă, are ziduri lucrate din piatră cu pămînt. Forma ei este aproximativ pătrată cu laturile de est şi sud de cîte 8 m, de nord de 8,30 m, iar cea de vest de 8,10m. Cu străzile se comunică prin două intrări; una pe latura de nord, largă de 2,10 m, iar cealaltă spre vest cu o deschidere de 1,55 m. Camera, poate într-o fază ulterioară, a fost împărţită la rîndul ei, în două încăperi mai mici, printr-un zid despărţitor, foarte prost conservat, lat numai de 0,50 m.

În cămăruţa de nord, în colţul ei de sud-est, se află un vas mare de provizii în stare fragmentară. Important de remarcat în întreaga încăpere este prezenţa unei mari cantităţi de chirpici ars, fie inform cu amprente de pari şi de nuiele, fie în formă de cărămidă, provenind foarte probabil de la tavanul clădirii sau de la vreun perete despărţitor.

Clădirea, din care face parte încăperea de faţă, pe baza numeroaselor urme de cărbune şi arsură ce se constată pe zidurile şi pe podeaua camerei, pare să se fi distrus în urma unui mare incendiu.

Cît priveşte datarea, ea se încadrează epocii în care în cetate se găseşte un strat continuu cu clădiri lucrate din piatră cu pămînt şi care e datată în secolele V—VI e.n. Materialul ceramic descoperit în dărîmături este puţin numeros şi este caracteristic acestei epoci.

Este vorba în special de ceramică cu striuri găsită pe nivelul camerei, sub chirpici. Date mai ample şi mai exacte se vor putea da o dată cu degajarea întregului complex din care face parte încăperea prezentată mai sus.

C. Preda

B. CERCETĂRI ÎN TERITORIUL RURAL AL HISTRIEI

1. Aşezarea neolitică de la Baia-Hamangia

În vara anului 1954 au fost continuate săpăturile[1] din aşezarea neolitică de la Baia-Hamangia, raionul Babadag, regiunea Constanţa, precum şi în a doua aşezare, datînd din aceeaşi vreme şi care se află pe lacul Goloviţa pe teritoriul comunei Baia[2].

---

[1] La săpături au participat: D. Berciu şi Viorica Nicolescu.

[2] A se vedea rapoartele preliminare anterioare, în « S.C.I.V. », III, 1952, p. 269—272; IV, 1953, nr. 1—2, p. 129—135.

În timpul relativ restrîns al perioadei de cercetări de anul acesta, s-a urmărit, pe de o parte, a se stabili raportul stratigrafic cronologic dintre aspectul cultural al descoperirilor din prima aşezare faţă de acelea din aşezarea de pe lacul Goloviţa, iar pe de alta, de a dobîndi noi date în vederea îmbogăţirii cunoştinţelor noastre asupra culturii neolitice Hamangia, a stratigrafiei şi a evoluţiei sale.

Pentru atingerea acestor obiective, s-a procedat mai întîi la efectuarea unor noi săpături în prima aşezare. Au fost trasate aci şanţurile IX/1954 şi şanţul X/1954, prin care s-a urmărit a se preciza întinderea aşezării spre est, către gara Mocani. Cu acest prilej s-a verificat şi confirmat stratigrafia stabilită în campania anterioară de cercetări. În nivelul inferior se întîlneşte un material arheologic relativ sărac. Pămîntul e de culoare galbenă-albicioasă, conţinînd şi concreţiuni calcaroase şi sfărîmături de chirpici ars. Nivelul următor este caracterizat printr-un pămînt de culoare cafenie-cenuşoasă, de o compacticitate mai mică decît aceea din nivelul precedent. Ceramica descoperită în acest nivel este mai numeroasă şi mai evoluată din punct de vedere al tehnicii pastei şi al ornamentării. De asemenea, se constată o evoluţie şi în privinţa formelor vaselor. O atare dezvoltare orientează evoluţia aspectului ceramicii din aşezarea amintită în direcţia formării aspectului sau fazei reprezentate de descoperirile din aşezarea de pe lacul Goloviţa.

În această aşezare s-au efectuat patru şanţuri, de dimensiuni diferite. Stratul de cultură se sprijină direct pe pămîntul viu. El se împarte în două niveluri, dintre care cel mai bine reprezentat prin material arheologic este nivelul superior. Forma de locuinţă continuă a fi şi în această etapă bordeiul săpat în solul viu, dar de dimensiuni mai mari decît în etapa documentată în prima aşezare. Caracterul microlitic al utilajului de silex este mult mai slab. Uneltele microlitice încep să dispară de data aceasta. Formele vaselor au evoluat, ca şi tehnica ornamentării. Liniile punctate sînt executate acum cu o oarecare neglijenţă. Benzile din linii punctate acoperă porţiuni din suprafaţa vaselor, dar prezintă o neregularitate în privinţa orînduirii lor. Canelurile continuă a fi folosite, dar se folosesc din ce în ce mai mult şi inciziile. Se observă şi o oarecare înclinare spre excizie.

Din punct de vedere tipologic şi stratigrafic, aspectul Goloviţa este mai recent faţă de aspectul din prima aşezare. El a fost identificat anul acesta şi în săpăturile de la Cernavoda, unde este mult mai bine documentat.

În ultima parte a perioadei de cercetări ale sectorului Baia, s-au întreprins prime sondaje de informare în aşezarea în formă de *tell* care se află spre marginea de vest a satului Baia, în ograda sătenilor M. Boruz şi Ştefan Vîlceanu. În partea dinspre şosea, *tell*-ul a fost distrus din cauza gropilor făcute pentru scoaterea pămîntului de lipit şi pentru chirpici.

Stratul de cultură are o grosime de 3,60—3,80 m, fiind împărţit în trei niveluri şi cuprinzînd un bogat material caracteristic culturii Gumelniţa, varianta sud-dunăreană. În sondajele făcute s-au documentat de asemenea şi unele urme de locuinţe. În formele şi în ornamentarea vaselor se constată o legătură strînsă cu ceramica de tip Hamangia. Se pare că această cultură a contribuit — după cum arată în ultima vreme şi descoperirile de la Mangalia şi Cernavoda — la formarea culturii Gumelniţa.

D. Berciu

2. Săpăturile de la Tariverdi (1954)

În cursul campaniei arheologice din anul 1954 staţiunea din marginea de nord a satului Tariverdi a fost cercetată în mod sumar[1], urmărindu-se o simplă verificare a rezultatelor obţinute cu prilejul săpăturilor din anii precedenţi [2]. Lucrările noastre în acest sector, începute la 7 septembrie şi încheiate la 4 octombrie 1954, nu au însumat decît 22 zile efective de lucru. Totuşi, s-a săpat în total o suprafaţă de 140 m^2, cercetîndu-se o cantitate de cca 190 m^3 de pămînt arheologic.

În limitele restrînse ale timpului de care am putut dispune, am căutat noi precizări în legătură cu problema stratigrafică a staţiunii şi cu problema gropilor şi a locuinţelor din epoca arhaică [3]. În acest scop, am făcut cinci săpături de mici dimensiuni, în locuri diferite, pe aria explorată în anii 1951—1953. S-au trasat: o suprafaţă *Xe*, de 5 m lungime pe 6 m lăţime, în prelungirea suprafeţei *Xa-d* 1953 spre N[4] şi o tranşee *Wj*, de 10 m lungime pe 2 m lăţime, orientată aproximativ E—V, perpendiculară pe caseta *Wh* 1953 [5], şi s-au săpat în adîncime porţiuni reduse din secţiunile I—III 1952 [6], care rămăseseră incomplet explorate în campaniile precedente (numai pînă la nivelul de 1,15—1,30 m). Astfel, în secţiunea I, spre S de colţul temeliei patrulatere descoperite în 1952 [7], s-au excavat şapte gropi la fundul stratigrafiei (fig. 17, gropile nr. 6—12), în secţiunea II, spre malul pîrăului Iunan-Dere [8], s-a lărgit pînă la 3 m şi s-a adîncit pînă la epuizarea stratului arheologic o porţiune de 10 m lungime, iar în secţiunea III, la capătul de V, lîngă suprafaţa *A* 1951 [9], s-a continuat cercetarea unui segment de 15 m lungime pe 2,10 m lăţime, completat cu o casetă paralelă, adiacentă, III A, de 8 m lungime şi 1,50 m lăţime. Toate aceste săpături au fost executate pînă la pămîntul viu.

În săpătura *Xe*, la suprafaţă, s-a constatat un strat din vremea romană, dedesubt un strat gros, cenuşiu, din epoca elenistică şi de la sfîrşitul epocii clasice, iar la fund, deasupra pămîntului sănătos, foarte puţine urme din epoca arhaică. Stratul din mijloc, cenuşiu, nu prezintă subdiviziuni clare şi amănunţite, ca parcelele vecine *Xa-d* din 1953 [10]. În această parte, dinspre N, masivul de resturi arheologice se află în descreştere. La nivelul de 1,25 m, în stratul elenistic, avem de remarcat o vatră cu crustă, *in situ*, în mijlocul unei arii bătătorite, acoperite cu cenuşă. Din inventarul ceramic al acestui strat notăm aci un fragment de toartă de vas fin cu firnis negru, ornat cu o mască de silen, un opaiţ grecesc (λύχνος) acoperit cu firnis negru şi decorat cu protuberanţe circulare plate şi două mănuşi de amfore cu stampile incomplete. În stratul roman, pe lîngă numeroase cioburi de vase, s-a găsit un sigiliu de lut cu literele RA în negativ.

---

[1] La săpături au participat: R. Vulpe, Ecaterina Vulpe, P. Alexandrescu, Gloria Ceacalopol-Macovei, Maria Coja, Gh. Bichir şi Al. Vulpe.

[2] « S.C.I.V. », III, 1952, p. 269—272; IV, 1953, nr. 1—2, p. 129—135; V, 1954, nr. 1—2, p. 100—108.

[3] Ibidem, IV, 1953, nr. 1—2, p. 131—134; V, 1954, nr. 1—2, p. 104 şi 107.

[4] Ibidem, 1954, nr. 1—2, p. 100, fig. 21.

[5] Ibidem, V, V, 1954, p. 102, fig. 124.

[6] Ibidem, IV, 1953, nr. 1—2, p. 130, fig. 17—18; V, 1954, nr. 1—2, p. 100, fig. 21.

[7] Ibidem, IV, 1953, nr. 1—2, p. 130, fig. 18.

[8] Ibidem, IV, 1953, nr. 1—2, p. 130, fig. 17—18.

[9] Ibidem, III, 1952, p. 270, fig. 22; V, 1954, nr. 1—2, p. 100, fig. 21.

[10] Ibidem, V, 1954, nr. 1—2, p. 102.

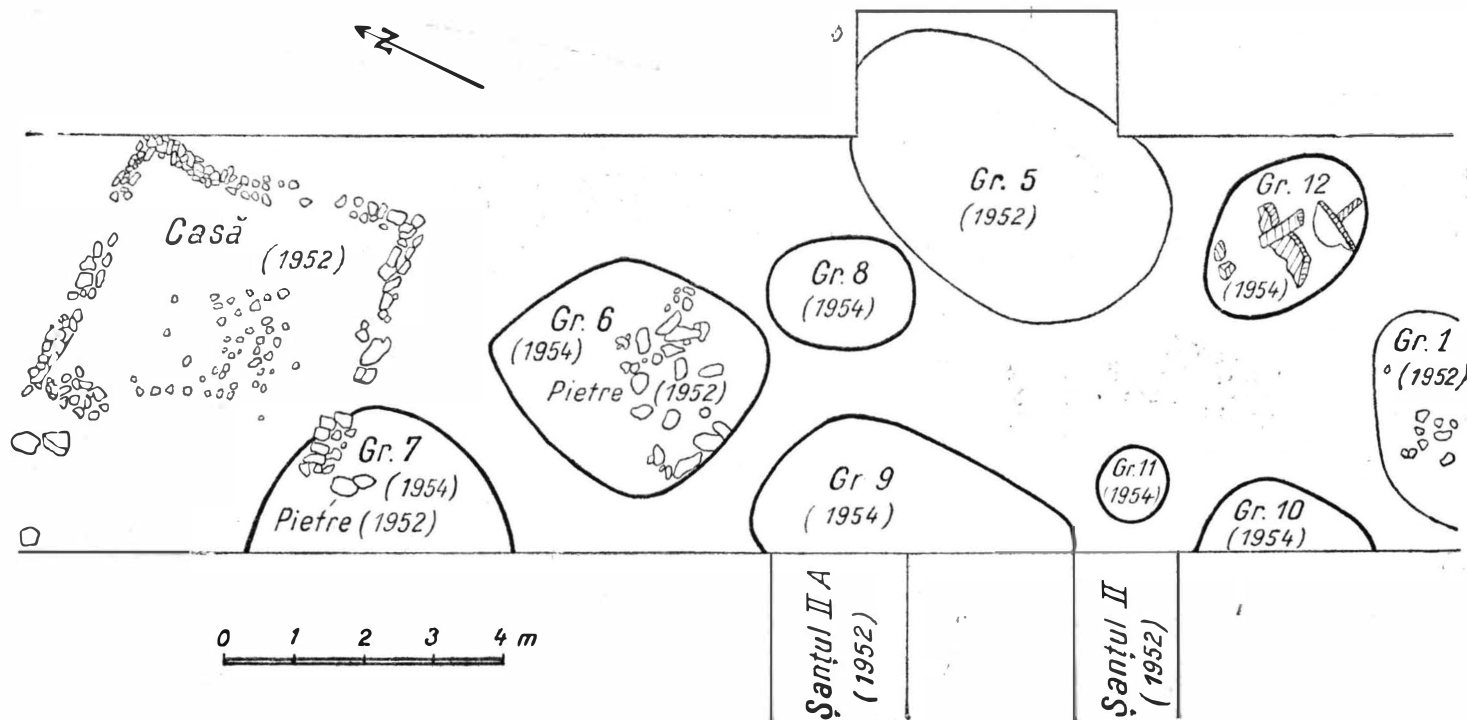

Fig. 17. — *Tariverdi.* Segment din planul secţiunii I 1952, cu gropile arhaice cercetate în anul 1954 (cf. şi « S.C.I.V. », IV, 1953, nr. 1—2, p. 130, fig. 18).

Tranşeea *Wj*, reprezentînd o antenă spre E a sectorului *W* din 1953, a dat o stratigrafie săracă, nedepăşind grosimea de 1,20 m, ceea ce dovedeşte că şi în acest sector, ca şi în alte părţi ale staţiunii de la Tariverdi, resturile de locuire sînt intense numai în apropierea malului pîrîului Iunan-Dere şi se răresc pe măsură ce ne îndepărtăm de acest mal. De aci avem de menţionat o mănuşă de amforă bicilindrică, grecească, prezentînd o stampilă cu literele MIN şi un răzuitor de silex cu retuşe, adus din vreo aşezare neolitică din regiune [1]. La fundul stratigrafiei, deasupra pămîntului sănătos, s-au descoperit mai multe cioburi arhaice greceşti fine, asociate cu fragmente de vase primitive locale, toate răspîndite în strat orizontal, fără nici o groapă.

Din cele şapte gropi excavate în limitele secţiunii I 1952 (fig. 17) trei (nr. 8, 9 şi 11), referindu-se la stratul elenistic explorat anterior, prezentau o adîncime mică şi un conţinut sărac. În schimb, celelalte patru (nr. 6, 7, 10 şi 12) erau adîncite în pămîntul viu pînă la 0,70—1,10 m (adică la nivelurile de 2 m — 2,40 m sub suprafaţa terenului) şi conţineau multă cenuşă, oase, resturi de vatră şi numeroase fragmente ceramice. Trei din aceste gropi (nr. 6, 7 şi 10), în care s-au găsit cioburi de vase greceşti arhaice fine, rhodo-ionice şi attice cu figuri negre, cioburi de vase cenuşii lucrate la roată şi fragmente de vase indigene primitive, aparţin secolului VI î.e.n. În a patra (nr. 12) se aflau, pe lîngă fragmente ceramice arhaice, cioburi de vase din epoca elenistică, bulgări de pietre mari şi bucăţi de chirpici arse. Formele gropilor în plan sînt variate: romboidale (nr. 6 şi 10), circulară (nr. 7), ovală (nr. 12), măsurînd între 2,40 m şi 3,20 m lărgime.

Secţiunea II din 1952, în porţiunea pe care am explorat-o, spre malul pîrîului Iunan-Dere, prezintă un strat gros şi omogen de cenuşă fină, cu fragmente ceramice de la începutul epocii elenistice, printre care sînt de precizat o mănuşă de amforă cu stampilă din categoria ἀστυνόμοι, o pateră întreagă acoperită peste tot cu firnis negru-slab, fără ornamente, şi un ciob de amforă cu literele *IO* gravate înainte de ardere. Dedesubt, între nivelurile de 1,50—2 m, se află un strat cu resturi răzleţe de locuinţe şi cu fragmente cearamice arhaice greceşti, asociate cu ceramică cenuşie comună de tehnică superioară şi cu cioburi de vase primitive locale. S-au găsit două « vîrfuri de săgeţi » fără urme de utilizare, reprezentînd lingouri premonetare (fig. 18, 2-3) [2]. În extremitatea de E a segmentului săpat, s-a dat peste o groapă conţinînd cenuşă, oase de animale, un schelet de cîine, pietre şi numeroase cioburi comune, indigene şi greceşti din epoca arhaică.

În partea adîncită din secţiunea III 1952 şi în caseta adiacentă III A, la nivelul de 1,05 m, s-au descoperit trei laturi ale zidului unei locuinţe dreptunghiulare elenistice. Zidul, constituind o temelie, a fost construit din bucăţi de şist verde local, fără mortar. Alături de această temelie, spre E, la acelaşi nivel, s-a constatat o podea de lut cu urme de foc. Sub nivelul acestor elemente din epoca elenistică, a apărut un strat cu resturi de locuinţe din epoca arhaică, atestate pentru prima oară în mod cert în aşezarea de la Tariverdi. Resturile constau dintr-o vatră cu crustă, mai multe bucăţi de vălătuci arşi, pămînt ars, cărbuni, boabe de grîu carbonizate, numeroase

[1] Asemenea aşezări s-au constatat în imediată apropiere de Tariverdi, lîngă satul Tudor Vladimirescu dinspre Cogealac (« S.C.I.V. », V, 1954, nr. 1—2, p. 105) şi înspre Nuntaşi (cf. aci mai jos).

[2] « S.C.I.V. », V, 1954, nr. 1—2, p. 104; Studii şi referate privind Istoria Romîniei, Ed. Acad. R.P.R., Bucureşti, 1954, partea I, p. 185 şi partea a II-a, p. 1858.

piętre şi un segment de temelie de zid. Ceramica acestui strat aparţine exclusiv secolului al VI-lea î.e.n. Alături de cioburi de vase poroase primitive şi de cioburi de vase cenuşii comune de tehnică superioară, s-au descoperit mai multe fragmente de vase greceşti arhaice (fig. 19—20), printre care sînt demne de notat bucăţile aproape complete ale unei cupe attice decorate cu vrejuri de

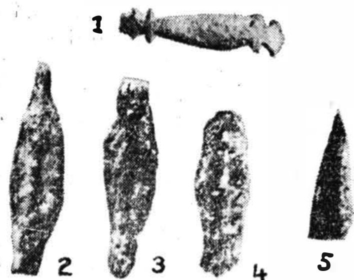

Fig. 18. — *Tariverdi.* Obiecte de bronz: 1) aplică mică; 2—4) semne premonetare arhaice în formă de vîrfuri de săgeţi; 5) vîrf de săgeată de tip scitic.

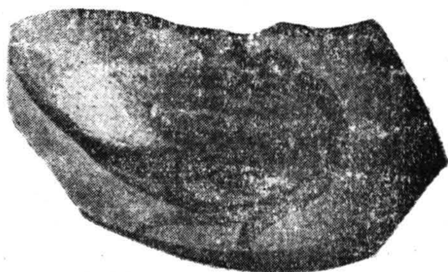

Fig. 19. — *Tariverdi.* Fragment de vas arhaic din seria rhodo-ionică reprezentînd o pasăre.

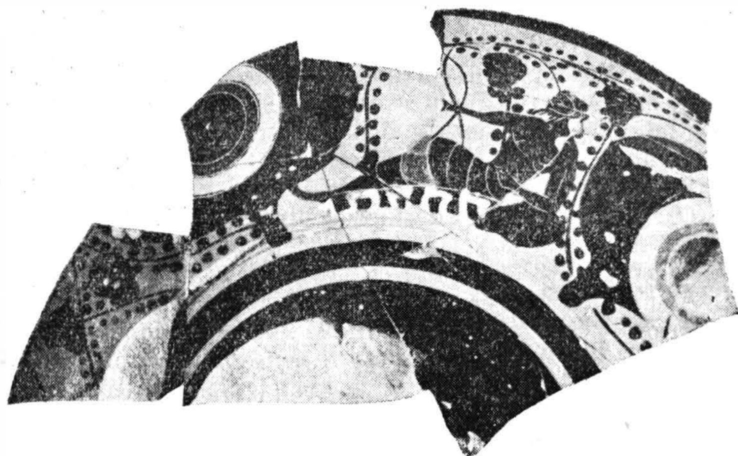

Fig. 20. — *Tariverdi.* Fragment de cupă arhaică attică, reprezentînd o scenă de banchet dionysiac.

viţă, cu ochi profilactici şi cu scenă de ospăţ (fig. 20). În acelaşi strat, la nivelul de 1,55 m, s-a găsit un vîrf de săgeată de bronz cu trei muchii, de tip scitic (fig. 18, 5). Este posibil ca acest obiect să dateze dintr-o epocă ulterioară (secolele IV—III î.e.n.) şi să fi ajuns la nivelul arhaic printr-una din nenumăratele galerii de cîrtiţe şi de şoareci care străbat stratul arheologic al staţiunii. Sub nivelul de locuire din secolul al VI-lea î.e.n., s-au constatat mai multe gropi din aceeaşi vreme, conţinînd cenuşă, fragmente de vetre şi fragmente de vase getice primitive, de vase cenuşii de tehnică superioară şi de vase fine greceşti arhaice, printre care avem de distins o margine de cupă attică figurată reprezentînd o scenă de palestră şi un sfinx. În aceste gropi

s-au mai găsit o statuetă de teracotă arhaică reprezentînd o divinitate feminină, poate Aphrodite, o mică aplică de bronz (fig. 18, 1) şi trei lingouri premonetare de bronz, în formă de vîrfuri de săgeţi elipsoidale (fig. 18, 4).

În raport cu problemele urmărite, săpăturile din 1954 de la Tariverdi au dat rezultate în cea mai mare parte satisfăcătoare, care confirmă şi completează observaţiile făcute în campaniile precedente.

În linii generale, stratigrafia staţiunii indică trei faze principale de locuire: 1) epoca arhaică (sec. VI î.e.n.), 2) epoca elenistică şi 3) epoca romană. Nu am constatat nici de data aceasta un strat corespunzător epocii clasice. Nu am dat peste nici un element din secolul al V-lea î.e.n. şi prea puţine dintre fragmentele ceramice întîlnite ar putea fi atribuite secolului al IV-lea î.e.n. În ce priveşte epoca elenistică şi epoca romană, din cauză că săpăturile noastre au avut loc pe porţiuni de teren mai sărace sau au constituit continuarea unor lucrări în care straturile referitoare la aceste epoci fuseseră explorate anterior (cazul secţiunilor I—III 1952), nu am putut obţine date amănunţite. Subdiviziunile stratului elenistic observate în 1953 în sectorul X[1] nu au mai putut fi verificate tot atît de clar în ultima campanie. Am observat că acest strat este caracterizat printr-o abundenţă de cenuşă şi prin resturi frecvente de temelii de ziduri fără mortar. Fragmentele ceramice pe care le conţine se referă, în majoritate, la secolul al III-lea î.e.n. Resturile databile în secolele II—I î.e.n. sînt mai rare.

Pe cît de slabe par constatările făcute în stratul elenistic şi în cel roman, pe atît de rodnice au fost, în 1954, cercetările referitoare la epoca arhaică. Precum am arătat aci mai sus, în secţiunea III am izbutit, pentru prima dată în această staţiune, să identificăm un strat din secolul al VI-lea î.e.n. cu resturile *in situ* ale unei aşezări corespunzătoare numeroaselor gropi menţionate. Aceste gropi sigur nu pot fi considerate ca urme de bordeie, locuinţele aşezării respective fiind construite la suprafaţă. Dacă pentru unele din aceste gropi se impune să păstrăm ipoteza unor depozite rituale[2], pentru altele trebuie să avem în vedere şi posibilitatea de a le interpreta ca gropi de grîne.

Inventarul stratului arhaic şi al gropilor aferente confirmă întru totul observaţiile făcute în anul precedent. Peste tot, ceramica greacă fină din secolul al VI-lea î.e.n., rhodo-ionică sau attică decorată cu figuri negre, apare la un loc cu fragmente de vase cenuşii de tehnică superioară (fabricate comune tot de provenienţă elenică) şi cu cioburi de vase primitive aparţinînd unei populaţii locale, evident getică. Lingourile premonetare în formă de vîrfuri de săgeţi se găsesc numai în asociaţie cu acest complex ceramic.

Consideraţiile noastre exprimate în raportul preliminar asupra săpăturilor din 1953 de la Tariverdi[3], despre relaţiile cetăţii Histria cu populaţia băştinaşă din preajma sa, nu se menţin numai, dar ne apar întărite prin rezultatele noilor cercetări. Aceste relaţii erau deosebit de strînse încă din primul veac de existenţă al cetăţii Histria, care de pe atunci trebuie să fi căutat a-şi asigura posesiunea unui teritoriu propriu înspre interiorul Scythiei Minore. Abundenţa şi calitatea materialului ceramic grecesc arhaic de la Tariverdi, precum şi ale celorlalte obiecte de provenienţă elenică găsite

---

[1] « S.C.I.V. », V, 1954, nr. 1—2, p. 102.
[2] Ibidem, V, 1954, nr. 1—2, p. 107.
[3] Ibidem, p.106—108.

împreună cu acest material, indică o penetraţie favorizată nu numai de o asiduă activitate economică de schimburi, ci şi de legături mai directe, de caracter politic.

Nu este locul aci, precum nici nu este momentul, în actualul stadiu al cercetărilor, ca să insistăm mai mult asupra acstei probleme, trebuind să aşteptăm rezultatele unor săpături mai ample pe viitor. Va fi necesar ca aceste săpături să se extindă, în staţiunea noastră, pe suprafeţe mai mari, dar totodată se impune să fie completate cu explorări şi în alte puncte de pe teritoriul histrian, pentru a ne da seama de întinderea ariei pe care influenţa cetăţii Histria s-a afirmat cu aceeaşi intensitate şi tot atît de timpuriu ca la Tariverdi.

*

Lucrările din 1954 de la Tariverdi au fost completate cu o serie de cercetări la S de satul actual, pe malul stîng al pîrăului Iunan-Dere. S-a constatat că, în această parte, în prelungirea staţiunii săpate de noi la N de sat, urmele de aşezări antice se întind fără întrerupere pe o lungime de aproape 10 km, pînă în satul Nuntaşi (Duingi), aproape de vărsarea pîrăului în lacul Tuzla. Fragmentele ceramice culese la suprafaţa acestei lungi fîşii de teren aparţin în cea mai mare parte epocii romane, dar în unele locuri s-au găsit şi cioburi mai vechi, neolitice, precum şi altele mai noi, slave, din perioada feudală. Este o dovadă de atracţia deosebită pe care a exercitat-o în toate vremurile asupra populaţiilor omeneşti valea Iunan-Dere, cu modestul său curs de apă şi cu desele sale izvoare, atît de preţioase în această parte din stepa Dobrogei.

Într-un cot de pe malul stîng al acestei văi, în faţa unui torent cu margini stîncoase, pe un promontoriu acoperit cu pietre provenind din locuinţe antice distruse, la 1,5 km S de satul Tariverdi şi de şoseaua naţională Tulcea—Constanţa şi la 100 m V de drumul de care dintre Tariverdi şi Nuntaşi, colectivul nostru a efectuat trei sondaje mici, dînd la o mică adîncime (0,20 pînă la 0,50 m), peste ceramică feudală de caracter slav, din secolele X—XI, constînd din fragmente de oale poroase, lucrate la roată, decorate cu valuri incise în exterior şi pe partea interioară a buzei şi din fragmente de vase cenuşii de tehnică superioară, decorate cu linii paralele lucioase. Într-unul din sondajele practicate pe coasta promontoriului, în panta dinspre pîrău, aproape de suprafaţa solului, la adîncimea de 0,10—0,15 m, s-a descoperit un strat de aşezare neolitică cu fragmente de chirpici, cenuşă şi numeroase cioburi de vase cenuşii sau cenuşii-roşiatice, prezentînd caracterele culturii Hamangia [1]. Printre aceste cioburi sînt de notat exemplare ornate cu serii de puncte imprimate, formînd linii orizontale, paralele, şi haşuri înscrise în mici suprafeţe triunghiulare (fig. 21, 1—4), un fragment cu brîu în relief, crestat, şi numeroase fragmente de vase cu suprafaţa exterioară poroasă, prezentînd dungi paralele trase rudimentar cu degetele (fig. 21, 5—6). S-a găsit şi un văscior aproape întreg, înalt de 0,057 m şi larg de 0,07 m, cenuşiu, mat, împodobit cu patru proeminenţe organice şi cu trei linii orizontale paralele, constînd din serii de puncte imprimate (fig. 22).

*

[1] « S.C.I.V. », IV, 1953, nr. 1—2, p. 123—129; V, 1954, nr. 1—2, p. 97—100.

În limita timpului de care a dispus, colectivul sectorului arheologic Tariverdi 1954 a procedat la cercetări sumare şi în puncte mai îndepărtate din cuprinsul raionului în care se afla. Astfel, a putut reexamina inscripţiile rupestre de la Casian (Şeremet), situate la 8 km spre SV de Tariverdi şi a

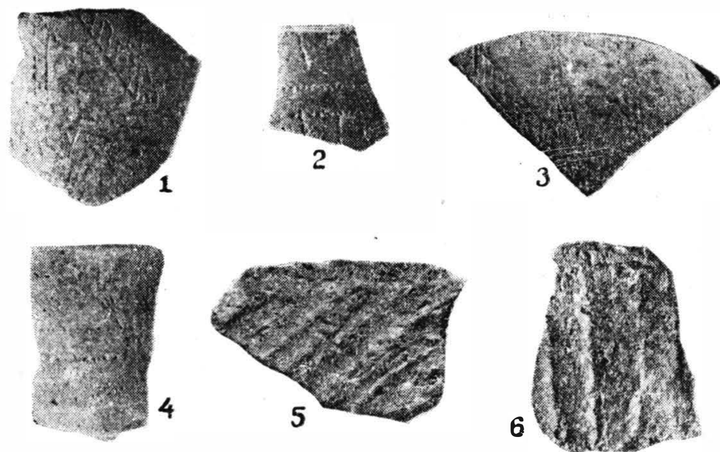

Fig. 21. — *Tariverdi.* Fragmente ceramice neolitice aparţinînd culturii Hamangia, găsite în staţiunea de la sud de satul Tariverdi.

vizitat din nou staţiunea din prima epocă a fierului de la Babadag, semnalată pentru prima oară în 1953 [1].

C a s i a n. La 2 km V de halta C.F.R. Gura Dobrogei şi la 1,5 km V de satul Casian (numit *Şeremet* înainte de schimbarea oficială a vechii toponimii dobrogene), pe valea Casimcei în sus, pe un mic afluent secundar de pe malul drept al acestei văi, într-o vîlcea dosnică şi stîncoasă, se află stîncile cu inscripţiile ΟΡΟΙ ΚΑCΙΑΝΩΝ ΚΑΙ CΠΕΛΟΥΧΑ şi ΟΡΟΙ ΚΑCΙΑΝΩΝ CΠΕΛΟΥΧΩΝ descrise de V. Pârvan în 1913 [2]. În cursul ultimelor patru decenii, aceste monumente din epoca romană n-au mai făcut obiectul vreunei cercetări arheologice. Starea de conservare a inscripţiilor este încă bună, dar una din stîncile pe care au fost scrise a suferit deteriorări, probabil din cauze naturale, stînca respectivă aflîndu-se pe marginea unui torent, lîngă firul apei. Astfel, firida pe care o văzuse V. Pârvan nu mai există, peretele stîncii fiind azi perfect neted. Cele două inscripţii sînt situate în vale, la capetele a două şiruri de stînci de calcar care urcă pe o pantă înaltă, închizînd un spaţiu semicircular, în forma unui

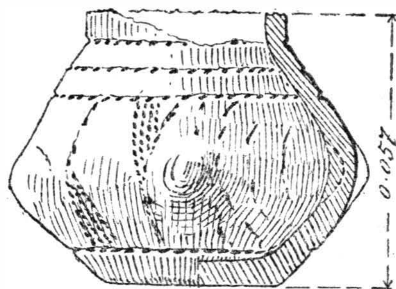

Fig. 22. — *Tariverdi.* Văscior neolitic aparţinînd aceleiaşi culturi şi găsit în acelaşi punct.

[1] «S.C.I.V.», V, 1954, nr. 1—2, p. 112.
[2] «Anal. Acad. Rom., Mem. Secţ. Ist.», Bucureşti, 1913, tom. XXXV, p. 68—69.

amfiteatru natural. În afară de inscripţiile menţionate nu se constată nici o prelucrare produsă de mînă omenească. Pe panta din interiorul « amfiteatrului », suprafaţa terenului este uşor concavă. Problema semnificaţiei inscripţiilor din acest loc, puse de Pârvan în legătură cu delimitarea teritoriului vreunei aşezări rurale din apropiere, pe care o numise ipotetic *vicus Cassianus*, va trebui să fie reluată în cercetare, urmînd să se conteze şi cu interpretarea acelor monumente epigrafice ca simple indicaţii ale intrării într-un spaţiu rezervat cultului lui *Zeus Casios* [1]. Peşterile (σπελοῦχα) pomenite în inscripţii au putut exista în locul menţionat, terenul fiind stîncos, de aspect carstic, cu scorburi mari, care se mai văd şi azi. Cercetări viitoare,

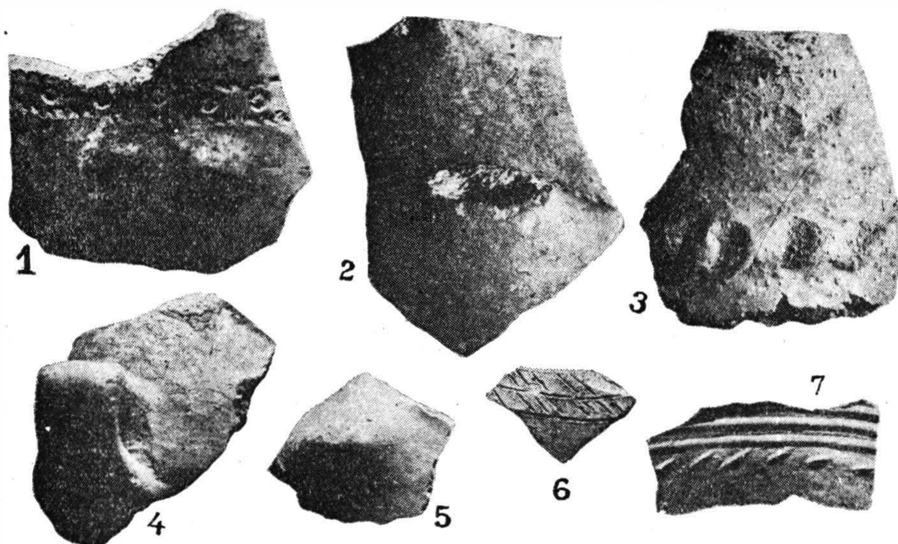

Fig. 23. — *Babadag*. Fragmente ceramice din prima epocă a fierului.

cu săpături insistente, ar putea duce la rezultate concludente în această privinţă.

B a b a d a g. La suprafaţa staţiunii primitive de la N de oraş, pe malul lacului, la E de calea ferată dinspre Tulcea, membrii colectivului nostru au cules numeroase fragmente ceramice din prima epocă a fierului (fig. 23, 1 —7), cu elemente noi faţă de cele prezentate în anul precedent. Menţionăm mai multe cioburi de oale primitive poroase, decorate cu proeminenţe şi cu brîuri alveolate (fig. 23, 3), fragmente de vase primitive lustruite, negre sau cenuşii, decorate cu proeminenţe (fig. 23, 4 şi 5), caneluri şi faţete marginale oblice, benzi orizontale acoperite cu haşuri incise oblice (fig. 23, 6), serii de mici cercuri imprimate şi serii de puncte incise (fig. 23, 1), serii de mici triunghiuri imprimate, caneluri orizontale şi caneluri curbe, incizii largi oblice (fig. 23, 7). Acest material ceramic pare a indica epoci deosebite, postulînd existenţa mai multor niveluri în stratul arheologic al locului, unele ridicîndu-se în timp pînă la sfîrşitul epocii bronzului. În orice caz, staţiunea de pe malul lacului

[1] Interpretare prevăzută, de altfel, de însuşi V. Pârvan (loc. cit., p. 70 şi urm.), care a înclinat, însă, în cele din urmă spre ipoteza cu *vicus Cassianus*.

Babadag, atît prin problemele pe care le ridică acest material, cît şi prin întinderea sa remarcabilă, reprezintă pînă acum un *unicum* în Dobrogea. De aceea este de o necesitate urgentă ca să formeze obiectul unor săpături sistematice.

R. Vulpe

АРХЕОЛОГИЧЕСКИЕ РАСКОПКИ В ИСТРИИ

(Район Истрия, области Констанца)

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

Пятая кампания, производившая раскопки в Истрии как в самой крепости, так и в деревенском поселении, имела целью освоить тысячелетнюю историю этой крепости и исследовать вопрос ее отношений с автохтонным населением Добруджи.

План работ по производству раскопок включал следующие пункты:

А. 1 — сектор жилищ, расположенных на северо-западной стороне (сектор X); 2 — эллинистическая стена вала III; 3 — римские жилища позднего периода, расположенные в южной части; 4 — римские здания позднего периода, расположенные в зоне греческого храма; 5 — римское здание позднего периода, открытое вблизи большого жилого помещения в западной части крепости ; 6 — улицы, датируемые IV—VI вв. н. э.

Б. 1 — неолитическое поселение в Бая—Хаманджия; 2 — гето-дакийское поселение в Тариверди.

А. Исследования на территории крепости в секторе жилых помещений в северо-западной части (X) были произведены с целью определения и подробного обследования верхнего горизонта эллинистического слоя, содержащего 3 прослойки, обследованные во время раскопок 1952 года.

Многочисленные следы жилищ, обнаруженных на раскопанной поверхности, свидетельствуют о том, что 3-й слой эллинистического обитания был густо населен. Некоторые сооружения были построены из камня, другие из самана. Крайняя зона плато, на котором производились раскопки, служила также и кладбищем. Обнаружено два перерыва в обитании. Ритуал погребения аналогичен ритуалу, установленному в предыдущие годы: скелеты ориентированы на восток к черепичной или каменной обшивке правой стороны.

Другая сторона быта, относящегося к эллинистической эпохе, была исследована на участке опоясывающей стены вала III, вскрытого на протяжении 158 м., за которым он прерывается. Было исследовано также и продолжение этого вала и обнаружен перерыв в несколько метров, вслед за которым были обнаружены следы бастиона. На его южной и северной сторонах наложен толстый *opus signinum* шириной в 1,30 м., на котором были установлены 2 параллельных жолоба, установленных на деревянных опорах. Было обнаружено также, что вблизи ворот существовал значительный комплекс сооружений, из которых известны 2 водоема и 3 группы каменных трубопроводов с 4 отверстиями, что позволяет предполагать о существовании целого комплекса для каптажа, сцеживания и распределения питьевой воды.

В римской ограде на участке жилищ, расположенных в южной стороне крепости, раскопки были продолжены в направлении улицы терм с целью установить пределы комплекса сооружений в этом месте. Были вскрыты 4 комнаты, составляющие парные жилые помещения, каждое из которых имеет лишь один выход на улицу. Судя по комплексу найденных материалов, одна из квартир служила, вероятно, мастерской, назначение которой не удалось определить. Наряду с этим была продолжена расчистка улицы, пересекающей участок, на котором производились раскопки. Хронология аналогична датам, установленным для хозяйственного участка крепости, так как других новых дат в дальнейшем обнаружено не было.

Римская эпоха, между IV и VI вв. была исследована путем дальнейшего вскрытия группы зданий, расположенных на участке греческого храма, обнаруженного в прошлом году. Были открыты две улицы, ориентированные с севера на юг, одна из которых канализирована; улицы эти пересекаются в направлении с востока на запад третьей улицей. Вскрытые здания представляют собой два больших помещения, связанных с другими, вскрытие которых будет продолжено в будущем. Эти здания датируются IV—VI вв.

Ту же цель имели и исследования, произведенные в зоне римского здания позднего периода, расположенного на восточной стороне, причем было обнаружено монументальное здание с комплексом помещений меньших размеров.

Наличие абсиды и обнаруженные материалы указывают на существование христианской базилики, что является новым элементом, который будет исследован во время будущей кампании раскопок.

Наряду с этим была начата расчистка улиц поздней римской эпохи, выявляющих единство раскопанных комплексов этой эпохи.

Б. Раскопки, произведенные на сельской территории в Бая-Хаманджия и в поселении на берегу озера Головица имели целью установить стратиграфическую и хронологическую связь между этими двумя поселениями, а также и их дальнейшее развитие. В связи с этим было установлено, что головицкий тип культуры Хаманджия — более позднего времени, причем тип этот был обнаружен в этом году и в Чернаводе. Разведочные работы были произведены также и в поселении, имеющем форму телля, расположенном в западной части села Бая, в одном крестьянском дворе, где был обнаружен толстый слой в 3,60—3,80 м с з наслоениями, содержащими материалы, характерные для культуры Гумельница и имеющими тесную связь с керамикой типа Хаманджия. Именно из этой культуры развилась, вероятно, культура Гумельница — южно-дунайского типа.

АРХЕОЛОГИЧЕСКИЕ РАСКОПКИ 1954 ГОДА В ТАРИВЕРДИ

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

В течение археологической кампании 1954 г. древнее поселение, расположенное к северу от села Тариверди, явилось предметом раскопок общего характера и продолжением более крупных раскопок, произ-

веденных в 1952—1953 гг. Стратиграфия поселения выявляет 3 основные фазы обитания: 1) архаическая эпоха (VI в. до н. э.), 2) эллинистическая эпоха (III—II вв. до н. э.) и 3) римская эпоха (II—IV вв. н. э.). Остатки, относящиеся к классической эпохе (V—IV вв. до н. э.) конца эллинистической и начала римской эпохи (I в. до н. э. — I в н.э.), более редки и обнаружены не на всей территории стоянки. В архаическом слое, открытом во время раскопок предыдущих лет лишь в виде многочисленных рядов ям (некоторые для хранения зерна, другие, представляющие собой ритуальные склады, содержащие остатки религиозных тризн), были теперь обнаружены впервые явные следы жилищ. Инвентарь этого слоя представлен главным образом керамикой, отчасти примитивной, местного изготовления, гал ьштаттской гетики, а отчасти греческой архаической привозной. Среди очень многочисленной греческой керамики преобладают сосуды родо-ионической серии и аттические чернофигурные вазы. Фундаменты жилищ, датируемые эллинистической и римской эпохой, сложены из необтесанного камня без применения известкового раствора.

Коллективом раскопок в Тариверди были произведены обследования и разведки в южной части села в направлении Нунташи, где наряду с обнаруженными на большой площади остатками, датируемыми римской эпохой, были открыты также следы неолитической стоянки, относящейся к культуре Гаманджия, а также и вещественные следы славянского поселения, датируемого X—XI вв. н. э. В то же время были произведены исследования общего характера в Кассияне (Шеремет), расположенном на расстоянии 8 км на юго-запад от Тариверди, где были снова исследованы на скалах надписи, опубликованные В. Пырваном в 1913 году, относящиеся к ὅροι Κασιανῶν καὶ πε..ούχα, а также и в Бабадаге, где в северной стороне города на берегу озера обнаружено значительное поселение, датируемое первой эпохой железа (cf. «SCIV», V, 1954, 1—2, стр. 112).

ОБЪЯСНЕНИЕ РИСУНКОВ

Рис. 1. — Истрия. Могила из черепицы (М I. Пл. I).
Рис. 2. — Истрия. Сектор X. Профиль *a* — *b* северной стены.
Рис. 3. — Истрия. Фрагмент стены-ограды вала III.
Рис. 4. — Истрия. Центральное водохранилище с 4 стоками.
Рис. 5. — Истрия. Место поворота стены—ограды к югу.
Рис. 6. — Истрия. Угол эллинестического архитрава.
Рис. 7. — Истрия. Фрагмент древнего архитрава, использованный в качестве сырья для восстановления эллинистической стены.
Рис. 8. — Истрия. Жилища, расположенные в восточной части.
Рис. 9. — Истрия. Мощеная Улица, расположенное в зоне греческого храма.
Рис. 10. — Истрия. Канал из каменных плит.
Рис. 11. — Истрия. Помещение, расположенное в зоне греческого храма.
Рис. 12. — Истрия. Внутренний двор.
Рис. 13. — Истрия. Помещение с абсидой.
Рис. 14. — Истрия. Импост с изображением креста.
Рис. 15. — Истрия. Фрагмент культового стола.
Рис. 16. — Истрия. Улица, расположенная в восточно-западном направлении (продолжение) на юг от христианской базилики.
Рис. 17. — Тариверди. Часть плоскости разреза I, 1952 г. с архаическими ямами, исследованными в 1954 г. (cf. и «SCIV», IV, 1953, № 1—2, стр. 130, рис. 18).

Рис. 18. — Тариверди. Бронзовые предметы: 1 — небольшая накладка; 2—4 архаическия знаки домонетного периода, формы наконечников стрел; 5 — наконечник стрелы скифского типа.

Рис. 19. — Тариверди. Фрагмент архаического сосуда из родо-ионической серии, изображающего птицу.

Рис. 20. — Тариверди. Фрагмент архаического аттического ковша, изображающий сцену дионисийского пиршества.

Рис. 21. — Тариверди. Неолитические керамические фрагменты, принадлежащие культуре Хаманджия, найденные в поселение расположенном к югу от села Тариверди.

Рис. 22. — Тариверди. Небольшой неолитический сосуд, принадлежащий той же культуре и найденный в том же месте.

Рис. 23. — Бабадаг. Керамические фрагменты первой эпохи железа.

Таблица I. Истрия. Сектор X (жилые помещения, расположенные в северо-западной части.

Таблица II. Истрия. Эллинистическая стена.

Таблица III. Истрия. Общий вид римского здания позднего периода, расположенного в восточной части.

LE CHANTIER ARCHÉOLOGIQUE D'HISTRIA

(district d'Histria, région de Constantza)

(RÉSUMÉ)

La cinquième campagne de fouilles d'Histria, dans la cité aussi bien que sur son territoire rural, a poursuivi la connaissance de l'histoire de cette cité au cours d'une existence de mille ans et l'étude des rapports qu'elle entretenait avec la population autochtone de la Dobrogea.

Le plan des fouilles comprenait les points suivants:

A. 1° Le secteur des habitations du NO (*X*); 2° le mur hellénistique du vallum III; 3° les habitations romaines de la basse époque, de la partie Sud; 4° les édifices romains de basse époque, de la zone du temple grec; 5° l'édifice romain de basse époque découvert près de la grande habitation située à l'Est de la cité et 6° des rues des IVe—VIe siècles de notre ère.

B. 1° L'établissement néolithique de Baia-Hamangia et 2° l'établissement géto-dace de Tariverdi.

A. Les recherches effectuées sur le territoire de la cité, dans le secteur des habitations du NO (*X*), ont eu pour objet la détermination et la connaissance détaillée du niveau supérieur de la couche hellénistique qui comprend trois niveaux, décelés au cours de la campagne de 1952.

De la découverte de plusieurs vestiges d'habitations, dans la surface fouillée il ressort que, au troisième niveau d'habitation de la couche hellénistique, la vie était intense. Certaines constructions ont des murs en pierre, d'autres, en bousillage. La zone limitrophe du plateau où ont été effectuées les fouilles a également servi de cimetière. On a pu constater deux périodes d'interruption de l'habitat; la première avant le dernier niveau, fouillée en 1954, la seconde faisant suite à celui-ci. Le rituel d'inhumation est celui qui a déjà été signalé les années précédentes: orientation des squelettes vers l'Est et parements de tuiles ou de pierre sur le côté droit de la tombe.

Un autre moment où la vie de l'époque hellénistique s'est manifestée à Histria a été étudié dans le secteur du mur d'enceinte du vallum III qui avait été dégagé sur une longueur de 158 m, après quoi il s'interrompait. Les recher-

ches ont eu pour but d'en retrouver le tracé et, après une interruption de quelques mètres, ont mis au jour les traces d'un bastion. Sur ses côtés Sud et Nord, celui-ci est pourvu d'un rebord en *opus signinum*, d'un mètre trente de largeur, qui portait deux canaux parallèles, posés sur des pilots en bois. On a réussi à établir qu'à proximité de la porte se trouvait un important complexe édilitaire, dont on connaît deux bassins-réservoirs et trois groupes de canaux en pierre, pourvus chacun de quatre ouvertures; ce qui permet de supposer l'existence d'un ensemble de constructions pour capter, faire décanter et distribuer l'eau potable.

À l'intérieur de l'enceinte romaine, dans le secteur des habitations du Sud de la cité, les fouilles ont continué en direction de la rue des Thermes, afin de déterminer les limites du complexe de constructions de cet endroit. On a découvert quatre chambres formant, deux par deux, des appartements, dont chacun n'ayant qu'une issue sur la rue. A en juger d'après la complexité du matériel, l'un des appartements semble avoir servi d'atelier, dont le genre n'a pu être déterminé. En même temps, les travaux ont continué à dégager la rue qui traverse le secteur fouillé. La chronologie demeure celle qui a été établie pour le secteur économique de la cité, d'autres éléments permettant de déterminer des dates n'ayant pas été trouvés depuis.

L'époque romaine, comprise entre le IVe et le VIe siècle, a été étudiée en poursuivant le dégagement du groupe de bâtiments du secteur du temple grec, déjà signalé l'année précédente. Ont été déblayées deux rues, orientées du Nord au Sud, dont l'une canalisée, coupées par une troisième, orientée de l'Est à l'Ouest. Les édifices dégagées représentent deux pièces assez grandes, reliées à d'autres qui seront déblayées plus tard. Les éléments permettant de les dater vont du IVe au VIe siècles.

Le même objectif a été poursuivi dans la zone de l'édifice romain de basse époque, situé à l'Est, où l'on a découvert un édifice monumental formé d'un ensemble de pièces de dimensions plus réduites.

La présence d'une abside et les matériaux extraits semblent plaider en faveur de l'existence d'une basilique chrétienne, ce qui constituerait un nouveau point que la future campagne de fouilles devra élucider.

On a procédé en même temps au dégagement de différentes rues de basse époque romaine qui confèrent un aspect unitaire aux complexes fouillés datant de cette époque.

B. Les fouilles exécutées en territoire rural, à Baia-Hamangia et dans la station du lac de Goloviţa, ont eu pour but de déterminer les rapports stratigraphiques et chronologiques entre ces deux stations, ainsi que l'étude de leur évolution. A ce double point de vue, on a établi que l'aspect Goloviţa de la civilisation de Hamangia est plus récent, aspect qui a, d'ailleurs, également été identifié à Cernavoda. Des sondages d'information ont encore été entrepris dans un établissement en forme de *tell*, situé à l'Ouest du village de Baia, dans la cour d'un paysan, où l'on a constaté l'existence d'une couche de 3 m 60 à 3 m 80 d'épaisseur, formée de trois niveaux, contenant un matériel caractéristique de la civilisation de Gumelniţa et étroitement rattachée à la céramique du type Hamangia. C'est probablement à partir de celle-ci que s'est développée la civilisation Gumelniţa, de type sud-danubien.

LES FOUILLES DE TARIVERDI EN 1954

(RÉSUMÉ)

Au cours de la campagne archéologique de 1954, la station antique située au Nord du village de Tariverdi a fait l'objet de fouilles sommaires qui ont continué celles plus étendues faites en 1952 et 1953. La stratigraphie de cette station présente trois phases principales : 1° l'époque archaïque (VIe siècle avant notre ère), 2° l'époque hellénistique (IIIe—IIe siècles avant notre ère) et 3° l'époque romaine (IIe—IVe siècles de notre ère). Les vestiges de l'époque classique (V^e^—IVe siècles avant notre ère), ainsi que de la fin de l'époque hellénistique et du début de l'époque romaine (Ier siècle avant notre ère — Ier siècle de notre ère) sont plus rares et ne se trouvent pas sur toute l'étendue de la station. Dans la couche archaïque — qui au cours des fouilles des années précédentes ne s'était présentée que sous la forme d'une nombreuse série de fosses (les unes pour des céréales, d'autres représentant des dépôts rituels contenant des restes de festins religieux) — on a constaté, en 1954, pour la première fois, des traces précises d'habitation. L'inventaire de cette couche comprend surtout de la poterie, en partie primitive et de facture autochtone, gétique-hallstattienne, en partie grecque archaïque d'importation. En ce qui concerne la céramique grecque, très abondante, ce sont les vases de la série rhodo-ionienne et les vases attiques à figures noires qui sont les plus nombreux. Aux époques hellénistique et romaine, les habitations reposent sur des fondations en pierre brute, sans mortier.

Le collectif de Tariverdi a procédé à des sondages au Sud du village, vers Nuntaşi, où, hormis de vastes surfaces récélant des vestiges de l'époque romaine, il a découvert les traces d'une station néolithique se rattachant à la civilisation de Hamangia, ainsi que les vestiges d'un établissement slave des Xe—XIe s. de notre ère. Des recherches sommaires ont également eu lieu à Casian (Şeremet), à 8 km au Sud-Ouest de Tariverdi — où ont été de nouveau examinées les inscriptions rupestres publiées par V. Pârvan en 1913, ayant trait aux ὅ[ρ]οι Κασι[ανῶ]ν καὶ [Λ]πελούχα — et à Babadag, où, au Nord de la ville, sur les bords du lac, a été trouvé un important établissement datant du début de l'âge du fer (cf. « Studii şi Cercetări de Istorie Veche », Études et Recherches d'Histoire ancienne, 1954, V, 1—2, p. 112).

EXPLICATION DES FIGURES

Fig. 1. — *Histria*, Tombe à tuiles (M I. Pl. I.).
Fig. 2. — *Histria*. Secteur *X*, profil *a-b* de la paroi Nord.
Fig. 3. — *Histria*. Fragment du mur d'enceinte du vallum III.
Fig. 4. — *Histria*. Le principal bassin collecteur et les 4 canaux d'écoulement.
Fig. 5. — *Histria*. Point où le mur d'enceinte tourne de nouveau vers le Sud.
Fig. 6. — *Histria*. Coin d'une architrave hellénistique.
Fig. 7. — *Histria*. Autre fragment d'une ancienne architrave reutalisée à la base du mur hellénistique reconstruit.
Fig. 8. — *Histria*. Habitations de l'Est.
Fig. 9. — *Histria*. Rue dallée de la zone du temple grec.
Fig. 10. — *Histria*. Canal en dalles de pierre.
Fig. 11. — *Histria*. Pièce d'habitation de la zone du temple grec.

Fig. 12. — *Histria.* Cour intérieure.
Fig. 13. — *Histria.* Une partie de la pièce à abside.
Fig. 14. — *Histria.* Imposte portant une croix.
Fig. 15. — *Histria.* Fragment de la „table du culte".
Fig. 16. — *Histria.* La rue E—O (suite) au Sud de la basilique chrétienne.
Fig. 17. — *Tariverdi.* Segment du plan de la section I 1952, avec les fosses archaïques examinées en 1954 (cf. « S.C.I.V. », IV, 1953, n°s 1—2, p. 130, fig. 18).
Fig. 18. — *Tariverdi.* Objets en bronze: 1) petite applique; 2—4) signes prémonétaires archaïques, en pointe de flèche; 5) pointe de flèche de type scythe.
Fig. 19. — *Tariverdi.* Fragment de vase archaïque, de la série rhodo-ionienne, représentant un oiseau.
Fig. 20. — *Tariverdi.* Fragment de coupe archaïque attique, représentant une scène de banquet dionysiaque.
Fig. 21. — *Tariverdi.* Tessons de céramique néolithique se rattachant à la civilisation de Hamangia, trouvés dans la station située au Sud du village de Tariverdi.
Fig. 22. — *Tariverdi.* Petit vase néolithique, de la même civilisation, trouvé au même endroit.
Fig. 23. — *Babadag.* Tessons de céramique de la première période de l'âge du fer.
Planche I. — *Histria.* Le secteur *X* (habitations du NO).
Planche II. — *Histria.* Le mur hellénistique.
Planche III. — *Histria.* Vue générale de l'édifice romain de basse époque de la partie Est.

STUDII ŞI CERCETĂRI DE ISTORIE VECHE
Tomul VI, nr. 3—4, 1955

SĂPĂTURILE DE SALVARE DE LA SÎNCRĂIENI (1954)

(r. Ciuc, Regiunea Autonomă Maghiară)

(RAPORT PRELIMINAR)

În curtea Fabricii de Cărămizi din partea de S a satului Sîncrăieni (Csik-Szentkirály) din raionul Miercurea Ciucului, Regiunea Autonomă Maghiară, la 8 km S de oraşul Miercurea Ciucului, lîngă şoseaua dinspre Sînsimion şi Tuşnad, în dreptul pietrei kilometrice 79 de pe această şosea, pe un promontoriu format de o terasă de pe malul drept al Oltului, s-au descoperit, cu prilejul extragerii de argilă pentru cărămidăria menţionată, resturile unei aşezări din epoca fierului. Cum prin lucrările pentru extragerea argilei urma să se distrugă întregul promontoriu, se impuneau de urgenţă săpături arheologice de salvare, spre a se lua cunoştinţă de aceste resturi înainte de dispariţia lor totală. Săpăturile au fost efectuate între 1 şi 25 iunie 1954 de un colectiv compus din reprezentanţi ai Muzeului naţional de antichităţi al Academiei R. P. R. şi ai muzeelor din Sf. Gheorghe şi Miercurea Ciucului[1].

Prin lucrările de extracţie ale Fabricii de Cărămizi se produsese o groapă mare, patrulateră, adîncă de cca. 6 m, cu o suprafaţă de aproximativ 5 000 m². Colectivul arheologic a săpat o porţiune de 404 m² pe marginea de E a acestei gropi (fig. 1, săpăturile *A*, *C*, *D*) şi o parcelă de 108 m² *(B)*, pe marginea de V. În plus, a practicat o secţiune *E*, de 20 m pe 2 m, în partea de N a promontoriului şi o alta, *F*, de 31 m pe 2 m, în partea de SE. În total s-a explorat o suprafaţă de 614 m², dîndu-se de pămîntul sănătos la nivelul mediu de 0,70 m.

Stratul arheologic al aşezării este simplu. Între pătura vegetală de la suprafaţa terenului şi argila rocii naturale se află un pămînt cenuşiu, de un aspect omogen, conţinînd fragmente ceramice numeroase, amestecate cu oase de animale comestibile şi cu resturi de vatră şi de locuinţe primitive. Din examinarea materialului ceramic găsit reiese că avem a face cu două niveluri antice de locuire, cel mai vechi datînd din prima epocă a fierului, iar celălalt din epoca de dezvoltare a culturii dace, în a doua epocă a fierului, prin jurul începutului erei noastre. Acestei ultime epoci îi aparţine un fund de bordei pătrat, cu suprafaţa de 3,80 m pe 3,80 m, o groapă circulară, adîncă de 1,20 m şi o vatră situată la nivelul de 0,50 m. În mod sporadic, la supra-

[1] La săpături au participat: R. Vulpe, Z. Székely, C. Preda, D. Kovács.

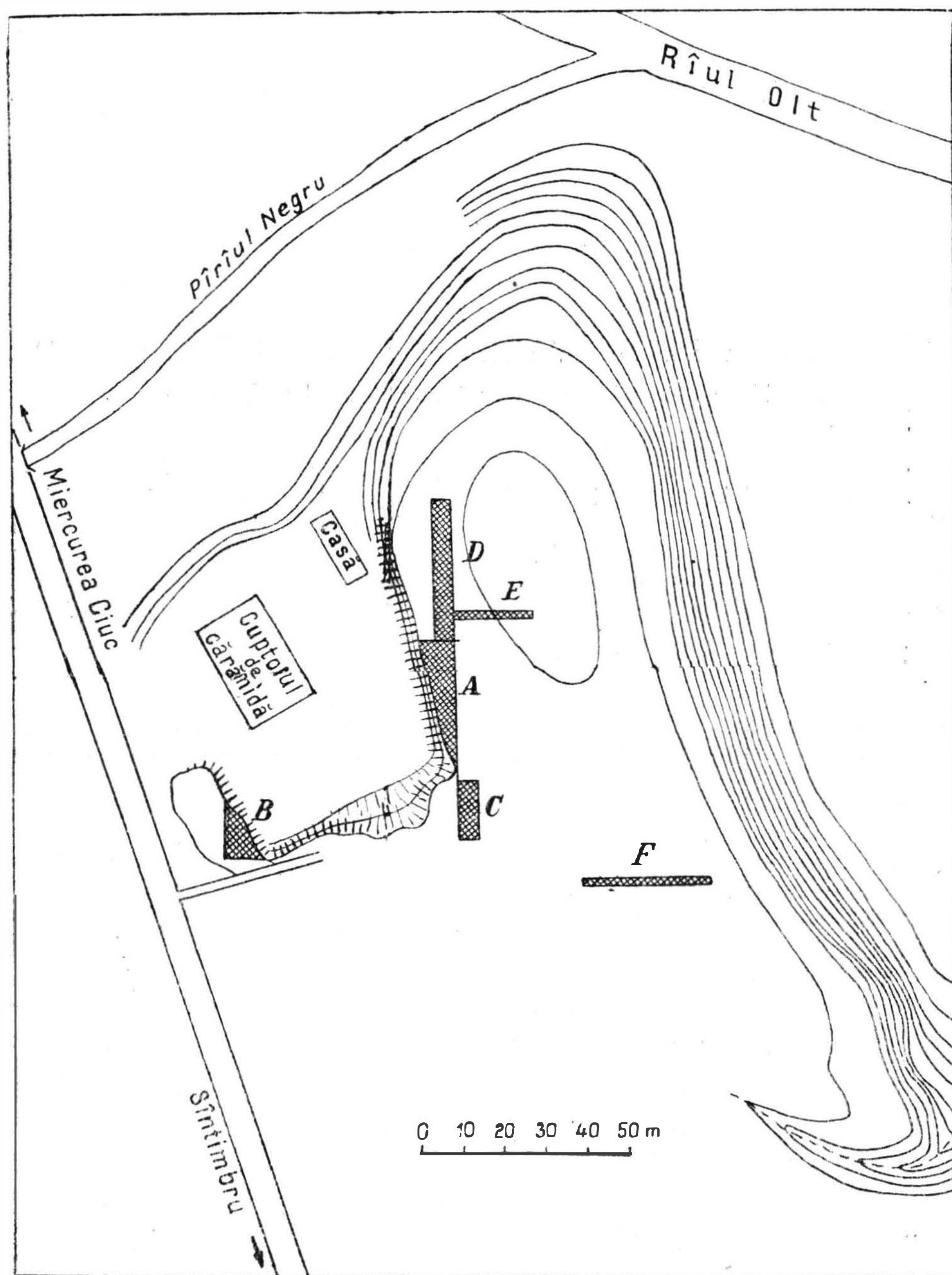

Fig. 1. — Planul săpăturilor arheologice efectuate în anul 1954 în așezarea din epoca fierului de la Fabrica de Cărămizi din Sîncrăieni.

față, s-au descoperit și resturi medievale și din epoca modernă, ținînd de evoluția satului actual. Printre acestea avem două funduri de bordeie cu suprafețe egale, de cîte 3,50 m lungime și 2,10 m lățime, mergînd pînă la adîncimea de 1 m, și cîteva vetre de foc constatate la nivelul de 0,20—0,30 m.

Fragmentele ceramice din prima epocă a fierului provin de la vase primitive, unele poroase ornate numai cu brîuri și proeminențe și altele lustruite, negre sau brune-roșiatice, de o factură mai îngrijită, ornate cu proeminențe, cu caneluri (fig. 2,1—5), cu torsade. Formele cele mai frecvente reprezintă

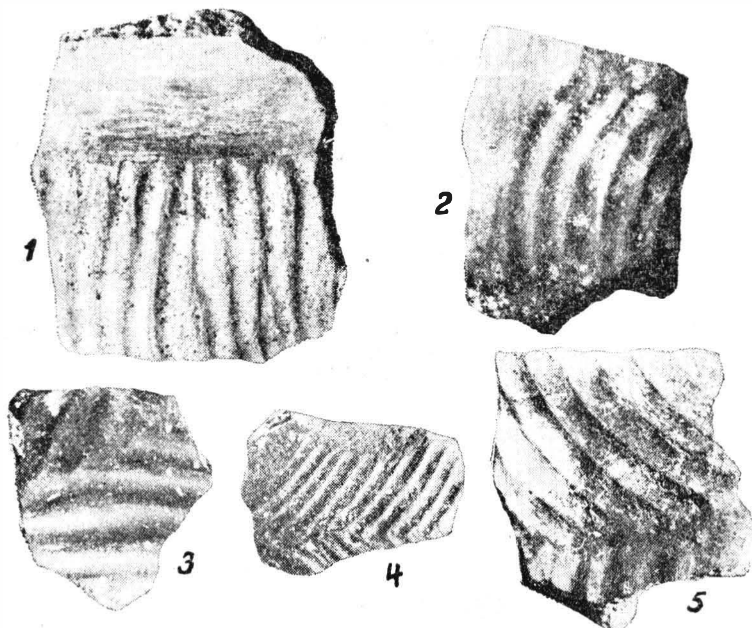

Fig. 2. — Sîncrăieni. Ceramică din prima epocă a fierului.

străchini cu buza simplă, oale bitronconice, vase cu torți ușor supraînălțate. De notat fragmentele unui vas mare bitronconic, complet, negru lustruit, lipsit de ornamente.

Ceramica din a doua epocă a fierului, aparținînd culturii dace, constă, în cea mai mare parte, din categoria primitivă poroasă și din cea primitivă neagră lustruită; s-au găsit puține cioburi de vase cenușii de tehnică superioară (fig. 3,3) și nici un ciob de amforă sau de vreun altfel de vas de import. Printre fragmentele primitive poroase, cele mai multe provin de la oale cu buza simplă (fig. 3,10) sau cu buza răsfrîntă (fig. 3,9) și de la cățui tronconice cu toartă grosolană. Decorul ceramicii din această vreme constă din proeminențe triunghiulare sau cilindrice teșite (fig. 3,5—9), din serii de alveole (fig. 3,6), din brîuri alveolate (fig. 3, 4 și 8), din brîuri dispuse în ghirlande (fig. 3,9), din linii ondulate și « frunze de brad » incise (fig. 3,8 și 10). Cioburile negre lustruite sînt ornate cu proeminențe sau cu dungi curbe în relief. S-au găsit și alte obiecte de lut: un văscior în miniatură, poros, cilindric cu gura strîmtă, mai multe fusaiole, cîteva cioburi rotunjite, precum și o mică

strecurătoare poroasă (fig. 3,2). Cu excepţia unui bulgăre de zgură de fier şi a unui denar roman republican de argint din anul 90 î.e.n., cu inscripţiile *L. Thorius* şi *Balbus*, nu s-a găsit nici un obiect de metal.

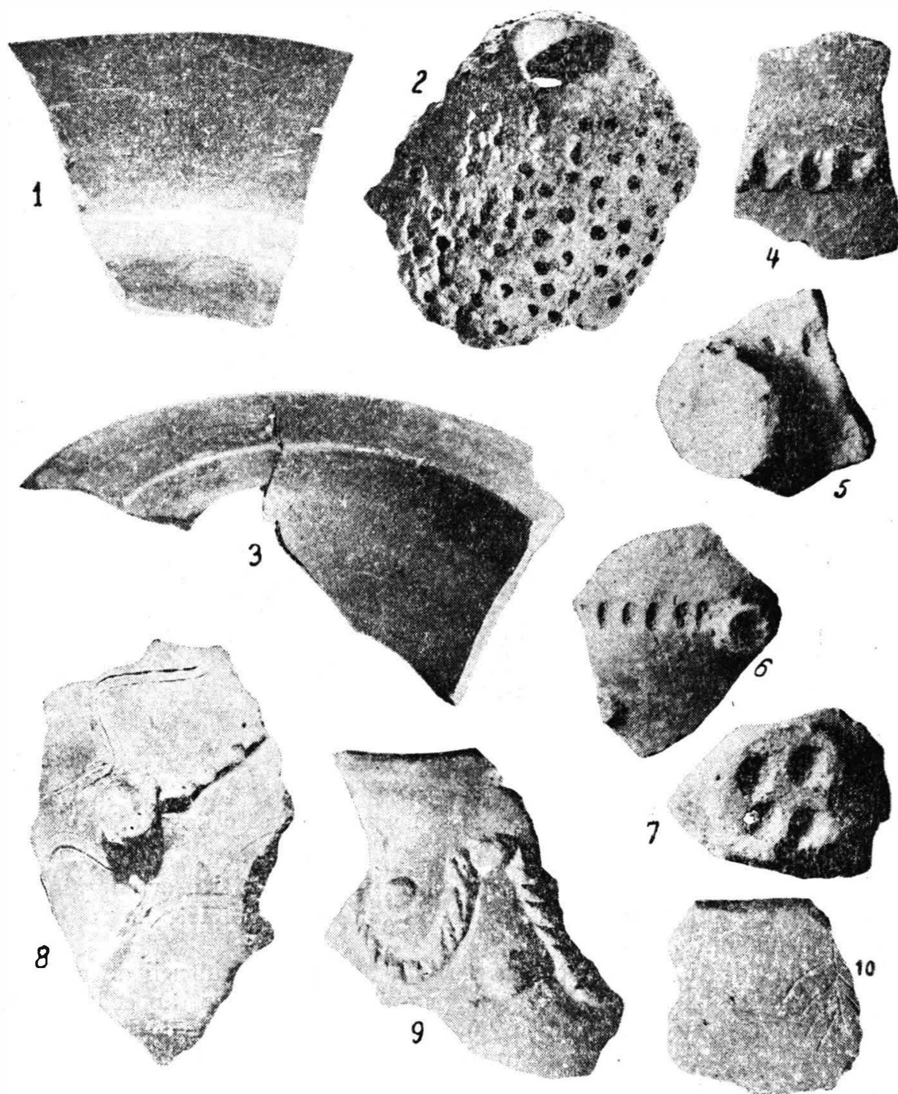

Fig. 3. — Sîncrăieni. Ceramică din a doua epocă a fierului: 1. Fragment de strachină neagră lustruită, cu buza lată răsfrîntă. lucrată cu mîna; 2. Fragment de strecurătoare poroasă de tehnică primitivă; 3. Fragment de vas cenuşiu cu picior şi buză lată răsfrîntă lucrată la roată; 4—10. Fragmente de vase primitive poroase.

Printre resturile medievale sînt de menţionat: un pinten întreg de fier (fig. 4,7) şi un fragment dintr-un al doilea, ambele reprezentînd un tip din secolele XIII—XIV, cîteva lame de cuţite de fier (fig. 4,6), un vas poros

ornat cu valuri şi ornamente imprimate, datînd din secolul al XIV-lea (fig. 4,1), cioburi de vase lucrate la roată (fig. 4, 2—3), mai multe cahle din secolul al XVII-lea (fig. 4, 4—5), o verigă de fier, cuie de fier, un taler de argint, ardelean, de la Gabriel Bethlen (1613—1629).

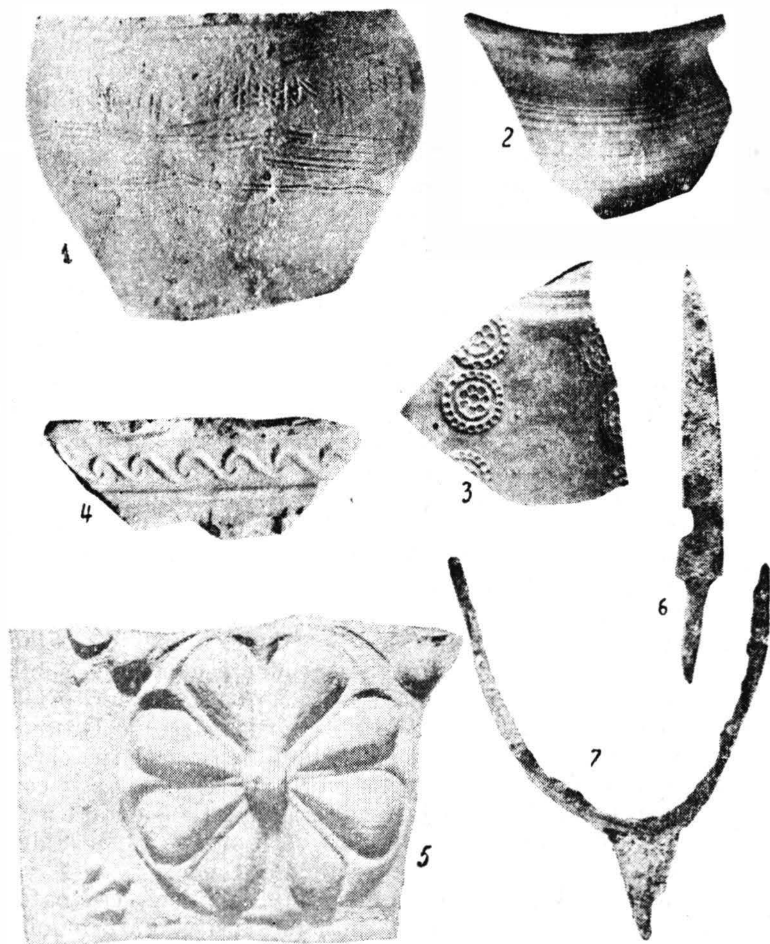

Fig. 4. — Sîncrăieni. Obiecte medievale: 1. Vas poros primitiv din sec. XIV; 2—3. Fragmente de vase lucrate la roată; 4—5. Fragmente de cahle din sec. XVII; 6. Cuţit de fier; 7. Pinten de fier din sec. XIII—XIV.

Materialul rezultat din săpături a fost depozitat la Muzeul raional din Miercurea Ciucului.

Rezumînd observaţiile făcute cu prilejul săpăturilor de la Fabrica de Cărămizi din Sîncrăieni, concludem că în acest loc este vorba de o aşezare din epoca fierului, locuită în două faze: în prima perioadă a acestei epoci (aproximativ secolele VI—V î.e.n.) şi către sfîrşitul celei de a doua (secolul

al II-lea î.e.n. — secolul I e.n.). Materialul referitor la această ultimă perioadă prezintă caracterele culturii dace, așa cum au fost recunoscute în diferite centre de pe teritoriul țării noastre, ca Poiana, Tinosul, Popești, Zimnicea, Crăsani, Sighișoara, Grădiștea Muncelului etc. Este evident că populația din acea vreme de la Sîncrăieni era prin excelență dacică. Dar acestei populații îi putem atribui chiar nivelul de așezare mai vechi, din prima epocă a fierului, avînd în vedere pe de o parte unele evidente analogii între formele și tehnica elementelor ceramice din cele două niveluri constatate în săpăturile noastre, pe de alta, afinitățile ceramicii din nivelul inferior de la Sîncrăieni cu ceramica din alte stațiuni de epocă hallstattiană din Dacia[1].

Comparată cu centrele menționate, stațiunea de la Sîncrăieni apare foarte săracă și cu un strat arheologic simplu, denotînd o locuire puțin intensă, cu locuințe rare, și un nivel de viață modest. Resturile găsite reprezintă forme tradiționale de cultură, băștinașe, lipsind aproape cu totul elementele de import care să indice o activitate de schimburi cu lumea exterioară. Denarul roman menționat constituie o excepție prea slabă pentru a infirma o asemenea constatare. În această izolare vedem reflectîndu-se condițiile geografice ale regiunii, care se caracterizează printr-o serie de mici depresiuni strînse între munți înalți și păduroși și despărțite între ele prin defileuri înguste. Populația care se ocupa și cu păstoritul și cu cultivarea plantelor, nu putea găsi locuri destul de întinse și de prielnice acestor îndeletniciri pentru a se concentra în centre mari, ci era silită să se resfire pe marginile teraselor de-a lungul văii Oltului, singurele petice de teren fără păduri, plane, aproape de apa rîului și totuși destul de ridicate pentru a fi ferite de insalubritatea mlaștinilor din luncă. Dacă așezările de pe aceste terase nu puteau fi intens locuite, în schimb erau numeroase și dispersate pe suprafețe mari, fără margini precise.

Astfel, resturile așezării de la Fabrica de Cărămizi din Sîncrăieni se întind mult în afară de spațiul cercetat, iar puncte cu resturi similare, referindu-se la aceleași epoci, se întîlnesc la fiecare pas pe teritoriul comunei actuale, precum și în satele vecine de pe ambele părți ale Oltului. Rezultă că, din simplul aspect al unui punct strict limitat, ca acela pe care s-au executat săpăturile descrise în prezentul raport, nu se pot trage concluzii cu privire la densitatea populației în întreaga regiune. Considerată pe un spațiu mai larg, această populație apare, dimpotrivă, aproape tot atît de deasă ca în preajma centrelor celor mai aglomerate din Dacia.

Așezarea de la Fabrica de Cărămizi din Sîncrăieni, ca toate așezările dace de pe terasele dimprejur, nu prezintă fortificații. Fără îndoială, caracterul de depresiune închisă al regiunii, apropierea imediată a pădurilor și a munților, lunca mocirloasă a Oltului, constituiau elemente eficace de apărare, în fața vreunei primejdii mai îndepărtate. Dar acest considerent nu este de ajuns, ci trebuie să ne gîndim la o organizare unitară a așezărilor din această regiune, care de sigur au aparținut aceluiași trib. O indicație în această privință o oferă burgurile fortificate de pe înălțimi, care apar din loc în loc la punctele de acces ale depresiunilor, lîngă defileuri. Avem, astfel, chiar în apropiere de Sîncrăieni, la 4 km spre N, între Băile Jigodin și orașul

[1] Cf. V. Pârvan, Getica, p. 420 și urm., fig. 279—280, 290—292 etc; I. Nestor, Der Stand der Vorgeschichtsforschung in Rumänien, în « 22. Bericht der römisch-germanischen Kommission, 1933», p. 104 și urm., pl. 15.

Miercurea Ciucului, în partea de N a defileului, un grup de trei măguri impunătoare prezentînd urme de întărituri artificiale şi resturi de viaţă omenească din epoca dacă. [1] Aceste înălţimi fortificate formau un sistem şi serveau ca locuri de refugiu şi de apărare pentru întregul trib din partea locului.

Desigur, prezenţa unor asemenea burguri presupune o organizare socială mai înaintată, cu o societate împărţită pe clase, cu o ierarhie în conducere. Sîntem, de altfel, într-o vreme cînd este ştiut că dacii trăiau în formele sociale ale democraţiei militare. Putem, astfel, să ne închipuim măgurile de la Jigodin ca reşedinţe ale căpeteniilor tribului de care ţinea aşezarea de la Sîncrăieni. Cît despre această aşezare, ea era locuită, ca toate celelalte margini de terase din vale, de masele sărace ale populaţiei.

Precum am arătat, nivelul de trai al dacilor de la Sîncrăieni era simplu. Acelaşi lucru este de spus, în general, pentru toată populaţia din regiune, Totuşi, clasa conducătoare a acestei populaţii cunoştea şi folosea rafinamentele unei culturi mai înaintate. Numai unui reprezentant al unei asemenea clase avute ar putea fi atribuit tezaurul de obiecte de argint descoperit în anul 1953 la cca. 3 km N de Fabrica de Cărămizi din Sîncrăieni, într-una din carierele de andezit de pe panta înaltă din dreapta Oltului, aproape de defileul Jigodin. Tezaurul se compune din 15 vase de argint (cupe cu picior şi boluri emisferice sau conice), două brăţări ornate cu capete de şerpi sau cu mici cercuri imprimate, o fibulă de tip Latène III, o tetradrahmă thasiană şi o drahmă din Dyrrhachium [2]. Datează, prin urmare, din secolul I î.e.n., epocă atestată atît în aşezarea de la Fabrica de Cărămizi din Sîncrăieni, cît şi pe cetăţile de la Jigodin. În jurul punctului în care s-a descoperit acest tezaur, nu s-a constatat nici o urmă de aşezare. Este vorba, prin urmare, de o comoară, ascunsă într-un loc dosnic şi neştiut de nimeni, într-o vreme de nesiguranţă, probabil în preajma vreunui război din care proprietarul său nu avea să se mai întoarcă. Nu este exclus ca acest proprietar să fi fost una din căpeteniile cetăţilor de la Jigodin, care se află în apropiere de locul tezaurului.

Colectivul care a executat săpăturile de la Sîncrăieni a procedat la cercetări, de proporţii mai reduse, şi în alte localităţi din depresiunile Ciucului. Astfel la Racul, la Miercurea Ciucului şi la Cozmeni, s-au practicat mici sondaje, ale căror rezultate le consemnăm în cele ce urmează.

R a c u l (Csik-Rákos). Pe valea Oltului în sus, la 12 km N de oraşul Miercurea Ciucului şi la 200 m V de satul Racul, în dreptul kilometrului 107 de pe linia ferată Miercurea Ciucului — Gheorghieni, pe malul drept al Oltului, se înalţă un pinten de deal stîncos, cu pereţi prăpăstioşi, de cca. 70 m altitudine. Această înălţime, izolată aproape din toate părţile, legîndu-se doar spre SV, printr-o şa îngustă de 20 m, cu masivul Harghitei, reprezintă un burg dacic, fortificat cu terase tăiate de jur împrejur şi cu un şanţ cu val, care barează şaua amintită [3]. Burgul străjuieşte defileul ce desparte

[1] Cf. Al. Ferenczi, « Anuarul Comisiunii Monumentelor istorice pentru Transilvania », IV, 1932—1938, p. 240—267; « S.C.I.V. », II, 1951, nr. 1, p. 307—311.

[2] Székely Z., Adatok a dákok késö vaskori müveltségéhez — Contribuţii la cultura dacilor în a doua epocă a fierului, Miercurea Ciucului, 1954, p. 18—29, 37—39 şi pl. VI—XVIII. Cf. şi Kovács D., ibidem, p. 15—17.

[3] Acest burg a mai fost cercetat şi în trecut: cf. Al. Ferenczi, loc. cit., p. 274—283.

depresiunea Miercurea Ciucului de depresiunea Mădăraşului. De pe vîrful său, unde azi se află o capelă catolică, ochiul privitorului cuprinde aceste depresiuni în întregime. Sondajele efectuate au avut ca rezultat descoperirea unei ceramici de caracter dacic, cu fragmente de vase primitive negre lustruite, fragmente de oale primitive poroase şi fragmente de vase cenuşii de tehnică superioară. De asemenea, s-au găsit cioburi mai vechi, din prima epocă a fierului.

Miercurea Ciucului. La E de oraş, la cca. 500 m de cimitir, lîngă şoseaua dinspre Leliceni (Csik-Szentlélek), pe malul drept al văii Şutei, se află un promontoriu în formă de cupolă, ocolit din trei părţi de lunca mlăştinoasă a acestei văi. Pe acest promontoriu, numit de localnici «Köcsükland», cercetări anterioare de suprafaţă, ca şi sondajele colectivului arheologic de la Sîncrăieni, au dus la constatarea unei aşezări de la sfîrşitul epocii

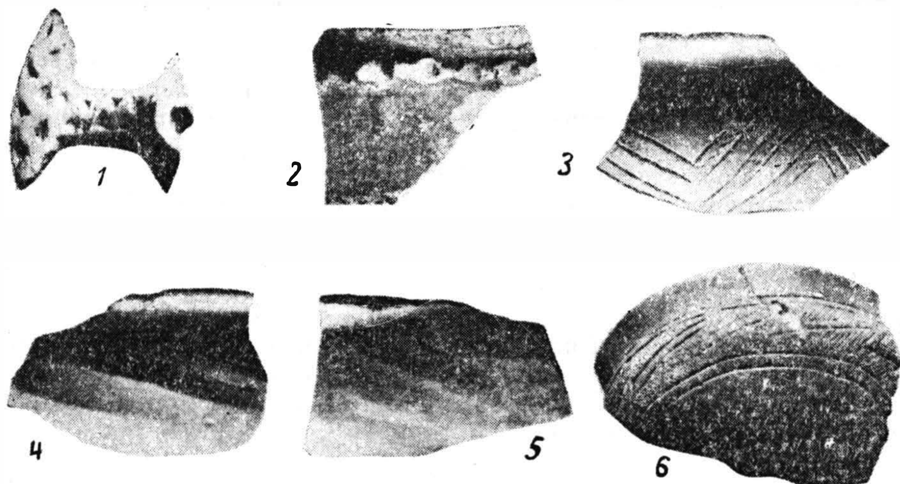

Fig. 5. — Miercurea Ciucului. Ceramică din epoca bronzului şi de la începutul epocii fierului găsită pe măgura « Köcsükland ».

bronzului şi de la începutul primei epoci a fierului, cu un strat de grosimi inegale, conţinînd ceramică de caracter Wietenberg şi de caracter hallstattian (fig. 5,1 —6). Printre materialele culese de aci se păstrează la Muzeul raional din Miercurea Ciucului un fragment de roată de lut, cu spiţe, provenind, probabil de la un car votiv (fig. 5,1).

Cozmeni (Kozmás). În această localitate, situată la 15 km SE de Sîncrăieni, în apropiere de Tuşnad, s-au făcut sondaje în două aşezări, una din epoca neolitică, cealaltă din epoca fierului. Aşezarea din epoca neolitică se află la 1,5 km E de sat, la poalele Carpaţilor, în marginea pădurii, pe malul drept al pîrîului Boizaş, lîngă un drum de care. Nu prezintă o formă deosebită, ci este semnalată numai prin fragmente ceramice primitive, răspîndite la suprafaţa terenului şi prin pete răzleţe de cenuşă şi arsură, vizibile în pereţii rîpilor produse de torenţi. Stratul de cultură nu este gros şi nici continuu. Sondajele practicate au scos la iveală elemente aparţinînd culturii « Criş »: cioburi de vase cu pleavă în pastă, acoperite cu o barbotină gruntoasă brăzdată în mod fugitiv cu degetele, cioburi de vase poroase, avînd

suprafaţa ornată cu alveole romboidale grosolane, cioburi incise cu linii orizontale paralele, cioburi împodobite cu proeminenţe rudimentare, cîteva fragmente de vase mai fine negre-cenuşii cu lustru, un fragment cu proeminenţă lungă în formă de corn, un ciob rotunjit. S-au găsit şi mai multe silexuri: fragmente de lame, aşchii, vîrfuri cu retuşe fine, precum şi lame şi aşchii de grezie silicioasă mată, cenuşie. Nu a apărut nici un ciob cu pictură. În Muzeul raional din Miercurea Ciucului se află un fragment de fund de vas cu picior cu secţiune cruciformă, caracteristic culturii «Criş» [1], provenind din acest loc.

Cealaltă aşezare, din epoca fierului, se află în vale, chiar în centrul satului Cozmeni, în apropiere de biserică şi de localul Sfatului Popular. Sondajele au fost efectuate în ograda locuitoarei Kovács Ana. S-au găsit numeroase fragmente ceramice similare acelora de la Sîncrăieni, referindu-se de asemenea la două straturi deosebite. Într-unul, din prima epocă a fierului, s-au constatat printre altele, cioburi negre lustruite ornate cu caneluri, funduri de vase emisferice cu *omphalos*, buze de vase ornate cu proeminenţe mici. În celălalt, de la sfîrşitul epocii a doua a fierului, au apărut fragmente ceramice aparţinînd culturii dace: cioburi de vase poroase, cioburi de vase cenuşii de tehnică superioară, un fragment de gură de *dolium*. Acest ultim element indică o influenţă sudică.

★

Rezultatele cercetărilor făcute la Sîncrăieni şi în celelalte localităţi menţionate în prezentul raport dovedesc că depresiunile Ciucului, din valea superioară a Oltului, în ciuda slabelor ştiri prin care erau cunoscute pînă acum în arheologie, au fost locuite în diverse epoci şi cu o deosebită intensitate în epoca fierului. Caracterele geografice ale acestor depresiuni muntoase: izolarea, felul dispersat al locurilor prielnice aşezărilor, limitarea mijloacelor de trai, s-au impus şi culturilor diferitelor populaţii care şi-au dus viaţa pe aci în decursul mileniilor. De aici, particularităţile locale ale acestor culturi. Socotim că o continuare pe scară mai largă a cercetărilor arheologice în această regiune promite rezultate ştiinţifice din cele mai interesante, cu atît mai mult cu cît este vorba de una din părţile cele mai puţin explorate de pe harta arheologică a ţării.

R. Vulpe

АРХЕОЛОГИЧЕСКИЕ РАСКОПКИ В СЫНКРЭЕНИ
(РАЙОН ЧУК, ВЕНГЕРСКОЙ АВТОНОМНЙ ОБЛАСТИ)

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

Во дворе кирпичного завода села Сынкрэени (Чук-Сенткирали) района Меркуря Чук, Венгерской автономной области, в восточной части Трансильвании, и в 8 км на юг от города Меркуря Чук, на участке

[1] Analogie în Moldova, la Valea Lupului: «S.C.I.V.», II, 1951, nr. 1, p. 56, fig. 6.

образуемом террасой, расположенной на правом берегу Олта, были найдены при добыче для указанного завода глины остатки поселения, датируемого железным веком. По распоряжению Академии РНР, в июне 1954 г. было произведено несколько раскопок, причем было обнаружено два древних культурных слоя и один средневековый, датируемый XIII—XVII вв. и характеризующий эволюцию теперешнего села. Один из указанных древних слоев относится к гальштаттской эпохе, а второй к концу второй эпохи железа. Были вскрыты немногочисленные остатки жилищ и большое число фрагментов керамики, относящейся, главным образом, к дакийской культуре последних веков до н. э. В основном толщина культурного слоя составляет 0,70 м. Поселения, подобные тем следы которых обнаружены во дворе кирпичного завода села Сынкрэени, встречаются очень часто, но они также бедны как и все окрестные поселения. На расстоянии приблизительно в 4 км к северу от Сынкрэени, вблизи ущелья Жигодин, давно известны три укрепленных дакийских бурга, датируемые тем же временем. Вблизи этих бургов в карьере андезита в 1953 г. был найден клад серебряных предмет, датируемых I в. до н. э. Даки, жившие в долине, окаймляемой Карпатами, в которой расположено село Сынкрэени, принадлежали к племени, главным убежищем которого являлись упомянутые бурги, расположенные вблизи ущелья Жигодин. Обычно оно жило разрозненно на всех террасах, расположенных на берегу Олта, занимаясь скотоводством и хлебопашеством.

Коллектив, проводивший раскопки в Сынкрэени, произвел ряд разведочных работ в других трех местностях, расположенных в долине верхнего течения Олта, а именно в Ракуле (Чик-Ракош), где находится внушительный дакийский бург с остатками, датируемыми гальштаттской эпохой и второй эпохой железа; в Меркуря-Чук на месте, называемом «Кёчюкланд», где было обнаружено поселение, датируемое бронзовым веком и началом железного века, характеризуемое остатками типа Виттенберг и типа Гал тыштатт; в Козьмени (Козмаш), где было обнаружено два поселения, одно в центре теперешнего села, датируемое первой и концом второй эпохи железа, и другое, расположенное на расстоянии 1,5 км на восток, с неолитическими остатками, принадлежащими культуре Криш.

ОБЪЯСНЕНИЕ РИСУНКОВ

Рис. 1. — План археологических раскопок 1954 г. поселения железного века во дворе кирпичного завода села Сынкрэени.

Рис. 2. — Сынкрэени. Керамика первой эпохи железа.

Рис. 3. — Сынкрэени. Керамика второй эпохи железа. 1 — фрагмент черной лощенной миски ручной работы с широким отогнутым бортиком; 2 — фрагмент пористого дуршлага примитивной выделки; 3 — фрагмент серого сосуда с ножкой и широким отогнутым бортиком, сделанного на гончарном круге; 4—10 — фрагменты примитивных пористых сосудов.

Рис. 4. — Сынкрэени. Средневековые объекты. 1 — примитивный пористый сосуд XIV в.; 2—3 — фрагменты сосудов, сделанных на гончарном круге; 4—5 — фрагменты кафеля XVII в.; 7 — железная шпора XIII—XIV вв.

Рис. 5. — Меркуря-Чук. Керамика бронзового века и начала железного века, найденная на холме Кёчюкланд.

LES FOUILLES DE SAUVEGARDE DE SÎNCRĂIENI

(district de Ciuc, Région Autonome Hongroise)

(RÉSUMÉ)

Dans le village de Sîncrăieni (Csik-Szentkirály), à 8 km au Sud de la ville de Miercurea Ciucului, dans la Transylvanie orientale, aux pieds des Carpates, on a découvert une station de l'âge du fer, à l'occasion des fouilles pour l'extraction de l'argile nécessaire à la briqueterie locale. Au mois de juin 1954, cette station a fait l'objet d'une exploration archéologique, sous les auspices de l'Académie de la République Populaire Roumaine. On y a constaté une couche anthropozoïque de 0,70 m d'épaisseur, contenant les vestiges de deux établissements de l'âge du fer et des restes du moyen âge (XIIIe-XVIIe siècles) ayant trait à l'évolution du village actuel. L'un des deux niveaux de l'âge du fer se rattache à l'époque hallstattienne, l'autre, à la fin de l'époque de Latène. De rares débris d'habitations et de nombreux fragments céramiques furent trouvés, appartenant, en majeure partie, à la civilisation dace des deux derniers siècles avant notre ère. Les habitats de cette catégorie sont très fréquents, bien que très pauvres, dans toute la contrée. A environ 4 km au nord de Sîncrăieni, près du défilé de Jigodin, on connaît, depuis longtemps, trois bourgs daces fortifiés qui datent de la même époque. Non loin de ces bourgs a été découvert, en 1953, dans une carrière d'andésite, un trésor d'objets en argent datant du Ier siècle avant notre ère. Les Daces qui habitaient la dépression intracarpatique dans laquelle se trouve le village actuel de Sîncrăieni appartenaient à une tribu dont les bourgs de Jigodin constituaient le principal refuge en cas de danger. D'ordinaire, ils vivaient dispersés sur les bordures des terrasses qui longent la vallée de l'Olt, s'occupant d'élevage et de la culture des céréales.

Le collectif archéologique qui a exécuté les fouilles de Sîncrăieni a également procédé à une série de recherches dans trois autres endroits de la vallée supérieure de l'Olt: à Racul (Csik-Rákos), où il y a un important bourg dace, possédant des restes de l'époque hallstattienne et du second âge du fer, à Miercurea Ciucului, sur un tertre nommé « Köcsükländ , où l'on a trouvé une station de l'âge du bronze et du début de l'âge du fer et à Cozmeni (Kosmás), où l'on a découvert deux stations d'intérêt archéologique: l'une, au centre du village actuel, datant du premier âge du fer et de la fin du second, et l'autre, à 1,5 km vers l'Est, avec des restes néolithiques se rattachant à la civilisation de « Criş ».

EXPLICATION DES FIGURES

Fig. 1. — Plan des fouilles archéologiques effectuées, en 1954, dans la station de l'âge du fer de la briqueterie de Sîncrăieni.

Fig. 2. — *Sîncrăieni.* Céramique de la première époque de l'âge du fer.

Fig. 3. — *Sîncrăieni.* Céramique de la deuxième époque de l'âge du fer: 1. Tesson d'écuelle noire polie, à large rebord retroussé, travaillée à la main ; 2. Fragment de passoire poreuse, d'une technique primitive ; 3. Tesson de vase grisâtre, à pied et à large rebord retroussé, travaillé au tour ; 4—10. Tessons de vases primitifs poreux.

Fig. 4. — *Sîncrăieni.* Objets du moyen âge: 1. Vase poreux primitif du XIVe siècle ; 2—3. Tessons de vases travaillés au tour ; 4—5 Fragments de carreaux de poêles en terre cuite, du XVIIe siècle ; 6. Couteau en fer ; 7. Éperon en fer des XIIIe — XIVe siècles.

Fig. 5. — *Miercurea Ciucului.* Poterie de l'âge du bronze et du commencement de l'âge du fer, trouvée sur le tertre de « Köcsükländ ».

STUDII ŞI CERCETĂRI DE ISTORIE VECHE
Tomul, VI nr. 3—4, 1955

SĂPĂTURILE DE SALVARE DE LA MURIGHIOL

(r. Tulcea, reg. Constanţa)

Săpăturile de salvare de la Murighiol sînt rezultatul unei periegheze întreprinse în nord-estul Dobrogei.

Datorită cercetărilor de suprafaţă şi investigaţiilor făcute în această comună, s-a aflat de prezenţa unui cimitir de incineraţie. Materialul ceramic fiind foarte diferit — fragmente de ceramică locală, elenistică şi romană tîrzie — se cerea executarea unui sondaj, care să contribuie la precizarea epocii căreia îi aparţinea cimitirul. Datorită faptului că pe locul descoperirii se planta vie, producîndu-se distrugerea documentelor arheologice, a fost necesar ca sondajul să ia caracterul unei săpături de salvare.

În urma sezisării noastre, conducerea Muzeului Naţional de Antichităţi a dispus executarea unor săpături de salvare, reduse ca proporţii şi fonduri; astfel că, după aproape trei săptămîni, am început cercetările la Murighiol, pe ziua de 18 octombrie 1954, terminîndu-le în ultima zi a aceleiaşi luni.

Comuna Murighiol se află pe braţul Sf. Gheorghe, la 35 km de Tulcea, pe şoseaua Tulcea-Dunavăţ (fig. 1). Este punctul cel mai de est al Dobrogei vechi, pe Dunăre, odinioară la malul Mării Negre.

Locul pe care s-au executat săpăturile se află la capul viei lui Stepan Nicolaev, pe coasta dealului, la 800 m sud de comună, pe partea dreaptă a drumului ce duce spre Dunavăţul de Sus.

Pămîntul e foarte nisipos şi îndeamnă pe locuitori să planteze vie. Pînă mai acum cîţiva ani, vîntul destul de puternic muta nisipul dintr-un loc în altul, formînd dune. De cînd cu plantarea viei şi a porumbului, nisipul s-a mai fixat.

Suprafaţa încă neplantată, pe care s-au întreprins cercetările, are laturile de cîte cca. 32 m. Terenul fiind nisipos, săpăturile s-au putut executa cu destulă uşurinţă, dezvelindu-se o suprafaţă de aproximativ 300 m². Solul vegetal depus e un pămînt nisipos castaniu închis, gros de cca. 30 cm. Pînă la 70 cm întîlnim un pămînt castaniu deschis, cu mai mult nisip; apoi nisipul fiind din abundenţă, culoarea pămîntului se deschide spre galben.

Obiectivul principal era identificarea mormintelor de incineraţie, pentru precizarea epocii căreia îi aparţineau, precum şi populaţiei care le folosise.

A fost necesară o secţionare prin mijlocul acestei suprafeţe, pe care o denumim suprafaţa *A*, trasînd două şanţuri alăturate *S* I şi *S* II, cu orientarea NNV 330°.

De la 30 cm apar primele fragmente de amfore şi de vase cenuşii. În *S* I, atît în careul 1, cît mai ales în careul 4, apar suprafeţe de pietre la adîncimea de 60 cm. Acelaşi lucru se repetă şi în şanţul alăturat *S* VI, unde suprafeţele sînt dispuse în careurile 1, 2, şi 4. În *S* II masa de pietre se limitează la careul 1. Negăsindu-se nici fragmente ceramice, nici resturi de oase arse, pentru moment nu putem da nici o explicaţie acestui fapt, ci doar îl consemnăm, urmînd ca în cercetările viitoare să încercăm a lămuri rostul ce l-ar fi avut.

Şanţul I ne-a oferit primele documente ale cimitirului de incineraţie. În careurile 5, 6 şi 7 au fost date la iveală trei morminte, la

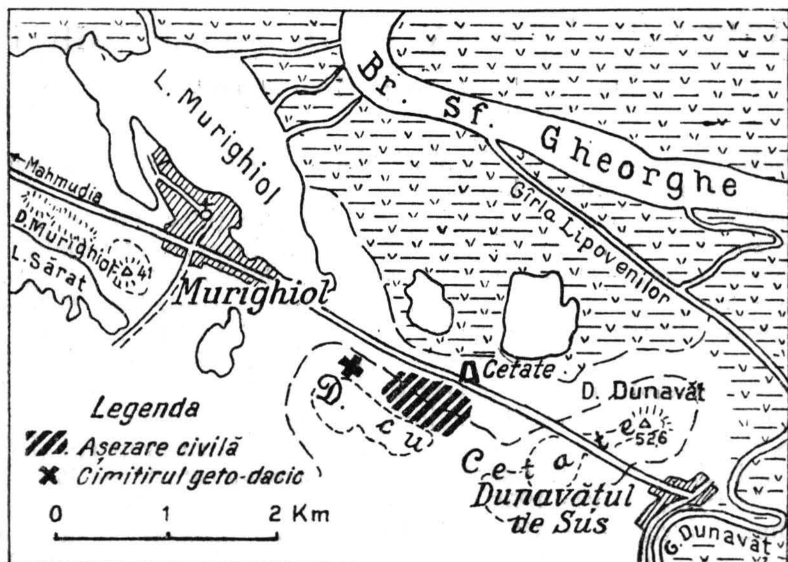

Fig. 1. — Harta regiunii Murighiol cu castrul, aşezarea civilă şi cimitirul geto-dacic.

adîncimea de 60 cm. Ca o caracteristică a lor trebuie să menţionăm că sînt învelite cu pietre şi, mai ales, cu fragmente de amfore elenistice.

Primul mormînt *(M 1)* este dublu, format din două urne, acoperite cu cîte o strachină. Urna din *M 1 a* e bombată, cu pereţii groşi, executată dintr-o pastă nisipoasă castaniu-deschis, insuficient frămîntată şi incomplet arsă. Întrucît partea superioară a fost găsită zdrobită de presiunea capacului, avem doar indicaţii ale decorului reprezentat prin brîu alveolat, întrerupt de apucători ovale, aşezat sub buză; pe latură e decorat cu patru brîuri alveolate, ce coboară oblic spre fund (pl. II, 2). Drept capac a fost folosită o strachină adîncită, cu tortiţe laterale, avînd diametrul de 29 cm, iar înălţimea de 14 cm, cu pereţii groşi, dintr-o pastă nisipoasă, insuficient frămîntată, incomplet arsă, de culoare roşu închis. În interiorul urnei, pe fund, s-au găsit resturi de oase arse şi cenuşă, fără alt inventar.

Urna din *M 1 b* este tot bombată, cu pereţii groşi, dintr-o pastă nisipoasă castaniu-deschis, căreia presiunea capacului i-a distrus partea supe-

rioară, astfel că avem doar indicaţii asupra decorului reprezentat printr-un şir de alveole în pastă, întrerupt de apucători ovale, așezat sub buză. La această urnă a fost folosit drept capac o frumoasă fructieră cu picior, executată dintr-o pastă nisipoasă de culoare castaniu închis, avînd diametrul de 31 cm, iar înălțimea de 21 cm. Decorul e reprezentat prin patru tortiţe laterale răsucite, încadrate de pinteni; iar în interior, cu o bandă în val strîns (pl. II, 1). Piciorul fructierei, găsit aproape în întregime, face să nu se mai pună la îndoială folosirea fructierei drept capac al urnei funerare. În interior s-au găsit, de asemenea, puţine resturi de oase arse şi cenuşă, fără alt inventar.

La baza urnelor şi împrejurul lor erau aşezate pietre care le înveleau completarea învelişului fiind făcută cu fragmente de amfore elenistice ce fuseseră sparte pe loc, dovadă existenţa tuturor părţilor componente.

În cel de-al doilea mormînt *(M 2)*, păstrat în condiţii mai rele, s-au aflat, în mijlocul a foarte multe fragmente de amfore elenistice, şi resturile unei căni bombate cu gîtul înalt şi cu toartă ce porneşte de pe pîntec şi se opreşte sub buză, avînd diametrul de 20 cm, iar înălţimea de 27 cm (pl. II, 3). E făcută dintr-o pastă nisipoasă, cu multe impurităţi, insuficient frămîntată, incomplet arsă, de culoare castaniu-închis şi cu pereţii groşi. În interior avea puţine resturi de oase arse şi cenuşă, fără alt inventar.

Al treilea mormînt *(M 3)*, care a fost deranjat, nu ne-a putut pune la dispoziţie decît cîteva fragmente din fundul urnei, care era după toate probabilităţile de tipul oalei bombate. În schimb, printre resturile de oase arse şi cenuşă, au fost găsite două inele de buclă din argint şi o mărgea de sticlă galbenă (pl. I, 1—3), ambele dovedind că au suferit o ardere la o temperatură destul de înaltă, fiind probabil podoabele unei femei incinerate.

În dreptul careului 8 atît în *S* I cît şi în *S* II, s-au găsit resturi de amfore elenistice şi de vase de factură locală. Situaţia a fost clarificată abia după ce s-a degajat intervalul dintre cele două şanţuri, în care s-a aflat, în careul 8, un grup de vase — întregi şi pleznite — într-o groapă cu pămîntul mai afînat *(Gr. 1)*. Materialul ceramic rezultat e reprezentat printr-o cupă cu picior, cu pereţii nu tocmai subţiri, acoperită cu firnis castaniu nuanţat diferit, cu diametrul de 11,5 cm, iar înălţimea de 5,5 cm, avînd în interior un decor format din patru palmete (pl. II, 5); șapte amfore elenistice, cu gîtul înalt, cu buza îngroșată ca un inel, umerii drepţi, iar pîntecele ascuţindu-se în jos spre fundul care e uşor lăţit (pl. II, 4). Torţile, prinse sub buză, pornesc după un unghi drept, vertical spre pîntecele pe care se fixează. Toate sînt mici, de capacitate redusă, diametrul de 18 cm şi înălțimea de 55,5 cm, şi sînt lipsite de ștampilă; o oală bombată, de factură locală, cu buza uşor aplecată şi decorată cu un brîu alveolat, executată într-o pastă nisipoasă, insuficient frămîntată, incomplet arsă, de culoare castaniu-închis şi cu pereţii groși, avînd diametrul de 29,5 cm și înălţimea de 34,5 cm; o strachină mare, adîncită, de factură locală, cu diametrul de 38 cm şi înălţimea de 16 cm, făcută dintr-o pastă insuficient frămîntată, incomplet arsă, cu pereţii groși, de culoare castaniu-deschis și avînd patru tortiţe laterale. Datorită grupării acestor vase — toate întregi sau întregibile — precum şi absenţei resturilor de oase arse, atît împrejur cît şi în interiorul lor, le putem considera ca făcînd parte dintr-o groapă de ofrande.

În același interval, în dreptul careului 9, am aflat o străchioară, cu diametrul de 19 cm și înălţimea de 8 cm, din pastă nisipoasă, lucrată la roată,

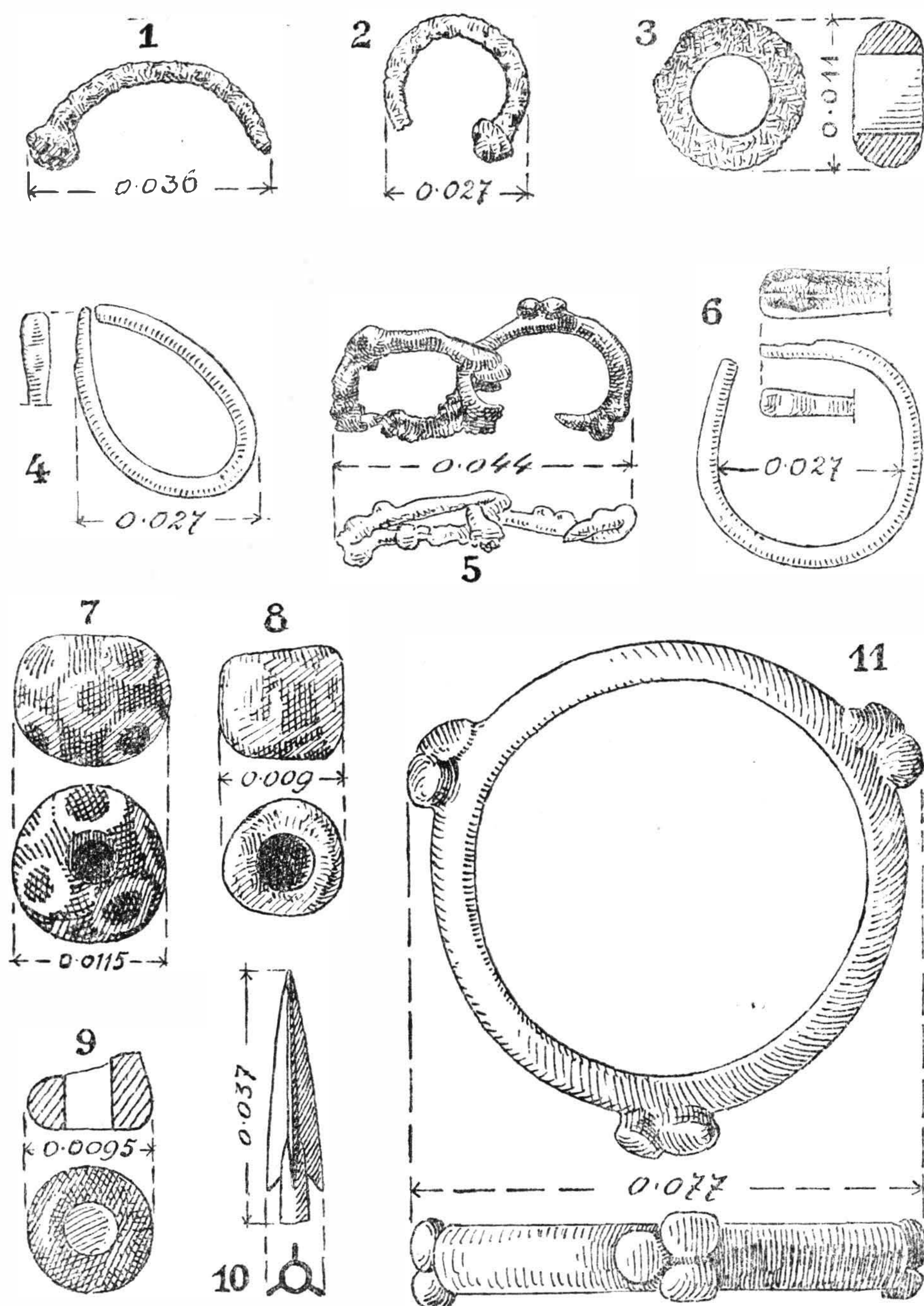
de culoare cenuşiu-închis (pl. II, 6), şi care probabil făcuse parte din groapa de ofrande, fiind deplasată cu ocazia lucrărilor agricole *(O 1)*. Negăsindu-se nici un mormînt, nici cel puţin deranjat, prin apropiere, în afară de *M 3* din *S* I, careul 7, rămînem la această ipoteză.

Tot în intervalul dintre *S* I şi *S* II, în dreptul careului 1, a ieşit la iveală o sabie de fier (*O 2*), scurtă — 50,7 cm — fără teacă (pl. II, 14). Fiind găsită izolat, nu ştim dacă e cazul să o atribuim unui eventual mormînt deranjat, ce s-ar fi aflat în terenul deja cultivat. Totuşi, fiind un tip de tradiţie scitică, cu influenţe sarmatice — ce se reflectă în execuţia mînerului — o menţionăm deocamdată, urmînd ca cercetările viitoare să ne ajute la o interpretare mai justă.

Şanţul III, lung numai de 18 m, ne-a oferit trei morminte diferite. Un mormînt de inhumaţie *(M 4)* la o adîncime de 60 cm, în dreptul careului 8. Scheletul e orientat cu capul la S 150°, lungit cu faţa în sus, mîinile în lungul corpului. Datorită umezelii persistente, scheletul e foarte rău conservat, păstrîndu-se un maxilar, parte din cutia craniană, humerusurile, cubitusurile, femurele şi tibiile; de semnalat că nici acestea nu erau complete, putînd fi reţinute numai parte din ele. Se remarcă absenţa inventarului, care ne-ar fi putut ajuta la datare.

În dreptul careului 5 a fost dat la iveală, la adîncimea de 90 cm, un mormînt de incineraţie *(M 6)*, reprezentat printr-o oală bombată, cu diametrul de 27 cm şi înălţimea de 28,6 cm, cu pereţii groşi, executată dintr-o pastă castaniu-închis, insuficient frămîntată, incomplet arsă, avînd sub buză un şir de alveole în pastă (pl. II, 8), iar sub ele patru apucători dispuse aproape simetric — două rotunde şi două ovale. Urna era înconjurată cu cîteva fragmente de amforă elenistică, iar la bază trei pietre îi formau locaşul. Sub ea s-au găsit resturi de oase arse şi cenuşă, fără alt inventar.

Cel mai frumos document ni-l oferă mormîntul dublu *(M 8)* din careul 7, aflat la adîncimea de 110 cm. E format dintr-un pat de pietre pe care odihneau, la cele două capete, urnele. La un capăt *(M 8 a)*, o oală bombată, cu diametrul de 26 cm şi înălţimea de 24 cm, cu pereţii groşi, cu un şir de alveole în pastă, întrerupt de patru apucători rectangulare cu proeminenţe în colţuri, executată într-o pastă nisipoasă, insuficient frămîntată, incomplet arsă, de culoare castaniu-închis (pl. II, 11). Spre deosebire de primele morminte, oala se află aşezată într-o strachină adîncită, cu diametrul de 29 cm şi înălţimea de 13,5 cm, cu pereţii groşi, cu tortiţe laterale, executată într-o pastă insuficient frămîntată, incomplet arsă, de culoare roşu-închis (pl. II, 9). Resturile de oase arse şi cenuşă au fost aflate de data aceasta alături de urnă, formînd o grămăjoară, în care s-au găsit trei mărgele din pastă albăstruie cu ochi, una din sticlă violetă (pl. I, 7—9) şi patru fragmente din plăselele unui cuţitaş. La celălalt capăt al patului de pietre *(M 8 b)* se află cea de-a doua urnă, de dimensiuni mult mai mari — diametrul de 35 cm şi înălţimea de 37,5 cm — executată într-o pastă insuficient frămîntată, incomplet arsă, de culoare roşu-închis, cu pereţii groşi, fiind decorată cu un brîu alveolat, sub gîtul uşor răsfrînt, întrerupt de cele patru apucători dispuse aproape simetric, din dreptul cărora pornesc în jos oblic brîuri alveolate (pl. II, 12). Vasul prezintă cîteva perforări dispuse perechi, care ne fac să credem că ar fi suferit o deteriorare anterioară şi ar fi fost cîrpit cu scoabe de metal. Oala se afla aşezată într-o strachină de dimensiuni mai mari, adîncită — diametrul 34 cm şi înălţimea 15 cm — cu două tortiţe şi două apu-

Planşa I. — Obiecte aflate în mormintele de incineraţie din cimitirul geto-dacic de la Murighiol, r. Tulcea, reg. Constanţa.

1—2) Bucle de păr de argint din *M3;* 3) Mărgea de sticlă din *M 3;* 4—6) Podoabe de bronz din *M 5;* 7—8) Mărgele din pastă de sticlă din *M 8;* 9) Mărgea de sticlă din *M 8;* 10) Vîrf de săgeată de bronz din *M 8;* 11) Brăţară de bronz.

cători plasate simetric; din tortiţe se mai păstrează doar capetele lipite de margine (pl. II. 10). Strachina are pereţii groşi şi e executată într-o pastă de culoare castaniu-închis, insuficient frămîntată, dar mai bine arsă. Alături de aceste două vase, s-a găsit răsturnată o cupă elenistică cu picior şi tortiţe verticale, cu diametrul de 9,5 cm şi înălţimea de 6,5 cm, executată într-o pastă bine frămîntată şi bine arsă, cu pereţii groşi, acoperită cu un firnis castaniu nuanţat diferit, iar în interior avînd un firnis verzui-măsliniu. E decorată în interior cu patru palmete dispuse radial (pl. II, 13). Sub una din tortiţe e zgîriată litera A, probabil iniţiala defunctului. În grămăjoara de oase arse şi cenuşă, ce se afla şi în acest caz tot lîngă vase, s-au găsit două vîrfuri de săgeţi de bronz cu trei muchii (pl. I, 10).

În *S* IV, în dreptul careului 8, la adîncimea de 60 cm, a fost dat la iveală primul mormînt de incineraţie în care e folosită o amforă elenistică drept urnă *(M 7)*. A fost găsită culcată, plesnită de presiunea pămîntului. În interior erau resturi de oase arse şi cenuşă, fără alt inventar. În jurul ei nu s-au găsit nici pietre, nici fragmente ceramice.

Cu toate că *S* V, datorită împrejurărilor, a fost limitat în dreptul careurilor 7—9, totuşi ne-a oferit în careul 9 un mormînt de incineraţie la numai 40 cm adîncime *(M 5)*. Urna e o oală alungită şi bombată, cu diametrul de 21 cm şi înălţimea de 23,5 cm, cu pereţii groşi (pl. II, 7), executată dintr-o pastă insuficient frămîntată, incomplet arsă, de culoare castaniu-deschis, decorată cu un şir de alveole în pastă, întrerupt de patru apucători laterale. Urna era aşezată într-un lăcaş format din patru pietre. În urnă se aflau resturile de oase arse şi cenuşă, printre care s-au găsit două verigi de bronz, decorate cu bobiţe grupate cîte două (pl. I, 5), care făceau parte probabil dintr-un lanţ sau podoabă de cap. Tot aici s-au mai găsit, alături de un fragment de mărgea din pastă, şi alte două verigi, tot de bronz, deschise la capete şi decorate cu cîte un cap de şarpe stilizat (pl. I, 4, 6), pe care le considerăm ca probabile inele de buclă.

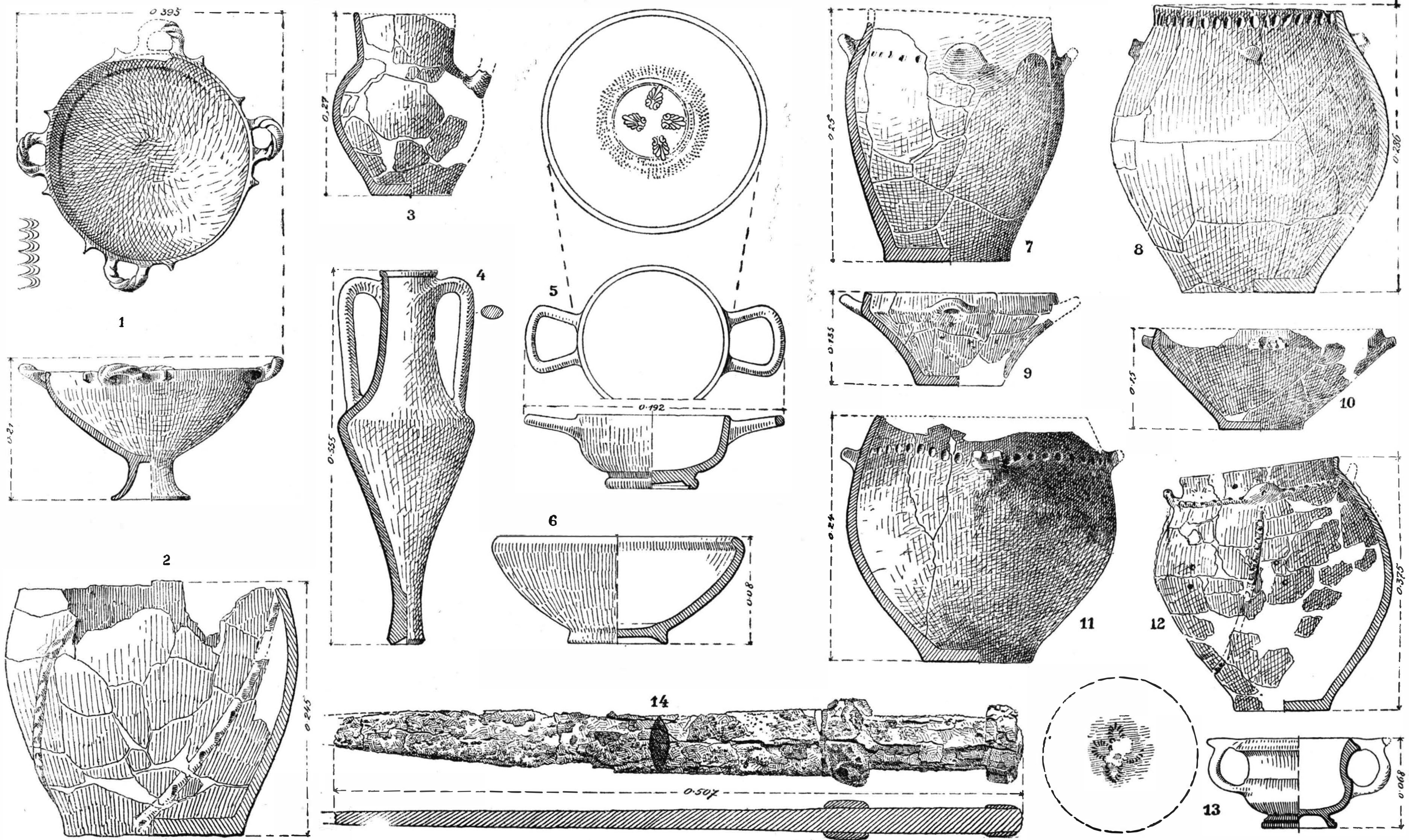
Alături de primul şanţ am atacat un nou şanţ *S* VI, care, pe lîngă masele de pietre prezentate la început, ne-a oferit în careul 5, la adîncimea de 60 cm, un mormînt de incineraţie, înconjurat de cîteva pietre *(M 9)*. Aici s-au păstrat numai cîteva fragmente din fundul urnei cu pereţii groşi, executată într-o pastă insuficient frămîntată, incomplet arsă, de culoare castaniu-închis, de genul oalelor bombate. În interior erau puţine fragmente de oase arse şi cenuşă, fără alt inventar.

La o distanţă de aproximativ 100 m vest de terenul cercetat, pe locul lui Tihon Carpo, au fost date la iveală încă două documente arheologice, cu ocazia lucrărilor agricole.

Primul este o oală bombată, de factură locală, cu pereţii groşi, executată într-o pastă insuficient frămîntată, incomplet arsă, de culoare castaniu-închis, decorată cu un brîu alveolat întrerupt de apucătorile ovale, avînd diametrul de 26 cm şi înălţimea de 28 cm. Vasul a fost găsit la o adîncime de cca. 15 cm şi era plin cu pămînt *(O 3)*.

Pe acelaşi teren a fost găsită, cu un an înainte, o brăţară de bronz masiv, decorată cu trei grupuri de cîte trei bobiţe (pl. I, 11), avînd diametrul de 7,7 cm şi grosimea de 1 cm *(O 4)*.

Materialul bogat ce a fost dat la iveală cu ocazia săpăturilor de salvare, la care adăugăm şi cele două obiecte găsite izolat, se poate grupa în patru mari categorii: ceramică, metale, sticlă şi os.

PLANȘA II. — Vase și obiecte din cimitirul de incinerație geto-dacic de la Murighiol, r. Tulcea, reg. Constanța

1) Fructieră cenușie de influență elenistică din M 1 b; 2) Vas de factură locală din M 1 a; 3) Vas de factură locală din M 2; 4—5) Vase elenistice din groapa 1; 6) Vas cenușiu găsit în apropiere de groapa 1; 7) Vas de factură locală din M 5; 8) Vas de factură locală din M 6; 9, 11 Vase de factură locală din M 8 a; 10, 12 Vase de factură locală din M 8 b; 13) Vas elenistic din M 8 b; 14) Sabie de fier scito-sarmatică.

CERAMICA

Întreg materialul ceramic descoperit, cu excepţia cîtorva vase elenistice, a fost găsit în stare fragmentară, zdrobit de presiunea straturilor superioare şi menţinut într-o stare de friabilitate în urma umezelii ce persista pînă la adîncimea de 110 cm, cu toate că ne găsim la o înălţime de aproximativ 25 m, iar balta cea mai apropiată este la cca. 1.000 m distanţă.

Materialul ceramic poate fi grupat în: ceramică de factură locală şi ceramică de import. Prima grupă cuprinde la rîndul ei două subîmpărţiri: ceramică lucrată cu mîna şi ceramică lucrată la roată.

Majoritatea vaselor de factură locală o formează oalele şi străchinile lucrate cu mîna. Acestea au pereţii groşi, fiind executate dintr-o pastă insuficient frămîntată şi incomplet arsă. Atît în interior cît şi în exterior au o făţuială, care le acoperă asperităţile, de aceeaşi culoare ca şi pasta — castaniu-închis ori deschis, sau roşu închis. Datorită procedeului de executare sînt sfărîmicioase.

Forma oalelor — zece la număr — e de obicei bombată, într-un singur caz fiind mai alungită *(M 5)*. Un alt exemplar *(M 8 b)* e de dimensiuni atît de mari, încît contrastează cu restul materialului. Vasele sînt decorate cu brîu alveolat ori şir de alveole în pastă, aşezate sub buză; alveolele la rîndul lor sînt rotunde *(M 8 a)*, alungite *(M 5)*, sau ovale *(Gr. 1)*. Brîul sau şirul de alveole este întrerupt de cele 4 apucători ovale; într-un singur caz, apucătorile sînt diferite: două rotunde şi două ovale şi sînt plasate de data aceasta sub şirul de alveole *(M 6)*. Două vase *(M 1 a)* şi *(M 8 b)* au un decor suplimentar: de sub fiecare apucătoare pornesc oblic spre fund brîuri alveolate. Oalele, care în cazul nostru au rolul de urnă, sînt de culoare castaniu deschis ori închis, cu excepţia uneia *(M 8 b)* care are culoarea roşu închis.

O urnă *(M 2)* se deosebeşte de toate celelalte prin forma ei caracteristică: e o cană bombată, cu gîtul înalt şi cu toartă, executată în aceeaşi pastă ca majoritatea oalelor.

Străchinile — numai patru la număr — sînt confecţionate din aceeaşi pastă cu oalele. Sînt adîncite, cu buza înaltă şi cu tortiţe laterale. Două, de dimensiuni mai mici, sînt de culoare roşu închis *(M 1 a* şi *M 8 a)*, una e castaniu deschis *(Gr. 1)*, iar una e castaniu-închis *(M 8 b)*; aceasta din urmă are două tortiţe şi două proeminenţe, pasta e mult mai rezistentă, mai bine coaptă, iar făţuiala are un lustru neîntîlnit pe restul materialului ceramic.

Tot în cadrul ceramicii de factură locală avem şi cea de-a doua subîmpărţire: ceramica executată într-o pastă nisipoasă, de culoare cenuşiu-închis, bine frămîntată, lucrată la roată. E vorba de fructiera cu picior, cu marginea îngustă, cu tortiţele răsucite şi încadrate de pinteni, decorată în interior cu o bandă în val şi care a fost folosită drept capac *(M 1 b)*. Făţuiala a fost uşor aplicată, aşa că se mai păstrează pe alocuri. Al doilea exemplar e o străchioară cu suport inelar şi marginea răsfrîntă în interior.

A doua grupă e formată din ceramică de import, în care marea majoritate e reprezentată prin amfore elenistice executate într-o pastă nisipoasă, cu mica, bine frămîntată, bine arsă, acoperită cu o făţuială de aceeaşi culoare, cu pasta roşu-deschis. Forma amforelor e zveltă, cu fundul alungit, terminat la unele exemplare într-un suport tubular. De pe umerii drepţi

pornesc în sus torţile, care se prind sub buza răsfrîntă în formă de inel. Cea mai mare parte e de capacitate redusă. Nici un exemplar nu are ştampilă sau altă inscripţie *(Gr. 1)*.

Pe lîngă bogatul număr de amfore mai avem şi o cupă cu picior, cu tortiţe orizontale *(Gr. 1)* şi o cupă cu picior, cu tortiţe verticale *(M 8 b)*. Ambele exemplare sînt acoperite cu firnis şi decorate în interior cu patru palmete.

METALE

Printre obiectele de metal aflăm puţine arme faţă de podoabe. Astfel, sînt numai două vîrfuri de săgeţi de bronz, triunghiulare *(M 8 b)* şi o sabie de fier de tradiţie scito-sarmatică *(O 2)*.

Ca podoabe considerăm cele două inele de buclă de argint *(M 3)*, la care putem adăuga alte două inele de buclă de bronz cu cap de şarpe şi verigile de lanţ *(M 5)*. Tot în această grupă putem include şi brăţara de bronz aflată întîmplător nu departe de punctul cercetat *(O 4)*.

STICLĂ

Singurele exemplare de sticlă găsite sînt mărgelele. Una este violetă *(M 8 a)*, alta galbenă *(M 3)*, ambele transparente. Celelalte sînt din pastă, decorate cu ochi, avînd diferite nuanţe de albăstrui; forma e ori sferică, ori cilindrică *(M 8 a)*.

OS

Folosirea osului e documentată, deocamdată, prin cele patru fragmente de plăsele de cuţitaş aflate împreună cu mărgelele *(M 8 a)*.

Obiectivul săpăturilor de la Murighiol, în parte, a fost atins: în primul rînd, salvarea documentelor arheologice expuse distrugerii, precum şi identificarea cimitirului de incineraţie. Materialul recoltat ne îndreptăţeşte să considerăm cimitirul ca aparţinînd unei populaţii locale geto-dace, ce ducea o viaţă paşnică, şi care era în strînse legături cu aşezările greceşti de pe malul Mării Negre. Bogatul material de factură locală, aflat la un loc cu materialul elenistic, dovedesc cu prisosinţă aceasta.

Fixarea în timp a folosirii acestui cimitir încercăm să o facem pe baza materialului ceramic, în special a celui elenistic, care e documentat în secolele III—II î.e.n. Atît cupa, cît şi ceaşca, de o execuţie nu tocmai fină, trădează, pe lîngă un centru mai apropiat de ţara noastră, şi un timp mai apropiat de secolul al III-lea î.e.n. Ceramica lucrată la roată, din pastă cenuşie, nu ne îndeamnă să împingem prea mult înapoi timpul de folosire. Pe de altă parte, ceramica cu pereţii groşi, din pastă castanie, prezintă forme intermediare între cele cunoscute la Zimnicea şi la Cernavoda, în formă de sac, datate în secolele V—III î.e.n. şi cele de la Piscul Crăsani şi Poiana, alungite şi cu buza răsfrîntă, datate în secolul I î.e.n. — I e.n.

Pe lîngă continuarea săpăturilor de salvare a materialului ce n-a fost degajat, rămîne să se continue şi cercetările în vederea identificării aşezării,

ai cărei locuitori au folosit cimitirul de incinerație, în vederea studierii felului lor de viață și a raporturilor dintre ei și coloniile grecești contemporane.

Viitoarele săpături vor trebui să încerce și lămurirea prezenței ceramicii romane tîrzii, pe care, pentru moment, o considerăm ca provenind din așezarea romană din apropiere și răspîndită prin lucrările agricole.

Exspectatus Bujor

АРХЕОЛОГИЧЕСКИЕ РАСКОПКИ В МУРИГЁЛЕ
(Район Тульча, области Констанца)

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

На юг от села Муригёл, расположенного на берегу рукава Св. Георгия, открыто гето-дакийское кладбище с погребениями трупосожжения, датируемое на основании эллинистического материала III в. до н. э.

Сосуды местного происхождения изготовлены из недостаточно отмученного и обожженного песчанного теста коричневого цвета. Урны выпуклой формы украшены вдавленной каймой или рядами выемок в пасте, прерывающимися четырьмя ручками. Крышки урн имеют форму углубленных мисок с четырьмя выпуклыми ручками по краям. На одной из урн в качестве крышки использована фруктовая ваза с ножкой, украшенная четырьмя витыми ручками, обрамленными орнаментом в виде шпор, а внутри волнистой каймой, сделанной из серой пасты на гончарном круге.

В двойном погребении с трупосожжением урны установлены на каменной подставке; возле них обнаружены остатки сожженных костей и среди них несколько бус, костяная ручка ножа и два наконечника стрел.

Богатый материал местного происхождения указывает на то, что это кладбище принадлежало гето-дакийскому населению, которое вело мирную жизнь и поддерживало тесные связи с греческими поселениями, расположенными на берегу Черного Моря.

ОБЪЯСНЕНИЕ РИСУНКОВ

Рис. 1. — Карта района Муригёл с Castrum, гражданское поселение и гето-дакийское кладбище.

Таблица I. Предметы, найденные в погребениях с трупосожжением на гето-дакийском кладбище в селе Муригёл района Тульча, области Констанца. 1—2 — серебреные Височные кольца из *M 3*; 3 — стеклянная буса из *M 3*; 4 — бронзовые украшения из *M 5*; 7—8 — стеклянные бусы из *M 8*; 9 — стеклянные бусы из *M 8*; 10 — наконечник бронзовой стрелы из *M 8*; 11 — бронзовый браслет.

Таблица II. Сосуды и предметы, найденные на гето-дакийском кладбище погребений с трупосожжением в Муригёле района Тульча области Констанца. 1—серая фруктовая ваза, напоминающая эллинистический тип из *M 1*; 2 — сосуды местного типа из *M 1a*; 3 — сосуд местного типа из *M 2*; 4—5 — эллинистические сосуды из ямы I; 6 — серый сосуд, найденный вблизи ямы I; 7 — сосуд местного типа из *M 5*; 8 — сосуд местного типа из *M 6*; 9 и 11 — сосуды местного типа из *M 8a*, 10 и 12 — сосуды местного типа из *M 8*; 13 — эллинистические сосуды из *M 8*; 14 — скифо-сарматская железная сабля.

LES FOUILLES DE SAUVEGARDE DE MURIGHIOL

(district de **Tulcea** région de Constantza)

(RÉSUMÉ)

On a découvert au Sud de la commune de Murighiol, située sur le bras danubien de Saint-Georges, un cimitière géto-dace d'incinération, que des matériaux hellénistiques ont permis de dater au IIe siécle avant notre ère.

Les vases, de facture locale, sont confectionnés avec une pâte sablonneuse, insufisamment malaxée, pas assez cuite, de couleur marron. Les urnes sont bombées et décorées d'une bande alvéolée ou d'une rangée d'alvéoles dans la pâte, interrompue par quatre anses. Les couvercles des urnes ont la forme d'une écuelle profonde et sont munis sur leur bord de quatre oreillettes. L'une des urnes a reçu en guise de couvercle une sorte de compotier pourvu d'un pied, décoré de quatre anses, tordues, encadrées d'éperons; l'intérieur du couvercle porte une bande ondulée. Le tout est travaillé au tour, dans une pâte grisâtre.

Dans une double tombe d'incinération, les urnes sont posées sur un lit en pierre; à côté d'elles, des restes d'os brulés, parmi lesquels se trouvaient quelques perles, le manche en os d'un petit couteau et deux pointes de flèche.

L'abondant matériel, de fabrication locale, montre que ce cimitière était utilisé par une population géto-dace, qui menait une vie paisible et entretenait d'étroites relations avec les établissements grecs du rivage de la mer Noire.

EXPLICATION DES FIGURES

Fig. 1. — Carte de la région de Murighiol, avec la forteresse, l'établissement civil et le cimetière géto-dace.

Planche I. — Objets trouvés dans les tombes à urnes d'incinération du cimetière géto-dace de Murighiol (district de Tulcea, région de Constantza). 1—2. Boucles pour les cheveux, en argent, de ***M3***; 3. perle en verre, de ***M3***; 4—6, parures en bronze, de ***M5***; 7—8. perles en pâte de verre, de ***M8***; 9. perle en verroterie, de ***M8***; 10. pointe de flèche en bronze, de ***M8***; 11. bracelet en bronze.

Planche II. — Vases et objets provenant du cimetière géto-dace,à urnes d'incinération, de Murighiol (district de Tulcea, région de Constantza). 1. Compotier grisâtre, d'influence hellénistique, de ***M1b***; 2. vases de facture locale, de ***M1a***; 3. vase de facture locale, de ***M2***; 4—5. vases hellénistiques provenant de la tombe 1; 6. vase grisâtre, trouvé à proximité de la tombe 1; 7. vase de facture locale, de ***M5***; 8. vase de facture locale de ***M6***; 9 et 11. vases de facture locale de ***M8a***; 10 et 12, vases de facture locale de ***M8b***; 13. vases hellénistiques, de ***M8b***; 14. épée en fer, scytho-sarmate.

STUDII ŞI CERCETĂRI DE ISTORIE VECHE
Tomul VI, nr. 3—4, 1955

ŞANTIERUL ARHEOLOGIC DE LA CAŞOLŢ ŞI ARPAŞUL DE SUS
(reg. Stalin)

Acest şantier nou, înfiinţat în 1954, a avut de cercetat două obiective principale: necropola de la Caşolţ, r. Sibiu, şi aşezarea dacă de la Arpaşul de Sus, r. Făgăraş. Scopul urmărit prin aceste cercetări a fost, pe de o parte, rezolvarea problemelor de deosebită însemnătate istorică pe care le ridicaseră descoperirile mai vechi de la Caşolţ, iar pe de altă parte, extinderea studierii culturii materiale şi spirituale a dacilor la o regiune mai puţin cercetată arheologic pînă acum, cum este valea Oltului transilvan.

Lucrările din vara anului 1954 au durat mai puţin de două luni şi s-au desfăşurat succesiv, mai întîi la Caşolţ (8 iulie — 19 august), unde s-au efectuat săpături mai ample, apoi la Arpaşul de Sus (20—31 august), unde s-au executat numai sondaje lărgite, menite să dea primele informaţii mai precise privitoare la caracterul aşezării[1].

Săpăturile întreprinse au permis, în parte, elucidarea unor aspecte fundamentale ale problemelor privitoare la monumentele cercetate, dar ele au ridicat totodată şi probleme noi, a căror lămurire deplină va fi posibilă numai după continuarea cercetărilor, aprofundarea observaţiilor făcute în cursul săpăturilor şi studierea mai temeinică a bogatului material arheologic obţinut. De aceea, rezultatele şi mai ales concluziile istorice înfăţişate sumar în raportul de faţă trebuie privite ca provizorii, ele urmînd să fie verificate, completate şi, poate, în unele privinţe, modificate de cercetările viitoare.

A. SĂPĂTURILE DE LA CAŞOLŢ

Potrivit planului de muncă al colectivului, la Caşolţ cercetările s-au concentrat asupra necropolei, dar descoperirea, încă în prima zi de lucru, a unei aşezări situate în imediata apropiere a cimitirului a impus extinderea cercetărilor şi asupra acestui nou obiectiv, în care s-au executat primele sondaje de informare.

---

[1] La săpături au participat: M. Macrea, D. Berciu, (responsabili), E. Dobroiu, N. Lascu, N. Lupu, D. Radu (membri); I. Drăgan, R. Kaupert, A. Lazăr, A. Moldovan M. Negoiţă, V. Nicolescu, S. Paul, M. Toth (studenţi).

Cîteva recunoaşteri făcute în împrejurimile necropolei au dus la identificarea şi a altor urme de aşezări, care de asemenea vor trebui să fie cercetate mai de aproape în anii viitori.

În cele ce urmează înfăţişăm lucrările efectuate şi rezultatele obţinute în necropolă şi în aşezarea din imediata ei apropiere.

NECROPOLA

Necropola e situată în teritoriul satului Caşolţ, pe Dealul Bradului, la jumătatea distanţei dintre satele Bradu şi Caşolţ (fig. 1), la locul numit « La morminţi » sau, cu o denumire mai nouă « La stejeri ». În graiul populaţiei săseşti locul se numeşte « Hundertbüchel » sau « Hünengräber ». Întregul teritoriu al necropolei e acoperit azi de o pădure de stejari bătrîni, lăsată anume spre a proteja monumentul istoric. Liziera pădurii corespunde în general cu limitele necropolei (Pl. I).

Dealul Bradului face parte din înălţimile care, despărţind valea mai largă a Oltului de aceea mai mică a Hîrtibaciului, se întind ca o culme prelungă în direcţia NE—SV, pînă în dreptul satului Veştem, în valea Cibinului.

Capătul de NE al necropolei e tăiat de drumul de care ce duce de la Bradu la Caşolţ. De aici ea se întinde spre SV, pe panta domoală şi însorită a dealului, care se prelungeşte pînă la pîraiele Caşolţului şi Higului, la a căror confluenţă se află în prezent o Pepinieră. Din unirea celor două pîraie se formează valea Bradului care curge spre SE, mai întîi printre două şiruri de dealuri, apoi prin satul Bradu, spre a se vărsa în Olt la 4 km depărtare de necropolă. Prin poziţia sa geografică, necropola e orientată spre valea Oltului, nu spre valea Hîrtibaciului, care rămîne în spatele ei.

Într-un cadru geografic mai larg, necropola de la Caşolţ e situată în teritoriul din faţa pasului Turnu Roşu, cuprins între văile Oltului, Hîrtibaciului şi Cibinului, care a fost intens locuit în antichitate. La cca. 12 km spre NV de necropolă se află localitatea Guşteriţa, cu descoperiri nu numai din epoca bronzului, ci şi din epoca dacă. Tot în această regiune sînt cunoscute descoperirile monetare din epoca preromană de la Sebeşul de Sus [1] şi Cisnădie [2].

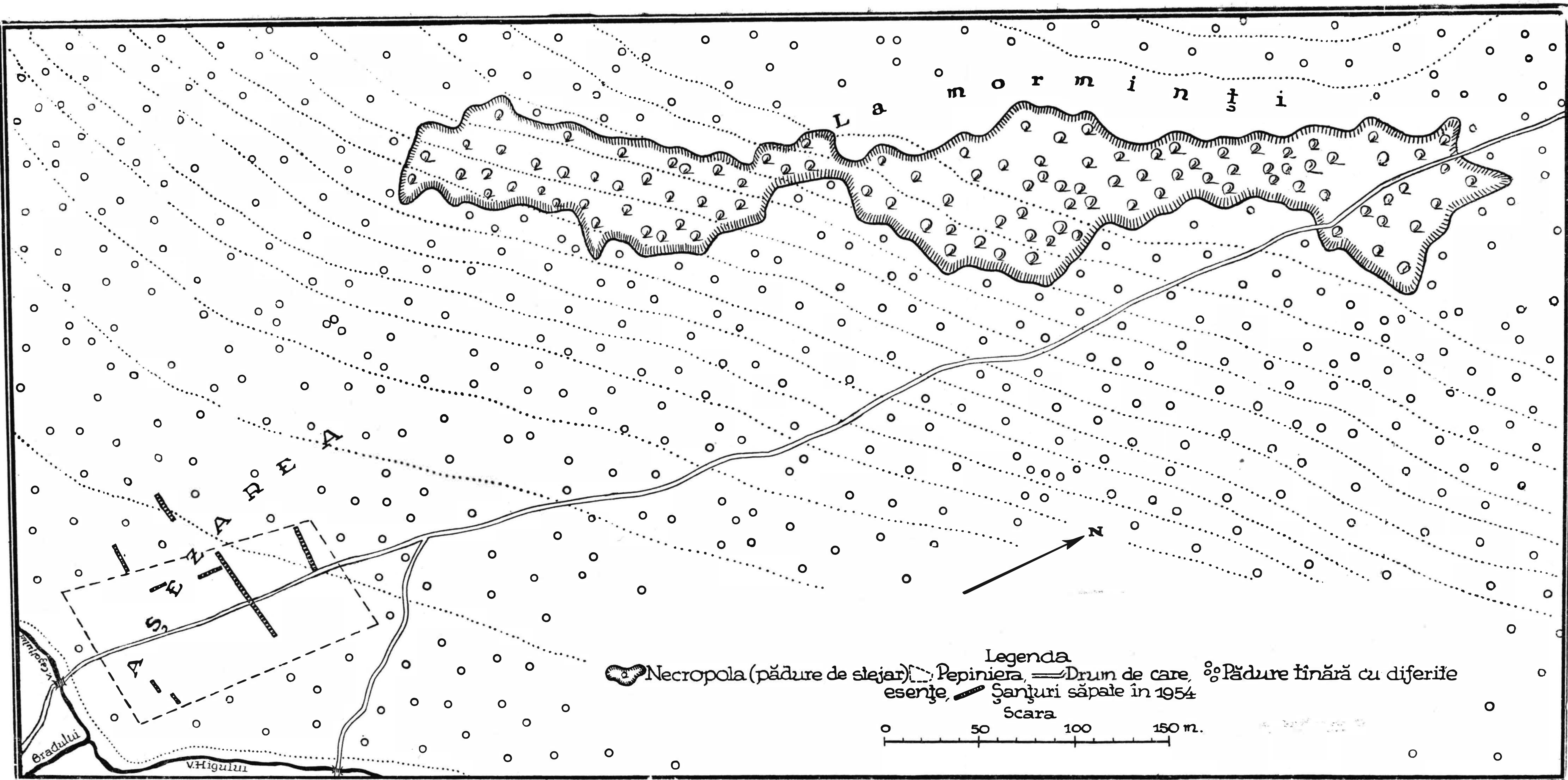
Necropola de la Caşolţ este cunoscută în literatura arheologică de mai bine de un secol, de cînd ea se află aproape necontenit în atenţia cercetătorilor. Cel dintîi care, după cîte ştim, a semnalat, în 1843, existenţa necropolei, a fost I. G. Schuller, din Bradu, care în 1844, deci acum 110 ani, a şi procedat la deschiderea primilor tumuli, publicînd în acelaşi an cea dintîi relatare asupra rezultatelor obţinute [3]. Această primă semnalare a avut darul de a trezi un interes deosebit de viu pentru necropola de la Caşolţ. Sondajele şi săpăturile aveau să se ţină lanţ timp de peste trei decenii, ele fiind executate aproape exclusiv de cercetătorii saşi de pe atunci, printre care întîlnim în primul rînd numele lui M. I. Ackner, Fr. Müller şi C. Goess,

---

[1] C. Gooss, Chronik, p. 56.

[2] Ibidem, p. 27.

[3] I. G. Schuller, Alterthümliches, în « Blätter f. Geist, Gemüth und Vaterlandskunde », 1844, p. 209, col. I.

PLANŞA I. Necropola şi aşezarea dacică de la Caşolţ.

alături de care se mai poate aminti I. F. Neigebaur, participant la săpăturile din 1850. Săpăturile din 1876 conduse de C. Gooss au fost cele mai importante din secolul al XIX-lea. După această dată, săpături ocazionale au mai fost executate, atît în ultimele decenii ale secolului al XIX-lea, cît şi în primul deceniu al secolului al XX-lea, dar rezultatele lor nu au fost comunicate, nici măcar sumar. Ultimele săpături sistematice, înainte de cele programate în 1954 de Academia R.P.R. şi încredinţate colectivului nostru, au fost întreprinse în 1939 de O. Floca de la Muzeul din Deva [1].

La săpăturile amintite s-au adăugat scormonirile căutătorilor de comori, aşa încît pînă în prezent mai mult de jumătate din numărul total al tumulilor existenţi au fost săpaţi sau răscoliţi, iar materialele răspîndite în diferite muzee (Sibiu, Sighişoara, Oraşul Stalin, Deva).

Vechile cercetări au dat unele rezultate pozitive, totuşi din cauza metodelor de săpătură adeseori necorespunzătoare, mai ales la primii cercetători, a felului prea sumar în care s-au publicat rezultatele, a studierii incomplete a materialului arheologic, ca şi din cauza lipsei unei publicaţii de ansamblu, necropola de la Caşolţ a rămas insuficient cunoscută, asupra descoperirilor de acolo formîndu-se păreri adeseori contradictorii. Însuşi V. Pârvan, acum 29 de ani — ca şi alţi cercetători de altfel — se plîngea de « vagile informaţii ce avem pînă acum » asupra necropolei de la Caşolţ şi socotea că ea « este vrednică de a fi cercetată la faţa locului prin săpături sistematice » [2].

Este tocmai ceea ce, la peste un secol de la primele descoperiri, şi-a propus să înfăptuiască Academia R.P.R., prin colectivele sale de arheologi şi în condiţiile noi de cercetare create la noi de regimul de democraţie populară, spre a se putea da în sfîrşit răspunsuri clare problemelor istorice, atît de îndelung rămase nelămurite, privitoare la unul din cele mai interesante monumente ale antichităţii din ţara noastră.

Una dintre primele preocupări ale colectivului a fost ridicarea, pentru prima dată, a planului general al necropolei (pl. II), cu numerotarea, descrierea şi topografierea tumulilor în starea lor de azi.

Necropola se întinde pe o lungime de 840 m pe Dealul Bradului (cota 510). Capătul ei de sud-vest începe mai jos de culme, pe panta dealului, mai sus de Pepinieră, de unde continuă spre nord-est, urcînd pe platoul superior al dealului, pînă în dreapta drumului spre Caşolţ (pl. I). Ea are forma unui patrulater neregulat şi prelung, orientat cu axa longitudinală pe direcţia SV—NE. Lăţimea maximă este de 130 m. Suprafaţa totală pe care o acoperă este de aproximativ 84 ha. În dreptul tumulului 126, precum şi în dreptul tumulilor 225—227, acest patrulater prezintă două îngustări pronunţate, care împart necropola în trei zone inegale ca întindere şi număr de movile funerare, şi anume zona de SV (Z. I) cu 126 tumuli, zona de la centru (Z. II) cuprinzînd 106 tumuli şi zona de NE (Z. III) cu 67 tumuli.

În ansamblu necropola se înfăţişează ca o adevărată pădure de tumuli care se succed fără întrerupere de la un capăt la altul al ei. Pînă acum au

[1] O. Floca, în « Sargetia », II, 1941, p. 98—101, cf. C. Daicoviciu, La Transylvanie dans l'Antiquité, Bucureşti 1945, p. 120 şi urm.
[2] V. Pârvan, Getica, p. 630.

fost identificaţi în total 299 de tumuli. Numărul lor ar putea să crească în viitor, căci unii tumuli sînt atît de aplatizaţi, încît scapă foarte uşor ochiului, iar alţii s-ar mai putea ascunde în tufişurile dinspre marginea necropolei.

Tumulii au de la origine forma circulară, cu profilul obişnuit. O prelungire spre forma ovală se constată mai ales la tumulii situaţi în pantă, datorită alunecării pămîntului în direcţia înclinării terenului. Aceştia sînt obişnuit şi cei mai aplatizaţi. În majoritate însă, tumulii sînt destul de înalţi, profilîndu-se puternic şi distinct pe linia suprafeţei actuale a terenului. Astăzi, înălţimea movilelor variază, de la cei aproape cu totul aplatizaţi sau ridicîndu-se cu abia 20—30 cm deasupra terenului înconjurător, pînă la 1,60 m, iar în cazuri excepţionale, pînă la 1,70 (T. 56) şi chiar 1,80 m (T. 71). Majoritatea tumulilor au înălţimea de 1 m. Diametrul variază şi el între 5—17 m. Cei mai mulţi tumuli au diametrul între 8—12 m.

Repartizarea pe toată întinderea necropolei a tumulilor, clasificaţi după dimensiunile lor, nu este uniformă. Tumulii cei mai aplatizaţi sau de dimensiuni mici (înălţimea pînă la 0,50 m şi diametrul pînă la 9 m) sînt mai numeroşi în zona de sud-vest, mai ales la capătul acesteia, cei mijlocii (înălţimea între 0,50—1 m şi diametrul între 9—13 m) în zona de centru, în timp ce tumulii mari (înălţimea peste 1 m, iar diametrul între 13—17 m) se găsesc în toate cele trei zone. La origine fără îndoială că tumulii trebuie să fi fost mai înalţi decît azi, iar diametrele mai mici. Dar acţiunea de teşire şi de lăţire a tumulilor, produsă în cursul vremurilor, s-a efectuat proporţional şi în ambele sensuri la toţi tumulii. De aceea, trebuie să menţionăm că, la cei mai mulţi dintre tumulii mari din zona de sud-vest, raportul dintre înălţime şi diametru este constant în favoarea înălţimii (diametrul mai mic decît de 10 ori înălţimea), ceea ce face ca ei să apară mai impunători. Apariţia acestui tip de tumuli (care lipseşte aproape cu totul în celelalte două zone, unde raportul dintre înălţime şi diametru este de 1: 10 sau mai mic) tocmai în zona de sud-vest, unde ne-am aştepta mai puţin, deoarece panta este mai pronunţată, şi alături de tumulii cei mai aplatizaţi, credem că nu este cu totul lipsită de semnificaţie în ceea ce priveşte cronologia necropolei.

Tumulii nu sînt aşezaţi în necropolă la întîmplare, ci sînt dispuşi într-o anumită ordine. Tumulii de dimensiuni mai mari, dar şi o parte din tumulii mai mici, sînt dispuşi în şiruri orientate aproximativ pe direcţia E—V, adică perpendicular pe axa longitudinală a necropolei. Şirurile sînt compuse din 2—8 tumuli, în funcţie de lăţimea necropolei. Între rînduri există coridoare de trecere, care uneori ating lăţimea de 6 m. Orientarea şirurilor suferă pe alocuri mici abateri spre nord sau spre sud. Tumulii sînt dispuşi intercalaţi (în şicană), astfel că uneori s-au obţinut şi şiruri orientate SV—NE. Intervalul dintre tumuli nu este uniform, el variind îndeosebi după mărimea tumulilor.

Astfel sînt aşezaţi tumulii mici sau aplatizaţi, îndeosebi cei din zona de sud-vest, anume în şiruri orientate pe direcţia NV—SE. Ca urmare a împletirii celor două feluri de şiruri, deosebit orientate, dispoziţia tumulilor la extremitatea de SV a necropolei pare oarecum confuză, mai ales că uneori tumulii mai mari aproape suprapun astăzi tumulii mai mici şi aplatizaţi.

Observaţiile făcute cu prilejul topografierii şi catalogării tumulilor ne-au sugerat de la început părerea că necropola s-a format într-un răstimp mai îndelungat. Se pare că începutul necropolei trebuie plasat la capătul de sud-vest al acesteia, unde tumulii mici sînt mai numeroşi, sînt dispuşi în şiruri

deosebit orientate şi sînt intercalaţi de tumulii mai mari, ceea ce explică de fapt impresia de dispunere confuză. Ar rezulta că în general tumulii mai mici ar fi cei mai vechi din necropolă, în timp ce tumulii mai mari, îndeosebi cei din zona de sud-vest, situaţi uneori — ca T. 71 — între două şiruri de tumuli mai mici, ar fi cei mai tîrzii şi ar constitui o indicaţie că după ce necropola s-a întins pînă la anumite limite, spre sfîrşitul existenţei sale înmormîntările se făceau din nou în partea de sud-vest a necropolei. Aceste ipoteze au fost ulterior confirmate de rezultatele dobîndite prin săparea în această parte a necropolei a unui număr de 13 tumuli.

O altă constatare făcută cu prilejul lucrărilor de topografiere, care a scăpat cercetătorilor mai vechi, priveşte determinarea unei alei care străbate necropola de la o margine la alta, pe direcţia S—N, împărţind cimitirul în două părţi aproape egale. Aleea începe la marginea de sud a necropolei, în dreptul tumulilor 126 şi 127 şi trece la celălalt capăt, în dreptul tumulilor 209—210, cel din urmă făcînd impresia că o închide. La capătul de sud aleea are o lăţime de aproximativ 18 m, apoi se îngustează pe măsură ce înaintează spre marginea de nord a necropolei. Pe teren, abstracţie făcînd de stejarii care au crescut pe ea, aleea se distinge clar, nefiind întreruptă de nici un tumul. De-a lungul ei, de o parte şi de alta, tumulii se înşiruie destul de regulat, pe o linie uşor ondulată. Presupunem că aleea aceasta, prin care se făcea intrarea în necropolă, cel puţin în ultima fază a existenţei sale, era continuarea unui drum de coastă care pare că urca dinspre aşezarea situată abia la cîteva sute de metri mai jos (pl. I). E un prim indiciu al dependenţei necropolei de aşezarea din vale.

Trebuie amintit de asemenea că între unii tumuli există anumite spaţii libere, care ar putea să nu fie întîmplătoare.

Din statistica făcută rezultă că numărul total al tumulilor săpaţi, răscoliţi sau distruşi aproape cu totul, era la începutul campaniei de săpături din 1954 de 157, adică 52,5%, faţă de 142 tumuli rămaşi intacţi, adică 47,5%. Zona cea mai mult explorată este cea de la centru, unde numărul tumulilor săpaţi este de 81, reprezentînd 77%, faţă de 25 rămaşi intacţi, reprezentînd 23%. Situaţia diferă în zona de sud-vest, mai depărtată de drumul spre Caşolţ, unde avem 90 de tumuli nesăpaţi (71%), faţă de 26 tumuli exploraţi (29%). În zona de NE tumulii exploraţi sînt în număr de 40 (59%), faţă de 27 rămaşi intacţi (41%). În zonele de centru şi de nord-est, luate împreună, numărul total al tumulilor exploraţi sau răvăşiţi este de 121, reprezentînd 70%, faţă de 52 neexploraţi, reprezentînd 30%, adică o situaţie tocmai opusă aceleia din zona de sud-vest. După săparea celor 19 tumuli în vara anului 1954, totalul tumulilor exploraţi s-a ridicat la 176, iar al celor necercetaţi încă s-a redus la 123. Trebuie să ţinem seama însă că, mai ales în jumătatea de NE a necropolei, majoritatea tumulilor rămaşi neatinşi sînt dintre cei mai mici, tumulii mai mari fiind săpaţi de preferinţă de către cercetătorii mai vechi, ca şi de căutătorii de comori. De asemenea, trebuie să menţionăm că mulţi dintre tumulii mari, neatinşi, prezintă dificultăţi la săpare din cauza copacilor care au crescut pe ei, ceea ce şi explică evitarea lor în trecut. Cu toate acestea, numărul tumulilor de toate categoriile şi în toate zonele necropolei care vor putea fi săpaţi în viitor este suficient spre a se putea ajunge la rezultatele dorite pentru lămurirea tuturor problemelor istorice referitoare la această necropolă.

În campania din vara anului 1954 s-a săpat un număr de 19 tumuli şi s-au executat trei secţiuni de informare în spaţiul liber al aleii. Tumulii săpaţi se găsesc în toate cele trei zone ale necropolei (pl.II). Scopul urmărit a fost de a se preciza caracterul, structura şi inventarul arheologic al diferitelor zone şi de a se obţine date cu privire la cronologia mormintelor.

Metoda de cercetare a pornit de la considerentul că, pentru a se putea obţine rezultate cît mai bune, e necesar să se sape tumulii în întregime, spre a se putea face observaţii cît mai complete. În acest scop s-a ales metoda săpării tumulilor pe sferturi, cu braţele în cruce, care, printre altele, prezenta avantajul de a permite studierea şi desenarea profilelor pe ambele diametre ale movilelor, precum şi notarea cu uşurinţă şi precizie pe plan a descoperirilor. Întrucît s-a dovedit însă că marginile tumulilor sînt lipsite de orice materiale arheologice, s-a lăsat nesăpat segmentul care cădea în afara liniei ce unea capetele diametrelor, cu excepţia cazurilor cînd urmele arheologice continuau şi în afara suprafeţelor delimitate sau chiar a marginilor movilei. Părţi nesăpate în interiorul sectoarelor au rămas numai atunci cînd s-au întîlnit copaci sau rădăcini.

În cele ce urmează vom înfăţişa sumar principalele constatări făcute în tumulii săpaţi. O descriere mai amănunţită facem numai la tumulul III, unde s-au înregistrat observaţii mai numeroase şi mai precise, datorită şi faptului că acest tumul a fost mai bine conservat.

Tumulul I (269)[1] e situat la capătul de NE al necropolei, chiar lîngă drumul spre Caşolţ. Diametrul: 10×11 m. Înălţimea 0,80 m. Primele fragmente ceramice şi cărbuni izolaţi au apărut încă în mantaua movilei. La baza mantalei se afla stratul funerar, compus din cărbuni, cenuşă şi oase calcinate, adică resturile provenite din arderea pe loc a cadavrului, care se concentrau la mijlocul tumulului pe o suprafaţă circulară, cu diametrul de 1—1,05 m. În şi pe stratul funerar, a cărui grosime la centru este de cca. 10 cm, s-au găsit numeroase fragmente ceramice aparţinînd mai multor vase, de diferite forme şi mărimi. Vase întregi însă nu s-au găsit şi nici alte materiale arheologice.

Tumulul II (292) se află chiar la marginea de NE a necropolei. Diametrul: 15,25×16 m. Înălţimea: 1,20 m. În manta au apărut fragmente ceramice mai numeroase decît în tumulul precedent. Vase întregi nu s-au găsit nici în acest tumul. S-a găsit, în schimb, în stratul funerar, o monedă romană de bronz, anume un as al împăratului Hadrian din anul 137 e.n. (Cohen[2], II, 207; Strack, II, 714). La mijlocul movilei, linia stratului funerar era întreruptă de o groapă de formă ovală neregulată, care indică probabil o înmormîntare ulterioară. La marginea de N a tumulului s-a dat peste un rest de pavaj de lespezi neregulate de piatră, care se găseşte la un nivel mai ridicat decît baza stratului funerar de la mijlocul tumulului, suprapunînd în parte mantaua movilei. El este deci ulterior construirii iniţiale a tumulului şi stă probabil în legătură cu înmormîntarea ulterioară sau cu un complex de un alt caracter.

Tumulul III (56) este primul săpat în zona de sud-vest a necropolei şi unul dintre cei mai mari tumuli aflători în această zonă. Diametrul 16,45×17 m. Înălţimea: 1,40 m. Fiind liber de copaci, tumulul a fost săpat pe toată

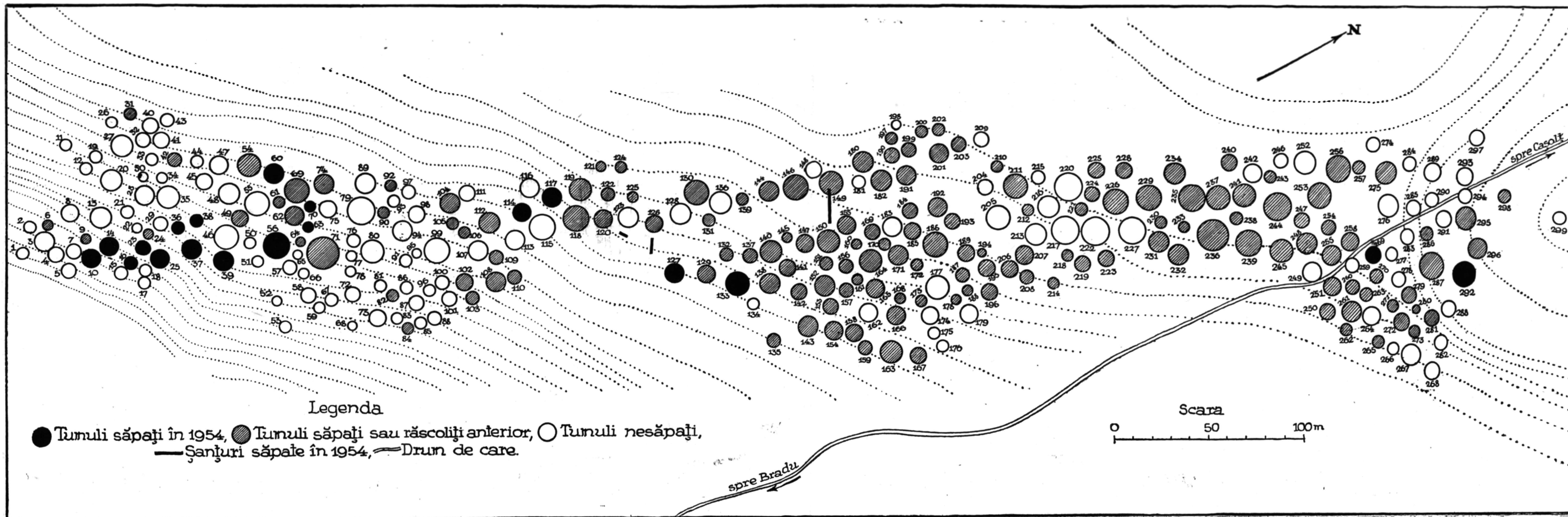
[1] Numărul roman indică numărul de ordine al tumulilor săpaţi de colectiv în 1954, iar numărul din paranteză, numărul de ordine din planul general al necropolei (pl. II).

Necropola dacică, Pepiniera, = Căi naționale, ---Căi comunale, Pădure,

Scara

0 200 500 1000 2000 m

Fig. 1. — Schița teritoriului dintre Cașolț și Bradu cu necropola de pe Dealul Bradului și așezarea de la Pepinieră.

PLANŞA II. Planul necropolei dacice de la Caşolţ.

suprafaţa (fig. 2). În partea superioară tumulul e acoperit de un strat subţire de sol actual de culoare neagră-cenuşie, după care urmează pămîntul aruncat pentru ridicarea tumulului, care formează mantaua acestuia. În manta se disting două niveluri, unul superior, format din pămînt mai afînat de culoare galben-cafenie, pe alocuri cu pete mai deschise, bătînd în cenuşiu, străbătut de rădăcini de copaci şi de galerii de animale, şi altul inferior, alcătuit dintr-un

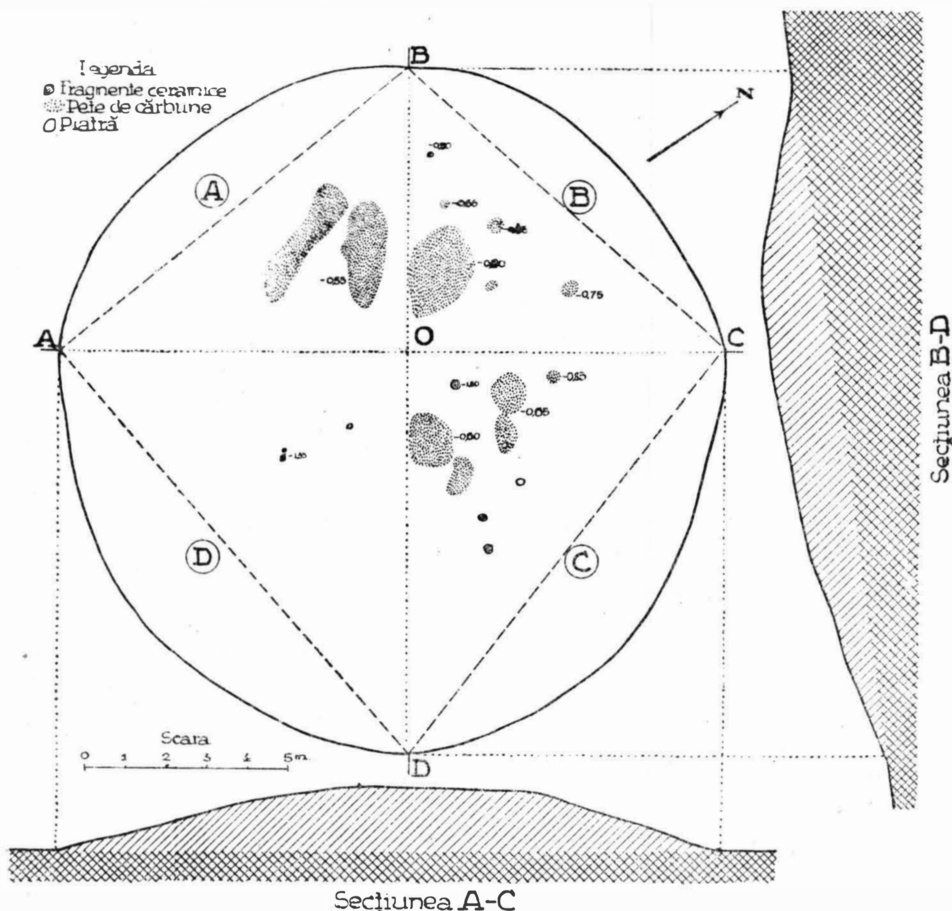

Fig. 2. — T. III (56). Planul nr. 1 cu secţiunile pe diametre şi descoperirile din manta.

pămînt mai compact, tot de culoare galben-cafenie, dar cu mai multe pete cenuşii, care-i dau un aspect mai deschis. Compoziţia pămîntului din cele două niveluri cu micile deosebiri arătate, este aproximativ aceeaşi şi asemănătoare solului de pădure de alături, de unde a fost luat de fapt pentru ridicarea movilei (fig. 3).

Pe cînd în stratul superior al mantalei nu s-a găsit decît un singur fragment ceramic, în schimb în nivelul inferior, la diferite adîncimi şi mai ales spre marginea tumulului, s-au descoperit mai multe fragmente ceramice izolate, un fragment de rîşniţă şi o cute fragmentară îndelung folosită. Înce-

pînd de pe la 0,55 m (de la orizontală) au apărut numeroși cărbuni, mai mult sau mai puțin grupați, care conturau pe pămîntul galben pete de culoare neagră, bine distincte (fig. 2). La baza mantalei, la mijlocul tumulului, a apărut stratul funerar, care se prezenta mai întîi ca o masă compactă de pămînt cenușiu deschis cu nuanțe puternice de roșu-cărămiziu sau negre. În general pămîntul de la baza mantalei e puternic influențat de focul rugului funerar. Stratul funerar, în totalitatea sa, are o formă neregulată (fig. 4). Compoziția și grosimea lui variază. La centru, stratul funerar e alcătuit dintr-o masă mai compactă de cărbuni, cenușă, oase calcinate și pămînt înroșit, acesta din urmă delimitînd întinderea rugului funerar, ale cărui urme acoperă o suprafață circulară cu diametrul de cca. 5 m. Spre marginile tumulului, pămîntul roșu dispare, întîlnind mai departe numai cărbuni, care pigmentează puternic, în negru, pămîntul, pînă ce și aceștia se pierd și pămîntul galben al mantalei suprapune direct solul viu, de culoare galbenă

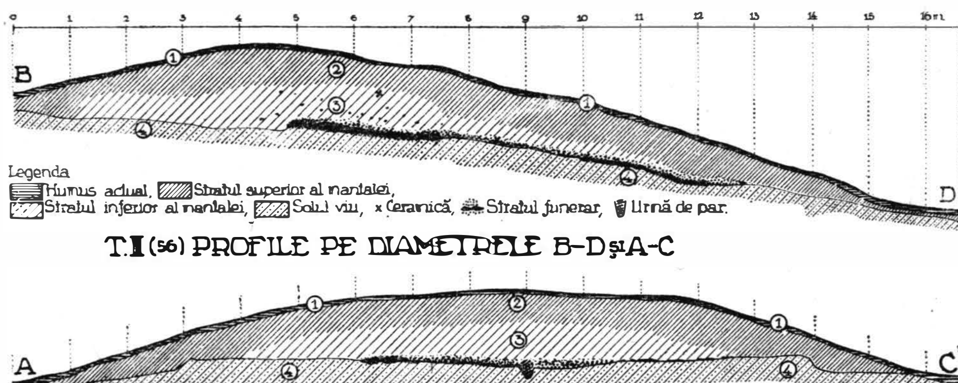

Fig. 3. — T. III (56). Profiluri pe diametrele B—D și A—C.

cu pigmentații ruginii. În sectorul B, masa de cărbuni se prelungește ca o limbă în afara vetrei funerare. Aici s-au putut deosebi nervurile longitudinale ale mai multor crengi de lemn carbonizat, dintre care una are lungimea de 1,30 m. Aceste crengi sau bîrne au fost trase intenționat de pe rugul funerar. Un fragment dintr-o altă bîrnă carbonizată, găsit pe brațul O—A, avea lungimea de 0,15 m și grosimea de 0,11 m. Rugul a fost ridicat direct pe solul antic, fără o nivelare prealabilă a terenului. La mijlocul vetrei funerare se concentrează urmele cele mai masive ale resturilor incinerației. Grosimea stratului funerar atinge aici 0,20 m, subțiindu-se treptat spre marginile movilei (fig. 5). Pe toată întinderea rugului funerar, se distinge sub masa de cărbuni o dungă de pămînt ars, roșu în partea superioară, iar mai jos bătînd în violet. La centru această dungă atinge grosimea de 0,05 m, iar spre margini se subțiază pînă ce dispare.

La mijlocul movilei și al vetrei funerare s-au găsit mai multe vase funerare, dispuse aproape în cerc (fig. 6). La o margine a acestui cerc se afla un vas mai mare (nr. 1), care este vasul principal (fig. 6 și fig. 7). Lipit de el, dar în interiorul cercului, se găsea o farfurie de culoare cenușie (nr. 2), lucrată la roată ca și vasul precedent, iar alături zăcea o ulcică din pastă fină roșie

(nr. 3). Ceva mai departe fusese așezată o strachină cu trei picioare (nr. 4), lucrată la roată, din pastă grosolană de culoare cenușie închisă, iar lîngă

Legenda
Ceramică
Pămînt ars
Cărbune
× Oase calcinate.
A
B
C
D
N
Scara
0 1 2 3 4 5 m.

Fig. 4. — T. III (56). Planul nr. 2 cu vatra funerară.

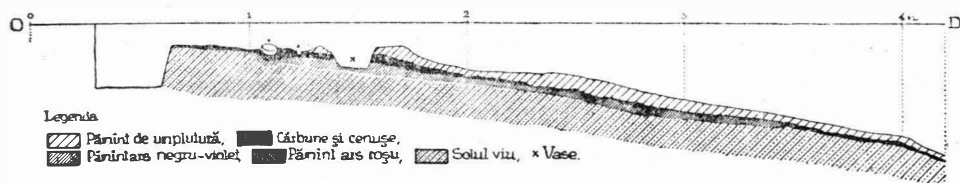

Fig. 5. — T. III (56). Profiluri de detaliu prin vatra funerară.

ea o farfurie de factură romană, din pastă roșie fină (nr. 5). Mai la dreapta zăceau alte trei vase sparte (fig. 6, nr. 6) și anume o strachină cu trei

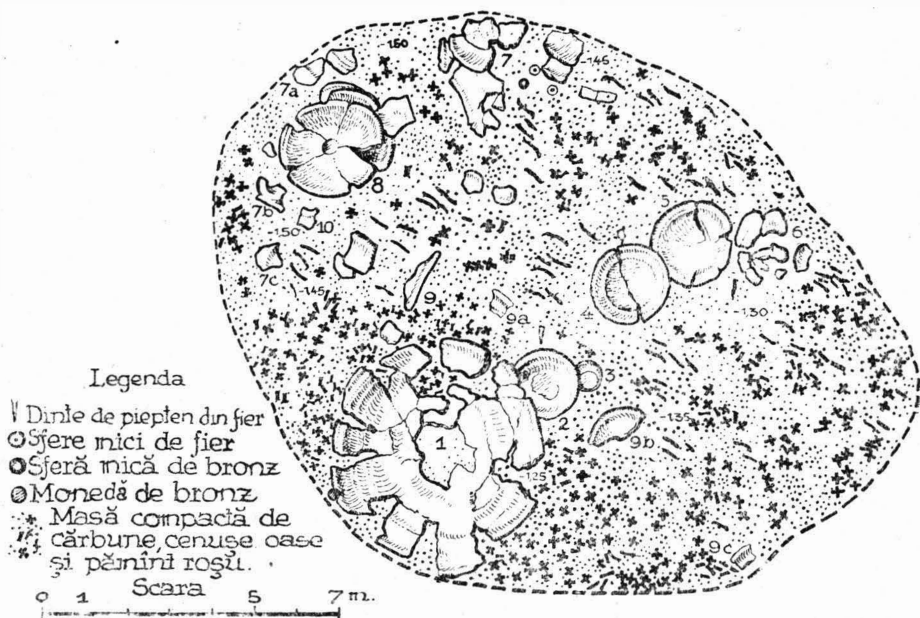

Fig. 6. — T. III (56). Centrul rugului funerar cu vasele de ofrandă.

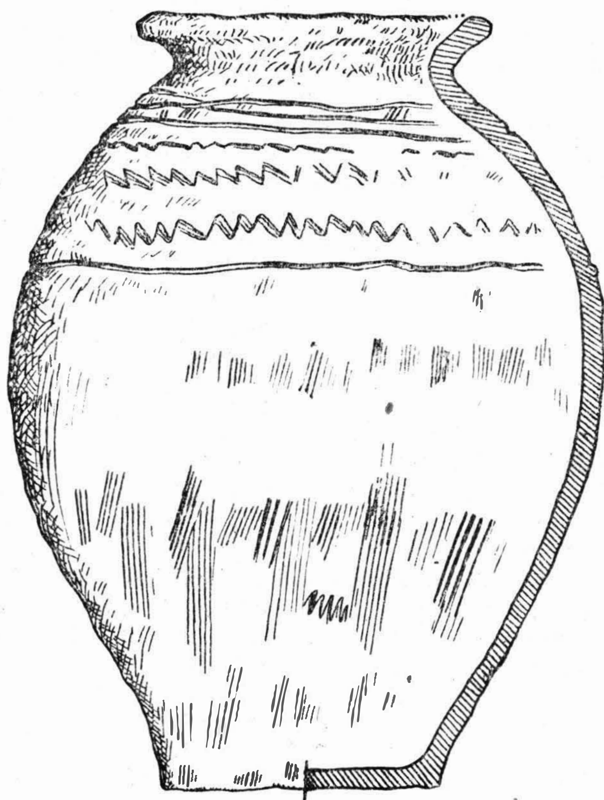

Fig. 7. — T. III (56). Vasul principal.

picioare, din pastă cenuşie poroasă, o strachină din pastă fină cu pereţi involţi şi o ulcică din pastă cenuşie fină. Spre stînga grupului de vase s-au găsit fragmentele risipite ale unui ulcior de tip roman (nr. 7, 7 a-c). Vasul nr. 8, aflat spre marginea cercului amintit, e un capac, confecţionat din aceeaşi pastă ca şi strachina cu trei picioare (nr. 6), la care de fapt se şi potriveşte. În jurul lui s-au găsit fragmentele vasului nr. 10. Fragmentele vasului nr. 9 erau răspîndite pe o întindere mai mare în dreapta grupului de vase nr. 1 —3.

Vasele de mai sus constituie grupul central al inventarului mormîntului. Ele au fost depuse întregi pe resturile funerare, compuse din cărbuni, cenuşă, oase calcinate şi pămînt ars, care fuseseră adunate la mijlocul vetrei funerare (fig. 8). Înainte de depunerea vaselor întregi, fuseseră sparte ritual alte vase, ale căror fragmente s-au găsit fie sub vasele întregi amintite, fie în jurul lor, fie spre periferia rugului. Printre acestea, fragmentele unui vas mare, neornamentat, erau grupate la marginea vetrei funerare, alcătuind un fel de pardoseală (fig. 4). Pămîntul de sub vasul principal şi din jurul său pare a fi îmbibat cu grăsime (ulei?).

La 0,25 m depărtare de vasul principal, în stratul de cărbune, a ieşit la iveală o monedă de bronz, anume un as de la împăratul Hadrian, datînd din anii 132—133 (Strack, II, 647; cf. Cohen [2], II, 792).

Tumulul IV (39) se află pe liziera de sud a necropolei. Diametrul: 9,80×10,40 m. Înălţimea sa era de 1 m. Stratul funerar se întinde pe o suprafaţă de o formă ovală neregulată, cu diametrul de 3,80×4,10 m. Locul rugului e marcat de o adîncitură patrulateră de 1,90×1,50 m, obţinută prin nivelarea terenului. Într-o parte a vetrei rugului s-a identificat o groapă circulară cu diametrul de 0,50 m şi adîncă de 0,15 m, care a servit probabil pentru aprinderea focului. Sub vatra rugului, pe o grosime de 0,05 m, pămîntul este înroşit în nuanţa roşie-cărămizie, în partea superioară şi negru-violetă mai jos. Oasele calcinate, unele incomplet arse, avînd lungimea pînă la 0,10 m, printre care şi o *măsea*, s-au găsit numai în porţiunea care formează vatra rugului. Tot în acest spaţiu s-au găsit şi vasele întregi, în număr de 7, precum şi obiectele de podoabă sau alte piese de metal sau de sticlă ale inventarului funerar, anume o fibulă de bronz, un inel de fier, cu adîncitura circulară în care fusese fixată o gemă (pierdută sau distrusă de foc), un alt inel fragmentar tot de fier, un pandantiv sferic de bronz, probabil de la un cercel, două mărgele de sticlă verzuie şi transparentă, un număr de 28 «dinţi» de pieptene de fier, trei ţinte-butoni de fier şi alte obiecte de fier atipice (fig. 9). Toate acestea poartă urme evidente de trecere prin foc. În vasul principal, la fund, s-au găsit fragmentele unui vas mic de sticlă. În jurul vaselor de la centru pămîntul era uleios ca şi în tumulul III. Sub vasele întregi şi pe toată suprafaţa vetrei funerare se aflau numeroase fragmente de vase sparte ritual.

Tumulul V (36) este de dimensiuni mai mici: diametrul 9 m, iar înălţimea 0,60 m. El se deosebeşte de majoritatea tumulilor cercetaţi în zona de sud-vest a necropolei nu numai prin aspectul şi structura sa, cît mai ales prin sărăcia, simplitatea şi starea fragmentară a inventarului funerar, care constă numai din fragmente ceramice aparţinînd unui vas mai mare, de culoare roşie, ornamentat cu dungi şi crestături imprimate, precum şi unuia sau mai multor vase mai mici. Stratul funerar se întinde pe o suprafaţă mică, de 1,35×1,45 m, grosimea lui la centru fiind de 0,05—0,10 m. El conţinea puţine oase calcinate.

Fig. 8. — T. III (56). Grupul de vase de la centru.

Fig. 9. — T. IV (39). Obiectele mărunte ale inventarului funerar.

Tumulul VI (37) are diametrul de 12,40×12,60 m, iar înălţimea de 1,15 m. Pe stratul funerar de la mijlocul tumulului s-au găsit, grupate în cerc, mai multe vase întregi sau întregibile, şi anume un vas mare din pastă roşie-cafenie, cu nisip, ornamentat cu striuri, în care se afla o ulcică, o farfurie simplă din pastă cu nisip, una din pastă fină, cenuşie deschisă, şi alta din pastă roşie fină, o strachină cu trei picioare, de culoare neagră, şi o ulcică cu pereţii drepţi, ornamentată cu striuri. Sub aceste vase se aflau fragmente din alte vase sparte intenţionat. Alte fragmente ceramice, grupate, erau dispuse în semicerc în jurul rugului. Inventarul tumulului mai cuprinde şase obiecte de fier în formă de dinţi de pieptene, o scoabă mică de fier

Fig. 10. — T. VII (60). Grupul de vase de la centrul rugului funerar.

şi un fragment dintr-o fibulă de bronz, găsite toate pe stratul funerar de la mijlocul tumulului.

Tot pe stratul funerar, lîngă vasul principal, s-a găsit o monedă de bronz, foarte oxidată, purtînd pe av. efigia clară a lui Nerva (96—98 e.n.). Rv. este atît de şters, încît nu se poate preciza tipul.

Tumulul VII (60) se găseşte tot în zona de SV, dar la marginea dinspre NV a necropolei. Diametrul: 13×14,50 m. Înălţimea: 1 m. Pămîntul roşu, indicînd locul rugului, se întinde pe o suprafaţă de o formă dreptunghiulară. La mijlocul rugului, într-o masă mai compactă de cărbune şi multă cenuşă, se aflau vasele întregi (fig. 10). Vasul principal e un vas înalt din pastă fină, roşie-gălbuie, bine arsă (fig. 11). Pe fundul vasului s-a găsit o ulcică de lut fin de culoare cenuşie. Celelalte vase întregi (o oală mai mică, din pastă fină cenuşie, o farfurioară din lut cenuşiu, un castron de culoare roşie, un capac cu buton şi o strachină roşie, găsită cu gura în jos) se găseau în jurul vasului principal. Sub aceste vase şi printre ele s-au descoperit numeroase fragmente de vase sparte intenţionat, printre care cel puţin trei farfurii din pastă cenuşie fină. La marginea vetrei funerare se afla o masă de fragmente

ceramice aparţinînd unui vas mare, cu pereţii groşi, care alcătuia iarăşi un fel de « pardoseală ».

Lîngă vasul principal, în stratul funerar, s-a găsit o monedă de bronz. E un as de la Hadrian din anii 134—136 e.n. (Cohen [2], II, 516; Strack, II, 826).

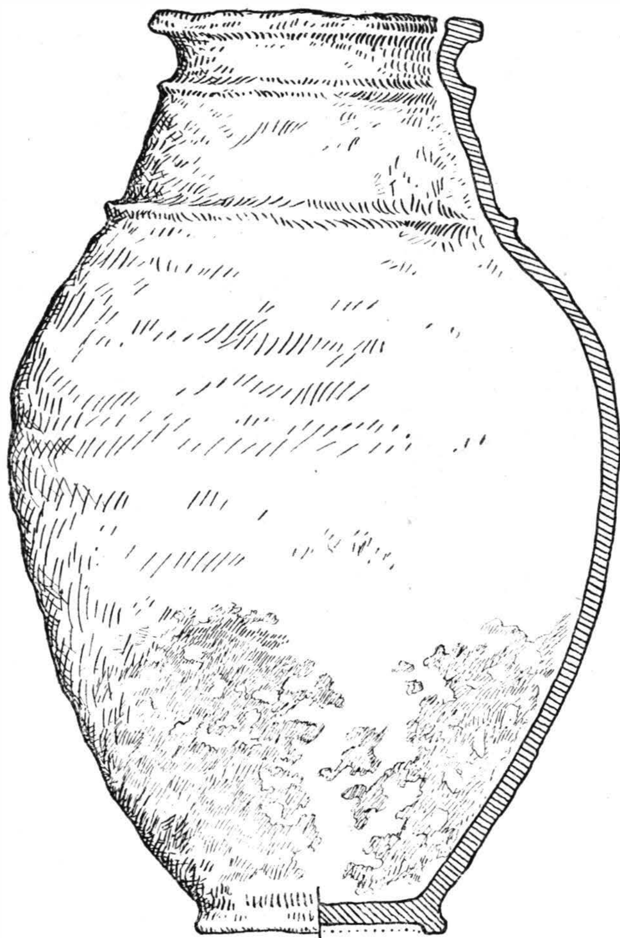

Fig. 11. — T. VII (60). Vasul principal.

În centrul movilei, imediat sub pămîntul vegetal actual, s-a constatat o mică groapă în formă de căldare, adîncă de abia 0,20 m, care conţinea cărbuni, cenuşă şi pămînt ars. În ea s-au găsit şi trei fragmente dintr-un vas roşu, de factură provincială romană. Ar putea fi vorba de o înmormîntare ulterioară, de copil.

Tumulul VIII (25). Diametrul: 12,60 m. Înălţimea 1,10 m. La mijlocul vetrei funerare se aflau patru vase întregi (fig. 12). Vasul principal este un vas mare bitronconic, din pastă roşie-gălbuie, bine arsă, în care s-a găsit o ulcică cenuşie, din pastă fină, cu fundul plat, fără inel. Alături se aflau

aşezate în cerc: o strachină cu trei picioare, cu resturi de mîncare, acoperită cu un capac din aceeaşi pastă, apoi două farfurii, dintre care una din pastă poroasă şi neuniform arsă, iar cealaltă din pastă fină roşie, de factură romană. Pe lîngă obişnuitele fragmente ceramice răspîndite pe toată suprafaţa vetrei funerare, inventarul tumului s-a completat cu numeroase obiecte mărunte, şi anume: cinci fragmente de fibulă de bronz, un inel de fier cu gemă de piatră, nenumărate cuie, ţinte, dinţi de pieptene şi fragmente informe (oxidate) de fier. Pe stratul funerar, aproape de vasul principal, s-au găsit 19 perle, aşezate în semicerc, dintre care 15 în formă de pepene, din pastă verde, trei de aceeaşi formă, din pastă albastră, iar una tot din pastă albastră, dar de formă tubulară. Deosebit de aceasta s-au găsit alte două perle poliedrice de piatră (fig. 13).

Fig. 12. — T. VIII (25). Grupul de vase de la mijlocul rugului funerar.

Aproape de vasul principal a ieşit la iveală o monedă de bronz, anume un as din timpul lui Traian, care fiind foarte tocit nu se poate determina mai precis.

În acest tumul s-a practicat şi o înmormîntare ulterioară (tot de incineraţie), care a putut fi mai bine precizată. Din vîrful tumulului o groapă în formă de pîlnie se adîncea pînă la stratul funerar, nimerind însă alături de grupul central de vase. Fundul gropii era plin cu cărbuni, cenuşă, oase calcinate, fragmente ceramice, apoi două mărgele (cele de piatră) şi mai multe ţinte şi fragmente atipice de fier, care ar putea aparţine însă mormîntului principal.

Trebuie să amintim de asemenea, tot la acest tumul, prezenţa, spre periferia movilei, a unei a doua vetre funerare, aparţinînd probabil unui mormînt tumular mai vechi, distrus cu ocazia ridicării tumulului VIII şi a tumulului IX, din apropiere.

Tumulul IX (25) se află în imediata vecinătate a celui precedent. Diametrul său este de 10,60×10,80 m, iar înălţimea de 1 m. Deosebit de interesantă este constatarea că în nivelul superior al mantalei acestui tumul s-au găsit cărbuni, cenuşă şi pămînt ars, precum şi mai multe fragmente ceramice ale unui vas mare, provenind dintr-un tumul mai vechi, distrus. La mijlocul vetrei funerare se afla o groapă cu diametrul de 0,60 m, în care au fost depuse vasele întregi, după consumarea rugului. Vasul principal este piriform, cu pîntecele foarte dezvoltat. În interiorul său se afla o ulcică. Din inventar mai făceau parte o oală, un castron şi o strachină cu trei picioare, însoţită de nelipsitul ei capac.

Tumulul X (14). Diametrul: 12,70×12,90 m. Înălţimea, 1 m. În privinţa inventarului funerar, acest tumul se deosebeşte de ceilalţi descrişi pînă acum, prin faptul că lipseşte pentru prima dată vasul principal. La mijlocul vetrei funerare s-au găsit numai trei vase întregi, mai mici, şi anume o ulcică aşezată cu gura în jos, din pastă cărămizie deschisă, fină, o farfurie cu pereţii scunzi şi oblici, precum şi un capac cu mîner, de tipul cunoscut. Toate cele trei vase erau dispuse într-un triunghi. În afară de aceste vase

şi de fragmentele de vase sparte ritual, inventarul se completează cu un cui de fier, două fragmente atipice de fier şi două bucăţi de zgură de fier. În triunghiul dintre cele trei vase, în stratul funerar, s-a găsit o monedă de bronz şi anume un as al lui M. Aurelius Caesar din anii 140—144 e.n. (Cohen², III, 455; Strack, III, 922).

Tumulul XI (10). Diametrul: 9,90×10 m. Înălţimea, 0,60 m. E situat la marginea de sud a necropolei, pe o ridicătură naturală, ceea ce face ca privit din josul pantei, el să apară mult mai înalt decît este în realitate.

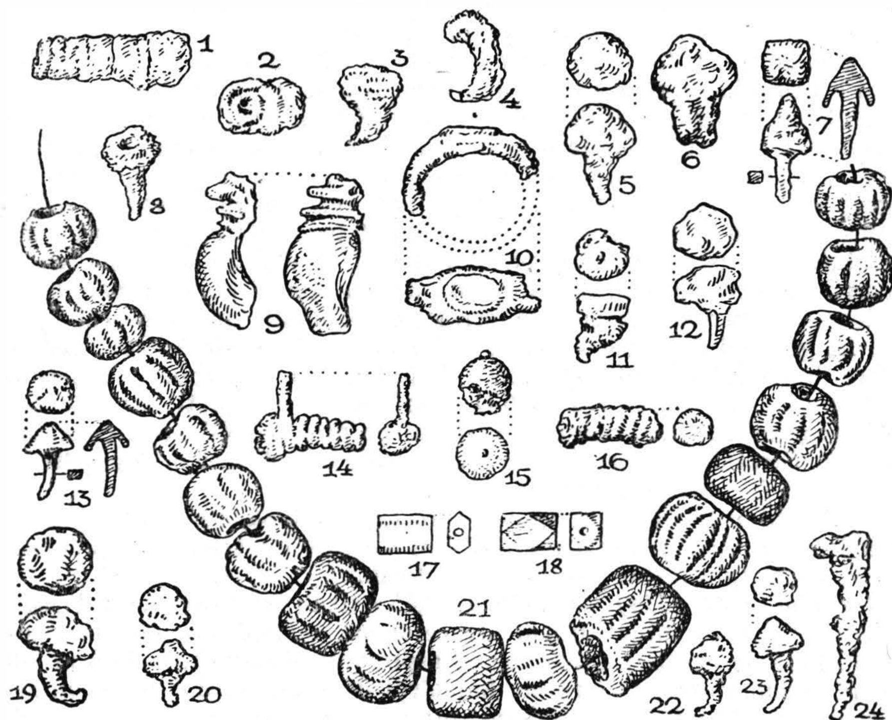

Fig. 13. — T. VIII (25). Obiectele mărunte ale inventarului funerar.

Pămîntul era umed pînă la stratul funerar, care, contrar aşteptărilor, a apărut la mică adîncime şi era destul de subţire, cu excepţia unei mici porţiuni de la marginea de NV a vetrei funerare, unde cărbunii, cenuşa şi cîteva oase calcinate formau un strat mai gros, de aproape 0,08 m. Aci s-au găsit cîteva vase puternic corodate. Unul dintre ele era un vas mai mare, de o factură deosebită, din pastă roşie, moale, incomplet arsă, cu buza răsfrîntă drept în afară. Altul era o farfurie din pastă fină, sfărîmicioasă, de culoare roşie-gălbuie, cu urme de slip roşu. Nu departe de vasul principal s-a găsit o monedă de bronz foarte oxidată, din care cauză determinarea ei e dificilă. Pe av. se distinge un cap bărbos, cu plete, de Iupiter, ce umple tot cîmpul, ne mai lăsînd loc pentru legendă. Rv. este şters. Moneda este un *semis* roman, datînd foarte probabil din ultimul sfert al secolului al II-lea sau din primele decenii ale secolului I î.e.n. (cf. Babelon, I—II, passim).

Tumulul XII (12) este aplatizat aproape pînă la nivelul actual al terenului, astfel că abia i s-a mai putut delimita conturul: diametrul 4,80×6 m; înălţimea aproximativă, 0,30 m. Resturile funerare au apărut imediat sub pămîntul vegetal. O porţiune din vatra funerară a rugului, constînd din cărbuni răzleţi şi slabe urme de pămînt ars, s-a identificat la o margine a movilei. Oase calcinate au apărut numai la mijlocul tumulului, iar fragmente ceramice, mărunte şi corodate, erau răspîndite pe o suprafaţă mai mare. Vase întregi nu s-au găsit. Se pare că aici resturile funerare au fost adunate de pe locul rugului şi depuse alături, fără alt inventar decît fragmentele vaselor sparte şi aruncate în timpul ceremoniei funerare.

Tumulul XIII (38) era, de asemenea, foarte aplatizat, astfel că abia se mai contura la suprafaţa terenului. Dimensiunile lui nu au putut fi măsurate decît cu aproximaţie: diametrul 8,40×8,60 m, înălţimea 0,30 m. Vatra funerară era marcată doar prin slabe urme de arsură, cărbune şi mici fragmente răzleţe de oase calcinate. Cu toate acestea, la centru s-a dat peste un grup de vase relativ bine păstrate, dintre care nu lipsea vasul principal, din pastă fină de culoare cenuşie, cu nuanţă pronunţată spre verde, neornamentat. În vas s-a găsit o ulcică. Alături se afla o strachină cu trei picioare, lîngă ea capacul, iar ceva mai departe un al doilea capac, la care se adaugă numeroase fragmente ceramice răspîndite pe o suprafaţă mai mare. Lîngă unul din vase s-a găsit şi o monedă de bronz, foarte oxidată şi în stare de descompunere, astfel că o determinare a ei nu mai este posibilă.

Tumulii XIV—XV (70 şi 63) erau foarte apropiaţi unul de altul, aplatizaţi şi aliniaţi în acelaşi şir orientat pe direcţia NV—SE. S-au săpat împreună. Stratul funerar al celor doi tumuli a fost foarte sărac. El conţinea numai fragmente ceramice răzleţe.

Următorii patru tumuli, ultimii cercetaţi în 1954, se găsesc în partea centrală a necropolei, anume, primii doi la vest de alee, ceilalţi la est de aceasta, pe marginea dinspre sud a cimitirului.

Tumulul XVI (114). Diametrul: 9,45×10,40 m. Înălţimea: 1 m. În manta, în afară de cîteva fragmente ceramice, au apărut două fragmente dintr-o fibulă de bronz. La marginea dinspre vest a movilei, la 1,04 m adîncime, pe o suprafaţă circulară cu diametrul de 1 m, s-a dat peste un strat consistent de pămînt ars şi cărbuni, printre care s-au găsit şi cîteva fragmente ceramice. Ar putea fi iarăşi vatra funerară a unui mormînt mai vechi.

În centrul tumulului, pe stratul funerar al înmormîntării principale, care atinge grosimea de 0,15 m, se aflau grupate mai multe vase: vasul principal, în care s-a găsit o ulcică de lut fin cenuşiu, o strachină cu trei picioare, cu capacul ei, o oală şi alte vase sfărîmate. Oase mărişoare, rămase de la o ardere incompletă, erau strînse în jurul vaselor. La marginea vetrei funerare, pe o suprafaţă circulară cu diametrul de peste 1 m, era din nou o masă de fragmente ceramice, majoritatea aparţinînd unui vas mare, de culoare roşie. După ridicarea vaselor, pe locul rugului funerar se mai putea observa o puternică pată de culoare neagră-brună, uleioasă (fig. 14).

Tumulul XVII (117). Diametrul: 9,95×11,60 m. Înălţimea: 0,90 m. Stratul funerar nu era prea compact şi oase calcinate s-au găsit puţine. Ele erau grupate în jurul singurului vas întreg descoperit în acest tumul (fig. 15), de culoare cenuşie mai deschisă, cu pereţii subţiri, acoperit cu un capac. În el s-au găsit fragmentele unei străchini de culoare roşie. În jurul vaselor s-au mai găsit două fragmente dintr-un cui de fier.

La marginea movilei, dar tot sub mantaua tumulului, pe solul antic, s-a dat peste o altă vatră cu urme de arsură, cărbuni şi oase calcinate.

Tumulul XVIII (127). Diametrul: 10,05×10,40 m. Înălţimea: 0,75 m. La mijlocul vetrei rugului se afla o « urnă » neobişnuit de înaltă, iar în jurul ei, pe stratul funerar, mai multe vase mici: un capac, o ulcică din pastă fină roşie, o ceaşcă cu trei picioare în miniatură, dintr-o pastă de culoare albă, cu capacul de aceeaşi factură. Alături se aflau o oală mai mică, deschisă la gură, cu două torţi (una ruptă) şi fragmente din alte vase. Tot aci, în stratul funerar s-au găsit două fragmente dintr-o fibulă de bronz, o gemă de piatră de la un inel de fier şi o mică mărgea de sticlă verde. La marginea vetrei funerare, peste cărbuni, se aflau multe fragmente ceramice, dispuse în semicerc, aparţinînd iarăşi unui vas spart ritual.

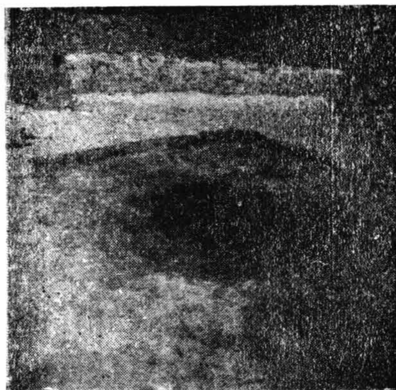

Fig. 14. — T. XVI (114). Urmele vetrei funerare după ridicarea inventarului funerar.

Tumulul XIX (133). Diametrul: 11,35×11,40 m. Înălţimea: 0,80 m. Stratul funerar e alcătuit din slabe urme de cărbuni, pămînt ars şi multe oase calcinate, răspîndite pe o suprafaţă mai mare. Pe această vatră erau depuse mai multe vase (fig. 16), dintre care mai întregi erau un mare vas din pastă grosolană cu pietriş, de culoare neagră-cenuşie, şi o strachină cu trei picioare. În vasul mare s-a aflat o ulcică din pastă fină roşie şi un fragment mai mare dintr-un vas cu picior. O rădăcină groasă de stejar pătrunsese printre vase, provocînd spargerea şi deplasarea lor. În schimb alte vase, ale căror fragmente au fost găsite sub vasele întregi, au fost sparte ritual. Tot în stratul funerar s-au mai găsit şi cîteva obiecte de metal, un cui de fier, un fragment dintr-o fibulă de bronz şi un fragment dintr-un obiect de forma unui dinte de pieptene. La marginea vetrei funerare, la baza mantalei, s-a găsit o lamă de silex şi un obiect ceramic de forma unui mic pisălog.

Tot în nivelul inferior al mantalei, la 10—20 cm mai sus de stratul funerar, au apărut în pămîntul de umplutură două lespezi de conglomerat calcaros, de culoare galben-ruginie şi de mărimi deosebite. Pe una din ele s-a găsit şi un fragment de os calcinat.

Tumulul e datat de o monedă de bronz găsită în stratul funerar, în regiunea grupului de vase de la mijlocul movilei. Este un as din timpul împăratului Galba, emis în Antiochia Siriei, în anii 68—69 e.n. (Cohen [2], I, 351/444; Mionnet, V 193/355).

În necropolă, în afară de săparea celor 19 tumuli, au mai fost executate şi trei şanţuri de informare în spaţiul liber al aleii (pl. II). Rezultatele au fost negative în toate trei cazurile, neieşind la iveală nici o urmă de cultură materială.

★

În scopul de a preciza, chiar sumar şi incomplet, principalele caracteristici ale necropolei de la Caşolţ, e necesar să încercăm mai întîi sistemati-

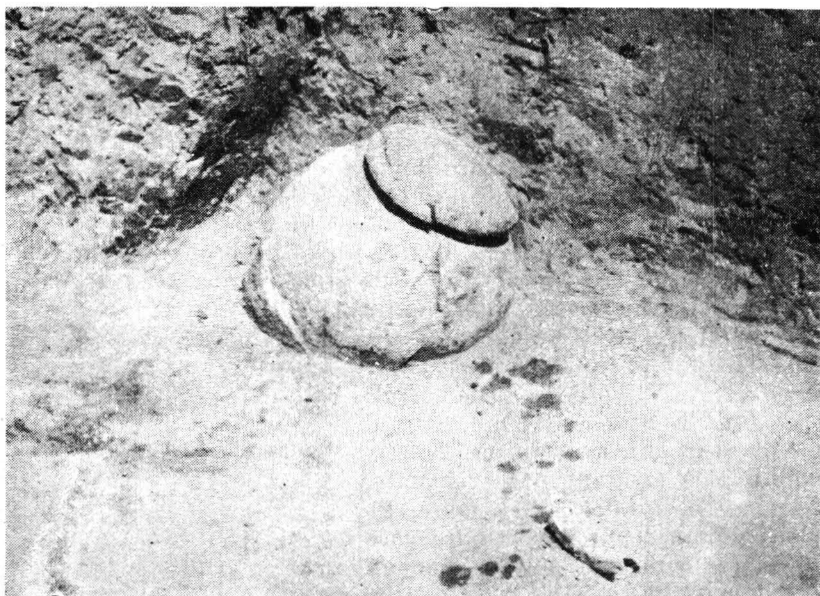

Fig. 15. — T. XVII (117). Vasul principal de la mijlocul vetrei funerare.

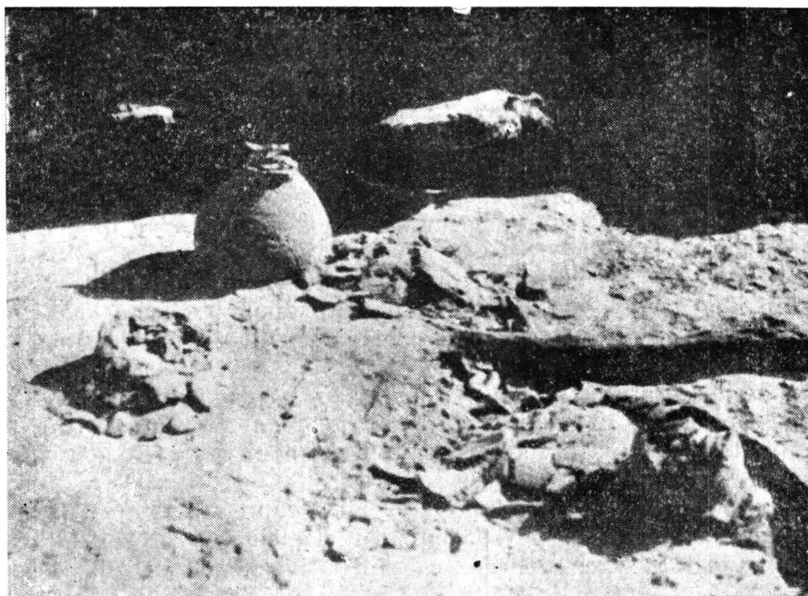

Fig. 16.— T. XIX. (133). Vasele de la mijlocul vetrei funerare și lespezile de piatră din pămîntul mantalei tumulului.

zarea observaţiilor făcute în cursul săpăturilor şi categorisirea materialului arheologic obţinut, după criteriul tipologic şi cronologic.

Ritul de înmormîntare este fără excepţie incineraţia. Arderea s-a făcut obişnuit chiar pe locul pe care s-a ridicat apoi tumulul. Cantitatea mare de cărbune, cenuşă şi oase calcinate, alcătuind de cele mai multe ori un strat gros de 0,10—0,20 m, precum şi înroşirea solului viu de sub vatra rugului funerar pe o grosime pînă la 0,05 m, apoi existenţa în mai mulţi tumuli a unei pojghiţe de pămînt înroşit, care acoperea resturile funerare, şi prezenţa bulgăraşilor de pămînt ars în stratul funerar, constituie dovezi neîndoielnice în această privinţă. Dacă totuşi, în unii tumuli stratul funerar era subţire şi chiar discontinuu, faptul se datoreşte acţiunii dizolvante a agenţilor chimici, ale căror efecte, produse prin angajarea azotului din cărbune şi din celelalte resturi ale incineraţiei în micul circuit al solului de pădure, au fost mai puternice la tumulii aplatizaţi, la care întreg pămîntul mantalei se prezintă mai degradat. Cu toate acestea nu este exclusă posibilitatea ca în anumite cazuri, incinerarea să nu se fi efectuat chiar pe locul ridicării tumulului. Acest lucru e sigur la înmormîntările ulterioare. Poate o asemenea destinaţie, de loc de ardere, a avut şi platforma de lespezi de piatră constatată la marginea tumulului II. O explicaţie similară s-ar putea da, deocamdată, şi celor două lespezi de piatră, izolate, apărute în nivelul inferior al mantalei din tumulul XIX.

Tumulii reprezintă întotdeauna morminte individuale, ale unei singure persoane. Hotărîtor în această privinţă este faptul că în nici un tumul nu s-a găsit mai mult de o singură monedă. În trei tumuli (II, VII, VIII) s-au constatat şi înmormîntări ulterioare. Mai clar s-a putut face o asemenea observaţie în tumulul VIII, unde resturile funerare ale înmormîntării secundare au fost introduse în tumulul mai vechi prin practicarea unei gropi în formă de pîlnie, care, ca şi în t. II, a pătruns prin ambele niveluri ale mantalei, ajungînd pînă la stratul funerar al primei înmormîntări. Aceste înmormîntări ulterioare aparţin probabil unor copii mici şi ele par să fi avut loc la scurt timp după înmormîntarea principală.

Arderea s-a făcut pe un rug de lemne. Locul ales pentru incinerare nu a fost de loc sau numai superficial amenajat, printr-o uşoară nivelare a terenului. Totuşi, în unele cazuri, ca de pildă în t. IV, s-a constatat existenţa unei gropi, de formă dreptunghiulară, adîncă de abia 0,10 m şi de dimensiuni corespunzătoare rugului funerar. La mai mulţi alţi tumuli s-a precizat existenţa unei gropi circulare mai mici, situată la o margine a rugului şi destinată probabil aprinderii rugului. În alte două cazuri (t. II şi III), la mijlocul sau într-o parte a vetrei funerare, s-au constatat urmele unui par înfipt în solul viu, care a servit probabil, pentru fixarea rugului.

Cadavrul era depus pe rug îmbrăcat şi cu toate podoabele şi piesele vestimentare care îi aparţinuseră în viaţă: fibule, inele, mărgele, cercei, piepteni etc. Acestea poartă urme evidente de trecere prin foc.

O scobiţă de fier aflată în t. VI şi unele cuie de fier descoperite în alţi tumuli provin fie de la sicriul sau targa de lemn, pe care cadavrul ar fi fost adus din aşezare pînă la locul de incinerare, fie chiar de la rug, folosite fiind pentru consolidarea acestuia. În majoritatea cazurilor, arderea cadavrului a fost aproape completă. Pămîntul înroşit de sub stratul funerar indică locul şi întinderea rugului. Cărbuni din rug s-au răspîndit şi în afara acestuia, fără a înroşi însă pămîntul pe care au căzut. Observaţiile făcute în t. III au

arătat că înainte de stingerea completă a focului, o parte din lemnele încă arzînde au fost trase la o parte de pe rug, spre a grăbi pregătirile pentru îngroparea resturilor funerare. Toate aceste resturi funerare, compuse din oase calcinate şi obiecte de podoabă şi vestimentare, amestecate în masa de cărbuni şi cenuşă, erau strînse grămadă la mijlocul rugului, ele fiind apoi, se pare, stinse cu pămînt aruncat peste ele. În nici unul din tumulii săpaţi pînă acum, oasele calcinate şi celelalte resturi ale incinerării nu au fost găsite depuse în vreo urnă.

Observaţiile făcute în cursul săpăturilor au dovedit că cu prilejul incinerării şi al înmormîntării aveau loc anumite practici rituale, care oglindesc obiceiurile legate de acest act şi credinţele religioase ale populaţiei care se înmormînta în această necropolă.

Întreaga ceremonie se presupune a fi fost condusă de un preot. Aţîţarea focului sub rug se făcea cu ajutorul instrumentelor tradiţionale, al amnarului şi al cremenei, de felul aceleia găsite în tumulul XIX.

După incinerare — adică arderea cadavrului şi a rugului — deasupra resturilor funerare se spărgeau ritual mai multe vase, ale căror fragmente s-au găsit răspîndite nu numai pe locul rugului, ci şi în afara acestuia, pînă spre marginile movilei. Unele dintre aceste vase sparte ritual erau vase mici, mai ales castroane şi farfurii din pastă fină, în timp ce aproape constant în tumulii mari şi mijlocii au apărut, în afara rugului funerar, şi spre marginile movilei, fragmentele unui vas mai mare, cu pereţii groşi, totdeauna dintr-o pastă mai grosolană, amestecată cu nisip. Aceste constatări, ca şi caracterul fie de recipiente, fie de vase pentru servit al vaselor sparte ritual, duc la concluzia că înainte de terminarea ceremoniei înmormîntării avea loc un adevărat ospăţ funebru al celor rămaşi în viaţă.

După ritualul spargerii vaselor şi după strîngerea resturilor funerare la mijlocul rugului, în şi pe stratul funerar erau depuse mai multe vase întregi, găsite *in situ*, mai mult sau mai puţin întregi, în majoritatea tumulilor săpaţi de noi, cu excepţia tumulilor mici şi aplatizaţi, din care vasele întregi lipsesc aproape consecvent. Între vasele întregi, aproape nelipsit din nici un tumul este un vas mai mare, din categoria vaselor de provizii, pe care îl putem considera ca vasul principal al fiecărui mormînt. De cele mai multe ori, în acest vas principal se afla o ulcică de lut fin, de culoare roşie sau cenuşie. Alteori, ca de pildă în t. III, ulcica s-a găsit alături de vasul principal, iar într-un singur tumul (IV), în locul ulcelei de lut era un vas mic de sticlă. În jurul vasului principal se grupează alte vase mai mici, ca oale de diferite forme, castroane, străchini, farfurii, ceşti şi altele. Vasul principal nu era de fapt o urnă funerară; în el se puneau, probabil, lichide (vin sau untdelemn). Dintre celelalte vase, oalele şi, mai ales, străchinile cu trei picioare par să fi avut un conţinut de mîncări pregătite, de aceea acest tip particular de străchini este constant însoţit de cîte un capac, găsit fie acoperind strachina, fie lîngă ea, unde a căzut cînd s-a aruncat pămîntul.

Vasele întregi, cu conţinutul lor de mîncări şi băuturi, reprezintă ofranda funerară oferită defunctului sub forma ospăţului funebru. Actul acesta, astfel concretizat, are o semnificaţie simbolică, legată de credinţele şi închipuitele nevoi ale omului în viaţa de apoi. Caracterul simbolic al străchinii cu trei picioare e dovedit şi prin exemplarul în miniatură descoperit în t. XVIII.

În sfîrşit, tot din seria practicilor funerare şi a superstiţiilor face parte şi moneda pusă în mîna sau în gura mortului, reprezentînd « obolul lui

Charon ». În necropola de la Caşolţ, obiceiul acesta nu se dovedeşte a fi fost general. Din cele 19 movile săpate, numai în 9 s-au găsit monede. Ele lipsesc, cu excepţia tumulului XIII, din toţi tumulii mici şi aplatizaţi, dar şi din unii dintre cei mijlocii, atît din zona de sud-vest (IV şi IX), cît, mai ales, din zona centrală a necropolei (XVI—XVIII).

După terminarea incinerării şi a întregului ritual funerar, începea îngroparea resturilor funerare şi ridicarea tumulului. Pămîntul necesar pentru aceasta era luat din imediata apropiere. În jurul fiecărui tumul se forma un şanţ circular, care accentua şi mai mult profilul şi înălţimea acestuia, economisindu-se totodată şi forţa de muncă necesară. În unele din profilurile executate, aceste şanţuri practicate în solul viu, care între timp s-au umplut, se disting destul de clar (fig. 3). În felul acesta, toate resturile împrăştiate ale incineraţiei şi cele pe care asistenţa le-ar fi putut lăsa în jurul tumulilor au fost aruncate o dată cu pămîntul în mantaua care îmbrăca mormîntul. În nici unul dintre tumulii săpaţi nu s-a putut constata prezenţa vreunui obiect sau produs de orice fel care să fie străin, cultural şi ca epocă, de mormînt sau de necropolă în general. Rezultatul negativ al celor trei secţiuni de verificare executate în spaţiul liber al aleii, dovedind că teritoriul necropolei nu a fost cîndva locuit, nici înainte, nici mai tîrziu, nu face decît să întărească această constatare. Există, deci, siguranţa că întreg materialul arheologic descoperit în fiecare tumul, indiferent dacă el a fost găsit în stratul funerar sau în pămîntul mantalei, aparţine tumulului respectiv, în care a ajuns numai o dată cu ridicarea acestuia, chiar dacă unele materiale descoperite nu fac parte direct din inventarul funerar propriu-zis al mormîntului. O deosebire va trebui să fie avută în vedere, în considerarea materialului arheologic, numai în cazurile cînd tumulii mai noi au distrus şi au răvăşit inventarul funerar al unor morminte mai vechi, datînd, fără îndoială, din perioada de început a necropolei, nu dintr-o altă epocă. Mai clar s-a putut constata distrugerea unui tumul mai vechi în t. VIII. Vetre secundare au fost însă sezisate şi în tumulii XVI şi XVII.

Materialul arheologic din tumulii cercetaţi nu a putut fi încă studiat mai amănunţit, de aceea în cele ce urmează se vor face numai unele consideraţii generale asupra lui, cu excepţia unora dintre produsele mai tipice, asupra cărora se va insista ceva mai mult.

Ceramica este categoria cea mai bogată a inventarului funerar, nelipsind din nici unul din tumulii săpaţi. Impresia generală pe care o face materialul ceramic este că el constă în cea mai mare parte din produse de factură locală şi de tradiţii mai vechi, mult mai puţine fiind vasele de factură incontestabil provincială romană. Lipsesc aproape cu desăvîrşire produsele superioare şi cele mai specifice ale ceramicii romane, ca de pildă vasele în *terra sigillata*, lucernele, paharele sau cupele cu picior, amforele, etc.

Între vasele sparte ritual şi cele de ofrandă, întregi, acolo unde există ambele categorii, nu se constată deosebiri esenţiale, cu toate că anumite tipuri de vase sînt mai frecvente în una sau cealaltă din aceste categorii. Strachina cu trei picioare, de pildă, apare numai ca vas de ofrandă şi este singurul vas din care se cunoaşte un exemplar în miniatură, deci pare să fi avut prin excelenţă o destinaţie funerară. Celelalte sînt vase care aveau, desigur, şi o întrebuinţare practică în viaţa de toate zilele.

După întrebuinţarea lor, vasele din necropola de la Caşolţ pot fi împărţite în trei categorii:

a) Recipiente mai mari, aşa-numitele vase de provizii, care la Caşolţ constituie vasul principal în aproape fiecare tumul;

b) Vase de bucătărie, pentru gătitul sau păstratul mîncărilor şi al băuturilor, compuse mai ales din oale de diferite forme şi dimensiuni;

c) Vase de servit la masă mîncarea sau băutura, ca străchini, castroane, farfurii, ceşti şi ulcele.

În tumulii cu un inventar funerar mai complet nici una din aceste categorii de vase nu lipseşte.

În ceea ce priveşte *tehnica* de confecţionare, vasele, cu unele excepţii încă neprecizate cu toată siguranţa, sînt lucrate cu roata. Se constată însă adeseori, mai ales la vasele mari, o stîngăcie în mînuirea roţii olarului, care se trădează prin lipsa de precizie a formelor, prin neregularitatea decorului şi alte defecte de execuţie.

Din punctul de vedere al materialului din care sînt lucrate, deosebim următoarele trei categorii principale de vase:

a) *Vasele poroase*, din pastă grosolană, neuniform şi incomplet arsă, cu amestec de nisip de cvarţ sau de mică, ceea ce face ca suprafaţa lor să fie zgrunţuroasă. Culoarea variază de la cafeniu închis pînă la cenuşiu de diferite nuanţe. Există însă şi vase, din această categorie, de culoare roşie. In această pastă sînt lucrate majoritatea vaselor din necropola de la Caşolţ, atît cele mici, cît mai ales cele mari. Unele din aceste vase, mai ales străchinile cu trei picioare, prezintă un slip negru compact pe toată suprafaţa, atît în interior, cît şi în exterior.

Vasele din această categorie, deşi lucrate la roată, ca înfăţişare au un pronunţat caracter de ceramică primitivă, datorită confecţionării lor prin acelaşi procedeu tehnic, comun mai ales olarilor din epoca Latène-ului tîrziu. În necropola de la Caşolţ, ceramica de această factură înseamnă continuarea vechilor tradiţii meşteşugăreşti din epoca dacă pînă în plină epocă romană. Acelaşi fenomen s-a putut constata, în condiţii similare cu cele din Dacia, în toate provinciile de pe Dunăre şi de la Rin, în secolele I—II e.n. [1].

b) *Vasele din pastă fină*, fără impurităţi, bine şi uniform arsă, moale la pipăit, de culoare cenuşie sau roşie. Unele din vasele roşii sînt date cu un slip roşu sau brun. In această pastă sînt lucrate mai ales vasele mici, dar şi o parte din vasele mari, ca de pildă, vasul principal din tumulul XI.

Această tehnică ceramică, deşi mai puţin frecventă la vasele din necropola de la Caşolţ, decît prima categorie, este, poate mai mult decît cea precedentă, mai strîns şi mai direct legată şi dependentă de procedeul tehnic al celei mai specifice categorii de ceramică dacă, cea cenuşie sau roşie.

c) *Vasele de factură provincială romană*, din pastă foarte fină, puternic şi uniform arsă, rezistentă, cu rezonanţă metalică, de culoare roşie-cărămizie sau galben-portocalie. In această pastă sînt lucrate mai ales vasele mici, tipic provinciale romane, dar şi unele din vasele mari de provizii, ca de pildă vasele principale din tumulii VII, VIII şi XVIII.

Formele vaselor (fig. 17) numai aparent sînt variate. În realitate tipurile principale de vase, abstracţie făcînd de diferitele variante ale lor, sînt reduse ca număr. Rezultă că în inventarul funerar al tumulilor nu găsim

[1] Cf. pentru Noricum, A. Schörgendorfer, Die römerzeitliche Keramik der Ostalpenländer, 1942, p. 107—111.

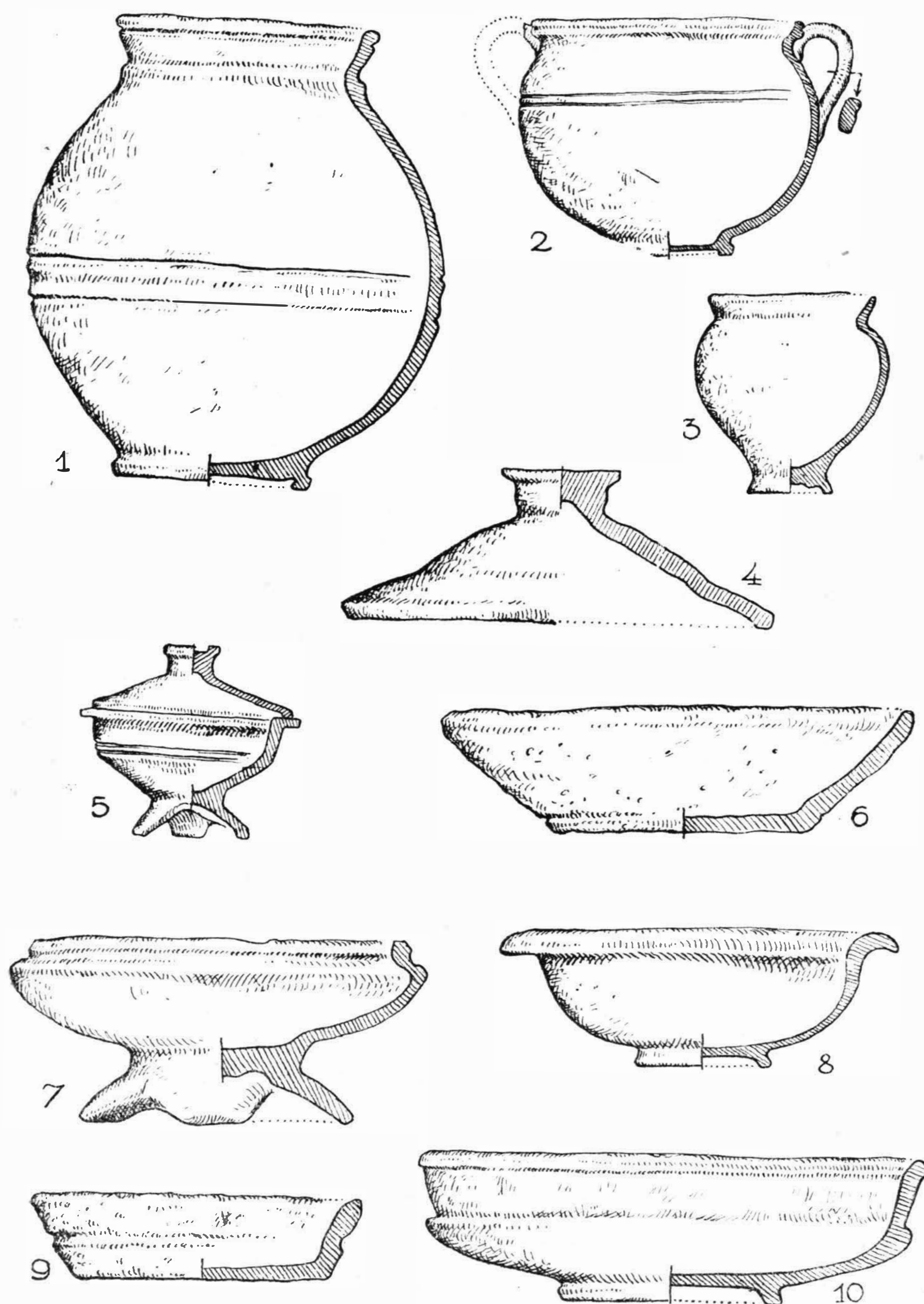

Fig. 17. — Forme de vase din necropola de la Cașolț.

decît anumite tipuri de vase, care, pe lîngă caracterul lor de uz practic, aveau, în virtutea obiceiului, și o destinație funerară, devenită oarecum simbolică, dacă nu una exclusiv funerară.

În categoria vaselor mari de provizii deosebim deocamdată două forme principale, care sînt, în același timp, și cele mai frecvente.

Una este reprezentată de vasul mare din tumulul III (fig. 7), din pastă poroasă, cafenie, lucrat la roată cu multe imperfecțiuni. Vasul e de tradiție generală Latène, atît în ce privește forma, cît și tehnica și decorul. În ceramica dacă un vas similar ca formă, dar lucrat cu mîna, lustruit și ornamentat cu proeminențe și torți aplicate, datînd probabil din secolul I e.n. cunoaștem, de pildă, la Bedehaza [1]. Chiupurile dace, cu toate deosebirile de amănunt, reproduc, în fond, aceeași formă ceramică, mai ales în ceea ce privește profilul și structura lor. Exemplare mai mult sau mai puțin apropiate de al nostru, unele lucrate încă cu mîna [2], întîlnim în secolele I—II e.n. în Pannonia și Noricum, unde de asemenea sînt considerate ca derivînd dintr-un prototip din Latène-ul tîrziu.

A doua formă principală a vaselor de provizii e reprezentată de vasul mare din tumulul VII, din pastă fină galbenă-portocalie, de tehnică provincială romană, cu urme de vopsea roșie (fig. 11). Originea acestei forme trebuie căutată în ceramica din epoca Latène, cu toate că poate fi luată în considerare și urna de la Atia, din ținutul Burgas în Bulgaria, datînd din secolele IV—III î.e.n. [3]. Vase de acest tip cunoaștem din epoca Latène-ului tîrziu, de pildă în Germania de Sud [4]. Dar tipul acesta de vas este foarte răspîndit și în ceramica dacă. Un exemplar de la Costești e lucrat încă cu mîna, lustruit și ornamentat cu proeminențe. O formă mult mai tipică, ce se caracterizează prin silueta zveltă, gura strîmtă și unul sau două inele în relief pe gîtul prelung al vasului, o au exemplarele descoperite la Poiana [5], în cetatea de la Căpîlna și la Sîntana-Arad [6]. Tipul de vas de la Cașolț derivă direct din forma specifică dacă, pe care de fapt o continuă în epoca romană, pe teritoriul provinciei. În schimb, el lipsește cu desăvîrșire în Pannonia și Noricum.

Dintre celelalte categorii de vase, oalele, castroanele, ceștile și farfuriile aparțin unor forme comune Latène-ului tîrziu și epocii romane timpurii din provinciile dunărene. Capacele de vase sînt aproape stereotipe.

O apariție mai neobișnuită este aceea a străchinilor cu trei picioare, prezente în majoritatea tumulilor din toate cele trei zone ale necropolei de la Cașolț. Toate exemplarele sînt lucrate din pastă poroasă. Această formă de vas lipsește din inventarul ceramic al așezărilor dace. Ea nu este de origine italică, cum s-a crezut, ci o formă specifică a Latène-ului tîrziu, derivînd din prototipuri mai îndepărtate hallstattiene [7]. Pe deplin constituită, strachina cu trei picioare o găsim mai întîi la Bibracte [8], în Gallia, de unde

[1] Muzeul Arheologic Cluj, IN, 4452. Cf. « S.C.I.V. » I, 1950, nr. 1, p. 128.
[2] A. Schörgendorfer, op. cit., pl. 34, nr. 430.
[3] « B.I.A.B. », XII, 1938, p. 427, fig. 210.
[4] « Mainzer Ztschr. », X, 1915, p. 78, fig. 4, nr. 14.
[5] « Dacia », III—IV, 1927—1932, p. 289, fig. 42.
[6] Muzeul Arheologic Cluj, IN, 6628. Vasul a servit ca urnă într-un mormînt dac de incinerație, datat în sec. II—III e.n.
[7] W. Schmid, în « O. Jh. », XXV, 1929, p. 144—145, A. Schörgendorfer, op. cit., p. 47.
[8] I. G. Bulliot, Fouilles du Mont Beuvray, pl. XXIV, XXVI, XXVIII.

apoi s-a răspîndit nu numai în Noricum, ci şi în Pannonia. Ea nu este deci un vas specific şi exclusiv noric. Descoperirea unui fragment dintr-un asemenea vas la Cristeşti, pe Mureş [1], dovedeşte că străchinile cu trei picioare s-au răspîndit şi în Dacia, cel mai tîrziu o dată cu cucerirea romană, fiind produse în atelierele locale. La Caşolţ lipsesc exemplarele din pastă fină roşie.

Ornamentarea nu este prea bogată, căci ea se aplică, abstracţie făcînd de simplele linii sau dungi incizate, ca şi de inelele în relief, aproape numai pe vasele mari.

Motivele ornamentale întîlnite pînă acum sînt următoarele patru:

a) *Liniile ondulate* — simple sau multiple — obişnuit încadrate de linii incizate (fig. 7 şi fig. 18, 4, 6). Ele sînt un motiv ornamental de cea mai bună tradiţie dacă, ceea ce ne scuteşte de a-i mai căuta originea în alte părţi.

b) *Striurile*, mai mult sau mai puţin regulate, executate cu ajutorul unui pieptene sau cu măturicea. Ele sînt un motiv ornamental obişnuit în epoca Latène-ului tîrziu în toate teritoriile de cultură celtică, fiind tot atît de frecvente şi în ceramica dacă. Pe vasul principal din tumulul III (fig. 7), striurile sînt trasate vertical, dar destul de neregulat, pe toată suprafaţa vasului, pînă la fund, ca în epoca Latène. Alteori, striurile verticale se îmbină cu fîşii de striuri orizontale, alcătuind aşa-zisul motiv « în şah » (fig. 18, 5). În această formă motivul este mai tîrziu. În combinaţii similare motivul apare în Pannonia şi Noricum numai pe vasele din epoca timpurie romană, secolele I—II e.n.

c) *Crestăturile*, sub forma unor pătrăţele sau triunghiuri imprimate cu rotiţa sau cu un alt instrument dinţat. Ornamentul este de tradiţie Latène. Se bucură de o largă folosire în ceramica din primele două secole ale erei noastre [2]. Nu lipseşte nici din ceramica dacă, găsindu-se, de pildă, pe un vas de la Şimleul Silvaniei, iar în epoca romană motivul e utilizat pentru ornamentarea vaselor produse în atelierele de la Cristeşti [3].

d) Într-un singur tumul (II) a apărut şi un *buton* (fig. 18, 1) de genul obişnuitelor proeminenţe de pe vasele din epoca dacă. El face parte dintr-un vas de pastă poroasă, de culoare roşie.

O altă parte a materialului arheologic din necropola de la Caşolţ o constituie obiectele de podoabă sau de îmbrăcăminte şi cîteva obiecte de fier, de întrebuinţare practică.

Fibulele sînt toate de bronz şi aparţin tipurilor de fibule provinciale romane timpurii. Inelele sînt în schimb numai din fier, cu toate că unele erau prevăzute cu geme de piatră, greceşti sau romane. Mărgelele sînt fie din pastă, verde sau albastră, fie din sticlă mai fină sau din piatră. Cele mai tipice sînt perlele în formă de pepene. Perle de acest tip s-au găsit şi în cetăţile dace din munţii Orăştiei. În Dacia romană se cunosc din mai multe descoperiri, aşa precum ele au apărut şi în mormintele iazige din cîmpia Tisei [4], fără să fie însă specifice populaţiei sarmate de acolo. Ele sînt cunoscute şi în Bulgaria (de pildă într-un mormînt tumular din timpul impe-

---

[1] E. Bónis, Die kaiserzeitliche Keramik von Pannonien, I, 1942, p. 52, cu pl. XLII, 23.
[2] A. Schörgendorfer, op. cit., p. 115; E. Bónis, op. cit., p. 38.
[3] E. Bónis, op. cit., p. 39.
[4] De pildă la Hódmezövárhely, vezi « Arch. Ért. », s. III, vol. VII—IX, 1946—1948, p. 285 şi pl. XLVII, 13.

riului de la Brestoviţa [1]). Mărgelele de sticlă sau de piatră, poliedrice, sînt de tip roman. Obiectele mici de fier, de forma unor dinţi de pieptene, care au putut de fapt să aparţină unor piepteni cu mînerul de os sau de lemn,

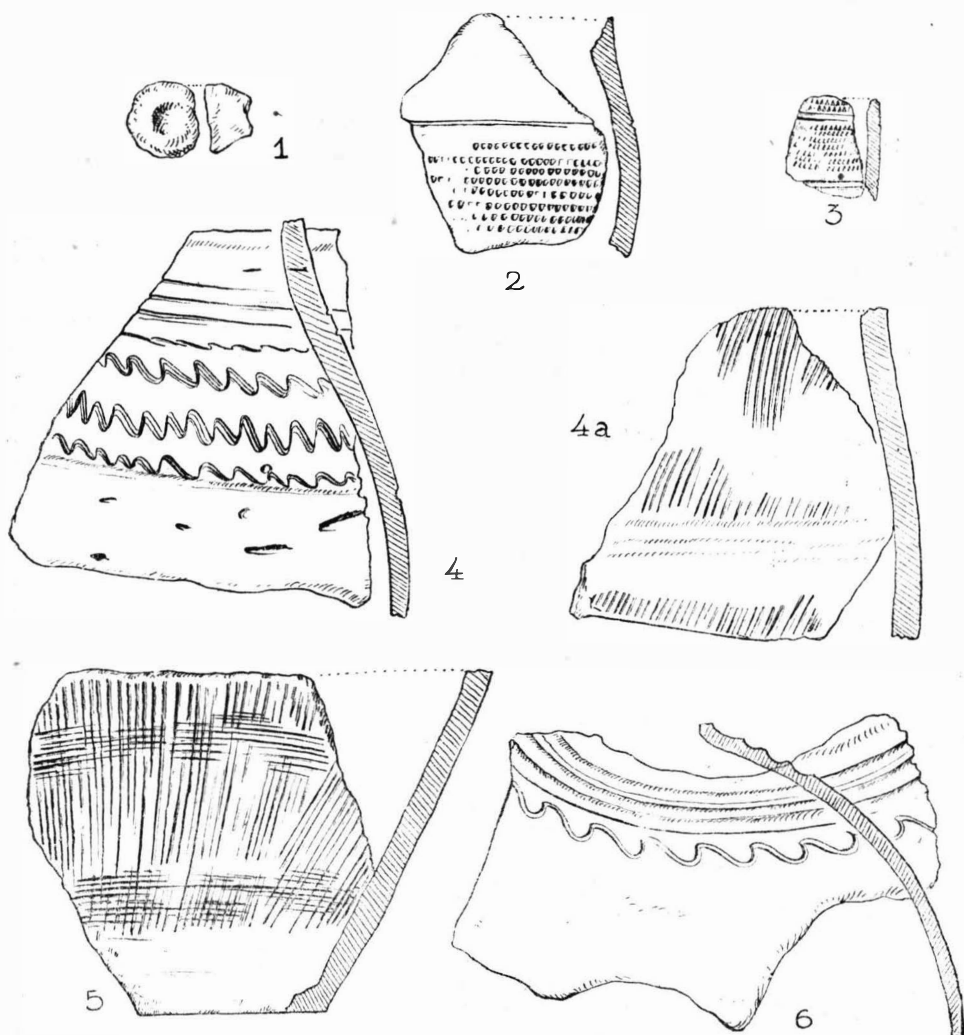

Fig. 18.—Motive ornamentale pe vasele din necropola de la Caşolţ.

sînt necunoscute pînă acum în Dacia, dar ţin probabil tot de fondul autohton al descoperirilor. Numeroase sînt ţintele sau cuişoarele de fier, care erau aplicate probabil pe centurile de piele sau pe încălţăminte. Ele pot fi de asemenea produse autohtone.

[1] « B.I.A.B. », XIV, 1940—1942, p. 191, fig. 264, jos.

AŞEZAREA DE LA PEPINIERĂ

Descoperirea, pe baza numeroaselor fragmente ceramice culese de la suprafaţă, a unei aşezări în imediata apropiere a necropolei a fost unul din primele rezultate pozitive ale campaniei de săpături din 1954. Aşezarea este

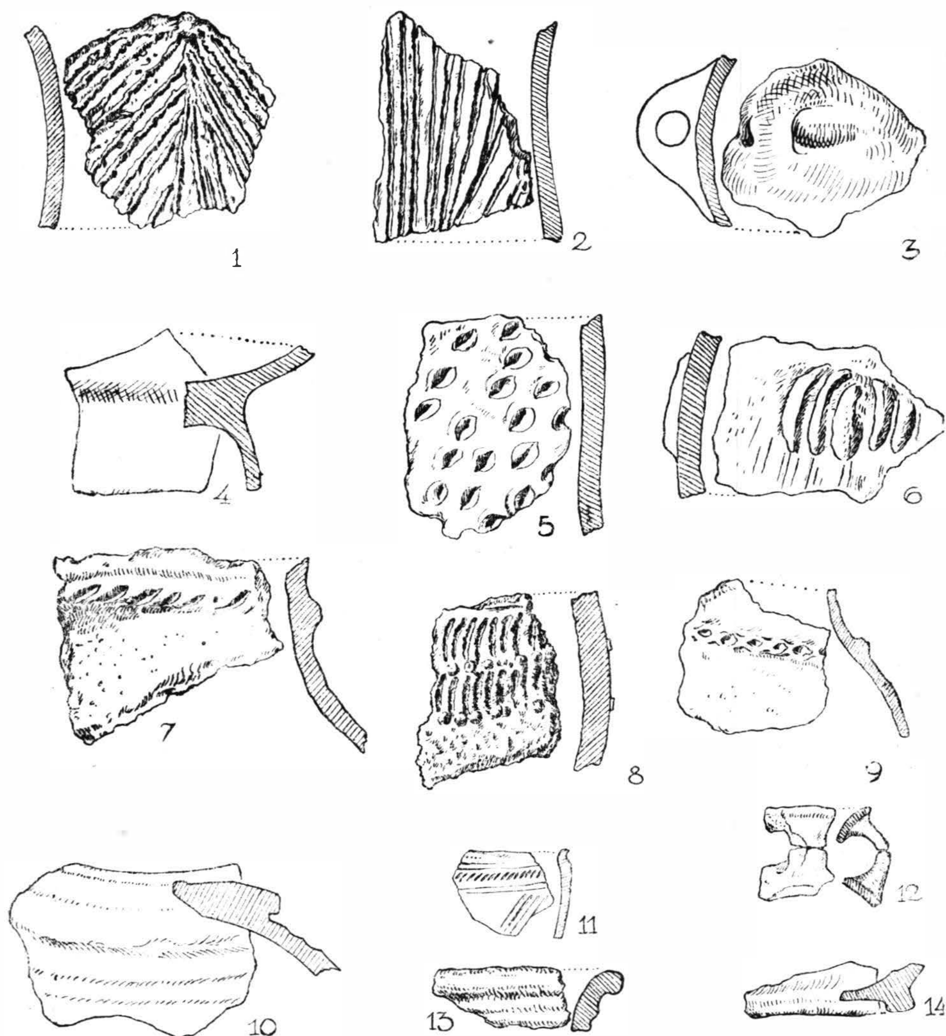

Fig. 19. — Ceramică din aşezarea de la Caşolţ.

situată pe locul actualei Pepiniere, la mai puţin de 300 m de necropolă, pe o terasă în uşoară pantă de la poalele Dealului Bradului, în unghiul format de pîraiele Caşolţului şi Higului (pl. I). Pentru a obţine primele informaţii despre această aşezare, s-au executat în total două secţiuni de lungimi diferite. Stratigrafia este simplă şi peste tot aceeaşi. Sub pămîntul actual

de cultură, gros de cca. 0,10 m, se află stratul de cultură antică, ce se adînceşte pînă la 0,40 m, de unde începe solul viu. Cele mai numeroase urme de cultură se găsesc în nivelul inferior al stratului de cultură, între 0,30—0,40 m adîncime, dar sporadic ele străbat pînă la suprafaţă. Alături de nenumăratele fragmente ceramice s-au găsit sporadic şi cărbuni, cenuşă, urme de vetre de foc, bucăţi de chirpici şi lipitură de lut. Ceramica datează din mai multe epoci. Cele mai vechi aparţin unei faze evoluate a culturii neolitice Criş (fig. 19, 4, 5, 6), pentru prima dată atestată în această regiune. Mai bine reprezentată este cultura Coţofeni de la începutul epocii bronzului (fig. 19, 1—3). Altor faze ale epocii bronzului aparţin fragmentele ceramice ornamentate cu brîuri în relief, din pastă cenuşie cu pietriş (fig. 19, 7—9). Împreună cu acestea s-au găsit şi fragmente ceramice mai puţin tipice, datînd fie tot din epoca bronzului, fie din perioada de trecere spre prima vîrstă a fierului. Lipsesc produsele specific scitice sau celtice. Dintr-o fază neprecizată încă a celei de a doua vîrste a fierului sînt cîteva fragmente ceramice din pastă fină de culoare neagră-brună, ornamentate cu linii incizate (fig. 19, 11). Nu prea numeroase sînt pînă acum produsele aparţinînd epocii dace sau celei romane, descoperite mai mult la suprafaţă. În majoritate, acestea sînt lucrate la roată şi sînt similare, ca pastă şi tehnică, vaselor din necropolă. Presupunem că stratul aparţinînd ultimelor două epoci se găsea mai la suprafaţă şi a fost mai mult răscolit cu prilejul lucrărilor din Pepinieră. Un fragment din buza unui chiup, din pastă cenuşie, este de cea mai autentică tradiţie dacă, datînd însă din plină epocă romană (fig. 19, 10).

Deşi descoperirile de la Pepinieră se prezintă mai mult ca răspîndiri, ele documentează totuşi existenţa în acest loc a unei străvechi aşezări, ce se întinde pe o suprafaţă de mai multe hectare. Prin descoperirea acestor urme s-a dat în sfîrşit un răspuns întrebării fireşti, pe care şi-au pus-o aproape toţi cercetătorii mai vechi, privitoare la aşezarea în care trăia populaţia ce se înmormînta în necropola de la Caşolţ. Oricît de modeste, de răspîndite şi de lacunoase, din punct de vedere al documentării, ar fi aceste urme, ele atestă în mod neîndoielnic existenţa în imediata apropiere a necropolei a unei aşezări, care în ultima perioadă a existenţei sale a fost contemporană cu necropola. Prin aceasta, dependenţa necropolei de aşezarea de la Pepinieră este asigurată, cu toate că nu este exclusă posibilitatea ca undeva prin apropiere să fi existat şi alte aşezări ai căror locuitori să se fi înmormîntat tot aci. Deocamdată, se poate spune că aşezarea de la Pepinieră a rămas tot timpul deschisă şi sărăcăcioasă, contrastînd, de pildă, cu marile aşezări daco-getice întărite, cum era şi aceea, tot din valea Oltului, de la Arpaşul de Sus. Vremurile stăpînirii romane nu au însemnat de loc o perioadă de prosperitate economică pentru locuitorii din această aşezare. Semnificativă în această privinţă este lipsa oricăror construcţii de piatră şi a oricărei urme scrise.

CONCLUZII

În lumina rezultatelor obţinute prin cercetările din 1954 şi a documentării mai precise, deşi încă limitată, de care dispunem, se pot formula unele concluzii în principalele probleme istorice privitoare la necropola şi aşezarea de la Caşolţ, chiar dacă unele din soluţiile propuse ar avea, deocamdată, mai mult o valoare ipotetică.

În problema cronologiei necropolei, un element de o oarecare siguranţă în datare îl constituie monedele. Ele încep cu un *semis* roman republican de la sfîrşitul secolului al II-lea sau din primele decenii ale secolului I î.e.n., după care urmează, în ordine cronologică, un as din timpul lui Galba (68—69 e.n.), bătut în Antiochia Siriei, iar apoi o succesiune neîntreruptă de şase aşi imperiali de la Nerva, Traian, Hadrian şi M. Aurelius Caesar (140—144 e.n.). Din descoperirile mai vechi se cunosc alte monede de bronz de la Traian, Antoninus Pius şi Faustina. Rezultă, ca o primă concluzie, că principala epocă de folosire a necropolei este aproximativ de o jumătate de secol, de la cucerirea Daciei de către romani, în anul 106 e.n., pînă cel puţin la mijlocul secolului al II-lea sau nu mult după această dată.

Cele două monede anterioare lui Nerva, la care se adaugă alte două monede preromane cunoscute din descoperirile mai vechi, anume o monedă autonomă de bronz din Corcyra [1], datînd probabil din perioada 229—48 î.e.n., şi o monedă dacă scyphată de argint, găsită în unul din tumulii săpaţi în 1939 de O. Floca [2], ne obligă să avem în vedere şi posibilitatea datării începuturilor necropolei anterior cuceririi romane. E cert că nu putem împinge aceste începuturi dincolo de secolul I e.n., deoarece la aceasta s-ar opune categoric atît materialul arheologic descoperit, cît şi faptul, cunoscut, că în afara lumii greco-romane monedele de orice fel nu apar în morminte, cu rare excepţii, decît începînd cu secolul I e.n. [3]. Trebuie să admitem deci o mai îndelungată circulaţie a acestor monede înainte de a fi fost depuse în morminte. În sprijinul ipotezei începuturilor necropolei în secolul I e.n., deci înainte de cucerirea romană, pledează şi alte indicii. În primul rînd, din descoperirile datate în timpul stăpînirii romane în Dacia lipsesc pînă acum atît monedele dace, cele autonome din Corcyra, cît şi monedele republicane romane de bronz. În al doilea rînd, observaţiile stratigrafice, dacă au fost just interpretate, dovedesc că în necropolă, de pildă în tumulul VIII, datat printr-o monedă de la Traian, au existat şi morminte mai vechi, distruse cu prilejul ridicării tumulilor mai noi, databili în primele timpuri ale stăpînirii romane. De asemenea, trebuie să avem în vedere că inventarul funerar al unora dintre tumulii săpaţi, în primul rînd tumulii mici şi aplatizaţi din zona de sud-vest a necropolei, este întrucîtva deosebit de acela al tumulilor sigur dataţi în epoca romană. Inventarul acestora este în general mai sărac, lipsind aproape cu totul vasele întregi. În sfîrşit, chiar marele număr de tumuli existenţi în necropolă ar constitui un indiciu că ea nu s-a putut forma într-un timp prea scurt, de aproximativ o jumătate de secol.

În stadiul actual al cercetărilor, cu toate rezervele cuvenite, nu putem exclude, ipotetic cel puţin, posibilitatea ca înmormîntările să fi început în necropola de la Caşolţ încă în deceniile anterioare cuceririi Daciei de către

[1] M. I. Ackner, în «Transilvania», VI, 1845, p. 127; Fr. Müller, în «A.V.S.L.», V, 1861, p. 246.

[2] C. Daicoviciu, La Trans. dans l'Ant., 1945, p. 121. După precizările comunicate de O. Floca, s-a găsit în mormîntul 2, la «cca. 20 cm în pămîntul înlăturat», mai sus de vatra funerară, care se afla la 40 cm adîncime, împreună cu un silex, o fibulă de bronz, «o oală spartă» şi numeroase alte fragmente ceramice. După desenul de care dispunem, moneda este scyphată, de tipul Pink; Die Münzprägung der Ostkelten und ihrer Nachbarn, 1939, p. 78 şi pl. XII, 245.

[3] M. Ebert, Reallexikon der Vorgeschichte, II, p. 303.

romani. Mai multe precizări în această privinţă vor putea aduce numai cercetările viitoare şi studierea mai aprofundată a materialului arheologic.

Îndiferent de soluţia definitivă ce se va da în problema începuturilor necropolei, o concluzie istorică, de sigur de cea mai mare însemnătate, care rezultă chiar din prezentarea sumară a observaţiilor şi a materialului arheologic obţinut prin cercetările din 1954, este că necropola ar putea aparţine unei populaţii autohtone dace. Ritul de incineraţie cu înmormîntarea în tumuli şi practicile rituale constatate exclud posibilitatea atribuirii necropolei coloniştilor romani. Inventarul funerar, cu tot amestecul de produse şi influenţe romane, păstrează şi continuă, în elementele sale esenţiale, mai ales în ceramică, tradiţiile mai vechi ale meşteşugului din epoca dacă. Cu toate transformările intervenite în contact direct cu cultura materială adusă de cuceritorii romani în Dacia, în tehnica şi sistemul de ornamentare a vaselor, tradiţiile autohtone sînt evidente, aşa precum incontestabilă este persistenţa multora dintre vechile forme ceramice. Descoperirile de la Caşolţ ne pun în faţă un complex cultural cu trăsături proprii, în care elementele de tradiţie locală nu stau numai alături de produsele de factură romană, ci, sub influenţa acestora, se transformă dînd naştere unor produse noi, specifice primelor timpuri ale stăpînirii romane în Dacia. Prin aceasta complexul cultural de la Caşolţ, în ansamblul său, se deosebeşte atît de produsele şi creaţiile culturii materiale şi spirituale a dacilor, aşa cum ni le înfăţişează descoperirile din aşezările şi cetăţile dace, cît şi de cultura provincială romană, aşa cum o cunoaştem din centrele urbane sau din aşezările de caracter militar ale provinciei.

Pentru a înţelege mai bine aspectele complexe ale descoperirilor de la Caşolţ, trebuie să ţinem seama şi de un al treilea factor şi anume de influenţele, care, o dată cu anexarea Daciei la imperiu, puteau veni de la populaţiile autohtone din provinciile vecine, mai de mult intrate sub stăpînirea romană, la care supravieţuiau numeroase tradiţii comune mai vechi, cu adînci rădăcini în cultura Latène. Sub învelişul subţire şi de suprafaţă al civilizaţiei romane, ai cărei purtători erau noii stăpîni, în straturile de jos ale societăţii se creează un curent de influenţe care unea populaţiile autohtone din toate provinciile dunărene, dînd naştere în aceste teritorii unei culturi populare cu trăsături comune, dar şi cu aspecte proprii fiecărei provincii în parte. Din fondul mai vechi al culturii din a doua vîrstă a fierului, anumite moşteniri sînt puse din nou în mai mare valoare şi se răspîndesc în teritorii mai vaste. Aşa credem că am putea să ne explicăm prezenţa în descoperirile de la Caşolţ a unor elemente culturale, mai ales de tehnică, forme şi decor ceramic, care, deşi de tradiţie mai generală Latène, dar mai evoluate faţă de cele din epoca anterioară cuceririi romane, sînt specifice perioadei timpurii, adică primelor două secole ale stăpînirii romane, în provinciile dunărene, din Noricum, peste Pannonia pînă în Dacia, intrată ultima în acest cerc de cultură.

De aceste condiţii istorice va trebui să ţinem seama şi atunci cînd voim să ne explicăm apariţia, oarecum neaşteptată, a înmormîntărilor în tumulii de la Caşolţ.

Ritul incineraţiei este general la daci în a doua vîrstă a fierului. Tradiţia înmormîntărilor în tumuli este de asemenea străveche în Dacia, începînd cu epoca bronzului, de-a lungul primei vîrste a fierului, pînă la începutul celei de a doua vîrste a fierului, cum au dovedit cercetările mai noi

de la Zimnicea [1] şi de la Gogoşu, în Oltenia. După aceea însă, timp de vreo două sau trei secole, adică în epoca de înflorire a culturii dacilor, înmormîntările în tumuli lipsesc; în general documentarea noastră arheologică privitoare la înmormîntările la daci are pentru această perioadă multe lacune. În schimb, în ţinuturile locuite de traci şi de illyri, tumulii funerari sînt foarte frecvenţi în toată epoca fierului, pînă tîrziu în epoca romană. În primele două secole ale erei noastre, numeroase necropole de incineraţie cu tumuli se cunosc din Noricum şi teritoriile adiacente ale Pannoniei. Cu toate acestea, o dependenţă directă a necropolei de la Caşolţ de necropolele norico-pannonice nu se poate stabili. Cu toate analogiile şi coincidenţele care există, între ele sînt deosebiri esenţiale, care pun în discuţie ideea unei colonizări de populaţie norică la Caşolţ, căreia să-i atribuim necropola de pe Dealul Bradului. Caracteristica cea mai de seamă a mormintelor din Noricum şi Pannonia este o construcţie interioară de piatră care nu lipseşte din aproape nici unul din tumulii de acolo [2] şi care uneori este mai simplă, alteori însă se prezintă ca o adevărată cameră mortuară, precedată de un coridor *(dromos)*. La Caşolţ, asemenea construcţii de piatră nu s-au găsit în nici unul din tumulii cercetaţi de noi. Acolo tumulii au avut şi inscripţii funerare săpate în piatră, în timp ce la Caşolţ lipseşte orice urmă de scris. Inventarul funerar al tumulilor norico-pannonici este de asemenea în esenţă deosebit de acela de la Caşolţ [3]. În privinţa deosebirilor în chestiune şi a atribuirii etno-culturale, hotărîtoare este absenţa din descoperirile de la Caşolţ a oricăror produse specific norico-pannonice, cum ar fi fibulele cu aripioare, garniturile de centură, obiectele mărunte de bronz şi altele, atît de frecvente în tumulii din Noricum şi Pannonia. În schimb, în necropola de la Caşolţ avem o serie de descoperiri care, indiferent de timpul cînd au ajuns în morminte, asigură legătura genetică cu epoca dacă. Printre acestea amintim: moneda dacă, brăţările de bronz de tipul celor din tezaurele dace de argint sau din cetăţile dace [4], vasele dezvoltate direct din formele ceramicii dacice, butonul de vas, ornament specific pentru ceramica dacă, la care am mai putea adăuga mărgelele în formă de pepene, cunoscute şi din cetăţile dacc, precum şi obiectele în formă de dinţi de pieptene, care lipsesc, bineînţeles, din inventarul necropolelor norico-pannonice. Nu lipsită de semnificaţie este şi moneda autonomă de bronz din Corcyra, deoarece asemenea monede au circulat în Dacia preromană, după cum dovedeşte tezaurul dc la Cisnădie [5], nu departe de Caşolţ.

Ceea ce este comun, în materialul ceramic, necropolei de la Caşolţ şi celor din Pannonia şi Noricum sînt tocmai acele produse — în afară de cele romane — care îşi au originea în cultura Latène.

În sfîrşit, istoric, o colonizare de norici — aceasta fireşte numai după cucerirea Daciei de către romani — ar fi cu totul lipsită de sens într-un teri-

---

[1] « Studii », 1949, nr. 4, p. 121—125 şi « S.C.I.V. », I, 1950, nr. 1, p. 96—100.

[2] O. Menghin, Zur Kenntnis der frühkaiserzeitlichen Hügelgräber im norisch-pannonischen Grenzgebiet, în « Jahrbuch f. Landeskunde von Niederösterreich », XXI, 1928, 3—4, p. 30—48; A. Barb, în « M.A.G.W », 67, 1937, p. 74—118; J. Caspart, în « M.A.G.W. », 68, 1938, p. 121—190.

[3] A se compara, pentru edificare, materialul arheologic din necropolele din Wienerwald, reprodus în « M.A.G.W. », 68, 1938, pl. IV—VII, cu materialul ilustrat în raportul de faţă.

[4] C. Daicoviciu, La Trans. dans l'Ant., p. 120 şi urm.

[5] C. Gooss, Chronik, p. 27.

toriu nefertil, fără nici un fel de exploatări miniere sau de altă natură, lipsit de importanţă economică pentru romani, de aceea slab colonizat de aceştia, ca de altfel întreaga parte de răsărit a Daciei. Izvoarele epigrafice nu fac nici o menţiune despre asemenea elemente colonizate, cum fac de pildă despre dalmaţii aduşi pentru exploatarea aurului din Munţii Apuseni.

În schimb, unele observaţii înregistrate în necropola de la Caşolţ corespund cu constatările făcute în necropolele contemporane, cu morminte de incineraţie în tumuli, din teritoriul tracic din sudul Dunării, ca de pildă în necropola Devet Kuki, de la Svilengrad, din R. P. Bulgaria, în care ritul funerar este similar celui de la Caşolţ şi unde se constată aceeaşi depunere a tumulilor în şiruri [1].

În Noricum şi Pannonia, sistemul de înmormîntare în tumuli nu are decît antecedente mai îndepărtate, în cultura Hallstattului tîrziu şi de la începutul epocii Latène, ca şi în Dacia, de aceea apariţia dintr-o dată şi cam neaşteptată a mormintelor sub formă de tumuli, la începutul stăpînirii romane, mai precis pe la mijlocul secolului I e.n. sau puţin înainte, a fost explicată fie ca o reînviere a unor tradiţii hallstattiene întîrziate, fie ca un fenomen ivit sub influenţa mormintelor monumentale din Italia de nord [2]. Important este că atît în Thracia, cît şi în Noricum şi Pannonia, aceste necropole sînt atribuite populaţiilor locale, autohtone.

Aceeaşi se dovedeşte a fi fost situaţia şi în Dacia. Necropola de la Caşolţ se situează pe linia tradiţiilor culturale mai vechi ale daco-geţilor, în ceea ce priveşte ritul de înmormîntare şi practicile funerare. În Dacia, cu necropola de la Caşolţ asistăm la ivirea unui fenomen analog cu cel din Noricum şi Pannonia, în condiţii istorice similare, care au pus pe daci în contact mai direct cu cultura romană, fie în a doua jumătate a secolului I e.n., fie abia o dată cu cucerirea Daciei de către romani. Unele imbolduri le putem presupune a fi venit şi din sudul tracic sau dinspre vest, de la populaţiile veneto-illyre. Ritul de înmormîntare de la Caşolţ este cel mai simplu, dar realizarea lui nu este lipsită nici de originalitate, nici de oarecare măreţie. El este practicat acum nu de o aristocraţie războinică şi înstărită, ca pe vremuri la Zimnicea, ci de populaţia de rînd a dacilor, trăind retrasă în ţinutul păduros dintre valea Oltului şi valea Hîrtibaciului. E foarte probabil că o dată cu înstăpînirea romanilor în teritoriul din faţa pasului Turnu-Roşu, să fi avut loc o deplasare a populaţiei de daci din valea mănoasă a Oltului — în care romanii ridică o reţea de castre şi de-a lungul căreia ei construiesc un drum de importanţă economică şi strategică — spre regiunea mai puţin fertilă de dealuri împădurite. Redus la situaţia de populaţie supusă, grupul de daci de la Caşolţ îşi continuă existenţa în noile condiţii create. Păstrînd vechile tradiţii, ei se resimt tot mai mult de influenţa romană. Dar procesul de romanizare nu a mers atît de departe ca la tracii din sudul Dunării şi nici ca la populaţia veneto-illyră din Pannonia şi din Noricum. Totuşi, curînd după jumătatea secolului al II-lea e.n. s-a produs o mai adîncă transformare în structura socială şi economică a populaţiei de la Caşolţ, care a dus la părăsirea necropolei şi probabil la schimbarea ritului de înmormîntare.

În lumina noilor cercetări, necropola de la Caşolţ se dovedeşte a fi unul din cele mai interesante monumente din Dacia. Ea nu rămîne totuşi cu totul

---

[1] « B.I.A.B. », XI, 1937, p. 117—170, cu fig. 139.

[2] O. Menghin, loc. cit.; A. Barb., loc. cit.; J. Caspart, op. cit., p. 168, 183.

izolată şi unică în cuprinsul provinciei. O necropolă similară, deşi mai mică, atît ca număr de tumuli, cît şi ca mărime a movilelor, există în teritoriul comunei Ighiu, r. Alba [1]. Ritul de înmormîntare este tot incineraţia, dar resturile funerare erau depuse într-o cutie din lespezi de piatră, ca în tumulii norici. Necropola datează din a doua jumătate a secolului al II-lea e.n. Inventarul funerar cuprinde produse de tradiţie autohtonă şi produse de factură romană, printre care şi lucerne, deci o fază de evoluţie mai înaintată decît la Caşolţ. Cei care se înmormîntau aci erau autohtoni care lucrau la cariera de piatră din apropiere. Mai există apoi şi necropolele de incineraţie, tot cu tumuli, din ţinutul aurifer de la Alburnus Maior, care de asemenea au fost atribuite populaţiei autohtone [2].

Cercetările din necropola şi din aşezarea de la Caşolţ au dezvăluit realităţi istorice de mare interes. Ele ne dau posibilitatea să urmărim pentru prima dată în mod mai concret trecerea de la epoca dacă la aceea a stăpînirii romane. Ele ne înfăţişează imaginea reală a condiţiilor în care un grup de daci supravieţuiesc cuceririi Daciei de către romani.

Se aşteaptă de la cercetările viitoare ca să pună în deplină lumină acest original monument şi să dea răspunsuri clare şi lipsite de echivoc unei serii de probleme, unele de însemnătate istorică mai generală, pe care cercetările din 1954 le-au ridicat, fără a le fi putut rezolva în mod definitiv.

B. AŞEZAREA DACĂ DE LA ARPAŞUL DE SUS

Spre deosebire de necropola de la Caşolţ, aşezarea de la Arpaşul de Sus era aproape necunoscută în literatura arheologică. Semnalată mai întîi ca aşezare din epoca societăţii primitive [3], ea a fost identificată ca aşezare dacă cu prilejul unei recunoaşteri arheologice întreprinse în 1951 de M. Macrea, însoţit de N. Lupu, de la Muzeul din Sibiu [4].

Aşezarea, numită de localnici *Cetăţeaua*, e situată la sud de Arpaşul de Sus, între satul propriu-zis şi cătunul Săcel, între rîul Arpaşul Mare şi apa Plăvaia, pe o terasă diluvială, la capătul platoului Tinosul, de la poalele munţilor Făgăraşului, la cca. 6 km de Olt.

Poziţia e caracteristică aşezărilor dace (fig. 20). Fără să fie prea dominantă, ea oferă totuşi o privelişte deschisă asupra unui întins teritoriu din valea Oltului. Apărată din trei părţi de rîpile naturale, care coboară abrupt, aşezarea e despărţită de platoul Tinosul printr-un val înalt de pămînt, cu un şanţ în faţă (fig. 21). Dimensiunile aşezării: 91,5 m în lungime, iar lăţimea maximă 56 m.

Cercetările din august 1954 s-au limitat la executarea cîtorva sondaje, prin care s-a urmărit precizarea caracterului aşezării şi a sistemului ei de apărare. În acest scop s-a executat un şanţ lung de 36 m şi lat de 1,5 m,

[1] În 1943 au fost săpaţi mai mulţi tumuli, de către Muzeul regional din Alba Iulia în colaborare cu Institutul de Arheologie din Cluj. Cf. I. Berciu, în «Apulum», II, p. 437 şi C. Daicoviciu, La Trans. dans l'Ant., p. 121.

[2] O. Floca, în «An. Inst. St. Cl.», III, p. 160—173 şi «Sargetia», II, p. 91—98.

[3] E. Orosz, în «A hunyadm. tört, és rég. társ. évk.», XX, 1910, p. 166—7; M. Roska, Repertorium, 1942, p. 87, nr. 31; K. Horedt, în «Studii», 1949, nr. 1, p. 142.

[4] M. Macrea, în «Studii şi Referate privind istoria Romîniei», Ed. Acad. R.P.R., Bucureşti, 1954, partea I, p. 125.

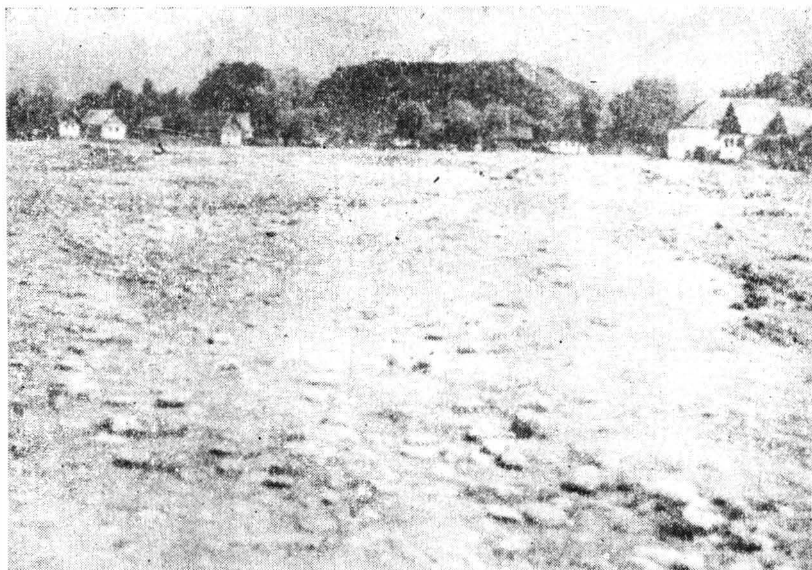
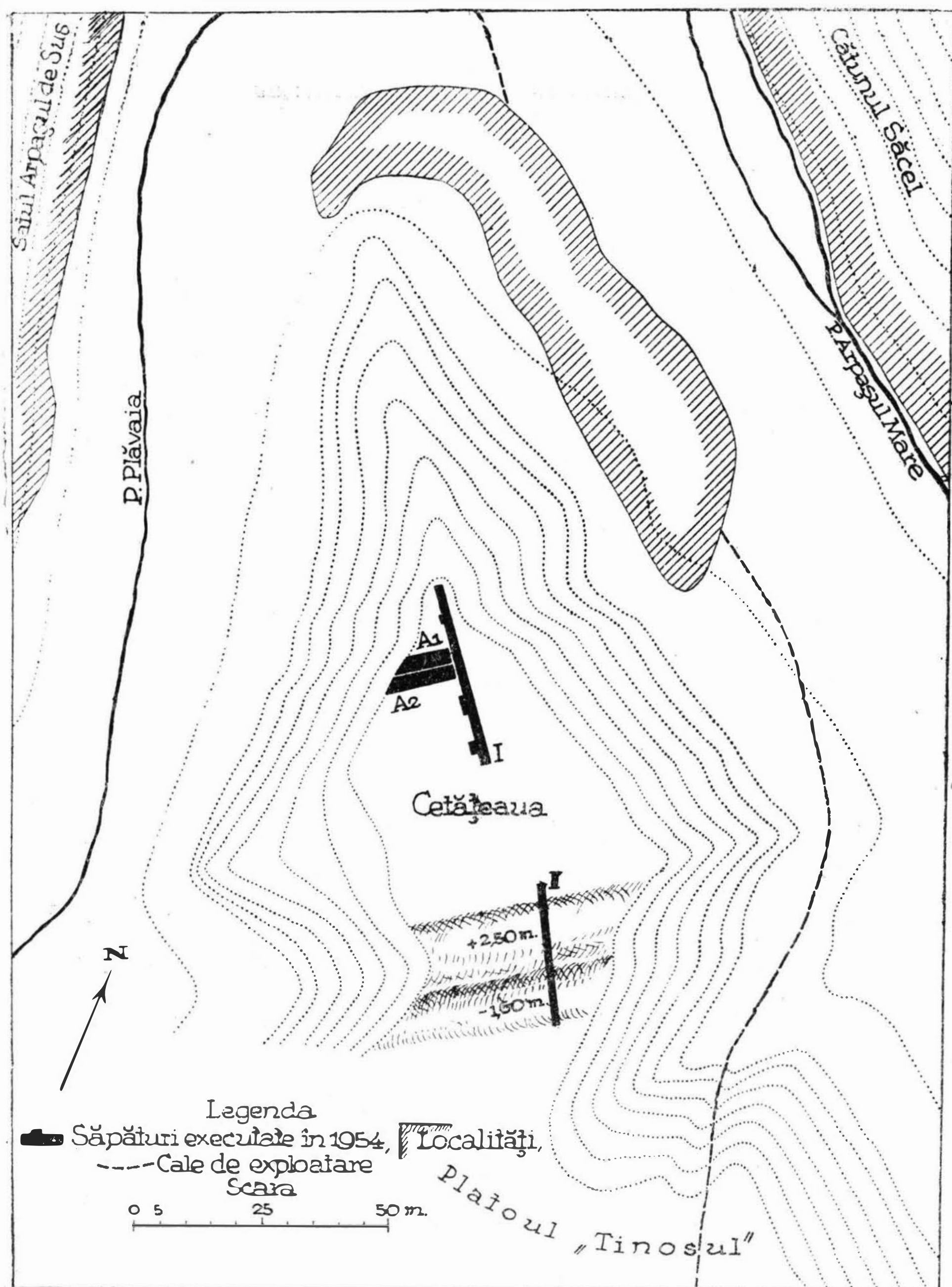

Fig. 20. — Vederea « Cetățelii » de la Arpașul de Sus.

Fig. 21. — Arpașul de Sus. Valul de pămînt cu șanțul din față, văzut dinafara « Cetățelii ».

PLANŞA III. Aşezarea dacică de la Arpaşul de Sus.

pe direcţia NV—SE, începînd de la capătul botului de deal spre val, iar perpendicular pe acesta s-a deschis o suprafaţă de 6×12 m (pl. III), împărţită în două compartimente (A_1 şi A_2).

Stratigrafia se prezintă în felul următor (fig. 22): după humusul actual, gros de cca. 0,20 m, urmează stratul de cultură antică, care se adînceşte pînă la cca. 0,40 m, de unde începe solul viu. Majoritatea urmelor de cultură s-au găsit între 0,30—0,40 m adîncime şi ele constau din numeroase fragmente ceramice, mai rar vase întregi, cărbuni, cenuşă, bulgări de pămînt ars şi excepţional chirpici cu urme de nuiele. În plan orizontal, la baza stratului de cultură s-au conturat mai multe complexe de pietre de rîu, care zac fie pe solul viu, fie mai adeseori în stratul de cultură. Ele indică fără

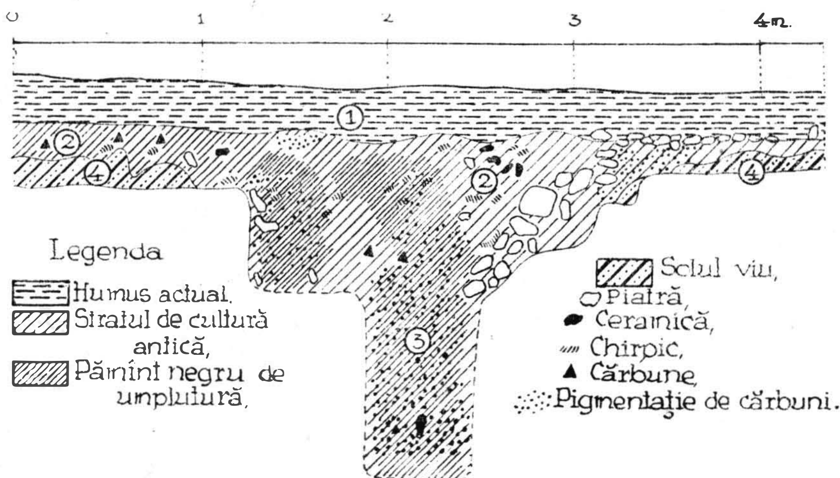
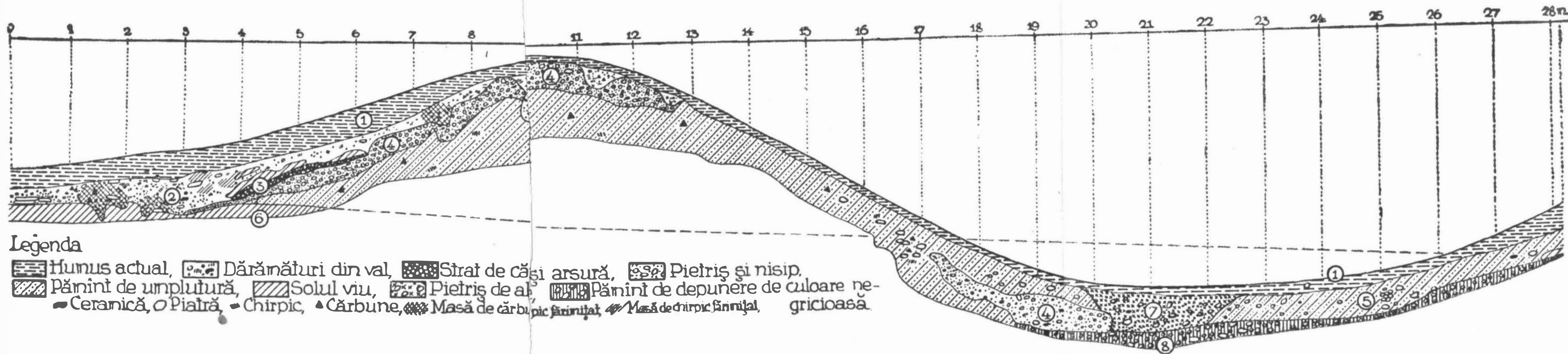

Fig. 22. — Arpaşul de Sus. Profilul şanţului I cu groapa 5 (incomplet săpată).

îndoială, împreună cu urmele de chirpici, de cărbune, cenuşă şi arsură, existenţa locuinţelor construite la suprafaţă, din lemn şi din lut. Complexele de piatră alternează cu numeroase gropi, de formă ovală, cu diametrul în medie de 1,5 m, care se adîncesc în solul viu, obişnuit pînă la 1 m, alteori însă mai mult. La unele din aceste gropi s-a putut constata că s-au umplut numai după căderea în ruină a locuinţelor de suprafaţă, cu care unele pot fi contemporane.

Materialul arheologic constă din produse ceramice şi cîteva obiecte de metal. Vase întregi s-au găsit puţine (fig. 23). Ceramica este de cea mai bună factură dacă. Mai numeroase sînt vasele din pastă grosolană, roşie, lucrate cu mîna. Printre formele de vase mai frecvente se numără ceşcuţe fără torţi, ceşti cu cîte o toartă, de tipul dac cunoscut, fructierele cu buza lată şi evazată, din pastă fină cenuşie, lucrate la roată, şi oalele mari, neornamentate şi lucrate cu mîna. Ornamentarea vaselor e executată în tehnica inciziei — linii în val şi mănunchiuri de striuri — sau în relief, constînd din proeminenţele în formă de butoni şi din brîuri alveolate. Lipsesc pînă acum produsele ceramice de import greceşti sau romane. Din metal s-au găsit dălţiţe, cuţite, un fragment de lance, o frigare cu doi dinţi, toate de fier, precum şi o verigă de bronz.

IV. Aşezarea dacică de la Arpaşul de Sus. Profilul secţiunii prin val şi şanţ.

Secţiunea executată prin valul de pămînt şi prin şanţul din faţa lui a dovedit că aşezarea era puternic întărită în această parte, cea mai vulnerabilă. Sistemul de apărare se compune dintr-un val înalt de pămînt, cu un şanţ larg şi adînc în exterior (pl. IV). Valul avea şi palisadă, constituită din patru rînduri de stîlpi groşi de lemn, cu îngrăditură de nuiele şi lipitură

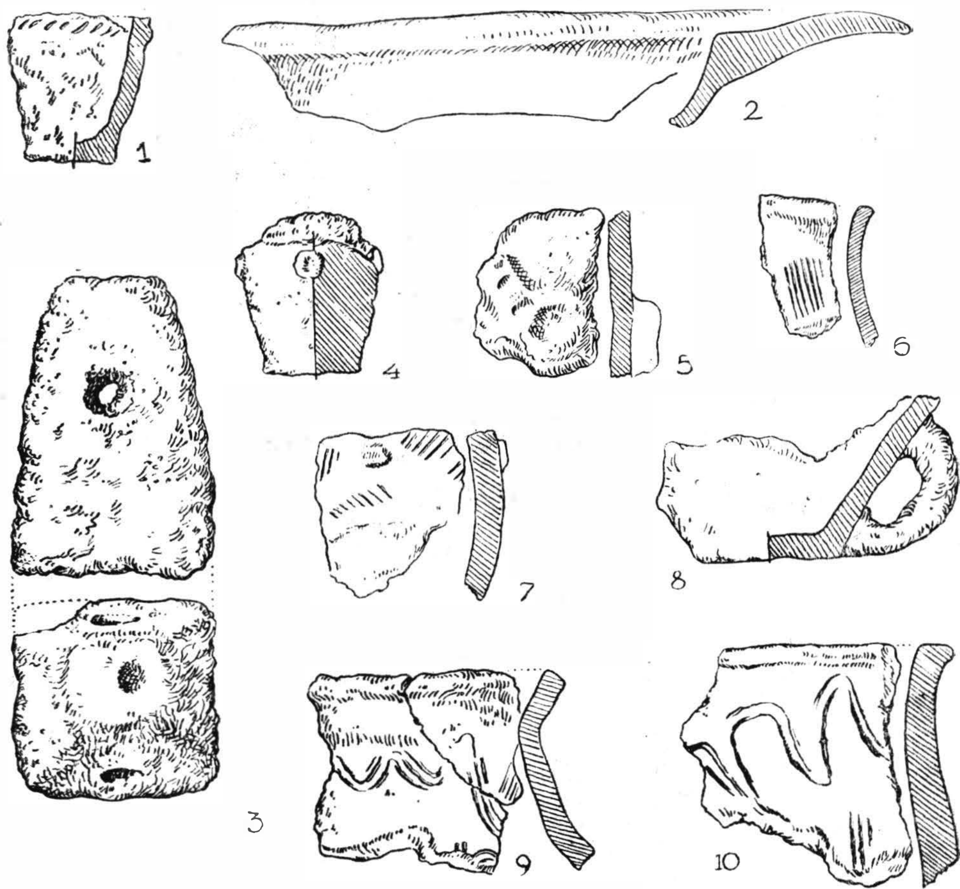

Fig. 23. — Ceramică din aşezarea de la Arpaşul de Sus.

de lut. La capătul escarpei dinspre interior a valului, s-a dat peste un strat de pietre de rîu, cu o lipitură de lut ars, groasă de 0,05 m (fig. 24 şi 25). Ar putea fi o vatră de foc, deoarece în apropierea ei s-au găsit numeroase fragmente ceramice, precum şi o greutate de lut, de forma unui trunchi de piramidă, cu gaură transversală şi o mică adîncitură în partea de sus (fig. 23, 3).

Valul a suferit mai multe refaceri, pînă ce în cele din urmă a fost mistuit de un puternic incendiu şi totul a căzut în ruină.

Rezultatele primelor sondaje executate la Arpaşul de Sus dovedesc că aici avem o aşezare dacă de tipul celor cunoscute pînă acum (Crăsani, Tinosul,

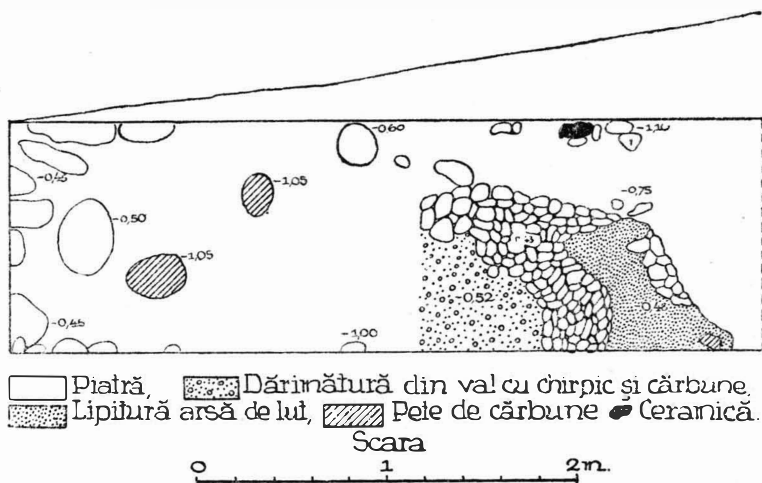

Fig. 24. — Arpașul de Sus. Plan orizontal la capătul de nord al secțiunii prin val.

Fig. 25. — Arpașul de Sus. Pardoseală de piatră, căptușită cu pămînt ars.

Poiana, Sighişoara). Ea este prima aşezare de acest fel cunoscută pînă acum în valea Oltului transilvan, atestînd locuirea acestui teritoriu din stînga Oltului de triburile dacilor. Prin sistemul ei puternic de apărare, cu dublă palisadă, ceea ce constituie o notă deosebită a sistemului de apărare la daci, ca şi prin caracterul cam primitiv al ceramicii, aşezarea primeşte o notă specifică locală, care o deosebeşte întrucîtva de aşezările similare şi contemporane ale dacilor. Materialul arheologic, atunci cînd va fi studiat, va adăuga, poate, unele trăsături noi culturii materiale a dacilor, proprii triburilor care trăiau mai departe de lumea greco-romană, ca şi de cetăţile dace din munţii Sebeşului şi ai Orăştiei, unde se găsea reşedinţa regilor daci.

Lipsa pînă acuma a oricăror urme mai vechi decît a doua vîrstă a fierului dovedeşte că aşezarea a fost întemeiată numai în epoca de înflorire a puterii şi culturii dacilor.

După indicaţiile cercetărilor de pînă acum, sfîrşitul aşezării pare să fi avut loc la data cuceririi Daciei de către romani. Ca toate celelalte aşezări şi cetăţi ale dacilor, de pe teritoriul provinciei Dacia de mai tîrziu, nici aşezarea de la Arpaşul de Sus nu a putut supravieţui instalării noilor stăpîni.

*

În încheierea raportului de faţă, colectivul însărcinat cu cercetările arheologice de la Caşolţ şi Arpaşul de Sus socoteşte că rezultatele obţinute, ca şi problemele rămase nelămurite, îl îndreptăţesc să propună continuarea cercetărilor în amîndouă localităţile.

Întrucît, cercetările din 1954 au deschis perspectiva lămuririi unei probleme de însemnătate istorică mai generală, privind evoluţia şi transformările intervenite în societatea autohtonă în perioada de trecere de la epoca dacă la aceea a stăpînirii romane, credem că este necesar ca în programul viitor de cercetări să fie incluse, cel puţin ca sondaje, şi alte două obiective şi anume: una din aşezările romane din valea Oltului transilvan, cea de la Feldioara sau cea de la Boiţa, şi necropola de la Ighiu, aceasta din urmă şi pentru a putea valorifica ştiinţific, potrivit sarcinilor actuale ale cercetărilor arheologice de la noi, materialul arheologic obţinut prin cercetările mai vechi, care în lumina rezultatelor de la Caşolţ se dovedeşte a fi deosebit de preţios.

Caşolţ — Arpaş 1954. *M. Macrea* şi *D. Berciu*

АРХЕОЛОГИЧЕСКИЕ РАСКОПКИ В АРПАШ И КАШОЛЦ

(район Сталин)

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

Программа работы коллектива исследователей на 1954 г. преследовала две цели — исследование некрополя в селе Кашолц и поселение в Арпашуле де Сус.

Некрополь в Кашолце известен в археологических источниках свыше ста лет. Начиная с 1844 г. здесь производились бесчисленные раскопки. Тем не менее этот археологический памятник не был достаточно изучен, причем в связи со сделанными там открытиями состави-

лись противоречивые мнения, что и побудило Академию РНР предпринять новые исследования.

В числе первых работ, коллектив исследователей занялся топографическим определением положения курганов и съемкой первого общего плана некрополя. Этот некрополь расположен на горе «Дялул Брадулуй» (510 м), между долиной Олта и долиной Хыртибачиулуй, вблизи ущелья Турну Рошу, на востоке Трансильвании. Было исследовано 299 курганов. Некрополь имеет форму неправильного, удлиненного четырехугольника, длиной около 840 м, с общей площадью приблизительно в 84 га. Широкая аллея пересекает некрополь с юга на восток, разделяя его на две почти равные части. По высоте курганы делятся на почти совершенно плоские и достигающие высоты 1,80 м, а диаметр их равен 5—17 м. Курганы расположены рядами, от двух до восьми курганов в каждом, в направлении с востока на запад. В северо-западной части некрополя ряды небольших и плоских курганов ориентированы в направлении с юго-запада на северо-восток.

Во время археологической кампании 1954 г. были раскопаны 19 курганов. Погребальный ритуал состоял исключительно из погребений с трупосожжением. Каждый курган содержит лишь одну могилу. Однако отдельные наблюдения казалось бы должны привести к заключению, что некоторые курганы были использованы и для более поздних погребений, вероятно детей, а также, что в других случаях более древние могилы были уничтожены при возведении более поздних курганов. Труп клали на костер одетым, с принадлежавшими ему украшениями. Сжигание производилось на месте, на котором воздвигался затем курган. Погребальные останки не клались в урну, а собирались на середине костра. Во время погребения происходила тризна, причем сосуды, которыми пользовались во время тризны, разбивались по ритуалу над погребальными останками. Другие, цельные сосуды оставались на месте погребения в качестве приношения в память покойного. Было найдено девять монет, одну из которых не удалось определить. Наиболее древняя из них—римский республиканский бронзовый semis, датируемый концом II или началом I вв. н. э., а остальные — императорские бронзовые асы Гальбы, Нервы, Траяна, Адриана и Цезаря Марка Аврелия (140—144 гг.). Из более древних находок известны другие монеты Траяна, Антонина Пия и Фаустина, а также и дакийская серебреная монета и бронзовые монеты с острова Коркира, принадлежащие к типу монет, имевших хождение в Дакии до римского владычества. Большинство керамики местной работы с дакийским элементом. Найдены также и сосуды из римских провинций. Украшения состоят из бронзовых фибул, железных колец, из которых некоторые с драгоценными камнями, пастовые, стеклянные или каменные бусы, зубья железных гребней и т. д. Некоторые из этих предметов носят следы автохтонного элемента, а другие римского творчества.

Начало некрополя относится по всей вероятности еще к I в. н. э., но время его наибольшего использования относится к периоду после римского завоевания Дакии в 106 г., до середины II в. или несколько позже.

На основании полученных результатов следует заключить, что этот некрополь принадлежал местному населению, причем этот вывод под-

тверждается также и открытием обширного поселения, расположенного в непосредственной близости от некрополя, на расстоянии не более 300 м. С некоторыми перерывами, это поселение было обитаемо, начиная с неолитической вплоть до римской эпохи, причем последняя фаза его существования совпадает во времени с некрополем.

Некрополь, обнаруженный в селе Кашолц аналогичен норико-паннонским некрополям I и II вв. н. э., а также и курганным погребениям с трупосожжением во Фракии, датируемым римской эпохой. Однако, исследуемый некрополь отличается от них некоторыми подробностями погребального ритуала, а также и автохтонным характером значительной части находок, свидетельствующем о связи с дакийской эпохой. Аналогичные некрополи, принадлежащие той же римской эпохе, известны и в других двух местностях Трансильвании, в Игиу вблизи Апулума и в Альбурнусе Майор, в районе золотых приисков.

Особое значение исследований, произведенных в Кашолце, состоит в том, что они впервые позволили ясно и конкретно проследить переходный период между дакийской и римской эпохами и обследовать дакийское поселение, сохранившееся после завоевания Дакии римлянами.

В селе Арпашул де Сус, расположенном на расстоянии около 30 км на восток от Кашолца, разведочные работы более широкого масштаба производились лишь в поселении, расположенном на дилювиальной террасе у подножия гор. Исследования показали, что это типичное дакийское поселение, типа уже известных поселений (Крэсани, Тиносул, Пояна, Сигишоара и др.). Начало этого поселения относится ко времени до-латенской эпохи, а конец датируется, вероятно, периодом завоевания Дакии римлянами.

Результаты исследований в местности Арпашул де Сус явились новым вкладом в дело дальнейшего ознакомления с оборонительной системой даков и с характерными чертами их материальной культуры, которая в этой местности была в меньшей степени подвержена влиянию римско-греческой цивилизации.

ОБЪЯСНЕНИЕ РИСУНКОВ

Рис. 1. — Набросок плана местности, расположенной между селами Кашолц и Браду, с некрополем на горе Деалул Брадулуй и поселение в Пепиниере.

Рис. 2. — Курган (Т. III) (56). План № 1 с разрезами по диаметрам и находки в футляре кургана.

Рис. 3. — Курган (Т. III) (56). Профили по диаметрам B—D и A—C.

Рис. 4. — Курган (Т. III) (56). План № 2 с погребальным очагом.

Рис. 5. — Курган (Т. III) (56). Деталь профиля погребального очага.

Рис. 6. — Курган (Т. III) (56). Центральная часть погребального костра с жертвенными сосудами.

Рис. 7. — Курган (Т. III) (56). Главный сосуд.

Рис. 8. — Курган (Т. III) (56). Группа сосудов расположенных в центре.

Рис. 9. — Курган (Т. IV) (39). Мелкие предметы погребального инвентаря.

Рис. 10. — Курган (Т. VII) (60). Группа сосудов, найденных в центре погребального костра.

Рис. 11. — Курган (Т. VII) (60). Главный сосуд.

Рис. 12 — Курган (Т. VIII) (25). Группа сосудов, найденных в центре погребального очага.

Рис. 13. — Курган (Т. VIII) (25). Мелкие предметы погребального инвентаря.
Рис. 14. — Курган (Т. XVI) (114). Следы погребального очага после изъятия инвентаря.
Рис. 15. — Курган (Т. XVII) (117). Главный сосуд, найденный в центре погребального очага.
Рис. 16. — Курган (Т. XIX) (133). Сосуды, найденные в центре погребального очага, и каменные плиты, обнаруженные в грунте футляра кургана.
Рис. 17. — Формы сосудов из некрополя в Кашолце.
Рис. 18. — Орнаменты сосудов из некрополя в Кашолце.
Рис. 19. — Керамика из поселения в Кашолце.
Рис. 20. — Общий вид Четэцелий в Арпашул де Сус.
Рис. 21. — Арпашул де Сус. Земляной вал с расположенным перед ним рвом; вид Четэцелий.
Рис. 22. — Арпашул де Сус. Профиль рва I с ямой 5 (раскопка незакончена).
Рис. 23. — Керамика из поселения в Арпашуле де Сус.
Рис. 24. — Арпашул де Сус. Горизонтальный погон северного края разреза вала.
Рис. 25. — Арпашул де Сус. Каменный пол, с настилом из обожженной земли.
Таблица I. Некрополь и дакийское поселение в Кашолце.
Таблица II. План дакийского некрополя в Кашолце.
Таблица III. Дакийское поселение в Арпашул де Сус.
Таблица IV. Дакийское поселение в Арпашул де Сус. Профиль разрезов вала и рва.

LE CHANTIER ARCHÉOLOGIQUE DE CAŞOLŢ ET D'ARPAŞUL DE SUS

(région de Staline)

(RÉSUMÉ)

En 1954, le collectif de ce chantier a reçu la mission d'examiner deux objectifs: la nécropole de Caşolţ et l'établissement d'Arpaşul de Sus.

La nécropole de Caşolţ est connue de la bibliographie archéologique depuis plus d'un siècle. A partir de 1844, de nombreuses fouilles y furent effectuées. En dépit de cela, ce monument était insuffisamment connu, des opinions souvent contradictoires circulant au sujet des découvertes qui y avaient été faites. C'est pourquoi l'Académie de la République Populaire Roumaine a pris l'initiative de nouvelles recherches.

Parmi les premiers travaux entrepris par le collectif figurent la topographie des tumuli existants et la levée, pour la première fois, d'un plan général de la nécropole. Cette dernière est située sur la colline dite Dealul Bradului (alt. 510 m), entre la vallée de l'Olt et la vallée de la rivière Hîrtibaciul, non loin du défilé de Turnu Roşu, dans l'Est de la Transylvanie. On a identifié en tout 299 tumuli. La nécropole a la forme d'un quadrilatère irrégulier et oblong, qui s'étend sur une longueur de 840 mètres et recouvre une superficie d'environ 84 hectares. Une large allée la traverse du S au N, la divisant en deux parties presque égales. La hauteur des tumuli varie de quelques décimètres — pour ceux qui sont presque au ras du sol — à 1,80 m et leur diamètre, de 5 à 17 mètres. Ils sont disposés par rangées de 2 à 8 buttes, orientées en direction Est-Ouest. A la partie NO de la nécropole, les rangées de petits tumuli aplatis sont orientés du SO au NE.

Dix-neuf tumuli ont été fouillés au cours de la campagne de 1954. Le rite d'ensevelissement est exclusivement l'incinération. Chaque tumulus ne contient qu'une seule tombe. Cependant certaines observations paraîtraient indiquer que quelques-uns de ces tumuli ont également servi à des sépultures ultérieures, probablement d'enfants, et que dans d'autres cas, des tombes plus anciennes ont été détruites par les tumuli plus récents. Le cadavre était déposé sur le bûcher tout habillé et avec les parures qui lui avaient appartenues. L'incinération avait lieu à l'endroit même où était ensuite élevé le tumulus. Les restes funèbres n'étaient pas déposés dans l'urne mais rassemblés au milieu du bûcher. Pendant l'inhumation avait lieu un banquet et des récipients utilisés à cette occasion étaient rituellement cassés au-dessus des restes funéraires. Puis d'autres récipients, entiers cette fois-ci, y étaient déposés en offrande. On a trouvé neuf pièces de monnaie, dont l'une n'a pas pu être déterminée. La plus ancienne est un *semis* romain républicain, en bronze, de la fin du IIe siècle ou du début du Ier siècle avant notre ère. Les autres pièces sont des as impériaux en bronze, de Galba, Nerva, Trajan, Hadrien et du César Marc Aurèle (140—144). Les découvertes anciennes avaient déjà mis au jour des pièces de monnaie de Trajan, d'Antonin le Pieux et de Faustine, ainsi qu'une pièce d'argent dace et une pièce autonome en bronze de Corcyre, du type de celles qui ont circulé dans la Dacie préromaine. La poterie est en grande partie de facture locale et de tradition dace. Mais les vases des provinces romaines ne manquent pas. Les parures sont représentées par des fibules en bronze, des bagues en fer — certaines ornées de gemmes —, des perles en pâte de verre ou en pierre, des dents de peigne en fer, etc. Certaines sont de tradition autochtone, d'autres sont des produits romains.

Les débuts de la nécropole paraissent dater du Ier siècle de notre ère; mais la période du maximum d'utilisation n'arriva qu'après la conquête romaine de la Dacie, en 106 et dura jusqu'à la moitié du IIe siècle ou peu de temps après.

Selon les résultats obtenus, la nécropole a appartenu à la population autochtone, conclusion encore renforcée par la découverte dans son voisinage immédiat — à moins de 300 mètres — d'un établissement étendu. Avec quelques intermittences, cet établissement a été habité à partir du néolithique jusqu'à l'époque romaine. Au cours de cette dernière phase, il était contemporain de la nécropole.

La nécropole de Caşolţ présente des analogies avec les nécropoles norico-pannoniennes, des Ier et IIe siècles de notre ère, et, également, avec les tombes tumulaires d'incinération de Thrace qui datent de l'époque romaine. Elle en diffère pourtant par les détails du rite funéraire et par le caractère autochtone d'une bonne partie des découvertes, caractère qui établit un trait d'union avec l'époque dace. On a trouvé encore des nécropoles semblables, toujours de l'époque romaine, dans deux autres localités de Transylvanie, à Ighiu, près d'Apulum, et à Alburnus Maior, dans la région des exploitations aurifères.

L'importance particulère des recherches de Caşolţ est due au fait que c'est la première fois que l'on a pu suivre plus clairement et d'une manière concrète la transition de l'époque dace à l'époque romaine et la survivance d'un groupe de Daces après la conquête de la Dacie par les Romains.

A *Arpaşul de Sus*, localité située à quelques trente kilomètres à l'Est de Caşolţ, on n'a procédé qu'à des sondages plus poussés, dans un établissement situé sur une terrasse diluviale, au pied des montagnes. Les investigations ont prouvé que cet établissement est d'un type dace caractéristique, déjà connu (Crăsani, Tinosul, Poiana, Sighişoara, etc.). Les débuts ne dépassent pas l'époque de Latène et sa fin semble coïncider avec la conquête de la Dacie par les Romains.

Les recherches d'Arpaşul de Sus apportent une nouvelle contribution à la connaissance du système de défense des Daces et des traits spécifiques de leur civilisation matérielle qui, en cet endroit, a été influencée par la civilisation gréco-romaine.

EXPLICATION DES FIGURES

Fig. 1. — Croquis du territoire situé entre Caşolţ et Bradu, avec la nécropole de Dealul Bradului et l'établissement de Pepiniera.

Fig. 2. — T. III (56). Plan n°1, avec les sections suivant les diamètres et les découvertes faites dans le revêtement.

Fig. 3. — T. III (56). Sections B—D et A—C.

Fig. 4. — T. III (56). Plan n°2, avec le foyer funéraire.

Fig. 5. — T. III (56). Profils détaillés du foyer funéraire.

Fig. 6. — T. III (56). Centre du bûcher, avec les vases d'offrande.

Fig. 7. — T. III (56). Le vase principal.

Fig. 8. — T. III (56). Le groupe de vases du centre.

Fig. 9. — T. IV (39). Menus objets de l'inventaire funéraire.

Fig. 10. — T. VII (60). Groupe de vases trouvés au centre du bûcher.

Fig. 11. — T. VII (60). Le vase principal.

Fig. 12. — T. VIII (25). Groupe de vases trouvés au centre du foyer funéraire.

Fig. 13. — T. VIII (25). Menus objets de l'inventaire funéraire.

Fig. 14. — T. XVI (114). Traces du foyer funéraire après enlèvement de l'inventaire funéraire.

Fig. 15. — T. XVII (117). Le vase principal, trouvé au centre du foyer funéraire.

Fig. 16. — T. XIX (133). Les vases trouvés au centre du foyer funéraire et les dalles de pierre retrouvées dans la terre de revêtement du tumulus.

Fig. 17. — Formes de vases de la nécropole de Caşolţ.

Fig. 18. — Motifs décoratifs des vases de la nécropole de Caşolţ.

Fig. 19. — Poterie de l'établissement de Caşolţ.

Fig. 20. — Vue du fortin d'Arpaşul de Sus.

Fig. 21. — *Arpaşul de Sus*. Le vallum et son fossé extérieur, vus de l'extérieur du fortin.

Fig. 22. — *Arpaşul de Sus*. Profil du fossé I et de la fosse 5 (incomplètement fouillée).

Fig. 23. — Poterie de l'établissement d'Arpaşul de Sus.

Fig. 24. — *Arpaşul de Sus*. Plan horizontal de l'extrémité Nord de la section à travers le vallum.

Fig. 25. — *Arpaşul de Sus*. Dallage en pierre doublée de terre cuite.

Planche I. — La nécropole et l'établissement dace de Caşolţ.

Planche II. — Plan de la nécropole dace de Caşolţ.

Planche III. — L'établissement dace d'Arpaşul de Sus.

Planche IV. — L'établissement dace d'Arpaşul de Sus. Section à travers le vallum et le fossé.

STUDII ŞI CERCETĂRI DE ISTORIE VECHE
Tomul VI, nr. 3—4, 1955

SĂPĂTURILE DE SALVARE DE LA GOGOŞARI ŞI CACALEŢI

(r. Giurgiu, reg. Bucureşti)

Existenţa unui cimitir din secolul al IV-lea e.n., precum şi a unor aşezări străvechi pe teritoriul comunei Gogoşari a fost semnalată mai întîi de Muzeul raional din Giurgiu[1] şi apoi confirmată prin verificări la faţa locului, de către delegaţi ai Muzeului Naţional de Antichităţi şi ai Muzeului raional din Giurgiu.

Prezenţa în acest punct a unei cariere de nisip, care a distrus o parte din aşezare şi periclita şi restul ei, precum şi faptul că cimitirul actual ameninţa să se întindă peste cel din secolul al IV-lea, au justificat pe deplin caracterul de salvare al acestei intervenţii.

În faţa acestei situaţii, Secţia a V-a a Academiei R.P.R. a programat executarea unor săpături de salvare la Gogoşari, r. Giurgiu, săpături ce au fost extinse apoi şi la Cacaleţi, acelaşi raion, întrucît necesitatea unei intervenţii urgente şi în această localitate nu mai îngăduia o amînare.

Vom referi mai jos, pe rînd, despre rezultatele obţinute în săpăturile din fiecare localitate[2].

★

I. Săpăturile arheologice întreprinse la *Gogoşari*, care au avut un caracter de sondaje, au fost îndreptate în primul rînd spre cercetarea aşezării, care a necesitat o mai grabnică intervenţie şi în al doilea rînd, spre cercetarea cimitirului din secolul al IV-lea e.n.

Aşezarea amintită este situată în partea de sud-vest a satului, pe panta dealului, limitată înspre vest de gîrla Gogoşari. În partea de nord ea este mărginită de drumul care duce la Drăghiceanu, iar spre E şi S, de drumul ce merge în satul vecin, Răleşti (fig. 1). În partea de vest, adică în porţiunea care formează malul gîrlei amintite, înspre est, aşezarea este distrusă pe o suprafaţă destul de mare, de o carieră de nisip, care înaintează pe an ce trece către centrul aşezării (fig. 2).

În peretele carierei, care are o înălţime de circa 6 m, se observă clar urmele unor gropi de bordeie (fig. 3). Ne-am ales ca punct de săpare partea

[1] V. « S.C.I.V. », V, 1954, nr. 1—2, p. 325—333.
[2] La săpături au participat: B. Mitrea, C. Preda, Gh. Cazimir, Gh. Rădulescu şi M. Ionescu.

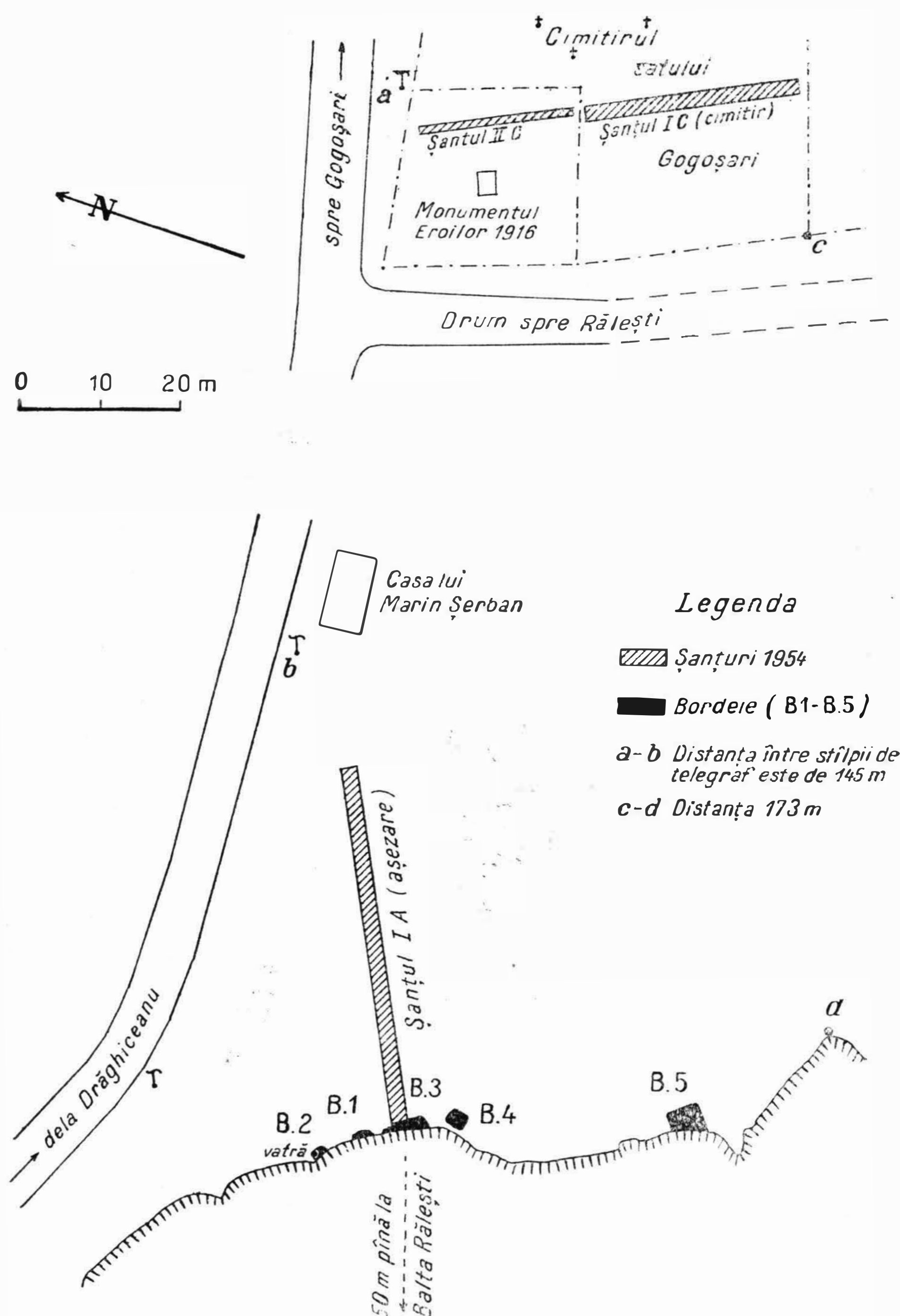

Fig. 1. — Planul general al săpăturilor de salvare de la Gogoșari, r. Giurgiu.

dinspre rîpă, cea periclitată, acolo unde și numărul gropilor sau resturilor de gropi de bordeie era mai numeros.

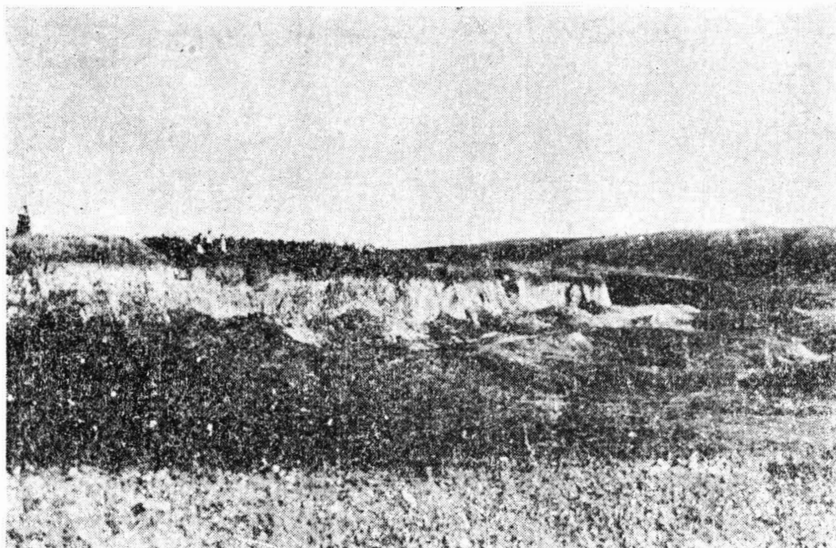

Fig. 2. — Aspectul laturii de vest a aşezării, distrusă de cariera de nisip.

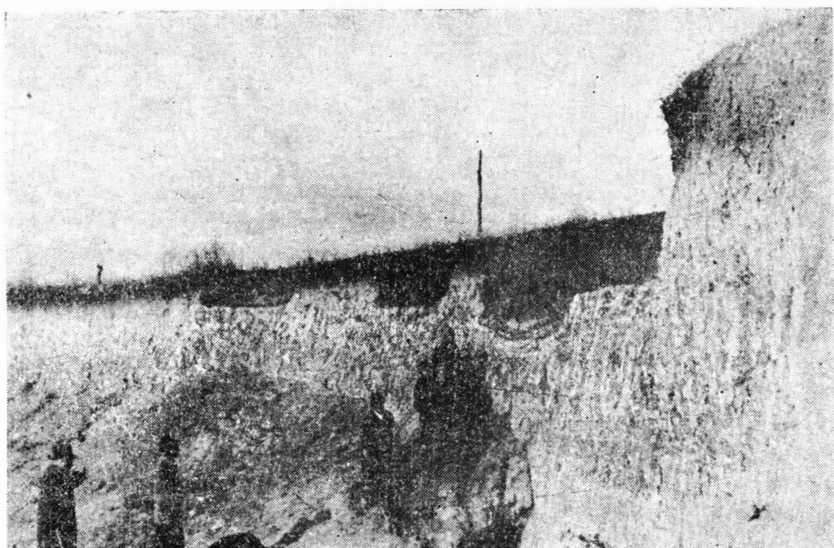

Fig. 3. — Urme de bordeie în profilul peretelui de vest al așezării.

Lucrările întreprinse aci au dezvelit un număr de 5 gropi de bordeie, marcate cu numere de la 1 la 5, începînd de la nord spre sud și au sondat

în acelaşi timp terenul aşezării înspre vest, printr-un şanţ lung de 46 m, pornind de la rîpă spre partea ridicată a aşezării. Cu acest prilej s-a putut stabili că în acest punct avem de-a face cu urme de locuire din mai multe etape:

1. slabe urme de vieţuire din comuna primitivă, documentate prin cîteva silexuri;
2. urme de locuire din secolul al IV-lea e.n.;
3. bordeie din secolele X—XII şi
4. numeroase bordeie din epoca feudală romînească.

Urmele materiale ce aparţin secolului al IV-lea sînt destul de puţine şi se rezumă la unele fragmente ceramice, lucrate la roată, într-o pastă de culoare cenuşie deschisă, ce conţine numeroase pietricele ca degresant. O menţiune specială merită un fragment dintr-un vas de provizii, cu buza răsfrîntă orizontal şi înspre interior şi înspre exterior, iar pereţii sînt decoraţi cu benzi de linii incizate în val (fig. 4). Nici unul din bordeiele săpate nu aparţine, ca timp, secolului al IV-lea. Puţinul material descoperit în umplutura acestor gropi a fost introdus din vecinătate o dată cu săparea lor în epocile posterioare.

Mai bogat reprezentată este epoca ulterioară secolului al IV-lea, epocă ce se situează în preajma secolului al X-lea. Ea este documentată în special prin ceramică de tip slav.

Două dintre bordeiele săpate, numerele 4 şi 5, aparţin, după toate probabilităţile, acestei perioade. Forma lor nu a putut fi stabilită cu destulă precizie, porţiuni din ele fiind tăiate de cariera de nisip, dar după toate indicaţiile aveau o formă rectangulară, puţin neregulată. Bordeiul 4 se păstrează în întregime şi are laturile de est şi nord lungi de 2,20 m, latura de vest de 2,40 m, iar cea de sud de 2,70 m.

Din bordeiul 5 se mai păstrează în întregime doar latura de NE, lungă de 4 m, celelalte fiind distruse de carieră. Adîncimea la care se află podeaua ambelor bordeie, faţă de suprafaţa actuală a solului, este de circa 1 m.

Materialul descoperit în umplutura bordeielor amintite se compune din fragmente ceramice de tip slav. În partea superioară, pînă la o adîncime de circa 0,40 m de la suprafaţa solului, au fost culese şi cîteva fragmente ceramice feudale romîneşti.

Ceramica de tip slav este lucrată dintr-o pastă care are în amestec piatră sau scoici pisate, este de culoare negricioasă, iar în cîteva cazuri, caolinoidă.

Ca formă observăm, pe baza fragmentelor, un vas-borcan, fără mănuşi, cu corpul bombat, cu buza răsfrîntă în afară şi cu gîtul arcuit şi scurt, formă caracteristică pentru această vreme şi pentru acest tip de ceramică.

Ornamentul este redat fie prin linii orizontale, incizate pe tot corpul vasului, uneori numai pe umăr sau sub gît, fie prin benzi de linii în val. Alteori, sub buza vasului, se pot observa împunsături dispuse oblic, formînd un motiv ornamental în regiunea gîtului (fig. 5). Ceva deosebit de această grupă ceramică, menţionăm 2 fragmente ceramice, descoperite în bordeiul 5, unul lucrat dintr-o pastă cenuşie - închisă, iar altul din pastă cărămizie, care au la suprafaţă un decor reprezentat printr-o reţea de linii lustruite (fig. 6). Este foarte probabil ca aceste fragmente să coboare în timp sub secolul al X-lea, ele fiind singurele de acest gen în cadrul bordeiului şi chiar al întregii aşezări.

Prima categorie ceramică, cea de tip slav, pare după toate aparenţele să nu depăşească prea mult secolul al X-lea, ea constituind o etapă care ar putea să preceadă pe cea de la Dinogetia. Nu avem elemente sigure de datare, înafară de cele tehnice şi tipologice, pe baza cărora totuşi credem că acest

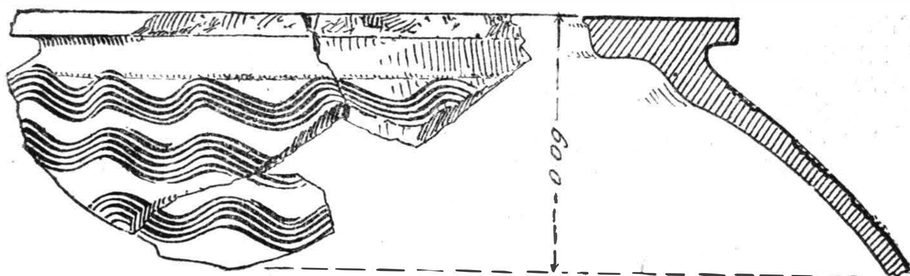

Fig. 4. — Fragment din buza unui vas de provizii din secolul al IV-lea e.n.

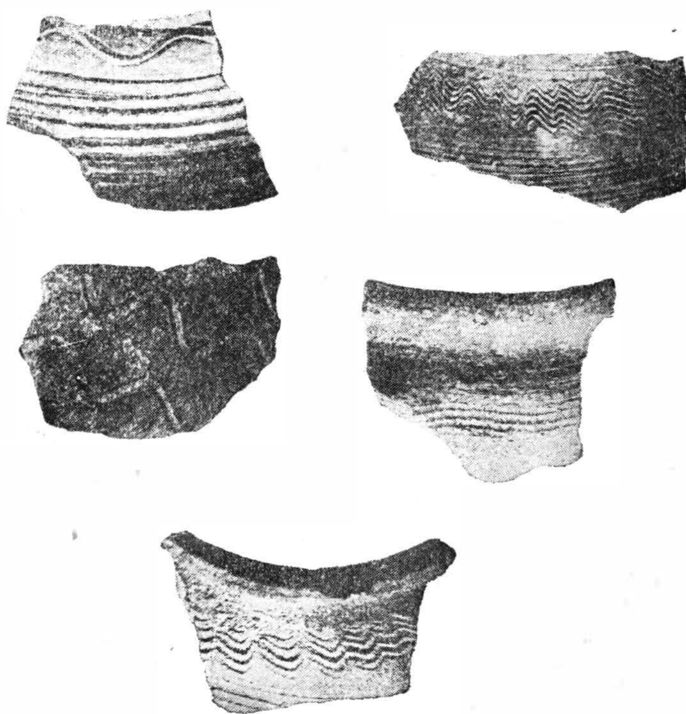

Fig. 5. — Fragmente ceramice de tip slav.

tip de ceramică s-ar putea data în preajma secolului al X-lea, fără a putea preciza deocamdată dacă depăşeşte în plus sau în minus această dată.

Printre obiectele, de altfel foarte puţine, descoperite în cuprinsul celor două bordeie din secolul al X-lea, amintim o sulă de os şi un fragment de cute de ascuţit.

Caracterul dominant al aşezării de la cariera de nisip din Gogoşari, îl dă însă materialul arheologic din epoca feudală romînească.

Trei dintre bordeiele săpate, nr. 1, 2 şi 3 (fig. 1), care aparţin acestei epoci, au dat la iveală numeroase şi variate materiale.

În ceea ce priveşte forma bordeielor din această vreme, nu s-a putut stabili în mod clar, deoarece parte din ele au fost distruse de carieră. Bordeiul 3 îşi păstrează în întregime însă latura de vest, care măsoară o lungime de 4,70 m, ceea ce ar constitui un indiciu că forma lor a fost, foarte probabil, dreptunghiulară.

Adîncimea la care se află podeaua bordeiului, faţă de suprafaţa actuală, este de — 0,90 m, pentru bordeiele nr. 1 şi 2 şi — 1,20 m, pentru bordeiul

Fig. 6. — Fragment de vas feudal timpuriu, cu decor lustruit.

3. Nu au putut fi identificate urmele parilor de colţ sau margini, pe porţiunile săpate.

Tot materialul arheologic a fost găsit în umplutura bordeielor şi este alcătuit în majoritate din ceramică, şi într-o măsură mai mică din alte obiecte. În cadrul ceramicii se pot distinge două categorii: ceramică de uz casnic, nesmălţuită şi ceramică smălţuită.

Fragmentele ceramice din prima categorie sînt lucrate cu roata, dintr-o pastă aleasă şi arsă uniform pînă la roşu. Pereţii lor sînt de regulă subţiri şi profilul lor ne indică formele vaselor respective, printre care se numără oala-borcan, cu o mănuşă, cu corpul bombat, mai strîmtă la fund, fără inel de susţinere şi cu buza uşor răsfrîntă oblic în afară şi, într-o mică măsură, vasul în formă de pahar. Acest tip de ceramică are ca ornament benzi de linii de culoare albă, de lăţimi diferite, dispuse paralel cu fundul vasului, aplicate fie pe buza, fie pe umărul vasului, intercalate cu benzi de lăţimi variabile, de culoare roşietică. În unele cazuri, liniile albe sînt întretăiate de alte linii verticale sau oblice, de aceeaşi culoare (fig. 7).

Cea de a doua categorie de ceramică feudală romînească, cea cu smalţ este mult mai numeroasă şi mai variată. Şi aici constatăm fragmente cera-

mice lucrate cu roata, într-o pastă fină, arsă pînă la roşu. Ca forme se observă, tot numai pe bază de fragmente, străchini, farfurii şi urcioare, toate cu inel de susţinere de înălţimi diferite, şi cu buza, fie oblic răsfrîntă înafară, fie relativ verticală, cu o uşoară arcuire spre interior, urmînd linia corpului străchinii respective. Smalţul este aplicat în general numai în interiorul vasului. Într-un singur caz se păstrează resturile unei străchini, în

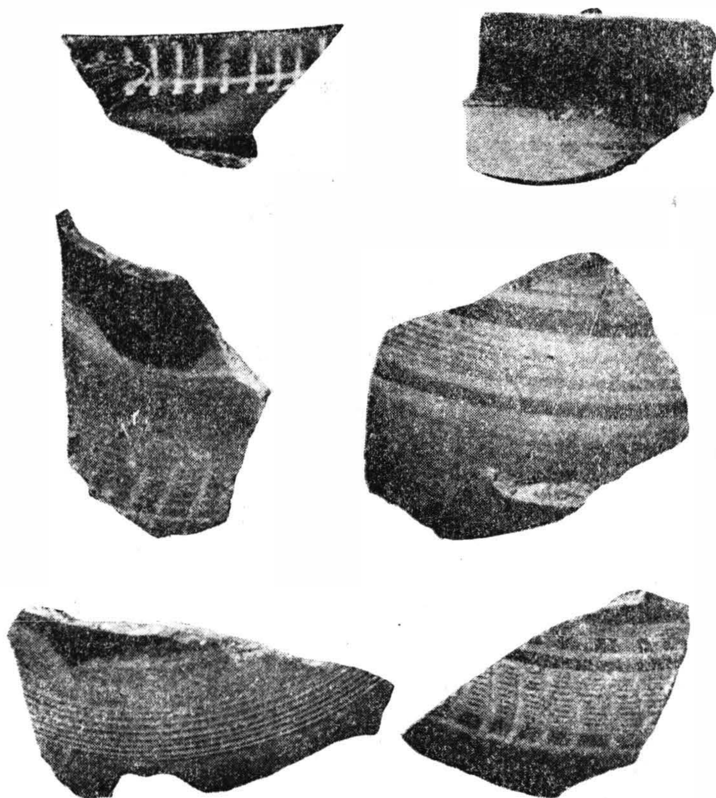

Fig. 7. — Fragmente ceramice feudale romîneşti, din a doua jumătate a secolului al XVI-lea şi prima jumătate a secolului al XVII-lea.

care smalţul acoperă atît interiorul, cît şi exteriorul, fără nici un alt fel de ornament.

În ceea ce priveşte culoarea smalţului şi motivele ornamentale sînt de mai multe feluri. Există fragmente ceramice care au fondul smălţuit într-o culoare maron-verzui, peste care este aplicat un decor cu linii în cerc, spirală sau în zig-zag, de culoare verde-deschis. Uneori, smalţul care formează fondul vasului este de culoare cafenie, de nuanţe diferite, pe care este aplicat un decor redat fie prin spirale sau cercuri concentrice, limitate de cîte o linie în val, fie prin zone cu puncte şi linii verticale scurte, toate din smalţ de culoare galbenă. Alteori, fondul vasului are un smalţ de culoare galben-pal, iar ornamentul aplicat este compus din linii în val, încadrate

de cercuri concentrice, toate din smalţ, de culoare maron, de diferite nuanţe (fig. 8).

Pe lîngă ceramică, în cuprinsul bordeielor amintite din vremea respectivă, s-a mai descoperit o serie de obiecte, precum şi două monede de argint.

Monedele au fost găsite în bordeiul 3, una bătută în timpul domniei lui Ioan Albert (1492—1501), iar cealaltă bătută în Ardeal în anul 1568

Fig. 8. — Fragmente ceramice feudale romîneşti smălţuite, din a doua jumătate a secolului al XVI-lea şi prima jumătate a secolului al XVII-lea.

(fig. 9). Ambele au marginea perforată, ceea ce constituie un indiciu sigur că au fost purtate în salbă.

Dintre obiectele de piatră şi de os amintim o cute, trei fragmente de silex, o tortiţă de os pentru urechi (fig. 10, 2) şi o străpungătoare de os.

Mai numeroase sînt obiectele de metal, printre care amintim un cuţit de fier cu mîner şi fără prăsele (fig. 10, 6), alte două lame de cuţit, o lamă de brici (fig. 10, 1), cuie de fier de diferite mărimi, cu floarea întoarsă într-o singură parte, cîteva obiecte de formă semicirculară, cu vîrfurile îndoite în chip de crampoane (fig. 10, 4), a căror funcţiune nu o putem încă preciza, precum şi o potcoavă de cal. Majoritatea acestor obiecte au fost găsite în cuprinsul bordeiului 3. În umplutura aceluiaşi bordei au mai fost culese

cîteva fragmente de sticlă şi un număr mare de bucăţi de pămînt ars provenind, foarte probabil, de la o vatră portativă.

Pentru datarea complexului feudal romînesc, adică a bordeielor, a ceramicii şi obiectelor prezentate mai sus, de un real ajutor ne sînt, pe lîngă analiza şi caracteristicile ceramicii, cele două monede. În mod normal moneda cea mai recentă ar trebui să ne dateze descoperirile amintite, dar, ţinînd seama că ea a fost purtată în salbă, presupunem că de la anul baterii ei, adică de la 1568 şi pînă la data materialului nostru trebuie să fi trecut totuşi un interval de timp de cîteva decenii. Bazaţi pe acest considerent credem că descoperirile din epoca feudală romînească de la Gogoşari se pot data către sfîrşitul secolului al XVI-lea şi cu prelungiri în prima jumătate a secolului al XVII-lea. La aceasta se mai poate adăuga faptul că ceramică de tipul celei descrise de noi s-a întîlnit în straturile de cultură ale secolului al XVII-lea în săpăturile de la Bucureşti din ultimii ani.

Fig. 9. — Monedă de argint din anul 1568, bătută în vremea împăratului Maximilian.

Numărul mare şi diversitatea de forme şi ornamente a ceramicii cu smalţ, care depăşeşte cu mult pe cea de uz casnic, precum şi asemănarea ei cu ceramica similară de la Bucureşti sau din alte aşezări feudale contemporane din regiunile apropiate, pune problema existenţei unui mare centru de producţie al ceramicii smălţuite, care trebuie căutat în unul din tîrgurile sau oraşele din regiune, mai dezvoltate din punct de vedere economic.

Această categorie de ceramică, considerată de lux pentru acea vreme, găsită într-o aşezare relativ săracă şi modestă ca cea de la Gogoşari a putut ajunge aci numai pe calea schimbului. Locuitorii aşezării respective au procurat această ceramică în schimbul produselor lor agricole.

În scopul sondării aşezării şi a stabilirii stratigrafiei, s-a trasat un şanţ, orientat SV—NE, lung de 46 m şi lat de 2 m (vezi fig. 1). El a fost săpat pînă la o adîncime care variază între 0,60—0,70 m, pînă unde se termină orice urmă de locuire (fig. 11). Stratigrafia se prezintă în general simplă. La suprafaţa solului, pe o adîncime de circa 0,25 m, se întinde humusul vegetal. Sub el urmează imediat un strat de pămînt de culoare negricioasă cu o structură grăunţoasă, care are o grosime de circa 0,35 m. În cuprinsul acestui strat au apărut disparat, fără o ordine, urmele arheologice, fără să se poată stabili vreun nivel de viaţă. Au fost surprinse însă două gropi de bordeie medievale romîneşti, una secţionată de sondajul nostru. La baza acestui strat se află pămîntul viu de culoare roşietică, în care nu mai apar resturi arheologice.

Materialul descoperit în cuprinsul şanţului este reprezentat în general prin ceramică, de altfel şi aceasta în cantitate relativ redusă. Ca şi în cazul bordeielor, constatăm şi aici prezenţa cîtorva fragmente ceramice probabil din secolul al IV-lea, lucrate cu roata, dintr-o pastă cenuşie. Poate din aceeaşi vreme datează un fragment de vas, lucrat într-o tehnică asemănătoare, dar care este prevăzut cu un decor redat printr-un grup de 4 linii, ondulate în val, încadrate de un motiv executat cu o rotiţă dinţată (fig. 12).

Tot în cantităţi reduse au apărut şi fragmentele ceramice de tip slav, identice şi ca formă şi ca pastă cu cele descoperite în bordeiele amintite.

Urmele din epoca feudală romînească sînt însă ceva mai numeroase, faţă de celelalte perioade şi nu se deosebesc de cele prezentate mai sus. Mai deosebit semnalăm prezenţa unui fragment de placă de teracotă cu ornament în formă de frunză de brad şi o furculiţă cu două braţe, cu mînerul din fildeş (fig. 10, 5).

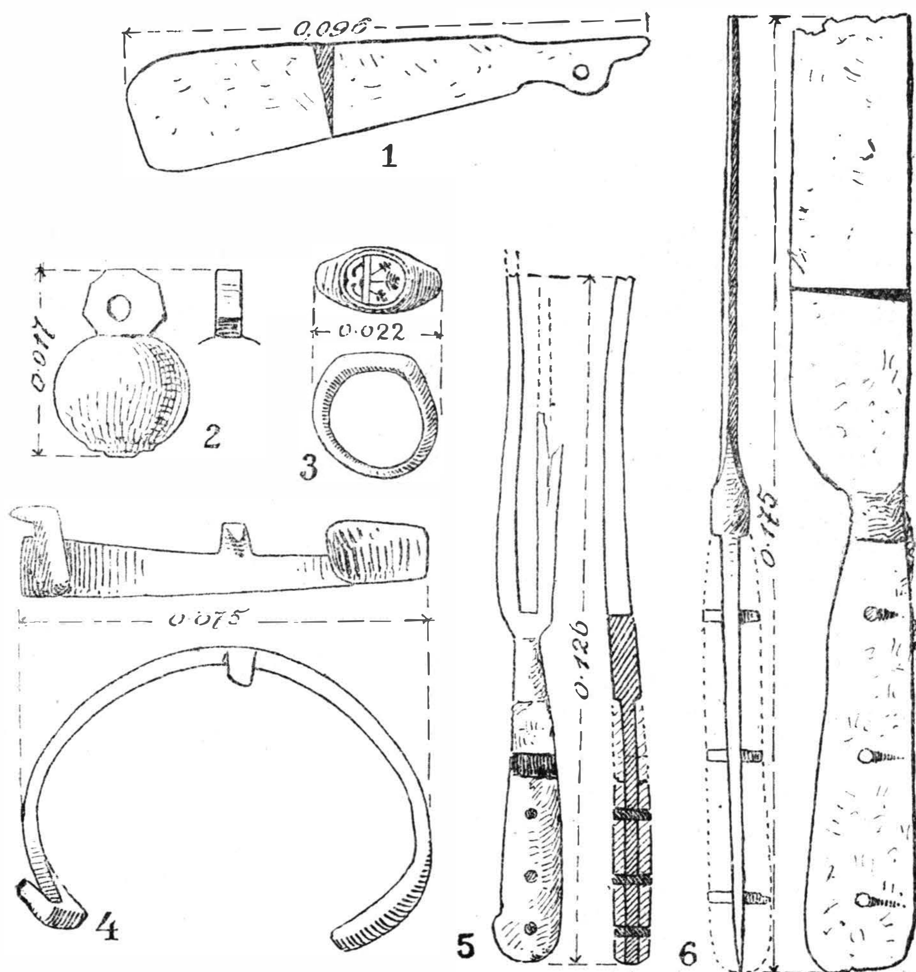

Fig. 10. — Obiecte de metal şi os, din epoca feudală romînească (secolele XVI — XVII).

★

II. Cel de-al doilea obiectiv al cercetărilor de la Gogoşari l-a format sondarea terenului, unde avem indicaţii despre existenţa unui cimitir din secolul al IV-lea e.n. Punctul se află chiar în incinta cimitirului actual al satului, situat imediat la marginea lui de sud-vest.

Aci, în cursul anului 1953, s-a descoperit întîmplător un mormînt cu inventar din secolul al IV-lea, alcătuit din vase de pămînt, care se încadrează în grupa celor găsite la Spanţov.

Sondajul s-a efectuat pe porţiunea rămasă încă neacoperită de cimitirul actual al satului, printr-un şanţ lung de 28 m şi lat de 2 m şi prelungit apoi

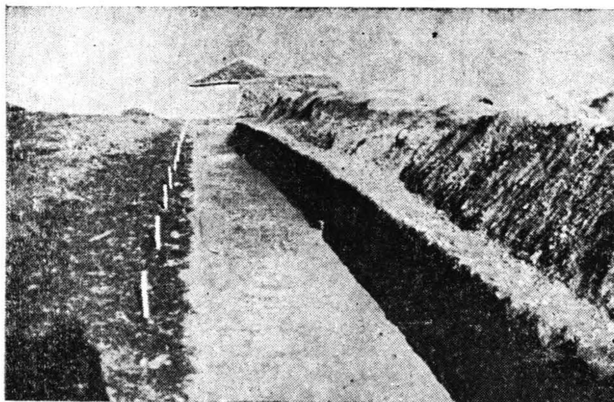

Fig. 11. — Şanţul I A. Vedere generală.

cu un al doilea şanţ, lung de 20 m şi lat de 1 m (fig. 1). Şanţurile sînt orientate aproximativ sud-nord şi au fost săpate pînă la o adîncime de circa 2 m. Cercetările din acest sector au dat la iveală un singur mormînt, care

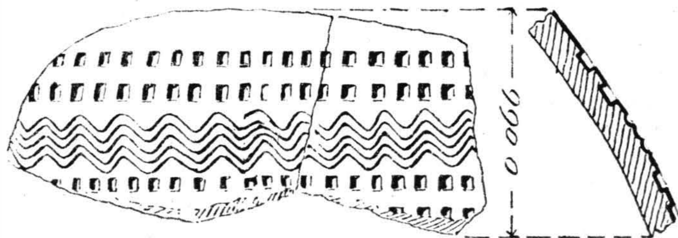

Fig. 12. — Fragment ceramic din secolul al IV-lea e.n.

pare să aparţină ca timp secolului al IV-lea. Este vorba de scheletul unui copil, care zăcea pe spate la adîncimea de 1,40 m, cu o orientare aproximativ nord-sud. În jurul gîtului, constituind unicul inventar al mormîntului, s-au adunat numeroase mărgele de sticlă, de formă elipsoidală. Din aceeaşi vreme par să dateze şi cîteva fragmente ceramice, recoltate din şanţul I, care sînt lucrate cu roata dintr-o pastă cenuşie. Ceramica de tip slav este slab reprezentată în acest punct şi nu este din cea mai caracteristică.

Dintre urmele medievale romîneşti, întîlnite în acest sector, amintim resturile a 3 bordeie, ceramică fragmentară cu smalţ şi fără smalţ, puţin caracteristică pentru a se putea face observaţii mai ample, urme de chirpici, cenuşă, oase mărunte de animale, un inel de bronz cu motiv ornamental

floral (fig. 10, 3), precum şi o monedă turcească de la Ahmed III (1703 — 1730), cu marginea perforată.

Aparţinînd aceleiaşi epoci au fost semnalate cîteva morminte, dintre care 2 au fost dezvelite în întregime. Scheletele se află inhumate pe spate, orientate după obiceiul creştin, cu capul spre vest, iar cu picioarele spre est, aşezate în coşciuge de lemn. Inventarul lor este sărac şi cităm cîteva ace de păr cu gămălie din bronz şi o singură monedă de argint turcească de la Osman III (1754—1757).

Acest al doilea complex medieval romînesc este, după toate probabilităţile, mai recent decît cel de la cariera de nisip şi s-ar putea data, după indicaţiile date de monedele amintite, în cursul secolului al XVIII-lea, mormintele situîndu-se mai mult spre sfîrşitul secolului.

★

III. *Sondajul de la Cacaleţi, r. Giurgiu.* În cadrul şantierului Gogoşari s-a mai întreprins o săpătură de salvare în localitatea Cacaleţi.

Descoperiri anterioare ne indicau că pe teritoriul acestei comune se află un cimitir de inhumaţie din epoca feudală timpurie. Obiectivul sondajului de aci a fost de a culege date mai precise în legătură cu plasarea lui în timp şi încadrarea lui într-o grupă culturală.

Resturile acestui cimitir se întîlnesc pe izlazul comunei Cacaleţi, la punctul denumit « la gropi », situat la circa 500 m vest de sat, pe o platformă dominantă, mărginită spre sud de gîrla Cacaleţi, iar spre nord de un mic pîrîiaş, ce colectează apele de ploaie.

Din acest punct, locuitorii satelor din împrejurimi au scos lut pentru nevoile lor gospodăreşti, din care cauză s-a format aci o imensă groapă de formă elipsoidală, cu diametrul mare de 273 m, iar cu cel mic de 90 m (fig. 13).

Adîncimea ei este variabilă şi oscilează între 1 m şi 2,50 m. Cu acest prilej, în decursul timpului, au fost descoperite numeroase morminte cu schelete, vase de pămînt şi diferite obiecte, care în marea lor majoritate au fost distruse sau au fost pierdute.

Pentru a atinge obiectivul propus, în cadrul timpului limitat pe care l-am avut la dispoziţie, s-a procedat la dezvelirea mormintelor care au apărut în profilul peretelui gropii şi la trasarea unui şanţ de cercetare, pentru a întîlni noi morminte nederanjate, precum şi de a verifica întinderea eventuală a cimitirului în partea lui de NNV.

În timpul săpăturii au fost sezisate un număr de 7 morminte. Astfel mormintele pe care le-am denumit M—1, M—2 şi M—3, s-au descoperit în partea de sud a gropii, în malul acesteia, toate deranjate şi în stare fragmentară, păstrîndu-se doar resturi din schelete. În ceea ce priveşte mormintele M—4, M—5 şi M—7, au fost găsite în malul de nord al gropii, iar M—6 în secţiunea amintită.

În mormintele 4, 6 şi 7 se aflau, în jurul scheletelor, o serie de vase şi obiecte de metal şi de os, unele aşezate ca ofrandă, iar altele aparţinînd îmbrăcămintei celui înmormîntat.

Ne vom limita, în cele ce urmează, să dăm numai unele aspecte mai generale ale problemei ridicate de acest cimitir, ţinînd seama de faptul că prelucrarea întregului material descoperit în morminte formează subiectul unei teme în lucru.

Întregul cimitir, aşa cum reiese din informaţiile localnicilor şi aşa cum confirmă şi sondajul efectuat, este un cimitir de inhumaţie, în care scheletele zac pe spate, orientate, în general, nord-sud, fiind îngropate pînă la o adîncime ce variază între 1,50 m şi 2 m.

În jurul scheletelor au fost depuse ca ofrandă vase de lut sau de sticlă, de forme şi tehnică diferite, precum şi resturi de oase de pasăre, de ovine sau capridee, coji de ouă şi o lamă de cuţit de fier. Toate acestea ne indică anumite practici funerare pe care le îndeplineau populaţiile care şi-au înmormîntat acolo pe rudele şi semenii lor.

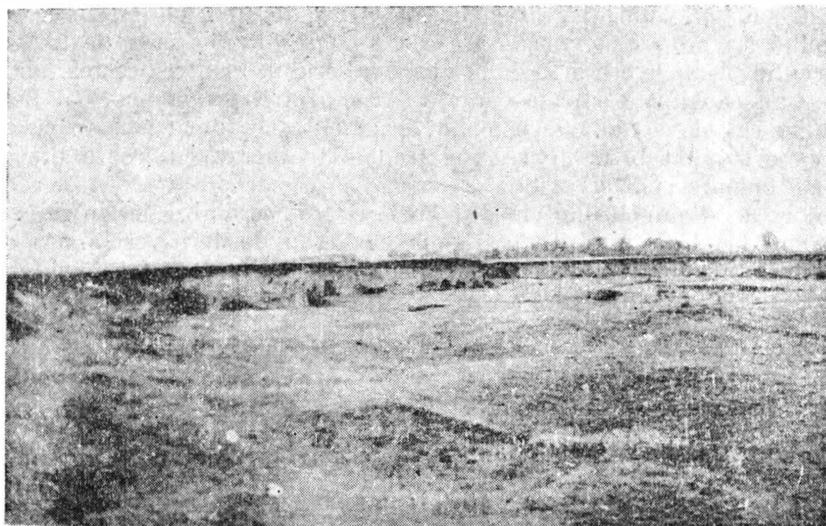

Fig. 13. — Aspectul unei porţiuni distruse din cimitirul de la Cacaleţi, din secolul al IV-lea. e.n.

În ceea ce priveşte vasele de lut, se pot distinge mai multe categorii: unele sînt lucrate dintr-o pastă aleasă, de culoare gri mai închis sau mai deschis (străchini şi ulcele fără toartă); altele dintr-o pastă zgrunţuroasă de culoare cenuşiu-închisă, aproape de negru, cu forme de oală-borcan; o a treia categorie cuprinde vase lucrate dintr-o pastă aleasă, compactă, arsă pînă la roşu, sau cărămiziu, reprezentată prin forma de cană şi urcior. Toate aceste categorii sînt lucrate cu roata. Ca o ultimă categorie amintim un vas descoperit în M—7, lucrat cu mîna, dintr-o pastă grosolană cu multe impurităţi, cu o formă mai zveltă şi mai înaltă, avînd pe muchia buzei un decor alveolar.

Inventarul acestor morminte se completează cu doi piepteni, unul întreg şi altul fragmentar, cu două catarame şi o fibulă de bronz cu piciorul întors.

Cimitirul de la Cacaleţi, atît pe baza ritului de înmormîntare, cît mai ales pe baza inventarului său, se încadrează în grupa cimitirelor de tip Spanţov şi se datează în cursul secolului al IV-lea e.n.

Vasul de lut, lucrat cu mîna şi cu decor alveolar pe muchia buzei, ar putea fi pus în legătură cu unele tradiţii mai vechi, locale.

Ţinînd seama de anumite indicii legate în special de ritul de înmormîntare, este posibil ca acest cimitir să aparţină unor populaţii în migraţie (vizigoţi), dar se afirmă şi unele elemente care trebuie să fie puse pe socoteala localnicilor, cum este de pildă vasul lucrat cu mîna, amintit de noi mai sus.

IV. *Recunoaşteri arheologice.* În timpul săpăturilor de la Gogoşari s-au efectuat în împrejurimi unele cercetări de suprafaţă în scopul de a se identifica noi puncte arheologice.

1. În satul Drăghiceanu, la circa 2 km vest de Gogoşari, imediat în partea de sud a satului, lîngă zăgazul apei Drăghiceanu, pe partea care urcă a platoului şi care este expusă spre est, s-au recoltat o serie de fragmente ceramice din prima şi cea de a doua vîrstă a fierului. Printre acestea, amintim unele ce au caneluri verticale caracteristice pentru prima epocă a fierului, iar pentru cea de a doua menţionăm fragmente ceramice lucrate cu mîna, avînd ca ornament brîul alveolar şi fragmente lucrate cu roata din pastă aleasă de culoare cenuşie.

Tot în acest punct s-au cules şi unele resturi ceramice de tip slav.

2. Pe islazul aceluiaşi sat, situat în partea lui de nord-vest, s-au recoltat de la suprafaţa solului cîteva fragmente ceramice, care, după formă şi tehnică, par să aparţină secolului al IV-lea e.n.

B. Mitrea şi *C. Preda*

АРХЕОЛОГИЧЕСКИЕ РАСКОПКИ В ГОГОШАРИ И КАКАЛЕЦИ
(РАЙОН ДЖУРДЖУ, ОБЛАСТИ БУХАРЕСТ)

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

I. Во время археологических раскопок, производившихся в селе Гогошари, района Джурджу, были обнаружены следы обитания, относящиеся к трем различным эпохам: к IV в. н. э., датируемые на основании керамических фрагментов, к X в., датируемые фрагментами керамики славянского типа, найденной в землянках (4—5), и к феодальной эпохе, представленной румынской феодальной керамикой и некоторыми металлическими предметами, найденными в землянках (1—2—3). К этой эпохе относятся многочисленные фрагменты румынской поливной керамики. Жители этого поселения приобрели их, вероятно, в порядке товарообмена, у какого-либо близлежащего городского центра. На основании двух найденных здесь монет, фаза феодального обитания датируется второй половиной XVI и первой половиной XVII вв.

II. На сельском кладбище, где в 1953 г. была вскрыта могила IV в. и произведена разведка, Обнаружено лишь одно погребение ребенка, относящееся, вероятно, к этой эпохе.

Здесь же были обнаружены следы румынской феодальной культуры и погребений, датируемых XVIII в.

III. На территории села Какалеци, района Джурджу, был исследован могильник с трупоположением. На основании обнаруженного

в могилах материала как например глиняные сосуды различной формы и размеров, стеклянные сосуды, фибулы, пряжки, гребни и т. п., а также и на основании погребального обряд, это могильник было отнесено к группе могильников типа Спанцов датируемого IV в. н. э.

ОБЪЯСНЕНИЕ РИСУНКОВ

Рис. 1. — Общий план раскопок в селе Гогошари района Джурджу.
Рис. 2. — Общий вид западной части поселения, уничтоженной карьером для добычи песка.
Рис. 3. — Следы землянок в профиле западной стены поселения.
Рис. 4. — Фрагменты бортика сосуда IV в. н. э.
Рис. 5. — Фрагменты керамики славянского типа.
Рис. 6. — Фрагменты сосуда ранне-феодальной эпохи с лощенным орнаментом.
Рис. 7. — Фрагменты румынской феодальной керамики второй половины XVI и первой половины XVII вв.
Рис. 8. — Фрагменты румынской феодальной керамики с глазурью, датируемые второй половиной XVI и первой половиной XVII вв.
Рис. 9. — Серебряная монета 1568 г., отчеканенная в царствование императора Максимилиана.
Рис. 10. — Костяные и металлические объекты румынской феодальной эпохи XVI—XVII вв.
Рис. 11. — Ров I *A*. Общий вид.
Рис. 12. — Фрагмент керамики IV в. н. э.
Рис. 13. — Общий вид одного из разрушенных участков кладбища IV в. н. э. в селе Какалеци.

LES FOUILLES DE SAUVEGARDE DE GOGOŞARI ET DE CACALEŢI

(district de Giurgiu, région de Bucarest)

(RÉSUMÉ)

I. Les fouilles de sauvegarde faites à Gogoşari (district de Giurgiu), ont dégagé des vestiges d'habitation datant de trois époques différentes: du IVe siècle de notre ère, comme le prouvent les tessons céramiques; du Xe siècle, comme l'indiquent des fragments céramiques de type slave, trouvés dans des huttes (4—5), et de l'époque féodale, représentée par la céramique roumaine et par les objets en métal trouvés dans des huttes mi-souterraines (1—2—3). Signalons de nombreux tessons céramiques, vernissés, datant de cette époque, que les habitants de l'établissement respectif ont dû se procurer, par troc, dans quelque centre urbain du voisinage. Deux pièces de monnaie ont permis d'attribuer à la moitié du XVIe siècle et à la première moitié du XVIIe la phase d'habitation féodale.

II. On a procédé à un sondage dans le cimetière communal où avait été trouvée, en 1953, une sépulture à inhumation du IVe siècle. On n'y a trouvé qu'une sépulture d'enfant remontant, fort probablement, à la même époque.

On y a également trouvé des vestiges de civilisation et des tombes roumaines du XVIIIe siècle.

III. Sur le territoire de la commune de Cacaleţi (district de Giurgiu), on a pratiqué des sondages dans le cimetière d'inhumation qui, en vertu des objets trouvés dans les tombes — tels que vases en verre, fibules, boucles, peignes, etc. — et, compte tenu du rite de l'inhumation, peut être classé dans le groupe des cimetières du type Spanţov et doit être attribué au IVe siècle de notre ère.

EXPLICATION DES FIGURES

Fig. 1. — Plan d'ensemble des fouilles de sauvegarde de Gogoşari (district de Giurgiu).
Fig. 2. — Aspect du côté ouest de l'établissement, détruit par la carrière de sable.
Fig. 3. — Traces de huttes dans le profil de la paroi ouest de l'établissement.
Fig. 4. — Fragment du rebord d'un vase à provisions du IVe siècle de notre ère.
Fig. 5. — Tessons céramiques de type slave.
Fig. 6. — Fragment de vase de l'époque des migrations, à décor poli.
Fig. 7. — Tessons céramiques roumains, de la seconde moitié du XVIe siècle et de la première moitié du XVIIe.
Fig. 8. — Tessons céramiques roumains, vernissés, de la seconde moitié du XVIe siècle et de la première moitié du XVIIe.
Fig. 9. — Monnaie en argent de 1568, frappée au temps de l'empereur Maximilien.
Fig. 10. — Objets en métal et en os de l'époque roumaine (XVIe—XVIIe siècles).
Fig. 11. — Fossé 1 A. Vue d'ensemble.
Fig. 12. — Tesson céramique du IVe siècle de notre ère.
Fig. 13. — Aspect d'une portion détruite du cimetière de Cacaleţi, du IVe siècle de notre ère.

STUDII ŞI CERCETĂRI DE ISTORIE VECHE
Tomul VI, nr. 3—4, 1955

ŞANTIERUL ARHEOLOGIC MOREŞTI

(r. Tîrgu-Mureş, Regiunea Autonomă Maghiară)

Prin săpăturile executate în cursul campaniei din 1954 la Moreşti[1] s-a continuat pe de o parte cercetarea problemelor urmărite în anii precedenţi, iar, pe de altă parte, s-au intensificat lucrările în sectoarele cărora nu li se acordase încă atenţia necesară. Astfel, planul de muncă al şantierului pentru săpăturile din 1954 cuprindea următoarele obiective (pl. I):

I. Continuarea dezvelirii aşezării de pe « Podei » pe o suprafaţă mare unitară, situată alături de cea săpată în 1953;

II. Cercetarea prin şanţuri de încercare a terenului cuprins între a doua şi a treia linie de fortificaţie;

III. Săpături la « Citfalău » pentru a se continua dezvelirea cimitirului din epoca feudală şi pentru identificarea şi cercetarea satului, dispărut, căruia i-a aparţinut acest cimitir;

IV. Cercetarea liniilor de fortificaţie;

V. Continuarea dezvelirii diferitelor cimitire şi

VI. Sondaje ce urmau să fie executate: 1) la Cipău, r. Luduș şi 2) la Moldoveneşti, r. Turda.

Spre deosebire de anul trecut, în 1954 s-a îndeplinit planul de muncă şi s-au atacat toate problemele trecute în plan, astfel încît lucrările din diferitele sectoare s-au deosebit doar în privinţa intensităţii şi a amplorii cu care au fost efectuate.

Rezultatele săpăturilor vor fi prezentate în ordinea punctelor enumerate, urmînd ca în încheiere să se încadreze aşezarea de la Moreşti în zona arheologică din jurul ei, pentru a se trage anumite concluzii de ordin istoric din bogatul complex arheologic care se conturează în epoca începuturilor îndepărtate ale feudalismului în valea Mureşului, în jurul Moreştilor.

I. Aşezarea de pe « Podei » (fig. 1). În 1953 s-a săpat pe « Podei » o suprafaţă mare unitară avînd dimensiunile de 40×60 m, care cuprindea şi unele dintre suprafeţele mici sondate în 1952. În 1954 s-a adăugat la această

---

[1] La săpături au participat: K. Horedt, D. Prodan, D. Popescu (responsabili), E. Chirilă, Şt. Dănilă, E. Doruţiu, K. Keresztes, Şt. Kiss, I. Mattis, A. Palko, Şt. Papp, V. Popescu, D. Protase, M. Rusu, I. Ţigărea (membri); B. Basa, I. Bratu, R. Borşan, I. Domahidi, M. Epure, R. Feldmann, E. Hegyi, A. Nagy, K. Osoczki, V. Rotaru, N. Stei, N. Vlassa (studenţi).

suprafaţă, în continuare spre sud, un nou sector de 20×60 m, formînd împreună cu terenul deja cercetat o suprafaţă de 60×60 m. Fenomenele arheologice observate în 1953 s-au repetat şi în acest sector nou, aşa încît în viitor va fi indicat să se cerceteze, măcar prin sondaje, partea de nord a « Podeiului », a cărei configuraţie arheologică încă nu este lămurită. Săparea suprafeţei s-a făcut ca în 1953, în fîşii de cîte 10 m lungime, subîmpărţite în pătrate de aceeaşi mărime.

Primele pătrate ale zonei întîi (A—D/I—II) cuprind unul dintre acele pavaje întinse, întîlnite şi în anii precedenţi, acoperite cu oase de animale, pietriş şi unele lespezi mai mari de piatră. Acestea au fost eşalonate într-o

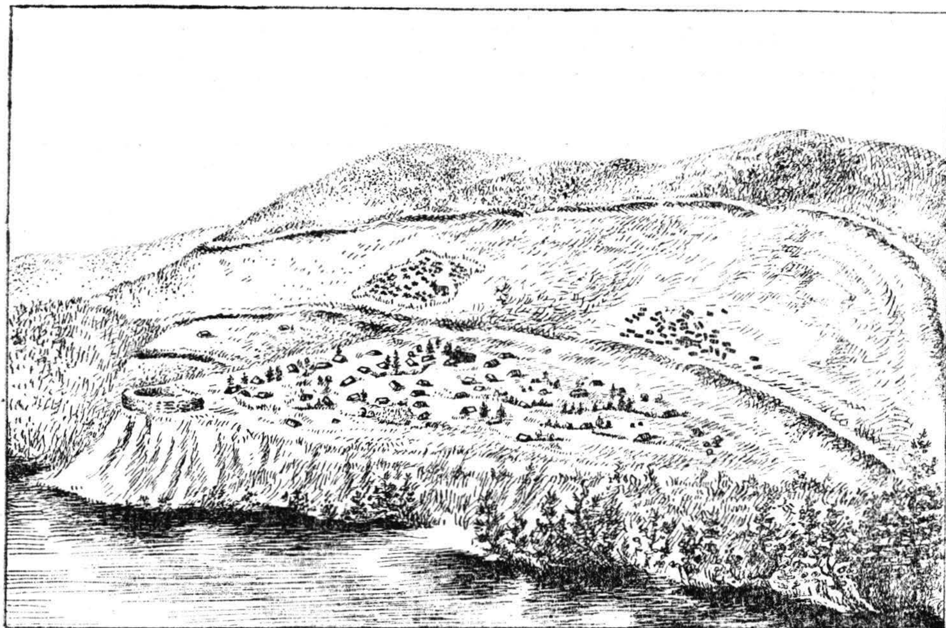

Fig. 1. — Reconstituirea aşezării de la Moreşti.

anumită direcţie, fără a fi posibilă delimitarea planului construcţiei căreia îi aparţineau. Oasele au fost determinate la faţa locului de prof. Şt. Papp de la catedra de zootehnie a Institutului agronomic din Cluj. Ele reprezintă resturi de animale consumate, dintre care s-au putut deosebi şapte bovine, patru cabaline, patru oi şi un porc.

Rezultatul cel mai interesant al săpăturilor din acest sector îl reprezintă un şanţ (fig. 2) ce străbate pătratele E—L pe o lungime de circa 35 m, continuînd cu încă 22 m spre « Pîrîul Cetăţii », în pătratele K—O/1 — 2 săpate în 1953. Şanţul are la gură o lăţime medie de 2 m; pereţii lui sînt destul de abrupţi, iar adîncimea sa este de aproximativ 2 m. Fundul şanţului măsoară, la bază, în medie 1 m. În unele locuri şi îndeosebi la capătul lui de est, el se lărgeşte pînă la 3 m şi cuprinde insule de pietre de rîu de mărime mijlocie. Multe din aceste pietre arată crăpături fine, ca urmare a contactului lor cu focul. Între şi alături de ele se află oase, cenuşă şi fragmente

LA FURCI

CIURGĂU

BORŞOFED

HULĂ

PODEI

MOREŞTI

MUREŞUL

XXXIII XXXV XXXIV XXXII XLI XL XXXIX XXXVIII/a XXXVI XXVIII XXIX XXX XX XXXVII XXIV X XIII XXII XIX XV XIV XVI XII XXI XVIII VII V IV XXV I II XXXVIII

MOREŞTI

Săpături 1951, Săpături 1952, Săpături 1953, Săpături 1954.
Val, Şanţ, Drum, Teritoriul satului, Teritoriul aşezări.

Scara = 0 50 100 200 300 m.

PLANŞA I. Planul săpăturilor din aşezarea de la Moreşti

ceramice care confirmă datarea şanţului în secolele XI—XII. Paralel cu marginea sudică a şanţului, pe latura îndreptată spre «Cetate», se conturează, începînd imediat sub suprafaţă, o fîşie de chirpici fărîmiţat, amestecat cu cărbune, lată de circa 4 m. Nicăieri această zonă nu se suprapune şanţului în întregime, încît să ajungă pînă la latura lui nordică. Destinaţia acestei construcţii este însă necunoscută şi în lipsa unor analogii mai precise se pot emite doar ipoteze care nu sînt pe deplin convingătoare. Şanţul nu poate reprezenta o săpătură făcută în scopuri agricole sau un şanţ de artilerie, datînd din epoca modernă. Pămîntul de umplutură, puternic presat, lipsa zig-zagurilor obişnuite la un şanţ militar, profilul care nu începe la supra-

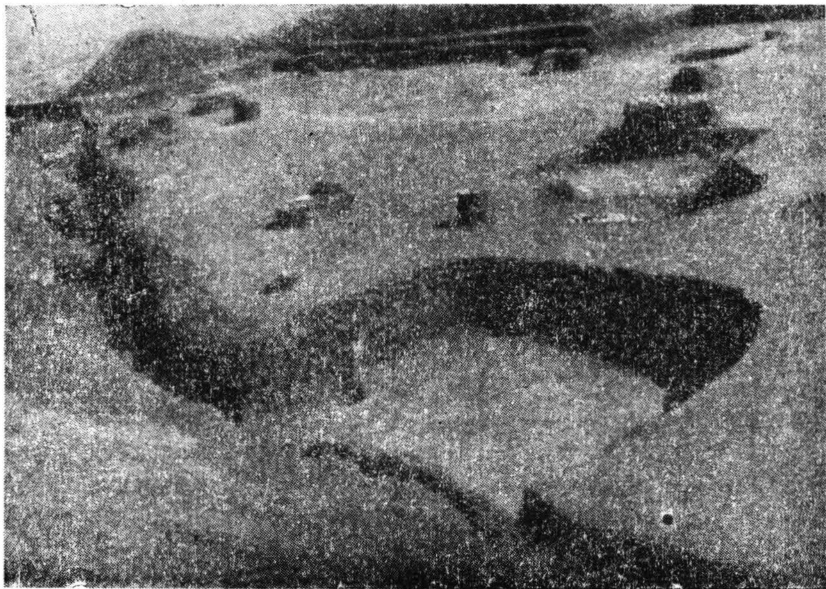

Fig. 2. — Şanţul din interiorul aşezării de pe «Podei» văzut dinspre nord.

faţă şi depunerile culturale cuprinse în şanţ infirmă o asemenea posibilitate. Fîşia de chirpici indică, probabil, urmele unei palisade sau a unei construcţii deasupra şanţului căzută într-o parte şi arată că şanţul nu reprezintă o lucrare neterminată. Mai degrabă se poate admite că a servit de coridor de atac, îndreptat împotriva «Cetăţii», fiind folosit concomitent sau ulterior şi ca locuinţă.

În cuprinsul suprafeţei săpate s-au descoperit mai multe fragmente de tipsii (fig. 3, 1—5), care merită o atenţie deosebită în legătură cu problema recent pusă a existenţei culturii Romen-Borşevo pe teritoriul R.P.R. şi a elementelor caracteristice variantei acestei culturi. La Moreşti, fragmentele tipsiilor n-au apărut niciodată în conţinutul bordeielor din secolele XI—XII, astfel încît lipsa indiciilor pentru stabilirea unei relaţii cronologice cu bordeiele tîrzii ar permite eventual datarea lor mai timpurie, încă în secolul al X-lea. Precizări asupra acestor forme se vor putea face însă numai într-un cadru de cercetare mai vast.

Partea de vest a zonei I—II conţinea trei bordeie şi o groapă de provizii care în amănuntele lor sînt destul de interesante, dar nu diferă în general

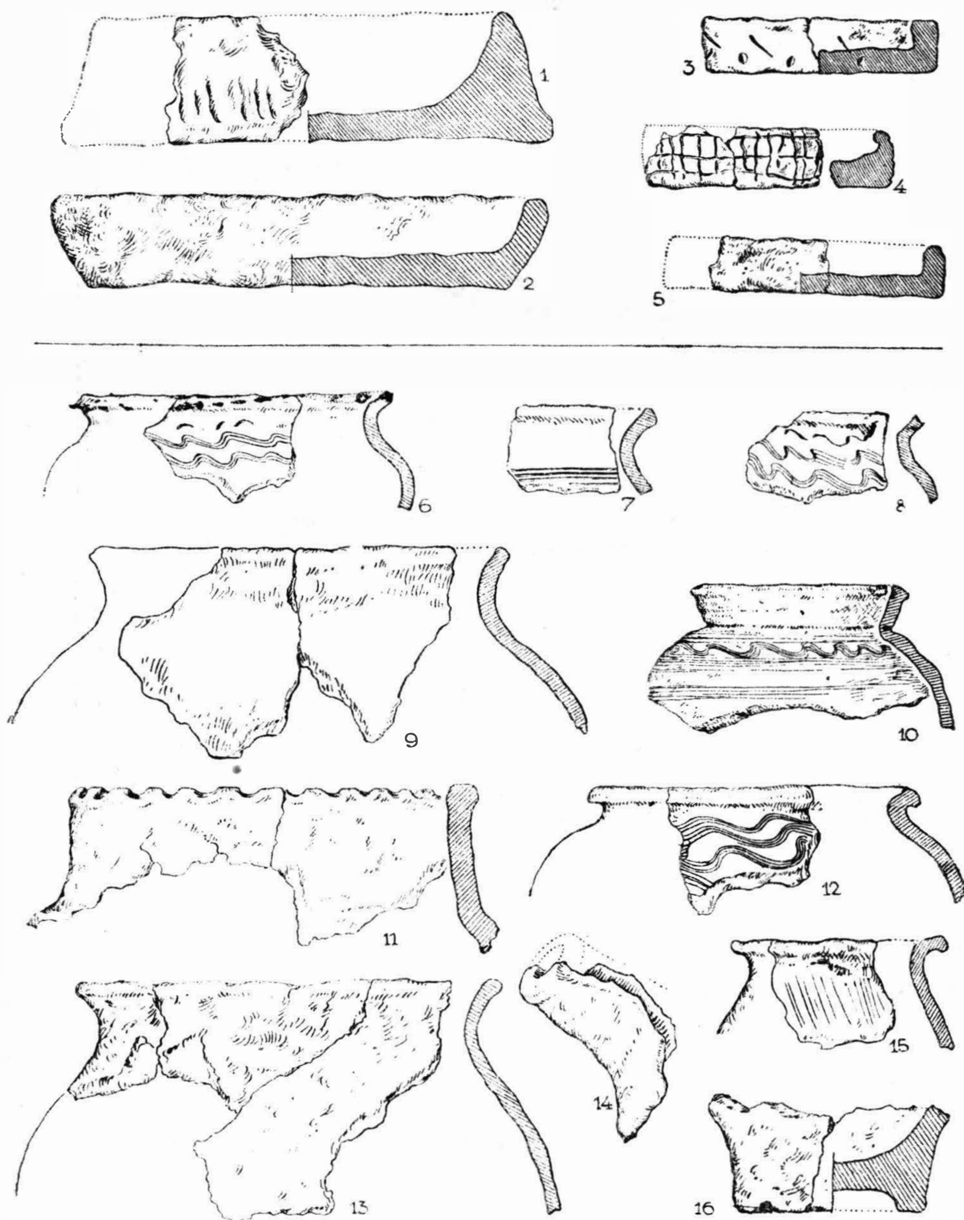

Fig. 3. — 1—5. Moreşti; 6—16. Cipău-Sf. Gheorghe.

de elementele deja cunoscute din aşezarea de pe « Podei ». Din acest motiv, renunţăm aici la descrierea lor detaliată (fig. 4). Dintre două bordeie între-

tăiate, unul a fost incendiat şi conţinea într-un colţ opt greutăţi de ţesut, datînd din secolele V—VI, iar celălalt, cu un cuptor şi o mică groapă de provizii în interiorul lui, aparţine secolelor XI—XII. Cu 0,70 m deasupra bordeiului timpuriu se află o vatră din pietre, datată cu fragmente ceramice tîrzii. Vatra, situată imediat alături de bordeiul tîrziu cu cuptor, arată din nou că trebuie să deosebim pentru secolele XI—XII, după forma construcţiilor, două forme deosebite, una cu bordeie cuprinzînd cuptor şi cealaltă mai tîrzie, caracterizată prin vetre aparţinînd unor construcţii de suprafaţă.

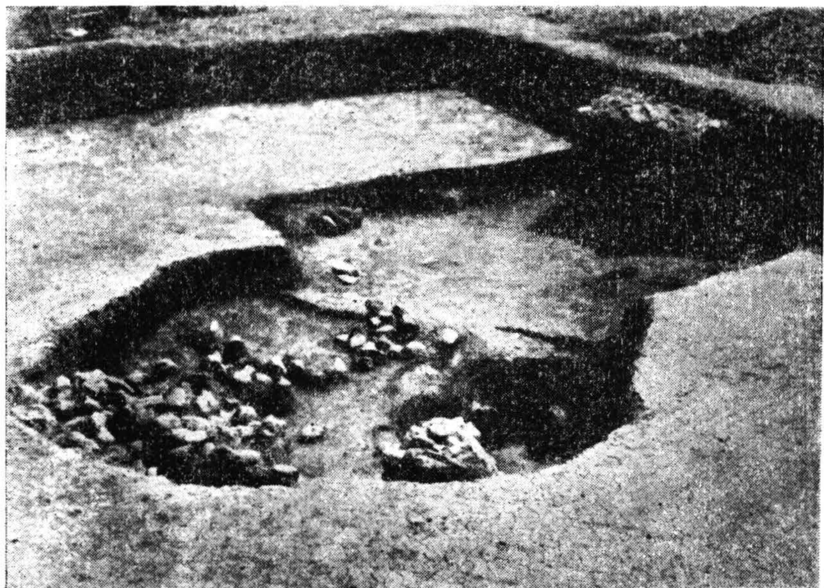

Fig. 4. — Două bordeie întretăiate (sec. V—VI şi XI—XII) şi vatra unei construcţii la suprafaţă (sec. XII) de pe « Podei ».

În fîşia III—IV, tot în partea de vest, s-au dezvelit alte trei bordeie, dintre care două aparţin secolelor V—VI, iar unul din secolele XI—XII, cu vatră, este abia adîncit pînă la pămîntul galben. Pentru faza slavă tîrzie se constată deci, în afară de cele două tipuri de locuinţe amintite mai sus, şi o formă intermediară de semibordei, foarte puţin adîncit, constituind poate şi din punct de vedere cronologic o fază de trecere spre locuinţele de suprafaţă. Pe fundul unei gropi circulare, s-a găsit, la adîncimea de 2,75 m, scheletul unui iepure, întocmai ca în groapa A/1 din 1953. Coincidenţa acestei descoperiri indică, probabil, depunerea intenţionată a animalelor în groapă. Între bordeiele şi groapa amintită s-au observat mai multe găuri sau gropi de stîlpi, fără a se putea însă delimita conturul unei construcţii şi fără a se putea preciza cărei epoci îi aparţin.

Mai trebuie amintit că, spre deosebire de anul 1953, pe suprafaţa cercetată nu s-au găsit bordeie dacice din secolele III—II î.e.n., ci numai materialul ceramic din această epocă.

În cimitirul de incineraţie din secolele III—IV e.n., situat în mijlocul « Podeiului », s-a săpat, în completarea terenului cercetat în anii trecuţi, o suprafaţă de aproximativ 14×12 m (pl. V). S-au dezvelit două bordeie a căror descriere se adaugă aici, deoarece pe suprafaţa săpată nu s-au identificat de data aceasta morminte de incineraţie, acestea fiind distruse în timpul săpării şi locuirii bordeielor. Acest lucru rezultă şi din desele fragmente ceramice romane, împrăştiate pe suprafaţă. În schimb, unul dintre bordeie are dimensiuni mai mari decît cele obişnuite la bordeiele din secolele V—VI e.n., lungimea laturilor lui variind între 4,90—5,10 m. Din cauza dimensiunilor sale mai mari, a fost întărit scheletul construcţiei de lemn, fiind dublaţi

Fig. 5. — Greutăţi de ţesut dintr-un bordei din secolul V—VI de pe « Podei ».

trei din cei şase stîlpi de susţinere. Bordeiul este o reeditare micşorată a bordeiului-ţesătorie săpat în 1952. El a fost distrus de un incendiu, ceea ce explică şi păstrarea parţială a resturilor carbonizate din scheletul său de lemn. Greutăţile de ţesut au fost, ca şi cele din 1952, incomplet arse, primind o consistenţă mai mare abia în urma incendiului. Ele sînt grupate pe podea în patru grămezi, trei pe latura de est, iar a patra în colţul de nord-vest (fig. 5). Grămezile cuprind respectiv 10, 12, 13 şi 17 greutăţi, la care se mai adaugă un număr variabil de greutăţi nearse contopite, care se conturează doar ca pete galbene pe fondul mai închis al bordeiului. Poziţia greutăţilor ar putea să indice existenţa a patru războaie de ţesut, sau cel puţin a două, dacă admitem împrăştierea lor din cauza incendiului. În bordeiul de lîngă ţesătorie s-a găsit, deasupra umpluturii lui, o categorie de ceramică, lucrată cu mîna, de culoare castanie, care ar putea fi ulterioară complexului obişnuit al ceramicii cenuşii din secolele V—VI, corespunzînd într-o poziţie stratigrafică asemănătoare, ceramicii din cătunul Sf. Gheorghe. Lipseşte

în schimb, deocamdată, posibilitatea datării acestui material cu ajutorul unor obiecte de metal, aşa încît o afirmaţie precisă în această privinţă este încă prematură.

II. **Cercetarea terenului cuprins între linia a doua de fortificaţie şi valul exterior** constituie o problemă căreia nu i s-a acordat, pînă în 1954, o atenţie mai mare, cercetările fiind concentrate mai ales asupra aşezării şi a liniilor de fortificaţie. Cu ocazia secţiunilor făcute prin linia de fortificaţie mijlocie şi interioară de la « Măzărişte » (Borşofed) s-a constatat că porţiunea de teren cuprinsă între aceste linii a fost locuită, deoarece secţiunile XXIV, XXVIII şi XXXVII au tăiat întotdeauna şi cîte un bordei din secolele V — VI sau din secolele XI —XII. Nelămurit a rămas încă aspectul arheologic al terenului de deasupra liniei a doua de fortificaţii şi deasupra « Pîrăului Cetăţii ». Pentru a cunoaşte în ce măsură şi în ce epocă a fost locuit terenul înconjurat de valul exterior, s-au făcut trei sondaje, cercetîndu-se prin ele o suprafaţă destul de întinsă.

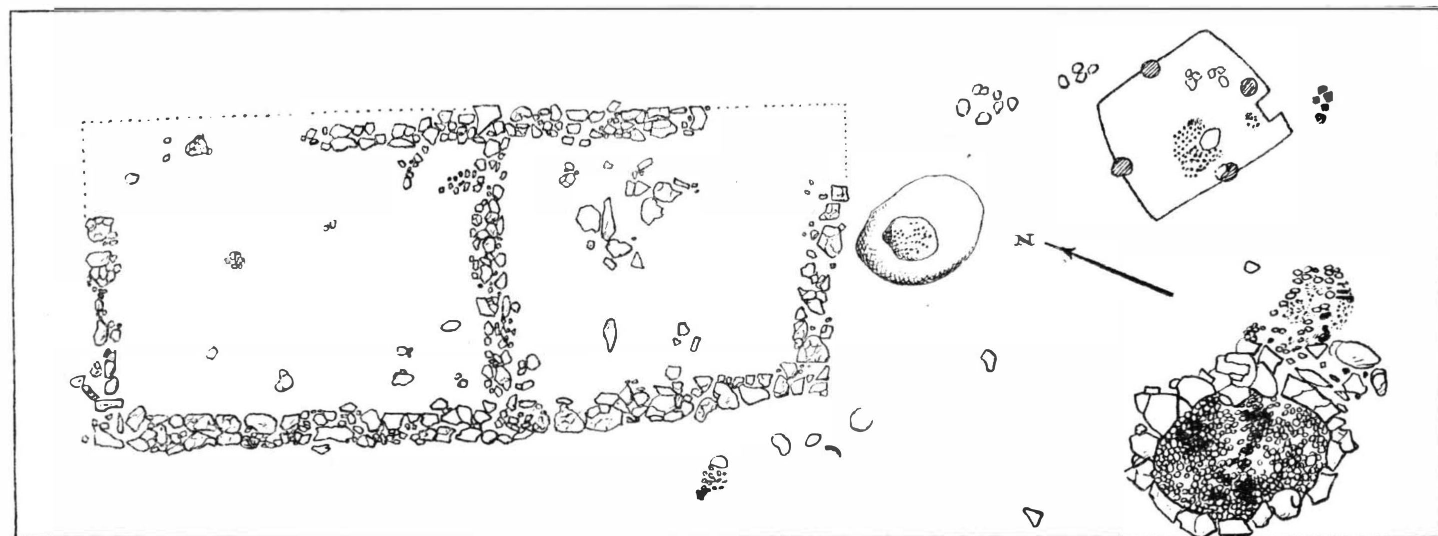
Secţiunea XXXIX, situată mai spre sud, are o lungime de 40 m. În ea au apărut numai fragmente ceramice datînd de la sfîrşitul epocii bronzului, printre care şi o toartă caracteristică cu muchie, indicînd că aşezarea căreia îi corespund mormintele chircite de la sfîrşitul epocii bronzului din cimitirul de pe « Hulă » se întindea pe teritoriul din apropierea valului exterior. Urme de locuire, datînd din epoca începuturilor îndepărtate ale feudalismului n-au apărut însă în această secţiune.

Secţiunea XL pleacă aproximativ perpendicular de la linia de mijloc a fortificaţiei în direcţia est-vest, avînd o lungime de 120 m. Pe tot traseul secţiunii n-a apărut nici un fel de material.

Secţiunea XLI, orientată nord-sud, are o lungime totală de 160 m, din care a rămas nesăpată în două locuri cîte o porţiune de 30 m. Urmele de cultură materială se reduc la puţine fragmente ceramice din prima vîrstă a fierului; lipsesc cu totul bordeie sau fragmente ceramice din epoca începuturilor îndepărtate ale feudalismului.

În felul acesta, cercetările pe terenul înconjurat de valul exterior au dus la constatarea negativă, dar destul de importantă, că zona ce se întinde de-a lungul laturii interioare a valului exterior n-a fost locuită în epoca începuturilor îndepărtate ale feudalismului. Numai în ipoteza puţin probabilă că valul cel mare exterior ar data din prima vîrstă a fierului, s-ar putea admite că se întind pînă la el urmele unei aşezări hallstattiene. Dar, pentru că cele trei linii de fortificaţii formează o unitate, completîndu-se şi sprijinindu-se reciproc, vastul teren întărit, situat în faţa suprafeţei locuite a aşezării, urma să îndeplinească în organizaţia strategică a întregii aşezări o funcţie importantă. Credem că nu greşim dacă presupunem că această zonă servea ca un întins ţarc în care se adăposteau, în caz de pericol sau în mod permanent, vitele şi turmele locuitorilor. Acest teren subliniază rolul pe care îl joacă, alături de agricultură, creşterea vitelor în viaţa economică a aşezării.

Tot într-o regiune periferică, situată spre est, pe partea opusă a aşezării, lîngă vechiul mal al Mureşului, s-au trasat pe prima terasă trei şanţuri, măsurînd în total 55 m, pentru a preciza caracterul arheologic al acestui teritoriu. S-au constatat aici, întocmai ca şi în interiorul aşezării de pe « Podei », urme de locuire din secolele V—VI şi XI—XII. Deasupra acestora se află un strat cu ceramică feudală şi cu plăci de teracotă, aparţinînd locuinţelor satului

Piatră, Cenuşă, Arsură, fragmente ceramică.

Scara

0 1 5 10 12 m.

MOREŞTI—„CITFALĂU" 1954

PLANŞA II. Moreşti, « Citfalău ». Fermă şi grînar din secolul al II-lea şi bordeie din secolele XII—XIII şi XVII.

Moreşti, care se întindea odinioară şi în această parte. Se pare că locuirea terasei încetează abia pe la mijlocul secolului al XVIII-lea, cînd, în legătură cu construirea clădirii proprietarului feudal, se evacuează împrejurimile conacului. Astfel, s-a sezisat în această parte, în succesiunea bogată a fazelor arheologice, ca o nouă epocă, aceea a satului Moreşti, între secolele XVI—XVIII. De asemenea, din săpăturile executate a rezultat că locul pe care se află clădirea actuală reprezintă un con de alunecare nivelat şi nu o terasă ridicată în mod artificial în vederea construirii casei de locuit.

III. **Săpăturile de la «Citfalău».** La o distanţă de circa 1,5 km spre nord de aşezarea de pe «Podei», s-au executat, în 1952, cîteva sondaje şi săpături la locul numit «Citfalău», unde numele atestă existenţa unui sat dispărut, amintit în documente. Pe dîlma «La biserici», s-au identificat fundamentele unei biserici din care materialele de construcţie au fost scoase şi întrebuinţate în scopuri gospodăreşti. Planul ei s-a putut însă reconstitui urmărind molozul rămas în albia zidului. În jurul şi dedesubtul bisericii se întinde un cimitir care începe, după indicaţia unei monede a lui Bela al II-lea, încă în prima jumătate a secolului al XII-lea. Săpăturile din anul acesta urmau să precizeze compoziţia arheologică a teritoriului, caracterul şi durata satului Citfalău, despre a cărui înfiinţare se putea admite că stă probabil într-un raport cauzal cu incendierea «Cetăţii» şi cu abandonarea aşezării de pe «Podei». Săpăturile de la «Citfalău» s-au desfăşurat în trei faze consecutive, determinate de problemele ce se iveau în timpul lucrărilor: 1) trasarea secţiunilor de sondaj, 2) dezvelirea suprafeţei cu ferma romană şi cu locuinţele feudale şi 3) săpături la cimitirul din epoca feudală de «La biserici».

1. Primele trei şanţuri s-au săpat la o distanţă de circa 50 m în jurul bisericii, iar celelalte opt s-au trasat la o distanţă mai mare, dincolo de şoseaua care duce de la Moreşti la Sîntioana. Pe teritoriul întins al «Citfalăului», care serveşte astăzi ca păşune comunală, secţiunile au fost plasate în punctele în care configuraţia terenului permitea presupunerea că teritoriul ar fi fost ocupat odinioară de satul dispărut. În cele 11 şanţuri, totalizînd o lungime de 117 m, urmele arheologice lipsesc cu totul sau sînt atît de sărace, încît nu permit să se procedeze la dezvelirea lor în suprafeţe. În această situaţie, urma să se renunţe la continuarea sondajelor, care nu reuşeau să aducă pe cale arheologică confirmarea existenţei de odinioară a satului dispărut. Abia în şanţul 12, aşezat aproximativ la jumătatea distanţei dintre şoseaua amintită şi malul drept al Mureşului, au apărut, la foarte mică adîncime, urmele unor substrucţii de piatră, ceramică din epoca romană şi din secolele XI — XIII, aşa că s-a trecut la dezvelirea terenului.

2. Suprafaţa acestui sector măsoară 30×11 m şi cuprinde urme culturale din trei epoci deosebite (pl. II). Din epoca romană datează fundamentul unei construcţii mai spaţioase, rectangulare, de 15,80×6,80 m (fig. 6). Fundamentul, compus din plăci de gresie aşezate direct pe pămînt, are o lăţime de 0,60 m şi deasupra lui se ridicau pereţii făcuţi probabil din nuiele împletite şi lut, care însă nu s-au păstrat. Nu s-a observat nici un indiciu despre întrebuinţarea mortarului, tehnica de construcţie fiind dintre cele mai simple, corespunzătoare unei simple case ţărăneşti. Traseul fundamentelor indică două încăperi cu lungimile interioare de 7,60 m, respectiv 5,80 m. O altă construcţie, ridicată în aceeaşi tehnică, s-a dezvelit în colţul de sud al supra-

feţei. Construcţia are o formă ovală cu un cadru format din lespezi mari, şi măsoară în diametru 3,10×2,20 m, interiorul fiind pavat cu un pietriş mai gros, peste care se întinde un strat de arsură, provenind probabil din arderea părţilor de lemn ale construcţiei (fig. 7). Spre est, două blocuri de gresie mai mari, aproximativ cubice, formează o treaptă de acces. Clădirea ovală servea probabil ca grînar, făcînd parte din construcţiile gospodăreşti din jurul casei de locuit. Acestea sînt indicate şi prin resturile unor fundamente apărute în şanţurile de sondaj, alături de latura estică a suprafeţei. Datarea celor două construcţii din epoca romană rezultă din caracterul lor unitar şi deosebit de bordeiul şi groapa din epoca feudală, precum şi din

Fig. 6. — Ferma din epoca romană de la « Citfalău », văzută dinspre nord.

două monede, o fibulă, obiecte de fier şi ceramica romană, găsite în interiorul sau în imediata apropiere a clădirii. Monedele de la Antoninus Pius şi Clodius Albinus (ultima dintre anii 194—197, Cohen[2], III, 411 nr. 34) datează ferma în a doua jumătate a secolului al II-lea e.n.

La o distanţă de 0,50 m de colţul sud-vestic al clădirii, la o adîncime de 0,15 m faţă de suprafaţa actuală, a apărut o vatră din pietre de rîu, asemănătoare celor cunoscute pe « Podei », avînd pe ea arsură şi fragmente ceramice din secolele XI—XII. Lîngă latura sudică, la 0,20 m de fundamentul clădirii, se află o groapă sau un bordei cu dimensiunile de 2,80×2,30 m. Pămîntul de umplutură conţinea multă cenuşă şi o mare cantitate de fragmente ceramice de factură slavă tîrzie. Importanţa acestui complex ceramic, cu fragmente din aproximativ 40 de vase deosebite, o constituie bogăţia şi varietatea materialului unitar din punct de vedere cronologic. Pe fundul gropii se află o adîncitură cu multă cenuşă, care pare a fi servit ca vatră.

O altă construcţie a ieşit la iveală în colţul de est al suprafeţei, unde s-a conturat sub un strat de arsură, un bordei patrulater cu cîte o gaură de

stîlp în mijlocul fiecărei laturi, avînd dimensiunile de 3,80×3,40 m. În mijloc se află o vatră formată din lespezi. Ceramica din interiorul bordeiului are pereţii subţiri şi o ornamentaţie constînd, între altele, din pictură cu alb sau smălţuire verde; ea datează bordeiul aproximativ în secolul al XVII-lea. Aici s-a găsit şi o placă rotundă de plumb, cu diametrul de 3,1 cm, purtînd în relief o stemă teşită.

3. La cimitirul de la «Citfalău», s-a trasat, spre nord-est de biserică şi paralel cu şoseaua ce duce de la Moreşti la Sîntioana, un şanţ de 20 m lungime, în care au apărut, la o distanţă de circa 35 m de biserică, primele morminte, delimitînd în această direcţie întinderea cimitirului. În prelun-

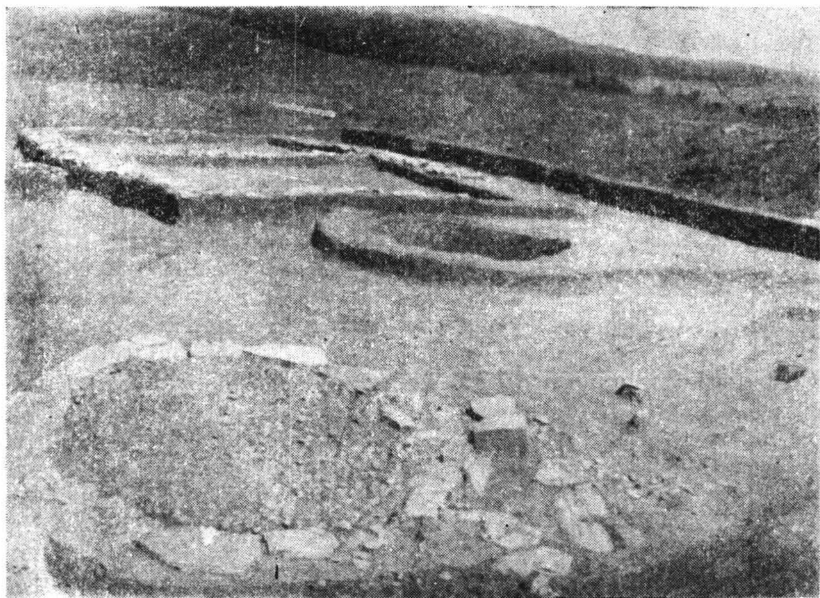

Fig. 7. — Grînar şi fermă din epoca romană şi bordeie din secolele XII—XIII şi XVII de la «Citfalău».

girea acestui şanţ, la capătul lui de vest, s-a săpat o suprafaţă de 8×8 m, în care s-au dezvelit 31 de morminte. Din cauza masării şi suprapunerii mormintelor, aşezate între 0,30—0,80 m adîncime, scheletele erau adeseori răvăşite sau întretăiate, ceea ce a îngreunat într-o măsură considerabilă săparea şi prepararea lor. În privinţa ritului de înmormîntare se pot deosebi trei categorii care diferă între ele şi din punct de vedere cronologic.

a) Mormintele fără sicriu sînt cele mai vechi şi au ca inventar inele de bucle cu un capăt îndoit în formă de S, inele de păr sau de deget din argint şi bronz. Destul de des se aşază în gura mortului o monedă (M. 8, 9, 12), descompusă de timp, dar indicată de petele verzi ale coclelii păstrate pe maxilare. O întrebuinţare identică a avut şi fragmentul unei monede găsite ca descoperire izolată în colţul de sud-vest al suprafeţei, datînd ca şi cea descoperită în 1952, din prima jumătate a secolului al XII-lea (Ştefan II, 1114—1131: L. Réthy, Corpus nummorum Hungarorum, I, pl. IV, 36).

Inelele de bucle, moneda şi analogiile oferite de mormintele dezvelite în 1952 « La biserici » şi în 1953 în jurul catedralei de la Alba Iulia datează acest grup în secolele XII—XIII.

b) A doua categorie o reprezintă mormintele încadrate într-un rînd de cărămizi. Acestea sînt rare şi de obicei răvăşite. Ca inventar funerar pare să fie caracteristic pentru ele acele de văl, din bronz, cu cap sferic, cu toate că acestea apar încă în grupa întîi. Întrebuinţarea cărămizilor indică pentru mormintele acestui grup o datare ulterioară celui dintîi, eventual în secolele XV—XVI, fără să fie posibilă însă o delimitare cronologică precisă.

c) În sfîrşit, mormintele cu sicriu s-au săpat de obicei mai adînc, peste un metru. Ele pot fi datate probabil în ultimele secole în care a dăinuit satul.

Spre vest de « La biserici », la o distanţă de circa 100 m, pe dîmbul situat deasupra şoselei, s-au trasat trei secţiuni, în care au apărut numai două morminte tîrzii, aparţinînd, eventual de asemenea, cimitirului din jurul bisericii.

Observaţiile făcute în 1954 la « Citfalău » ridică sau rezolvă unele probleme legate de concluziile istorice ce se desprind din aşezarea de la Moreşti în întregimea ei.

Pînă acum s-a încercat în zadar să se găsească aşezarea căreia îi aparţin mormintele de incineraţie din secolele III—IV de pe « Podei ». Prin casa de la « Citfalău », mormintele de incineraţie din epoca sclavagistă romană sînt completate acum pe teritoriul aşezării de la Moreşti prin urme de locuire din aceeaşi epocă. Ferma romană ţine probabil de aşezarea romană de la Cristeşti, situată la o distanţă de aproximativ 4 km de malul opus al Mureşului. Considerînd regiunea în care apar aceste urme şi tehnica primitivă de construcţie fără mortar, atestată şi la Cristeşti, şi deosebindu-se net de construcţiile pretenţioase şi impunătoare propriu-zis romane ale provinciei, este mai probabil ca proprietarul ei să fi fost un localnic decît un colonist adus din alte părţi ale imperiului. Această casă rustică dezvăluie totodată un aspect încă necunoscut arheologiei romane din Transilvania, care a cercetat construcţiile militare şi publice sau fermele stăpînilor de sclavi din zona apuseană urbană a provinciei, dar nu cunoştea înfăţişarea locuinţelor simple ale oamenilor de rînd sau ale ţăranilor.

Importanţa săpăturilor de la « Citfalău » nu este mai mică nici pentru epoca feudală. În general, s-a presupus că începutul aşezării de la « Citfalău » indică în această regiune pătrunderea feudalismului ungar şi sfîrşitul aşezării de pe « Podei ». În lumina ceramicii descoperite în groapa de lîngă casa romană, se complică însă problema raportului cronologic dintre aşezările de pe « Podei » şi de la « Citfalău ». Acest complex ceramic, caracterizat prin folosirea rotiţei dinţate, a alveolelor şi a cazanelor de lut, atribuite secolului al XI-lea, este mai slab atestat pe « Podei », unde predomină buze puternic profilate, datate într-o epocă ulterioară. « Cetatea » incendiată la o dată anumită, bordeiele cu cuptoare de piatră, ceramica puternic profilată de pe « Podei » se deosebesc deci cronologic de aşezarea de la « Citfalău » care începe în prima jumătate a sec. XII, avînd vetre la suprafaţă şi o ceramică ce a fost datată pînă acum mai degrabă în secolul al XI-lea. Această situaţie impune ori necesitatea inversării schemei cronologice a ceramicii slave, stabilită pentru secolele XI şi XII în Transilvania, ori îndeamnă la revizuirea ipotezei că sfîrşitul aşezării de pe « Podei » ar coincide cu începutul aşezării de la « Citfalău », în sensul că ar trebui să admitem pentru un timp

oarecare coexistenţa celor două aşezări. În orice caz, săpăturile de la «Citfalău» au arătat că problema sfîrşitului aşezării de pe «Podei» nu este definitiv rezolvată şi pun cu insistenţă mai mare problema convieţuirii populaţiei slavo-romîne cu ungurii noi veniţi în această regiune. Săpăturile au adus de asemenea precizări noi privind durata şi soarta aşezării de la «Citfalău» în cursul epocii feudale. Groapa sau bordeiul, împreună cu vatra de lîngă casa romană, atestă începutul timpuriu al «Citfalăului», indicat şi de monedele din prima jumătate a secolului al XII-lea, găsite în cimitir. Invazia tătarilor nu pare să fi avut repercusiuni prea mari şi de lungă durată asupra aşezării, deoarece în a doua jumătate a secolului al XIII-lea sau în cursul secolului al XIV-lea se ridică, în mijlocul şi deasupra cimitirului, biserica ale cărei fundamente au fost descoperite în 1952. Pentru următoarele două secole, nu dispunem încă de materiale concludente, făcînd abstracţie de mormintele încadrate de cărămizi, dacă ele aparţin într-adevăr acestui interval de timp. În sfîrşit, bordeiul cu ceramică fină sau smălţuită atestă locuirea teritoriului într-o epocă ulterioară datei la care aşezarea de la începutul secolului al XVII-lea este pomenită în documente ca distrusă.

IV. **Cercetarea liniilor de fortificaţie.** Săpăturile din ultimii doi ani au lămurit caracterul şi topografia liniilor de fortificaţie, aşa încît în 1954 s-a trasat doar o singură secţiune prin întăritura ce separă «Cetatea» de «Podei», pentru a compara profilul şi îndeosebi conturul şanţului cu cele din celelalte linii de apărare. Dimensiunile profilului din secţiunea I, săpată în 1951, corespund întocmai celor din secţiunea XXXVIII din 1954, permiţînd precizarea elementelor constitutive ale liniei de întăritură în această parte a «Cetăţii». De-a lungul limitei inferioare a valului se întinde pe solul vegetal un pavaj de piatră lat de 2 m care se termină la zona de arsură roşie, reprezentînd zidul interior de susţinere al valului, care, întărit printr-un schelet de bîrne, s-a roşit cu ocazia arderii «Cetăţii». Lăţimea valului, dincolo de arsură, reprezintă o problemă încă nelămurită pe deplin. La o distanţă de 3 m de masa de arsură se conturează urmele unui stîlp ars care, fie că a aparţinut scheletului de susţinere din interiorul valului, sau, ceea ce pare mult mai probabil, indică limita şi peretele exterior al valului. Aşadar, porţiunea de 3 m ce se întinde pînă la marginea interioară a şanţului reprezintă probabil berma şi, iniţial, nu făcea parte din corpul valului, iar pămîntul de umplutură întîlnit aici s-a scurs pe această porţiune numai după distrugerea valului. Pe latura interioară a şanţului apar, în ambii pereţi ai secţiunii, găuri de stîlpi, arătînd existenţa unui rînd de stîlpi care servea de sprijin peretelui interior al şanţului sau poate mai degrabă, fiind ascuţiţi şi completaţi cu bîrne orizontale, alcătuiau o piedică suplimentară la ieşirea din şanţ a atacatorilor şi îngreunau urcarea pe berma din faţa valului. Admiţîndu-se existenţa bermei şi reducîndu-se astfel, faţă de dimensiunile şanţului, volumul valului, se pune problema surplusului de pămînt scos din şanţ. Deoarece interiorul «Cetăţii» a fost nivelat artificial şi celelalte două laturi ale triunghiului ei care se ridicau deasupra pantei abrupte de către «Pîrăul Cetăţii» şi Mureş au fost apărate numai de un val fără şanţ, se poate presupune că excedentul de pămînt scos din şanţ a fost folosit la construirea valului celorlalte laturi. Astfel, nu este nevoie să admitem o lăţime excesivă a valului care să se întindă direct pînă la marginea şanţului. În rezumat, deci, fortificaţia «Cetăţii» pe partea către «Podei» se poate recon-

stitui în felul următor: în interior se afla un pavaj de piatră de 2 m lăţime, la marginea căruia începea valul susţinut de un puternic schelet de lemn şi avînd lăţimea de circa 6 m şi înălţimea de circa 3 m. În faţa valului se întindea o bermă de 3 m lăţime, iar şanţul, prevăzut în interior cu un rînd de stîlpi ascuţiţi, avea lăţimea de 13 m şi adîncimea faţă de suprafaţa veche de 2,60 m.

Elementele de construcţie, deosebite de ale celorlalte linii de fortificaţie, ca de exemplu poziţia aparte şi bine închegată a « Cetăţii », existenţa

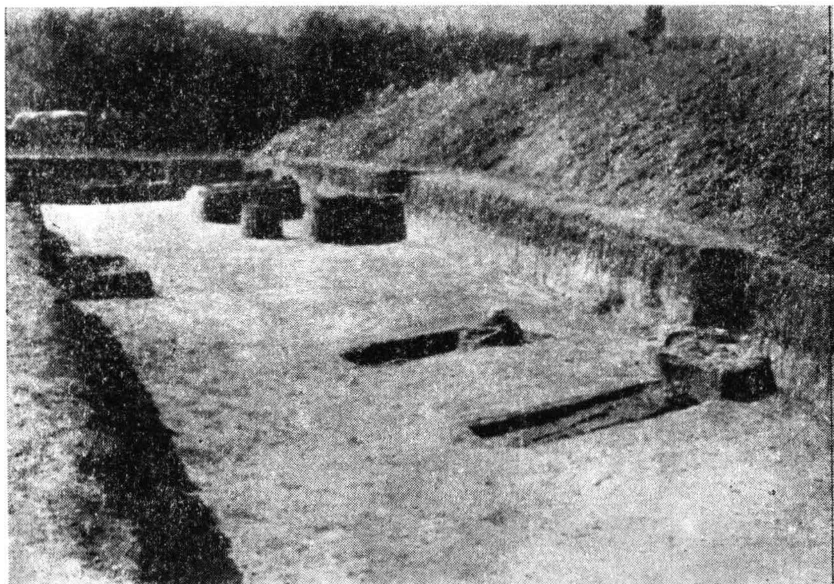

Fig. 8. — Sectorul cimitirului de pe « Hulă », cu mormintele nr. 82—91.

pavajului şi a arsurii din interiorul valului, profilul şi dimensiunile şanţului lipsit de treapta caracteristică pe latura exterioară şi prevăzut cu un rînd de stîlpi pe latura interioară, confirmă din nou, faţă de celelalte linii de fortificaţii, caracterul deosebit al întăriturilor de pe « Cetate », care reprezintă ultima fază a sistemului de fortificaţii de la Moreşti, corespunzînd locuirii aşezării în faza slavă tîrzie din secolele XI—XII.

V. **Cercetarea cimitirelor.** Deoarece rezultatele săpăturilor efectuate în cimitirul de incineraţie de pe « Podei » au fost expuse la punctul I, iar cele de la cimitirul feudal de la « Citfalău » la punctul III, se vor trata aici numai cercetările de la cimitirul din secolele V—VI de pe « Hulă ». Suprafaţa cercetată în 1954 are dimensiunile de 23×15 m şi a fost dezvelită în trei fîşii de cîte 5 m lăţime (fig. 8). Ea face joncţiunea între suprafeţele separate, săpate în 1953, şi în felul acesta teritoriul cimitirului, cercetat pînă în prezent, formează o singură suprafaţă unitară. Împreună cu cele 38 de morminte săpate în 1954, s-au dezvelit din acest cimitir un total de 104 morminte. Cercetările din acest an au îmbogăţit cunoştinţele noastre despre inventarul

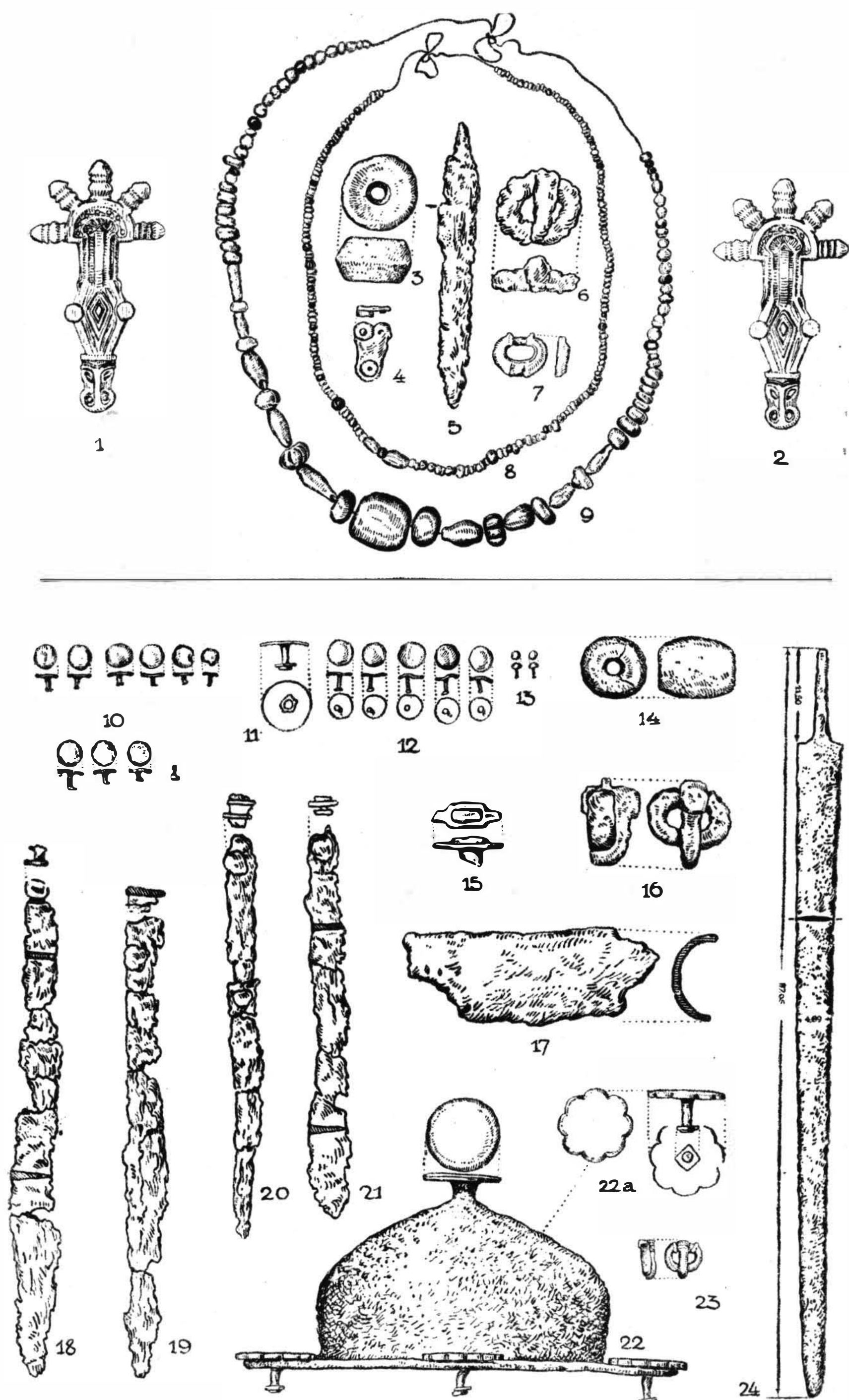

Fig. 9. — Moreşti, « Hulă ». 1—9. Inventarul mormîntului unei femei (sec. VI), nr. 73; 10—22. Inventarul unui mormînt de luptător (sec. VI), nr. 70.

şi ritul funerar al epocilor reprezentate, despre mormintele chircite de tip Noua-Teiuş de la sfîrşitul epocii bronzului şi despre mormintele din secolele V—VI e.n. Cimitirul din epoca bronzului are o întindere mai redusă şi începe abia pe panta dinspre «Pîrîul Cetăţii». Pe cînd adîncimea mormintelor chircite variază aproximativ între 0,15—0,50 m, mormintele din epoca începuturilor îndepărtate ale feudalismului sînt mai adînci şi se deosebesc de primele şi prin poziţia, orientarea şi inventarul lor. Starea de conservare a oaselor este slabă şi adeseori lipsesc părţi întregi ale scheletului care s-au descompus sub influenţa agenţilor mediului înconjurător. Dintre mormintele săpate merită să fie menţionate următoarele trei, care se disting prin ritul de înmormîntare şi prin inventarul lor bogat şi caracteristic.

Mormîntul nr. 70 (fig. 9, 10—22) aparţinea unui luptător din secolele V—VI, care avea lîngă şold o spadă lungă de fier; faţa scheletului era acoperită de un scut din care s-a păstrat doar partea centrală de fier *(umbo)*, fixată cu nituri mari de argint pe părţile de lemn ale scutului. Din inventarul funerar mai făceau parte catarame de bronz de mărimi diferite, cuţite de fier, nituri de aur şi de argint şi o mărgea de lut.

Mormîntul nr. 73 (fig. 9, 1—9) aparţine unei femei din secolele V — VI şi se distinge de asemenea prin inventarul său variat. În jurul gîtului, scheletul avea o salbă compusă din mărgele de forme deosebite, pe piept două fibule digitate de argint şi un cuţit de fier, iar în regiunea bazinului un prîsnel şi două catarame.

Mormîntul nr. 92 (fig. 10) prezintă, faţă de celelalte morminte chircite, particularitatea că mortul a fost aşezat într-o cutie de piatră, formată din cinci lespezi mari laterale, peste care se afla un capac tot din lespezi de piatră. Mortul zăcea direct pe pămîntul bine netezit. În dreptul mîinilor s-au găsit două brăţări de bronz, la picioare două vase întregi, iar în dreptul feţei un al treilea vas fragmentar (fig. 16).

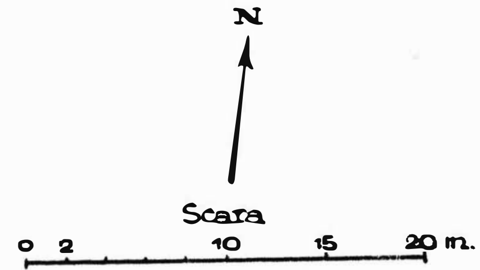
VI. **Sondaje.** 1) Cipău, r. Luduş. Între 27 mai şi 2 iulie au continuat la Cipău, pe proprietatea locuitorilor Al. Incze şi F. Nagy din Iernut, săpăturile de salvare începute încă în 1953 în aşezarea de pe «Gîrle» din epoca începuturilor îndepărtate ale feudalismului, precum şi în cimitirul de inhumaţie de la crescătoria de porci, aparţinător acestei aşezări. Ambele obiective arheologice sînt ameninţate cu distrugere de înaintarea vertiginoasă a lucrărilor de exploatare a celor două cariere de pietriş şi nisip.

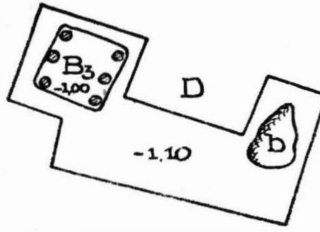
Săpăturile desfăşurate în vara aceasta au adus un real aport la completarea lacunelor din rezultatele sondajelor anului precedent, deşi nu s-au descoperit urne funerare, care, după cum s-a dovedit prin descoperirile incidentale din anii trecuţi, nu lipseau în cuprinsul aşezării.

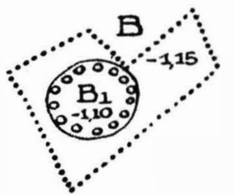
În cursul anilor 1952—1953, cu ocazia lucrărilor de la cariera de pietriş, au ieşit la iveală din aşezarea de pe «Gîrle» trei urne de incineraţie de culoare sură, conţinînd cenuşă şi oase calcinate. Tot aici, în toamna anului 1953, în timpul săpării unui şanţ pentru canalul colector al crescătoriei de porci Iernut, a fost secţionat un bordei mare rectangular, pe vatra căruia au fost găsite 16 monede romane de bronz, datînd, după descriere, din epoca constantiniană, precum şi o mare cantitate de ceramică fină, aproape toată de culoare sură, asociată doar cu cîteva cioburi roşii de tradiţie romană. Din păcate însă, două urne funerare şi toate monedele expediate la Cluj de N. Vlassa s-au pierdut în timpul înzăpezirii din iarna anului 1954.

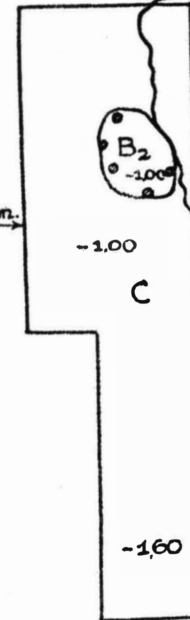
CIPĂU („GÎRLE")
Planul general al săpăturilor
1953–1954

Marginile carierei în 1953
Săpături 1953
Marginile carierei în 1954
Săpături 1954

a
-0,90
I
-2,90
c
-2,80
-0,80
-0,90
d
A
2
1
3
-2,60
-3,00

PLANŞA III

lană. Tipul de bordei circular (B 2), cunoscut la Cipău încă din 1953, pare a fi destul de frecvent în aşezarea de pe « Gîrle », el fiind întîlnit şi în vara aceasta în cadrul suprafeţei *C*. Întregul inventar al bordeiului se încadrează în orizontul culturii contemporane de la Moreşti. Nu ni se pare lipsită de interes constatarea că în tipul de bordeie mari rectangulare (B 4 şi cel tăiat de canalul colector) şi în gropile cilindrice « de provizii » (*a*, *c*) prevalează ceramica sură de calitate superioară, pe cîtă vreme în bordeiele circulare (B 1 şi B 2) şi cele rectangulare mici (B 3), precum şi în gropile « de gunoi » (*b*), predomină ceramica negricioasă mai grosolană, asemănătoare cu cea de la Moreşti. Ceramica cu lustru negru şi cu desen geometric pe faţa exterioară şi cea sură fină au apărut pînă acum în grupuri compacte, neîntovărăşite de ceramica negricioasă, numai în gropile cilindrice « de provizii » (*a*, *c*). Pe baza materialului ceramic deosebit, bordeiele rectangulare mari şi gropile de « provizii » cilindrice prezintă un aspect de contemporaneitate. În schimb, ceramica din inventarul bordeielor circulare şi al celui rectangular mic, indică o fază ulterioară care acoperă secolele V—VI.

În cimitirul de mică întindere de pe dîlma crescătoriei de porci, distrus în cea mai mare parte de actuala carieră de nisip şi, mai de mult, cu prilejul construirii şoselei Iernut-Tîrnăveni, au fost salvate trei morminte de inhumaţie. Scheletele, de copii şi oameni maturi, avînd orientarea est-vest, erau prevăzute cu inventar funerar format din piepteni de os bilaterali, catarame de fier şi de bronz, cuţit de fier şi vîrfuri de săgeţi cu trei muchii. Inventarul mormintelor îşi găseşte analogii la Căpuşul Mare, Lechinţa de Mureş şi Moreşti, el putînd fi datat în secolele V—VI, corespunzînd fazei reprezentate în aşezarea de pe « Gîrle ».

Materialul arheologic scos la lumină cu ocazia exploatării pietrişului sau prin săpăturile de salvare dă din păcate, deocamdată, un tablou contradictoriu şi nesigur al culturilor şi epocilor reprezentate în aşezare. Se pot distinge, deocamdată, următoarele componente ale căror îmbinări, satisfăcătoare, comportă încă anumite dificultăţi. Ceramica fină, cenuşie pînă la negricioasă, cuprinde forme romane transpuse în tehnica ceramicii cenuşii, indicînd cu toată lipsa ceramicii roşii un conex cu epoca romană, încît ar putea să fie posterioară, aparţinînd secolului al IV-lea e.n. Ceramica primitivă ornamentată cu benzi ondulate şi împunsături de piepteni lasă impresia facturii slave, cu toate că, fiind dată legătura directă cu vasele cenuşii, ar trebui să fie contemporană cu ea, reprezentînd eventual perpetuarea unor tradiţii mai vechi ale ceramicii dacice primitive. Mormintele de incineraţie, cunoscute încă numai din descoperiri întîmplătoare, cuprind mărgele de calcedon de tip sarmat împreună cu ceramica cenuşie, ceea ce ar sprijini mai degrabă datarea lor cu unul pînă la două secole mai de vreme, anterioare secolului al IV-lea. În felul acesta nu se pot încadra în mod mulţumitor într-un cadru unitar aceste elemente, toate trei încă prea puţin cunoscute din altă parte, şi se poate sublinia doar importanţa descoperirilor şi faptul că există la Cipău un orizont aparţinînd secolului al IV-lea, cu tradiţii mai vechi. Sperăm ca descoperirea unor obiecte de metal sau monede să permită pe viitor lămurirea acestui complex nou şi interesant. Legăturile cu Latène-ul dacic prin vasele cenuşii şi prin ceramica primitivă, cît şi mărgelele amintite, ar pleda pentru o datare anterioară secolului al IV-lea, dacă lipsa ceramicii, roşii n-ar constitui o piedică deocamdată de neînlăturat pentru o asemenea încercare. În sfîrşit, orizontul reprezentat prin bordeiele de pe « Gîrle » şi

În cadrul descoperirilor întîmplătoare de la Cipău trebuie amintite şi cele patru morminte de factură scitică scoase la lumină în toamna anului 1954 de lucrările de la cariera de nisip din dosul gării. Mormintele sînt prevăzute cu inventar funerar alcătuit din urne mari bitronconice şi cu alte vase mai mici.

În aşezarea de la « Gîrle », pe laturile de sud-vest şi nord-vest ale actualei cariere de prundiş, s-au săpat două suprafeţe (*C*, *D*) şi două casete (*a*, *b*)

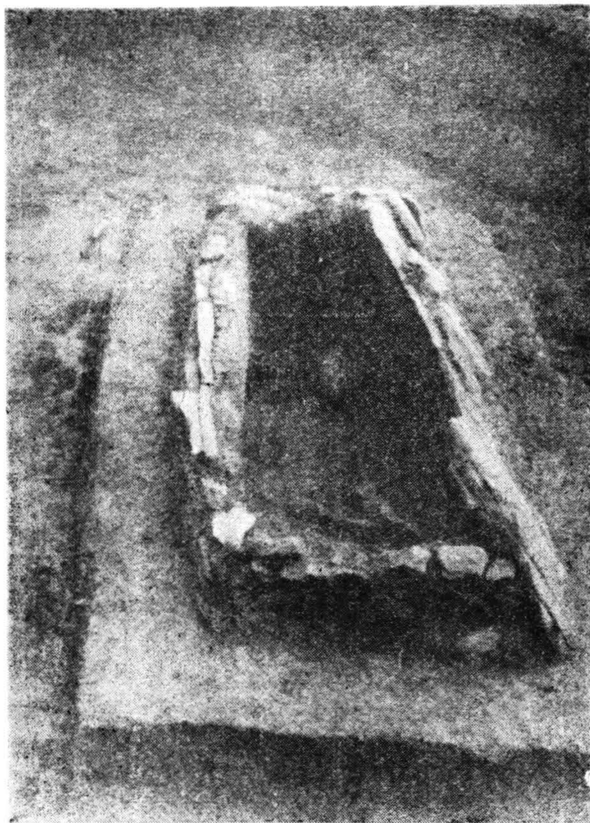
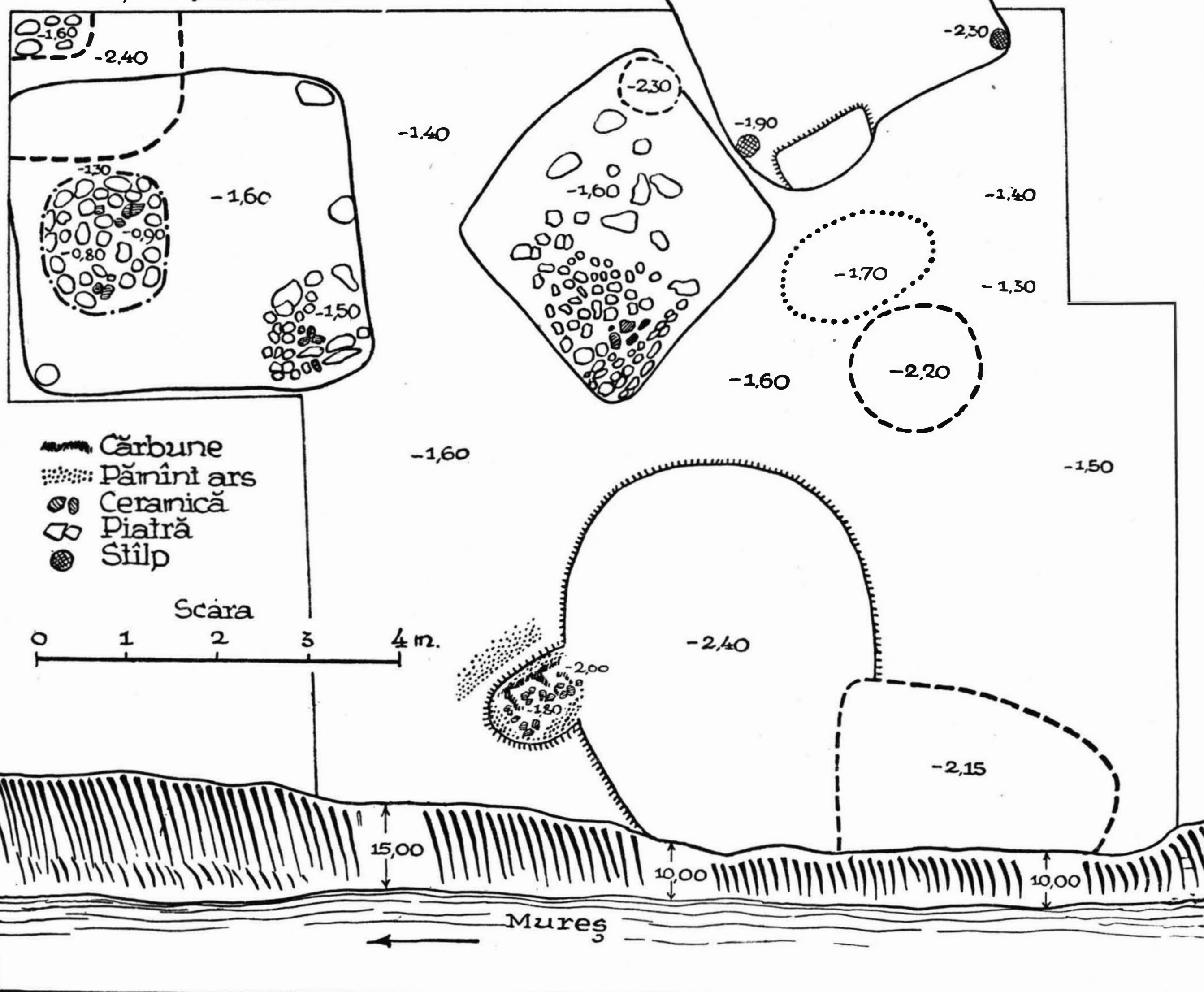

Fig. 10. — Moreşti, « Hulă ». Mormînt chircit în cutie de piatră din epoca tîrzie a bronzului.

totalizînd aproximativ 460 m², în cuprinsul cărora au fost descoperite trei bordeie şi trei gropi (pl. III). Două din aceste bordeie reprezintă ca plan şi conţinut tipuri deosebite, neîntîlnite pînă acum la Cipău (B 3, B 4). Unul (B 3), de formă aproape pătrată cu şase găuri de pari groşi, simetric dispuse pe două laturi opuse, are atît ca plan cît şi ca material ceramic, caracteristicile bordeielor contemporane de pe « Podei », de la Moreşti. Celălalt (B 4), mai mare şi mult mai adîncit, are dimensiunile de aproximativ 5×5 m şi nu corespunde nici unuia din tipurile de bordeie de la Moreşti. Ceramica pe care o conţine este alcătuită în proporţie covîrşitoare din cioburi fine, sure, asociate doar cu puţine fragmente negricioase din pastă groso-

Planşa IV. Cipău « Sf. Gheorghe ». Planul săpăturilor.

siunile lor, precum şi factura ceramicii, corespund celor cunoscute la Moreşti şi datează aşezarea de la Sf. Gheorghe, contemporană cu cea de la Moreşti, în secolele V—VI. O oarecare rezervă în privinţa acestei sincronizări este impusă de faptul că în cîte un colţ a două din cele trei bordeie s-au găsit vetre de foc din pietre de rîu, lipsind în mod constant la Moreşti în bordeiele acestei epoci. Am putea să presupunem, chiar admiţînd identitatea ceramicii şi contemporaneitatea ei cu Moreşti, un oarecare interval de timp între cele două orizonturi sau să admitem anumite deosebiri etnice în privinţa locuitorilor celor două aşezări.

Cu 0,70 m deasupra bordeiului sudic se întinde o vatră în jurul căreia s-a descoperit o categorie de ceramică (fig. 3, 6—16) deosebită de cea de tip Moreşti. Ea este de factură primitivă şi de obicei lucrată cu mîna şi neornamentată. Ceramica lucrată cu roata are de asemenea un aspect primitiv şi este ornamentată cu portative simple sau ondulate. În urma poziţiei stratigrafice, această ceramică ar trebui să fie ulterioară celei cenuşii de la Moreşti din secolele V—VI, iar prin factura ei se aseamănă cu vasele cunoscute din cimitirile avare din secolele VII—VIII. N-ar fi exclus, deci, să se manifeste aici un orizont arheologic nesezisat încă în alte aşezări ale regiunii, aparţinînd acelui interval de timp din secolele VIII—X, din care descoperirile arheologice sînt încă foarte rare. Lipsind deocamdată posibilitatea datării precise a acestui complex prin obiecte de metal, trebuie să admitem şi posibilitatea ca vatra să nu aparţină unei construcţii de suprafaţă, ci unui bordei mai puţin adîncit, iar ceramica să reprezinte doar o variantă locală sau o categorie mai primitivă a celei cenuşii. Continuarea cercetărilor şi eventual descoperirea unor morminte contemporane acestui orizont vor putea să aducă precizări privitoare la datarea ceramicii primitive din cătunul Sf. Gheorghe şi la exactitatea ipotezei formulate mai sus.

d) Ultimul strat, cel feudal, se întinde de obicei pînă la 0,50 m şi ajunge uneori pînă la 0,80 m, iar printr-o groapă de provizii, într-un caz special, chiar pînă la 1,70 m. Locuinţele sînt construite la suprafaţă sau semiadîncite, fiecare avînd o vatră de lespezi sau pietre de rîu. Ceramica, destul de abundentă, este ulterioară celei cunoscute la Moreşti în bordeiele tîrzii cu cuptor şi poate fi datată aproximativ în secolele XIII—XV. Se pare că cimitirul aşezării se află pe dîmbul apropiat denumit « La biserici », unde, cu ocazia construirii monumentului eroilor căzuţi în 1944, s-au dezvelit morminte avînd ca inventar, întocmai ca la « Citfalău », caracteristicile inele de buclă din bronz.

Importanţa aşezării de la cătunul Sf. Gheorghe o constituie, în afară de varietatea epocilor reprezentate, bogăţia stratului din epoca începuturilor îndepărtate ale feudalismului care completează în mai multe privinţe materialul şi observaţiile făcute la Moreşti. Îndeosebi, unele indicii despre existenţa unui orizont arheologic ulterior celui atestat mai intens la Moreşti şi aproximativ contemporan cu ceramica din mormintele avare din secolele VII—VIII ar putea să umple ultimul gol ce există în această regiune în succesiunea diferitelor faze ale epocii începuturilor îndepărtate ale feudalismului.

3) M o l d o v e n e ş t i, r. Turda. Încă înaintea primului război mondial s-a săpat la Moldoveneşti, pe o terasă din mijlocul satului, un cimitir

prin cimitirul de la îngrăşătoria de porci este mai bine cunoscut prin analogiile cu Moreşti şi mai uşor de datat în secolele V—VI.

Lucrările de exploatare la carierele de pietriş şi nisip de la Cipău ameninţă întinsul complex arheologic de aici cu distrugerea, aşa încît continuarea săpăturilor de salvare se impune cu necesitate. Aceasta va aduce noi precizări în problemele privitoare la transformările survenite în viaţa aşezării.

2) Cipău-Sf. Gheorghe, r. Luduş. La circa 2 km spre nord-vest de Cipău, pe malul drept al Mureşului, se află la locul numit « Pe şes », alături de cătunul Sf. Gheorghe, o bogată aşezare din epoca începuturilor îndepărtate ale feudalismului. În panta abruptă a malului, expusă eroziunii Mureşului, unde se contura profilul mai multor bordeie, s-a săpat o suprafaţă de 12×13 m, pentru a se cerceta această porţiune ameninţată de distrugere (pl. IV). Pentru verificarea observaţiilor stratigrafice s-a trasat mai spre interior o a doua secţiune, în care succesiunea straturilor corespundea celei constatate pe rîpă.

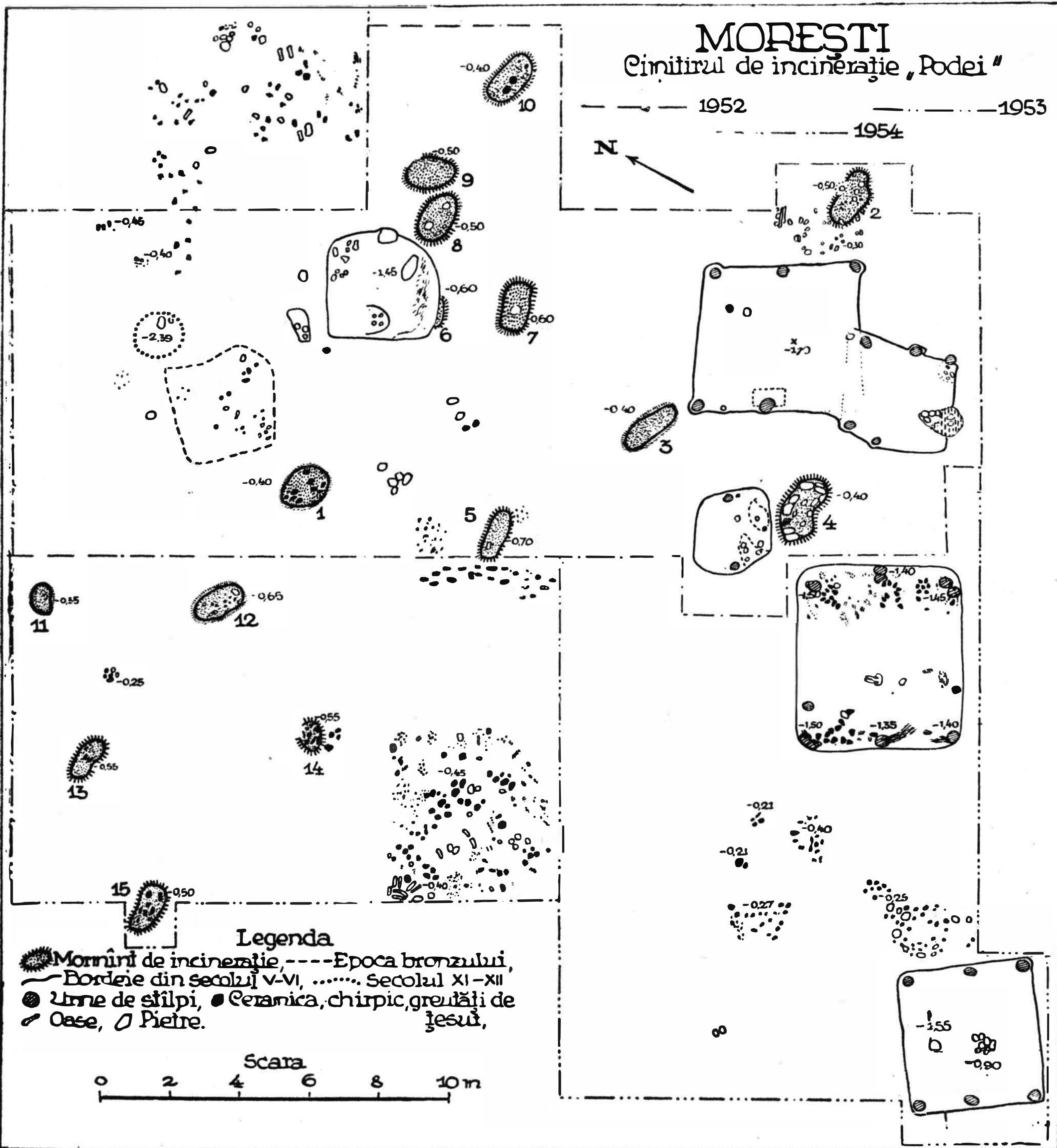
Stratul de cultură are adîncimea considerabilă de 2—2,40 m şi cuprinde următoarele patru epoci: *a)* epoca dacică, *b)* epoca romană, *c)* epoca începuturilor îndepărtate ale feudalismului şi *d)* epoca feudală.

a) Nivelul dacic, reprezentat printr-un bordei oval, nu se deosebeşte prin adîncimea lui de cel roman. El se întinde între 1—1,40 m, iar bordeiul este adîncit pînă la 2,40 m. Raportul cronologic faţă de stratul roman îl indică întretăierea bordeiului dacic de către cel roman. În partea de sud a locuinţei s-a găsit un cuptor cu cîteva vase aşezate pe el, care s-au spart cu ocazia prăbuşirii bordeiului sau a cuptorului. Materialul ceramic se aseamănă cu cel cunoscut din bordeiele contemporane de la Moreşti, cuprinzînd ceramica primitivă ornamentată cu brîuri alveolare sau, ca reminiscenţe « hallstattiene », cu butoane. Ceramica lucrată cu roata are puternice afinităţi celtice. Analogiile cu Moreşti, unde există indicaţii cronologice destul de precise pentru încadrarea acestei ceramici, datează faza dacică de la Sf. Gheorghe în secolele III—II î.e.n.

b) Din epoca romană datează un bordei de formă patrulateră, distrus în parte de Mureş şi avînd adîncimea de 2,15 m. La o depărtare de aproximativ 2,50 m se află o groapă de provizii, avînd forma unui trunchi de con şi măsurînd la bază 1,20 şi la gură 0,80 m, conţinînd cenuşă, oase calcinate, o mică creuzetă şi cîteva fragmente de vase romane. O groapă asemănătoare a fost găsită şi sub bordeiul prefeudal din mijloc. Datarea stratului de cultură, a bordeielor şi a gropilor amintite o indică ceramica romană de o factură obişnuită provinciei întregi şi îndeosebi în cele două aşezări apropiate din împrejurimi, de la Lechinţa şi Cristeşti.

c) Stratul aparţinător începuturilor îndepărtate ale feudalismului se întinde între 0,40—1 m şi ajunge în unele locuri prin podelele bordeielor pînă la 1,80 m. Grosimea depunerilor culturale, bogăţia şi varietatea materialului ceramic dau acestui strat un loc de frunte între fazele reprezentate în aşezare. După urmele şi factura ceramicii, se pot distinge două orizonturi de locuire, deosebite probabil şi din punct de vedere cronologic.

O dovadă pentru densitatea locuinţelor o constituie cele trei bordeie dezvelite pe această suprafaţă relativ redusă ca dimensiuni. Ele sînt patrulatere şi au în cele patru colţuri obişnuiţii stîlpi de susţinere ai construcţiei de lemn. Adîncimea bordeielor variază între 1,60—1,80 m. Forma şi dimen-

MOREȘTI
Cimitirul de incinerație „Podei"
1952
1953
1954
N
Legenda
Morminte de incinerație, ----Epoca bronzului,
Bordeie din secolul V-VI, ... Secolul XI-XII
Urme de stîlpi, Ceramica, chirpic, greutăți de țesut,
Oase, Pietre.
Scara
0 2 4 6 8 10 m

PLANȘA V.

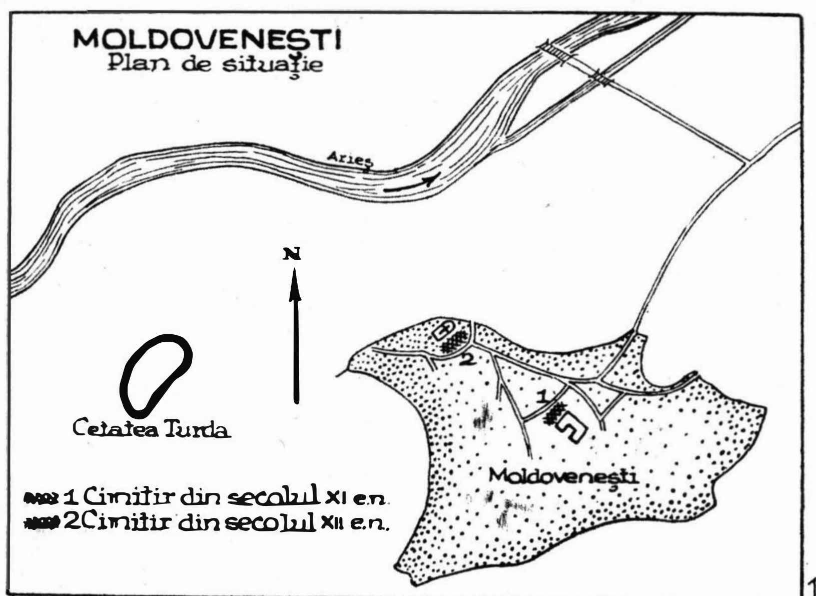
datat prin monede în secolul al XI-lea [1]. Această descoperire, numele istoric al comunei, « Satul cetăţii » (Várfalva), şi existenţa unei cetăţi pe dealul de deasupra satului au constituit motivul efectuării, în anul 1951, a unor sondaje de scurtă durată la Moldoveneşti (fig. 11) [2]. În singura secţiune care s-a trasat prin marginea platoului cetăţii a ieşit la iveală conturul unui val ce avea în faţa lui blocuri mari fasonate, aparţinînd incintei care înconjura cetatea. În secţiune şi pe platou s-au găsit numai fragmente ceramice aparţinînd culturilor Coţofeni şi Wietenberg sau datînd din secolele XI—XII e.n. O observaţie care nu este lipsită de importanţă pentru încadrarea cronologică a cetăţii este aceea că lipseşte ceramică din epoca dacică şi romană sau dintr-o epocă ulterioară secolului al XIII-lea. Cu ocazia sondajelor din 1951 s-au salvat şi opt morminte care au ieşit la iveală în mijlocul străzii de lîngă biserica unitariană, datate prin monede ungare de la Ladislau I pînă la Bela al II-lea, în intervalul de timp dintre 1077—1141. Existenţa numeroaselor urme ale culturii romane pe teritoriul satului n-au permis în faza aceea a cercetărilor să se excludă cu certitudine necesară datarea construcţiilor de pe « Dealul Cetăţii » în epoca romană.

Pentru a lămuri caracterul şi datarea cetăţii, s-au continuat, în 1954, sondajele de la Moldoveneşti. Secţiunea trasată la o distanţă de 34 m de cea săpată în 1951 a confirmat observaţia făcută în 1951 asupra existenţei, de-a lungul marginii platoului, a unui val şi a unui zid aşezat în faţa lui. A treia secţiune, trecînd prin colţul de sud al cetăţii, a arătat, pe baza fragmentelor ceramice din val, că acesta, avînd aici înălţimea considerabilă de peste 3—4 m, datează din secolele XI—XII. Zidul din blocuri fasonate a fost dezvelit pe o lungime de 7 m (fig. 12) şi este aşezat aici pe coama valului, fiind deci ulterior acestuia. Ipoteza datării zidului în epoca romană trebuie prin urmare abandonată. Zidul se caracterizează printr-o tehnică de construcţie interesantă, încît iniţial am fi putut să ne gîndim, dacă ar exista şi alte urme culturale, la un zid dacic. Cei doi pereţi ai zidului sînt ridicaţi din blocuri fasonate, purtînd în parte caracteristicele tăieturi (« babe ») pentru fixarea bîrnelor şi au fost, în parte, pentru a doua oară, folosite la construirea cetăţii. Zidul e lat de 2 m la baza lui, între cele două feţe compuse din blocuri fasonate, blocuri şi plăci de piatră nefasonate, deasupra cărora s-au îngrămădit pietre mai mari. N-ar fi exclus ca partea superioară a zidului să fi fost construită din pietre de rîu legate cu mortar, din care a rămas numai un strat de moloz, pietrele fiind scoase ca material de construcţie. Colţul de sud, fiind cel mai expus şi uşor de atacat, a fost întărit probabil printr-un turn sau o clădire de altă natură, deoarece spre interior au apărut în profil încă alte două ziduri dărîmate. În secţiunea din partea opusă, spre nord, au apărut de asemenea blocuri fasonate, dovedind că incinta cetăţii a fost clădită pe toată întinderea ei din asemenea blocuri. Platoul cetăţii măsoară, în diametru, 90 la 100 m. Înfăţişarea interiorului cetăţii încă nu este lămurită, deoarece în două secţiuni (IV şi VI) a apărut deja la adîncimea de 0,20 m stînca masivă sau pămînt galben nemişcat.

În lumina datelor arheologice expuse mai sus şi pe baza ştirilor documentare se pot face următoarele precizări asupra cetăţii de la Moldoveneşti.

---

[1] M. Roslea, « Dolg. », V, 1914, p. 121—127.
[2] « S.C.I.V. », III, 1952, p. 318—320.

2

IV
V
III
II
I
VI
N

Incinta din blocuri de piatră, Val de pămînt, Marginea platoului
Săpături 1951, Săpături 1954.
Scara 0 50 80 m.

CETATEA TURDA (TURDAVÁR) dela MOLDOVENEŞTI

Fig. 11. — Moldoveneşti. 1. Plan de situaţie; 2. Planul *Cetăţii Turda* (Turdavár).

Numele vechi al cetăţii este *Cetatea Turda (Turdavár)*, amintit în 1291 [1], nume care nu trebuie confundat cu al oraşului Turda de astăzi şi nici cu al *Ocnelor Turzii (Thorda Akna)*, pomenite în acelaşi an într-un alt document [2]. Potrivit documentelor din 1291, a existat deci la Moldoveneşti *Cetatea Turda* ca centru politic şi militar al comitatului, iar la *Ocnele Turzii*, la Turda de astăzi, se aflau numai salinele. Numele medieval al satului, *Satul cetăţii*

Fig. 12. — Moldoveneşti. Zidul de blocuri de piatră, de la Cetate (secţiunea III).

(Várfalva), atestat pentru prima dată la 1332 [3], înlocuieşte pe urmă tot mai mult numele de *Turdavár*, încît între 1394 şi 1436, la confirmarea documentului din 1291, se simte nevoia de a se preciza «Turdavár numit altfel Várfalva» (Turdavár alias Várfalva vocata) [4]. Exploatarea sării la Turda

[1] Documente privind istoria Romîniei, veac. XIII, C. Transilvania, Ed. Acad. R.P.R., vol. II, nr. 404.
[2] Ibidem, nr. 413.
[3] Ibidem, veac. XIV, vol. III, p. 122.
[4] B. Orbán, Székélyföld leirása, V, 174—175.

este atestată încă în cursul secolelor XI şi XII (în anii 1075, 1138, 1174, 1183) [1], încît sîntem îndreptăţiţi să admitem că centrul organizaţiei politice al *Cetăţii Turda* de la Moldoveneşti să fie contemporan cu exploatarea sării de la Turda de astăzi. Fiind stabilită localizarea cetăţii Turda la Moldoveneşti, trebuie să admitem şi identitatea ei cu *Castrul Turda*, amintit în cel mai vechi document privitor la istoria Transilvaniei din 1075. În felul acesta *prima atestare documentară a cetăţii de la Moldoveneşti datează de la 1075.*

Se pune problema: cît a durat Cetatea Turda de la Moldoveneşti? Cetatea a fost probabil distrusă în timpul invaziei tătarilor şi n-a mai fost refăcută cu prilejul schimbărilor intervenite în apartenenţa administrativă a teritoriului din jurul ei. În documente apare numai denumirea ei, neatestîndu-se însă existenţa şi folosirea cetăţii. Această constatare se poate sprijini şi pe următoarea observaţie. În urma devastărilor pricinuite de invazia tătarilor se colonizează în valea Arieşului, în a doua jumătate a secolului al XIII-lea, secui, iar teritoriul lor formează scaunul Arieşului. Locuitorii acestui scaun primesc dreptul, după cum arată un document de la 1285—1291 [2], ca, în cazul unei invazii a tătarilor, să se refugieze în cetatea Trăscăului, învecinată scaunului şi situată la o distanţă de numai 12 km de cetatea de la Moldoveneşti. Dacă la data documentului, cetatea de la Moldoveneşti, aflătoare în teritoriul lor, ar fi fost încă folosită, locuitorii scaunului n-ar fi trebuit să recurgă la cetatea Trăscăului. De aici rezultă că cetatea de la Moldoveneşti a fost distrusă probabil anterior, în timpul invaziei tătarilor.

Datele arheologice completează şi confirmă indicaţiile documentelor privitoare la cetatea de la Moldoveneşti. La poalele cetăţii se află cele două cimitire amintite, unul pe terasa de lîngă clădirea actuală a Sfatului Popular, datat prin monede între 1000—1097, iar al doilea lîngă biserica unitariană, datat de asemenea prin monede între 1077—1141. Mutarea cimitirului, pe la 1100, lîngă biserică, indică probabil organizarea ierarhică a teritoriului sau chiar creştinarea locuitorilor. Ceramica găsită pe platoul cetăţii, de factură slavă tîrzie şi ornamentată cu alveole, cu rotiţa dinţată şi mărci de olari, aparţine secolelor XI—XII. Lipsa fragmentelor ceramice, însă, ce ar putea să fie datate într-o epocă ulterioară secolului al XIII-lea, sprijină concluzia dedusă şi din documentele referitoare la distrugerea şi abandonarea timpurie a cetăţii. Valul de pămînt şi incinta din blocuri de piatră indică două faze de construcţie deosebite. Valul trebuie să dateze încă din secolul al XI-lea, iar zidul este ulterior şi aparţine probabil secolului al XII-lea. Nu trebuie să excludem nici posibilitatea ca cetatea de la Moldoveneşti să aibă rădăcini mai vechi şi să fi fost ridicată încă deasupra unei cetăţi anterioare.

Se poate pune întrebarea de ce cetatea n-a fost construită alături de salinele de la Turda, ci la o distanţă de 13 km pe valea Arieşului în sus. Sînt posibile mai multe explicaţii, chiar dacă ele nu au decît un caracter ipotetic. Cetatea este aşezată la ieşirea Arieşului din munţi, putînd deci să apere salinele în contra unei ameninţări ce venea din regiunea muntoasă. În afară de saline se exploata sau se spăla în valea Arieşului şi aur, încît cetatea putea să supravegheze şi drumul de comunicaţie spre centrele aurifere din Munţii

[1] Documente . . ., C, I, nr. 1, 4, II, nr. 15.
[2] Szék. Okl., VII, 1—2.

Apuseni. Mai puţin probabilă este presupunerea că cetatea ar fi fost aşezată în fundul văii Arieşului şi îndreptată către şes, sprijinindu-se pe munţii din spate. Admiţînd ipoteza unei origini anterioare secolului al XI-lea, am putea să presupunem de asemenea că cetatea ungară continuă centrul fortificat al unei unităţi politice mai mici, închegată în apropierea regiunii aurifere şi a salinelor de la Turda. Indiferent care ar fi explicaţia adevărată, cert este că cetatea condiţionează prezenţa unei populaţii în împrejurimi. În felul acesta, ea denotă în mod indirect existenţa populaţiei slavo-romîne în această regiune, angajată la muncile de exploatare a salinelor sau minelor ca şi la construcţia cetăţii.

CONSIDERAŢII FINALE

În raportul preliminar pentru anul 1953 s-a accentuat că ar fi greşit să se considere şi să se cerceteze aşezarea de la Moreşti ca un fenomen izolat, fără să se ţină seamă de celelalte urme culturale din apropiere, aparţinînd începuturilor îndepărtate ale feudalismului [1]. Pe măsură ce în urma cercetărilor din ultimii ani se lămureşte şi se adînceşte compoziţia şi cronologia acestui centru din valea Mureşului, se iveşte tot mai mult necesitatea de a integra aşezarea de la Moreşti din punct de vedere geografic, cultural şi cronologic în ansamblul arheologic din care face parte şi pe care îl reprezintă.

În jurul Moreştilor se îngrămădesc pe o rază de circa 20 km, pe valea Mureşului în sus şi în jos, urmele culturii materiale din mileniul I e.n. într-o intensitate şi amploare necunoscută pînă în prezent în alte părţi ale Transilvaniei sau în alte regiuni ale ţării. Dintre cauzele care ar explica concentrarea atît de masivă a descoperirilor din perioada descompunerii orînduirii sclavagiste şi a începuturilor îndepărtate ale orînduirii feudale se pot cita îndeosebi două, reoglindind totodată cele două principale componente arheologice care se manifestă atît de intens în această regiune.

Din analiza izvoarelor literare şi a urmelor arheologice referitoare la evacuarea provinciei de către oficialitatea romană s-a dedus încă de mult existenţa unei faze intermediare în care s-ar fi cedat în jurul anului 250, sub presiunea popoarelor libere dinafara imperiului, partea răsăriteană a Transilvaniei, din care fac parte şi împrejurimile Moreştilor, dincolo de o linie aproximativă Sibiu — Ilişua [2]. Astfel, profundele transformări care au urmat dispariţiei puterii romane sclavagiste s-ar fi desfăşurat în acest teritoriu mai paşnic şi mai puţin anarhic decît în anul 271, —cînd se desfiinţează deodată întregul aparat de stat roman în nordul Dunării —, permiţînd populaţiei locale să se acomodeze noii situaţii treptat, fără o trecere prea bruscă. În felul acesta s-ar explica aici prezenţa şi continuarea organică a urmelor culturii materiale romane şi a populaţiei locale pînă în secolul al IV-lea, ilustrîndu se permanenţa nestingherită a populaţiei locale şi după evacuarea totală a Daciei. Pe de altă parte, popoarele din răsăritul Carpaţilor, pătrunzînd în interiorul Transilvaniei, au întîlnit la marginea şi în jurul cîmpiei ardelene, după ce au trecut regiunea muntoasă şi deluroasă a Carpaţilor, un teritoriu care se asemăna mai mult cu mediul lor obişnuit de stepă,

---

[1] « S.C.I.V. », V, 1954, nr. 1—2, p. 225.
[2] C. Daicoviciu, în « An. Inst. Stud. Clas. », III, 1936—1940, p. 253—255.

permiţîndu-le să-şi continue modul lor de producţie şi felul lor de trai. Astfel, s-ar fi pregătit în această parte a văii Mureşului, încă în timpul prezenţei puterii romane în Transilvania acea formă de viaţă care se caracterizează în secolul al IV-lea prin convieţuirea şi amalgamarea populaţiei provinciale romane cu locuitorii noi veniţi în Transilvania.

Direcţia şi drumul principal de pătrundere a populaţiilor răsăritene în secolele III şi IV prin pasul Tulgheş pînă în valea Mureşului, cu o bifurcare

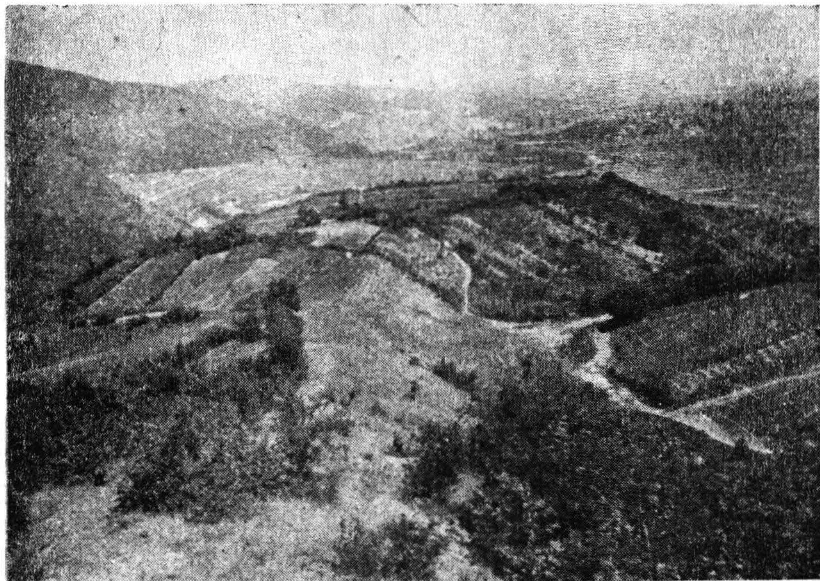

Fig. 13. — Moldoveneşti. Vederea cetăţii dinspre nord.

spre nord în regiunea Clujului, rezultă din răspîndirea şi eşalonarea unor categorii de descoperiri de o factură specific pontică, cum ar fi fibulele cu disc ori vasele de sticlă sau de ceramică fină care pînă în prezent nu sînt încă atestate în valea Oltului, a Tîrnavelor sau a Someşului Mare [1]. Probabil sub influenţa invaziei hunilor şi a evenimentelor legate de ea, se barează şi se abandonează către sfîrşitul secolului al IV-lea această linie de comunicaţie şi în locul ei se conturează o cale de circulaţie, care trecea aproximativ în diagonală din colţul de sud-est al Transilvaniei, prin valea Tîrnavei Mari,

[1] Descoperirile care ilustrează acest drum (fig. 14, 1) ar fi următoarele: 1) Roman, Vl. Dumitrescu, « R.I.R. », IV (1934), 76—81. 2) Izvoare, R. Vulpe, « Studii », II, 1949, p. 129. 3) Pasul Tulgheş, M. J. Ackner, « M.C.C. », I, 1856, p. 132. 4) Valea Strîmbă, Z. Székely, « Folia Archaeologica ». V, 1945. 95—101. 5) Sîntana de Mureş, Şt. Kovács, « Dolg. », III, 1912, p. 250—367. 6) Tîrgu-Mureş, Şt. Kovács, « Dolg. », VI, 1915, p. 278—296, pentru materiale nepublicate, cf. mai jos. 7) Lechinţa de Mureş, E. Beninger, « Mannus », XXX, 1938, p. 122—141. 7a) Gheja, cf. mai jos. 8) Uioara, cf. mai jos. 9) Cluj, Muzeul arheologic, nr. 1661—1663, fibule cu disc, nepublicate. 10) Palatca, M. Macrea, « Studii », II, 1949, p. 110—116. 11) Alba Iulia, E. Beninger, « Mannus », XXX, 1938, 129; K. Horedt, « An. Inst. Stud. Clas. », IV, 1941—1943, p. 165.

a Mureşului şi a Someşului Mic, pînă în regiunea Şimleului Silvaniei [1]. Descoperirile arheologice care marchează acest drum reprezintă o altă fază a evoluţiei culturii materiale pontice, caracterizată prin podoabe de aur, incrustate cu pietre preţioase. Fără a atribui o valabilitate exclusivă acestor observaţii sau a schematiza în mod exagerat răspîndirea şi datarea descoperirilor amintite, se pare totuşi că se pot deosebi două drumuri principale de comunicaţie prin Transilvania în secolele III—V e.n.: unul din a doua jumătate a secolului al III-lea şi din secolul al IV-lea peste Carpaţii răsăriteni, venind pe Mureş în jos, şi al doilea de la sfîrşitul secolului al IV-lea şi din secolul al V-lea, trecînd aproximativ în diagonală prin Transilvania, de la sud-est la nord-vest (fig. 14, 1).

Pentru a ne face o imagine complexă despre regiunea din jurul Moreştilor şi pentru a o încadra în ambianţa ei arheologică, se vor enumera în ordine alfabetică localităţile unde cercetările din ultimii ani, descoperirile întîmplătoare sau săpăturile mai vechi indică existenţa unor materiale din secolele III—XII e.n. (fig. 14, 2), caracterizîndu-se pe scurt elementele lor specifice. Urmează să se stabilească apoi cronologia şi factura lor culturală pentru a ilustra cadrul istoric ce se desprinde din analiza lor. Precizarea acestor grupe arheologice va permite totodată să se procedeze la o comparaţie amănunţită după epoci şi culturi a acestor monumente cu materialul din regiunile pontice care determină în bună parte factura lor.

1. Band, r. Tîrgu-Mureş

În valea Căpuşului, la o distanţă de circa 8 km de Moreşti, s-a săpat la începutul secolului un cimitir cu 179 morminte [2]. Lipsa fibulelor digitate, frecvenţa cataramelor cu ac în formă de scut şi a limbilor de centură, un inel de aur, ornamentat în stilul animalier II, podoabe de harnaşament presate din lame de argint, arată că cimitirul aparţine numai primei jumătăţi a secolului al VII-lea şi nu secolelor V—VII, după cum s-a susţinut în trecut. Repetatele recunoaşteri pe teren ale şantierului Moreşti cu scopul de a descoperi aşezarea corespunzătoare cimitirului au rămas pînă în prezent fără rezultat.

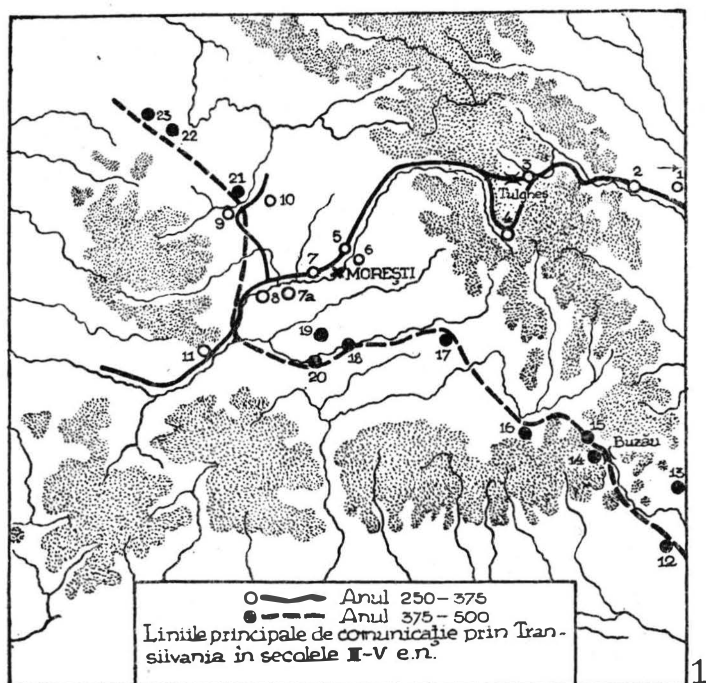
2. Cipău, r. Luduş

Cercetările efectuate în 1953 şi 1954 la « Gîrle » au arătat că terenul a fost locuit îndeosebi în secolele IV—VI [3]. În secolul al IV-lea, populaţia băştinaşă locuieşte aici în bordeie, folosind ceramica cenuşie lustruită şi

[1] Acest drum (fig. 14, 1) e indicat de următoarele descoperiri, numerotate în continuare: 12) Pietroasa, Al. Odobescu, Le trésor de Pétrossa, Paris, 1889—1900. 13) Aldeni, Gh. Ştefan, « Dacia », VII—VIII, 1937—1940, p. 217—221. 14) Chiojdu, « R.I.R. », V—VI, 1935—1936, p. 333—347. 15) Crasna, H. Finály-G-Téglás, « Erd. Muz. », IV, 1887, p. 337—357. 16) Oraşul Stalin, J. Hampel, «Alterthümer», II, 59; E. Beninger, op.cit., 129. 17) Buneşti, K. Horedt, « Germania », XXV, 1941, p. 121. 18) Mediaş, K. Horedt, loc. cit., 122. 19) Velt, Gy. Lászlo, « Közlemények », I, 1941, p. 125—127. 20) Şeica Mică, Fr. Kenner, « AKÖG », XXIV, 1860, 392. 21) Apahida, H. Finály, « Arch. Ért., » IX, 1889, p. 305—320. 22) N. Fettich, « Arch. Hung. », XXXII, 1953, p. 145—147. 22) Moigrad, N. Fettich, loc. cit., p. 161—170. 23) Şimleul Silvaniei, J. Hampel, « Alterthümer », III, 14—31. De-a lungul acestui drum trebuie localizată undeva şi regiunea Caucaland.

[2] Şt. Kovács, « Dolg. », IV, 1913, p. 265—389.

[3] « S.C.I.V. », V, 1954, nr. 1—2, p. 220—222.

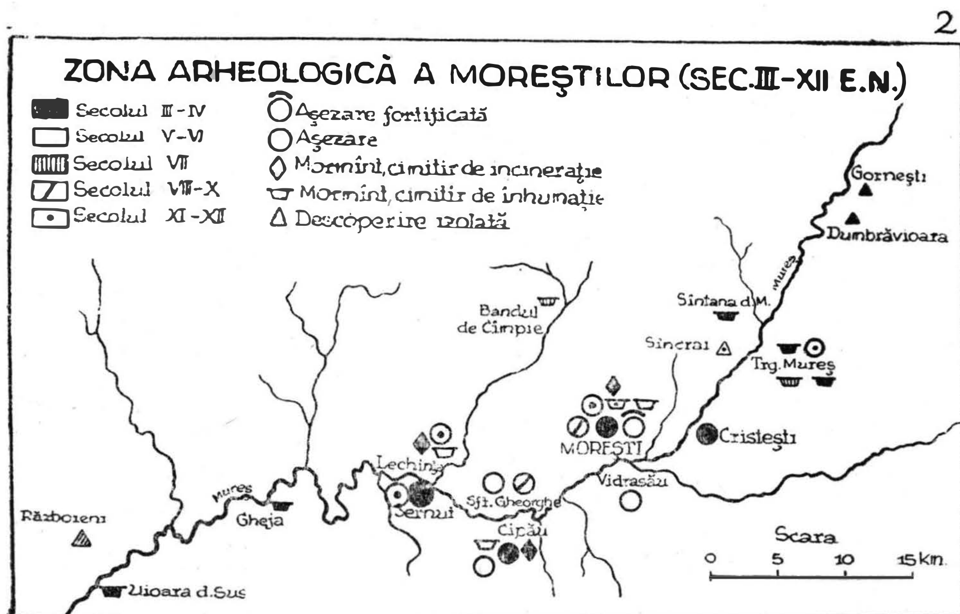

Fig. 14. — 1. Liniile principale de comunicaţie prin Transilvania în secolele III—V; 2. Zona arheologică a Moreştilor, secolele III—XII.

o ceramică primitivă lucrată cu mîna şi incinerîndu-şi morţii. Locuirea aşezării în secolul al VI-lea este a'estată prin bordeie cu o ceramică cenuşie mai tîrzie, corespunzătoare celei de la Moreşti, printr-o cataramă de argint aurit cu un cap de vultur şi prin cimitirul de la marginea de est a crescătoriei de porci, contemporan cu cel de pe « Hulă » la Moreşti.

3. Cipău-Sf. Gheorghe, r. Luduş

Înconjurată de o cotitură a Mureşului, pe malul drept, în faţa aşezării de la Cipău, se află o aşezare de lungă durată în care cu ocazia sondajelor executate în 1954 s-au constatat, în afară de bordeie dacice timpurii, (secolele III—II î.e.n.) şi din epoca romană, locuinţe din secolele V—VI e.n., iar deasupra şi deci ulterior acestora, un strat cu o ceramică ce ar putea să dateze din secolele VII—VIII, contemporană cu ceramica asemănătoare din mormintele avare.

4. Cristeşti, r. Tîrgu-Mureş

Acest centru meşteşugăresc de olari din epoca sclavagistă romană [1] a funcţionat se pare şi după desfiinţatea provinciei. Monedele găsite aici continuă pînă în secolul al V-lea [2], iar vasul roman ornamentat cu şerpi, găsit în mormîntul de la Lechinţa împreună cu o fibulă cu disc, a fost lucrat la Cristeşti, după cum arată mulţimea fragmentelor provenind de la vase identice, găsite la Cristeşti şi păstrate în Muzeul din Tîrgu-Mureş. Conexul ceramicii cenuşii cu vasele romane în mormintele de la Lechinţa şi, eventual la Gheja, sprijină presupunerea confecţionării ceramicii romane roşii şi în timpul cînd se lucra ceramica cenuşie de factură pontică.

5. Dumbrăvioara, r. Tîrgu-Mureş

Ca descoperire izolată se menţionează de aici o fibulă de aur în formă de greier, datînd din secolele IV—V e.n. [3].

6. Gheja, r. Luduş

Din această localitate provin o oală cu trei torţi şi o cană cu gît lung, amîndouă lustruite şi de culoare cenuşie (fig. 15, 6—7), găsite probabil împreună cu o ulcică pîntecoasă, cu o cană cu gît lung de culoare roşie şi cu capacul unui vas (Mz. Cluj, nr. inv. 1933—1937). Faptul că vasele sînt întregi şi au fost donate deodată ne permite să presupunem cu multă probabilitate că ele au făcut parte dintr-un inventar funerar. Întocmai ca Lechinţa şi Cristeşti, această descoperire arată, presupunîndu-se conexul vaselor, că o dată cu ceramica cenuşie de factură pontică continuă să fie întrebuinţată şi confecţionată cea roşie romană.

7. Gorneşti, r. Tîrgu-Mureş

Se semnalează ca descoperire izolată un văscior cenuşiu asemănător celor de la Sîntana de Mureş, datînd din secolul al IV-lea [4].

---

[1] « S.C.I.V. », II, 1951, nr. 1, p. 279—283.
[2] Ibidem, IV, 1953, nr. 1—2, p. 298.
[3] J. Hampel, « Alterthümer », II, 7—8.
[4] Şt. Kovács, « Dolg. », III, 1912, p. 269 n. 1.

8. Iernut, r. Luduş

a) Spre vest de sat pe malul stîng al Mureşului, se află un întins platou numit «Hulpişte», cu bogate urme de locuire din diferite epoci, între acestea

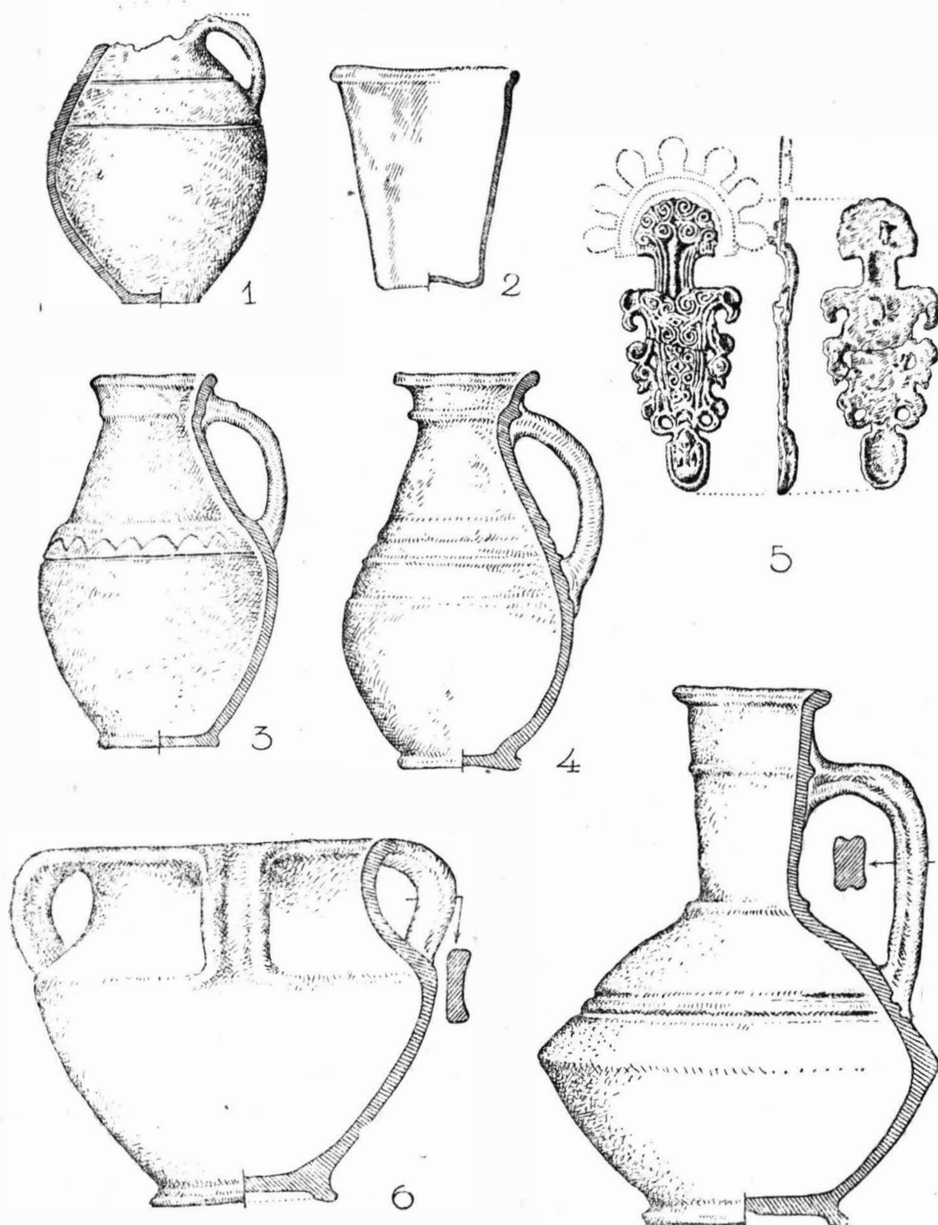

Fig. 15. — Descoperiri din zona Moreştilor. 1—4. Tîrgu-Mureş: 5. Războieni-Feldioara: 6—7. Gheja.

şi din secolele IV—VI. Aşezarea nefiind încă cercetată, nu se pot face precizări mai amănunţite.

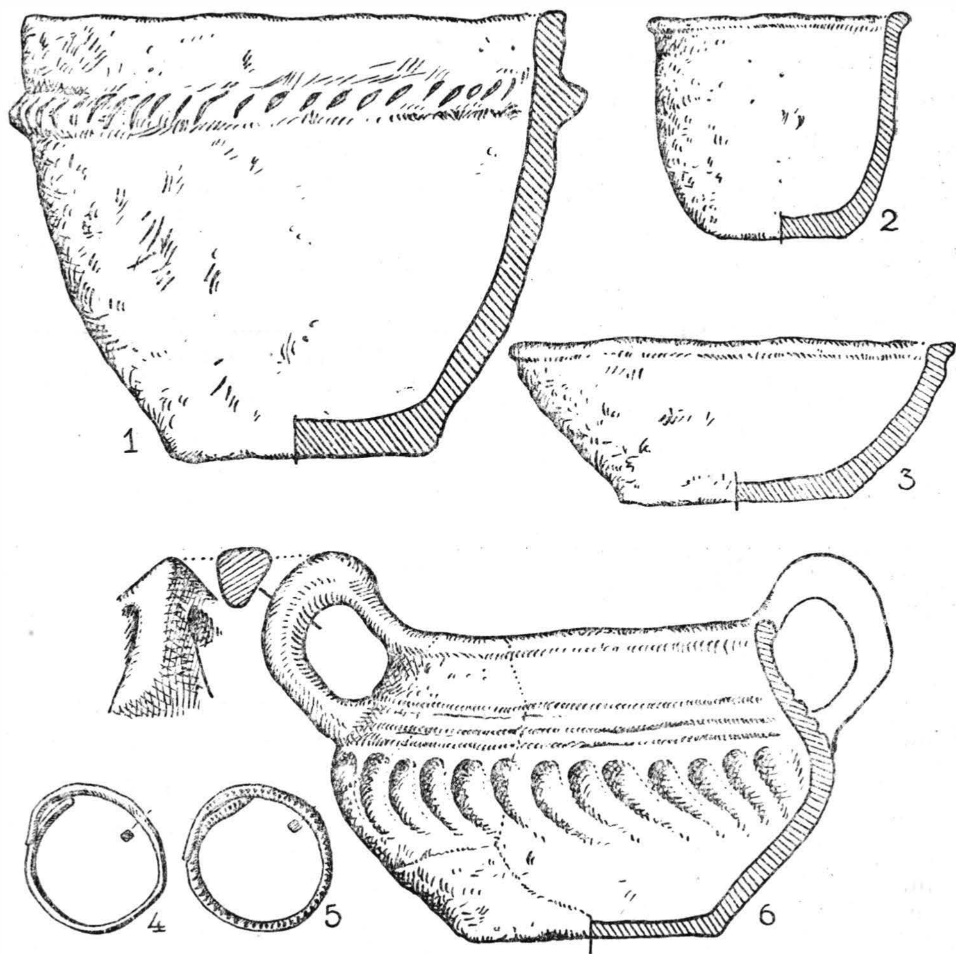

Fig. 16. — Moreşti. Inventarul mormîntului nr. 92 de pe „Hulă", din epoca tîrzie a bronzului.

b) În grădina casei nr. 20 din piaţă s-au găsit şi fragmente ceramice ornamentate cu rotiţa dinţată, datînd din secolele XI—XII [1].

[1] Comunicat de stud. N. Vlassa.

9. Lechința, r. Luduş

Aşezarea de lungă durată de pe « Sălişte » continuă să fie locuită şi în cursul mileniului întîi e.n. [1]. Într-o groapă « de provizii » din epoca romană s-a descoperit, în apropierea fundului ei, la adîncimea de 1,50 m, împreună cu ceramică provincială romană, o ceaşcă dacică, reprezentînd o dovadă că aşezarea rurală din vremea cuceririi romane se leagă de cea dacică premergătoare, iar locuitorii ei aparţin populaţiei băştinaşe.

În apropierea aşezării de pe « Sălişte », la marginea de nord a comunei, în grădina « Gostatului », se află un cimitir de incineraţie, datînd din secolul al III-lea (mai degrabă din a doua jumătate a acestuia), care aparţine aşezării romane de pe « Sălişte ». Ceramica şi unele descoperiri mărunte sînt de factură romană, iar o fibulă cu picior îndoit, găsită într-una din urne, indică o datare relativ tîrzie a necropolei romane.

La marginea aşezării s-a descoperit întîmplător, în 1916, un mormînt de incineraţie, datînd de la sfîrşitul secolului al III-lea, cuprinzînd două vase cenuşii, o fibulă de argint cu disc şi un vas roşu cu trei torţi, lucrat la Cristeşti. Mormîntul îmbină şi reprezintă în modul cel mai convingător cele două componente arheologice proprii acestei epoci: ritul de incineraţie şi ceramica roşie romană a populaţiei locale, pe de o parte, şi ceramica cenuşie şi fibula cu disc de factură pontică [2] pe de alta.

Pe terenul cimitirului actual, făcînd de asemenea parte din terasa « Săliştei », s-au dezvelit patru morminte cu un inventar funerar corespunzător celor din cimitirul de la Moreşti de pe « Hulă », datînd din secolele V—VI.

Platoul « Săliştei » a fost locuit şi în epoca slavă tîrzie, în secolele XI—XII. Acestei epoci îi aparţin bordeie cuprinzînd ceramică de factură slavă.

10. Moreşti, r. Tîrgu-Mureş

Importanţa aşezării atît de variate şi bogate de la Moreşti rezidă în primul rînd în urmele culturii materiale din secolele III—XII e.n. [3]. Punctele de reper pentru orientarea cronologică le oferă necropolele aşezării din această epocă. Cimitirul de incineraţie cu ceramică romană este datat printr-o fibulă cu picior întors, din a doua jumătate a secolului al III-lea sau din secolul al IV-lea. Al doilea cimitir este reprezentat prin mormintele răsfirate în interiorul aşezării, fiind probabil anterior celui de pe « Hulă », şi datînd din secolul al V-lea, eventual din prima jumătate a lui. Al treilea cimitir se întinde pe « Hulă » de-a lungul marginii de nord-est a aşezării şi gravitează din punct de vedere cronologic probabil spre prima jumătate a secolului al VI-lea, ceea ce nu exclude posibilitatea folosirii lui mai îndelungate cu cîteva decenii înainte şi după această dată. Fortificaţiile ce înconjoară aşezarea sînt probabil contemporane cu cimitirul. Cele trei necropole ilustrează locuirea aşezării în intervalul de timp indicat de ele, chiar dacă diferenţierea şi datarea conţinutului diferitelor bordeie din aşezare, corespunzător cimitirelor, nu sînt posibile în fiecare caz aparte. Pe baza observaţiilor făcute

---

[1] « S.C.I.V. », III, 1952, p. 324—327.
[2] E. Beninger, « Mannus », XXX, 1938, p. 122—141.
[3] « S.C.I.V. », IV, 1953, nr. 1—2, p. 297—300.

la Sf. Gheorghe se pot încadra eventual în ultimele secole ale mileniului întîi unele descoperiri de ceramică sezisate încă în cursul campaniilor anterioare la Moreşti[1]. Acest material ar putea să stabilească legătura între epocile anterioare şi nivelul din secolele XI—XII. Aşezarea şi cimitirul de la « Citfalău » începînd, după indicaţia a două monede de la Ştefan al II-lea şi Béla al II-lea, în prima jumătate a secolului al XII-lea, coincid în parte, din punct de vedere cronologic, cu aşezarea de pe « Podei » şi o continuă în epoca feudală.

11. Războieni-Feldioara, r. Aiud

Fără alte precizări, se află în muzeul de la Cluj o fibulă digitată probabil de potin, terminîndu-se la picior cu o mască de om (fig. 15, 5). Ea aparţine unui tip atestat între altele la Veţel, Coşoveni şi Gîmbaş şi datează din prima jumătate a secolului al VII-lea e.n. [2].

12. Sîncrai, r. Tîrgu-Mureş

Lîngă biserică s-au găsit, ca descoperiri întîmplătoare, două inele de tîmplă datînd din secolele XII—XIII (Mz. Cluj, I. 1463—1464).

13. Sîntana de Mureş, r. Tîrgu-Mureş

În 1903 s-au săpat spre nord-vest de comună, în faţa oraşului Tîrgu-Mureş, un cimitir din care s-au dezvelit 74 de morminte de inhumaţie[3]. Ritul şi inventarul funerar arată legături directe cu regiunea pontică şi dependenţa lor de cultura Cerneahov. Mormintele conţin un număr mai mare de vase, în parte identice cu formele pontice, fibule cu picior întors sau cu disc, pandantive, vase de sticlă, catarame, mărgele şi piepteni, avînd toate analogii în cultura Cerneahov. Aceste relaţii determină şi cadrul cronologic, datînd Sîntana de Mureş în a doua jumătate a secolului al III-lea şi în secolul al IV-lea.

14. Tîrgu-Mureş, r. Tîrgu-Mureş

a) În 1909 şi 1910 s-au dezvelit în centrul oraşului, spre sud-est de piaţa principală, cu ocazia unor săpături de salvare, împreună cu urme din epoca societăţii primitive, 14 morminte[4], dintre care şapte se leagă din punct de vedere cultural şi cronologic de cimitirul de la Sîntana de Mureş şi fac deci parte din orizontul din Transilvania al culturii Cerneahov. Celelalte cinci morminte sînt mai tîrzii, inventarele lor corespunzînd celor cunoscute de la Band, care datează din prima jumătate a secolului al VII-lea.

b) La marginea de est a oraşului, pe terenul fabricii de cărămizi, s-au găsit trei căni mari cenuşii sau negricioase şi un pahar conic de sticlă, de culoare castanie, făcînd parte dintr-un inventar funerar şi datînd din secolul al IV-lea (Mz. Tg. Mureş, fig. 15, 1—4). Pahare de sticlă asemănătoare s-au descoperit la Sîntana de Mureş şi în celălalt cimitir de la Tîrgu-Mureş.

c) În spatele clinicelor Institutului medico-farmaceutic s-au găsit fragmente ceramice de factură slavă tîrzie[5].

---

[1] « S.C.I.V. », III, 1952, p. 337, fig. 17, 1—2 şi IV, 1953, nr. 1—2, p. 299—300.
[2] I. Nestor şi C. S. Nicolăescu-Plopşor, « Germania », XXII, 1938, p. 33—41.
[3] Şt. Kovács, « Dolg. », III, 1912, p. 250—367.
[4] Ibidem, VI, 1915, p. 278—296.
[5] Comunicat de N. Vlassa.

15. Uioara, r. Aiud

În Muzeul din Aiud (nr. inv. 3368—3373) au intrat şase vase întregi, roşii, lucrate cu mîna şi cenuşii, lucrate cu roata, care aparţineau unui inventar funerar de tip Sîntana de Mureş din secolul al IV-lea.

16. Vidrasău, r. Luduş

Pe malul drept al Mureşului, în faţa satului, se află cioburi ceramice cenuşii, corespunzînd celor de la Moreşti şi indicînd o aşezare deschisă mai mică din secolele V—VI e.n.

Lista localităţilor enumerate din împrejurimile Moreştilor, în care se găsesc urmele culturii materiale din secolele III—XII, este desigur încă incompletă şi va putea fi întregită pe măsură ce se vor intensifica recunoaşterile pe teren. Îndeosebi numărul aşezărilor trebuie să fie mai mare, deoarece descoperirile provenind din morminte, ca obiecte de metal sau vase întregi, atrag mai uşor atenţia asupra lor decît unele cioburi puţin semnificative, răsfirate pe ogoare. Chiar sub rezerva unei completări esenţiale ulterioare, urmele culturii materiale identificate pînă în prezent permit o reconstituire destul de completă a zonei arheologice din împrejurimile Moreştilor în intervalul de timp indicat.

Ca punct de plecare pentru o consideraţie istorică asupra acestei regiuni poate servi ceaşca dacică găsită în aşezarea rurală din epoca romană de la Lechinţa, atestînd dăinuirea unei populaţii rurale dacice şi în timpul stăpînirii romane. Atunci se dezvoltă şi la Cristeşti un centru înfloritor meşteşugăresc care are la bazele lui, probabil, o aşezare mai veche sau îşi datoreşte existenţa activităţii colonizatoare a imperiului roman. În afară de clădiri cu ziduri de piatră se întîlnesc aici şi bordeie simple, iar atelierele olarilor de la Cristeşti aprovizionează întreaga regiune cu produsele lor şi continuă să lucreze, după cît se pare, şi după abandonarea cordonului exterior al castrelor de-a lungul frontierei răsăritene a provinciei. Monedele romane continuă în cursul secolului al IV-lea să circule la Cristeşti şi se menţin pînă în timpul lui Honorius în secolul al V-lea. Existenţa populaţiei locale la sfîrşitul stăpînirii romane şi în cursul secolului al IV-lea o ilustrează cimitirele de incineraţie de la Lechinţa, Moreşti şi Cipău. Acestea arată, în afară de caracterul comun al incinerării, anumite deosebiri în privinţa aplicării ritului şi a inventarului întrebuinţat. Faţă de depunerea cenuşei în urne, întîlnită la Lechinţa şi Cipău, la Moreşti oasele şi cenuşa rămîn de obicei împreună cu vasele în groapa în care s-a efectuat incinerarea. Spre deosebire de factura romană a inventarului mormintelor de la Lechinţa « Gostat » şi Moreşti, în mormîntul de la Lechinţa - « Sălişte » se manifestă elemente pontice, iar la Cipău lipseşte ceramica roşie şi domină exclusiv cea cenuşie. Astfel, cu toate că cimitirele de incineraţie alcătuiesc o unitate mai mare, ele reprezintă prin inventarul lor funerar anumite diferenţieri care urmează să fie specificate încă mai de aproape. În totalitatea lor, fenomenele înşirate oglindesc componentele culturii materiale a populaţiei provinciale romane, cultură care îşi trage originile din cultura populaţiei locale mai vechi (ceaşca dacică din aşezarea romană de la Lechinţa şi ceramica primitivă din bordeiele de la Cipău) şi din cultura romană, reprezentată prin produsele de metal şi prin ceramica confecţionată la Cristeşti.

Pe la mijlocul şi în a doua jumătate a secolului al III-lea începe să apară un nou complex arheologic, cu ceramica cenuşie lustruită, urmat de pătrunderea unor elemente etnice din regiunea pontică. Atestarea lui cea mai amplă o întîlnim în necropola de la Sîntana de Mureş în care se manifestă o dependenţă directă de cultura Cerneahov, atribuită de arheologia sovietică triburilor slave timpurii ale anţilor. De Sîntana de Mureş se leagă cimitirele şi mormintele de la Tîrgu Mureş, Lechinţa-« Sălişte », Uioara, iar vasele de la Gheja subliniază contemporaneitatea acestui material cu ceramica roşie romană. Coexistenţa celor două componente care formează cultura materială a regiunii, caracterizate mai sus, continuă şi în secolul al IV-lea. Prima jumătate a secolului al V-lea este mai greu de sezisat din punct de vedere arheologic. Raritatea descoperirilor din această epocă oglindeşte eventual urmările invaziei hunilor care barează şi dislocă, după cum s-a arătat mai sus, principala linie de comunicaţie prin valea Mureşului şi se manifestă în mod indirect şi în jurul Moreştilor. N-ar fi exclus ca diferitele morminte izolate de pe « Podei », la Moreşti, în parte cu cranii deformate în mod artificial, să aparţină acestei epoci, deoarece ele ar trebui să fie anterioare cimitirului de pe « Hulă », care începe să fie folosit probabil în a doua jumătate a secolului. Componenta locală încetează de a se manifesta în mod separat şi direct şi se contopeşte cu cea pontică într-o cultură unitară care nu mai permite identificarea şi diferenţierea celor două variante. Epoca celei mai intensive locuiri a aşezării de la Moreşti trebuie fixată aproximativ de la mijlocul secolului al V-lea pînă la mijlocul secolului al VI-lea, o datare indicată prin apariţia fibulelor digitate turnate şi prin restul inventarului din cimitirul de pe « Hulă ». În această epocă, Moreşti devine centrul regiunii, deosebindu-se de aşezările deschise din jur prin fortificaţiile impunătoare ce înconjoară aşezarea de pe « Podei ». Locuirea regiunii continuă şi în alte puncte, după cum arată aşezările şi cimitirele de la Cipău, Lechinţa, Sf. Gheorghe şi Vidrasău, perpetuînd în parte desigur aşezări mai vechi din secolul al IV-lea.

Cultura materială din a doua jumătate a mileniului I este mai puţin conturată. Întocmai ca pentru prima jumătate a secolului al V-lea, cînd puţinătatea descoperirilor se poate explica ca o consecinţă a invaziei hunilor, cezura din a doua jumătate a secolului al VI-lea este probabil o urmare a pătrunderii avarilor, nesezisabilă însă în mod direct în materialul arheologic. Pătrunderea şi aşezarea avarilor în cîmpia pannonică nu are însă urmări de lungă durată în prima jumătate a secolului al VII-lea reapar în regiunea Moreştilor, întocmai ca în toată Transilvania, urme arheologice într-un număr mai mare, indicînd locuirea neîntreruptă a regiunii şi în intervalul de timp din a doua jumătate a secolului al VI-lea, din care nu s-au identificat încă descoperiri. Acestei epoci îi aparţin cimitirele de la Band şi Tîrgu-Mureş, cărora trebuie să le corespundă şi aşezări ce urmează să fie identificate. Ca descoperire izolată, provenind probabil de asemenea dintr-un mormînt, se mai poate aminti fibula digitată de la Războieni.

Pînă în prezent nu era posibilă identificarea unui orizont arheologic care să fi urmat celui din prima jumătate a secolului al VII-lea, formînd legătura pînă în secolul al XI-lea, cînd urmele arheologice încep din nou să se înmulţească. Săpăturile din cătunul Sf. Gheorghe de lîngă Cipău au scos la iveală în anul acesta o categorie de ceramică lucrată cu mîna sau cu roata înceată, de culoare roşie sau negricioasă care se aseamănă cu cea

cunoscută din mormintele avare, aşa încît n-ar fi exclus să dateze din secolele VII—VIII. Poziţia cronologică şi stratigrafică a acestui material urmează să fie încă mai precis delimitată şi lămurită. Materiale asemănătoare s-au observat şi la Moreşti, care, din cauza lipsei unor analogii mai apropiate, încă nu puteau fi datate. Tot în această ordine de idei se pot menţiona diferitele forme de tipsii de la Moreşti, o categorie de vase cărora li se acordă, în legătură cu problema existenţei culturii Romen-Borşevo pe teritoriul R.P.R., o atenţie deosebită. Categoriile de ceramică amintite trebuie să fie atribuite deja slavilor propriu-zişi, formînd totodată baza din care se dezvoltă pe urmă ceramica slavă tîrzie din secolele XI—XII. Ele ar putea să umple ultimul gol ce există în regiunea Moreştilor pentru secolele VIII—X şi să documenteze locuirea neîntreruptă a împrejurimilor Tîrgului Mureş din secolele III—XII e.n.

Începînd cu secolul al XI-lea se măreşte din nou numărul aşezărilor de felul celor de la Lechinţa, Moreşti şi Sîncrai, la care se adaugă probabil şi Tîrgu-Mureş şi Iernut. Bordeiele acestei epoci au în interiorul lor vetre şi cuptoare de piatră şi ceramică de o caracteristică factură slavă tîrzie. În continuare, acest orizont se îmbină cu urme arheologice ce trebuie puse în legătură cu pătrunderea feudalismului ungar pe la începutul secolului XII în această regiune. Legătura dintre materiale se observă la Moreşti în aşezările de pe « Podei » şi de la « Citfalău », viaţa omenească perpetuîndu-se pe urmă ca desigur şi în alte puncte în cursul epocii feudale.

Astfel, se poate dovedi pe o porţiune restrînsă a cursului mijlociu al Mureşului, pe o distanţă de circa 20 km în jurul Moreştilor, continuitatea vieţii omeneşti din secolele III—XII e.n., avînd însă o amploare şi intensitate variabilă în diferitele faze ce se succed în acest interval de timp. Prin Moreşti şi zona lor arheologică s-au adus pe cale arheologică completări importante pentru o epocă considerată în general ca « întunecată şi enigmatică », identificîndu-se aşezări, necropole şi descoperiri izolate, care, eşalonate pe secole, documentează locuirea intensă a unui teritoriu restrîns din cuprinsul Transilvaniei în cursul mileniului întîi e.n., după evacuarea provinciei. Cu ajutorul materialelor descoperite şi al observaţiilor făcute aici se va putea încerca să se delimiteze şi în alte regiuni centre culturale şi economice şi zone arheologice care să arate, în aceeaşi complexitate, dezvoltarea vieţii omeneşti în cursul mileniului întîi pe teritoriul ţării noastre.

K. Horedt

АРХЕОЛОГИЧЕСКИЕ РАСКОПКИ В МОРЕШТИ

(Район Тыргу-Муреш, венгерской автономной области)

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

Раскопки, произведенные в 1954 г. в Морешти, имели целью осуществление следующих заданий (таблица 1):

1. Внутри поселения Подей (рис. 1) по соседству с поверхностью, исследованной в 1953 г., были произведены раскопки на площади в 20×60 м, на которой были обнаружены в главных чертах явления, известные по раскопкам прошлых лет. Новым является ров, обследованный на протяжении около 57 м, причем глубина этого рва достигает прибли-

зительно 2 м (рис. 2). Этот ров датируется последней фазой обитания в этом поселении XI—XII вв. На южной его стороне находилось сооружение, о чем свидетельствует полоса размельченного самана. Что касается назначения этого рва, то можно лишь предполагать, что он служил исходным пунктом при нападении на крепость, являясь одновременно или впоследствии жилым помещением.

На остальной части поверхности были обнаружены землянки обычного типа, датируемые V—VI и XI—XII вв. и характеризующиеся керамикой соответствующей эпохи (рис. 4).

На территории могильника погребений с трупосожжениями III—IV вв. в Подей не были обнаружены в течение этой кампании новые могилы, так как на их местах на обследованной площади были вскрыты землянки V—VI вв. (таблица V). В одной из этих землянок, занимающих площадь в 5×5 м обнаружены 4 кучки по 10—11 ткацких гирь в каждой. Эта землянка, хотя и меньшая по своим размерам, аналогична землянке с ткацкими станками, открытой в 1952 г. (рис. 5).

II. На участке, расположенном между второй линией укреплений и внешним валом произведено 3 разреза (XXXIX, XL, XLI), общей длиной в 320 м. В результате можно предположить, что в эпоху раннего феодализма эта обширная площадь была незаселена, а служила загоном для скота, принадлежавшего жителям поселения.

Разведки, произведенные на первой террасе у бывшего берега реки Муреш (XLII) показали, что в раннюю эпоху феодализма эта площадь была заселена также как и Подей. Здесь обнаружены следы села Морешти, относящиеся, вероятно, к середине XVIII в., после чего эта площадь была эвакуирована в связи с постройкой здания феодального владельца.

III. На расстоянии 1,5 км к северу от поселения Подей в пункте Читфалэу было расположено исчезнувшее село, в котором еще в 1952 г. была раскрыта церковь и часть прилегающего к ней кладбища. Здесь, в 1954 г. на восток от реки Муреша, были проведены раскопки на площади в 30×11 м (таблица II), причем был обнаружен фундамент villa rustica в 15,80×6,80 м, построенный из каменных плит без применения известкового раствора и датируемый по найденным монетам второй половиной II в. н. э. (рис. 6). Рядом было открыто круглое сооружение, служившее, вероятно, зернохранилищем (рис. 7). На той же площади была обнаружена яма с богатым керамическим материалом, датируемым XII—XIII вв., а также землянка XVII в.

На кладбище феодальной эпохи в пункте Читфалэу на площади в 8×8 м были вскрыты 31 могила, разделяемые по ритуалу погребения на 3 категории: обыкновенные могилы XII—XIII вв., могилы, окруженные кирпичной оградой, датируемые, вероятно, XIV или XV вв. и более поздние могилы с гробами. Венгерская монета Стефана II, а также и найденная в 1952 г. монета Белы II, позволяет датировать начало этого кладбища первой половиной XII в. Результаты раскопок, проведенных в Читфалэу имеют большое значение, так как они доказывают существование римских жилищ вблизи погребений с трупосожжением, датируемым III и IV вв. н. э. в пункте Подей и являются новым вкладом для выяснения хронологии и обстоятельств, вызвавших упадок поселения Подей и приведших к созданию села Читфалэу.

IV. Исследование разреза XXXVIII свидетельствует о конструктивных элементах укреплений крепости и доказывает их особый характер, отличный от остальных оборонительных линий. Эти данные подтверждают правильность датировки крепости поздне-славянской эпохой XI—XII вв.

V. На кладбище в Хулэ были вскрыты в 1954 г. 38 могил (рис. 8); это число возрасло до настоящего времени до 104. Из могил, обнаруженных на кладбище типа Ноуа-Теиуш поздней эпохи бронзы следует упомянуть скорченное погребение (№ 92) в каменном ящике (рис. 10, 16), а из могил, обнаруженных в могильнике VI в. н. э. могилу бойца (№ 20), а также и могилу женщины (№ 73) с богатым и любопытным погребальным инвентарем (рис. 9).

VI. Разведки.

1. В Чипэу — Гырлэ были продолжены разведочные раскопки (таблица III), причем был обследован могильник, несколько землянок и ям IV и VI вв. н. э.

2. На противоположном берегу Муреша, против поселения Чипэу, на хуторе Св. Георгия обнаружено несколько слоев поселений, датируемых дакийской эпохой (III—II вв. до н. э.), а также и римское поселение начала феодализма и феодальной эпохи (таблица IV). Значение этого поселения заключается в том, что в дофеодальном слое был обнаружен уровень, относящийся, судя по характеру керамики и его стратиграфическому положению, к VII—VIII вв. (рис. 3,6—16).

3. В Молдовенешти, в районе Турда (рис. 11,1), еще до первой мировой войны было вскрыто кладбище, датируемое XI в. н. э. При разведках в 1951 г. была обследована, расположенная над селом крепость (рис. 13), и возле униатской церкви обнаружено второе кладбище, датируемое по найденным монетам XII в. н. э. В 1954 г. обследование крепости (рис. 11,2) было возобновлено, причем обнаружено, что она окружена валом, датируемым XI в. и оградой из каменных блоков (рис. 12), относящейся, вероятно, к XII в. Из документов явствует, что село Молдовенешти (Варфалва), называлось первоначально Четатя Турда — Турдавар (Turdavar alias Varfalva vocata), что установлено впервые на основании документов 1075 г. Эта крепость была разрушена, вероятно, во время татарского вторжения, после чего она была покинута. Следовательно наряду с кафедральным собором в Алба Юлии, крепость Турда в селе Молдовенешти является наиболее древним сооружением феодальной эпохи, известным в Трансильвании, бывшим в XI—XII вв. политическим центром комитата того же названия.

В заключение освещаются итоги раскопок в Морешти в связи с его археологической зоной III—XII вв. н. э. (рис. 1). Развитие этого центра, расположенного в районе среднего течения реки Муреш, объясняется, вероятно, тем что около 250 г. до состоявшейся в 271 г. полной эвакуации Дакии, восточная часть Трансильвании была предоставлена свободному населению. Это обстоятельство объясняет, вероятно, смешение и взаимное проникновение римской провинциальной материальной культуры и культуры понтийской, а также и совместную жизнь населений, представленных указанными двумя археологическими вариантами. Местная культура иллюстрируется могильниками погребений с трупосожжениями в поселениях Лекинца, Чипэу и Морешти, а также и

поселением Кристешти, керамические изделия которых смешаны в Лекинце и, вероятно, также и в Геже с сосудами понтийского типа, и в которых денежное обращение существовало до первой половины V в. Материальная понтийская культура черняховского типа представлена кладбищами и могилами в Сынтане де Муреш, Тыргу Муреше, Лекинце, Геже и Уйоаре. С археологической точки зрения, развитие этих культур в течение первой половины V в. труднее проследить, вероятно, из-за нашествия гуннов, так как местный элемент не проявляется самостоятельно, а сливается с понтийским элементом в общую единую культуру и различие между указанными двумя вариантами исчезает. После середины V в. и до половины VI в. укрепленное поселение в Морешти становится областным центром, вокруг которого расположены современные поселения и кладбища в Чипэу, Лекинце, Св. Георгия и Видрасэу. Материальная культура, относящаяся ко второй половине VI в. более слабо освещена, вероятно, вследствие нашествия аваров. Однако, наличие кладбищ первой половины VII в. в местностях Банде, Тыргу Муреше и Рэзбоени свидетельствует о том, что эта область была населена в течение всего указанного периода времени. Материал, обнаруженный в этом году в Св. Георгие (рис. 3,6—16), а также и соответствующая керамика из Морешти, пополняет теперь пробел, существовавший в изучении археологической зоны Морешти.

Начиная с XI в. число поселений, подобных обнаруженным в Морешти, Лекинце, Иернуте, Тыргу Муреше и Сынкрай снова увеличивается, причем найденная керамика носит явно поздне-славянский характер. Переход этого комплекса к феодальному быту наблюдается в частности в Морешти Читфалэу, где обнаружено проникновение венгерского феодализма.

Таким образом в Морешти и в его окрестностях наблюдается картина непрерывного обитания в течение всего периода III—XI вв. н. э. во всей ее интенсивности и полноте, не нашедших себе до настоящего времени аналогии ни в Трансильвании, ни в другой области страны.

ОБЪЯСНЕНИЕ РИСУНКОВ

Рис. 1. — Восстановление поселения в Морешти.

Рис. 2. — Ров внутри поселения Подей; вид с севера.

Рис. 3. — 1—5 — Морешти. 6—16 — Чипэу—Св. Георгий.

Рис. 4. — 2 пересеченных землянки (V—VI и X —XII вв.) и очаг наземного сооружения (XII в.) в Подейе.

Рис. 5. — Ткацкие гири, найденные в одной из землянок V—VI в. в Подейе.

Рис. 6. — Ферма римской эпохи в Читфалэу, вид с севера.

Рис. 7. — Зернохранилище и ферма римской эпохи и землянки XII—XIII вв. и XVII в. в Читфалэу.

Рис. 8. — Участок кладбища в Хулэ с могилами № 82—91.

Рис. 9. — Морешти, Хулэ. 1—9 — инвентарь могилы женщины (VI в.), № 73. 10—22 — инвентарь могилы бойца (VI в.), № 70.

Рис. 10. — Морешти, Хулэ. Могила с костяком в скорченном положении в каменном ящике поздней эпохи бронзы.

Рис. 11. — Молдовенешти. 1 — общий план. 2 — план крепости Четатя Турда (Турдавар).

Рис. 12. — Молдовенешти. Крепостная стена из каменных глыб (разрез III).

Рис. 13. — Молдовенешти. Вид крепости с северной стороны.

Рис. 14. — 1 — главные пути сообщения в Трансильвании в III—V вв 2 — археологическая зона Морешти III—XII вв.

Рис. 15. — Находки в зоне Морешти. 1—4 — Тыргу Муреш. 5 — Рэзбоени—Фельдиоара, 6—7 — Гежа.

Рис. 16. — Инвентарь могилы № 92 поздней эпохи бронзы в Хулэ.

Таблица I. Морешти. План раскопок поселения.

Таблица II. Морешти, Читфалэу. Ферма и зернохранилище II в. и землянки XI—XIII и XVII вв.

Таблица III. Чипэу. План раскопок.

Таблица IV. Чипэу, Св. Георгий. План раскопок.

Таблица V. Морешти. Могильник погребений с трупосожжением в Подей.

LE CHANTIER ARCHÉOLOGIQUE DE MOREŞTI

(district de Tg. Mureş, Région Autonome Hongroise)

(RÉSUMÉ)

Les fouilles effectuées en 1954 ont poursuivi les objectifs suivants (pl. I):

I. A l'intérieur de l'établissement du lieu dit « Podei » (fig. 1), à côté de la surface étudiée en 1953, une étendue de 20×60 m a été fouillée; les phénomènes connus des années précédentes s'y sont répétés dans leurs grandes lignes.

La nouveauté est représentée par un fossé de près de 2 m de profondeur (fig. 2), qui a été suivi sur une distance d'environ 57 m. Il date de la dernière phase d'habitation de l'établissement, des XIe—XIIe siècles, et il était jadis flanqué, sur le côté sud, d'une construction, dont seule une bande de bousillage indique encore l'existence. On suppose que ce fossé était destiné à servir, éventuellement, de tranchée d'attaque contre la « Cetatea » (la forteresse), servant également d'habitation, soit en même temps, soit plus tard.

Sur le reste de la surface on a constaté la présence des huttes habituelles, datant des Ve—VIe siècles et des XIe—XIIe s., caractérisées par la céramique de l'époque respective (fig. 4).

Sur le terrain du cimetière d'incinération, des IIIe—IVe siècles, situé sur le « Podei », on n'a pas trouvé, au cours de cette campagne, de nouvelles tombes, car elles y ont été détruites par la construction de deux huttes des Ve—VIe siècles (pl. V). L'une de ces huttes, d'une surface de 5 m×5 m, contenait quatre tas, chacun de 10 à 17 contrepoids pour métiers à tisser, et elle représente une réédition réduite de la hutte à métiers à tisser découverte en 1952 (fig. 5).

II. Sur le terrain compris entre la seconde ligne de fortifications et le vallum extérieur, on a tracé trois sections (XXXIX, XL, XLI) d'une longueur totale de 320 mètres. Elles rendent probable la supposition que ce territoire étendu n'a pas été habité à l'époque des débuts lointains de la féodalité et qu'il a servi à abriter les troupeaux appartenant aux habitants de l'établissement.

Les sondages de la première terrasse, à proximité de l'ancienne rive du Mureş (XLII) ont montré que cette partie a été habitée au cours des mêmes phases de l'époque des débuts lointains de la féodalité, qui sont également attestées à « Podei ». Là, furent également trouvés les vestiges du village de Moreşti qui a probablement subsisté jusqu'au milieu du XVIIIe siècle, lorsque, à l'occasion de la construction de l'habitation du seigneur féodal, ce territoire fut évacué aussi.

III. A « Citfalău », à une distance de 1 500 m au nord de l'établissement de « Podei », se trouve l'emplacement d'un village disparu dont, dès 1952, des fouilles ont dégagé l'église et une partie du cimetière qui l'entourait. A ce même endroit, on a fouillé, en 1954, en direction du Mureş, vers l'est, une surface de 30 m × 11 m (pl. II), où l'on a dégagé les fondations d'une *villa rustica* de 15,80 m × 6,80 m, fondations constituées de blocs de pierre sans mortier. Des pièces de monnaie font dater ces constructions du IIe siècle de notre ère (fig. 6). On a dégagé, à côté, une construction de forme circulaire, ayant probablement servi de magasin de céréales (fig. 7). La même surface récelait encore une fosse, dont le contenu était riche en céramique des XIIe—XIIIe siècles, et une hutte du XVIIe siècle.

Dans le cimetière de « Citfalău », on a dégagé, sur une surface de 8 m × 8 m, trente-et-une tombes, classées selon leur rite funéraire en trois catégories: des tombes simples, des XIIe—XIIIe siècles, des tombes entourées d'un cadre en briques, datant probablement des XIVe—XVe siècles, et des tombes plus récentes, avec cercueil. Une monnaie hongroise d'Étienne II et celle de Bela II découverte en 1952 font remonter le début du cimetière à la première moitié du XIIe siècle. Les résultats des fouilles sont importants, car ils prouvent l'existence des habitations romaines à proximité des tombes d'incinération de « Podei » dès les IIIe—IVe siècles de notre ère et contribuent à préciser le rapport chronologique et la situation au moment de la disparition de l'établissement de « Podei » et de la fondation du village de « Citfalău ».

IV. La section XXXVIII a permis de préciser à nouveau les éléments qui constituent les fortifications de la « Cetate » et elle a permis de prouver leur caractère particulier par rapport aux autres lignes de défense. Ces constatations font dater la « Cetate » de l'époque slave avancée des XIe—XIIe siècles.

V. Dans le cimetière situé au lieu dit « Hula », on a dégagé jusqu'à présent 104 tombes, compte tenu des 38 tombes fouillées en 1954 (fig. 8). En ce qui concerne le cimetière du type Noua-Teiuş, de l'époque avancée de l'âge du bronze, on doit mentionner une tombe au squelette accroupi (n° 92) dans un cercueil en pierre (fig. 10,16) et, du cimetière du VIe siècle de notre ère, les tombes d'un guerrier (n° 20) et d'une femme (n° 73), tombes à inventaire funéraire, riche et intéressant (fig. 9).

VI. Sondages. 1. A Cipău « Gîrle », les fouilles de sauvegarde (pl. III) ont été continuées et on y a examiné le cimetière et plusieurs huttes, ainsi que des fosses des IVe—VIe siècles de notre ère.

2. Sur la rive opposée du Mureş, en face de l'établissement de Cipău, on a identifié, au hameau de Sf. Gheorghe, un établissement à plusieurs couches datant des époques dacique (IIIe—IIe siècles de notre ère) et romaine, de l'époque des débuts lointains de la féodalité et de l'époque féodale (pl. IV). L'importance de cet établissement réside dans le fait qu'on a pu distinguer dans la couche préféodale un niveau appartenant, d'après la facture de la céramique et sa position stratigraphique, aux VIIe—VIIIe siècles (fig. 3, 6—16).

3. A Moldoveneşti, près de Turda (fig. 11, 1), des fouilles effectuées avant la première guerre mondiale ont permis de découvrir un cimetière datant du XIe siècle de notre ère. A l'occasion des sondages effectués en 1951, on a étudié la forteresse qui surplombe le village (fig. 13) et l'on a découvert,

auprés de l'église unitarienne, un second cimetière, que des pièces de monnaie du XIIe siècle ont permis de dater. L'examen de la forteresse (fig. 11, 2) a été repris en 1954 et l'on a constaté qu'elle était entourée d'un vallum, datant du XIe siècle, et d'une enceinte en blocs de pierre (fig. 12), remontant probablement au XIIe siècle. Il ressort de différents documents que Moldoveneşti (Várfalva) portait jadis le nom de « Cetatea Turda » — Turdavár (Turdavár alias Várfalva vocata), attesté pour la première fois par un document datant de 1075. Cette forteresse a été probablement détruite lors de l'invasion des Tatars et elle ne fut plus utilisée depuis. Avec la cathédrale d'Alba Julia, la forteresse de Turda de Moldoveneşti est, par conséquent, la plus ancienne construction de l'époque féodale connue en Transylvanie, où elle constituait, aux XIe—XIIe siècles, le centre politique du comitat du même nom.

Les considérations par lesquelles ce travail s'achève ont trait à Moreşti et à sa zone archéologique au cours des siècles III—XII de notre ère (fig. 1). L'essor de ce centre, situé sur le cours moyen du Mureş, s'explique probablement par la cession, vers l'an 250, de la partie orientale de la Transylvanie aux populations demeurées libres, avant l'évacuation totale de la Dacie, qui eut lieu en 271. Ce fait expliquerait le mélange et l'interpénétration des civilisations provinciales romaine et pontique, ainsi que la cohabitation des populations représentées par les deux variantes archéologiques. La civilisation locale est illustrée par les cimetières d'urnes d'incinération de Lechinţa, de Cipău et de Moreşti, ainsi que par l'établissement de Cristeşti, dont les produits céramiques sont mêlés, à Lechinţa et probablement à Gheja aussi, aux vases de facture pontique et où la circulation monétaire persiste jusqu'à la première moitié du Ve siècle. La civilisation matérielle pontique, du type Tcherniakhov, est représentée par les cimetières et les sépultures isolées de Sîntana de Mureş, Tîrgu-Mureş, Lechinţa, Gheja et Uioara. C'est probablement à cause de l'invasion des Huns que la première moitié du Ve siècle est plus difficile à définir au point de vue archéologique, tandis que la composante locale cesse de se manifester comme une entité séparée et se confond avec la pontique, pour donner une civilisation unitaire qui ne permet plus de reconnaître les deux variantes. Ainsi, au cours de la première moitié du Ve siecle et jusqu'au milieu du VIe, l'établissement fortifié de Moreşti devient le centre de la région et, tout autour, se trouvent les établissements et les cimetières contemporains de Cipău, Lechinţa, Sf. Gheorghe et Vidrasău. La civilisation matérielle de la seconde moitié du VIe siècle a des contours moins nets, probablement par suite de l'invasion des Avares. Les cimetières de Band, Tîrgu-Mureş et Războieni, qui datent de la première moitié du VIIe siècle, attestent que, pendant ce laps de temps, la région a été habitée sans interruption. L'horizon archéologique qui représente l'époque consécutive à la première moitié du VIIe siècle et établit la liaison avec le XIe siècle était moins bien connu. Mais le matériel trouvé en 1954 à Sf. Gheorghe (fig. 3, 6—16), et la céramique de Moreşti qui y correspond, semble combler maintenant la dernière lacune qui existait dans la zone archéologique de Moreşti.

A partir du XIe siècle, le nombre des établissements — analogues à ceux de Moreşti, Lechinţa, Iernut, Tîrgu-Mureş et Sîncrai — augmente derechef ; ils sont déterminés par leur céramique d'une facture slave avancée caractéristique. Le passage de ce complexe à l'organisation féodale

peut être observé, entre autres, à Moreşti-«Citfalău», où se manifeste la pénétration de la féodalité hongroise.

Tels sont, à Moreşti et aux alentours, les contours de la permanence de la vie humaine du IIIe au XIe siècle de notre ère, vie qui s'y développe avec une intensité et une ampleur sans exemple jusqu'ici en Transylvanie ou dans d'autres régions de la Roumanie.

EXPLICATION DES FIGURES

Fig. 1. — Reconstitution de l'établissement de Moreşti.

Fig. 2. — Fossé de l'intérieur de l'établissement du lieu dit « Podei », vu du côté nord.

Fig. 3. — 1—5: Moreşti; 6—16: Cipău-Sf. Gheorghe.

Fig. 4. — Deux huttes entrecoupées (Ve—VIe et XIe—XIIe siècles) et foyer d'une construction en surface (XIIe siècle), du lieu dit « Podei ».

Fig. 5. — Contrepoids de métier à tisser, provenant d'une hutte des siècles V—VI, du lieu dit « Podei ».

Fig. 6. — Ferme de l'époque romaine à « Citfalău ». vue du Nord.

Fig. 7. — Magasin à céréales, ferme del'époque romaine et huttes des XIIe —XIIIe siècles et du XVIIes., de « Citfalău ».

Fig. 8. — Secteur du cimetière du lieu dit « Hula », avec les tombes nos 82—91.

Fig. 9. — *Moreşti*, lieu dit « Hula ». 1—9: inventaire de la tombe d'une femme (VIe siècle), no 73; 10—22: inventaire d'une tombe de guerrier (VIe siècle), no. 70.

Fig. 10. — *Moreşti*, « Hula ». Tombe avec squelette accroupi dans un cercueil en pierre, de l'époque avancée de l'âge du bronze.

Fig. 11. — *Moldoveneşti*. 1. Plan de situation; 2. Plan de la forteresse de Turda (Turdavár).

Fig. 12. — *Moldoveneşti*. Mur en blocs de pierre de la forteresse (Section III).

Fig. 13. — *Moldoveneşti*. La forteresse, vue du nord.

Fig. 14. — Principales lignes de communication à travers la Transylvanie, aux IIIe—Ve siècles. Zone archéologique de Moreşti, IIIe—XIIe siècles.

Fig. 15. — Découvertes de la zone de Moreşti. 1—4: Tîrgu-Mureş; 5: Războieni-Feldioara; 6—7: Gheja.

Fig. 16. — Inventaire de la tombe no 92 de l'époque avancée de l'âge du bronze, du lieu dit « Hula ».

Planche I. — Plan des fouilles de l'établissement de Moreşti.

Planche II. — *Moreşti*. « Citfalău ». Ferme et magasin à céréales du IIe siècle et huttes des XIe—XIIIe et XVIIe siècles.

Planche III. — *Cipău*. Plan des fouilles.

Planche IV. — *Cipău*, « Sf. Gheorghe ». Plan des fouilles.

Planche V. *Moreşti*. Cimetiere à urnes d'incineration du lieu dit «Podei».

STUDII ŞI CERCETĂRI DE ISTORIE VECHE
Tomul VI, nr. 3—4, 1955

ŞANTIERUL ARHEOLOGIC HLINCEA — IAŞI

(r. Iaşi, reg. Iaşi)

Săpăturile arheologice de la Hlincea— Iaşi, începute în 1952 şi continuate cu o mai mare intensitate în 1953, s-au efectuat pe o scară mai redusă şi în 1954, în intervalul de la 12 iunie la 17 iulie [1].

În schimb, lucrările anexă de supraveghere arheologică şi de salvare de la Valea Lupului, începute în 1953, au cunoscut în 1954 o mai mare dezvoltare.

La Hlincea— Iaşi s-au continuat săpăturile din sectoarele nordic şi central, în suprafeţele de pe poalele dinspre vest ale înălţimii Cetăţuia şi s-au efectuat săpături noi pe malul de vest al Nicolinei, în şesul Nicolinei din sectorul central (fig. 1).

Prin aceste săpături s-a urmărit să se obţină cît mai multe date pentru lămurirea aspectului de cultură materială din secolele VIII—X, înrudit cu cultura de tip Romen-Borşevo, de pe teritoriul U. R. S. S., şi să se determine cu mai multă precizie resturile de locuire din secolul al XIV-lea, care fuseseră identificate prin săpăturile din sectorul central din 1953.

Pentru depistarea resturilor de locuire din secolul al XIV-lea s-au efectuat săpături în două suprafeţe (*H* şi *I*) din sectorul central, care, ca şi majoritatea suprafeţelor cercetate pînă în prezent la Hlincea—Iaşi, au fost secţionate prin mai multe şanţuri de cîte 1 m lăţime şi 10 m interval între ele, făcîndu-se lărgirile respective în dreptul locuinţelor şi gropilor. Avîndu-se în vedere marea întindere a aşezării de la Hlincea—Iaşi, în momentul de faţă aceasta este singura metodă eficace pentru determinarea topografică a centrelor de locuire din secolele VIII—XVIII, precum şi a răspîndirii urmelor de locuire din acest interval de timp sau din secolele anterioare.

Pentru lămurirea acestei probleme, care este deosebit de importantă pentru cunoaşterea diferitelor aşezări din acest loc, se impune ca în viitor să se continue cercetările în şes, spre nord, pe partea dreaptă a Nicolinei şi apoi ele să fie extinse pe porţiunile mai înalte de pe poalele dinspre vest ale înălţimii Cetăţuia şi satul Hlincea. De asemenea, concomitent cu aceste lucrări, vor trebui efectuate şi alte săpături chiar pe înălţimea Cetăţuia, pe locul Mănăstirii, pentru a se lămuri dacă a existat sau nu o locuire şi aici şi,

[1] La săpăturile şantierului au participat: M. Petrescu-Dîmboviţa (responsabil), M. Bîrsan, M. Dinu, Adrian Florescu, Anton Niţu, Emilia Zaharia, Neculae Zaharia (membri); Dan Teodoru şi Vasile Ursache (studenţi). Raportul de faţă a fost redactat de M. Petrescu — Dîmboviţa (p. 687—695 şi 700—701), Anton Niţu (p. 695—697), Emilia Zaharia (p. 697—700) şi M. Dinu (p. 701—707).

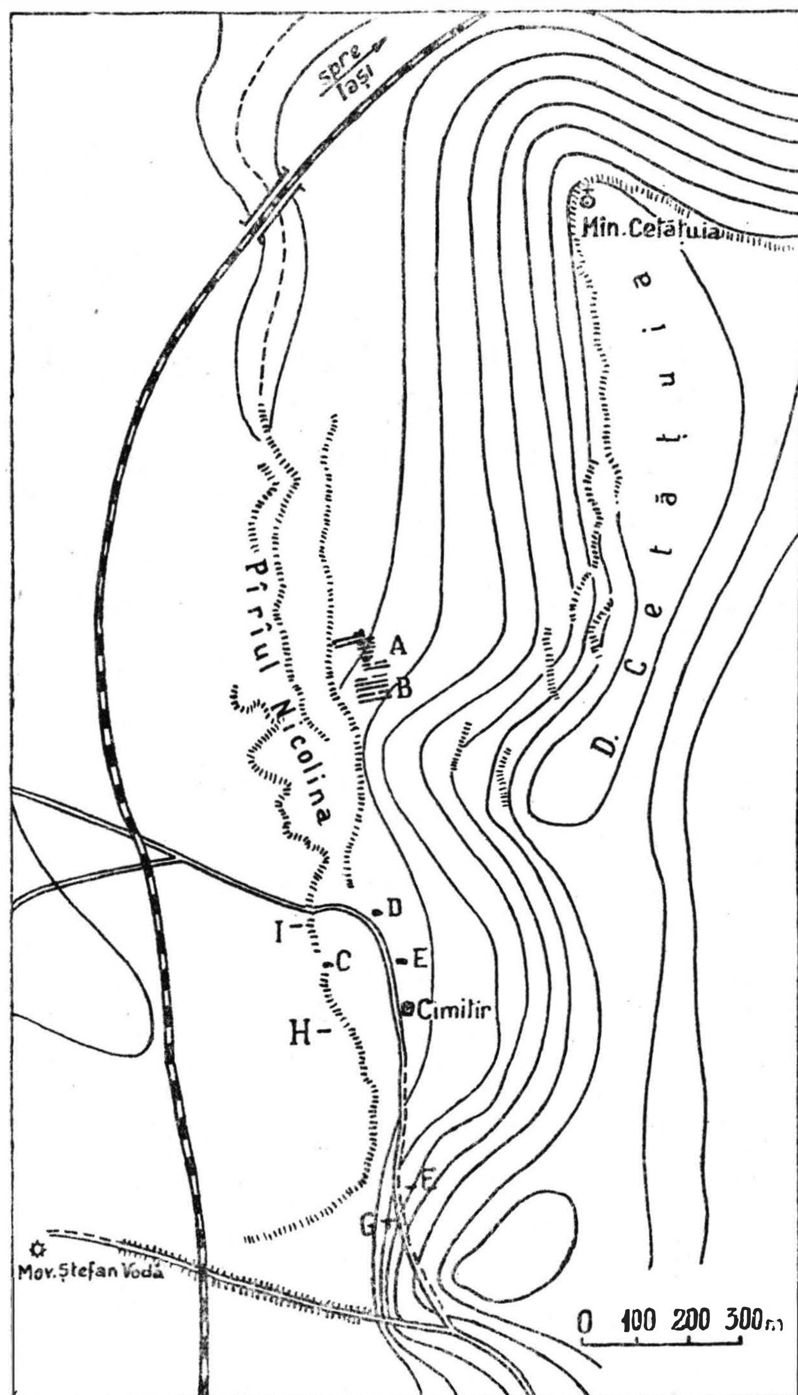

Fig. 1. — Hlincea — Iași. Schiță de plan a săpăturilor.

în caz afirmativ, să se precizeze sub ce formă se prezintă şi din ce vreme datează. Rezolvarea acestei probleme prezintă un deosebit interes, în special pentru începuturile feudalismului şi perioada feudală, perioadă de cînd datează aşezările deschise din vale.

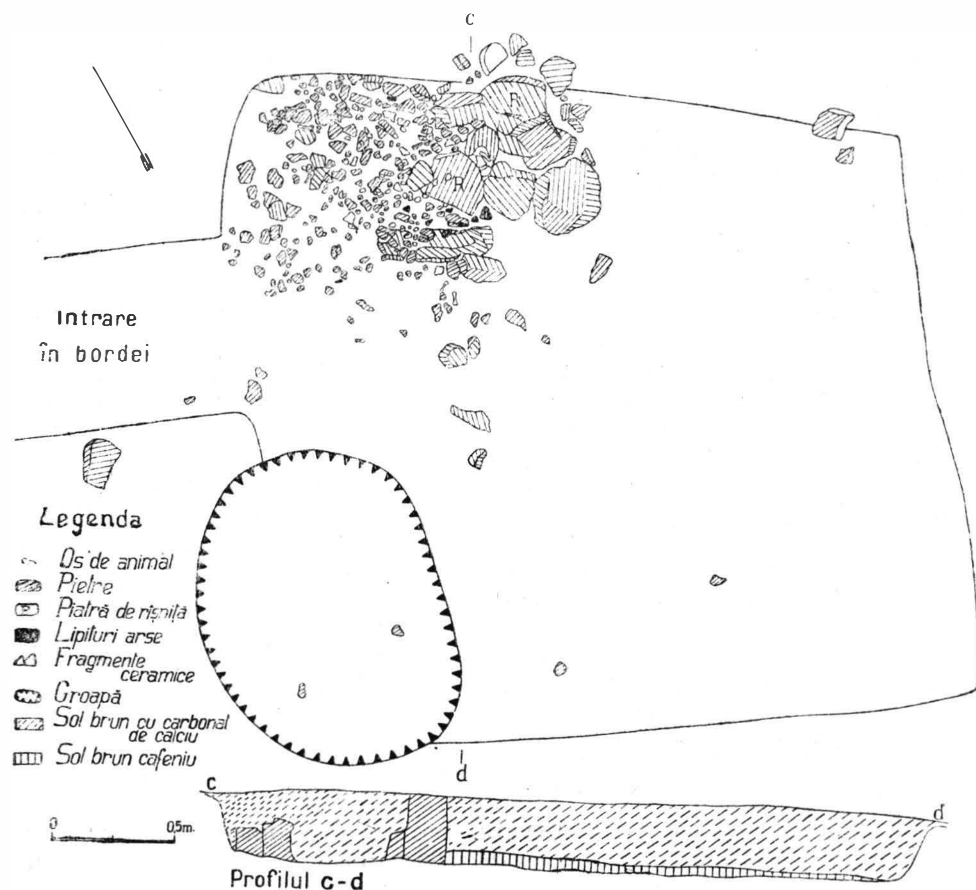

Fig. 2. — Hlincea — Iaşi. Planul bordeiului din secolele VIII—X (suprafaţa *A*).

În cele ce urmează prezentăm rezultatele principale la care s-a ajuns în urma săpăturilor de la Hlincea şi a lucrărilor de supraveghere arheologică şi de salvare de la Valea Lupului.

SECTORUL NORDIC

Suprafaţa A. Prin săpăturile efectuate în această suprafaţă s-a urmărit în primul rînd să se descopere resturile de locuire din secolele VIII—X, dintre care unele fuseseră deja semnalate în 1953. Pentru aceasta, s-au lărgit suprafeţele în care s-au găsit asemenea resturi de locuire în 1953, s-au adîncit unele din suprafeţele şi şanţurile cercetate în acelaşi an şi s-au săpat alte

șanțuri noi în porțiunile nesăpate de pe panta dinspre șes. De asemenea, pentru a se verifica observațiile cu privire la locuirea din șes, obținute cu prilejul săpării unui șanț lung în 1953, s-a adîncit și al doilea șanț lung din șes, care fusese început în același an.

Cu prilejul acestor săpături s-au descoperit un semibordei (fig. 2), un cuptor în aer liber și o groapă din secolele VIII—X, precum și mai multe fragmente ceramice din secolele VIII—X, asemănătoare cu cele descoperite în campaniile anterioare de pe acest loc. În afară de acestea, s-au mai găsit cîteva resturi de locuire și în șes, datînd din secolele XIII—XIV.

Semibordeiul descoperit recent se află pe panta lină de la vest, imediat la VSV de un alt semibordei cercetat în 1953. El a fost săpat de la baza solului brun, care prezintă pe alocuri și concrețiuni calcaroase. Săparea propriu zisă a locuinței a constat dintr-o nivelare a pantei pe o porțiune limitată, dinspre vest spre interior, unde adîncimea maximă este astăzi de 0,55 m față de suprafața actuală a solului. Din acest motiv la răzăluit nu s-au putut observa decît laturile de E, N și S, unde groapa semibordeiului, fiind mai adîncă, a pătruns și în solul cafeniu mai deschis. În schimb, latura de vest, nefiind adîncită, nu s-a putut observa, nedeosebindu-se solul de umplutură a semibordeiului. Cu ajutorul laturilor bine conturate, s-a precizat că semibordeiul este de formă rectangulară și că are dimensiunile de 2,80×2,60 m și orientarea ESE 20°/$_{00}$ — VNV 52° $_{00}$.

După ce s-a lămurit forma în plan a locuinței, s-a trecut întîi la secționarea ei, pentru descoperirea intrării și a eventualelor platforme din interior. Apoi s-a degajat pămîntul din interior și s-a dezvelit cuptorul, care, după pietrele descoperite, fusese identificat încă din 1953, cu prilejul săpăturilor făcute în suprafața în care s-a descoperit un alt semibordei din aceeași vreme.

În ceea ce privește intrarea, s-a precizat că s-a săpat un culoar perpendicular pe latura de vest, lat de 0,65 m și lung de 1,10 m. Acest culoar a fost săpat în pantă ușoară spre interiorul semibordeiului, probabil pentru a se facilita intrarea în locuință.

De asemenea, din secțiunile făcute a rezultat că în interiorul semibordeiului nu a existat nici o platformă, ci doar că fundul era puțin mai ridicat în dreptul cuptorului.

În afară de acestea, din observațiile stratigrafice făcute s-a constatat că semibordeiul s-a umplut cu un sol de culoare brună, suprapus de un altul de culoare cafenie mai deschisă, provenit de la ravinare.

Numai sectorul de sud-est al locuinței a fost deranjat de o groapă ovală mai nouă umplută cu pămînt galben, a cărei vechime nu a putut fi precizată.

În colțul de nord-est al locuinței se află un complex de pietre alungit și orientat E-V. Degajîndu-se cu atenție pietrele acestui complex, s-a constatat că ele provin de la un cuptor, probabil în formă de potcoavă, cu lungimea de cca. 1 m și lățimea de 0,65 m în interior. Din acest cuptor s-a păstrat mai clar o parte din bazele laturilor lungi, constituită din gresii mai mari, așezate pe muchie de obicei la gură și înroșite pe fețele interne, precum și din altele plate mai mici, puse în special pe latura de nord către fundul cuptorului. De asemenea, sînt foarte sugestive și cele cîteva fragmente de rîșnițe, tot din gresie, folosite pentru astupat gura cuptorului, întrucît constituie un indiciu că locuitorii acestei așezări s-au ocupat cu agricultura. Celelalte pietre din interior sînt grezii mărunte și în cea mai mare parte plate, sfărîmate și arse, care provin din pereții dărîmați ai cuptorului. Sub aceste

pietre s-au găsit porţiuni de arsură roşie şi cărbune, provenite de la focul din cuptor, care a contribuit şi la înroşirea puternică a feţelor dinspre interior ale pietrelor din pereţii cuptorului. De asemenea, s-a găsit şi cenuşă, care era masată numai la gura cuptorului.

În afară de acestea, în cuprinsul cuptorului, s-au mai descoperit cîteva bucăţi de lipitură arsă şi fără pleavă, provenite probabil din bolta cuptorului. De asemenea s-au găsit şi fragmente ceramice din borcane grosolane lucrate cu mîna şi la roată înceată şi cîteva oase de animale şi de pasăre, toate acestea reprezentînd probabil resturi de la prepararea alimentelor.

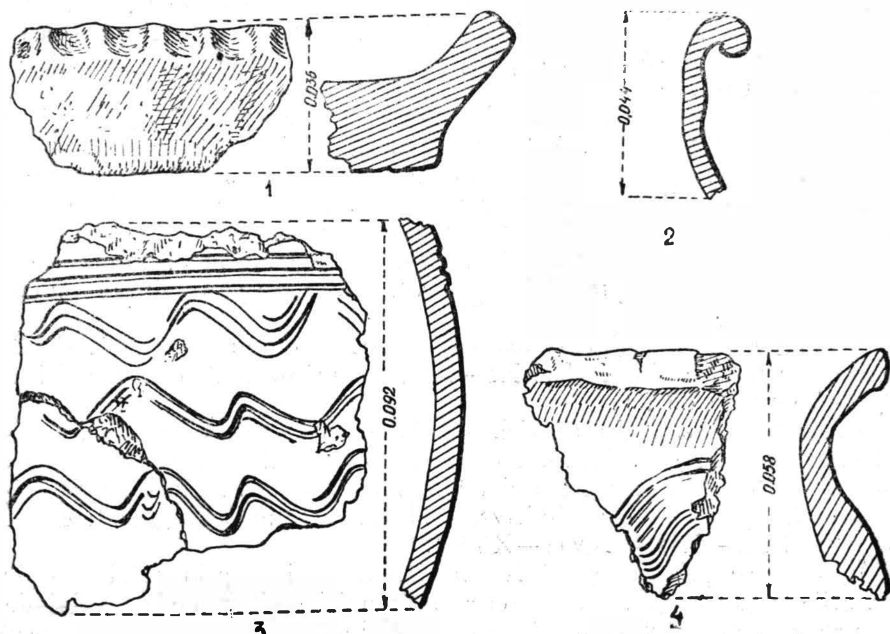

Fig. 3. — Hlincea — Iaşi. Fragmente ceramice din secolele VIII—X (suprafeţele *A* : nr. 1—2 şi *E*: nr. 3—4).

Alte urme de acest fel s-au mai găsit şi în cuprinsul semibordeiului. Dintre acestea se disting o bucată mai mare dintr-o tipsie lucrată cu mîna (fig. 3,1), descoperită lîngă cuptor, mai multe fragmente ceramice lucrate la roată înceată (fig. 3,2,4), precum şi două coarne de cerb, dintre care unul era retezat.

Tot în suprafaţa *A*, făcîndu-se lărgiri în dreptul unui complex de pietre, identificat în parte în 1953, imediat la vest de celălalt semibordei din secolele VIII—X, de pe capătul nordic al acestei forme de teren, s-au mai descoperit resturile prăbuşite ale unui cuptor, precum şi o groapă, care datează tot din secolele VIII—X.

Cuptorul a fost construit la suprafaţa solului din lespezi mici de grezie, aşezate în formă de potcoavă cu deschiderea spre sud. Din acest cuptor s-au mai păstrat doar părţile inferioare ale pereţilor, late de 0,20—0,25 m şi cu

înălţimea maximă de 0,12 m, precum şi destul de multe pietre, din care cea mai mare parte provin din prăbuşirea pe loc a pereţilor. În dreptul vetrei era doar o simplă alveolare, lipsind orice urmă de arsură. În schimb, unele din pietrele din acest loc erau puternic înroşite, iar printre ele se găseau şi bucăţi de cărbune ars. Pornindu-se de la aceste constatări s-ar putea presupune că focul s-ar fi efectuat direct pe pietre şi nu pe pămînt, ca în alte cazuri.

În cuprinsul cuptorului s-au găsit mai multe fragmente de vase grosolane lucrate cu mîna, din grupul acelora din secolele VIII—X, precum şi un fragment dintr-o cute de piatră pentru ascuţit.

Avîndu-se în vedere poziţia topografică a acestui cuptor faţă de semibordeiul din apropiere, care conţinea şi el un cuptor pentru încălzit şi copt, se poate presupune că acest cuptor, construit în aer liber, a servit drept bucătărie de vară.

Groapa, descoperită la sud de cuptor, era rotundă în plan şi avea forma de pîlnie în secţiune. Adîncimea ei faţă de suprafaţa actuală a solului era de 1,70 m. După cele descoperite în cuprinsul ei se poate deduce că a servit pentru depozitarea resturilor menajere. Astfel, în solul ei de umplutură negru-cenuşos s-au găsit fragmente ceramice lucrate cu mîna, din secolele VIII—X, alături de bucăţi de cărbune, lipitură arsă, un colţ de porc şi un schelet de animal (probabil de pisică), care zăcea pe fundul gropii culcat pe partea dreaptă.

De asemenea, în solul cenuşos de la gura gropii s-au găsit şi cîteva fragmente ceramice din secolele XI—XII, alături de mult cărbune şi lespezi de grezie înroşite de foc.

În afară de aceste descoperiri, tot cu prilejul săpăturilor din suprafaţa *A*, la baza solului cenuşiu, s-au mai găsit cîteva cioburi atipice din pastă moale şi cu luciu brun deschis şi un împungător de os dintr-o fază neprecizată a orînduirii comunei primitive, precum şi mai multe fragmente ceramice din secolele XI—XII şi XVII—XVIII.

În ceea ce priveşte şesul Nicolinei, caracterizat prin solul mlăştinos, rizomurile de baltă şi lentitele roşcate de oxizi, prin adîncirea celui de al doilea şanţ lung, s-a precizat că a existat aici o locuire sporadică din secolele XIII—XIV, datată prin fragmentele ceramice dintr-o depunere de culoare cenuşie, la baza căreia s-au găsit cîteva porţiuni de arsură, dintre care una mai mică este un rest dintr-o vatră cu lipitură. În felul acesta s-au confirmat observaţiile relativ la această locuire de aici, făcute în 1953, cu prilejul săpării primului şanţ lung în şesul Nicolinei din dreptul suprafeţei *A*.

Suprafaţa B. Pentru a se lămuri dacă există sau nu şi în această suprafaţă un semibordei de tipul celor două din suprafaţa *A*, s-a cercetat complexul de pietre descoperit în 1953.

Cu prilejul degajărilor, s-a constatat că pe acest loc sînt două complexe alăturate de pietre fără o formă bine precizată, în cuprinsul cărora au fost găsite cîteva bucăţi mici de lipitură arsă, mai multe fragmente ceramice lucrate cu mîna din secolele VIII—X, precum şi o cataramă rectangulară de bronz şi cu acul de fier, din aceeaşi vreme (fig. 4), a cărei provenienţă urmează să se precizeze. Pietrele unuia din complexe suprapun o groapă, rotund-ovală în plan şi cu prag în secţiune, care, după fragmentele ceramice grosolane din umplutura ei, datează din secolele VIII—X.

Aceste complexe de pietre, după felul în care se prezintă, par să facă parte dintr-o construcţie la suprafaţa solului, poate tot dintr-o bucătărie în aer liber.

Deosebit de interesant este că în preajma lor, spre est, s-a descoperit un alt complex de pietre calcaroase şi mai dure, dispuse în arc de cerc pe solul galben. Săpîndu-se în spaţiul gol şi apoi, după îndepărtarea pietrelor, chiar pe locul lor, pînă la 2 m în solul galben, nu s-a găsit nimic. Din acest motiv, nu se poate încă lămuri scopul acestui complex de pietre, ca şi al altor pietre, mai mult sau mai puţin izolate, descoperite în campaniile anterioare tot pe solul galben din această suprafaţă. Pentru lămurirea acestei probleme trebuie deschise suprafeţe mai mari, săpîndu-se cu grijă sub pietre şi în jurul lor.

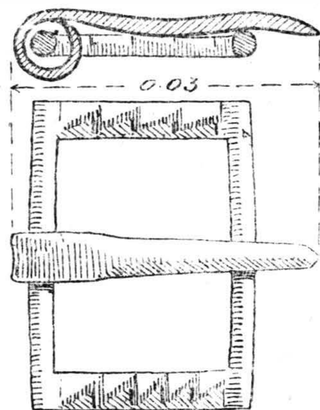

Fig. 4. — Hlincea — Iaşi. Cataramă de bronz cu ac de fier din secolele VIII—X (suprafaţa *B*).

SECTORUL CENTRAL

Suprafaţa E. S-a cercetat numai un semibordei din secolele VIII—X, din care se descoperise în campaniile anterioare un cuptor mai mare, în formă de potcoavă, construit din pietre şi cu o puternică arsură pe fundul lui.

Această locuinţă, săpată în pantă de la est la vest şi orientată nord-sud, se deosebeşte de celelalte trei descoperite în suprafaţa *A*, atît prin forma sa trapezoidală neregulată, mai lată spre nord şi mai îngustă spre sud, şi dimensiunile sale mai mari (4,80 m × 3,80 m), cît mai ales prin faptul că în interiorul ei au fost două cuptoare în formă de potcoavă şi de dimensiuni diferite, dintre care unul mai mare folosit pentru încălzit şi copt şi altul mai mic care a servit probabil numai pentru copt. Prin secţiunile făcute s-a lămurit că cele două cuptoare au fost construite din pietre pe o platformă de pămînt lată şi puţin înaltă, cruţată de la săpatul locuinţei lîngă laturile ei de sud şi est, lăsînd pentru circulaţie în interior o porţiune foarte îngustă. Cuptorul mai mare, care a fost deja demontat în 1953, se află în colţul de SE al locuinţei, iar cel mai mic lîngă latura ei de est. Gura cuptorului mai mare era îndreptată spre interiorul locuinţei, iar a cuptorului mai mic spre culoarul de acces din interior, fiind săpată chiar lîngă marginea de vest a platformei. În afară de acestea, vatra propriu zisă a cuptorului mare era netedă, iar a celui mai mic, uşor adîncită. În ambele cazuri, pe vatră era multă arsură şi cărbune.

Intrarea în semibordei nu s-a putut preciza, ca de altfel toată latura de vest a locuinţei, de la care s-a început probabil netezirea pantei. Totuşi, se poate presupune că intrarea a fost pe latura de vest. Nu putem şti dacă a fost sau nu în formă de culoar, ca la alte locuinţe contemporane de acest fel. Aceasta cu atît mai mult, cu cît în dreptul presupusei intrări s-a identificat o groapă modernă. În afară de acestea, cu prilejul secţiunilor făcute pentru lămurirea intrării s-a mai dat peste un craniu de om de la un schelet, probabil tot din grupul celor descoperite în apropiere, în 1952, şi care urmează să fie dezvelit în viitor.

În solul cafeniu de umplutură al locuinței din dreptul platformei cu cele două cuptoare s-au găsit cîteva bucățele de lipitură arsă, provenite probabil de la pereții locuinței, resturi mărunte de cărbune, o falcă de porc și mai multe pietre arse, prăvălite în special din cuptorul mare. Inventarul propriu zis al locuinței era sărăcăcios, compunîndu-se doar din două sule de os și mai multe fragmente ceramice grosolane de tipsii și borcane lucrate cu mîna, dintre care unul de la un borcan decorat cu benzi de linii orizontale și ondulate paralele (fig. 3,3). Cele mai multe din aceste resturi s-au găsit tot pe platformă, în spațiul liber dintre cele două cuptoare.

Suprafața E_1. În această suprafață s-a dezvelit un mic cuptor pentru reducerea fierului, din secolul XIII—XIV, descoperit în 1953 în cuprinsul așezării din aceeași vreme, care a fost deranjată în parte de gropile mormintelor unui cimitir din secolul al XV-lea.

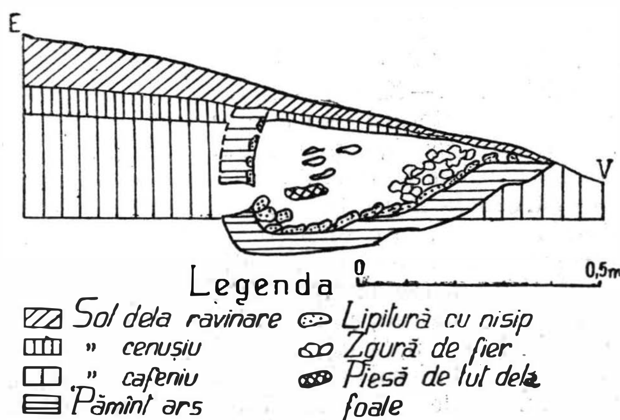

Fig. 5. — Hlincea — Iași. Secțiune longitudinală prin cuptorul pentru reducerea fierului din secolele XIII—XIV (suprafața E_1).

Cuptorul acesta săpat în pantă de la est la vest, ca un cotlon, și cu gura la vest, era de formă ovală și avea fundul oblic și mai adînc înspre interior, unde adîncimea maximă atingea 0,37 m (fig. 5). Gura, fundul și pereții arcuiți ai cuptorului erau lutuiți cu o fățuială de lut nisipos. În afară de aceasta, în peretele din fundul cuptorului, la o mică distanță față de adîncitura fundului, peretele cuptorului era perforat de un canal de scurgere ușor înclinat și cu pereții puternic înroșiți de foc, din cauza temperaturii ridicate a metalului scurs prin acest canal, probabil într-o groapă alăturată, care nu a putut fi identificată.

Înlăuntrul cuptorului s-au găsit mai multe bucăți de cărbune și cenușă în locul mai adînc de pe fund, precum și bucăți de zgură, masate îndeosebi spre gură și spre fund. În afară de acestea, prezintă o deosebită importanță și faptul că s-a mai descoperit un fragment dintr-un tub de lut ars, care era prins într-o masă din pămînt transformat prin ardere în zgură silicioasă. Această din urmă piesă este un rest din foalele cu ajutorul cărora se activa arderea din interiorul cuptorului cu un curent de aer rece. O parte din bolta cuptorului a fost distrusă prin alunecarea terenului și spălarea lui de către

apele șiroite. La fel și una din laturile lui a fost deranjată parțial prin groapa unui mormînt din secolul al XV-lea.

Prin descoperirea acestui cuptor, ca și a bucăților de zgură, avem dovada precisă că prelucrarea fierului în așezarea din secolele XIII — XIV se făcea la fața locului de anumiți meșteri specializați.

Suprafețele H și I. În albia majoră a pîrîului Nicolina s-au mai făcut cercetări în două suprafețe (*H* și *I*), cu scopul de a se găsi resturi de locuire din secolul al XIV-lea, în condiții stratigrafice mai clare decît acelea din suprafața *C* din apropiere, unde s-au făcut sondaje în 1953.

Pentru aceasta, în suprafața *H* s-au săpat trei șanțuri, de cîte 1 m lățime și la 10 m interval între ele, pe malul stîng înalt, în dreptul cantonului C.F.R. Șanțul I, de 19 m lungime, se oprește pe marginea unei vîlcele care coboară în albia mai veche a pîrăului, rămasă la un nivel mai ridicat, iar șanțurile II și III, respectiv de 20,40 m și 21 m lungime, taie marginea malului actual al pîrăului.

Pentru lămurirea complexelor de locuire secționate de șanțuri s-au făcut lărgirile necesare sub formă de casete spre nord și sud, la capătul de vest al șanțului I și la acela de est al șanțului II.

În cele trei șanțuri, depunerile arheologice sînt unitare. Peste solul natural galben humos zace stratul de cultură caracteristic, de culoare brun-cenușos, și cu ceramică din secolele XV — XVI, de la baza căruia s-au săpat funduri de semibordeie sau gropi casnice. Numai la capătul de vest al șanțului I s-a determinat și o slabă depunere anterioară, datată prin ceramică și două monede, dintre care una de la Alexandru cel Bun și alta de la Alexandru cel Bun și urmași [1], din prima jumătate a secolului al XV-lea. De asemenea, în ultima casetă, la nord de capătul de est al șanțului II, s-a identificat un semibordei, care pare să fie posterior secolelor XV — XVI. În fine, nivelul de locuire caracteristic în acest sector, datat în secolele XV — XVI, a fost învelit cu o ultimă depunere densă și de culoare brună, probabil aluvionară, care conține fragmente ceramice din secolele XV — XVI și chiar mai noi.

Pe traseul șanțurilor I și II s-au determinat următoarele complexe ale nivelului de locuire din secolele XV — XVI:

1. Un fund de semibordei la mijlocul șanțului I, care a rămas nesăpat, acoperindu-se la loc cu pămînt.

2. Un semibordei la capătul de est al șanțului II, care a fost dezvelit în întregime, după ce mai întîi i s-a determinat forma pe plan și a fost secționat în funcție de obiectivele principale care trebuiau lămurite (fig. 6). Cu prilejul acestor lucrări s-a precizat că semibordeiul, de 3,90 × 3,60 m, are în plan o formă patrulateră cu unghiurile larg arcuite. De asemenea, s-a constatat că în interiorul lui, pe latura de nord, s-a cruțat o mică banchetă și că pe latura de est se aflau două vetre suprapuse parțial, dintre care prima, de formă ovală, a fost amenajată într-o ușoară albie a fundului locuinței, iar a doua, rotundă, a fost construită la nivelul capătului banchetei. Ambele vetre erau construite dintr-o simplă lipitură de lut, groasă de 0,03—0,05 m și cu suprafața fățuită. În afară de acestea, s-a mai constatat că spațiul din mijlocul semibordeiului era mai adîncit nu numai față de banchetă, ci și față de nivelul fundului pe latura de sud a locuinței și că intrarea se făcea

[1] Identificarea monedelor medievale din prezentul raport s-a făcut la Cabinetul numismatic al Academiei R.P.R. de către Oct. Iliescu.

printr-un culoar săpat în colţul de sud-est pînă la nivelul de jos din mijlocul semibordeiului.

3. Două gropi (fig. 6), de formă ovală şi cu profilul uşor albiat, la baza stratului brun-cenuşos, situate chiar în muchia malului, la capătul şanţului II.

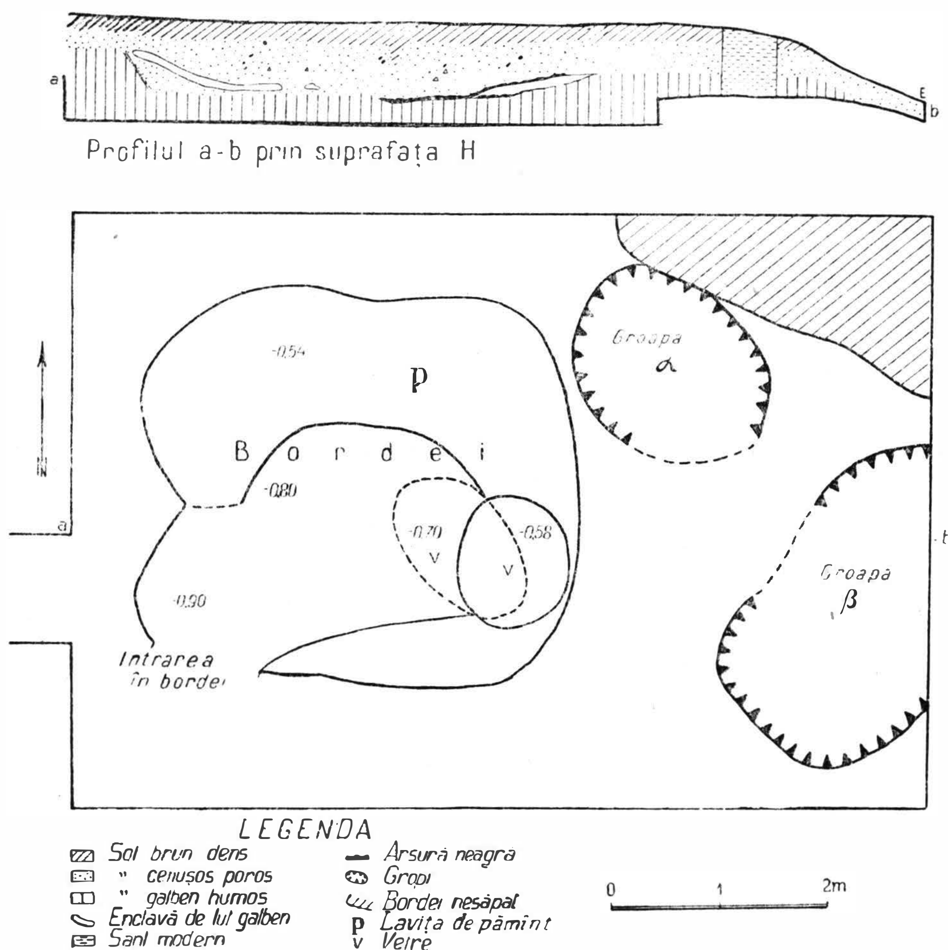

Fig. 6. — Hlincea—Iaşi. Bordeiul din secolele XV—XVI (suprafaţa *H*).

În aceste gropi, pe lîngă ceramica caracteristică din secolele XV — XVI, s-au găsit şi resturi de oase de animale, scoici şi melci comestibili.

În afară de aceste complexe de locuire, în caseta de nord de la capătul şanţului II s-a mai identificat un semibordei, probabil posterior secolelor XV — XVI, care a rămas nesăpat. De asemenea, la capătul de est al şanţului II s-a dat şi peste un şanţ mic, în umplutura căruia s-au găsit mai multe cărămizi moderne.

Tot în şesul format de albia majoră a pîrăului Nicolina, însă pe malul lui drept, la cca. 400 m nord-est de cantonul C.F.R., în suprafaţa *I*, s-au

săpat două şanţuri paralele, orientate E — V, de cîte 1 m lăţime şi la interval de 10 m între ele. Şanţul I, spre nord şi de 27 m lungime, taie o uşoară mamelonare, iar şanţul II, spre sud şi de 18 m lungime, secţionează şesul drept al Nicolinei, pînă la versantul abrupt tăiat în netezimea şesului de către firul de apă al Nicolinei.

Din punct de vedere stratigrafic, s-a constatat că, numai în şanţul I există o depunere inferioară de 0,05 m — 0,20 m grosime, constituită dintr-un sol cenuşos-humos, cu puţine fragmente ceramice din secolele XIII — XIV, care, prin tehnica pastei, formă şi decor îşi găsesc analogii în ceramica descoperită mai ales în prelungirea din şes a suprafeţei *A* din sectorul nordic de la Hlincea (fig. 7).

Peste depunerea cenuşie-humoasă s-a suprapus o altă pătură de pămînt granuloasă de culoare cenuşie, care conţine la baza ei fragmente ceramice

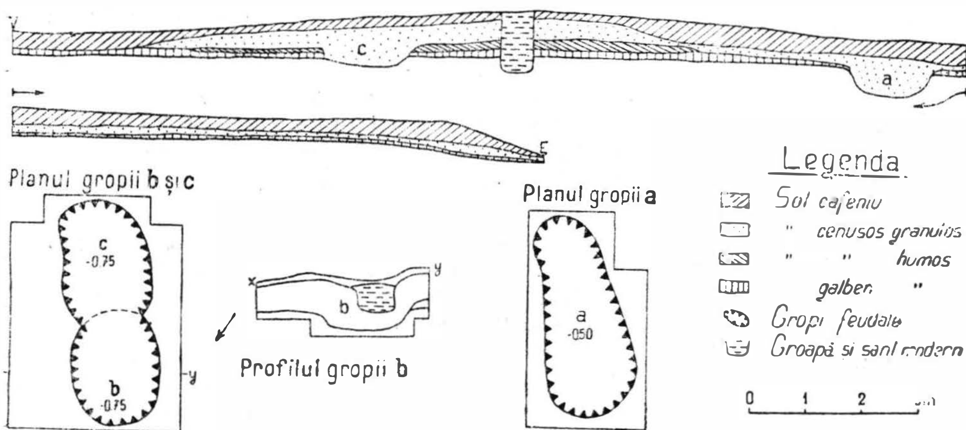

Fig. 7. — Hlincea—Iaşi. Profilul nordic al şanţului I, planul gropilor *a*, *b* şi *c* şi profilul gropii *b* (suprafaţa *I*).

din secolele XIV — XV, iar în rest altele din secolele XV — XVI, găsite împreună cu două monede din timpul lui Alexandru cel Bun, dintre care una perforată.

La rîndul său, depunerea granuloasă este suprapusă în ambele şanţuri de o alta probabil aluvionară, groasă de 0,15 m — 0,35 m, şi de culoare cafenie, în cuprinsul căreia s-au găsit resturi de cărbuni, bucăţele de lipitură arsă, oase de animale, fragmente ceramice din secolele XV — XVI şi cîteva mai noi din secolul al XVII-lea, precum şi o monedă polonă de la Sigismund al III-lea.

În depunerile din secolele XV — XVI, din ambele şanţuri, pe lîngă ceramică, care predomină, s-au mai găsit bucăţi de cărbune, oase de animale, bucăţi de gresie şi o lamă de cuţit de fier.

În legătură cu depunerea granuloasă de culoare cenuşie din şanţul I mai sînt şi trei gropi de formă ovală în plan şi cu fundul albiat în profil, dintre care una din secolele XIV — XV (*c*) şi alte două din secolele XV — XVI (*a* şi *b*).

În pămîntul de umplutură cenuşos-cafeniu al gropii din secolele XIV — XV, întretăiată de o altă groapă (*b*) din secolele XV—XVI, pe lîngă fragmente ceramice, caracteristice secolelor XIV — XV, s-au mai găsit bucăţi mai mari de cărbune, multă lipitură de vatră, zgură de fier, precum şi un amnar cu cremenea prinsă în el, care zăcea chiar pe fundul gropii (fig. 8).

În ceea ce priveşte gropile din secolele XV — XVI, una dintre ele (*b*), adîncă de 0,75 m faţă de suprafaţa actuală a solului şi cu partea superioară deranjată de o săpătură modernă, conţinea, în pămîntul de umplutură cenuşos şi învîrstat cu dungi de pămînt compact de culoare cafenie, fragmente ceramice din secolele XV — XVI, oase de animale, bucăţi de lipitură de vatră şi de cărbuni. În afară de acestea, pe fundul gropii mai era o porţiune de pămînt ars, de 0,20 m grosime cu mult cărbune şi cenuşă.

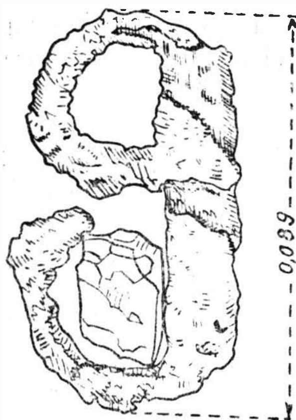

Fig. 8. — Hlincea — Iaşi. Amnar cu cremene din secolele XIV—XV (suprafaţa *I*).

În cealaltă groapă din secolele XV — XVI (*c*), adîncă de 0,95 m faţă de suprafaţa solului actual şi cu pămînt de umplutură de culoare galben închis şi foarte întărit spre fund, s-au găsit numeroase fragmente ceramice din secolele XV — XVI, precum şi alte cîteva din secolul al XIV-lea, care provin probabil din depunerea din aceeaşi vreme, interceptată la săpatul gropii. În afară de acestea, pe fundul albiat al gropii s-au mai găsit un cuţit de fier, o mandibulă de cal şi cîteva bucăţele de cărbune.

Din descoperirile făcute pînă în prezent în ambele suprafeţe, *H* şi *I*, rezultă că s-a identificat aici o importantă aşezare din secolele XV — XVI, suprapusă în parte peste unele resturi de locuire sporadic mai vechi, din secolele XIV—XV şi chiar XIII — XIV. La rîndul ei, această aşezare este suprapusă parţial de unele resturi de locuire răzleţe mai noi, din secolul al XVII-lea.

Din secolele XIII — XIV s-au găsit doar cîteva fragmente ceramice lucrate la roată din pasta bună de culoare brună, decorate uneori cu o linie vălurită, uşor incizată şi larg adîncită.

La fel şi din secolele XIV — XV s-au găsit mai multe fragmente ceramice lucrate la roată. Dintre acestea, pot fi atribuite secolului al XIV-lea vasele în formă de borcane, cu marginea răsfrîntă şi îngroşată către exterior şi cu o uşoară şănţuire către interior (fig. 9,1) sau cu marginea dreaptă şi cu o foarte uşoară şănţuire la interior (fig. 9,4), lucrate într-o pastă mai puţin zgrunţuroasă, cenuşie în spărtură şi de obicei de culoare cafenie pe faţa internă şi cenuşie cu urme de afumare pe cea externă. Spre deosebire de aceasta, ceramica din prima jumătate a secolului al XV-lea poate fi clasată în două grupe, dintre care prima cuprinde fragmentele din vase de pastă zgrunţuroasă de culoare cenuşiu-închisă, cu o mare cantitate de nisip în compoziţia ei şi prezentînd adeseori în exterior urme de la afumare, iar a doua este constituită din fragmente de vase de pastă fină de culoare cenuşie. Cea mai frecventă formă de vas din prima jumătate a secolului al XV-lea este tot borcanul cu buza răsfrîntă şi îngroşată spre exterior şi cu o şănţuire pe partea interioară, cu umerii ridicaţi şi fundul plat (fig. 9,2). Unele frag-

mente din aceste vase sînt decorate cu benzi de şănţuiri orizontale. Tot din această vreme mai face parte şi forma de borcan din pastă cenuşie închisă, cu buza plată şi creastă la exterior şi cu uşoară şănţuire la interior (fig. 9,3).

Din aşezarea din secolele XV–XVI s-au găsit numeroase fragmente ceramice, mai multe unelte de fier şi cîteva obiecte de podoabă de sticlă şi lut ars.

Ceramica din această vreme este reprezentată prin fragmente din speciile de culoare cenuşie şi mai ales roşie, şi cu urme de la afumare, lucrate la roată din pastă zgrunţuroasă sau fină. Cele mai multe din aceste fragmente fac parte din vase de dimensiuni mijlocii în formă de borcane sau oale cu marginea răsfrîntă şi cu buza subţire sau îngroşată în exterior şi prevăzută uneori şi cu o şănţuire în interior (fig. 10). Vasele acestea au fundurile drepte şi subţiri, iar baza peretelui este uneori uşor concavă şi subţiată. De asemenea, cele mai multe fragmente prezintă pe umăr un decor format din şănţuiri orizontale.

De asemenea, tot din secolele XV—XVI mai fac parte şi cîteva fragmente de strachină cu un decor adîncit, acoperite cu smalţ de culoare albastră-verde deschis sau verde şi avînd din loc în loc pete sau buline de smalţ verde închis. În afară de acestea, s-au mai găsit cîteva fragmente ceramice de culoare roşie, tot din secolele XV — XVI, acoperite cu smalţ de culoare brun-închis şi decorate cu motive de dungi sau pete de culoare galbenă.

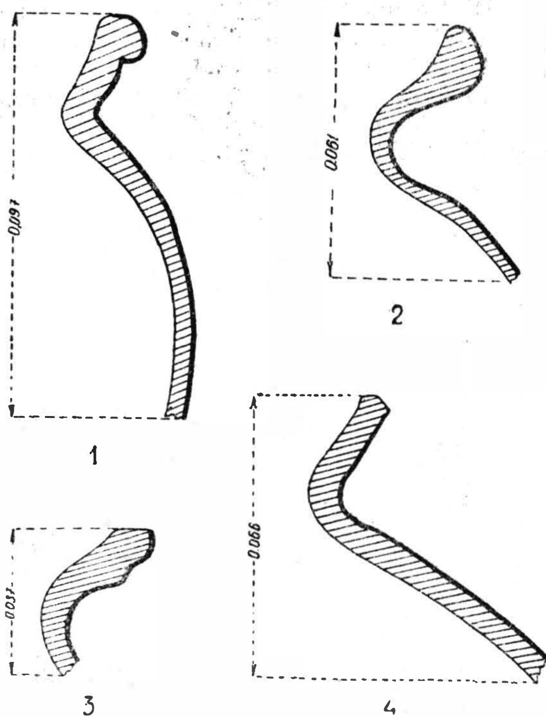

Fig. 9. — Hlincea — Iaşi. Fragmente ceramice din secolele XIV—XV (suprafeţele *H*: nr. 3 şi *I*: nr. 1—2,4).

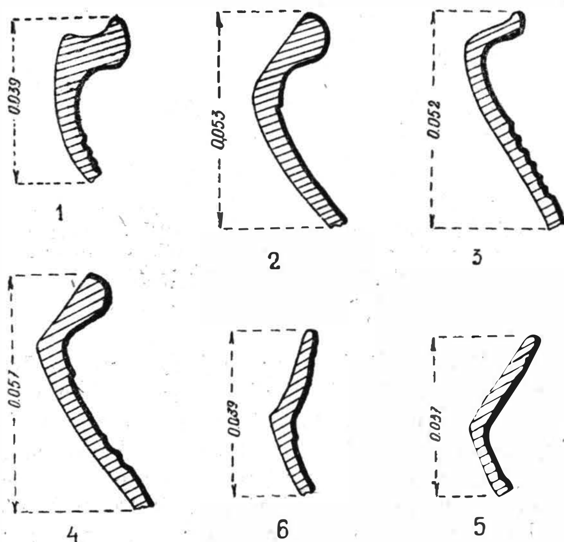

Fig. 10. — Hlincea—Iaşi. Fragmente ceramice din secolele XV—XVI (suprafaţa *I*).

Dintre uneltele de fier se disting mai multe cuțite de fier fragmentare (fig. 11,1), un rest de lănțișor (fig. 11,4) și o verigă de fier (fig. 11,3), descoperite în stratul granulos de culoare cenușie sau în depunerea cafenie.

În fine, obiectele de podoabă sînt reprezentate prin două mărgele de sticlă, dintre care una albastră sferică și polifațetată (fig. 11,5) și alta brun-roșcată polifațetată și cu contur unghiular (fig. 11,6), o mărgică bitronconică cărămizie din lut (fig. 11,7) și o bilă de lut ars de culoare roșie, descoperite în semibordeiul din secolele XV — XVI din suprafața *H*.

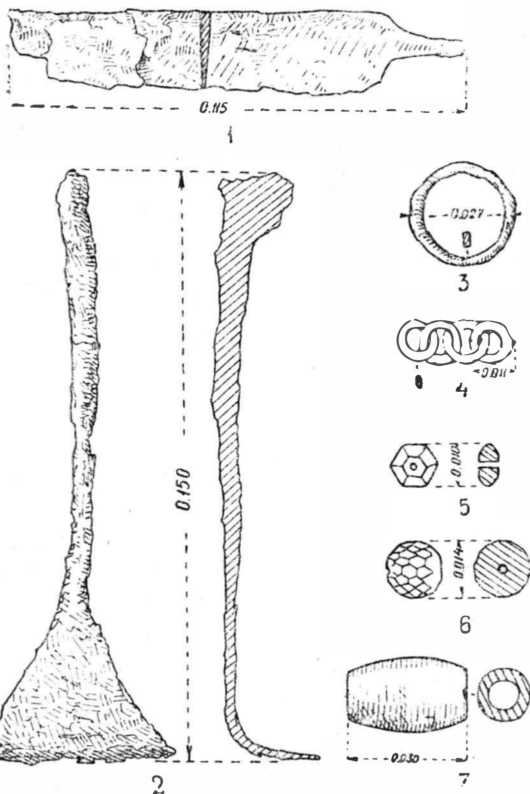

Fig. 11. — Hlincea — Iași. Obiecte din secolele XV—XVI: 1) cuțit de fier; 2) clanță de fier; 3) verigă de fier; 4) verigi mici de fier; 5—6) mărgele de sticlă; 7) mărgică de lut ars (suprafețele *H*: 2, 4—7 și *I*: 1, 3).

★

Acestea sînt principalele rezultate ale săpăturilor arheologice de la Hlincea — Iași din 1954. În general, planul de lucru al șantierului a fost îndeplinit, cercetîndu-se cu precădere resturile de locuire din secolele VIII — X și din secolele XV — XVI. Nu s-a găsit însă o suprafață de teren cu urme de locuire mai intensă din secolele XIII — XIV, pentru a fi săpată așa cum s-a propus.

Deosebit de importante sînt resturile de locuire din secolele VIII — X, care prin trăsăturile lor caracteristice se înrudesc cu acelea ale culturii slavilor răsăriteni din R.S.S. Moldovenească și R.S.S. Ucraineană, cunoscută îndeosebi sub denumirea de Romen-Borșevo pentru regiunea din stînga Niprului. Descoperirea în număr din ce în ce mai mare a acestor resturi de cultură materială în țara noastră, pe teritoriul Moldovei și chiar mai departe în Muntenia și Transilvania, este o dovadă a prezenței slavilor răsăriteni în aceste regiuni, care este confirmată și pe cale filologică, prin toponimie și cuvintele slave din lexic. În legătură cu aceasta, din datele filologice și arheologice pe care le cunoaștem rezultă că cele mai multe elemente slave răsăritene sînt în Moldova, unde triburile de slavi răsăriteni au conviețuit cu cele locale în cuprinsul acelorași regiuni. În urma acestei conviețuiri de lungă durată, elementele slave răsăritene s-au impus în cultura materială și limba populației locale din Moldova, care în general fuseseră mult mai puțin influențate

de romani sau în unele regiuni poate chiar de loc. Implicaţiile de ordin istoric şi filologic al acestor constatări, deosebit de importante pentru problema originii poporului romîn şi a limbii romîne, urmează să se contureze de acum înainte. Tot cu acest prilej, va trebui să se precizeze şi condiţiile de dezvoltare social-economică din Moldova în această vreme, care precede aici perioada feudală. Din acest punct de vedere, prin continuarea cercetărilor de la Hlincea—Iaşi, se pot aduce contribuţii serioase, întrucît sînt dovezi sigure că locuirea de aici a fost fără întrerupere din secolul al VIII-lea e.n. pînă în secolul al XVIII-lea.

Dacă la aceste dovezi se mai adaugă şi celelalte mai vechi, din paleoliticul superior şi pînă în epoca migraţiilor inclusiv (secolele III — IV e.n.), identificate în sectorul dintre Mănăstirea Frumoasa şi Ciurea, se poate nădăjdui să se descopere aici şi resturile de locuire din secolele V — VIII, nesemnalate pînă acum.

De asemenea, prin continuarea cercetărilor în şesul Nicolinei şi pe versantul dintre Cetăţuia şi satul Hlincea, precum şi prin începerea altora noi pe înălţimea Cetăţuia, se vor aduce contribuţii preţioase relativ la cunoaşterea dezvoltării societăţii locale în perioada feudală. Din acest punct de vedere prezintă o deosebită importanţă descoperirea aşezării din secolele XV — XVI, contemporană cu cimitirul din suprafaţa E_1, din care s-au descoperit în 1954 numai cincisprezece morminte de inhumaţie.

CERCETĂRILE ARHEOLOGICE DE LA VALEA LUPULUI

Lucrările de sapă din 1954 de pe şantierul de la Valea Lupului au impus continuarea supravegherii arheologice şi în acest an. În afară de aceasta, în unele cazuri s-au efectuat şi intervenţii de caracter arheologic, datorită cărora s-au obţinut materiale mai multe şi s-au făcut observaţii mai complete relativ la culturile materiale descoperite aici în anul precedent. De asemenea, s-au făcut şi cîteva descoperiri noi, dintre care unele prezintă o deosebită importanţă pentru arheologia societăţii primitive din Moldova şi chiar din restul ţării.

Astfel, cu prilejul săpării unei suprafeţe, situată în partea de SV a lobului central, la cca. 10 m adîncime, s-au descoperit o unealtă primitivă din aşchie de silex (fig.12) şi mai multe oase de *Rhinoceros tichorhinus* (lînos), precum şi cîteva scoici din specia *Unio* de apă dulce.

În urma cercetărilor făcute la faţa locului împreună cu specialiştii în geo-morfologie de la Facultatea de geologie şi geografie din Iaşi, s-a precizat că atît unealta de silex cît şi resturile osteologice provin din nisipuri galben roşcate cu structura încrucişată de la baza terasei inferioare a Bahluiului. De asemenea, avîndu-se în vedere că piesa de silex nu prezintă urme de rulare accentuată, deşi din punct de vedere al condiţiilor geologice de descoperire se afla într-o poziţie secundară, s-a presupus că ea a ajuns acolo pe calea solifluctiei din actuala terasă medie.

Unealta de silex descoperită recent la Valea Lupului este o aşchie masivă de formă oval-ascuţită, care prezintă retuşe de la întrebuinţare pe jumătatea interioară a marginii drepte. Jumătatea interioară stîngă a piesei este şlefuită prin rulare şi păstrează urme de crustă în adînciturile suprafeţelor.

Această piesă de silex, după caracteristicile tehnicii prelucrării silexului aparţine Clactonianului din Paleoliticul Inferior (cca. 200 000 î.e.n.) [1]. În aceeaşi tehnică a mai fost lucrată şi o altă unealtă primitivă de silex descoperită recent la Ghireni, în urma cercetărilor de suprafaţă efectuate acolo de către N. Zaharia din colectivul Muzeului de antichităţi din Iaşi.

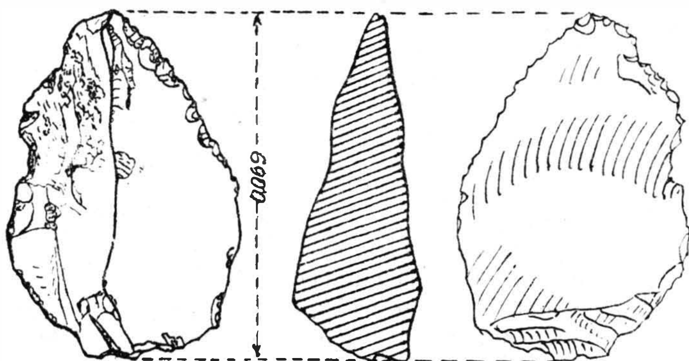

Fig. 12. — Valea Lupului. Unealtă de silex din Clactonian.

În stadiul actual al cercetărilor, piesele de la Valea Lupului şi Ghireni pot fi socotite ca fiind cele mai vechi unelte de pe teritoriul R.P.R.

O altă descoperire s-a făcut pe lobul vestic al aceleeaşi terase. Astfel, cu prilejul unor lucrări de fundaţie s-a descoperit o strachină fragmentară

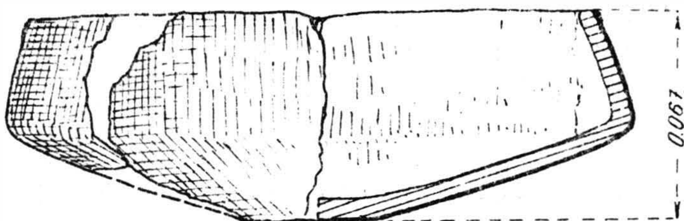

Fig. 13. — Valea Lupului. Strachină neolitică din cultura Criş.

neolitică de tip Criş (fig. 13), care zăcea în solul cafeniu de sub stratul cucutenian, la 1,20 m adîncime faţă de suprafaţa solului actual. Pînă în prezent, descoperirea aceasta este izolată, ne mai semnalîndu-se şi alte resturi de locuire din aceeaşi vreme. Din lipsă de cercetări nu putem şti dacă această descoperire poate fi pusă în legătură cu aşezarea de la cca. 1 km spre vest, în care s-au făcut unele lucrări de salvare în 1951 sau eventual cu vreo altă aşezare mai aproape de locul şantierului.

Cele mai numeroase resturi de locuire descoperite în 1954 pe lobul vestic al terasei provin din aşezarea din faza Cucuteni B. Cu prilejul lucrărilor de

[1] Această determinare a fost făcută la Muzeul naţional de antichităţi de către C. S. Nicolăescu-Plopşor.

sapă din acest sector au fost secţionate aproximativ cinci locuinţe şi vreo 20 gropi de forme şi dimensiuni diferite.

În ceea ce priveşte locuinţele, din felul în care s-au desfăşurat lucrările de sapă nu s-au putut face observaţii suficiente în legătură cu mărimea, orientarea şi intervalele dintre ele. S-a constatat că lipiturile arse din podeaua şi pereţii locuinţelor zăceau la 0,40 m — 0,80 m adîncime în solul cafeniu deschis de la baza solului cu humus măzăros de culoare neagră.

Dintre gropile identificate, s-au putut săpa în întregime numai două mai mari, care conţineau un bogat material ceramic. În afară de aceasta, pe fundul unei gropi mari în formă de clopot, la 3,40 m adîncime, se mai afla un strat de cereale carbonizate, gros de cca. 0,10—0,20 m, care mai conţinea cenuşă şi unele fragmente ceramice de tip Cucuteni B. Acestea din urmă sînt în legătură cu numeroase alte fragmente ceramice din peste 10 vase mari pictate, care au fost aşezate imediat deasupra cerealelor de pe fundul gropii. Din analiza seminţelor carbonizate făcută la laboratorul catedrei de fitotehnie a Institutului agronomic din Iaşi rezultă că cele mai multe seminţe sînt de *Triticum vulgare* şi apoi de *Triticum compactum.* În afară de acestea se pare că mai exista o specie de seminţe de grîu, care urmează să fie identificată.

În cuprinsul aşezării din această fază predomină specia ceramică pictată de tip ζ cu motive spiralice şi zoomorfe (fig. 14,1,3). În ceea ce priveşte ceramica pictată, se remarcă îndeosebi un vas fragmentar cu patru picioruşe (fig. 14,2) care prin formă şi decor se apropie de ceramica pictată din faza Horodiştea-Folteşti, corespunzătoare etapei Gorodsk-Usatovo de pe teritoriul U.R.S.S.

Din inventarul aşezării, în afară de ceramică, mai fac parte oase de animale domestice şi sălbatice. În special numărul mare de oase de animale domestice ne indică o intensificare a creşterii vitelor în această fază de sfîrşit a culturii Cucuteni.

*

Săpăturile din centrul terasei au impus continuarea cercetării *zolnik*-ului de aici, care fusese secţionat în 1953 cu un şanţ.

Pentru aceasta s-au făcut întîi mai multe secţiuni pentru profiluri, perpendiculare pe şanţul din 1953, şi apoi s-au săpat în întregime intervalele dintre ele.

În urma acestor săpături s-a precizat că *zolnik*-ul reprezintă o movilă ovală, înaltă de 0,65 m şi orientată N—S, constituită din două depuneri suprapuse din pămînt cu foarte multă cenuşă, dintre care una inferioară cu diametrul de cca. 18,50 m şi alta superioară, cu diametrul maxim de cca. 32 m. La rîndul ei, movila de cenuşă este suprapusă de solul negru cu humus măzăros.

În cuprinsul cenuşarului s-au descoperit numeroase fragmente ceramice, în special în depunerea superioară, şi oase de animale domestice, de bovine, ovine, porcine şi cabaline, ca în toate sălaşele de acest tip din Moldova. În afară de acestea s-au mai găsit şi o sulă de bronz (fig. 15,3) şi două ace, dintre care unul de bronz (fig. 15,1) şi altul de os (fig. 15,4), precum şi un cuţit arcuit de piatră (fig. 15,5) şi mai multe capete de omoplat de bou cu crestături pe margine (fig. 15,6).

În ceea ce privește ceramica, în ambele depuneri, după tehnica pastei, se deosebesc două categorii de vase, dintre care una de calitate bună, de culoare neagră, și cu luciu în exterior și alta mai grosolană.

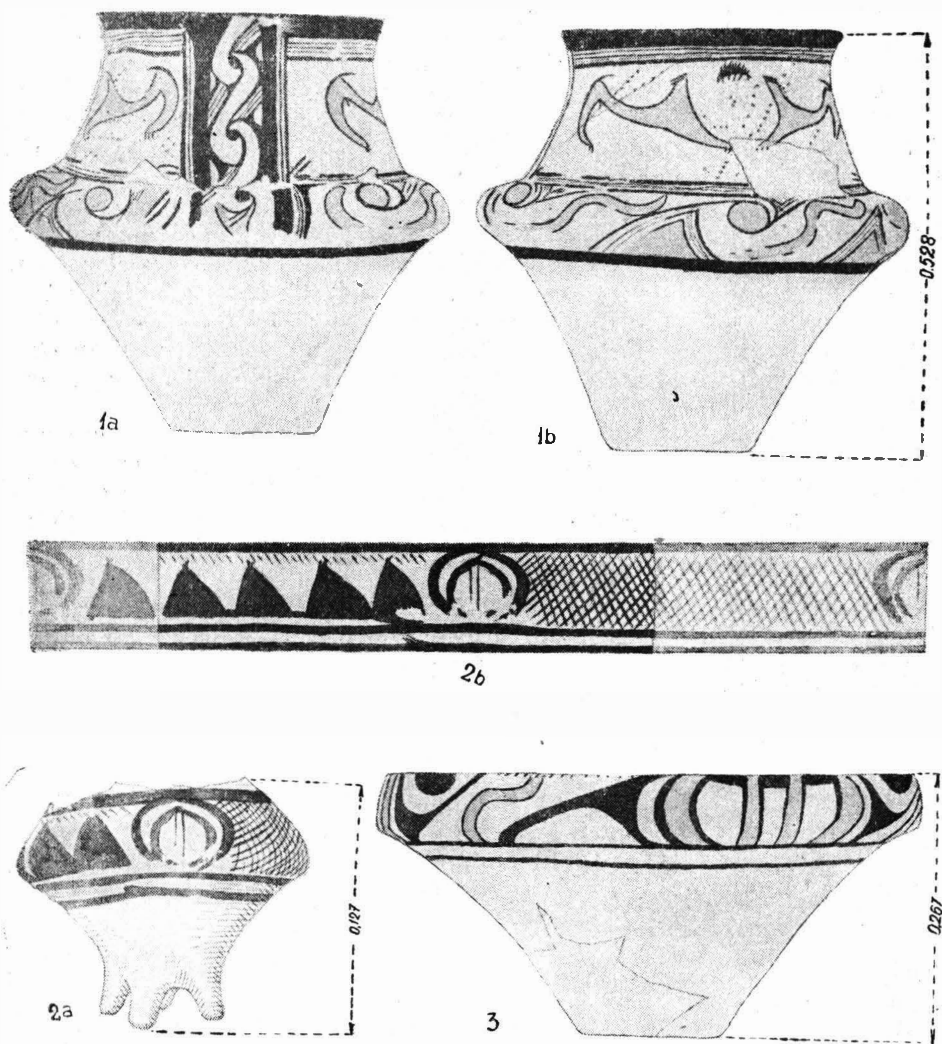

Fig. 14. — Valea Lupului. Vase pictate din categoria Cucuteni B.

Cele mai multe fragmente ceramice provin din vase în formă de sac, din pastă grosolană, cu marginea dreaptă, buza plată sau rotunjită și ușor răsfrîntă și decorate pe gît cu brîu orizontal în relief simplu, alveolat sau crestat.

În afară de acestea, alte fragmente provin din vase-borcan din pastă bună sau grosolană și cu torți din bandă lată fixate sub buză, precum și din

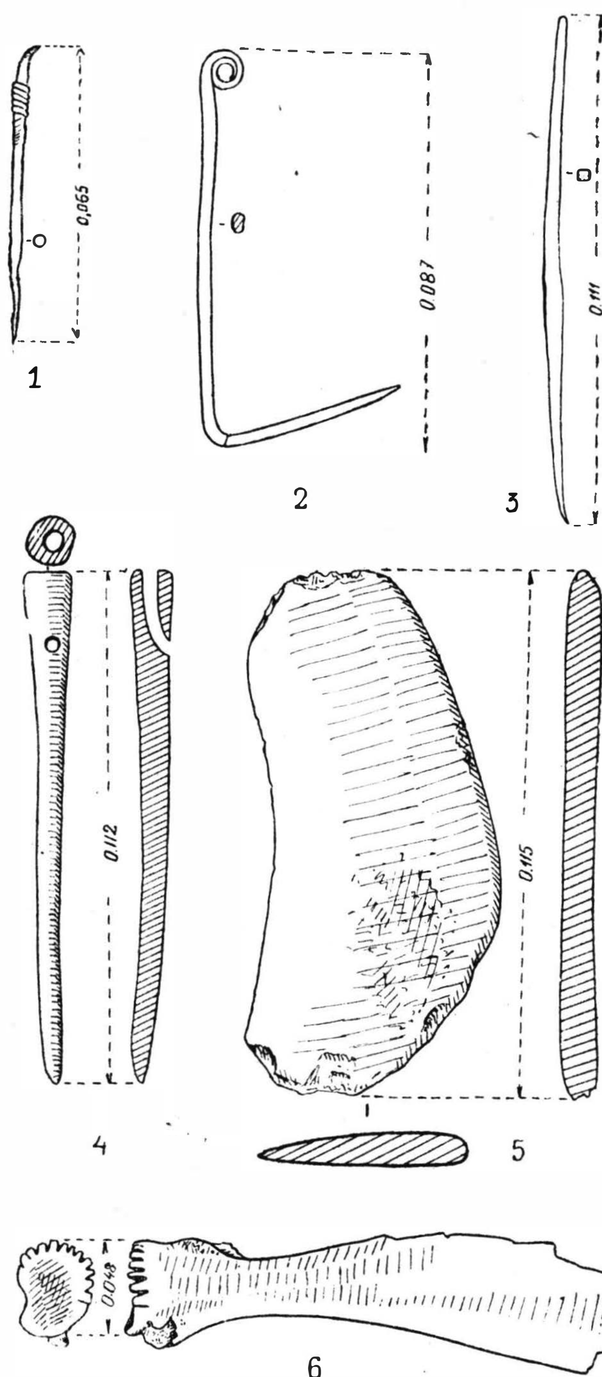

Fig. 15. — Valea Lupului. Unelte de bronz, os şi piatră din aşezarea hallstattiană de tip *zolniki*.

cești, în general din pastă bună și cu două torți supraînălţate, sau, mai rar, din străchini.

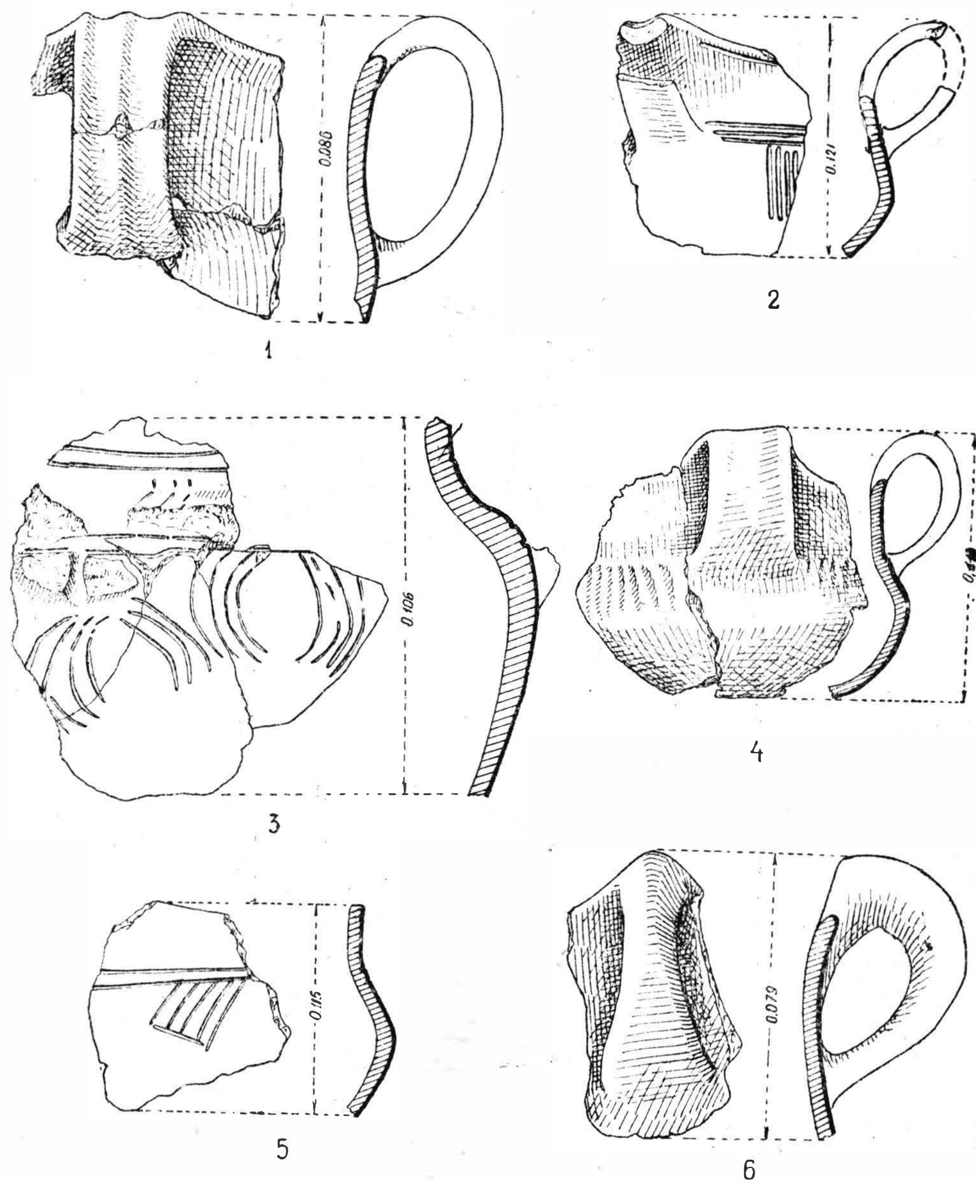

Fig. 16. — Valea Lupului. Fragmente ceramice din așezarea hallstattiană de tip *zolniki*.

Relativ la torţile vaselor, s-au constatat că cele mai multe sînt din bandă lată de secţiune dreptunghiulară şi uneori cu o uşoară şănţuire mediană (fig. 16,2,4). În comparaţie cu acestea, torţile cu creastă sînt foarte rare,

întîlnindu-se mai mult în depunerea superioară (fig. 16,6). Torţile acestea, spre deosebire de cele din *zolnik*-ul de la Movila din Şesul Jijiei de la Truşeşti, fac parte din vase executate din pastă tipic hallstattiană. În afară de aceasta, în *zolnik*-ul de la Valea Lupului lipsesc torţile cu buton, atît de caracteristice pentru aşezarea de la Truşeşti. În schimb, în depunerea inferioară de acolo s-au găsit torţi din bandă lată de secţiune rectangulară, decorate în exterior cu o creastă mediană între două şanţuri longitudinale (fig. 16,1).

În fine, după fragmentele ceramice păstrate se poate deduce că umărul unora din ceştile cu două torţi supraînălţate a fost decorat cu caneluri oblice (fig. 16,4) sau cu motive rectangulare incizate şi cu cîmpul haşurat (fig. 16,5). În afară de acestea, un alt fragment este decorat cu benzi arcuite de linii incizate dispuse sub benzi de linii orizontale incizate (fig. 16,3).

Avîndu-se în vedere compoziţia pastei din care este lucrată o mare parte a ceramicii din această aşezare şi lipsa torţilor cu butoni se poate presupune că aşezarea de tip *zolniki* de la Valea Lupului datează eventual dintr-o fază tîrzie a grupului Noua sau în parte chiar dintr-o fază a Hallstattului timpuriu, care urmează imediat după aceea corespunzătoare grupului Noua. După rezultatele obţinute în acest an rezultă că tot din această fază datează şi fragmentul ceramic decorat prin incizii cu motive dreptunghiulare haşurate oblic.

În afară de urmele de locuire amintite, la Valea Lupului, în 1954, cu prilejul lucrărilor de sapă din marginea de est a sectorului central, s-au mai descoperit şi alte resturi hallstattiene, între care se remarcă îndeosebi un ac de bronz cu capul răsucit (fig. 15,2), asemănător cu acele de acest tip din cenuşarele de la Truşeşti. De asemenea, s-au mai descoperit şi două morminte de inhumaţie, dintre care unul, din apropierea *zolnik*-ului, cu scheletul chircit, aparţine probabil Hallstattului, iar altul din lobul central, cu scheletul întins, datează probabil din epoca migraţiilor, ca şi alte morminte din aceeaşi vreme, descoperite în 1953 tot pe această terasă.

Acestea sînt principalele rezultate ale lucrărilor de supraveghere arheologică şi ale săpăturilor de salvare de la Valea Lupului din anul 1954. Avîndu-se în vedere importanţa cu totul excepţională a unora din aceste rezultate, precum şi faptul că lucrările de sapă de pe acest şantier continuă şi în 1955, conducerea săpăturilor arheologice ale Academiei R.P.R. a hotărît ca paralel cu lucrările de supraveghere arheologică să se organizeze aici în 1955 un şantier mai mare de săpături de salvare.

M. Petrescu-Dîmboviţa, Anton Niţu, Emilia Zaharia şi *M. Dinu*

АРХЕОЛОГИЧЕСКИЕ РАСКОПКИ В ГЛИНЧЕ
(РАЙОН ЯССЫ, ОБЛАСТИ ЯССЫ)

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

В 1954 г. в пункте Глинча-Яссы были продолжены в северном и центральном секторах археологические раскопки, а также произведены новые в центральном секторе долины реки Николина, на ее западном берегу.

В северном секторе исследования были проведены как на участках *А* и *В* у подошвы западного склона горы Четэцуя, так и в долине реки Николина, против участка *А*.

При раскопках на участке *А* были сделаны следующие открытия, относящиеся к VIII—X вв.: полуземлянка прямоугольной формы (2,80 м×2,60 м) с подковообразной каменной печью; другая печь приблизительно того же типа под открытым небом, служившая, вероятно, летней кухней, а также яма.

При этом были найдены многочисленные фрагменты плоских сосудов более или менее грубой керамики ручной работы, горшков той же техники или изготовленных на гончарном кругу, а также фрагмент каменного оселка, несколько обломков каменного жернова, которыми было закрыто отверстие обнаруженной в полуземлянке печи, два оленьих рога, из которых один срезан, несколько костей домашних животных и птиц, и скелет, принадлежавший, вероятно, кошке.

По своим характерным чертам остатки жилья VIII—X вв. родственны культуре восточных славян Молдавской и Украинской ССР Днепровского левобережья, широко известной под названием Ромен— Боршево.

Помимо этих открытий, на том же участке *А* было найдено несколько керамических фрагментов неизвестной фазы первобытно-общинного строя и другие, датируемые XI—XII вв.; на равнине были обнаружены многочисленные следы обитаний XIII—XIV вв.

На участке *В* открыто два каменных комплекса VIII—X вв., являющиеся, вероятно, также частью летней кухни, и яма того же времени, выложенная камнями того же комплекса. Помимо примитивной керамики ручной работы в этих комплексах была найдена также бронзовая пряжка с железной застежкой. Тут же, в желтом грунте был обнаружен каменный комплекс неизвестного назначения.

В центральном секторе раскопки были произведены на уже давно обследованных участках *Е* и *E₁*, а также новые раскопки на участках *Н* и *I*.

На участке *Е* была полностью вскрыта другая полуземлянка VIII—X вв., внутри которой имеются две каменные печи различных размеров в форме подковы, построенные на участке, обойденном во время раскопок полуземлянки. Инвентарь этого жилья скуден и состоит лишь из двух костяных шил и нескольких керамических фрагментов грубых плоских сосудов и горшков ручной работы.

На участке E_1 была вскрыта небольшая печь для обжига железной руды, датируемая XIII—XIV вв., внутри которой был обнаружен обломок трубы от меха для раздувания огня.

При раскопках на участках *Н* и *I* было обнаружено значительное сельское поселение XV и XVI вв., соответствующее кладбищу, открытому на участке E_1 и расположенное на остатках спорадических, более древних поселений, датируемых XIV—XV и даже XIII—XIV вв.

Из всех сделанных открытий, относящихся к XIV—XV вв., полностью была раскопана лишь одна яма, на дне которой было найдено огниво с прикрепленным к нему кремнем. В поселении же, датируемом XV—XVI вв. была вскрыта полуземлянка и три ямы, в которых были найдены многочисленные черепки серой и, главным образом, красной

керамики, многочисленные железные орудия, стеклянные бусы и несколько монет. В Валя Лупулуй, помимо археологических разведочных работ, были произведены также и раскопки, давшие исключительно интересные результаты.

Так например, при работах в этом месте, на глубине 10 м, в песчаном грунте основания нижней террасы реки Бахлуй, наряду с несколькими костями *Rhinoceros tichorhinus* и многочисленными пресноводными ракушками вида *Unio*, было найдено орудие из обломка кремня, которое можно считать самым древним орудием, найденным на территории Румынской Народной Республики (около 200 000 лет до н.з.)

Помимо этого здесь были обнаружены следы культуры Криш, а на дне большой колоколообразной ямы, вскрытой в поселении Кукутени *B*, из которого происходит большинство остатков жилья, был найден слой обугленных семян *Triticum vulgare* и *Triticum compactum*, под которым находились многочисленные черепки керамики, более 10 больших расписных ваз, некоторые из которых украшены изображениями животных.

В заключение следует упомянуть имеющие большое значение результаты, полученные в зольнике местности Валя Лупулуй. Имея в виду качество пасты, из которой сделано большинство керамики, а также и отсутствие ушек шарообразной формы, это поселение следует отнести к более поздней фазе группы Ноуа, и частью даже к ранне-гальштаттской фазе, более поздней, чем группа Ноуа.

ОБЪЯСНЕНИЕ РИСУНКОВ

Рис. 1. — Глинча—Яссы. Набросок плана раскопок.

Рис. 2. — Глинча—Яссы. План землянки VIII—X вв. (участок *A*).

Рис. 3. — Глинча—Яссы. Фрагменты керамики VIII—X вв. (участок *A*:№ 1—2 и *E*: № 3—4).

Рис. 4. — Глинча—Яссы. Бронзовая пряжка с железной застежкой, датируемая VIII—X вв. (участок *B*).

Рис. 5. — Глинча—Яссы. Продольный разрез печи для обжига железной руды, датируемой XIII—XIV вв. (участок E_1).

Рис. 6. — Глинча—Яссы. Землянка XV—XVI вв. (участок *H*).

Рис. 7. — Глинча—Яссы. Северный профиль рва I; план ямы *a*, *в* и *c* и профиль ямы *в* (участок *I*).

Рис. 8. — Глинча—Яссы. Огниво с кремнем XIV—XV вв. (участок *I*).

Рис. 9. — Глинча—Яссы. Фрагменты керамики XIV—XV вв. (участок *H*: № 3 и I: № 1—2,4).

Рис. 10. — Глинча—Яссы. Фрагменты керамики XV—XVI вв. (участок *I*).

Рис. 11. — Глинча—Яссы. Предметы XV—XVI вв. 1 — железный нож; 2 — дверная ручка; 3 — железное звено; 4 — небольшие железные звенья; 5—6 — стеклянные бусы; 7 — бусинка из обожженной глины (участок *H*: 2,4—7 и *I*: 1,3).

Рис. 12. — Валя Лупулуй. Кремневое орудие.

Рис. 13. — Валя Лупулуй. Неолитическая миска культуры Криш.

Рис. 14. — Валя Лупулуй. Расписные сосуды Кукутени *B*.

Рис. 15. — Валя Лупулуй. Бронзовые, костяные и каменные орудия гальштаттского поселения типа зольник.

Рис. 16. — Валя Лупулуй. Фрагменты керамики гальштаттского поселения типа зольник.

LE CHANTIER ARCHÉOLOGIQUE DE HLINCEA

(district de Jassy, région de Jassy)

(RÉSUMÉ)

Durant l'année 1954, les fouilles entreprises à Hlincea-Iaşi ont été continuées dans les secteurs du Nord et du centre et d'autres ont été entamées dans le secteur central, dans la plaine de Nicolina, sur la rive occidentale de la rivière.

En ce qui concerne le secteur Nord, on a effectué des recherches tant dans les surfaces *A* et *B* situées au pied de la hauteur de Cetăţuia, en direction Ouest, que dans la plaine de Nicolina, en regard de la surface *A*.

Les fouilles de la surface *A* ont donné les résultats suivants: une demi-hutte de forme rectangulaire, de 2,80 m sur 2,60 m, dont le four a la forme d'un fer à cheval et est construit en pierre; un four ayant approximativement le même type, mais construit en plein air, pour servir vraisemblablement de cuisine d'été; enfin, une fosse, tous remontant aux VIIIe—Xe siècles.

On y a trouvé plusieurs fragments de poterie, plus ou moins grossiers, appartenant à des plats travaillés à la main et à des pots exécutés d'après la même technique ou au tour lent; un fragment de pierre à aguiser; quelques débris d'une meule en grès, utilisée pour boucher l'orifice du four de la demi-hutte; deux cornes de cerf, dont l'une avait été tranchée, quelques ossements d'animaux domestiques et d'oiseaux, ainsi que le squelette d'un chat, probablement.

Les restes d'habitation des VIIIe—Xe siècles s'apparentent par leurs traits caractéristiques à la culture des Slaves orientaux de Bessarabie et d'Ukraine, généralement connue sous le nom de Romen-Borchévo, de la rive gauche du Dnieper.

Outre ces trouvailles, on a encore découvert à l'intérieur de la surface *A*, quelques débris de poterie appartenant à une phase imprécisée de la commune primitive, ainsi que d'autres qui remontent aux XIe—XIIe siècles. On a également trouvé, dans la plaine, les restes de plusieurs habitations des XIIIe—XIVe siècles.

Dans la surface *B*, on a dégagé deux complexes en pierre des VIIIe—Xe siècles, qui peuvent avoir appartenu, eux aussi, à quelque cuisine d'été, ainsi qu'une fosse de la même époque, superposée aux blocs de pierre de l'un de ces complexes. On y a encore découvert, hormis la céramique primitive, faite à la main, une boucle en bronze à ardillon de fer. Dans la même surface d'argile jaune, on a également trouvé un complexe de pierres dont la raison d'être échappe.

On a encore fouillé les portions *E* et E_1 du secteur central, qui avaient déjà été étudiées naguère, ainsi que les portions *H* et *I*, celles-ci pour la première fois.

On a dégagé entièrement, dans la surface *E*, une autre demi-hutte des VIIIe—Xe siècles, dont l'intérieur renfermait deux fours en pierre, en forme de fer à cheval et de dimensions différentes, qui avaient été construits sur une plate-forme ayant échappé à la pioche. L'inventaire de cette habitation est minable; il se compose tout juste de deux pointes en os et de plu-

sieurs débris de poterie provenant de plats et de pots grossiers, exécutés à la main.

Dans la portion E_1, on a dégagé un petit four pour la réduction du minerai de fer, remontant aux XIIIe—XIVe siècles. A l'intérieur de ce four, on a trouvé un fragment de tube en terre cuite, provenant du soufflet qui servait à activer la combustion.

On a identifié, à l'occasion des fouilles des surfaces *H* et *I*, un important établissement rural, des XVe—XVIe siècles, qui correspond au cimetière du secteur E_1 et qui repose en partie sur certains vestiges d'habitation sporadique, plus anciens, datant des XIVe—XVe siècles et même des XIIIe — XIVe siècles.

En ce qui concerne les découvertes appartenant aux XIVe—XVe siècles, on n'a fouillé intégralement qu'une seule fosse au fond de laquelle on a trouvé un briquet et son silex. En ce qui concerne l'établissement des XVe—XVIe siècles, on a fouillé en revanche une demi-hutte et trois fosses, ce qui a permis de découvrir de nombreux tessons de céramique grisâtre et surtout rouge, plusieurs outils en fer, des perles en verroterie et quelques pièces de monnaie.

À Valea Lupului, entre les travaux de surveillance archéologique effectuée, on a exécuté également quelques fouilles, qui ont donné des résultats particulièrement intéressants.

C'est ainsi qu'à l'occasion des travaux en question on a trouvé, à 10 m de profondeur, dans les dépôts de sable de la base de la terrasse inférieure du Bahlui, outre quelques ossements de *Rhinoceros tichorhinus* et plusieurs coquillages d'eau douce de l'espèce *Unio*, un outil clactonien, fait dans un éclat de silex et qui peut être considéré comme le plus ancien outil trouvé en territoire roumain (environ 200.000 ans avant notre ère).

Hormis ces découvertes, on a signalé, en cet endroit, la présence de la culture de Criş et, au fond d'une grande fosse en forme de cloche, appartenant à l'établissement Cucuteni B, d'où proviennent plusieurs restes d'habitat, on a trouvé une couche de graines carbonisés de *Triticum vulgare* et de *Triticum compactum*, sous de nombreux tessons de céramique provenant de plus de 10 grands vases peints, dont certains étaient décorés de figures d'animaux.

Enfin, les résultats des fouilles du *zolnik* de Valea Lupului offrent également de l'intérêt. Si l'on tient compte de la qualité de la pâte dont est travaillé une bonne partie de la poterie et de l'absence des anses à bouton, on peut supposer que cette station remonte éventuellement à une phase tardive du groupe Noua ou même. en partie du moins, à une phase du début de l'époque hallstattienne qui fait suite au groupe Noua.

EXPLICATION DES FIGURES

Fig. 1. – *Hlincea – Iaşi.* Esquisse du plan des fouilles.

Fig. 2. — *Hlincea—Iaşi.* Plan de la hutte des VIIIe—Xe siècles (secteur *A*).

Fig. 3. — *Hlincea—Iaşi.* Tessons céramiques des VIIIe—Xe siècles (secteur *A*: n°s 1—2; secteur *E*: n°s 3—4).

Fig. 4. — Boucle en bronze à ardillon en fer des VIIIe — Xe siècles (secteur *B*).

Fig. 5. — *Hlincea—Iaşi.* Section longitudinale à travers le four de réduction du fer des XIIIe—XIVe siècles (secteur E_1).

Fig. 6. — *Hlincea—Iaşi.* Hutte des XVe—XVIe siècles (secteur *H*).

Fig. 7. — *Hlincea—Iaşi.* Profil Nord de la tranchée I; plan des fosses, ***a***, ***b*** et ***c*** et profil de la fosse ***b*** (secteur *I*).

Fig. 8. — *Hlincea—Iaşi.* Briquet à silex des XIVe—XVe siècles (secteur *I*).

Fig. 9. — *Hlincea—Iaşi.* Débris de céramiques des XIVe—XVe siècles (secteur *H*: nos 3; secteur *I*: nos 1, 2, 4).

Fig. 10. — *Hlincea—Iaşi.* Débris de céramique des XVe—XVIe siècles (secteur *I*).

Fig. 11. — *Hlincea—Iaşi.* Objets des XVe—XVIe siècles: 1, couteau en fer; 2. poignée de porte en fer; 3. anneau de fer; 4. petits anneaux de fer; 5—6. perles en verroterie; 7. petite perle de terre cuite (secteur *H*: nos 2,4—7; secteur *I*: nos 1,3).

Fig. 12. — *Valea Lupului.* Outil clactonien en silex.

Fig. 13. — *Valea Lupului.* Écuelle néolithique de la culture de Criş.

Fig. 14. — *Valea Lupului.* Vases peints du type Cucuteni B.

Fig. 15. — *Valea Lupului.* Outils en bronze, en os et en pierre, appartenant à la station hallstattienne du type *zolniki.*

Fig. 16. — *Valea Lupului.* Débris de céramique provenant de la station hallstattienne du type *zolniki.*

STUDII ŞI CERCETĂRI DE ISTORIE VECHE
Tomul VI, nr. 3—4, 1955.

ŞANTIERUL ARHEOLOGIC GARVĂN-DINOGETIA
(r. Măcin, reg. Galaţi)

I. SĂPĂTURILE DE LA GARVĂN DIN 1954

În campania de săpături arheologice din anul 1954, de la punctul *Bisericuța*, satul Garvăn (r. Măcin)[1], s-au urmărit în continuare începuturile şi dezvoltarea aşezării feudale timpurii de pe ruinele cetăţii romane *Dinogetia.* Obiectivul principal îl constituiau studierea locuinţelor din diferitele etape de dezvoltare a aşezării feudale timpurii, determinarea nivelurilor, cronologia acestora şi precizarea inventarului.

Concomitent cu lărgirea suprafeţei săpate din aşezarea feudală timpurie, în planul campaniei de săpături din 1954 s-a înscris dezvelirea într-un procent mai mare decît pînă acum a ruinelor romano-bizantine. Aceasta ne oferea posibilitatea descoperirii unor eventuale niveluri feudale mai vechi, necunoscute în straturile superioare săpate pînă acum, precum şi a lămuririi raporturilor dintre depunerile feudale şi cele vechi bizantine.

În rezolvarea acestei probleme, rezultate importante s-au obţinut în suprafeţele marcate cu indicativele *A I* şi *A III*, ca şi în suprafaţa *B* (a se vedea planul, fig. 1), în timp ce suprafeţele *D* şi IV, 1 n-au depăşit, cu mici excepţii, stratul foarte gros şi complex din timpul epocii feudale timpurii. Deoarece, în linii mari, acest strat era destul de bine cunoscut din săpăturile anterioare, în vederea obţinerii unor amănunte care nu ne erau suficient de clare, am executat două sondaje restrînse în IV, 1 şi la capătul de est al suprafeţei *D*, care au adus completări asupra succesiunii locuinţelor din secolele X—XII.

Ca obiectiv secundar a fost înscrisă în planul de săpături din acest an continuarea sondajului început în 1953, la punctul «*Cetățuia*», de pe teritoriul comunei *Niculițel* (r. Tulcea).

1. La Bisericuţa-Garvăn, în suprafaţa *A I* — *A III*, s-a deschis, în prelungirea laturii de vest a clădirii «comandamentului», un şanţ de cca. 50 m lungime şi 4,50 m lărgime, care merge pînă la turnul nr. 9 (fig. 1). Secţiunea coincide cu traseul unei străzi romane, mărginită la răsărit de resturile unui zid de piatră cu lut galben, care închidea complexul săpat în campania din anii

[1] Colectivul de săpături a fost compus din: Prof. Gh. Ştefan (responsabil), I. Barnea, B. Mitrea, M. Chişvasi, Şt. Constantinescu, Exsp. Bujor, Eug. Comşa, P. Diaconu, Anghelescu N., Gh. Popilian, M. Rusu (membri); Gh. Bichir, Florin Constantiniu (studenţi).

1949—1950. Pe latura de vest, strada era mărginită de cîteva clădiri al căror plan urmează să fie urmărit într-o altă campanie. Ele aparţin perioadei de timp dintre secolele IV și VI.

Strada însăși poartă urme din mai multe etape. Cel mai vechi nivel al ei aparţine secolului al IV-lea, cînd era și mai strîmtă. Ulterior (sec. V—VI) ea a fost lărgită. Nivelul străzii din secolul al IV-lea se identifică printr-un pavaj de piatră măruntă, peste care s-au găsit pietre căzute din ziduri, cărămizi și olane, calupuri de chirpici, a căror folosinţă va fi discutată mai jos, fragmente de lemnărie arsă, piroane și scoabe de fier. Datarea nivelului străzii în secolul al IV-lea se face prin cele cca. 90 monede de bronz găsite chiar pe pavajul străzii și care aparţin acestui secol, mai ales primei jumătăţi.

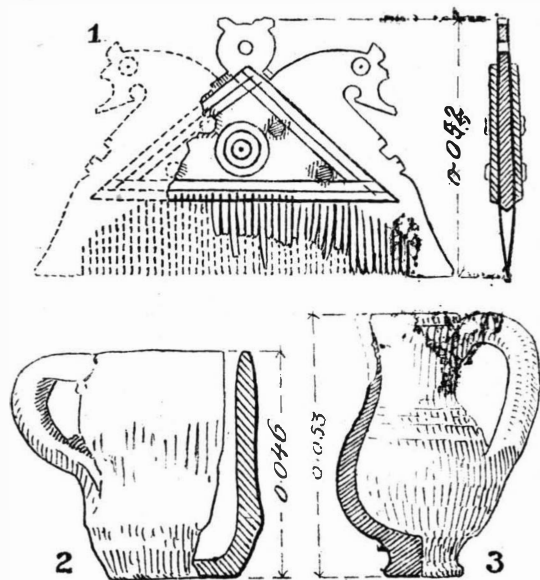

Fig. 2. — Obiecte romane (sec. IV).

Inventarul nivelurilor romano-bizantine este destul de comun: fragmente de pietre de rîșniţă, greutăţi de plasă și ceramică, mai cu seamă fragmente de amfore. Semnalăm printre acestea un exemplar aproape întreg, un mic urcior, o ceașcă (fig. 2, 2—3) și un opaiţ cu o figură omenească pe disc. Prezenţa unui fragment de oală lucrată cu mîna, de tradiţie daco-getică, aflat împreună cu ceramică romană pe podeaua unei încăperi din secolul al IV-lea, dacă nu provine cumva dintr-o epocă ceva mai veche, este importantă prin aceea că dovedește continuitatea tradiţiei locale în olăria secolului al IV-lea. Resturile de arme se reduc numai la două vîrfuri de săgeţi de fier, de formă romboidală. Mai sînt de amintit un pieptene fragmentar cu extremităţile părţii superioare terminate în formă de protome de cal (fig. 2, 1), o figurină antropomorfă de os și un zar de lut nears.

Observaţiile complementare făcute cu prilejul adîncirii nivelurilor bordeielor feudale, la care s-au oprit săpăturile anterioare, se vor consemna, în măsura în care va fi necesar, în partea a doua a raportului, atunci cînd se va arăta ce observaţii noi importante s-au făcut în privinţa așezării feudale timpurii. Aci vom înregistra numai, în legătură cu problema raporturilor dintre așezarea veche bizantină și așezarea feudală, că locuinţele-bordeie nr. 5, 6 și 12 aveau podeaua așezată direct peste dărîmăturile nivelate ale clădirilor bizantine din secolul al VI-lea.

În legătură cu aceeași problemă a succesiunii nivelurilor romano-bizantine, în sectorul *B*, s-a mers în unele puncte, pînă la stîncă, ceea ce permite să tragem anumite concluzii de natură istorică asupra desfășurării vieţii între secolele IV—XII e.n. Astfel, în partea de nord-vest a acestui sector, lărgin-

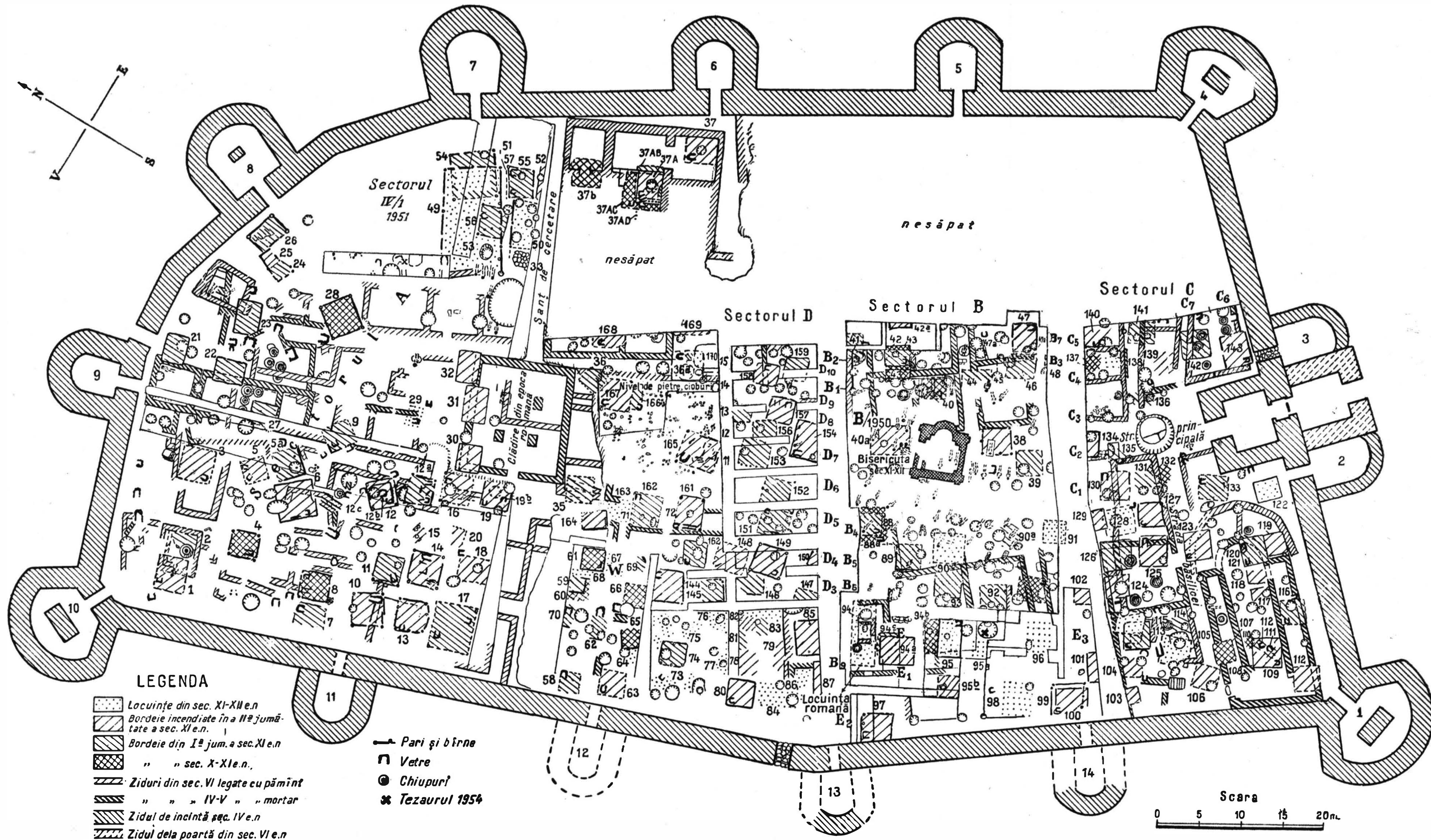

Fig. 1. — Planul general al cetăţii romane şi al aşezării feudale timpurii.

du-se suprafaţa săpată anterior printr-un nou şanţ (*B* 10), s-a dezvelit o parte dintr-o clădire de piatră, în interiorul căreia se afla un strat de dărîmături de cca. 1 m grosime, alcătuit dintr-o mare cantitate de arsură amestecată cu calupuri de chirpici ars. Faptul că în unele locuri s-au găsit cîte cinci sau şase chirpici lipiţi între ei şi avînd pe ambele laturi un strat subţire de făţuială albă, duce la presupunerea că, pentru ridicarea pereţilor interiori ai unor clădiri, se folosea sistemul construcţiei de chirpici, aşezaţi pe un singur rînd în sensul lungimii şi lipiţi între ei cu lut, apoi spoiţi cu var. După direcţia de cădere şi poziţia porţiunilor de perete aflate în săpătură, se poate deduce că în clădirea respectivă exista un perete interior, paralel cu latura de sud a construcţiei, delimitînd o încăpere dreptunghiulară (fig. 3).

Sub stratul de arsură, pe podeaua locuinţei, s-a descoperit un depozit de unelte gospodăreşti din fier masiv, compus din: o pirostrie, un grătar, un foarfece pentru tunsul oilor, mai multe seceri, un cuţit, un hîrleţ, două topoare şi alte cîteva unelte încă nedeterminate, deoarece se află sub cele amintite (fig. 4). Ele formează un grup compact în lungul zidului de sud. Unele sînt suprapuse, aşa cum se păstrau în vechime. Compoziţia acestui depozit şi caracterul lui gospodăresc, cu uneltele necesare agriculturii, creşterii oilor, sînt foarte importante pentru definirea modului de viaţă al ostaşilor de graniţă din veacurile IV—V. Alte niveluri legate de ziduri suprapuse peste cele mai vechi, aflate în spaţiul dintre zidul de incintă şi zidul de vest al clădirii, se situează în epoca lui Anastasius sau şi mai tîrziu, în a doua jumătate a veacului al VI-lea. Din această vreme datează un fragment de zid cu pămînt, ce se sprijină pe colţul de sud-vest al clădirii de care ne-am ocupat mai sus.

Observaţii importante s-au făcut şi în porţiunea de est a sectorului *B*, cu deosebire asupra perioadei dintre secolele IV şi VI e.n., dovedindu-se că cele mai multe ruine din această porţiune aparţin, cel mai de vreme, sfîrşitului secolului al V-lea. Între materialele de construcţie din temelia unui zid din pietre legate cu pămînt, s-a găsit o cărămidă fragmentară, care purta pe muchie numele împăratului Anastasius. Zidul a fost deci ridicat după domnia lui Anastasius.

Resturi de monumente anterioare secolului al IV-lea au apărut în sectorul *B* în mod izolat şi fiind refolosite. Trebuie să menţionăm două fragmente de inscripţii, databile după criterii paleografice în secolele II—III e.n. Astfel, pe o greutate de năvod lucrată dintr-un fragment de piatră, a mai rămas din vechea inscripţie litera *O*, dăltuită cu grijă, iar din textul unei inscripţii funerare se mai păstrează numai literele *VIX*..., ceea ce presupune existenţa în apropiere a unui cimitir din secolele II—III e. n.

În partea de est a aceluiaşi sector, s-a continuat dezvelirea ruinelor unor clădiri, precum şi a unei noi porţiuni din conducta de apă. Aceasta e făcută din tuburi de lut ars şi se află aşezată direct pe stîncă, protejată prin bucăţi de olane, cărămizi şi pietre. Rămîne de urmărit spre a se vedea dacă se leagă de vreo cisternă.

În sectorul *D* nu sînt de semnalat descoperiri importante privind cetatea romano-bizantină, cu excepţia unei porţiuni dintr-o stradă foarte strîmtă, care despărţea clădirea comandamentului de o altă clădire situată către est. Această uliţă pare a data din secolul al IV-lea. Important este faptul că o porţiune din uliţă păstrează încă pavajul vechi, făcut din piatră mică, bucăţi de cărămizi şi chiar cioburi prinse într-un strat de mortar. Merită de asemenea să fie menţionate şi aci, deşi asupra condiţiilor stratigrafice

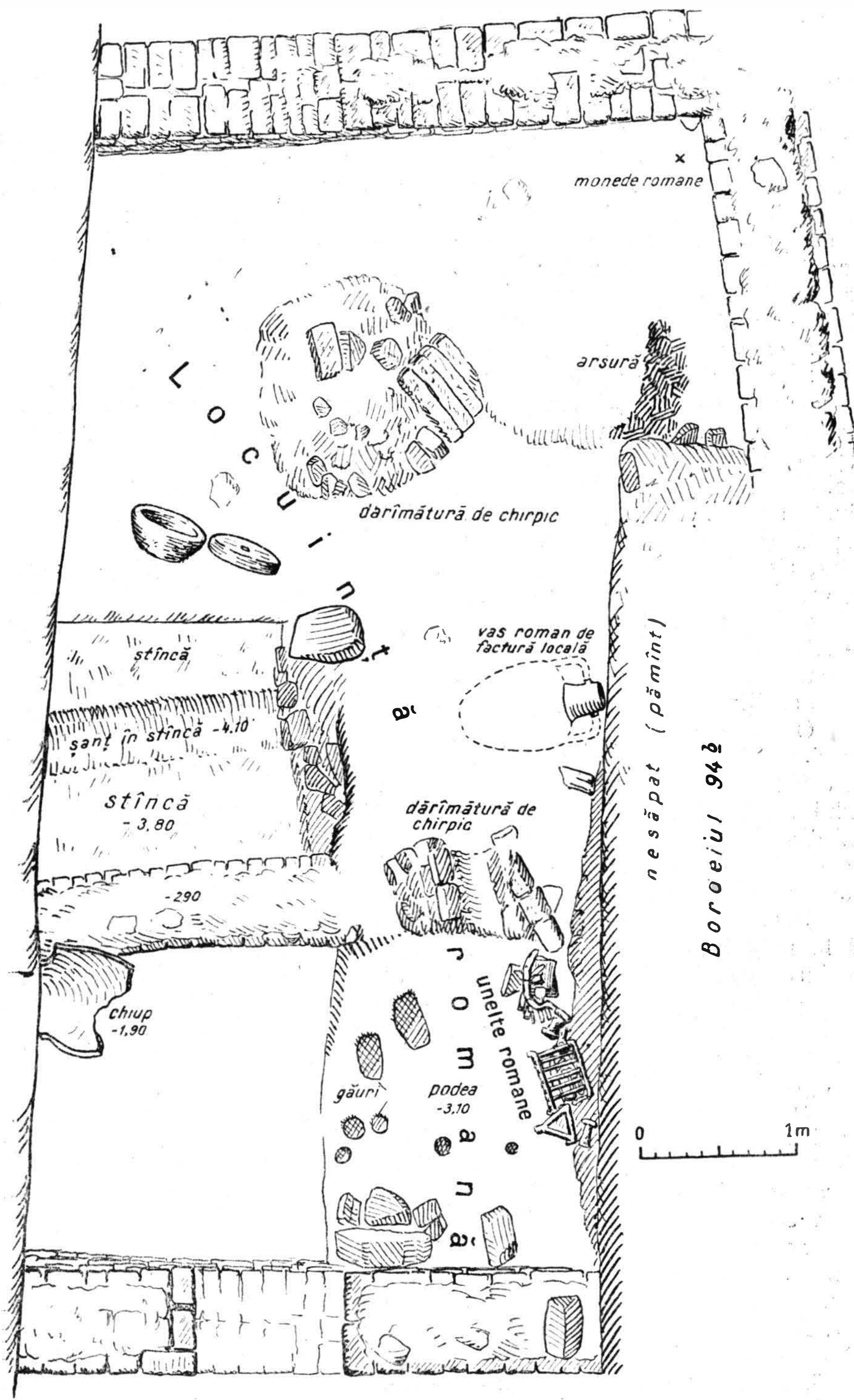

Fig. 3. — Planul locuinței romane din șanțurile B_9— B_{10}

ale descoperirii vom reveni mai jos, resturile unei armuri *(lorica)* din mici plăci de fier, aflate sub podeaua bordeiului 37 A—C. Această lorica cu greu ar putea fi atribuită unei alte epoci decît celei romano-bizantine (sec. IV—VI e.n.).

2. Aşa cum arătam mai sus, problema succesiunii nivelurilor de locuire ale aşezării feudale timpurii avea încă o serie de amănunte nelămurite complet. Aceasta ne-a determinat să executăm în sectorul *D* un sondaj de dimensiuni reduse, pornind de la studierea unui profil ce indica prezenţa succesiunii de

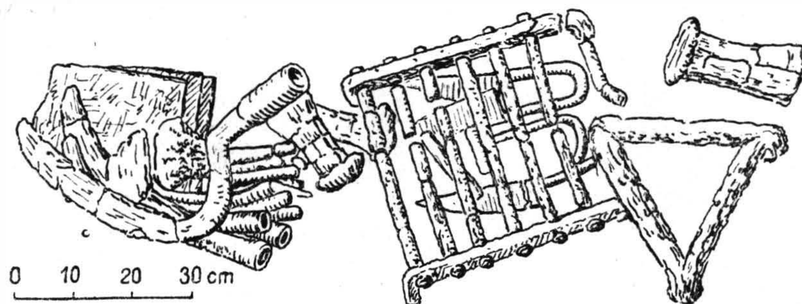

Fig. 4. — Unelte agricole şi casnice din locuinţa romană (sec. V).

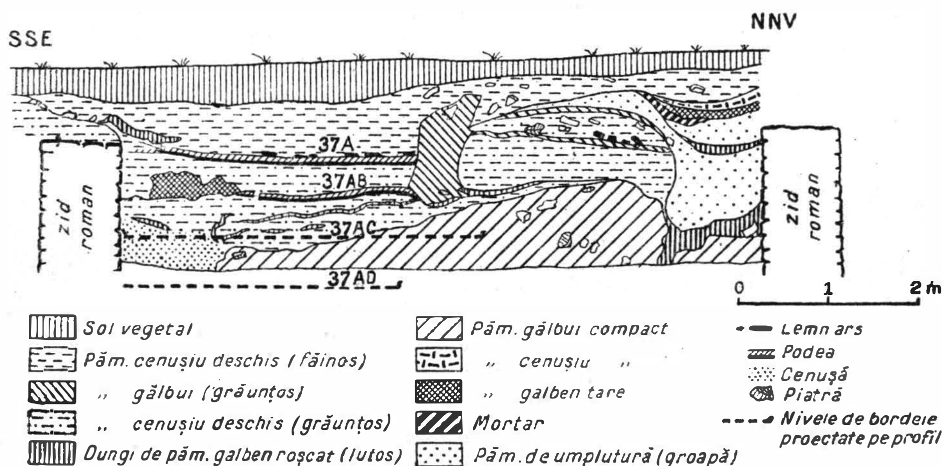

Fig. 5. — Profilul malului de vest al complexului de bordeie 37 A—D.

niveluri de locuire suprapuse exact în acelaşi loc. Este vorba de bordeiul marcat cu nr. 37 A, a cărui latură de est a fost descoperită în campania anului 1953 printr-o secţiune ce arăta şi existenţa altor niveluri mai vechi. Sondajul s-a întins pe o suprafaţă de numai 36 m², mergînd pînă la adîncimea de 2,80 m. El a dus la descoperirea resturilor a patru locuinţe *suprapuse*, toate aparţinînd epocii feudale timpurii. Situaţia aceasta coincide cu unele descoperiri din sectorul IV, 1, lămurind anumite observaţii mai puţin clare de mai înainte. De aceea, vom stărui ceva mai mult asupra sondajului din sectorul *D*. Începînd de sus, bordeiele sînt descrise cu indicativele 37 A, 37 A—B, 37 A—C şi 37 A—D (fig. 5).

B o r d e i u l 37 A. Podeaua lui se găseşte la adîncimea de 1,10 m de la suprafaţa actuală. Face parte din categoria bordeielor incendiate. Are forma dreptunghiulară şi este adîncit cu cca. 80 cm de la nivelul vechi al solului. Pereţii erau căptuşiţi cu scînduri susţinute de pari. În afară de resturile scîndurilor incendiate, în groapa bordeiului s-au găsit bucăţi din grinzile şi bîrnele ce formau acoperişul. Aproximativ în mijlocul încăperii se afla groapa de bucate, iar în colţul de nord-vest era cuptorul. Acesta are o formă de potcoavă, cu vatra de foc puţin adîncită şi gura spre sud. Deasupra cuptorului se afla o gardină de lut, cu o margine ridicată de aproximativ 10 cm. Cuptorul

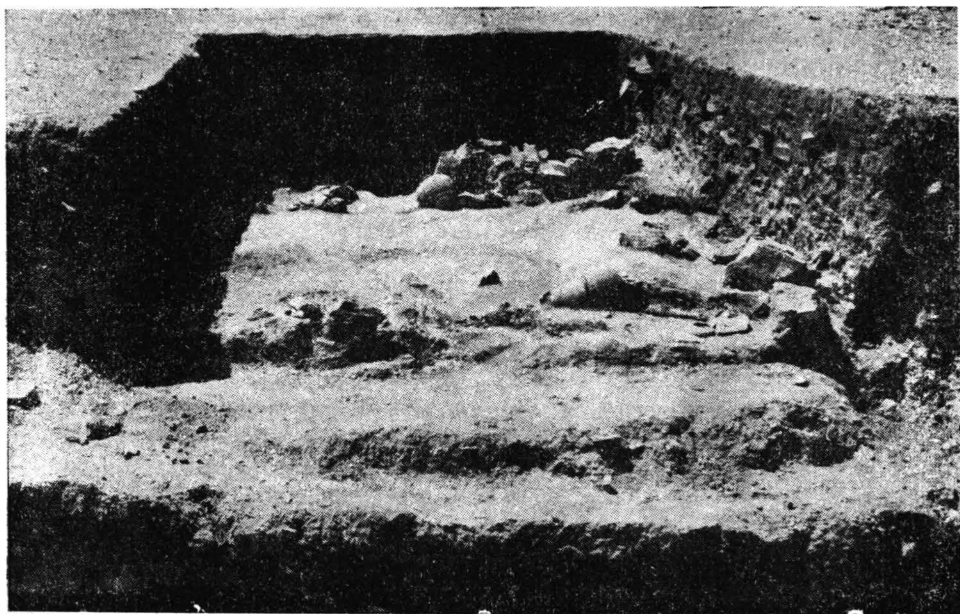

Fig. 6. — Bordeiul 37 A.

era construit din pietre nefăţuite, legate cu lut şi apoi lipite cu un strat de lut. Fumul ieşea pe gura cuptorului. Locul intrării nu s-a putut identifica în săpătură, dar ea trebuie să se fi aflat pe latura opusă gurii cuptorului, pentru a se face tirajul. Acest bordei aparţine categoriei care ne este cea mai bine cunoscută la Garvăn.

Inventarul bordeiului conţine ceramică şi obiecte de metal. Ceramica aparţine speciilor care apar în chip obişnuit în bordeiele din nivelul de incendiu. Specia cu pasta grosolană este reprezentată prin două vase-borcan, neornamentate, precum şi printr-o cantitate de cioburi sau funduri de vase. Unele fragmente sînt ornamentate cu linii izolate orizontale, uneori combinate cu o linie învălurită, pe umăr sau imediat sub buză, alteori apare şi ornamentul imprimat grosolan cu rotiţa.

Din specia mai bună fac parte un urcioraş cu gura trilobată şi corpul bombat, şi o oală mare cu două torţi late, care apare pentru prima dată într-un complex închis. Pasta acestor două vase are puţine impurităţi, iar

tehnica lor este mult mai îngrijită decît a speciei precedente. Ambele vase poartă ornamentul în val lucrat foarte fin cu un instrument dinţat.

Ceramica cu smalţ este reprezentată prin două urcioraşe smălţuite, de o formă cunoscută deja la Garvăn.

În ceea ce priveşte obiectele de metal, ele sînt în număr de trei, şi anume: un buzdugan de fier, un clopoţel de bronz şi o placă de fier pe care se afla lipit clopoţelul. Pe lîngă aceste materiale care au ieşit la lumină din cuprinsul stratului de incendiu, o serie întreagă de alte obiecte s-au recoltat din umplutura gropii bordeiului: fusaiole de ardezie de culoare roz, fragmente de brăţări de sticlă, greutăţi de plasă de pescuit etc. O atenţie deosebită merită cîteva fragmente de vase din pastă de caolin, de culoare gălbuie amestecată cu nisip. Ele sînt ornamentate cu benzi de linii în val şi linii orizontale trase neregulat

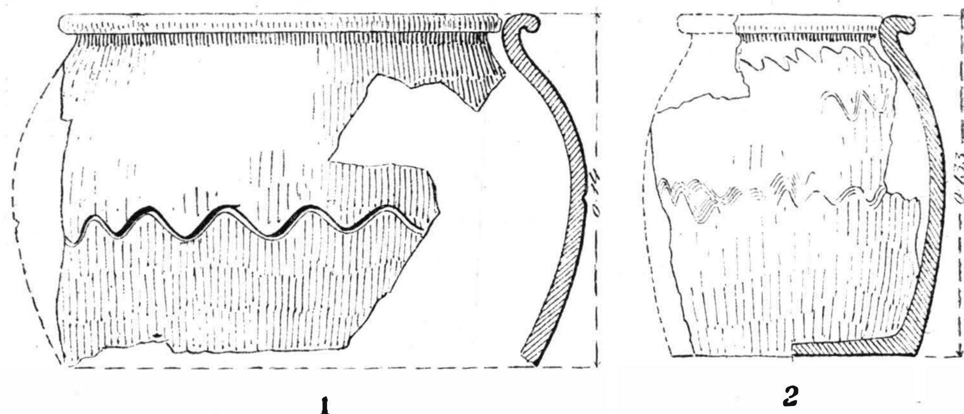

Fig. 7. — Bordeiul 37 A—B. Ceramică găsită în cenuşa cuptorului.

pe corpul vasului şi acoperite cu un smalţ gălbui. Forma şi tehnica indică o origine locală, în sens larg, rămînînd să se precizeze centrul de olărie respectiv. Trebuie menţionată de asemenea o ulcică cu gura cu patru lobi şi tortiţă. Un astfel de vas a mai apărut într-o campanie anterioară ca aparţinînd nivelului de locuire cel mai recent, deci posterior bordeielor incendiate, nivel pe care nu-l avem atestat clar în porţiunea pe care o prezentăm aici.

B o r d e i u l 37 A—B. La 30 cm sub podeaua bordeiului 37 A, deci la 1,40 m de la nivelul solului actual, s-a descoperit podeaua unui alt bordei, pe care îl însemnăm cu sigla 37 A—B (fig. 5).

Atît în ceea ce priveşte dimensiunile cît şi orientarea, acest bordei este aproape identic cu cel dintîi. Pereţii au fost de asemenea căptuşiţi cu scînduri de lemn, care au putrezit, astfel încît nu se păstrează decît urmele lor imprimate pe pămîntul ce forma groapa bordeiului. S-au găsit găurile de pari, dar alte urme de lemn nu se mai păstrează. În mijlocul încăperii, se află groapa de bucate, care a fost întretăiată de groapa similară din bordeiul 37 A. Cuptorul, construit la fel cu cel al bordeiului 37 A, se găsea tot în colţul de NV. El se deosebea însă de cel din 37 A prin faptul că îi lipsea gardina de lut de deasupra.

În ceea ce priveşte inventarul, el se compune din fragmente ceramice, descoperite chiar în cuptor, lucrate într-o tehnică superioară vaselor-borcan

din bordeiul 37 A: pastă cărămizie cu nisip şi pietricele mici, uneori şi scoici pisate, buze rotunjite şi întoarse în afară, gît foarte scurt. Ornamentul cel mai obişnuit constă dintr-o linie în val, regulat trasă pe diametrul maxim al vasului, ornamente cu rotiţa, ori, pe fragmente de vase cu peretele mai subţire, mici linii orizontale sau benzi de linii învălurite (fig. 7).

În pămîntul de umplutură al bordeiului au apărut fusaiole de ardezie de formă bitronconică, o fusaioală de malahit cu linii orizontale ca ornament, alta de sticlă galbenă, mărgele de sticlă, fragmente de brăţări de sticlă şi de obiecte de bronz, fier şi os. În mod deosebit, semnalăm două vîrfuri de săgeţi de os, care aparţin, probabil, populaţiilor nomade de neam turc, în cazul nostru pecenegilor (fig. 14, 3—4).

Ceramica din umplutura bordeiului are aceleaşi caracteristici cu cea din cuptor. Predomină ornamentul cu rotiţa, combinat fie cu o linie în val, fie cu gropiţe, fie cu ghirlande în jurul gîtului; apare frecvent şi ornamentul de linii orizontale, combinate cu benzi oblice sau verticale, executate cu un instrument dinţat (creasta de cocoş), mai rar şi benzile de linii în val sau alveole în jurul gîtului, lucrate foarte fin cu instrumentul dinţat. Menţionăm şi aci cioburi smălţuite, de factură locală, asemenea celor din umplutura bordeiului 37 A.

B o r d e i u l 37 A—C. La o diferenţă de nivel de 50 cm, sub bordeiul 37 A—B, au apărut rămăşiţele unui al treilea nivel de bordei (fig. 5). Bordeiul 37 A—C era construit la fel cu cele din nivelurile superioare, însă avea dimensiuni mai mari. Trei din laturile lui au fost căptuşite cu loazbe, iar a patra latură o constituia un zid din epoca romano-bizantină. În colţul de NV, pe un loc mai puţin ridicat faţă de podeaua bordeiului, s-au găsit ghemotoci de lut frămîntat şi cîteva oale *nearse*, care au fost strivite în cursul unui incendiu, din cauza prăbuşirii bîrnelor ce alcătuiau peretele de nord al încăperii. De aci tragem concluzia că acest bordei era atelierul unui olar.

Cioburile vaselor aparţin unei forme de borcan, ornamentat cu linii orizontale, trase uneori neregulat, pe tot corpul vasului, iar în jurul gîtului, cu gropiţe în formă de virgulă sau de semicerc, lucrate cu beţişorul. Pasta lor conţine nisip şi pietricele, avînd un aspect zgrunţuros. În legătură cu aceasta menţionăm că lîngă cuptor s-a găsit o grămăjoară de sauriş, care se pisa şi intra în compoziţia pastei din care se făceau vasele. În cuptor s-au găsit pietricele conţinînd urme de oxid de fier.

Pe podeaua bordeiului s-au descoperit de asemenea fusaiole de lut şi două mărgele cu decor în formă de « ochi », iar în pămîntul care umplea groapa bordeiului, fragmente de obiecte de fier, bronz, os, fusaiole de ardezie şi de lut, fragmente de brăţări de sticlă, mînere de fier (?) şi fragmente ceramice. Acestea din urmă, ca şi cele din stratul de incendiu al bordeiului, pot fi împărţite în trei categorii. Circa 20% din fragmente aparţin unor vase din pastă roşie-cărămizie, conţinînd pietricele, ornamentate cu rotiţa sau cu linii orizontale întretăiate de linii verticale sau oblice. Categoria care predomină este aceea a vaselor din pastă mai fină de caolin, de culoare roză sau alburie, decorate cu linii orizontale întretăiate de linii verticale sau oblice şi cu ornamente în formă de unghi cu vîrful în sus. Mai rar apar benzi de linii în val, combinate cu linii orizontale (fig. 8).

A treia categorie o constituie vasele lucrate dintr-o pastă amestecată cu nisip, avînd pereţii groşi, ornamentaţi cu benzi sau cu linii în val. Uneori benzile de linii în val sînt combinate cu linii orizontale. Alteori, ornamentele de linii orizontale sînt combinate cu un şir de gropiţe în jurul gîtului vasului.

Ornamentul în formă de frunze de brad incizate, combinate cu o linie în val, apare foarte rar (fig. 9).

În ceea ce priveşte formele, apar în acest nivel cîteva deosebite faţă de nivelurile mai noi. Apare, de exemplu, vasul borcan cu o mică tortiţă de la buză pînă la umăr în formă de urechiuşă. Acest tip de vas se întîlneşte atît la Kiev [1], cît şi în alte oraşe vechi ruseşti. O altă formă pentru care, deocamdată, nu avem analogii, este un vas în formă de cratiţă, cu torţi groase dispuse

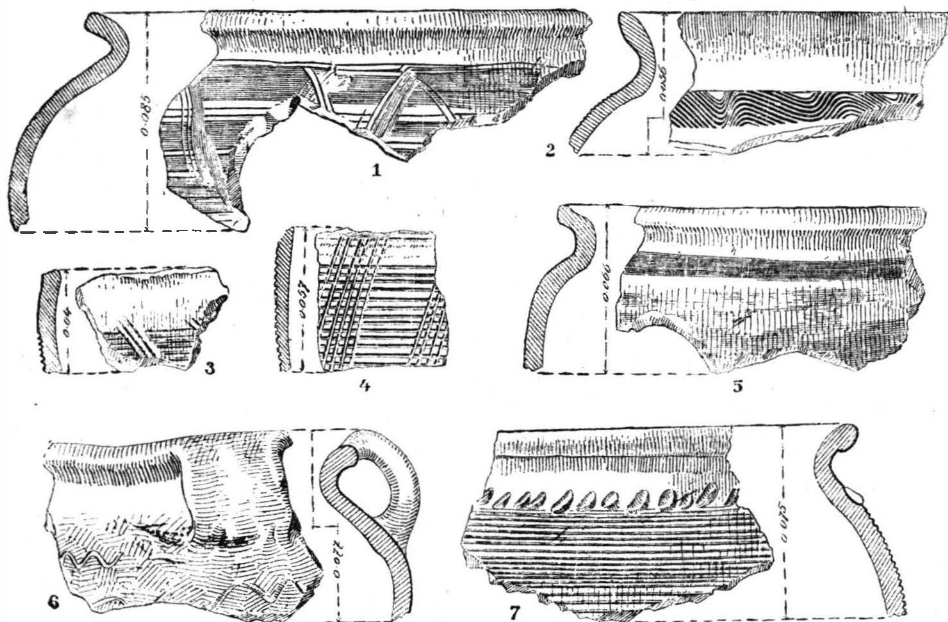

Fig. 8. — Bordeiul 37 A—C. Ceramică din caolin.

orizontal. În sfîrşit, trebuie să amintim un vas-borcan cu urechiuşe interioare, formă care se întîlneşte în aşezările feudale timpurii din Bulgaria [2].

B o r d e i u l 37 A—D. Sub podeaua bordeiului 37 A—C, la 60 cm adîncime faţă de aceasta şi la 2,50 m adîncime de la suprafaţa actuală a solului, s-a descoperit un cotlon-cuptor de acelaşi tip cu cele din nivelurile deja descrise. La gura acestui cuptor s-a descoperit o cuirasă (*lorica*) de fier, aparţinînd tipului *lorica squamata*, cu solzi dreptunghiulari de fier. În cenuşa din cuptor au apărut cioburi feudale, atît din pastă de caolin, cît şi din pastă mai dură cu nisip şi ornamente în linii orizontale şi linii în val. Cuptorul aparţine epocii feudale timpurii. Lîngă el s-au găsit pietre şi fragmente de ţiglă şi cărămizi romane, care se pare că alcătuiau un zid legat cu pămînt, pe care se sprijinea cuptorul, reprezentînd latura de nord a locuinţei. Am avea în acest caz o

[1] Karger, M. K., Arheologhiceskie issledovaniia drevnego Kieva. Kiev, 1951, p. 38, fig. 26, p. 125, fig. 89, p. 177, fig. 129.

[2] St. Stancev, « Izvestija » — Bulletin de l'Inst. Archéol. Bulg., t. XVIII, Sofia, 1952, p. 290, fig. 265, 4.

situaţie diferită în sensul că laturile de E şi N erau construite din zid de piatră cu pămînt, latura de sud fiind formată de un zid roman, ca în cazul bordeiului 37 A—C. Problema se va lămuri deplin cînd se va dezveli şi latura de vest. Cazuri similare de locuinţe feudale timpurii cu pereţii din piatră şi pămînt care folosesc ziduri din epoca romano-bizantină s-au mai întîlnit la Garvăn.

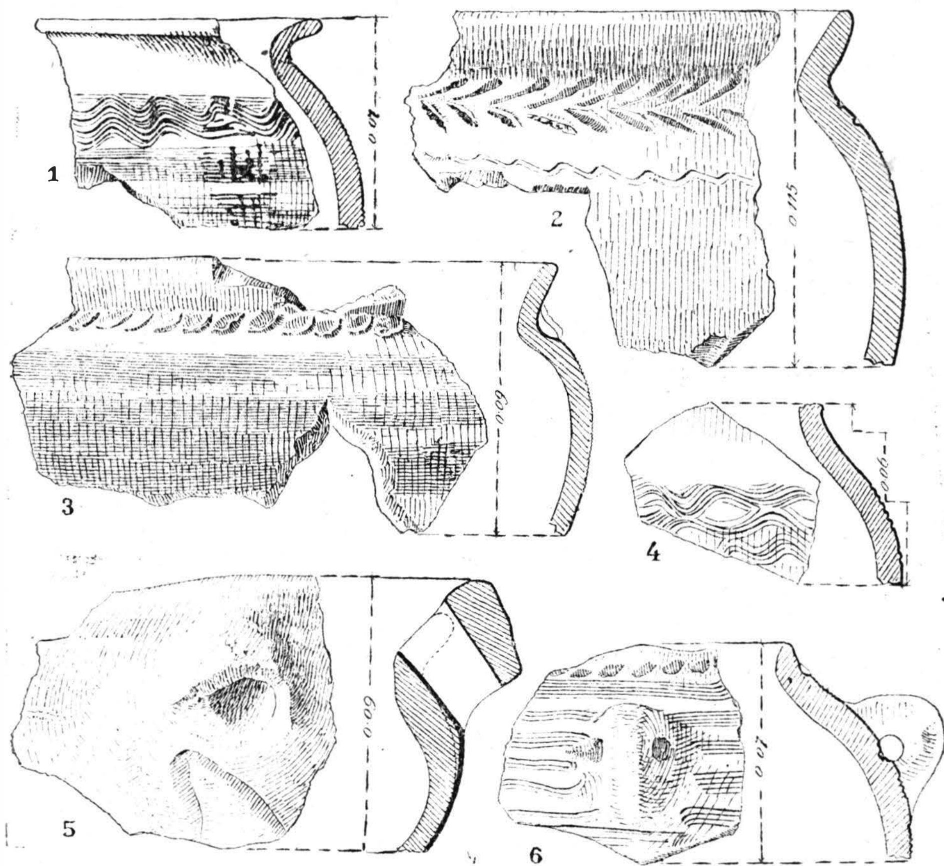

Fig. 9. — Bordeiul 37 A—C. Ceramică din argilă cu nisip.

Ca exemplu putem cita locuinţele nr. 108 şi 120, aceasta din urmă aşezată în absida basilicii romane.

În problema datării acestui nivel, va trebui să ţinem seama de o serie de observaţii, cum este, de exemplu, aceea că printre materialele ce au apărut sub podeaua bordeiului 37 A—C, deşi găsim din ce în ce mai puţine cioburi de caracter feudal timpuriu şi tot mai multe de tip roman tîrziu, totuşi se întîlnesc unele fragmente ceramice ce nu aparţin nici uneia din cele două mari categorii. Apar, de exemplu, fragmente de vase lucrate cu mîna dintr-o pastă aspră gălbuie sau cenuşie închis, în care s-au amestecat cioburi pisate. Apare de asemenea o specie ceramică de culoare cenuşie, dintr-o pastă mai fină şi

cu urme de lustru. Acestea constituie, eventual, indicii despre existenţa unui nivel de locuire mai nou decît secolul al VI-lea, dar mai vechi decît aşezarea feudală timpurie. Acestui nivel îi aparţine şi un fragment de buză de vas lucrat cu mîna, însă într-o tehnică destul de bună, purtînd ca ornament alveole pe buză.

Pe baza rezultatelor obţinute în acest sondaj, se poate încerca o datare relativă a acestui complex, datorită faptului că cele patru locuinţe erau suprapuse. O datare absolută a celor patru niveluri nu este posibilă deocamdată. Sintetizînd aceste rezultate din punct de vedere cronologic, putem trage unele concluzii.

Bordeiul 37 A aparţine nivelului denumit convenţional al « bordeielor arse », datat cu monede în a doua jumătate a secolului al XI-lea.

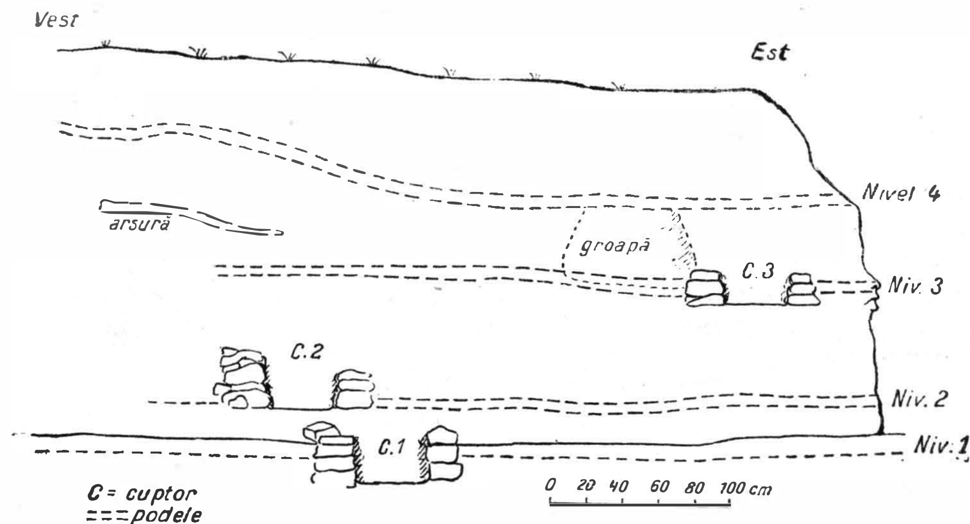

Fig. 10. — Succesiunea nivelurilor de locuire, proiectate pe peretele de sud al secţiunii din sectorul *A* IV, 1.

Bordeiul 37 A—B este mai vechi decît bordeiul 37 A. El poate fi datat în prima jumătate a secolului al XI-lea.

Bordeiul 37 A—C s-ar putea data în secolul al X-lea, probabil în a doua jumătate, deşi unele fragmente ceramice ar permite chiar o datare mai timpurie.

Locuinţa 37 A—D reprezintă nivelul cel mai vechi al aşezării feudale. Nu se poate însă spune dacă era de tipul semibordeielor şi dacă aparţine începuturilor secolului al X-lea. Materialele descoperite aci par a indica chiar o epocă mai veche.

Deosebit de importantă este observaţia că acelaşi tip de locuinţe durează mult timp şi că locuinţele ocupă exact acelaşi loc. Observaţia aceasta s-a făcut în mai multe puncte. Chiar în campania din 1954 ea a fost din nou verificată în săpăturile din sectorul *A* IV, 1. Şi aci s-au putut constata în chipul cel mai clar patru niveluri suprapuse, ceea ce dovedeşte succesiunea lor în timp (cf. fig. 10—13). Printre descoperirile importante din acest din urmă sector, menţionăm în chip deosebit o plasă de pescuit avînd ochiuri mari de cca.

7×7 cm (fig. 14, 2), ale cărei resturi se aflau înfăşurate pe o bucată de lemn. La un capăt din împletitură s-a găsit şi o mică plută de lemn. Plasa se afla pe podeaua bordeiului 57 B, alături de o apreciabilă cantitate de fuior de in, fire de lînă, probabil dintr-o ţesătură, o foarfecă de tuns oile, foarte rău conservată, precum şi o ghioagă fragmentară de fier. Complexul este deosebit de important, însă el nu ne permite să stabilim dacă locuinţa aparţinea unui lucrător de scule pescăreşti sau unui pescar care îşi confecţiona singur plasa — aşa cum se făcea pînă nu de mult în aşezările de pescari.

În restul sectorului *D* s-au obţinut elemente noi care completează inventarul aşezării feudale, permiţînd o mai adîncă cunoaştere a uneltelor de

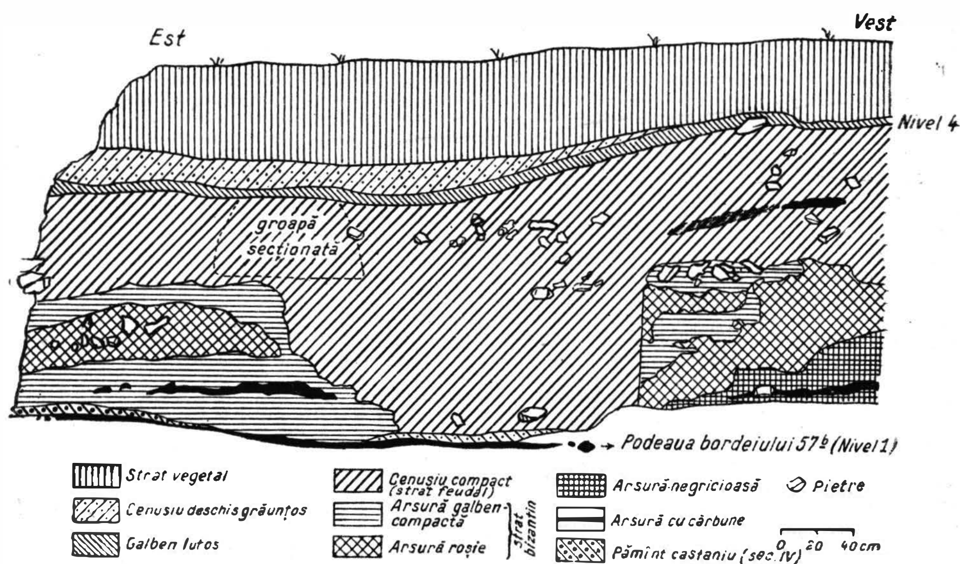

Fig. 11. — Profilul peretelui de nord al secţiunii E—V, din sectorul *A* IV, 1.

producţie şi a modului de trai al locuitorilor. Astfel, la inventarul uneltelor de pescuit, s-a adăugat un fel de frigare cu cîrlig, unealtă care se foloseşte şi azi pentru pescuitul în sezonul rece şi pe care localnicii o numesc sidincă.

În afară de acestea, o atenţie deosebită merită un fragment de fluier dintr-un picior de pasăre, descoperit în partea de vest a sectorului *D* (fig. 14, 1).

În interiorul bordeiului 167, bordei de tipul lui 37 A, avînd laturile de 3×3 m, s-au descoperit, pe lîngă ceramica obişnuită nivelului respectiv, urmele carbonizate a trei vase (baniţe ?) de lemn, cu diametrul de 0,40 m, aşezate pe latura de nord a bordeiului (fig. 15—16). Alături de alte resturi de mobilier şi veselă de lemn (căni, linguri etc.), aceste urme arată locul important pe care lemnul îl deţinea în cultura materială a aşezării de la Garvăn. Îşi găseşte astfel explicaţia şi prezenţa unor tortiţe de metal, care se montau la recipientele mai mari (găleţi etc.) de lemn. Pe podeaua acestui bordei, lîngă cotlon, s-a găsit o monedă din timpul împărătesei Teodora (1055—1056). Trebuie semnalată totodată descoperirea unui mare număr de proiectile de lut pentru praştie.

Și mai importantă este identificarea în porțiunea de la sud-est de clădirea comandamentului (șanțul *D* 15) a urmelor unei locuințe de suprafață, reprezentate prin vatra de lut, iar ca inventar printr-o categorie de ceramică ce pare și tipologic mai nouă. Din păcate, peste tot unde au apărut urme din acest nivel, din cauză că ele se află foarte aproape de nivelul actual, sînt destul de rău păstrate. Locul acestui nivel în cronologia așezării de la Garvăn se va putea fixa definitiv prin noi observații. În cazul de față, ca și în supra-

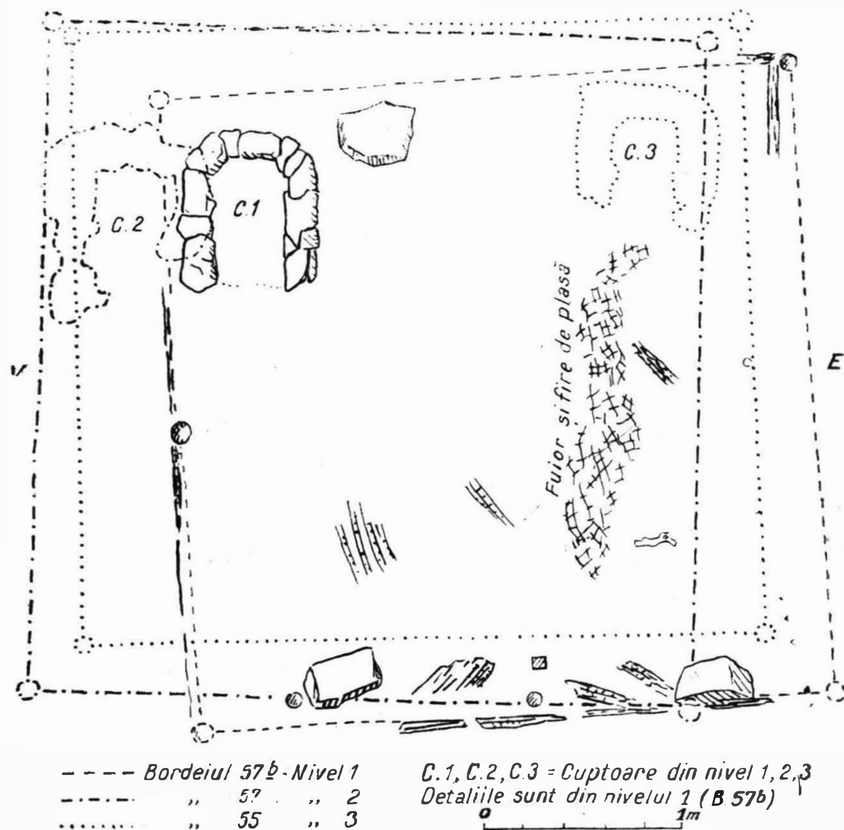

Fig. 12. — Planul bordeielor suprapuse nr. 55, 57, 57 *b* (Sector *A* IV, 1).

fața *B* (vezi mai jos), este clar că locuințele de suprafață acopereau groapa unui bordei. Pe vatră s-au găsit cioburile a patru vase-borcan, din pastă fină și albicioasă, cu pereții subțiri, ornamentate cu linii incizate, formînd benzi orizontale sau grupuri de linii pe corpul vasului. Din punct de vedere tipologic, aceste vase ne indică o etapă mai nouă decît cele cunoscute pînă acum la Garvăn (poate chiar secolul al XIII-lea).

Un alt element care se cere lămurit este raportul cronologic dintre mormintele de la Garvăn și diferitele niveluri de locuire. Este bine stabilit pînă acum că mormintele sînt mai recente decît nivelul bordeielor arse. Un mormînt descoperit în ultima campanie deasupra bordeiului 154, groapa lui pătrunzînd

în stratul de incendiu al bordeiului, confirmă observaţiile noastre mai vechi.

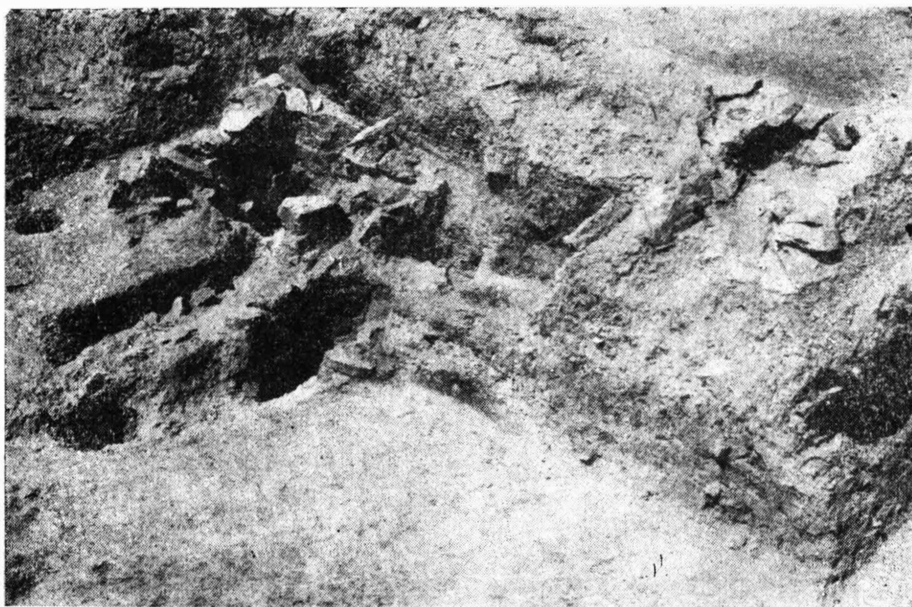

Fig. 13. — Bordeiele nr. 55, 57, 57 *b*.

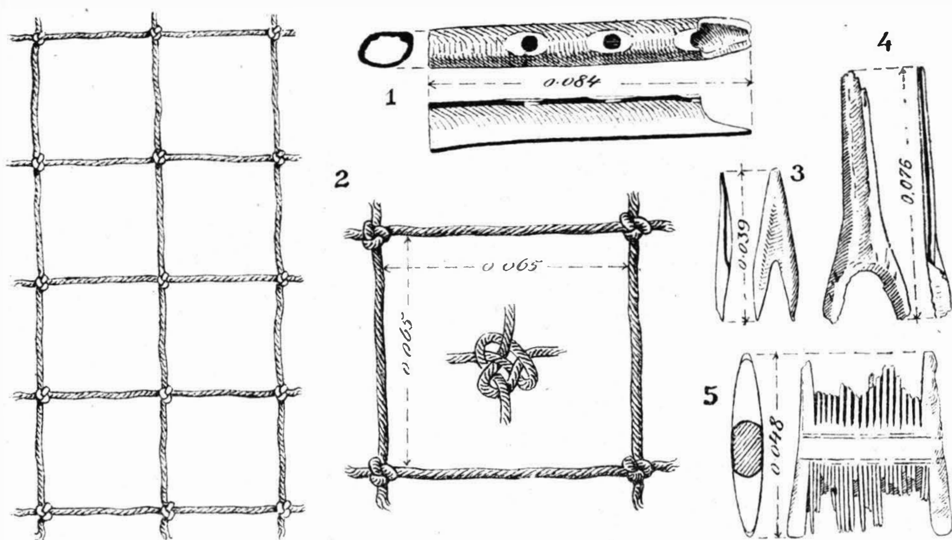

Fig. 14. — Obiecte din locuinţe feudale timpurii (sec. X—XII).

Ceea ce rămîne încă neclarificat este raportul dintre cimitir şi nivelul locuinţelor zise de suprafaţă.

O serie de alte descoperiri nu pot fi amintite într-un raport cu caracter preliminar. Vrem să aducem la cunoștință numai două din aceste descoperiri, a căror importanță iese din comun. În lucrările din porțiunea de vest a fostei cetăți, s-a găsit un mic bloc de șist verde, în formă de stîlp neregulat, pe care se află incizată în chip foarte stîngaci o figură feminină. Figura este schematizată la maximum, din care cauză nu se pot deosebi clar decît ochii și urechile cu cercei. Două linii ondulate ce se întretaie ar putea reprezenta un șirag de mărgele (fig. 17). Din cîte cunoaștem noi, în urma unei cercetări sumare a publicațiilor, acest monument de un aspect așa de primitiv nu-și găsește analogii. Ne-am putea gîndi la reprezentarea nereușită a unei divinități

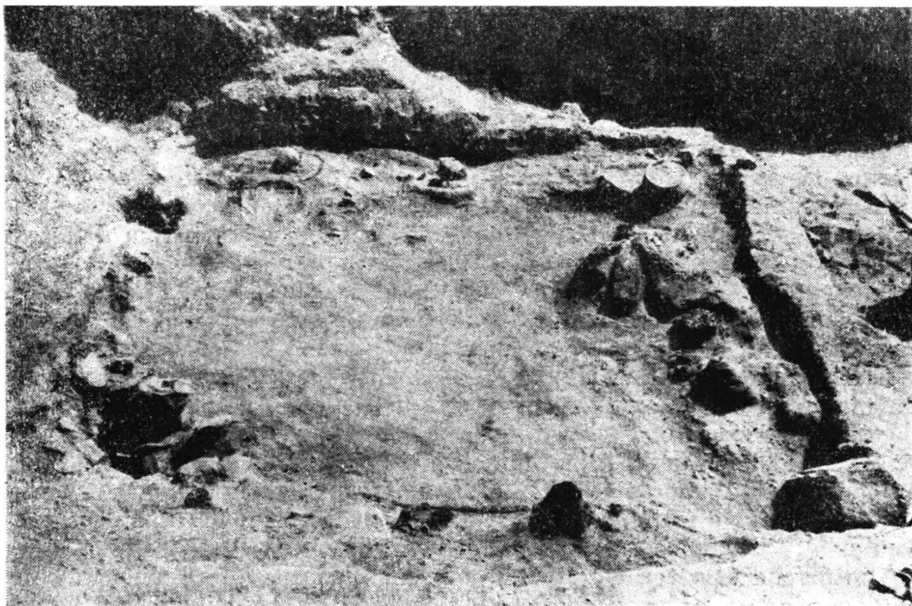

Fig. 15. — Bordeiul nr. 167.

păgîne. Încercarea de a scrijela, căci nu putem numi altfel tehnica folosită pe o astfel de piatră, nu putea reuși și nici n-a reușit. Piesa este totuși interesantă ca o încercare ce depășea posibilitățile meșterului, poate priceput în prelucrarea lemnului și a osului. Cea de a doua descoperire constă într-un plumb sigilar, aflat în pămîntul de umplutură al gropii unui bordei ars din șanțul *D* 15 (fig. 18). Plumbul are diametrul de 0,017 și poartă ca reprezentare pe avers chipul Fecioarei Maria cu pruncul în brațe, iar pe revers o legendă cu numele lui « Mihail arhipăstor al Rosiei », datînd din prima jumătate a secolului al XII-lea: Σφραγ(ὶς) Μιχ(αὴλ) π[ο]μ νάρχου ʽΡωσίας.

Săpăturile din sectorul *B* au adus unele rezultate deosebit de importante pentru urmărirea procesului de formare și dezvoltare a așezării feudale timpurii de la Garvăn.

Una din problemele cele mai dificile era aceea a începuturilor acestei așezări. În această privință sforțările noastre nu putuseră duce la desco-

perirea unor depuneri mai vechi de secolul al X-lea. Mai mult ipotetic, noi admiteam existenţa unui nivel mai vechi. În campania din anul 1954, am arătat mai sus că au apărut fragmente ceramice în sondajul *D* 37 A, care s-ar putea data după secolul al VI-lea, dar înainte de secolul al X-lea. Această observaţie se confirmă prin descoperirea, în colţul de est al sectorului *B*, a unor fragmente ceramice, avînd unele particularităţi ce le deosebesc atît de materialul epocii romano-bizantine, cît şi de cel din secolele X—XII. Între acestea se încadrează un fragment de vas dintr-o pastă cenuşie bătînd în negru, lustruit puternic, împodobit cu linii oblice, lustruite, care formează un ornament în formă de reţea, şi un alt fragment dintr-un vas din pastă amestecată cu cioburi pisate, avînd profilul uşor arcuit în afară. Aceste cioburi, ţinînd seamă de compoziţia pastei şi de decor, apar, de obicei, în culturile anterioare secolului al X-lea. Mai mult încă, din punct de vedere stratigrafic, în partea de apus a sectorului *B*, s-a observat un strat subţire de pămînt care acoperă depunerile secolului al VI-lea şi este suprapus, la rîndul său, de depunerile secolului al X-lea.

De aici rezultă, cu toate că n-avem încă urme de locuinţe, că nu este exclus ca ele să apară de acum înainte. Pe lîngă ceramica semnalată, trebuie să ţinem seama şi de doi cercei, care, după formă, datează de asemenea dinainte de secolul al X-lea. Există şi alte indicii, chiar de natură stratigrafică, în acest sens. Astfel, sub bordeiul 43, din partea de est a şanţului *B* 2, aparţinînd celui mai vechi nivel de bordeie cunoscut pînă acum, se află resturile unui cuptor format din pietre afumate, aparţinînd deci unei etape mai vechi. Dintr-o perioadă de asemenea anterioară aceluiaşi nivel, datează materiale ceramice recoltate de sub cel mai vechi bordei din regiunea şanţului *B* 4, materiale caracterizate prin pastă de culoare gălbuie — caolin — şi printr-un decor specific epocii anterioare nivelului celui mai vechi de bordeie.

Nivelul al doilea de jos în sus, documentat prin bordeiul 41 şi prin resturile unui bordei tăiat de bordeiul 94 *a*, din nivelul următor, se poate data, printr-o monedă de bronz din timpul împăratului bizantin Vasile al II-lea, la sfîrşitul secolului al X-lea, pînă către sfîrşitul domniei aceluiaşi împărat.

Din nivelul următor, s-a golit în întregime, pentru a i se cunoaşte conţinutul şi organizarea, bordeiul 94 *a*, contemporan cu bordeiul 47 şi cu alte numeroase bordeie incendiate (fig. 19). În colţul de nord-est se afla cuptorul, avînd gura orientată către sud. Pe latura de vest, de-a lungul peretelui, se păstrau urmele unei laviţe, care există şi azi în unele regiuni ale ţării, sub numele de comarnic. Pe această laviţă s-au descoperit *in situ* 12 vase de diferite mărimi, unele mai mici aşezate în cele mari. În vasul dinspre colţul de nord-vest se aflau cîteva obiecte de metal: două tălăngi şi alte cîteva obiecte mici de gospodărie. Într-un vas alăturat se afla o grămăjoară de mei, în care s-a păstrat un pieptene de lemn cu două rînduri de dinţişori (fig. 14, 5). În preajma cuptorului s-au găsit trei amfore sparte în bucăţi. Considerînd spaţiul ocupat de cuptor şi de comarnic, ca şi faptul că pe latura de sud trebuia să se găsească intrarea, este foarte probabil că laviţa ce servea ca pat să se fi găsit în lungul laturii de nord, în apropierea cuptorului.

O descoperire de o deosebită însemnătate a avut loc în partea de apus a sectorului *B*, la capătul de est al şanţului *B* 12. Acolo s-a descoperit o groapă de formă ovală, cu diametrul est-vest de 2,30 m, iar diametrul nord-sud de 1,90 m. Această groapă ne-a atras atenţia prin dimensiunile ei neobişnuite. S-a constatat că fundul gropii, aflat la adîncimea de 1,40—1,55 m,

Profilul A-B al malului de est al săpăturii din sectorul D

A B Bordeiul 168 Bordeiul 169 Gr.

Planul săpăturii din sectorul D

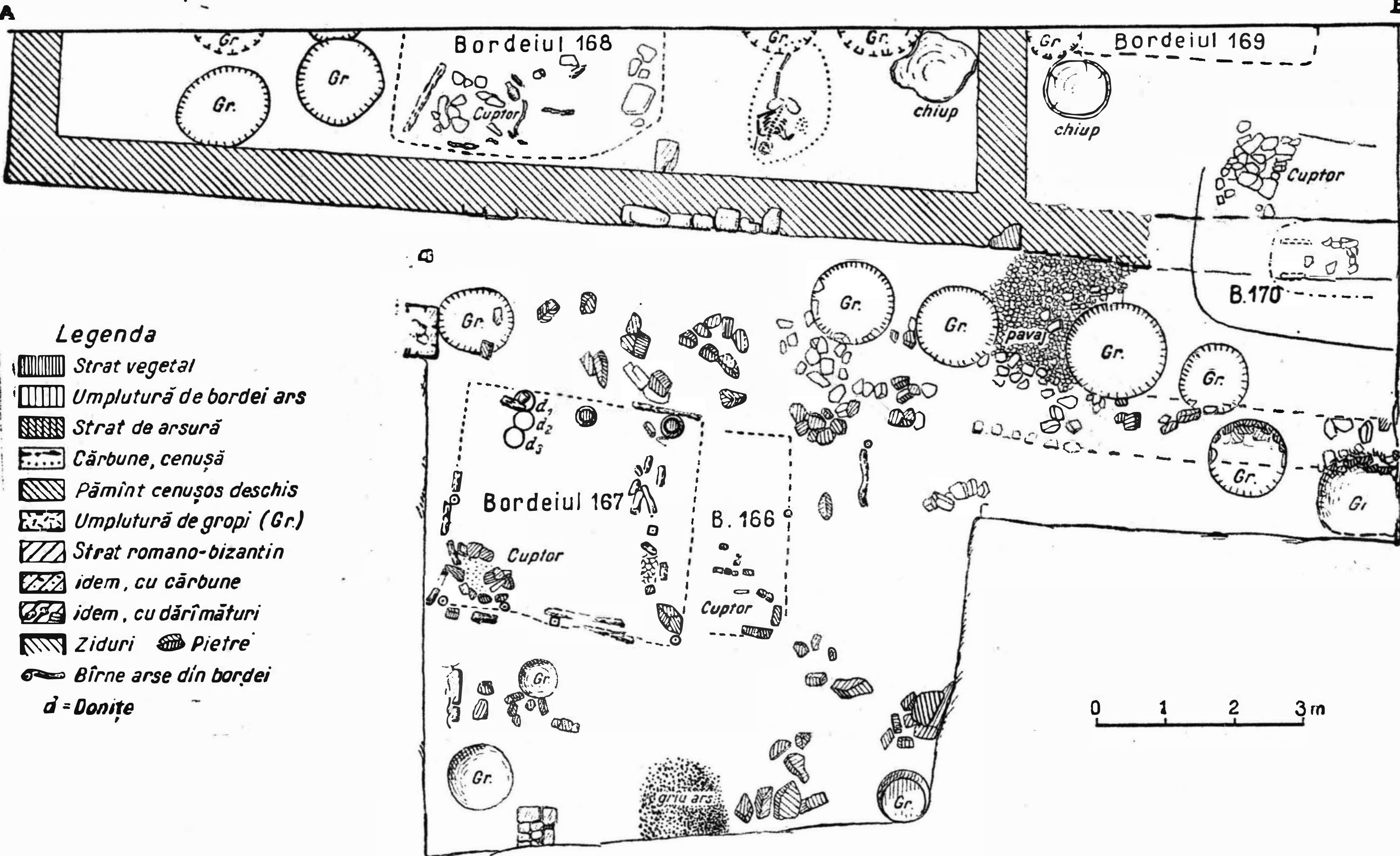

Fig. 16. — Sectorul *D*: planul săpăturilor și profilul malului de est.

Fig. 17. — Bucată de șist sculptată.

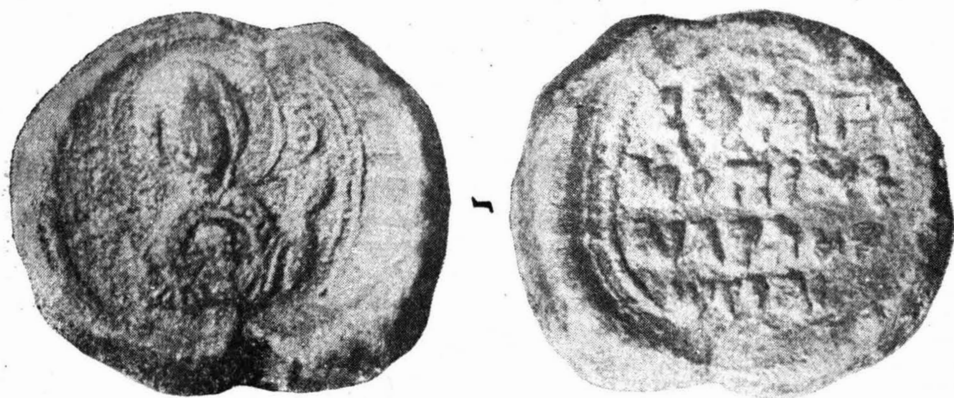

Fig. 18. — Sigiliul lui « Mihail, arhipăstorul Rosiei » (I-a jumătate a secolului al XII-lea).

era bine bătătorit şi că pe toată întinderea lui se afla un strat de trestie prefăcută în cărbune, datorită zăcerii îndelungate în pămînt. În partea de apus a gropii, lîngă un zid perforat de ea, se afla un strat de resturi de ţesături de două feluri: una lucrată din fir subţire, cu grosimea uniformă, ţesută cu deosebită grijă, cealaltă din fire groase. S-au mai găsit şi cîteva « păpuşi » de fuior de in sau cînepă.

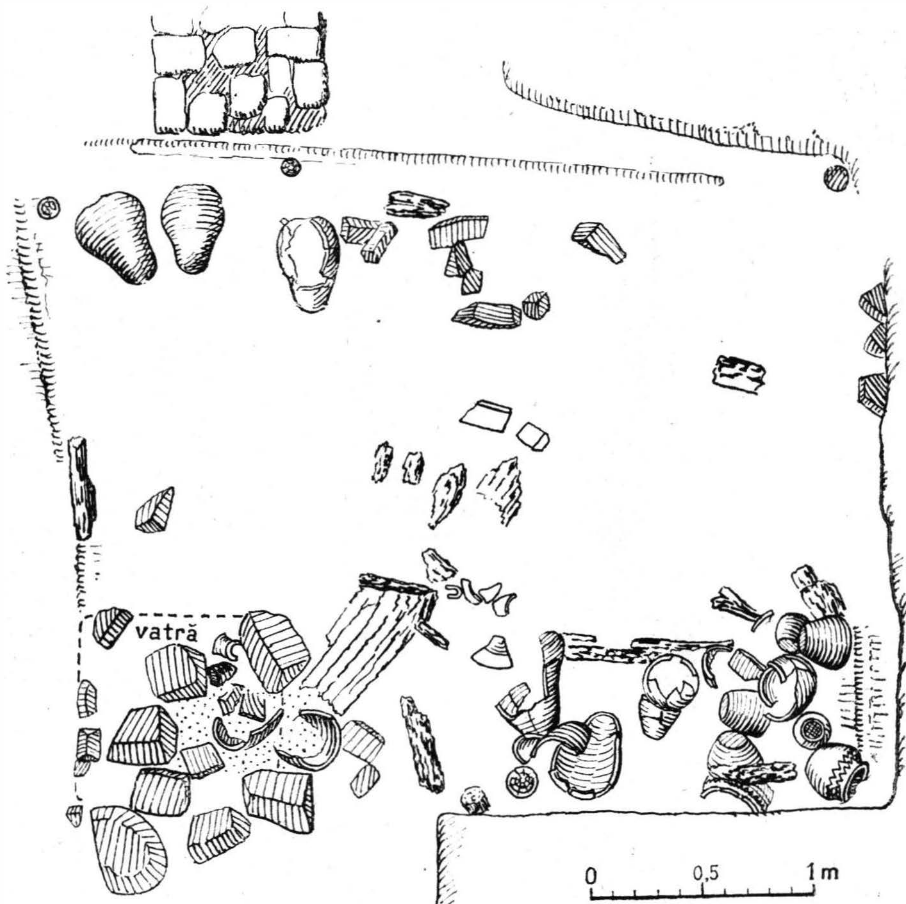

Fig. 19. — Bordeiul nr. 94 *a*.

Sub acest strat de ţesături, într-o adîncitură din zidul amintit mai sus, s-a descoperit un tezaur de obiecte de metal preţios, obiecte de ardezie şi monede de aur şi argint (fig. 20—22). Însemnătatea acestui tezaur nu constă atît în valoarea lui în sine, cît mai ales, în concluziile ce se pot trage din cercetarea compoziţiei lui, în legătură cu întreaga viaţă a aşezării de la Garvăn.

Tezaurul se compune din două brăţări de argint (fig. 21,1—2), două inele de aur pentru bucle (fig. 20,4—5), un inel de aur cu *chaton* în formă de cupolă (fig. 20,6), două inele de argint (fig. 20,7—8), un tub de argint aparţinînd unui şirag (fig. 20,9), patru prîsnele (fusaiole) de ardezie roşiatică, un cuţitaş de fier (fig. 21,3—7), şapte monede de aur şi patru de argint

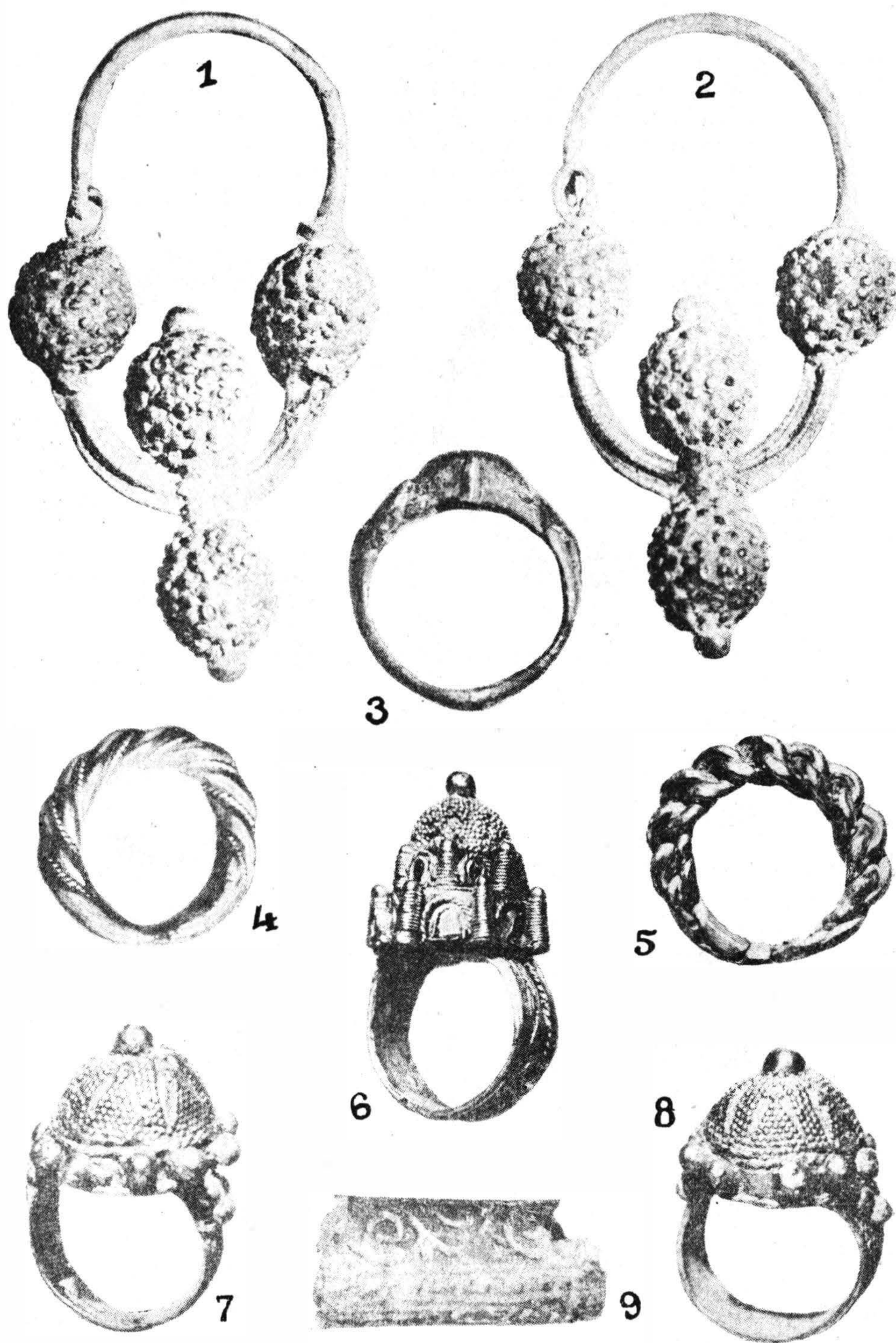

Fig. 20. — Obiecte de podoabă din secolul al XI-lea e.n.

(fig. 22). Monedele de aur datează din timpul domniei lui Vasile al II-lea (Bulgaroctonul) şi Constantin al VIII-lea. Ele au fost tezaurizate şi de aceea nu pot servi la datarea complexului. Mult mai importante sînt, din acest punct de vedere, monedele de argint. Una din ele este din vremea împărătesei Theodora (1055—1056), iar celelalte trei, din vremea lui Isaac I Comnenul (1057—1059). Ele sînt perforate într-o margine, probabil pentru a fi înşirate

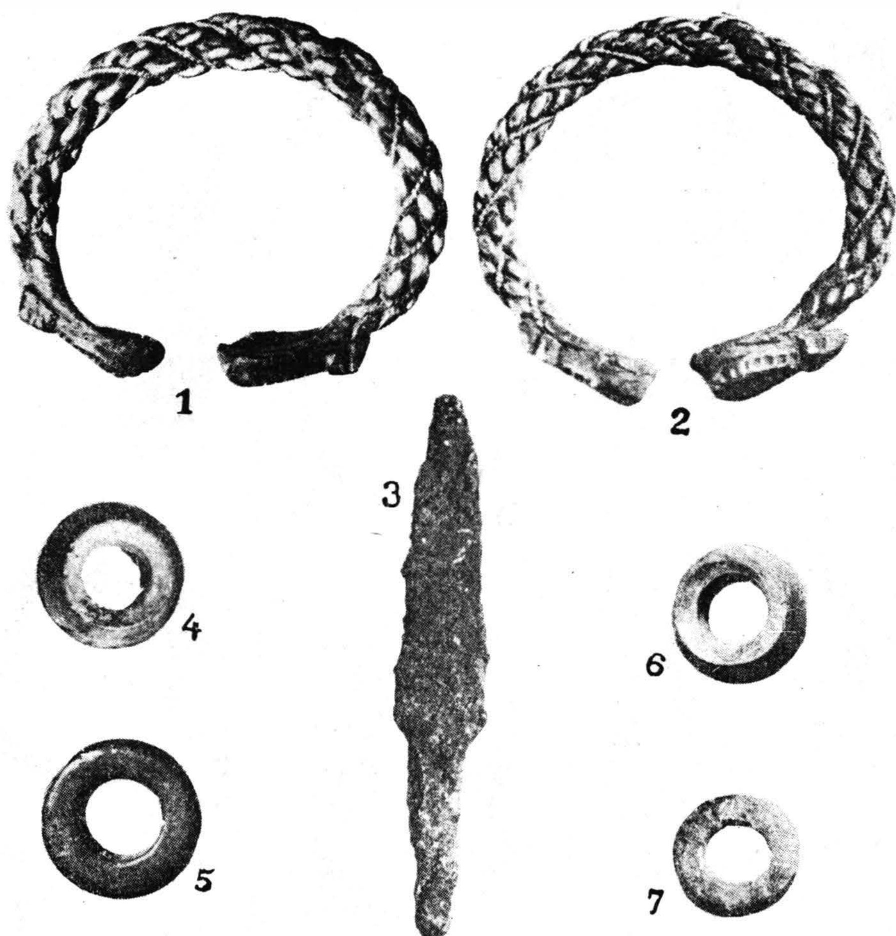

Fig. 21. — Obiecte de podoabă şi cuţitaş de fier, din secolul al XI-lea e.n.

pe o salbă. Acest amănunt denotă că între perioada în care au fost bătute monedele şi data ascunderii tezaurului a trecut un timp. Ştirile din izvoarele scrise arată că sub urmaşul lui Isaac I Comnenul, adică în timpul domniei lui Constantin al X-lea Ducas (1059—1067), s-a produs în 1065, în regiunea Dobrogei, un atac puternic al uzilor. Tocmai în această vreme se constată arheologic distrugerea prin incendiu a aşezării de la Garvăn. Este natural, deci, să atribuim acestor împrejurări ascunderea tezaurului şi incendiul general care a mistuit aşezarea şi datorită căruia ni s-a păstrat tezaurul.

Tezaurul reprezintă obiecte care făceau parte din găteala unei femei. Ne referim mai ales la inelele de bucle, la cercei şi la brăţări. Din punct de vedere tehnic, ele reprezintă o tradiţie orientală, preluată din centrele din Asia Mică şi din Peninsula Balcanică. Meşteşugarii din imperiul bizantin lucrau aceste obiecte de podoabă în serie şi ele ajungeau apoi în regiuni şi mai îndepărtate, prin intermediul negustorilor. Asemenea obiecte s-au descoperit pînă în sudul Germaniei. Cu timpul aceste produse de lux au început să fie lucrate şi în atelierele Rusiei kievene, pe teritoriul căreia se cunosc descoperiri contemporane cu cea de la Garvăn.

Descoperirea acestui nou tezaur şi reconsiderarea unor descoperiri mai vechi ne permit să tragem unele concluzii importante asupra caracterului orînduirii social-economice a comunităţii de la Garvăn. Reamintim aci, printre faptele materiale importante, tezaurul de 106 monede de aur descoperit în 1939, pe lîngă alte monede de aur aflate în alte campanii, crucea episcopală de aur, o verigă de buclă de aur, găsită lîngă craniul unui schelet din cimitir, un alt mormînt în care erau resturi de ţesătură cu fir de aur, bordeiul cu 100 monede de bronz, atribuite împărătesei Theodora, la care se adaugă acum noul tezaur prezentat sumar mai sus. Toate acestea arată existenţa unei stratificări sociale, care, ţinînd seama de condiţiile generale istorice, nu poate fi decît de caracter feudal. Această concluzie rezultă şi din analiza textelor cronicarilor bizantini. Asupra existenţei unei aristocraţii feudale în această parte a ţării noastre şi a raporturilor ei cu imperiul bizantin şi cu cnejii ruşi, deosebit de preţioase sînt şi ştirile aşa-zisului toparh grec.

O altă concluzie pe care o prilejuieşte o serie de observaţii este legată de problema caracterului aşezării, adică dacă ea poate fi definită ca aşezare rurală sau ca oraş.

Observaţiile de mai sus sînt suficiente pentru a ne convinge că prin complexitatea ei aşezarea se defineşte ca o aşezare de caracter orăşenesc. Mai întîi trebuie să ţinem seama de numărul însemnat al locuinţelor şi de planul lor. În această privinţă s-a observat, de exemplu, că bordeiele arse erau separate printr-un interval de aproximativ 10 m lărgime şi dispuse în şiruri. În partea de vest a aşezării s-au identificat două şiruri unul în lungul zidului, al doilea, paralel cu cel dintîi, de care era separat printr-o uliţă strîmtă. Cu oarecare aproximaţie, bordeiele din şirul al doilea erau situate în dreptul mijlocului intervalului dintre bordeiele primului şir. De aici reiese că locuinţele erau grupate sistematic paralel cu axul lung al aşezării. Aceasta constituie una din caracteristicile aşezărilor orăşeneşti. În sprijinul acestei păreri vine şi existenţa unei suburbii care înconjura oraşul de sus.

Un al doilea argument îl constituie numărul relativ mare al podoabelor de aur care indică existenţa unei diferenţieri sociale. În sfîrşit, prezenţa crucii de aur, a unui plumb sigilar provenind de la un ierarh bisericesc, precum şi aceea a unui alt plumb sigilar emanînd de la un guvernator al provinciei Paradunavon, sînt dovezi despre existenţa în această aşezare a unor autorităţi laice şi bisericeşti, cărora li se aducea corespondenţa. Sediul unor astfel de autorităţi trebuie să reprezinte, din motive lesne de înţeles, un centru important nu numai din punct de vedere administrativ, ci şi economic. Dezvoltarea economică pare a sta nu atît în activitatea meşteşugărească, deoarece ea se dovedeşte a fi fost relativ modestă, cît în cea comercială. Numeroasele monede descoperite în cursul săpăturilor, obiectele de factură bizantină, tezaurul care ne-a reţinut atenţia mai sus, resturile de ţesături fine arată existenţa

unui schimb destul de dezvoltat cu diferite centre din imperiul bizantin, iar prezenţa flotei bizantine pe Dunăre în această epocă explică şi mai uşor asemenea relaţii.

Existau însă relaţii şi cu regiunile de nord-est. Pe lîngă cele ce s-au spus deja în această privinţă, prîsnelele (fusaiolele) de ardezie, găsite ascunse împreună cu celelalte obiecte ce formează tezaurul din campania 1954, pun din nou în discuţie funcţia lor. Forma şi mărimea lor este diferită. Din această

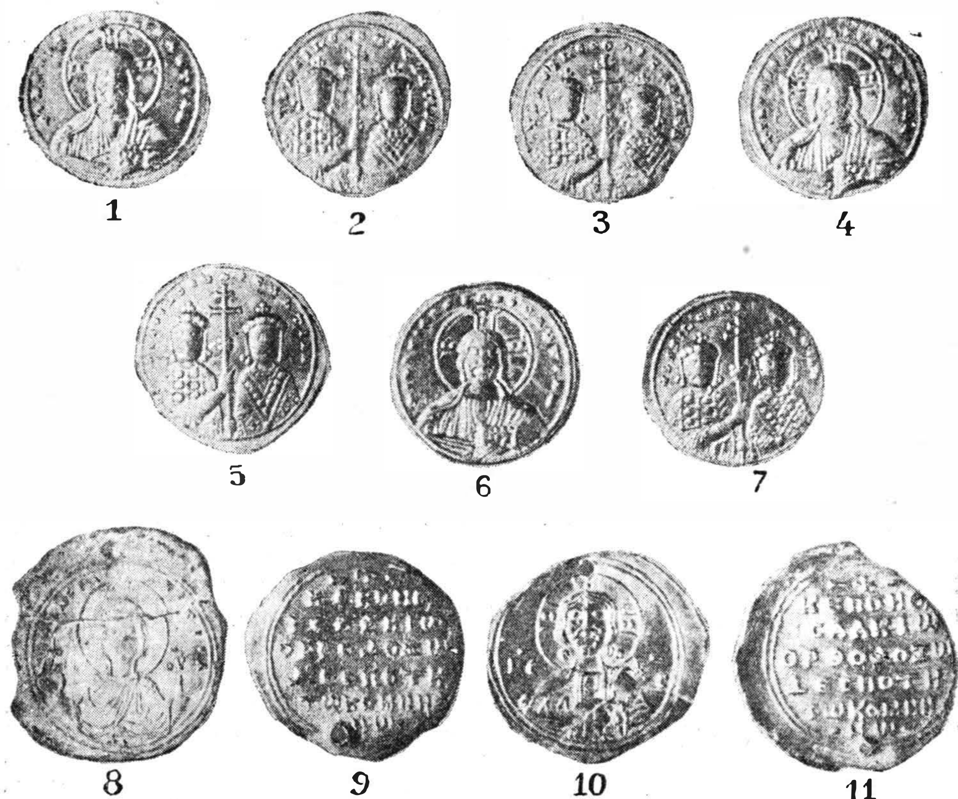

Fig. 22. — Monede de aur de la împăraţii bizantini Vasile al II-lea şi Constantin al VIII-lea (1—7) şi de argint de la Theodora (8) şi Isaac I Comnenul (9—11).

cauză, unele pot fi fusaiole sau chiar greutăţi pentru plasa de pescuit, dar altele sînt prea mici, asemănîndu-se mai degrabă cu nişte mărgele. De aci s-a pus întrebarea dacă ele nu serveau ca obiecte de podoabă, constituind obiecte de preţ şi, numai în acest caz, s-ar explica prezenţa lor într-un tezaur de bijuterii şi monede. În arheologia sovietică s-a emis ipoteza că ele ar fi putut servi ca monede şi ca atare am putea presupune că valoarea lor de schimb stătea în raport cu mărimea lor [1]. În orice caz, prezenţa lor constituie una din dovezile schimbului cu Volînia, regiune în care se găseşte materia primă

[1] V. L. Ianin, Denejno-vesovîe sistemî domongolskoi Rusi, Moscova, 1954, p. 9.

ce servea la confecţionarea acestor obiecte şi de unde ajungeau la Dunăre sub formă finită.

O altă problemă în rezolvarea căreia săpăturile din 1954 au adus elemente noi este aceea a raportului cronologic dintre bordeiele incendiate şi resturile nivelului, caracterizat prin locuinţe neîngropate (locuinţe de suprafaţă). Pe lîngă descoperirile menţionate deja în prezentarea rezultatelor din sectorul *D*, groapa bordeiului 94 *a* a furnizat noi elemente. Din observaţiile făcute rezultă că după distrugerea prin foc — probabil în 1065 — a aşezării, terenul a rămas un timp nelocuit sau slab locuit, după aceea locul a fost reocupat. Pentru a-şi putea construi locuinţele lor, noii veniţi au fost obligaţi să niveleze terenul şi în acest scop au adunat tot felul de resturi, mai ales pietre, cu care au astupat gropile fostelor bordeie. Aceasta rezultă şi din examinarea gropii bordeiului 94 *a*. În ea s-au găsit resturile acoperişului, adică grinzile şi pămîntul de pe el, sau cel adus de vînt în intervalul de timp cît bordeiul n-a fost locuit, iar deasupra o grămadă de pietre aruncate anume pentru astuparea gropii şi nivelarea terenului. O monedă de bronz din timpul domniei lui Constantin al X-lea Ducas, găsită la cca. 10 cm sub grămada de pietre, arată că astuparea cu pietre a gropii respective s-a produs într-o vreme mai tîrzie decît domnia acestui împărat. Aşadar, nivelul locuinţelor de suprafaţă, acolo unde el este documentat, deoarece pare a nu fi fost continuu, este ulterior nivelului de bordeie distruse prin foc. Scurt timp după incendierea ultimului nivel de bordeie, viaţa se înfiripase din nou. Un indiciu asupra duratei nivelului pietrelor ni-l oferă o descoperire din şanţul *B* 16. Acolo s-a dezvelit, sub stratul de pămînt vegetal, o suprafaţă de pietre care sta la baza acestui ultim nivel de locuire permanentă. Important este că între pietre s-a găsit şi o mică monedă schifată de bronz, care s-a dovedit a fi fost bătută în timpul domniei lui Manuel Comnenul (1143—1180), ceea ce împinge durata aşezării feudale de la Garvăn cu încă o serie de ani mai tîrziu faţă de cele ştiute pînă acum. În epoca Comnenilor aşezarea de la Garvăn îşi recăpătase deci o oarecare însemnătate, deşi n-a mai ajuns niciodată la înflorirea de odinioară. Plumbul sigilar cu numele arhipăstorului Mihail, probabil mitropolitul Rosiei, amintit mai sus şi datînd din prima jumătate a secolului al XII-lea, arată că în aşezarea de la Garvăn se primeau încă scrisori, fie şi cu caracter particular, de către o faţă bisericească, poate chiar un episcop, cu care mitropolitul Rosiei era în relaţii.

Cîteva cioburi caracteristice pentru o epocă ulterioară dovedesc că viaţa a continuat, în condiţii precare ce nu ne sînt încă cunoscute, chiar după epoca Comnenilor.

II. SONDAJUL DE LA NICULIŢEL

Pe lîngă săpăturile din aşezarea feudală timpurie de la Bisericuţa-Garvăn, s-a continuat sondajul început anul trecut la punctul « Cetăţuia », de pe teritoriul comunei *Niculiţel*, raionul Tulcea (fig. 23). Aici s-a terminat secţiunea începută în valul din partea de est a lagărului întărit, executîndu-se încă una în valul de pe latura de nord a acestuia. Totodată s-au dezvelit în întregime resturile bisericuţei în formă de treflă, identificată în 1953, pe cetăţuie.

Continuîndu-se secţiunea (S. 1 — fig. 24, 25) în valul de pămînt galben ce forma latura lungă de est a cetăţuii, s-au descoperit pe panta exterioară,

către poalele acesteia, mai multe cărămizi romane fragmentare. Adîncimea la care ele se aflau este de 0,25—0,85 m de la suprafaţa de azi a valului.

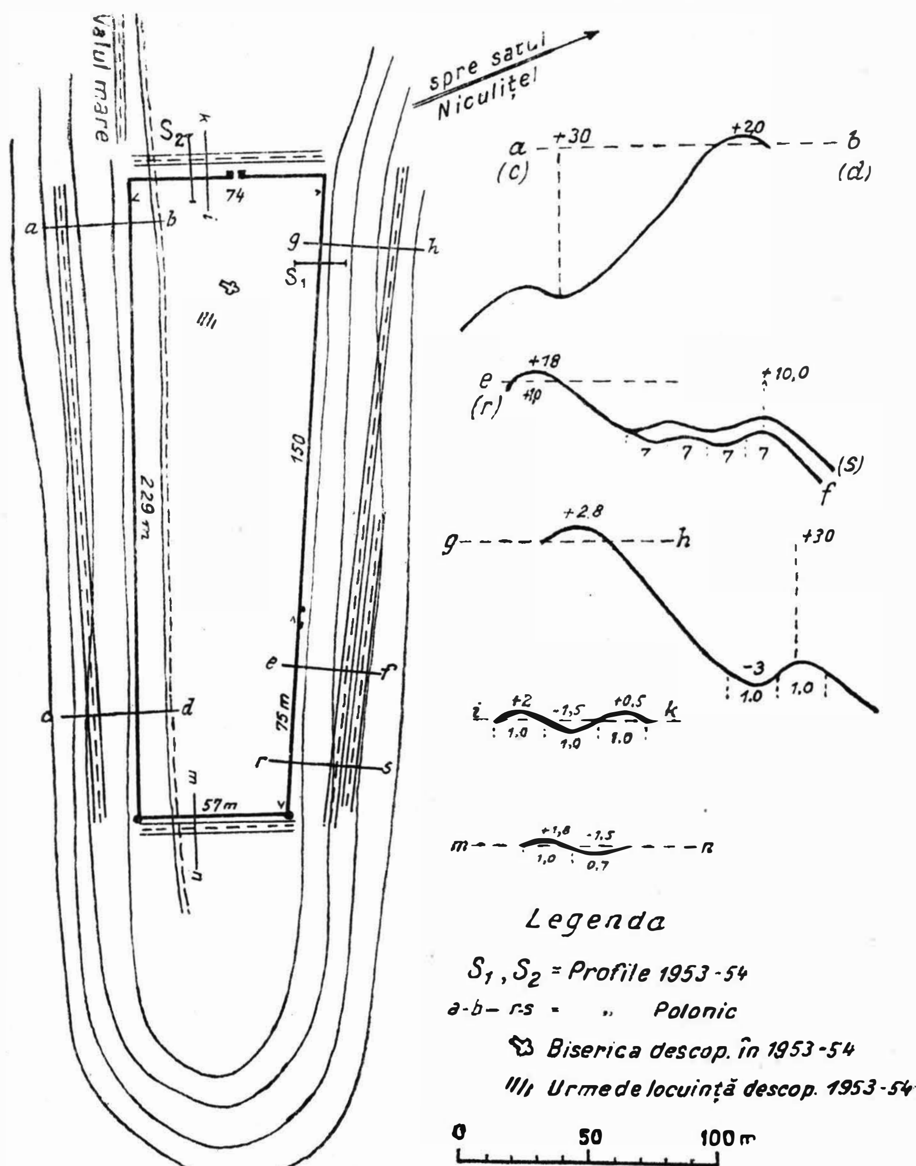

Fig. 23. — Niculiţel. Planul «Cetăţuii» (după Polonic, 1895).

Judecînd după unele bucăţi mai mari, cărămizile întregi aveau lungimea de 0,30—0,32 m şi grosimea de 0,03—0,06 m. Vreo două dintre ele au marginile lungi înălţate. Cîteva păstrează încă urme de mortar, în care se disting bucăţele de cărămidă pisată. Mortarul arată că o parte din cărămizi au fost

aduse aici din construcţii romane mai vechi. Astfel de construcţii se aflau şi pe teritoriul comunei Niculiţel, dar ele existau îndeosebi în cetăţile romane de pe malul Dunării, dintre care cea mai apropiată era Noviodunum. În afară de cărămizi, în pămîntul galben de la poala interioară a valului au mai apărut: un fragment ceramic roman şi cîteva oase de animale mari.

În punctul în care s-a făcut secţiunea nr. 1, înălţimea maximă a valului este de 4,20 m, iar lărgimea bazei lui, de cca. 20 m. După cum s-a amintit şi în raportul de săpături al şantierului Garvăn din anul 1953[1], valul este construit din pămînt gălbui compact, adus din altă parte. Pămîntul este de două nuanţe, uşor diferite între ele: gălbui-alburiu la bază şi mai închis în jumătatea superioară (fig. 24—25). Acest lucru nu înseamnă numaidecît că valul s-a înălţat în două etape succesive. Se poate de asemenea presupune că pămîntul a fost adus în acelaşi timp, din două puncte diferite.

A doua secţiune (S. 2) s-a executat în valul de pe latura de nord a cetăţuii, la cca. 45 m distanţă de colţul de nord-est şi la cca. 25 m de cel de nord-vest al acesteia. În acest punct valul este înalt de 2,70 m şi, în plus, are bermă şi şanţ, însumînd la un loc cu valul propriu-zis lăţimea de 32 m (fig. 26).

Pe panta interioară a valului, la adîncimea de 0,10—0,20 m, a apărut vatra din pămînt lutuit şi ars a unei locuinţe. Cîteva bucăţi de cărămizi romane făceau parte chiar din vatră, unde fuseseră aşezate cu scopul de a menţine căldura. Alte cîteva bucăţi, aflătoare deasupra vetrei, vor fi servit ca material de construcţie pentru locuinţa amintită. Pe vatră şi împrejurul acesteia s-au găsit: un cuţit de fier fără mîner, un altul fragmentar, un vîrf de săgeată (fig. 27,1), un piron de fier, mici fragmente ceramice caracteristice secolelor XI—XII şi altele mai tîrzii. De remarcat este un fragment ceramic cu sgraffito, rupt parcă din aceeaşi farfurie cu altul găsit în apropierea bisericuţei în formă de treflă, asupra căreia vom reveni mai departe. Împreună cu acestea au mai apărut cîteva vertebre şi oase de peşte. Şapte monede schifate, de bronz, distruse în cea mai mare parte de vreme, datează foarte probabil din vremea lui Manuel Comnenul (1143—1180). Cu 0,50—0,60 m mai jos decît vatra locuinţei amintite, au apărut urme de cenuşă şi arsură, indicînd o nouă vatră, peste care se aflau bucăţi de cărămizi romane. În pămîntul dintre cele două vetre s-a găsit un mic număr de fragmente ceramice, decorate cu linii orizontale, în felul celor de la Bisericuţa-Garvăn, din secolele XI—XII şi unul lucrat cu mîna. Se pare că ne aflăm în faţa unei locuinţe feudale timpurii, refăcută după un oarecare interval de timp.

La poalele pantei exterioare a valului şi pe bermă, la mică adîncime, s-a aflat un mare număr de bucăţi de cărămizi romane, de mărimi diferite. Vreo două dintre ele poartă încă urme de mortar, în care s-a amestecat cărămidă pisată. Toate aceste cărămizi au fost aşezate aici pentru consolidarea valului de pămînt.

În pămîntul galben compact al valului s-au găsit răzleţe două fragmente ceramice lucrate cu mîna, purtînd pe buză un decor constînd din mici alveole. Importantă este descoperirea unui mormînt, a cărui groapă a fost săpată tocmai în creştetul valului, ajungînd pînă la adîncimea, neobişnuit de mare, de 2,65 m faţă de suprafaţa solului (fig. 26). Deasupra mortului se afla o scîndură de lemn de tei, putrezită. Scheletul aparţinea unui bărbat în vîrstă.

[1] « S.C.I.V. », V, 1954, nr. 1—2, p. 187.

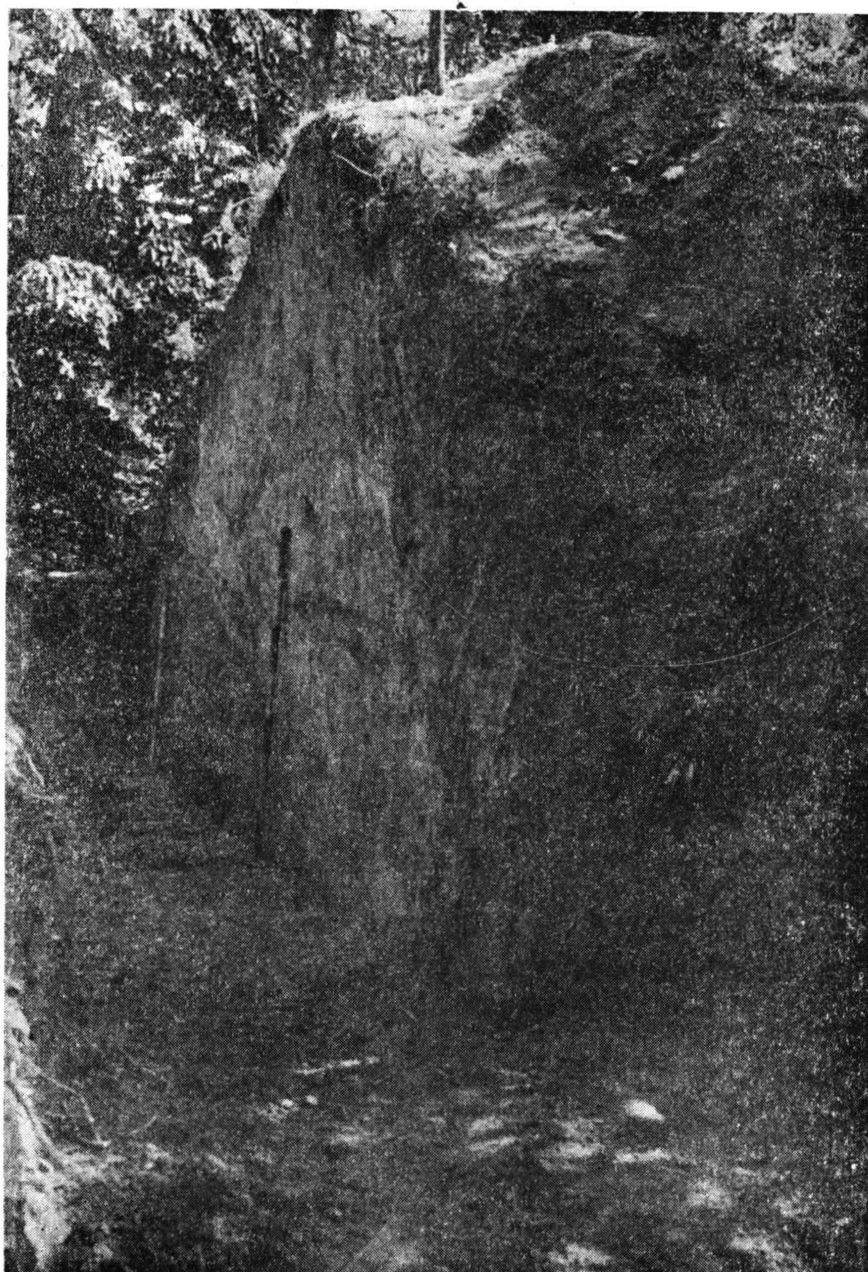

Fig. 24. — Niculiţel. Secţiune în valul de est al cetăţuii (S. 1).

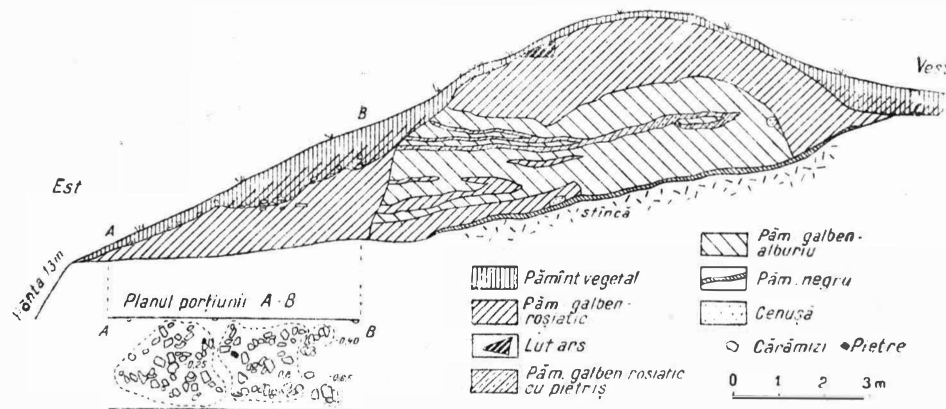

Fig. 25. — Niculițel. Profilul malului de sud al secțiunii în valul de est (S. 1) al cetățuii.

Fig. 26. — Niculițel. Profilul malului de est și planul orizontal al secțiunii în valul de nord al cetățuii (S. 2).

El era întins pe spate, cu capul spre sud şi picioarele spre nord, de-a dreptul pe stratul subţire de pămînt negru de deasupra stîncii, peste care fusese înălţat valul. Poziţia mîinilor încrucişate pe pîntece, contrar orientării, arată ritul de înmormîntare creştin. Sub cap se aflau două bucăţi de cărămidă, arătînd că poate fi vorba de un călugăr. Mormîntul n-avea nici un inventar. O monedă de bronz, din vremea împărătesei Theodora a Bizanţului (1055–1056), a fost găsită împreună cu un ciob de farfurie cu smalţ, în pămîntul de deasupra scheletului. Ea arată data cea mai timpurie a mormîntului. În pămîntul galben de umplutură al gropii mormîntului, la adîncimea de 0,70 m, s-a aflat un mîner de corn decorat cu incizii. Motivul pentru care acest mormînt şi-a găsit locul tocmai în mijlocul valului este că aici era singurul punct în care se putea săpa o groapă, în rest stratul de pămînt de deasupra stîncii fiind gros de abia 0,10–0,30 m.

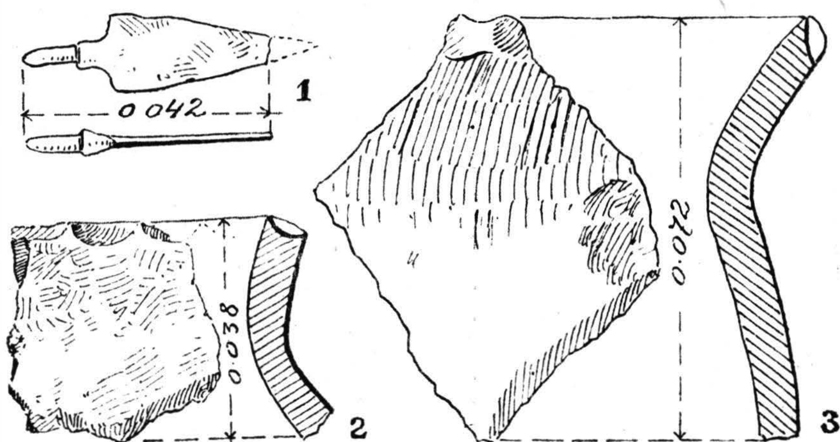

Fig. 27. — Niculiţel. Vîrf de săgeată; fragmente ceramice.

La baza valului au apărut încă două fragmente ceramice dintr-un vas lucrat cu mîna şi decorat pe buză cu alveole (fig. 27, 2–3), împreună cu vreo cîteva oase de animale. Nu departe de ele se afla o mică grămadă de cenuşă alburie. Aceste ultime descoperiri sînt, în mod vădit, urme lăsate de populaţia care a lucrat la ridicarea valului cu pămînt galben adus din văile mai mult sau mai puţin apropiate şi la săparea şanţului dinafară. Ceramică foarte asemănătoare cu fragmentele amintite s-a descoperit în ultimul timp pe teritoriul comunei Cacaleţi, raionul Giurgiu, în morminte datate în a doua jumătate a secolului al IV-lea e.n. Alături de cărămizile romane, micile fragmente ceramice din oale lucrate cu mîna şi cu alveole pe buză apar deocamdată ca un indiciu al înălţării valului în secolul al IV-lea e.n. Ele sînt produse ale populaţiei autohtone, care a fost silită să muncească din greu pentru înălţarea marelui val de apărare de la Niculiţel.

Resturile de locuinţă de pe panta interioară a valului şi mormîntul din mijlocul acestuia sînt, după cîte s-a văzut, cu mult mai tîrzii, ele legîndu-se în timp de bisericuţa din interiorul lagărului dreptunghiular, înconjurat de val.

O deosebită importanţă prezintă ruinele bisericuţei cu plan triconc, ale cărei abside fuseseră descoperite în vara anului 1953, şi care s-au dezvelit anul acesta în întregime. Fiind prea la suprafaţă, ele au fost din nefericire atît de mult distruse, încît cu greu îngăduie o reconstituire a planului acestei construcţii (fig. 28—29). În plus, faţă de sondajul din 1953, s-a observat că lungimea bisericuţei era de cca. 6 m. Intrarea, care n-a putut fi identificată, se va fi aflat în mijlocul laturii de vest. În cele două colţuri din stînga şi dreapta intrării, s-au găsit îngrămădite mai multe bucăţi mărunte de cărămizi, sub care era de aşteptat să se identifice punctele de întîlnire ale zidurilor longitudinale cu cel transversal. Se pare însă că bucăţile mai mari de cărămizi au fost ridicate în decursul timpului de locuitorii din Niculiţel, pentru diferitele lor construcţii. În schimbul oricărei urme de temelie, în colţul de nord-est a apărut o porţiune de cca. 1×0,80 m dintr-un pavaj de cărămidă, care se află însă în afara presupusului zid de pe latura de nord-est a bisericuţei. Pavajul duce mai curînd la ipoteza existenţei în această parte a unei anexe. Temelia zidului absidei de sud, singura la care s-au păstrat ambele feţe, pe o înălţime de 0,25—0,30 m (trei-patru rînduri de cărămizi), este construită numai din bucăţi de cărămizi romane, diferite ca formă, mărime şi calitate. Grosimea lor variază între 0,03—0,07 m. Temelia este aşezată direct pe stîncă. Primele două rînduri de cărămizi, de la bază, sînt legate cu lut galben. Celelalte două rînduri, ce se păstrează, sînt prinse între ele cu pămînt negru. În urma acestei constatări, cu toate dimensiunile reduse ale construcţiei, existenţa unei cupole centrale apare îndoielnică, dată fiind legătura slabă a zidurilor. Pe marginea unei cărămizi sînt zgîriate trei cruci; pe alte două exemplare, cîte una singură. Din loc în loc, printre cărămizi, se mai află şi cîte o mică lespede de piatră, întrebuinţată de asemenea ca material de construcţie.

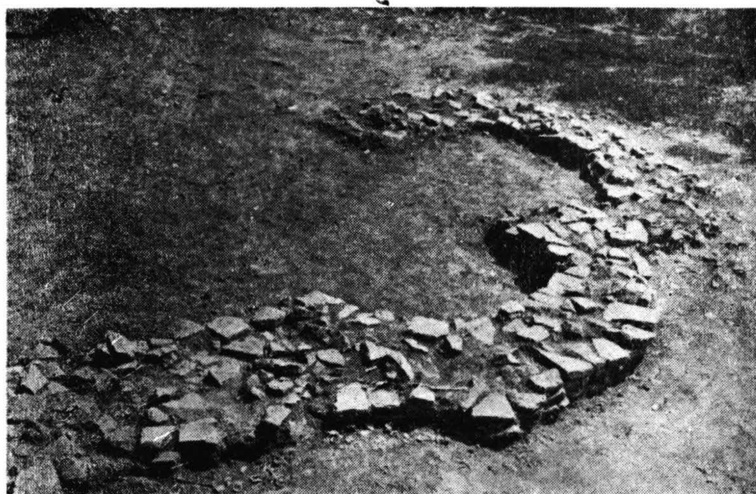

Fig. 28. — Niculiţel. Ruinele bisericuţei treflate.

În afara zidurilor bisericuţei şi îndeosebi lîngă absida de sud a acesteia, s-au găsit puţine fragmente mărunte ceramice, constînd din cioburi de oale

şi de amfore cu torţile supraînălţate, două bucăţi dintr-un opaiţ în formă de castronaş, plus cîteva fragmente de farfurii cu smalţ verde şi castaniu, pe fond alb.

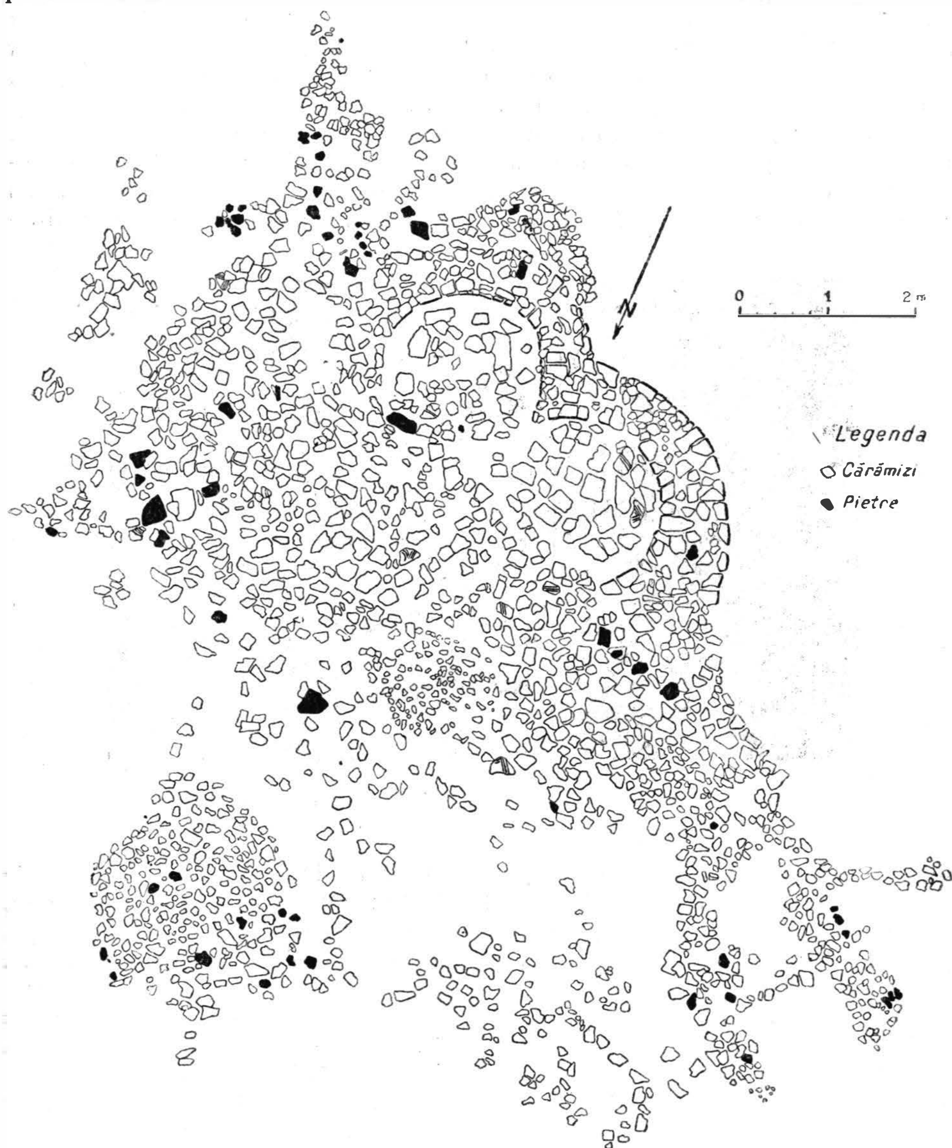

Fig. 29. — Schiţa ruinelor bisericuţei treflate.

La cca. 15 m sud de bisericuţă, s-a dezvelit un grup de bucăţi de cărămizi romane, ce par să indice temeliile unei mici încăperi dreptunghiulare. Pe lîngă cărămizi se aflau mai multe pietre, printre care şi o bucată de piatră de rîşniţă, cîteva fragmente ceramice asemănătoare cu cele din jurul bisericuţei, plus o

răzuitoare (gripcă), un piron de fier şi o verigă de aramă. Totul pare să indice urmele unei locuinţe (fig. 23). Alte două grupuri de cărămizi din apropiere, în partea de sud-est a bisericuţei, sînt probabil resturile altor locuinţe. Aşezarea lor în preajma bisericuţei, de care se leagă şi mormîntul descoperit în val, presupune existenţa în acest loc retras a unei mici aşezări mănăstireşti, poate vreun schit ce a dăinuit la adăpostul valului mai vechi, în cursul secolelor XI—XIV e.n.

Prin sondajul de anul acesta de la Niculiţel s-au obţinut noi indicii privind ridicarea valului mare de pămînt în secolul al IV-lea al erei noastre, de către romani. Dovezile obţinute urmează să fie verificate prin cercetarea atentă a întregului val şi prin săpături mai intense, ce vor trebui executate în diferite puncte ale lui. Cît despre urmele de viaţă din secolele XI—XIV de la punctul « Cetăţuia », descoperirea cea mai de seamă o constituie ruinele foarte rău păstrate ale bisericuţei treflate. Ele pun într-o lumină nouă originea acestui tip de construcţie pe teritoriul ţării noastre, socotit pînă acum ca fiind împrumutat din arhitectura sîrbească.

Gh. Ştefan, I. Barnea, B. Mitrea, M. Chişvasi, P. Diaconu, E. Comşa, Şt. Constantinescu

АРХЕОЛОГИЧЕСКИЕ РАСКОПКИ В ГАРВЭНЕ (РАЙОН МЭЧИН, ОБЛАСТИ ГАЛАЦ)

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

Археологические раскопки, предпринятые в 1954 г., имели целью проследить зачатки и дальнейшее развитие ранне-феодальных поселений в Бисерикуце села Гарвэн. Наряду с расширением поверхности, относящейся к феодальному поселению раннего периода, были предприняты в более широком масштабе раскопки руин, датируемых IV—VI вв., с целью лучшего исследования связи между феодальными и римско-византийскими наслоениями.

В качестве побочной задачи, план раскопок этого года предусматривал продолжение разведочных работ, начатых в 1953 г. в Четэцуе села Никулицеле (район Тульча).

I. *Раскопки в Гарвэне*

В Бисерикуца-Гарвэне, в центре сектора *А*, был произведен разрез, длиной приблизительно в 50 м и шириной в 4,50 м (рис. 1) в направлении с севера на юг, перпендикулярно к большому разрезу с запада на восток, произведенному в 1948 г. Целью этого разреза было ознакомление с наиболее ранними феодальными наслоениями, разведка римско-византийского слоя и существующей связи между ними. Этот разрез соответствует направлению улицы римского происхождения, по краям которой расположены здания, датируемые IV—VI вв. Первоначально (IV в.) улица была более узкой. Позже (V—VI вв.) она была расширена. На первоначальной мостовой из щебня первого периода существования, были найдены камни, кирпичи, черепица и т.д., упавшие со стен прилегающих зданий, а также и около 90 бронзовых монет,

датируемых IV в. Во всех слоях, относящихся к римско-византийскому периоду, были обнаружены аналогичные находки: обломки жерновов, гири для рыболовных сетей, а также керамика, состоящая главным образом из фрагментов амфор. Выделяется фрагментарный костяной гребень, верхняя часть которого имеет форму протомы лошади (рис. 2,1).

В северо-западной части сектора *B* было продолжено раскрытие каменного здания V в., внутренние стены которого построены из самана. На полу жилища, под толстым слоем горелой земли, был найден склад рабочих инструментов: решетка, ножницы, несколько серпов, заступ, два топора и т. д. (рис. 3—4). В восточной части сектора *B* было установлено, что большинство римско-византийских руин относятся самое позднее к концу V в. Был также вскрыт новый участок водопровода.

В секторе *D* была открыта часть римской улицы (IV в.), мостовая которой состоит из мелкого камня, кусков кирпича, и даже из осколков, скрепленных слоем известкового раствора (рис. 16). Важной находкой является железная броня, остатки которой были обнаружены под полом землянки 37 *A—C*.

В связи с ранне феодальной эпохой следует упомянуть, в первую очередь, разведческие работы, произведенные в восточной части сектора *D*, которые привели к открытию остатков 4 расположенных одна на другой землянок (37 *A*, 37 *A—B*, 37 *A—C* и 37 *A—D*) (рис. 1,5,6).

Землянка 37 *A* с богатым инвентарем принадлежит к числу сгоревших. Помимо печи, сложенной из камня и глины, находящейся в северо-западном углу, в яме этой землянки была найдена местная керамика низкого качества и плохой выделки, керамика более высокого производства, железная палица, бронзовый колокольчик и другие предметы.

Землянка 37 *A—B*. Пол этой землянки расположен на 0,30 м. ниже пола первой землянки, то есть на глубине 1,40 м от нынешнего уровня почвы. Также как и в землянке 37 *A*, стены ее были выложены деревянными досками, следы которых сохранились на откосах ямы землянки. Печь находилась также в северо-западном углу. Фрагменты керамики, найденные в самой печи, являются остатками горшков более высокой техники производства, чем горшки, найденные в землянке 37 *A*. Два костяных наконечника стрел (рис. 14, 3—4), найденные в завале этой землянки, являются, вероятно, следами стоянки печенегов.

Землянка 37 *A—C*. Пол этой землянки расположен на 0,50 м ниже пола землянки 37 *A—B*. Три стороны ямы были выложены досками, а четвертую (южную) составляла стена римского происхождения. Размеры этой землянки несколько больше размеров двух землянок, расположенных выше. Наличие кусков размешанной глины и нескольких необожженных горшков, найденных в этой землянке, указывают на то, что в ней жил горшечник, имевший здесь мастерскую.

Землянка 37 *A—D*. Пол этой землянки расположен на 0,60 м ниже пола предыдущей землянки. Южную сторону составляла та же римская стена, что и в землянке 37 *A—C*. Западная и северная стороны, вероятно, были построены из камня и земли. Некоторые из черепков керамики, найденные на полу этой землянки, относятся к римскому и ранне-феодальному периоду, а именно к периоду начала VII и конца IX вв.

Исследования, произведенные в восточной части сектора *D* были проверены в секторе *A* IV, I, где также были обнаружены четыре расположенные одна над другой землянки (рис. 10—13). На полу одной из этих землянок (57 *B*) были найдены остатки невода (рис. 14,6).

В числе отдельных находок в секторе *D*, относящихся к ранне-феодальному периоду (X—XII вв.), следует упомянуть: дудку из птичьей ноги (рис. 14,1), глыбу сланца, на которой весьма грубо высечена женская фигура (рис. 17), а также свинцовый штамп (рис. 18) с надписью «Михаил, архипастырь России». Можно полагать, что эта надпись относится к греческому митрополиту Киева — Михаилу, жившему в первой половине XII в.

Особое значение имеет открытие в секторе *D* остатков надземного жилища, свидетельствующего об этапе поселений более поздних, чем поселения, обнаруженные до настоящего времени в Гарвэне, а именно, относящиеся к XIII и может быть даже к XIV в.

В восточном углу сектора *B* были обнаружены некоторые материалы и стратиграфические признаки слабых следов жизни до X в. н. э., но не обнаружено никаких остатков жилищ.

Второе наслоение, относящееся к ранне-феодальному периоду в секторе *B*, и в особенности к землянке № 41, датируется бронзовыми монетами царствования императора Василия II Болгаробойца. В следующем наслоении заслуживает внимания сгоревшая землянка № 94*a* (рис. 19), в которой найдено 12 глиняных сосудов различной величины, два колокольчика для скота, несколько небольших предметов хозяйственного обихода, деревянный гребень и т. п.

Наиболее важное открытие было сделано в яме, расположенной на западном конце рва *B* 12. На дне этой овальной ямы с диаметром в 1,90×2,30 м и глубиной около 1,50 м под обугленными остатками ткани был обнаружен в углублении западной стены клад предметов, сделанных из драгоценных металлов, а также из аспида, и золотые и серебряные монеты (рис. 20—22). В числе прочих предметов — два серебряных браслета (рис. 21,1—2), два золотых кольца, служивших серьгами, золотой перстень с куполообразной оправой (рис. 20,6), два серебряных кольца (рис. 20, 7—8), серебряная трубочка (рис. 20,6), бронзовое кольцо (рис. 20,3), 4 прясла из красноватого аспида (рис. 21,4—7), железный ножик (рис. 21,3), 7 золотых монет и 4 серебряных (рис. 22). На золотых монетах выбито изображение Василия II Болгаробойца и Константина VIII. На одном из краев серебряных монет просверлены отверстия для подвешивания. Одна датируется царствованием императрицы Феодоры (1055—1056 гг.), а остальные 3 царствованием Исаака Комнена (1057—1059 гг.). Вероятно этот клад был спрятан в связи с нашествием узов в 1065 г.

Этот клад, также как и предшествующие находки, указывают на наличие социальных различий, которые, если учесть исторические условия того времени, могли быть лишь феодального характера. Присутствие золотого креста, открытого в 1950 г., свинцового штампа, принадлежащего священнослужителю, а также и другого свинцового штампа, принадлежащего губернатору провинции Парадунавон — Симеону, являются доказательством того, что в поселении Гарвэн проживали гражданские и церковные власти. Многочисленные монеты

и импортные предметы, большинство которых византийского происхождения, свидетельствуют об интенсивной торговой деятельности.

Находка во рве *B* — 16 монеты, датируемой царствованием Мануила Комнена (1143—1180 гг.), заставляет отнести время поселения Гарвэн еще на целый ряд лет позднее, чем это считалось до настоящего времени. Несколько фрагментов керамики указывают очевидно на то, что жизнь протекала здесь в тяжелых условиях даже после эпохи Комненов.

II. *Разведочная работа в селе Никулицел*

В пункте Четэцуя, расположенном на территории села Никулицел (рис. 23), был продолжен разрез вала в восточной части укрепленного лагеря, был произведен еще один разрез вала, расположенного на северной его стороне, и были полностью вскрыты остатки церковки в форме трилистника.

Продолжая обследование разреза (S. 1—рис. 24—25) вала из желтой земли, составляющего длинную восточную сторону крепости, на внешнем склоне, ближе к основанию, были обнаружены многочисленные фрагменты римского кирпича. Сохранившиеся на отдельных кирпичах следы известкового раствора свидетельствуют о том, что они были доставлены сюда с более древних сооружений, и, весьма вероятно, римских крепостей, расположенных на берегу Дуная, из которых ближайшей была крепость Новиодунум. Наибольшая вышина вала в этом пункте — 4,20 м, а ширина основания — около 20 м.

Второй разрез (S. 2 — рис. 26) произведен в вале, расположенном на северной стороне крепости. В этом месте вышина вала — 2,70 м. Вал имеет берму и окаймлен рвом, причем ширина этого комплекса, включая вал, достигает 32 м. На внутреннем склоне этого вала обнаружены следы жилища, датируемого XI—XII вв. У основания внешнего склона вала, а также и на берме, были обнаружены на небольшой глубине многочисленные фрагменты римского кирпича, некоторые из которых имели следы штукатурки и служили для укрепления земляного вала.

На середине вала, на глубине 2,65 м, было открыто христианское погребение, в яме которого найдена монета царствования императрицы Феодоры (1055—1056 гг).

Найденные у основания вала 2 фрагмента керамики, относящиеся к предметам ручной работы с выскобленным орнаментом на венчике (рис. 27, 2—3), а также и несколько костей животных, являются следами, оставленными автохтонным населением, принужденным работать над возведением земляного вала. Эти предметы следуют, вероятно, датировать второй половиной IV в. н. э. Осколки керамики, также как и римские кирпичи служат новым указанием на то, что большой земляной вал в селе Никулицел был возведен в IV в. н. э.

Остатки жилища и указанное погребение связываются по времени с крестообразной церковкой Крепости, руины которой были к сожалению очень повреждены (рис. 28—29). Судя по сохранившимся остаткам, церковка эта была построена из кусков римского кирпича, доставленных, вероятно, с соседнего вала. Основание церкви расположено непосредственно на скале, находящейся на глубине всего лишь в 0,10—0,30 м. Длина этой церковки составляла приблизительно 5 м. Вокруг нее

были расположены вероятно другие 2—3 небольших сооружения. Судя по ансамблю, можно предположить, что в этом уединенном месте было расположено небольшое монастырское поселение, возможно скит, укрывавшийся под защитой этого вала в течение XI—XIV вв. н. э.

ОБЪЯСНЕНИЕ РИСУНКОВ

I. *Гарвэн*

Рис. 1. — Общий план римской крепости и поселения ранне-феодального периода.
Рис. 2. — Римские предметы (IV в.).
Рис. 3. — План римского жилища, обнаруженного во рвах $B_9—B_{10}$.
Рис. 4. — Сельско-хозяйственные орудия и предметы домашнего обихода, найденные в римском жилище (V в.).
Рис. 5. — Профиль западной стороны комплекса землянок 37 A-D.
Рис. 6. — Землянка 37 A.
Рис. 7. — Землянка 37 A—B: керамика, найденная в золе печи.
Рис. 8. — Землянка 37 A—C: керамика из каолина.
Рис. 9. — Землянка 37 A—C: керамика из глины и песка.
Рис. 10. — Последовательность слоев обитания на южной стене разреза *b* секторе *A* IV,1.
Рис. 11. — Профиль северной стены разреза В—З, сектора *A* IV,1.
Рис. 12. — План расположенных одна над другой землянок № 55, 57, 57 в (сектор *A* IV,1).
Рис. 13. — Землянки № 55, 57, 57 *b*.
Рис. 14. — Предметы, найденные в жилищах ранне-феодального периода (сектор X—XII).
Рис. 15. — Землянка № 167.
Рис. 16. — План раскопок в секторе D и профиль восточной стороны.
Рис. 17. — Кусок изваянного сланца.
Рис. 18. — Штамп Михаила, архипастыря России (первая половина XII в.).
Рис. 19. — Землянка № 94, *a*.
Рис. 20. — Предметы украшения, датируемые XI в. н. э.
Рис. 21. — Предметы украшения и железный ножик XI в. н. э.
Рис. 22. — Золотые монеты византийских императоров Василия II и Константина VIII (1—7), серебряные монеты Феодоры (8), и Исаака I Комнена (9—11).

II. *Никулицел*

Рис. 23. — План Четэцуи (по Полонику, 1895 г.
Рис. 24. — Разрез в вовточном вале Четэцуи (S. 1).
Рис. 25. — Профиль южной стороны разреза восточного вала (S. 1) Четэцуи.
Рис. 26. — Профиль восточной стороны и горизонтальный план разреза северного вала (S. 2).
Рис. 27. — Наконечник стрелы; фрагменты керамики.
Рис. 28. — Руины крестообразной церковки.
Рис. 29. — Руины крестообразной церковки.

LE CHANTIER ARCHÉOLOGIQUE DE GARVĂN

(district de Măcin, région de Galatz)

(RÉSUMÉ)

Le but de la campagne des fouilles archéologiques de 1954 a été de pousser plus avant l'étude des origines et du développement de l'établissement préféodal de Bisericuţa, sur le territoire du village de Garvăn. Tout en augmentant l'étendue appartenant à l'établissement préféodal, on a

commencé, par la même occasion, à déblayer sur une assez large échelle les ruines des IVe — VIe siècles, afin de mieux connaître les rapports entre les dépôts de l'époque féodale et les dépôts romano-byzantins.

Le plan des fouilles de 1954 comprend, en tant qu'objectif secondaire, la continuation du sondage entrepris en 1953 au lieu dit « Cetăţuia » (la forteresse), sur le territoire de la commune de Niculiţel (district de Tulcea).

I. *Les fouilles de Garvăn*

À Bisericuţa- Garvăn on a exécuté, en plein milieu du secteur *A*, une section d'environ 50 m de long sur 4,50 m de large (fig. 1), orientée N—S et perpendiculaire sur la grande section E—O, pratiquée en 1948. Le but visait à faire connaître les plus anciens dépôts de la féodalité primitive et à sonder la couche romano-byzantine, afin d'observer leurs rapports réciproques. La section coïncide avec le tracé d'une rue romaine, bordée d'édifices des IVe—VIe siècles. Au début (IVe siècle), cette rue était plus étroite. Ultérieurement (Ve—VIe siècles), elle fut élargie. Sur son pavage initial, fait de cailloux, on a retrouvé des pierres, des briques, de la céramique, etc., tombées des murs des bâtisses adjacentes, ainsi que environ 90 monnaies de bronze, datant du IVe siècle de notre ère. L'inventaire des couches romano-byzantines est commun: fragments de meules en pierre, contrepoids pour les filets de pêche, céramique (consistant surtout en tessons d'amphores). Notons plus particulièrement un fragment de peigne en os, dont les extrémités de la partie supérieure sont terminées en forme de protomes de cheval (fig. 2, 1).

Dans la partie NO du secteur *B*, on a poursuivi le déblaiement d'une bâtisse en pierre, du Ve siècle, dont les parois intérieures sont constituées de blocs de bousillage. Sur le sol de l'habitation en question, on a retrouvé, sous une épaisse couche incendiée, tout un dépôt d'outils: un trépied, un gril, une paire de ciseaux, plusieurs faucilles, une bêche, deux haches, etc. (fig. 3—4). Dans la portion Est du secteur *B*, on a constaté que la plupart des ruines romano-byzantines remontent tout au moins à la fin du Ve siècle. Un nouveau tronçon de la conduite d'eau a été dégagé.

Dans le secteur *D*, on a découvert une partie d'une rue romaine (IVe siècle), dont le pavage avait été exécuté en cailloux, morceaux de briques et même tessons, enrobés dans une couche de mortier (fig. 16). Importante est une *lorica* de fer, dont les restes ont été retrouvés sous le plancher de la hutte 37 A—C.

En ce qui concerne l'époque féodale, il convient de mentionner en premier lieu le sondage pratiqué dans la partie Est du secteur *D*, qui a permis de découvrir les restes de quatre huttes superposées (37 A, 37 A—B, 37 A—C et 37 A—D, fig. 1, 5, 6).

La hutte 37 A appartient à la catégorie des huttes incendiées renfermant un riche inventaire. Outre le four, fait de pierres jointes entre elles avec de la terre glaise et découvert dans l'angle NO, on a retrouvé, dans la fosse de la hutte en question, de la poterie locale, d'une qualité et d'une technique inférieures, de la céramique d'une meilleure qualité, une massue en fer, une clochette en bronze etc.

La hutte 37 A—B, dont le plancher se trouve à 30 cm sous celui du précédent, c'est-à-dire à une profondeur de 1,40 m de la surface actuelle du sol. Tout comme pour la hutte 37 A, les parois avaient été recouvertes de planches,

dont les traces se sont conservées sur les bords de la fosse de la hutte. Le four se trouvait lui aussi dans le coin NO. Les fragments de céramique qui ont été découverts dans le four même proviennent de poteries exécutées selon une technique supérieure à celle des tessons de la hutte 37 A. Deux pointes de flèches, en os (fig. 13, 3—4), retrouvées dans la terre de remplissage de la hutte sont probablement des vestiges laissés par les Pétchénègues.

La hutte 37 A—C, dont le plancher se trouve à 50 cm sous la hutte 37 A—B. Trois des côtés de la fosse étaient recouverts de planches; quant au quatrième (celui du Sud), il était formé d'un mur romain. Les dimensions de la hutte étaient un peu plus grandes que celles des deux autres huttes superposées.

Des boules pétries dans la terre glaise et quelques pots non cuits, que l'on a trouvés dans cette hutte, dénotent qu'elle fut habitée par un potier, qui y avait son atelier.

La hutte 37 A—D, dont le plancher se trouve 60 cm plus bas que celui de la hutte précédente. Le côté Sud était formé par le même mur d'origine romaine que pour la hutte 37 A—C. Il semble que les côtés de l'Est et du Nord aient été constitués de murs en pierres mêlées de terre. Parmi les tessons retrouvés sur le plancher de cette hutte, certains se rangent entre ceux d'origine romaine et ceux d'origine féodale, ce qui indique une période ultérieure au VIe siècle et antérieure au Xe.

Les observations, faites dans la partie Est du secteur *D*, se sont trouvées vérifiées dans le secteur *A* IV, 1, où l'on a également pu constater quatre huttes superposées (fig. 10—13). Sur le plancher de l'une de ces huttes (57 B), on a retrouvé les vestiges d'un filet de pêche (fig. 14,6).

Au nombre des découvertes isolées, de l'époque préféodale (X^{e}—XIIe siècle), qui ont été faites dans le secteur *D*, on peut citer; un sifflet fait de l'os d'une patte d'oiseau (fig. 14, 1), un bloc de schiste sur lequel a été très grossièrement gravée une figure féminine (fig. 17), ainsi qu'un sceau en plomb (fig. 18) au nom de «Michel, archipasteur de Rossie»,que les Auteurs attribuent au métropolite grec Michel de Kiev, de la première moitié du XIIe siècle.

D'une singulière importance est l'identification dans le secteur *D* des vestiges d'une habitation bâtie à la surface du sol, qui dénote une étape plus récente que celles des habitations connues à Garvăn jusqu'à présent (XIIIe ou même XIVe siècle).

A l'angle Est du secteur *B*, quelques matériaux et des indices d'ordre stratigraphique constituent de faibles traces de vie, antérieures au Xe siècle de notre ère. On n'a toutefois pas rencontré de vestiges d'habitation.

Le second niveau féodal, attesté dans le secteur *B*, notamment par la hutte n° 41, a été daté à l'aide d'une monnaie de bronze de l'empereur Basile II le Bulgaroctone. Quant au niveau suivant, il convient de faire mention de la hutte incendiée, n° 94 *a* (fig. 19), dans laquelle on a découvert 12 pots de terre de différentes tailles, deux sonnailles, quelques menus objets d'usage ménager, un peigne en bois etc.

La découverte la plus insigne a été faite dans une fosse située a l'extrémité orientale de la tranchée *B* 12. Au fond de cette fosse de forme ovale, de 1,90×2,30 m de diamètre et profonde de 1,50 m, environ, on a trouvé, sous les restes carbonisés d'un tissu, dans un renfoncement du mur de la partie ouest, un trésor renfermant des objets en métaux précieux, des objets en ardoise et des monnaies d'or et d'argent (fig. 20—22). Le trésor consiste

en deux bracelets d'argent (fig. 21, 1—2), deux anneaux d'or pour boucles de cheveux (fig. 20, 4—5), une bague en or, dont le chaton a la forme d'une coupole (fig. 20, 6), deux anneaux d'argent (fig. 20, 7—8), un tube du même métal (fig. 20, 9) un anneau de bronze (fig. 20, 3), quatre fusaïoles d'ardoise rougeâtre (fig. 21, 4—7), un petit couteau en fer (fig. 21, 3), sept pièces d'or et quatre d'argent (fig. 22). Les pièces d'or sont à l'effigie de Basile II le Bulgaroctone et de Constantin VIII. Les monnaies d'argent portent une perforation sur le bord, pour pouvoir être suspendues, et datent, l'une, de l'époque de l'impératrice Théodora (1055—1056) et, les trois autres, de celle d'Isaac Comnène (1057—1059). Il est vraisemblable que ce trésor aura été caché à cause de l'invasion des Ouzes de l'an 1065.

Tout comme les trouvailles des années précédentes, ce trésor démontre l'existence d'une différenciation sociale qui, si l'on tient compte des conditions historiques de l'époque, ne pouvait être qu'une différenciation de caractère féodal. La présence de la croix en or, découverte en 1950, celle de deux sceaux en plomb — l'un ayant appartenu à un hiérarque, le second, au nom de Siméon, gouverneur du Paradounavon — constituent des preuves de l'existence à Garvăn d'autorités civiles et ecclésiastiques. Le grand nombre de pièces de monnaie, ainsi que d'objets d'importation, pour la plupart d'origine byzantine, prouvent une vive activité commerciale.

La découverte, dans la tranchée *B* 16, d'une monnaie du temps de Manuel Comnène (1143—1180), permet de penser que l'établissement de Garvăn a duré plus longtemps qu'on ne le pensait jusqu'ici. Quelques fragments de poterie semblent indiquer que la vie y persista, dans des conditions précaires, même après l'époque des Comnènes.

II. *Le sondage de Niculiţel*

Au lieu dit « Cetăţuia », situé sur le territoire de la commune de Niculiţel (fig. 23), on a continué la section pratiquée dans le vallum qui se trouve dans la partie orientale du camp fortifié. Une autre a été pratiquée dans le retranchement Nord de ce dernier et l'on a complètement dégagé les ruines de la petite église à plan tréflé.

En poursuivant la section (S. 1 — fig. 24, 25) pratiquée dans le vallum d'argile jaune qui formait le long côté oriental de la forteresse, on a découvert sur la pente extérieure, vers la base, plusieurs morceaux de briques romaines. Des traces de mortier, que présentent encore certaines briques, dénotent qu'elles ont été arrachées à des constructions plus anciennes, très probablement des cités romaines du bord du Danube, dont la plus proche était Noviodunum. La hauteur maximum du vallum à cet endroit est de 4,20 m et la largeur de sa base, d'environ 20 m.

La seconde section (S. 2 — fig. 26) a été effectuée dans le vallum du flanc septentrional de la forteresse. Le retranchement y atteint 2,70 m de haut et présente, en outre, une berme et un fossé, ce qui totalise une largeur de 32 m. On a découvert, sur la déclivité intérieure du vallum, des traces d'une habitation des XIe—XIIe siècles. Au pied de la pente extérieure du retranchement, ainsi que sur la berme, on a trouvé, à une faible profondeur, une multitude de morceaux de briques romaines (dont quelques-uns portent des traces de mortier) qui y ont été utilisés pour consolider le vallum de terre.

Au milieu du vallum, à une profondeur de 2,65 m, on a dégagé une sépulture chrétienne, dans laquelle on a retrouvé une monnaie du temps de l'impératrice Théodora (1055—1056).

Deux tessons, provenant de poteries travaillées à la main au rebord orné d'alvéoles, ont été trouvés au pied du vallum (fig. 27, 2—3), en même temps que quelques ossements d'animaux. Ce sont là des traces laissées par la population autochtone qui fut contrainte de travailler à l'édification du retranchement. Elles semblent remonter à la seconde moitié du IVe siècle de notre ère. Outre les briques romaines, les fragments de poterie constituent pour le moment un nouvel indice de l'édification, au IVe siècle de notre ère, du grand vallum de terre de Niculiţel.

Les restes d'habitation et la tombe, que nous avons mentionnées, semblent contemporains de la petite église à plan tréflé, sise sur la forteresse, dont les ruines ont malheureusement été extrêmement malmenées (fig. 28—29). À en juger d'après ce qui s'est conservé, ce petit édifice a été bâti à l'aide de morceaux de briques romaines, probablement prises au retranchement voisin. Ses fondations reposaient à même le roc, lequel se rencontre à une profondeur d'à peine 0,10 à 0,30 m. L'église avait une longueur d'environ 6 m; elle devait être flanquée de 2 ou 3 petites constructions. L'ensemble laisse supposer l'existence, en ce lieu retiré, d'un petit établissement monastique, quelque ermitage peut-être, qui exista, à l'abri du retranchement, du XIe au XIVe siècle.

EXPLICATION DES FIGURES

I. *Garvăn*

Fig. 1. — Plan général de la forteresse romaine et de l'établissement préféodal.
Fig. 2. — Objets romains (IVe siècle).
Fig. 3. — Plan de la maison romaine des tranchées B_9—B_{10}.
Fig. 4. — Instruments agricoles et articles de ménage provenant de l'habitation romaine (Ve siècle).
Fig. 5. — Profil du bord Ouest du complexe de huttes (37 A—D).
Fig. 6. — Hutte 37 A.
Fig. 7. — Hutte 37 A—B; poterie retrouvée dans les cendres du four.
Fig. 8. — Hutte 37 A—C; poterie en kaolin.
Fig. 9. — Hutte 37 A—C; poterie en argile mêlée de sable.
Fig. 10. — Succession des niveaux d'habitation en projection sur le flanc Sud de la section du secteur *A* IV, 1.
Fig. 11. — Profil du flanc Nord de la section E—O du secteur *A* IV, 1.
Fig. 12. — Plan des huttes superposées, nos 55, 57, 57 *b* (secteur A IV, 1).
Fig. 13. — Huttes nos 55, 57, 57 *b*.
Fig. 14. — Objets trouvés dans l'habitation de l'époque féodale (X—XIIe siècles).
Fig. 15. — Hutte no 167.
Fig. 16. — Plan des fouilles pratiquées dans le secteur *D* et profil du bord oriental.
Fig. 17. — Fragment de schiste sculpté.
Fig. 18. — Sceau de plomb de « Michel, archipasteur de Rossie » (première moitié du XIIe siècle).
Fig. 19. — Hutte no 94, *a*.
Fig. 20. — Parures du XIe siècle.
Fig. 21. — Parures et petit couteau en fer du XIe siècle.
Fig. 22. — Pièces d'or des empereurs byzantins Basile II et Constantin VIII (1—7) et pièces d'argent de Théodora (8) et d'Isaac Comnène (9—11).

II. *Niculițel*

Fig. 23. — Niculițel. Plan de la « Cetățuia » (d'après Polonic, 1895).
Fig. 24. — Niculițel. Section pratiquée dans le vallum, à l'Est de la forteresse (S. 1).
Fig. 25. — Niculițel. Profil du bord Sud de la section pratiquée dans le vallum, à l'Est de la forteresse (S 1).
Fig. 26. — Niculițel. Profil du bord Est de la section pratiquée dans le vallum, au Nord de la forteresse (S. 2).
Fig. 27. — Niculițel. Pointe de flèche et tessons céramiques.
Fig. 28. — Niculițel. Ruines de la petite église à plan tréflé.
Fig. 29. — Niculițel. Ruines de la petite église à plan tréflé.

STUDII ŞI CERCETĂRI DE ISTORIE VECHE
Tomul VI, nr. 3—4, 1955

ŞANTIERUL ARHEOLOGIC SUCEAVA — CETATEA NEAMŢULUI

În planul de lucru al şantierului arheologic Suceava —Cetatea Neamţului, pentru campania din anul 1954 erau prevăzute săpături la următoarele obiective: 1) Cetatea de Scaun cu platoul din faţa Cetăţii (2—3); 4) Curtea Domnească; 5) Şipot; 6 —8) sondaje în oraş; 9) Cetatea de Apus şi 10) Zamca (fig. 1); 11) sondaje şi consolidări la Cetatea Neamţului; 12) unele lucrări de degajare a casei egumeneşti de la mănăstirea Moldoviţa în colaborare cu I.S P.R O R-ul şi 13) un sondaj la Brăieşti, r. Dorohoi.

Toate punctele prevăzute în plan au fost duse la îndeplinire, mai puţin ultimul, din cauză că terenul fiind semănat şi recolta nefiind ridicată pînă la 15 septembrie, cînd s-a închis şantierul, săpăturile proiectate n-au mai putut fi executate.

În cele ce urmează se va referi, pe rînd, despre fiecare obiectiv în parte, menţionînd totodată şi principalele rezultate obţinute în decursul acestei campanii [1].

CETATEA DE SCAUN ŞI PLATOUL DIN FAŢA CETĂŢII

Sectorul pe care s-a pus accentul principal în săpăturile din această campanie a fost acela al Cetăţii de Scaun şi al platoului din faţa ei.

Problemele mai importante care au fost urmărite în cursul cercetărilor din acest sector pot fi rezumate astfel:

1) Încercarea de a distinge şi a determina fazele şi etapele de construcţie ale cetăţii pe baza unor observaţii făcute la sfîrşitul campaniei anterioare şi în legătură cu ea.

2) Problema stratigrafiei a format unul din obiectivele cercetărilor de pe platou, avîndu-se mereu în vedere legătura strînsă ce trebuie să existe între diferitele faze de construcţie şi reconstrucţie a cetăţii, care toate trebuie

---

[1] La săpături au participat: B. Mitrea, Gh. Diaconu, M. Matei, formînd colectivul de conducere, şi: A. Alexandrescu, A. Andronic, D. Constantinescu. N. Constantinescu, T. Martinovici, C. Nicolescu, Şt. Olteanu, V. Vătăşianu, ing. D. Paghida, ing. E. Popa (membri); C. Băncilă, E. Bold, D. Boţescu, E. Cremenescu, V. Leahu, Fl. Marinescu, O. Monoran, M. Nicorescu, L. Olcescu, P. Panait, R. Popa şi V. Teodorescu (studenţi).

să-şi aibă un reflex în depunerile arheologice de pe platou; de aceea această problemă a fost urmărită în legătură cu cercetările din cetate.

3) S-a continuat cu degajarea molozului şi dărîmăturilor din actualul şanţ de apărare de-a lungul curtinei aflătoare între bastioanele R.11 şi R.25, în continuarea lucrărilor începute anul trecut.

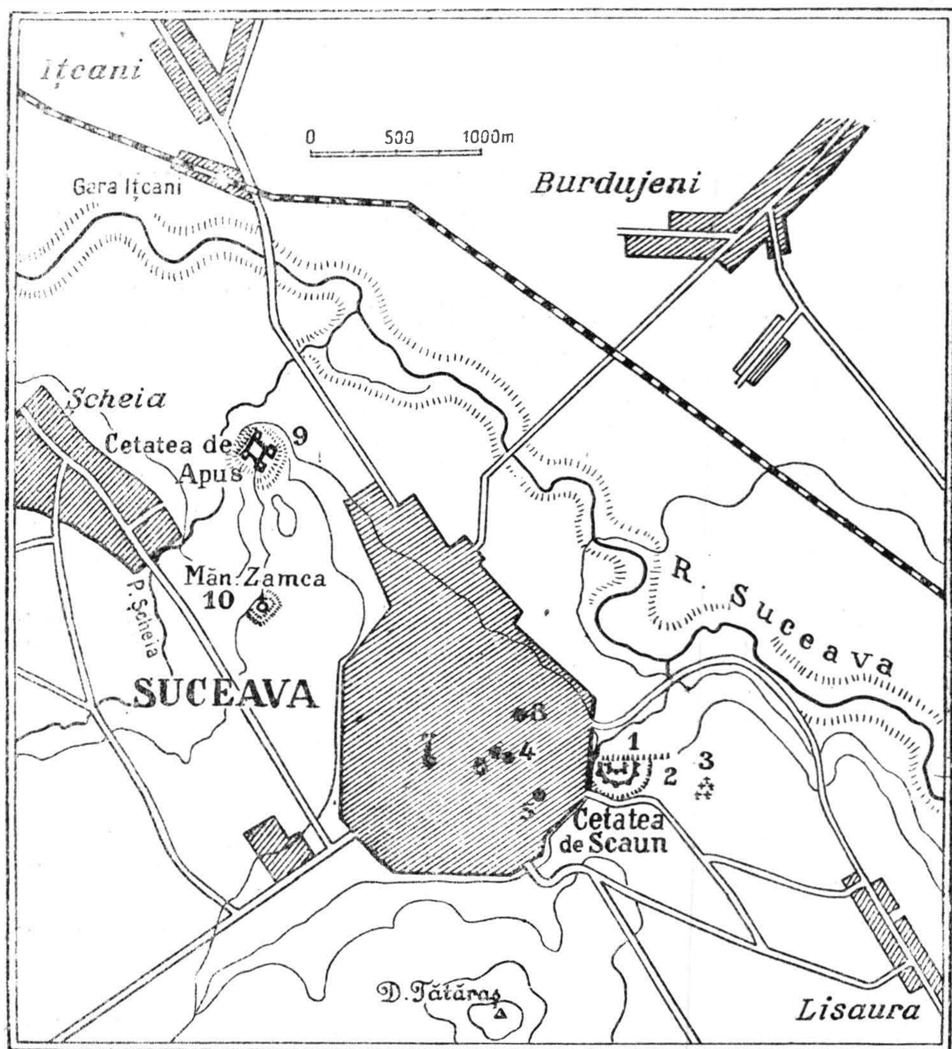

Fig. 1. — Planul general al săpăturilor de la Suceava, 1954. 1) Cetatea de Scaun; 2) Platoul din faţa cetăţii; 3) Cimitir; 4) Curtea Domnească; 5) Şipot; 6, 7, 8) Sectorul Oraş; 9) Cetatea de Apus; 10) Zamca.

4) Pe platou s-a continuat, potrivit planului trasat încă din 1951, pe de o parte cu prelungirea secţiunilor pînă la limitele extreme ale platoului, iar pe de altă parte au fost adîncite unele secţiuni pînă la pămîntul viu.

S-a urmărit un dublu scop: unul informativ cu privire la sezisarea depunerilor arheologice care mai există pe întregul platou și pe pantele sale într-o anumită porțiune de teren și apoi tendința de a epuiza un sector, după ce cunoaștem informațiile pe care ni le poate oferi.

Lucrări de proporții reduse și cu obiective limitate au fost continuate în unele părți ale sectorului *Cimitir*.

În prima problemă, aceea a săpăturilor din Cetatea de Scaun, s-a pornit de la două observații făcute în campania anului 1953: cu ocazia săpării secțiunii B.X din sectorul porții, cît și a secțiunii B.XII, ambele executate în curtea exterioară, între cele două pînze de ziduri, s-a constatat existența unei umpluturi dispuse în pantă.

Pe baza observațiilor de mai sus făcute în campania din 1953, la începutul campaniei de lucru din anul 1954 s-a formulat următoarea ipoteză de lucru: dacă în secțiunile B.X și B.XII avem profilul amintit și au fost umplute cu moloz, pămînt etc., nu cumva în ele a fost interceptată panta șanțului de apărare din prima perioadă de existență a Cetății?

1. CETATEA DE SCAUN

Pentru urmărirea problemelor enunțate mai sus a fost reluată secțiunea B.X *a* începută în anul 1953 și s-au trasat și săpat alte două: B.XIII și B.XIV. Toate secțiunile au fost săpate în curtea exterioară a cetății. Numai secțiunea B.XIV a fost prelungită prin șanțul de apărare pînă pe platou (fig. 2).

Principalul rezultat cîștigat în urma acestor cercetări a fost sezisarea unui vechi șanț de apărare, foarte probabil din prima fază de existență a cetății, pe care îl denumim șanțul I de apărare. Descoperirea acestuia pune într-o nouă lumină o serie de complexe arheologice — ca de exemplu, R.31 ș.a. — al căror rol n-a fost precizat pînă acum, dar care, în urma cercetărilor viitoare, vor putea fi conexate organic de anumite etape de construcție a cetății.

Rămîne ca șanțul actual de apărare să poarte denumirea de șanțul II de apărare.

În stadiul actual al cercetărilor s-a putut constata că cea de a doua pînză de ziduri, în regiunea secțiunii B.XIII, a fost construită exact pe fundul șanțului I de apărare, deoarece constructorii au clădit piatra regulat atît pe latura de nord cît și pe latura de sud a zidului, avînd deci un spațiu larg pentru mișcare în timpul construcției.

Un alt rezultat al cercetărilor din acest sector se referă la sezisarea existenței și interceptarea pe parcurs a unui zid de susținere a pantei (contraescarpă), ridicat de constructori cu prilejul lărgirii șanțului II de apărare în jurul celei de a doua pînze de ziduri. Zidul de contraescarpă începe din capătul de NE al șanțului II de apărare, unde se păstrează la suprafață și continuă pe toată lungimea contraescarpei, fiind interceptat pînă acum în sectorul « Poartă » (vezi « S.C.I.V. », IV, 1953, nr. 1—2, p. 344, fig. 9), în secțiunea II A/1954 (fig. 2) și în secțiunea B.XIII (fig. 3).

În ceea ce privește materialul ceramic recoltat din secțiunile săpate s-a constatat că cel scos de pe fundul șanțului I de apărare aparține perioadei cuprinse între sfîrșitul secolului al XIV-lea și a doua jumătate a secolului al XV-lea; în schimb, de pe fundul șanțului II de apărare a fost scoasă ceramica cuprinsă între sfîrșitul secolului al XV-lea și sfîrșitul secolului al XVII-lea.

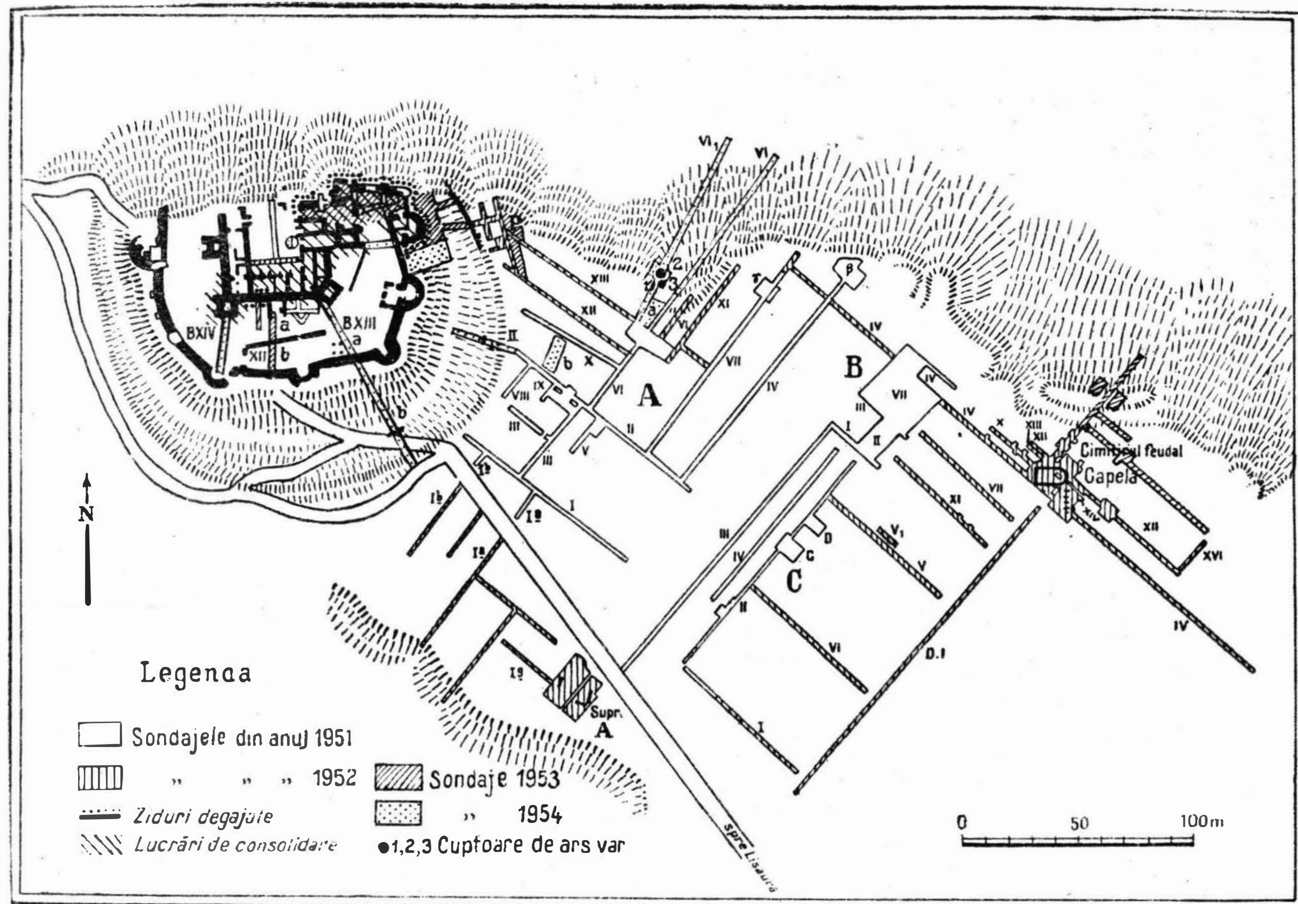
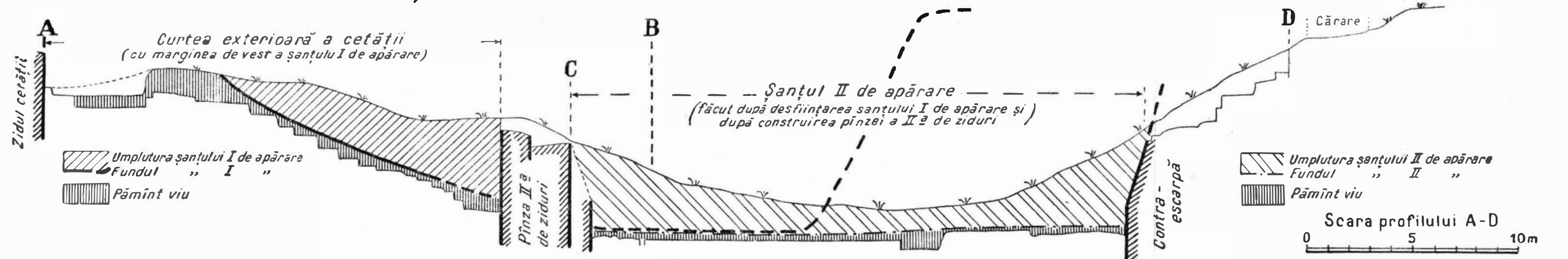
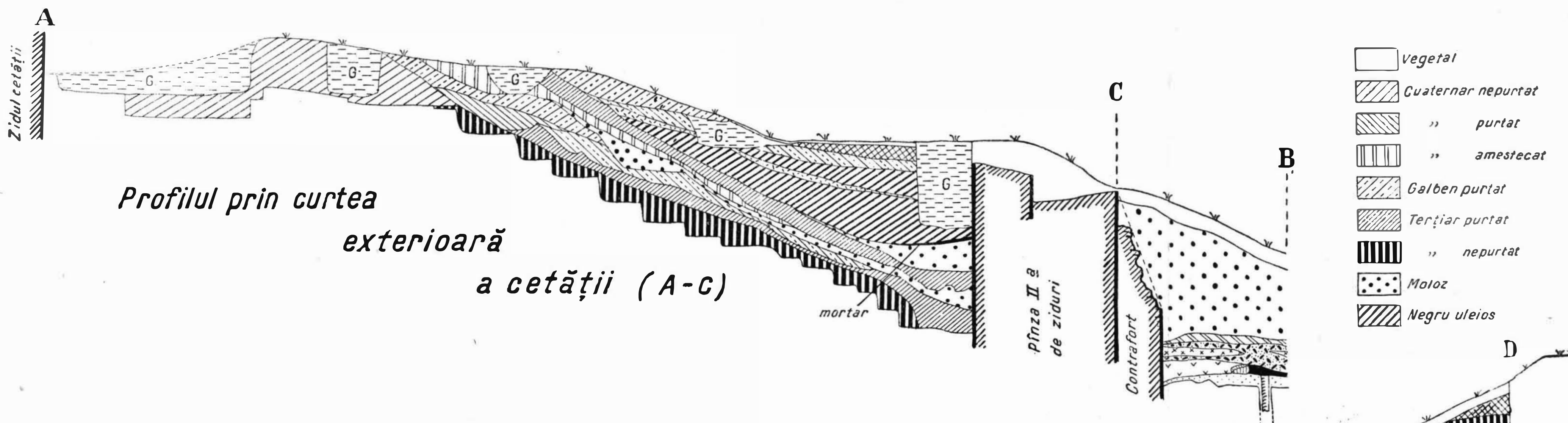

Fig. 2. — Săpăturile de la Cetatea de Scaun şi de pe platou, 1951—1954.

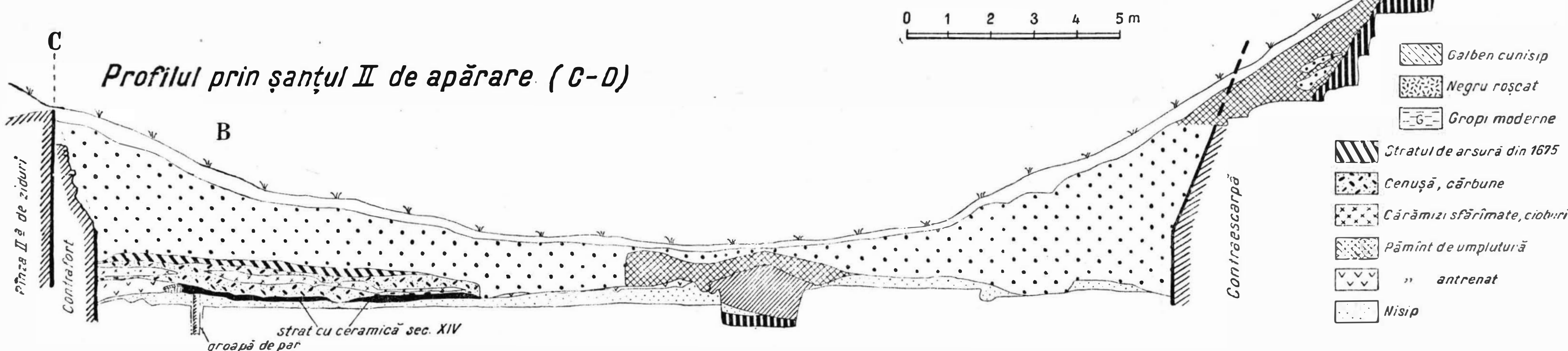

Fig. 3. — Profilul peretelui de NE al secțiunii B. XIII (A—D). Secțiune transversală prin curtea exterioară a cetății și prin șanțul de apărare pînă la platoul din fața cetății.

Trebuie să subliniem în chip deosebit că în secţiunea B.X *a* au fost descoperite pe fundul şanţului I de apărare blocuri masive de zidărie, pe tencuiala cărora a fost aplicată o pictură murală. Aceste resturi au fost aruncate aici cu prilejul umplerii şanţului I de apărare — cînd constructorii pînzei a doua de ziduri au făcut şi modificări esenţiale în cetatea iniţială, dărîmînd anumite încăperi de la care provine pictura menţionată.

Existenţa a două straturi de pictură constatate pe fragmentele găsite dovedeşte că după construcţia iniţială şi înainte de dărîmarea ei a mai avut loc o fază de refacere. Această fază va trebui definită arheologic şi fixată cronologic.

În ceea ce priveşte pînza exterioară de ziduri — construită ea însăşi în două etape — fixarea traseului, lărgimii şi adîncimii şanţului I de apărare, precum şi lămurirea complexelor arheologice legate de acestea, comportă încă cercetări.

2. PLATOUL DIN FAŢA CETĂŢII DE SCAUN

În vederea scopurilor arătate mai sus s-au reluat şi prelungit patru secţiuni (I, VI, VI—1, X) şi s-au săpat două suprafeţe (*a* şi *b*) (fig. 2).

Aproape în toate secţiunile executate pe platou s-au descoperit resturi de locuire ce atestă perioade de vieţuire mai vechi decît epoca feudală.

Urme de locuire neolitice, din faza Cucuteni B, s-au găsit într-un strat de pămînt de culoare brună cu grosimea medie de 0,20 m (fig. 3). Ele constau din fragmente ceramice, bucăţi de chirpici şi cîteva topoare din piatră. Aceste resturi sporadice aparţin fie unei locuiri răzleţe, fie unei aşezări Cucuteni B situate pe undeva prin apropiere.

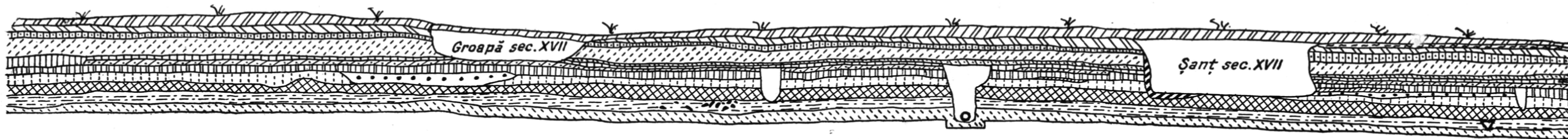
Peste nivelul de locuire neolitic se află un strat de pămînt negru castaniu cu foarte puţine fragmente ceramice de tip Usatovo şi cîteva din a doua epocă a fierului.

Acestuia i se suprapune pretutindeni un strat de pămînt negru gros de cca 0,30 m. Spre baza lui se află puţine resturi feudal-timpurii (fig. 4).

Pe marginea de NE a platoului şi spre interiorul lui, deasupra stratului de pămînt negru, au apărut urmele unei aşezări temporare. Săpăturile au secţionat parţial patru locuinţe incendiate făcute din loazbe de stejar. Două din ele sînt locuinţe de suprafaţă, iar alte două sînt adîncite în pămînt cu cca 0,20 m faţă de nivelul contemporan cu data cînd ele au fost construite (fig. 4). În preajma lor s-au găsit trei vetre de foc. Peste urmele locuirii temporare şi în unele locuri peste un strat de lut cu care s-a nivelat terenul îndată după incendierea locuinţelor, se suprapun direct resturile unui pavaj din piatră de gresie, friabilă şi măruntă (fig. 4).

Printre obiectele scoase din acest nivel se numără un otic de plug (fig. 5—1), un degetar, inele de argint şi de aramă (fig. 6—1, 2), o placă de cupru cu ornamente florale în relief şi cîteva vîrfuri de săgeţi. Totodată menţionăm descoperirea a trei monede de argint din vremea lui Petru Muşat — una din ele fiind găsită la marginea unei vetre din cadrul aşezării temporare.

Ceramica, deşi nu prea bogată, oferă totuşi o gamă întreagă de tipuri de oale (fig. 7). Din punct de vedere tehnic ceramica se împarte în două grupe: 1) oale lucrate cu roata de mînă şi 2) oale lucrate cu roata de picior. Pasta vaselor din prima grupă are multe pietricele şi este insuficient frămîntată. Majoritatea vaselor din această grupă sînt arse la negru; foarte puţine sînt

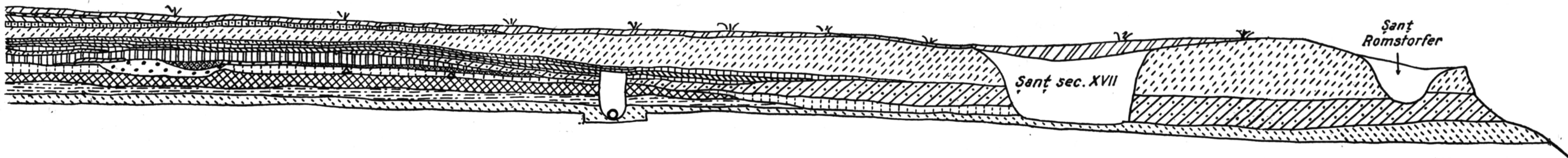

Fig. 4. — Profilul peretelui de SV al secțiunii X.

arse la roşu. Oalele din grupa a doua sînt făcute dintr-o pastă mai bine aleasă, în general bine frămîntată, cu puţin nisip şi rareori cu pietricele. Arderea lor este unitară. În afară de un procent foarte mic de vase, care sînt arse la roşu, toate sînt arse la negru.

Prezenţa celor trei monede emise de Petru Muşat şi a ceramicii din secolul al XIV-lea în cadrul aşezării temporare şi, pe resturile pavajului din piatra

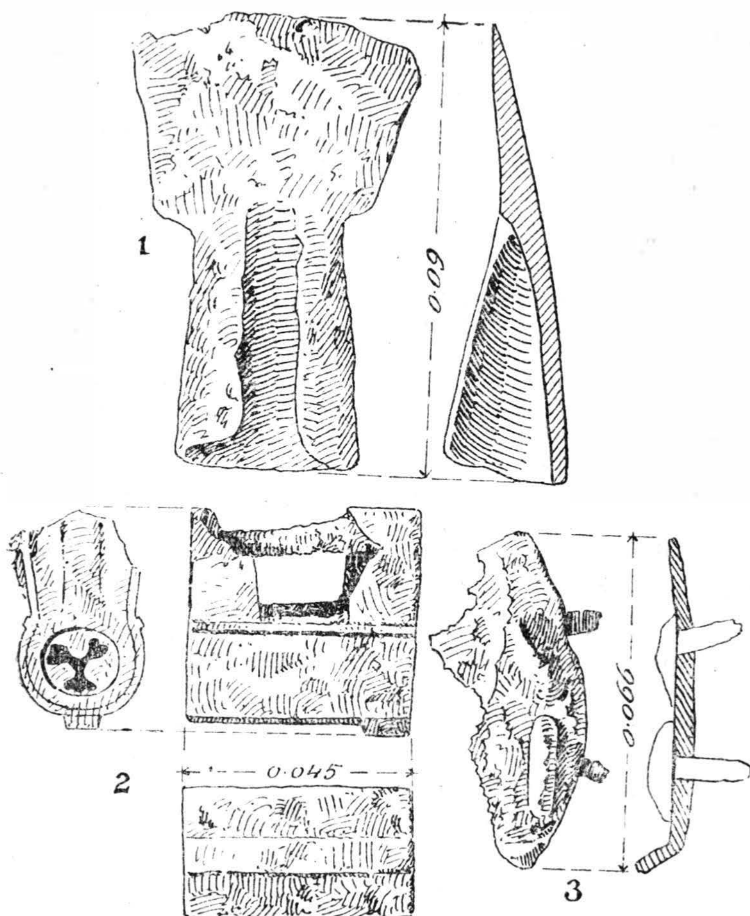

Fig. 5. — 1. Otic de plug (sec. XIV); 2. lacăt de fier (sec. XV); 3. potcoavă de bou (sec. XV).

de gresie, dovedeşte că atît colibele cît şi pavajul sînt din secolul al XIV-lea. Este aici vorba, foarte probabil, de locuinţele lucrătorilor care au ridicat cetatea iniţială pe vremea lui Petru Muşat şi pavajul făcut în timpul aceleiaşi domnii.

Prin cercetările viitoare va trebui să se delimiteze întinderea aşezării temporare pe care am sezisat-o în campania aceasta şi totodată întinderea şi direcţia pavajului de gresie spre intrarea în cetatea iniţială.

Săpăturile din anul acesta au scos la iveală o serie întreagă de date referitoare la pavajul din piatră de gresie atribuit lui Alexandru cel Bun (fig. 4). S-a putut preciza că acest pavaj se întinde în preajma şanţului de apărare al cetăţii numai în partea de NE a platoului.

Pe pavaj s-au mai găsit două monede de la Alexandru cel Bun.

Din inventarul descoperit în stratul de pămînt de culoare neagră-cenuşie, gros de cca 0,16 m, de sub pavaj, fac parte patru vîrfuri de săgeţi şi trei de arbaletă. În acelaşi timp semnalăm descoperirea sub acest pavaj a unui număr de zece monede emise de Alexandru cel Bun. Încadrarea acestui pavaj de monede emise în vremea lui Alexandru cel Bun sprijină datarea de pînă acum.

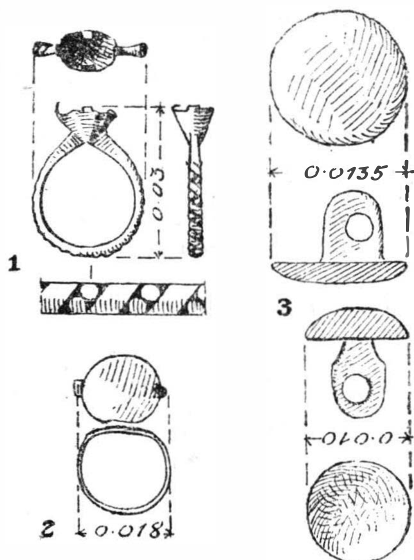

Fig. 6. — 1. Inel de argint (sec. XIV); 2. inel de aramă (sec. XIV); 3. nasturi de bronz (sec. XVII).

Ceramica se caracterizează printr-o gamă bogată de forme ca: oale, căni, farfurii, străchini, cupe şi castroane. În general sînt făcute dintr-o pastă mai mult sau mai puţin de calitate bună, consistentă, omogenă şi deseori zgrunţuroasă. Toate vasele sînt lucrate cu roata de picior. Majoritatea sînt arse la negru; un procent de cca. 15% sînt arse la roşu. Tipurile de vase sînt destul de variate; cel mai frecvent tip este oala cu buza scundă, îngroşată la exterior şi cu şănţuire spre interior.

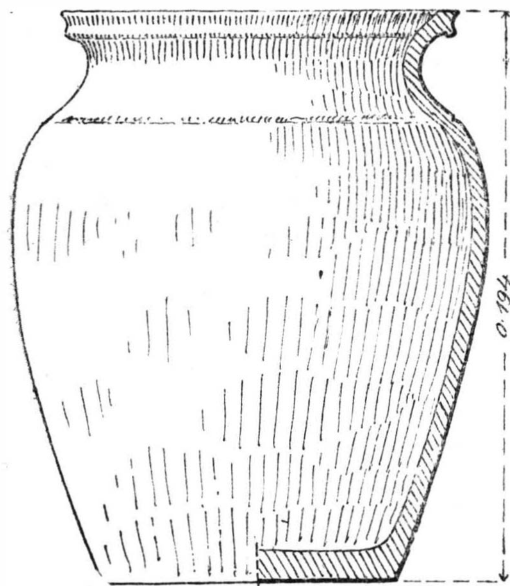

Fig. 7. — Oală de lut ars (sec. XIV).

Regiunea de SV a platoului, în porţiunea din imediata vecinătate a cetăţii, este acoperită de un pavaj compact din piatră de gresie, ce se suprapune pe o mică fîşie pavajului atribuit lui Alexandru cel Bun, în punctul unde primul continuă pavarea platoului înspre SV (fig. 4). Numeroase porţiuni din pavaj înroşite sau învineţite de foc — ca şi cenuşa şi cărbunele ce îmbibă pămîntul de depunere de peste pavaj — sînt urmele unui mare incendiu ce a avut loc în preajma cetăţii. De pe acest pavaj s-a recoltat ceramică caracteristică pentru a doua jumătate a secolului al XV-lea. Sub pavaj, în

pămîntul de depunere care se întinde şi peste pavajul atribuit lui Alexandru cel Bun, s-au găsit două vîrfuri de săgeţi şi zgură de minereu de fier.

În chip cu totul deosebit semnalăm descoperirea primului tezaur din secolul al XV-lea alcătuit din 38 monede anepigrafe de aramă emise de Alexandru cel Bun şi o monedă de aramă argintată bătută de Petru Aron. Sub acest pavaj s-a mai găsit o monedă de argint bătută de Ştefan al II-lea, fiul lui Alexandru cel Bun.

Observaţii stratigrafice au arătat că regiunea de SV a platoului a fost pavată într-o vreme ulterioară părţii de NE din preajma cetăţii. Tezaurul de monede amintit mai sus, găsit sub acest pavaj, fixează ca dată a executării lui domnia lui Petru Aron sau a urmaşului acestuia — Ştefan cel Mare. Dacă admitem că aceste monede pierduseră valoarea circulatorie în momentul cînd ele au fost împrăştiate pe o suprafaţă de 8 m², putem restrînge datarea la epoca lui Ştefan cel Mare. În sprijinul acestei datări ar veni o serie întreagă de observaţii de ordin tipologic şi stilistic făcute în cadrul ceramicii găsite sub pavaj, cît şi deasupra lui.

În partea centrală a platoului, pavajul amintit mai sus, construit în două etape succesive, este suprapus de un altul făcut din piatră de gresie calcaroasă, în general măruntă (fig. 4). El este mai redus ca dimensiuni decît pavajul inferior şi în acelaşi timp nu prezintă soliditatea aceluia. Depunerea de pămînt cu slabe urme arheologice care-l acoperă este foarte subţire şi pe alocuri lipseşte. Acest fapt arată că s-a scurs puţin timp de cînd a fost construit pînă cînd a fost acoperit cu terţiar purtat (patul pavajului de la începutul secolului al XVI-lea) [1]. Aşadar după situaţia stratigrafică, acest pavaj datează din vremea lui Ştefan cel Mare. El a fost construit în urma unei grele situaţii prin care a trecut cetatea — documentată de urmele unui mare incendiu. Probabil a fost făcut concomitent cu ridicarea pînzei exterioare de ziduri cu bastioane semicirculare sau ulterior acesteia — în tot cazul cu foarte puţin timp înainte de lărgirea şanţului de apărare.

În ceea ce priveşte pavajul făcut din piatră de tuf calcaros legat cu mult mortar, situat pe marginea de NE a platoului, s-a putut preciza că numai pe o lungime de cca 60 m în regiunea intrării în cetate este construit din materialul amintit; în rest, pînă în apropierea « casei pietrarului », este făcut din mai multe straturi de tuf calcaros sau piatră de gresie calcaroasă şi deşeuri de la cuptoarele de ars var. Este vorba aici de patru pături de piatră suprapuse, reprezentînd trei etape de refacere ale aceluiaşi pavaj. Ultimele două refaceri se întind spre interiorul platoului pe o lăţime mai mare. Pe fiecare foaie de pavaj se află cîte un strat subţire de depunere îmbibată de cenuşă. Pătura de pămînt de pe foaia a treia (de jos în sus) este îmbibată cu cenuşă şi cărbune şi învineţită sau înroşită de foc, fapt care arată că a suferit un mare incendiu.

Sub acest pavaj se găsesc straturi de sol purtat, bogate în resturi arheologice, cu care s-a înălţat şi s-a nivelat sprînceana de NE a platoului. Ele au fost aduse şi întinse, oarecum în etape succesive în timpul domniei lui Alexandru cel Bun şi a urmaşilor săi. Din cuprinsul acestui strat s-a scos un lacăt de fier (fig. 5,2), mai multe vîrfuri de săgeţi şi arbalete, un fragment de potcoavă de cal şi o potcoavă de bou (fig. 5,3) şi numeroase fragmente de teracotă smălţuite în maron. Totodată s-au mai descoperit 16 monede

---

[1] « S.C.I.V. », V, 1954, nr. 1—2, p. 280.

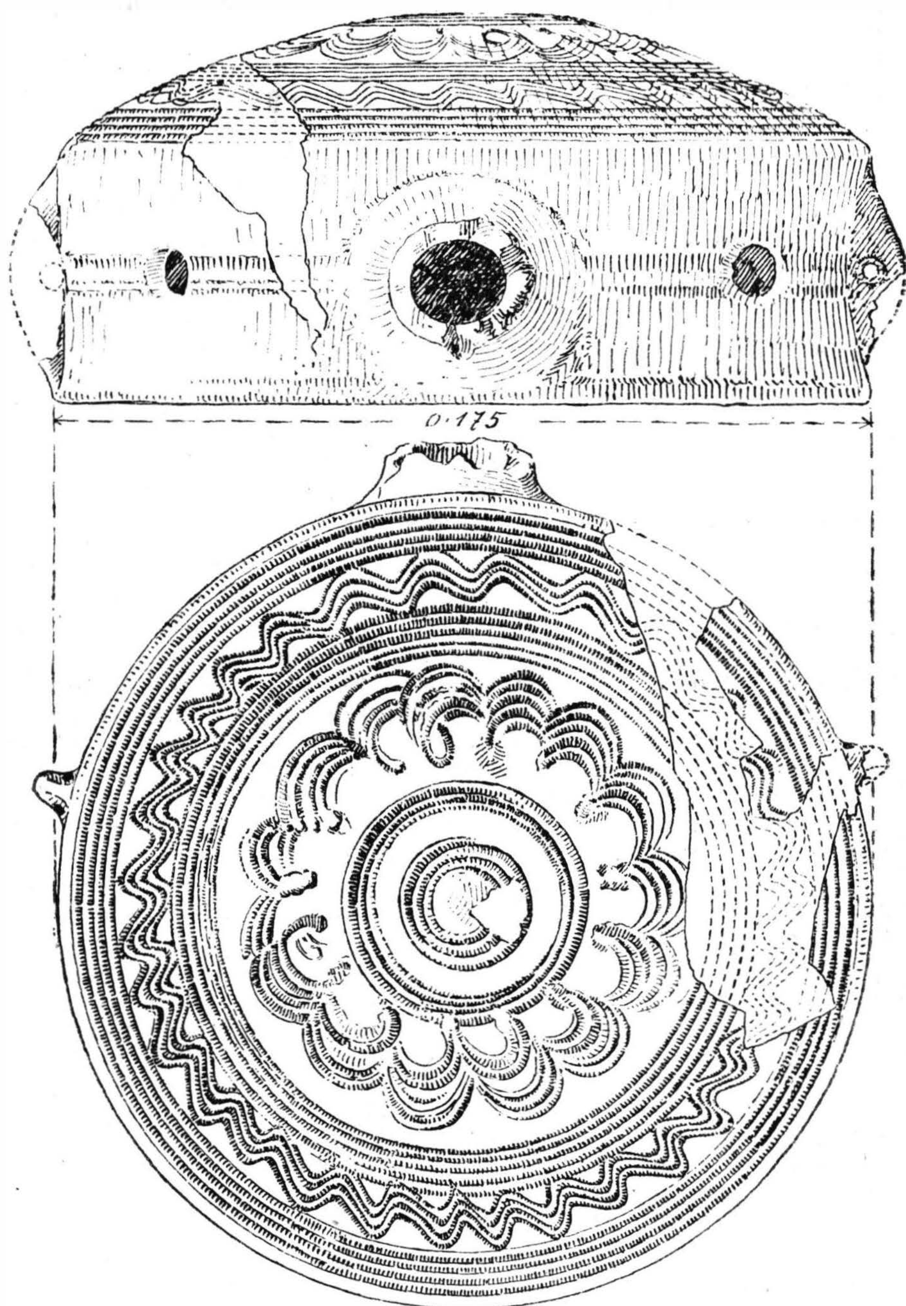

Fig. 8. — Ploscă din caolin cu smalț verde-gălbui (sec. XVII).

emise de Alexandru cel Bun, două bătute de fiul acestuia, Ştefan al II-lea, şi una bătută de Petru Aron.

În ceea ce priveşte raportul stratigrafic al acestui pavaj cu celelalte din restul platoului, s-a constatat că în sectorul Poartă, acesta se suprapune pavajului atribuit lui Alexandru cel Bun întocmai ca şi pavajul de la începutul secolului al XVI-lea. Este deci, oarecum, în aceeaşi situaţie stratigrafică cu pavajul al doilea făcut tot de Ştefan cel Mare. Repetatele refaceri ale pavajului din piatră de tuf calcaros îi dau o notă şi mai pronunţată de contemporaneitate cu cele două pavaje făcute de Ştefan cel Mare.

În legătură cu pavajul de la începutul secolului al XVI-lea s-au cules o serie de fapte noi care sprijină datarea de pînă acum. Puţin timp după întinderea celui de al doilea pavaj făcut de Ştefan cel Mare, s-a aşezat pe platou un strat de lut terţiar adus cu ocazia lărgirii şanţului de apărare în jurul pînzei de ziduri cu bastioane semicirculare (fig. 4). Acest şanţ nou a tăiat din toate pavajele anterioare patului de terţiar pe care s-a aşternut pavajul de la începutul secolului al XVI-lea. Sub stratul de terţiar purtat au apărut două monede de argint, emise de Ştefan cel Mare. Pe pavaj s-a mai găsit o monedă de argint bătută de Ştefăniţă Voevod.

Şanţuri şi gropi căzăceşti

Secţiunile noastre au interceptat în apropierea cetăţii două şanţuri şi patru gropi de luptă. Şanţurile traversează platoul de la SV la NE. Ele au adîncimea de cca. 1 m şi lăţimea de cca. 1,20 m (fig. 4). În peretele de SE al şanţului de luptă din imediata apropiere a cetăţii s-a găsit un cuptoraş făcut după sistemul firizilor. Alte două cuptoraşe identice s-au descoperit şi în şanţul al doilea de luptă. În preajma cuptoraşelor s-au găsit numeroase oase de animale — parte din ele arse. După grosimea vetrelor şi a pereţilor vedem că cuptoarele au fost folosite un timp mai îndelungat. În şanţul 2 de luptă s-au descoperit pe fund scheletele a şase oameni aruncaţi grămadă. La unul din ei s-au găsit pe piept trei nasturi de aramă de la o îmbrăcăminte militară (fig. 6,3). Gropile sînt situate în apropierea şanţurilor, două pe marginea de NE a platoului, iar alte două, spre mijlocul lui. Ele au forma aproximativ circulară. Trei din ele au diametrul de cca. 2 m şi adîncimea de cca. 0,80 m; pe fundul uneia se află o vatră de foc. A patra groapă are diametrul de cca. 2 m şi adîncimea de 1,50 m. În ea s-a găsit un cuptoraş la fel cu cele din şanţuri, dispus tot în partea de NE.

Atît şanţurile, cît şi gropile, sînt săpate de la nivelul unei depuneri groase de cca. 0,15 m, care acoperă pavajul de la începutul secolului al XVI-lea. Din ele s-a scos ceramică din secolul al XVII-lea, un fragment de secure căzăcească, un vîrf de arbaletă şi unul de săgeată. Gropile, în mare parte şi şanţurile pe alocuri, sînt umplute cu deşeuri de la monetăria lui Dabija Voievod. Or, este cunoscut din documente că puţin timp înainte de această domnie, în 1653, cazacii şi-au săpat şanţuri de luptă în preajma cetăţii. Vorbind de acest eveniment Miron Costin arată că: « Peste noapte au făcut cazacii şanţuri şi s-au întărit tabăra, cît nu era a gîndi să-i mai dobîndească » [1].

Conducte de apă

În cursul săpăturilor s-au descoperit pe platou cinci conducte de apă, dintre care trei făcute din olane de lut ars şi două din cilindri de lemn legaţi

[1] Letopiseţul Ţării Moldovei, ed. P. P. Panaitescu, Bucureşti, 1944, p. 166.

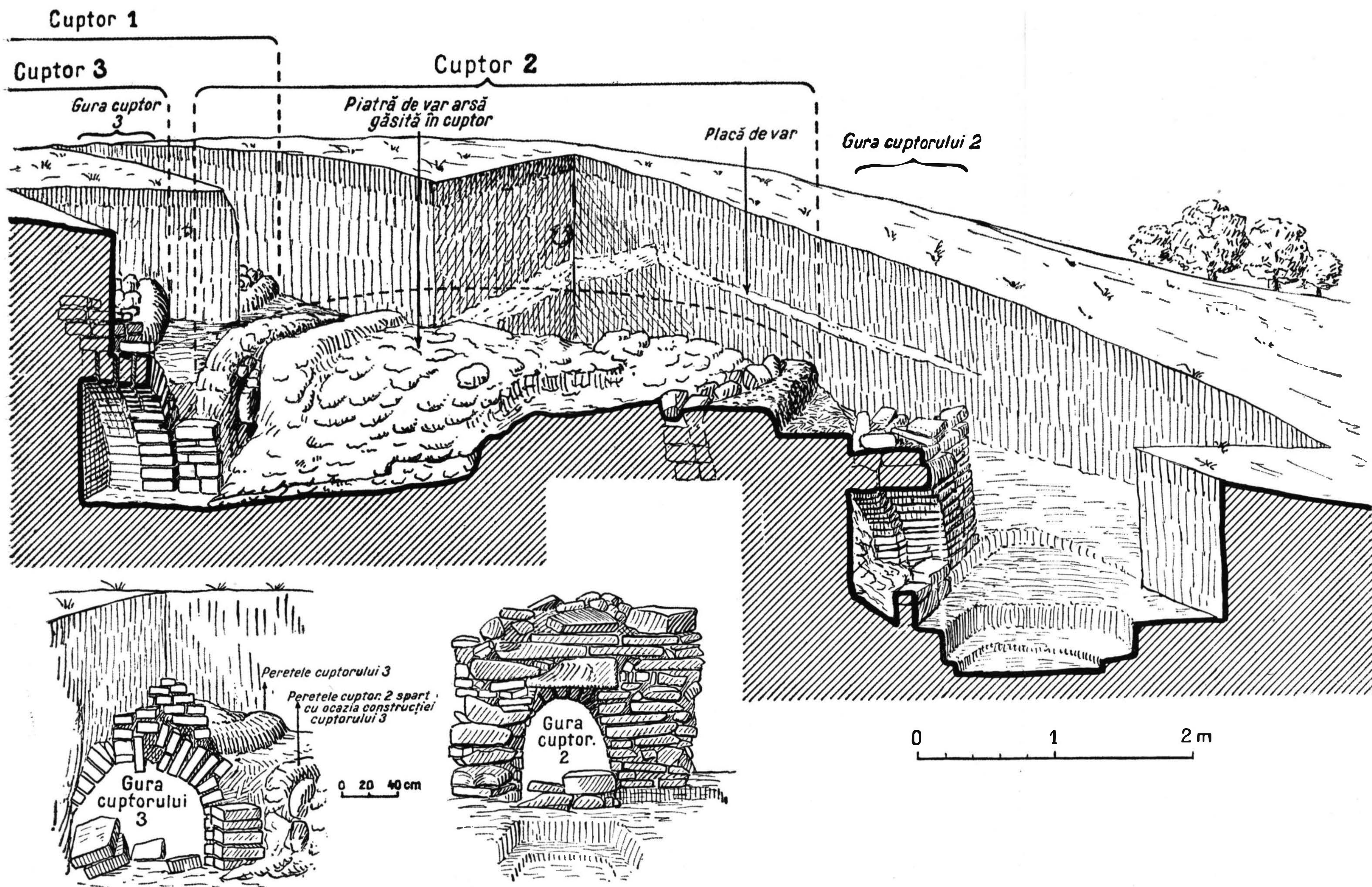

Fig. 9. — Secțiune-perspectivă prin cuptoarele de ars var de pe marginea de NE a platoului.

în inele de fier. În secţiunea X a apărut o conductă din olane de lut legate cu mortar hidraulic, care duce spre terasa de pe versantul de NE al platoului (fig. 4). Aceasta a fost instalată posterior pavajului atribuit lui Alexandru cel Bun şi anterior pavajului doi făcut de Ştefan cel Mare. Faptul că şanţul conductei taie şi depunerea de sol mişcat care acoperă pavajul atribuit lui Alexandru este un indiciu că această conductă este contemporană ca epocă cu pavajul lui Ştefan cel Mare, în sensul că întîi s-a instalat conducta şi peste ea s-a întins pavajul.

În suprafaţa *a* a apărut o conductă făcută din cilindri de lemn lungi de cca. 2,20 m, prinşi în inele de fier cu diametrul de 0,12 m şi cu lăţimea de 0,07 m. Legătura dintre cilindrii de lemn se realiza prin baterea inelelor în pereţii celor doi cilindri, pînă cînd aceştia se îmbucau. Direcţia acestei conducte duce spre cetate. Conducta a fost instalată anterior pavajului de tuf calcaros. Şanţul conductei este săpat într-un strat ce se datează spre mijlocul secolului al XV-lea.

Pe marginea de NE a platoului s-au descoperit, în secţiunea VI, trei conducte de apă instalate la aceeaşi adîncime şi aproximativ paralele. Două sînt făcute din olane de lut ars legate cu mortar hidraulic, iar a treia din cilindri de lemn prinşi în inele de fier identice cu cele din suprafaţa *a*. Direcţia mufelor şi unghiul de pantă este înspre est. Ele duc oarecum la terasa din partea de NE a platoului.

Stratigrafic s-a constatat că nu sînt contemporane. Şanţul conductei de lemn este săpat sub un strat din a doua jumătate a secolului al XV-lea. Conductele din olane de lut ars sînt instalate succesiv în a doua jumătate a secolului al XV-lea.

Cuptoare de ars var

În campania aceasta, pe marginea de NE a platoului, s-au descoperit patru cuptoare circulare de ars piatra de var. Deşi n-au fost încă urmărite şi cercetate în amănunţime — totuşi s-au desprins suficiente elemente pentru datarea lor.

Într-un cuptor s-a găsit antrenată ceramică din prima jumătate a secolului al XV-lea. Resturile lui zac sub un strat de pămînt cu fragmente de oale din a doua jumătate a aceluiaşi secol. În celelalte trei cuptoare s-au găsit fragmente de vase şi de cahle din a doua jumătate a secolului al XV-lea; aceste cuptoare sînt acoperite de un strat de dărîmături cu obiecte şi ceramică din secolele XVI şi XVII (fig. 8).

În legătură cu cuptorul dezvelit în întregime s-a constatat că este de formă aproximativ cilindrică, orientat cu gura spre panta de NE a platoului. De altfel orientarea aceasta este comună tuturor cuptoarelor de ars var găsite în acest sector. În faţa gurii se află o groapă în trepte cu adîncimea de 0,35 m, făcută desigur ca să uşureze mişcarea celui care alimenta cuptorul cu lemne. Gura este zidită din lespezi de piatră legate cu lut. Are o formă oarecum trapezoidală. Se leagă de cuptor printr-un coridor boltit făcut tot din piatră. Cuptorul este săpat complet în pămîntul viu; are diametrul de 4,50 m şi adîncimea de cca. 2 m; s-a descoperit plin cu piatră de var ars incomplet. Peretele cuptorului este căptuşit cu un rînd de bolovani mari de gresie, aşezaţi unii peste alţii.

Faptul că varul prezintă la suprafaţă, în centrul cuptorului, o albiere, dovedeşte că piatra de var fusese aşezată în aşa fel încît să formeze o cameră de ardere care s-a prăbuşit.

Surprins în plină funcţionare de vreun eveniment istoric, cuptorul şi-a încetat activitatea. Dar imediat se reiau lucrările şi un alt cuptor, cu gura de cărămidă, taie cuptorul amintit (fig. 9).

Două sondaje făcute pe terasa din partea de NE a platoului au scos la iveală resturile a două case lucrate în paiantă, a unor stîlpi de zid patrulateri şi a unei conducte de scurgere făcută din olane de lut. Numeroase urme ale unei activităţi omeneşti intense din secolul al XV-lea pînă în secolul al XVII-lea pe această terasă impun continuarea cercetărilor.

3. SECTORUL CIMITIR

Cercetările au continuat în acest sector prin caseta XXIX şi prin adîncirea pe o lungime de 37 m a secţiunii B.XII/1952, determinîndu-se astfel limita sud-estică a cimitirului (fig. 10).

În secţiunea B.XII s-au determinat două niveluri de morminte, primul la o adîncime de 0,55—0,70 m şi al doilea între 0,90 şi 1,00 m. Aproape pe întreaga lungime a secţiunii este antrenată o mare cantitate de chirpici ars, pînă la o adîncime de 0,60 m. Faptul se observă îndeosebi în capătul sudic precum şi pe latura de est şi în caseta XXIX de pe latura de NE, în pămîntul negru amestecat cu lut galben. În acest pămînt, în afară de chirpici, se mai găsesc numeroase fragmente de olărie neagră din secolul al XIV-lea. Tot aici apar sporadic urme neolitice şi feudal-timpurii.

Cantitatea mare de chirpici ars antrenată în unele morminte se datoreşte unei aşezări existente aici, poate din prima jumătate a secolului al XIV-lea, peste care în timpul lui Petru Muşat s-a suprapus cimitirul. Aşezarea n-a format în anul acesta obiectul unei cercetări speciale.

Durata scurtă a cercetărilor din cimitir n-a îngăduit decît dezvelirea unui număr de 28 de morminte, care, adăugate la mormintele cercetate în campaniile precedente, dau numărul total de 236 morminte dezvelite pînă acum.

În secţiunea B.XII s-a deschis o casetă pe latura de NE cu scopul de a se dezveli cavoul mormîntului 236.

Cavoul (fig. 11) este, ca formă şi sistem de construcţie, foarte asemănător acelora descoperite în campania din 1952. Singura deosebire constă în proporţiile sale mult mai mari, dat fiind că adăpostea un mormînt de om matur. Este construit din cărămidă bine arsă (de dimensiunile 0,28/0,14/0,06 m), legată cu un mortar alb rezistent, pus în mare cantitate. Are forma paralelipipedică, fiind acoperit cu o boltă semicilindrică, construită pe cofraj de lemn. Dimensiunile cavoului sînt: 2,50 m lungime, 1,20 m lăţime la bază şi 1,30 m lăţime la naşterea bolţii, 1,18 m înălţime. În pămîntul de umplutură din cavou s-au găsit cioburi mărunte şi oase de copil. Închiderea cavoului s-a făcut pe latura de vest. După demontarea peretelui de vest şi a unei părţi din boltă s-a dat de scheletul unui om matur aşezat într-un sicriu. Urmele de lemn putred găsite n-au fost suficient de numeroase şi concludente pentru a i se determina forma şi dimensiunile, dar cuiele lungi (15 cm) care fixau loazbele sicriului au fost găsite în poziţia lor iniţială. Sicriul era aşezat pe fundul cavoului, pe trei praguri din cărămizi dispuse pe lung, alternînd cu altele dispuse pe lat. Starea de conservare a scheletului este foarte rea; poziţia lui

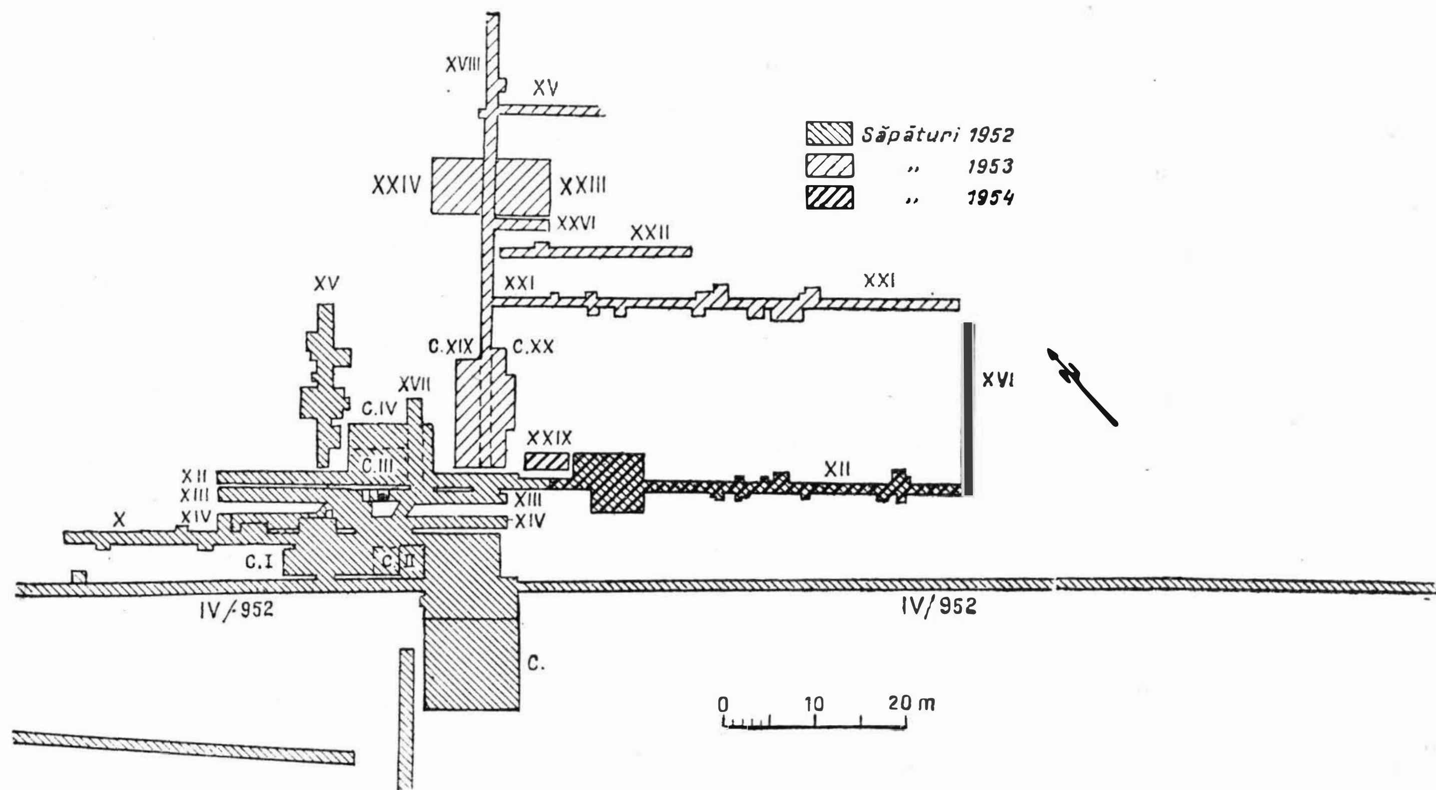

Fig. 10. — Planul general al săpăturilor din Cimitir, 1952—1954.

era cea obişnuită, cu mîinile pe abdomen puse una peste alta. Numeroase fire de argint aurit, formînd un lanţ, s-au găsit în regiunea bazinului şi par a fi resturile unei năframe pe care o ţinea mortul în mînă. Ca obiecte de podoabă s-au găsit în mormînt numeroşi nasturi globulari, de argint aurit, şi cîteva copci.

Restul mormintelor cercetate nu se deosebeşte de cele descoperite anterior — cu excepţia M.207 care este orientat N—S.

Fig. 11. — Cavoul mormîntului 236 (sec. XV).

★

Inventarul mormintelor este în general destul de sărac şi puţin variat, repetînd în bună parte tipurile de podoabe cunoscute pînă acum (cercei, inele, nasturi, copci). Semnalăm prezenţa în mormintele de fetiţe (M.230, M.233) a acelor de cusut — obicei practicat şi astăzi în Moldova de nord. Într-un singur mormînt (M.229) s-a găsit în dreptul pieptului un fragment dintr-o cruce de bronz învelită în pînză de in.

Monede au fost găsite numai în patru morminte (M.216, 224, 229 şi 230). Toate sînt monede ungureşti, datînd din primele două decenii ale secolului al XVI-lea.

Din 28 de morminte, 21 au inventar, obiectele cele mai obişnuite fiind nasturii globulari cu fundul turtit, din argint simplu sau aurit (fig. 12,1), care ca formă şi tehnică reprezintă un tip comun în secolele XV şi XVI. În campania aceasta s-au găsit şi cîţiva nasturi mai deosebiţi (fig. 12, 2, 3, 4). Nasturii găsiţi în 11 morminte sînt aşezaţi fie în dreptul pieptului, fie mai ales pe clavicula dreaptă. Într-un singur caz s-au găsit şi nasturi în dreptul antebraţelor, cîte doi la fiecare mînă. În cavoul M.236 s-au găsit numeroşi nasturi care, prin poziţia lor, indică închiderea hainei în faţă prin grupe de nasturi, dar şi în dreptul umărului, şapte fiind aşezaţi sub clavicula dreaptă. În afară de nasturi, hainele se mai încheiau cu copci, din care s-au găsit exemplare mai simple (fig. 12,5), iar în M.236, exemplare foarte frumos lucrate, de argint aurit (fig. 12,6).

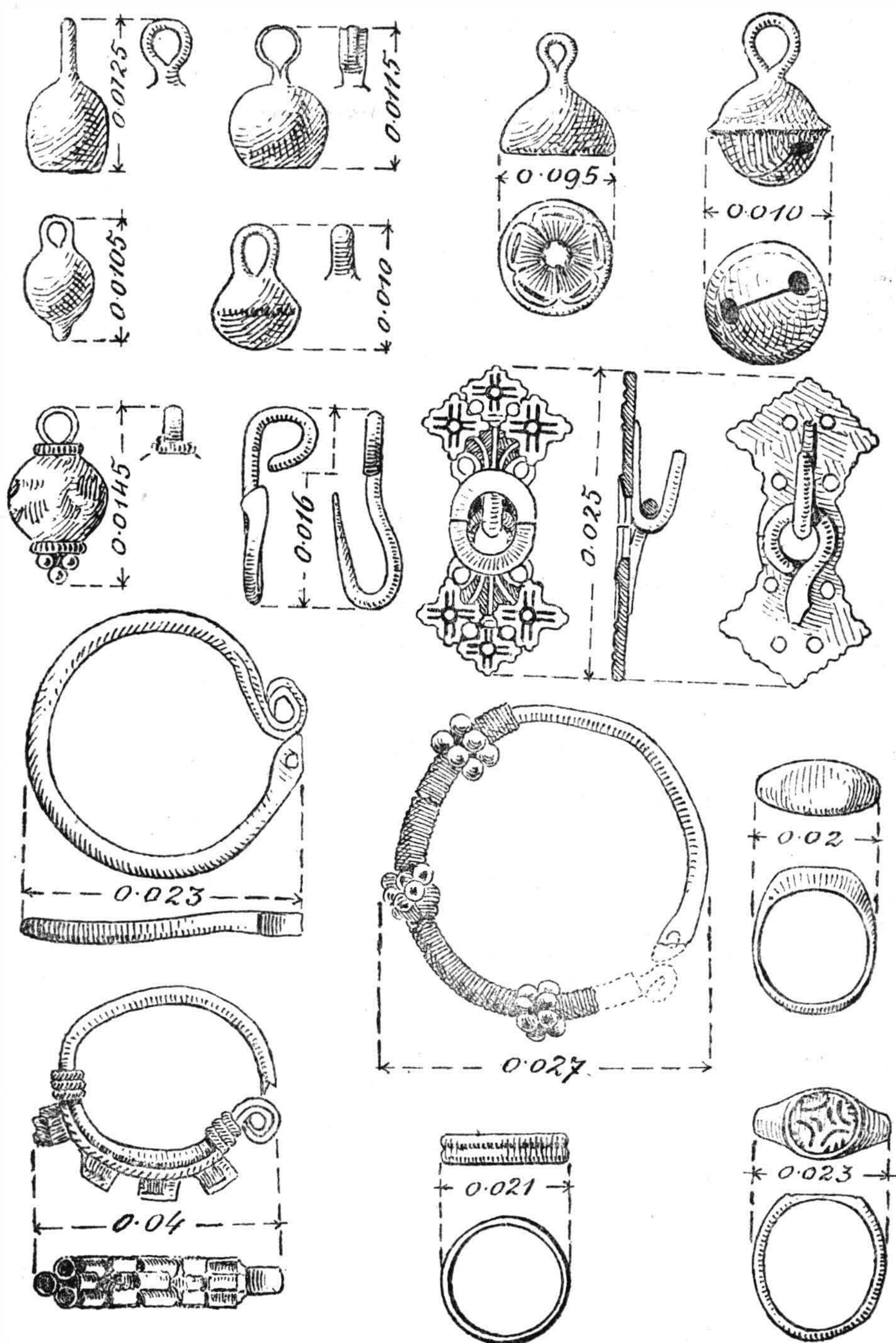

Fig. 12. — Obiecte de podoabă din Cimitir (sec. XV—XVI).

Inelele găsite sînt foarte simple, lucrate într-o tehnică rudimentară, din aramă sau bronz (fig. 12,7).

Cerceii sînt în majoritate o verigă simplă cu o buclă la capăt din aramă sau bronz (fig. 12,8); apar totuşi două tipuri mai deosebite: la unul veriga este înconjurată de un lănţişor din zale metalică în jumătatea inferioară (fig. 12,9), iar celălalt, al cărui verigă este înconjurată în partea de jos de o pînză răsucită şi decorată cu trei brăţări de mici granule, prin tehnică şi formă aminteşte de tipuri mai vechi, răspîndite în Rusia (fig. 12,10).

Urme de îmbrăcăminte s-au găsit puţine; în două morminte, fir de argint aurit în dreptul capului, iar într-un mormînt de femeie, în dreptul creştetului, s-a găsit o bucată de ţesătură de fir cu mătase.

Cercetări viitoare vor aduce precizări asupra limitelor cimitirului, perioadei de utilizare şi apartenenţei sociale a celor îngropaţi în el.

4. CURTEA DOMNEASCĂ

Reluarea cercetărilor arheologice în sectorul Curtea Domnească, în cea de a doua campanie, a urmărit determinarea parţială a planului Curţii Domneşti şi problema stratigrafiei, în vederea stabilirii raporturilor dintre Curtea Domnească şi alte complexe arheologice din vecinătatea ei. Pentru aceasta au fost necesare dezvelirea unor secţiuni din campania precedentă (secţiunile I, III/1953) şi deschiderea unor noi secţiuni şi casete în sectorul central şi în curtea Bisericii Domniţelor (sect. XI, XIII, XIV) şi a casetelor 8—15 (fig. 13).

Interiorul Curţii Domneşti

În acest sector cercetările au continuat în caseta 5, de unde s-a degajat molozul din cele două dependinţe semnalate în raportul asupra campaniei precedente. Dezvelirea pe suprafaţă a complexului de aici a permis o cercetare amănunţită.

Zidul de incintă ce se păstrează la suprafaţă, folosit de clădirile actuale, are o grosime de 1,20 m, adăugîndu-i-se în interior (într-o epocă ulterioară), un altul gros de 0,50 m. Faţă de nivelul solului actual, adîncimea la care a fost fundat zidul este de cca. 2 m, folosindu-se tiranţi de lemn.

Suprafaţa de vest a casetei 5 — din cauza întreruperii săpăturilor — n-a permis observaţii clare. Totuşi pămîntul de umplutură masat aici, care conţine în el ceramică din prima jumătate a secolului al XV-lea, ne indică unele modificări ce s-au făcut chiar în planul Curţii Domneşti. Tot aici se observă urmele unei uşi de acces, boltită, prevăzută cu lăcaşul unei bîrne săpat în zid. Cercetările viitoare vor completa aceste observaţii.

Secţiunile XI, XIV şi XV efectuate în sectorul central (vezi planul) au scos la iveală noi urme de zidărie ce aparţin construcţiilor de la Curtea Domnească. În secţiunea XI s-a interceptat şanţul de fundaţie al unui zid care a fost scos complet. Numai pe o porţiune de cca. 2 m şi anume acolo unde zidul făcea un colţ, s-a mai păstrat din fundaţia lui. Direcţia celor două laturi era: una E-V, paralelă cu zidul de incintă ce se păstrează la suprafaţă, iar cealaltă, perpendiculară pe direcţia lui. Grosimea acestui zid este de 1,20 m. Şi aici se folosesc tiranţii în construcţie pentru orizontalitate şi

Str. I. V. Stalin

Borna
Km. 434

Str. Curții Domnești

Clădiri moderne

S.1 C.D.2.

C.1 P.3 P.1 P.4 P.2

Clădire modernă

Clădire modernă

Clădire modernă

N

V VII I XIII III C.9 C.7 C.3 C.1. C.8 C.2 dalaj Zid modern VI IV C.4. IX

B. B i i C.5. P P Cf. C.6 II X

VIII VIII

XIV XV B XI XI B C.10

Clopotnița

Locuință (podea arsă)

Bis. Domnițelor

C.13 Cuptor C.11 B

Clădire modernă

Conductă de apă

C.14 Groapă de cereale

C.15

IX

Legenda

B. — Bordeie (sfîrșit sec. XIV-început sec. XV)

Ziduri legate cu pămînt

Locuințe de negustori

P.1-P.3 Pivnițe

Zid de incintă din a doua jum. a sec. XV

Ziduri mai noi adosate (sec. XV-XVII)

Ziduri din epocă nedatată

Ziduri din sec. XVII

Cf. = Contrafort

P = Piloni

i = Intrări boltite

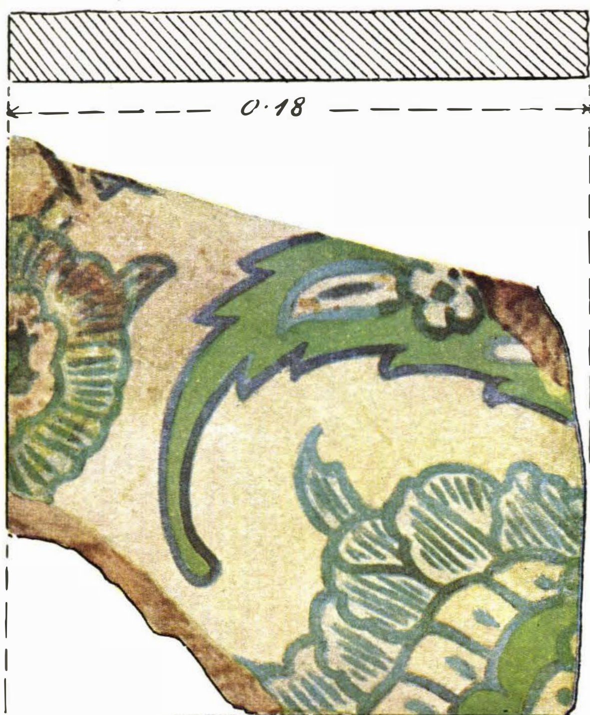
XII = Șanțuri

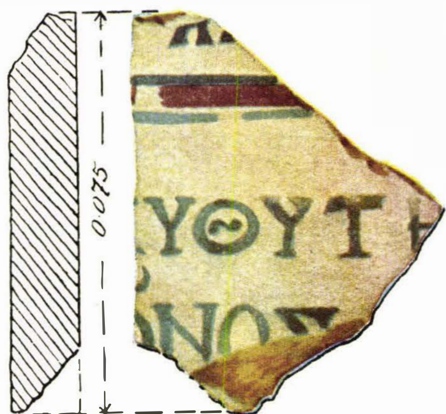
C.10 = Casete săpate

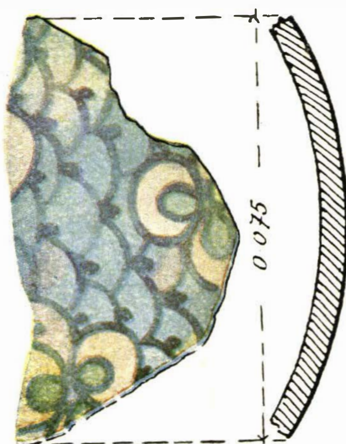
0 5 10 15 m

Fig. 13. — Planul săpăturilor de la Curtea Domnească, 1953—1954.

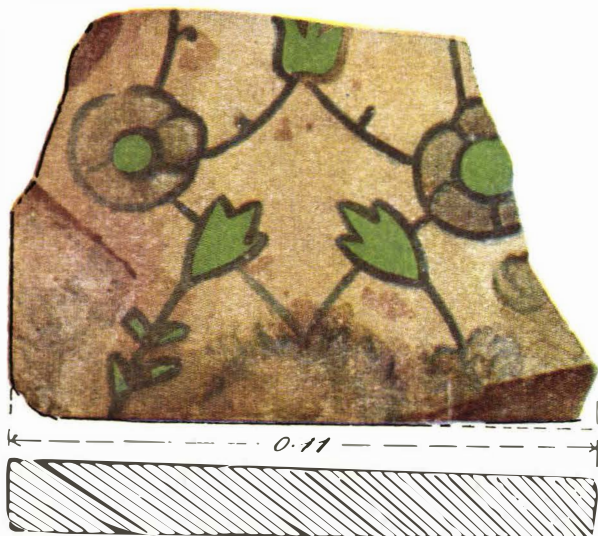

Fig. 14. Fragmente ceramice de import descoperite la Curtea Domnească

stabilitate. În secţiunea XIV s-a interceptat un alt zid cu direcţia E—V de aceeaşi structură materială ca cele de mai sus şi cu care încheia un patrulater.

În secţiunea XV se pare că s-a interceptat latura de V a acestui patrulater. Observaţii mai ample asupra acestui complex se vor face în campaniile viitoare.

Materialul ceramic găsit în secţiunile XI, XIV, XV încastrat în mortarul zidului, ne datează acest complex în a doua jumătate a secolului al XV-lea. Din punct de vedere stratigrafic, zidurile sînt fundate pe urmele unei locuinţe datate cu monede anepigrafe de la Alexandru cel Bun. Există o asemănare între acest complex şi zidul păstrat la suprafaţă, ceea ce ne face să presupunem că ele sînt contemporane şi aparţin prin urmare epocii lui Ştefan cel Mare. Aşa de pildă, ambele au aceeaşi grosime şi cu tiranţi de aceeaşi mărime. Deşi o analiză chimică a mortarului încă nu s-a făcut — totuşi se pare că mortarul folosit are aceeaşi compoziţie.

Ceea ce nu s-a putut observa la zidul de la suprafaţă — fapt care constituie un element nou, nemaiîntîlnit pînă acum în tehnica construcţiilor medievale de la Suceava — este metoda de a consolida straturile de pămînt acolo unde pericolul alunecării lor putea surveni fie din cauza pantei, fie din pricina slabei structuri organice a acestor straturi. Această situaţie a fost sezisată în secţiunea XI, dar mai ales în secţiunea XIV. Constructorii complexului de zidărie au căutat să evite pericolul alunecării straturilor prin introducerea pe fundul şanţului de fundaţie a unor stîlpi de lemn de cca. 12—15 cm grosime ; aceştia sînt dispuşi de-a lungul şanţului, în şiruri. Au ieşit la iveală cinci şiruri de pari distanţaţi la cca. 30 cm unul de altul, bătuţi în pămînt pînă la 1,50—2,00 m. Parii se văd şi azi putreziţi în pămînt. Această operaţie era mai ales necesară acolo unde constructorii au fundat zidul peste locuinţe din chirpici adîncite în pămînt, cum se observă în secţiunea I, unde zidul de incintă ce se păstrează la suprafaţă taie o locuinţă de acest fel (fig. 15).

În caseta 10, în profilul peretelui de S, se observă urma unui zid demantelat care pornea din patrulaterul amintit mai sus şi care forma, probabil, latura de SE a Curţii Domneşti, în a doua jumătate a secolului al XV-lea. Acest lucru este întărit de observaţiile din curtea exterioară.

Observaţii mai precise la dependinţele din caseta 5 impuneau degajarea lor de moloz. Acest complex de zidărie aparţine veacului al XVII-lea şi este adosat laturii de SE a zidului de incintă. Constructorii din acest secol au ridicat un zid cu direcţia N—V, gros de cca. 1,00 m şi au prelungit zidul de incintă cu cca. 12 m, făcînd aici un contrafort puternic, semnalat încă în raportul asupra campaniei trecute. Zidul făcea apoi un unghi de 90° şi continua spre SV, formînd latura de sud-est a Curţii Domneşti din secolul al XVII-lea. Suprafaţa închisă de aceste ziduri e compartimentată formînd pivniţele Curţii Domneşti (fig. 19, 1,2). Două din aceste pivniţe sînt despărţite prin ziduri lungi de 4 m şi late de 0,50. La capătul estic ele se îngroaşă cu cărămidă în care se prind uşorii pivniţei. Accesul în pivniţe se făcea prin două culoare despărţite de pilonii de susţinere a bolţilor. Pilonii se află la distanţă egală unul de altul (3 m) şi la mijlocul distanţei dintre pivniţă şi zidul de SE. A existat aici, aşadar, un arc dublu de susţinere (curtină-pilon şi pilon-gura pivniţei). Pilonii descoperiţi, în număr de trei, au forma pătrată cu latura de 0,60 m. Din înălţimea lor se mai păstrează cca. 2 m.

Degajarea molozului din caseta 5 s-a făcut pînă la nivelul podelei pivniţei (2 m faţă de solul actual). Acest nivel a fost amenajat cu un strat subţire de nisip.

Materialul arheologic descoperit în acest complex constă în ceramică, material fieros, pietre arhitectonice, monede, obiecte de podoabă etc.

Ceramica prezintă caracteristica de a fi unitară, aparţinînd aceleiaşi epoci. Ea se păstrează fragmentar şi provine de la diferite tipuri de vase (borcane, străchini, căniţe, tigăi, ulcioare), precum şi de la cahle în majoritate smăl-

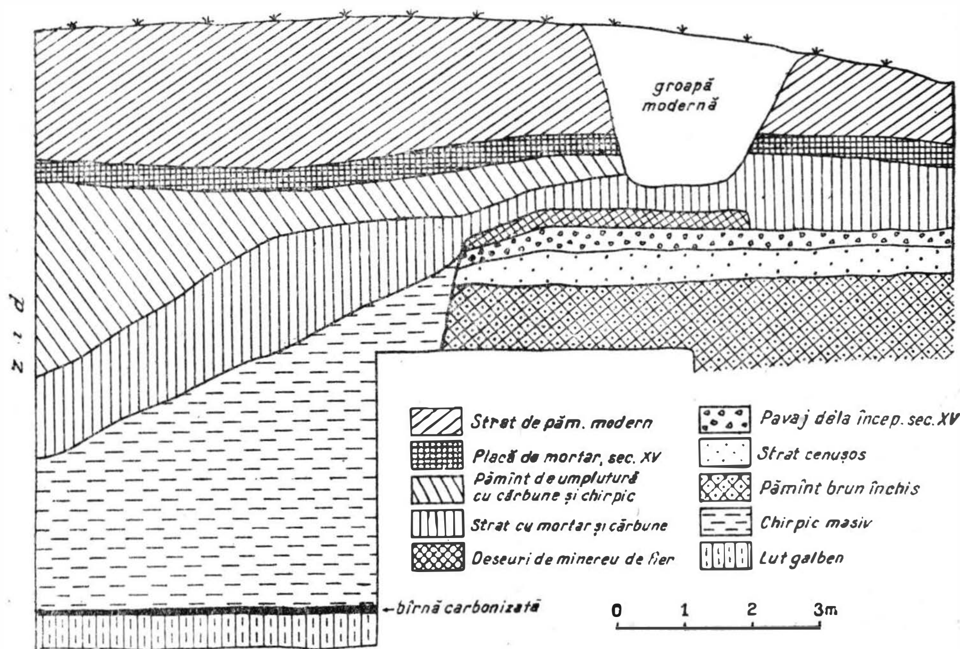

Fig. 15. — Curtea Domnească. Profilul peretelui de V al secţiunii I.

ţuite, pipe etc. Vasele sînt lucrate la roată, dintr-o pastă de culoare cenuşie cu nisip în ea. Pereţii vaselor sînt subţiri, ornamentaţi cu val simplu sau dublu, încadrat uneori de puncte incizate. Străchinile sînt în majoritate smălţuite cu un smalţ de culoare verde închis. Cahlele sînt decorate cu ornamente variate în care predomină elementul floral stilizat. Una din ele, smălţuită cu verde şi galben-auriu, are ca ornament pajura poloneză. Întregul material ceramic este caracteristic secolului al XVII-lea.

Materialele arhitectonice sînt destul de numeroase şi provin de la uşi, ferestre, console, capiteluri etc. Multe poartă urmele intervenţiei meşterilor care au săpat cantul pentru introducerea obloanelor, lăcaşul pentru balamale etc. Cărămizile sînt unele romboidale, iar altele au unul din colţuri rotunjit. Probabil că au servit la decorarea pereţilor. Menţionăm în chip special descoperirea unor fragmente de ceramică de import, în majoritate decorate

cu motive florale stilizate, de culoare albastră sau verde, pe fond alb sau portocaliu (fig. 14). Pe un fragment de placă se vede scris în greceşte:

[..K] Y Θ Y T H
(O) N O (Σ)[..]

Materialul numismatic se compune în majoritate din falsuri purtînd efigia lui Ioan II Cazimir al Poloniei (1663—1668), provenind din bănăria lui Istrate Dabija Voievod. S-a mai găsit o monedă de argint de la Ştefăniţă Vodă, antrenată în acest complex şi una neidentificată încă, probabil ungurească.

Din restul obiectelor descoperite amintim de un cercel de bronz, diferite forme de catarămi, balamale de fier, vîrfuri de săgeţi, cuie, etc.

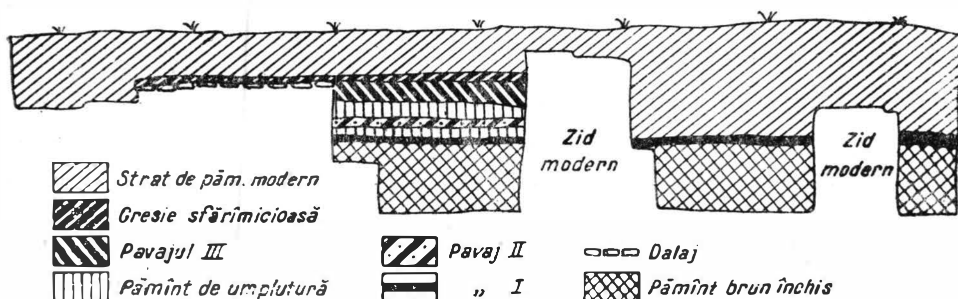

Fig. 16. — Curtea Domnească. Profilul peretelui de V al secţiunii III.

Atît materialul ceramic, cît şi cel numismatic, datează complexul de zidărie despre care a fost vorba mai sus în secolul al XVII-lea, mai exact în timpul domniei lui Vasile Lupu în Moldova. Documentele din această vreme ne arată clar că acest voievod s-a preocupat de Curtea Domnească din Suceava. În 1638 domnul înştiinţează pe bistriţeni despre meşterii trimişi la Suceava « să lucreze la Curţile Măriei Sale lu Vodă »[1]. Tot în acest timp se cumpără şindrilă de la Bistriţa pentru acoperirea « Curţilor Măriei Sale lu (Vodă) în oraş la Suceava »[2]. Peste cîţiva ani, în 1643, Vasile Lupu clădeşte şi biserica de lîngă Curtea Domnească, cunoscută sub numele de « Biserica Domniţelor » (sau a « Beizadelelor »).

Se pare că viaţa de la Curtea Domnească din Suceava a fost totuşi de scurtă durată — de vreme ce se constată aici ruine, piatra fiind scoasă, iar pivniţele acoperite cu material de umplutură. Primul strat de pămînt de acest fel antrenat în pivniţe după ruinarea lor conţine deja monede Cazimir II, care nu mai au valoare circulatorie către sfîrşitul secolului al XVII-lea. Ştim de altfel că Dumitraşcu Cantacuzino distruge la 1675 Cetatea de Scaun, din ordinul turcilor, părăsind definitiv Suceava şi Curtea ei Domnească. Aceasta este şi data cînd Curtea Domnească intră în ruină.

[1] N. Iorga, Documente romîneşti din arhivele Bistriţei, partea I-a, doc. nr. LXXXIX, p. 67—68.
[2] Ibidem, doc. nr. XXX, p. 23—24.

Exteriorul Curţii Domneşti

În afara incintei Curţii Domneşti, cercetările au continuat în secţiunile I, III, XIII şi în casetele 3, 9, 11, 12, 13, 14 şi 15 (fig. 13).

Secţiunea I/1953, orientată perpendicular pe zidul ce se păstrează la suprafaţă, a scos la iveală resturile unei locuinţe, cu subsol la cca. 2 m faţă de nivelul humusului medieval. Locuinţa a fost în parte cercetată. S-au putut observa, în peretele de V al secţiunii (fig. 15), resturi de bîrne carbonizate provenind din partea lemnoasă a locuinţei. De asemenea s-au observat urmele parilor de la pereţii locuinţei; o cantitate apreciabilă de chirpici ars zăcea

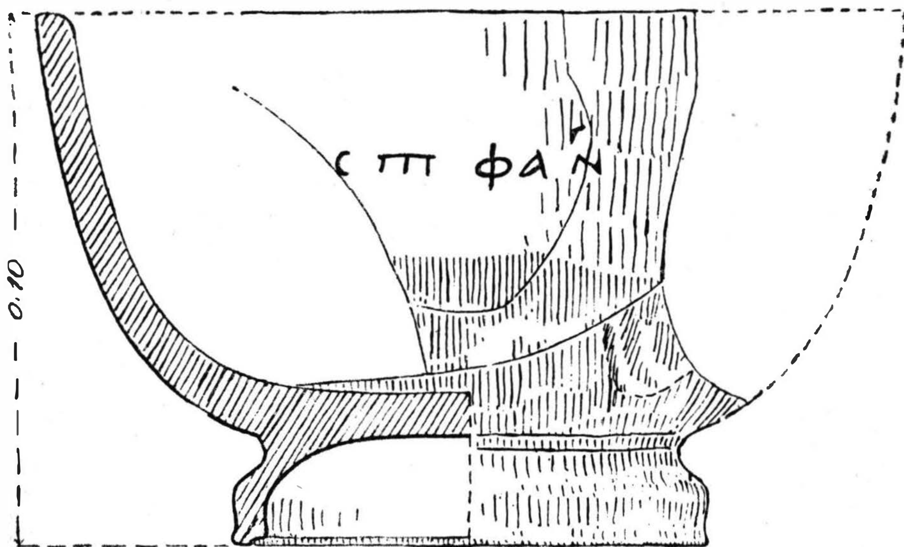

Fig. 17. — Cupă smălţuită avînd incizată pe ea numele Ştefan (sec. XV).

prăbuşită. Fragmentele ceramice descoperite în resturile locuinţei aparţin sfîrşitului secolului al XIV-lea şi începutului celui următor. Locuinţa a fost tăiată de constructorul zidului de incintă ce se păstrează la suprafaţă — aşa cum o dovedeşte profilul secţiunii I (fig. 15). O situaţie asemănătoare există în secţiunea XI; aici, două locuinţe datate cu monede anepigrafe de la Alexandru cel Bun, arse puternic, sînt tăiate de fundaţia zidurilor datate în a doua jumătate a secolului al XV-lea.

Legată de accesul în interiorul Curţii Domneşti este problema pavajelor. Precizări în această privinţă s-au făcut în secţiunile I, III, XIII şi în casetele 3 şi 9. S-a documentat aici existenţa a patru pavaje (fig. 16).

Primul pavaj zace direct pe humusul medieval fără ca acesta să fie amenajat. Pavajul e făcut din piatră de rîu de format mic şi mijlociu şi e gros de 0,05 —0,10 m. Pe acest pavaj s-a găsit o monedă de argint de la Alexandru cel Bun şi cîteva anepigrafe de la acelaşi voievod. O singură monedă, fragmentară, este de la Petru I Muşat. S-au găsit şi numeroase fragmente ceramice ce aparţin primei jumătăţi a secolului al XV-lea. În secţiunea XIII s-a găsit o

oală întreagă, cu capac deasupra, ce era încastrată în pavajul I. Tot în acest nivel s-au mai găsit diverse cuie de fier, un vîrf de săgeată, un zar de os etc.

Pavajul II e despărţit de primul printr-un strat de pămînt de umplutură gros de cca. 0,10 m. În acest strat s-au găsit de asemenea fragmente ceramice. Pavajul II are aceeaşi structură ca şi primul şi e gros de 0,10—0,12 m. Pe el s-au găsit numeroase fragmente ceramice din a doua jumătate a secolului al XV-lea. S-a observat în secţiunea I că peste acest pavaj, pe o porţiune de cca. 10 m, în preajma zidului de incintă, se suprapune o placă de mortar groasă de 0,10 m legată de zidul de incintă ce se păstrează la suprafaţă. După materialul ceramic şi în funcţie de situaţia lui stratigrafică, pavajul II aparţine probabil epocii lui Ştefan cel Mare.

Urmează un strat de pămînt de umplutură, gros de 0,20—0,25 m, peste care s-a aşternut pavajul III, făcut tot din piatră de rîu. Pe el s-a găsit numai ceramică din veacul al XVII-lea, smălţuită şi nesmălţuită (oale, cahle, pipe etc.). Ca material feros amintim: o dălţiţă de fier, un foarfece de tuns, un cleşte pentru stins luminări, cuie de mărimi diferite.

Ultimul pavaj, cel de al IV-lea, a fost sezisat în caseta 3 şi este format din lespezi mari de piatră. Ca epocă aparţine tot veacului al XVII-lea, deoarece pe el s-a găsit ceramică din acest veac, precum şi monede poloneze false. Deasupra dalajului, în secţiunea III, se întinde un strat subţire (0,05 m) de gresie sfărîmicioasă cu rol încă nedeterminat. Peste acest strat urmează materialele de umplutură moderne.

★

Secţiunea IX cu casetele 11—15 din curtea bisericii Domniţelor au arătat că zidurile Curţii Domneşti nu se întindeau pînă în această porţiune de teren.

Cele mai vechi urme materiale descoperite aici datează din neolitic (vezi şi Raportul din 1953), Hallstatt, Latène şi feudal-timpuriu. Din ultima categorie face parte ceramica lucrată cu roata înceată, cu pasta impură de culoare roşiatică. Ca ornament prezintă valul incizat uşor pe pîntecele vasului. Această ceramică este asemănătoare aceleia de la Hlincea-Iaşi, datată în secolele XII—XIII. Precizăm că la Suceava nu s-a prins încă stratigrafic un nivel de viaţă din această perioadă.

De la sfîrşitul secolului al XIV-lea datează o groapă de cereale descoperită în secţiunea IX. Groapa are forma circulară, cu diametrul la baza inferioară de 2,10 m. Faţă de solul actual, ea este la o adîncime de 2 m. Groapa este mult cuptorită şi se mai observă încă urmele uneltei cu care s-a lucrat la săparea ei. Pe fund, ea a fost lutuită şi apoi arsă puternic. Spre sud de groapă porneşte un culoar larg de 0,50 m; acesta n-a putut fi urmărit, deoarece este deranjat de o intervenţie din prima jumătate a veacului al XV-lea. Pe fundul gropii nu s-a găsit nici un bob de cereale, aşa cum ne-am fi aşteptat; doar cîteva fragmente ceramice din pîntecele unui vas, cu pasta impură, zgrunţuroasă, ornamentat cu val incizat şi părînd a fi lucrat cu roata înceată. În partea de vest, groapa de cereale este de asemenea ştirbită de o groapă din prima jumătate a secolului al XV-lea.

Tot sfîrşitului secolului al XIV-lea aparţine o locuinţă asemănătoare acelora din secţiunile I şi XI precum şi groapa α datată pe baza ceramicii în acest secol. În această groapă, la un nivel superior, s-au descoperit mai multe bucăţi de zgură de cupru, rezultat al extragerii cuprului din minereu. În stratul de pămînt ce se suprapune gropii α s-au găsit două monede de la Alexandru

cel Bun. Tot din acest nivel au ieşit la iveală două linguri de turnat metal: una de formă circulară cu diametrul de 0,12 m şi alta pătrată cu latura de

Fig. 18. — Strachină smălțuită (sec. XV).

0,10 m. Peste acest strat s-a construit un cuptoraş adîncit cu cca. 0,20 m față de nivelul de săpare, lutuit şi, se pare, cu pereţii făcuţi din nuiele şi chirpici. Pe vatră s-au găsit numeroase oase calcinate de păsări şi animale, precum şi urme de cenuşă şi cărbune. La nivelul cuptorului, în apropierea lui imediată,

Fig. 19. — 1—2) Aspectul pivniţelor din caseta 5 (sec. XVII); 3) Resturile unei locuinţe de piatră cu o groapă în interior.

s-au descoperit cîteva fragmente ceramice din a doua jumătate a secolului al XV-lea, care ar data cuptorul în această vreme (fig. 17—18).

În secţiunea IX s-a interceptat latura de est a unei locuinţe, a cărei temelie era din piatră legată cu lut, situată la cca. 1,00 m faţă de nivelul solului de la care s-a săpat. Locuinţa se suprapune peste o alta mai veche. Caseta 11 a interceptat latura de sud a locuinţei care, în colţul de SV, are o groapă circulară căptuşită cu cărămizi legate cu mortar. În această groapă (fig. 19,3) s-au găsit numeroase oase de pasăre, precum şi seminţe (probabil de cînepă); tot în ea s-a descoperit un vas de Damasc (fig. 20). Din suprafaţa care s-a săpat s-au scos numeroase fragmente ceramice din a doua jumătate

Fig. 20. — Vas de Damasc (sec. XV—XVI) descoperit la Curtea Domnească.

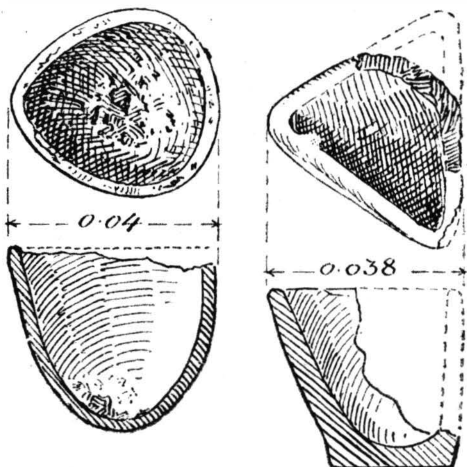

Fig. 21. — Creuzete de lut ars (sec. XV—XVI).

a secolului al XV-lea, un vîrf de săgeată romboidală şi un topor de fier. S-au mai descoperit două creuzete de lut (fig. 21) cu mult nisip în pastă. Pe fundul lor se mai păstrează resturi de metal topit: argint şi cupru. Un creuzet dublu de fier are de asemenea pe fund urme de cupru şi a servit desigur la turnarea metalelor. Stratigrafic, această locuinţă perforează nivelul din prima jumătate a secolului al XV-lea, datat cu ajutorul ceramicii. Un nivel de morminte din veacul al XVII-lea sparge latura de sud a locuinţei, de unde rezultă că această locuinţă, aparţinînd probabil unui meşteşugar, se plasează în a doua jumătate a secolului al XV-lea şi la începutul celui următor.

În caseta 14 s-a descoperit o conductă de olane, protejată de un zid de piatră, construit în formă de triunghi. Groapa conductei taie o veche groapă din secolul al XV-lea, iar conducta însăşi este deranjată de un mormînt din secolul al XVII-lea. Cercetarea acestei conducte — care alimenta poate Curtea Domnească — rămîne să se facă în cercetările viitoare din acest sector.

Nivelul de morminte interceptat de secţiunea IX se află la o adîncime de 0,85—1,50 m. Orientarea morţilor este V—E, după anotimp. Poziţia este

cea obişnuită, cu mîinile pe piept sau pe bazin. La un singur mormînt se observă urme de coşciug de lemn. În general inventarul mormintelor este sărac. Nu s-a găsit nici un obiect de podoabă. Monedele găsite în morminte sînt toate din veacul al XVII-lea şi reprezintă falsuri după cele ale lui Gustav Adolf al Suediei.

5. SECTORUL ŞIPOT

Cercetările din acest sector au continuat pe un mic platou situat spre NV de sondajul din 1953 şi au urmărit în continuare problemele legate de viaţa desfăşurată în această parte a vechiului tîrg al Sucevei.

S-a deschis o secţiune orientată NV—SE, lungă de 36 m şi lată de 2 m, cu lărgirile dictate de complexele descoperite. Această secţiune a dus la descoperirea unui cimitir şi a bisericii respective, precum şi a unor rare urme din orînduirea comunei primitive, *in situ* şi mai ales antrenate din imediata vecinătate.

Cele mai vechi urme de viaţă de pe platou sînt din epoca neolitică şi aparţin culturilor ceramicii liniare, Cucuteni B şi Gorodsk-Usatovo. Ceramica liniară apare într-un mic complex format din pietre mici de rîu, plate şi aparţine speciei grosolane care conţine multă pleavă în pastă. Fragmentele găsite provin de la vase mari şi mici, unele decorate cu proeminenţe rotunde plate, altele au urme de proeminenţe simple sau străpunse. Ceramica liniară se găseşte mereu împreună cu ceramica Cucuteni B, dar aceasta din urmă apare mult rulată, fiind probabil scursă de pe pantă dinspre NV. Un fragment de strachină cu fundul decorat cu crestături şi un fragment decorat cu şnur (fig. 22) sînt singurele urme ale probabilei locuiri Gorodsk-Usatovo în preajmă.

Fig. 22. — Fragmente ceramice Gorodsk-Usatovo.

Deşi sondajul a urmărit şi cunoaşterea locuirii feudale-timpurii, surprinsă în campania anterioară, pînă în prezent pe platou aceasta nu este documentată. In schimb s-a insistat la de velirea ruinelor bisericii.

Lucrările din anul acesta nu au putut dezveli întreaga biserică (fig. 23), ci au surprins doar o bună parte din absida principală, un colţ al absidei laterale dinspre nord, o parte din peretele despărţitor al naosului de pronaos şi o parte din peretele de nord al pronaosului, restul, împreună cu tot peretele de vest al pronaosului, fiind dărîmat pînă la ultima piatră.

Biserica, de dimensiuni remarcabile, pre intă un plan treflat cu abside semicirculare ; lungimea este de 21 m, iar lăţimea de 8 m ; grosimea zidurilor variază între 1,20 şi 1,40 m. Temelia şi probabil o bună parte din pereţi erau construite din gresie legată cu mortar ; partea superioară a zidurilor şi bolţile vor fi

fost măcar în parte construite din bolovani de tuf calcaros. In molozul rezultat din dărîmarea construcţiei s-au găsit atît bolovani de tuf cu urme de tencuială cu pictură cît şi destul de puţină cărămidă. Zidurile puternice erau armate cu tiranţi de lemn; urmele a doi asemenea tiranţi aşezaţi paralel s-au păstrat în peretele de nord al pronaosului. În partea superioară a pereţilor au fost zidite oale de rezonanţă, fapt indicat de numeroase fragmente de oale cu urme de mortar găsite în moloz.

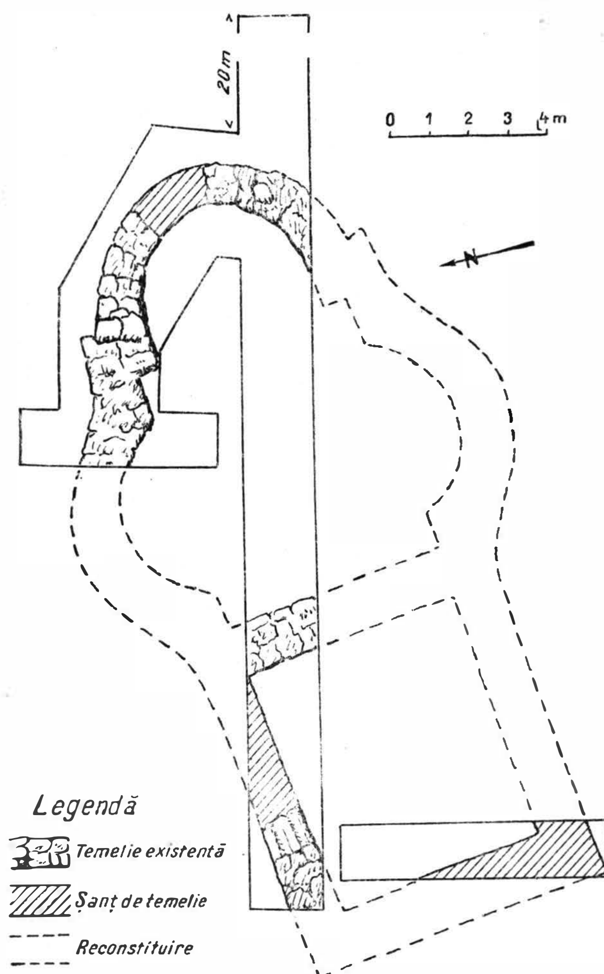

Fig. 23. — Planul bisericii de la Şipot (sec. XV).

Din cauza aşezării în pantă uşoară şi în funcţie de greutatea pe care o avea de suportat, temelia era în trepte, peretele de vest al pronaosului la 1,10 m, peretele despărţitor al naosului de pronaos la 1,60 m, iar absida principală la 2,30 m faţă de podeaua bisericii.

Pereţii erau acoperiţi cu tencuială pictată, dar urmele de pictură găsindu-se foarte fărămiţate în moloz nu s-a putut reconstitui nici un fragment. Podeaua era alcătuită dintr-un strat de cca. 0,50 m de pămînt galben peste care se păstrează pe alocuri urme de mortar. Peste acestea au fost probabil aşezate lespezi de piatră sau mai de grabă cărămizi simple, aproape pătrate. cu dimensiunile de 0,18/0,20/0,04 m. Absida principală va fi fost podită cu cărămizi smălţuite, căci s-au găsit printre dărîmături două fragmente de astfel de cărămizi de formă rombică cu smalţ verde, de tipul celor din biserica sf. Nicolae-Păpăuţi din Botoşani.

Biserica a fost înconjurată de un cimitir din care s-au săpat 14 morminte, la care se adaugă mai multe altele răvăşite în momentul construirii bisericii sau la săparea altor morminte. Scheletele sînt în general rău conservate şi situate la o adîncime de aproximativ de 1 m. Orientarea lor variază între VNV 290°—ESE 110° şi VSV 240° — ENE 60°. Poziţia este cea întinsă pe

spate cu mîinile pe bazin; un singur mormînt face excepţie, scheletul avînd mîinile aduse pe piept. În cîteva morminte s-au păstrat urmele sicriului. În şapte din morminte s-au găsit monede cu ajutorul cărora s-au datat mormintele. Cea mai veche monedă este o anepigrafă de la Alexandru cel Bun. Restul monedelor sînt ungureşti din veacul al XVI-lea, cea mai timpurie fiind un dinar de la Ladislau al II-lea, dinainte de 1503, iar cea mai tîrzie o monedă de la Rudolf al II-lea, din anul 1584. Într-un singur caz datarea s-a făcut cu ajutorul unui aspru turcesc de la Soliman al II-lea, din anul 1520. Monedele datează cea mai mare parte a cimitirului în tot cuprinsul secolului al XVI-lea. Primul mormînt este datat cu moneda de la Alexandru cel Bun şi tot aceleiaşi vremi trebuie să socotim că-i aparţin mormintele distruse la construirea bisericii. Cele mai tîrzii morminte aparţin vremii de după dărîmarea bisericii. Sînt aşezate în interiorul bisericii şi au străpuns podeaua de lut galben; pentru moment nu avem posibilitatea de datare a lor, dar cum nu s-a dezvelit în întregime biserica, rămîne ca una din problemele de rezolvat pentru campania următoare.

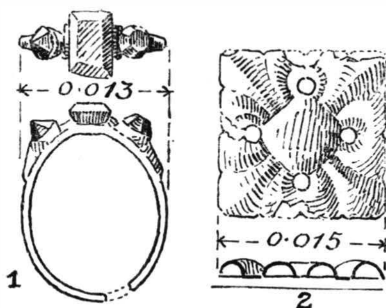

Fig. 24. — 1) Inel de bronz; 2) Aplică de bronz (sec. XIV—XV).

Biserica a fost clădită probabil în vremea lui Ştefan cel Mare, fiind asemănătoare ca plan şi dimensiuni cu biserica din Milişăuţi[1]. În sprijinul acestei datări vin şi tehnica tencuielii pictate şi cărămizile pavimentare smălţuite. A fost folosită în tot timpul secolului al XVI-lea şi putem presupune că a continuat să existe şi în secolul al XVII-lea.

Nu cunoaştem deocamdată cauza şi data dărîmării bisericii. Cert este că după dărîmarea bisericii, cimitirul a mai fost folosit scurtă vreme şi apoi se constată o amenajare a locului şi anume după înlăturarea materialului de construcţie s-au săpat gropi şi şanţuri în care s-a adunat molozul, iar terenul a fost nivelat. Nici pentru acest fapt nu avem o posibilitate de datare, dar operaţia se va fi făcut în timpul ocupaţiei austriace, căci în descrierea Bucovinei făcută de un călător austriac, în 1775, se pomenesc la Suceava ruine de biserici, printre care se vor fi aflat şi ruinele bisericii noastre. Cît despre cauza ruinării ei, nu este exclus să se fi datorat marelui cutremur din cea de a doua domnie a lui Duca Vodă (1678—1684).

Între alte materiale găsite în săpături menţionăm: un inel mic de bronz cu piatră din sticlă roşie (fig. 24,1), o monedă de la Alexandru cel Bun de după 1410, un obol unguresc din secolul al XV-lea, o monedă poloneză a lui Sigismund August, bătută în 1549 pentru Marele ducat al Lituaniei.

În malul surpat, de-a lungul străzii Ştefan Ştefureac, printre resturile unei locuinţe de la sfîrşitul secolului al XIV-lea sau începutul secolului al

[1] G. Balş, Bisericile lui Ştefan cel Mare, « B.C.M.I. », XVIII, 1925, p. 26, fig. 23.

XV-lea, s-a găsit o aplică de bronz (fig. 24,2) lucrată *en repoussé*, care are cele mai apropiate paralele în morminte din aceeași epocă din Ungaria [1].

În ultimele zile ale campaniei s-a început un sondaj spre SV de sondajul III, la aproximativ 75 m. Săpătura nu a putut fi dusă pînă la pămîntul viu, dar a dat indicații prețioase pentru stabilirea problemelor de urmărit în campania viitoare. S-au găsit aici numeroase urme de viață, începînd de la sfîrșitul secolului al XIV-lea, pînă în secolul al XVII-lea. Către cunoașterea acestui cartier mărginaș al vechiului tîrg al Sucevei, căruia îi corespund biserica și cimitirul săpate parțial anul acesta, se va îndrepta atenția noastră în viitor.

6—8. SECTORUL ORAȘ

Cercetarea urmelor vechiului tîrg al Sucevei, desfășurată în preajma Curții Domnești și în regiunea Șipotului, în vara anului 1954, a fost înlesnită de cîteva descoperiri întîmplătoare.

Cele mai importante urme descoperite cu prilejul lucrărilor urbanistice din Suceava au fost înregistrate în două puncte.

a) Pe un loc viran în apropierea pieței Malinovski, încadrat de străzile A. I. Vîșinski și 7 Noiembrie, au fost descoperite urme arheologice importante. Săpătura executată aici de către lucrătorii unei întreprinderi de stat a cuprins o suprafață de 5000 m², iar adîncimea acesteia a variat între 3,50 și 4 m. În peretele de vest al suprafeței săpate a ieșit la iveală o dungă de arsură bogată în resturi arheologice. În capătul de sud al acestui perete au fost descoperite urmele unei locuințe de tipul bordeiului. La cca. 20 m est de acest bordei, înspre centrul suprafeței săpate, a fost descoperit un cuptor de ars vase care s-a dovedit a fi în nemijlocită legătură cu restul urmelor de viață materială din această regiune a vechiului tîrg.

După explorarea în întregime a bordeiului, descoperit în colțul de vest al suprafeței săpate, s-a ajuns la concluzia că acesta a aparținut unor lucrători din marginea tîrgului. Aceștia au folosit ca lăcaș al bordeiului o groapă, din care anterior niște meșteri olari scoseseră lut pentru prelucrarea vaselor. Pe latura de est a suprafeței au mai fost descoperite alte trei gropi similare.

Bordeiul menționat era prevăzut cu o podea lutuită și cu o vatră în colțul de SE. După toate indiciile, pereții bordeiului erau formați din însăși partea superioară a gropii de lut fără a fi căptușiți cu bîrne sau chirpici. Pe podeaua bordeiului au fost găsite cuie de fier cu urme de lemn pe ele, fapt care ne indică prezența unui acoperiș lemnos — pe care de altfel l-am găsit prăbușit și carbonizat pe podea. Observațiile stratigrafice și confruntarea materialului ceramic descoperit în locuință cu acela descoperit în cuptorul de ars vase, duc la concluzia că cele două complexe nu sînt contemporane.

Din studiul cuptorului de ars vase s-au desprins următoarele caracteristici ale acestuia, alături de unele elemente care ajută la datare.

Cuptorul era format din două părți bine conturate (fig. 25) și anume: camera de foc și o anexă, în exterior, unde erau retrase lemnele arse. Aceste părți au fost amenajate de la nivelul solului pe care au călcat constructorii, adîncindu-se prin săpare. La nivelul solului constructorii cuptorului au

[1] Szabó Kálmán, Kulturgeschichtliche Denkmäler der ungarischen Tiefebene, Budapesta, 1938, fig. 328, 349 și 351.

amenajat o plită prevăzută cu găuri circulare dispuse în diagonală, iar deasupra acestui grătar a fost construită camera de ardere a vaselor, circulară la bază şi luînd înspre partea superioară forma tronconică. În preajma cuptorului şi mai ales pe plită au fost găsiţi peste o sută de suporţi, care se aşezau între vase înainte de ardere. Suporţii sînt de două tipuri: unii, făcuţi la roată, au forma cilindrică cu baza inferioară crestată care dădea naştere la trei picioruşe

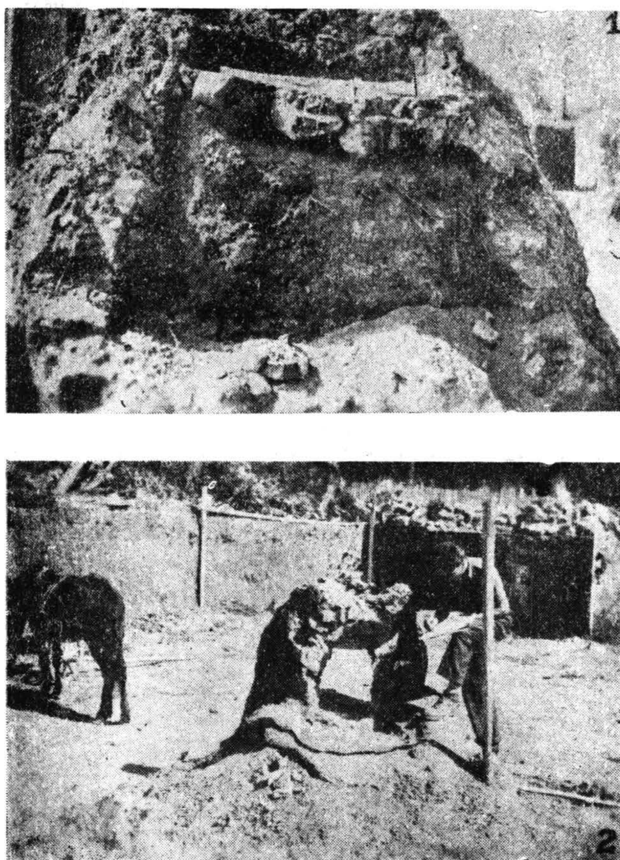

Fig. 25. — 1) Aspectul cuptorului de ars oale descoperit cu ocazia unor lucrări de construcţie (sec. XV); 2) gura cuptorului.

triunghiulare, iar alţii sînt modelaţi din lut sub forma unor mici pirostrii (fig. 26). Ceramica descoperită în cuptor şi în preajma acestuia este de diverse tipuri şi forme caracteristice veacului al XV-lea. Ea este de calitate bună şi unitar arsă datorită acestui tip de cuptor evoluat faţă de acelea din veacurile anterioare. Ceramica este decorată cu motive geometrice şi vegetale stilizate, realizate în tehnica *sgraffito* şi *champ-levé* (fig. 26). Ceramica aceasta este datată cu o monedă anepigrafă de la Alexandru cel Bun, găsită la gura cuptorului.

b) Cea de a doua descoperire pe teritoriul oraşului a fost făcută cu prilejul unor lucrări de amenajare a drumului naţional Suceava—Iţcani.

Pe terasa situată la est de biserica Sf. Dumitru, pe terenul care intra în raza lucrărilor susamintite, s-a efectuat un sondaj de salvare. Terasa secţionată de noi s-a dovedit a fi fost locuită încă din orînduirea comunei primitive, descoperindu-se aici ceramică Cucuteni B, din epoca bronzului, precum şi feudală-timpurie. În partea centrală a terasei a fost descoperit un cimitir

Fig. 26. — Suporţi de vase descoperiţi în cuptorul de ars oale şi ceramică aparţinînd aceluiaşi cuptor (sec. XV).

cu mai multe niveluri de morminte, dintre care cel mai vechi a fost datat cu o monedă de la Petru I Muşat.

În partea de est a terasei au fost descoperite resturi de locuinţe care aparţin sfîrşitului veacului al XVI-lea şi începutului veacului al XVII-lea, pe baza ceramicii descoperite în acest sector. În preajma unei asemenea locuinţe s-a găsit un tipar din gresie cu motive ornamentale geometrice, zoomorfe şi antropomorfe adîncite (fig. 27). Această unealtă pune problema existenţei în aceste părţi a unui meşteşugar, dar în ce scop era folosită nu putem încă preciza.

La cca. 50 m vest de şosea, în centrul terasei, există o clădire pe care tradiţia, o atribuie fostei biserici catolice. Această clădire, transformată în locuinţă, are în partea de est un perete arcuit în care se recunoaşte cu destulă uşurinţă absida altarului. În preajma bisericii au fost descoperite două pietre funerare cu inscripţii latine. Prima inscripţie s-a găsit la cca. 15 m

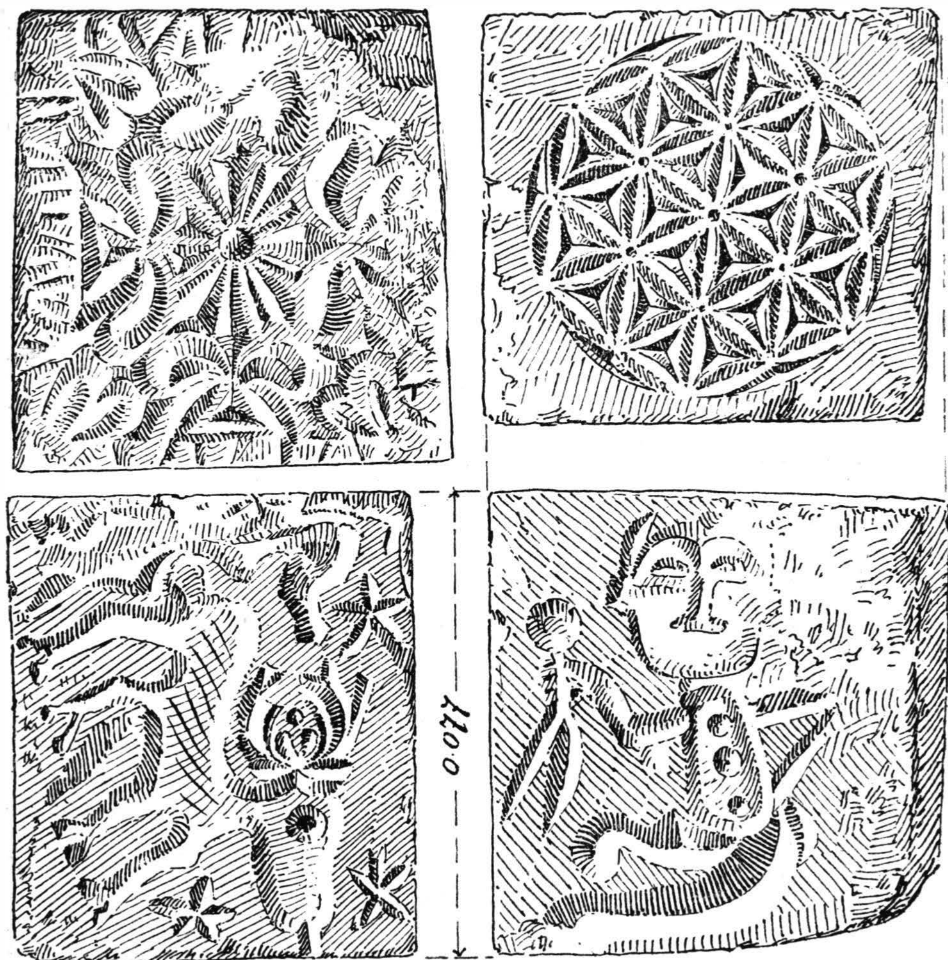

Fig. 27. — Tipar de gresie.

est de biserică. Ea este lucrată din gresie locală şi are dimensiunile 1,35/0,58/0,15 m. Înălţimea literelor este de 0,09 m. Piatra a fost găsită spartă în şase bucăţi dintre care două lipsesc. S-au putut descifra următoarele cuvinte din inscripţie: HIC IACET... PETRVS ARCVFEX... PERFIDOS TATHAROS... şi anul 1513 (planşa I, 2).

Ocupaţia aceluia care a fost înmormîntat sub această piatră este arătată şi de arcul compus sculptat de meşterul pietrar în cîmpul pietrei.

Cea de a doua piatră, descoperită la circa 30 m est de prima, este lucrată din aceeaşi rocă şi are următoarele dimensiuni: 1,68/0,63/0,15 m; înălţimea literelor este de 0,08 m. Caracterele inscripţiei sale sînt gotice şi diferă de ale primei, fiind minuscule. O altă deosebire constă în aceea că pe cîmpul celei de a doua inscripţii nu a fost executat nici un fel de ornament sau obiect care ar fi putut să dea indicaţii în legătură cu cel îmormîntat sub ea.

Cuprinsul celei de a doua inscripţii a putut fi citit în întregime datorită bunei conservări a pietrei; în schimb conţinutul și titulatura cu privire la ocupaţia celui înmormîntat comportă discuţii. Pînă la cercetări viitoare care vor pune la îndemînă noi mijloace şi elemente pentru interpretare, redăm textul:

Anno domini 1.5.1.2 obiit honestus dominus babtista
ital(us) de vesentino magister in diversis artibus
requiescat in pace. (planșa I, 1).

Menţionăm că sub cele două inscripţii nu au fost găsite urme de schelet sau sicriu.

c) Cel de al treilea sondaj din cuprinsul orașului Suceava a fost executat, potrivit planului de lucru al șantierului, pe un teren viran la nord de Curtea Domnească, cuprins între imobilele nr. 18 și 20 de pe strada I. V. Stalin, la 60 m vest de biserica Sf. Dumitru.

Secţiunea întreprinsă de noi a avut dimensiunile: 23, 60 m lungime și 2 m lăţime. Ulterior, în partea de nord a secţiunii, a fost deschisă o suprafaţă de 20 m². Adîncimea secţiunii și a suprafeţei a variat între 3 și 4 m. Scopul secţiunii era acela de a ne informa asupra urmelor de zidărie din partea de nord a Curţii Domneşti, precum și acelea privitoare la vechiul tîrg al Sucevii.

După îndepărtarea unui pavaj şi a unor depuneri moderne cu grosimea de 0,80 m — 1 m, a fost găsit un paviment din piatră de rîu pe care l-am explorat în întregime, exceptînd locurile unde gropile moderne îl distruseseră.

Cercetarea pavajului menţionat a dovedit că acesta a fost spart în trei locuri după executarea lui, precum şi de o pivniţă modernă. Pe acest paviment au fost descoperite resturi de ceramică din a doua jumătate a secolului al XV-lea, datată cu monedă de la Matei Corvin.

După spargerea pavajului, am constat că sub acesta se găsesc numeroase fragmente de chirpici ars amestecate cu lemn carbonizat, oase şi fragmente ceramice. La adîncimea de cca. 3 m, în capătul de vest al secţiunii şi la vest de pivniţa modernă, au apărut primele urme de chirpici masiv gros de 0,10—0,12 m, fapt care indica tăierea unui complex de locuinţe. La aceeaşi adîncime, în peretele de est al secţiunii, am descoperit o groapă (fig. 31) în care s-au găsit fragmente ceramice din prima jumătate a secolului al XV-lea şi patru monede de argint de la Alexandru cel Bun. În dreptul acestei gropi, pe peretele de vest al secţiunii, au ieşit la iveală pereţii de scîndură şi parii carbonizaţi ai unei clădiri. Aceste indicaţii au impus dezvelirea unei suprafeţe pe latura de vest a secţiunii.

În suprafaţa deschisă, după îndepărtarea depunerilor moderne, s-a constatat că pavajul fusese îndepărtat în regiunea de vest a casetei. În locul pavajului a fost descoperit pămînt de umplutură amestecat cu chirpici ars în care s-au descoperit numeroase cahle nesmălţuite, precum şi o monedă de la Sigismund I al Poloniei (1506—1548).

La 2,10 m adincime în casetă, în partea de vest, au apărut două bîrne de lemn care încadrau o podea cu urme de pietriş, cenuşă şi o vatră amenajată în colţul de NV al casetei. Bîrnele formau un unghi de 90° în partea de S a casetei, exact la jumătatea ei (fig. 29). Constructorul acestei locuinţe a spart urmele de chirpici şi lemne carbonizate ale unei locuinţe mai vechi.

După îndepărtarea urmelor de chirpici şi a bîrnelor carbonizate provenite de la partea superioară a construcţiei, a fost descoperită o podea lutuită groasă de 1—2 cm. Podeaua era încadrată de nişte tălpi (bîrne), groase de 0,40—0,50 m pe toate laturile. Aceste tălpi se îmbucau la cele patru colţuri formînd un dreptunghi cu laturile de 5/2 m. Din aceste bîrne ori-

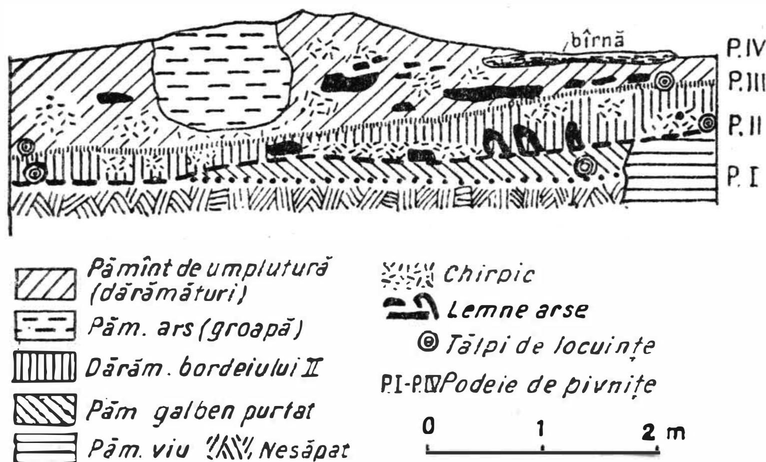

Fig. 28. — Profilul peretelui de NE al pivniţei I din sectorul Oraş.

zontale care formau talpa locuinţei porneau în sus altele dispuse vertical, de formă pătrată şi groase de 0,30 m.

Groapa care a servit ca lăcaş pivniţei a fost săpată de la humusul medieval pe o adîncime de 1,80—2 m. Între bîrnele verticale şi pereţii gropii, constructorii au căptuşit pereţii pivniţei cu loazbe lungi de 2 m, late de 0,40—0,50 m şi groase de 0,08—0,10 m. Deasupra podelei şi în pămîntul de umplutură de deasupra ei, s-au găsit fragmente ceramice şi cahle din a doua jumătate a secolului al XV-lea (fig. 30) şi foarte multe cuie arse cu urme de lemn. Menţionăm că vase întregi nu au fost găsite şi nici urme de amenajare pe podea.

Cercetarea complexului descris a dus la concluzia că în cazul de faţă avem de a face cu o locuinţă al cărei subsol (pivniţă) era căptuşit cu scînduri fixate între bîrne verticale. De la suprafaţă, constructorul a folosit bîrnele verticale ca schelet al unor pereţi din chirpici pe care i-am găsit prăbuşiţi în pivniţă din cauza focului care a distrus locuinţa.

Perforarea podelei pivniţei cercetate a scos la iveală o nouă podea încadrată de alte bîrne marginale. Pe această podea a fost descoperit un material ceramic din a doua jumătate a secolului al XV-lea şi o monedă de argint cu legendă latină de la Ştefan cel Mare. În capătul de vest, a doua podea depăşea pe cea de deasupra ei (fig. 28). Sub a doua podea a fost găsită o ultimă podea cu material atribuit de noi secolului al XV-lea. Acest nivel

este contemporan cu acela descoperit în primele două pivniţe din secţiune, cercetate parţial şi care au fost datate cu ajutorul materialului ceramic şi a unei monede ca fiind construite în timpul domniei lui Alexandru cel Bun şi folosite şi în prima parte a domniei lui Ştefan cel Mare.

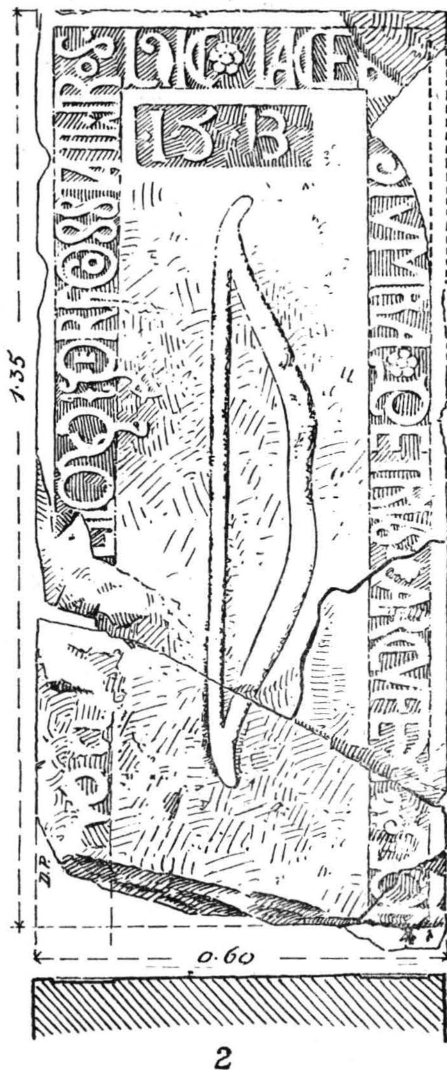
Urmele descoperite în acest sector pun o serie de probleme noi în legătură cu tehnica construcţiilor civile, desimea locuinţelor, densitatea locuitorilor, modul de viaţă etc.

Fig. 29. — Aspectul unor pivniţe de locuinţe situate la N de Curtea Domnească (sec. XV).

Este important faptul că datorită acestui sondaj au putut fi trase anumite concluzii în legătură cu unele evenimente politice petrecute la Suceava în secolul al XV-lea. Cele trei niveluri de pivniţe şi locuinţe arse le punem în legătură cu marile asedii turco-polone pe care le-a suferit tîrgul Sucevei în a doua jumătate a secolului al XV-lea. Primul nivel de locuinţe arse îl atribuim asediului din anul 1476, cel de al doilea este ars în urma incursiunii turceşti din anul 1485, iar ultimul nivel de locuinţe arse se leagă de asediul polon din anul 1497.

Toate aceste locuinţe au fost evacuate de către proprietarii lor, deoarece nu surprindem — în afară de cahle de sobă — alte elemente privitoare la inventarul lor. Fenomenul este documentat istoric, deoarece cronicarii ne informează că în asemenea împrejurări satele şi oraşele Moldovei erau evacuate sistematic. Ultima locuinţă are un caracter temporar şi aparţine secolului al

Planșa I

Pietre de mormînt

1. Babtista din Vesentino(+1512)

2. Petrus arcufex (+1513)

Fig. 30. — Teracotă nesmălţuită (sec. XV).

XVII-lea. Locuinţele din sectorul de nord al Curţii Domneşti, distruse în decursul secolului al XV-lea, nu au mai fost reclădite în secolul următor. Pavajul de la sfîrşitul secolului al XV-lea, care le acoperă, trebuie pus în legătură cu unul din pavajele de pe latura de est a Curţii Domneşti, construit în urma refacerii şi lărgirii acesteia de către Ştefan cel Mare.

9. CETATEA DE APUS *

Una dintre problemele Cetăţii de Apus, cercetate parţial încă din anul 1953, este aceea a drumului şi a intrării în cetate. Accesul în cetate era posibil numai prin şanţul de apărare, pe latura de sud, în dreptul acropolei. De pe platoul din faţa cetăţii, mai precis din faţa cuptoarelor de ars var, unde a fost descoperit drumul, acesta trecea prin şanţul de apărare, ocolind o platformă pavată lată de 4 m. De aici drumul urca spre cetate pînă în partea de NE a acropolei, unde se lega de o placă lucrată din mortar, descrisă în raportul din anul 1952. Placa de mortar se lega de zidul de sud şi prin acesta cu coama pavată a cetăţii. Lipsa unui turn de intrare pe zidul de sud al cetăţii nu constituie o piedică în cele susţinute de noi, deoarece intrări direct prin zid şi lipsite de turnuri se cunosc tocmai la asemenea tipuri de cetăţi. Observaţiile şi planul unei cetăţi asemănătoare, e drept mai tîrzie cu circa un veac, cercetată de arheo-

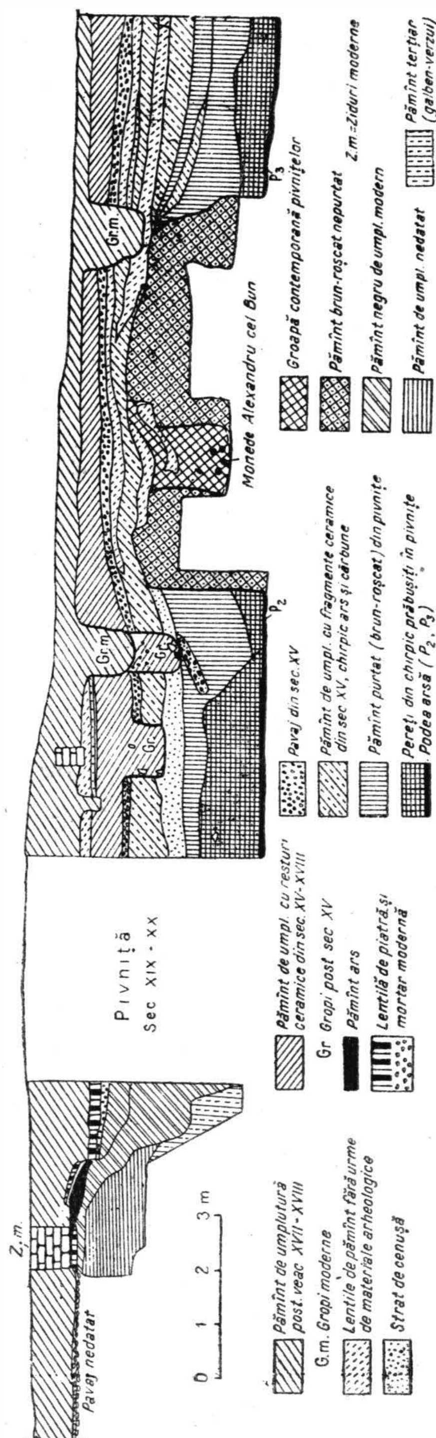

Fig. 31. — Profilul peretelui de est al secţiunii I din sectorul Oraş (1954).

* Avînd în vedere că cetatea — denumită în rapoartele anterioare *Cetatea Şcheia* — se află pe teritoriul oraşului Suceava şi că tradiţia populară o denumeşte *Cetatea de Apus* preferăm să păstrăm de acum înainte această denumire deşi, precis, cetatea se află situată la NV de oraş.

logul sovietic V. V. Kostocikin [1] vin să întărească cele susţinute în legătură cu intrarea de la Cetatea de Apus.

În anul 1952 pe acropolea cetăţii s-a descoperit un pavaj simplu care părea că nu are nici o legătură cu placa de mortar. Adîncirea secţiunii I B a demonstrat că pavajul nelegat cu mortar este contemporan cu placa de mortar, deoarece acesta a fost aşternut direct peste dunga de cenuşă, la fel ca placa de mortar. Rolul pavajului simplu era acela de a pava părţile periferice ale acropolei de jur împrejurul plăcii de mortar, placă aşezată în centrul acestei înălţimi, mai exact la intrare.

Studiul profilurilor secţiunilor I şi VIII B [2], în care se dovedeşte că pavajul a fost aşezat direct pe dunga de cenuşă, demonstrează că de la procesul defrişării prin ardere şi pînă la cel al construcţiei plăcii de mortar şi al pavajului simplu (nelegat cu mortar) nu a trecut timp îndelungat. Cercetarea celor două profiluri confirmă pe deplin că cele două pavaje sînt contemporane.

În partea de NV a plăcii, mai precis în regiunea unde placa de mortar face legătura cu pavajul simplu, a fost descoperit un singur fragment ceramic din pîntecul unui vas de culoare roşie pe care, după toate elementele sale, îl atribuim începutului veacului al XV-lea (demantelatorilor).

Cercetările au fost continuate în partea de est a plăcii de mortar (vezi planul) unde a fost făcută o secţiune cu scopul de a cerceta şi defini rostul unor urme pe care le descoperisem în secţiunea VI A încă din anul 1952.

Urmele despre care este vorba sînt la o adîncime de 0,70 m faţă de solul actual şi prezintă o deschidere în partea superioară de 0,50—0,60 m. Astfel de urme, cu aceleaşi dimensiuni, au fost descoperite şi în secţiunea VII A/1952 şi în restul secţiunilor făcute în campania anului 1953, înspre şanţul de apărare [3].

Urmele descoperite în secţiunile prezentate au continuitate în lungime şi sînt dispuse la o distanţă de 2,50 m una de alta, pe tot traseul. Menţionăm că, dată fiind continuitatea acestor urme, ele nu pot fi atribuite unor pari. Păstrînd distanţa de 2,50 m între ele, aceste urme pleacă din regiunea zidului de sud (la est de placa de mortar), coboară înspre şanţul de apărare, unde ocolesc o platformă pavimentată şi se leagă în secţiunea VIII C de un drum săpat în creastă (un fel de făgaş care străpunge creasta, ieşind în faţa cuptorului 1).

Pentru a uşura trecerea de pe platou înspre cetate, constructorii, în momentul săpării şanţului de apărare, au lăsat cu acest prilej o platformă de pămînt, pe care de altfel au amenajat şi drumul.

De pe această platformă lăsată intenţionat în şanţul de apărare, constatăm că înspre vest (secţiunea VI A), terenul coboară cu încă 8—9 metri. Această adîncime reprezintă fundul şanţului de apărare faţă de platformă. În partea de est, platforma era mărginită de un şanţ la fel de adînc. Adîncimea exactă din această parte a şanţului de apărare nu a putut fi calculată din cauza unei pînze de apă apărute în capătul de nord al secţiunii 12 C (vezi planul general).

Raportul stratigrafic între platformă şi urmele drumului este următorul: platforma lăsată de constructori pentru a uşura trecerea spre cetate prezintă

---

[1] « Materialî i issledovaniia po arheologhii S.S.S.R. », nr. 31, 1952, p. 251, fig. 12.
[2] « S.C.I.V. », IV, 1953, nr. 1—2, p. 368, fig. 32.
[3] Ibidem, 1954, p. 300, fig. 35.

sub solul vegetal terţiarul stratificat, nivel pînă la care constructorii au săpat şi adîncit şanţul de apărare. În terţiar găsim săpate urmele care au servit drumului — deci acestea sînt amenajate după săparea şanţului de apărare. În cazul acesta ele au avut un rol bine definit şi urmează să-l determinăm.

Urmele şi drumul-făgaş din buza valului de apărare (sectorul *C*) aparţin, probabil, unei intrări folosite de constructorii cetăţii. Ipoteza este întărită de apariţia unui material scurs din cuptorul 1 (pămînt ars la roşu, gresie calcaroasă şi fragmente ceramice, datate în veacul al XIV-lea).

Faptul că urmele descrise sînt socotite ca aparţinînd unui drum este bazat şi pe observaţiile făcute de arheologii sovietici la Novgorod cu privire la străzile oraşului medieval. După descrierea cercetătorilor sovietici, pavajele străzii Holopia din Novgorod erau făcute din buşteni groşi, aşezaţi de-a curmezişul pe suporţi subţiri şi lungi.

O astfel de tehnică putea fi folosită şi în cazul intrării de la Cetatea de Apus, unde constructorii aveau de a face cu o intrare în pantă care nu putea fi asigurată în cazul de faţă, decît cu un material de construcţie ca lemnul.

*

În campania de săpături din anul 1954 a fost deschisă o casetă — 11 C — cuprinsă între secţiunile V.C. şi X.C. Această suprafaţă s-a suprapus peste drumul-făgaş despre care am referit mai sus.

Cercetarea suprafeţei a dat următoarele rezultate:

a) În ceea ce priveşte direcţia drumului s-a dovedit că acesta a fost construit în diagonală, începînd din regiunea cuptorului I spre şanţul de apărare, de unde făcea un cot pentru a urca pe pantă înspre acropolea cetăţii.

b) Drumul-făgaş are lăţimea de 2,50 m, deci se leagă nemijlocit de lăţimea dintre urmele săpate în terţiar, pe care le atribuim lăcaşurilor pentru stîlpii aşezaţi în lungime şi peste care, eventual, erau aşezate bîrne dispuse orizontal.

c) Pe traseul drumului au fost găsite două vetre circulare cu urme de cărbuni, cenuşă şi fragmente ceramice din veacul al XIV-lea, acoperite de o placă de gresie calcaroasă, scursă pe la cuptorul I (fig. 32). Vetrele cu materialul ceramic însoţitor, comparate cu acelea descoperite în faţa cuptorului II, dovedesc că drumul a fost folosit ca adăpost temporar de lucrători din mediul rural pînă în momentul funcţionării cuptorului I, ale cărui resturi din prima şarjă au acoperit vetrele. Prin analogie cu situaţia înregistrată în faţa cuptorului II în anul 1953, s-a dovedit că vetrele şi materialul ceramic aparţin veacului al XIV-lea.

Cercetarea urmelor cu privire la aşezarea temporară a lucrătorilor de la cetate a fost extinsă în spaţiul cuprins între această suprafaţă şi regiunea cuptorului II. Pentru acest scop s-a deschis o suprafaţă în faţa cuptorului I. Cu acest prilej au fost descoperite şi îndepărtate, rînd pe rînd, trei niveluri de gresie calcaroasă care reprezintă fazele mari de ardere a pietrei de var în cuptorul I. Sub ultimul nivel de gresie calcaroasă au fost descoperite urme de viaţă aparţinînd constructorilor cetăţii. Aceste urme sînt reprezentate de o vatră circulară, încadrată de cenuşă şi cărbuni, oase de păsări şi cornute, precum şi fragmente ceramice care vin să întregească seria celor publicate în raportul din anul 1953 (fig. 33). La aproximativ 5 m est de cuptor, au fost

descoperite urmele unui pavaj legat cu mortar a cărui cercetare va fi făcută în campaniile viitoare.

★

În incinta cetăţii a fost executată o secţiune orientată NV—SE, între laturile de nord şi sud ale casetei 9 A. Prin această secţiune a fost îndepărtată

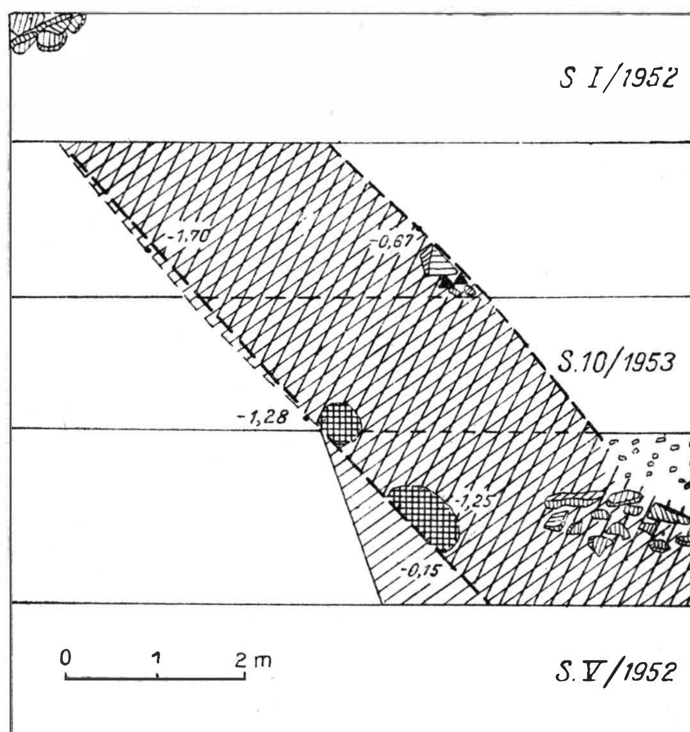

Fig. 32. — Planul casetei 11 C.

placa de mortar care a servit drept podea unui complex descoperit în 1953. Secţiunea a fost dusă pînă la solul viu, pentru obţinerea de noi elemente stratigrafice. Sub placă a fost găsit un ciocan de pietrar bine conservat. Ciocanul aparţine constructorilor cetăţii, deoarece era acoperit de placa de mortar a incintei şi zăcea într-un pămînt de nivelare depus peste dunga de cenuşă.

Analiza profilului de est a secţiunii 23 A (fig. 34) demonstrează următoarele: sub placa de mortar şi sub pereţii complexului, găsim un pămînt purtat care este mai subţire sub podea şi mai gros sub pereţi. Acest lucru arată că operaţia de nivelare a incintei a fost făcută cu pămînt adus din regiunea şanţurilor de fundaţie ale curtinei. În acest pămînt de nivelare, după ce zidurile au fost înălţate cel puţin la nivelul incintei, constructorii au adîncit şi au scos o parte din pămîntul de umplutură pentru a obţine o suprafaţă plană necesară podelei acestui complex (locuinţă) (fig. 34). Construcţia este contemporană cu pavajul şi posterioară ridicării şi înălţării zidurilor (curtinei). În acest caz, ea nu putea juca rolul de bazin de colectat apă sau pe acela al unei gropi de var, fiind posterioară construcţiei curtinei.

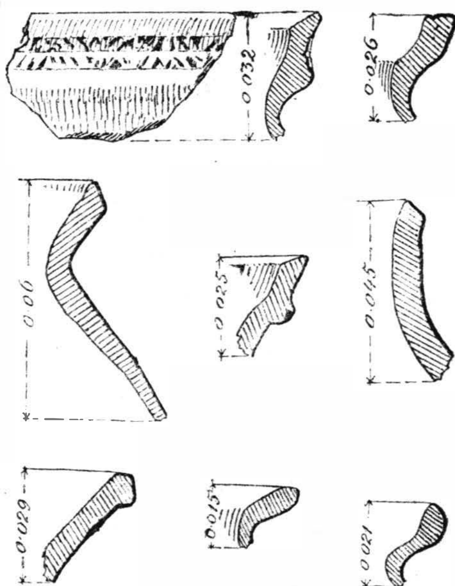

Fig. 33. — Fragmente ceramice din secolul al XIV-lea.

În cadrul cercetărilor legate de împrejurimile cetăţii a fost prelungită secţiunea I C înspre terasele din partea de est a cetăţii. Dunga de cenuşă urmărită cu acest prilej a fost surprinsă numai pînă la capătul primei terase. La piciorul pantei (întîia terasă) au fost descoperite fragmente de vase şi un nivel de pietre care par să indice o pavimentare. Toate aceste urme comportă încă cercetări pentru a se putea defini rolul lor şi în special acela al teraselor.

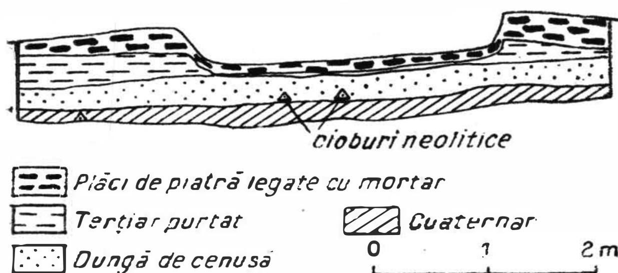

Fig. 34. — Profilul de E al secţiunii 23 A.

10. SONDAJUL DE LA ZAMCA

Mănăstirea armenească Zamca (« fortificaţie », de la slavul « zamok ») e situată la cca. 1,5 km nord-vest de centrul oraşului Suceava, la marginea dinspre Şcheia a platoului care înconjoară oraşul pe la apus.

Pentru cunoaşterea mai amănunţită a acestui monument, situat dincolo de periferia vechiului tîrg al Sucevei, s-au iniţiat pentru prima oară aici cercetări arheologice [1], limitate la efectuarea unei singure secţiuni.

*

Secţiunea I.A de la Zamca (fig. 35) a fost executată în curtea exterioară a mănăstirii, perpendicular pe faţada de vest a paraclisului şi a zidului de incintă. Iniţial secţiunea I.A a avut dimensiunile de 19,50/1,50 m — ulterior însă, fiind prelungită cu încă 60 m şi lărgită la 2 metri.

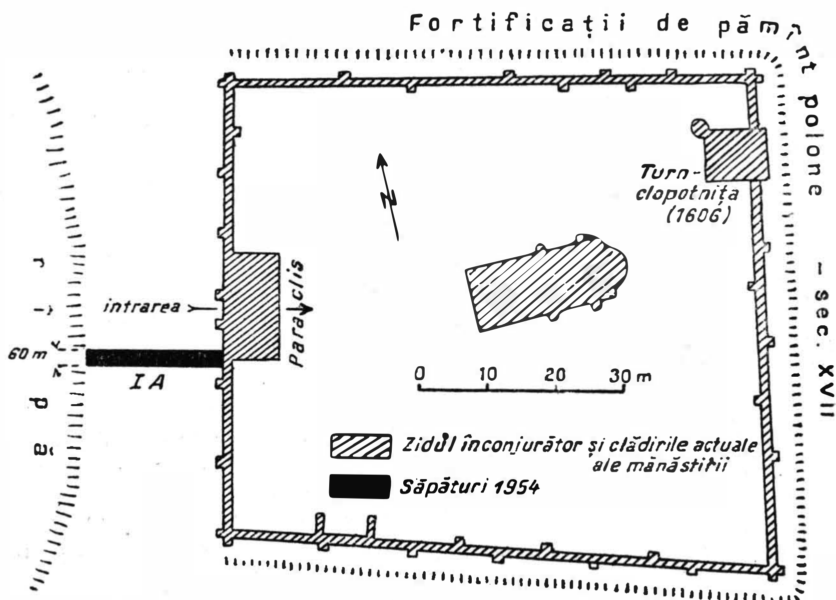

Fig. 35. — Sondajul de la Zamca, 1954.

Întrucît sondajul executat aici este singurul, vom da, în cele ce urmează, unele amănunte mai ample spre a putea servi la informarea şi îndrumarea cercetărilor ulterioare, numai din partea din secţiune cuprinsă între zidul de vest al mănăstirii şi marginea platoului.

Situaţia stratigrafică din secţiunea I.A ne arată că avem de-a face aici cu trei niveluri de viaţă (fig. 36).

1. Cu totul nouă pentru noi a fost constatarea că cel mai vechi nivel de viaţă, prins sigur, aparţine veacului al XV-lea, fiind vorba de o locuinţă incendiată de tipul semibordeielor (eventual chiar un complex de locuinţe), din care s-au mai păstrat podeaua şi vatra de foc, acoperite cu o cantitate

[1] În trecut monumentul a fost cercetat de I. Polek (în « Jahrbuch des B.L.M. », IX, 1901, p. 54 şi urm.) şi de G. Balş (în « B.C.M.I. », XXI, 1928 şi mai ales în ultima lui lucrare închinată monumentelor religioase ale Moldovei — Bisericile şi mănăstirile moldoveneşti din veacurile XVII şi XVIII, Bucureşti, 1933 — în care autorul pune cîteva lucruri la punct).

apreciabilă de chirpici ars. Vatra are o formă ovoidală cu dimensiunile de 0,97×0,67 m; pe fundul ei s-au găsit bucăţi masive de lemn ars.

Complexul este datat precis de trei monede anepigrafe de la Alexandru cel Bun, emise pînă la 1408[1]. Ceramica descoperită între dărîmăturile locuinţei este tipică pentru veacul al XV-lea. O parte din ceramica descoperită în preajma acestui complex este din a doua jumătate a secolului al XV-lea. Precizăm că s-a descoperit o monedă de argint de la Petru Muşat precum şi cîteva fragmente ceramice, un solz de zale din aramă — caracteristice pentru veacul al XIV-lea — fapt care indică, anunţă poate, şi un nivel de viaţă din acest secol, neprins însă stratigrafic. În această parte a secţiunii săpătura s-a oprit la nivelul arătat de fig. 36. Tot veacului al XV-lea îi aparţine probabil mormîntul fără inventar al unui bărbat, orientat V—E, tăiat de malul nordic al secţiunii I.A, precum şi şanţul umplut cu un pămînt de culoare brună, tăiat de substrucţia zidului de vest.

2. Al doilea nivel de viaţă e format dintr-un pămînt argilos amestecat cu multă cenuşă. Stratul e datat de ceramica găsită în el, tipică veacului al XVI-lea. Ca întindere, stratul se păstrează numai în regiunea zidului de incintă; în restul secţiunii, el lipseşte datorită lucrărilor ulterioare de amenajare a locului.

Descoperirea în acest strat a unor lupe de zgură de minereu de fier ridică problema dacă nu cumva a funcţionat aici un cuptor de redu-

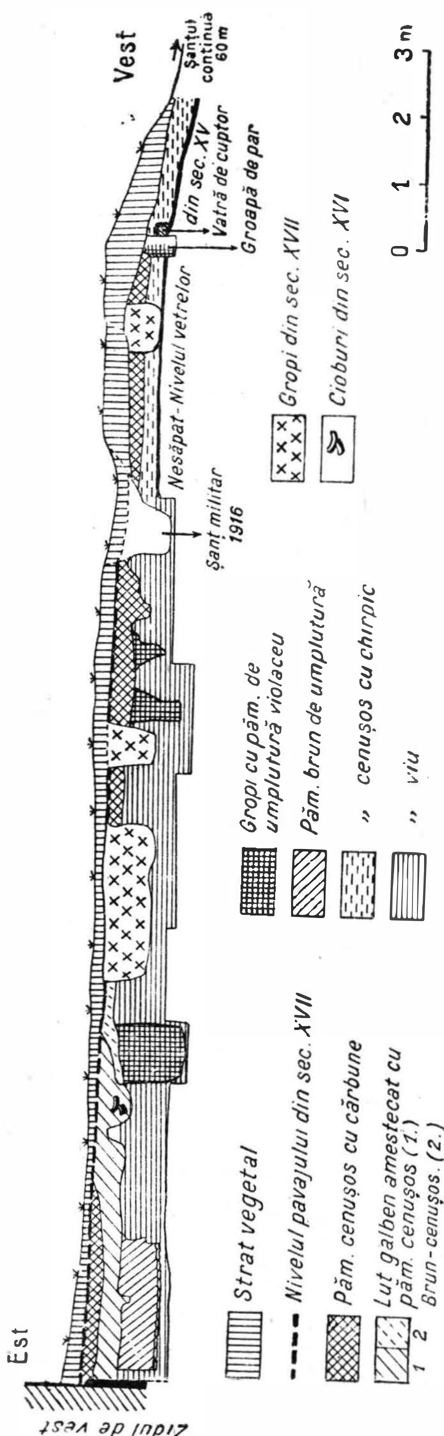

Fig. 36. — Profilul peretelui de sud al secţiunii I.A.

[1] Datarea acestor emisiuni monetare aparţine lui Octavian Iliescu şi este încă inedită. De asemenea, datorăm aceluiaşi cercetător identificarea celor mai multe monede descoperite la Suceava.

cere a minereului de fier şi un atelier de fierărie, deoarece s-au găsit numeroase cuie de fier, fragmente de potcoave, o dălţiţă, un fragment de ciocan etc. Pe de altă parte, în cazul că cenuşa abundentă din strat nu se leagă de vreun cuptor de redus minereul, s-ar putea lega de momentul construirii bisericii de la Zamca în primii ani ai sec. al XVII-lea. Această ipoteză ar fi întărită şi de descoperirea în acest strat a unor plăci pavimentare de formatul 26/20/6,5 cm, identice cu cele care se mai păstrează în biserica mănăstirii.

3. Ultimul nivel de viaţă interceptat de secţiune aparţine veacului al XVII-lea. După cum se vede din profilul sudic al secţiunii I.A (fig. 36), terenul a suferit oarecare amenajări: mai întîi s-a nivelat terenul către marginea platoului (săpîndu-se cu această ocazie întreg stratul veacului al XVI-lea, ajungîndu-se pînă la pămîntul viu şi la nivelul locuinţei din veacul al XV-lea). S-a aşternut apoi un strat de pămînt de umplutură conţinînd numeroase fragmente ceramice din veacul al XVII-lea, peste care s-a aşternut un pavaj din piatră sfărîmată de carieră.

Pe pavaj am găsit o « denga » rusească din 1744 şi un « creiţar » austriac din 1763. Desigur că pavajul este anterior acestor date: deja în a doua jumătate a veacului al XVII-lea, pavajul e spart prin trei intervenţii, dintre care groapa α e plină cu un abundent material ceramic, în special cahle de sobă, caracteristic veacului al XVII-lea, conţinînd şi 6 monede de aramă de la Ioan II Cazimir al Poloniei, falsificate de bănăria lui Istrate Dabija Voievod. Aceasta înseamnă că pavajul era deja degradat în a doua jumătate a veacului al XVII-lea.

Conexînd aceste descoperiri cu observaţia că fundaţia paraclisului şi a zidului de incintă de vest taie întreg stratul veacului al XVI-lea, rezultă că pavajul aparţine primei jumătăţi a veacului al XVII-lea, legîndu-se nemijlocit de construcţia paraclisului şi a zidului de incintă şi deservind intrarea pe la vest în mănăstire.

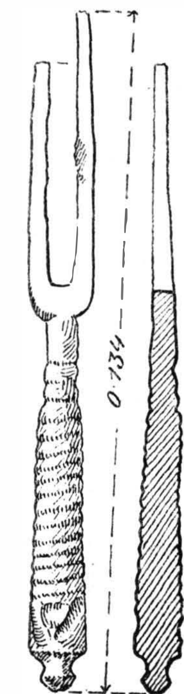

Fig. 37.— Furculiţă de fier cu mîner de os (sec. XVI).

Între alte complexe din veacul al XVII-lea, menţionăm vatra unei locuinţe de un tip deosebit. Vatra are fundul acoperit cu plăci de sobă dispuse într-un plan rectangular. Stratigrafic, vatra zace pe umplutura gropii α. Cercetarea ei completă se va face în campaniile viitoare. Se cuvine să mai menţionăm că în extremitatea vestică a secţiunii I.A. s-au descoperit urmele a 10 gropi de pari ce merg paralel cu marginea rîpii; rămîne de verificat în ce măsură aceste gropi sînt cumva urmele unui fel de palisadă, care închidea la vest patrulaterul fortificaţiilor de pămînt, făcute, după 1691, în jurul mănăstirii, de către Ioan III Sobieski.

Din abundentul material arheologic descoperit la Zamca, în afară de cel menţionat, mai amintim: o furculiţă de fier cu mîner de os, din secolul al XVI-lea (fig. 37), un topor de fier, năsturaşi de os şi de aramă, un lacăt, două chei, plumbi de sîneaţă, o gardă de sabie etc. S-au mai găsit cîteva lulele de lut din secolul al XVIII-lea dintre care una are imprimată marca atelierului din oraşul Cernăuţi. O mare cantitate de cahle de sobă datează din secolele XVI şi XVII, majoritatea fiind decorate cu motive ornamentale

florale sau geometrice şi mai puţin numeroase cele cu reprezentări umane (fig. 38).

Ca urmare a rezultatelor oferite de secţiunea făcută la Zamca se constată o succesiune neîntreruptă a urmelor de locuire începînd din secolul al XV-lea pînă în secolul al XVIII-lea.

Cercetările viitoare vor lărgi şi preciza indicaţiile culese pînă acum.

11. SONDAJUL DE LA CETATEA NEAMŢULUI

(1 iulie—1 august 1954)

Scopul sondajului de la Cetatea Neamţului a fost detectarea şi plasarea în timp a urmelor de viaţă materială, insistîndu-se asupra acelora din secolul al XIV-lea şi în special asupra acelora din a doua jumătate a secolului al XV-lea (epoca lui Ştefan cel Mare).

În limita a trei secţiuni şi două casete efectuate (fig. 39) şi în funcţie de timpul material planificat, s-a cercetat curtea exterioară a cetăţii, precum şi micul platou situat în faţa podului ce lega platoul de cetate. Rezultatele arheologice sînt următoarele:

A. Curtea exterioară a cetăţii

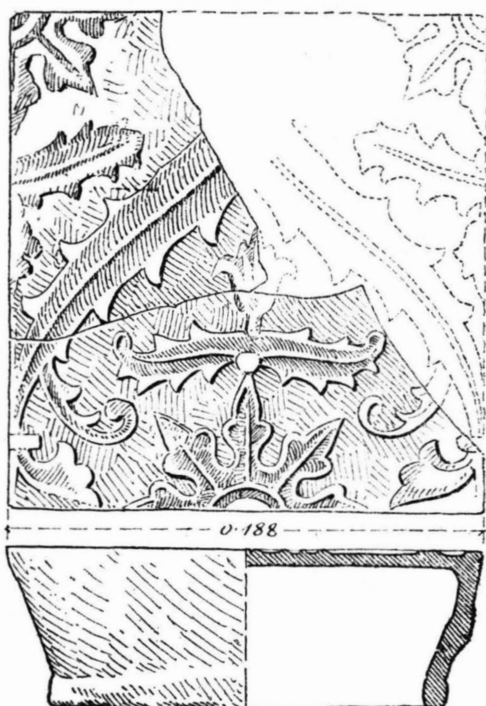
În acest sector s-a secţionat porţiunea de teren cuprinsă între contrafortul 2 nordic — poarta secundară a cetăţii şi pînza a doua de ziduri (bastionul nr. 3). Secţiunea este lungă de cca. 21 m şi lată de 2 m. La capătul de SSV al secţiunii s-a deschis o casetă. Situaţia stratigrafică din secţiunea I este următoarea:

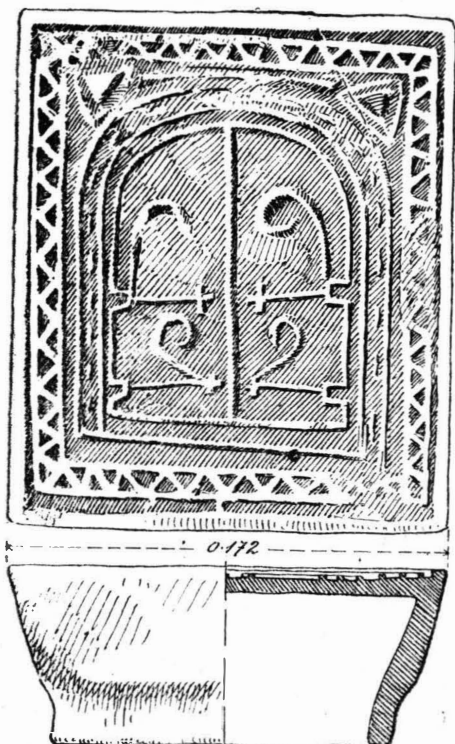
Sub stratul vegetal (gros de 0,08—0,35 m) se află un strat de moloz cu grosimea variind între 0,20 şi 1,60 m, masat mai ales către zidul nordic de incintă. Acest moloz provine din dărîmarea zidului de N şi a turnului de apărare din colţul de NE al cetăţii, foarte probabil datorită ultimei mari distrugeri a cetăţii întîmplată în ianuarie 1717.

Sub stratul de moloz se găseşte un pămînt galben murdar care conţine ceramică tipică pentru veacurile XVI şi XVII, oase, cenuşă şi cărbune. Peste acest strat de pămînt, în a doua jumătate a secolului al XVII-lea, s-a zidit un cuptor din cărămidă legată cu lut. Cuptorul este adosat zidului de N al cetăţii şi are planul dreptunghiular. Postamentul cuptorului constă dintr-un pat de pămînt galben amestecat cu pietre mari, inclusiv pietre de talie. Bolta cuptorului era arcuită, dar s-a prăbuşit sub presiunea molozului care acoperea cuptorul. Pe vatra cuptorului s-a găsit un vas fragmentar din secolul al XVII-lea, iar între dărîmăturile bolţii s-a descperit o monedă de aramă de la Ioan II Cazimir, falsificată. Interesant de subliniat e faptul că un scoc de scurgere al cetăţii muşatine a fost tăiat de hornul cuptorului.

Sub stratul veacurilor XVI şi XVII se află o placă de mortar consistentă şi bine păstrată. Placa de mortar are grosimea de 0,07—0,15 m şi se găseşte la cca. 2 m sub nivelul pragului de jos al porţii secundare. Placa de mortar zace direct pe un strat de marnă (şist verde), sfărîmată mărunt (« chisoc », cum se numeşte în regiune). O dungă subţire de cenuşă separă chisocul de stratul următor — un lut galben purtat — în care s-au găsit numeroase fragmente ceramice arse la roşu, cu pastă impură, cu decor de bandă de linii incizate în val, tipice pentru veacul al XIV-lea (fig. 40).

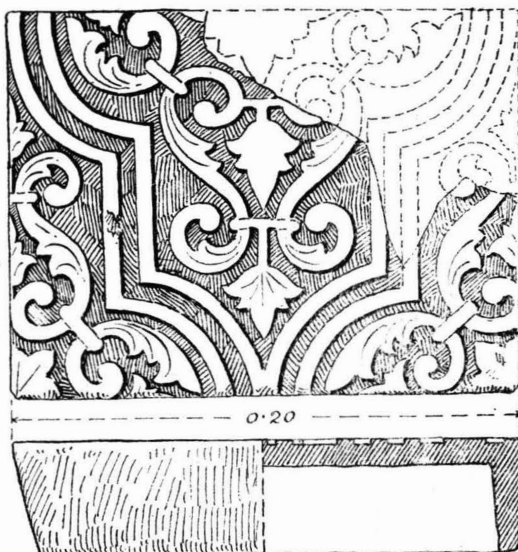

Fig. 38. — Zamca. Teracote nesmălţuite (sec. XVI—XVII).

La cca. 4 m de bastionul nr. 3 s-a dat de un complex de bolovani de rîu, dispuşi în adîncime, cu orientarea N—S. Către baza acestui complex s-au

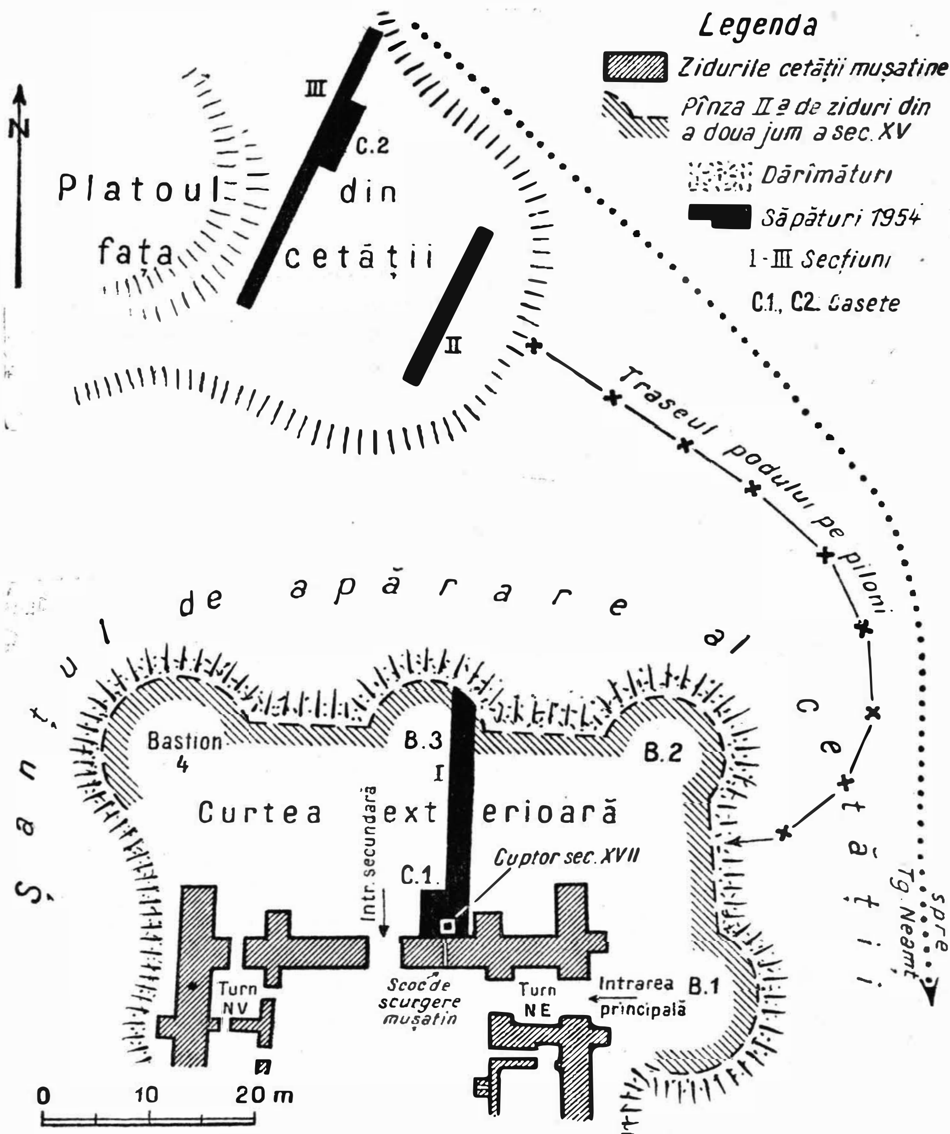

Fig. 39. — Schiţă provizorie a sondajelor de la Cetatea Neamţului, 1954.

găsit şi cîteva bucăţi de tuf calcaros. Stratigrafic, complexul taie chisocul şi lutul galben purtat, mergînd pînă la paramentul de S al bastionului nr. 3. Lîngă bastion, sub stratul de pietre, dar deasupra dungii de cenuşă, s-a dat de un pămînt de umplutură care conţine în el ceramică din a doua jumătate a

secolului al XV-lea. Tot lîngă bastion, sub dunga de cenuşă, se află o pătură de nisip.

Din motive obiective săpătura s-a oprit în acest sector, urmînd ca în viitor săpăturile să fie continuate.

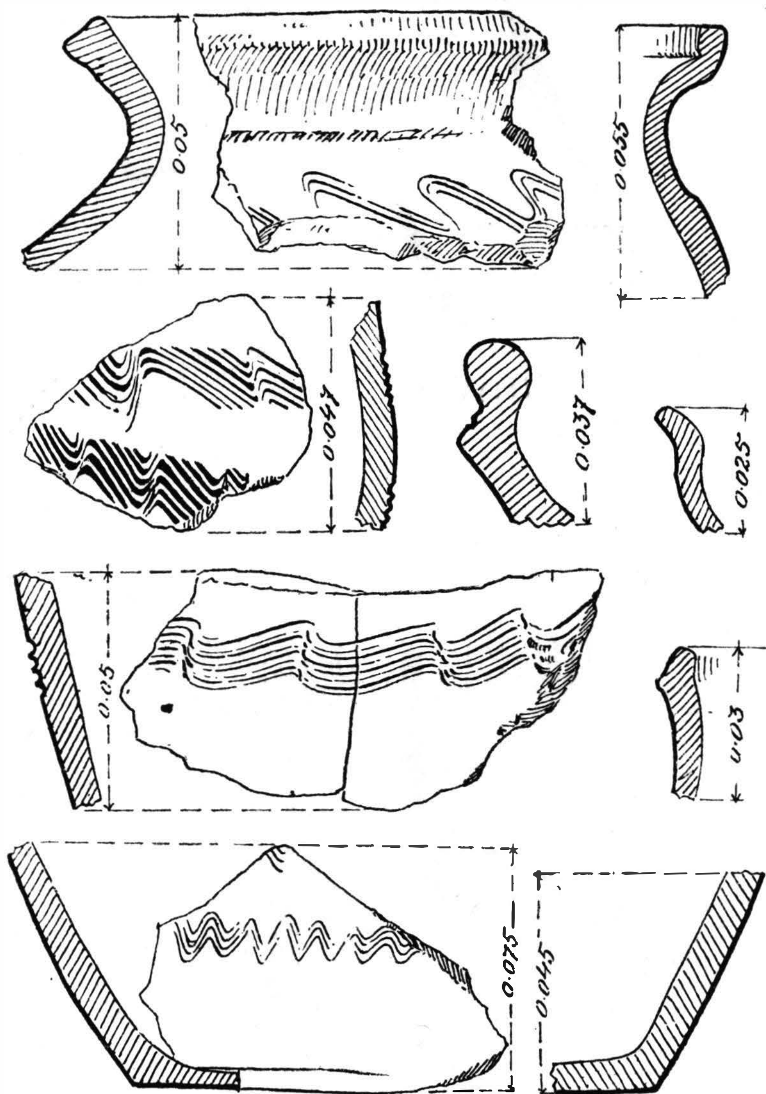

Fig. 40. — Cetatea Neamţului. Fragmente ceramice din secolul al XIV-lea.

B. Platoul din faţa podului

Cercetările din acest sector s-au limitat la secţionarea platoului în extremitatea sa de E (secţiunea II) şi de V (secţiunea III). Pînă acum se credea că platoul din faţa podului este natural sau, cel puţin, ca provenind din

înlăturarea prin excavare a unei porţiuni din mamelonul situat aici şi din care, actualmente, se mai păstrează o parte la V de platou. Or, săpăturile au arătat faptul surprinzător că cel puţin jumătate din platou este artificial. Profilul secţiunii II (fig. 41) arată clar acest lucru: un strat masiv de moloz (desigur provenit din cetate) *nivelează* o pantă de 35°, formată din diferite straturi de pămînt suprapuse (pămînt galben purtat, pămînt de umplutură). La baza secţiunii, în capătul ei de N, s-a dat de un strat de pietre de carieră situate la 4,15 m adîncime faţă de solul actual. Ceramica găsită în moloz şi în pămîntul de umplutură aparţine exclusiv primei jumătăţi a veacului al XV-lea.

Cealaltă secţiune (III) întăreşte constatarea făcută în secţiunea II: şi aici platoul a fost amenajat, nivelat cu un strat de chisoc în extremitatea nordică şi cu pămînt de umplutură şi pietre în cea sudică.

Pe platou s-au descoperit şi patru morminte, unul în secţiunea II şi trei în secţiunea III. Toate sînt fără inventar şi au fundul gropilor la numai 0,35—0,40 m faţă de nivelul actual al solului. Probabil că avem de-a face cu morminte dintr-o epocă recentă — cel mult din veacurile XVII şi XVIII.

★

Din sondajul executat la Cetatea Neamţului în 1954 putem avea unele indicaţii preliminare, rezolvabile definitiv pe măsură ce cercetările de aici vor fi reluate şi extinse.

Pînă în prezent nu s-a descoperit la Cetatea Neamţului nici un material arheologic mai vechi decît veacul al XIV-lea.

În urma acestor cercetări se pare că s-a dat de urma unui vechi

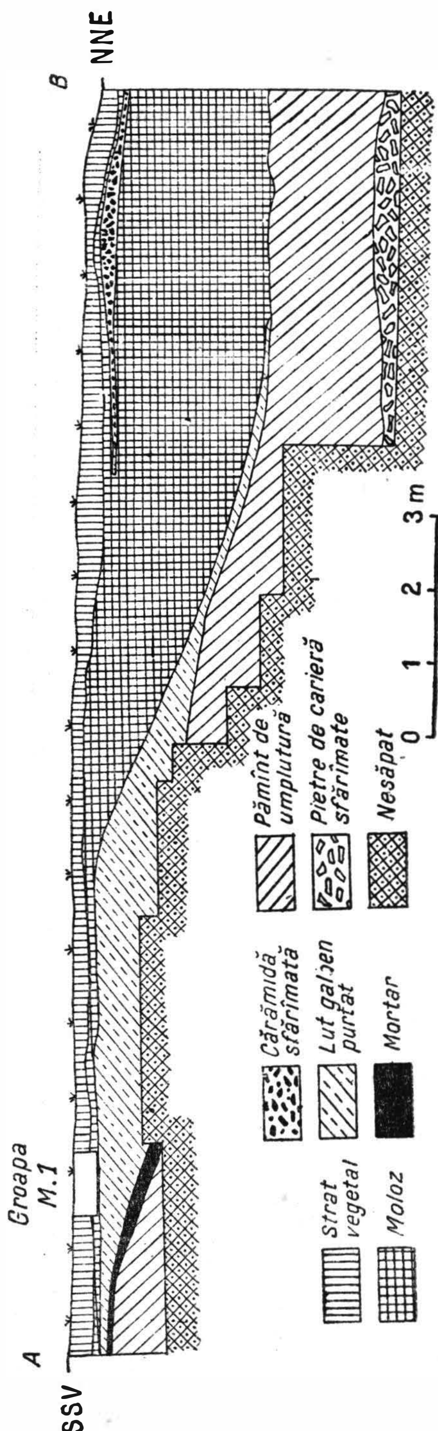

Fig. 41. — Cetatea Neamţului. Profilul peretelui de vest al secţiunii II.

şanţ de apărare la Cetatea Neamţului, umplut cu diferite materiale între pînza a două de ziduri şi nucleul principal al cetăţii, aşa dar o situaţie analogă aceleia din secţiunile B XIII şi B XIV de la Cetatea de Scaun din Suceava.

Asemenea amenajări s-au făcut şi pe platoul din faţa podului, legat nemijlocit de construirea pînzei a doua de ziduri, peste noul şanţ de apărare al cetăţii. Şi la Cetatea Neamţului, pe baza indicaţiilor pe care ni le oferă materialul ceramic, asemenea mari lucrări de refacere a cetăţii datează din a doua jumătate a secolului al XV-lea (epoca lui Ştefan cel Mare).

Cercetările arheologice viitoare vor adînci şi preciza în detaliu observaţiile culese pe marginea sondajului din 1954.

12. RAPORT ASUPRA LUCRĂRILOR DE DEGAJARE A CASEI EGUMENEŞTI DE LA MĂNĂSTIREA MOLDOVIŢA (RAIONUL CÎMPULUNG)

În cursul anului 1954 în regiunea Suceava s-au realizat numeroase lucrări de restaurare la principalele monumente din veacurile XV—XVII. Printre acestea este şi mănăstirea Moldoviţa, situată pe valea rîului care i-a dat şi numele, la 15 km de comuna Vama.

Săpăturile întreprinse aici în luna august au avut de urmărit degajarea casei egumeneşti, « clisiarniţa », în vederea realizării în anul 1955 a lucrărilor de restaurare.

Trebuie să amintim că de fapt la Moldoviţa există două ansambluri mănăstireşti, şi anume Moldoviţa veche, aşezată pe un tăpşan mărginit la est de pîrîul Suha şi la vest de dealuri rîpoase. Din acest vechi ansamblu, datînd din primii ani de domnie ai lui Alexandru cel Bun [1] se mai păstrează numai cîteva ziduri ruinate pe jumătate îngropate în pămînt ale fostei biserici. La cca 200 m de acestea se află monumentul construit în anul 1532 [2] de meşterii lui Petru Rareş, din ansamblul căruia face parte şi casa egumenească. Cercetări sumare întreprinse de colectivul nostru în jurul vechii Moldoviţe au dat la iveală fragmente de olărie neagră şi smălţuită din prima jumătate a secolului al XV-lea, un fragment de cahlă din vremea lui Ştefan cel Mare şi conducte de lut pentru aducerea apei de pe dealul din partea de vest a mănăstirii.

Mănăstirea Moldoviţa, păstrată cu structura ei originară din veacul al XVI-lea, exceptînd refacerile secundare de la începutul veacului al XVII-lea, este unul dintre cele mai reprezentative monumente de artă ale veacului al XVI-lea, pentru arhitectura, pictura şi mobilierul pe care le are.

Ansamblul mănăstiresc al Moldoviţei este format dintr-un zid puternic de incintă, flancat la colţurile de sud-est şi nord-est de turnuri de apărare, încadrînd o curte spaţioasă, în mijlocul căreia se înalţă biserica îmbrăcată de sus pînă jos într-un bogat şi viu colorat veşmînt de pictură. Intrarea în mănăstire se face pe latura estică a ogrăzii, printr-un gang boltit, deasupra căruia străjuieşte un puternic turn cu trei etaje. În curte, pe latura sudică, sînt situate chiliile şi stăreţia, refaceri moderne, modeste, pe vechile pivniţe

---

[1] Cea mai veche ştire documentară privitoare la Moldoviţa datează din 31 octombrie 1402 şi este actul de danie prin care Alexandru cel Bun dăruieşte mănăstirii două mori, jumătate din venitul unei sladniţe şi patru sălaşe de ţigani, în tîrgul Baia. Documente privind istoria Romîniei. Moldova sec. XIV—XV, Ed. Acad. R.P.R. vol. I, p. 13, nr. 16; G. Balş, Bisericile lui Ştefan cel Mare, în « B.C.M.I. », 1925, XVIII, p. 168, fig. 257—258.

[2] E. Kozak, Inschriften aus der Bukovina, partea I-a, Viena, 1903, p. 187—188.

cu bolţi de piatră boltite. În colţul de nord-vest, lipită de zidul nordic al incintei se înalţă ruinele casei egumeneşti, formată dintr-un parter şi etaj, căreia în tradiţia locală i se spune şi casa domnească (fig. 42) [1].

Casa egumenească sau domnească datează după indicaţia pisaniei, păstrată în pridvorul bisericii, din anul 1612 (fig. 43) [2]. Este o construcţie de plan dreptunghiular, cu patru încăperi şi o mică pivniţă la parter şi alte patru camere la etaj (fig. 45). Bolţi semicilindrice simple sau cu lunete în coapsă acoperă camerele parterului; la etaj ele sînt total distruse, ca şi pereţii despărţitori ai camerelor (fig. 44 şi fig. 45). Ferestrele şi uşile sînt situate toate pe faţada sudică a casei. Comunicarea dintre parter şi etaj se făcea exterior printr-o scară de piatră în spirală, adăpostită într-un turn alipit faţadei sudice, în colţul de vest (fig. 46 şi fig. 48). Un balcon de lemn, sprijinit pe console de piatră se întindea de-a lungul faţadei sudice; tot pe el se deschidea şi uşa camerei centrale a etajului, al cărei frumos chenar de piatră sculptată se mai păstrează încă (fig. 48). Un brîu şi cornişa în dinţi de fierăstrău sînt singurele elemente de decor ale faţadei.

Săpăturile făcute aici au avut scopul de a degaja şi înlătura stratul gros (1,50—2,00 m) de moloz şi pămînt depus în interiorul încăperilor şi în jurul casei. Cu ocazia acestor lucrări s-au putut lămuri o serie de probleme care interesau direct proiectul de restaurare a monumentului. Astfel, au fost date la iveală detalii interioare ca de pildă firidele, dulapurile şi tainiţele adîncite în pereţii camerelor, sau consolele de piatră ale arcelor care susţin bolţile etc., care fuseseră acoperite de moloz şi pămînt. De asemenea s-au găsit în trei camere pardoselile din lespezi mari de gresie neregulate, dispuse peste un strat de pămînt de umplutură gros de 20 cm, aşezat la rîndul lui pe un pat de mortar cu bucăţele de cărămidă, gros de 6—10 cm. Camera centrală (nr. 3) a păstrat cel mai bine şi pe o suprafaţă mai mare pardoseala (fig. 49 şi fig. 50). În încăperea alăturată (nr. 4), a fost dată la iveală vatra de formă circulară din colţul de sud-vest (fig. 51). Pe latura sudică a camerei nr. 3 a fost scoasă partea de jos a uşii de intrare, al cărui glaf de cărămidă s-a păstrat pe o înălţime de 0,50 m. În exterior, prin înlăturarea depunerilor şi a molozului de pe faţada sudică s-a dezvelit partea de jos a turnului care adăpostea scara, ce ducea la pridvorul de lemn al etajului. Acest turn se vede clar că a fost alipit construcţiei ulterior tencuirii. El este de aceleaşi proporţii şi structură cu turnuleţul lipit de turnul principal al porţii. În acest sector s-au găsit numeroase fragmente de cadre de uşi şi ferestre, cioplite într-o gresie sfărîmicioasă, gălbuie, avînd motive sculptate, similare acelora de pe bolţarii arcadelor de la turnul de intrare al mănăstirii. De-a lungul faţadei sudice se întinde un pavaj din bolovani mari de rîu (lat de 0,60 m), legaţi cu mortar, care este la acelaşi nivel cu pavajul camerei nr. 3.

---

[1] G. Balş, op. cit., p. 195—201, fig. 234—244, p. 217, fig. 262; G. Balş, Bisericile moldoveneşti în veacurile XVII şi XVIII, Bucureşti, 1933, p. 328, fig. 344—345; Corina Nicolescu, Locuinţe domneşti în cuprinsul mănăstirilor în veacurile XV—XVII, în « Studii şi cercetări de istoria artei », Bucureşti, 1954, nr. 3—4, p. 78—82, fig. 16—26.

[2] E. Kozak, op. cit., p. 195. Traducerea romînească a pisaniei după G. Balş, Bisericile moldoveneşti în veacul al XVI-lea, p. 201. « Cu vrerea tatălui şi cu ajutorul fiului şi cu săvîrşirea sfîntului duh, iată eu, robul stăpînului meu Iisus Hristos Efrem, Episcop de Rădăuţi, am făcut această clisiarniţă în numele lui Iisus Hristos şi al Precistei Născătoare de Dumnezeu în zilele lui Io Constantin Voevod. S-a început în luna martie 26 în anul 7118 (1610) şi s-a isprăvit în anul 7120 (1612) fiind egumen Agathon-Arsenie ».

Fig. 2 — Casa de la Moldovița în timpul lucrărilor de degajare. Fațada sudică.

Fig. 43. — Pisania casei de la Moldovița.

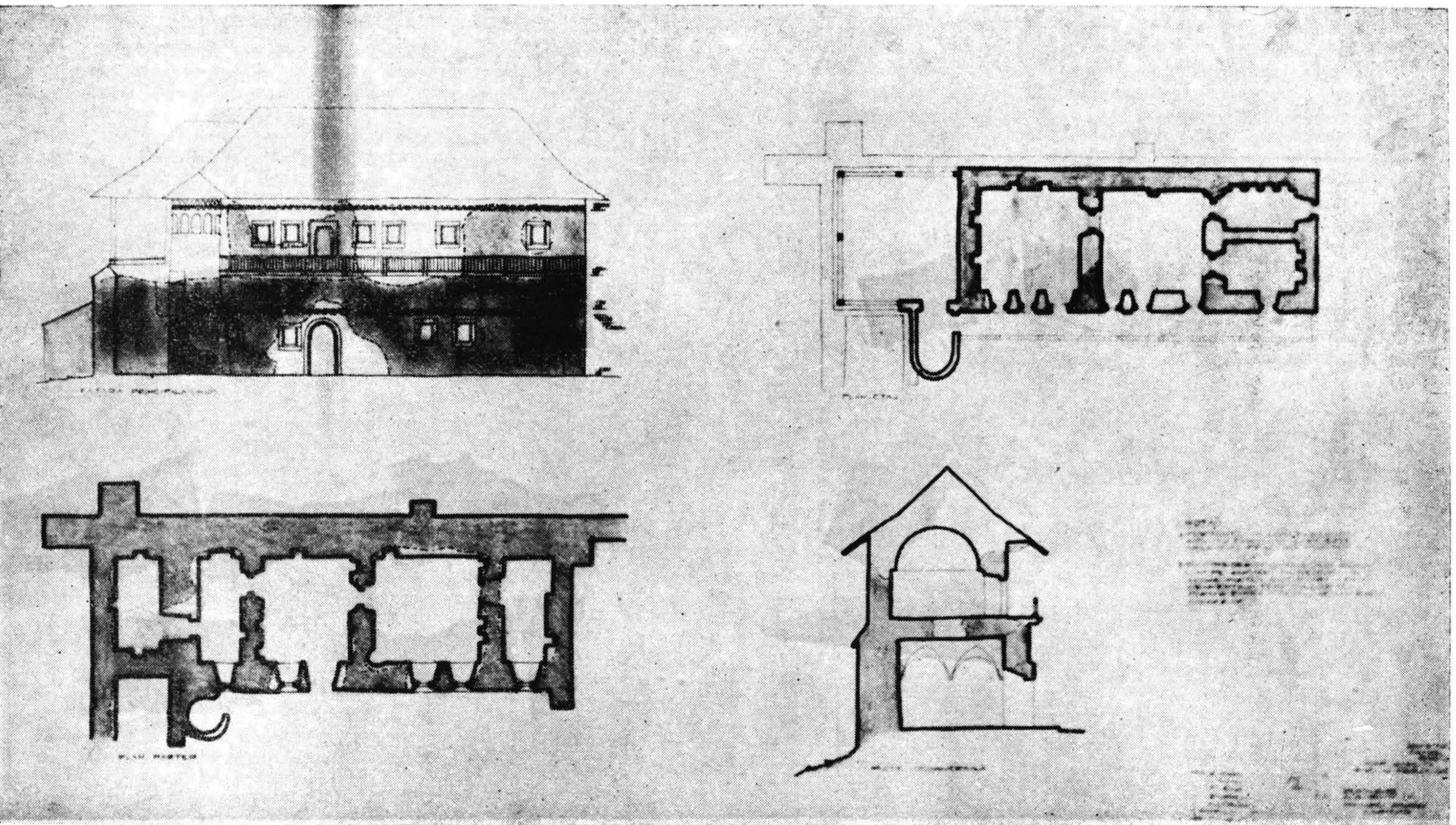

Fig. 44. — Moldovița. Planul parterului și al etajului.

Fig. 45. — Moldovița. Bolți din camera nr. 3 de la parter.

Fig. 46. — Moldovița. Planul turnului scării de acces la etaj.

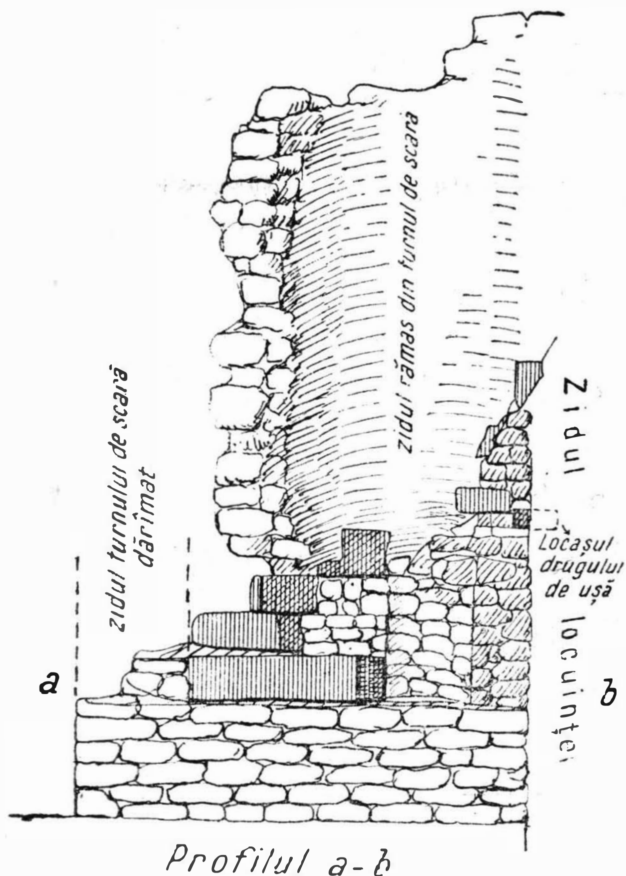

Fig. 47. — Moldovița. Profilul turnului scării de acces la etaj.

Fig. 48. — Moldovița. Cadrul ușii camerei centrale de la etaj.

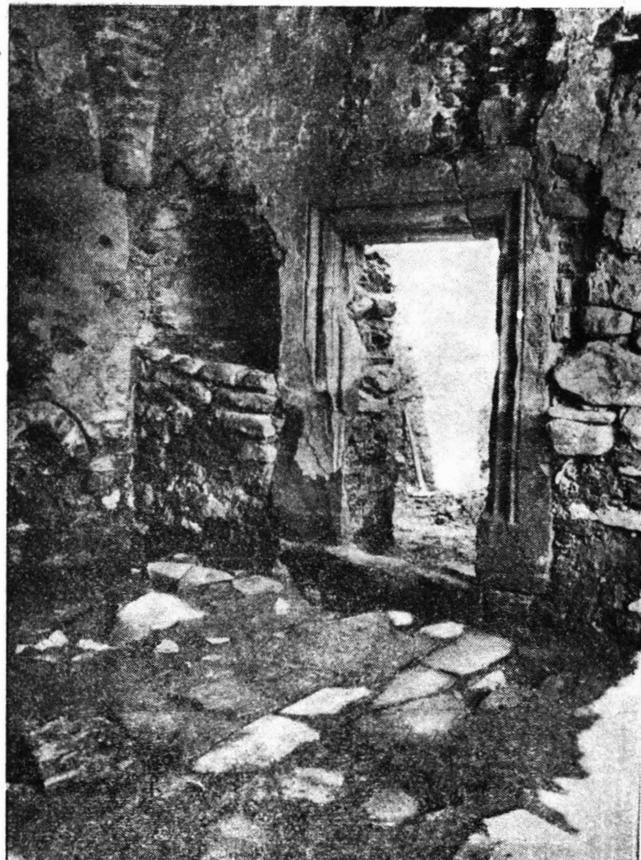

Fig. 49. — Moldovița. Pardoseala din lespezi de piatră din camera nr. 3 de la parter.

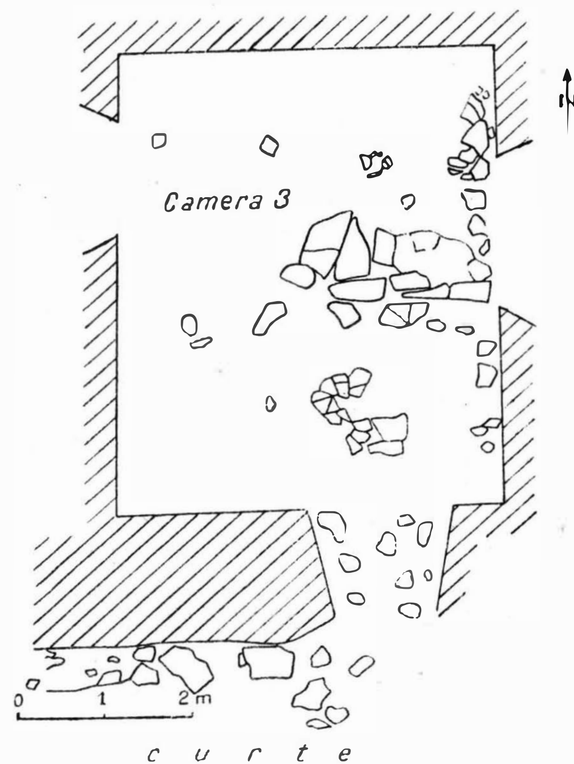

Fig. 50. — Moldovița. Planul camerei nr. 3 cu lespezile care formau pardoseala.

horn
a
b
vatră
Profil a-b
N
Camera 4
b
vatră
a
0 1 2 m

Fig. 51. — Moldovița. Planul camerei nr. 4 de la parter, cu vatră; secțiune prin hornul vetrei.

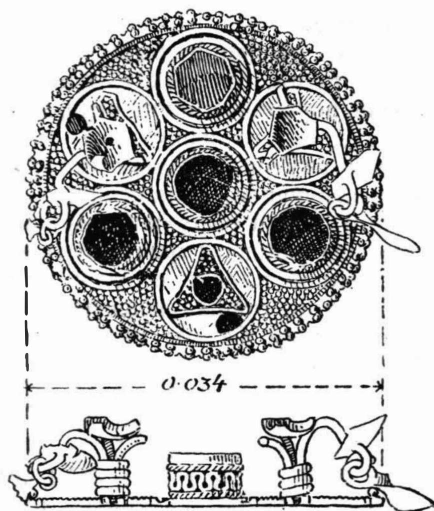

Fig. 52. — Moldovița. Podoabă de argint aurit găsită în camera nr. 3 (sec. XVI).

Printr-un sondaj perpendicular pe faţada sudică, la stînga intrării, pentru a constata adîncimea fundaţiei, care este de 1 m, sub pavaj, la 0,50 m s-a găsit un zid din bolovani de rîu legaţi cu mortar, care cad perpendicular pe zidul sudic al casei.

Materialele aflate în săpăturile de la Moldoviţa sînt sărace. Un fragment de cărămidă smălţuită verde închis, şi un altul dintr-o stea smălţuită, tot verde sînt singurele urme de ceramică mai veche.

În pămîntul de umplutură din camera nr. 3, sub lespezile pardoselii s-a găsit o podoabă de argint aurit, de formă circulară (3,3 cm diametru), lucrată în filigran, care era decorată la origine cu trei pietre, acum căzute. Este o bijuterie care se prinde cu un ac pe rochie, asemănătoare cu obiecte de factură săsească şi cu bijuteriile găsite în săpăturile de la Buda (raionul Buzău). Ea se încadrează în timp în a doua jumătate a secolului al XVI-lea (fig. 52).

Degajările făcute la casa de la Moldoviţa prezintă interes pentru că servesc la cunoaşterea unor detalii privind această construcţie, care se situează printre puţinele locuinţe domneşti păstrate în cadrul mănăstirilor din Moldova, în veacurile XVI şi XVII.

B. Mitrea, Gh. Diaconu, M. Matei, Al. Alexandrescu,
N. Constantinescu, T. Martinovici, Corina Nicolescu şi Şt. Olteanu

АРХЕОЛОГИЧЕСКИЕ РАСКОПКИ В СУЧАВЕ И ЧЕТАТЯ НЯМЦУЛУЙ

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

Археологические раскопки, произведенные в Сучаве летом 1954 г., дали следующие результаты.

1. В Четатя де Скаун раскопки были произведены во внешнем дворе и в защитном рве с целью определить основные этапы строительства и реконструкции вне первоначальной ограды. Главные результаты следующие: *а)* вскрытие древнего защитного рва I; *б)* установление двух этапов строительства внутри внешних стен; *в)* вскрытие опорной стены контрэскарпа существующего в настоящее время защитного рва II на всем его протяжении. Ров I окружает первоначальное сооружение крепости. На дне этого рва найдены фрагменты керамики XIV и XV вв. и большие куски каменной кладки со стенной живописью (рис. 3).

Установлено, что внешние стены, возведенные на тальвеге рва I, относятся к двум строительным фазам: первой, с квадратными бастионами, и второй с полукруглыми бастионами. На юго-восточной стороне стены, относящиеся к этой последней фазе, примыкают к первым. Вокруг внешних стен с полукруглыми бастионами вырыт оборонительный ров II шириной в 26 м и глубиной в 10 м. На дне этого рва была найдена керамика конца XIV в., а также XVI и XVII вв. Оборонительная способность этого рва была увеличена путем постройки стены с контрэскарпами на всем его протяжении.

2. Перед Четате де Скаун обнаружены четыре, расположенные одна над другой, мостовые из камня и известковых плит. На основании стратиграфических наблюдений и найденных монет первая мостовая

датируется XVI в., вторая и третья — XIV в. (царствование Александра Доброго и Стефана Великого), а четвертая — началом XVI в. (рис. 4).

Наряду с этим, на плато было обнаружено пять водопроводов XV в. Три водопровода сделаны из обожженной черепицы на гидравлическом растворе, а остальные два — из деревянных труб, скрепленных железными скобами. Одни из этих водопроводов ведут к крепости, а другие к северо-восточной террасе на плато, где в течение настоящей кампании были обнаружены каменные и самановые сооружения.

В северо-восточной части плато было обнаружено пять печей цилиндрической формы для обжига извести с диаметром около 3 м и вышиной приблизительно в 2 м. Одна из этих печей датируется первой половиной XV в., а другие — второй половиной того же века (рис. 9).

В раскопах была обнаружена система оборонительных рвов и ям. На основании стратиграфических и нумизматических данным наличие этих рвов и ям связано с пребыванием там казаков — защитников крепости в 1653 г. (рис. 4).

3. Дальнейшие исследования кладбища дали возможность установить его юго-восточную границу, причем было вскрыто 28 могил, найденных в двух слоях, иногда расположенных один над другим. Первый слой относится к XV в., а второй датируется первыми десятилетиями XVI в. Погребения имели место в обыкновенных ямах, и лишь один костяк был захоронен в кирпичном склепе (рис. 11). Могильный инвентарь вообще скуден и состоит из монет, шарообразных пуговиц, пряжек, колец и серег (рис. 12). В редких случаях находились следы одежд — серебряные нити с позолотой и шелковые ткани.

4. В Куртя Домняскэ были определены северная и западная стороны ограды, причем было установлено, что находящиеся в ней помещения были расположены в южной и западной ее части. В северной части была вскрыта мостовая из известняковых плит и гравия. Стена-ограда и прилегающая к ней мостовая более позднего периода, чем мостовая из кальки, датируемая началом XV в., и жилища, сгоревшие в начале того же века. Керамика, найденная в Куртя Домняскэ, и мостовая датируются второй половиной XV в. Приблизительно к тому же времени относится и другой комплекс стен, расположенных на восточной стороне вне ограды. Основание этих стен покоится на пяти рядах вбитых в землю деревянных свай.

Позади стены-ограды, на ее восточной стороне, вскрыты два погреба, выстроенные во времена Василия Лупу (рис. 19, 1,2). Два входа в эти погреба представляют собой корридоры, разделенные рядом поддерживающих своды столбов. Отсюда были изъяты фрагменты декоративной керамики (рис. 14). Вокруг построек открыта мостовая из гальки. В восточной стороне Куртя Домняскэ было частично вскрыто жилище ремесленника, построенное из камня и глины. Здесь были найдены два глиняных тигеля (рис. 21), один двойной железный и один, завезенный из Дамаска (рис. 20).

5. Раскопками, произведенными в Шипоте, было обнаружено кладбищенская церковь крестообразной формы (рис. 23). Эта церковь, вероятно, была выстроена Стефаном Великим, так как по плану и размерам она напоминает церковь в Милисэуци.

6—8. При работах на городской территории была открыта печь для обжига сосудов, датируемая, на основании анэпиграфических монет Александра Доброго, а также и на основании керамики, первой третью XV в. (рис. 25 и 26). В этой печи была горизонтальная решетка, так как она очевидно служила лишь для обжига красной керамики.

Во время работ по прокладке шоссе Сучава—Ицкани, на террасе, расположенный на восток от церкви св. Димитрия, были произведены разведки, вскрывшие две могильные плиты, из которых одна датируется 1512, а другая 1513 гг. (табл. I, 1,2). Первая плита, вероятно, принадлежит могиле ученого, другая могиле мастера, изготовлявшего луки. Здесь же был найден известняковый штамп, четыре стороны которого украшены зооморфным высеченным орнаментом, изображающим животных, людей и геометрические фигуры (рис. 27).

При раскопках, произведенных в городе вблизи церкви св. Димитрия были найдены следы горелых жилищ, датируемых XV в., причем удалось установить три слоя жилищ с погребами, последовательно расположенных одно над другим (рис. 28). Весьма вероятно, что эти жилища принадлежали торговцам XV в. и что они сгорели во время большого пожара, происшедшего в местечке Сучава во второй половине XV в. во время турецко-польских осад.

9. Продолженные в этом году раскопки в Четатя де Апус дополнили исследования, произведенные еще во время кампании прошлого года в связи с ведущей в эту крепость дорогой. Эта дорога была частично обследована в зоне печи I для обжига известняка. Дорога была покрыта остатками раствора, вытекшего из печи. На обследованном участке были открыты очаги со следами золы, угля и с фрагментами керамики, датируемой XIV в. (рис. 33). Исследования на участке, расположенном перед печью I, продолжались и в этом году, причем было вскрыто три слоя, представляющих собой фазы обжига известняка в печи I. Под последним слоем были найдены следы обитания строителей крепости (рис. 34).

10. В этом году были впервые произведены осведомительные разведки в армянском монастыре Замка (рис. 35 и 36), причем было установлено, что начиная с конца XIV и до начала XVIII вв. на территории теперешнего монастыря жизнь не прерывалась. Здесь был найден богатый и разнообразный археологический инвентарь, в котором значительное место занимает терракота для печей (рис. 38).

11. В результате произведенных в Четатя Нямцулуй разведок (рис. 39) был обнаружен, повидимому, оборонительный ров крепости, расположенный между серединой ограды и вторым рядом стен с полукруглыми бастионами. Найденный здесь керамический материал, а также аналогия положений раскопов *B* XIII и *B* XIV в Четатя де Скаун Сучавы, указывают на то, что крупные работы по восстановлению этих двух крепостей следует датировать второй половиной XV в. (эпоха Стефана Великого). Установлено, что часть плато, расположенная перед Четатя Нямцулуй, искусственная и непосредственно связывается с периодом восстановления крепости, предпринятого в указанные времена. До настоящего времени в Четатя Нямцулуй не было обнаружено более древнего материала, чем материал, относящийся к XIV в. (рис.40).

В сотрудничестве с ИСПРОР-ом в Сучаве были произведены работы по очистке от строительного мусора дома игумена монастыря Молдовица.

ОБЪЯСНЕНИЕ РИСУНКОВ

Рис. 1. — Общий план раскопок 1954 г. в Сучаве. 1 — Четатя де Скаун; 2 — плато перед крепостью; 3 — кладбище; 4 — Куртя Домняскэ; 5 — Шипот; 6, 7, 8 — участок города; 9 — Четатя де Апус; 10 — Замка.
Рис. 2. — Раскопки 1951—1954 гг. в Четатя де Скаун и на плато.
Рис. 3. — Профиль северо-восточной стены разреза *B* XII (A—D). Поперечный разрез через внутренний двор крепости и оборонительный ров плато перед крепостью.
Рис. 4. — Профиль северо-западной стены и разреза X.
Рис. 5. — 1 — лопаточка для очистки земли с сохи (XIV в.); 2 — железный замок (XV в.); 3 — воловья подкова (XV в.).
Рис. 6. — 1 — серебряное кольцо (IV в.); 2 — медное кольцо (XIV в.); 3 — бронзовая пуговица (XVII в.).
Рис. 7. — Горшок из обожженной глины (XIV в.).
Рис. 8. — Каолиновая фляга, покрытая желтовато-зеленой эмалью (XVII в.).
Рис. 9. — Перспективный разрез печей для обжига известняка на северо-восточной стороне плато.
Рис. 10. — Общий план раскопок кладбища в 1952—1954 гг.
Рис. 11. — Склеп могилы 236 (XV в.).
Рис. 12. — Украшения, найденные на кладбище (XV—XVI вв.).
Рис. 13. — План раскопок 1943—1954 гг. в Куртя Домняскэ.
Рис. 14. — Фрагменты импортной керамики, найденные в Куртя Домняскэ.
Рис. 15. — Куртя Домняскэ. Профиль западной стены разреза I.
Рис. 16. — Куртя Домняскэ. Профиль западной стены разреза III.
Рис. 17. — Эмалированная чаша с выгравированным на ней именем Стефана (XV в.).
Рис. 18. — Эмалированная миска (XV в.).
Рис. 19. — 1—2, вид погребов из камеры 5 (XVII в.); 3 — остатки каменного жилища с ямой в интерьере.
Рис. 20. — Дамасская ваза (XV—XVI вв.), найденная в Куртя Домняскэ.
Рис. 21. — Тигель из обожженной глины (XV—XVI вв.).
Рис. 22. — Фрагменты керамики культуры Городск-Усатово.
Рис. 23. — План церкви в Шипоте (XV в.).
Рис. 24. — 1 — бронзовое кольцо; 2 — бронзовая накладка (XIV—XV вв.).
Рис. 25. — 1 — вид печи для обжига, вскрытой при строительных работах (XV в.); 2 — отверстие печи.
Рис. 26. — Подставки для посуды, найденные в гончарной печи и керамика принадлежащая той же печи (XV в.).
Рис. 27. — Известняковый штамп.
Рис. 28. — Профиль северо-восточной стены подвала I в городском секторе.
Рис. 29. — Вид погребов жилищ, расположенных на север от Куртя Домняскэ (XV в.).
Рис. 30. — Неглазурованная терракотта (XV в.).
Рис. 31. — Профиль восточной стены разреза I в городском секторе.
Рис. 32. — План камеры II *C*.
Рис. 33. — Фрагменты керамики (XIV в.).
Рис. 34. — Восточный профиль разреза 23 *A*.
Рис. 35. — Разведки 1954 г. в Замке.
Рис. 36. — Профиль южной стены разреза 1 *A*.
Рис. 37. — Железная вилка с костяной ручкой (XVI в.).
Рис. 38. — Замка. Неглазурованная терракотта (XVI—XVII вв.).
Рис. 39. — Предварительный набросок разведок 1954 г. в Четатя Нямцулуй.
Рис. 40. — Четатя Нямцулуй. Фрагменты керамики XIV в.
Рис. 41. — Четатя Нямцулуй. Западный профиль разреза II.
Рис. 42. — Дом в Молдовице во время раскопок. Южный фасад.

Рис. 43. — Надписи на доме в Молдовице.
Рис. 44. — Молдовица. План 1-го и 2-го этажа.
Рис. 45. — Молдовица. Своды комнаты № 3 на 1-м этаже.
Рис. 46. — Молдовица. План лестничной клетки, ведущей на 2-й этаж.
Рис. 47. — Молдовица. Профиль лестничной клетки, ведущей на 2-й этаж.
Рис. 48. — Молдовица. Дверная рама средней комнаты 2-го этажа.
Рис. 49. — Молдовица. Пол из каменных плит в комнате № 3 на 1-м этаже.
Рис. 50. — Молдовица. План комнаты № 3, вымощенной плитами.
Рис. 51. — Молдовица. План комнаты № 4 нижнего этажа с очагом; разрез дымохода.
Рис. 52. — Молдовица. Украшение из позолоченного серебра, найденное в комнате № 3 (XVI в.).
Таблица I, 1, 2. — Две могильные плиты датируется 1512 и 1513 гг.

LE CHANTIER ARCHÉOLOGIQUE DE SUCEAVA ET CETATEA NEAMŢULUI

(RÉSUMÉ)

Les données apportées par les fouilles archéologiques entreprises à Suceava pendant l'été 1954 sont les suivantes:

1° Au château de résidence de Suceava, l'ancienne capitale de la Moldavie, les fouilles ont été exécutées dans la cour extérieure et dans le fossé de retranchement, dans le but d'en déterminer les grandes phases de construction et de reconstruction en dehors de l'enceinte primordiale. En voici les principaux résultats: *a)* découverte d'un ancien fossé de retranchement, dénommé fossé I; *b)* dépistage de deux phases de construction pour l'ensemble des murailles extérieures; *c)* dégagement d'un mur de soutènement de la contrescarpe du fossé actuel de retranchement sur toute sa longueur. Ce dernier fossé a été dénommé fossé II. Le fossé I entoure la forteresse initiale; on a trouvé au fond de ce fossé des tessons céramiques du XIVe et du XVe siècle et de grands pans de maçonnerie portant des peintures murales (fig. 3).

En ce qui concerne le réseau extérieur de murailles dont le fondement repose sur le thalweg du fossé I, on a constaté l'existence de deux phases. La première comprend des bastions de forme carrée, la seconde, des bastions semi-circulaires. Dans la partie sud-est, cette dernière est adossée à la première. Autour du réseau de murailles à bastions semi-circulaires, on a fouillé le fossé II, large de 26 m et profond de 10 m. Au fond de ce fossé, on a découvert de la poterie remontant à la fin du XVe siècle et aux XVIe et XVIIe siècles. L'efficacité défensive de ce fossé a été accrue par un mur de contrescarpe sur toute sa longueur.

2° Sur le plateau qui s'étend devant le palais princier, on a découvert quatre dallages de pierre et de plaques de mortier superposés, que l'on a pu dater, en fonction des observations d'ordre stratigraphique et en fonction des monnaies, comme appartenant, le premier au XVIe siècle, le second et le troisième au XVe siècle (Alexandre le Bon et Étienne le Grand) et le quatrième au début du XVIe siècle (fig. 4).

Par la même occasion, on a dégagé sur ce plateau cinq conduites d'eau remontant au XVe siècle. Trois d'entre elle sont formées de tubes en terre

cuite, soudés par un mortier hydraulique, et les deux autres, de tubes en bois maintenus à l'aide d'anneaux en fer. Certaines d'entre elles vont à la forteresse; d'autres se dirigent vers la terrasse nord-est du plateau où l'on a dépisté au cours de cette campagne des constructions en pierre et en bousillage.

Sur le front nord-est du plateau, on a encore découvert cinq fours à chaux de forme cylindrique, d'environ 3 m de diamètre et d'environ 2 mètres de haut. L'un d'eux a pu être daté de la première moitié du XVe siècle et les autres de la seconde moitié du même siècle (fig. 9).

On a trouvé, dans les sections exécutées, tout un système de fossés et de trous de combat. En raison des données d'ordre stratigraphique et numismatique, on les rattache à la présence des Cosaques qui défendirent la place en 1653 (fig. 4).

3° En poursuivant les fouilles dans l'enceinte du cimetière, on a pu fixer sa limite sud-est et l'on a dégagé 28 tombes, trouvées à deux niveaux différents et parfois superposées. Le premier niveau appartient au XVe siècle et le second à la première moitié du XVIe. Les enterrements étaient effectués dans de simples fosses; un seul mort a été enseveli dans un caveau construit en briques (fig. 11). L'inventaire des tombes est pauvre en général; il renferme des pièces de monnaie, des boutons en forme de globes, des agrafes, des anneaux et des boucles d'oreilles (fig. 12). Rares sont les cas où l'on a retrouvé des traces de vêtements, à savoir des fils d'argent doré et des tissus de soie.

4° Au palais princier on a déterminé les flancs septentrional et oriental de l'enceinte et l'on a précisé de la sorte que les édifices s'étendaient vers le sud et l'ouest. Sur son flanc septentrional, on a retrouvé un pavage de plaques de mortier et de gravier. Le mur d'enceinte et le pavage qui s'y rattache sont postérieurs à un autre pavage, exécuté en cailloux roulés, du commencement du XVe siècle, ainsi qu'à des habitations incendiées au début du même siècle. La céramique découverte dans l'enceinte du palais princier, ainsi que sur le pavage, leur assigne comme date la deuxième moitié du XVe siècle. A la même époque appartient également un autre ensemble de maçonnerie situé en dehors de l'enceinte, du côté est. Ses fondations reposent sur cinq rangs de pilots de bois enfoncés dans le sol.

Deux caves, adossées au mur d'enceinte, ont été dégagées; elles datent de l'époque de Basile Lupu (fig. 19; 1,2). On y accédait par deux couloirs que séparait une rangée de piliers soutenant les voûtes. On en a extrait des fragments de céramique décorative (fig. 14). Tout autour de ces constructions, il y avait un pavage en cailloux roulés. Dans la portion est du palais princier, on a dégagé, en partie, l'habitation d'un artisan, faite en pierres et terre glaise. On y a trouvé deux creusets en terre (fig. 21), ainsi qu'un double creuset en fer et un vase de Damas (fig. 20).

5° Les fouilles de Şipot ont mis au jour une église de cimetière à plan tréflé (fig. 23). Elle a probablement été bâtie par Étienne le Grand; par son plan et ses dimensions elle ressemble à l'église de Milişăuţi.

6°—8° À l'occasion de travaux effectués à travers la ville, on a découvert un four de potier, que l'on peut dater, grâce à une monnaie anépigraphique d'Alexandre le Bon et à la céramique, du premier tiers du XVe siècle (fig. 25 et 26). La grille du four était horizontale et on n'y faisait cuire que de la céramique rouge.

Au cours des travaux d'aménagement de la route nationale Suceava-Iţcani, on a exécuté un sondage de sauvegarde sur la terrasse située à l'est de l'église Saint Démètre. On y a trouvé deux pierres tombales datant, l'une, de 1512 et l'autre, de 1513 (pl. I, 1,2). La première a dû appartenir à quelque savant et la seconde à un fabriquant d'arcs. On y a encore découvert un moule en grès portant, gravés sur ses quatre faces, des motifs décoratifs, zoomorphes, anthropomorphes et géométriques (fig. 27).

Les fouilles pratiquées en ville, au voisinage de l'église Saint Démètre, ont dégagé des restes d'habitations incendiées qui datent du XVe siècle. On a pu distinguer trois niveaux d'habitations munies de caves et superposées les unes aux autres (fig. 28). Il est fort probable que ces demeures aient appartenu à des marchands du XVe siècle. Le fait qu'elles aient été détruites par le feu doit être rattaché aux terribles incendies du bourg de Suceava, provoqués, à plusieurs reprises, par les assiégeants turcs et polonais, durant la seconde moitié du XVe siècle.

9° Les recherches poursuivies en 1954 dans la forteresse de l'ouest ont eu pour résultat de compléter certaines obervations, faites au cours de la campagne archéologique de l'année précédente, à propos du chemin d'accès à la forteresse. Ce chemin a été suivi, en partie, dans la région du four à chaux I et était jonché de restes de mortier provenant du four en question. Sur le tracé qui a fait l'objet des recherches, on a retrouvé deux foyers présentant des traces de cendre, de charbon et des fragments de poterie, datant du XIVe siècle (fig. 33). Les recherches ont été continuées devant le four I et l'on a découvert, à cette occasion, trois niveaux de grès calcaire représentant les grandes périodes de cuisson de la pierre à chaux, dans le four I. Il y avait sous le dernier niveau de grès calcaire des traces de vie remontant aux bâtisseurs de la citadelle (fig. 34).

10° On a entrepris, cette année, pour la première fois, des sondages d'information au monastère arménien de Zamca (fig. 35 et 36). On a ainsi obtenu la preuve que, sur l'emplacement du couvent actuel, la vie a continué sans interruption, de la fin du XIVe siècle au XVIIIe. On y a découvert un butin archéologique riche et varié, où une place de choix revient aux carreaux en terre cuite pour poêles (fig. 38).

11° Par suite des sondages pratiqués à Cetatea Neamţului (fig. 39), il semblerait que l'on ait retrouvé les traces d'un ancien fossé protégeant le château fort, dépisté entre la citadelle et le second réseau de murailles, pourvues de bastions semicirculaires. La céramique qu'on y a découverte, ainsi que la situation analogue des sections B. XIII et B. XIV du château de résidence de Suceava, prouvent que les grands travaux de réfection de ces deux forteresses ont eu lieu dans la seconde moitié du XVe siècle, à l'époque d'Étienne le Grand. La preuve est faite que le plateau qui s'étend devant la forteresse de Neamţ est en partie artificiel (fig. 41) et qu'il se rattache directement à l'époque où cette forteresse a été refaite, c'est-à dire à l'époque susmentionnée. On n'a pas encore découvert, à Cetatea Neamţului, de matériaux antérieurs au XIVe siècle (fig. 40).

En collaboration avec l'Institut de Projets d'architecture, ISPROR, le collectif archéologique de Suceava a également déblayé les décombres de la résidence abbatiale du monastère de Moldoviţa, dont la restauration est en cours.

EXPLICATION DES FIGURES

Fig. 1. — Plan général des fouilles effectuées à Suceava en 1954. 1. Château de résidence; 2. le plateau devant le château fort; 3. cimetière; 4. palais du prince; 5. Şipot (source): 6, 7 et 8. secteur de la Ville; 9. forteresse de l'ouest; 10. Zamca.

Fig. 2. — Fouilles effectuées au château de résidence et sur le plateau entre 1951 et 1954.

Fig. 3. — Profil de la paroi NE de la section B XIII (A—D). Section transversale de la cour intérieure de la forteresse et du fossé de retranchement, allant jusqu'au plateau qui se trouve devant la forteresse.

Fig. 4. — Profil de la paroi SO de la section X.

Fig. 5. — 1. Outil pour nettoyer les socs de charrue (XIVe s.); 2. cadenas en fer (XVe s.); 3. fer à ferrer les boeufs (XVe s.).

Fig. 6. — 1. Bague d'argent (XIVe s.). 2. bague de cuivre (XIVe s.); 3. boutons en bronze (XVIIe s.).

Fig. 7. — Pot en terre cuite (XIVe s.).

Fig. 8. — Gourde en kaolin à émail vert jaunâtre (XVIIe s.).

Fig. 9. — Section perspective des fours à chaux de l'extrémité NE du plateau.

Fig. 10. — Plan général des fouilles effectuées, de 1952 à 1954, dans le cimetière.

Fig. 11. — Caveau de la tombe 236 (XVe s.).

Fig. 12. — Objets de parure trouvés dans le cimetière (XVe — XVIe s.).

Fig. 13. — Plan des fouilles du palais princier, effectuées de 1943 à 1954.

Fig. 14. — Fragments d'objets céramiques d'importation, découverts au palais.

Fig. 15. — Palais princier. Profil de la paroi ouest de la section I.

Fig. 16. — Palais princier. Profil de la paroi ouest de la section III.

Fig. 17. — Coupe émaillée sur laquelle se trouve incisé le nom de Ştefan (XVe s.)

Fig. 18. — Écuelle émaillée (XVe s.).

Fig. 19. — 1—2. Aspect des caves de la case 5 (XVIIe s.); 3. restes d'une habitation en pierre ayant une fosse à l'intérieur.

Fig. 20. — Vase de Damas (XVe—XVIe s.), découvert au palais princier.

Fig. 21. — Creusets en terre cuite (XVe—XVIe s.).

Fig. 22. — Tessons céramiques du type Gorodsk-Ousatovo.

Fig. 23. — Plan de l'église du lieu dit « La Şipot » (XVe s.).

Fig. 24. — 1. Bague en bronze; 2. applique en bronze (XIVe—XVe s.).

Fig. 25. — 1. Aspect du four de potier (XVe s.), découvert à l'occasion de travaux de construction; 2. gueule du foyer.

Fig. 26. — Supports pour vases, découverts dans le four de potier et céramique appartenant à ce même four (XVe s.).

Fig. 27. — Moule en grès.

Fig. 28. — Profil de la paroi NE de la Iere cave du secteur Ville.

Fig. 29. — Aspect de certaines caves d'habitations, situées au N du palais princier (XVe s.).

Fig. 30. — Terre cuite non vernissée (XVe s.).

Fig. 31. — Profil de la paroi est de la section I de la Ville.

Fig. 32. — Plan de la case 11 C.

Fig. 33. — Tessons céramiques du XIVe s.

Fig. 34. — Profil est de la section 23 A.

Fig. 35. — Sondage de Zamca, 1954.

Fig. 36. — Profil de la paroi S de la section I A.

Fig. 37. — Fourchette en fer à manche en os (XVIe s.).

Fig. 38. — Zamca. Terres cuites non vernissées (XVIe — XVIIe s.).

Fig. 39. — Croquis provisoire des sondages de Cetatea Neamţului, 1954.

Fig. 40. — Cetatea Neamţului. Tessons céramiques du XIVe s.

Fig. 41. — Cetatea Neamţului. Profil O de la section II.

Fig. 42. — La maison abbatiale de Moldoviţa pendant les travaux de dégagement. Façade S.

Fig. 43. — L'inscription de la maison de Moldoviţa.

Fig. 44. — Moldoviţa. Plan du rez-de-chaussée et de l'étage.
Fig. 45. — Moldoviţa. Voûtes de la chambre nº 3 du rez-de-chaussée.
Fig. 46. — Moldoviţa. Plan de la tour de l'escalier conduisant à l'étage.
Fig. 47. — Moldoviţa. Profil de la tour de l'escalier conduisant à l'étage.
Fig. 48. — Moldoviţa. Chambranle de la porte de la pièce centrale de l'étage.
Fig. 49. — Moldoviţa. Dallage de la chambre nº 3 du rez-de-chaussée.
Fig. 50. — Moldoviţa. Plan de la chambe nº 3, avec les dalles qui en constituaient le plancher.
Fig. 51. — Moldoviţa. Plan de la chambre nº 4 du rez-de-chaussée, avec foyer; coupe de la cheminée du foyer.
Fig. 52. — Moldoviţa. Parure en vermeil trouvée dans la chambre nº 3 (XVIe s.
Planche I, 1, 2. — Deux pierres tombales datant de 1512 et de 1513.

STUDII ȘI CERCETĂRI DE ISTORIE VECHE
Tomul VI, nr. 3–4, 1955

ȘANTIERUL ARHEOLOGIC PIATRA-NEAMȚ *

(r. Piatra-Neamț, reg. Bacău)

Primind însărcinarea de a efectua săpături la Piatra-Neamț, în scopul lămuririi epocii lui Ștefan cel Mare și în special de a face cercetări în preajma bisericii domnești din acest oraș ca și în curtea liceului, am căutat în primul rînd să lărgim colectivul pentru executarea acestor lucrări cu încă două persoane și anume cu inginerul Alex. Oprișanu și cu arhitectul Romeo Vlad, ambii funcționari de stat la eșalonul C.S.A.C. din Piatra-Neamț. Apoi, în ce privește întocmirea planului lucrărilor ce trebuiau întreprinse pe teren, s-a ținut socoteală de două elemente de documentare, singurele de altfel de care ne putem folosi deocamdată: în primul rînd actele ce ni s-au mai păstrat de la Ștefan cel Mare, sau din epoca sa, cu privire la biserică, la turnul-clopotniță, ori la curtea domnească din Piatra și în al doilea rînd de tradiția locală.

Între primele izvoare se menționează înseși inscripțiile originale de pe biserica zidită în 1498 cît și de pe turnul de alături, ridicat numai cu un an mai tîrziu. S-a ținut seamă, pe de altă parte, de actele ce ne vorbesc chiar despre curtea pe care marele domn a avut-o în tîrgul Pietrei [1], la care adăugăm și o însemnare din 1502 făcută pe un tetravanghel dăruit de Ștefan cel Mare « Bisericii din curțile mele de la Bistrița » [2], cum și alte două documente, unul din 1552 de la Ștefăniță Vodă și altul din 1570 de la Bogdan Lăpușneanu [3].

Tradiția locală mărturisește de multă vreme că, pe locul unde s-a construit liceul, cu vreo 60 de ani în urmă era o casă mare cu etaj, proprietatea lui Alex. Crupenschi, casă în care a funcționat într-o vreme isprăvnicia ținutului și mai apoi o cazarmă de călărași, ale cărei grajduri se mai păstrează și astăzi. Se știa apoi că Crupenschi și-a zidit casa pe ruinele unor construcții mult mai vechi, din care nu mai rămăseseră decît beciurile, în pămînt. Tîrgoveții din Piatra apucaseră din bătrîni că hrubele acestea cu tainițe nepătrunse ar fi aparținut unei curți domnești de pe vremea lui Ștefan cel Mare.

* Săpăturile din 1954 de la Piatra-Neamț au reprezentat un sector al șantierului Traian, condus de H. Dumitrescu. La săpături au participat: pr. C. Matasă și Achim Popescu (membri); Antonescu Iulian, Popa-Bran Romulus și Vilceanu D-tru (studenți).

[1] I. Bogdan, Documentele lui Ștefan cel Mare, vol. I, p. 463; Documente privind Istoria Romîniei, veacul XVI, A, Moldov., Ed. Acad. R.P.R., vol. II, 1551—1570.

[2] M. Costăchescu, Documente Moldovenești de la Ștefan cel Mare, p. 17. Aici, prin Bistrița se înțelege Piatra, care e pe Bistrița.

[3] M. Costăchescu, Documentele lui Ștefan cel Mare; Documentele privind istoria Romîniei, vol. II, 1551—1570.

Cînd s-a construit liceul, casele lui Crupenschi erau şi ele în ruină, locul de aici fiind cunoscut în tîrg sub numele de « casele pustii », adăpost căutat de vagabonzii Pietrei.

De zidurile străvechi s-a dat prin 1890, atît cu prilejul construirii gimnaziului cît şi cu cel al lărgirii uliţei dintre biserică şi fosta curte. Primăria a purtat în jurul acestei probleme o corespondenţă activă cu fostul Minister al Cultelor şi Instrucţiunii Publice, cerînd ocrotirea monumentului. Într-o adresă din iunie 1890 primăria consemnează că « pe terenul cedat de Primărie Ministerului spre a clădi gimnaziul, există construit un beci încă din timpul domnitorului Ştefan cel Mare o dată cu clădirea bisericii catedrale »[1], iar prin alta, tot de atunci, se raportează aceluiaşi minister că « la beciul cu aceiaşi construcţie ca şi biserica şi turnul Sf. Ioan, zidite de Ştefan Vodă, antreprenorul desprinzînd fără nici o precauţiune, ba chiar cu intenţie, bolţile de pereţi, sub pretext că face un perete la noua construcţie a gimnaziului, din această cauză s-a dărîmat bolta de pe coloanele unei laturi ce avea forma unui coridor, rămînînd numai partea principală a beciului, maltratată şi aceasta fără nici o raţiune »[2].

Fiind necesară nivelarea terenului în vederea amplasamentului gimnaziului, antreprenorul a găsit cu cale ca în loc să îndepărteze undeva grămezile de moloz provenit din construcţiile dărîmate, să spargă bolţile şi să umple subteranele cu acel moloz. Protestul primăriei n-a avut rezultatele dorite şi de bună seamă că o mare parte din bolţile galeriilor subterane ale curţii domneşti au fost astfel astupate, total sau numai în parte, după nevoia antreprenorului, care, după cum se vede, se bucura de sprijinul ministerului.

Potrivit planului de lucru trebuiau urmărite concomitent atît urmele zidului de apărare, care înconjura monumentele şi din care se mai văd cîteva crîmpeie, cît şi urmele curţii domneşti, pe care nu le mai vădea nici o urmă la suprafaţa pămîntului. Întrucît, deocamdată, nu se puteau face săpături pe sub liceu şi nici nu se ştia pe unde anume vor fi zidurile şi bolţile stricatei de antreprenorul clădirii liceului, am trasat un prim şanţ de tatonare în lungime de 8,60 m şi de 2 m lat, în grădina şcolii pe latura de sud, către biserică. Numai la 30 cm adîncime, a şi apărut un zid de o soliditate impresionantă, gros de 1,40 m, care mergea paralel cu temelia liceului şi numai la 3 m depărtare de ea. Acest zid, ca şi celelalte ce s-au descoperit în continuare, atît prin tehnica construcţiei lui ca şi prin natura materialului din care e lucrat — de pildă mortarul şi tuful calcaros — ne duc, evident, spre epoca lui Ştefan cel Mare, fapt ce ni s-a confirmat cu prisosinţă şi prin examinarea altor monumente din regiune, rămase de la Ştefan cel Mare, ca de pildă biserica și turnul din apropiere, turnul-clopotniţă de la M-rea Bistriţa, biserica mare de la M-rea Neamţului etc.

Zidul descoperit, stricat pe o bună parte din lungimea lui de instalaţia de apă pentru liceu, ne-a condus cotind spre sud, la descoperirea unui alt zid paralel, care se vede bine că era unit, pe toată întinderea lui, cu primul, printr-o boltă puternică construită din cărămidă şi tuf, acum complet dărîmată. De bună seamă și aceasta era isprava antreprenorului împotriva căruia primăria tîrgului nu mai contenea cu zadarnicele ei plîngeri în 1890.

[1] V. Ghiţescu, Contribuţii nouă la istoricul liceului Petru Rareş, în « Anuarul liceului Petru Rareş din Piatra Neamţ, Piatra Neamţ, 1934—1935 », p. 128.

[2] Ibidem.

S-a adîncit apoi o parte a coridorului scoborînd pînă la pămîntul viu 4,50 m. Pămîntul scos de aici consta numai din dărîmături din bolţi: cărămizi întregi prinse în mortar vechi, piatră, tuf calcaros cum şi moloz din construcţii mai noi din secolul al XVIII-lea, dar mai ales din secolul al XIX-lea.

După ce s-a degajat şi scos la lumină coridorul întreg, s-a putut constata că săpătura prinsese tocmai colţul de sud-vest al subteranelor ce formau subsolul curţii domneşti cu o intrare exterioară frumos boltită ce scobora pe 12 scări de stejar într-un vestibul lung de 4 metri şi larg de 1,80 m cu o boltă

Fig. 1. — Coridorul pivniţei cu începutul galeriilor.

de cărămidă boltită « en berceau ». Din vestibul, printr-o uşă prinsă în puternici stîlpi de piatră cioplită, se intra în coridor, de unde, pe întreaga lui lungime de 11 metri, se deschid pe aceeaşi linie un şir de patru galerii din care, fiindcă merg pe sub liceu, nu s-au putut dezgoli — deocamdată — decît numai gurile (fig. 1 şi 2). Toate au bolţile din arcuri în plin centru, format fiecare din cîte 2 bolţari de piatră ecarisată. Arcurile acestor bolţi, care par să ducă într-un alt coridor paralel cu primul, se unesc spre bază, alcătuind cîte un picior aşezat pe un bloc masiv de piatră înalt de 1 m, lat de 0,83 m, gros de 0,55 m şi cioplit cu îngrijire. Muchiile intradosului la fiecare picior sînt cioplite în teşitură şi terminate spre bază în jumătate de piramidă cu muchia în prelungirea muchiei piciorului. Acest amănunt se observă şi la ferestrele turnului-clopotniţă din apropiere, unde intradosurile uşorilor sînt lucrate la fel.

În fundul coridorului, capătul dinspre vest, se deschide o fereastră.

Pe gîrliciul intrării s-au descoperit temeliile unei încăperi care forma un fel de cerdac, făcute din zid fără mortar, fiind vorba — probabil — de o construcţie ceva mai tîrzie (fig. 2). Capetele acestor temelii care au direcţia spre sud, au fost rupte, de bună seamă atunci cînd s-a făcut adîncirea străzii.

E de notat că zidul dinspre liceu, al coridorului 1, a fost distrus pe o bună parte din lungimea lui spre a se aşeza ţeava unei conducte de apă pentru liceu. Nimeni nu şi-a dat seama de importanţa monumentului, deşi această instalaţie nu s-a făcut decît cu 20 de ani în urmă.

Pentru cercetarea laturii din exteriorul « curţii », dinspre sud, s-a făcut o tranşee (nr. 3) perpendiculară pe mijlocul coridorului, atingîndu-se pămîntul viu la 1,80 m adîncime. Nu s-a dat de nici un nou element arhitectonic şi n-a apărut nici material arheologic.

Trebuia de aici înainte să se urmărească identificarea, pe restul acestei laturi, continuîndu-se săpătura în această direcţie, pe linia coridorului 1; nu s-a putut proceda însă în acest fel, deoarece tocmai aici se găseşte intrarea principală a liceului care pentru moment, cel puţin, era imposibil de tăiat, de întrerupt. S-a păşit deci peste acest spaţiu pe o lungime de 22 metri, executîndu-se şanţul 6, paralel cu aripa de răsărit a şcolii, tot în direcţia coridorului 1 [1]. S-a dat şi aici, de la primul hîrleţ, de două boltiri avînd arcurile tot în plin centru, nu însă din piatră,ci numai din cărămidă fabricată special pentru bolţi şi de aceeaşi calitate ca şi cea din bolţile coridorului 1. A doua arcadă, cu direcţia sud-nord, se află exact pe colţul de sud-est al curţii, cu faţa spre sud. Şanţul acesta s-a săpat pe o lungime de 14 metri şi numai pînă la o adîncime de circa 1 metru. Spre a se urmări şi mai departe conturul exterior al curţii, a fost efectuat pe o lungime de 16 m şanţul 7 care a prins capătul unui alt zid, ce conturează latura de răsărit a monumentului. Pe linia acestui zid au apărut îndată alte trei arcuri tot din cărămidă, care cad perpendicular pe soclul liceului făcînd unghi drept cu celelalte două vecine de pe latura de sud a « Curţii ». Aceste sondaje, care au urmărit pentru moment numai zidurile temeliilor exterioare ale «Curţii», n-au mers în adîncime decît pînă la punctul unde le-am întîlnit, de regulă între 0,20 şi 0,30 m adîncime de la suprafaţa solului actual.

Procedînd tot în acest fel şi în urmărirea zidului de apărare, s-a rezervat campaniilor viitoare aprofundarea problemelor pe care le pun crestele zidurilor descoperite în pămînt. Deocamdată, deci, cu mijloacele materiale pe care le-am avut la dispoziţie, ne-am mulţumit numai cu tatonări, în majoritatea cazurilor.

Tot pe această latură a « Curţii » s-a mai executat tranşeea 8 în lungime de 3 m şi 0,80 m lăţime, perpendiculară pe latura de răsărit a liceului, deci şi a «Curţii» pe care e clădit liceul. Aici n-a mai apărut nici o urmă de construcţie, deşi tăiasem linia pe care se aflau arcurile de boltă de către colţul de sud-vest al temeliilor « Curţii ». Pe această parte, unde terasa n-are o lăţime mai mare de 3—4 m, zidul de apărare nu mai există, fiind dărîmat probabil, cu terasă cu tot, acum vreo 100 de ani, cu prilejul construcţiilor de sub rîpă, între care e şi actuala biserică Sf. Trei Ierarhi [2]. Din vechiul zid de apărare n-a mai rămas pe această latură decît o porţiune de 20 m lungime, înaltă de 1,40 m şi groasă de 0,70 m, construită numai din cărămidă. E vorba, se pare, de un element de construcţie numai cu vreo 50 de ani mai nou decît curtea,

[1] Există probabilitatea ca să se descopere aici o altă intrare în subsolurile « curţii ».

[2] Biserica fiind construită drept sub rîpă, spre a avea în spatele ogrăzii un spaţiu mai larg s-a tăiat din terasă.

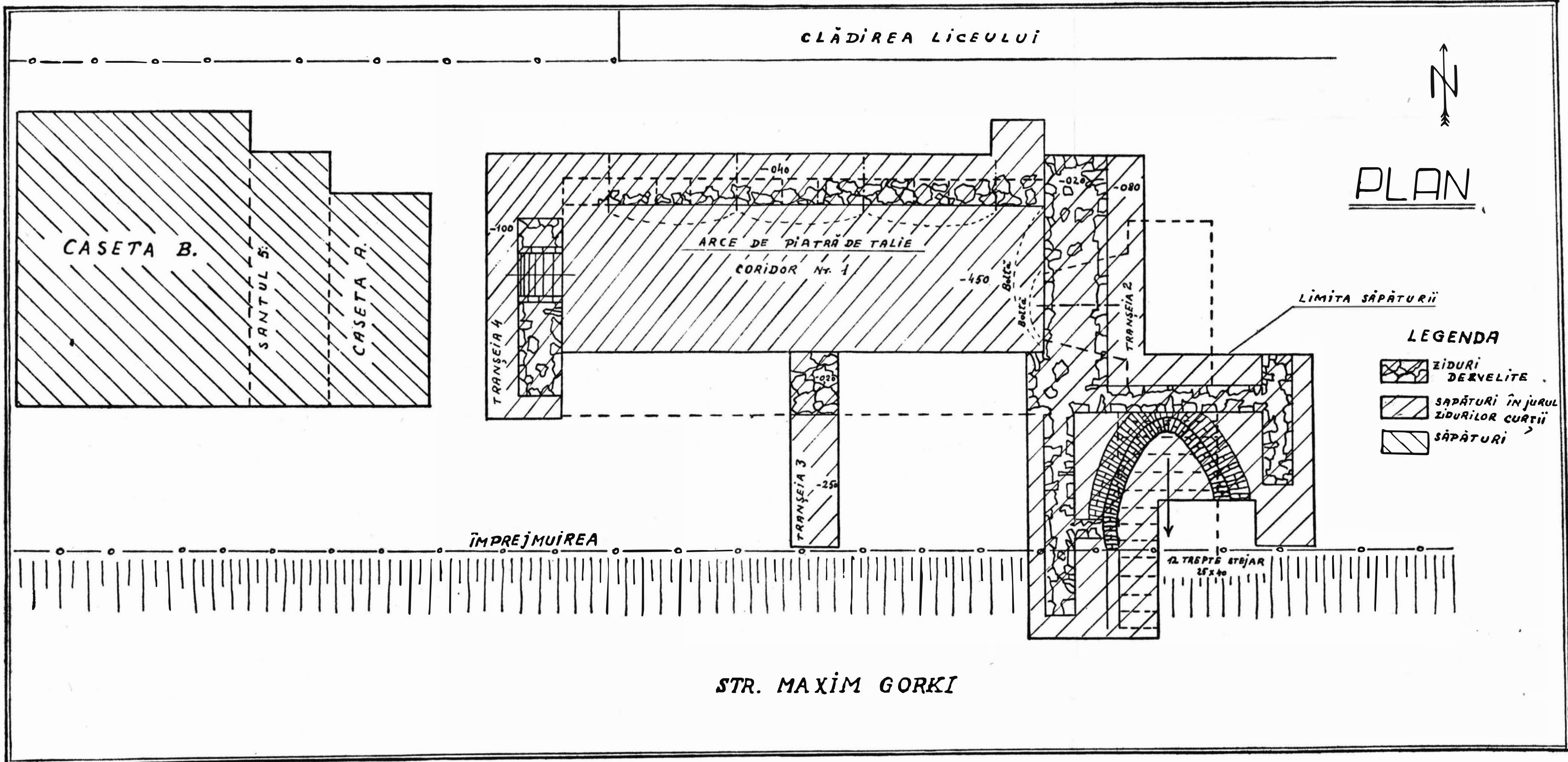

Fig. 2. — Planul resturilor de ziduri care au aparținut Curții domnești.

deoarece cărămida din el e de aceeaşi tehnică cu cărămida clădirii lui Ştefan. Acest zid cu temelie de piatră ce continuă spre sud, în pămînt numai, şi cu o grosime mai mică, de 40—50 cm, dar nu în linie dreaptă, ci arcuindu-se în afară, dispare exact pe sprînceana terasei, care se vede că a fost ruptă şi îngustată mult în această parte.

Această arcuire a zidului de apărare s-ar părea să vădească, aici, urmele unui turn de apărare, obişnuit la curţile întărite.

Şi aici s-au continuat cercetările pe latura de nord a «Curţii» adică pe partea din dosul liceului, unde s-a deschis tranşeea 10, în lungime de 35 m şi pe o adîncime de 40—50 cm, care pe la mijlocul ei a tăiat la această adîncime un zid de piatră. Acest zid cu direcţia nord-sud ar veni perpendicular atît pe zidul de apărare cît şi pe latura de nord a «Curţii». În campaniile viitoare, pe lîngă că va trebui urmărit acest zid pe întreaga lui întindere, vor mai fi necesare alte sondaje în adîncime, cu deosebire în partea de nord-est, unde pare să se găsească un alt grup de subterane. Tot pe această parte e probabil să se găsească şi unul din turnurile de apărare.

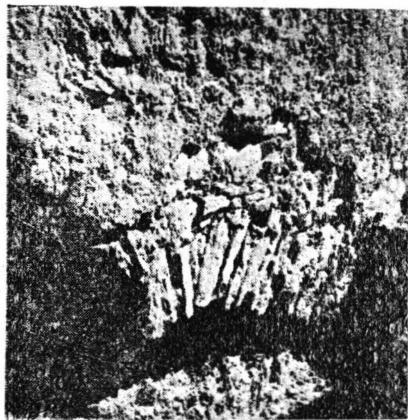

Fig. 3. — Resturile unei vechi bolţi din zidul de apărare.

De-a lungul zidului înconjurător, care pe această latură ni s-a păstrat în întregime, prevăzut cu puternice contraforturi, s-a săpat şanţul 11, pe o lungime de 7 m şi adînc de cca. 1 metru, dîndu-se de urmele unei vechi bolţi în zid, astupată însă. Se observă numai arcul bolţii făcut din lespezi, în zid (fig. 3). Acest nou element va trebui urmărit fiindcă e posibil să ne găsim pe urmele unei ieşiri subterane.

Trecînd de aici, tot în curtea liceului, pe partea ei de apus, am săpat tranşeea 12, lungă de 8 m, care a prins un alt zid vechi paralel cu soclul liceului şi numai la vreo trei metri depărtare de el. E probabil să ne găsim şi aici în faţa zidului de temelie al «Curţii» de pe latura ei de apus. Nu s-a putut săpa mai mult fiindcă pe aici e trecerea principală a elevilor şi, apoi, pentru că pe această parte se găsesc în pămînt diverse construcţii în legătură cu instalaţiile de apă etc. După cum se vede din plan, s-a urmărit în acelaşi timp şi zidul de apărare ce înconjura restul monumentelor, care dimpreună cu clădirea «Curţii» alcătuiau întregul complex apărat. Din întreaga săpătură efectuată pînă în acest stadiu n-a ieşit decît foarte puţin material arheologic.

DESCRIEREA MATERIALULUI ARHEOLOGIC *

S-au găsit o monedă de la Istrate Dabija, imitaţie după monedele suedeze, în pămîntul ce acoperea bolta vestibulului, iar ceva mai departe, în jurul gîrliciului de la intrarea în subterane, cîteva cioburi din secolul al

* NOTĂ: Redacţia nu este de acord cu datarea unora dintre materialele prezentate în acest raport.

XV-lea. Din molozul cu care au fost astupate atît vestibulul cît şi întregul coridor nu s-au scos decît mari cantităţi de cărămidă şi de tuf, materiale provenite din bolţile dărîmate de antreprenor, cum şi moloz din construcţiile mult mai nouă — secolul al XIX-lea — în care domina mortarul şi cărămida, materiale complet descompuse fiind lucrate prost. În acest moloz, pe lîngă sfărîmături din vase de lut şi cuie de fier, s-au mai descoperit şi două-trei monede de aramă de la începutul domniei regelui Carol I, precum şi un ban austriac din 1806.

Prin examinarea stratului de pămînt din cele cîteva părţi ce n-au fost afectate de nivelarea terenului pentru construcţia liceului, s-au putut observa două rînduri de arsătură, care, între 0,40 şi 0,70 m adîncime, se succed destul de repede. Probabil urmele unor incendii despre care se povesteşte că au pîrjolit tîrgul cu 2—3 sute de ani în urmă [1].

În galerii nici nu se puteau găsi urme vechi de viaţă, mai ales aici spre exteriorul monumentului, deoarece se ştie că aceste hrube erau zilnic scotocite de oamenii fără treabă şi de copiii care alergau şi se ascundeau pe aici cu 70—80 de ani în urmă.

Dacă spre sud şi est « Curtea » nu s-ar mai fi putut dezvolta deoarece fusese aşezată chiar pe colţul de sud-est al terasei, ea putea să continuie spre vest, unde podul terasei se vede şi astăzi întreg. Înainte deci de a încheia săpătura din campania acestui an s-a deschis tranşeea 5, paralelă cu latura de vest a coridorului, numai la 5 m depărtare de zidul de temelie al « Curţii » (fig. 2).

Prin săpătura aceasta de 7 m lungime şi 2 m lăţime s-a constatat că lucrările pentru nivelarea terenului în vederea construirii liceului au afectat şi acest punct producînd uneori chiar răsturnări de straturi, găsindu-se ici-colo cîte un mic petec cu material vechi încălecînd straturi mai noi. Aşa numai au putut ieşi cîteva cioburi şi o frîntură dintr-o cahlă la 0,80—1,00 m adîncime, tocmai sus la 0,35 m, iar la un metru adîncime a apărut o pipă. De altfel pătura aceasta cu straturi răsturnate, ce se cuprinde între 30 şi 70 cm adîncime, se subţiază treptat spre vest, în măsura în care ne depărtăm de temeliile « Curţii » sau mai exact de temeliile liceului. Oricum, chiar aici, numai la 5—6 m depărtare de soclul şcolii, situaţia e cu totul alta, din punct de vedere stratigrafic, decît cea găsită în săpăturile din subsoluri, unde, pe latura aceasta cel puţin, n-a fost posibilă aproape nici o constatare stratigrafică care să ne ajute la ceva. Stratigrafia tranşeei 5, fără a fi nici aici destul de clară, prezintă aspecte diferite (fig. 4). La suprafaţa solului se vede o pătură subţire de pămînt negru amestecat cu prundiş mărunt de rîu. În partea aceasta, adică pe latura de sud a liceului, se găseşte grădina şcoalei cu ronduri de flori, cu trandafiri şi pomi roditori, printre care şerpuiesc poteci prunduite. Pămîntul negru din straturile cu flori, ca şi prundişul de pe alee, a fost adus din altă parte.

Sub stratul acesta în grosime de 25—30 cm s-a dat de un strat de mortar— nisip şi var — pe o grosime ce varia între 5 şi 20 cm, provenit din dărîmăturile de locuinţe mai noi, din secolul al XIX-lea. Acest strat amestecat cu pămînt castaniu închis, iar pe unele locuri şi mai deschis, a scoborît pînă la 0,70—0,75 m adîncime, cu petece mari de mortar şi cărămidă descompusă ce alternau

[1] Unul chiar în 1847, din care n-au scăpat decît bisericile şi cîteva case în care funcţionau autorităţile superioare ale oraşului.

cu gresie sfărîmată mărunt în suprafețe întinse. De bună seamă că aceste mari cantități de sfărîmături de piatră vor fi provenit din cioplirea blocurilor din care a fost construit soclul liceului. De abia la 0,80 m adîncime s-a

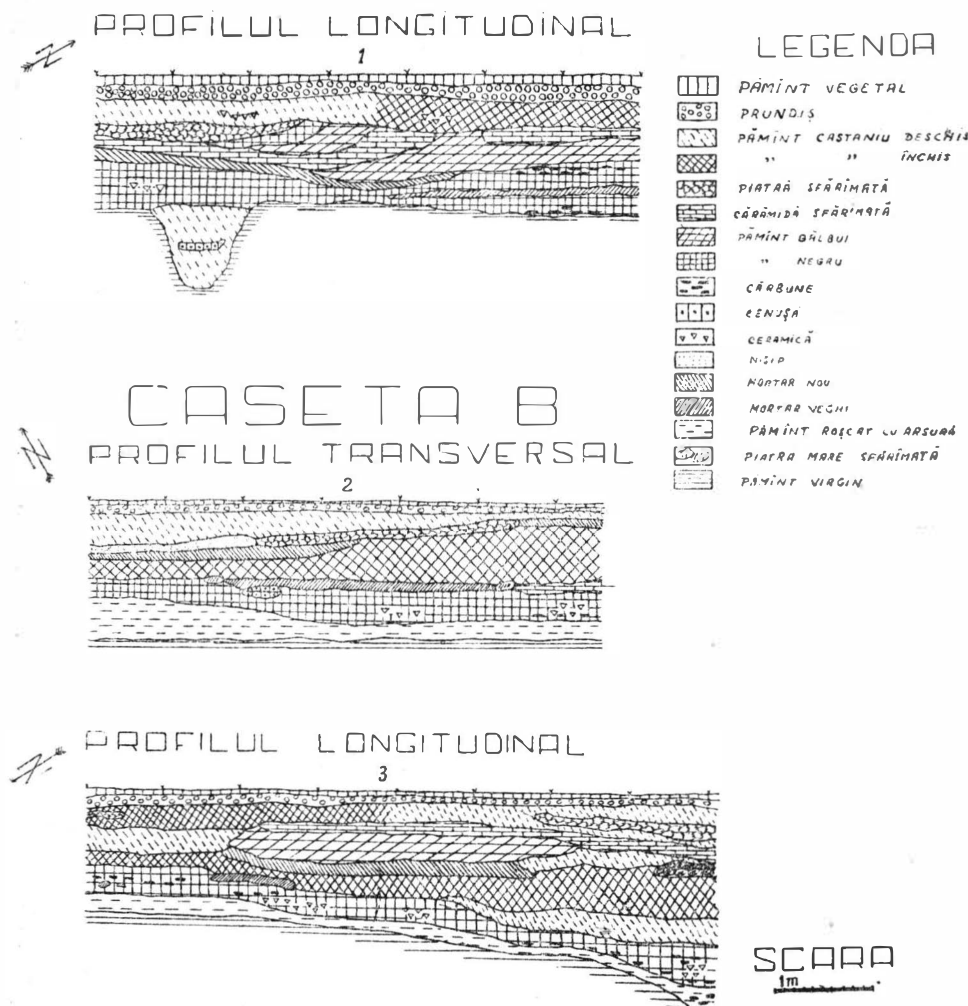

Fig. 4. — Profiluri stratigrafice; șanțul 5.

dat de nivelul străvechi de locuire cu un pămînt negru-albăstrui cu mult cărbune, cu petece de cenușă, pietre arse, oase de animale, bogăție de cahle și ceramică veche. Acest strat a scoborît în careul 1, adică spre capătul de sud al tranșeei, cu aceeași abundență de material arheologic, pînă la 1,60 m adîncime; de aici însă în jos, e material tot mai puțin pînă la 1,80 m, unde a aparținînd sec. al XVIII-lea și al XIX-lea, din care nu s-a putut întregi

apărut o monedă de la Petru Mușat, în pămîntul ce acoperea o vatră cu cenușă. Sub vatră, pînă la pămîntul viu — un prundiș mărunt, peste care s-a dat la 2,20 m — se așternea un strat de pămînt ars, fără alt material. Se pare că în acest punct a fost pe vremea Mușaților o locuință, un atelier probabil, cu fundația îngropată în pămînt. Cîteva bucăţi de chirpici, părți întregi din pereţi de lemn-bîrne în număr de vreo 9 și groase de 15—20 cm, complet carbonizate — cum și mai multe petece de cenușă găsite în imediată apropiere, apoi bulgări de zgură și piatră cu urme de smalț, ar pleda pentru ipoteza unui atelier.

E de observat apoi că atît cahlele, cît și ceramica smălțuită mai veche își aveau temeiul între 0,85 și 1,10 m adîncime. Sub acest nivel la care, în caseta *B* alăturată, a fost descoperită o mare placă — în suprafaţă de cca. 5 m pătrați — de mortar în totul asemănător celui folosit în construcţia « curţii », deci contemporan cu ea (fig. 4 și 5), n-au mai apărut cahle, ci numai ceramică nesmălțuită, cu pasta aspră și decor mai frecvent în benzi ondulate — valuri — ori diverse crestături pe buză. În acest din urmă mediu, adică între 1,10 și 1,40 m, au ieșit la iveală și cele mai multe dintre monedele Mușaților. În restul tranșeei, pămîntul viu, găsit în general la 1,40 m adîncime, nu mai era prundiș, ci un sol brun, deschis și argilos, care se desface în bulgări mari prismatici.

Importanța deosebită pe care o înfățișează materialul descoperit în această tranșee a dus la lărgirea ei pe ambele părți, formînd pe latura de est caseta *A*, de 3 m pe 4,50 m și caseta *B*, de 5 m pe 6,50 m, pe cea de vest (fig.2). Stratigrafia în general e aceeași ca și în șanțul ce le desparte. S-a precizat însă mai bine poziția unor elemente de documentare deosebit de prețioase.

Stratul cu moloz și cărămidă mai nouă scoboară numai pînă la 0,65 m, după care urmează un strat subțire de pămînt negru amestecat cu cărbune, strat ce se adîncește pînă la 0,85 m, unde s-a descoperit pătura de mortar vechi aparținînd epocii lui Ștefan cel Mare. Sub acest nivel urmează un strat de pămînt negru-albăstrui cu ceramică veche și cu al doilea rînd de cărbune pe la 1,30 m, dîndu-se apoi îndată de pămîntul viu la 1,40 m. Această situație rămîne aceeași numai pe suprafața plană a săpăturii; ea se schimbă însă pe latura de sud, unde păturile se arcuiesc aproape brusc spre vale, atingînd pămîntul viu la 2,30 m, chiar pe muchia terasei (fig. 4).

În rezumat, din cele de mai sus se poate constata că sub podul de mortar care formează baza stratului contemporan clădirii « Curții » urmează un strat mai gros și mai vechi de locuire (fig. 6) cu ceramică din secolul al XV-lea și al XIV-lea chiar, dacă nu și mai veche, cu monede din această vreme și cu urme de locuințe, probabil de ateliere distruse de foc, dacă se iau în considerație cele cîteva creuzete găsite aici pe lîngă multe bucăți de chirpici și pietre mari, arse, cum și un petec dintr-un pod de bîrne carbonizate.

CERAMICA

Unul dintre principalele elemente de documentare pe care le oferă săpăturile arheologice din Piatra este de bună seamă, ceramica. În molozul scos atît din coridorul 1 cît și din vestibulul și gîrliciul de la intrarea în subsoluri, a apărut — cu excepţia doar a 2-3 cioburi mai vechi — numai ceramică aparţinînd sec. al XVIII-lea și al XIX-lea, din care nu s-a putut întregi

Fig. 6. — Casetele *A*, *B* și șanțul 5; planul urmelor descoperite în orizontul I (între 1,05 și 2,00 m).

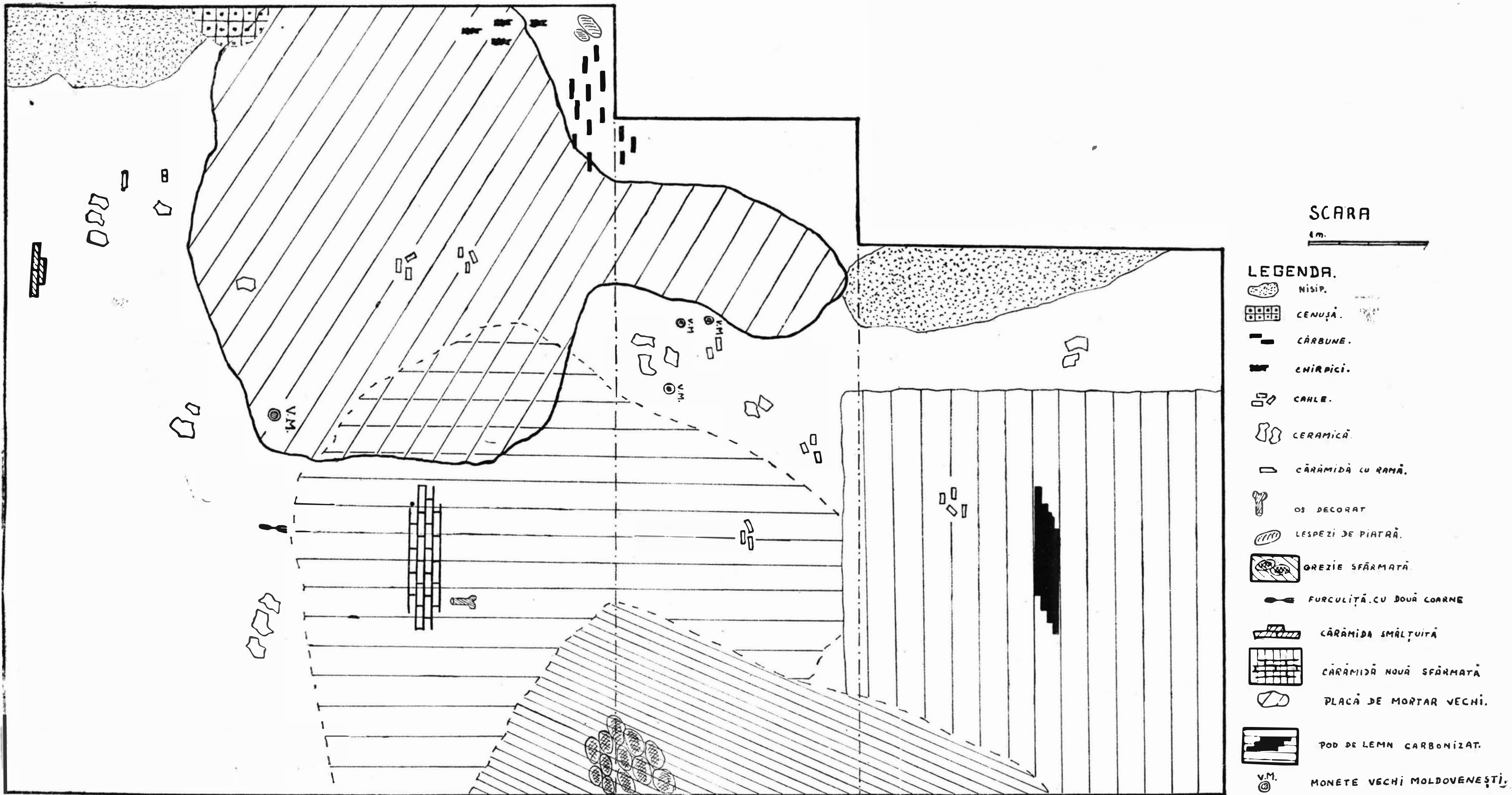

Fig. 5. — Casetele *A*, *B* și șanțul 5; planul urmelor descoperite în orizontul II (între 0,65 și 1,05 m).

nimic. În general domină sfărîmături din farfurii de faianţă în uz cu 70—80 de ani în urmă, sticlărie, burlane de teracotă fie smălţuite, fie din

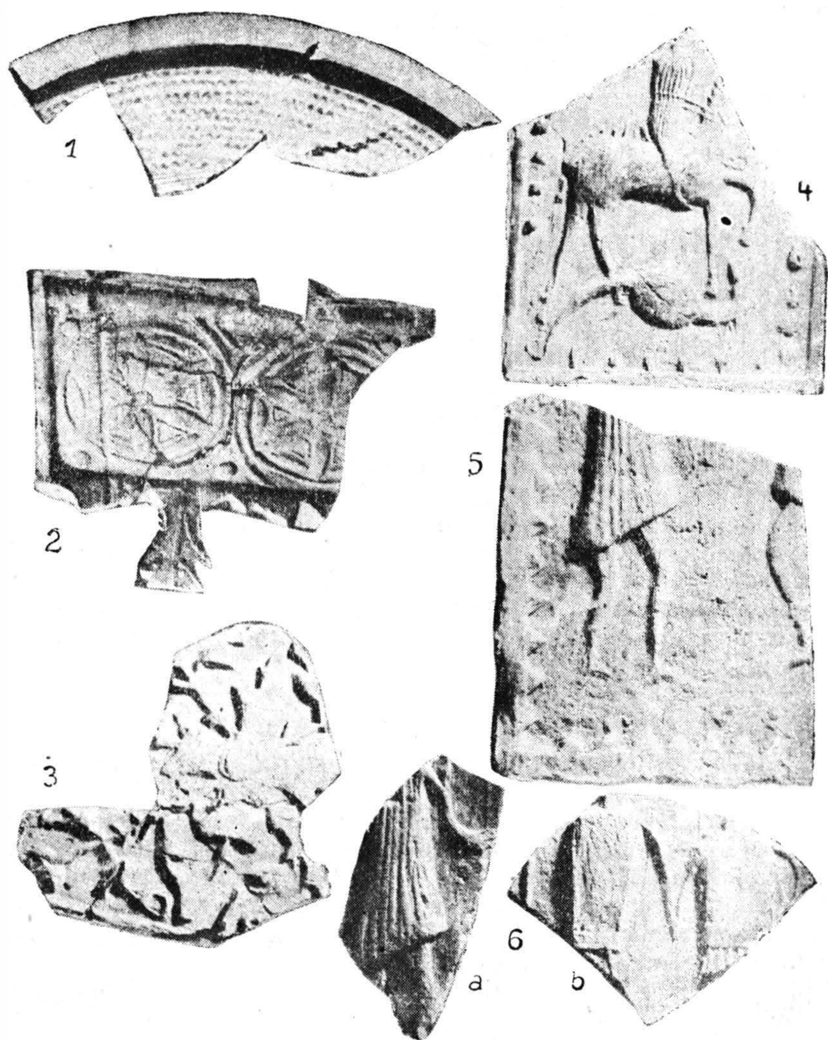

Fig. 7. — Fragment de vas smălţuit cu ornament sgrafitat; 2. Cahlă împodobită cu decor geometric; 3. Cahlă împodobită cu decor în formă de cruce; 4. Cahlă cu decor înfăţişînd pe Sf. Gheorghe omorînd balaurul; 5—6. Alte fragmente de cahle.

cele cu diverse reliefuri, întrebuinţate odinioară pentru capitelurile stîlpilor de sobă. Între unelte, multe cuie de fier, mai ales din cele făcute de mînă, cum şi din cele cu floarea lată, de 4—5 cm în diametru, întrebuinţate ca ornamente la porţi şi uşi. Lungimea acestor cuie dovedeşte că grosimea uşilor, făcute de regulă din lemn de stejar, atingea între 6 şi chiar 8—9 cm.

Între 30 şi 50 cm adîncime au apărut vre-o opt fragmente de pipe diverse din pastă fină şi cu delicate înflorituri incise. Una e smălţuită în verde şi alta poartă o marcă turcească. Molozul scos din subsoluri fiind provenit din nivelări, adus uneori chiar de departe şi aruncat aici prin dărîmarea bolţilor, n-a permis o stratigrafie sigură. Oricum, e mai mult decît probabil că olăria, ca şi celelalte materiale mai noi, vor fi provenind din casele lui Crupenschi-Poloboc, care se găseau pe latura de sud-est a «Curţii»[1].

Nu se poate preciza, deocamdată, data cînd «Curtea domnească» a încetat de a mai fi locuită şi nu avem nici un fel de informaţie care să ne vorbească de construcţii mai noi pe locul «Curţii» prin veacul al XVII-lea, adică anterioare caselor lui Poloboc. Se pare că vechea curte a dăinuit pînă pe vremea Movileştilor dacă se ia în consideraţie că săpăturile de anul acesta au scos la iveală o interesantă ceramică aparţinînd începutului sec. al XVII-lea, îndeosebi a ceramicii de lux, din pastă albă (caolin) frumos smălţuită şi adesea sgrafitată (fig. 7, 1). În acest sens ar vorbi şi cele două monede găsite ceva mai adînc decît stratul corespunzător: una de la Rudolf al II-lea (pentru Ungaria) din 1583 şi a doua de la Sigismund al III-lea (Polonia) din 1587—1632.

Din nefericire, chiar şi în săpăturile dinafara «Curţii», stratigrafia e cu atît mai nesigură cu cît ne găsim mai aproape de ea. Straturile de mai deasupra, pînă la o adîncime de un metru şi mai bine, sînt îndeosebi foarte frămîntate aici, uneori chiar răsturnate, fapt dovedit prin săparea tranşeei 5 (fig. 4) şi a lărgirii ei care a dat casetele *A* şi *B*. În tranşeea 5, la un metru adîncime, adică în partea superioară a stratului aparţinînd epocii lui Ştefan cel Mare, a apărut o pipă, iar în caseta *B*, la o adîncime numai de 40 cm, a apărut o monedă din vremea lui Alexandru cel Bun. Şi acesta nu e singurul caz aici.

TRANŞEEA 5 ŞI CASETELE *A* ŞI *B*

Mai mult de trei sferturi din ceramica de la «Curtea domnească» a fost scoasă prin săparea tranşeei 5 şi a celor două casete, adică pe o suprafaţă numai de 46 m². Cea mai mare parte din acest material aparţine epocii lui Ştefan cel Mare şi constă din cahle şi olărie nesmălţuită, deformată adesea de foc. Urmele bogate de cărbuni dintre 0,80 şi 1,20 m adîncime atestă un puternic incendiu, poate chiar în vremea lui Ştefan cel Mare. Ceramica smălţuită a apărut mai puţin în acest strat, dar încă şi mai puţină ceramică sgrafitată ori cahle smălţuite.

Cahlele, aproape toate, ca şi o bună parte din vasele nesmălţuite, s-au găsit grămadă în groapa din tranşeea 5, unde vor fi fost aruncate ca lucruri netrebnice. Din această pricină nici nu s-au putut face decît puţine întregiri. Se pare că aceste cahle n-au fost întrebuinţate la sobe, deoarece numai 3—4 bucăţi poartă urme de fum. Cele mai multe sînt împodobite cu decor floral, anume: lalele, lăcrămioare şi probabil scînteuţe, toate la un loc alcătuind buchete puse în ulcele cu două torţi, cu picior şi gură înaltă (fig. 8). Această formă de vase nu era obişnuită în olăria moldovenească a epocii. Uneori, aceste cahle poartă numai decor geometric — cercuri stelate (fig.

[1] Curtea lui Alecu Crupenschi, zis şi Poloboc, după numele satului Poloboc din comuna Rediu, unde-şi avea moşia, era după cum se spune o construcţie destul de mare, «casă cu două rînduri», suprapusă pe latura de sud-est a «Curţii» străvechi.

7,2) şi palmete formate dintr-o cruce cu braţele egale, simplă sau încadrată cu gust în ramuri (fig. 7,3). Acest decor a mai continuat încă multă vreme în înfloriturile sculptate pe străni în biserici, cum şi pe lăzile bătrîneşti, ori pe

Fig. 8. — Cahlă cu decor floral.

blidare sau pe stîlpi de poartă. Printre cahle s-au găsit şi unele cu interesante figuri omeneşti, ca de pildă Sf. Gheorghe călare luptînd cu balaurul, ori alte personaje mai greu de descifrat, cahla fiind ruptă (fig. 7, 4, 5, 6). E de observat că pasta din care sînt lucrate este aproape identică — adică aspră — ca şi cea din care erau confecţionate vasele, adică cu mult amestec de

nisip cu grăunte mărişor. Puţinele frînturi de cahle smălţuite au înflorituri identice cu cele de pe cahlele fără smalţ. Smalţul este totdeauna de un verde frumos.

Aproape toată olăria este lucrată numai la roată; peste tot numai lucruri frumoase şi fine, atît ca formă cît şi ca decor. Talgere, capace, ulcele şi oale de dimensiuni mijlocii, pahare cilindrice etc. Numai excepţional a apărut cîte un ciob dintr-un vas de dimensiuni mai mari.

Despre o precizare mai completă a formelor nu se poate vorbi încă, dată fiind suprafaţa redusă, pe care s-au putut întinde săpăturile din anul acesta, cum şi datorită faptului că ceramica descoperită este prea fărîmiţată.

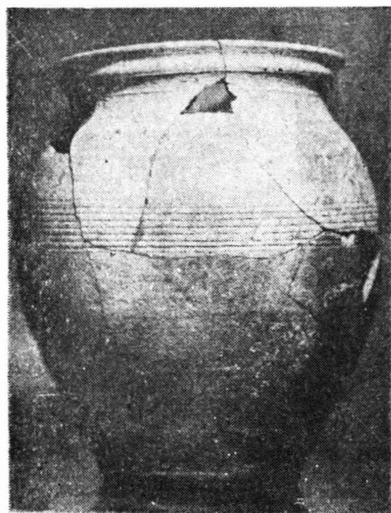

Fig. 9. — Ceramică din epoca lui Ştefan cel Mare.

Totuşi putem preciza că oalele mijlocii au aspect piriform cu fundul însă mult mai îngust decît umărul şi cu gura joasă, în genere cilindrică, avînd uneori buza îngroşată, ori uşor arcuită spre interior (fig. 9, 10 şi 11,1). Paharele, smălţuite sau nu, au forma aproape complet cilindrică cu gura uşor arcuită în afară (fig. 11,2). Talgerele sînt uneori plate cu gura joasă, cilindrică, aplecată puţin în exterior (fig. 11,3). Mai frecvente sînt cele de forma obişnuită şi astăzi, smălţuite cu verde în interior (fig. 11,1). Unele au în exterior, pe buza fundului, cîte o mică gaură sau şi cîte două, aşa cum se mai observă şi la unele străchini bătrîneşti, mai aproape de zilele noastre. Găurile acestea se pare că erau făcute spre a se trece prin ele o aţă pentru atîrnat. Capacele se văd mai des, avînd forma obişnuită în olăria ţărănească de astăzi.

Decorul e simplu, rezumîndu-se de obicei la o bandă mai mult sau mai puţin lată de caneluri înguste, uşor adîncite — cîteodată de abia vizibile — care înconjoară umărul vasului. Rareori în mijlocul acestei benzi şi chiar şi fără acest cadru, se inseriază o bandă în val compusă din una sau mai multe linii uşor incise ca şi canelurile (fig. 12, 1,2).

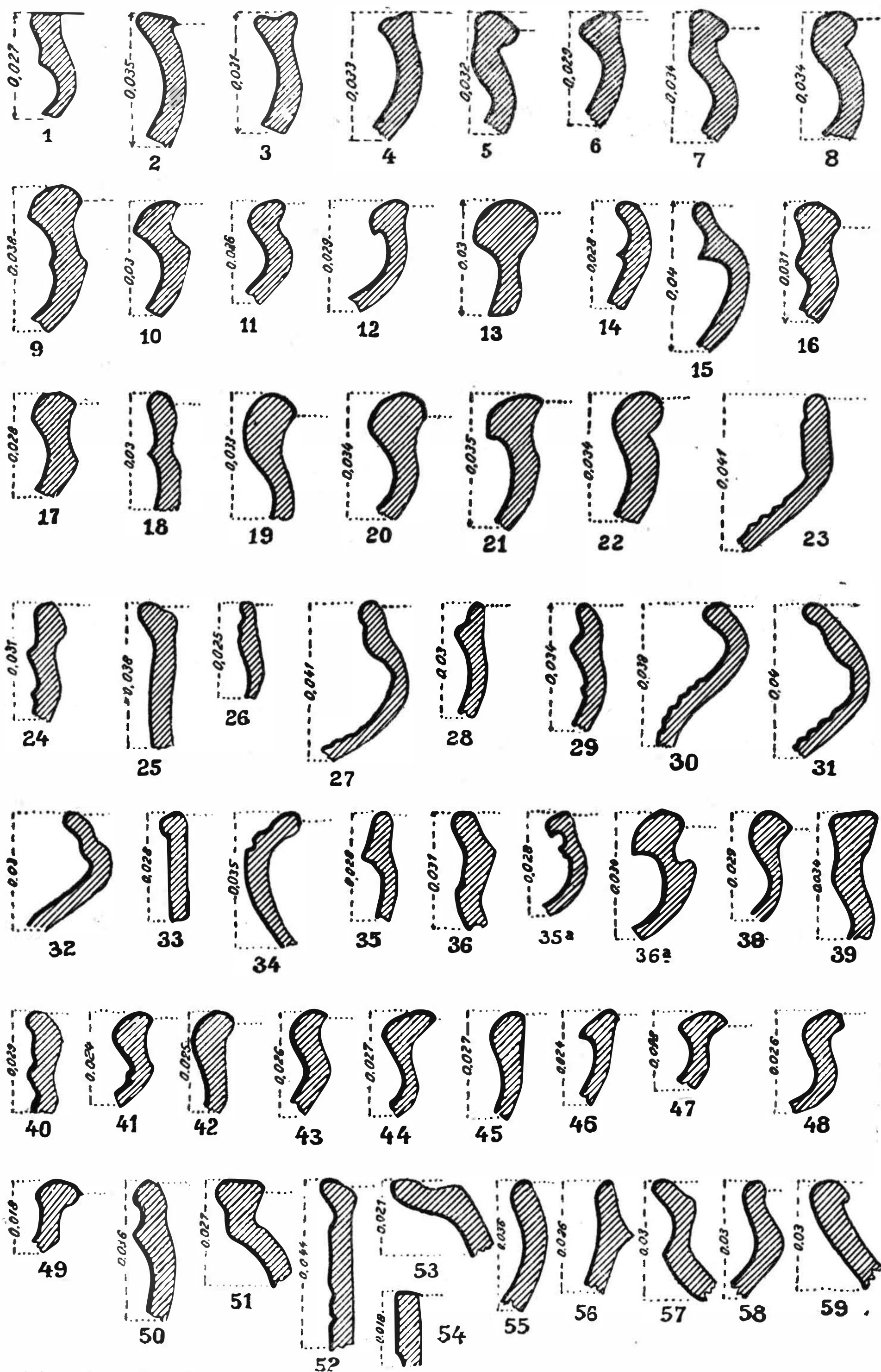

Fig. 10. — Profilurile buzelor de vase caracteristice epocii lui Ştefan cel Mare.

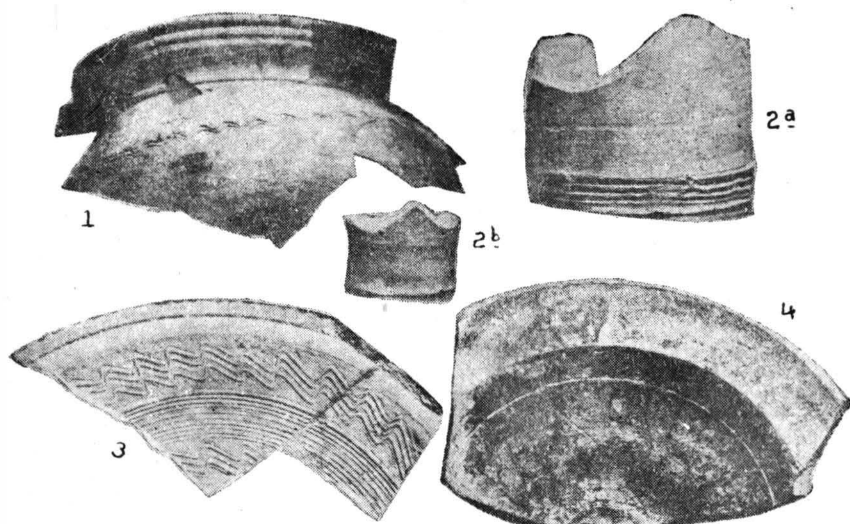

Fig. 11. — 1. Fragment de vas cu corpul bombat și buza răsfrîntă; 2. vase cu corpul cilindric; 3. talger plat și 4. talger smălțuit cu verde în interior (toate din epoca lui Ștefan cel Mare).

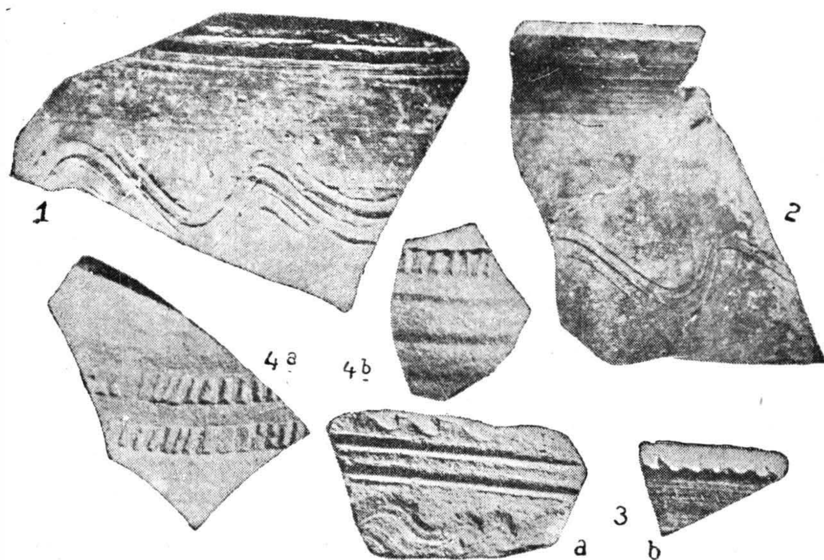

Fig. 12. — 1—2. Fragmente de vase cu ornament în val; 3. fragmente ceramice cu crestături pe buză și decor imprimat pe umăr; 4. fragmente de vase ornamentate cu caneluri și șiruri de zimți.

Principalul decor îl formează însă diversele nervuri şi ondulări pe care le înfăţişează însuşi peretele vasului pe gură, dînd o gamă de profiluri uimitor de variată (fig. 10).

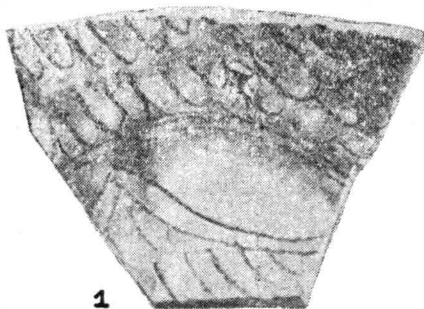
Acest element de altfel constituie una din notele principale care caracterizează epoca vasului. Un alt element decorativ, care însă apare rar, e cel al crestăturilor pe buză şi al decorului imprimat pe umăr (fig. 12,3).

În acest strat, ceramica smălţuită este relativ rară, ca de altfel şi cea sgrafitată. Figura 13 prezintă o frumoasă ulcică smălţuită cu verde oliv în exterior şi împodobită cu nişte proeminenţe în formă de năsturaşi crestaţi şi cu inflorituri imprimate. Fig. 14 reprezintă două fragmente dintr-o farfurie de caolin sgrafitată, cum şi fragmente din alte vase de acest tip. În sfîrşit, fig. 15 arată un fragment dintr-o farfurie de provenienţă orientală, cu un smalţ fin şi inflorituri în roşu, verde, albastru şi brun.

Fig. 13. — Ulcică smălţuită cu verde-oliv.

NIVELUL INFERIOR (1,10 m — 1,50 m)

Dar în afară de materialul menţionat mai sus, a apărut la un nivel mai jos şi un material — cu deosebire ceramică — cu un caracter mai arhaic. Acest strat, care se arată a fi fost mai puţin deranjat, apare, pe locul drept, între 1,10 şi 1,30 m, iar către rîpa terasei, între 1,60 şi 1,90 m, ba chiar şi mai adînc.

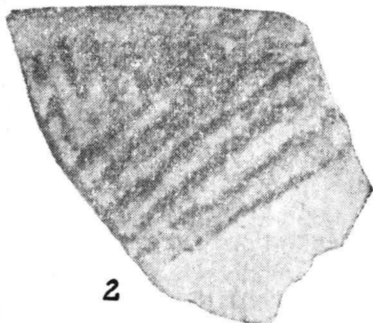

Fig. 14. — Fragmente de farfurii smălţuite cu ornament sgrafitat.

Oalele, cu pereţii subţiri de 3—4 mm şi cu buza îngroşată pînă la 15—16 mm, se menţin şi aici alături cu cele cu gura mai înaltă şi cilindrică. Pasta şi mai aspră, iar culoarea vineţie, apar mai des, vasul fiind uneori înnegrit mat pe ambele feţe sau numai parţial pe gură.

Canelurile care înconjoară umărul în benzi, sînt mai rari, mai distanţate (fig. 12, 4), apărînd ca motiv decorativ şi simple linii incise mai adînc, care înconjoară vasul pe umăr în benzi late. Decorul în val e frecvent, dar de o factură mai primitivă (fig. 16). Un alt motiv decorativ des întîmpinat aici e şi cel format din şiruri de crestături adînci pe umăr sau pe buză, care adesea e teşită pieziş (fig. 11,3, 12,2, 12,3). Caracteristic pentru ceramica de la acest nivel, contemporană Muşatilor dacă ţinem seamă şi de monedele descoperite aici, e şi jgheabul adînc pe care-l formează gura vasului în interior printr-o arcuire largă în semicerc (fig. 9).

Totuşi ceramica aparţinînd acestui nivel prezintă în general aceleaşi caractere ca şi ceramica din stratul de deasupra podului de mortar aparţinînd vremii lui Ştefan cel Mare, cu deosebire numai că în stratul inferior nu se mai găsesc cahle, iar ceramica smălţuită devine mai rară. E de remarcat apoi că la Piatra, pînă în prezent, n-au apărut încă în ceramica veche frumoasele galoane cu înflorituri săpate, atît de frecvente la Suceava.

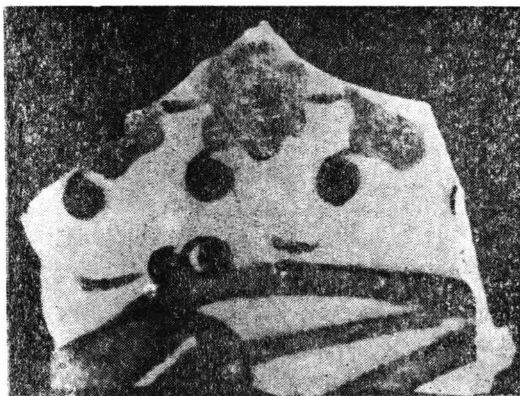

Fig. 15. — Fragment de farfurie de provenienţă orientală.

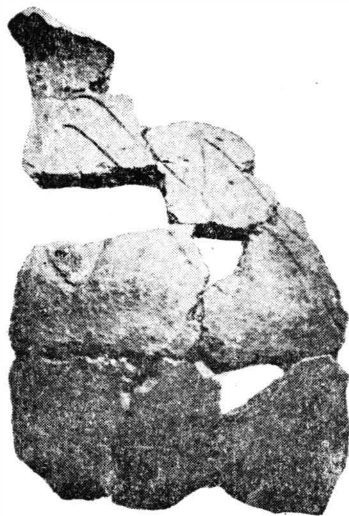

Fig. 16. — Fragment de vas cu ornament în val (sec. XIV).

Torţile în ceramica veche de la Piatra sînt şi aici prinse jos pe umăr, iar sus, drept pe gura vasului, fiind brăzdate adesea de un jgheab adînc, longitudinal, care le desparte în două, la suprafaţă.

Ceramica stratului dintre circa 50—70 cm adîncime, care ar aparţine veacului al XVI-lea, este şi ea de acelaşi tip cu cea din celelalte două straturi mai de jos, cu deosebire însă că aici apare mai în abundenţă o ceramică cu frumoase smalţuri verzi, ceramică cu decor « sgrafitto », cum şi vase cu pasta albă, din caolin, după cum s-a arătat şi mai sus.

Între 1,25 m şi 1,30 m, printre materialul vechi medieval au apărut şi vreo patru cioburi de vase mari aparţinînd epocii Latène. Pasta vînătă, curată cum şi obişnuita buză lăţită orizontal în afară. Toate lucrate la roată. Săpăturile viitoare vor arăta dacă acest material va fi provenind din cetăţuia getică ce era aşezată pe botul de deal, chiar deasupra « Curţii »,

ori poate va fi fost şi aici, pe colţul terasei, o aşezare getică la fel cu celelalte 5 descoperite în acest oraş, alcătuind un grup.

Unelte s-au găsit relativ puţine în această săpătură.

Cele mai abundente sînt cuiele de fier lucrate de mînă. Între cele dintîi se menţionează cele cîteva cuie cu floarea mare (fig. 17,1), în diametru de 2 pînă la 4 cm, care se întrebuinţau odinioară şi ca ornamente la uşile şi porţile din scînduri groase de stejar. La 0,80 m adîncime, pe lîngă cuie mai mici făcute din ciocan, a mai apărut un pinten mîncat de rugină, un fragment dintr-o lingură de fier, o cheiţă pentru lacăt, un vîrf de furculiţă şi un fragment din lama unui cuţit, probabil brici (fig. 17,2).

Din armele vremii nu s-au descoperit decît cinci vîrfuri de săgeţi, toate din fier, de tipuri diferite. Fig. 17,3 arată trei, din care cea de la mijloc cu un bulb la coadă, iar celelalte două cu aripioare. Acestea din urmă s-au găsit la 1,30 m adîncime.

Unelte de os, numai trei: un mîner — probabil — de cuţit, un vîrf de suvac din corn de cerb cu gaură longitudinală pentru înmănuşare, cum şi fragment dintr-o plăsea, de la o armă. Atît plăseaua cît şi mînerul de cuţit au un decor săpat.

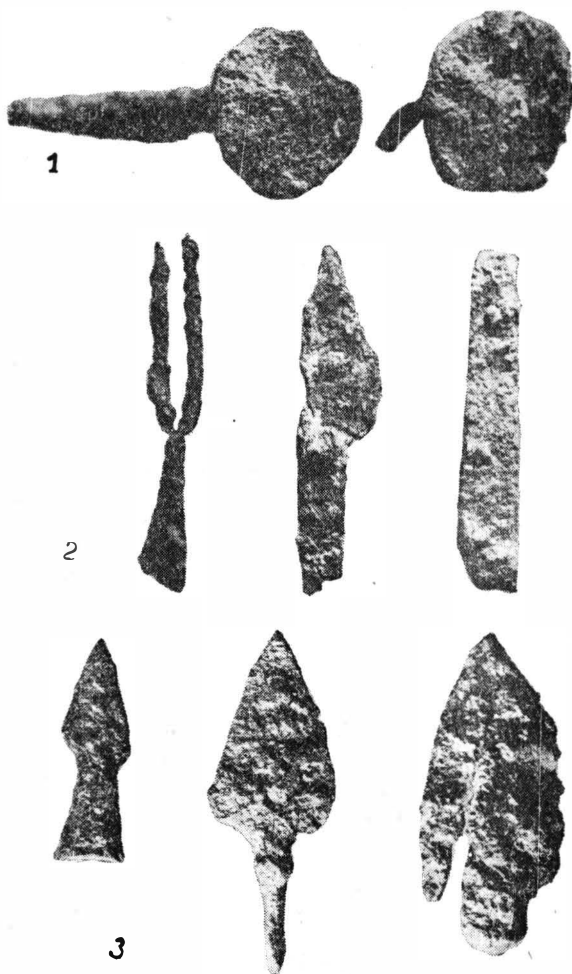

Fig. 17. — 1. Cuie de fier. 2. furculiţă şi lame de fier. 3. vîrfuri de săgeţi de fier.

În stratul de deasupra podului din mortar vechi s-au găsit şi cîteva fragmente de cărămidă smălţuită, material care aparţine şi el epocii lui Ştefan cel Mare.

Între elementele documentare, pe care le prezintă materialul provenit din această săpătură sînt şi cărămizile. Cele ale epocii lui Ştefan cel Mare s-au păstrat intacte, cu o rezonanţă sănătoasă, în orice mediu le găsim, deoarece au fost bine lucrate şi bine arse. Dimensiunile lor sînt cele constatate şi de arhitectul G. Balş [1], în studiul său asupra monumentelor acestor

[1] Bisericile lui Ştefan cel Mare, în « Buletinul Comisiei monumentelor istorice », Bucureşti, 1925, p. 238.

vremuri, variind între 28 şi 30 cm lungime, 14 şi 15 cm lăţime şi între 5 şi 7 cm grosime. Din studiul acestui material se constată că se foloseau cărămizi speciale pentru diferitele elemente ale clădirii: bolţi, colţuri etc.; nu se cioplea ca astăzi cărămida. Astfel, cărămida pentru boltă are unul din capete cu un cm mai subţire decît celălalt, iar pentru colţuri şi legături, cărămida avea la un capăt un fel de ramă (fig. 18). Acestea din urmă au şi

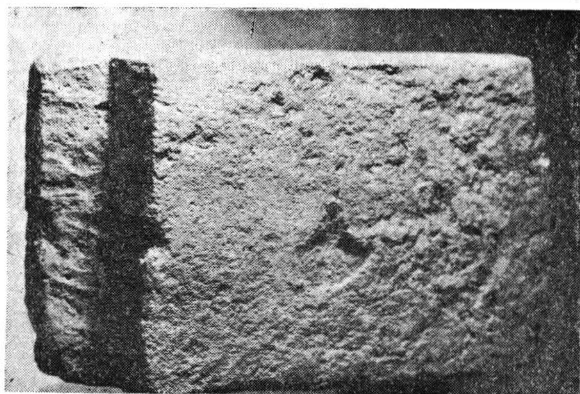

Fig. 18. — Cărămidă lucrată special pentru colţuri.

o grosime mai mare, 8 cm. Se fabricau şi cărămizi subţiri numai de 12 cm lăţ., pe 4 cm grosime. În stratul contemporan clădirii curţii au apărut şi cîteva fragmente de cărămidă smălţuită în verde, late de 14 cm, groase de 7,5 cm.

MONEDELE

O surpriză a săpăturii acesteia o formează faptul că n-a apărut încă nici o monedă din vremea lui Ştefan Vodă, dar au ieşit la iveală monede mai vechi [1].

În molozul din coridorul 1 s-a găsit o monedă mare de bronz de 15 fileri, din timpul lui Francisc I al Austriei (1806—1835). Tot de aici, ca şi din tranşeea 5, au apărut între 25—30 cm adîncime şi cîteva monede din timpul regelui Carol I (1867) de 5 şi 10 bani. Înşirăm mai jos şi restul de 11 monede mai vechi în ordinea adîncimii la care au fost descoperite.

În tranşeea 5, la 1,00 m adîncime, o monedă moldovenească de argint, bătută în timpul lui Petru sau Ştefan Muşat. La 1,05 cm adîncime, o monedă de argint de la Petru Muşat, cu legenda retrogradă; la 1,05 o altă monedă de aramă, datînd probabil din vremea aceluiaşi domn; un solidus de argint bătut de regele Sigismund III al Poloniei (1587—1632), găsit la 1,20 m; o monedă de argint bătută de Rudolf II, pentru Ungaria, la anul 1583 şi găsită la 1,50 m adîncime; la 1,80 m, o monedă de argint de la Petru Muşat.

[1] Identificarea monedelor e cea din referatul ce ni s-a trimis de către tov. B. Mitrea şi O. Iliescu, cărora li s-au încredinţat pentru studiu.

În caseta *B*, la 0,40 m adîncime, o monedă de aramă de la Alexandru cel Bun; la 1,10, o monedă de argint de la Petru Muşat, sub podul de mortar vechi. La 1,35 m o monedă fragmentară ce nu s-a putut identifica. E probabil moldovenească. La 1,55 m o altă monedă de la Ştefan Muşat.

Pe bolta vestibulului, la 0,40 m adîncime, a ieşit o monedă falsă de tipul Cristinei, bătută de Dabija.

CONCLUZII

Deşi suprafaţa săpată, faţă de marea întindere de teren pe care se găseşte întregul complex de monumente ce ne-au rămas din vremea lui Ştefan cel Mare la Piatra, nu are decît proporţiile unui sondaj, totuşi, chiar de pe acum se pot schiţa cîteva concluzii cu privire la felul de viaţă al oamenilor care au trăit pe aceste locuri cu sute de ani în urmă.

Se disting în primul rînd, prin săpăturile efectuate, trei etape principale de cultură: prima, de prin secolul al XIV-lea, cuprinzînd prima jumătate a secolului XV; a doua, acoperind sfîrşitul acestui secol cum şi începutul secolului al XVI-lea, adică epoca lui Ştefan cel Mare, care pe lîngă că e cea mai bogată, înfăţişează şi multe elemente noi — unele împrumutate, iar altele creaţiuni locale de o calitate superioară. A treia etapă ar merge pînă pe la sfîrşitul secolului al XVII-lea, cînd pare a se încheia şi viaţa « Curţii » lui Ştefan Vodă. Se pare că urmează apoi un gol pînă către sfîrşitul secolului al XVIII-lea, cînd spaţiul vechii curţi începe să fie iarăşi locuit. Depunerile din ultima etapă, ca şi cele contemporane, sînt complet răsturnate prin diverse nivelări făcute cu prilejul clădirii liceului, cum şi a altor construcţii ceva mai vechi.

Dintre problemele de prim ordin, pe care săpăturile de aici le pun chiar de pe acum, este şi cea a începuturilor tîrgului Piatra. Materialul apărut în stratul inferior al tranşeei 5 din exteriorul « Curţii » lui Ştefan, cu monede de la Petru Muşat, aduce o mărturie neîndoielnică pentru vechimea Pietrii. S-a susţinut că începuturile multora dintre vechile oraşe ale Moldovei s-ar datora în genere coloniştilor romîni, unguri şi saşi, veniţi din Transilvania, cum ar fi cazul cu Siretul, Suceava, Baia, Neamţul, Bacăul etc.; unele anterioare întemeierii statelor feudale romîne. Se pare însă că Piatra este încă şi mai veche, constituind încă mai înainte de formarea statelor feudale romîne un centru economic mai înfloritor datorită condiţiilor geografice atît de favorabile vieţii pe care le prezenta localitatea: ascuns între munţii care-l adăpostesc, aşezat pe apa Bistriţei, arteră excepţional de favorabilă plutăritului, avînd în imediată apropiere «ochiul de stepă » cu un sol atît de favorabil agriculturii şi care se întinde de la poalele Petricicăi pînă departe spre valea Orbicului.

Un obiectiv al săpăturilor viitoare, tot în legătură cu problema începuturilor tîrgului Piatra, va trebui să fie şi cel al « casei lui Crăciun », casă sau curte, care ne duce spre veacul al XIV-lea cel puţin. Această casă boierească se vede a fi fost fără stăpîn pe la începutul acestui veac [1], nefiind exclus ca împreună cu mulţi din credincioşii lui Dragoş şi deci fideli ai

[1] În 1431 Alexandru cel Bun dăruieşte mănăstirii Bistriţa « Casa lui Crăciun din Piatra ».

coroanei ungare, să se fi retras în Transilvania după aşezarea lui Bogdan în Moldova. Acest Crăciun era de bună seamă un personaj de mare vază, avînd în stăpînire, poate ca feudă, întreaga regiune a t r‿ului, care pînă pe la începutul domniei lui Ştefan cel Mare poartă în actele vremii şi denumirea de « Piatra lui Crăciun ».

Pe de altă parte, vedem că Alexandru cel Bun ridică aici, în regiunea tîrgului, mănăstirea Bistriţa, probabil pe locul altei sihăstrii şi că acest domnitor dăruieşte în 1428 ctitoriei sale venitul a 50 de biserici « din Piatra », ceea ce presupune o viaţă intensă în acest loc. Mai vedem apoi că Bistriţa încă din această vreme devine un important centru de cultură căci aici se scrie vestitul pomelnic din 1407, în genul analelor, şi că tot din această vreme datează şi cel mai vechi letopiseţ al ţării, letopiseţul de la Bistriţa. De la 1411 încep a curge actele domneşti de danie prin care Alexandru cel Bun şi urmaşii săi direcţi le fac mănăstirii, pe care Ana Doamna sau Neacşa îl alege ca loc de odihnă şi unde, mai tîrziu, se scoboară în mormînt alături de soţia sa şi Alexandru însuşi.

Ştefan cel Mare, chiar în anul suirii sale pe tron, în 1457, dă din Piatra un act de întărire pentru Bistriţa, iar în 1458, altul tot de aici. Domnul, în popasurile sale prin regiune se va fi folosit de o casă din acest tîrg, care poate să nu fi fost alta decît casa lui Crăciun şi alături de care, mai tîrziu, s-a ridicat curtea domnească.

În 1475 ţinutul întreg se numea în acte « Ţinutul Pietrii » şi tot în acest an tîrgul Pietrii, care era în stăpînirea domnului, îşi avea un « hotar » sau un « ocol » al său, cu un număr mare de sate ce formau unele venitul ocolului, iar altele venitul curţii. Ştefan cel Mare la rîndul său, mai ales în primii zece ani de domnie, încarcă de danii ctitoria străbunilor, făcîndu-se mai la urmă şi el ctitorul ei, zidind turnul clopotniţei şi dăruindu-i clopotul cel mare ce se păstrează şi astăzi. Mai mult încă, îşi îngroapă aici pe doi din fiii săi, pe Ana şi pe Alexăndrel, eroul de la Valea Albă.

Petru Rareş, fiul lui Ştefan cel Mare, cînd în 1527 se vede silit a se refugia în Transilvania, alege drumul pe la Piatra ca pe cel mai sigur.

Din legăturile strînse pe care domnii Moldovei din secolul al XV-lea le aveau cu Piatra şi cu întreaga regiune a acestui tîrg, iau naştere şi cele trei monumente ce ni s-au păstrat aici de la Ştefan cel Mare.

Mai este de reţinut faptul, pe care săpăturile îl vădesc, că această « Curte » a lui Ştefan cel Mare nu era o simplă casă de locuit, ci o adevărată cetăţuie, aşezată pe un loc cu bună apărare naturală: în spate muntele, iar pe cele două laturi dinspre răsărit şi sud o rîpă adîncă. La aceste elemente s-au adăugat zidurile exterioare ale curţii, groase de 1,60 m şi apoi, de jur împrejur, un zid puternic de apărare cu contraforturi şi metereze şi cu porţi de stejar în grosime de 60—70 cm, după cum rezultă din cuiele speciale ce s-au găsit. Nu este apoi exclus ca, în afară de tainiţele din subsolurile curţii, să se descopere şi o ieşire ascunsă spre munte (fig. 3).

Se pare că dependinţele pentru slujitorii de rang mai înalt ai curţii ca şi pentru pîrcălab, au fost în imediată apropiere, pe undeva, în tot cazul spre apus, tot înlăuntrul zidului, iar în afară de zidul înconjurător, sub rîpă, vor fi fost căsuţele slubaşilor de rînd, ale meseriaşilor şi ale ostaşilor, iar mai încolo, prin Mărăţei şi Dărmăneşti, sălaşele robilor. Un loc ce se numea odinioară Tătăruşi, spre Mărăţei, şi un altul cu numele de Bordeie, înspre Dărmăneşti, păstrează amintirea a ceea ce a fost odinioară.

Despre vechimea vieţii omeneşti din jurul tîrgului Piatra vorbeşte semnificativ şi toponimia locului: Borzogheanu, Cîrlomanu. Troianu, Bîtca Doamnei (care apare cu acest nume într-o hotărnicie din secolul al XV-lea), apoi Cernegura, Cozla, Cuejdiul, Agîrcia, Cindia, Stirghinosul etc.

C. Matasă

АРХЕОЛОГИЧЕСКИЕ РАСКОПКИ В ПЯТРА-НЯМЦ

(Район Пятра-Нямц, Области Бакэу)

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

Археологические раскопки, произведенные в 1954 г. в городе Пятра-Нямц, имели целью исследовать развалины построенных во времена Стефана Великого княжеского двора и оборонительной стены. Значительная часть развалин этих древних сооружений, к сожалению, находится под теперешним зданием школы.

В ходе раскопок был вскрыт юго-западный угол подземелия, являвшегося подвальным этажем княжеского двора, с красивым сводчатым входом, ведущим по 12 дубовым ступеням в переднюю, длиной в 4 и шириной в 1,80 м, с кирпичным бочарным сводом. Через дверь, прикрепленную к большим косякам из тесаного камня, передняя сообщалась с коридором. Из этого коридора, длиной в 11 м, к северу открываются четыре галлереи, проходящие, вероятно, под зданием школы. Две параллельные стены, образующие коридор, были в прошлом соединены прочным сводом из кирпича и известкового туфа. Недалеко от юго-восточного угла школьного здания был открыт еще один свод, сооруженный из специально изготовленного кирпича. Было заложено несколько шурфов с целью проследить направление оборонительной стены, отдельные части которой существуют и в настоящее время.

В строительном мусоре, заграмождавшем переднюю и коридор были обнаружены материалы, почти исключительно относящиеся к XIX в.

Раскопками, произведенными по соседству с княжеским двором, был определен современный слой здания.

Под этим слоем расположен слой позднего обитания с керамикой XV и даже XIV вв. Было найдено несколько монет времени Мушатов. В основании этого слоя найдено также несколько латенских черепков.

Синяя керамика времени Мушатов нередко встречается с волнистым орнаментом, но примитивной выделки. В основном эта керамика близка керамике времени Стефана Великого, но следов фаянса не обнаружено. Керамика времени Стефана Великого представлена фаянсом и сосудами. Обычно фаянс глазурован и расписан растительным и геометрическим орнаментом. Гончарные изделия изготовлены исключительно на круге и в большинстве случаев не носят следов поливы.

Керамика XVI в. того же типа, что и керамика XV в., с единственным отличием, что она представлена сосудами, покрытыми зеленоватой глазурью с орнаментом sgraffito, а также и каолиновыми сосудами.

Из оружия того времени найдено пять железных наконечников стрел.

Из найденных монет ни одна не относится ко времени Стефана Великого. Было также найдено несколько монет времени Мушатов, одна монета Александра Доброго, один серебряный солид, отчеканенный польским королем Сигизмундом III, и одна серебряная монета 1583 г., отчеканенная для Венгрии.

Раскопки, произведенные в 1954 г. в Пятра-Нямц, показали, что до постройки княжеского двора на этом месте существовало более древнее поселение, относящееся к XIV и XV вв. Наиболее богато представлена эпоха Стефана Великого, когда этот двор был выстроен в виде настоящей крепости, расположенной на месте с благоприятными естественными условиями и окруженной мощной оборонительной стеной, укрепленной валами.

ОБЪЯСНЕНИЕ РИСУНКОВ

Рис. 1. — Коридор погреба и начало галлерей.
Рис. 2. — План остатков стен княжеского двора.
Рис. 3. — Остатки старых сводов оборонительной стены.
Рис. 4. — Стратиграфические профили; ров 5.
Рис. 5. — Камера *A—B* и ров 5; план следов, обнаруженных на горизонте II (между 0,65—1,05 м).
Рис. 6. — Камера *A*, *b* и ров 5; план следов, открытых на горизонте I (между 1,05—2,00 м).
Рис. 7. — Фрагмент глазурованного сосуда sgraffito; 2 — фаянс, украшенный геометрическим орнаментом; 3 — фаянс, украшенный крестообразным узором; 4 — фаянс, украшенный изображением Св. Георгия, поражающего дракона; 5, 6 — фрагменты фаянса.
Рис. 8. — Фаянс с растительным орнаментом.
Рис. 9. — Керамика эпохи Стефана Великого.
Рис. 10. — Профили бортиков сосудов, характерных для эпохи Стефана Великого.
Рис. 11. — 1 — фрагмент вазы с выпуклым туловом и выгнутыми краями; 2 — вазы цилиндрической формы; 3 — плоская тарелка; 4 — тарелка, внутренняя сторона которой покрыта зеленой поливой (все эти предметы принадлежат эпохе Стефана Великого).
Рис. 12. — 1—2 — фрагменты ваз с волнистым орнаментом; 3 — керамические фрагменты с насечками на корпусе и с тесненным орнаментом на плече; 4 — фрагменты ваз украшенных желобками и рядами выемчатого орнамента.
Рис. 13. — Кувшин покрытый оливково-зеленой глазурью.
Рис. 14. — Фрагменты глазурованных тарелок, украшенных sgraffito.
Рис. 15. — Фрагмент тарелки восточного происхождения.
Рис. 16. — Фрагмент вазы с волнистым орнаментом (XIV в.).
Рис. 17. — 1 — железные гвозди. 2 — железные вилки и лезвия ножей. 3 — железные наконечники стрел.
Рис. 18. — Кирпич, специально изготовленный для кладки углов.

LE CHANTIER ARCHÉOLOGIQUE DE PIATRA-NEAMŢ

(district de Piatra-Neamţ, région de Bacău)

(RÉSUMÉ)

Les fouilles archéologiques effectuées en 1954 dans la ville de Piatra-Neamţ ont eu pour objet l'étude des ruines du palais princier et de ses murailles de défense, dont l'édification remonte à l'époque d'Étienne le Grand. Malheureusement, une bonne partie des ruines de ces vieilles constructions se trouvent aujourd'hui sous l'actuelle bâtisse du lycée de la ville

Les fouilles ont dégagé l'angle Sud-Ouest des souterrains qui constituaient les substructions du palais, avec la belle voûte de l'entrée par laquelle on accédait en descendant un escalier de 12 marches en bois de chêne, à un vestibule de 4 m de long et de 1,80 m de large, surmonté d'une voûte en berceau exécutée en brique. Du vestibule on entrait dans un corridor par une porte aux puissants chambranles de pierre taillée. De ce corridor, de 11 mètres de longueur, débouchent, vers le Nord, quatre galeries qui se continuent probablement sous la bâtisse du lycée. Les deux murs parallèles du corridor étaient jadis réunis par une solide voûte en briques et en tuf calcaire. On a découvert, du côté de l'angle Sud-Est du lycée, une autre enfilade de voûte exécutée en briques spécialement façonnées dans ce but. Quelques sondages ont permis de suivre le tracé de la muraille de défense, dont certaines parties sont encore visibles.

Dans les gravats qui ont obstruée le vestibule et le corridor, on a découvert des matériaux qui appartiennent presque exclusivement au XIXe siècle.

Les fouilles pratiquées dans le voisinage immédiat du palais princier ont permis l'identification du niveau contemporain de la bâtisse du palais.

Il existe, sous ce niveau, une couche d'habitations renfermant de la céramique du XVe et même du XIVe siècles. On y a trouvé quelques monnaies moldaves de l'époque des Muşats. Au fond de cette couche ont également apparu quelques tessons du Latène.

La poterie de l'époque des Muşats est de couleur violacée; le décor ondulé y est fréquent, mais d'une facture primitive. D'une façon générale, la céramique ressemble à celle de l'époque d'Étienne le Grand. On n'a toutefois pas retrouvé de carreaux de céramique, alors que la céramique de l'époque d'Étienne le Grand comprend des carreaux aussi bien que des vases. Ces carreaux ne sont presque jamais vernissés et portent des motifs ornementaux, floraux ou géométriques. La poterie non plus, n'est presque jamais vernissée et est travaillée exclusivement au tour.

La céramique du XVIe siècle est du même type que celle du XVe, mais s'en distingue par des vases à émail verdâtre, décorés de sgrafitti et des vases en kaolin.

Des armes de l'époque, on a retrouvé cinq pointes de flèches, en fer.

Quant aux monnaies, on n'en a trouvé aucune de l'époque d'Étienne le Grand. On en a toutefois découvert quelques-unes de l'époque des Muşats, une d'Alexandre le Bon, un solidus d'argent frappé par Sigismond III de Pologne, ainsi qu'une monnaie du même métal, émise par Rodolphe II, en 1583, pour la Hongrie.

Les fouilles pratiquées à Piatra-Neamţ, en 1954, ont démontré qu'à l'emplacement sur lequel a été élevé le palais princier, il y a eu auparavant des établissements des XIVe et XVe siècles. L'époque dont la documentation est la plus riche est toutefois celle d'Étienne le Grand, quand fut bâti le palais, telle une véritable forteresse, située sur un point favorisé d'une bonne défense naturelle et entourée d'une puissante muraille munie de contreforts et de meurtrières.

EXPLICATION DES FIGURES

Fig. 1. — Couloir de la cave et commencement des galeries.
Fig. 2. — Plan des restes de murs ayant appartenu au palais princier.
Fig. 3. — Vestiges d'une vieille voûte des remparts.

Fig. 4. — Profils stratigraphiques: le fossé 5.

Fig. 5. — Case *A—B* et fossé 5; plan des restes découverts au IIe niveau (entre 0,65 m et 1,05 m).

Fig. 6. — Case *A*, *b* et fossé 5; plan des restes découverts au Ier niveau (entre 1,05 m et 2 m).

Fig. 7. — 1. Tesson de vase émaillé, orné de sgraffiti; 2. carreau céramique enrichi d'un décor géométrique; 3. carreau céramique portant un décor en forme de croix. 4. carreau céramique dont le décor représente Saint Georges et le dragon; 5—6. autres fragments de carreaux céramiques.

Fig. 8. — Carreau céramique à décor floral.

Fig. 9. — Céramique de l'époque d'Étienne le Grand.

Fig. 10. — Profils de rebords de vases, caractéristiques de l'époque d'Étienne le Grand.

Fig. 11. — 1. Fragment de vase à panse bombée et à rebord retroussé; 2. vases cylindriques; 3. assiette plate; 4. assiette plate à intérieur émaillé en vert (toutes de l'époque d'Étienne le Grand).

Fig. 12. — 1—2. Tessons de vases à décor ondulé. 3. tessons céramiques aux rebords incisés et à décor imprimé sur l'épaule du vase; 4. tessons de vases enrichis de cannelures et de rangées de grènetis.

Fig. 13. — Petit pot à émail vert-olive.

Fig. 14. — Tessons d'assiettes émaillées, ornées de sgraffiti.

Fig. 15. — Tesson d'assiette de provenance orientale.

Fig. 16. — Tesson de vase à décor ondulé (XIVe siècle).

Fig. 17. — 1. Clous en fer; 2. fourchette et lame de fer; 3. pointes de flèches en fer.

Fig. 18. — Brique spéciale, pour encoignure.

STUDII ŞI CERCETĂRI DE ISTORIE VECHE
Tomul VI, nr. 3—4, 1955

NOTE ŞI INFORMAŢII

CONTRIBUŢIE LA CRONOLOGIA EPOCII BRONZULUI ÎN TRANSILVANIA

Mileniul al II-lea î.e.n. înseamnă, atît în «preistoria» Transilvaniei cît şi aproape în Europa întreagă, o epocă de transformare, în care se dezvoltă noi culturi şi se schimbă forma de viaţă a societăţii omeneşti. Acest interval de timp este denumit, după noul material brut folosit pentru confecţionarea uneltelor de producţie şi a armelor, « epoca bronzului ».

E firesc ca Transilvania, bogată în minereuri de cupru şi de alte metale, să fi fost un centru important de cultură în epoca în care metalele au devenit cunoscute şi au fost întrebuinţate. Dovadă este că de pe teritoriul Transilvaniei sînt cunoscute numeroase descoperiri de obiecte de bronz provenite din depozite sau din descoperiri izolate. Acest fapt a făcut ca toţi cercetătorii indigeni sau străini, care s-au ocupat cu arheologia orînduirii comunei primitive a Transilvaniei, să acorde o atenţie deosebită acestei epoci în care metalurgia bronzului a luat o mare dezvoltare. Majoritatea materialului aflat la dispoziţia cercetătorilor care s-au ocupat cu împărţirea cronologică a epocii bronzului din Transilvania, provine din depozite sau din descoperiri răzleţe, deoarece foarte puţine aşezări din această epocă au fost săpate în mod ştiinţific. Unii cercetători au luat în considerare pentru stabilirea unui sistem de cronologie a epocii bronzului numai obiectele de bronz, iar alţii au acordat atenţie şi materialului ceramic, ajungîndu-se astfel la concluzii diferite [1]. Această contradicţie poate fi atribuită faptului că cercetătorii s-au bazat, în stabilirea sistemului lor cronologic, pe material insuficient şi nu au putut lua în considerare aspectele evoluţiei societăţii omeneşti, care se reflectă în studierea unui complex de materiale provenit dintr-o aşezare sau dintr-un cimitir al epocii respective.

În ultimul timp, cercetătorii romîni [2] s-au ocupat mai îndeaproape cu epoca bronzului din Transilvania, folosind şi modificînd în parte constatările celorlalţi cercetători.

În epoca bronzului au putut fi identificate mai multe culturi descoperite în diferite părţi ale Transilvaniei. Aceste culturi au fost numite după locul lor principal de descoperire.

---

[1] V. Indicaţii bibliografice pentru epoca bronzului din Transilvania la D. Popescu, Die frühe u. mittlere Bronzezeit in Siebenbürgen, Bucureşti, 1944.

[2] I. Nestor, Der Stand der Vorgeschichtsforschung in Rumänien, în « 22. Bericht der römisch-germanischen Kommission, 1933 », p. 22.

Dintre culturile epocii bronzului, răspîndite în colţul sud estic al Transilvaniei, e cunoscută cultura Schneckenberg, a cărei rază de răspîndire s-a extins, în afară de teritoriul Ţării Bîrsei, şi asupra unei părţi a Regiunii Autonome Maghiare. Această cultură, după cercetările lui A. Prox, are trei faze de dezvoltare, iar durata ei se extinde de la sfîrşitul neoliticului pînă la începutul epocii bronzului [1]. Materialul aşezărilor culturii Schneckenberg din Regiunea Autonomă Maghiară e mai puţin studiat şi publicat numai în parte. În această regiune nu s-au făcut încă săpături sistematice, iar cea mai importantă aşezare cunoscută, aceea de la Örkö de lîngă oraşul Sf. Gheorghe, a fost complet distrusă cu ocazia exploatării pietrei, cînd s-a deschis o carieră pe locul unde fusese aşezarea. Observaţii stratigrafice asupra acestei aşezări ne permit să emitem părerea, numai pe baza materialului care se află în Muzeul din Sf. Gheorghe, că această cultură a avut o durată mai lungă decît pînă la începutul epocii bronzului. În sprijinul acestei păreri vine o mică strachină descoperită la Örkö (nr. de inventar 9526; fig. 5,4), care, după pastă şi tehnica decorării, aparţine culturii Wietenberg, datată pe la mijlocul epocii bronzului [2]. Această strachină, cu buza uşor răsfrîntă şi cu fund rotund, e făcută din pastă bună de culoare brună-cenuşie; prezintă o proeminenţă plată şi e decorată cu puncte şi linii incizate şi incrustate cu var. Acest decor e caracteristic pentru epoca bronzului [3]. Printre uneltele de producţie ale culturii Schneckenberg se cunoaşte de la Ariuşd şi un tîrnăcop cu braţele în cruce [4]. În anul 1953 s-a găsit, la 4 km de Ariuşd, în satul Araci, pe locul numit « Vápa », un mormînt de tip Schneckenberg, făcut din lespezi de piatră. În apropierea acestuia şi la aceeaşi adîncime s-a găsit un tîrnăcop cu un singur braţ (fig. 1, 2; 10,1). Acest tîrnăcop trebuie pus în legătură cu purtătorii culturii Schneckenberg, deoarece alte urme de cultură nu s-au găsit în apropiere. După părerea lui Roska, tîrnăcoapele de cupru cu un singur braţ au fost întrebuinţate mult mai înainte de începutul epocii bronzului [5]. Noi credem că aceste tîrnăcoape au fost întrebuinţate şi în prima fază a epocii bronzului, în cultura Schneckenberg. Din faza B a culturii Schneckenberg sînt cunoscute fragmente de vase decorate cu şnur [6]. Fragmente de ceramică decorată cu şnur sînt cunoscute, afară de cele găsite sporadic în aşezări din cultura Schneckenberg, şi din cîteva localităţi ale teritoriului Transilvaniei [7]. Roska e de părere că cultura pentru care este caracteristic decorul în şnur a pătruns în Transilvania dinspre vest şi a influenţat, în mod treptat, în epoca bronzului, regiunile din valea Oltului [8].

Cercetătoarea maghiară A. Mozsolics e de părere că, deocamdată, în Ungaria, ca şi în Transilvania, nu se poate vorbi despre o cultură indepen-

---

[1] I. Nestor, op. cit., p. 71; A. Prox, Die Schneckenbergkultur, Braşov (Kronstadt) 1941, p. 84; D. Popescu, op. cit., p. 53.

[2] I. Nestor, op. cit., p. 93—94.

[3] M. Vosinszky, Az óskor, maszhetétes agyagmüvessége, 1904, p. 8, 74; A. Mozsolics, A magyarországi bronzkor kronologiájáról, 1943, p. 26, 27.

[4] M. Roska, A székelyföld óskora, p. 275, fig. 17.

[5] Idem, A rézcsakányok, în « Közlemények », 1942, II, 1, p. 66.

[6] A. Prox, op. cit., p. 31, pl. XVIII, 11, 13.

[7] Indicaţii bibliografice referitoare la ceramica decorată cu şnur din Transilvania, cu lista localităţilor de descoperire şi cu o hartă de răspîndire, la M. Roska, A zsinegdiszes agyamü vesség Erdélyben, în « Közlemények a debreceni m. kir. Tisza », I. Tud. Egyetem Régészeti intézetéböl », 1939, nr. 2, nota 1.

[8] M. Roska, op. cit., p. 10—11.

dentă cu ceramică cu şnur şi că vasele decorate cu şnur, cu excepţia celor din Transilvania, au fost importate împreună cu materialul culturii Laibach (Ljubljana) şi cu cultura paharelor în formă de clopot [1].

Resturi de ceramică decorată cu şnur cunoscute pînă în prezent au fost descoperite, cu excepţia celor de la Brăduţi, în aşezări situate în peşteri, pe terase, care cronologic se datează la sfîrşitul neoliticului pînă în epoca

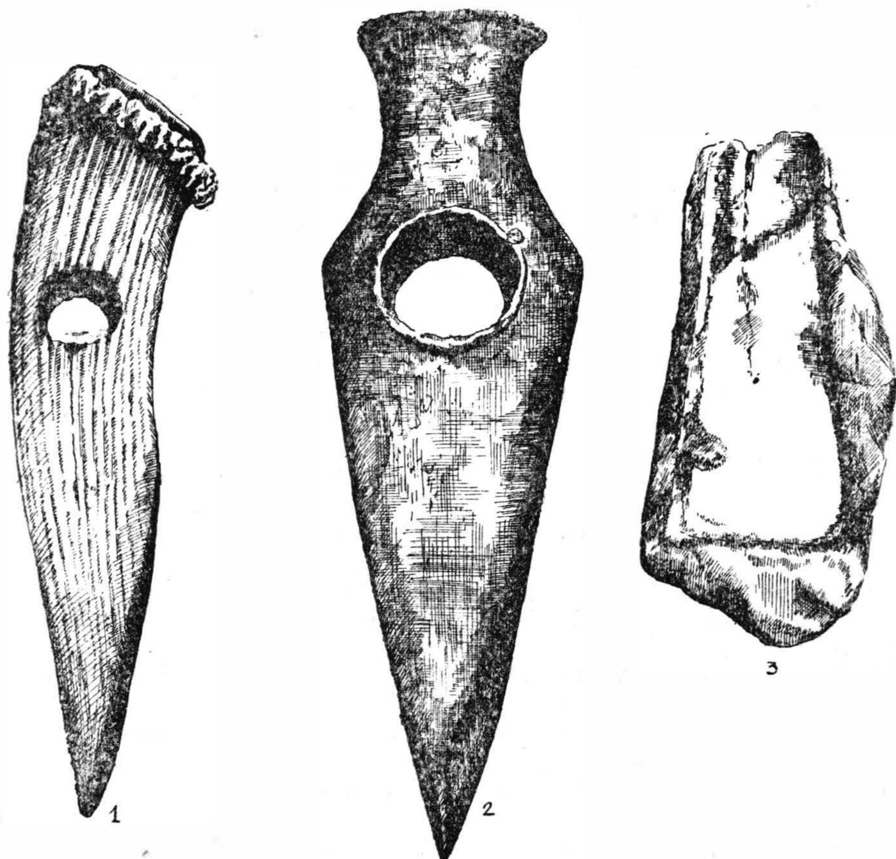

Fig. 1. — 1. Secure din corn de cerb, de la Pir (r. Careii Mari); 2. Secure de bronz de la Araci (r. Sf. Gheorghe); 3. Fragment de tipar de lut pentru turnarea topoarelor de bronz (găsit la Pir). — Reproduse şi în fig. 10, 1—3.

bronzului. Aceste descoperiri au fost sporadice, putîndu-se trage din ele numai cu greu concluzii cronologice. Pentru clarificarea acestei probleme e de mare importanţă descoperirea făcută la Jigodin în vara anului 1954, de către L. Kerezsi, membru al sfatului de amatori al Muzeului raional din Miercurea Ciucului.

[1] A. Mozsolics, Zur Frage der Schnurkeramik in Ungarn, în « Wiener Praehistorische Zeitschrift », XXIX, 1942, p. 50.

La capătul satului Jigodin, în partea stîngă a drumului care duce spre Sîncrăieni, se ridică o movilă, numită « Locul stejarilor » (Csereoldal). Pe vîrful acestei movile s-a deschis o carieră de piatră. Sătenii au scos odată cu piatra şi fragmente de vase. Printre fragmentele de vase, unele sînt decorate cu şnur. Cercetînd mai de-aproape terenul în urma acestei descoperiri, am constatat că în acest loc a fost o aşezare cu un singur strat de cultură, care are o grosime de 0,30—0,40 m. Materialul ceramic scos din acest strat se împarte în două grupuri. Primul grup se caracterizează printr-o pastă compactă de culoare brun-cenuşie, conţinînd în interior bucăţele de calcar şi multe pietricele. Din această pastă sînt făcute vase cu buza răsfrîntă în afară. Ele sînt decorate sub buză cu brîuri paralele sau cu impresiuni (fig. 2, 1—3). Grupul al doilea e decorat cu motive executate cu şnur cu impresiuni în formă de cercuri mici aşezate în linii oblice, servind ca margine pentru decorul cu şnur în formă de triunghi (fig. 2, 6—7; fig. 3, 15). Pe suprafaţa unor fragmente de vase se găsesc motive cu şnur în formă de triunghiuri sau în formă de plasă (fig. 2, 6—10; fig. 3, 8—10, 12). Au mai fost găsite şi fragmente de torţi făcute dintr-o bandă lată (fig. 2, 4; fig. 3, 11, 13).

Afară de ceramică au mai fost descoperite şi unelte de producţie, ca, de exemplu (fig. 4, 1—9) un topor de piatră şlefuită, cu gaură de înmănuşare, cuţite curbe de piatră, frecătoare de piatră, multe rîşniţe de piatră şi fusaiole de lut. A mai fost descoperit şi un obiect de lut perforat, a cărui întrebuinţare e necunoscută (fig. 4, 6). Fragmente de chirpici ars cu impresiuni de nuiele arată şi existenţa locuinţelor. Aceste rămăşiţe de cultură materială dovedesc că oamenii din aşezarea de la Jigodin, de pe « Locul Stejarilor », au trăit o viaţă sedentară, ocupîndu-se, pe lîngă vînat şi pescuit, cu agricultura primitivă şi îndeletnicindu-se şi cu ţesutul. Se presupune că au cunoscut şi metalurgia aramei, ceea ce urmează a se dovedi printr-o săpătură ce se va executa în viitor.

Pentru stabilirea epocii în care se poate încadra această aşezare serveşte mai mult materialul ceramic, care are aspectul materialului ceramic cunoscut din sudul U.R.S.S., la Usatovo [1]. Urme de cultură Usatovo sînt documentate pe teritoriul R.P.R. la Hăbăşeşti [2], la Folteşti [3] etc. Înmormîntările cu ocru roşu se atribuie tot purtătorilor acestei culturi [4].

Marea mişcare a triburilor nomade de păstori pornite din stepele din sud-vestul Uniunii Sovietice ajunge şi în Transilvania. Aşezate aici, aceste triburi şi-au schimbat modul de viaţă păstoresc cu o viaţă sedentar-agricolă. Au intrat în raporturi cu triburile băştinaşe influenţînd cultura triburilor locale. Prin acest fapt se explică prezenţa cuţitelor curbe de piatră şi a ceramicii cu şnur în cultura Schneckenberg. Prin urmare, la baza dezvoltării culturii Schneckenberg stau elemente culturale din cultura Gorodsk-Usatovo. Purtătorii acestei culturi s-au suprapus populaţiei culturii Tripolie-Cucuteni-

[1] T. Passek, Periodizaţiia tripolskih poselenii, în « Materialî i Issledovaniia po Arheologhii S.S.S.R. », p. 189, pl. 82, 96.

[2] Vl. Dumitrescu, Hăbăşeşti, Bucureşti, 1954, p. 481—482.

[3] Raport preliminar asupra săpăturilor arheologice de la Folteşti din 1950, în « S. C. I. V. », II, 1951, nr. 1, p. 250.

[4] M. Petrescu-Dîmboviţa, Date noi asupra înmormîntărilor cu ocru în Moldova, « S.C.I.V. », I, 1950, nr. 2, p. 110; I. Nestor, Asupra începuturilor metalurgiei aramei şi bronzului în R.P.R., în Studii şi referate privind Istoria Romîniei, Ed. Acad. R.P.R., Bucureşti, 1954, partea I, p. 41.

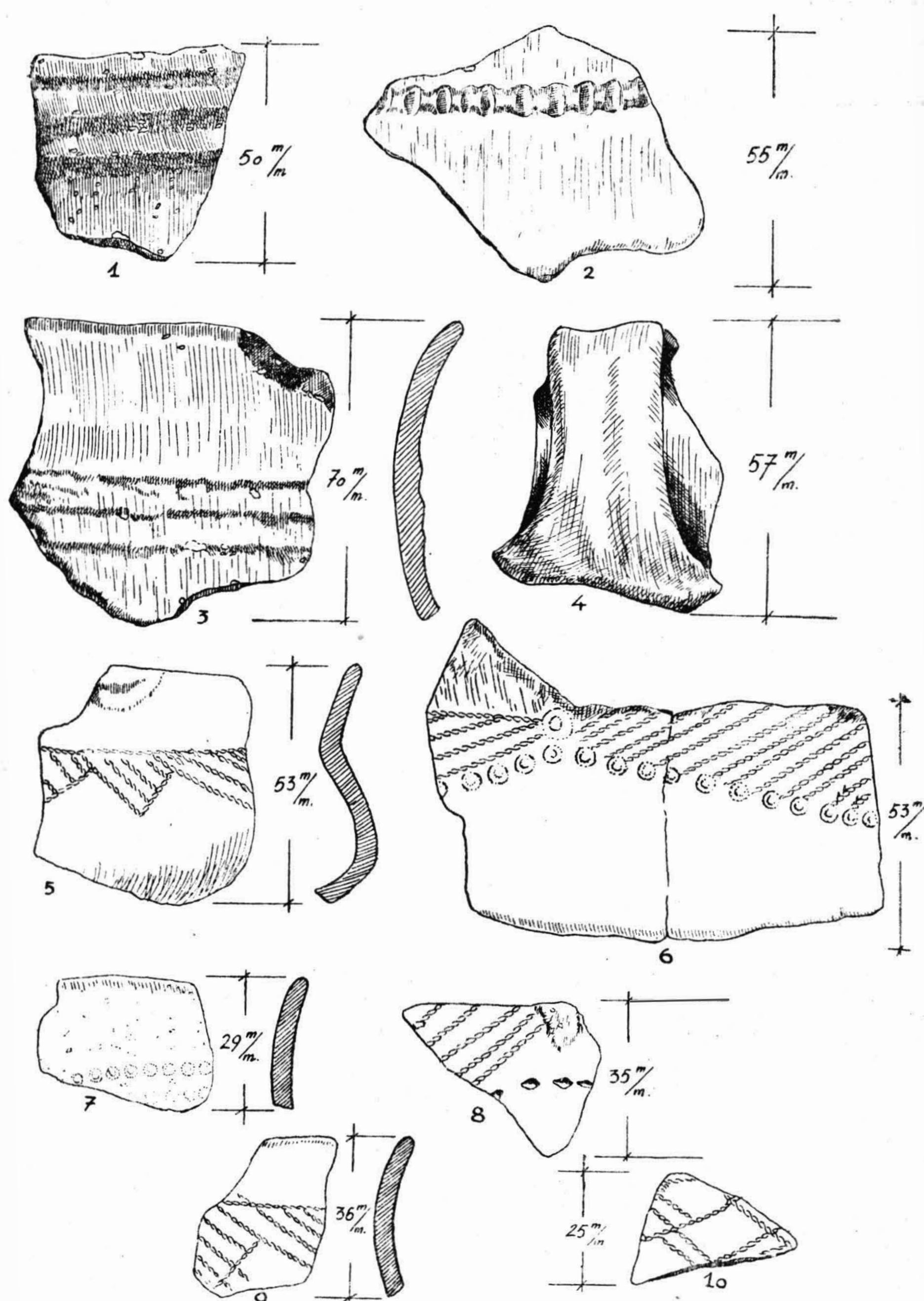

Fig. 2. — Fragmente ceramice descoperite la Jigodin (r. Miercurea Ciucului).

Ariuşd. Această transformare s-a întîmplat la sfîrşitul epocii neolitice, iar noua cultură formată, cunoscută sub denumirea de cultura Schneckenberg, a durat pînă în primele faze ale epocii bronzului, contribuind la dezvoltarea altor culturi din Transilvania [1].

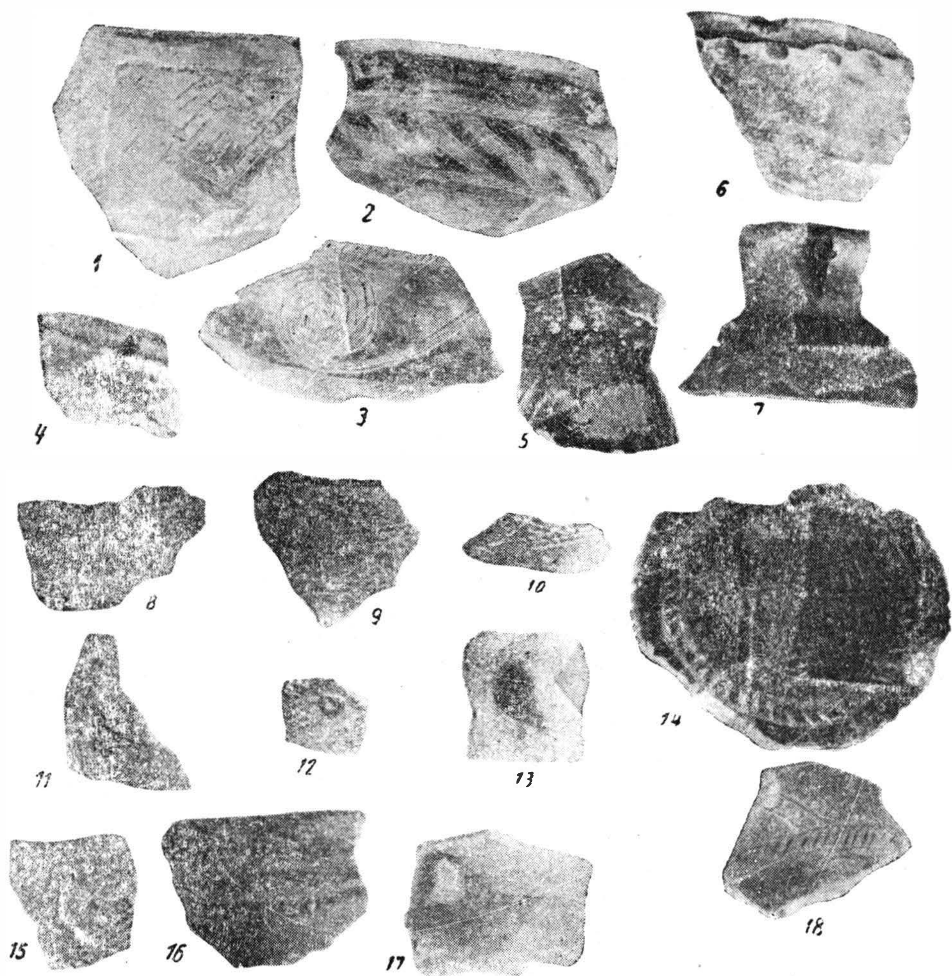

Fig. 3. — Fragmente ceramice: 1. Malnaş-Băi (r. Sf. Gheorghe); 2, 3, 5, 14, 18. Bicsadul Oltului (r. Sf. Gheorghe); 4, 8—13, 15—16. Jigodin (r. Miercurea Ciucului); 6, 7, 17. Miercurea Ciucului.

Prin urmare, materialul aşezării de la Jigodin dovedeşte că cultura care a contribuit la geneza culturii cu ceramică şnurată în Transilvania a venit din sudul Uniunii Sovietice şi nu s-a format sub influenţa culturilor occidentale. O săpătură care ar furniza noi date, ar fi de natură să documenteze şi legătura dintre această cultură şi cultura ceramicii pictate.

[1] M. Petrescu-Dîmboviţa, « S.C.I.V. », II, 1951, nr. 1—2, p. 259.

În faza timpurie a epocii bronzului în Transilvania apare cultura Wietenberg [1], ale cărei urme se găsesc aproape pe tot teritoriul Transilvaniei.

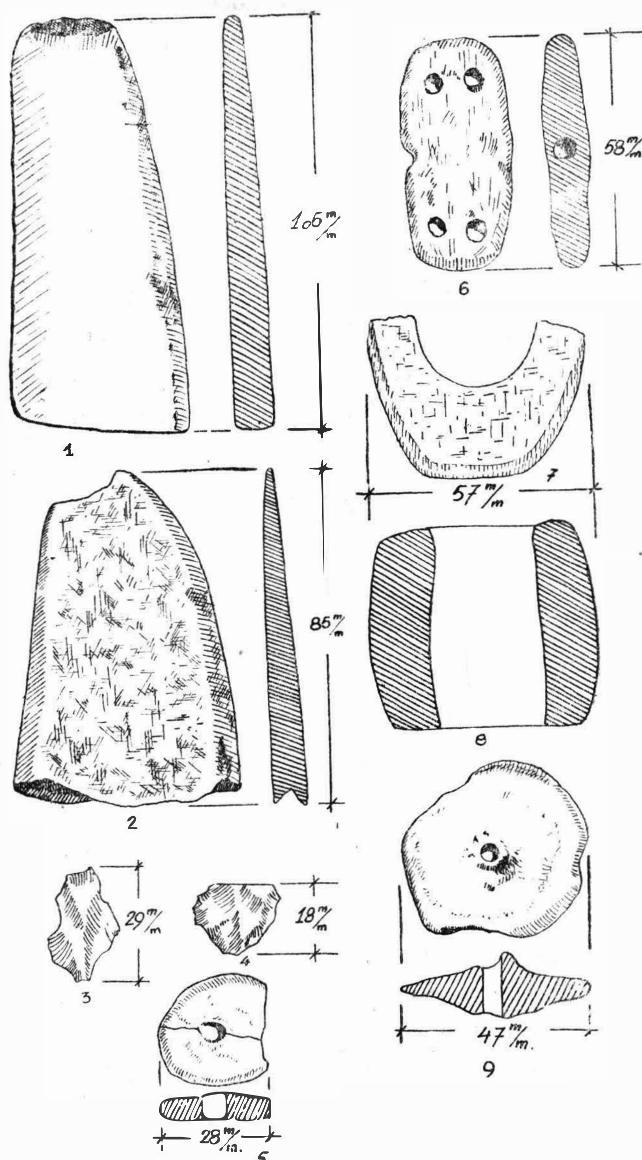

Fig. 4. — Obiecte descoperite la Jigodin (r. Miercurea Ciucului): 1—2. gresie; 3—4. silex; 5—6,9. lut; 7—8. piatră lustruită.

Pînă în prezent nu există o aşezare din cultura Wietenberg, săpată şi publicată în mod satisfăcător. Sondajele executate în vara anului 1950 la Piscul

[1] I. Nestor, op. cit., p. 93; D. Popescu, op. cit., p. 105.

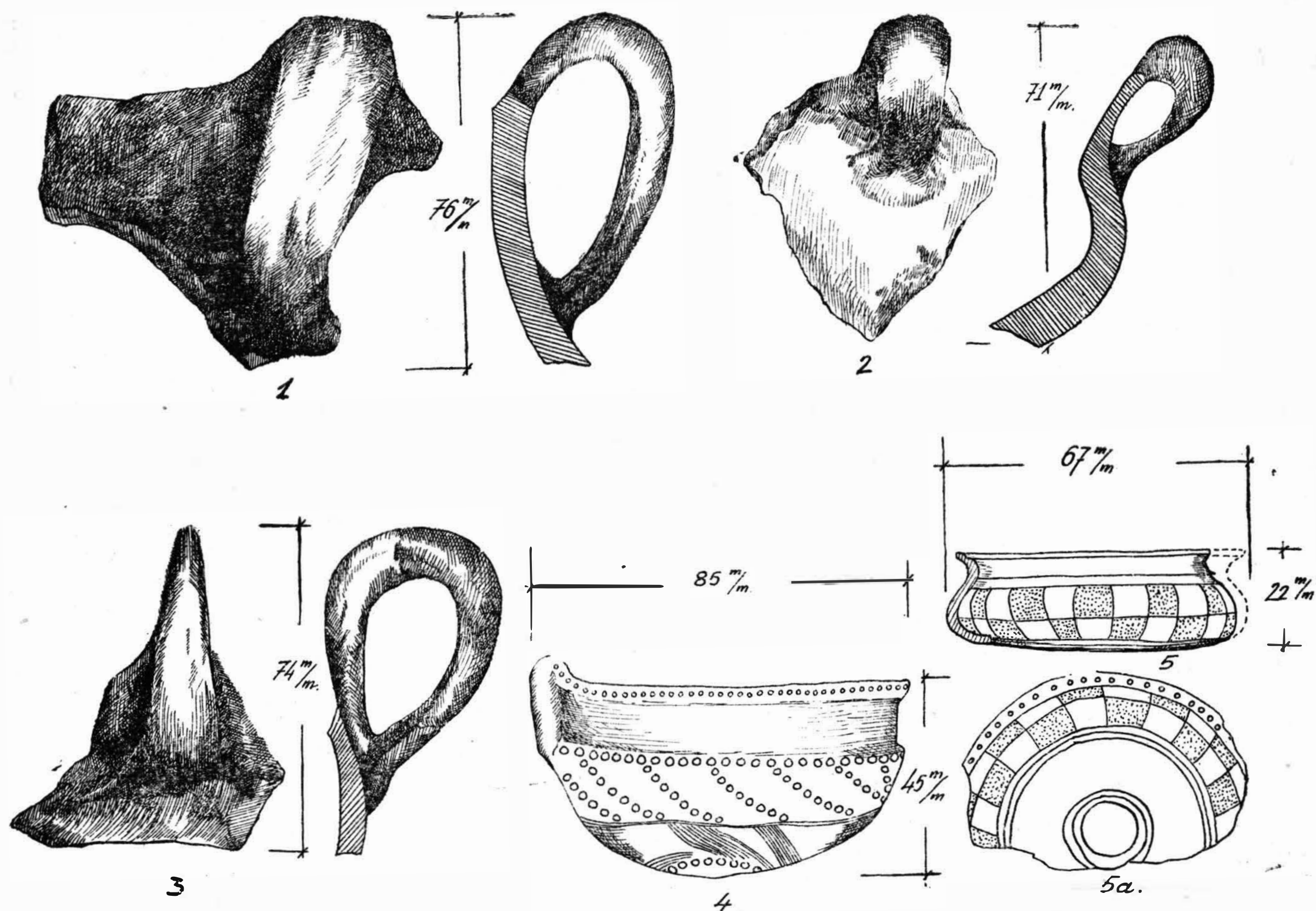

Fig. 5. — Vase şi fragmente de vase ceramice: 1—3. Sf. Gheorghe; 4. Piscul Cocorilor (Sf. Gheorghe); 5. Pir (r. Careii Mari).

Cocorilor, lîngă Sf. Gheorghe (Gemvára) n-au dat, din cauza terenului răvășit, prilej pentru observații stratigrafice [1]. Pentru stabilirea genezei acestei culturi stau la dispoziția cercetătorilor numai materiale ceramice și obiecte

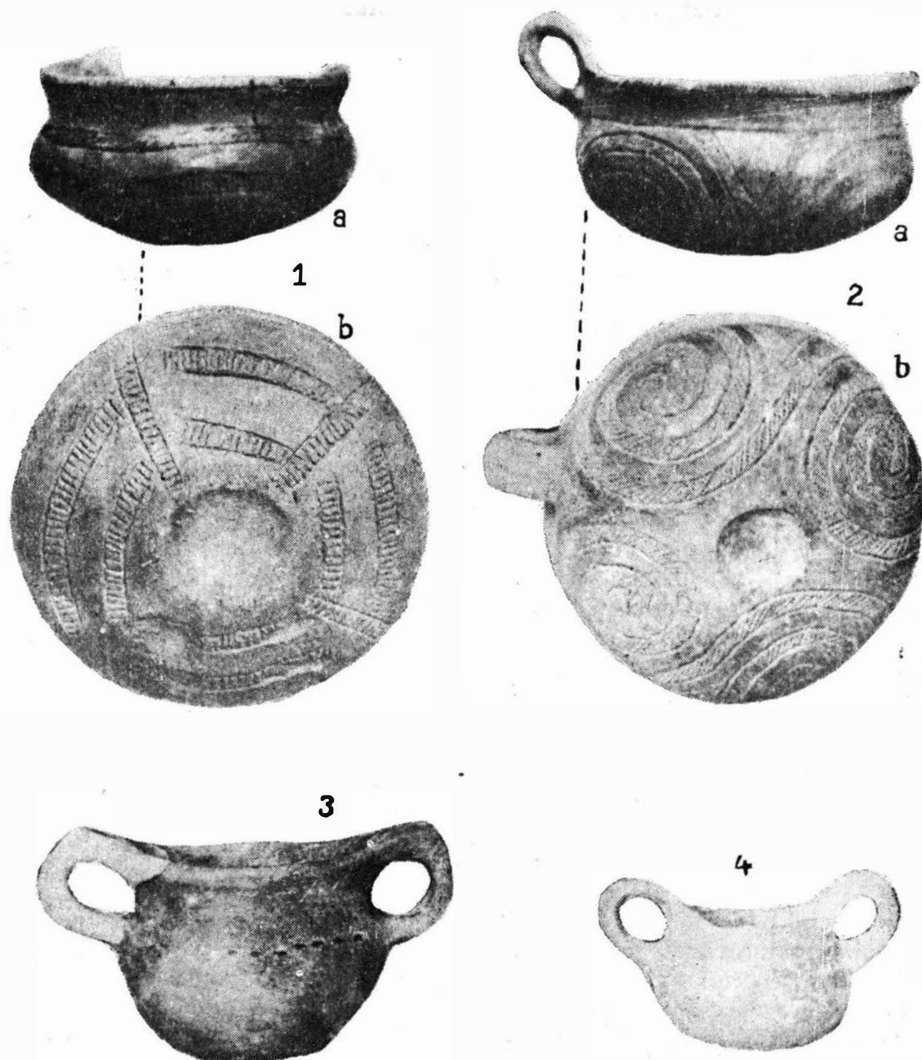

Fig. 6. — Vase ceramice: 1 a-b și 2 a-b. Teaca (r. Sărmaș); 3—4. Cipău (r. Tîrnăveni).

care provin din descoperiri răzlețe, materialul așezării Wietenberg de la Sighișoara fiind publicat numai parțial, iar observațiile făcute de Seraphin, cercetătorul acestei așezări, neputînd fi folosite decît cu precauțiune.

[1] Despre rezultatele cercetărilor întreprinse de șantierul Sf. Gheorghe-Brețcu în 1950, în « S.C.I.V. », II, 1951, nr. 1, p. 301.

Materialul ceramic al acestei culturi prezintă mai multe forme de străchini cu motive geometrice incizate în formă de spirale sau benzi paralele, ca de pildă cele două străchini descoperite nu de mult într-o carieră de nisip între Reghin şi Teaca, r. Bistriţa, reg. Cluj (Muzeul regional din Tg. Mureş), dar se găsesc şi ceşti cu toarta din bandă îngustă ca acelea din Sf. Gheorghe (fig. 5, 1—3). Vasele din cultura Wietenberg au o ornamentare foarte variată, sînt decorate cu spirale, cu benzi în formă de meandru umplute cu linii incizate sau cu motive imprimate (fig. 3, 1—5, 14; fig. 6, 1 a—b, 2 a—b). Pe un fragment de buză găsit la Bicsadul Oltului, r. Sf. Gheorghe, la Vápavára, se află şi motivul de plasă, care e frecvent în ornamentaţia ceramicii cu şnur. E caracteristică şi forma de strachină cu patru colţuri (fig. 3, 2, 3, 5, 14, 17, 18 şi fig. 8, 6). Toate aceste forme se găsesc în valea Oltului, în materialul aşezării din cultura Wietenberg de la Malnaş-Füvenyestetö, r. Sf. Gheorghe (fig. 3,1) şi al aşezării de la Bicsadul Oltului (Vápavára), care a fost distrusă cu ocazia exploatării carierei de piatră. Locurile de aşezare ale oamenilor din cultura Wietenberg se găsesc pe movile, în văile pîraielor sau ale rîurilor.

K. Horedt e de părere că această cultură s-a format sub influenţa culturilor dunărene, şi anume cultura Vattina, cultura « cîmpurilor de urne » din vestul Olteniei şi cu deosebire, cultura Tei [1]. Cercetînd materialul ceramic provenit din săpătura de la Gémvára (Sf. Gheorghe) şi al aşezării descoperite în anul 1954 la Köcsukländ, lîngă Miercurea Ciucului, se poate constata că cultura Schneckenberg a avut o mare influenţă asupra formării acestei culturi, mai ales în faza ei de început. Pentru cultura Schneckenberg este caracteristic şi materialul ceramic care conţine vase decorate sub gît cu brîu alveolar[2]. În ambele aşezări de tip Wietenberg, la Sf. Gheorghe şi la Miercurea Ciucului (fig. 3,6), s-au găsit, afară de ceramică decorată cu incizii (fig. 8, 2, 4—5) şi astfel de fragmente de vase (fig. 8, 1). Mai mult, tipul toporului şlefuit plat, cunoscut din faza A a culturii Schneckenberg[3], a fost găsit şi în aşezarea de tip Wietenberg de la Miercurea Ciucului (fig. 9, 1), iar cuţitul curb de piatră s-a menţinut şi în cultura Wietenberg, ceea ce dovedeşte influenţa culturii Schneckenberg [4]. Prin urmare, e evident că şi această cultură a fost influenţată de curentul cultural venit din sudul Uniunii Sovietice. Această cultură a avut o durată lungă, ceea ce se dovedeşte prin faptul că la Gémvára a fost găsit un fragment de vas de tip Villanova, iar la Jigodin, la punctul numit « Gátvége », s-au descoperit fragmente de vase tipice aparţinînd culturii Wietenberg, împreună cu vase cu torţi supraînălţate prevăzute cu buton. E cunoscut că aceste vase sînt caracteristice pentru prima vîrstă a fierului. Durata lungă a culturii Wietenberg a făcut ca ea să contribuie la dezvoltarea altei culturi din epoca bronzului de pe teritoriul Transilvaniei, şi anume la formarea culturii Otomani. Acest fapt a fost constatat şi de I. Nestor [5].

Cultura Otomani e răspîndită în partea vestică a Transilvaniei. Resturile de cultură materială ale acestei culturi sînt cunoscute din săpăturile executate de M. Roska la Otomani şi din descoperiri din alte localităţi situate

---

[1] K. Horedt, Donauländische Einwirkungen auf die bronzezeitliche Keramik Siebenbürgens, în « Wiener Praehist. Zeitschrift», XXVIII, 1941, p. 84.
[2] A. Prox, op. cit., pl. XIV, 7, pl. XV, 1—2.
[3] Ibidem, pl. XIII, 7.
[4] I. Nestor, op. cit., p. 93, nota 373.
[5] Ibidem, p. 93.

în vestul Transilvaniei [1]. Aspectul acestei culturi este cunoscut mai mult din materialul ceramic şi din unelte de producţie confecţionate din os şi

Fig. 7. — Obiecte diverse: 1—4. Vase de lut descoperite la Cipău (r. Tîrnăveni); 5—8. Fragment de vas de lut, fragmentele unui colier de bronz, o brăţară de bronz şi o zăbală de fier, găsite într-un mormînt de la Cipău; 9. Spadă de bronz de la Curteni (r. Tg. Mureş), reprodusă şi în fig. 11.

din piatră. Unelte de metal nu s-au găsit. Roska crede a fi descoperit urme de locuinţe în aşezarea de la Otomani, în formă de groapă. N-au fost găsite

[1] Vezi «Indicaţii Bibliografice», la D. Popescu, op. cit., p. 89—99.

nici morminte. Ceramica acestei culturi prezintă varietate şi abundenţă, mai ales grupa decorată. Pentru datarea cronologică a culturii s-au emis diferite păreri. Roska o datează pe la începutul epocii bronzului [1]. I. Nestor accentuează influenţa culturii Aunjetitz (Unětice) exercitată asupra acestei culturi pe care o situează cronologic, în linii mari, la începutul epocii bronzului, pentru faza ei tîrzie acceptînd şi o durată mai lungă [2]. Childe [3] şi Tompa [4] au datat întreaga cultură Otomani în epoca tîrzie a bronzului.

Pentru lămurirea cronologiei culturii Otomani e importantă săpătura de salvare executată în toamna anului 1954 de colectivul muzeelor regionale din Sf. Gheorghe şi Baia Mare în comuna Pir (Szilágypér), raionul

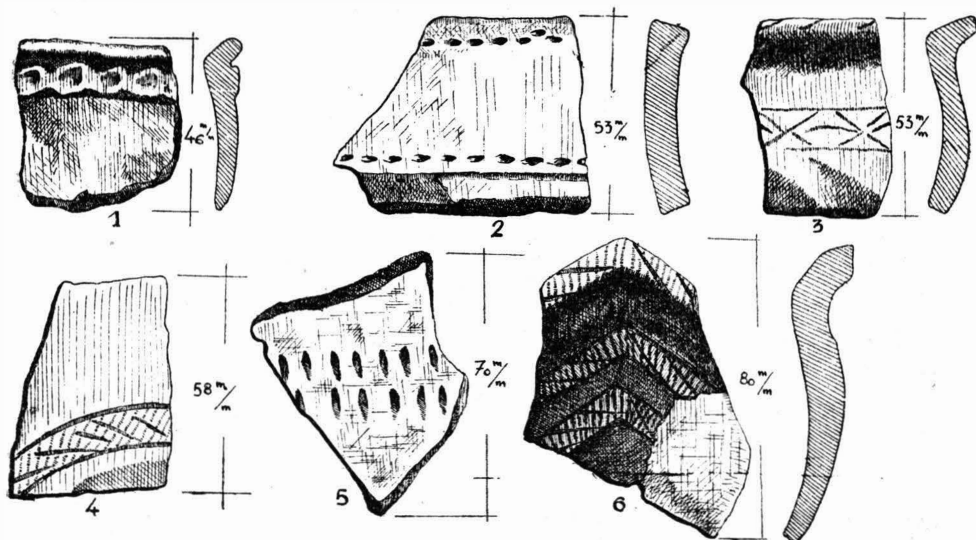

Fig. 8. — Fragmente ceramice: 1—2, 4—5. Miercurea Ciucului; 3. Racul (r. Miercurea Ciucului); 6. Bicsadul Oltului (r. Sf. Gheorghe).

Carei Mari, regiunea Baia Mare, pe locul numit « Cetate » (Vár). Terenul aşezării e situat la nord-est de sat, pe un loc puţin ridicat de formă ovală, înconjurat de mlaştini şi împărţit în două părţi printr-un şanţ săpat la mijlocul lui. Prima parte unde s-a efectuat săpătura se numeşte « Cetate », iar cealaltă « Curtea Cetăţii ». Terenul e arat şi sătenii au distrus, cu căutarea comorilor, o mare parte a aşezării, lăsînd numai o mică parte intactă. Prin secţiunile executate s-a constatat că pe acest teren a existat o aşezare omenească de tip Otomani, cu un singur strat de cultură şi mai multe niveluri de locuinţe. Peste aşezările de la « Cetate » s-a format şi cimitirul aşezării din « Curtea Cetăţii », care aparţine unei faze ulterioare a aceleaşi culturi.

În cursul săpăturii a fost descoperit un bogat material ceramic, care serveşte mult pentru datarea cronologică a aşezării. Ceramica găsită se poate

---

[1] M. Roska, Repertorium, p. 215, 272.
[2] I. Nestor, op. cit., p. 91—110.
[3] G. Childe, The Danube in prehistory, p. 378.
[4] F. Tompa, 25 Jahre Urgeschichtforschung in Ungarn, 1912—1936, in « 24/25. Bericht der röm.-germ. Kommission », 1934, p. 101.

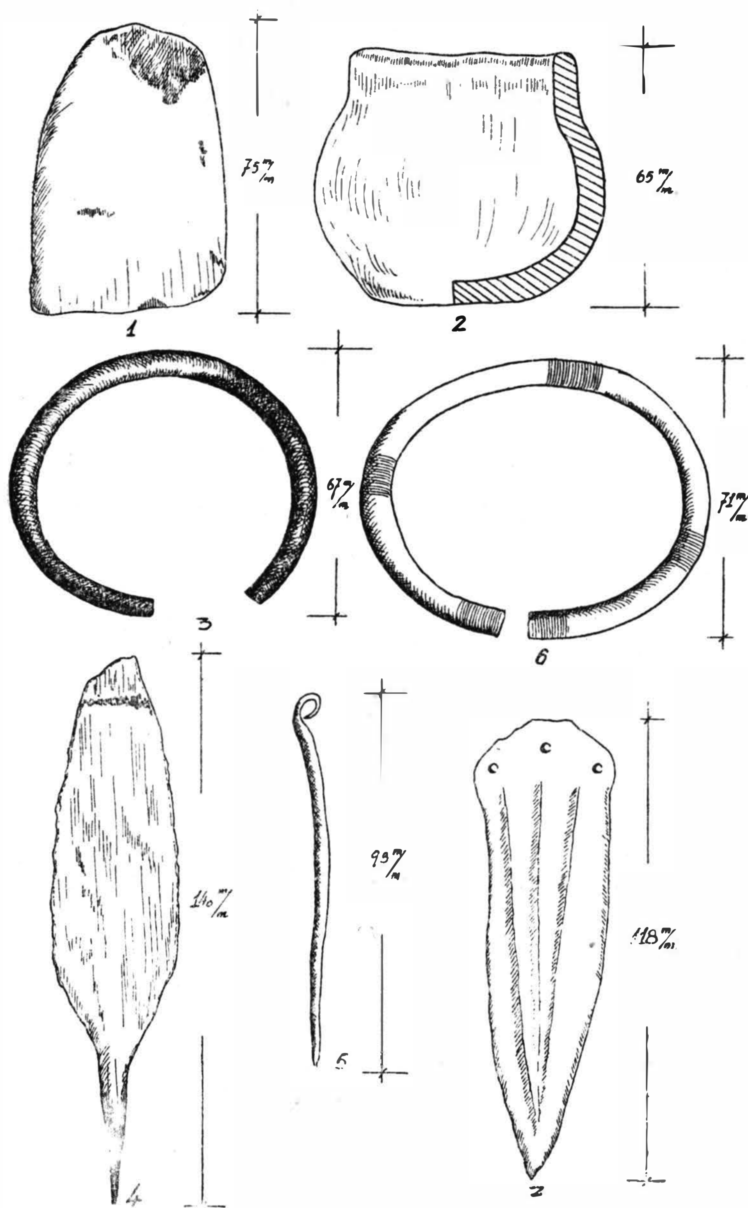

Fig. 9. — Obiecte diverse: 1. Secure plată de piatră şlefuită, Miercurea Ciucului (Köcsukländ); 2—5. Vas de lut, brăţară, vîrf de lance şi ac de podoabă, de bronz, găsite într-un mormînt de la Vărghiş (r. Odorhei); 6. Brăţară de bronz de la Cipău (r. Tîrnăveni); 7. Pumnal de bronz provenind de la Pir (r. Careii Mari).

împărţi în mai multe grupe. În grupa întîi se încadrează vasele confecţionate

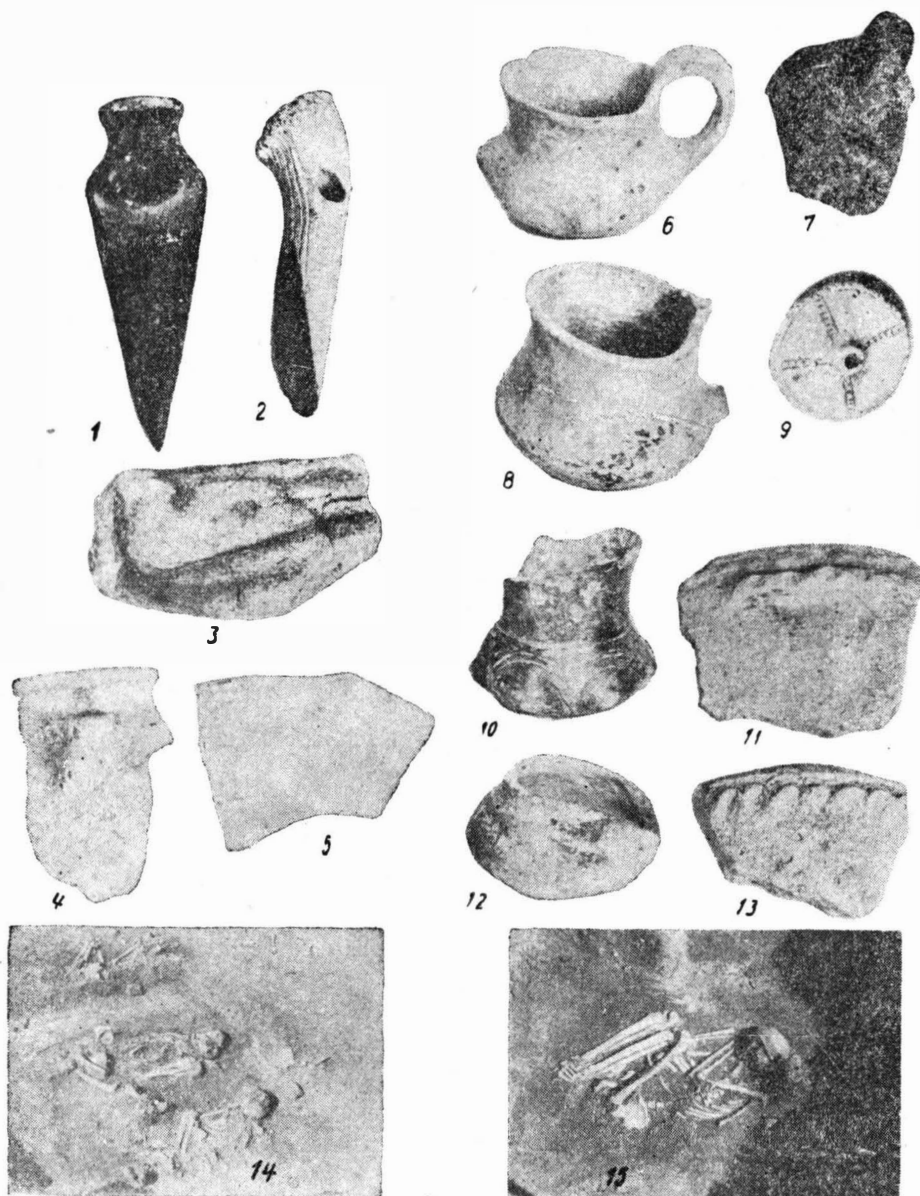

Fig. 10. — 1—3. Obiectele de la Araci şi Pir reproduse în fig. 1; 4—13. Elemente ceramice diverse provenind de la Pir (r. Carei Mari); 14—15. Morminte cu schelete, descoperite în aceeaşi localitate.

din pastă mai puţin omogenă, conţinînd ca materie degresantă bucăţele de calcar (fig. 10,4—7, 8—13). Vasele sînt arse mediocru. Erau întrebuinţate

pentru uz casnic. Sînt decorate sub buză cu un brîu alveolar sau cu buton. Apare şi decorul în linii paralele imprimate cu un obiect dinţat. Unele exemplare sînt neornamentate. În grupa a doua intră vasele confecţionate din pastă compactă bine arsă, de culoare neagră. Acestea sînt ceşti sau borcane cu una sau două torţi, decorate cu ornamente incizate în formă de linii paralele (triunghiuri sau spirale formate din caneluri adîncite, cu vîrf terminat în buton ascuţit).

Ceramica din grupa întîi arată, în privinţa pastei şi a ornamentaţiei cu brîu alveolar sub buză, analogii cu ceramica din cultura Schneckenberg. O strachină cu decor incizat, precum şi un fragment de strachină lobată arată influenţa neîndoielnică a culturii Wietenberg (fig. 5,5 —5 a; fig. 10,5). Pentru grupa a doua, cu decor incizat şi cu caneluri, analogia cea mai bună se găseşte în R. P. Ungară, în materialul aşezării de la Tószeg din epoca tîrzie a bronzului, Tószeg D. Cele două ceşti cu torţi de culoare brună, una cu trei butoni pe pîntece au analogii la Szöreg şi Rákóczifalva (Tószeg C), în a treia epocă a bronzului [1]. O ceaşcă mică de culoare neagră, prevăzută cu toartă şi decorată cu incizii în formă de spirale (fig. 10, 7) e cunoscută din cimitirul cu schelete chircite de la Megyaszó [2] (Tószeg D, faza a patra a epocii bronzului). Tot fazei tîrzii a epocii bronzului (Tószeg D) îi aparţine un vas de culoare neagră cu pîntece bombat, decorat cu caneluri oblice (fig. 10, 12). Tipul acestui vas se regăseşte în Ungaria la Pákosdvár [3] (Tószeg D).

Printre uneltele de producţie găsite în timpul săpăturii, relevăm topoare de piatră perforate, ace şi sule de os, rîşniţe de piatră, prîsnele de lut, săpăligi şi topoare confecţionate din corn de cerb (fig. 1, 1; fig. 10,2). Judecînd după unele materiale, constatăm că oamenii din aşezarea de la Pir s-au ocupat, pe lîngă pescuit, vînat, creşterea vitelor, cu agricultura şi cu ţesutul. Ei cunoşteau războiul de ţesut, ceea ce e arătat prin numeroasele greutăţi de ţesut, în formă de piramidă, descoperite în cursul săpăturii, precum şi prin fusaiole (fig. 10,9). Forma locuinţelor era dreptunghiulară. Ele aveau podele de lut bătut, lucru ce s-a observat foarte clar.

Pe teritoriul aşezării au mai fost găsite şi fragmente de tipare pentru turnat topoare de bronz cu gaură de înmînuşare şi vîrfuri de lănci (fig. 1,3; 10,3), ceea ce arată că metalurgia bronzului era în plină dezvoltare. Acest fapt e dovedit şi prin numeroasele fragmente de vase groase prevăzute cu găuri, care au servit pentru topirea bronzului, precum şi prin numeroase bucăţi de zgură de bronz găsite în aşezare.

În cursul săpăturii au fost descoperite şi dezvelite 30 de morminte. Mormintele au fost descoperite la o adîncime relativ mică, circa 0,50—0,60 m de la suprafaţa pămîntului. Ritul de înmormîntare era inhumaţia; numai într-un singur caz a fost constatată incineraţia cu urnă. Scheletele erau aşezate în poziţie chircită (fig. 10, 14—15); doar în două cazuri erau întinse pe spate, dar şi la acestea s-a păstrat în parte ghemuirea. Au fost găsite şi două morminte duble (fig. 10, 14). În general, la picioarele sau în spatele scheletului de sex bărbătesc era aşezat un topor cu gaură de înmănuşare, făcut din corn de cerb, un vas de lut şi uneori cîte un prîsnel de lut. Într-un

[1] F. Tompa, op. cit., pl. XXX, 7, pl. XXXI, 5.
[2] Ibidem, pl. XLIII, 5, pl. XLIV, 2.
[3] Ibidem, pl. XLVII, p. 15.

mormînt dublu, afară de vasul de lut era şi un pumnal de bronz (fig 9, 7.). Femeile erau înmormîntate de obicei fără inventar sau cel mult numai cu o ceaşcă. S-au observat, în mai multe morminte, că deasupra mortului sau în apropierea lui era aşezată cîte o piatră de rîşnit. Orientarea morţilor era foarte diferită. În marginea nordică a aşezării au fost găsite 4 schelete în poziţie chircită, fără inventar, care permit să presupunem că au existat diferenţieri sociale; e vorba poate de sclavi. Acest fapt s-ar putea dovedi numai în urma cercetării antropologice a tuturor scheletelor. Multe morminte erau aşezate chiar pe podeaua locuinţelor, printre fragmente de vase. De aici rezultă că cimitirul aparţine fazei în care locuitorii se retrăseseră din acest teritoriu, în «Curtea Cetăţii». Urnele funerare corespund vaselor găsite în aşezare. Într-un caz, sub un mormînt, la o adîncime de 0,40 m, într-un strat de chirpic ars, a fost găsită o ceaşcă cu torţi care corespunde ceştii din mormîntul dublu, de lîngă capul femeii.

Pe baza materialului ceramic se poate constata că la geneza culturii Otomani au contribuit mai multe culturi, printre care — afară de cultura Aunjetitz — cele două culturi din estul Transilvaniei: Schneckenberg şi Wietenberg. Cultura Otomani a avut o durată destul de lungă, dezvoltarea ei deplină căzînd în faza tîrzie a bronzului, Tószeg D, şi a luat sfîrşit în prima vîrstă a fierului.

Ultimei perioade a epocii bronzului pare că îi aparţine cultura vaselor cu torţi supraînălţate, cu sau fără buton. După materialul ceramic descoperit în aşezarea de la Feldioara [1], se poate afirma că avem de-a face cu o cultură independentă, care s-a format în mediul local cu ajutorul unei culturi venite din Răsărit, reflectînd şi influenţa culturii Monteoru [2]. Urmele acestei culturi sînt cunoscute mai mult din inventarul cimitirelor. Pentru datarea ei serveşte, în afară de materialul deja cunoscut, materialul cimitirului descoperit în anul 1954 la Cipău, r. Luduş, r. Cluj. Acest cimitir e aşezat lîngă Mureş, între linia C.F.R. şi şosea, la sud-vest de satul Cipău şi a fost descoperit cu ocazia exploatării nisipului. Pe un teren mai ridicat au fost găsite morminte cu schelete întinse pe spate şi în poziţie chircită. Din inventarul unui mormînt au fost salvate următoarele obiecte: un colier din sîrmă de bronz, gros de 0,002 m (fig. 7, 8), care se afla pe gîtul mortului; o brăţară de bronz în formă ovală, decorată cu linii incizate la mijloc şi la ambele capete, cu secţiune rotundă (fig. 7,7 şi 9,6); o zăbală de fier făcută din două părţi cu două verigi, o strecurătoare lucrată în mod grosolan (fig. 7,4) şi un vas cu gît înalt şi cu pîntece bombat (fig. 7,3). În celelalte morminte au fost descoperite trei vase cu torţi supraînălţate, dintre care unul are o muchie pe toartă (fig. 6, 3—4; fig. 7,2), iar unul e decorat pe pîntece cu caneluri oblice. Al patrulea vas, cu o singură toartă şi cu butoni pe umeri, e scitic (fig. 7,1). Cipău de altfel e cunoscut ca loc de cimitir din prima vîrstă a fierului. Vasele cu torţi cu buton sau cu muchii apar la Apahida şi la Cluj împreună cu vase de tip Wietenberg [3].

În descoperiri izolate, printre obiecte de bronz, se găsesc săbii de bronz cu mîner plin sau cu limbă de mîner. Din cauza lipsei de material docu-

[1] Z. Székely, Cercetări arheologice în Regiunea Stalin şi Regiunea Autonomă Maghiară, 1953, p. 12—15.

[2] I. Nestor, op. cit., 117, nota 481; K. Horedt, Cercetările arh. din reg. Hoghiz-Ugra şi Teiuş, în «Materiale Arheologice», I, 1953, p. 806.

[3] K. Horedt, op. cit., p. 807.

mentar, acestea se pot data cu greu. O sabie cu limbă de mîner a fost găsită în anul 1953 la Curteni, Regiunea Autonomă Maghiară (fig. 7,9 şi fig. 11).

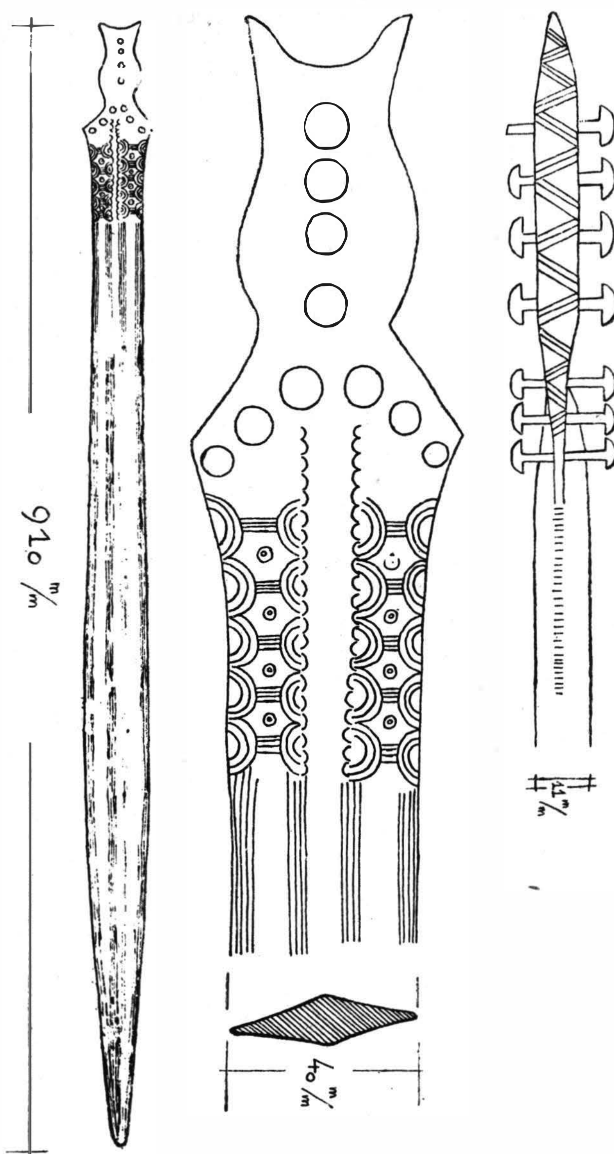

Fig. 11. — Spadă de bronz descoperită la Curteni (r. Tg. Mureş), reprodusă şi în fig. 7, 9.

Forma ei denotă un tip tîrziu din epoca bronzului. Sabia e decorată în partea superioară a lamei cu incizii în formă de semicercuri, cu puncte şi cu linii paralele, care sînt incizate pe lama întreagă. Probabil, această sabie aparţine culturii materiale a purtătorilor culturii Wietenberg.

Inventarul mormintelor şi ritul de înmormîntare al diferitelor culturi dau aspectul caracteristic al culturii respective. Pe baza datelor care ne stau la dispoziţie, ne putem da seama că la începutul epocii bronzului în Transilvania domnea ritul de inhumaţie în poziţie chircită şi în morminte cu lespezi de piatră. Acest rit e caracteristic culturii Schneckenberg şi era probabil practicat şi de purtătorii culturii cu ceramică şnurată. Din cultura Wietenberg nu cunoaştem deocamdată nici un cimitir săpat. În Regiunea Autonomă Maghiară se pot pune în legătură cu purtătorii culturii Wietenberg mormintele tumulare de pe muntele « Kövesberc » între Crăciuneşti şi Vărghiş (r. Odorhei), regiune în care această cultură este atestată. Mormintele au fost răvăşite de săteni; numai inventarul unui singur mormînt a ajuns în colecţia Muzeului din Sf. Gheorghe [1]. În morminte tumulare, făcute din bolovani de piatră, scheletele erau aşezate — după cele relatate de S. Borbat, care a descoperit mai multe din ele — cu spatele rězemat pe peretele gropii. Au fost şi morminte duble. Inventarul unui mormînt consta dintr-un vas de lut, un vîrf de lance, un ac de bronz şi o brăţară de bronz (fig. 9, 2—5). Vasul mic cu pîntece bombat e cunoscut din cimitirul de la Szöreg, R.P. Ungară, din epoca mijlocie a bronzului [2]. Pentru vîrful de lance cu prelungire pentru fixarea lemnului, pentru acul cu capul răsucit şi pentru brăţara de bronz în formă ovală, cu secţiunea rotundă, găsim analogii în materialul depozitelor de bronz din Transilvania [3].

Ritul incineraţiei se cunoaşte în epoca tîrzie a bronzului din Transilvania într-un singur caz, la Pir, în cultura Otomani. Oamenii acestei culturi au practicat în general ritul de inhumare în poziţie chircită. În cultura vaselor cu torţi supraînălţate prevăzute cu buton, găsim tot ritul de înmormîntare al inhumaţiei. Prin urmare acest rit de înmormîntare a persistat pînă la sfîrşitul epocii bronzului şi numai în mod sporadic a fost practicat acela al incineraţiei.

CONCLUZII

Din cele arătate mai sus se poate vedea că la începutul epocii bronzului ocuitorii băştinaşi ai Transilvaniei şi-au format, din elemente locale şi în mediul local, noile culturi care s-au dezvoltat în cursul epocii. Această mare transformare a vieţii societăţii omeneşti la începutul epocii bronzului s-a făcut cu ajutorul noilor elemente venite din răsăritul Europei şi aşezate printre triburile băştinaşe. Afară de aceste elemente din răsărit, în partea vestică a Transilvaniei se poate dovedi şi influenţa unor culturi din apusul Europei, mai ales în epoca tîrzie a bronzului. Prin urmare, populaţia autohtonă n-a preluat nici o cultură dezvoltată în întregime pe teren străin, ci, dimpotrivă, elementele de bază ale tuturor culturilor din epoca bronzului s-au format pe teritoriul Transilvaniei. Toate aspectele şi etapele acestei mari transformări se pot urmări deocamdată doar în linii generale. Prezenta comunicare a avut scopul de a arăta numai unele date încă necunoscute şi de a contribui la rectificarea cronologiei epocii bronzului în Transilvania, fără a atinge toate fazele ei. Credem că pe baza cunoştinţelor actuale, cronologia epocii bronzului în Transilvania se poate prezenta în modul următor:

---

[1] Z. Székely, op. cit., p. 16.
[2] I. Foltiny, A szöregi bronzkori temetö, 1941, p. 32, pl. XIII., 17.
[3] M. Roska, A székelyföld öskora, p. 287—292.

Epoca de tranziţie între neolitic şi epoca bronzului e reprezentată prin cultura cu ceramică şnurată. Din această cultură e cunoscută deocamdată în Transilvania o singură aşezare, cea de la Jigodin (Regiunea Autonomă Maghiară). Cultura cu ceramică şnurată a contribuit la dezvoltarea culturii Schneckenberg, care persistă şi în prima parte a epocii bronzului. În epoca bronzului mijlociu se pot încadra culturile Periam-Pecica şi Tei. Cultura Wietenberg durează de la începutul epocii bronzului pînă în faza tîrzie a acestei epoci, ca şi cultura Otomani. În ultima fază a epocii bronzului se dezvoltă cultura vaselor cu toartă supraînălţată prevăzută cu buton sau fără buton.

Zoltán Székely

ХРОНОЛОГИЯ ЭПОХИ БРОНЗЫ В ТРАНСИЛЬВАНИИ

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

В Трансильвании, благодаря ее богатым залежам медной руды, культуры эпохи бронзы стояли на высоком уровне развития. Периодизация открытий, датируемых этой эпохой, производилась до настоящего времени главным образом на основании складов бронзовых предметов, выделенных из остального археологического материала. В целях определения последовательности различных культур, автор настоящей работы пытается использовать преимущественно керамику. Так, в 1954 г. вблизи села Жигодин, на горе Локул Стежарилор, было обнаружено поселение с керамикой, украшенной шнуровым орнаментом; носители этой культуры — восточного происхождения — способствовали изменению внешнего вида материальной культуры. Они содействовали созданию шнекенбергской культуры (Глина III) в юго-восточной части Трансильвании. На основании других недавних открытий, произведенных в Венгерской автономной области автор устанавливает, что между шнекенбергской и виттенбергской культурами существует ряд общих признаков, позволивших ему придти к выводу, что между этими двумя культурами существует генетическая связь в том смысле, что шнекенбергская культура внесла значительный вклад в образование культуры виттенбергской.

Для ознакомления с культурой Отомани важное значение имеют открытия, сделанные в селе Пир района Кареии Мари. В Четате открыто два смежных поселений Отомани, в одно из которых внедрилось кладбище другого. Таким образом оказалось возможным установить погребальный ритуал носителей культуры Отомани: вначале погребение в скорченном положении, а затем с трупосожжением. На основании произведенных сравнений был сделан вывод, что в создании этой культуры значительная роль принадлежала виттенбергской культуре.

До настоящего времени были сделаны лишь немногочисленные открытия, относящиеся к переходному периоду от бронзы к эпохе железа, но последние открытия указывают на существование тесной преемственной связи между этим комплексом и комплексом культуры Монтеору, а также на влияние восточных элементов привившихся на местной древней основе.

ОБЪЯСНЕНИЕ РИСУНКОВ

Рис. 1. — 1 — секиры из оленьего рога, найденные в Пире (район Кареий Мари); 2 — бронзовые секиры из Арачи (район Св. Георгий); 3 — фрагмент глиняной формы для отливки бронзовых топоров, найденный в Пире (воспроизведены и на рис. 10, 1—3).

Рис. 2. — Фрагменты керамики, найденные в селе Жигодин (район Меркуря Чук).

Рис. 3. — Фрагменты керамики. 1 — Малнаш Бэй (район Св. Георгий); 2, 3, 5, 14, 18 — Биксадул Олтулуй (район Св. Георгий); 4, 8—13, 15—16. Жигодин (район Меркуря Чук); 6, 7, 17 — Меркуря Чук.

Рис. 4. — Предметы, найденные в Жигодине (район Меркуря Чук); 1—2 — песчаник; 3—4 — кремень; 5—6,9 — глина; 7—8 — лощенный камень.

Рис. 5. — Сосуды и фрагменты керамических сосудов; 1—3 — Св. Георгий; 4 — Пискул Кокорилор (район Св. Георгий); 5 — Пир (район Кареий Мари).

Рис. 6. — Керамические сосуды; 1a—b и 2a—b — ножны (район Сэрмаш); 3—4 — Чипэу (район Тырнэвени).

Рис. 7. — Различные объекты. 1—4 — глиняные сосуды, найденные в Чипэу (район Тырнэвени); 5—8 — фрагменты гляняных сосудов, фрагменты бронзового ожерелья, бронзовый браслет и железные удила, найденные в одной из могил Чипэу; бронзовый мечь, найденный в Куртени (район Тыргу Муреш) (воспроизведено и на рис. 11).

Рис. 8. — Фрагменты керамики. 1—2, 4—5 — Меркуря Чук; 3 — Ракул (район Меркуря Чук); 6 — Бискадул Олтулуй (район Св. Георгий).

Рис. 9. — Различные объекты. 1 — плоская секира из отшлифованного камня, найденная в Меркуря Чук (Кёчукланд); 2—5 — глиняный сосуд, браслет, наконечник копья и бронзовая булавка для украшения, найденные в одной из могил в Вэргише (район Одорхей;) 6 — бронзовый браслет, найденный в Чипэу (район Тырнэвени); 7 — бронзовый кинжал, найденный в пире (район Кареий Мари).

Рис. 10. — 1—3 — объекты, найденные в Арачи и в Пире (воспроизведено и на рис. 1). 4—13 — различные элементы керамики, найденной в Пире (район Кареий Мари); 14—15 — могилы с костяками, вскрытые в той же местности.

Рис. 11. — Бронзовый меч, найденный в Куртени (район Тыргу Муреш) (воспроизведен и на рис 7—9).

CONTRIBUTION À LA CHRONOLOGIE DE L'ÂGE DU BRONZE EN TRANSYLVANIE

(RÉSUMÉ)

Grâce à la richesse en minerais de cuivre de la Transylvanie, les civilisations de l'âge du bronze y ont connu un important essor. Jusqu'à présent la division de cette époque en périodes a eu lieu sur la foi des dépôts d'objets de bronze, isolés, en quelque sorte, du reste du matériel archéologique. L'Auteur cherche maintenant à établir la succession des différentes civilisations, surtout en raison de la céramique. Ainsi, en 1954, on découvrit près de Jigodin, sur une colline dite « Locul Stejarilor » (le lieu des chênes), un établissement renfermant de la poterie du type « Schnurkeramik » (céramique cordée); les détenteurs de cette civilisation sont originaires de l'Est et ont contribué au changement d'aspect de la culture matérielle. Ce sont eux qui ont provoqué la formation de la civilisation de Schneckenberg (Glina III), du Sud-Est de la Transylvanie. S'appuyant sur d'autres découvertes, récemment faites dans la Région Autonome Hongroise, l'Auteur constate toute une série d'éléments communs aux civilisations de Schneckenberg et de Wietenberg, éléments qui lui permettent de conclure qu'entre ces deux civi-

lisations il y a un rapport génétique, c'est-à-dire que celle de Schneckenberg a beaucoup contribué à la formation de la civilisation de Wietenberg.

Les découvertes faites dans la commune de Pir, du district de Careii Mari, sont d'une grande importance pour la connaissance du contenu de la civilisation d'Otomani. On a découvert, au lieu dit « Cetate », deux établissements voisins, du type Otomani, dont l'un avait été dérangé par le cimetière de l'autre. On a ainsi pu préciser le rite funéraire des porteurs de la civilisation d'Otomani: au début, l'inhumation en position accroupie, puis, l'incinération. Les comparaisons ont permis d'arriver à la conclusion que la civilisation de Wietenberg a joué un grand rôle dans la formation de cette civilisation.

Pour la période de transition de l'âge du bronze à l'âge du fer, on ne connaissait encore que peu de découvertes, mais celles que l'on a faites récemment prouvent l'existence d'un étroite filiation entre ce complexe et celui de la civilisation de Monteoru et l'intervention d'éléments orientaux, greffés sur le vieux fonds local.

EXPLICATION DES FIGURES

Fig. 1. — 1. Faucille en corne de cerf, provenant de Pir (district de Careii Mari); 2. faucille en bronze, trouvée à Araci (district de Sf. Gheorghe); 3. fragment de moule en argile pour haches en bronze (trouvé à Pir). Également reproduits sur la figure 10, 1—3.

Fig. 2. — Tessons céramiques découverts à Jigodin (district de Miercurea Ciucului).

Fig. 3. — Tessons céramiques. 1. de Malnaş-Băi (district de Sf. Gheorghe); 2, 3, 5, 14, 18: de Bicsadul Oltului (district de Sf. Gheorghe); 4, 8—13, 15—16: de Jigodin (district de Miercurea Ciucului); 6, 7, 17: de Miercurea Ciucului.

Fig. 4. — Objets découverts à Jigodin (district de Miercurea Ciucului); 1—2: grès; 3—4: silex; 5—6, 9: argile; 7—8: pierre polie.

Fig. 5. — Vases et fragments de vases céramiques. 1—3: de Sf. Gheorghe; 4: de Piscul Cocorilor (Sf. Gheorghe); 5: de Pir (district de Careii Mari).

Fig. 6. — Vases céramiques. 1 a—b et 2 a—b: de Teaca (district de Sărmaş); 3—4: de Cipău (district de Tîrnăveni).

Fig. 7. — Objets divers. 1—4: Vases en terre cuite découverts à Cipău (district de Tîrnăveni); 5—8: fragments de vases en terre cuite, fragments d'un collier en bronze, bracelet en bronze et mors en fer, trouvés dans une tombe de Cipău; 9: épée de bronze, provenant de Curteni (district de Tg. Mureş), également reproduite sur la figure 11.

Fig. 8. — Tessons céramiques. 1—2, 4—5: de Miercurea Ciucului; 3: de Racul (district de Miercurea Ciucului); 6: de Bicsadul Oltului (district de Sf. Gheorghe).

Fig. 9. — Objets divers. 1: faucille plate, en pierre polie, de Miercurea Ciucului (Köcsukländ); 2—5: vase d'argile, bracelet, pointe de lance et épingle de parure en bronze, trouvés dans une tombe de Vărghiş (district d'Odorhei); 6: bracelet en bronze, découvert à Cipău (district de Tîrnăveni); 7: poignard en bronze, provenant de Pir (district de Careii Mari).

Fig. 10. — 1—3: Les objets d'Araci et de Pir, de la figure 1; 4—13: éléments céramiques divers provenant de Pir (district de Careii Mari); 14—15: tombes contenant des squelettes, découvertes dans la même localité.

Fig. 11. — Épée en bronze, découverte à Curteni (district de Tg. Mureş), également reproduite sur la figure 7, 9.

STUDII ŞI CERCETĂRI DE ISTORIE VECHE
Tomul VI, nr. 3—4, 1955

ASUPRA TEZAURULUI DE AUR DE LA OSTROVUL MARE

Tezaurul de aur pe care îl prezentăm aici a mai fost publicat în 1937 de către un cunoscut colecţionar din acea vreme [1]. Socotim totuşi că nu ar fi lipsit de interes să revenim asupra unui complex arheologic atît de important, încercînd să aducem unele precizări cronologice şi arătînd importanţa podoabelor de aur în formă de discuri sau falere de la Ostrovul Mare pentru unele probleme legate de arta noastră populară contemporană.

Tezaurul de la Ostrovul Mare era compus din 33 falere (fig. 1, 2 şi pl. I—IV), 11 inele de buclă şi două brăţări (fig. 3 şi 4). Asupra condiţiilor în care au fost descoperite aceste obiecte nu ni se dau decît foarte puţine amănunte. Se pare că întregul tezaur a fost achiziţionat de către colecţionarul amintit în anul 1921, de la un zaraf căruia îi fusese adus de nişte ţărani din comuna Ţigănaşi; a fost descoperit însă în apropiere de Ostrovul Mare de către un tinichigiu din Craiova [2].

Astfel nu putem şti dacă piesele care formează tezaurul au fost găsite în acelaşi loc, nici dacă ele provin din morminte sau dintr-o aşezare, sau dacă ele formau un depozit îngropat în pămînt. Faptul că insula Ostrovul Mare, situată la circa 40 km sud-vest de Turnu Severin, este cunoscută ca o regiune bogată în descoperiri şi în deosebi în morminte din epoca bronzului, confirmă ipoteza că obiectele provin din acest loc.

Tezaurul se găseşte astăzi în colecţiile muzeului de Arheologie şi Istorie al Bucureştilor, cu excepţia brăţărilor şi a inelelor de buclă care s-au pierdut [3].

Culoarea falerelor de aur este galben-verzuie, indicînd prin aceasta că aurul din care sînt făcute provine din Transilvania, cu excepţia pieselor nr. 4—13, care au o culoare galben-arămie. Analiza care s-a făcut cu prilejul primei publicări a arătat că, în afară de piesele din grupa II, toate celelalte falere conţin 66,7% aur şi 33,33% argint [4].

Tehnica în care au fost lucrate aceste obiecte este cea cunoscută pentru prelucrarea aurului în epoca bronzului în regiunile noastre. Foaia subţire de aur maleabil era tăiată în forma dorită, iar ornamentele reliefate se obţi-

---

[1] Dr. G. Severeanu, The gold treasure of the «Ostrovul Mare», in «Bucureşti, Revista muzeului şi pinacotecii municipiului Bucureşti», nr. 1—2, 1937, p. 5—19.

[2] Ibidem, p. 12.

[3] Permisiunea de a publica falerele ne-a fost acordată de direcţiunea Muzeului, lucru pentru care îi aducem aici mulţumirile noastre.

[4] G. Severeanu, op. cit., p. 12.

neau prin prelucrarea reversului plăcii. Ornamentele erau înţepate sau incizate pe dosul plăcii cu un vîrf de bronz, obţinîndu-se astfel pe avers pozitivul motivelor.

Dăm mai jos descrierea falerelor grupate în mai multe grupe după felul în care sînt ornamentate:

Grupa I, nr. 1—3

Trei falere de aur, dintre care două întregi şi una în două bucăţi. Toate în formă de capac şi ornamentate în felul următor. În mijloc un mic *umbo* înconjurat de trei cercuri concentrice formate din mici perle foarte fin lucrate. La locul de intersecţie al suprafeţei falerei, care se curbează, cu marginea care porneşte vertical în jos, o linie concentrică paralelă cu marginea, din aceleaşi mici perle. Pe ea mici linii oblice formate din cîte trei perle. Deasupra acestor linii oblice patru arcuri de cerc formate dintr-o linie perlată alcătuind o cruce. În aceste arcuri grupuri de cîte 2 « C »-uri, cuprinse unul într-altul, cu partea deschisă spre mijloc şi aşezate cap la cap. Sub locul de îmbinare al fiecăruia din cele patru arcuri cîte o mică străpungere, probabil locul unde falera era prinsă pe îmbrăcăminte.

1. Faleră întreagă, cea mai bine conservată.
Diametrul: 6,3/6,3 cm.
Greutatea: 10,350 gr.
2. Faleră întreagă. Prezintă două plesnituri și e puţin turtită.
Diametrul: 6,5/ 6,3 cm.
Greutatea: 9,200 gr.
3. Faleră ruptă în două bucăţi formate fiecare, la rîndul lor, din cîte alte două bucăţi. Acelaşi ornament. *Umbo* lipsește, ca şi o parte din faleră. Perlele cercurilor concentrice aproape aplatisate. Falera a fost lipită recent cu plumb.
Diametrul: 6,3 cm.
Greutatea: 8,200 gr.

Grupa II, nr. 4—18

Falere mai mici ornamentate în felul următor: un mic *umbo* în centru, înconjurat de două cercuri concentrice formate din mici perle foarte fin lucrate. Pe margine o linie concentrică paralelă cu marginea, lîngă ea alta perlată, mărginită înăuntrul falerei de alta simplă. În mijlocul acesteia din urmă patru grupe de cîte 2 « C »-uri, deschise spre interior şi cuprinse unul într-altul, aşezate cap la cap, formate din aceleaşi linii perlate.

Falerele au două străpungeri la îmbinarea a două grupe de « C »-uri, probabil pentru a fi prinse pe îmbrăcăminte.

4. Faleră întreagă bine conservată.
Diametrul: 3,5/3,6 cm.
Greutatea: 2,450 gr.
5. Faleră întreagă cu două străpungeri, bine conservată; are o plesnitură spre margine, continuată din străpungere și o mică ruptură în dreptul celei de a doua străpungeri.
Diametrul: 3,5/3,5 cm.
Greutatea: 2,450 gr.
6. Faleră întreagă, puţin mai turtită decît cele precedente. Are o plesnitură la una din străpungeri și în partea opusă două găurele în loc de una: Aproape de cea de a doua străpungere mai are o altă plesnitură spre margine.
Diametrul: 3,5/3,6 cm.
Greutatea: 2,250 gr.

7. Faleră întreagă, cu 10 mici crestături pe margine. La una din străpungeri a rămas bucata străpunsă prinsă de ea.
Diametrul: 3,4/3,6 cm.
Greutatea: 2,450 gr.
8. Faleră întreagă cu două străpungeri; are o mică plesnitură și o știrbitură pe margine.
Diametrul: 3,6/3,7 cm.
Greutatea: 2,400 gr.
9. Faleră întreagă cu două străpungeri, una rotundă, alta prelungă. Are zece mici plesnituri pe margine.
Diametrul: 3,5/3,4 cm.
Greutatea: 2,350 gr.
10. Faleră întreagă cu două străpungeri. O mică crestătură pe margine.
Diametrul: 3,6/3,5 cm.
Greutatea: 2,350 gr.
11. Faleră întreagă cu trei străpungeri, două alăturate și a treia opusă. Una din ele are o ruptură pînă în margine. Pe margine ştirbituri.
Diametrul: 3,5/3,5 cm.
Greutatea: 2,400 gr.
12. Faleră întreagă cu probabil trei străpungeri pentrucă două din ele sînt alăturate şi se vede ruptura.
Diametrul: 3,5/3,5 cm.
Greutatea: 2,400 gr.
13. Faleră cu două străpungeri rotunde (una mult mărită). Are două plesnituri din margine spre interior. Un mic fragment din margine lipsă. Corpul cam turtit.
Diametrul : 3,4/3,6 cm.
Greutatea: 2,350 gr.
14. Faleră cu trei străpungeri, două alăturate și a treia opusă lor. Marginea prezintă ştirbituri, Falera mult turtită.
Diametrul: 3,5/3,5 cm.
Greutatea: 2,350 gr.
15. Faleră întreagă bine conservată. Ca şi nr. 6, are într-o parte o mică străpungere, iar în partea opusă două. O mică ştirbitură la margine. Linia concentrică reliefată de la margine cam ştearsă.
Diametrul: 3,6/3,6 cm.
Greutatea: 2,200 gr.
16. Faleră întreagă cu două străpungeri. Ornamentul mai aplatisat. Pe corp către margine trei plesnituri. Una din străpungeri prelungită către margine printr-o plesnitură lipită recent.
Diametrul: 3,4/3,6 cm.
Greutatea: 2,250 gr.
17. Faleră întreagă. Prezintă trei plesnituri spre margine și alte două continuate din cele două străpungeri.
Diametrul: 3,6/3,6 cm.
Greutatea: 2,250 gr.
18. Faleră întreagă cu două străpungeri. O plesnitură (care a fost lipită pe dos recent) deacurmezişul pe suprafaţa falerei. Marginea are un mic fragment lipsă.
Diametrul: 3,3/3,3 cm.
Greutatea: 2,350 gr.

Grupa III, nr. 19—20

În mijlocul falerelor un *umbo* înconjurat de două cercuri concentrice formate din mici perle foarte fin lucrate. Pe margine o linie concentrică, paralelă cu marginea, din aceleaşi mici perle. Deasupra acestor linii oblice patru grupe formate din cîte o linie verticală spre *umbo*, mărginită de o parte şi de alta de cîte o jumătate de «C», avînd deschizăturile de o parte şi de alta a liniei; în afară, două mici străpungeri pentru a da posibilitatea ca falera să fie prinsă pe haină la intersecţia capetelor de «C»-uri (sub ele).

19. Faleră întreagă bine păstrată, are foarte slabe şi mici plesnituri la margine.
Diametrul: 3,6/3,8 cm.
Greutatea: 3,400 gr.
20. Faleră întreagă, bine păstrată. Străpungerile sînt puţin prelungite către margine.
Diametrul: 3,8/3,8 cm.
Greutatea: 2,850 gr.

Grupa IV, nr. 21—23

La mijloc un mic *umbo* înconjurat de două cercuri concentrice formate din mici perle foarte fine. Pe margine o linie concentrică, paralelă cu marginea formată din mici perle foarte fin lucrate. Pe ea mici linii oblice. Deasupra acestora şapte « S »-uri, formate din mici perle foarte fine. Aceste « S »-uri, se continuă unul la capătul celuilalt. Falerele au cîte două străpungeri, opuse una alteia, pentru a fi prinse de îmbrăcăminte.

21. Faleră întreagă; are o plesnitură, care porneşte de lîngă *umbo*, continuîndu-se pînă la margine; alta mică în apropiere.
Diametrul: 2,8/3,9 cm.
Greutatea: 2,550 gr.
22. Faleră întreagă, cu o singură plesnitură spre margine şi o îndoitură deacurmezişul ei ceva mai jos de mijloc.
Diametrul: 3,9/3,8 cm.
Greutatea: 3,050 gr.
23. Faleră bine conservată; are un mic fragment lipsă.
Diametrul: 3,8/3,8 cm.
Greutatea: 2,750 gr.

Grupa V, nr. 24—25

Falere la fel cu cele din grupa IV; ornamentul diferă numai ca număr de « S »-uri, care sînt aici în număr de şase.

24. Faleră bine conservată. Una din străpungeri este puţin prelungită pînă la margine.
Diametrul: 3,7/3,7 cm.
Greutatea: 2,650 gr.
25. Faleră foarte bine conservată. O străpungere prelungită puţin către margine.
Diametrul: 3,8/3,8 cm.
Greutatea: 2,650 gr.

Grupa VI, nr. 26—30

Ornamentul se repetă ca la grupa IV-a, cu singura deosebire că sînt cinci « S »-uri, formînd o ghirlandă care se termină cu arcuirea înăuntru, cap la cap, la locul unde e una din străpungeri. Cealaltă străpungere este opusă.

26. Faleră bine conservată. Străpungerile sînt puţin prelungite.
Diametrul: 3,9/3,9 cm.
Greutatea: 3,100 gr.
27. Faleră bine conservată; puţin turtită.
Diametrul: 3,9/3,9 cm.
Greutatea: 2,650 gr.
28. Faleră bine conservată.
Diametrul: 3,9/4 cm.
Greutatea: 2,650 gr.
29. Faleră foarte bine conservată.
Diametrul: 3,9/3,8 cm.

Greutatea: 3,050 gr.
30. Faleră puţin turtită. Are o mică plesnitură de la mijloc pînă la margine, în apropierea uneia din străpungeri.
Diametrul: 3,9/3,7 cm.
Greutatea: 2,800 gr.

Grupa VII, nr. 31—33

Ornamentul e acelaşi ca la grupa a VI-a, cu deosebirea că are şase « S »-uri.

31. Faleră în perfectă stare.
Diametrul: 3,9/3,8 cm.
Greutatea: 3,100 gr.
32. Faleră în perfectă stare.
Diametrul: 3,9/3,8 cm.
Greutatea: 3,050 gr.
33. Faleră întreagă cu o mică plesnitură la margine. Una din străpungeri prelungită, cealaltă mărită prin ruptură.
Diametrul: 3,9/3,7 cm.
Greutatea: 2,700 gr.

Menţionăm apoi « inelele de buclă », podoabe mici care se purtau în părul de lîngă urechi şi cele două brăţări de aur [1].

★

Obiceiul de a purta podoabe de aur cusute sau ataşate pe îmbrăcăminte îl găsim la locuitorii ţării noastre încă de la începutul epocii bronzului. La început aceste podoabe, pe care le vom numi cu un termen mai mult sau mai puţin potrivit *falere*, variază ca formă, pentru ca apoi tipul lor să se uniformizeze, variind doar ca mărime şi ca ornamentaţie.

Începutul acestei serii îl deschide un buton de aur emisferic descoperit în cunoscuta aşezare din epoca bronzului de la *Pecica*, pe malul drept al Mureşului, în regiunea Arad. Butonul are două găuri aşezate faţă în faţă [2].

Aceleiaşi culturi îi aparţin şi două falere plate, uşor elipsoidale, descoperite în mormintele de la *Beba Veche*, în vestul Banatului. Şi acestea sînt perforate, avînd cîte două găuri aşezate faţă în faţă [3].

Tot la Pecica-Rovine, în aceeaşi mare aşezare din epoca bronzului, numită Şanţul Mare, situată pe malul drept al Mureşului, între Pecica şi Semlac, s-a descoperit întîmplător, în 1938, un mic vas de lut în care era o mică faleră de aur împreună cu alte podoabe. Falera, care are un diametru de numai 1,2 cm, prezintă două găuri pentru a putea fi prinsă pe haină. Pe baza vasului în care a fost găsită, ea poate fi datată în perioada de mijloc a epocii bronzului [4].

Cităm încă un mic buton în formă de calotă conică, care s-a găsit la Alba Iulia [5], fără a cunoaşte condiţiile în care a fost descoperit. Altă faleră

---

[1] Nu ne ocupăm aici cu aceste piese care de altfel s-au pierdut. Cu inelele de buclă ne-am ocupat într-o lucrare mai mare, care urmează să fie publicată. Ele au fost de asemenea pe larg studiate în ultimul timp de Eugenia Zaharia. În ce priveşte brăţările de aur, menţionăm doar că nu cunoaştem brăţări asemănătoare în regiunile noastre.
[2] « Dolgozatok », Cluj, III, 1912, p. 9, fig. 7.
[3] D. Popescu, Die frühe u. mittlere Bronzezeit in Siebenbürgen, Bucureşti, 1944, p. 68 şi urm. Nu cităm bibliografia întreagă.
[4] Vl. Dumitrescu, în « Dacia », VII—VIII, 1937—1940, p. 130, fig. 4.
[5] « Archaelogiai Értesitö », 1904, p. 404.

emisferică, avînd un *umbo* la mijloc, s-a găsit la Adoni, în regiunea Oradea [1]. Ea are diametrul de 5,3 cm şi este ornamentată cu şapte cercuri concentrice, punctate. Tot din Transilvania, dar fără a cunoaşte localitatea, provine o mică faleră bombată, care are patru ornamente în formă de frunze reliefate, aşezate în cruce [2].

Cu aceasta ajungem la unele descoperiri mai importante, bine cunoscute în literatura arheologică. Este vorba de falerele de aur de la Vărşand, Grăniceri, Săcuieni, Ţufalău şi Şmig.

La Vărşand, în regiunea Arad, s-a găsit în cunoscuta movilă « dintre vii » (Laposhalom) o faleră [3] foarte asemănătoare cu cele de la Ostrovul Mare. Ea a fost considerată pînă de curînd ca aparţinînd primei perioade a epocii fierului. În săpăturile care s-au făcut în această movilă în anul 1949, s-a descoperit printre altele şi un mic depozit de obiecte de bronz, care datează întregul complex de la Vărşand, inclusiv falera de aur, în perioada mijlocie a epocii bronzului [4].

Nu departe de Vărşand, la Grăniceri (Otlaca), s-au descoperit trei falere asemănătoare ca formă, dar deosebite ca ornamentaţie şi mai ales ca dimensiuni, care ating aproape 14 cm în diametru [5]. Şi aceste falere au fost datate tot în prima perioadă a fierului, dar e mai probabil că ele aparţin aceluiaşi complex cultural ca falera de la Vărşand.

În 1927 s-au descoperit într-o vie, la Săcuieni în regiunea Bihor, 8 falere de aur, dintre care nu ni s-au păstrat însă decît trei [6]. Diametrul lor variază între 8,1 şi 9,1 cm. Una dintre ele, ornamentată cu spirale în « S » prezintă o mare asemănare cu falerele noastre de la Ostrovul Mare.

Menţionăm acum celebrul tezaur de la Ţufalău în Secuime, descoperit în 1840. Acest tezaur, unic în felul său, conţinea pe lîngă mai multe securi masive de aur mai multe falere şi inele de buclă. Falerele sînt de două tipuri, unele mai mici ornamentate numai cu cercuri de puncte reliefate şi semănînd cu mica faleră de la Pecica, iar altele mai mari cu spirale în « S ». Tezaurul de la Ţufalău a fost şi el datat pînă nu de mult în prima perioadă a epocii fierului. Reluîndu-se problema datării lui, tezaurul a putut fi datat, pe baza asemănării topoarelor de aur pe care le conţine, cu unele topoare de bronz şi a falerelor cu alte falere, în perioada de mijloc a epocii bronzului. Chiar şi faptul că tezaurul conţinea inele de buclă [7] pledează pentru această datare, deoarece aceste mici podoabe par a dispare înainte de sfîrşitul epocii bronzului.

În sfîrşit amintim încă tezaurul de aur de la Şmig, lîngă Mediaş, care conţinea, pe lîngă alte obiecte, 26 falere. Ornamentaţia acestor falere diferă

---

[1] M. Roska, Thesaurus antiquitatum transsilvanicarum, t. I, Praehistorica, Cluj, 1942, p. 79—80.

[2] Ibidem, p. 17, fig. 5, nr. 2.

[3] « Arch. Értesitö », 1908, p. 76.

[4] « Studii şi cercetări de istorie veche », I 1950, nr. 1, p. 150.

[5] « Arch. Értesitö », 1909, p. 406—408.

[6] Ibidem, 1929, p. 42—43; Ibidem, 1931, p. 251.

[7] A. Mozsolics, Der Goldfund von Velem-Szentvid, în « Praehistorica », I, Basel, 1950. Tezaurul de la Ţufalău a fost publicat în ultimul timp de A. Mozsolics în « Antiquitas Hungarica » III, 1949, p. 14—29. Autoarea observă cu drept cuvînt că două fragmente de brăţări de aur ar putea data şi de la începutul primei epoci a fierului, ceea ce ar arăta că tezaurul a putut fi îngropat mai tîrziu, ca şi acela de la Şmig cu care prezintă multe asemănări.

de a celor descrise. Tezaurul a fost datat în prima perioadă a fierului, apoi a bronzului mijlociu şi în sfîrşit iarăşi în prima perioadă a fierului pe motiv că ar fi fost găsit într-un vas de bronz, care era băgat la rîndul său într-unul de lut şi că ambele vase ar fi avut un caracter hallstattian. Faptul că tezaurul e compus din falere, care am văzut că sînt caracteristice mai ales pentru perioada mijlocie a bronzului, precum şi faptul că el conţinea şi inele de buclă, caracteristice tot pentru această epocă, ne face să ne gîndim că tezaurul datează tot din această vreme și că el a fost numai îngropat în pămînt într-o perioadă mai tîrzie [1].

Dintre toate falerele menţionate, care, după cîte ştim, formează numărul total al falerelor de aur din epoca bronzului, descoperite pe teritoriul patriei noastre, cea mai asemănătoare cu falerele ornamentate cu motivul spiralei în « S » de la Ostrovul Mare, este o faleră de la Săcuieni. Ornamentul în « S », puţin deosebit îl găsim şi pe falera de la Vărşand. În schimb celelalte motive de pe falerele de la Ostrovul Mare, motivul în « C » şi jumătatea de « S », nu le găsim pe falerele din Transilvania, decît pe două piese de la Grăniceri. Pe una din acestea găsim ornamentul în « C » altfel aranjat, iar pe cealaltă ornamentul în « C », avînd capetele întoarse în formă de spirală.

Am văzut că toate falerele de aur descoperite în Transilvania se datează, unele cu mai multă, altele cu mai puţină certitudine, în epoca mijlocie a bronzului. Este foarte probabil că, întocmai ca şi inelele cu care se găsesc uneori împreună, falerele de aur dispar spre sfîrşitul epocii bronzului.

Aşa după cum s-a mai remarcat, originea acestor podoabe trebuie căutată în sudul egean. Cunoaştem falere asemănătoare descoperite în mormintele cu «groapă simplă» de la Micene. Falerele descoperite în aceste morminte datează din a doua jumătate a secolului al XVI-lea înaintea erei noastre [2].

Influenţa miceniană, pe care o găsim la noi în cultura epocii bronzului, se manifestă începînd cu mijlocul mileniului II î.e.n., astfel încît şi falerele noastre trebuie datate în a doua jumătate a acestui mileniu, probabil prin sec. XV. În această vreme, regăsim din nou spirala ca ornament preferat, atît pe obiectele de metal cît şi în unele grupuri ceramice din regiunile noastre.

Astfel motivele ornamentale de pe falerele de aur de la Ostrovul Mare apar şi în produsele ceramice ale culturilor Otomani, Wietenberg sau Tei, dar mai ales în cele ale culturii cîmpurilor de urne din Oltenia. Falerele de la Vărşand, Săcuieni şi Grăniceri aparţin fără îndoială culturii de tip Otomani-Vărşand, în timp ce falerele de la Şmig şi Ţufalău fac parte din aria de răspîndire a culturii Wietenberg. În sfîrşit falerele de la Ostrovul Mare se încadrează din punct de vedere stilistic şi cronologic în cultura cîmpurilor de urne oltene.

Reapariţia motivului spiralic în cultura epocii bronzului din regiunile noastre se datoreşte în mare parte influenţei egeene. Găsim ornamente asemănătoare din punct de vedere al concepţiei în insulele Ciclade, de pildă, încă înainte de a fi început la noi epoca bronzului [3]. De aici şi din marele focar de cultură care a fost insula Creta, ele trec pe pămîntul Greciei, pentru ca

[1] « Arch. Értesitö », 1881, p. 134; vezi şi I. Nestor în « Revista istorică romînă », XI—XIII, 1941—42, p. 435 şi K. Horedt, în « Mitteilungen aus dem Baron Bruckenthalischen Museum », XII, 1947, extras, p. 2—3.

[2] Vezi de pildă H. Th. Bossert, Altkreta, Berlin, 1937, fig. 193.

[3] Ibidem, fig. 429, 431, 432, 433.

să ajungă apoi la nord de Dunăre. Nu avem deci o « renaştere miceniană », aşa cum crezuse L. Márton şi după el Vasile Pârvan, ci o influenţă continuă a culturii miceniene care se manifestă cel puţin pînă la dispariţia acestei culturi.

După cum am văzut, falerele de aur dispar pe teritoriul ţării noastre încă înainte de sfîrşitul epocii bronzului, ele reapar în schimb la începutul epocii fierului (Hallstatt A şi B) în vestul R.P. Ungare şi mai departe spre apus. Falerele acestea tîrzii se deosebesc de falerele din grupul romîn prin faptul că ele erau deobicei pe o placă de bronz şi mai ales prin motivul în cercuri concentrice cu care sînt decorate. Le găsim la Velemszentvid [1] şi Celldömök (Vas) [2], la Felsözsid [3] (Zala), într-un loc necunoscut din Dunántúl [4], la Mühlau [5] lîngă Innsbruck şi la Worms [6]. În timp ce falerele ungare s-au găsit în depozite împreună cu numeroase obiecte de bronz, cele de pe teritoriul german provin din morminte de bărbaţi [7].

Ornamentul în cercuri concentrice este tot un motiv micenian pe care îl găsim pe falerele din mormintele de la Micene [8], astfel încît trebuie să vedem influenţa miceniană şi în grupul de vest al falerelor de aur. Este curios de observat, însă, că, în timp ce grupul mai vechi romînesc al falerelor de aur preferă în cea mai mare parte motivele ornamentale în « C » şi spirală în «S », grupul de vest întrebuinţează aproape exclusiv motivul cercurilor concentrice.

În afară de problemele de ordin cronologic şi stilistic pe care le pune tezaurul de la Ostrovul Mare, interpretarea lui aduce o nouă contribuţie la unele probleme social economice. Ca şi celelalte tezaure de aur de la mijlocul epocii noastre de bronz, tezaurul pe care îl prezentăm este încă o dovadă vie a diferenţierii sociale destul de accentuate care domnea în această vreme în regiunile noastre.

Se ştie că în epoca bronzului această diferenţiere devine din ce în ce mai puternică, punînd premisele formării claselor sociale care vor apare mult mai tîrziu. Indivizii care posedau şi purtau pe vestminte podoabe de aur reuşiseră să se îmbogăţească, fie prin exploatarea muncii celor săraci, fie prin războaiele de pradă, care se înmulţesc din ce în ce.

Este probabil că, în cazul în care ele provin din morminte, falerele de la Ostrovul Mare nu au aparţinut unui singur individ; totuşi chiar repartizate în mai multe morminte ele rămîn încă o dovadă de bunăstare excepţională pentru acea vreme.

Apariţia acestui tezaur şi în general a tuturor tezaurelor despre care am vorbit, ne mai arată iarăşi că pe la 1500 î.e.n. existau specialişti care executau lucrări în aur şi în bronz — să ne gîndim la splendidele arme de la Apa [9] sau Someşeni [10] — cu o rară perfecţiune. Această perfecţiune implică existenţa unor meşteri a căror ocupaţie principală era prelucrarea aurului

[1] A. Mozsolics, Der Goldfund von Velem-Szentvid, p. 7 şi urm.
[2] Ibidem, p. 12 şi urm.
[3] Ibidem, p. 14—15.
[4] Ibidem, p. 15.
[5] Ibidem, p. 16.
[6] Ibidem, p. 16—17.
[7] Ibidem, p. 24.
[8] H. Th. Bossert, op. cit., fig. 193.
[9] D. Popescu, în « Dacia », VII—VIII, 1937—1940, p. 119 şi urm.
[10] I. Nestor, în « Marburger Studien », pl. 71.

şi a bronzului, arătînd că marea diferenţiere socială, care avea să apară mai tîrziu, era într-un proces pronunțat de pregătire.

Am amintit mai sus că falerele de aur de la Ostrovul Mare trebuie încadrate în cultura cîmpurilor de urne funerare din Oltenia. Ornamentele de pe aceste falere apar pe vasele și pe idolii de lut din aceeași localitate [1] așa cum apar de pildă și în marele cimitir de la Cîrna [2]. În afară de faptul că se găsesc aceleași ornamente în ceramica acestei culturi și pe falerele de aur, este interesant de relevat că pe unii idoli de lut din localităţile citate putem să vedem chiar reprezentarea falerelor despre care vorbim. S-a remarcat că sistemul de ornamentaţie a acestor figurine reprezintă îmbrăcămintea feminină a epocii, unele ornamente reproducînd motivele ornamentale ale veşmintelor, altele însăși podoabele atașate de aceste veșminte.

S-a remarcat de asemenea că unele elemente ornamentale ale acestor figurine s-ar regăsi încă astăzi în arta noastră populară [3]. Tradiţionalismul în elementele de cultură care s-au succedat pe teritoriul ţării noastre a fost arătat în numeroase rînduri. Găsim într-adevăr persistenţa uimitoare a unor elemente de-a lungul mai multor epoci. Cităm în această privinţă ca unul din cele mai caracteristice exemple faptul că unii arheologi maghiari văd în podoabele care se găsesc în mormintele slavo-maghiare din sec. XI continuitatea influenţei artei dacice a prelucrării argintului [4].

E adevărat că cel puţin în starea actuală a cercetărilor nu am putea arăta continuitatea ornamentelor de pe falerele de aur sau de pe idolii de lut din Oltenia de-a lungul timpului care desparte epoca bronzului de zilele noastre.

Trebuie să ţinem seama că aceste ornamente se aplicau mai ales pe obiecte care erau făcute dintr-un material perisabil, cum ar fi ţesăturile sau lemnul.

Este totuşi caracteristic că unele ornamente care figurează pe falerele noastre de aur sau pe ceramica epocii bronzului din Oltenia se regăsesc şi astăzi în aceeaşi provincie. Astfel ornamentul în « S », identic cu cel de pe falerele nr. 26—30 apare pe iile ţărăncilor noastre, atît pe piept cît şi pe mîneci [5]. Ornamentul în « S » devenit însă unghiular se găsește în Vîlcea [6].

Motivul în « S » apare și în Romanaţi [7], apoi pe malul stîng al Oltului [8], în Argeş [9], în Muscel [10] și pînă în Vrancea [11].

Același « S » îl găsim și în regiunea Sibiului [12].

---

[1] D. Berciu, Catalogul Muzeului din Turnu Severin, în « Materiale Arheologice », I, 1953, pl. XIII şi urm.

[2] Vl. Dumitrescu şi C. S. Nicolăescu-Plopşor, în « Oltenia », cartea IV, 1944 (extras).

[3] Al. Tzigara-Samurcaș, Vechimea portului țărănesc, București, 1945.

[4] N. Fettich în « Archaelogia Hungarica », S. N., XXXI, 1951, p. 118 urm.

[5] Cusături romînești, București, 1941, pl. 9, 17, 19.

[6] Ibidem, pl. 23 și 29.

[7] Ibidem, pl. 34.

[8] Ibidem, pl. 60 și 77.

[9] Ibidem, pl. 97 și 115.

[10] Ibidem, pl. 128.

[11] În expoziţia Muzeului de artă populară al R.P.R.

[12] D. Comşa, Din ornamentica romînă, Album artistic, Sibiu, 1904, tabela I, nr. 10; II, nr. 64; IV, nr. 131; XXII, nr. 21 și XXIII, nr. 26 f și 28 d.

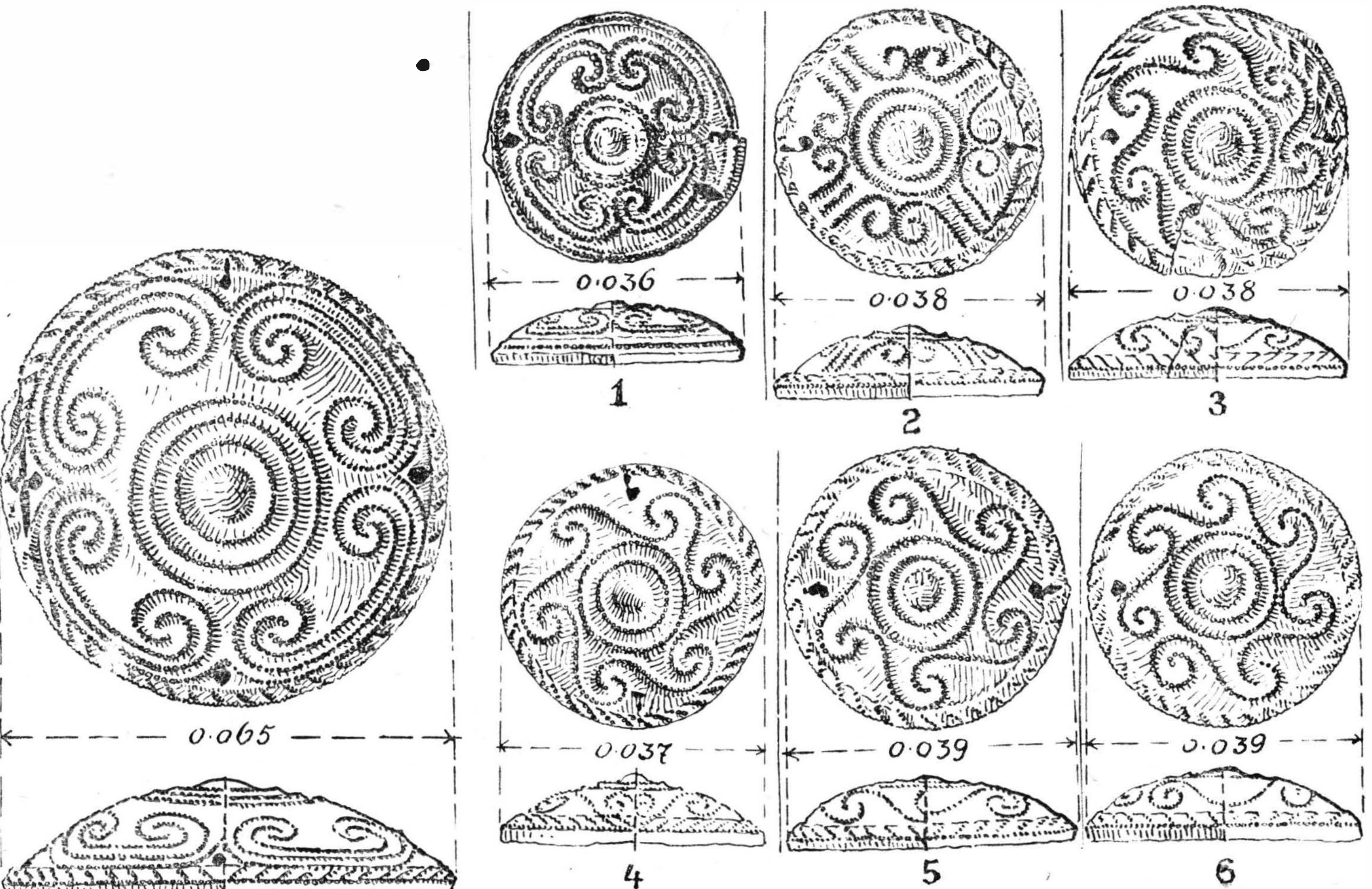

Fig. 1

Fig. 2

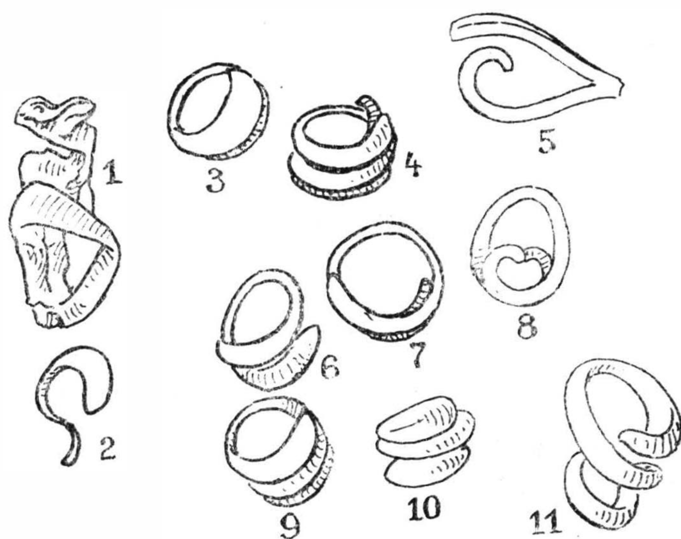

Fig. 3

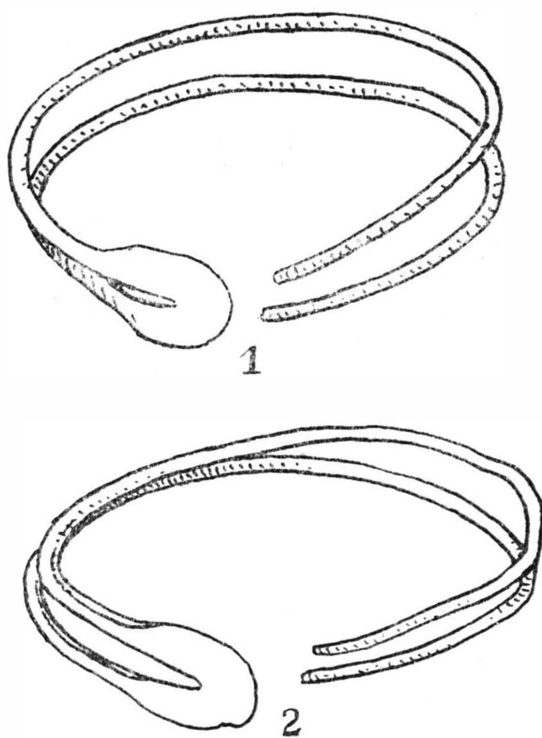

Fig. 4

1

3

2

Planșa I.

4

5

6

7

8

9

10

11

12

13

14

15

Planşa II

16

17

18

19

20

21

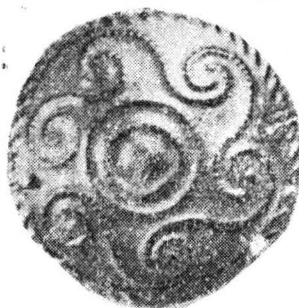

22

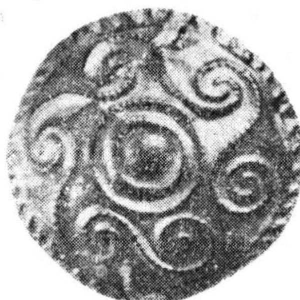

23

24

25

Planşa III

26

27

28

29

30

31

32

33

Planșa IV

Găsim de asemenea motivul în «C»[1], iar motivul numit «cîrlionț» de pe falerele nr. 19 şi 20 se găseşte pe pieptul iilor în Romanaţi şi în Muscel[2].

În afară de ornamentele pe care le constatăm pe ţesături, aceleaşi motive apar şi pe alte produse ale artei noastre populare, cum ar fi, de pildă, lucrările în lemn[3]. Se pune întrebarea dacă toate aceste motive au continuat să existe de-a lungul veacurilor sau dacă apariţia lor în două epoci atît de îndepărtate în timp nu este decît o simplă întîmplare. În ce ne priveşte credem că ornamentele străvechi despre care am vorbit s-au menţinut de-a lungul miilor de ani, care despart falerele de aur de iile ţărăncilor noastre şi că o cercetare mai adîncită ar putea să dea în această privinţă rezultate surprinzătoare.

Dorin şi Valeria Popescu

О ЗОЛОТОМ КЛАДЕ В ОСТРОВУЛ МАРЕ

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

Данные о найденном в Островул Маре золотом кладе, состоящем из 33 золотых фалеров, 11 застежек в виде колец и 2 браслетов, тоже золотых, были уже опубликованы в 1937 г.

Неизвестно при каких условиях он был открыт, найдены ли эти предметы в могилах или все вместе составляли клад, зарытый в землю. В настоящей статье уточняются некоторые данные хронологического характера. На основании подобных же открытий в Трансильвании и микенского влияния, проявляющегося в этих золотых фалерах, клад может быть отнесен к среднему периоду бронзового века, вероятно, к XV в. до н. э.

Декоративные сюжеты на этих фалерах находятся и сегодня на тканях и на разных деревянных предметах народного искусства этой местности. Авторы склонны думать, что эти сюжеты сохранились в течение тысячелетий, отделяющих бронзовый век от нашей эпохи, хотя это не может быть доказано.

AU SUJET DU TRÉSOR D'OSTROVUL MARE

(RÉSUMÉ)

Le trésor qui comprend trente-trois phalères, onze anneaux de boucles et deux bracelets, tous en or, a été décrit en 1937 (note 1).

On ne connaît pas les conditions dans lesquelles le trésor a été découvert et on ne saurait affirmer que les objets trouvés proviennent de sépultures ou formaient un trésor unitaire enfoui dans le sol. Le présent article

[1] D. Comşa, Din ornamentica romînă, Album artistic, Sibiu, 1904, tabela III, nr. 99.
[2] Cusături romîneşti, pl. 130.
[3] Al. Tzigara-Samurcaş, Izvoare de crestături ale ţăranului romîn, Bucureşti, 1928, pl. VII, f. 95.

fait état de certaines précisions chronologiques. En raison des découvertes similaires faites en Transylvanie et de l'influence mycénienne qui se fait jour dans les phalères d'or, le trésor peut être attribué à la période moyenne de l'âge du bronze, probablement au XVe siècle avant notre ère. On retrouve aujourd'hui sur les tissus et travaux sur bois de l'art populaire des mêmes régions, les motifs ornementaux de ces phalères.

Les Auteurs inclinent à croire que ces motifs se sont maintenus au cours des millénaires qui séparent l'âge du bronze du nôtre; toutefois, cette thèse ne peut être prouvée.

STUDII ȘI CERCETĂRI DE ISTORIE VECHE
Tomul VI, nr. 3—4, 1955

EPITAFUL SCLAVULUI SCAURIANUS

Una din cele mai interesante piese arheologice în muzeul Istoric al raionului Turda (Reg. Cluj) este lespedea funerară ornamentată a sclavului roman Scaurianus, cunoscută în literatura epigrafică de aproape două secole, fără să fi fost însă bine citită şi just interpretată; de aceea este necesară reexaminarea textului ei, care aduce un aport documentar la problema istorică a sclavajului în Dacia ocupată de romani. Textul acestui monument epigrafic a fost publicat pentru ultima dată (după Soterius, Seivert şi Torma) la 1873 de Th. Mommsen [1] între epigrafele « Daciae incertae » (al căror loc de descoperire era necunoscut ori nesigur). În muzeu, monumentul a fost adus în 1952 din Turda, str. I. Raţiu nr. 37, iar aici fusese transportat prin 1930 de la Petreştii de Jos (Petrid, Alsó-Magyar-Peterd, raionul Turda), unde a existat timp de peste două secole o colecţie de monumente epigrafice şi sculpturale din perioada sclavagistă romană, adunate din mai multe locuri (Turda, Alba Iulia, Zlatna etc.) spre împodobirea castelului său de către pasionatul amator de antichităţi Francisc Lugosi, secretarul principelui transilvan Mihail Apafi, la sfîrşitul secolului al XVII-lea [2].

---

[1] Corpus Inscriptionum Latinarum, vol. III, nr. 1610.

[2] Despre colecţia de monumente antice (azi complet risipită, o bună parte din ele fiind duse în alte localităţi — cîteva la Turda, trei inscripţii în Muzeul raional Gherla, Reg. Cluj — ori dispărute, distruse) a lui Lugosi la Petrid şi despre peripeţiile unora din acestea, vezi K. Torma, Archaeologiai közlemények, Budapesta, 1863, vol. III, p. 146—7, care însă afirmă greşit că toate pietrele cu inscripţii (în număr de 13 ori 14) trebuie să fi fost aduse din ruinele de la Turda-Potaissa daco-romană; cîteva inscripţii sînt, totuşi, cum arată textul lor şi cum a stabilit Mommsen, aduse de la Alba Iulia (C.I.L., III, 1092, 1158, 1210, 1214). O parte din monumentele acestei vechi colecţii apar într-o frumoasă pictură (aquarelă) de F. Jaschke din Viena, care a umblat pe la « curia » din Petrid la 1808: tablou înfăţişînd parcul în care sînt expuse monumente romane (vizibilă C.I.L., III, 1211), în fund prăpastia « Cheile Turzii ».

Este de relevat aici greşeala comisă de unii epigrafişti mai noi care au tras concluzii de ordin istoric, punînd la Petreşti-Petrid o garnizoană romană, ca J. Szilágyi, Közlemények, Kolozsvár-Cluj, 1943, III, p. 94: «la Petrid a fost înmormîntat un veteran din numerus Campestrorum, C.I.L., III 1607 », (dar cf. C. Daicoviciu, «Anuarul Institutului de Studii », Clasice, Cluj-Sibiu, 1944, IV, p. 319), iar în A Dáciai erödrendszer helyörségei, Budapest, 1946, p. 10, Szilágyi afirmă: « în teritoriul Petridului ar fi făcut de pază ostaşi din numerus Campestrorum, C.I.L., 1607, III, dar vor fi umblat pe aici şi detaşamente ale legiunii XIII de la Apulum (C.I.L., III, 1606), cu siguranţă în a. 209—211 » (?!), — fără să se releve că aceste inscripţii, pe care se bazează « argumentarea » lui Sz., sînt aduse aici din alte localităţi, neavînd nici o legătură cu modesta aşezare romană (cărămizi, ceramică etc.) de la vest de Cheile Turzii, în hotarul actualului Petreşti. Numeroase

La Petrid-Petreşti, monumentul nostru a fost văzut şi copiat de un modest cărturar necunoscut pe la începutul secolului al XVIII-lea şi comunicat pastorului sas George Soterius (Schochter, mort la 1723; puţin probabil ca acesta să fi umblat la Petrid), care păstrează în manuscris o variantă eronată şi incompletă a textului; o altă variantă greşită publică la 1775 Ioannes Seivert, în Inscriptiones Daciae, nr. 268, cu indicaţia (considerată falsă de Mommsen) că monumentul s-ar fi aflat la « Petresanii, pagus valachicus haud procul a Zalatna »[1], adică Pătrînjeni (raion Alba, Reg. Hunedoara). După Seivert o reproduce cu aceleaşi greşeli J. F. Neigebaur[2]. La 1865, K. Torma (1829—1896) revăzînd monumentul a dat[3] o corectă reproducere a textului în facsimil, relevînd greşelile lui Seivert. Textul păstrat de cei trei autori din sec. XVIII—XIX este:

Soterius	Seivert	Torma
D M	D M	D M
SCAVRIANAI	SCAVRIANAE	SCAVRIANI
CAES N̄ SERV I	CAES N̄ SER	CAES.N̄.SERVALI
VIX AN XIII	VAE VIX AN XXIII	VIX.AN.XXIII
	FVSCIANVS	FVSCIANVS
	F.B.M.P.	FRATRI. B.M.P.

Torma prezenta şi o întregire (greşită) a rîndului 3: «Caes(aris) n(ostri) servati». M. J. Ackner-F. Müller[4] pun la Zlatna-Pătrînjeni inscripţia în varianta Seivert, iar sub nr. 720 la Petrid-Petreşti varianta Torma, fără să observe identitatea celor « două » inscripţii. Dar Mommsen, fără să fi văzut monumentul (cu ocazia unei călătorii în Ardeal la 1857 pentru pregătirea lucrării C.I.L. vol. III, nu s-a abătut pe la Petrid, probabil neştiind despre materialele de aici) şi neţinînd seama de varianta fidelă a lui Torma (care a fost un eminent epigrafist), compune după cele trei copii ale eruditilor ardeleni un text greşit (C.I.L., III, 1610), care a fost apoi considerat de toţi cercetătorii ca varianta « oficială »: « D M /SCAVRIANAE/ CAES. N̄. SERVAE/ VIX AN XXIII FVSCIANVS/ FRATer. B.M.P. » (Scauriana caes. n(ostri) serva, etc.)[5]. Această lectură, girată de marele prestigiu al patriarhului epigrafiei latine, a fost considerată justă şi sigură de toţi epigrafiştii, dintre care se vede că (după Torma) nici unul nu s-a abătut pe la Petreşti, spre a examina preţioasele monumente epigrafice (între acestea

exemple de asemenea confuzii (frecvente în cartea lui Sz., mai ales) arată că pentru valorificarea istorică justă a materialelor epigrafice este necesar a le cunoaşte istoricul şi peripeţiile, în primul rînd locul de origine (unde au fost descoperite).

[1] I. F. Neigebaur, Dacien, Braşov-Kronstadt, 1851, p. 172, nr. 3.

[2] Interesantă este fraza lui S. Köleséri, Auraria Romano-dacica (Sibiu, 1717), p. 18: «Scaurianus primus a Traiano propraetor missus in marmore epitaphiali ad Zalaknam invento PROC AUR fuisse legitur », considerată de Mommsen (C.I.L., III, 65) ca inscripţie falsă; s-ar putea însă ca S. Köleséri să fi văzut de fapt (la Zlatna?) epitaful sclavului Scaurianus (C.I.L., III, 1610), din care, greşind ori cu intenţie, potrivit preocupărilor sale şi din cauza identităţii de nume cu guvernatorul Terentius Scaurianus, a făcut un « PROC AVR ».

[3] K. Torma, op. cit., p. 149.

[4] Die römischen Inschriften in Dacien, Viena, 1865, nr. 587.

[5] Cf. C.I.L., III, Index, p. 2410.

o inscripţie mult deteriorată este încă şi azi inedită) din satul de lîngă intrarea în Cheile Turzii, unde s-a păstrat timp de peste două veacuri şi lespedea funerară a sclavului Scaurianus [1].

Monumentul este o placă de piatră calcaroasă, ruptă la marginea de sus şi în colţul stîng, înaltă de 98, lată de 84, groasă de 16 cm, literele de mărimi variate (rîndul I 8 cm, r. II 7, r. III—V 6, r. VI 5 cm). Cîmpul inscripţiei (în unele locuri tocit de ploi şi vînt) e încadrat de un chenar simplu la marginea de jos (unde lespedea avea o parte mai ascuţită, pivot, azi rupt, pentru a se înfige în pămînt ori într-un suport, basament) şi probabil la cea de sus, iar lateral era încadrată de două coloane susţinute pe cîte un mic altar şi acoperite cu viţă de vie, din care se observă lujerul, frunze şi ciorchini. Precum se vede în desenul epitafului (făcut după fotografie), lectura este: D(is) M(anibus) / SCAVRIANI / CAES(aris) N(ostri) SER. VALI (?) ori VALL / VIX(it) AN(nos) XXIII / FVSCIANVS / FRATRI B(ene) M(erenti) P(osuit), — adică aproape exact copia lui Torma, care a citit bine inscripţia, trecînd însă cu vederea un amănunt esenţial la sfîrşitul rîndului 3, unde este dat titlul, ocupaţia robului Scaurianus (înţeles greşit de către cercetători, afară de Torma, ca « Scauriana serva »): cuvintele SER. VALI (V + A în ligatură) interpretate de unii SERVAE, de Torma « servati ». Este evident însă că nu poate fi citit nicidecum SERVAE, căci e vorba de un sclav, Scaurianus (fratele lui Fuscianus), nume scris întreg şi clar la genetiv, SCAVRIANI; încît pentru « SER. VALI » trebuie căutată altă explicaţie, admiţînd o greşeală de inciziune în acest epitaf lucrat, dealtfel, cu destulă îngrijire şi nelipsit de o modestă eleganţă provincială în ornamentaţie şi forma literelor, datînd foarte probabil de pe la mijlocul sec. II al erei noastre. Litera A în ligatură cu V (V+A), ce pare echivocă, a sugerat lectura SERVAE; te-ai putea gîndi la interpretarea SER VALI ori SERV A LI(?), în prima eventualitate (*serv(us) val(etudinarius?)*) [2], în a doua

[1] B. Orbán, Torda város és környéké, Budapesta, 1889, p. 73, nr. 89, deşi (cum spune) a văzut piatra la castelul din Petrid, reproduce servil textul greşit din C.I.L., III, fără să-şi fi dat osteneala să citească textul de pe epigrafă, care desigur nu era în acea vreme mai puţin clar decît azi; de asemenea, Şt. Téglás, la 1905, într-un carnet al său de notiţe didactice şi arheologice, copiază textul aproape exact ca pe piatră şi dă lectura greşită după . . . Orbán şi C.I.L., III, 1610; B. Cserni, în Alsófehérvármegye monográfiája, II, 1, Aiud, 1901, p. 475, nr. 464, încă reproduce textul inscripţiei.

[2] E puţin probabil să fie un sclav infirmier « a valetudinario », cunoscut în cîteva exemple din inscripţii (cf. R. Cagnat, în Daremberg-Saglio, Dictionnaire des antiquités grecques et romaines, V, 265).

ser(vus) a li(bellis?) sau ceva asemănător; dar astfel de întregiri dificile nu pot fi justificate prin analogii plauzibile din materialul epigrafic cunoscut.

Mai simplu este să ne gîndim la o funcţie obişnuită pentru sclavi în ierarhia societăţii sclavagiste romane şi pentru care există suficiente analogii documentare. După literele SER se observă clar un punct despărţitor la mijlocul rîndului, ceea ce arată că este de citit SER(vus) VALI..., ori mai curînd VALL, din cauză că I (incizat exact la marginea rîndului) are jos o bară orizontală ce trece pe chenar (coloană), iar VALI cu greu ar putea fi altceva decît o scriere greşită pentru VILI — (ori VILL?), datorită neglijenţei pietrarului (lapicidului), care din I a făcut A legat de V precedent; greşeală asemănătoare în C.I.L., III, 7837, VAIL (V+A în ligatură) pentru VIL(icus). Am avea astfel un CAES(aris) N(ostri) SER(vus) VIL(L)I(cus), cum s-a indicat în « Studii şi cercetări de ist. veche », IV, 1953 nr. 3—4, p. 792. Pentru atare funcţiune există cîteva exemple din Dacia: « Romanus aug(usti) n(ostri) v(erna) vil(icus) » în C.I.L., III, 7837, din Ampelum-Zlatna; « Felix aug.n.vil. », C. Daicoviciu, în «Dacia», VII—VIII, 1937—40, p. 323, poate din Porolissum-Moigrad; « Epipodius aug. n. verna vilicus », în «Anuarul Comis. Mon. Ist.», Cluj, 1929—1930, p. 313; un « s(ervus?) vil(icus?)» în C.I.L., III, 7949, inscripţie fragmentară din Sarmizegetusa; fragment dubios publicat de Orbán, op. cit., 76, nr. 110; G. Téglás, în «Erd. Múz.», 1888, p. 65, nr. 21, de la Potaissa Turda; de asemenea « Felix caes. n. ser. vil. statio(nis) Pont. Aug. », în C.I.L., III, 7853=1351= «Arch. ért.», 1940, p. 179, nr. 83, din serviciul vamal al provinciei. *Servus vilicus*, scris uneori *villicus* [1], era în lumea romană un sclav mai răsărit, devotat (ce se bucura de încrederea deosebită a stăpînului de sclavi), un fel de intendent (regisor), responsabil peste un domeniu rural (fermă, moşie, « villa », de unde şi numele lui) şi peste mai mulţi sclavi; asemenea exploatări agricole, « villa rustica», aparţinînd proprietarilor romani, se cunosc — fiind săpate sistematic şi studiate — în mai multe regiuni ale Daciei carpatice: în teritoriul Turzii, Clujului, Hunedoarei, Sarmizegetusei etc. [2]. Mai tîrziu, vilicus a ajuns să însemne un conducător al unei întreprinderi de exploatare, din care însă el în principiu, nefiind liber, deşi era « şef al culturilor », nu avea (spre deosebire de administratorii, vechilii etc., de moşii în orînduirea capitalistă) nici un beneficiu personal, căci totul forma proprietatea exclusivă a stăpînului, împreună cu însăşi persoana fizică a acestui agent de încredere care era vilicus şi care avea o funcţie importantă în organizarea muncii, fiind cel care făcea repartizarea sarcinilor pentru sclavi, supraveghind zilnic şi permanent executarea tuturor lucrărilor.

Scaurianus din inscripţia noastră, element capabil, ridicat de tînăr din mulţimea robilor imperiali la funcţia de mare încredere şi răspundere care era « caesaris servus vilicus », nu pare să fie originar din Dacia (unde, dealtfel, precum se admite îndeobşte, o bună parte a populaţiei băştinaşe

---

[1] Pentru acest grad şi funcţie în rîndul sclavilor romani, cf. G. Lafaye, în Dictionn. ant., V, p. 892—3.

[2] La H o b i ţ a — Sarmizegetusa: O. Floca, în « Studii », 1949, nr. 1, p. 108—110; « Materiale arheologice », I, 1953, p. 743—754; la M î n e r ă u (r. Hunedoara): A. Buday, în «Dolgozatok», IV, 1913, p. 110—128; la A i t o n (r. Turda): M. Roska, în «Dolgozatok», VI, 1915, p. 48—50; D e z m i r (r. Cluj): M. Roska, în «Dolgozatok», II, 1911, p. 106—8; T a r c e a, Apahida (r. Cluj): A. Buday, în «Dolgozatok», IV, p. 128—154; C i u m ă f a i a (r. Cluj): săpătură inedită a lui Z. Székely etc.

a fost redusă de cotropitorii romani în stare de robie), fiind foarte probabil detaşat din altă parte în fruntea vreunei întreprinderi (ce nu este indicată şi nu rezultă din laconicul text al epitafului) din aparatul imperial de exploatare a bogăţiilor naturale şi a forţelor umane ale provinciei carpatice; aici a murit la vîrsta de abia 23 de ani, cum arată lespedea pusă de fratele lui Fuscianus, tot sclav. Cei doi sclavi au ajuns, desigur, la o situaţie materială de invidiat pentru masele largi ale robilor împilaţi şi oropsiţi din lumea romană. S-ar putea ca Scaurianus să fi făcut parte din serviciul de exploatare şi administrare a bogatelor mine de aur din Munţii Apuseni, al cărui centru se afla la Ampelum-Zlatna (raion Alba), iar lespedea funerară să fi fost de fapt descoperită în ruinele acestui oraş roman, la satul Pătrînjeni (cum spune Seivert şi Köleséri), de unde să fi fost transportată la Petridul de Jos (Petreşti) pe la sfîrşitul sec. XVIII (ori în sec. XVIII?). Tot atît de probabil este însă ca piatra să fi fost găsită în ruinele Potaissei romane de la Turda, cum susţinea Torma. O nouă informaţie manuscrisă ar putea să lămurească în viitor chestiunea locului de origine a monumentului nostru şi a localităţii unde a activat şi murit tînărul rob Scaurianus [1].

Prin elucidarea epitafului pus de Fuscianus fratelui său Scaurianus caes. n. ser. vil(icus), se cîştigă un nou element documentar în materialul epigrafic destul de sărăcăcios cu privire la sclavii din Dacia. Se ştie că informaţiile de acest fel, laconice şi lacunoase, sînt mult mai puţine decît cele privitoare la oamenii liberi şi la cei privilegiaţi, care în chip firesc puteau să-şi permită luxul de a-şi scrie numele şi cariera pe monumente şi altare destinate posterităţii. Ştirile documentare despre sclavi şi liberţi vor trebui, cum s-a spus, să fie adunate, supuse unui examen riguros şi cercetate atent înainte de a se putea face un studiu de ansamblu (bazat pe documentare şi analogii cît mai multe cu alte provincii ale imperiului) asupra rolului sclavilor, care, alături de populaţia autohtonă, aservită şi împilată, erau factorul de bază al muncii şi producţiei din această provincie, ca şi din alte regiuni ale lumii antice sclavagiste [2].

Ion I. Russu

SCAURIANUS SERVUS VILICUS

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

Автор вновь анализирует надгробную надпись, опубликованную в CIL, III, 1610 (Daciae incertae), находившуюся с 1700 до 1930 гг. в старой коллекции римских памятников в селе Петрешти (Petrid, Peterd района Турда, Клужской области), а с 1952 г., находящуюся в музее города Турда. Чтение Момзена, приведенное в CIL, III (по Сотериусу, Сеиферту и Торме): «D. M. Scaurianae caes(aris) n(ostri) servae vix.

[1] Un omonim al sclavului Scaurianus (ori identic cu el?) este dedicantul inscripţiei C.I.L., III, 1081 (Apulum-Alba Iulia): « I(ovi) o(ptimo) m(aximo) et Dis Penatibus Scaurianus », considerat ca identic cu guvernatorul provinciei în primii ani Terentius Scaurianus.

[2] Începutul în această direcţie sînt cele două studii recente: D. Tudor, Despre sclavaj în Dacia inferioară, în « S.C.I.V. », I, 1950, nr. 1, p. 205—212, tratînd ştirile despre sclavi şi liberţi din Oltenia ocupată de romani; I. I. Russu, Un sclav în serviciul vamal din Dacia, ibid., IV, 1953, nr. 3—4, p. 780—793 (cu bibliografie), tratînd şi problema staţiunilor vamale din această provincie.

an. XXIII Fuscianus frater b.m.p.» ошибочно; более вероятным является чтение Тормы, предложенное им в 1863 г.: Scauriani caes n. servali vix XXIII Fuscianus fratri b. m. p., но его толкование слова «Servali»—«servanti» также ошибочно. На камне можно прочесть «D(is) M(anibus) Scauriani caes(aris) n(ostri) ser(vi) VALI vix(it) an(nos) XXIII Fuscianus fratri b(ene) m(erenti) p(osuit). Слово VALI (V+A в лигатуре) высечено несомненно по ошибке вместо «VALI» или может быть VALI слово, толкуемое как «Vilicus» (аналогия в CIL, III, 7833. Scaurianus caes(airs) n(ostri) ser(vus) v[i]li(cus) — раб императора, работавший может быть в администрации золотых приисков в Дакии или в другом предприятии по эксплоатации местных богатств и автохтонного населения прикарпатской провинции. Возможно, что эпитафия Scaurianus находилась в местности Златна (Ampelum) или даже в Турде (Potaissa), менее вероятно — в Алба-Юлии, местности, откуда владелец села Петрешти-Петрид привез в конце XVII в. материалы своей археологической коллекции.

ÉPITAPHE DE L'ESCLAVE SCAURIANUS

(RÉSUMÉ)

L'Auteur examine derechef l'inscription funéraire, publiée dans C.I.L., III, 1610 (« Daciae incertae »), qui, de 1700 à 1930, fit partie d'une ancienne collection de monuments romains, du village de Petreşti (Petrid, Peterd, district de Turda, région de Cluj) et, depuis 1952, se trouve au musée de Turda. La lecture de Mommsen dans C.I.L., III (d'après Soterius, Seivert et Torma): « D. M. Scaurianae caes(aris) n(ostri) servae vix. an. XXIII, Fuscianus frater b.m.p. » est erronée. La lecture donnée en 1863 par Torma est plus proche de la réalité: « Scauriani caes n. servali vix. an XXIII, Fuscianus fratri b.m.p. », mais l'interprétation de « servali » comme « servati » est fausse. Sur la pierre on peut lire: « D(is) M(anibus) Scauriani Caes (aris) n(ostri) ser(vi) VALI vix(it) an(nos) XXIII, Fuscianus fratri b(ene) m(erenti) p(osuit) ». Dans le mot VALI (ligature V+A) il y a sans doute une faute de gravure pour « VILI » (ou peut-être VILL) que l'Auteur interprète « vilicus » (une analogie dans C.I.L., III, 7833). Scaurianus caes(aris) n(ostri) ser(vus) v[i]li(cus) est un esclave de l'empereur, employé peut-être au service administratif des mines d'or de la Dacie ou autre entreprise d'exploitation des richesses et de la population autochtone de la province carpatique. L'épitaphe de Scaurianus se trouvait probablement à Zlatna-Ampelum ou même à Turda-Potaissa (improbablement à Alba Iulia), localités où le propriétaire du village de Petrid-Petreşti avait recueilli, à la fin du XVIIe siècle, le matériel de sa collection archéologique.

STUDII ŞI CERCETĂRI DE ISTORIE VECHE
Tomul VI, nr. 3—4, 1955

RECTIFICĂRI LA UNELE INSCRIPŢII HISTRIENE PUBLICATE DE V. PÂRVAN (II)

Inscripţia publicată de V. Pârvan în « Dacia », II, 1925, p. 205, sub nr. 9, reprezintă partea de sfîrşit a unui decret în cinstea unui zaraf străin, prin care se acordă acestuia, împreună cu unele privilegii obişnuite în asemenea împrejurări, îngăduinţa de a-şi practica negoţul în Histria, în cadrul dispoziţiilor edictate de un colegiu de magistraţi numit « al celor zece ». Fragmentul e interesant prin menţiunea acestor dregători, niciodată pomeniţi în vreun alt text histrian, dar şi prin unele particularităţi de redactare, din păcate nu deajuns de sigure, din pricina proastei stări de conservare a pietrei.

În lectura lui Pârvan, documentul se prezintă precum urmează:

[ἰσ]οτέλειαν, εἴσπ[λ]ο[υν καὶ ἔκπλουν καὶ πολέμου]
[κ]αὶ εἰρήνης ἀσυ εἰ κ[αὶ ἀσπονδεί. εἶναι δὲ αὐτῷ]
[ἔ]φοδον ἐπὶ τὴ(ν) βουλὴ[ν καὶ τὸν δῆμον παραχρῆ-]
[μ]α πρώτῳ ὑποκηρ[ύγματι, πρὶν ἐλθεῖν πάντας]
τοὺς μετὰ ἱέρεα. ἀ[τέλειαν δὲ εἶναι αὐτῷ ἐπὶ]
τῷ κολλύβῳ ὅπως [ὑπάρχῃ ὁ νόμος, κατὰ τὸ δόγ-]
μα τῶν δέκα. τὸ δ[ὲ ψήφισμα το˘το ἀναγραφῆ-]
ναι εἰς στήλην λε[υκοῦ λίθου καὶ ἀναθεῖναι]
εἰς τὸ ἱερὸν τοῦ ᾿Απ[όλλωνος· τὸ δὲ ἀνάλωμα]
δοῦναι τὸν τ[αμίαν ἀφ᾽ ὧν χειρίζει αὐτὸς εἰς]
τὰς ἀποσστ[ολὰς τῶν πρέσβεων . . . . . .]
[?μ]ια. κα[?λέσαι δὲ αὐτὸν καὶ ἐπὶ ξένια? . . .]

Nu-i greu de văzut însă că unele citiri ale editorului sînt îndoielnice, şi că îndeosebi încercarea de întregire a rîndurilor 3—5 apare ca defectuoasă. Pârvan însuşi nu-şi făcea iluzii în această privinţă, de vreme ce, în legătură cu începutul rîndului 5 — τοὺς μετὰ ἱέρεα — se vedea obligat să observe: « în decretele greceşti, în acest loc, întîlnim de obicei formula: μετὰ τὰ ἱερά. De bună seamă, ἱέρεα e un ionism; nu sîntem însă siguri dacă ţine locul obişnuitului ἱερά, sau dacă ne găsim în faţa unui acuzativ de la ἱερεύς, έως: în care caz, am avea ἱέρεα pentru ἱερέα » [1].

Că explicaţia nu poate fi socotită satisfăcătoare, nici nu mai e nevoie s-o spunem. Ceea ce trebuia lămurit, într-adevăr, nu era atît forma ἱέρεα sau

[1] « Dacia », II, 1925, p. 206—207.

ἱερέα (ionică sau comun-greacă), ci prezenţa ei într-un context unde în mod normal aşteptam ἱερά. Aci stă dificultatea, şi aceasta l-a îndemnat pe Louis Robert să propună o întregire diferită a rîndurilor 3—5, potrivit căreia, în loc de [παραχρῆμ]α πρώτῳ ὑποκηρ[ύγματι, πρὶν ἐλθεῖν πάντας] τοὺς μετὰ ἱέρεα, am avea citirea indiscutabil mai plauzibilă: [μετὰ τὰ ἱε;]ὰ πρώτῳ· ὑποκήρ[ύσσειν δὲ τοὺς], < aci numele unui colegiu de magistraţi > ... τοὺς μετὰ ἱερέα 'A... < numele începînd cu această literă al unui preot al lui Apollo >[1].

Chiar astfel emendat, decretul e departe de a oferi însă un text satisfăcător. Louis Robert, care s-a ocupat de el în treacăt, a lăsat neschimbate celelalte propuneri ale lui Pârvan, a căror puţină potrivire cu noua redactare a rîndurilor 3—5 e evidentă, cu deosebire în chipul cum se face (mai exact: *cum nu se face)* legătura între partea conservată a rîndului 5 şi partea conservată a rîndului 6. A reproduce inscripţia, aşa cum face Blavatskaia în apendicele documentar al cărţii cunoscute [2], acceptînd emendaţia lui Robert, dar păstrînd în acelaşi timp întregirile lui Pârvan pentru rîndul 6, înseamnă a ocoli dificultatea, nu a o dezlega. Aceasta, fără a mai stărui asupra faptului că, independent de nepotrivirea pe care o semnalăm, o frază ca ὅπως ὑπάρχῃ ὁ νόμος κατὰ τὸ δόγμα τῶν δέκα nu se vede bine ce ar putea să însemne. Într-o materie reglementată prin lege (νόμος), hotărîrea unui colegiu de magistraţi nu poate într-adevăr decît să oglindească normele în vigoare; în cazul special al cetăţilor greceşti, unde practica zărăfiei era subordonată unor decrete ale Adunării [3] — ba, în unele locuri, constituia obiectul unui adevărat monopol [4] — dregătorii însărcinaţi cu administraţia finanţelor nu puteau pretinde să modifice prin hotărîrile lor dispoziţiile legii, ci numai să le aplice. În aceste condiţii, e evident că o restituire potrivit căreia colegiul « celor zece » ar fi fixat printr-o încheiere proprie (δόγμα), conţinutul unui text legislativ (νόμος) apare inacceptabilă altfel decît în ipoteza cînd magistraţii în chestiune ar fi fost în chip special însărcinaţi cu redactarea legilor. Acesta e cazul « nomografilor » din Hermione al căror exemplu îl citează Pârvan — τούς... νομογράφους... καταχωρίσαι...τὸ δόγμα εἰς τοὺς νόμους [5] — dar e un exemplu ce nu dovedeşte nimic, de vreme ce τὸ δόγμα de care vorbeşte textul e o hotărîre *a Adunării*, al cărei cuprins « nomografii » sînt invitaţi să-l « înscrie în legi », şi de vreme ce, dacă, aşa cum îi arată numele, aceşti executori ai voinţei populare erau instituiţi pentru a îngriji de redactarea corectă a textelor votate de forurile competente, asemenea altor colegii din alte locuri, nimic nu ne dă dreptul să afirmăm că acesta va fi fost cazul « celor zece » din Histria.

Consecinţă inevitabilă a acestui raţionament e că lectura sugerată de Pârvan pentru rîndul 6 al textului nu poate fi acceptată şi că simpla logică impune în acest loc al documentului o întregire mai conformă cu rolul în viaţa publică al colegiului amintit. Din acest punct de vedere, înlesnirea

---

[1] « B.C.H. », LIII, 1929, p. 154, n. 3.

[2] T. V. Blavatskaia, Zapadnopontiiskie goroda v VII—I vekah do naşei eri, Moscova, 1952, p. 243—244.

[3] Cu titlul de exemple, a se vedea decretul olbian IOSPE, I², 24, sau decretul din Mylasa, OGIS, 515.

[4] Cf. A. Andreades, A History of Greek public Finance, I (Cambridge, Mass, 1933), p. 180 şi urm.

[5] Syll.³, 1051, r. 22—25.

pe care nişte magistraţi în funcţie puteau s-o facă unui străin cu titluri la recunoştinţa cetăţii (străin care, de felul lui, trebuie să fi fost τραπεζίτης, cum rezultă fără putinţă de îndoială din partea păstrată a rîndului 6) era de a-i acorda pentru o durată mai lungă sau mai scurtă liberul exerciţiu al unei îndeletniciri fructuoase, în speţă convertirea în monedă locală a monedelor de altă provenienţă aduse de călători. Că această meserie nu era necontrolată de stat, şi nici nu se putea exercita de oricine, şi în orice loc, o dovedeşte, între altele, decretul olbian descoperit în vechiul Hieron, la ieşirea din Strîmtori în Marea Neagră, prin care navigatorii spre Borysthenes erau înştiinţaţi că schimbul aurului şi argintului ai căror purtători s-ar întîmpla să fie trebuia făcut la Olbia ἐπὶ τοῦ λίθου τοῦ ἐν τῶι ἐκκλησιασ[τηρίωι] [1] altfel spus într-un loc dinainte stabilit, prin intermediul unor concesionari exclusivi: οἳ ἂν τὴν ὠνὴν πρίωνται [2].

Dacă la Histria lucrurile se vor fi petrecut la fel, cum e probabil, o presupunere firească ar fi că acordarea liberului exerciţiu al meseriei de zaraf trebuie să fi făcut parte din atribuţiile « celor zece » (οἱ δέκα), magistraţi cu rosturi financiare, cum a susţinut în chip plauzibil Blavatskaia, întemeindu-se pe analogia colegiului « celor nouă » din Olbia [3]. În această ipoteză, partea mutilată a rîndurilor 5—6 trebuie să fi cuprins acordarea de către magistraţii al căror nume a căzut în lacuna rîndului 4 (poate colegiul de arhonţi) a libertăţii pentru titularul decretului de a-şi practica meseria, aşa cum o practicau şi alţii, în cadrul măsurilor de caracter general edictate de colegiul « celor zece ». Pe greceşte, şi cu rezerva pe care o impune lipsa de exemple cunoscute din alte locuri, ar fi o frază de tipul: [... ἄδειαν αὐτῷ ἐπὶ] τῷ κολλύβῳ ὅπως ὑπάρχει καὶ ἄλλοις, κατὰ τὸ δόγ]μα τῶν δέκα ...

De aci înainte textul nu mai prezintă dificultăţi, în ciuda faptului că ici colo întregirile primului editor mai au nevoie de îmbunătăţiri. În rîndul 8, de pildă, e limpede că ἀναθεῖναι trebuie corectat în ἀνατεθῆναι, în concordanţă cu ἀναγραφῆναι din rîndul 7; în rîndul 11, lacuna finală, lăsată de Pârvan necompletată, ar putea fi întregită: [καὶ εἰς τὰ ξέ]νια, potrivit indicaţiilor dintr-un decret publicat de curînd, unde se vorbeşte de « daruri » trimise de vistier, desigur dintr-un fond anume destinat acestui scop [4]; tot aşa, în ultimul rînd al documentului, citirea propusă de editor: κα[λέσαι δὲ αὐτὸν καὶ ἐπὶ ξένια] întîlnită, e adevărat, în inscripţii de aiurea [5], ar trebui poate modificată în κα[λέσαι καὶ πρὸς τὸν ἱερέα τοῦ Ἀπόλλωνος], cum stă scris în inscripţia histriană abia pomenită, în continuarea rîndurilor reproduse.

Mai anevoie de spus e cu care anume din colegiile de dregători cunoscute ar putea fi identificaţi « cei zece », dat fiind că singurul document histrian unde-s pomeniţi e tocmai decretul nostru. Referindu-se la situaţia din Atena, într-un articol pe care am mai avut prilejul să-l citām, T. V. Blavatskaia asemuieşte îndatoririle lor cu ale celor zece πωληταί din capitala Atticei, în

[1] IOSPE, I², 24, r. 9—10.
[2] IOSPE, I², 24, r. 21; Cf. OGIS, 515, r. 15 şi urm.
[3] IOSPE, I², 32 A, r. 39: ἡ τῶν ἐννέα ἀρχή; cf. T. V. Blavatskaia, « Kratkie Soobşceniia Instituta Istorii materialnoi Kulturî », XXII, p. 58.
[4] Histria, I, p. 495, nr. 3, r. 5 — 7: ἀποστεῖλαι δὲ αὐτῶι καὶ ξένια τὸν οἰκονόμον.
[5] Cf. Ad. Wilhelm, « Sitzber. Akad. Wien », CLXXXIII, 1921, p. 9 — 12 şi L. Robert, « Rev. de Philologie », LIII, 1927, p. 97—99.

grija cărora, după mărturia lui Aristotel, s-ar fi aflat concesionarea feluritelor surse de venituri obşteşti: μισθοῦσι δὲ τὰ μισθώματα πάντα, καὶ τὰ μέταλλα πωλοῦσι καὶ τὰ τέλη [1]. Sugestia merită să reţină atenţia, în sensul că exemplul aparatului de stat atenian, mai bine cunoscut, poate şi chiar trebuie să ne călăuzească în dezlegarea problemelor puse de organizarea internă a cetăţii dobrogene. În ce priveşte administraţia finanţelor în special, materiale epigrafice publicate în vremea din urmă, aducîndu-ne dovada existenţei în Histria a unor mînuitori de bani publici al căror nume era μερισταί şi ale căror atribuţii nu se confundau cu ale obişnuiţilor ταμίαι sau οἰκονόμοι [2], ne dă putinţa să formulăm, în primul rînd, ipoteza că « împărţitorii » histrieni reprezintă echivalentul aşa numiţilor ἀποδέκται atenieni, distribuitori ai fondurilor obşteşti între feluritele categorii de magistraţi (δέχονται τὰς πάσας καὶ μερίζουσι ταῖς ἀρχαῖς, cum spune despre ei Aristotel [3]), în al doilea rînd, pe aceea că anonimii οἱ δέκα din decretul pe care-l comentăm au putut fi tocmai οἱ μερισταί din documentele recent ieşite la iveală [4].

Oricare ar fi adevărul în această privinţă, şi în aşteptarea unor descoperiri ce nu vor lipsi probabil să ne aducă lămuriri suplimentare, un alt aspect al textului merită să fie pus în lumină, și anume indicaţia pe care — din numărul membrilor colegiului ce ne reţine atenţia — o putem scoate cu privire la un aspect pînă astăzi puţin cunoscut al vieţii publice histriene. Ne referim la împrejurarea că, în ciuda atîtor inscripţii publicate în ultima jumătate de veac, unele de o excepţională însemnătate şi întindere, nici una nu ne dă ştiri despre împărţirile administrative ale statului histrian, și în special despre circumscripţiile teritoriale cărora, în cele mai multe cetăţi greceşti, cu nume moştenit de la vechea organizare gentilică, li se spune, chiar cînd aceasta din urmă nu mai e decît o amintire, « triburi » (φυλαί). Că asemenea triburi au trebuit să existe la Histria, e un lucru pe care-l putem presupune fără teamă de a ne înşela, după analogia tuturor cetăţilor greceşti guvernate democratic [5]. Cîte vor fi fost însă, şi ce nume vor fi purtat, sînt întrebări ce n-au fost încă puse şi cărora abia acum ne putem încumeta să le răspundem, fie şi parţial. Vrem să spunem că obişnuita corespondenţă dintre numărul triburilor şi acela al membrilor principalelor συναρχίαι, chibzuită să asigure reprezentarea pe bază de egalitate a tuturor diviziunilor teritoriului în cele mai de seamă magistraturi [6], ne îndreptăţeşte să susţinem că — întrucît la Histria membrii unui important colegiu financiar erau în număr de zece — numărul triburilor teritoriale trebuie să fi fost şi el egal, fie că e vorba de o simplă potrivire cu numărul phylelor ateniene, fie că ne găsim în faţa unei înrîuriri exercitate nemijlocit

---

[1] Const. Aten., XLVII, 2—3.

[2] Histria, I, p. 494, nr. 3 şi p. 538, nr. 18, cu comentariile respective.

[3] Const. Aten., XLVIII, 2.

[4] Pentru mai multe amănunte, a se vedea studiul nostru: Ştiri noi despre organizarea internă a cetăţii Histria în perioada autonomiei, în « S.C.I.V. », V, 1954, p. 431—447, unde se pune în lumină analogia indiscutabilă dintre atribuţiile acestor μερισταί histrieni şi acelea ale aşa-numiţilor ἀνατάκται din Milet, pomeniţi în două inscripţii de un particular interes: Syll.[3], 577, r. 19 şi OGIS, 213, r. 23.

[5] Cf. G. Busolt, Griech. Staatskunde, I, München, 1920, p. 262 şi urm.

[6] G. Busolt, Griech. Staatskunde, I, p. 471; G. Glotz, La cité grecque, Paris, 1928, p. 243.

de guvernul attic, în împrejurările obscure care au dus la instaurarea în cetatea dobrogeană a regimului democratic [1].

Ultima problemă e însă de prea mare însemnătate pentru a fi dezbătută în cîteva rînduri. De aceea, mulţumindu-ne s-o semnalăm, preferăm să ne întoarcem luarea aminte spre o altă inducţie pe care o îndreptăţeşte constatarea că membrii colegiului histrian de μερισταί trebuie să fi fost în număr de zece. Cu alt prilej, relevînd împrejurarea că în unele documente locale magistratul însărcinat cu mînuirea fondurilor cetăţii (aşa numitul οἰκονόμος) e pomenit la singular, cîtă vreme din altele pare a rezulta existenţa în acelaşi moment a mai multor οἰκονόμοι, ne mulţumeam să observăm că « spre sfîrşitul secolului al III-lea (de cînd datează documentele în chestiune), funcţia de vistier al Histriei trebuie să fi fost colegială, chiar dacă în alte epoci regula aceasta va fi cunoscut modificări » [2]. Astăzi, în lumina consideraţiilor ce preced, ni se pare a putea afirma că magistratura de care vorbim trebuie să fi fost din capul locului colegială, numărul membrilor colegiului fiind egal cu numărul membrilor colegiului de μερισταί şi cu numărul triburilor reprezentate în această importantă dregătorie. Tocmai împrejurarea că în astfel de συναρχίαι triburile îşi aveau cîte un delegat desemnat prin tragere la sorţi explică, pe de altă parte, pentru ce, în documentele pomenite, uneori se vorbeşte de colegiul de οἰκονόμοι în ansamblul lui, alteori de « economul » în funcţie într-un anumit moment al anului: acela pe care un decret din Erythrai îl numeşte ὁ κατὰ μῆνα ταμίας [3] (în alte locuri: ὁ ἐπιμήνιος τῶν ταμιῶν [4]) şi care, la Histria, trebuie să fi fost gestionarul tezaurului obştesc timp de 36 zile, echivalentul unei « prytanii » sau al unei zecimi a anului civil atenian.

Altă întrebare e, fireşte, aceea de a şti dacă termenii ταμίας şi οἰκονόμος vor fi indicat obişnuit pe acelaşi dregător sau pe deţinătorii unei funcţii a cărei denumire s-a putut schimba în curgerea vremii. În aşteptarea unor ulterioare preciziuni în materie, aduse de viitoare descoperiri epigrafice, am vrea să relevăm în textul pe care-l comentăm o ultimă indicaţie, susceptibilă să contribuie la lămurirea dezbătutei probleme a eponymiei în cetatea noastră. În această privinţă, într-un studiu la care am mai avut prilejul să ne referim [5], cercetătoarea sovietică T. V. Blavatskaia a emis ipoteza potrivit căreia, după adoptarea formei de guvernămînt democratice, în a doua jumătate a secolului al V-lea î.e.n., histrienii ar fi înlocuit eponymatul tradiţional al preotului lui Apollo prin eponymatul unui demnitar civil, aşa numitul ἐπιμηνιεύων, preşedinte al Adunării şi al fracţiunii din βουλή în funcţie într-o anumită perioadă a anului. De această ipoteză am fost aduşi să ne ocupăm într-un articol anterior [6] şi nu găsim necesar să repetăm consideraţiile pe temeiul cărora am ajuns la încheierea că trebuie respinsă, ca puţin plauzibilă. La dovezile invocate în studiul nostru, socotim că trebuie adăugat acum documentul pe care-l comentăm, în al cărui

---

[1] Aristot., Pol., VIII (V), 5, 2; cf. Em. Condurachi, « Bul. St. al Acad. R.P.R., St. ist., filos. şi econ.-politice », t. I, fasc. 2 (1949), p. 117—125.

[2] Histria, I, p. 497, cu textele acolo citate.

[3] Syll.³, 284, r. 14.

[4] Syll.³, 426, r. 27 (Bargylia).

[5] « V.D.I. », 1949, fasc. 3, p. 36—45; cf. Zapadnopontiiskie goroda... p. 193—194.

[6] Ştiri noi despre organizarea internă a cetăţii Histria ..., în « S.C.I.V. », V, 1954, nr. 3—4, p. 438—441.

rînd 5, aşa cum a fost reconstituit de Robert, e pomenit sacerdotele eponym din anul votării decretului. Fireşte, pasajul în chestiune fiind conjectural, mărturia lui poate fi contestată, cu condiţia ca să i se substituie o citire mai bună sau să i se dovedească netemeinicia, ceea ce T. V. Blavatskaia n-a făcut, nici n-a încercat să facă, lecţiunea lui Robert părîndu-i-se preferabilă întregirii propuse de Pârvan [1]. În aceste condiţii, de o părăsire din partea histrienilor a tradiţionalei eponymii sacerdotale nu mai poate fi însă vorba, pentru că decretul citează numele unui ἱερεύς în care trebuie să vedem pe eponymul cetăţii, într-un moment cînd, fără îndoială posibilă, forma de guvernămînt a Histriei era democratică. Argumentul ni se pare peremptoriu şi concluzia inevitabilă, cîtă vreme limitele cronologice înlăuntrul cărora se situează decretul includ perioada din istoria Histriei asupra căreia poartă discuţia. Tocmai în această privinţă ne izbim însă de o dificultate ce n-a fost relevată de cei ce s-au ocupat de inscripţie şi care e în strînsă legătură cu problema datei documentului, vrem să spunem împrejurarea că în puţinele locuri ale textului unde întîlnim dative singulare aşteptatul ἰῶτα ἀνεκφώνητον lipseşte în chip consecvent. Faptul n-ar avea importanţă, dacă, după scris, documentul ar putea fi atribuit unei vremi mai recente decît anul 100 î.e.n. [2]. Totul ne îndeamnă să credem însă că el e mai vechi, începînd cu formele caracteristice ale unei întregi serii de litere — K, N, O, Π, P, Λ — şi sfîrşind cu bara orizontală a lui A, care nu-i încă frîntă [3]. Aşa fiind, data propusă de Pârvan — « cca. 200 î.e.n. » — trebuie socotită ca un *terminus ante quem* acceptabil, ceea ce sporeşte confuzia cercetătorului, nevoit să opteze între criteriul paleografic şi acel lingvistic. Cum am observat mai sus, în treacăt, nici Pârvan nici Blavatskaia nu înregistrează amănuntul, motiv pentru care nici nu se cred obligaţi să-i găsească explicaţie. În ce ne priveşte, socotim că particularităţile paleografice ale inscripţiei trebuie luate în primul rînd în consideraţie, cîtă vreme nu contrazic constatările de ordin fonetic. Din acest punct de vedere, trebuie observat însă că suprimarea lui ἰῶτα ἀνεκφώνητον nu e însoţită în inscripţia noastră de confuzia între ι şi ει, caracteristică pentru documentele din secolul I î.e.n., ca decretul în cinstea lui Aristagoras [4]. De altă parte, dacă în inscripţiile ajunse pînă la noi « adscrierea » lui ἰῶτα se constată la Histria pînă în secolul al III-lea al erei noastre, dintr-o preocupare de purism ce constituie o particularitate a stilului epigrafic în cetatea dobrogeană [5], în alte părţi ale lumii greceşti, şi în special în metropola Histriei, care e Miletul, căderea lui ι final în dative ca ᾳι sau ῳι e un fenomen notat începînd din secolul al III-lea î.e.n. [6]. E adevărat că exemplele încep a deveni numeroase abia în secolul al II-lea; în judecarea fenomenului trebuie avută însă în vedere tendinţa oamenilor instruiţi din toate timpurile de a respecta ortografia tradiţională, chiar atunci cînd aceasta nu mai corespunde schimbărilor petrecute în limba vorbită.

---

[1] Zapadnopontiiskie goroda.., p. 243—244; cf. « Kratkie Soobşceniia».., XXII, p. 58.
[2] W. Larfeld, Handbuch der griech. Epigraphik, Leipzig, 1907, I, p. 305.
[3] Cf. « Dacia », II, 1925, p. 205—206, figurile 13 şi 14.
[4] Syll.[3], 708.
[5] Cu titlu de exemple, a se vedea în volumul Histria, I, în mai multe rînduri citat, inscripţiile publicate sub nr. 16, 19, 30, toate din secolul al III-lea e.n.
[6] Cf. B. Bondesson, De sonis et formis titulorum Milesiorum Didymacorumque, Lund, 1936, p. 59—61.

Pentru a reveni la textul ce ne-a reţinut atenţia, şi sintetizînd rezultatele rapidului examen la care l-am supus, ni se pare a fi arătat în paginile ce preced, în primul rînd, că lectura rîndurilor 5—7 trebuie modificată în vederea obţinerii unei legături logice între conjecturile lui L. Robert la rîndurile 3—5 şi ultimele fraze ale decretului; în al doilea rînd, că menţiunea colegiului « celor zece », în rîndul 7, e de natură să ofere informaţii utile nu numai în legătură cu organizarea financiară, ci cu viaţa publică a Histriei în general; în sfîrşit, că, sub raport lingvistic, documentul prezintă un interes deosebit, constituind pînă în acest moment cel mai vechi ecou în epigrafia histriană al unor schimbări fonetice contemporane cu formarea limbii greceşti « comune », dar înregistrate în texte la o dată sensibil mai recentă.

D. M. Pippidi

ПОПРАВКИ, ВНЕСЕННЫЕ В РАЗЛИЧНЫЕ ИСТРИЙСКИЕ НАДПИСИ ОПУБЛИКОВАННЫЕ В. ПЫРВАНОМ (II)

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

Почетный декрет в честь некоего грека — иностранца, опубликованный В. Пырваном («Dacia», II, 1925, стр. 205), уже обратил на себя внимание Л. Роберта, предложившего новое толкование строк 3—5, а также и Т. В. Блаватской, нашедшей в нем полезные указания о финансовой организации этого города. Предпринимая в свою очередь исследование этого фрагментарного документа, автор старается улучшить толкование некоторых частей текстов, а именно строк 5—6 и 11—12. Изучив их содержание, он показывает, что этот декрет может пролить новый свет не только на особенности финансовой и административной организации Истрии, а также и на противоречия в связи с эпонимией этой крепости в III в. н. э.

RECTIFICATIONS APPORTÉES À CERTAINES INSCRIPTIONS D'HISTRIA, PUBLIÉES PAR V. PÂRVAN (II)

(RÉSUMÉ)

Le décret en l'honneur d'un Grec étranger, publié par V. Pârvan (« Dacia », II, 1925, p. 205), a déjà retenu l'attention de L. Robert, qui a proposé une nouvelle lecture des lignes 3—5, et de T. V. Blavatskaïa, qui en a tiré d'utiles indications en ce qui concerne l'organisation financière de la cité. Reprenant à son tour l'examen de ce document fragmentaire, l'Auteur s'efforce d'améliorer plusieurs passages du texte, notamment les lignes 5—6, 8 et 11—12. Il en étudie la teneur et montre que le décret est susceptible d'éclairer d'un jour nouveau non seulement l'organisation financière, mais aussi l'organisation administrative d'Histria, ainsi que le problème de l'éponymie de la cité au IIIe siècle avant notre ère.

STUDII ŞI CERCETĂRI DE ISTORIE VECHE
Tomul VI, nr. 3—4, 1955

CERCETĂRILE DE SUPRAFAŢĂ EFECTUATE ÎN MOLDOVA ÎN CURSUL ANULUI 1954

În planul de lucru al Muzeului de Antichităţi din Iaşi sînt prevăzute recunoaşteri arheologice în cuprinsul Moldovei, o atenţie deosebită dîndu-se Depresiunii Prutului mijlociu şi Podişului Central Moldovenesc.

Aceste cercetări, începute anterior, sînt urmărite în continuare, la ele participînd atît personalul ştiinţific al Muzeului cît şi colaboratori dinafară. De la Facultatea de Istorie a Universităţii din Iaşi, în campania din 1954, pe lîngă conf. M. Petrescu-Dîmboviţa, au luat parte asistentul Dinu Marin şi preparatorul Bold Emilian; dintre profesorii din Învăţămîntul mediu au colaborat, în continuare, tov. Zaharia Neculai şi Zaharia Emilia; din partea studenţilor, membri ai Cercului ştiinţific de la specialitatea Istorie Veche R.P.R., a participat studentul Teodoru Dan [1].

Atît cercetările anterioare, cît şi cele efectuate în cursul anului 1954, au avut drept obiectiv principal Depresiunea Prutului Mijlociu, urmărindu-se prin ele evoluţia aşezărilor şi a vieţii omeneşti atît în Iaşi cît şi în împrejurimi.

Pentru a scoate în evidenţă desimea de locuire din diferitele epoci, precum şi aspectul culturii materiale de pe cuprinsul unităţilor geografice care alcătuiesc nordul şi centrul Moldovei, s-a cercetat această suprafaţă pe mici unităţi formate de bazinele principalelor cursuri de apă. Axul principal l-a format cursul Jijiei; Bahluiul şi Bahlueţul au fost considerate ca încadrînd depresiunea dinspre vest şi sud, în timp ce valea Prutului a fost luată ca limită estică a acestei suprafeţe. Coasta Iaşilor a fost considerată ca o zonă de contact a depresiunii cu podişul Moldovei Centrale, fapt care se evidenţiază şi în domeniul arheologic, nu numai în cel de morfologie terestră şi geografie omenească.

---

[1] Contribuţiile fiecărui participant, în raport cu lista punctelor arheologice notate în prezenta cronică, sînt următoarele: Berlescu Natalia: nr. 23 şi 26, verificări de staţiuni cunoscute anterior: Bold Emilian şi M. Petrescu-Dîmboviţa: nr. 83, 84 a—b, 85, 87; Bold Emilian: nr. 82, 95, 103, 105 e—g; Bold Emilian şi Zaharia Nec.: nr. 80—81, 84 a—b, 85, 88, 91, 93, 106—107; Dinu Marin: nr. 86, 89—90, 92, 94, 97 f—i, 98—100, 103, 105 a—d; Niţu Anton: nr. 108—118; Niţu Anton şi Zaharia Nec.: nr. 12, 14, 19, 69—70, 72—77, 97 a—e; M. Petrescu-Dîmboviţa şi alţi membri ai colectivului: nr. 83, 85, 87, 100; Teodoru Dan: nr. 79, 84 c—d, 101, 102, 104; Zaharia Emilia şi Zaharia Nec.: nr. 1 a—l, 2—6, 11, 25, 34—36, 39, 49; Zaharia Nec.: nr. 7—10, 13, 15—18, 20—24, 27—38, 40—48, 71, 78, 96.

Concomitent cu extinderea cercetărilor spre nord, de-a lungul cursurilor de apă, s-au început cercetări şi în cuprinsul Podişului central al Moldovei; aici Muzeul a avut colaborarea personalului didactic de la specialitatea de Istorie Veche a R.P.R. Pentru ca cercetările în această regiune să se poată efectua în cît mai scurt timp şi în cît mai bune condiţiuni, terenul de cercetare a fost împărţit în două sectoare: colectivul Academiei R.P.R. a primit sarcina de a efectua cercetări pe valea Bîrladului superior, în aval, pînă în valea Racovei, inclusiv, iar colectivul Muzeului, la care s-au asociat şi ceilalţi colaboratori, au avut de cercetat zonele de contact din jurul bazinului Bîrladului.

În cursul anului 1954 s-a cercetat de către colectivul de la catedra de Istorie Veche a R.P.R. numai o parte din terenul afectat, între Buhăieşti şi izvoarele Bîrladului. Colectivul Muzeului a întreprins unele cercetări în Piemontul Putnean şi pe valea Bîrladului superior, insistînd în special asupra zonei de contact, către Dealul Mare, care flanchează Siretul. Unul din membrii Cercului ştiinţific studenţesc a cercetat Valea Rebricei, între Scînteia şi Grajduri.

În cele ce urmează, prezentăm, într-o formă succintă, rezultatele acestor recunoaşteri pe unităţi geografice.

IAŞI ŞI ÎMPREJURIMI

1. *Iaşi, reşedinţă regională*:

a) *Cartierul Abator*, valea Ciricului, livada proprietatea Constantinescu: nucleu paleolitic patinat şi Hallstatt.

b) *Dealul Breazului*, panta spre valea Ursulea, livada Şcolii Pedagogice: Gorodsk-Usatovo (fragment pictat); migraţii; medieval incert.

c) *Cartierul Ciurchi*, în dosul abatorului; terasa Bahluiului, între strada Hăţaşul vitelor şi strada Grădinari: migraţii; medieval sec. XVIII.

d) *Mănăstirea Frumoasa*, în jurul zidurilor la suprafaţa grindului pe care este aşezată mănăstirea: Hallstatt; migraţii; medieval sec. XVI—XVII.

e) *Dealul Galata*, în rîpa din dosul mănăstirii pe Valea Seacă: Hallstatt; migraţii; medieval sec. XVII—XVIII.

f) *Cartierul « Trei Calici »*, sub dealul Galata, lîngă cărămidărie: cucutenian; medieval sec. XVII-XVIII.

g) *Curtea bisericii Sf. Lazăr*, şi rîpa la « Dealul Plevnei »: medieval sec. XVII—XVIII.

h) *Satul Munteni*, botul sudic al dealului către Valea Mută, 1 km sud de sat: Hallstatt; migraţii; medieval sec. XVII.

i) *Hlincea*, valea Nicolinei, la cotul de la podul de fier spre cantonul CFR: nucleu paleolitic.

j) *Tîrguşorul Nicolina*, panta estică a dealului spre pîrău, în imaş: cucutenian A; Hallstatt; migraţii; medieval sec. XI—XII şi XV—XVIII.

k) *Terasa* pe care este situat Palatul şi fosta curte domnească, în staţiunea descoperită în 1953, s-au mai stabilit: Cucuteni B; migraţii; medieval sec. XVI—XVII.

l) *Bariera Păcurari*, pe terasa Bahluiului, la locul numit « Hanul Beldiman »: Cucuteni B; migraţii; medieval sec. XVI—XVIII.

2. *Satul Capul Rediului*, com. Rediul Tatar (raionul şi regiunea Iaşi):

a) Panta estică a dealului, cu 1/2 km sud de sat: Hallstatt; migraţii; medieval.

b) Rîpele de la est de sat: două silexuri patinate paleolitice; cucutenian incert.

3. *Mănăstirea Cetăţuia*:

a) Ogoarele de pe podişul din dosul mănăstirii: medieval sec. XVII — XVIII.

b) Şanţul săpat în faţa porţii mănăstirii pentru conducta de apă: migraţii.

4. *Satul Dancu*, comuna Holboca (raionul şi reg. Iaşi).

a) Botul sudic al dealului (Şapte Oameni), pe terasa inferioară a Bahluiului, lîngă cărămidăria din vestul satului: migraţii, de mînă, incerte.

b) Podişul Şapte Oameni, 1/2 km. sud-est de Iazul lui Chiriţă: comuna primitivă (?); migraţii; medieval.

5. *Satul Hlincea*, comuna Ciurea (raionul şi reg. Iaşi).

a) Pe podişul din sudul satului, ogorul locuitorului Lincs: dărîmături dintr-o clădire mare, ceramică sec. XVII—XVIII.

b) Rîpa dinspre vest şi sud-vest de mănăstire: medieval sec. XI—XII şi XVII—XVIII.

c) Rîpa « La Lilieci », în marginea platoului din sudul satului: comuna primitivă (?).

6. *Uricani*, comuna Uricani (raionul şi reg. Iaşi).

Botul de terasă dintre Uricani şi Gropniţa: orînduirea comunei primitive; Hallstatt tîrziu.

VALEA JIJIEI

7. *Borşa*, comuna Vlădeni (raionul şi reg. Iaşi).

Terasa medie a Jijiei, 2 km sud de sat: silexuri paleolitice.

8. *Bulbucani*, comuna Gropniţa (raionul şi reg. Iaşi).

Valea pîrîului « Boziana », afluent al Jijioarei, 3 km est de sat: Hallstatt cu cenuşare; migraţii; medieval sec. XVI—XVIII.

9. *Găureni*, comuna Vlădeni (raionul şi reg. Iaşi).

« Podişul de deasupra Hîrtopului », rama vestică spre Jijia: paleolitic superior; Cucuteni B şi C.

10. *Hălceni*, comuna Şipote (raionul şi reg. Iaşi).

« Dealul Mămăligii »: paleolitic şi Hallstatt.

11. *Iacobeni*, comuna Vlădeni (raionul şi reg. Iaşi).

a) « La Şipoţel », pe terasa dreaptă a Jijiei: Criş.

b) Pe grindul din şesul Jijiei, lîngă sat: Cucuteni B; Hallstatt; migraţii; medieval sec. XV—XVIII.

12. *Larga Jijiei*, comuna Movileni (raionul şi reg. Iaşi).

a) Pe scruntarul numit « La Moara Potîngenilor » în şesul Jijiei: medieval sec. XV—XVII.

b) Pe « Podişul Miseştilor », în faţa staţiei CFR: Hallstatt; migraţii; medieval.

c) Panta sudică a Podişului Miseşti, spre iaz: medieval pe o silişte foarte întinsă, sec. XV—XVIII.

d) « La Bulhac », pe rama nordică a Podişului Miseşti: migraţii; medieval sec. XV—XVIII.

e) Podişul Miseşti, rîpa spre Bulhac, pe ogoarele joase: aşchii de silexuri paleolitice.

f) La « Movila Morii »: aşchii de silex paleolitic patinat.

13. *Mihail Kogălniceanu* (Băşeni), comuna Ţigănaşi (raionul şi reg. Iaşi).

Terasa stîngă a Jijiei, 1 ½ km nord-vest de sat: paleolitic; precucutenian; migraţii.

14. *Movileni* (raionul şi reg. Iaşi).

Marginea sudică a satului, spre staţia Potîngeni: migraţii.

15. *Popricani* (raionul şi reg. Iaşi).

a) Lutăriile de la nord de sat, pe marginea şoselei: Cucuteni B; Hallstatt.

b) Pe conul de dejecţie al pîrîului ce coboară din sat spre Jijia: Cucuteni B; migraţii; medieval sec. XI—XII.

16. *Vlădeni* (raionul şi reg. Iaşi).

Terasa inferioară a Jijiei, pe ogoarele din marginea sud-vestică a iazului, la 2 km nord de sat: precucutenian; cucutenian; medieval.

VALEA BAHLUIULUI

17. *Bădeni* (raionul Hîrlău, reg. Iaşi).

« Movila Grădiştei » pe dealul movilei, 3 km est de sat: paleolitic; liniar.

18. *Belceşti* (raionul Hîrlău, reg. Iaşi).

a) « Dealul Hucului », în dreptul iezăturii: aşchii paleolitice; Cucuteni B; Hallstatt Noua; migraţii; medieval.

b) « La Coşere », 1 km nord de sat: Hallstatt; migraţii.

c) « Dealul Hucului », pintenul dinspre Dealul Dornei, 1 km sud de iezătură: migraţii; medieval sec. XVII—XVIII.

19. *Bogonos*, comuna Leţcani (raionul şi reg. Iaşi).

a) Marginea estică a satului, în curtea şcolii, amforă de tip migraţii.

b) Botul sudic al terasei Bahluiului, 1 km sud de sat: migraţii; medieval.

20. *Budăi*, comuna Podul Iloaiei (raionul Tg. Frumos, reg. Iaşi).

a) Terasa inferioară a Bahluieţului, în cuprinsul satului: Hallstatt.

b) Terasa inferioară a Bahluieţului, în marginea sudică a satului: migraţii.

21. *Cucuteni*, comuna Leţcani (raionul şi reg. Iaşi).

a) Piscul nordic al Dealului Cucuteni: Cucuteni A.

b) Poala nord-estică a Dealului Cucuteni: migraţii; medieval.

22. *Comuna Erbiceni* (raionul Tg. Frumos, reg. Iaşi).

Rîpa din terasa inferioară a Bahluiului, marginea nord-estică, în dreptul satului: Hallstatt; migraţii.

23. *Făcuţi*, comuna Bălţaţi (raionul Tg. Frumos, reg. Iaşi).

« Dealul Boghiului », la 2 km NV de satul Făcuţi: Paleolitic superior; Cucuteni A. Revizuirea staţiunii cunoscute anterior.

24. *Hodora*, comuna Cotnar (raionul Hîrlău, reg. Iaşi).

a) Dealul Catarg (zis şi Dealul Hotar), pe « Valea Popii » în fundul Văii: Cucuteni A.

b) Acelaşi loc, 600 m mai spre nord: medieval sec. XVI—XVIII.

24 a *Holm*, comuna Podul Iloaiei (raionul Tg. Frumos, reg. Iaşi).

În curtea Anei Rumpel. Două fragmente de brățară tubulară de aur, un pendantiv în tehnica filigranului de aur (obiecte de podoabă pontice) și ceramică medievală, sec. XVI—XVII.

25. *Holboca* (raionul, reg. Iași).

a) Pe șoseaua Holboca-Cristești, pe terasa inferioară stîngă a Bahluiului, în dreptul cantonului 282: cucutenian incert; stațiunea distrusă prin săpături pentru șosea.

b) Glacisul de sub deal, la est de gospodăria de stat: migrații, de mînă.

c) Pe Dealul Covaș, către fostul iaz Baloș, la locul « Peste Iaz »: Hallstatt Noua cu tipare de turnat bronzul; migrații.

d) « La Movila cea Mare » pe podișul din sud-estul satului: Latène (tip Lunca Ciurei); migrații; medieval sec. XVII—XVIII.

26. *Prigorenii Mici*, comuna Tg. Frumos (raionul Tg. Frumos, reg. Iași).

Botul terasei de lîngă cimitir: Cucuteni A și B; migrații sec. XVII — XVIII. Stațiune descoperită anterior de A. Nițu.

27. *Ruși*, comuna Belcești (raionul Hîrlău, reg. Iași).

Terasa medie a Bahluiului, marginea sudică a satului, la locul « În Imaș »: migrații cu cîmp de urne; medieval sec. XVIII.

28. *Sîrca*, comuna Bălțați (raionul Tg. Frumos, reg. Iași).

a) Locul « Valea Oilor », de-a lungul iazului: migrații; medieval.

b) « La Movilă », pe terasa inferioară stîngă a Bahluiețului: cucutenian corodat; medieval sec. XVII—XVIII.

c) « La Lutărie », în dreptul unei vechi iezături: Hallstatt; medieval sec. XVI—XVII.

d) Terasa stîngă a Bahluiețului, 1 $1/2$ km sud de sat: Criș; Cucuteni B; Hallstatt Noua cu cenușare; migrații; medieval.

e) « Rîpa Geamăna », la drumul dintre stația Spinoasa și Belcești, 4 km nord de stație: Cucuteni B; medieval sec. XV—XVIII.

29. *Tg. Frumos* (raionul Tg. Frumos, reg. Iași).

a) Poala nordică a Dealului Buznei, 1 km nord de satul Prigorenii Mici: migrații; medieval sec. XV—XVIII.

b) Dealul Buznei, terasa medie, pe dreapta Bahluiețului, în fața fermei de stat: Cucuteni B.

30. *Văscani*, comuna Ruginoasa (raionul Pașcani, reg. Iași).

a) « La Lutărie », terasa dintre pîrăul Răgoazei și pîrăul Drăgoteni: Cucuteni B.

b) Vatra satului, grădina lui Iorgu, lîngă cooperativă: Cucuteni B; Hallstatt (?); medieval.

VALEA PRUTULUI

31. *Coada Stîncii*, comuna Bosia (raionul și reg. Iași).

În curtea școlii: Hallstatt; migrații.

32. *Golăiești*, comuna Golăiești (raionul și reg. Iași).

a) Terasa superioară a Prutului, la locul « Rîpa Spînzuratului » Gorodsk-Usatovo (ceramică pictată): Hallstatt; Latène (tip Lunca Ciurei); medieval timpuriu și tîrziu.

b) Marginea SSE a satului, terasa inferioară a Prutului: Hallstatt.

c) Panta estică a dealului Coada Stîncii, promontoriu al terasei joase, la sud de sat: Hallstatt.

33. *Rediul Aldei*, comuna Aroneanu (raionul și reg. Iași).

« Holmul cel Mare », la est de sat: silexuri patinate paleolitice; Cucuteni A; Gorodsk; medieval.

VALEA BAȘEULUI

34. *Hănești*, comuna Hănești (raionul Săveni, reg. Suceava).

a) În curtea locuitorului Costache Rotaru, la săpătura unui beci, s-au găsit 3 morminte cu schelete chircite și, după informații, cu vase la cap.

b) În grădina locuitorului Gr. Calancea: Cucuteni corodat; medieval sec. XVII—XVIII.

c) « La Budăi », 3 km NV de sat, ogorul lui Const. Grădinaru: Cucuteni incert; Hallstatt (?).

d) În marginea estică a satului, pe grindul din fața iezăturii: migrații; medieval.

e) « La Moviliță », grind în marginea sud-estică a satului: Cucuteni incert; migrații; medieval.

f) Scruntarul din șesul Bașeului, 1 km sud de sat: Cucuteni incert; migrații.

g) « Dealul Viei »: Paleolitic; Cucuteni B; Hallstatt; migrații.

35. *Moara Jorii*, comuna Hănești (raionul Săveni, reg. Suceava).

a) Dealul Hodoroaia, rîpa de la SE de via lui Ţilică, așchii de silex patinat; Cucuteni A; migrații.

b) Dealul Fodoroaia, marginea nordică a viei lui Gh. Popan: Hallstatt Noua; foarte bogat.

c) Panta sudică a Dealului Hodoroaia, la movila de la sud de Gh. Popan: Cucuteni AB; medieval sec. XVIII.

d) «Movila cea Mare» de lîngă Troian, pe Dealul Hodoroaia: silexuri paleolitice; Cucuteni fază incertă.

e) Troianul, val ce se mai poate urmări cu ușurință, începe din valea Bașeului, peste Dealul Hodoroaia, pe la movila Geamăna, pe lîngă satul Borole-Zahoreni-Manoleasa-Volovăț, dînd în valea Prutului mai jos de Manoleasa-Prut. Are șanțul lat de 8—10 m, orientat către sud, iar valul dinspre nord cam de aceiași lățime. Multe movile se mențin în linie, paralel cu șanțul, spre sud.

f) Botul dealului din fața iezăturii, terasa inferioară stîngă a Bașeului: Cucuteni AB și B; medieval.

g) Sub dealul Hodoroaia, terasa inferioară stîngă a Bașeului, 1 km nord de satul Moara Jorii: silexuri paleolitice; Cucuteni B.

h) Pe grindul din șesul Bașeului, în dreptul satului Moara Jorii: Cucuteni A; migrații (stațiune foarte bine păstrată).

36. *Slobozia*, comuna Hănești (raionul Săveni, reg. Suceava).

a) Dealul Mălăiște, terasa de la sud de sat: Cucuteni A; migrații; medieval.

b) Dealul Mălăiște, terasa inferioară a Bașeului, 1 $^1/_2$ km sud de sat: Cucuteni incert; migrații; medieval sec. XVI—XVIII.

c) La « Rîpa Turcului »: Paleolitic; Cucuteni AB; migrații.

d) Botul nordic al Dealului Mălăiște, proprietatea Ștefan Ţilică: Cucuteni incert; migrații; medieval sec. XV—XVI și XVIII—XIX.

COASTA IAȘILOR

37. *Banu*, comuna Dumești (raionul și reg. Iași).

a) « La Fîntînă » pe panta estică a Dealului Crucii (Rușilor): Cucuteni A; Hallstatt; migrații; medieval sec. XVIII—XIX.

b) Panta estică a Dealului Crucii, 2 $^1/_2$ km sud-est de sat: cucutenian; Gorodsk; migrații.

c) Pe Dealul Crucii 1 $^1/_2$ km sud-est de satul Banu: comuna primitivă (?); începuturile feudalismului sec. VIII—X.

d) Marginea sud-estică a satului: medieval sec. XVIII—XIX.

38. *Brătuleni*, comuna Uricani (raionul și reg. Iași).

a) Dealul Holmului, poala estică spre Bahlui: migrații.

b) Șesul Bahluiului, la est de sat, la adîncimea de 2,50 m: cucutenian incert; migrații; medieval sec. XV—XVIII.

39. *Cercu*, comuna Bîrnova (raionul și reg. Iași).

La vest de sat, spre șesul Tinoasa, valea Nicolinei: Criș; Latène (tip Lunca Ciurei); migrații; medieval.

40. *Ciurea*. În pădurea Ciurea, « Poiana » din preajma drumului, la eșirea din sat: medieval sec. XVII.

41. *Cogeasca Veche*, comuna Lețcani (raionul și reg. Iași).

a) Vatra satului, partea de SE: Latène II; migrații; medieval sec. XVII—XVIII.

b) « La Lutărie » pe Dealul Rușilor: Cucuteni A.

c) Panta sudică a Dealului Crucii, locul numit « Dealul Rușilor »: Hallstatt; migrații; medieval sec. XVII—XVIII.

d) Podișul de pe Dealul Crucii, lîngă drumul spre stația CFR Cucuteni: Hallstatt; Latène II (?); migrații (tip Poienești cu vase vopsite roșu).

e) Pe Dealul Rușilor, locul « La Moară »: migrații; medieval sec. XVII—XVIII.

f) « Rîpa Bărboșilor », marginea podișului tăiat de pîrăul Voloaca Mică: Latène II (tip Lunca Ciurei); migrații; medieval sec. XV—XVIII.

42. *Cornești*, comuna Cornești (raionul și reg. Iași).

a) Panta sudică a Dealului Cotomănoaiei, în valea Boaghea, în săpătura de apă a drumului: Hallstatt; migrații; medieval.

b) Marginea nord-estică a satului, lîngă șosea: Hallstatt; migrații; medieval sec. XVI—XVIII.

43. *Crivești*, comuna Crivești (raionul Tg. Frumos, reg. Iași).

a) Podișul de deasupra satului Găureana: Cucuteni B; Latène II (tip Lunca Ciurei); medieval.

b) « La Cetate » pe dealul din marginea sudică a satului: Cetățuie cu val și șanț bine conturate; ceramica de la — 0,30 m la — 0,65 m Latène (tip Lunca Ciurei); medievală.

c) Holmul de la confluența pîrăului Criva cu pîrăul Găureana: Cucuteni AB și C (stațiune de o deosebită frumusețe, dar se distruge prin exploatarea pietrei și a nisipului).

d) Tăpșanul dintre cele două rîpi de la est de biserică: 3 straturi de civilizație la — 1, — 2 și — 2,80 m adîncime. Criș; liniar (?); Latène II, migrații; începuturile feudalismului.

e) Valea Hainei, panta dealului Criveștilor spre stația CFR Pietriș: Latène II tip Lunca Ciurei; migrații.

44. *Dancaş*, comuna Corneşti (raionul şi reg. Iaşi).

1 km nord de sat, spre coada fostului iaz Iezăreni, panta din stînga; medieval sec. XVII—XVIII.

45. *Dumbrava cu Baba Nicula*, comuna Ciurea (raionul si reg. Iaşi).

a) Panta sud-estică a Dealului Iezăreni, sud de staţia CFR Ciurea, la şosea: liniar; migraţii; medieval sec. XI—XII şi XVI—XVIII.

b) Marginea estică a satului, de o parte şi de alta a şoselei spre Ciurea: Hallstatt; migraţii; medieval.

c) 1 km vest de sat, pe rîpa «La Fîntînă»: Hallstatt Noua; migraţii; medieval sec. XVI—XVIII.

d) «La Lutărie», 1 km sud de sat, pe malul fostului iaz: migraţii; medieval.

46. *Dumeşti* (raionul şi reg. Iaşi).

a) Marginea sudică a satului, locul «Între lanurile Cogenilor»: Hallstatt Noua; migraţii.

b) La rîpa din «Cotul Osînzenei»: Cucuteni A şi AB.

c) Pîrăul Osînzenei, pe panta sud-vestică a Dealului Crucii: Neolitic (?); migraţii; medieval sec. XVI—XVIII.

d) Dealul Cogeasca, rîpa spre Cotul Osînzenei: Cucuteni A.

47. *Găureana*, comuna Strunga (raionul Tg. Frumos, reg. Iaşi).

a) Podişul de sub Holmul din marginea sudică a satului: Cucuteni B; Latène II; migraţii.

b) Dealul Găureana, 3 km sud-vest de sat: Cucuteni incert.

c) Dealul din sud-estul satului, în malurile înalte tăiate de şosea: Latène II tip Lunca Ciurei.

48. *Heleştieni* (raionul Tg. Frumos, reg. Iaşi).

« Dealul Cotoc », pe panta joasă sudică către baltă: migraţii.

49. *Hlincea*, comuna Ciurea (raionul şi reg. Iaşi).

a) Dealul Lunca, pe poala din faţa staţiei CFR Ciurea: migraţii (sporadic); medieval sec. XV—XVIII.

b) Pe şesul pîrîului Nicolina, în dosul celui de al III-lea canton CFR: Criş.

50. *Horleşti* (raionul şi reg. Iaşi).

a) Panta vestică a Dealului Boţeşti, 1 km NE de sat: Latène; migraţii; medieval sec. XVI—XVII.

b) Dîmbul «La Bursuc», în vatra satului: Latène II (tip Lunca Ciurei); migraţii; medieval sec. XV—XVI.

c) Vatra satului, în grădina lui Iancu Andrieş: Hallstatt, migraţii; medieval sec. XVII—XVIII.

51. *Horpaz*, comuna Corneşti (raionul şi reg. Iaşi).

Panta sudică a Dealului Nucului, către valea Iezăreni: migraţii; medieval.

52. *Movileni*, comuna Heleştieni (raionul Tg. Frumos, reg. Iaşi).

a) «La Movile» pe podişul din NV satului: două movile avînd diametrul 80—90 m, depărtate la 100 m una de alta, înalte de 12—14 m, legate printr-un val de 6—8 m înălţime. În dosul lor, către sat, la 120 m distanţă, altă movilă, ovală, lungă de cca 100 m, face unghi drept cu primele două, fără a fi legate cu ele. Cîteva cioburi, pe mantaua movilei, indică sec. XVII.

b) Hîrtopul de la est de sat: Cucuteni B; Latène II; începuturile feudalismului.

53. *Păuşeşti*, comuna Dumeşti (raionul şi reg. Iaşi).

a) Pe stînga drumului de la sud de sat, depărtare $1\,^1/_2$ km: Hallstatt; medieval sec. XVIII.

b) În fața cantonului silvic, 2 km sud de satul Păușești: Neolitic liniar (?); Hallstatt; începuturile feudalismului; medieval sec. XVIII.

c) Poiana din dosul cantonului silvic: medieval sec. XVII—XIX.

54. *Proselnici*, comuna Cornești (raionul și reg. Iași).

Dealul Telețului, lîngă cimitir: ceramică neagră incrustată nedeterminată.

55. *Scobîlțeni*, comuna Podul Iloaiei (raionul Tg. Frumos, reg. Iași).

În dosul cimitirului, 1 km NV de sat: migrații; medieval sec. XVII—XVIII.

56. *Scopoșeni*, comuna Horlești (raionul și reg. Iași).

a) Pe dealul « La Coșere » lîngă Fîntîna Mocanului: migrații.

b) Dealul Cheșcului, panta vestică, la casa lui Ion Miclăuș: Hallstatt, migrații.

c) Botul sudic al Dealului Cheșcului, în fața dealului Viișoara: Cucuteni B și C; Hallstatt; migrații; medieval.

d) Dealul Cheșcului, la cotul pîrăului, spre « Iazul Vîrnav »: Cucuteni B și C; migrații.

e) Dealul la Coșere, 3 km NV de Scopoșeni: migrații; medieval sec. XV—XVI.

f) Locul « Peste baltă », lîngă 2 case izolate de sat: așchii patinate de silex paleolitic; cucutenian incert; migrații; medieval.

g) Ogoarele din fața Dealului Viișoara, spre pîrăul Glodului, 3 km vest de Scopoșeni: migrații.

h) « Dealul Viișoarei », la vest de casele Scopoșenilor: Cucuteni A; Latène III.

i) Dealul Viișoarei, panta de vest: Hallstatt; migrații.

57. *Strunga*, comuna Strunga (raionul Tg. Frumos, reg. Iași).

a) În partea nordică a plantației de pomi roditori: cucutenian incert.

b) « Dealul Dîrmoxa », pe podiș și sub cornișă: Cucuteni A și B.

58. *Vocotești*, comuna Voinești (raionul și reg. Iași).

« Coasta Nedeienilor », pe valea Nedeienilor, 4 km SV de Proselnici: medieval sec. XV—XVII, cu urme de pivnițe.

59. *Zane*, comuna Ciurea (raionul și reg. Iași).

Pe ogoarele de lîngă cimitir: Hallstatt; Latène II cu ceramică bastarnă; migrații.

60. *Lespezi*, comuna Lespezi (raionul Pașcani, reg. Iași).

Terasa inferioară a Siretului, 1 km sud de sat: medieval sec. XVII—XVIII.

61. *Conțești*, comuna Valea Seacă (raionul Pașcani, reg. Iași).

Vatra satului, în grădina sătencii Verona Gh. Roșca: Cucuteni A; migrații cu necropolă.

62. *Fotin Enescu*, comuna Lespezi (raionul Pașcani, reg. Iași).

Podișul terasei Siretului, din vestul satului: Latène II; începuturile feudalismului; medieval sec. XI—XII și XV—XVIII, stațiune excepțional de bine păstrată.

63. *Hîrtoape*, comuna Lespezi (raionul Pașcani, reg. Iași).

a) Locul « La Moara Popii »: Latène II; medieval sec. XV—XVIII.

b) Marginea terasei Siretului, vest de sat, lîngă cărămidărie: Latène II incert; medieval sec. XVII—XVIII.

64. *Paşcani*, reşedinţă raională (reg. Iaşi).

Cartierul « La Fîntînele » pe terasa Siretului: cucutenian corodat; Latène II; migraţii; medieval sec. XVII—XVIII.

65. *Topile*, comuna Valea Seacă (raionul Paşcani, reg. Iaşi).

Pe valea « La Tochile », ½ km nord de cărămidărie: migraţii.

66. *Valea Seacă*, comuna Valea Seacă (raionul Paşcani, reg. Iaşi).

a) Terasa de prundiş din dosul bisericii: silex patinat aurignacian.

b) Pe panta sudică a dealului, la locul « Ruja », NV de sat: începuturile feudalismului; medieval sec. XVII—XVIII.

c) Podişul « Movila La Boul Movilei »: Cucuteni B.

d) Dealul Movilei, panta dinspre Valea Seacă: Cucuteni B; Latène II; migraţii; medieval sec. XVI—XVII.

e) Dealul Movilei, panta estică, spre Siret: Latène II; migraţii.

f) Dealul Movilei, panta spre Siret, în dreptul movilei « La Boul Movilei »: medieval sec. XI—XII.

RAMA NORD-VESTICĂ A DEPRESIUNII JIJIEI

67. *Botoşani*, reşedinţă raională (reg. Suceava).

Cartierul Popăuţi, în jurul bisericii lui Ştefan cel Mare: medieval sec. XV—XVIII.

68. *Brehuieşti*, comuna Vlădeni (raionul Botoşani, reg. Suceava).

a) Terasa Siretului din marginea sud-vestică a satului: paleolitic.

b) Marginea nord-vestică a satului: migraţii; medieval.

69. *Buhai*, comuna Şendriceni (raionul Dorohoi, reg. Suceava).

În pădurea Buhaiului, pe botul de deal numit « Dealul Roşu »: cucutenian fază incertă şi topoare de cremene cioplită, parţial lustruite.

70. *Cobîla*, comuna Şendriceni (raionul Dorohoi, reg. Suceava).

a) Dealul Cobîla, locul « La Cetate »: aşchii de silex patinat; cetăţuie înconjurată cu val şi şanţ; ceramică fragmentară incertă; poate fi Gorodsk, Hallstatt sau Latène II.

b) Dealul din vestul satului Cobîla, ogorul locuitorului Cuciureanu; locul « La Temnic »: cucutenian incert cu puţină ceramică, dar cu mai mult chirpici şi greutăţi conice de lut, de mari dimensiuni; un topor perforat de piatră dură.

c) Pe poala vestică a aceluiaşi deal, în preajma satului Cobîla: un toporaş plat, cucutenian, de marnă gălbuie.

71. *Dorohoi*, reşedinţă raională (reg. Suceava).

a) La est de oraş, pe dealul Criva, către valea Criva: cucutenian corodat.

b) Pe dealul Beldiman, deasupra barierii Broscăuţilor: Latène II (tip Lunca Ciurei).

c) Pe poala vestică a Dealului Beldiman, lîngă linia ferată, siliştea fostului sat Trăbujeni: medieval sec. XVII—XIX.

72. *Hilişeu* - Cloşca (Vîrnav); comuna Hilişeu (raionul Dorohoi, reg. Suceava).

a) Terasa inferioară a Jijiei, spre capătul de est al satului: medieval sec. XV—XVI.

b) În cuprinsul fostului sat Galaţi, încorporat la Hilişeu, terasa inferioară a Jijiei: migraţii; medieval, datare incertă.

c) Terasa inferioară a Jijiei, sub formă de podiş uşor înclinat, locul numit « Dealul Urlea »: o foarte mare aşezare deschisă de tip Cucuteni AB şi B.

d) Pe poala Dealului Urlea, către pîrăul Ţiganului: Gorodsk.

e) Pe vîrful dealului Petrosu, cuprins în unghiul făcut de Jijia, în faţa satului Hilişeu-Vîrnav: silexuri din paleoliticul superior.

f) La Hîrtop, pe un monticul în faţa satului Hilişeu-Vîrnav, 700 m spre NV de aşezarea paleolitică de pe Petrosu: silexuri aurignaciene.

g) Pe podişul dealului Petrosu se află « Movila Bortoasă » cu un diametru de cca. 70 m, săpată din vechime, avînd doar marginile ridicate ca un val circular; multă piatră împrăştiată, provine probabil din interiorul tumulului.

73. *Lozna*, comuna Lozna (raionul Dorohoi, reg. Suceava).

a) Pe dreapta pîrăului, $3^1/_2$ km de la administraţia exploatării spre Dersca: Cucuteni fază incertă.

b) Dealul « Sub Tioc », la nord de sat, panta spre turbărie: Cucuteni corodat; Latène II (tip Lunca Ciurei).

74. *Manoleşti*, comuna Mănăstirea Doamnei (raionul Botoşani, reg. Suceava).

a) Podişul de la « Iazul Velniţii »: după informaţiile locuitorilor s-a descoperit un mormînt boltit între lespezi de piatră; mortul, cu sfeşnice şi vase de lut, a fost reacoperit în bolta lui de către locuitorii din satul Stănceşti. Vechimea urmează a i se stabili ulterior.

b) Dealul « La Huci » (azi « Dealul Viei »), versantul vestic, către Valea Hucului: medieval sec. XVI—XVIII.

75. *Mănăstirea Doamnei* (raionul Botoşani, reg. Suceava).

Dealul Hudumului, pe stînga şoselei Botoşani—Suceava, $2\ ^1/_2$ km NV de Botoşani; Hallstatt; începuturile feudalismului şi medieval sec. XIV—XVI.

76. *Şendriceni* (raionul Dorohoi, reg. Suceava).

Pe podişul de la estul satului: tabără medievală, de formă dreptunghiulară, întărită pe trei laturi cu val şi şanţ; mărimea 70×50 paşi (luaţi pe culmea valului).

77. *Stănceşti*, comuna Mănăstirea Doamnei (raionul Botoşani, reg. Suceava).

a) Dealul « La Ulmi », rama nordică a podişului: Latène II (tip Lunca Ciurei).

b) Dealul « La Ulmi », panta nordică, spre satul Manoleşti: medieval sec. XVII—XVIII.

c) Vatra satului, dîmbul din spre Manoleşti, pe locul « La Salcîmi », proprietatea Romulus Ailiţoaie: Latène II; migraţii. Perfectă stare de conservare.

d) Dealul « La Patraşcu »: medieval sec. XV—XVI.

e) Botul sudic al Dealului lui Patraşcu, spre Iazul Hucului: Hallstatt; migraţii; medieval.

f) Pe Dealul « Deasupra Şanţului », cetate de pămînt, închisă cu val şi şanţ, pe o suprafaţă de 20—25 ha; valul circumscrie perfect o aşezare Hall-

statt cu amfore greceşti sec. VI î.e.n., continuată de una dacică de tip Latène II ca la Lunca Ciurei.

78. *Boroseşti*, comuna Scînteia (raionul Negreşti, reg. Iaşi).

Botul nordic al Dealului Boroseşti la locul numit « La Picior », în faţa cantonului silvic. Aşezare înaltă, rîpoasă pe două laturi, avînd urme de construcţii cu temelii de piatră: Latène II (ceramica de tip geto-dacică întovărăşită de ceramica de tip bastarnic). Spre marginea sud-estică pare a fi un cîmp de urne. Aşezarea a fost descoperită în 1952 şi revăzută în 1954.

79. *Boroseşti*, comuna Scînteia (raionul Negreşti, reg. Iaşi).

a) Dealul Lessu: Hallstatt; Latène II. Verificare.

PODIŞUL CENTRAL MOLDOVENESC

80. *Satul Atreia parte*, comuna Băceşti (raionul Negreşti, reg. Iaşi).

Piscul Corhana: cucutenian incert; Hallstatt; Latène; migraţii; medieval.

81. *Băluşeşti*, comuna Dagîţa (raionul Negreşti, reg. Iaşi).

În curtea bisericii: Hallstatt; medieval sec. XVII—XVIII.

82. *Bozieni*; comuna Bozieni (raionul Negreşti, reg. Iaşi).

a) Proprietatea Gh. Arghiropol: medieval sec. XVIII.

b) Vatra satului, locul de lîngă Sfatul Popular: migraţii sec. III—IV.

83. *Buda*, comuna Rafaila (raionul Negreşti, reg. Iaşi).

a) Pîrăul Ţiganca, pe malul stîng; migraţii.

b) « La Cenuşărie »: migraţii.

84. *Buhăieşti*, comuna Buhăieşti (raionul Negreşti, reg. Iaşi).

a) Dealul Buhăieştilor, în dosul gării: Hallstatt sau Latène II (?); migraţii; medieval sec. XVI—XVII.

b*)* Dealul Bălăşeşti, 1 km NV de gară: precucutenian; Cucuteni A; Hallstatt; Latène II; Migraţii.

c) Dealul Humăriei: Cucuteni A.

d) Dealul Rupturii sau Lutăriei: necropolă cu urne de tip Latène şi bastarnice.

85. *Capu-Dealului*, comuna Băceşti (raionul Negreşti, reg. Iaşi).

Capul Dealului: cucutenian; Hallstatt; Latène; migraţii; medieval sec. XVII.

86. *Căzăneşti*, comuna Negreşti (raionul Negreşti, reg. Iaşi).

a) La « Malul Înalt »: Hallstatt cu cenuşare; Latène (dacic şi bastarnic).

b « La Schit »: medieval sec. XVIII.

87. *Ciubota Roşie*, comuna Valea Ursului (raionul Negreşti, reg. Iaşi).

a « La Cetăţuie »: cucutenian incert; migraţii, medieval şi platformă sau zid de piatră dintr-o fază neprecizată.

b La 500 m nord de « Cetăţuie »: Hallstatt.

88. *Cuci*, comuna Bozieni (raionul Negreşti, reg. Iaşi).

Vatra satului: Latène; migraţii; medieval sec. XVIII.

89. *Curseşti* (raionul Vaslui, reg. Iaşi).

a « La Standoală »: un tezaur din 608 monede imperiale romane, o aşezare Latène; migraţii sec. III.

b « Dealul Sbiera »: Gorodsk; Latène.

c) « Dealul Matei »: aşezare geto-dacă sec. I—III e.n.

90. *Halta CFR Curteni* (raionul Huşi, reg. Iaşi): silişte medievală.
91. *Dagîţa*, (raionul Negreşti, reg. Iaşi).
« Cetăţuia Gîrbeşti »: Cucuteni A; medieval sec. XVIII—XIX.
92. *Drăgeşti*, comuna Todireşti (raionul Negreşti, reg. Iaşi).
a) « Dealul Bisericii »: Latène; migraţii.
b) Botul sudic al Dealului Drăgeşti: aşezare Latène; migraţii.
93. *Drăgeştii de sud*, comuna Todireşti (raionul Negreşti, reg. Iaşi).
Locul « La Loturi »: Latène bastarnic; migraţii sec. III—IV; medieval.
94. *Iezer*, comuna Băceşti (raionul Negreşti, reg. Iaşi).
Pe locul lui Aanei Vasile: migraţii sec. III—IV.
95. *Giurgeni*, comuna Valea Ursului (raionul Negreşti, reg. Iaşi).
Locul Mera: Hallstatt; medieval sec. XVIII—XIX.
96. *Grajduri* (raionul Negreşti, reg. Iaşi).
« Dealul Huţupenilor », $^1/_2$ km nord de Şipoţele: paleolitic; precucutenian; migraţii.
97. *Tg. Negreşti*, reşedinţă raională (reg. Iaşi).
a) Terasa inferioară a Bîrladului, la podul de la intrarea în tîrg: precucutenian.
b) Malul stîng al Bîrladului la « Cimitirul Vitelor »: Hallstatt Noua.
c) Terasa inferioară a Bîrladului, marginea NV a tîrgului, « La Lutărie »: Cucuteni A cu bandă îngustă; migraţii.
d) Pe pîrăul Lacovăţ, 400 m NV de tîrg: migraţii.
e) Terasa inferioară a Lacovăţului, marginea nordică a tîrgului: migraţii; medieval.
f) Locul « Capul Dealului »: Cucuteni A; Hallstatt; Latène; migraţii.
g) « Pe Ţarină »: Hallstatt; Latène (tip Lunca Ciurei); migraţii; medieval.
h) « Cimitirul Evreesc »: migraţii; medieval.
i) « La Hîrtop »: migraţii sau medieval (chirpici fără cioburi).
98. *Oţeleni*, comuna Deleni (raionul Huşi, reg. Iaşi).
a) Tezaur compus din 80 monede tătăreşti de argint, 2 monede bizantine de aur şi 7 piese de podoabă din argint, toate din sec. XIII.
b) În Poiană: aşezare migraţii.
99. *Parpaniţa*, comuna Negreşti (raionul Negreşti, reg. Iaşi).
« Dealul Chetruş »: migraţii; Latène.
100. *Petrosu*, comuna Oniceni (raionul Negreşti, reg. Iaşi).
Locul « La Petrosu »: Cucuteni incert; medieval sec. XVIII.
101. *Rateşu Cuzei*, comuna Rebricea (raionul Negreşti, reg. Iaşi): precucutenian.
102. *Scînteia*, comuna Scînteia (raionul Negreşti, reg. Iaşi).
La biserica lui Ştefan cel Mare: medieval sec. XVIII.
103. *Silişte*, comuna Todireşti (raionul Negreşti, reg. Iaşi).
a Punctul « Silişte »: Cucuteni incert; migraţii; medieval sec. XV—XVII).
b) La locul numit « Corlate »: Latène; migraţii.
c) Locul « La Lutărie »: Gorodsk; Hallstatt; migraţii; medieval sec. XVI.
104. *Şcheia*, comuna Şcheia (raionul Negreşti, reg. Iaşi).
a) « Muncelul », partea de vest: Hallstatt; Latène II (tip Lunca Ciurei); migraţii.
b) « Dealul Humăriei »: fragmente ceramice cu decor adîncit (?).

c) « Valea Găunoaia »: medieval sec. XVII—XVIII.
105. *Todireşti*, comuna Todireşti (raionul Negreşti, reg. Iaşi).
a) La locul « La Canton »: Latène-bastarnic; migraţii, sec. III—IV.
b) Vatra satului, în faţa postului de miliţie: migraţii.
c) « La Nadabaică »: aşezare de la începuturile feudalismului.
d) La crescătoria de porci: migraţii.
e) Proprietatea lui M. Gherasim: migraţii; medieval.
f) Locul « Nistoroaia »: Cucuteni A.
g) Proprietatea lui Gh. Dima: Latène; medieval sec. XVIII.
106. *Ţibăneştii Buhlei*, comuna Băceşti (raionul Negreşti, reg. Iaşi).
a) În jurul şcoalei elementare: migraţii, medieval sec. XVIII.
b) Un km SV de şcoală: medieval incert.
107. *Vovrieşti*, comuna Băceşti (raionul Negreşti, reg. Iaşi).
« Dealul Vovrieşti »: Cucuteni A.

COLINELE JOASE ALE BÎRLADULUI

108. *Lunca*, comuna Găiceana (raionul Adjud, reg. Bîrlad).
La confluenţa pîrăului Găiceana cu pîrăul Ghilăveşti, la punctul « Finta »: migraţii.
109. *Petroasa*, comuna Găiceana (raionul Adjud, reg. Bîrlad).
a) La locul « Buzdugan », proprietatea locuitorului Vasile Marcu, în marginea de NV a satului, pe terasa joasă a pîrăului Găiceana: Cucuteni A; migraţii.
b) Pe dealul de deasupra terasei, ogorul locuitorului Iorgu Paiu: Cucuteni A.

PIEMONTUL PUTNEAN

110. *Angheleşti*, comuna Rugineşti (raionul Adjud, reg. Bîrlad).
a) Terasa stîngă a Domoşiţei: fragmente ceramice mici Gorodsk; un topor-ciocan perforat de gresie cafenie, cu ceafa rotunzită şi proeminenţă, profil uşor arcuit şi tăiş alungit.
b) Pe stînga Domoşiţei, la intrarea în sat, « La Cetăţuie »: Gorodsk; suprafaţa aşezării are întărituri amenajate.
111. *Boloteşti*, comuna Boloteşti (raionul Panciu, reg. Bîrlad).
Vatra satului, terasa inferioară stîngă a Putnei, proprietatea locuitorului Gh. Nicolau: migraţii; medieval timpuriu.
112. *Bonţeşti*, comuna Dălhăuţi (raionul Focşani, reg. Bîrlad).
a) S-a revizuit aşezarea neolitică de la Mera.
b) Pe terasa inferioară dreaptă a pîrăului Mera, la locul « Pe Jitia »: Monteoru.
c) Spre fundul văii Mera, pe ambele terase inferioare: Criş (nesigur); Latène II şi III.
113. *Clipiceşti*, comuna Clipiceşti (raionul Panciu, reg. Bîrlad).
« La Cetate » între Putna şi Suşiţa: Monteoru, aşezare întărită.
114. *Mărăşeşti* (raionul Panciu, reg. Bîrlad).
La SV de Mausoleul Eroilor din 1917: neolitic evidenţiat printr-un ciocan-topor perforat de piatră.
115. *Palanca*, comuna Floreşti (raionul Adjud, reg. Iaşi).

Locuitorul Codreanu a găsit la arat un topor de fier cu gaură verticală, de caracter Latène.

116. *Țifești*, comuna Țifești (raionul Panciu, reg. Bîrlad).

a) Pe podișul « Grigorești »: migrații; medieval sec. XVI—XVII.

b) Pe terasa inferioară dreaptă a Putnei, pînă în vechiul tîrg al Putnei: migrații.

117. *Văleni*, comuna Rugineşti (raionul Adjud, reg. Bîrlad).

Pe terasele pîrăului Domoșița, în dreptul fîntînilor, urme de așezare cu strat cenușiu, văzut în năruituri.

118. *Vîrteșcoi*, comuna Vîrteșcoi (raionul Focșani, reg. Bîrlad).

a) Terasa inferioară dreaptă a Milcovului, « La Livadă » : necropolă din epoca migrațiilor, cunoscută anterior.

b) Pe locul « Văcăreasca » și în via lui Hainăroșie, terasa înaltă: Monteoru.

c) În via lui Sava Gorciu, pe terasa înaltă: Monteoru.

VARIA

119. *Săpoca*, comuna Săpoca (raionul Buzău, reg. Ploiești).

Pe botul de deal de la confluența rîului Buzăului cu pîrăul Slănic: Bronz tip Monteoru; migrații. Comunicat de prof. N. Macarovici.

120. *Giurgiu*, oraș raional (reg. București).

În carierele de nisip, de pe terasa Dunării: paleolitic inferior. Comunicat de prof. N. Macarovici.

Astfel cercetările de suprafață, efectuate în cursul anului 1954, de către colectivul Muzeului de Antichități din Iași, se concretizează în următoarele rezultate:

S-a cercetat teritoriul a 120 localități și s-au determinat 533 așezări sau urme izolate, dintre care 70 incerte ca datare, răspîndite în diferitele regiuni naturale ale Moldovei: Depresiunea Prutului Mijlociu, Podișul Central Moldovenesc, zona de contact dintre Depresiuni și Podiș, Colinele Bîrladului, Piemontul Putnean, precum și rama estică a Podișului Sucevei (Dealul Mare-Hîrlău).

S-au determinat urmele vieții omenești din: *a)* vremea comunei primitive, începînd din paleolitic și pînă în a doua epocă a fierului; *b)* din epoca migrației popoarelor; *c)* de la începuturile feudalismului și *d)* din epoca orînduirii feudale (sec. XI—XVIII).

Un loc important îl ocupă descoperirile referitoare la epoca paleolitică: 25 descoperiri izolate, fie pe terasele rîurilor, fie pe podiș.

Din epoca neolitică s-au făcut 111 descoperiri, dintre care 10 incerte ca apartenență culturală, repartizate pe următoarele faze și culturi: Criș 6; liniar 3; precucutenian 6; Cucuteni A 25; Cucuteni AB 6; Cucuteni B 23; Cucuteni incert 22.

Din epoca bronzului s-au identificat 15 așezări cu resturi de locuire, dintre care 10 de tip Gorodsk-Usatovo și 5 de tip Monteoru.

Pentru prima epocă a fierului au fost determinate 56 stațiuni dintre care 10 datînd din perioada Hallstatt-ului timpuriu (Noua) și 46 din perioada Hallstatt-ului mijlociu și tîrziu.

Din a doua epocă a fierului datează 52 descoperiri și anume 50 din perioada Latène II și 2 din perioada Latène III.

Pentru epoca Migraţiilor s-a determinat un număr de 125 aşezări datînd din perioada timpurie a acestei epoci (sec. III—IV).

Începuturile feudalismului sînt reprezentate prin 8 descoperiri datate din sec. VIII—X.

În fine, din epoca orînduirii feudale datează 141 descoperiri, dintre care 38 incerte ca secol, celelalte repartizate fiind între sec. XI—XVIII: 7 din sec. XI—XII, 2 din sec. XIII—XIV, 31 din sec. XV—XVI şi 63 din sec. XVII—XVIII.

În afară de aşezări s-au determinat 5 necropole sau morminte izolate, de inhumaţie şi incineraţie, din vremea comunei primitive şi epoca migraţiilor (Hallstatt 1, Latène 1, migraţii 2 şi incerte 1).

Pe lîngă acestea s-au mai descoperit 4 cetăţi fortificate prin val şi şanţ, sau numai prin şanţ, precum şi o tabără, a cărei epocă urmează să se stabilească prin săpături arheologice.

În afară de aşezări şi cetăţi, menţionăm grupele de movile de la Heleştieni, în bazinul Bahluieţului şi de la Hilişeu-Cloşca, pe valea superioară a Jijiei.

Dintre troianurile amintite în documente sau cunoscute din toponimia populară s-a cercetat o porţiune din Troianul dintre Hăneşti şi Hriţeni, pe o lungime de 11 km.

În afară de cercetările programate, s-au făcut şi altele la faţa locului, în legătură cu descoperirile întîmplătoare ale tezaurelor monetare de la Curseşti (raionul Vaslui) şi Oţeleni (raionul Huşi), precum şi ale obiectelor de podoabă de la Podul Iloaiei (raionul Iaşi).

Nec. Zaharia

STUDII ŞI CERCETĂRI DE ISTORIE VECHE
Tomul VI, nr. 3—4, 1955.

DISCUŢII

AFINITĂŢI ÎNTRE CULTURA « TRICHTERBECHER » ŞI CULTURA « CUCUTENI-TRIPOLIE »

În legătură cu lucrarea lui H. Behrens: Ein Siedlung und Begräbnisplatz der Trichterbecherkultur bei Weissenfels an der Saale (O aşezare cu morminte aparţinînd culturii vaselor în formă de pîlnie, la Weissenfels pe rîul Saale), în « Jahresschrift für Mitteldeutsche Vorgeschichte », XXXVII, 1953, Halle (Saale), p. 67—108. pl. I—IX şi 16 figuri în text.

Acest interesant articol cuprinde rezultatele săpăturilor unui colectiv format din nouă membri. Prezentarea datelor arheologice, ca şi interpretarea lor, este făcută pe baza rapoartelor şi referatelor celorlalţi, de către H. Behrens.

Săpăturile s-au efectuat în urma unor descoperiri întîmplătoare, într-o carieră de nisip şi pietriş situată la NE de oraşul Weissenfels şi anume în marginea uneia din terasele înalte de pe malul drept al rîului Saale, afluent al Elbei, în ţinutul Halle, din Saxonia-Anhalt.

S-au găsit cîteva morminte prefeudale, apoi bordeie şi morminte de incineraţie dintr-o fază timpurie a epocii Hallstatt ca şi din epoca Latène. Importanţa locului constă însă din rămăşiţele unei aşezări neolitice. Deşi o parte din această aşezare a fost distrusă prin lucrările carierei de nisip, s-au mai păstrat totuşi nouă colibe şi nouă morminte în gropi rotunde, răspîndite printre colibe. Prin resturile ceramice şi în primul rînd prin vasele în formă de pahar cu gura larg deschisă, în chip de pîlnie, fosta aşezare se situează în etapa mai nouă a neoliticului, care cuprinde diferitele aspecte ale culturii paharelor şi vaselor cu gîtul în chip de pîlnie: « Trichterbecherkultur » din R. D. Germană.

Descoperirea este studiată multilateral şi complet. După descrierea colibelor şi a gropilor, ca şi a întregului inventar arheologic pe care îl conţineau, se trece la diagnozarea antropologică a scheletelor umane, apoi la caracterizarea, pe bază de studii speciale, a scheletelor de animale domestice şi la împărţirea pe categorii a marii cantităţi de peste două mii de oase de animale domestice şi sălbatice, găsite mai ales în gropile cu morminte. Urmează patru capitole în care, aplicînd principiile concepţiei materialismului istoric, autorul pune în valoare rezultatele arheologice şi analizează structura social economică mai evoluată de la sfîrşitul epocii neolitice şi anume: 1) Problema apartenenţei culturale a materialului arheologic. 2) Bazele economice ale gospodăriei. 3) Structura societăţii şi riturile de înmormîntare şi 4) Consideraţii istorice.

Locuinţele sînt, în general, de tipul unor mici colibe de formă rotundă sau ovală, cu un diametru care variază de la 1,40 m la 5 m. De asemenea, după adîncirnea fundului lor, se observă că unele au fost construite la suprafaţa solului, iar altele au fost săpate în pămînt, ceea ce reprezintă un fel de semibordeie. O singură locuinţă: nr. 19, care este şi cea mai importantă prin dimensiuni, apare ca un tip deosebit. Coliba aceasta are un contur neregulat, doi dintre pereţi întîlnindu-se în unghi, iar restul se continuă arcuindu-se. În interior, dar mai ales în exterior, sînt vizibile numeroase găuri de pari, ca şi cînd ar reprezenta urmele unui gard. Dovada că aceste colibe au servit drept locuinţe o fac resturile de cărbuni, de oase de animale domestice: bovine, capră, oaie, porc, cîine, etc., ca şi fragmentele de rîşniţe, din gresie. În pămîntul din umplutura colibelor s-au găsit unelte de os, lame de silex, fusaiole şi fragmente ceramice. Pe podele sînt pietre de rîu, care nu stau totuşi în legătură cu existenţa vreunei vetre. Cantitatea redusă a resturilor de lipitură de lut ars arată că aceste colibe se lucrau din paie şi stuf, sprijinite pe pari. Locuinţa nr. 26 este interesantă atît prin cele cinci urme de vetre din interiorul ei, cît şi prin particularitatea de a sta în legătură cu groapa de mormînt alăturată, nr. 27. Scobirea acestei gropi s-a început din locuinţă şi anume la adîncimea de 2 m, unde se observă un fel de nişă-cotlon, prin care locuinţa şi groapa devin comunicante. Diametrul acestei gropi adiacente locuinţei este de 2,30×1,80 m, iar adîncimea ei merge pînă la 3,50 m.

Întrucît unele aspecte ale acestei descoperiri oferă posibilităţi de asemănare cu descoperirile mai recente din ţinuturile noastre, credem că este necesar să prezentăm elementele esenţiale ale descoperirii de la Weissenfels ceva mai pe larg. Deosebit de interesante apar din acest punct de vedere gropile-morminte de formă rotundă şi mai rar ovală, cu diametre care variază între 1,40 m şi 2,60 m. Adîncimea lor este de asemenea variabilă: de la 1,60 m pînă la 3,50 m. Dimensiunea gropilor-morminte care întrece pe aceea a colibelor, nu este întîmplătoare, ci stă în legătură cu îndeplinirea unor practici de ritual, ca şi cu importanţa persoanelor înmormîntate. În aceste gropi, pe lîngă scheletele umane, se găseşte ceramică corespunzătoare celei aflate în colibe, însă în cantitate mai mare şi din pastă mai fină: pe lîngă paharele cu gura în chip de pîlnie, sînt şi căni cu torţile late, amfore, vase piriforme şi vase mari de provizii, împodobite cu brîu alveolar. Unele din aceste vase, sparte ritual, s-au putut întregi. Ca unelte s-au găsit mai ales rîşniţe fragmentare şi o singură dată o lamă de silex. Surprinzătoare este însă cantitatea de oase şi schelete de animale domestice: cranii cărora le lipsesc de obicei maxilarele inferioare, oasele părţilor dinapoi, spinări din care se păstrează uneori întreaga coloană vertebrală, ca şi oase sparte. Aceste oase provin, în special, de la bovine, şi mai rar de la oi, capre, porci şi cîini. Cu puţine excepţii, toate animalele sacrificate sînt tinere. Nu se observă o ordine prestabilită în legătură cu aceste depuneri din gropi. Uneori, gropile au pe fund cîte un strat de arsură de 1—2 cm, iar alteori mai multe pietre plate sînt aşezate în cerc.

Cea mai importantă, prin bogăţia conţinutului şi implicit prin dimensiuni, este groapa nr. 27, care, începînd de jos în sus, la adîncimea de 3,40 m, conţine întîi un strat de arsură, apoi un grup de pietre aşezate în cerc, după aceasta un strat de oase şi schelete de animale, gros de 0,40—0,50 m, şi deasupra acestuia, la adîncimea de 2 m, două schelete chircite: un adult

(bărbat) şi un copil, care se ating prin tălpile picioarelor. Mai sus, la adîncimea de 1,50 m, s-a găsit un schelet de copil, aşezat în poziţie întinsă, însă întors cu faţa în jos, iar la 1,20 m adîncime, un schelet de femeie, aşezat de asemenea pe pîntece, avînd genunchii uşor îndoiţi, labele picioarelor îndreptate spre apus şi capul întors spre răsărit. Pe lîngă acest mormînt multiplu, există un exemplu de mormînt dublu (nr. 6): mamă şi copil, femeia în vîrstă de 40 ani, iar copilul în vîrstă de 10 ani. Celelalte şapte sînt morminte individuale, mai simple în privinţa inventarului respectiv. Nota comună cea mai caracteristică a acestor morminte o constituie mulţimea oaselor de animale domestice. După tabloul statistic şi procentajul făcut, 80% sînt oase de vite cornute, 10% schelete şi oase de cîini domestici, iar restul de 10% se împarte între oasele de oaie, capră şi porc. Calul este reprezentat prin dinţi singuratici, în groapa nr. 20 şi în coliba nr. 33. Nu s-a putut însă preciza, dacă aceşti dinţi provin de la cai domestici sau sălbatici. Este neîndoios că această mare cantitate de oase de vite cornute arată marea însemnătate pe care creşterea vitelor o avea în gospodăria tribului din această aşezare. Interesant este faptul că, în al doilea rînd, aşa cum a dovedit-o procentajul, stînd însă cu mult înapoia primei categorii, se află cîinele, de un tip uniformizat, aparţinînd faunei Ladoga. Nu credem că aflarea oaselor de cîini, a craniilor ca şi a scheletelor întregi, în gropi, lîngă celelalte animale sacrificate, poate constitui o dovadă sigură că şi această specie de animal servea drept hrană, aşa cum presupune autorul. Credem, mai degrabă, că depunerea acestor animale în morminte stă în legătură cu rostul domesticirii lui, pentru paza omului şi a vitelor, aşa de numeroase în această aşezare. Faptul că în cadrul culturii ceramicii liniare, s-a constatat o înmormîntare intenţionată a unui cîine, aşa cum o dovedeşte vasul pus alături[1], pledează în sensul că încă dintr-o perioadă mai veche, faţă de cultura de care este vorba aici, cîinelui i se acorda o atenţie deosebită din partea omului, al cărui însoţitor credincios trebuie să fi fost chiar din epoca paleolitică.

Dacă procentul mare de oase de vite cornute din morminte, ca şi studierea condiţiilor de păşunat ale regiunii, pentru etapa neolitică corespunzătoare, impun ca o concluzie imediată constatarea că, în economia aşezării neolitice de la NE de Weissenfels, creşterea vitelor reprezenta factorul dominant, totuşi sînt destule elemente, ca de pildă: formaţia geologică loessoidă a solului, aflarea brăzdarului de piatră din preajma locuinţei nr. 20, ca şi a diferitelor boabe de cereale, seminţe de in, etc., şi apoi castrarea taurilor, care dovedesc că şi cultivarea plantelor era practicată aici cu ajutorul unui plug primitiv, ceea ce arată un nivel mai ridicat de dezvoltare. Pe lîngă aceste îndeletniciri principale, aşa cum s-a observat şi în alte staţiuni de acest fel, din Germania centrală, vînatul şi pescuitul se exercitau numai ocazional.

În ceea ce priveşte tipul de înmormîntare de la Weissenfels se observă că este vorba de un obicei frecvent în această vreme, explicabil de altfel prin supravieţuiri din epoci şi mai vechi, şi anume de înmormîntările în cuprinsul aşezărilor şi uneori chiar în colibe. Ne întrebăm dacă legătura spaţială, aşa cum s-a specificat, între coliba nr. 26 şi groapa nr. 27 nu ar putea constitui un element pentru documentarea unei faze tranzitorii între mormintele din case şi cele din preajma lor. Notăm că şi în grupul « sudic » al acestei culturi

[1] « Archeologické rozhledy », 1953, nr. 4, p. 447—450.

din « Polonia Mică », în aşezarea asemănătoare de la Čmielov (Opatow), în cea mai mare colibă (nr. 140), s-a descoperit o nişă, săpată lateral, în care s-au găsit scheletele răvăşite a trei persoane: bărbat, femeie şi copil, cu oase de vite împrejur, ceea ce reprezintă o situaţie analogă în privinţa modului de săpare al celor două morminte (Čmielow şi nr. 27 de la Weissenfels), cît şi a adiacenţei lor faţă de colibe. Totodată s-ar putea face şi o apropiere între aceste morminte şi mormintele de tipul « cu nişă » din cultura Zlota (Sandcmierz).

Ceremonialul desfăşurat la înmormîntare pare să fi fost destul de complicat. Studiul încheieturilor oaselor şi al dinţilor de animale a arătat că animalele sacrificate, lovite puternic în frunte, erau mai ales animale tinere. Oasele sparte, din care s-a scos măduva, sînt o dovadă că cei rămaşi în viaţă participau la ospăţul funebru. Capetele de vite din care, după cît se pare, nu se scosese creierul, ca şi faptul că, de cele mai multe ori maxilarul inferior lipseşte, denotă diferite credinţe şi practici magice. Nu poate fi aici vorba numai de grija de a aproviziona cu hrană pe cei decedaţi, aşa cum indică oasele de animale găsite în preajma mortului. Cantitatea mare de schelete de animale presupune aducerea unor jertfe de caracter mai pompos, faţă de anumite forţe care trebuiau să protejeze pe cei morţi ca şi pe cei vii. De asemenea, vetrele de pe fundul gropilor pe care s-au găsit boabe carbonizate şi seminţe de plante, ca şi cercul de pietre, stau în legătură directă cu acest sens al jertfelor, şi nu atît cu credinţa că trebuia să li se asigure morţilor putinţa de a se încălzi. De altfel, între vatră şi scheletele umane stă un strat gros de 0,50 m format din oasele animalelor jertfite.

Valorificarea datelor pe care le oferă aceste morminte, întrucît nu s-au păstrat decît nouă morminte, nu poate duce, desigur, decît la concluzii de un caracter relativ. Astfel, se observă că scheletele sînt aşezate în poziţie chircită, morţii fiind de obicei culcaţi pe dreapta. Orientarea este variată: pentru scheletele de femei predomină aşezarea cu capul la VSV şi picioarele la ENE, iar privirea la sud. Pentru bărbaţi, poziţia mai frecventă este NE—SV şi E—V, capul fiind la E sau NE, picioarele la SV şi V, iar privirea la N.

Mormîntul dublu nr. 6 face să se presupună înmormîntarea simultană a mamei şi a copilului prin uciderea acestuia la moartea mamei. Faptul este posibil, fiind întărit prin comparaţii etnografice şi poate fi privit ca o rămăşiţă a vremii matriarhale. Totuşi, stadiul de evoluţie şi respectiva structură socială a tribului de la Weissenfels sînt indicate de mormîntul din groapa nr. 27. Printr-o argumentare strînsă, folosind toate elementele date de conţinutul acestui mormînt multiplu, autorul susţine teza că în mormînt este îngropat un personaj cu rol de seamă în viaţa locuitorilor, probabil şeful tribului. Numărul mare al animalelor sacrificate, între care se deosebesc 19 cranii de vite cornute, 10 schelete de cîini etc., în comparaţie cu numărul lor mai redus din celelalte morminte, arată desigur o diferenţiere socială. Problema esenţială care se pune: dacă poate fi vorba de o primă înmormîntare şi apoi de înmormîntări ulterioare, sau de o înmormîntare principală şi de sacrificarea unor însoţitori ai mortului, este rezolvată prin observarea solurilor şi a profilului gropii, în sensul celei de a doua soluţii. În sprijinul acestui punct de vedere stă şi faptul că, dintre scheletele de adulţi, cel care ocupă o poziţie centrală şi are o aşezare rituală normală este scheletul de bărbat. Deşi nu se poate preciza gradul de rudenie al acestuia cu femeia şi cu cei

doi copii, este învederat că între toţi exista o anumită legătură. Împrejurarea puţin obişnuită că femeia şi copilul mai mare (7—8 ani) au fost aşezaţi, înadins, cu faţa în jos, poziţie care este interpretată, prin datele etnologice, ca izvorîtă din nevoia de a împiedica efectul aşa-zisei « priviri rele » asupra celor rămaşi, ca şi din credinţa că în acest fel se poate lua mortului posibilitatea de a găsi drumul înapoi, întăresc afirmaţia autorului că aceştia nu au pierit de moarte naturală. În etapa neoliticului tîrziu din R. D. Germană mai sînt cunoscute şi alte cazuri de morminte multiple: la Leubingen (r. Sömmerda) şi la Gehofen (r. Sangerhausen). Se cunosc paralele şi în domeniul etnografiei, unde, la anumite populaţii, un obicei frecvent cere ca o căpetenie să fie urmată, în mormînt, de fii şi de soţie. Reiese de aici situaţia preponderantă a bărbatului, indiferent de poziţia sa socială, în comparaţie cu aceea în subordine a femeii. De altfel, toate elementele observate în această aşezare converg spre a ilustra evoluţia către cunoscutul fenomen social, general, de la sfîrşitul epocii neolitice, — *patriarhatul*, — surprins aici în notele sale esenţiale: rolul şi importanţa deosebită a bărbatului în gospodărie, care se explică prin dezvoltarea creşterii vitelor, printr-o cultivare a plantelor cu mijloace mai evoluate, ca şi prin începuturile metalurgiei.

În ultimul capitol, autorul face unele consideraţii asupra stadiului de cunoaştere a culturilor neolitice din R. D. Germană, în urma săpăturilor efectuate după anul 1940, care au permis o succesiune mai justă şi o articulare mai precisă, a diferitelor culturi dintre anii 3000—1700 î.e.n. Astfel, cultura « Trichterbecher » şi tot complexul aşa-numitelor culturi nordice, nu mai pot fi socotite contemporane cu culturile ceramicilor cu ornamentul dispus în benzi, din Germania de mijloc. Studii speciale au arătat că această cultură a « paharelor în chip de pîlnie » apare ca o suprapunere etnică peste culturile cu ceramica bandată. Expansiunea purtătorilor culturii « Trichterbecher » pînă în Polonia este pusă în legătură cu rolul covîrşitor pe care îl avea creşterea vitelor în economia respectivă, cu posibilitatea de îmbogăţire rapidă a acestor triburi şi cu războiul de jaf, inerent acestei îndeletniciri a creşterii vitelor.

Date fiind condiţiile de înavuţire, se poate pune, desigur, şi problema unei diferenţieri sociale, care, bineînţeles, urmează să mai fie aprofundată. De asemenea, chestiunea conducătorului şi aceea a sacrificiilor umane mai au încă nevoie de cercetări speciale, spre a putea fi generalizate.

Autorul este de părere, şi pe bună dreptate, că s-a uzat prea mult de noţiunea de « cultură de amestec » în arheologie. Într-adevăr, această concepţie presupune existenţa cercurilor culturale cu centre dinamice de maximă dezvoltare, din care iradiază diferitele curente culturale spre regiunile periferice. Se renunţă şi la denumirea de cultură pentru aspectele locale ale culturii paharelor în pîlnie din centrul R. Germane: Baalberg, Salzmünde, Walternienburg şi Bernburg, care vor fi considerate de aici înainte drept simple grupe culturale. Această nouă caracterizare implică o individualizare mai puţin accentuată a aspectelor locale. O cronologie relativă a acestor grupe, după cîte ştim, nu există. Aceasta nici nu s-ar putea stabili decît pe baza unei tipologizări cît mai amănunţite, care, dat fiind, după cum se vede, condiţia lor de grupe deschise, este desigur greu de făcut. Autorul admite bine cunoscuta teorie a originii nordice a culturii de la sfîrşitul epocii neolitice ca o axiomă şi nu o discută. Totuşi, cînd îşi pune problema posibilităţii creşterii unui număr mare de vite în regiunea de la Weissenfels şi,

mai ales, cînd observă că în nordul Germaniei, adică într-unul din focarele principale ale mişcărilor etnice ale culturii paharelor în pîlnie, nu sînt descoperiri corespunzătoare pe teren, care să dovedească predominarea creşterii vitelor şi că nici condiţiile geografice nu sînt prielnice, deşi neformulată, în cele expuse se conturează o contradicţie. Teoria opusă care preconizează originea estică şi sud-estică a unora dintre aceste culturi nordice din etapa de sfîrşit a neoliticului, pusă sub forma de ipoteză pentru prima oară de V. Gordon Childe [1] se situează tot mai mult pe un plan de actualitate.

În rezumat, descoperirile de la Weissenfels sînt valorificate pe deplin şi autorul reuşeşte să ilustreze, în chip clar şi fără să forţeze datele arheologice, situaţia specială de la sfîrşitul neoliticului din Europa centrală, bazată pe o treaptă evoluată a economiei şi care are drept urmare un stadiu corespunzător şi pe tărîm social.

Pentru eventualele relaţii ale acestei culturi a « paharelor în formă de pîlnie » şi regiunile noastre ne interesează, ca o verigă de legătură, grupele ei, aşa-zise sud-estice din Polonia Mică, care, este ştiut, prezintă în componenţa lor o serie de elemente străine. Situaţia aceasta este de altfel explicabilă prin poziţia geografică a acestui teritoriu, ca loc de încrucişare al diferitelor culturi dintre V şi E şi dintre N şi S. Un exemplu sugestiv în acest sens îl constituie cultura Zlota, fenomen complex de influenţe reciproce şi de fuziune între cultura paharelor în formă de pîlnie şi cultura amforelor rotunde, împodobite aici cu motivul caracteristic al şirurilor ondulate realizate prin tehnica în şnur, ca şi prin grupele de linioare, obţinute prin « stampare ». Cultura Zlota (Sandomierz) arată o dezvoltare paralelă cu ceramica pictată din Galiţia şi din Podolia, ceea ce înseamnă că, spre deosebire de cele constatate, aşa cum s-a văzut mai înainte în Germania centrală, în aceste regiuni mai sudice, culturile « nordice » nu se suprapun culturii ceramicii bandate.

Paralelismul dintre cele două culturi: Zlota şi ceramica pictată tripoliană este dovedită prin existenţa amforelor globulare în cuprinsul fazei B a culturii ceramicii pictate, în aşezările de la Bilce Zlote, Koşilovţî etc.

Pe lîngă acestea, în numeroasele aşezări cu ceramică pictată aparţinînd fazei Cucuteni B din R. P. Polonă, R. S. S. Ucraineană, R. S. S. Moldovenească, precum şi de pe teritoriul R.P.R., din Moldova, există o serie întreagă de forme ceramice care, după cît se pare, reflectă un proces ceva mai adînc de influenţare, decît un simplu efect de contact cu cultura nordică « a paharelor în chip de pîlnie ». Într-adevăr, ca să nu amintim decît prea bine cunoscutele aşezări de la Horodniţa, Bilce Zlote şi de la Koşilovţî, numeroase sînt exemplarele ceramice care au gîtul de forma precisă a unei pîlnii, iar la Şipeniţ tipul cel mai frecvent prezintă forma unui caliciu larg deschis. De asemenea, în Ucraina, după părerea lui L. Cicalenko, care a studiat evoluţia ornamentului ceramicii pictate tripoliene în funcţie de forma vaselor, cea mai veche formă este aceea în chip de « piuliţă », ceea ce revine pur şi simplu la forma de pahar în chip de pîlnie.

Problema pe care ne-o punem este dacă acest raport de influenţare dintre cultura paharelor în formă de pîlnie, care dă, şi cultura ceramicii pictate, care primeşte, nu poate fi prins cumva încă mai devreme, din faza precedentă,

[1] V. Gordon Childe, The Dawn of the European Civilization, Londra, 1927, p. 234; vezi şi ediţia a V-a (revăzută), Londra, 1950, p. 173.

Cucuteni AB, pe care o cunoaştem în Moldova, în aşezările de la Traian, com. Zăneşti, r. Buhuşi şi de la Corlăteni, r. Dorohoi. Într-adevăr, se cunosc de aici, provenind din stratul Cucuteni AB, formele de vase mari pictate, cu corpul ovoidal şi gîtul în chip de pîlnie [1], vasele de forma unor mici amfore cu gîtul de asemenea în formă de pîlnie [2], apoi vasele de formă tronconică, ca un ghiveci de flori cu gura evazată, nepictate, însă arse la roşu, cu buza crestată sau avînd un ornament în chip de şnur [3], procedeu tehnic care aminteşte vasele de la Horodiştea pe Prut [4]. De fapt, chiar vasele de forma cea mai caracteristică pentru faza Cucuteni AB, acele presupuse capace în chip de « coif suedez », dacă sînt aşezate pe fundul lor, sînt de fapt străchini cu gîtul răsfrînt în chip de pîlnie, şi amintesc, în această postură, străchinile din cultura Zlota. De altfel, observînd sensul logic al desfăşurării ornamentului pe acest tip de vase, ornament pe care îl regăsim şi pe vasele pahare α^2 de la Traian, deducem că cele mai multe vase în formă de coif suedez ar trebui să fie aşezate invers. Cu alte cuvinte, funcţia de capace a acestor vase este accesorie, ele fiind de fapt străchini adînci. Pe de altă parte, vasele, de o formă înrudită de la Kolomiişcina II, ornamentate după aceeaşi concepţie, constituie şi ele o dovadă în sprijinul acestei afirmaţii. După cum se ştie, cele mai tipice şi mai desăvîrşite exemplare ale vaselor în chip de coif suedez se găsesc împreună cu cea de a doua formă caracteristică pentru faza Cucuteni AB — vasul dublu în chip de binoclu — în faza mijlocie a culturii Tripolie, care după ultima periodizare a Tatianei Passek, cuprinde atît faza Cucuteni A a lui H. Schmidt, cît şi faza Tripolie A a vechii clasificări a lui I. V. Hvoiko. Motivele ornamentale proprii acestei faze a culturii Tripolie B II sînt foarte asemănătoare cu cele pe care le cunoaştem, aşa cum am specificat, din faza Cucuteni AB a aşezării de la Traian. Deosebirea constă însă în realizarea motivelor decorative prin tehnica inciziilor adînci, aşa cum se vede pe vasele de acest fel, bogat împodobite, din regiunea Uman, de la Popudnea şi Pianişkovo, ca şi din regiunea Kiev, de la Veremie. Este interesant că în bazinul superior al Nistrului, în aşezările de la: Kudrinţî, Kadievţî şi Nezvişka, încadrate în etapa Tripolie B/I, corespunzătoare fazei Cucuteni A, există o formă de vas ca o cupă în chip de pîlnie, împodobită cu ornamente pictate. De asemenea, în bazinul mijlociu al Bugului, printre formele ceramice de uz comun, lucrate din pastă mai puţin bună decît aceea a vaselor pictate apare un vas de proporţii mijlocii, de forma unui potir cu baza profilată şi buza răsfrîntă, de tipul unei pîlnii perfecte. Faţă de aceasta, vasul de forma unui ghiveci de flori, din aşezarea de la Traian, pare de o factură mai primitivă. Este demn de semnalat că în regiunea Bugului de sud, la Grenovka [5], forma de pîlnie apare la vasele de tipul cu picior încă din faza timpurie Tripolie A, corespunzătoare fazei precucuteniene — Izvoare I, din Moldova.

Chiar de la începutul studierii materialelor arheologice provenite de la Traian [6], cercetătorul acestei staţiuni, pe baza formelor caracteristice pentru faza Cucuteni AB: coiful suedez şi vasul binoclu, ca şi pe temeiul asemănării motivelor ornamentale cu cele din cultura Tripolie postula în explicarea

[1] « S.C.I.V. », III, 1952, p. 130, pl. VIII, fig. 6.
[2] « S.C.I.V. », V, 1954, nr. 1—2, p. 49, fig. 9.
[3] « S.C.I.V. », V, 1954, nr. 1—2, p. 42, fig. 4.
[4] « Dacia », IX—X, 1941—1944, p. 145, fig. 11.
[5] « Sovetskaia Arheologhiia », XIX, 1954, p. 15, fig. 6 (dreapta).
[6] « Dacia », IX—X, 1941—1944, p. 97—99.

naşterii acestei faze, pe lîngă evoluţia ei organică din faza precedentă Cucuteni A, şi un puternic impuls exterior, venit din mediul ceramicii tripoliene nepictate (faza mijlocie). Problema influenţelor are aici un aspect mai profund, întrucît formele tipice pentru faza Tripolie mijlocie au intrat nemodificate, chiar în timpul procesului genetic al fazei Cucuteni AB. Aceasta constituie o situaţie destul de complicată în care stăruie o serie de necunoscute. În primul rînd însăşi filiaţia celor două forme tipice, vasul în formă de coif suedez şi vasul binoclu, este încă neclară chiar în cultura Tripolie, deşi vasul binoclu apare aici nepictat chiar din faza timpurie Tripolie A, iar în Moldova, este cunoscut la Truşeşti, în faza Cucuteni A. Ceea ce se desprinde limpede este direcţia acestui impuls, care porneşte din complexele culturale răsăritene, înăuntrul cărora se găsesc şi tendinţele spre formele « Trichterbecher » şi, fapt esenţial, din cele ce ştim pînă acum, acestea apar aici într-o fază mai timpurie decît cele din centrul Europei. De altfel, într-o etapă mai tîrzie, la Horodiştea pe Prut, ceramica monohromă de aici, prin frecvenţa ornamentului în şnur, tot aşa ca şi la Gorodsk şi Usatovo, dovedeşte de asemenea provenienţa răsăriteană a acestui sistem decorativ, ca şi legăturile cu regiunile estice, aşa cum s-a şi arătat [1]. Pe de altă parte, prezenţa amforelor globulare în mediul ceramicii pictate, semnalată mai înainte, indică, după toate probabilităţile, influenţe exercitate tot dinspre E şi SE, faţă de aria ceramicii pictate. În sprijinul acestui punct de vedere stă şi apariţia cuţitelor curbe de silex de la Bug, în cultura Zlota, ca şi în faza AB a culturii Cucuteni, ajunse aici pe calea schimburilor intertribale. O altă temă importantă în legătură cu problema influenţelor dinspre E, care nu a fost pe deplin valorificată, este rolul ceramicii aşa-numite « Cucuteni C ». Aceasta arată o deplasare dinspre est în grupe mici, care afectează însă suprafeţe întinse, ca şi staţionarea ei temporară pe lîngă cultura bandceramică Cucuteni Tripolie, începînd din faza AB. Cu toată starea extrem de fragmentară a acestei ceramici se poate observa totuşi că ea vehiculează spre vest o serie de elemente de tehnică şi ornamentare şi în primul rînd ornamentul în şnur şi chiar motivul şnur în şiruri ondulate, aşa de tipic pentru cultura Zlota.

De asemenea se impune o examinare atentă pe de o parte a raporturilor eventuale dintre cultura Zlota şi implicit aceea a paharelor în pîlnie şi cultura « Cucuteni C », iar pe de altă parte, cercetarea legăturilor, atîtea cîte există, dintre ceramica C şi faza Cucuteni AB.

După sublinierea acestor potriviri şi corespondenţe stilistice şi tipologice, de ordin general în domeniul ceramicii între culturile « nordice » şi cultura ceramicii pictate Cucuteni — Tripolie, se impune să relevăm, ca deosebit de important, că şi pentru mormintele aparţinînd culturii ceramicii cu vase în chip de pîlnie, descoperite la Weissenfels şi ale căror elemente caracteristice au fost menţionate mai înainte, se pot găsi unele analogii în regiunile sud-estice. Într-adevăr, cele două morminte descoperite în anul 1952 în cuprinsul fazei AB a culturii ceramicii pictate în aşezarea de la Traian [2] prezintă o serie de elemente comune şi altele deosebitoare faţă de cele din aşezarea de la Weissenfels. Forma şi adîncimea gropilor, ca şi împrejurarea că mormintele se găsesc în aşezări şi nu fac parte din cimitire sau necropole speciale, consti-

[1] « Dacia », IX—X, 1941—1944, p. 161—163.

[2] « S.C.I.V. », IV, 1953, nr. 1—2, p. 45—68, fig. 19—24 şi V, 1954, nr. 3—4, p. 399—429, fig. 2—6.

tuie un prim punct de asemănare. Lipsa obiectelor de podoabă și inventarul redus al uneltelor sînt comune mormintelor din cele două așezări. Ceremonialul observat la înmormîntare este aproape același: pe fundul gropilor rotunde se găsește stratul de arsură: « vatra » cu cenușă, cărbuni și semințe carbonizate; nu lipsesc nici pietrele așezate în cerc, ca și oasele și, mai rar, craniile de bovine [1], provenind de asemenea de la animalele tinere aduse drept ofrandă. Totuși, oasele de animale se găsesc în cantitate mult mai redusă în mormintele din așezarea de la Traian. Trebuie să specificăm că ofrandele sînt puse aici în vasele pictate, așezate în preajma mortului. De asemenea, cele două morminte de la Traian nu sînt morminte obișnuite, ci sînt două înmormîntări rituale în case, unul aparţinînd unui copil de 8—10 ani și al doilea unui tînăr sub vîrsta de 20 de ani. Semnificația acestor morminte a fost interpretată în legătură cu practicile magico-religioase de caracter agrar, proprii triburilor care au drept ocupaţie principală cultivarea plantelor [2]. Scheletele din cele două morminte zac chiar pe fundul gropilor și s-au găsit în poziţie întinsă. Poziţia puţin obișnuită, răsucită, a scheletului de tînăr de la Traian, sporește asemănarea cu scheletele așezate « pe pîntece » ale « însoţitorilor » din mormîntul căpeteniei de la Weissenfels și confirmă teza, valabilă pentru ambele cazuri, a unui sacrificiu uman. Prin numărul mare de vase, dispuse în faţa mortului, mormintele de la Traian amintesc mormintele de tip plat din cultura Zlota (Sandomierz). Al doilea tip de morminte, cel « cu criptă », de provenienţă sigură sudic mediteraneană, din cultura Zlota, își găsește în cuprinsul culturii paharelor cu pîlnie, așa cum s-a văzut, două corespondenţe în apariţiile de aspect degenerat ale mormintelor conducătorilor de la Weissenfels și Čmielow (Opatow) din Polonia [3]. Această situaţie de fapt ne dă dreptul să presupunem că mormintele de tipul criptă, din aceste ultime așezări, apar aici ca o reminiscenţă și că se cuveneau numai șefilor de trib. Chiar dacă am socoti apariţiile de la Weissenfels și Čmielow ca simple efecte atenuate ale unei influenţe mai îndepărtate, un fapt rămîne însă neîndoios: direcția dinspre E a acestei influenţe.

Pe de altă parte, un al treilea termen, care încadrează spaţial și cronologic mormintele de la Traian, este dat de mormintele cu ocru și vase pictate, de tipul plat Usatovo, recent descoperite pe malul stîng al Nistrului la Vîhvatinţi [4], r. Rîbniţa, unde cantitatea de pietre din unele morminte amintește un procedeu asemănător, cunoscut și în mormintele plate de la Zlota. Cît privește tipul mormintelor « cu criptă » din cuprinsul culturii Zlota, singura orientare posibilă este tot înspre SE, spre mormintele cu ocru roșu din regiunea Doneţului. Care este, însă, specia ceramică cu ajutorul căreia s-ar putea jalona direcţia acestei influenţe și dacă ne putem referi, în acest sens, la cultura amforelor rotunde, rămîne încă o problemă deschisă.

Revenind la mormintele de la Weissenfels și la cele de la Traian, potrivirea între elementele caracteristice ale acestor morminte, ca și stabilirea în linii mari a unor corespondenţe și în domeniul ceramicii caracteristice culturilor respective, prin existenţa termenului comun: cultura Zlota, indică o contemporaneitate, fie și parţială, între cultura vaselor în formă de pîlnie și

[1] « S.C.I.V. », V, 1954, nr. 1—2, p. 44—45.
[2] « S.C.I.V. », V, 1954, nr. 3—4, p. 399—429.
[3] « Wiadomosci Archeologiczne », XVII, 1950, p. 144.
[4] « Kratkie Soobşceniia », 1954, 56, p. 76—97.

cultura ceramicii pictate Cucuteni-Tripolie. Acest fapt este întărit şi printr-o structură economică asemănătoare, cu deosebirea că în faza AB a culturii Cucuteni creşterea vitelor nu putea atinge aceeaşi treaptă de dezvoltare. Aflarea oaselor de animale în mormintele de la Traian, chiar dacă apar mai ales în vase, nu poate fi întîmplătoare, căci după cîte ştim, obiceiul de a pune în morminte părţi din animalele sacrificate este rar în cuprinsul culturilor de cultivatori cu ceramica ornamentată prin benzi. Acest fapt al pătrunderii unei astfel de deprinderi în suprastructură, sub forma unui rit religios, presupune însă un proces de mai temeinică şi de mai îndelungată influenţare decît o atingere între două culturi diferite, şi eventual chiar şi existenţa unor străvechi rădăcini comune. Lămuriri asupra zonei unde s-a petrecut acest proces şi asupra cauzelor, ca şi asupra modului de influenţare, nu se pot aştepta decît de la viitoarele săpături din zona de stepă a U.R.S.S., atît în R.S.S. Ucraineană, cît şi peste Nipru, ca şi în R.P.R., şi care prin rezultatele lor ar putea schimba poate radical unele păreri prea înrădăcinate cu privire la monogeneza unor culturi sau la originea lor « nordică », de care s-a abuzat prea mult [1].

H. Dumitrescu

СРОДСТВО КУЛЬТУРЫ ТРИХТЕРБЕХЕР И КУЛЬТУРЫ КУКУТЕНИ—ТРИПОЛЬЕ

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

Рецензируя статью Г. Беренса, автор устанавливает сродство северной трихтербехерской культуры и культуры расписной керамики Кукутени—Триполье как в области керамических изделий, так и в отношении некоторых погребальных обрядов. На основании соответствия устанавливается известная современность этих культур и делается вывод об общности их общественно-хозяйственной структуры, отразившейся и в надстройке.

В данном случае речь идет не только о случайном общении в пределах зон распространения этих культур, засвидетельствованном в первую очередь в Польше, и о процессе влияния, распространяющегося на более обширную территорию, включающую Молдову и Украинскую ССР и который можно проследить, начиная с наиболее ранних фаз культуры расписной керамики.

Освещения этого вопроса следует ожидать от дальнейших раскопок в Украинской ССР и Румынской Народной Республике, результаты которых смогут радикально изменить твердо укоренившееся мнение о северном происхождении некоторых культур конца неолитической эпохи в Центральной Европе.

[1] Semnalăm că prin săpăturile din 1954 de la Bucureşti, în punctul Mihai-Vodă s-au descoperit fragmente ceramice aparţinînd culturii « Trichterbecher » (cu gura în formă de pîlnie), împreună cu specia ceramică cu pleavă. De altfel, la Glina, în stratul Glina III, se cunoaşte un vas tipic, aparţinînd acestei culturi, ca şi întreg complexul ceramic de aici care prezintă afinităţi cu această cultură.

AFFINITÉS ENTRE LES CIVILISATIONS DES « VASES EN ENTONNOIR » ET DE « CUCUTENI-TRIPOLYÉ »

(RÉSUMÉ)

A l'occasion de son compte rendu de l'article de H. Behrens, l'Auteur a dégagé certaines affinités entre la civilisation « nordique » des Trichterbecher et la civilisation de la céramique peinte de Cucuteni-Tripolyé, tant en ce qui concerne le domaine de la poterie qu'au sujet de certaines pratiques rituelles d'ensevelissement. Sur la foi de ces correspondances, il établit la contemporanéité partielle des deux civilisations et émet l'idée d'une même structure sociale et économique, se reflétant également dans la superstructure.

Il ne s'agit pas seulement d'un simple effect de contact, dans la zone qui limite ces deux civilisations, attesté en premier lieu en Pologne, mais d'un processus d'influences dans une zone bien plus étendue, comprenant la Moldavie et la R. S. S. d'Ukraine, processus pouvant être suivi dès les phases les plus reculées de la civilisation de la céramique peinte.

Les fouilles archéologiques qui seront entreprises dans la R. S. S. d'Ukraine et dans la République Populaire Roumaine éclairciront cette situation et leurs résultats modifieront peut-être radicalement la thèse trop enracinée de l'origine « nordique » de certaines civilisations de la fin du néolithique en Europe Centrale.

STUDII ŞI CERCETĂRI DE ISTORIE VECHE
Tomul VI, nr. 3—4, 1955

CÎTEVA PRECIZĂRI CU PRIVIRE LA SCEPTRELE ÎN FORMĂ DE CAPETE DE CAL DIN R.P.R. ŞI DIN U.R.S.S.

Publicarea de către arheologul sovietic A. A. Iessen a unui sceptru de piatră în formă de cap de animal, descoperit la nord de Caucaz, în apropiere de rîul Terek şi de Marea Caspică [1], a prilejuit recent unui arheolog romîn reluarea problemei sceptrelor de piatră în formă de capete de animal descoperite pe teritoriul patriei noastre [2]. Fireşte, semnalarea descoperirii din Caucaz este bine venită, deoarece această descoperire are darul să confirme unele concluzii anterior formulate. Socotim totuşi necesar să facem două obiecţiuni acestei semnalări: una dintre aceste obiecţiuni se referă la felul în care arheologul romîn prezintă istoricul problemei, iar cealaltă priveşte situarea acestor descoperiri într-un anumit complex cultural.

1. Cu prilejul unei comunicări ţinute în ziua de 19.II.1951 la fosta secţie de istorie veche a Institutului de istorie al Academiei R.P.R. — comunicare intitulată « Depozitul de obiecte de podoabă de la Hăbăşeşti şi problema legăturilor dintre triburile culturii Cucuteni şi triburile stepelor pontice », — semnatarul acestor pagini a readus în discuţie publică sceptrele de piatră mai sus amintite, bine înţeles cu excepţia exemplarului din Caucaz, care la data aceea nu era încă publicat şi deci nu putea fi cunoscut în ţara noastră. Deoarece această comunicare avea ca punct de plecare unele obiecte descoperite în aşezarea de la Hăbăşeşti, ea a fost ulterior înglobată în monografia noastră « Hăbăşeşti », fiind împărţită în două: prima parte a fost încorporată la cap. VII («Diferite obiecte: a) Depozitul de obiecte de podoabă »[3]), iar partea a doua — în care fuseseră luate în discuţie sceptrele de piatră în formă de capete de cal şi fuseseră formulate concluziile ce mi se părea că se impuneau — a fost inserată în cap. IX, « Incheiere »[4]. Faptele

[1] A. A. Iessen, K voprosu o drevnih sviaziah severnovo Kavkaza s Zapadom [Cu privire la problema vechilor relaţii ale Caucazului de nord cu Apusul], în « Kratkie soobşceniia » [« Scurte comunicări »], XLVI, 1952, p. 48—59.

[2] D. Berciu, Asupra problemei aşa-numitelor sceptre de piatră din R.P.R., în « Studii şi cercetări de istorie veche », V (1954), nr. 3—4, p. 539—546. Dealtfel chiar în acelaşi număr al aceluiaşi reviste, acelaşi autor mai discută o dată aceeaşi problemă, în chip rezumativ (ibidem, p. 349—350).

[3] Vladimir Dumitrescu şi colaboratori, Hăbăşeşti, monografie arheologică, Bucureşti, 1954, p. 435—456.

[4] Ibidem, p. 541—544.

acestea n-au fost însă menţionate *în nici un fel* de D. Berciu, ceea ce ne-a impus reluarea problemei.

Pe de altă partea, această omisiune nu este exclusiv de caracter documentar-bibliografic, ci este una de fond, căci concluziile tov. D. Berciu sînt strict dependente de acelea formulate acum cîţiva ani de mine. Dar să procedăm metodic şi să ne referim la texte.

« După descoperirea, în anul 1938, a sceptrului de la Casimcea — scrie D.B. — şi publicarea lui de către Dorin Popescu, arheologii romîni au căzut în general de acord a considera atare figurine zoomorfe ca reprezentînd un cap de cal »[1]. Adevărul este însă că nici înainte de 1941 — cînd a apărut articolul lui Dorin Popescu despre descoperirile de la Casimcea[2] — şi nici după aceea, pînă la comunicarea noastră din 1951, nimeni n-a vorbit în ţara noastră despre posibilitatea de a interpreta aceste sceptre drept capete stilizate de cal. Iar primul care a socotit încă din 1940 că este vorba de capete de cal am fost eu, renunţînd fără ezitare la vechea mea părere, potrivit căreia ar fi vorba de capete de hipopotam. Într-adevăr, făcînd istoricul problemei, scriam textual la p. 35 a manuscrisului comunicării mele sus-amintite: « Exemplarul de la Casimcea fiind însă mult mai puţin stilizat, mi s-a părut de la început că el nu poate fi socotit drept cap de hipopotam, ci *cap de cal*, şi de aceea l-am rugat pe Dorin Popescu (în 1940) să nu formuleze o concluzie atît de categorică (în sensul că ar fi tot cap de hipopotam), ci să-i dea o formă condiţională, şi în acest fel finalul articolului său a căpătat redactarea în care a apărut: „Si l'on admet qu'elles représentent une tête d'hippopotame", şi mai departe: „si vraiment ces figurines représentent une tête d'hippopotame". Căci într-adevăr, oricît de indiscutabilă este asemănarea dintre figurina de la Casimcea şi acelea de la Sălcuţa şi Fedeleşeni, reprezentînd desigur acelaşi animal, stilizarea mai puţin exagerată a piesei de la Casimcea ne dă posibilitatea să vedem în ea, precum am mai spus, un *cap de cal*, cu anumite particularităţi anatomice exagerate ».

Acest text, puţin modificat, a apărut şi în concluziile redactate de mine la sfîrşitul monografiei « Hăbăşeşti »[3].

După ce aminteşte că arheologul sovietic A. A. Iessen conchide că sceptrele de piatră din R.P.R. (cu excepţia celui de la Casimcea, pe care Iessen nu-l cunoştea) şi cel din Caucaz « provin din acelaşi centru sau cel puţin dintr-un centru în care se reflectă aceleaşi tradiţii culturale »[4], şi după ce rezumă concluziile lui Iessen, D. Berciu afirmă: « Publicarea primei sculpturi din Caucazul de nord *aruncă o lumină cu totul nouă* (sublinierea e a noastră; *Vl. D.*) asupra unei probleme care mai bine de un sfert de secol a preocupat arheologia romînească, anume problema aşa-numitelor sceptre descoperite între 1920—1938 în Romînia »[5]. Realitatea este însă alta. Chiar titlul comunicării noastre din 1951, citat mai sus în întregime, dovedeşte că nu este aşa, iar dacă vom cita mai departe cîteva fraze din concluziile comunicării noastre, vom constata cu uşurinţă că nu este vorba de « o lumină cu totul

[1] « Studii şi cercetări de istorie veche », V. nr. (1954), 3—4 p. 541. La p. 349, scrie: « După părerea actuală generală, se ştie că aceste « sceptre » zoomorfe reprezintă capul unui cal... ».

[2] Dorin Popescu, La tombe à ocre de Casimcea (Dobrogea), în « Dacia », VII—VIII, p. 81—91.

[3] Hăbăşeşti, p. 541—542.

[4] « Studii şi cercetări de istorie veche », V, (1954), nr. 3—4, p. 542.

[5] Ibidem

nouă», ci de o interpretare formulată în public de mine încă din 1951, la care tov. D. Berciu adaugă prea puţin în 1954. Iată deci textul:

«Ca atare sceptrul de la Casimcea, reprezentînd un cap de cal şi provenind dintr-un mormînt cu ocru, împreună cu o serie de alte unelte, dintre care unele cu analogii precise în Sudul Uniunii Sovietice, prezenţa lui la Casimcea *trebuie pusă în legătură cu triburile pontice, atît din sudul Uniunii Sovietice cît şi din Dobrogea.* Exemplarele de la Sălcuţa şi de la Fedeleşeni trebuie considerate *...dovada legăturilor dintre triburile eneolitice din afara arcului Carpaţilor şi triburile stepelor pontice.* Chiar faptul că ele reprezintă un cap de cal trebuie să ne facă să ne îndreptăm privirile spre cultură stepelor, unde calul era cunoscut şi domesticit (p, 36—37 din ms. comunicării; p. 542 din monografia Hăbăşeşti; subliinierile lipsesc din textul original).

După această sumară introducere, rămîne să trecem la fondul problemei şi să vedem în ce măsură concluziile noastre concordă sau se deosebesc de acelea formulate de arheologul sovietic A. A. Iessen (care, desigur, nu avea de unde să cunoască opinia noastră formulată într-o comunicare al cărei text a apărut numai în 1954). De asemenea, trebuie să vedem la ce concluzii ne putem opri în stadiul actual al cunoştinţelor noastre.

2. Publicînd în 1952 sculptura de piatră ce reprezintă capul unui animal, descoperită în dunele de la Terekli Mekteb de lîngă Marea Caspică [1], Iessen înclina să creadă că sceptrele de la Terekli Mekteb, Sălcuţa şi Fedeleşeni reprezintă un cap de porc mistreţ sau de porc domestic. Ceea ce îl determină pe Iessen să adopte această părere este, în primul rînd, faptul că botul exemplarului de la Terekli Mekteb şi, mai ales, acela al piesei de la Sălcuţa se ridică în sus şi « prezintă, pe cît se pare, semnul caracteristic al mistreţului — colţii »[2]. La aceasta se adaugă faptul că « colţii şi carnea de mistreţ şi de porc domestic erau folosite într-o mare măsură de tripolieni » [3], precum şi împrejurarea că porcul domestic este întîlnit în reprezentările plastice tripoliene, iar colţii de mistreţ jucau un rol deosebit « în complexul funerar al cimitirului de la Mariupol », după cum s-au găsit oase de mistreţ în mormintele din cimitirul de la Nalčik [4]. De aceea Iessen crede foarte probabil că reprezentările porcilor şi mistreţilor « ar fi putut juca un anumit rol la ritualuri » şi vor « fi avut o însemnătate rituală sau simbolică » [5].

Faptele citate de Iessen sînt exacte, dar în speţă ele nu sînt concludente pentru determinarea speciei animalului reprezentat de sceptrele noastre. Tocmai maniera cu totul exagerată a stilizării botului animalului reprezentat sculptural în figurinele de piatră de la Sălcuţa şi de la Fedeleşeni (şi mai ales la prima), ne-au îndemnat, în 1934, cînd respingeam interpretarea lui I. Andrieşescu — care atribuia aceste figurine unei « tradiţii paleolitice » —, să vedem

[1] A. A. Iessen, op. cit.
[2] Ibidem, p. 50 şi 53.
[3] Ibidem, p. 53.
[4] Ibidem, p. 53.
[5] Ibidem.

în ele capete de hipopotam [1]. Socotesc însă mai presus de orice îndoială că, dacă Iessen ar fi cunoscut şi figurina de la Casimcea, nu s-ar mai fi oprit la ipoteza că aceste sceptre reprezintă capete de mistreţ. Într-adevăr, aşa cum am arătat mai de mult şi am amintit mai sus, figurina de la Casimcea este mai puţin stilizată, avînd indicate şi unele amănunte în legătură cu căpăstrul, aşa încît sub nici un motiv ea n-ar putea fi considerată ca reprezentarea unui cap de porc şi trebuie admis că ea reprezintă un cap de cal. Proeminenţele exagerat reliefate de deasupra botului exemplarelor de la Sălcuţa şi Terekli Mekteb nu sînt « colţi de mistreţ », ci nările puternic umflate ale unor cai. De aceea rămîne pentru noi un bun cîştigat că şi figurina de la Terekli Mekteb — la care se văd de asemenea unele indicii ale căpăstrului — reprezintă tot un cap de cal, aşa cum a inventariat-o de la început B. A. Bonci-Osmoloski [2], întocmai ca şi acelea descoperite pe teritoriul patriei noastre.

Dealtfel, sceptrul în formă de cap de cal de la Terekli Mekteb nu este singura descoperire din Caucaz care dovedeşte legături atît de vechi între Caucaz şi regiunile noastre. Într-adevăr, lăsînd deocamdată la o parte diferitele descoperiri aduse mai de mult în discuţie în această problemă, dar privind epoca bronzului, descoperiri pe care Iessen le aminteşte la începutul articolului său şi asupra cărora sperăm să revenim cu alt prilej, putem cita alte două obiecte aproape identice, unul descoperit în Caucazul de nord şi altul în Transilvania, care duc la aceeaşi concluzie.

În 1934, cu prilejul studierii sceptrelor în formă de capete de animale de la Sălcuţa şi Fedeleşeni, am luat în discuţie şi alte piese de piatră lustruită, descoperite pe teritoriul ţării noastre, în SE Transilvaniei; una dintre acestea reprezintă un cap de şarpe, iar cealaltă este modelată în formă de topor stilizat, ambele fiind lipsite de gaură de înmănuşare [3]. « Toporul », fără tăiş ascuţit, era deci simbolic, şi a slujit desigur tot ca sceptru, avînd şi o proeminenţă pentru fixarea sforilor sau cureluşelor cu care era prins de mînerul respectiv, deci întocmai ca la figurinele în formă de capete de cal.

În primăvara anului 1952, în preajma predării manuscrisului monografiei « Hăbăşeşti » la editură, colegul Dorin Popescu mi-a atras atenţia asupra unui asemenea topor-sceptru de piatră lustruită, aflat într-o colecţie din Budapesta, dar provenind din N Caucazului; cercetătorii maghiari care l-au publicat pe acesta din urmă, l-au pus în chip firesc în legătură cu obiectul similar descoperit în Transilvania; le-au comparat însă, în chip greşit, pe amîndouă cu securile cu două braţe, şi le-au datat la începutul epocii fierului [4]. Asemănarea acestor două topoare-sceptre din Caucaz şi din Transilvania — asemănare care merge aproape pînă la identitate, cu excepţia dimensiunilor — m-a determinat să scriu în 1952 cele ce urmează:

« Ni se pare dealtfel important faptul că un obiect absolut similar dar ceva mai mare, s-a găsit în N Caucazului, la Vladikavkaz, aflîndu-se într-o

---

[1] Vladimir Dumitrescu, Les figurines en pierre trouvées à Sălcuţa et à Fedeleşeni (Roumanie) etc., în « Istros », I, 1934, nr. 2. A. A. Iessen, neavînd la îndemînă acest articol al nostru, citează un articol al lui D. V. Rosetti în care era împărtăşită identificarea noastră şi concluziile ce se impuneau în acest caz cu privire la îndepărtatele relaţii de schimb între Egipt şi regiunile noastre (« IPEK », XII, 1938).

[2] A. A. Iessen op. cit., p. 49.

[3] Vladimir Dumitrescu, Les figurines en pierre etc.

[4] S. Gallus-T. Horváth, Un peuple cavalier préscythique en Hongrie (în « Diss. Pann. », 1931, Seria II, nr. 9), pl. LXXV şi p. 65—66.

colecţie din Budapesta »[1]. Şi mai departe, după ce respingeam comparaţia cu securile cu două braţe şi datarea la începutul epocii fierului, scriam textual: « Ţinînd seama că ambele obiecte sînt de piatră lustruită, este mult mai verosimil să le atribuim unei epoci mult mai vechi şi n-ar fi de loc de mirare ca ele să fie contemporane cu sceptrele în formă de capete de animale amintite mai sus. Prezenţa unuia dintre cele două exemplare în E Transilvaniei ar putea fi deci tot un indiciu al *unor legături vechi între această regiune şi Caucaz*, dar această legătură nu s-ar fi putut stabili decît tot prin intermediul triburilor stepelor pontice » [2] (sublinierea o facem acum). Sceptrul în formă de cap de cal descoperit în 1928 în nordul Caucazului şi cunoscut arheologilor romîni abia *după* formularea de către noi a acestor concluzii, vine şi el să le confirme.

Dar, dacă aceste legături sînt indiscutabile, trebuie să ne mai oprim asupra altor două probleme importante, şi anume: problema locului unde cele patru sculpturi în formă de capete de cal au putut fi lucrate, şi aceea privind încadrarea lor cronologică şi culturală. Socotind că studierea petrografică a acestor piese n-ar putea duce la rezultate concludente, deoarece roci asemănătoare se pot găsi şi în Caucaz şi în Carpaţi, Iessen renunţă să se oprească mai pe larg asupra primei probleme [3]. De fapt, dacă s-ar putea face o analiză microscopică a tuturor exemplarelor, problema ar putea căpăta o rezolvare definitivă, căci chiar aceeaşi rocă (granit, diorit etc.) prezintă particularităţi tipice în diferite regiuni, particularităţi ce nu pot fi însă observate decît la o examinare microscopică; pentru aceasta ar trebui însă secţionate *toate* piesele, ceea ce, evident, nu se poate face. De aceea, cel puţin deocamdată, trebuie să renunţăm la o asemenea examinare şi, dacă nu putem preciza provenienţa rocii din care au fost tăiate celelalte sceptre, să ne mulţumim cu certitudinea că exemplarul de la Casimcea a fost modelat într-o rocă de provenienţă locală, dobrogeană.

Stilizarea excesivă a pieselor de la Sălcuţa, Fedeleşeni şi Terekli Mekteb — stilizare care a îngreuiat atîta timp o identificare indiscutabilă a capului de animal reprezentat —, se datoreşte pe de o parte durităţii materialului, iar pe de altă parte unor tendinţe fireşti de stilizare, inerente artei acelor timpuri şi acelor regiuni. Pare verosimil să credem că exemplarul de la Casimcea este redat mai puţin stilizat tocmai din pricină că a fost sculptat într-o rocă mai puţin dură, ceea ce i-a îngăduit meşterului să se apropie mai mult de realitatea pe care voia să o reprezinte. Cîtă vreme n-am cunoscut exemplarul din nordul Caucazului, puteam socoti că « exemplarele de la Sălcuţa şi de la Fedeleşeni trebuie considerate drept imitaţii locale, într-o altă rocă, ale tipului de sceptru descoperit la Casimcea » [4], dar acum mi se pare probabil că răspîndirea unor astfel de sceptre pe o arie atît de mare (din Oltenia pînă în Caucaz) se datoreşte mai degrabă, aşa cum spune Iessen, unui « schimb intertribal » [5]. Precizarea datei acestor piese poate duce dealtfel la o rezolvare mai certă şi a primei probleme. Iar pentru datarea lor nu ne poate ajuta decît examinarea contextului în care au fost descoperite.

Figurina din N Caucazului a fost găsită pe dune, alături de o săgeată scitică de bronz, cu care însă n-are nici o legătură [6], aşa încît ea nu ne poate

[1] Vladimir Dumitrescu, Hăbăşeşti, p. 544.
[2] Ibidem.
[3] A. A. Iessen, op. cit., p. 52.
[4] Vladimir Dumitrescu, Hăbăşeşti, p. 542.
[5] A. A. Iessen, op. cit., p. 52.
[6] Ibidem, p. 48—49.

procura nici un element concludent în această privinţă. Sceptrul de la Sălcuţa a fost descoperit într-o aşezare aparţinînd complexului Gumelniţa-Sălcuţa, iar piesa de la Fedeleşeni în dărîmăturile arse ale unei locuinţe dintr-o aşezare din faza finală a culturii Cucuteni A. Bazîndu-ne pe aceste ultime fapte, am încadrat figurina de la Sălcuţa în faza Gumelniţa B, iar pe aceea de la Fedeleşeni la sfîrşitul fazei Cucuteni A. Chiar cu prilejul citirii comunicării mele, D.B. şi-a exprimat părerea că — întrucît în ultimul strat de la Sălcuţa, în care s-a găsit figurina de acolo, există multe elemente « usatoviene », iar poziţia stratigrafică a exemplarului de la Fedeleşeni n-ar fi prea sigură —, ambele piese ar trebui atribuite elementelor « usatoviene » din acele aşezări. D.B. şi-a menţinut această părere şi cu prilejul prezentării piesei din Caucaz, înglobînd în aceeaşi fază tîrzie şi mormîntul cu ocru de la Casimcea [1].

Dar, de vreme ce se socoteşte acum că poziţia stratigrafică a sceptrului de la Fedeleşeni n-ar mai fi sigură, şi întrucît sceptrul de la Sălcuţa a fost descoperit în săpăturile lui I. Andrieşescu (a cărui metodă de săpătură pe « adîncimi » şi « cazmale », iar nu pe straturi de cultură şi niveluri de locuire era cu totul defectuoasă), singurul exemplar despre care se ştie absolut precis cu ce obiecte a fost descoperit împreună, este acela de la Casimcea. Într-adevăr, mormîntul cu ocru de aci (fie că a fost sau nu tumular) conţine o serie de obiecte care ne îngăduie să situăm mai precis şi figurina în formă de cap de cal găsită împreună cu ele. Pentru aceasta mă voi referi iar la textul comunicării mele din 1951, inclus în capitolul final al monografiei « Hăbăşeşti »: « Deşi unele dintre obiectele ce însoţeau sceptrul din mormîntul de la Casimcea (lamele-cuţite şi săgeţile triunghiulare de silex) îşi au paralele şi în cultura eneolitică Gumelniţa din Muntenia şi Dobrogea, trebuie precizat că săgeţile triunghiulare de silex, atent retuşate pe ambele feţe, îşi găsesc analogii şi în inventarul mormintelor cu ocru din curganele nord-pontice [2]. D.B. spune acelaşi lucru în cuvinte puţin deosebite [3] adăugînd apoi că acest inventar « se încadrează în conţinutul etapei Gumelniţa D (Sălcuţa D)» [4]. Fireşte, afirmaţia aceasta nu este susţinută de umbra vreunui argument, fiind făcută numai pentru a se putea trage concluzia voită. Căci săgeţile de acest tip, ca şi lamele de silex de tipul acelora descoperite la Casimcea, apar începînd cel puţin din faza Gumelniţa A_2 şi sînt tot atît de tipice şi pentru faza Gumelniţa B. Cît priveşte topoarele de silex parţial lustruite de la Casimcea — şi pe care D.B. le trece cu totul sub tăcere, —, ele nu sînt caracteristice nici pentru culturile eneolitice din ţara noastră, dar nici pentru inventarul curganelor din stepele pontice, aşa cum a arătat de la început D. Popescu [5]. Dealtfel forma lor aproape triunghiulară este, tipologic, foarte veche. În afară de cazul că în materialul descoperit în ultimul strat de la Sălcuţa (=Sălcuţa D) se vor fi găsit asemenea topoare (ceea ce nu credem, căci în acest caz D.B. s-ar fi grăbit să le menţioneze . . .), este clar că *nici unul* dintre obiectele ce însoţeau sceptrul de la Casimcea nu trebuie încadrat într-o fază atît de tîrzie. Nici analogiile din curganele nord-pontice nu permit această încadrare — şi dealtfel nu toate

[1] « Studii şi cercetări de istorie veche », V (1954), nr. 3—4, p. 539—546.

[2] Vladimir Dumitrescu, Depozitul de obiecte de podoabă de la Hăbăşeşti şi problema legăturilor dintre triburile culturii Cucuteni şi triburile stepelor pontice (Comunicare la Institutul de istorie, 19 februarie 1951; p. 36) şi monografia Hăbăşeşti, p. 542.

[3] « Studii şi cercetări de istorie veche », V (1954), nr. 3—4, p. 544.

[4] Ibidem.

[5] D. Popescu, loc. cit., p. 91.

curganele pontice aparţin fazei Usatovo, cum ar reieşi din felul cum se referă la ele D.B. Dimpotrivă, aşa cum am amintit noi încă din 1951, « pe lîngă aceste curgane tîrzii contemporane cu prima epocă a bronzului, există şi curgane mai vechi, tot din aşa-zisa « epocă a cuprului »... Acum cîţiva ani, pe baza lucrărilor arheologilor sovietici, V. Gordon Childe a publicat un scurt studiu sintetic asupra cronologiei acestor curgane, în care se ilustrează din nou, între altele, tocmai existenţa diferitelor faze succesive ale cimitirelor « epocii cuprului » din S Uniunii Sovietice, aparţinînd triburilor seminomade de crescători de vite şi de vînători »[1]. Şi acest « amănunt » este trecut cu vederea de D.B.

Dacă cercetăm descrierea amănunţită a curganelor de la V de Nipru, pe care T. Passek le trece în faza C/II —Г/II a « culturii Tripolie » — respectiv faza Gorodsk-Usatovo — constatăm că în *nici unul* din sutele de morminte descoperite în aceste curgane nu s-au găsit săgeţi de silex triunghiulare şi cu atît mai puţin topoare de silex de un tip sau altul[2]. Acelaşi lucru se poate spune şi despre mormintele plate de lîngă aşezarea de la Usatovo[3]. În cuprinsul zonei săpate din aşezarea de la Usatovo s-au găsit însă săgeţi triunghiulare de silex, dintre care unele au baza mult scobită[4], fiind deci de un tip diferit. Topoare de silex se întîlnesc în aşezările din grupa Gorodsk (faza C/II a T. Passek), dar toate sînt în *patru muchii*, grosolan cioplite, numai tăişul fiind uneori lustruit[5], aşa încît nu stau în legătură tipologică cu topoarele din mormîntul de la Casimcea.

Pe de altă parte, în foarte mulţi dintre tumulii fazei Usatovo din SV Uniunii Sovietice s-au găsit obiecte de aramă (sule, pumnale etc.) şi de argint (cercei), obiecte tipice pentru înmormîntările aceleiaşi culturi. Situaţia e aceeaşi şi în mormintele cu ocru din tumulii funerari din Moldova, unde *nu* s-au găsit săgeţi de silex — şi cu atît mai puţin topoare de silex! —, dar s-au descoperit în schimb obiecte metalice[6]. Nici în aşezarea usatoviană de la Folteşti (la N de Galaţi) nu s-au găsit astfel de arme şi de unelte de silex, deşi s-a săpat jumătate din aşezare[7].

În sfîrşit, dacă într-adevăr sculpturile în formă de capete de cal descoperite pînă acum în ţara noastră şi în U. R. S. S. ar trebui atribuite fazei Usatovo, ni se pare că, în chip logic, în bogatele inventare ale mormintelor tumulare tîrzii din sudul U.R.S.S. ar fi trebuit să se găsească pînă acum cel puţin un asemenea sceptru, ceea ce nu s-a întîmplat. Sculpturile în piatră descoperite în tumulii de la Usatovo sînt de alte forme şi dimensiuni, reprezintă alte animale şi *nu au nici o legătură cu sceptrele de piatră de care ne ocupăm aci*. Iar figurinele descoperite pînă acum, atît la Usatovo, cît şi în alte locuri din

[1] Vladimir Dumitrescu, Depozitul de obiecte de podoabă etc. ms. p. 33 şi monografia Hăbăşeşti, p. 540—541.

[2] T. Passek, Periodizaţiia tripolskih poselenii [Periodizarea aşezărilor tripoliene], în colecţia « Materiali i Issledovaniia po Arheologhii SSSR » [Materiale şi cercetări privitoare la arheolog.a U.R.S.S.], nr. 10, M.—L., 1949, cap. VI, p. 157 şi urm.

[3] Ibidem, p. 189 şi urm.

[4] Ibidem, p. 191.

[5] Ibidem, p. 157 şi urm.; v. p. 170 etc.

[6] M. Petrescu-Dîmboviţa, Date noi asupra înmormîntărilor cu ocru în Moldova, în « Studii şi cercetări de istorie veche », I (1950), nr. 2, p. 110—125, cu restul bibliografiei.

[7] M. Petrescu-Dîmboviţa, Săpăturile de la Folteşti, regiunea Galaţi, în « Studii şi cercetări de istorie veche », II (1951), nr. 1, p. 246—266.

U.R.S.S. şi din ţara noastră şi aparţinînd aceleiaşi faze, sînt modelate exclusiv din lut, fiind dealtfel reprezentări antropomorfe, aşa încît nici din acest punct de vedere nu putem constata vreo asemănare între inventarul mormintelor şi aşezărilor din faza Usatovo, pe de o parte, şi inventarul mormîntului cu ocru roşu de la Casimcea, pe de alta.

În schimb, figurine antropomorfe de *piatră* s-au găsit în tumuli şi aşezări mai vechi din regiunea pontică nord-caucaziană (Nalčik, Dolinskoe, Ul etc.), fapt amintit de noi încă din 1951 [1] şi trecut şi el cu vederea de D.B. Mai mult decît atît: cu prilejul amintirii acestor descoperiri, spuneam în 1951: « Pe de altă parte, plastica în piatră din regiunea nord-caucaziană (Nalčik, Dolinskoe, Ul etc.), chiar dacă pînă acum s-au descoperit numai piese antropomorfe, dovedeşte că atribuirea exemplarului de la Casimcea triburilor pontice, nu este nici din acest punct de vedere problematică [2] ». Iată că publicarea exemplarului de la Terekli-Mekteb — tocmai la N de Caucaz ! — confirmă cum nu se putea mai bine afirmaţiile noastre din 1951. Iar faptul că *toate piesele plastice de piatră* mai sus amintite *sînt mai vechi decît cultura Usatovo*, are şi el o însemnătate incontestabilă.

Revenind deci la mormîntul cu ocru şi la sceptrul de la Casimcea, putem afirma fără ezitare că ele aparţin unei faze mai vechi a mormintelor cu ocru din regiunile pontice, neputînd fi atribuite culturii Usatovo. În chip firesc, şi celelalte piese similare, a căror poziţie stratigrafică nu este sigură, trebuie situate în acelaşi cadru cronologic pre-usatovian. Dealtfel, pînă la publicarea materialelor descoperite în ultimul strat de la Sălcuţa, cînd ne vom putea de seama în chip real în ce măsură există acolo elemente care trebuie atribuite aportului populaţiei stepelor pontice în migraţie, nici un singur *fapt* cunoscut nu contrazice încadrarea noastră de acum cîţiva ani. Căci chiar dacă la Fedeleşeni s-au descoperit şi cîteva fragmente ceramice ce trebuie atribuite acestei populaţii, nu este de loc necesar ca şi sceptrul de piatră descoperit acolo să fi fost adus tot de ea. Dimpotrivă, descoperit într-un colţ al dărîmăturilor arse ale unei locuinţe de la Fedeleşeni, el poate fi datat în faza finală a culturii Cucuteni A, ceea ce concordă cu datarea mormîntului şi a sceptrului de la Casimcea. Iar faptul că sceptrul de la Fedeleşeni şi-a pierdut parţial lustruirea originală, s-ar putea datora nu numai împrejurării că a stat în contact cu umiditatea [3], ci şi contactului probabil cu focul.

Plastica în piatră — modelată tot în aceeaşi rocă — mai este dealtfel cunoscută şi din altă aşezare aparţinînd culturii Cucuteni A, şi anume din aşezarea de la Hărman, în SE Transilvaniei, unde s-a descoperit mai demult o figurină în formă de cap de şarpe sculptat în piatră, după cum am amintit şi mai sus.

Atît sceptrul de la Sălcuţa, cît şi acela de la Fedeleşeni, se datoresc legăturilor triburilor purtătoare ale culturii Cucuteni şi Gumelniţa cu triburile stepelor pontice, după cum am mai spus. Aceste legături încep înainte de faza Usatovo, spre sfîrşitul fazei Cucuteni A [4]. Ceramica de tip Cucuteni C,

[1] Vladimir Dumitrescu, Depozitul de obiecte de podoabă etc., ms. p. 39 şi monografia Hăbăşeşti, p. 543.

[2] Ibidem.

[3] Cum spune D. Berciu în « Studii şi cercetări de istorie veche », V (1954), nr. 3—4, p. 543—544.

[4] Vladimir Dumitrescu, Depozitul de obiecte de podoabă etc., ms. p. 41, şi monografia Hăbăşeşti, p. 540—541.

care apare încă din aşezările fazei Cucuteni A—B, este şi ea un indiciu de contact direct între triburile stepelor şi triburile culturii Cucuteni. Nu este încă sigur dacă acest prim contact a fost de natură violentă şi a avut ca urmare fortificarea aşezărilor cucuteniene, aşa cum s-a spus [1]. Dar ceramica de tip C din aşezările fazei A—B, şi mai ales din acelea ale fazei B, indică, după părerea noastră, prezenţa sigură în aceste aşezări a unei populaţii străine de masa mare a triburilor cucuteniene, populaţie care n-a putut veni decît dinspre est. Situaţia socială a acestor elemente străine, în masa localnicilor cucutenieni, este o problemă de sine stătătoare, ce merită o atenţie deosebită, dar nu poate fi discutată aci. Putem spune însă că aceste elemente străine nu reprezentau în nici un caz un element de dominaţie în aşezările triburilor cucuteniene.

Mormîntul de la Casimcea fiind situat pe teritoriul dobrogean, care se încadrează într-o bună parte tot în regiunea stepelor pontice, aparţine indiscutabil tocmai populaţiei stepelor pontice, prezente aici *înainte* de marea migraţie care le-a dus pînă departe spre apus. De aceea trebuie să admitem că sceptrul în formă de cap de cal descoperit în acest mormînt a fost modelat chiar în sînul triburilor pontice. Acelaşi lucru trebuie să-l spunem şi despre sceptrul din apropierea Mării Caspice, căci triburile stepelor nord-pontice se întindeau departe spre est. În ceea ce priveşte celelalte două sceptre — acelea de la Sălcuţa şi de la Fedeleşeni — pe care le-am socotit în 1952 « imitaţii locale, într-o altă rocă, ale tipului de sceptru descoperit la Casimcea » [2] —, înclin acum să cred mai degrabă că au fost modelate tot în regiunea stepelor pontice şi au ajuns în locurile unde au fost găsite prin obişnuitele schimburi intertribale despre care vorbea şi Iessen. Pe de altă parte, ţinînd seama de marea asemănare dintre toate exemplarele descoperite pînă acum şi mai ales dintre cele două exemplare găsite la cele două extremităţi, de E şi de V, ale teritoriului de răspîndire a acestor sceptre (Terekli Mekteb lîngă Marea Caspică şi Sălcuţa în vestul Olteniei), mi se pare că Iessen nu e departe de adevăr atunci cînd le consideră « obiecte în care s-a reflectat cel puţin o tradiţie culturală, dacă nu sînt chiar produsul unui centru de producţie sau al unui « atelier » [3]. Tradiţia s-ar fi putut să aibă la bază sceptre tăiate în lemn şi abia mai tîrziu modelate în piatră. Iar dacă va fi existat un centru de producţie, el n-a putut fi situat decît în regiunea locuită de triburile stepelor pontice, unde dealtfel calul era un animal preferat şi deci putea sluji drept model pentru sceptrele pe care urmau să le poarte tocmai căpeteniile acestor triburi de călăreţi. În acelaşi sens pledează şi sceptrul de piatră lustruită în formă de topor descoperit în E Transilvaniei, atît de asemănător cu acela descoperit la N de Caucaz.

În sfîrşit, înainte de a încheia, cîteva precizări cu privire la încadrarea cronologică pe care o considerăm cea mai potrivită pentru sceptre.

Deoarece ele sînt cu siguranţă anterioare culturii Usatovo, aceste sceptre trebuie situate *înainte* de începutul epocii bronzului, deci în perioada de sfîrşit a epocii eneolitice. Dacă figurina de la Fedeleşeni aparţine unui mediu Cucuteni A, aşa cum credem noi, atunci data cea mai tîrzie ce i se poate atribui ar fi sfîrşitul sec. XIX î.e.n., întrucît acesta ni se pare termenul ultim

---

[1] Cum a opinat I. Nestor (vezi M. Petrescu-Dîmboviţa, în « Studii şi cercetări de istorie veche », I (1950), nr. 2, p. 123 şi nota 2).

[2] Vladimir Dumitrescu, Hăbăşeşti, p. 542.

[3] A. A. Iessen, op. cit., p. 52.

posibil, în stadiul actual al cunoştinţelor noastre [1], pentru faza Cucuteni A. În orice caz credem că aceste sceptre nu au nimic cumun cu complexul Gumelniţa D — Sălcuţa D, Cucuteni D (Gorodsk-Usatovo) [2], căci se situează înainte de ele. Iessen se apropie mult de punctul nostru de vedere cînd soco-teşte ca « data cea mai probabilă pentru crearea acestor sculpturi. . .cea de a doua jumătate a mileniului III î.e.n. » [3] Aşezarea de la Fedeleşeni trebuind încadrată într-o perioadă finală a culturii Cucuteni A [4], socotesc că cea mai plauzibilă dată pentru sceptrele noastre este sfîrşitul mileniului III şi începutul mileniului II î.e.n., adică tocmai epoca în care se încadrează şi cele mai vechi morminte tumulare cu ocru din regiunea unde s-a descoperit sceptrul de lîngă rîul Terek. Amintesc în treacăt că această datare pledează şi ea în sprijinul concluziilor la care m-am oprit atunci cînd am considerat sceptrele noastre mai vechi decît topoarele baltice în formă de capete de animale [5].

Vl. Dumitrescu

НЕКОТОРЫЕ УТОЧНЕНИЯ ПО ВОПРОСУ О СКИПЕТРАХ В ВИДЕ ЛОШАДИНОЙ ГОЛОВЫ, НАЙДЕННЫХ В РНР И В СССР

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

В одном из предыдущих сообщений Д. Берчиу вновь поднял вопрос о найденных в РНР каменных скипетрах в виде голов животных (Д. Berciu, «Studii şi cercetări de istorie veche», V, 1954, 3—4, стр. 349—350 и 539—546). Поводом к этому послужило опубликование советским археологом А. А. Иессеном изображения подобного экземпляра, найденного на севере Кавказа (А. А. Иессен «Краткие сообщення», XLVI, 1952, стр. 48—59). Автор статьи, с одной стороны утверждает, что еще в 1938 г. румынские археологи якобы пришли к заключению, что эти скипетры изображают лошадиные головы, а с другой стороны, что опубликование изображения скипетра, найденного на Кавказе, представляет этот вопрос в новом освещении, указывая на существование связи между понтийскими племенами и современными им племенами, проживавшими на территории РНР.

Фактически, однако, оба эти утверждения не соответствуют действительности. В самом деле, до 1951 г., когда в одном из сообщений, представленном Институту истории Академии РНР автором было указано, что эти скипетры изображают лошадиные головы (выводы, сделанные автором еще в 1940 г.), никем другим подобное мнение высказано

---

[1] Vladimir Dumitrescu, Hăbăşeşti, p. 520.
[2] Cum afirmă D. Berciu, loc. cit., p. 545—546.
[3] op. cit., p. 52.
[4] Vladimir Dumitrescu, Hăbăşeşti, p. 543. Situarea aşezării de la Fedeleşeni în faza Cucuteni A — B (cum face arheologul iugoslav Vl. Milojčić, Chronologie der jüngeren Steinzeit Mittel- und Südosteuropas, nu este justificată, deoarece această aşezare se încadrează în partea finală a fazei Cucuteni A.
[5] Vladimir Dumitrescu, Hăbăşeşti, p. 542—543.

не было. Автор указывает на то, что, не зная еще о существовании такого экземпляра на Кавказе, наличие в Касимче скипетра в виде лошадиной головы, обнаруженного в погребении с охрой в числе других предметов, из которых некоторые находят себе несомненные аналогии на юге Советского Союза, было связано им с племенами понтийских степей. Объекты найденные в Салкуце и в Феделешени надо считать доказательством связей, существовавших между экономическими племенами, обитавшими вне карпатской дуги и племенами понтийских степей.

Любопытным фактом является то, что товарищ Д. Б. более остро формулирует те же мнения (проникновение путем миграции), не упоминая все же лица, высказавшего их впервые.

Что касается хронологии и культур, к которым румынский автор приурочивает эти находки, а именно к периоду Кукутени Д — Гумельница Д=Усатово, автор считает их ошибочными. Находка в Касимче (Добрудже) не может ни в коем случае принадлежать такому позднему периоду, даже если нельзя с уверенностью уточнить культурный слой, в котором были найдены объекты из Салкуцы и Феделешени. На основании предметов, найденных вместе со скипетром, погребение с охрой в Касимче можно отнести к более ранней фазе культуры погребений с охрой в области понтийских степей, из чего следует, что оно относится к предшествующей фазе, а не к фазе Усатово. Впрочем все различные каменные статуэтки, найденные на юге СССР, являются более ранними, чем эпоха культуры Усатово, во времена которой подобных предметов не было. На основании вышеизложенного автор делает вывод, что все эти скипетры представляют лошадиные головы и относятся к предыдущему периоду начала эпохи бронзы, наиболее вероятной датой которого является конец III и начало II тысячелетия до н. э. Наличие экземпляров, найденных в Салкуце и в Феделешени, является результатом общения и товарообмена между местными племенами и племенами понтийских степей.

Такое же доказательство представляют собой и другие каменные скипетры формы стилизованного топора, обнаруженные—один на юго-востоке Трансильвании, а другой во Владивостоке, и о которых можно с уверенностью сказать, что они являются современными скипетрами в виде лошадиной головы.

QUELQUES PRÉCISIONS AU SUJET DES SCEPTRES EN FORME DE TÊTE DE CHEVAL DÉCOUVERTS SUR LES TERRITOIRES DE LA RÉPUBLIQUE POPULAIRE ROUMAINE ET DE L'UNION SOVIÉTIQUE

(RÉSUMÉ)

Dans un numéro précédent de cette même revue, D. Berciu reprend la question des sceptres de pierre, en forme de tête de cheval, découverts sur le territoire de la République Populaire Roumaine (D. Berciu, « Studii şi cercetări de istorie veche », V, 1954, 3—4, pp. 349—350 et 539—546). Le motif a été la publication d'un exemplaire similaire, découvert dans le nord

du Caucase, par l'archéologue soviétique A. A. Jessen (A. A. Jessen, « Kratkié Soobchtchéniya », 1952, XLVI, pp. 48—59). L'auteur roumain affirme que, déjà depuis 1941, les archéologues roumains auraient adopté le point de vue selon lequel ces sceptres représentent des têtes de chevaux et, par ailleurs, que la publication du sceptre découvert au nord du Caucase éclaire cette question d'un jour nouveau, car il constitue un indice des relations qui auraient existé entre les tribus pontiques et les tribus contemporaines du territoire de la R.P.R.

En fait, nulle de ces affirmations ne correspond à la réalité. En effet, jusqu'en 1951 — lorsque l'Auteur de cet article a soutenu, dans une communication faite à l'Institut d'Histoire de l'Académie de la R.P.R., que ces sceptres représentaient des têtes de chevaux (point de vue qu'il avait d'ailleurs adopté dès 1940) — personne n'avait émis cette opinion. En outre, même avant de connaître l'existence de l'exemplaire du Caucase, l'Auteur a montré que « le sceptre de Casimcea représentant une tête de cheval et provenant d'une tombe à ocre, en même temps que toute une série d'outils, dont certains offrent des analogies précises avec le matériel similaire du sud de l'Union Soviétique, indique des rapports avec des tribus des steppes pontiques. . . Les exemplaires de Sălcuţa et de Fedeleşeni doivent être regardés. . . comme la preuve des relations qui existaient entre les tribus énéolithiques de la région extérieure à l'arc des Carpates et celles des steppes pontiques ».

Ce qui est frappant, c'est que D. Berciu émet les mêmes opinions, sous une forme encore plus soutenue (pénétration par les migrations), sans toutefois mentionner celui qui les a formulées la première fois.

En ce qui concerne le cadre chronologique et culturel dans lequel D. Berciu place ces découvertes période Cucuteni D — Gumelniţa D — Usatovo, l'Auteur de cet article le considère erroné. En effet, la découverte de Casimcea — Dobrogea ne peut dater d'une époque aussi récente, même si certaines incertitudes planent au sujet de la couche de culture dans laquelle les pièces de Sălcuţa et de Fedeleşeni ont été trouvées. Etant donné les objets qui accompagnent le sceptre, la tombe à ocre de Casimcea remonte à une phase plus ancienne de la civilisation des sépultures à ocre de la région des steppes pontiques et ne peut être rattachée à la phase Ousatovo, mais a une phase antérieure. Par ailleurs, les différentes figurines en pierre retrouvées dans le sud de l'U.R.S.S, sont *toutes* plus anciennes que la civilisation d'Ousatovo, complètement dépourvue de telles pièces. La conclusion qui s'impose est que toutes ces pièces représentent des têtes de cheval et sont antérieures au commencement de l'âge du bronze. La date la plus plausible est la fin du IIIe millénaire et le commencement du IIe millénaire avant notre ère. Les exemplaires de Sălcuţa et de Fedeleşeni sont dus aux rapports et aux échanges intertribals avec les tribus des steppes pontiques, qui occupaient la région de Casimcea, aussi bien que le nord du Caucase.

Le fait est prouvé par d'autres sceptres en pierre, modelés en forme de hache stylisée, découverts, dans le sud-est de la Transylvanie et à Vladikavkaz, et, contemporains sans doute, des sceptres en forme de tête de cheval.

STUDII ŞI CERCETĂRI DE ISTORIE VECHE
Tomul VI, nr. 3—4, 1955

CRONICA ŞTIINŢIFICĂ

COMUNICĂRILE MUZEULUI NAŢIONAL DE ANTICHITĂŢI AL ACADEMIEI R.P.R.

Comunicări în şedinţele plenare

25 februarie 1955. Ecaterina Vulpe a ţinut o conferinţă, în sala Institutului de istorie al Academiei R.P.R., despre « Principiile de restaurare şi conservare a obiectelor arheologice ».

25 martie 1955. Acad. Em. Condurachi a vorbit despre « Constituţia Antoniniană şi aplicarea ei în imperiul roman (212 e.n.) ». În interpretarea edictului lui Caracalla din anul 212 e.n., autorul adoptă o atitudine restrictivă, susţinînd că extinderea dreptului de cetăţenie romană a avut în vedere numai populaţia oraşelor şi că a lăsat pe dinafară masele de ţărani, fără a mai vorbi de categoria dediticiilor. La discuţii, Prof. C. Daicoviciu şi D. M. Pippidi au exprimat rezerve asupra concluziilor comunicării, considerînd că nu sînt de natură a clătina interpretările generalizante care s-au făcut în jurul acestui edict. R. Vulpe, evocînd şi părerile mai vechi ale lui Th. Mommsen şi V. Pârvan, a aprobat teza referentului, precizînd că edictul lui Caracalla avea ca scop numai nivelarea diferitelor grade de cetăţenie din imperiu şi ca atare era firesc să se limiteze la populaţia oraşelor şi să omită marea masă a locuitorilor de la ţară.

29 aprilie 1955. Colectivul: Alexandrina Alexandrescu, N. Constantinescu, Gh. Diaconu, Trifu Martinovici şi Şt. Olteanu, a prezentat comunicarea « Contribuţii la cunoaşterea meşteşugurilor şi a vieţii omeneşti la Suceava în secolele XI—XV în lumina cercetărilor arheologice ». La discuţii, printre altele, s-a insistat asupra inscripţiei funerare a unui italian De Vesentino « magister diversis artibus », decedat în 1512 la Suceava, unde şi-a desfăşurat activitatea. Autorii, cu deosebire Gh. Diaconu, consideră pe acest « magister » ca un învăţat şi deduce de aici că la sfîrşitul sec. al XV-lea şi la începutul sec. al XVI-lea ar fi existat la Suceava un învăţămînt superior. La discuţii, majoritatea vorbitorilor îşi exprimă îndoieli asupra acestei interpretări, înclinînd a-l socoti pe De Vesentino un maestru meşteşugar.

27 mai 1955. Prof. Gh. Ştefan, membru corespondent al Academiei R.P.R. şi director al Muzeului naţional de antichităţi, a prezentat o dare de seamă despre călătoria sa în U.R.S.S., unde a participat la un Congres arheologic. A expus impresiile sale asupra activităţii arheologice şi muzeistice sovietice.

14 octombrie 1955. D. M. Pippidi: « Horothesia lui Laberius Maximus la 40 de ani de la descoperire ». O dare de seamă asupra stadiului actual al discuţiilor cu privire la acest important document privitor la relaţiile Histriei cu oficialitatea romană în sec. I e.n. Autorul aduce o seamă de preciziuni noi la observaţiile făcute de cercetătorii anteriori şi aderă, în general, la interpretările propuse de H. Dessau.

Comunicări în secţia orînduirii comunei primitive

12 martie 1955. Prof. I. Nestor: « Despre matriarhat şi patriarhat. O ginecocraţie nu a existat niciodată, ci matriarhatul urmează să fie înţeles în sensul de descendenţă matriliniară. În acest sens tot neoliticul a fost matriarhal. La discuţii, R. Vulpe susţine că, la originile sale paleolitice, matriarhatul trebuie să fi reprezentat o autoritate efectivă, cel puţin din punctul de vedere moral, religios. De asemenea observă că în neolitic autoritatea matriarhală este treptat eclipsată de patriarhatul care începe să se impună.

26 martie 1955. C. S. Nicolăescu-Plopşor, Eug. Comşa, Gh. Rădulescu şi M. Ionescu: « Descoperiri paleolitice la Giurgiu ». E vorba de un zăcămînt de silexuri prelucrate care a fost constatat sub un strat de loess pe terasa Dunării la « Malul Roşu » în apropiere de oraşul Giurgiu. La discuţii, D. Berciu se arată înclinat a considera aceste silexuri ca aparţinînd mai degrabă începutului neoliticului decît paleoliticului. I. Nestor, recunoscînd caracterul încă neclar al tipologiei silexurilor de la « Malul Roşu », nu este de părere, totuşi, că ar putea fi atribuite neoliticului.

30 martie 1955. C. S. Nicolăescu-Plopşor şi Eugen Comşa: « Microlitele de la Băile Herculane ».

7 mai 1955. S. Morintz: « Asupra descoperirilor neolitice de la Spanţov ». Inventarul staţiunii neolitice de la Spanţov (cf. « S.C.I.V. », IV, 1953, 1—2, p. 222—228) reprezintă, după autor, o etapă intermediară între fazele Vidra şi Petru Rareş ale culturii Boian.

Comunicări în secţia orînduirii sclavagiste

4 februarie 1955 (împreună cu Secţia orînduirii comunei primitive). Exspectatus Bujor: « Contribuţie la cunoaşterea populaţiei geto-dace din nordul Dobrogei ». S-au prezentat rezultatele săpăturilor făcute în 1954 într-o necropolă de incineraţie de la Murighiol, pe malul de sud al Deltei, cu urne de caracter getic din sec. III—II î.e.n. şi cu vase elenistice de import (cf. aici mai sus, p. 571—580). S-a găsit, în mod izolat, şi un mîner de spadă scitică de tipul « akinakes ».

11 februarie 1955. Victoria Eftimie: « Strămutările de daci în sudul Dunării ». E vorba de deportările de populaţie geto-dacă făcute de romani în cursul sec. I e.n. Faptul că acei geto-daci erau strămutaţi în provinciile imperiului ca peregrini, iar nu ca sclavi, e în legătură după autoare, cu declinul sistemului de producţie sclavagist din acel timp. La discuţii, R. Vulpe e de acord că în acea vreme sistemul sclavagist roman începuse să-şi dovedească nerentabilitatea, dar deportările de populaţii barbare în imperiu erau impuse în primul rînd de motive strategice şi în al doilea rînd de nevoi economice. Deportarea se făcea de preferinţă în provinciile de frontieră care, fiind ocupate de trupe, ofereau posibilităţi de apărare mai eficace. I. Nestor arată că populaţiile deportate nu se puteau simţi mai rău ca înainte: se bucurau de siguranţă şi de stabilitate, erau libere pe pămînturile ce li se încredinţau şi nu plăteau stăpînirii romane decît ceea ce şi în patrie ar fi trebuit să plătească regilor lor.

11 martie 1955. F. Horovitz: « Contribuţie la problema eliberării Daciei şi a continuităţii ». După referent, în centrul Daciei s-ar fi creat, după cucerire, un gol, populaţia autohtonă fiind gonită cu forţa de romani, pentru a fi înlocuită cu colonişti aduşi din provinciile imperiului. Pe de altă parte, evacuarea Daciei sub Aurelian s-ar fi referit numai la « funcţionari », acesta fiind sensul termenului *provinciales* cu care Vopiscus numeşte pe romanii retraşi din această provincie la anul 274 (cf. şi « Buletinul Inst. de filol. romînă Iaşi », X, 1943).

9 aprile 1955. H. Mihăiescu: « Cîntecul de muncă la greci şi la romani ».

13 mai 1955. R. Vulpe: « Sanctuarul lui Zeus Casios de la Şeremet şi problema unui *vicus Cassiani* ». Revizuirea concluziilor lui V. Pârvan cu privire la inscripţiile rupestre de la Şeremet (azi Casian) pe valea Casimcei, în mijlocul Dobrogei (cf. An. Acad. Rom., mem. secţ. ist., XXXV, 1913, p. 532—538). Acele inscripţii, constînd din cuvintele ΟΡΟΙ ΚΑCΙΑΝѠΝ ΚΑΙ CΠΗΛΟΥΧΑ şi ΟΡΟΙ ΚΑCΙΑΝѠΝ CΠΗΛΟΥΧѠΝ, nu se referă la un *vicus Cassiani*, cum susţinea V. Pârvan, ci la un sanctuar al lui Zeus Casios, divinitate de origine siriană (cf. şi aici mai sus, p. 549—550) *Casiani* din inscripţii nu sînt locuitorii unui *vicus Cassiani*, care nu este atestat prin nici un izvor epigrafic sau de altă natură, ci membrii unui thiasos de adoratori ai acelei divinităţi orientale. *Vicus Cassiani* urmează să fie şters din topo- nimia Scythiei Minore, ca inexistent. Cît despre Sf. Ion Casianul, chiar dacă va fi fost originar din această provincie de la gurile Dunării, nu avea nici o legătură cu vreun asemenea *vicus*, aşa cum susţine H. Marrou. La discuţii, D. M. Pippidi exprimă unele obiecţii de amănunt. I. Barnea aderă la concluzii, adăogînd că numele *Casianus* e deosebit de obişnuit în Siria, chiar în epoca creştină, probabil în legătură, la origine, cu tradiţia cultului local al lui Zeus Casios. I. Stoian accentuează că sanctuarul de la Şeremet se afla în teritoriul tomitan şi că cultul lui Zeus Casios a pătruns acolo prin negustorii sirieni, frecvent atestaţi la Tomis.

10 iunie 1955. Şt. Constantinescu: « Cu privire la recrutarea militară în Dacia romană ». Comunicarea se ocupă de elementele dace din armata imperiului roman şi cu deosebire de corpurile de trupă auxiliare înfiinţate cu recruţi din Dacia. Sînt atestate, direct sau indirect, peste 20 de unităţi de acest fel, ceea ce dovedeşte rolul important pe care l-a avut elementul dac în armata romană, după cotropirea Daciei.

28 octombrie 1955. Gr. Florescu: « Medalionul funerar în arta romană ». Acest element stilistic din sculptura provincială romană, destul de limitat în aria provinciilor dunărene, prezintă caractere particulare în Dacia. Motivul cochiliei care decorează fondul acestor medalioane nu este de natură pur ornamentală, ci reprezintă un simbol al zeiţei Venus. Această divinitate, pe lîngă cunoscutele sale atribuţiuni în legătură cu fecunditatea şi viaţa, are uneori şi un caracter funerar. În ce priveşte originea medalionului funerar, care cuprinde totdeauna portretele defuncţilor, autorul o vede în *imagines clypeatae*, în legătură cu scutul militar împodobit cu reliefuri.

11 noiembrie 1955. R. Vulpe: « Graniţa de sud a provinciei Scythia şi localizarea oraşelor Abrittus şi Zaldapa ». Cu prilejul săpăturilor făcute într-o importantă aşezare romană din apropiere de Razgrad în R. P. Bulgaria, s-a scos la iveală o inscripţie prin care se dovedeşte că vechiul *Abrittus* era acolo, iar nu la Abtaat-Calessi, cum se credea înainte. Pornind de la această descoperire, referentul procedează la o revizuire a traseului pe care îl atribuise anterior (în lucrarea sa Histoire ancienne de la Dobroudja, Bucureşti 1938) frontierei dintre provinciile Scythia şi Moesia Secunda constituite prin reforma lui Diocleţian. Putînd include acum cetatea de la Abtaat-Calessi în provincia Scythia (lucru la care se opunea mai înainte ipotetica identificare cu Abrittus, acest oraş fiind atestat în Moesia Secunda), graniţa comună a celor două provincii poate fi mutată ceva mai spre V, pe linia localităţilor Ezibei, Bazaurt, Azaplar, Capacli, Dobromir, linia de despărţire a stepei de pădurile prebalcanice, între văile paralele ce duc, de la S la N, la lacurile Oltina şi Mîrleanu. Extremitatea dunăreană a frontierei, atestată de *Notitia dignitatum* între Altinum (actuala Oltina) şi *Flaviana* (pe la Mîrleanu), trebuie să fi fost în apropiere de malul de V al lacului Mîrleanu. În ce priveşte extremitatea dinspre Mare, trebuie să fi coincis cu limita dintre teritoriile cetăţilor pontice *Dionysopolis* (în Scythia) şi *Odessus* (în Moesia Secunda), care mergea pe coasta de S a văii Batova (antica *Zyras*), prin apropiere de Dişpudak, unde s-a găsit mai de mult o piatră de hotar a teritoriului odessitan. Pentru identificarea importantei cetăţi de la Abtaat-Calessi, referentul propune ipotetic *Zaldapa*, oraş de seamă menţionat de izvoarele antice în provincia Scythia.

Comunicări în secţia orînduirii prefeudale şi feudale

22 aprilie 1955. I. Barnea şi B. Mitrea: « Sigilii bizantine inedite din colecţia Muzeului naţional de antichităţi ». E vorba de plumburi bizantine găsite în stînga Dunării.

9 mai 1955. G. Cantacuzino: « Contribuţii la cunoaşterea construcţiilor din sec. XVI—XVIII de la punctul Mihai-Vodă, Bucureşti ». În legătură cu rezultatele săpăturilor executate de autor pe dealul Arhivelor Statului din Capitală.

20 mai 1955. Corina Nicolescu: « Contribuţii la cunoaşterea ţesăturilor moldoveneşti din sec. XV—XVI ».

24 mai 1955. Trifu Martinovici: « Contribuţii la cunoaşterea ceramicii de la sfîrşitul secolului al XIV-lea şi din prima jumătate a secolului al XV-lea de la Suceava ». Pe baza rezultatelor săpăturilor arheologice executate în ultimii ani la Cetatea de Scaun din Suceava.

Sesiunea generală a Academiei R.P.R. 1955

Între 27 iunie şi 2 iulie 1955 a avut loc Sesiunea generală a Academiei R.P.R., în care s-au adus hotărîri noi şi importante, procedîndu-se şi la alegeri de noi membri. Numărul membrilor Academiei R.P.R. specialişti în arheologie şi istorie veche a sporit prin alegerea tovarăşilor Acad. Prof. C. Daicoviciu şi Acad. Prof. Em. Condurachi ca membri activi şi a tov. Prof. I. Nestor ca membru corespondent. Prin reforma organizării interne a Academiei R.P.R., specialitatea Istorie, care făcuse parte din Secţia a V-a, a fost trecută ca o Subsecţie specială în Secţia a VIII-a (Literatură, Artă şi Istorie).

În cadrul aceleiaşi Sesiuni s-au prezentat comunicările diferitelor Secţii cu colaborarea institutelor ştiinţifice ale Academiei R.P.R. Comunicările referitoare la arheologie, în număr de patru, s-au ţinut, în cadrul Subsecţiei de Istorie a Secţiei a VIII-a, în sala Institutului de Istorie, în ziua de 29 iunie 1955:

D. Berciu: « Descoperirile getice de la Cernavoda şi problema formării culturii dace la Dunărea de Jos ». Pornind de la descoperirea unor urne de incineraţie de tip getic asociate cu o oglindă de tip greco-scitic, pe care d-sa o datează în sec. VI—V î.e.n., referentul a făcut un excurs în problema începuturilor culturii geto-dace. La discuţii s-a relevat disproporţia dintre caracterul modest al descoperirilor prezentate şi amploarea concluziilor trase, care nu sînt susţinute de aceste descoperiri. R. Vulpe a combătut afirmaţia referentului că la Tariverdi ar fi existat o aşezare pur elenică în sec. VI î.e.n. şi că această aşezare ar fi fost întemeiată de greci chiar înaintea Histriei, care ar fi devenit *polis* abia după trecerea, într-un timp îndelungat, printr-o obscură fază de *emporion*.

O. Floca: « Tezaurele dace ». Depozitele de monede şi de obiecte de argint caracterizate ca dace aparţin secolelor I î.e.n. şi I e.n. Ele atestă o înflorire deosebită a culturii dace în această vreme şi dovedesc existenţa la daci a unei clase de transmiţători de bunuri deosebită de a producătorilor. Tezaurizările de monede dace nu aveau ca obiect valoarea metalului în sine, ci valoarea comercială. Particularităţile stilistice ale obiectelor din tezaurele dace dovedesc o accentuată originalitate.

I. Barnea: « Un plumb de marcă cu sigiliul unui ierarh rus din sec. XII, găsit la Dinogetia-Garvăn ». Autorul identifică pe Mihail (Ποιμενάρχος Ροσίας) menţionat pe acest sigiliu de plumb, cu Mihail episcopul Kievului dintre anii 1130 şi 1145. Este al doilea sigiliu al acestui ierarh, cunoscut pînă acum (cf. aici mai sus, p. 727).

C. S. Nicolăescu-Plopşor: « Cercetările paleolitice din R.P.R. în ultimii zece ani ». S-au făcut progrese remarcabile în acest domeniu, descoperindu-se staţiuni numeroase şi constatîndu-se aspecte culturale noi, necunoscute mai înainte în paleoliticul ţării noastre, cum e cazul cu Clactonianul.

Diverse

La 1 aprilie 1955, a avut loc la Muzeul naţional de antichităţi, sărbătorirea tovarăşului Dionisie Pecurariu cu prilejul împlinirii a 50 de ani de activitate ca desenator al acestei instituţii. S-au ţinut mai multe cuvîntări prin care s-a elogiat valoroasa activitate artistică a sărbătoritului depusă în slujba ştiinţei arheologice timp de o jumătate de veac. În aceeaşi zi tov. D. Pecurariu a fost distins de guvernul Republicii Populare Romîne cu « Ordinul Muncii » cl. II.

La 15 aprilie 1955, în sala Bibliotecii centrale a Universităţii « C. I. Parhon » din Bucureşti, Prof. C. Daicoviciu a ţinut o conferinţă despre « Problemele dacilor ». Între altele, a prezentat noile sale concluzii despre inscripţia *Decebalus per Scorilo* de la Grădiştea Muncelului (cf. « S.C.I.V. », VI, 1955, 1—2, p. 57 şi 201) şi despre numele de rege dac *Rubobostes* (ibidem, p. 50).

La 4 septembrie 1955 s-a inaugurat la Roma al X-lea Congres internaţional de Ştiinţe istorice. Din partea Republicii Populare Romîne a participat o delegaţie a Academiei R.P.R. compusă din Acad. Prof. P. Constantinescu-Iaşi, Acad. Prof. C. Daicoviciu, Acad. Prof. D. Prodan şi Prof. Gh. Ştefan. Acad. P. Constantinescu-Iaşi a intervenit în dezbateri cu o succintă expunere asupra activităţii istoricilor în R.P.R., iar Acad. C. Daicoviciu a ţinut o comunicare despre problema dacică în lumina săpăturilor de la Grădiştea Muncelului. Cu prilejul acestui Congres, Academia R.P.R. a publicat un volum special de studii de istorie prezentate Congresului (Nouvelles études d'histoire présentées au Xe Congrès international des Sciences historiques, Rome 1955, Bucureşti 1955, 479 pp.). Printre cele 27 studii pe care le conţine volumul, 11 se referă la istoria antică şi la arheologie.

Între 16 şi 28 octombrie 1955, Prof. V. Gordon Childe de la Universitatea din Londra a vizitat diferite muzee şi locuri de interes arheologic din Republica Populară Romînă. Cu acest prilej d-sa a ţinut, în faţa studenţilor de la Facultatea de Istorie a Universităţii « C. I. Parhon » din Bucureşti, o prelegere despre unele probleme în legătură cu originile neoliticului.

Izvestiia na Arheologhiceskiia Institut (Buletinul Institutului arheologic), XVIII, Sofia, 1952, 474 p.

Scrisorile tov. V. Cervenkov către acad. T. Pavlov şi acad. Iv. Stranski şi activitatea Institutului arheologic şi a Muzeului din Sofia (p. 1—5). Se arată, pe scurt, transformările care au avut loc în activitatea arheologilor bulgari, începînd de la 9 septembrie 1944. Institutul arheologic şi Muzeul au fost incluse în componenţa Academiei de Ştiinţe, iar pentru cercetările de laborator şi teren au fost alocate fonduri mari. În editorial se remarcă necesitatea trecerii de la descrierea formală a materialelor, la interpretarea lor istorică.

În cursul anului 1948 s-a ţinut o consfătuire în care s-a discutat critic activitatea arheologică pînă la 9 septembrie 1944, iar în luna mai 1950 s-a ţinut o altă consfătuire despre activitatea arheologică din anii 1948—1949. În timpul consfătuirii din anul 1950, s-a făcut constatarea că pe lîngă succesele remarcabile dobîndite în ultimii ani, există totuşi unele deficienţe destul de serioase.

În urma publicării scrisorilor tov. V. Cervenkov. s-au discutat în Consiliul Ştiinţific (lărgit) al Institutului şi Muzeului, problemele activităţii arheologice din R.P. Bulgaria şi s-au luat următoarele hotărîri:

1. Arheologii trebuie să participe mai activ la munca de construire a socialismului şi la lupta împotriva apolitismului, obiectivismului şi naţionalismului.

2. Se cere ca lucrările Institutului arheologic să ajungă la un nivel ridicat şi să nu mai întîrzie lucrările cu privire la periodizarea arheologiei bulgare şi la culegerea materialelor pentru harta arheologică a ţării.

3. Să se facă o legătură mai strînsă între conducerea celor două institute şi cercetătorii ştiinţifici şi personalul tehnic.

4. Institutul arheologic şi Muzeul trebuie să întărească şi să adîncească discutarea problemelor în colectiv şi organizarea muncii.

5. Nu mai puţin importantă este cunoaşterea experienţei sovietice din domeniul arheologiei de teren şi laborator. În acest sens discutarea lucrărilor de arheologie sovietică ce s-a început la Institut în anul 1950 nu a dus la rezultate remarcabile, din cauză că s-au făcut referate pur formale.

D. Decev: O triadă familială din religia Tracilor (p. 7—49 şi 50—60).

Liuba Agnenova: « Încercare de reconstituire a două scuturi din Tracia » (p. 61—80 şi 81). Autoarea, bazîndu-se pe forma unor plăci de argint descoperite în mormintele din tumulii situaţi în preajma localităţilor Rahmanli şi Panaghiurişte şi ajutîndu-se de diferite analogii oferite de reprezentările de arme de pe vasele greceşti, reuşeşte să precizeze şi să reconstituie două scuturi.

Gorana Tonceva: « Contribuţie la iconografia Marelui Zeu de la Odessos » (p. 83 — 90 şi 91). În funcţie de cîteva reprezentări ale acestei divinităţi, autoarea studiului

caută să dovedească diferitele asemănări ale cultului Marelui Zeu de la Odessos cu alte culte apropiate. De pildă, o statuetă găsită în anul 1950 în orașul Stalin (Varna) reprezintă sincretismul dintre Cavalerul trac și Marele Zeu de la Odessos.

Iv. Gălăbov: « Contribuții la arheologia Apolloniei (p. 93—117 și 118). Articolul se compune din două părți. În prima sînt expuse problemele legate de o statuie descoperită pe teritoriul peninsulei Attia, în apropiere de Sozopol. În cea de a doua parte sînt analizate o serie de materiale ceramice descoperite la Sozopol. Este vorba de o ceramică de import din Asia Mică și din Corint. Materialele datează din sec. VI î.e.n.

G. Gheorghiev și N. Anghelov: « Săpăturile din tellul de lîngă Russe », efectuate în anii 1948—1949 (p. 119—190 și 191—194). Raport despre fructuoasele săpături de la Russe (Rusciuc). Așezarea este alcătuită dintr-un strat arheologic din epoca neolitică (cultura Gumelnița), altul de la sfîrșitul epocii de bronz și începutul epocii de fier, precum și din resturile unui post de pază roman din sec. II—III e.n. În așezare au fost descoperite 36 morminte cu schelete în poziție chircită, culcate pe dreapta, orientate cu craniul la sud. Unele schelete păstrează urme de ocru roșu. Din păcate, lipsesc din această lucrare profilele săpăturilor.

Iv. Venedikov: « Sanctuarul de lîngă satul Liliace (p. 195—213 și 214). În cuprinsul sanctuarului s-au găsit materiale ce datează începînd din sec. IV î.e.n. Tot de acolo au fost scoase la iveală 20 plăci votive, întregi sau fragmentare. Pe una din ele este reprezentat Silvanus, iar pe celelalte, eroul trac. Se constată legătura și trecerea directă de la cultul eroului trac la cultul lui Silvanus.

Teofil Ivanov: « Săpăturile de la Nicopolis ad Istrum » efectuate în cursul anului 1945 (p. 215—239 și 240—241). Sînt descrise resturile unui ansamblu arhitectural din preajma zidului de nord al orașului. S-au executat săpături în trei încăperi (A, B, C). Pe baza observațiilor făcute, este vorba foarte probabil de clădirea termelor din sec. III—IV.

Kr. Miiatev: « Cercetarea preliminară a grădiștii de la Kadikioi » (p. 243—257 și 257—258). În anul 1948 au fost făcute săpăturile ce au scos la iveală, în sectorul S, trei straturi de cultură: neolitic tîrziu, a doua epocă a fierului și construcții romane tîrzii. Turnul (notat cu sigla T), care făcea parte din limesul dunărean, a fost părăsit la sfîrșitul sec. VI. În sectorul N s-au găsit temelii din piatră legată cu pămînt și fragmente ceramice slave. Întăritura de pămînt a grădiștii este posterioară sec. VI. Nu se confirmă vechea ipoteză cu privire la identificarea grădiștii de la Kadikioi cu « palatul lui Omurtag ». Grădiștea a fost locuită pînă în sec. X.

Sonia Gheorghieva: « Săpăturile din sectorul S de pe „Grădiștea de Sus“ de lîngă satul Kadikioi » (p. 259—282 și 283). În sector s-au determinat mai multe straturi de cultură din neoliticul tîrziu, începutul epocii de bronz, a doua epocă a fierului și din epoca romană tîrzie. Fragmentele ceramice din fig. 237 credem că sînt de tip Gumelnița C. Materialele de la începutul epocii bronzului sînt de caracter Veselinovo. Pentru prima dată această cultură este documentată pe malul Dunării. Materialele din a doua epocă a fierului sînt foarte apropiate ca formă de cele descoperite la nord de Dunăre (de exemplu la Piscul Crăsani) și, pe drept, autoarea studiului le atribuie geților. Resturile romane datează din sec. III—VI. Fotografii bine alese completează textul. Se resimte lipsa profilurilor.

St. Stancev: « Săpăturile din Sectorul N din Grădiștea de la Kadikioi » (p. 285—301 și 302—303). Săpăturile au dus la descoperirea unor construcții cu temelii de pietre legate cu pămînt și cu pereții de bîrne acoperite cu lipitură de lut. S-a descoperit o cantitate apreciabilă de fragmente ceramice. Cea mai mare parte din articol se referă la ceramica de uz casnic. Grupa A din această categorie se aseamănă foarte mult cu olăria din vechile centre bulgare Pliska și Preslav și are elemente caracteristice olăriei slave. Vasele sînt în formă de borcane cu fund drept, corpul arcuit, gît scurt, avînd buza îngroșată și răs-

frîntă. Decorul e alcătuit din benzi de linii orizontale sau în val. Față de ceramica de la Pliska și Preslav, aceste vase au un aspect arhaic. Autorul este de părere că ele datează din sec. V. Ceramica smălțuită este pusă în categoria Б și vădește asemănări cu olăria de același tip adunată din centrele menționate mai sus. A treia categorie ceramică, lucrată din pastă de culoare cenușie închisă, are decorul făcut prin lustruire și se aseamănă cu olăria culturii Saltovo-Maiațk, din sudul U.R.S.S. Avînd în vedere că olăria de tip Saltovo-Maiațk este în directă legătură cu cultura cîmpurilor funerare din vestul Ucrainei este necesară cunoașterea aprofundată a legăturilor dintre olăria de acest fel și ceramica tîrzie tracică și cea provincială romană. Autorul este de părere că răspîndirea acestui tip de ceramică în nord-estul Bulgariei se datorește unei noi populații, care a apărut la sfîrșitul stăpînirii romane în regiunea Dunării de Jos și, în primul rînd, Bulgarilor. În continuare este analizată ceramica din grupa Г strîns legată de olăria provincial romană și bizantină timpurie. Se prezintă semnele de olari, care sînt considerate ca fiind semne – tamga, supraviețuire din timpul relațiilor gentilice. Valul din sector a fost ridicat după distrugerea așezării romane din sectorul S. În funcție de aceste date așezarea din sectorul N s-a format în epoca în care au apărut în regiune și slavii (sec. V–VI). Sînt unele elemente care dovedesc că așezarea a dăinuit pînă la sfîrșitul primului țarat bulgar (sec. X–XI).

St. Stancev: « Biserica de lîngă satul Vinița » (p. 305—328 și 329—330). Resturile unei biserici săpate în anul 1948. Ea este situată la 2 km de satul Vinița, la sud de Preslav. Complexul de ruine dezvelite dovedește că este vorba de clădirea propriu-zisă a bisericii și de două turnuri ridicate în preajma intrării. Pe tencuială s-au găsit mai mulți *graffiti*. Semne s-au observat și pe o serie de cărămizi. Prin diferite elemente de construcție biserica de la Vinița se aseamănă cu « biserica rotundă » de la Preslav și cu biserica de la Patleina. În funcție de analogii, autorul datează biserica de la Vinița pe la mijlocul secolului al X-lea. În secolele următoare ea a suferit adăogiri.

Informații arheologice p. 331—413; recenzii p. 414—454; bibliografie p. 455—466; abreviațiuni p. 467—468 și index p. 469—474, errata 475.

Eugen Comșa

Acad. A. I. TIUMENEV, K voprosu ob etnogheneze greceskogo naroda (*Asupra problemei etnogenezei poporului grec*). Partea a II-a. Urmele răspîndirii primordiale a triburilor grecești în dialectele timpului posterior și problema limbii inscripțiilor din epoca miceniană. « V.D.I. », 1954, nr. 4, p. 41—51.

În partea I-a acestui studiu, publicată în « V.D.I. », 1953, nr. 4, p. 19—46, Acad. A. I. Tiumenev a cercetat problema etnogenezei poporului grec, făcînd un aprofundat studiu comparativ al izvoarelor grecești referitoare la această problemă. Deoarece lucrarea a fost concepută ca un răspuns la studiile profesorului bulgar Vladimir Gheorghiev, care tratau aceeași problemă, partea I-a se ocupa pe larg de conținutul acestor lucrări[1].

Concluzia la care ajunsese Vl. Gheorghiev, bazîndu-se îndeosebi pe date lingvistice (partea I-a, p. 24), era că în Grecia anterioară sec. al XII-lea nu pătrunseseră încă triburile grecești. Savantul bulgar susținea că grecii, în micenianul recent, ocupau nordul Peninsulei Balcanice, de unde nu au coborît decît abia în sec. al XII-lea, ei fiind distrugătorii culturii miceniene. Ca atare, purtătorii acestei culturi, aheii, nu erau greci, ci o populație aparținînd triburilor răspîndite în bazinul estic mediteranean și în Asia Mică.

[1] « S.C.I.V. » V, 1954, nr. 3-4, p. 611,

Acad. Tiumenev se ridică hotărît împotriva acestei păreri, susţinînd că problema nu poate fi rezolvată pe baza unor date lingvistice nesigure în interpretarea lor, ci numai în urma confruntării tuturor datelor puse la îndemînă de diferite ramuri ale ştiinţei moderne (partea I-a, p. 25—26). În 1953, acad. Tiumenev s-a ocupat de aspectul arheologic al problemei, cît şi de cel filologic.

*

În partea a II-a a lucrării sale, acad. A. I. Tiumenev se ocupă de latura lingvistică a problemei; această parte conţine o confruntare riguroasă a datelor oferite de cercetătorii dialectelor greceşti cu cele ale tradiţiei antice.

Ştiinţa dialectelor greceşti este relativ recentă, datînd aproximativ de o sută de ani. Ea a reuşit însă să stabilească părţile distinctive şi particularităţile care caracterizează fiecare dialect, făcînd în acelaşi timp şi istoricul acestor dialecte. Datorită ştiinţei dialectelor eline, s-a putut urmări în mod riguros răspîndirea primordială a triburilor şi totodată controla veracitatea spuselor autorilor greci.

Pentru strîngerea materialului dialectal de care avea nevoie, acad. Tiumenev s-a folosit de lucrările consacrate ale lui Thumb, Bechtel şi Buck.

Conform informaţiei antice, aheii, care erau eolieni, s-au răspîndit în Laconia şi Argolida, deci în sud-estul peninsulei Peloponesului. Triburile aheene în roirea lor s-au amestecat apoi atît cu populaţia din vest, probabil pelasgi, care populau Arcadia, cît şi cu populaţia insulelor din est, Creta, Melos, Rhodos, Cipru, ajungînd pînă pe coastele Pamfiliei. O nouă roire a aheilor a avut loc în urma invaziei doriene. Cu acest prilej cea mai mare parte a lor au emigrat în Pamfilia şi Creta.

Pînă la apariţia lucrărilor prof. Gheorghiev, în care se afirmă că limba aheică era o limbă necunoscută, ştiinţa dialectelor greceşti era de acord asupra faptului că, exceptînd unele deosebiri specifice, *dialectul arcado-cypric este supravieţuitorul limbii aheilor* Într-adevăr, aşa după cum reiese dintr-o mărturie a lui Strabo, Arcadia, unde ajunseseră mulţi fugari eolieni din Laconia şi Argolida, păstra încă urme însemnate ale străvechiului dialect aheic; aceste urme se reîntîlnesc în Cipru, insulă în care de asemenea eolienii-ahei au emigrat în masă. De aci şi particularităţile aşa-zisului dialect arcado-cypric: conj. κάς = καί, prep. ἰν = ἐν, πός = πρός, terminaţiile verbale — τυ, — ντυ = το, — ντο etc.

O remarcă interesantă ce se poate face cu prilejul discuţiei asupra dialectului arcado-cypric este aceea privitoare la apropierile stabilite între dialectele eolic şi arcado-cypric şi anume: înlocuirea comună a lui ο prin υ, ἀπύ = ἀπό, ὄνυμα = ὄνομα; a lui α prin ο, ὄν = ἀνά, δέκοτος = δέκατος şi ὀνέθηκε = ἀ ιέθ. κε; forme ca πτόλις şi πτόλεμος în loc de πόλις şi πόλεμος, verbe de tipul lui ποιέω, καλέω, φιλέω terminate în μι: ποίημι, κάλημι, φίλειμι etc. Aceste apropieri, care nu se mai pot face cu nici un alt dialect, constituie o mărturie sigură a originii comune pentru dialectele eolic şi arcado-cypric.

Arcadia şi Ciprul au putut păstra multe rămăşiţe ale limbii vorbite de populaţia străveche aheică, deoarece ambele regiuni, datorită poziţiei şi configuraţiei lor geografice au fost ceva mai puţin supuse procesului de dorizare ce a urmat. Urme ale dialectului predoric, adică eolo-aheic, s-au păstrat însă în tot Peloponesul. Astfel, în Laconia nu se spunea niciodată zeiţei Artemis Ἄ.τεμις, ci numai Ἄρταμι;. Numeroase urme ale acestui dialect se găsesc de asemenea în inscripţii şi în izvoare literare. Limba vorbită de hiloţi ne este cu desăvîrşire necunoscută, dar nu este exclus ca ea să fi fost foarte apropiată de cea aheică, deosebindu-se de limba dorică a invadatorilor. Dialectele din Messenia, Argolida, şi mai ales cel din Ahaia, au păstrat la rîndul lor numeroase elemente eolo-aheice,

întocmai ca și limba veche vorbită în Melos, Theros, Creta, Cos, Rhodos și țărmul Asiei Mici (Pamfilia).

Tradiția antică susține în fine că ionienii după ce au ocupat Attica s-au întors în nordul și nord-estul Peloponesului. Ce s-a întîmplat cu acești ionieni, dacă au fost alungați sau numai dorizați, nu se știe. Și urme ale prezenței lor se trădează, însă, în dialectele Peloponesului. După cum s-au putut stabili particularități comune exclusiv între dialectele arcado-cypric și eolic, tot astfel se pot stabili particularități comune numai între un dialect arcadic mai recent și dialectul ionic: inf. în — **ναι**, față de cel eolic în — **μεναι**: **τιθέναι**, eol. **τιθέμεναι**; particula **ἄν** pentru eol. **κέ**, **κά** etc.

Influențele eolo-aheice și ioniene în dialectele peloponesiene au fost posibile mai ales acolo unde dominația invadatorilor dorieni nu s-a impus în forme politice bine închegate, ca în ținutul Spartei, de pildă. Un proces similar se poate remarca și în Beoția și Tesalia, ținuturi unde peste dialectul local eolic s-au suprapus cel beoțian și tesalic. Din procesul de încrucișare care a avut loc aci în unele regiuni a învins dialectul eolic și în altele cele nord-vestice.

Tot Strabo remarcă de asemenea, cînd descrie răspîndirea triburilor grecești, că dorienii au fost vreme îndelungată izolați de celelalte triburi grecești. Această izolare este confirmată de anumite forme arhaice ale dialectului doric care îl apropie foarte mult de aspectul indoeuropean al limbii eline: **α** = **η**; **τ** = **σ**, exemplu **τύ** = **σύ**, lat. tu; inf. în — **μεν** față de eol. — **μ'ναι** și ion. — **ναι**) terminațiile verbale — **τι** (pers. III sing.), lat.— t, — **μες** (pers. I. plur.), lat. -mus, — **ντι** (pers. III. plural), lat. -nt.

Acad. A. I. Tiumenev a întreprins o largă cercetare în direcțiile mai sus schițate privitor la răspîndirea predorică a triburilor eline. Această cercetare a corespuns așteptărilor sale. Tradiția greacă oferă anumite detalii care nu numai că nu sînt în contradicție cu rezultatele studiilor dialectale, ci dimpotrivă sînt pe deplin confirmate de acestea din urmă.

*

Deoarece, însă, ipoteza prof. Vl. Gheorghiev se sprijinea în deosebi pe încercările de descifrare a scrierii minoice, acad. A. I. Tiumenev, în încheierea studiului său, face o trecere în revistă a celor mai recente lucrări în acest domeniu.

Pînă nu de mult, documente foarte vechi, scrise pe tăblițe, într-o scriere necunoscută, care a căpătat denumirea de minoică, au fost găsite numai pe teritoriul Cretei. Pe continent, cu excepția cîtorva vase cu inscripții [1], astfel de tăblițe n-au fost găsite decît în 1939. Ele au fost descoperite la Pylos, în Messenia, cu ocazia săpăturilor arheologice la așa-zisul « Palat al lui Nestor ». Tăblițele, aproximativ 6 la număr, constituiau o adevărată arhivă analogă documentelor cretane. La continuarea săpăturilor, în anii 1953 și 1954, au mai ieșit la iveală alte 300 de astfel de tăblițe concomitent cu descoperirea celor 38 tăblițe din așa-zisa « casă de comerț a uleiului de măsline » de la Mycenae.

După 50 de ani de la descoperirea tăblițelor cretane s-au făcut tot felul de încercări de descifrare a acestor inscripții, fără a se obține un rezultat concret. Cercetătorii se izbeau de două necunoscute: caracterele scrierii și limba în care erau scrise tăblițele. S-au propus 6 sisteme de descifrare și s-a ajuns totuși să se deosebească două sisteme de scriere: A și B. E probabil că ambele sisteme erau corespunzătoare uneia și aceleiași limbi. Tăblițele miceniene sînt scrise în scrierea liniară B. Unul din principalii cercetători ai acestei limbi necunoscute este savantul ceh I. Hrozny, decedat de curînd. Vladimir Gheorghiev se numără la rîndul său printre principalii cercetători în această direcție.

Încercările de descifrare ale lui Vl. Gheorghiev se bazează pe comparația scrierii minoice cu hieroglifele hittite, alfabetul fenician și silabarul cipric. Rezultatele acestor

[1] Provenind din Thebae, Orchomenos, Eleusis, Mycenae și Tiryns.

studii contravin însă în mod flagrant cu părerea lui Gheorghiev că purtătorii culturii greco-miceniene nu erau elini. Cu toată incertitudinea acestor rezultate, bazate pe simple asemănări convenționale, puținele cuvinte pe care Vl. Gheorghiev pretinde că le-a descifrat, se arată a fi grecești, atît ca sunet, cît și ca structură gramaticală. Pentru a nu-și infirma însă teoria, Vl. Gheorghiev emitea ipoteza că limba din aceste inscripții era o limbă preelenică, egeo-asiatică, înrudită cu hittita, liciana, lidiana și cariana, făcînd parte din grupul de limbi indo-europene din bazinul estic mediteranean. Ea trebuie să fi fost foarte apropiată de vechea greacă, de unde și asemănările izbitoare ce se pot stabili. În 1953, continuîndu-și lucrările în acest domeniu [1], profesorul bulgar se arăta tot mai convins de apropierea dintre cele două limbi, susținînd că în mod neîndoielnic limba greacă a avut ca substrat limba preelenică vorbită de populația din Pelopones, insule și Creta (pag. 14—15).

Principala problemă care se ridică însă astăzi în fața cercetătorilor moderni este aceea de a ști dacă limba continentului unde trăia populația miceniană era sau nu alta decît cea a Cretei, cu alte cuvinte, dacă una și aceeași scriere putea fi folosită în limbi diferite.

În anii 1953 și 1954 eforturile unite a cîtorva oameni de știință, cărora li se alătură și Vl. Gheorghiev, par să smulgă încetul cu încetul secretul scrierii B de pe continent. Părerile unanime concordă în a vedea un dialect grec în limba acestor documente, un dialect foarte apropiat de cel arcado-cypric. Acest lucru, întrevăzut de prof. Gheorghiev încă în 1953, pare astăzi să fie socotit drept o realitate. În 1953 Gheorghiev recunoștea că limba minoică sau dialectul ei peloponesian din Grecia, așa cum apare în inscripțiile de la Pylos, este apropiată de limba greacă. Astăzi se poate afirma cu și mai multă siguranță că scrierea B nu e altceva decît o adaptare la limba greacă a scrierii minoice (Chadwick și Ventrys), și se crede că a pătruns pe continent o dată cu dominația aheică în Creta (Dow).

În 1954 Gheorghiev a publicat ultima sa lucrare din ciclul studiilor închinate descifrării inscripțiilor, « Stadiul actual în interpretarea inscripțiilor creto-miceniene », apărută la Sofia. Cu acest prilej, Gheorghiev recunoștea formal că tăblițele din Pylos erau scrise în limba greacă. În acest caz, ipoteza sa cu privire la origina etnică a aheilor, străină de cea a grecilor, apare infirmată.

Studiile acad. A. I. Tiumenev, publicate consecutiv în 1953 și 1954, au adus un bogat material științific în legătură cu problema etnografiei poporului grec. Coroborînd date din domenii științifice deosebite, A. I. Tiumenev a demonstrat că se poate stabili o concordanță între ele și a înlesnit în acest fel o prețioasă cunoaștere asupra răspîndirii triburilor grecești și a migrațiilor din mil. II î.e.n.

A. Piatkowski

D. V. KUZOVKOV, Ob usloviah porodivșih razliciia v razvitii rabstva i ego naivîsșee razvitie v anticinom mire. *(Despre condițiile care au dat naștere deosebirilor în dezvoltarea sclavagismului și dezvoltarea sa maximă în antichitate).* (Însemnările unui economist) « V.D.I. » nr. 1/1954, p. 108—119.

Pornind de la observația că « sclavagismul a cunoscut în dezvoltarea sa la diferite popoare deosebiri foarte mari », autorul își propune să cerceteze « care sînt factorii care au făcut ca sclavagismul în dezvoltare să cunoască deosebiri atît de profunde, ce anume a determinat dezvoltarea maximă a sclavagismului în lumea antică, dezvoltare necunoscută la alte țări și popoare ».

[1] Problemele limbii minoice, Sofia, 1953.

Dintr-un început ni se atrage atenția că acest studiu face parte din « însemnările unui economist », astfel că ne vom da seama dece argumentarea sa se bazează exclusiv pe considerente economice.

Se remarcă extensiunea ce i s-a dat primului capitol al studiului: « Inegalitatea dezvoltării forțelor de producție în diferite țări în epoca sclavagismului; importanța lor deosebită pentru dezvoltarea sclavagismului ». În acest capitol autorul rezumă rezultatele la care au ajuns istoricii, fără să le analizeze mai în amănunțime. După constatarea că « în epoca pietrei și epoca metalelor, în fiecare perioadă cronologică între diferite țări au existat deosebiri foarte mari în ceea ce privește nivelul forțelor de producție », conchide că « același fenomen îl putem constata și în perioada în care a apărut și s-a dezvoltat sclavagismul ».

Am fi așteptat ca autorul să facă o analiză mai amplă asupra deosebirilor din nivelul forțelor de producție la « diferitele popoare » pentru a ne da o imagine clară și a ne ajuta să înțelegem de ce acestea « nu dispuneau în aceeași măsură de premisele fundamentale, necesare sclavagismului, în formele lui primitive, cu atît mai puțin sclavagismului dezvoltat ». Datorită lipsei unei argumentări ample, pare bruscă concluzia la care ajunge, anume că: « diferențele din nivelul forțelor de producție au avut o influență hotărîtoare asupra dezvoltării sclavagismului la diferite popoare, făcînd ca deosebirile în nivelul de dezvoltare al acestor țări să fie inevitabil ». Cu atît mai mult se simte lipsa de documentare, cu cît autorul precizează că « concluzia de mai sus răspunde la întrebarea formulată la începutul articolului, referitoare la condițiile care au generat deosebirile profunde în gradul de dezvoltare a sclavagismului ». Primul capitol fiind sumar prezentat nu ne lasă o imagine clară nici în ceea ce privește ultimul punct atins, și anume în ce măsură « deosebirile în nivelul forțelor de producție au creat condiții care au influențat asupra izvoarelor sclaviei ».

Căutînd să scoată în evidență influența deosebirilor de nivel al forțelor de producție asupra izvoarelor sclaviei, autorul examinează în continuare condițiile economice și extra economice obligatorii pentru existența sclavagismului. Astfel, în cel de-al doilea capitol analizează munca ieftină a sclavilor — condiție obligatorie a existenței sistemului sclavagist dezvoltat. Atenția autorului este reținută îndeosebi de analiza acestei teze, pe care o supune unei discuții amănunțite. Pe lîngă studiile istoricilor, și de data aceasta se face legătura între munca sclavilor și produsul muncii lor — munca, insistîndu-se asupra laturii acesteia. Folosind operele clasicilor marxism-leninismului, autorul ne ajută să înțelegem dece trebuie să privim problema din acest punct de vedere. Ținînd seamă de faptul că societatea sclavagistă a apărut și a existat în condițiile producției de mărfuri, se caută existența legilor economice care acționau în condițiile producției de mărfuri ale societății sclavagiste. Astfel, legea valorii — care acționează în concordanță cu producția de mărfuri — datorită faptului că mijloacele de producție erau socializate, iar repartiția forțelor de producție se producea în mod spontan, în realitate acționează prin intermediul legii coercitive a concurenței. Datorită existenței acestor legi, producția de mărfuri sclavagiste a devenit dominantă și a pauperizat pe producătorii independenți, meseriași și țărani. creînd un avantaj economic hotărîtor stăpînilor de sclavi.

Cu toată productivitatea redusă a muncii sclavului — care nu avea nici un avantaj pentru a fi stimulat în vederea unei sporiri a productivității muncii — cu toate că posibilitățile specializării erau limitate — datorită faptului că aparținea unor triburi diferite, mortalitatea ridicată, fără familii cărora să le transmită tradițiile și deprinderile lor profesionale — spre deosebire de situația din rîndurile muncitorilor liberi — « totuși în pofida productivității reduse a muncii sclavilor, producția de mărfuri, bazată pe această muncă avea în mod vădit un avantaj în concurența de pe piață ». Avantajul e rezumat prin munca ieftină a sclavilor; iar componentele lui sînt: prelungirea la maximum a gradului de exploa-

tare a forței de muncă, reducerea sub nivel a minimului de existență, cheltuielile de întreținere, și reducerea la minimum a cheltuielilor pentru reproducerea sclavilor, preferînd cumpărarea lor ieftină de pe piață, în locul creșterii lor costisitoare acasă. « Avantajul muncii ieftine a sclavilor depășea într-o măsură atît de mare dezavantajele determinate de productivitatea redusă a acestei munci, încît stăpînii de sclavi — care aveau posibilitatea să exploateze munca lucrătorilor liber plătiți, care concurau cu sclavii și erau siliți să se situeze pe aceeași treaptă cu ei, preferau să exploateze munca ma puțin productivă și forțată a sclavilor ».

Munca ieftină a sclavilor prezenta în anumite condiții un mare avantaj economic față de munca liberă plătită. Cu toate că stăpînul de sclavi, o dată cu cumpărarea sclavului, avansa fonduri egale cu întreaga valoare a acestuia, totuși această cheltuială era mult mai rentabilă decît dacă ar fi cumpărat forța de muncă liberă de pe piață. « Această condiție hotărîtoare nu a putut apărea decît atunci cînd societatea sclavagistă a dispus de resurse mari de sclavi, resurse care să furnizeze sclavi numeroși și ieftini ».

Urmărind resursele de sclavi, autorul expune, în cel de-al treilea capitol, cum deosebirile în nivelul forțelor de producție au dat naștere la izvoare suplimentare de sclavi pentru societatea sclavagistă.

După o sumară prezentare a condițiilor create de războaiele locale din regiunile periferice, precum și de strămutarea sclavilor prizonieri de război din ținuturile înapoiate în regiuni mai dezvoltate, care mărea valoarea lor datorită productivității muncii, ajunge repede la concluzia că « țările mai dezvoltate erau totdeauna cumpărătoare și importatoare de sclavi, iar țările mai înapoiate erau furnizoarele lor ». Datorită acestui fapt, regiunile importatoare se dezvoltă într-un ritm mai viu, ținînd seama că pe lîngă sursa internă de sclavi, sursa externă era destul de abundentă, pe cînd în regiunile periferice, care furnizau sclavii, nu se foloseau aceste resurse interne.

Importanța originii străine a sclavilor în sistemul de constrîngere extraeconomică e analizată de autor în cel de-al patrulea capitol. « Sclavagismul era un sistem de exploatare, în care un rol important l-a jucat constrîngerea extraeconomică ». Datorită muncii grele, sclavii căutau să scape de exploatare prin fugă și cu cît erau mai aproape de patrie, fuga era mai inevitabilă. Pentru preîntîmpinarea fugii, stăpînii de sclavi preferau ca în componența masei de sclavi să participe oameni din diferite neamuri, pentru a le reduce rezistența și a-i face să nu fie capabili de acțiuni comune.

« Sclavii formau o masă eterogenă, care nu era legată printr-o origine sau limbă comună și care în cazul unor evadări în masă nu aveau un țel comun ». Paralel cu folosirea sclavilor în regiuni mai dezvoltate, autorul prezintă și situația din regiunile înapoiate, arătînd că în acestea din urmă masa de sclavi era greu de păzit, de exploatat excesiv, ceea ce determina un stimulent în plus pentru comerțul de sclavi. Prin acest comerț, sclavii căpătau o valoare mărită, datorită faptului că la productivitatea muncii se adăuga și valoarea sclavului exogen, transformîndu-se « în obiecte valoroase ale exploatării sclavagiste eficace ».

Particularitățile dezvoltării societății antice fac obiectul celui de-al cincilea și totodată ultimul capitol al studiului.

Transformarea sclaviei antice în modul de producție dominant e condiționată de doi factori. « În primul rînd, încă înainte de începutul perioadei propriu-zise antice în dezvoltarea sclaviei, forțele de producție ale acestor popoare au devenit apte pentru sclavia dezvoltată. În al doilea rînd, în afară de atingerea nivelului corespunzător al forțelor de producție, era existența unor izvoare bogate pentru reproducerea forței de muncă ieftine. Acțiunea comună a acestor doi factori de bază a dus la transformarea sclaviei care exista de mult, în sclavia de tip antic ».

Dezvoltarea sclaviei fiind condiţionată de nivelul forţelor de producţie, trebuie să luăm în considerare întîi trecerea la epoca fierului, apoi marea colonizare greacă, iar în lumea romană, apariţia unor surse extrem de bogate de sclavi, în urma războaielor de cucerire. O dată cu apariţia resurselor externe ale sclavilor s-a eliminat sclavia internă pentru datorii, nemai fiind condiţiile favorabile dezvoltării acesteia.

După o analiză amănunţită a diferiţilor factori, autorul conchide: « factorul principal care a determinat trecerea de la sclavia incipientă la o fază superioară a fost înlăturarea producătorilor independenţi de producţia sclavagistă, prin concurenţa încununată de succes a producţiei sclavagiste ».

Studiul acesta ne arată încă o dată cît de mult preocupă pe cercetătorii sovietici problema dezvoltării societăţii sclavagiste. Alături de istorici şi filologi îşi dau contribuţia şi economişti, iar toate sforţările converg spre lămurirea problemei apariţiei şi dezvoltării societăţii sclavagiste, cu aspecte atît de deosebite la diferitele popoare.

Exspectatus Bujor

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
MUZEUL NAȚIONAL DE ANTICHITĂȚI

STUDII ŞI CERCETĂRI DE ISTORIE VECHE

Tomul VI 1955

INDEX ALFABETIC

NOTE ȘI INFORMAȚII

DISCUȚII

CRONICA ȘTIINȚIFICĂ

RECENZII

АКАДЕМИЯ РУМЫНСКОЙ НАРОДНОЙ РЕСПУБЛИКИ
НАЦИОНАЛЬНЫЙ МУЗЕЙ ДРЕВНОСТЕЙ

ТРУДЫ И ИССЛЕДОВАНИЯ ПО ДРЕВНЕЙ ИСТОРИИ

Том VI 1955 год

СОДЕРЖАНИЕ

ЗАМЕТКИ И ИНФОРМАЦИИ

ДИСКУССИИ

НАУЧНАЯ ХРОНИКА

РЕЦЕНЗИИ

ACADÉMIE DE LA RÉPUBLIQUE POPULAIRE ROUMAINE
MUSÉE NATIONAL DES ANTIQUITÉS

ÉTUDES ET RECHERCHES D'HISTOIRE ANCIENNE

Tome VI 1955

INDEX ALPHABÉTIQUE

NOTES ET INFORMATIONS

DISCUSSIONS

CHRONIQUE SCIENTIFIQUE

COMPTES RENDUS

ABONAMENTELE SE FAC LA OFICIILE POŞTALE
PRIN FACTORII POŞTALI ŞI DIFUZORII VOLUNTARI
DIN ÎNTREPRINDERI ŞI INSTITUŢII

INTREPRINDEREA POLIGRAFICĂ 4
BUCUREŞTI

Lei 6.—